

TERCÜME-İ FÜTÜHU'Ş-ŞÂM

MEMLÜK KIPÇAK TÜRKÇESİYLE
FÜTÜHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ

SEVÜNÇ B. FAKİH

TÜRKİYE
YAZMA
ESERLER
KURUMU
KUTUPHANESİ

TERCÜME-İ FÜTÜHU'Ş-ŞÂM

Memlûk Kıpçak Türkçesiyle Fütûhu'ş-Şâm Tercümesi

SEVÜNÇ B. FAKÎH

TÜRKİYE YAZMA ESERLER KURUMU BAŞKANLIĞI YAYINLARI: 244

Edebiyat ve Sanat Serisi : 57

Kitabın Adı : TERCÜME-İ FÜTÜHU’Ş-ŞÂM
Memlûk Kıpçak Türkçesiyle Fütûhu-Şâm Tercümesi

Müellifi : Sevünç b. Fakih (ö. 785/1383-1384’ten sonra)

Özgün Dili : Memlûk Kıpçak Türkçesi

Hazırlayan : Dr. Irmak Kaçar
Kırklareli Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim Üyesi

Son Okuma : Yavuz Kılıç, Yazma Eser Uzmanı

Arşiv Kayıt : Mısır Milli Ktp., Tarih-i Türki 284

Kapak Görseli : Memlûk sultanlarından Berkuk için yazılan
Tercüme-i Fütûhu’ş-Şâm’ın zahriye sayfası

Kitap Tasarım : Avni Alan

Baskı : Matsis Matbaa Anonim Şirketi
Tevfikbey Mh. Dr. Ali Demir Cd. No: 51 Sefaköy - İstanbul,
Tel.: 0 (212) 624 21 11 www.matbaasistemleri.com,
Sertifika No: 75309

Baskı Yeri ve Yılı : İstanbul, Mayıs 2025

Baskı Miktarı : 1. Baskı, 1000 adet

KÜTÜPHANE BİLGİ KARTI

Sevünç b. Fakih

Tercüme-i Fütûhu’ş-Şâm, Memlûk Kıpçak Türkçesiyle Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi

1. Tarih, 2. Edebiyat, 3. Türk Dili, 4. İslam Tarihi, 5. Şam

ISBN: 978-975-17-6192-7

Copyright © Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. Her hakkı mahfuzdur.

Bütün yayın hakları *Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı*na aittir. Başkanlığın izni olmaksızın tümüyle veya kısmen, hiçbir yolla ve hiçbir ortamda yayımlanamaz ve çoğaltılamaz.

T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı

Süleymaniye Mah. Kanuni Medresesi Sok. No: 5 34116 Fatih / İstanbul

Tel.: +90 (212) 511 36 37

Faks: +90 (212) 511 37 00

tuyek@ktb.gov.tr

www.yek.gov.tr

TERCÜME-İ FÜTÜHU'Ş-ŞÂM

MEMLÛK KIPÇAK TÛRKÇESİYLE FÜTÜHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ

(İNCELEME-METİN-DİZİN)

SEVÜNÇ B. FAKÎH
(ö. 785/1383-1384'ten sonra)

Hazırlayan
İrmak Kaçar

TÜRKİYE
YAZARLAR
ESERLER
KURUMU
BAŞKANLIĞI

TAKDİM

İnsanlık tarihi, akıl ve düşünce sahibi bir varlık olan insanın kurduğu medeniyetleri, medeniyetler arasındaki ilişkileri anlatır. İnsan, zihnî faaliyetlerde bulunma kabiliyetiyle bilim, sanat ve kültür değerleri üretir, ürettiği kültür ve düşünce ile de tarihin akışına yön verir.

Medeniyetler, kültürler, dinler, ideolojiler, etnik ve mezhebî anlayışlar arasındaki ilişkiler kimi zaman çatışma ve ayrışmalara, kimi zaman da uzlaşma ve iş birliklerine zemin hazırlamıştır.

İnsanların, toplumların ve devletlerin gücü, ürettikleri kültür ve medeniyet değerlerinin varlığıyla ölçülmüştür. İnsanoğlu olarak daha aydınlık bir gelecek inşa edebilmemiz, insanlığın ortak değeri, ortak mirası ve ortak kazanımı olan kültür ve medeniyet değerlerini geliştirebilmemizle mümkündür.

Bizler, Selçuklu'dan Osmanlı'ya ve Cumhuriyet'e kadar büyük devletler kuran bir milletiz. Bu büyük devlet geleneğinin arkasında büyük bir medeniyet ve kültür tasavvuru yatmaktadır.

İlk insandan günümüze kadar gökkubbe altında gelişen her değer, haki-katin farklı bir tezahürü olarak bizim için muteber olmuştur. İslâm ve Türk tarihinden süzülüp gelen kültürel birikim bizim için büyük bir zenginlik kaynağıdır. Bilgiye, hikmete, irfana dayanan medeniyet değerlerimiz tarih boyunca sevgiyi, hoşgörüyü, adaleti, kardeşlik ve dayanışmayı ön planda tutmuştur.

Gelecek nesillere karşı en büyük sorumluluğumuz, insan ve âlem tasavvurumuzun temel bileşenlerini oluşturan bu eşsiz mirasın etkin bir şekilde aktarılmasını sağlamaktır. Bugünkü ve yarınki nesillerimizin gelişimi, geçmişimizden devraldığımız büyük kültür ve medeniyet mirasının daha iyi idrak edilmesine ve sahiplenilmesine bağlıdır.

Felsefeden tabâbete, astronomiden matematiğe kadar her alanda, Medine’de, Kâhire’de, Şam’da, Bağdat’ta, Buhara’da, Semerkant’ta, Horasan’da, Konya’da, Bursa’da, İstanbul’da ve coğrafyamızın her köşesinde üretilen değerler, bugün tüm insanlığın ortak mirası hâline gelmiştir. Bu büyük emanete sahip çıkmak, bu büyük hazineyi gelecek nesillere aktarmak öncelikli sorumluluğumuzdur.

Yirmi birinci yüzyıl dünyasına sunabileceğimiz yeni bir medeniyet projesinin dokusunu öreceğ değerleri üretebilmemiz, ancak sahip olduğumuz bu hazinelerin ve zengin birikimin işlenmesiyle mümkündür. Bu miras bize, tarihteki en büyük ilim ve düşünce insanların geniş bir yelpazede ürettikleri eserleri sunuyor. Çok çeşitli alanlarda ve disiplinlerde medeniyetimizin en zengin ve benzersiz metinlerini ihtiva eden bu eserlerin korunması, tercüme ya da tıpkıbasım yoluyla işlenmesi ve etkin bir şekilde yeniden inşa edilmesi, Büyük Türkiye Vizyonumuzun önemli bir parçasıdır. Bu doğrultuda yapılacak çalışmalar, hiç şüphesiz tarihe, ecdadımıza, gelecek nesillere ve insanlığa sunacağımız eserleri üretmeye yönelik fikrî çabaların hasılası olacaktır. Her alanda olduğu gibi bilim, düşünce, kültür ve sanat alanlarında da eser ve iş üretmek idealiyle yeniden ele alınmaya, ilgi görmeye, kaynak olmaya başlayan bu hazinelerin ülkemize ve tüm insanlığa hayırlar getirmesini temenni ederim. Aziz milletimiz, bu kutsal emaneti yücelterek muhafaza etmeyi sürdürecektir.

Recep Tayyip Erdoğan
Cumhurbaşkanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	9
KISALTMALAR VE SEMBOLLER LİSTESİ	12
İNCELEME	13
İSLÂMÎ EDEBİYATTA <i>FÜTÛHU'Ş-ŞÂM</i> METİNLERİ VE TÜRKÇE TERCÜMELERİ	13
SEVÜNC B. FAKÎH VE <i>FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ</i>	16
Eserin Mütercimi, Tercüme Tarihi ve Sunulduğu Kişi	16
Eserin Dil Özellikleri	18
Ses Özellikleri	20
Biçim Özellikleri	23
Eserin Muhtevası	26
Eserin Nüshası	157
Nüshanın İmla Özellikleri	157
METNİN OLUŞTURULMASINDA DİKKAT EDİLEN HUSUSLAR	165
METİN	169
TERCÜME-İ FÜTÛHU'Ş-ŞÂM	171
Şürahbîl Hasene oğlının tüşin aydur.	185
Ĥimyer kavminin kelgenin aydur.	186
Sa'îd 'Âş oğlu yörigenin aydur.	189
Ebû 'Ubeyde Şâm şarı yörürgeinin aydur, kıyası yolda barğanın bildürür.	193
'Arab ulusları Ebû Bekrge kelgenin aydur.	199
Ebû'l-A'ver Sülemî kelgenin aydur.	200
Ebû Bekr 'Amr 'Âş oğluna beglik bêrdi.	204
Ebû Bekr bitigi Ebû 'Ubeydege.	205
Müşennâ Ĥârîşe oğlu kelgenin.	207
Ĥâlidni 'Irâkdan 'azl kılğanın aydur.	214
Ĥâlid Velîd oğlu Şâmğa barğanda yolında Benî Taglib birle, özgeler birle tokunuşğanların aydur.	214

Hâlid Velîd oğlu şarp susuz yazılarda emgek çekip neçük kesgenin aytur.	216
Buşrâ uruşın aydur.	219
Ecnâdeyn uruşın aydur.	222
Hâlid Velîd oğlu barıp Dımaşkı muhâşara kılğanı aydur.	226
Ebû Bekr ‘Ömerni halîfe koyup ölgenin aydur.	228
‘Ömer Haţţâb oğlının taqlîd bitigi Ebû ‘Ubeydege Şâm elin yana kaytarğanı Hâlid Velîd oğlını ‘azl eylep.	230
Dımaşk açılğanın aydur.	231
Ebû ‘Ubeydenin bitigi ‘Ömerğa.	243
Müselmânlar Hımşğa barğanın aydur.	254
Hımş şârı barışğanı.	254
Tenri Müselmânlarğa Şâmnı açkanı kayserğa haber yetişgeni.	257
Rûm Şâmdan kaçıp Müselmânlarğa yığılğanın aydur.	258
Rûm sultânından kelgen çeri Şâmda ne türlü uluğ küflü yazuklı işler kıldılar kim Tenri alarnı ol yazuklar sındırdı, köklerin kesti, kalğanların tarğattı anı aytur.	270
Ebû ‘Ubeyde Müselmânlar birle Yermükde tüşüp ‘Ömer Haţţâb oğlından meded tilegenin.	272
Hâlid birle Bâhân arasında bolğanın aydur.	281
Bu kez Bâhân dağı nökerleri birle kênş kıldı ne türlü sançışğaylar Müselmânlar birle neçe tafağ boldılar özlerine kolay dağı ıyabêrip kayserğa bildürdiler.	287
Rûm çerisinden bir kişi tüş körgecin.	290
Rûm sultânına çerisi şınğanı haberi yetkeni.	299
Eşternin kıssası Meyserenin dağı birge.	300
Ça‘b el-Ahbar Müselmân bolğanın aydur.	305
Çaysariyyenin açılğanın aydur.	308
Yezîdning ölgenin aydur.	311
KAYNAKÇA	313
DİZİN-SÖZLÜK	317
ÖZEL ADLAR DİZİNİ	484
EKLER	499

ÖNSÖZ

Orta Türkçe döneminde Türk dilinin Batı kolunu oluşturan Kuman-Kıpçak ve Oğuz boylarının oluşturduğu tarihi Türk lehçeleri arasında en dikkat çekici lehçe olan Kıpçak Türkçesi, 13.-15. yüzyıllarda Altın Orda Devleti'nin içerisinde Kafkaslarda ve 13. yüzyılın ortalarından 16. yüzyılın başlarına kadar Mısır ve Suriye'de kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi Müslüman Memlûk Kıpçaklarının edebi dili olarak konuşma dili yanında yazı dili olarak da devam eden bu dönemde ortaya konan gramer-sözlük, fıkıh, askerlik, okçuluk, atçılık, veterinerlik konularında yazılmış mensur eserler içerisinde edebi özellik taşıyan tek eser Gülistan Tercümesi olmuştur. Elimizde Memlûk Kıpçak Türkçesi ile yazılmış az sayıda eserin bulunması da dikkat çekmektedir. Bu bağlamda, çalışmamıza konu edindiğimiz Fütûhuş-Şâm tercümesi de hem yazıldığı dönem ve bölge, hem de Memlûk Kıpçak Türkçesiyle yazılması yönüyle oldukça değerli bir metindir.

İslâm tarihinde Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetleri döneminde Şam ve çevresinin fethedilmesi için yaşanan mücadeleleri ve halifelerle komutanların mektuplarını içeren eserlerden bugün için el-Vâkıdî ile el-Ezdî'nin metinleri elimizde bulunmaktadır. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî'nin *Fütûhuş-Şâm*'ı Türkçeye yedi kez tercüme edilmişken Ebû İsmail Muhammed b. Abdullah el-Ezdî'nin eserinin şu ana kadar Türkçeye tercüme edilip edilmediği bilinmemektedir. Bizim çalışmamızla gün yüzüne çıkarılan elinizdeki tercüme, el-Ezdî'nin eserinin şimdilik tespit ettiğimiz tek Türkçe tercümesi olup 14. yüzyılda Memlûk Kıpçak Türkçesiyle yazılmıştır.

Eserde kendisini Sevünç b. Fakîh olarak takdim eden mütercim, Arapça yazılmış olan *Fütûhuş-Şâm*'ı Memlûklu sultanı el-Melikü'z-Zâhir Seyfüd-dîn (ö. 801/1399) adına Şam'daki vâlisi olan Tarantay'ın emriyle 785/1383-1384 yılında tercüme ettiğini söylemektedir. Tercümenin bugün için elimizdeki tek nüshası Mısır Millî Kütüphanesi Tarih-i Türkî Koleksiyonu 284 numarada kayıtlıdır. Nüshanın istinsah kaydına göre, Muhammed el-Haneî el-Fakîh isimli bir müstensih 786 senesinin Recep ayının ilk günlerinde (Ağustos 1384) nüshayı çoğaltmıştır.

Çalışmamızda bu tercümenin kaynağı, mütercimi, eldeki tek nüshası, nüshanın imla özellikleri, eserin dil özellikleri ve tercümede takip edilen usul hakkında bilgi verilmiştir. Eldeki tercümenin Memlûk Kıpçak Türkçesiyle ya-

zılması sebebiyle günümüz okurunun da çalışmadan faydalanabilmesi için tarafımızca metnin diliçi çevirisi de hazırlanmış, transkripsiyonlu metni sunulan eserin dizin-sözlüğü de hazırlanarak araştırmacıların dikkatine sunulmuştur.

Üç yıllık yoğun ve stresli geçen bir sürecin ürünü olan bu çalışmada, azami dikkatime rağmen bazı hatalar bulunması muhtemeldir, bunlara beşeriyete hamledilerek af nazarıyla bakılmasını rica ediyorum. 2015 yılında doktora tez konusu ararken bu metnin varlığından beni haberdar eden Prof. Dr. Sadık Yazar hocama çok teşekkür ederim. O dönem metnin görsellerini elde edemediğim için başka bir metni tez konusu olarak çalışmış ancak bu eseri elde etme çabalarımı sürdürmüştüm. Bu vesileyle 2021 yılında eserin görsellerini elde etmeme yardımcı olan Yaser Ahmed'e de teşekkürü borç bilirim. Eserin diliçi çevirisini ortaya koyarken her zaman yardımlarını gördüğüm eşim Prof. Dr. Mücahit Kaçar'a ve metnimi okuyarak değerli geri dönüşlerde bulunan sevgili dostum Prof. Dr. Sibel Murad'a da müteşekkirim. Kızlarım Hayâl ve Nevâ da bu eserle beraber büyürken bana sabırla katlandılar, onlara da olgunlukları için minnetle teşekkür ederim.

Eserin hazırlanması ve basılmasındaki katkı ve teşviklerinden dolayı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanı Dr. Coşkun Yılmaz'a, Çeviri ve Yayın Dairesi Başkanı Erhan Yıldız'a, eserin son okumasını gerçekleştirerek değerli katkılarda bulunan yazma eser uzmanı Yavuz Kılıç'a ve yayın sürecindeki emekleri için Dr. İsmet İpek'e de teşekkürü bir borç bilirim.

Dr. Irmak Kaçar
Kırklareli, 2025

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

Arap	Latin	Arap	Latin
ا	A, a; Ā, ā; E, e	ض	Ḍ, ḍ; Ž, ž
آ	A, a; Ā, ā	ط	Ṭ, ṭ
ب	B, b; Ḑ, ḑ	ظ	Ẓ, ẓ
ت	T, t	ع	‘
ث	Ṣ, ṣ	غ	Ġ, ġ
ج	C, c; Ć, ċ	ف	F, f
چ	Č, č	ق	Q, q
ح	Ḥ, ḥ	ك	K, k
خ	Ḫ, ḫ	نك, كُ	ŋ
د	D, d	ل	L, l
ذ	Ḍ, ḍ; Ž, ž	م	M, m
ر	R, r	ن	N, n
ز	Z, z	و	V, v; o, ö, u, ü; ū
ژ	J, j	ه	H, h; a, e
س	S, s	ی	Y, y; I, i, Ĭ, i, Ī, ī; Ê, ê
ش	Ş, ş	ء	’
ص	Ş, ş	ق	w

KISALTMALAR VE SEMBOLLER LİSTESİ

- () Metin bölümünde satır numarasını gösterir: (1), (2) vd.
- (...) Metinde silinmiş ya da okunamayan sözcüğü gösterir.
- [] 1. Metne eklenen harf veya sözcüğü gösterir.
2. Metin ve Çeviri bölümlerinde sayfa numarasını gösterir.
- < , > Dil bilgisinde gelişme işaretleri
- 1., 2.:** Dizinde, madde başlarının anlam farklarını gösterir
- a :** varakların a sayfasını/yüzünü gösterir [12a], [95a]...
- Ar.:** Arapça
- b :** varakların b sayfasını/yüzünü gösterir [14b], [86b]...
- bkz.:** Bakınız
- C.:** Cilt
- çev.:** çeviren
- DİA:** Diyanet İslam Ansiklopedisi
- Far.:** Farsça
- haz.:** Hazırlayan
- H.:** Hazret-i
- mec.:** mecaz/mecazen
- sy. :** sayı
- TDAY:** Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
- vd.:** ve devamı

İNCELEME

İSLÂMÎ EDEBİYATTA *FÜTÜHU'Ş-ŞÂM* METİNLERİ VE TÜRKÇE TERCÜMELERİ

Hız. Ebû Bekir ve Hız. Ömer zamanında Şam ve çevresinin fethedilmesinde yaşanan mücadeleleri, fetihler esnasında halifelerle komutanların yazışmaları ve bu süreçte yaşanan başka hadiseleri konu alan pek çok eser tarihi kaynaklarda zikredilmişse de bunların çoğunun günümüzde nüshaları elimizde bulunmamaktadır. Şimdilik elimizde Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî ile Ebû İsmail Muhammed b. Abdullah el-Ezdî'nin bu konuları ele alan eserlerinin nüshaları bulunmaktadır.

130/747 yılında Medine'de doğan ve tam ismi Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî olan Vâkıdî, Medine'de hayatının elli yılını Kur'ân ilimleri, fıkıh, megâzî, İslâm tarihi ve tabakatla meşgul olarak geçirmiş, özellikle megâzî alanındaki çalışmalarıyla büyük bir şöhrete ulaşmıştır. Halife Hârûnürreşîd ve Yahyâ el-Bermekî'nin yardımlarını gören Vâkıdî, Medine'den ailesiyle birlikte göç ederek Bağdat'a yerleşmiş, burada kadılık görevindeyken 11 Zilhicce 207 (27 Nisan 823) tarihinde vefat etmiştir. Dinî ilimler ve tarih alanında birçok eser telif eden Vâkıdî'nin *Fütûhu's-Şâm*'ı müstakil bir eser olmayıp *Kitâbü't-Târîhi'l-Kebîr* isimli eserinin önemli bir bölümünü oluşturan *Kitâbü'l-Megâzî* nin bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu eserde Vâkıdî, tenkidî tarih anlayışını takip etmiş, belgelerden ve kişilerden elde edilen haberlere yer vermiş, ayrıca müslümanların ve müşriklerin bayrakları, savaş için yapılan hazırlıkları, askerlerin sayısı, savaşlarda ölenlerin isimleri, esirlerin listesi ve ganimetlerin taksimi gibi konularda da ayrıntılı bilgiler vermiştir.¹

Vâkıdî'nin *Fütûhu's-Şâm* isimli eseri bu konuda yazılmış en meşhur kitap olup Türk edebiyatında da bu konuyu ele alan mütercimlerin tercüme ettiği temel eser konumundadır. Vâkıdî'nin *Fütûhu's-Şâm*'ı Türkçeye yedi kez tercüme edilmiştir.

1 Çalışmamızın bu kısmında el-Vâkıdî ve *Fütûhu's-Şâm*'ı hakkında özetle verilen bu bilgilerin kaynağı için bkz. Mustafa Fayda, "Vâkıdî", *DİA*, c. 42 (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 471-475.

- 14. yüzyılda Kadı Darir'in 795/1392-93 yılında Vâkıdî'nin eserinden tercüme ederek Halep Emiri Çolpan'a takdim ettiği tercümesi, içinde manzum parçalar da barındıran 3 ciltlik bir eserdir.¹ Birçok nüshası bulunan bu eser üzerinde yüksek lisans² ve doktora³ çalışmaları yapılmıştır.
- Eser 15. yüzyılda yaşayan Muhammed b. Mahmud İbn Ecâ et-Türkî (1417-1478) tarafından on iki bin beyitle Türkçeye nazmen tercüme edilmiştir.⁴
- 16. yüzyılda da Abdüssamed Diyarbekrî tarafından *Fütûhuş-Şâm*'ın başlangıcından Yermük Muharebesi'nin bir kısmına kadar olan bölümü Türkçeye tercüme edilmiş olup bu tercüme üzerinde bir yüksek lisans tez çalışması yapılmıştır.⁵
- Eserin 17. yüzyılda, 1670 yılında Muhammed b. Çerkes tarafından yapılan bir tercümesi de bulunmaktadır.⁶
- Dil özelliklerinden ve eldeki 1229/1814'te istinsah edilmiş nüshasından hareketle yine bu yüzyılda kaleme alındığını tahmin ettiğimiz başka bir tercümesi de Yûsuf-ı Sagîr isimli birisi tarafından kaleme alınmıştır.⁷
- 19. Yüzyılda, Piyâde Yüzbaşı Azmizâde Sâdık tarafından Tercümân-ı Hakikat Gazetesi'nde parça parça neşredilen eser 1302/1885 yılında matbu olarak neşredilmiştir.
- Vâkıdî'nin *Fütûhuş-Şâm*'ının günümüzde yapılmış bir tercümesi de bulunmaktadır.⁸

1 Leyla Karahan, *Erzurumlu Darir*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1995), 19-20.

2 Önal Kaya, "Fütûhuş-Şâm Tercümesi (1-75. varaklar)" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1981); Mehmet Yiğit, "Fütûhuş-Şâm Tercümesi (151-225. varaklar)" (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1981).

3 Nesrin Altun, "Erzurumlu Darir'in Fütûhuş-Şâm Tercümesi (Giriş-Metin-Açıklamalı Dizin)" (Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1996).

4 Kâtib Çelebi, *Keşfüz-Zûnûn*, çev. Rüştü Balcı, c. 3, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011), 988. Bu eserin Süleymaniye Kütüphanesi, Sâliha Hatun Koleksiyonu, 157 numarada kayıtlı bir nüshası tarafımızca tespit edilmiştir.

5 Ayşe Ödemiş, "Fütûhuş-Şâm Tercümesi: Transkripsiyon ve Tahlil" (Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2017).

6 Tercümenin nüshaları için bkz: Beyazıt Kütüphanesi, Beyazıt B10220; Milli Kütüphane, Tokat Müzesi, 60 Mü 47; Millet kütüphanesi, Ali Emiri, Tarih 435; Milli Kütüphane, Eskişehir İl Halk Kütüphanesi, 26 Hk 509;

7 Üç ciltten oluşan bu tercümenin birinci bölümü Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 8239 numarada, diğer iki bölümü ise Milli Kütüphane 06 Mil Yz B 943/1 ve 06 Mil Yz B 943/2 numarada kayıtlıdır.

8 Hasan Gülşen, *Fütûhuş-Şâm: Muhammed el-Vâkıdî*, 2. Baskı, (Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2016).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi *Fütûhuş-Şâm*, Vâkıdî'nin *Kitâbü't-Târîhi'l-Kebîr* isimli eserinin önemli bir bölümünü teşkil eden *Kitâbü'l-Megâzî* nin bir bölümünü oluşturmaktadır.

Ebû İsmail Muhammed b. Abdullah el-Ezdî hakkında tabakât ve ricâl kitaplarının satır aralarında verilenler dışında kesin ve ayrıntılı bilgilere rastlanmamaktadır. Bu eserlerden derlenen bilgilere göre Basralı olan el-Ezdî'nin II./VIII. yüzyılın son çeyreğinde vefat etmiş olması gerektiği anlaşılmaktadır. Bu nedenle Ebû İsmail Muhammed b. Abdullah el-Ezdî'nin *Fütûhuş-Şâm* isimli eseri, erken döneme ait bir kaynak olma niteliğine sahiptir. Eserde Şam bölgesindeki fetih hareketleri hakkında verilen ayrıntılı bilgiler yanında özellikle Şam ordularına komutanlık edenlerle o dönemde halifelik yapan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer arasında cereyan eden mektuplaşmalara yer vermesi esere kıymetli bir vesika niteliği kazandırmaktadır.¹

el-Ezdî'nin *Fütûhuş-Şâm* isimli eserinin şimdilik tespit ettiğimiz tek Türkçe tercümesi 14. yüzyılda Memlûk Kıpçak Türkçesiyle yazılmıştır. Aşağıda ayrıntılı olarak delillendireceğimiz üzere elimizdeki metin üzerinde yaptığımız incelemeler, eserin kütüphane kataloglarındaki bilgisinin aksine Vâkıdî'nin değil de el-Ezdî'nin *Fütûhuş-Şâm* isimli eserinden tercüme edildiğini göstermektedir. Böylece ilk defa bu çalışmayla gün yüzüne çıkacak bu tercüme ile el-Ezdî'nin eserinin de Türkçeye tercüme edildiği ortaya çıkmaktadır. Aşağıda sırasıyla bu eserin mütercimi, eldeki tek nüshası, tercümede takip edilen usul ile tercümenin muhtevası hakkında bilgi verilecektir.

1 Ali Dadan, el-Ezdî ve *Fütûhuş-Şâm*'ı hakkında kaleme aldığı bir makalede "el-Ezdî'nin *Fütûhuş-Şâm*'ının Günümüze Ulaşma Serüveni", "el-Ezdî Dışında *Fütûhuş-Şâm* Adlı Esere Sahip Olan Müellifler", "Ezdî ve *Fütûhuş-Şâm*'a Dair Kaynaklarda Yer Alan Bilgiler" ve "el-Ezdî'nin Kaynakları" başlıkları altında konuyla ilgili gerekli ayrıntılı araştırma ve bilgileri sunmuştur. Biz de burada bu ayrıntılı çalışmadan bir paragraflık bir özet sunmak ve meselenin ayrıntıları için ilgili makaleye göndermede bulunmakla yetiniyoruz. Çalışmamızın bu kısmında el-Ezdî ve *Fütûhuş-Şâm*'ı hakkında özetle verilen bu bilgilerin kaynağı için bkz: Ali Dadan, "Ebû İsmail Muhammed b. Abdullah el-Ezdî ve *Fütûhuş-Şâm* Adlı Eseri", *İstem* 19, sy. 38 (2021): 141-154.

SEVÜNC B. FAKÎH VE FÜTÛHU'Ş-ŞÂM TERCÜMESİ

Eserin Mütercimi, Tercüme Tarihi ve Sunulduğu Kişi

Elimizdeki tercümenin yazarı, eserin sebab-i telif bölümünde yer alan şiirde kendisini Sevünç Fakîh oğlu olarak takdim eden birisidir.

Sevünç Faķih oğluna berdi anı
Bu Türknünj tiline çevürdi bunu (4b)

Bu tercümede kişi isimlerinin yazımındaki usûl bize yazarın isminin Sevünç, babasının adının da Fakîh olduğunu bildirmektedir. Zira eserde yer alan bütün özel isimlerin yazımında şöyle bir usûl takip edilmiştir: 'Ömer Haţţâb oğlı, Hâlid Velîd oğlı, 'Abdurrahmân 'Avf oğlı, 'Oşmân 'Affân oğlı ve Yezîd Ebî Süfyân oğlı gibi meşhur sahâbilerin isimleri de dâhil olmak üzere eserdeki kişilerin isimlerinin peşinden babalarının ismi zikredilerek sonuna "oğlı" eklenmektedir. Bu durumda, mütercimin ismi eserde kişi ve baba ismi yazımında takip edilen usûl gereği Sevünç b. Fakîh olmalıdır.

Mütercim bu eserini 1382-1389 ve 1390-1399 yılları arasında iki kez Memlûklu tahtına oturmuş olan sultanı el-Melikü'z-Zâhir Seyfüddîn (ö. 801/1399)¹ adına kaleme almıştır. Eserde "*Sultân-ı mu'azzam, şâh-ı mükerrerrem zâhirü'd-dünyâ ve'd-dîn muķavvi'l-müslimîn kâtilül-kâfirîn* Ebû Sa'îd Melik Zâhir Melik Emced oğlı Haķ te'âlâ devletin künden küne mezîd kılsun (2b)."² Şeklindeki duâ cümlesinde ve sultan adına yazdığı şiirde geçen "Mışırdâ Melik Zâhir olturdı han (3b)", "Melik Zâhir özden kılıcı biçer (3b)" ve

Sa'âdetli sultândur Ebû Sa'îd
Melik Zâhir oldur vü fi'li hamîd (4a)

beytinde sultanın ismini zikreden Sevünç b. Fakîh, sultanın Şâm'daki yöneticisi olan Tarantay'ın emriyle bu eseri tercüme ettiğini belirtir. Aşağıdaki beyitlerde görüleceği üzere sultan için birçok önemli hizmet görmüş olan Şâm Valisi Tarantay², Arapça olan *Fütûhu's-Şâm*'ın Türkçeye tercüme edilmesi işini Sevünç b. Fakîh'ten istemiştir. Zira seçkin bir Arapça eser olan *Fütûhu's-Şâm* dilinden dolayı Türkler tarafından anlaşılmamaktadır.

1 Söz konusu Memlûklu sultanı Berkuk unvanıyla meşhur olup kendisi hakkında bkz. Şehabeddîn Tekindağ, "Berkûk", *DİA*, c. 5 (İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 511-512.

2 Aynî'nin *İkdu'l-Cümân fi Târihi Ehli'z-Zamân* isimli tarihine göre Tarantay, Melik Zâhir'in o dönemdeki Şâm valisidir. Ünal Erkeç, "Aynî'ye göre 791 (1389) Yılı Olayları" (Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1973), 1.

Tapıldı bu ma'nide özden bitig
 Fütûh Şâm dégenler şahîh ü bilig
 Velîkin 'Arabça düzülmüş sözi
 Bu Türk kavmi bilmes öküşden azı
 Du'acı kulu ol Tarantay dégen
 Bu kullukda hayr u sa'adet kören
 Şâm içre 'adillik küçinçe kılan
 Öküş müzd ü algış sultânğa alan
 Cânını tapuğında fidâ kıoyan
 Kerîmden hocasına nuşret kıolan
 Sevünç Faķih oğlına bérdi anı
 Bu Türknüñ tiline çevürdi bunu (4b)

Emir Tarantay'ın emriyle bu eseri tercüme etmeye başlayan Sevünç b. Fakîh, tercümesini 785/1383-1384 yılında tamamlamıştır:

Yêdi yüz sêkiz on bêşinçi yılın
 Şonunđa tükengeni ma'lûm bilin

Bu durumda, elimizdeki tercümenin yazarı olan Sevünç b. Fakîh, Arapça yazılmış olan *Fütûhuş-Şâm*'ı Memlûklu sultanı Melik Zâhir'in Şâm'daki valisi olan Tarantay'ın emriyle 785/1383-1384 yılında tercüme ettiği ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi Türk edebiyatında daha çok Vâkîdî'nin *Fütûhuş-Şâm*'ı tercüme edilmiştir. Ancak elimizdeki tercümede el-Ezdî'nin eseri tercümeyle konu edilmiştir. Ebû İsmail Muhammed b. Abdullah el-Ezdî'nin *Fütûhuş-Şâm*'ının Fransa Milli Kütüphanesi'nde Arabe 1664 ve 1665 numaralarda kayıtlı olan iki nüshası tarafımızca elde edilmiş ve yapılan karşılaştırma neticesinde bu tercümenin birebir el-Ezdî'nin eserinden tercüme edildiği görülmüştür. Bu husus eserin İngilizce tercümesiyle¹ yaptığımız karşılaştırmayla da teyit edilmiştir.

1 Hamada Hassanein, Jens Scheiner, *The Early Muslim Conquest of Syria: An English Translation of al-Azdi's Futûh al-Shâm*, (New York: Routledge, 2020).

Eserin Dil Özellikleri

Orta Türkçe döneminde Karahanlı Türkçesinden sonra Türk dilinin Batı kolunu oluşturan Kuman-Kıpçak ve Oğuz boylarının Türkleri yeni lehçeler meydana getirir. Farklı dil özellikleri gösteren Kıpçak ve Oğuz Türkçesinin ortaya çıkma sebebi batıya doğru göçleri ve farklı bölgelere yayılmaları olmuştur. Tarihi Türk lehçeleri arasında en dikkat çekici lehçe haline gelen Kıpçak Türkçesidir. Bu dil 13.-15. yüzyıllarda Altın Orda devletinin içerisinde bugünkü Rusya, Ukrayna ve Kafkaslarda ve 13. yüzyılın ortalarından 16. yüzyılın başlarına kadar Mısır ve Suriye’de olmak üzere birbirinden uzak iki coğrafyada kullanılmıştır. Kıpçak Türkçesi Müslüman Memlûk Kıpçaklarının edebi dili olarak konuşma dili yanında yazı dili olarak da devam etmiştir. Aynı zamanda Kıpçak Türkçesi eserleri de Kuzey ve Güney Kıpçak Türkçesi olarak da iki grupta incelenmekte ve ilki Karadeniz’in kuzeyinde meydana getirilen, İtalyan ve Almanlar tarafından yazılan Kodex Kumanikus ile Ermeni harfli metinler iken ikincisi Mısır ve Suriye’de Memlûk Kıpçakları döneminde İslâmi bir muhitte Arap harfleriyle meydana getirilmiş olan gramer-sözlük, fıkıh, askerlik, okçuluk, atıcılık, veterinerlik konularında yazılmış nesir tarzı eserlerdir. Memlûk Kıpçakları döneminde ortaya konan bu tarz eserlerin dışında edebi özellik taşıyan tek eser Gülistan Tercümesidir. Kıpçak Türkçesi ile yazılmış manzum bir eser bulunmaması da dikkat çeker.¹

Memlûk Kıpçak Türkçesiyle 1384 yılında yazılmış olan *Fütûbuş-Şâm* tercümesi de gerek yazıldığı dönem ve bölge, gerek tercüme edildiği Asıl Memlûk Türkçesi, gerekse de tarihi olayları destansı bir tarzda anlatması sebebiyle kıymetli bir eser konumundadır.

14. yüzyılda yazılan ve istinsah edilen *Fütûbuş-Şâm* tercümesinin dili Asıl Memlûk Kıpçakçası olarak nitelendirilebilecek özellikler gösterir. Ancak eserde Arapça etkisinde ortaya çıktığı düşünülen birkaç kullanım görülmektedir: “Vallâhi sizge yêtken sözni sözlemedim, illâ sizni İslâmğa ozganlarğa naşîhat kılmağ üçün...” cümlesinde aslen Arapça cümle yapısında bulunan olumsuz yüklem ve illâ edatı ile kalıplaşan yapı kullanılmıştır. Bir yerde de Arapça “ve-

¹ Argunşah, Yüksekşaya ve Tabaklar, *Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri*, 270-273. Konuyla ilgili daha fazla bilgi için bkz. Ali Fehmi Karamanlıoğlu, “Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesi”, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, sy. 12, (1963): 175-184.; Abdulkadir İnan, “XIII ve XV. Yüzyıllarda Mısır’da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, (1953): 53-71.; János Eckmann, “Memlûk Kıpçak Edebiyatı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, (1986): 85-99.; Omeljan Pritsak, “Kıpçakça”, *Tarihi Türk Şiveleri* içinde, haz. Mehmet Akalın, (Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 161, 1998), 111-122.

ya" anlamına gelen "ev" kelimesine rastlanmıştır: Ebû 'Ubeydege *ev* Yezîdge (24b/7).

Asıl Memlûk Kıpçakçasını J. Eckmann, bazı özellikleri bakımından Harezmi-Altınorda Türkçesinden ayırsa da Harezmi-Altınorda Türkçesine çok yakın olan bir tarihi lehçe olarak açıklamıştır.¹ Eckmann'ın bahsettiği özellikler ve eserdeki örnekleri aşağıda gösterilmiştir:

a. Birden fazla heceli kelimelerin sonundaki ğ/g'nin çoğu zaman düşmesi: aç 27b/12, korku 41a/08, kuru 104b/12, şapşarı 104a/10, tiri 70a/02, ulu 55a/09, çeri 88b/05, kütlu 69b/12, bulutlu 109b/08, körkli 122a/05, ağır 25a/05, heybetli 3a/13..vb. örneklerin yanı sıra kelimelerin ğ/g'li şekilleri de metinde mevcuttur: açığ 69b/02, korkuğ 78b/03, tiriğli 60b/06, uluğ 72b/12, kütluğ 17b/02, heybetliğ 55b/02..vb.

b. Yönelme durumu eki Harezmi Türkçesindeki gibi +ka/+ke veya +ğa/+ge yanında iyelik ekli kelimelerden sonra +a/+e şekilleri de oldukça fazladır: adına 4b/09, ağzına 7b/02, başına 116b/08, cânına 96a/09, kardasına 81b/02, mālına 13a/03, oğluna 46a/11, tapuğuna 66a/06, uçına 28a/11, dīnine 9b/06, eline 51b/12, işine 18b/12, kēneşine 21a/09, arķama 125b/08, buyruğuma 77a/03, ķatuma 73b/10, ķolayıma 19b/01, ..vb. +a/+e şekilleri az da olsa yalın kelimelerde de görülür: ķapuğ 2b/13, ķarığ 122b/04, maşırık 7a/05, sançışa 20a/05, tańa 4b/01, uçmağ 106b/01, ululuğ 117b/05, zamāna 37a/03, beğ 119a/09, bize 41b/12, dīne 68a/11, köze 76b/05, küçe 73a/07, küne 2b/11, neğ 107a/09, söze 41b/12, tūne 65b/03, ..

c. Ayrılma durumu eki +dan/+den'dir ve دان biçiminde yazılır: açlığdan 28b/09, alardan 108a/03, anadan 101b/10, cihāddan 31b/08, ferāğdan 2b/08, Herağdan 24a/08, küneşden 1b/08, mağribden 104b/10, nebīden 16b/02, öküşden 4b/03, öletden 126a/03, sözden 39a/10, tenizden 93b/07, ümmetden 104a/02, yemekden 13a/05..vb. bunun yanı sıra eski şekil olan +dın/+din' e de az da olsa rastlanır: aydın 1b/08, barçadın 9a/04, eldin 88a/03, sendin 117b/03, südin 42a/12.

d. Harezmi Türkçesinde ermez/ermes yerine degül "değil" ifadesinin kullanımı metinde de mevcuttur: Kōnjüllerinde kēçti kim bu mürted bolğınlar ķadarınça degül-biz 5a/13, Yücelengen Teñri, ķullarından yalğuz

1 János Eckmann, "Memlûk Kıpçakçasının Oğuzcalaşmasına Dair", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı (Belleten 1964)*, (1965): 35-36.

söz birle işlemeyin hoşnıd degül 11a/12, Tenri saklasun, sen alardan degül-sen 24a/12, buyrukçı degül mü men? 32a/01, Şükr Tenrige az degül-siz, hor degül-siz 33a/02, Turunuz vallâhi sizni kıoy sar degül-biz 60b/08, biz kal'alar şâr-lar kavmi degül-biz 82a/07...vb.

e. Soru eki, metinde hem mı/mi hem de Harezmi Türkçesindeki şekli mu/mü olarak karışık şekilde kullanılmıştır: ey Müselmânlar sizge aytmadım mı 12a/11, evdaşlarımıznı katıñda kıoyup mı kâtelüm? 20b/04, ey Müselmânlar hîç eşittiniz mi 20b/06, bu sizden maña tezkiye övgü mi erdi 53b/11, Ebû 'Ubeyde anda bar mı yok mı 65a/09, Êlçiniz hîç sizge haber bërdi mi 100b/13; bu künden soñra tapışkay mu biz yok erse yok 19a/07, hıyânet kılmış bolmas mu men? 24a/11, Muhammed nebîliğine ikrâr kılmaz mu sen? 36b/11, hîç körñlünde sözlenür mü 6a/03, maşlahat körer mü sen 20b/05, buyrukçı degül mü men? 32a/01..vb.

f. Metinde –duk/-dük şekli sıfat-fiil eki olarak değil çekimli fiil olarak geçmektedir: aldık 107a/04, bağladık 86a/12, çıkardık 89a/11, inandık 86a/12, kıoyduk 13a/06, olturdık 102b/01, sındurdık 33b/06, bildürdük 56a/11, çerilendük 79a/12, ıyabêrdük 78b/06, reprenmedük 45a/04...vb.

Yukarıda verilen örnekler göre *Fütûhu's-Şâm* tercümesi, Asıl Memlûk Kıpçakçası dil ve imla özellikleri taşımaktadır. Çalışmamızın *İnceleme* bölümünde ayrıntılı dil ve imla özellikleri verilmeyecek sadece öne çıkan dil ve imla özelliklerinden bahsedilecektir.

Ses Özellikleri

• Ünlü Uyumları

Kalınlık-İncelik Uyumu: Kıpçak Türkçesinde istisnalar dışında kalınlık-incelik uyumu bulunmaktadır. Eserde Arapça-Farsça bazı kelimeler dışında kalınlık-incelik uyumu düzenlidir.

Düzlük-Yuvarlaklık Uyumu: Türk dilinin tüm tarihî lehçelerinde düzlük-yuvarlaklık uyumu sağlam değildir. Kıpçak Türkçesinde de düzlük-yuvarlaklık uyumu bakımından kelimelerin yazımında bir tutarsızlık vardır. Hem eklerin hem de kelimelerin yazımında ikiliklerle karşılaşmaktadır.¹ Eserde de uyuma aykırı birçok örnek bulunmaktadır. Uyumsuzluk en çok +nİŋ/+nUŋ, +II/+IU, +IIK/+IUK, -sUn, -ğıl eklerinin bulunduğu kelimelerde gö-

1 Argunşah, Yüksekşaya ve Tabaklar, *Karahanlıca, Harezmi, Kıpçakça Dersleri*, 318-319.

rülmüştür: Düzlük-yuvarlaklık uyumu gösteren örnekler: ħalāyıkñıñ (2a/8), köñülnüñ (3a/1)...; Düzlük-yuvarlaklık uyumu göstermeyen örnekler: topuğınñıñ (2b/6), körkliiden (2b/7), ħavmnüñ (12b/9), aḡluları (67b/1), körkli (122a/05)...

• Ünlü Değişmeleri

Yuvarlaklaşma: Farklı sebeplerle ortaya çıkar. İlerleyici ve gerileyici benzeşme yoluyla: arılığ> aruvluğ (87b/10), bitir->bitür- (75a/10), bulıt>buluḡ (43b/01), tilkü> tülkü (59a/05), toḡınuş-> toḡunuş- (50a/04), tapıḡ> tapuḡ (61a/12), tolıḡ> toluḡ (3b/01), tiñlen-> tünlen- (130b/1)...

Birden fazla heceli kelimelerin sonundaki G sesinin düşmesi ya da v'ye dönüşmesiyle: arıḡ>aruv (122b/02), atlıḡ> atlu (113a/07), tolıḡ> tolu (69a/13), körkliḡ> körkli (100a/07), küçliḡ> küçlü (43a/10), sözlḡ> sözlü (27b/12), yörü-> yörü- (25b/7)...

Genişleme: ıḡaḡ> aḡaḡ (114a/04), töpü> töpe (44b/01), törü> töre (3b/04), yıḡla-> yaḡla- (17a/06)...

Düzleşme: eksüt-> eksit- (92b/09), erü-> eri- (114a/06), ħov-> ħav- (115b/02)...

• Ünsüz Değişmeleri

b-> m-> Değişmesi: Kıpçak Türkçesi metinlerinde b'li örneklerle rastlanırsa da kelime başında çoğunlukla m sesi bulunur ve bu durum da daha çok n ve ŋ etkisiyle m'ye dönüşmesiyle olur.¹ men (100a/09), meñizli (65a/08), maña (10a/02), mindiler (19b/12), mindürgeyler (122b/02), miñ (95b/12), mular (29a/04), muñça (99a/12), mundaḡ (4a/03), mundan (25a/05), munı (84a/09), munıñ (128b/11), munlar (21b/13), munuñ (98a/06)... ; bu (106b/12), biz (45a/04)...

b>v> Değişmesi: Kıpçak Türkçesinde kelime içinde Eski Türkçenin b sesi sızıcılışarak v olur.² tabar> ḡavar (43b/09), tebe> teve (122b/06), çebir->çevir- (9b/07), sebin-> sevin- (24b/02), eb> ev (68a/08), ħılabuz> ħılavuz (96b/08)...

1 Güner, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, 84.

2 Güner, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, 90.

-b-> -w-> -(f)- Değişmesi: sebin-> sevin- (24b/02)> sewünç (14b/06), mübtelâ> müwtelâ (22a/04)> müftelâ (54a/03)

d>đ-y Değişmesi: Eski Türkçenin söz içi d sesi Karahanlı Türkçesi döneminde başlayan sızıcılışma ile đ olur. Harezmi döneminden itibaren de bu seste akıcılışma başlar ve hem d'li hem de y'li örnekler görülür. Kıpçak Türkçesinde tek tük đ'li örnekler olsa da ses y'ye dönüşmüştür¹: ağak>ayak (22a/05), yadağ>yadağ> yayak (97a/07), kıadaş> kıayaş (111b/13), kıod->kıoy- (56a/02), tod-> toy-(80b/09). Metinde d ile yazılan 1 örnek, đ ile yazılan 2 örnek vardır: yadağ (107b/09); ağak (13b/13), beğük (12a/01).

g->v- değişmesi: arıg> aruv (122b/02), ög->öv- (53b/11), küteğüç> kü-tövçi (105b/09), buzağu>buzav (37b/08)

-k->-h- değişmesi: okşa-> ohşa- (90a/11), okşaş> ohşaş (64a/08), okşaş-> ohşaş- (28a/03), okşat-> ohşat- (122b/10), yaqşı> yahşı (101b/10), yoksul> yohsul (104b/11)...

-k-> -ğ- değişmesi: aqart-> ağırt- (48b/10)

-g, ğ> -y değişmesi: beg> bey (66a/01)

t>d değişmesi: Kıpçak Türkçesinde kelime başında t ünsüzü genellikle korunmakla birlikte bazı metinlerde d'li örneklerle de karşılaşmaktadır. Bu durum daha çok Kıpçak Türkçesi ve tarihi Türkmen Türkçesinin dil özelliklerinin karışık olarak bulunduğu eserlerde görülür.²

tağı> dağı (100a/06), tē-> dē- (102b/07), tegin> degin (88b/03), tegül> degül (55a/02), teñiz> deñiz (81a/04), tep-> dep- (73a/05), teve> deve (101a/03), tırgüz-> dirgüz- (7b/10), tıñlen-> dıñlen- (107b/09), tört> dört (51b/08), tur-> dur- (53a/09), tügün > düğün (70a/07), tüzgün> düzgün (36b/01)...

Bazen aynı kelimenin t'li yazımları da bulunur: teñiz (3b/09), tep- (108a/11), teve (122b/06), tıñlen-(42b/08), tırgüz- (4b/12), tiri (70a/02), tur- (64b/12), tüzgün (121b/02), tüzgünlük (130a/10), tüzül- (3b/05)...

1 Güner, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, 91.

2 Güner, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, 88.

- **Ünsüz Türemesi**

y türemesi: Ar. esîr> yesîr (104b/08), ırak> yırak (106b/11), ırakla-> yırakla- (25a/01)

Göçüşme: mg-gm: yağmur> yamğur (2b/07)

- **Ünsüz Düşmesi**

b- düşmesi: Metinde iki yerde *bol-* fiilinin *ol-* şekli de vardır: *bol-> ol-*: olğan (103a/02), olğay (3b/04)

-r- düşmesi: arslan Kelimenin *arslan* olarak yazıldığı ancak bir örnekte *-r-* düşmesi ile *aslan* olarak yazıldığı görülmüştür: (11b/08) > aslan (109b/04); berk > bek (71a/10), birle (106a/10..) > bile (50a/03..) *Birle/bile* edatı her iki şekliyle metinde kullanılmıştır. Ancak ağırlıklı olarak *birle* yazımı görülmektedir.

y- düşmesi: Metinde üç yerde *yinçke* kelimesinin “y-” düşmesi ile oluşmuş *inçke* şekli de vardır: *yinçke>inçke* (100a/02, 60b/06, 67a/07)

-g/-ğ düşmesi: katığ> katı (41b/05..), kiçig > kiçi (3b/03), kuruğ> kuru (105b/08), sarıg>şapşarı (11b/07), tirig> tiri (70a/02)/diri (62b/09), korkuğ> korku (69a/13) (kelime metinde *korkuğ/korkuk/korku* olarak üç farklı şekilde yazılmıştır); toluğ (3b/01)>tolu (69a/13)/toli (3a/08) (kelime metinde *toluğ/tolu/toli* olarak üç farklı şekilde yazılmıştır).

Biçim Özellikleri

İncelemesini yaptığımız *Fütûhuş-Şâm* Tercümesi, gerek isim çekimi gerekse fiil çekimi bakımından Memlûk Kıpçak Türkçesinin özelliklerini taşımaktadır. Aşağıda Memlûk Kıpçak Türkçesinin genel ve sıkça kullanılan özelliklerinin dışında tarihi metinlerde örneğine az rastlanan birkaç özelliğine ve örneğine yer verilmiştir:

Yönelme durumu eki (+a/+e): Az da olsa yalın kelimelerde de görülür: kapuğa 2b/13, qarığa 122b/04, sançışa 20a/05, taña 4b/01, uçmağa 106b/01, ululuğa 117b/05, ege 119a/09, bize 41b/12, küne 2b/11, neñe 107a/09, söze 41b/12, tüne 65b/03 ...

Ayrılma durumu eki (+dIn): Eski şekil olan bu ek Kıpçak Türkçesi metinlerinde nadirdir:¹ aydın 1b/08, barçadın 9a/04, êldin 88a/03, sendin 117b/03, südin 42a/12.

Vasıta durumu eki (+lAyIn): ornatқанlayın “yerleştirilen, hakim kılınan şekilde” (34b/08).

Geniş zaman teklik 1. kişi olumsuz çekimi (-man/-men): inanman (76b/13), koyman (122b/13), tapman (125a/11, 74a/03), kaygurman (62a/10); bilmen (25b/11), eylemen (28a/13), izdemen (29b/06), kesmen (33a/10), köçmen (124a/05), sözlemen (32a/08), tilemen (53b/03).

Şimdiki zaman çekimi (-adur): aladur-siz (89a/01), baradur-sen (32b/04), çıkadur-men (35b/11), koyadur (109a/10), sançışadur (47b/07), uruşadur-biz (107a/03), yaraqlanadurlar (109b/13).

Gelecek zaman çekimi (-AsI, -GA, -ısAr, -sAr): koyasıdır (110a/08, 92b/05), sındurasıdurlar (118b/04), gömürdenesidür (110a/09); kılğa-men (101b/04), kırdurğa (121b/05), çıkğa (98b/04); açısar (68a/08), açısar-siz (111b/10, 43b/03), aydısar (55a/02), kılısar (33a/03, 57a/11, 74a/11), sorı-sar-sen (67b/09), bëriser (74a/11), ölıser-biz (19b/09); kıoy-sar (60b/08).

• Tercüme Usûlü

Sevünç b. Fakih, el-Ezdi'nin *Fütûhu's-Şâm*'ını tercüme ederken metne birer bağlı kalmış, sadece metnin iki yerinde tercüme-yi atlamıştır. Tarafımızca tespit edilen bu iki yerdeki eksiklik, yukarıda işaret ettiğimiz Arapça aslının iki nüshasıyla yaptığımız karşılaştırmada tespit edilmiştir. Bu bölümlerin tercümesinin mütercim-in dikkat eksikliğinden kaynaklanmış olması muhtemel olduğu gibi kendisinin kullandığı nüshada bu kısımların bulunmaması da muhtemeldir. Bu bağlamda eserin 40b sayfasında yer alan “*Soñra Hâlid barçasın tüşürtüp başların kesti uruğların yesir aldı, İrâkdan yesir alınğan ilk alar erdi*” cümlesinden sonra yaklaşık bir sayfalık bir bölüm tercüme edilmemiştir. Aynı şekilde eserin 125b sayfasında yer alan “*Ol öletde Ebû 'Ubejde ölmesden burun Mu'âz Cebel oğlını yerinde koydı, bir neçe kün Müselmânların imâmlığın eyledi*” cümlesinden sonra yaklaşık üç sayfalık bir bölüm tercüme edilmemiştir.

Eserin bir yerinde ise karşılaştırmada bulunduğumuz iki Arapça nüshada da geçmediği halde mütercim-in tercümesinde görülen birkaç cümlelik fazlalık

1 Güner, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, 200.

bulunmaktadır. Tercümede geçen şu cümleler asıl metinde yoktur: ... *emânetlerin saklarlar, yalğan sözlemesler, Zulm⁽³⁾ eylesesler, birbiririnden neme diriğ kılmaslar, çağır içmesler, doñuz etin yemesler, ölümdük⁽⁴⁾ helâl körmesler, qarını oğlanı yarlıgarlar, köñülleri aşak sözleri yumşak* (52a).

Eserin tercüme yönünden en ilginç özelliği, Arapça aslındaki bazı kişi, kabile, mekân ve meşhur olayların isimlerinin de Türkçeye çevrilmiş olmasıdır. Bu bağlamda aşağıda bu hususun farklı örneklerinden benzer olanlarının bazılarına işaret edilmiştir.

- Tercümede kabile ismi olan ve Türkçede “erkek buzağı” anlamına gelen “İcl” kelimesi birkaç yerde “buzav” diye çevrilmiştir. Örneğin aslen Beşîr el-İclî olan kişi için çeviride İcl kabilesinden olduğuna işaret edilen cümleler şöyle çevrilmiştir: *Ebû Bekrge yazdı kim men bir kişi-men buzav uruğından* (37b); Dostuñ buzavçı maña yazıp mendin işler tiledi (38a). İlginç bir diğer örnek de Arapça eserde bir kabile ismi olarak geçen Gadir için Türkçedeki karşılığı olan “Derin Su” ifadesinin kullanılmasıdır: *Ya'bûb 'Amr oğlı köçti, Tèriñ Su üzerine yöridi* (43a).
- Tercüme yapılırken birkaç yerde kişi isimlerindeki kelimeler de Türkçeye çevrilmiştir. Örneğin “*Kara oğlı aydur ...* (39a)” ifadesinde geçen “Kara oğlu” ile kastedilen Abdülmelik bin el-Esved olup mütercim Arapça metinde geçen İbn-i Esved “Kara oğlu” olarak çevrilmiştir. Arapça metinde Ebû Uhayhâ olarak geçen kişinin oğlundan bahsedilen bölümde “*Ëy Kanaṭlı atası oğlı, bilür mü sen meni?* (76a)” cümlesinde görüldüğü üzere Ebû Uhayha yerine “Kanatlı atası” denilmiştir.
- İslâm tarihinde Mute savaşı olarak meşhur olan savaştan bahsedilen bir yerde mütercim Mute Savaşı’nı “ölgeni kün” diye çevirmiştir: *Elimde tokuz kılıç tokundı, elimde bir şafiha Yemeni kaldı ölgeni künde* (39a).
- Bazı mekân isimleri de kelimelerin Türkçe karşılıkları verilerek sunulmuştur. Örneğin “*Hâlid Müsennâ Hârişe oğlını iyabêrdi aña, Kan Irmağında tapıştırlar* (38a)” cümlesindeki “Kan Irmağı”, Arapça metinde “Nehrü'd-Dem” şeklinde özel isim olarak geçmektedir. Benzer şekilde yine özel bir isim olan “Aynü't-temr” de metinde “Kurma/Hurma gözü” şeklinde çevrilmiştir: *Dağı Kurma Közinde tüştü, Beşîr Sa'îd oğlınıñ ok yarası Kurma Közinde açıldı, anda şehîd boldı, anda kömdiler* (40b). İsmi “Deyrül-Cebel” olan kilise için de “Dağ Kilisesi” denmiştir: *Müselmânlar sançışına sevdüre kılavuzlaya kelip Tağ Kilisesi katında kındılar* (96b).

Tercümede tespit edebildiğimiz kadarıyla iki yerde anlamın çevrilmesinde problem yaşanmıştır. Aşağıdaki cümlelerin alındığı bölümde Arapça metinde Râfi' isimli rehberin gözü ağrıdığı hâlde tercümede Hâlid bin Velîd'in gözü-nün ağrıdığı belirtilmiştir: *Hâlidniñ közi ağırır êrdi. Hâlid ayttı vâ-leke, ne bar katında? Ayttı suskununıñ kanmağı yetiştî inşâllâhu te'âlâ. Râfi' ayttı közleñiz, hiç yazı yolğunı körer mü siz? (42b)*. Metinde Hz. Ömer'in Saîd b. Âmir'e nasihat verdiği bölümde geçen bölümde Arapçada nefsin arzu ve istekleri anlamına gelen "hevâ" kelimesi rüzgar anlamındaki "yel" ile karşılanmıştır: *Munlarnı sögmegil, urmağıl, küçsüzlerin hor körmegil, küçlülerin artuqşı kılmağıl, haqñıñ ardınça yörigil, azısqan yelge egilmegil (96a)*.

Yukarıda işaret ettiğimiz hususlar dışında, Sevünç b. Fakîh'in *Fütûhu's-Şâm* tercümesinde anlamın Türkçeye aktarılmasında başarılı olduğu, metnin aslına bağlı kalarak bu değerli eseri Türkçeye kazandırdığı görülmektedir.

Eserin Muhtevası¹

[1b] Övgü, şükür, şeref ve yücelik Kâdir, bir ve var olan Tanrı'ya olsun. Bu alemi yoktan var edip yaratan Hz. Muhammed'in adını ezelde kendi adıyla beraber yan yana yazan Yüce Allah, kendi birliğini ve Hz. Muhammed'in güvenilir ve yüce olduğunu (yaratılmışlara) bildirmek için Hz. Âdem'i yarattı. Yüce Allah, kendisinin birliğini bildirmek için Hz. Âdem'in soyundan bunca peygamberi dünyaya gönderdi. Hz. Muhammed dünyaya gelecek diye müjde verdi. Hz. Âdem'in alnında Hz. Muhammed'in nuru olduğundan yedi gökte bulunan melekler ona secde kıldılar.² Peygamberlerin hepsi Hz. Muhammed ile övündüler, dünyada kendisine ve ümmetine saygı gösterip kapıcılar gibi huzurunda durdular. Hepsinden sonra, aydan, güneşten ve özden yüce olan İslâm nurunun heybetli talihıyla dünyaya çıkageldi. Bu heybetten bütün putlar yıkıldı, doğudan batıya kâfirlerin ateşleri söndü, haçları kırıldı. Cinlerin kâfir olanlarını gökten yıldızlar atarak yakıtı.³ Allah katındaki seçkinliğinden dolayı, gölgesi yerde hiç görünmedi.

[2a] Bütün peygamberlerden seçkin ve yüce olduğundan dolayı, yüce Allah'ın katındaki yüce arşta açıkça oturup sözleşti. Orada yüce Allah kendisine ikramda bulunup İslâm'a davet etme görevini bildirdi. Hz. Peygamber'in

1 Kıpçak Türkçesi ile yazılmış olan bu eserin daha geniş kitlelere ulaşması ve anlaşılması amacıyla diliçi çeviri yöntemi kullanılarak eserin muhtevası verilmiştir.

2 Bu cümlede şu ayete telmih vardır: "Meleklerle, "Âdem'e secde edin" demiştik, İblis müstesna hepsi secde ettiler." (Bakara, 2/34).

3 Bu cümlede şu ayete telmih vardır: "Andolsun biz, en yakın göğü kandillerle donattık. Onları şeytanlara atılan taşlar yaptık ve (ahirette de) onlara alevli ateş azabını hazırladık." (Mülk, 67/ 5).

davetini kabul edip iman zenginliğini ilk alan Ebû Bekir Sıddık oldu. Bütün sahabeler nasiplerince bu zenginlikten faydalandılar. Hz. Muhammed onlara güzel bir peygamber ve şefkatli nasihatçi oldu. Hepsî Peygamber'in huzurunda durarak İslâm dinini yaydılar. Allah'ın buyruğunu o kadar sağlam uyguladılar ki Hz. Ömer Allah hakkı için oğlunu vura vura öldürdü. Ne mutlu ki böyle sahabeler ve evliyalar bu ümmetten ortaya çıktı. Şüphesiz seçkinlerin seçkini olan Peygamber'in ümmetinin de yaratılmışların en seçkini olması gerekir. Bu sebeple yüce Allah bu ümmeti Kur'ân'da şöyle övdü: Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz (Âl-i İmrân, 3/110). Bu aziz peygamberin üstünlüğü sebebiyle bütün peygamberlerden sonra geldiği anlaşıldı. Bu kutlu sıralama yüce Peygamber'den ümmetine yadigar kaldı. İslâm sultanlarında da (üstün olanın sonradan gelmesi) işaret bulundu. Bu büyük keramet bir sultanın kutlu alnında görüldü, evliya kerametleri onda bilindi.

[2b] İslâm için savaşıarak kâfirlerin şehirlerini fetheden ve İslâm'ın şerefini ayağa kaldırarak kendi zamanlarını düzelteren bütün gelmiş geçmiş İslâm sultanları, İslâm'ın yollarını bu sultan için kapıcılar gibi açıp geçtiler. Yüce Allah Hz. Muhammed'in ümmetine rahmet kılarak saadet güneşini onlara göstermek için el-Melikü'z-Zâhir'i heybetli bir güneş gibi İslâm tahtı üstünde kudret eliyle oturttu. Doğudan Batıya el-Melikü'z-Zâhir'in adaletinin nuru yayıldı, çok kutlu topuğunun evliyalar gibi kerametleri görüldü. Herkes rızık içinde bereket buldu, Nil nehri bereketle dolup taşı, Şam dağları rahmet yağmurlarıyla canlandı, adalet ve emniyetin yaygınlığından gönüller ferahladı, zamanın insanları onunla övündüler, çok ferahlayıp sevinçle oynadılar. Yüce Allah, Melik Emced'in oğlu olan azametli sultanımız, yüce şahımız, din ve dünya işlerinin yardımcısı, Müslümanların koruyucusu ve kâfirlerin katili Ebû Saîd el-Melikü'z-Zâhir'in bahtını günden güne arttırsın. Sultanın şaşırtıcı sıfatlarının övgüsünü zamane insanları kendi dilleriyle şöyle ifade ederler:

Şiir: Faldan bütün dileklerin gerçekleşeceğine dair kutlu bir yardım görüldü. Bu falın manasını benden işit, benim dilim anlam kapısını açacak kilittir. [3a] Gönül denizi bilgi ile taşarak anlamlar dalgasını dilime atar. Misk kokulu benler gibi koku saçan dilimden ne cevherler çıkacağını gör şimdi! Mutluluk göğüne bakıp şaşırdım, "bu talih yıldızı kimindir" dedim. Gönlüme şu cevap geldi: "Ey söz söyleyen ve ne güzel, saf, parlak gözle (mutluluk göğünü) gözleyen kişi! Bu talih yıldızı kimindir, duy ve anla. (O kişinin) garip sıfatlarını bilerek anlat. Gökte aydan yapılma kandiller ve aydan talihli yıldızlar onundur. Ezelden mutluluğa

erişen, talihi güçlü ve bahtlı dolunay (gibi parlak) olan kişi bu şahıdır. Cevher gibi saf ve temiz olan gönlünün içi iman nuru ve rahmetle doludur. Gönlündeki iman o iman nurunun nişanı bu ay (gibi parlak) yüzünden bellidir. İslâm'a hiç bunun gibi dindar, arif, bilgili ve genç bir melik girmedir. Onun gece gündüz bütün işi ve düşüncesi, İslâm'a büyük hayırlar yapmaktır. Geceleri namazla gözyaşı döker, İslâm'a hayırla dua eder. Müslümanlığıyla şefkatli bir handır, (ancak) gözlere heybetli görünen bir sultan ve candır. [3b] Gönüller, bütün bu büyük işleri yapan o sultanın muhabbetiyle doludur. Yaptığıyla övünüp kibir gösterdiğini sanmayın, ancak sultanlığın hakkını verir. Onun dileği kötülerin tamamen temizlenmesi, küçük büyük herkesin doğruluk üzerine olmasıdır. Müslümanlık adalet ve emniyet üzere olunca töreler de hak ve adalet üzere yürür. Onun bahtıyla Mısır düzeldi, sonunda gördüğün gibi daha da düzelecektir. Güven, ucuzluk ve bereket çoktur, ona sürekli hayırla dua edilir. Hüküm verirken ne makam ne de güçlüyü tanımaz, ne kötülük yapan ne de yol kesen vardır. Bu sultanın bütün gayreti doğru iş için coşar, heybeti ise kötülere kükrer. İsmi yedi denizi aştı, Avrupa kavminin hepsi titreyerek şöyle dedi: Mısır'da el-Melikü'z-Zâhir hanlık (tahtına) oturdu; ülkemiz, askerimiz kan içinde olacak. Bu Sayda ve Beyrut'a geleni gör! Sinek gibi gönülleri bulandırır. Bunlardan kaygı yok, olsa da ortaya çıkanları İslâm kılıcı kırar. El-Melikü'z-Zâhir bunları öldürmeyi isteyip kılıcını çeker, onları biçer. [4a] Bu İslâm sultanının talihi yükselir; düşmanları kırılır, (İslâm'a) hayırlı işler yapar. Ebû Saîd bahtlı bir sultandır, o el-Melikü'z-Zâhirdir ve övülecek işleri vardır. Geçen bu kadar zamanda bu İslâm güneşinde onun gibi bahtlısı görünmedi. İşleri derin, gayretli, hayırlı işe arzulu ve övgü alan aslan gibi yiğittir. Yere yayılan benekler gibi adı yayıldı, ismi sevildi ve bütün alemin canı oldu. Allah'ım bütün gönüllere onun sevgisini saldı, bütün ulus, seçkinler ve alem onu severler. Güzellikle heybet ve haşmet onda nasıl biraraya gelmiş görün. Onun zatında olan mutluluk kandili, ne giyse neye binse ılık gibi parlar. Elbisesini ve bindiği atı süsleyen kendisidir, hayırlı işi yapan da onun kutlu sözüdür. Onun elbisesini başkası giyse gözüne öyle mi görünür, bak gör. Tanrı'nın ona mutluluk kandilini verdiği şimdi iyice anlaşıldı. Sahabelerin yaptığı hayırlı işleri sorup topladı, hayır işlemekteki arzusuyla sahabelerin işini aştı. Onlar gibi İslâm'a güzel, hayırlı işler yaptı ve çok hürmet gösterdi. [4b] Bu sultanın (hayır işlemekteki) şiddetli arzusu bilindiği için bu hazrete uygun şaşırtıcı bir şey arandı. Bu manâda seçkin bir kitap bulundu, buna Fütûhu's-Şâm diyenler doğru ve bilgili kişilerdir. Fakat bu eserin sözleri Arapça yazılmıştır, bu Türk kavmi çoğunu bilmez. Kulluğunda hayır ve saadet gören, Şam'da gücü yettiğince adalet gösteren, sultana çok müjdelere ve

övgüler kazandıran, canını onun kapısında feda eden, Allah'tan efendisine zafer dileyen, Tarantay denilen o duacı kul; bu kitabı Fakîh'in oğlu Sevünçe verdi, (Sevünç b. Fakîh) bunu Türk diline çevirdi. Makamü's-Şerif'te okunacağı bilgisiyle açık ve anlaşılır bir dille bu kitabı yazdı. Sultan'dan mükâfat almak için onun adına bu kitabı düzenleyip yazarak bu işi yaptık. 785 yılının sonunda bu işin bittiğini bilin. Peygamberimiz Hz. Muhammed'e salavat getirerek kitabı açıp söze başlayalım."

İslâm şeyhi ve sünneti canlandırıcı İmam Ahmed bin Muhammed Silefi İsfahânî bize bu kitaptakileri birinci defa okuduğunda ve ben işittiğimde H. 571. [5a] yılın aylarından biriydi, ikinci defa olarak da İskenderiyye şehrinde H. 574. yılın Safer ayıydı. O şöyle dedi: Bu haberi bize Ahmed bin Muhammed bin Musbîh Mukrî, Mısır şehrinde H. 515. yılın Zilhicce ayında bildirdi. O da şöyle der: Bunu bize İbrâhim bin Saîd Tüçibî bildirdi. O da şöyle der: Münîr bin Ahmed bin Münîr Haşşâb bize bu haberi bildirdi. O da şöyle der: Ali bin Ahmed Bağdadî kendisine okunan nüshadan kendi huzurunda bize okudu. O da şöyle der: Bu haberi bize Hammâd Remlî bildirdi. O da şöyle der: Bize bu haberi Hüseyin bin Ziyâd Temîmî bildirdi. Bütün bu ravilerin haberine göre Ebû İsmâîl Muhammed Basrî şöyle haber vermektedir:

H. Muhammed Allah'ın emriyle vefat ettiğinde, birçok Arap kavmi zekat yüzünden dinden çıkıp kâfir oldu. "Biz malımızı Muhammed'e verirdik, Muhammed dünyadan geçti. Ebû Bekir kim ki malımızı ister, Allah hakkı için Ebû Bekir'e hiçbir şey vermeyiz." dediler. Hz. Ebû Bekir bu durumu gördüğünde sahabelerle fikir alışverişinde bulundu. Hepsinin sözü "Biz dinimizi sağlam tutalım, halkı haline bırakalım, ne isterlerse yapsınlar." şeklinde oldu. Gönüllülerinden "Biz dinden çıkanlar kadar çok değiliz. Hz. Peygamber bunların çokluğundan, fenalıklarından, [5b] gece gündüz savaşmalarından rahat etmedi. Sert ve güçlü olanlarından ne zahmetler, sıkıntılar ve kaygılar çekti. Buna rağmen bunları Müslüman olarak gördü." düşüncesi geçti. Bunlardan korkup susmaya razı oldular. Hz. Ebû Bekir Allah'ın adıyla yemin edip "Eğer bir kişi bile benimle olmasa, ben tek başıma ölene ya da bunları İslâm'a döndürene kadar savaşıcağım ve Allah'ın emrettiği zekatı bir deve bağı bile eksik verseler onlarla savaşıcağım." dedi.

Allah'ın yardımıyla Hz. Ebû Bekir bunların hepsi İslâm'a girip doğru evlerine dönene ve Allah'ın emri olan zekatı tamamıyla verene kadar onlarla savaştı. Cenab-ı Hak Arap kavmine İslâm dinini sevdirdi, bu defa da insanlar kendi

istekleriyle bölük bölük Hz. Ebû Bekir'e gelip İslâm'a girdiler. Yakınlarındaki bütün şehirleri fethederek selamet ve emniyet buldular. Hz. Ebû Bekir iman ve İslâm yolunda başını vermeyi sevdiği için sayısız çoklukta insan onun için toplandı. Hepsi Hz. Ebû Bekir'in huzurunda el bağlayıp "Ey Allah'ın elçisinin halifesi, ne istersen emret, emrin başımız üstüne, yapalım." dediler. Hz. Ebû Bekir bunların iyi niyet ve gayretleri ile sayılarının çokluğunu gördüğünde [6a] gönlünden "bunları da aynı şekilde Şam tarafına Rum kavmi üzerine göndersem, Şam ülkesini inşallah fethedecekler" diye geçirdi ve hiç kimseye bu niyetinden bahsetmedi.

Bir gün Hasene'nin oğlu Şürahbîl, Ebû Bekir'in huzuruna geldi ve "Ey Peygamber'in halifesi Şam'a asker göndermek hiç gönlünden geçer mi?" dedi. Ebû Bekir "Evet, ama insanlara böyle bir şey ağzımdan çıkmadı, sen nasıl anladın?" dedi. Şürahbîl şöyle dedi: "Düşümde gördüm Müslümanlardan bir bölükle bir dağ üstündesin, o dağın üstünde bir büyük kubbe var ve sen askerlerinle o kubbeye çıktınız, insanlara yukarıdan baktınız. Ondan sonra inip güzel, derin, yumuşak bir yere geldiniz. Bu yerde kaleler, kentler, denizler, akarsular ve kaynaklar vardı. Ey İslâm'ın askerleri, kâfirlere savaş yağması yapın, yardıma ve ganimete Allah'tan size kefilim dedin. Bir tuğ ile bir kente vardım. Vardığımda kent halkı benden yardım istedi, onlara yardım ettim ve dönüp sana geldim. Seni bir büyük kalenin önüne geldiğinde buldum. Kalenin kapılarını sana açtılar, bütün halk sana teslim oldu, sana hanlık tahtını verdiler ve seni o tahta oturttular. Orada olanlardan [6b] bir kişi sana "Galip olursun, fetihler yaparsın, Allah'a şükret, ibadet et" dedi. Bu kez *İzâ câ'e nas-rullâh*¹ suresini okudu ve ben uyandım."

Hz. Ebû Bekir'in gözlerinden yaş döküldü ve şöyle dedi: "Gözlerin dert görmesin! Rüyanda gördüğün dağdan çıktığımızı gördüğün o kubbe ve insanların üzerine çıkmamızın yorumu şudur: Biz Rum askerlerinden çok zahmet ve sıkıntı çekeceğiz, sonra yardım ve yücelik bize verilecek, emirlerimiz de o şekilde yerine gelecek ve işimiz yücecek. Ve o kubbeden düz yere inmemiz de zor işten kolaylığa erişmemizdir. O ekinle dolu yerler ve akarsular, bizim güzel yaşamımıza işarettir. Müslümanlara cihat yapmasını emretmem, Yüce Allah'ın emrini onlara söyleyerek İslâm askerini kâfir ülkesine göndermemdir. Rüyanda senin bir bayrakla bir kente gitmen, senden canlarının bağışlanmasını iste-

1 Bu ifadeler, Kur'an'ın 110. suresi olan ve üç ayetten oluşan Nasr suresine işarettir. Sure, metinde geçen ve ilk ayeti olan "İzâ câ'e nasrullâhî/Allah'ın yardımı geldiğinde" ifadesiyle başladığından İzâ câ'e nas-rullâhî ismiyle de anılır.

meleri ve senin de bunu kabul etmen, Müslüman beylerinden biri olacağına ve yüce Allah'ın senin aracılığıyla şehirler fethettireceğine işarettir. Bana açılan o kale, yüce Allah'ın o ülkenin yarısını bana vereceğine işarettir. Bana kurulan o hanlık tahtı ile benim onun üstüne oturmam yüce Allah'ın yardımıyla meni yücelteceğini, kâfirleri ise aşağılayacağını gösterir. [7a] Rüya da birisinin gelip bana Allah'a ibadet etmemi buyurması ve *İzâ ca'e nasrullâh* suresini okuması ölümümün yakınlığını bildirir. Peygamber efendimize bu sure indiğinde ölümünün yakın olduğunu anladı ve vasiyetini hazırladı."

Bu defa Hz. Ebû Bekir'in gözünden yaş döküldü ve şöyle dedi: "Elimden geldiği kadar iyiliği emredip kötülüğü yasaklayacağım, Allah'ın emrini yerine getirmeyenlerle cihat edeceğim, askerleri silahlandırıp doğruya ve batıya göndereceğim. Allah'ın birliğini kabul etmeyenleri Allah birdir diyene yahut aşagılanarak cizye verene kadar cihat edip yok edeceğim. Yüce Allah'ın huzuruna vardığımda beni işini eksik yapanlardan kılmayacak, cihat müjdesi dileğimi boşa çıkarmayacak."

Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir askerleri silahlandırdı, başlarına komutanlar dikti ve Şam tarafına gönderdi. Hz. Ebû Bekir'in Abdullah bin Ebû Evfâ el-Huzâî adlı bir dostu vardı, o şöyle der: " Hz. Ebû Bekir bu askerleri silahlandırıp göndermeden önce Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Talha, Hz. Zübeyir, Hz. Abdurrahman, Hz. Sa'd ve Hz. Ebû Ubeyde gibi büyük sahabelerin tümünü çağırdı, Muhacir ve Ensar'ın ileri gelenlerini de topladı." [7b] Abdullah bin Ebû Evfâ el-Huzâî şöyle devam eder: "Ben de Hz. Ebû Bekir'in huzurunda bu sahabelerle birlikte hazır bulundum. Hepsi oturup Hz. Ebû Bekir'in ne söyleyeceğini beklediler. Ebû Bekir şöyle dedi: "Yüce Allah'ın üzerimize sayısız nimeti vardır, bütün ibadetlerimiz ve amellerimiz onun bir parçasına yetmez. Allah'a şükürler olsun ki bu hayırlı işi size verdi, aranızdaki düşmanlığı giderdi, sizi birbirini seven dostlar yaptı ve sözünüzü birleştirdi, İslâm'a yönelip şeytandan sizi uzaklaştırdı. Şeytanın sizin İslâm'dan dönüp Allah'tan başkasına ilah demenize dair umudu kalmadı. Arap kavmi tek bir anadan ve babadan olan çocuklardır ve ben yüce Allah'ın emrettiği cihadı kâfirlere kılmak için bunları silahlandırıp Şam ülkesine göndermeyi istiyorum. Onlardan kim ölse şehit olarak ölecek, yüce Allah'ın katındaki hayır dünyanın tümünden daha iyidir. Onlardan kim hayatta kalırsa, yüce Allah mücahitlere vaat ettiği müjdeyi verir, saadetle yaşar. Bana doğru görünen iş budur, siz ne dersiniz?"

Hız. Ömer ayağa kalktı, Allah'a şükür ve övgüde bulundu, Hız. Muhammed'e salavat getirip şöyle dedi: "Dilediği kişiye hayrı ve üstünlüğü veren Allah'a şükür olsun. Allah hakkı için şükürden başka hayırlı bir işe öncelik vermedik ve bu da Allah'ın dilediğine verdiği bir üstünlüktür. [8a] Vallahi ben seninle İslâm dininin güçlenip yayılması için doğru gördüğün ve söylediğin bu işi görüşmek isterdim. Yüce Allah'tan siz bunu söyleyene kadar söylemek bana nasip olmadı. Şimdi bu işin doğrusunu buldunuz, Allah seninle birlikte doğru yolları buldursun. Kâfirlerin üzerine birbiri ardınca giden atlar, erenler, askerler gönder. Yüce Allah dinine yardım eder, İslâm'a gayret verir, Müslümanlara talih verir, Hız. Muhammed'e verdiği sözü gerçekleştirir."

Bu defa Abdurrahman bin Avf ayağa kalkıp konuştu: "Ey Allah'ın Peygamber'inin halifesi, Rum ülkesi sert, keskin ve köşeli bucaklıdır. Vallahi İslâm askerlerinin bir defada onların içine girmesi doğru değildir. Ancak Müslümanlara onların sınır illerine baskın yapmalarını emrederseniz, ganimetleri alıp size gelirler. Bu iş birçok kez yapılırsa düşmanlar azalıp güçsüzleşir, Müslümanlar aldıkları mallarla güçlenip gönülleri hoş olur. Bundan sonra Yemen halkına, Rebîa ve Murdar kavimlerine haber gönderip hepsini çağırırsanız, [8b] huzuruza toplansalar, isterseniz kendiniz askerin başına geçerek Rum seferine çıkarsınız yahut kimi isterseniz onu askerin başına geçirip gönderirsiniz."

Abdurrahman bu sözü söyledikten sonra oturup sustu. Sahabeler de bütün halkla birlikte bir saat sustu. Ebû Bekir yine sahabelere şöyle dedi: "Yüce Allah'ın rahmeti üzerinize olsun, bu işten ne fayda görürsünüz?" Affân oğlu Osman ayağa kalktı, Allah'a şükretti, Muhammed'e salavat getirdi, Ebû Bekir'e şöyle dedi: "Biliyoruz ve görüyoruz ki İslâm dinine çok şefkatli bir ulu kişisin. Ne zaman faydalı bir iş görsen yap, orda İslâm için doğruluk ve hayır vardır. Bu işi kendin için yaptın demeyiz." Bu defa sahabeler, Muhacirler, Ensarlar ve bütün Müslümanlar tek bir ağızdan seslenip şöyle dediler: "Osman doğru söyledi, sana ne doğru görünse onu yap, bize ne emretsen candan kabul eder ve sana itaat ederiz."

Bütün bu sözler söylenirken Hız. Ali hiç konuşmadı. Hız. Ebû Bekir Hız. Ali'ye bakarak şöyle dedi: "Ey Hasan'ın babası bu söylediğim işte ne fayda görürsün?" Hız. Ali "Kutlu bir iş emrettiğini görüyorum, uğurlu bir lidersin, ister kendin askerin başına geçerek sefere çık ister başkasını gönder, galip geleceksin." dedi. Hız. Ebû Bekir Hız. Ali'ye [9a] "Yüce Allah seni iyilikle ödüllendirsin, gönlünü güzel hayırlarla sevindirsin. Ne yaparsak yapalım galip geleceği-

mizi nerden bildin?” diye sordu. Hz. Ali şöyle cevap verdi: “Hz. Peygamber’in İslâm dininin kendisine karşı çıkanlara rağmen her şeye hakim olup güçlü ve şerefli olarak yüceleceğini söylediğini işittim.” Hz. Ebû Bekir bu sözü işittiğinde “SübhaneAllah ne güzel bir hadis rivayet ettin, beni sevindirdin, Yüce Allah da seni dünyada ve ahirette sevindirsin.” dedi.

Bundan sonra Hz. Ebû Bekir insanların içinde ayağa kalktı, Yüce Allah’a şükredip övgüde bulundu, Hz. Muhammed’e salavat getirdi ve insanlara şöyle dedi: “İslâm dini Yüce Allah’ın size verdiği büyük nimetidir, cihadı da İslâm dini ile beraber size şeref kıldı. Sizi herkesten üstün kıldı. Ey Allah’ın kulları olan Müslümanlar, Şam ülkesine sefer için silahlanınız. Her bir topluluğunuza bir bey atayacağım, gönlünüzü temiz tutun, hayatınızı Kur’ân ve namazla geçirin, yemeğinizi haramdan temizleyin. Yüce Allah’a ibadetten ayrılmayın ve beylerinizin emirlerinden çıkmayın. Allah günahlardan temizlenen ve kendinden korkanlarla beraberdir.”

Ebû Bekir bu sözü söylediğinde halkın tümü Rum korkusundan sustu. Rum’un çok güçlü askerleri olduğunu biliyorlardı. Bu kez Hz. Ömer ayağa kalktı ve [9b] “Ey Müslümanlar, size ne oldu da size cihadı sevdirmek istediğinde halife Ebû Bekir’e cevap vermiyorsunuz?” dedi. Bu defa Hâlid bin Saîd ayağa kalktı ve “Kendisinden başkasına şükürün layık olmadığı, Hz. Muhammed’i İslâm dinini güçlendirmek ve her şeyden yüce ve güçlü yapmak için gönderen o Tanrı’ya şükrolsun. Eğer müşrikler dinden yüz çevirirlerse, yüce Allah sözünü gerçekleştirecekleri getirerek kendi dini için çalıştırır, düşmanlarını yok eder.” dedi ve Hz. Ebû Bekir’e dönerek şöyle dedi: “Biz sana tabiyiz ve senden geri kalmayız. Sen bizim şefkatli, nasihat edici beyimizsin. Bizi sefere çıkarırsan çıkarız, ne emretsen ona uyarız, bizi çağırırsan geliriz.”

Hz. Ebû Bekir bu sözle sevindi ve “Yüce Allah senin gibi dostu ve kardeşi iyilikle ödüllendirsin. Sen İslâm’ı sevip kabul ettin, Allah’ın sözünün yücelmesi ve Allah’a ve elçisine itaat etmek için kâfirlerden ayrılp İslâm müjdesi için hicret ettin. Hazırlan, Allah’ın rahmeti sana ulaşacaktır.” dedi. Bunun üzerine Hâlid en güzel şekilde hazırlandı, bütün Ensar ve Muhacirler de varken gelip Hz. Ebû Bekir’e selam verip şöyle dedi: [10a] “Vallahi yüksekten uçan kuşların başından düşmek ya da kuşların beni kapıp parça parça etmeleri benim senin buyruğuna hemen itaat etmememden ya da çağırdığında geç gelmemden daha iyidir. Vallahi benim dünyaya sevgim ve içinde yaşamaya umudum yoktur. Hepiniz şahit olun, ben ve kardeşim, soyumdan olan yiğitlerim ve

bana itaat edenler, hepimiz canımızı ve malımızı Allah yolunda ahiret müjdesine sattık. Kâfirler helak olana ya da biz şehit olana kadar onlarla savaşağız.”

Hiz. Ebû Bekir ile orada hazır bulunan Müslümanlar kendisine hayırla dua ettiler. Yine Hiz. Ebû Bekir ona şöyle dedi: “Hiz. Peygamber’in töresini yerine getirip kulların arasında Kur’ân’ı yücelttiğin için Tanrı’ya samimiyetle bağlı olanlardan olmanı ümit ederim.” Bunun üzerine Hâlid kardeşleri ve kabileleriyle birlikte oradan çıktı. Hiz. Peygamber’den sonra savaşa giden ilk askerler onlar oldu.

Bu defa Hiz. Ebû Bekir Bilâl’e şöyle buyurdu: “Bütün Müslümanlara Şam’daki Tanrı düşmanları ve Rum ülkesi üzerine savaşa gitmek için hazırlanmalarını yüksek sesle bildir.” Hiz. Ebû Bekir; Yezîd bin Ebû Süfyân, Ebû Ubeyde, Muâz bin Cebel ve Şürahbîl’e şöyle dedi: “Sizi bu askerin üzerine bey olarak atıyorum, Şam’a doğru gönderiyorum. Şam ülkesine vardığınızda düşman ile savaşmaya başladığınızda yüce beyiniz Ebû Ubeyde bin Cerrâh olsun. Eğer Ebû Ubeyde’yi bulamazsanız beyiniz Yezîd bin Ebû Süfyân olsun. Size bunu bildirdim, gidin ve şimdi hazırlanıp sefere çıkın.” Müslümanlar Hiz. Ebû Bekir’in huzurundan sefere hazırlanmak için ayrıldılar. Hâlid bin Saîd, Hiz. Peygamber’in yanında çalıştığından beyliği sevmeydi, Hiz. Ebû Bekir’den affını istedi, o da verdi.

Bu defa halk hazırlanıp onar, yirmişer, otuzar ve kırkar şekilde toplanıp asker olmaya gittiler. O kadar Müslüman toplandı ki bir gün Hiz. Ebû Bekir dostlarıyla birlikte bu askerleri gözlemeye gitti ve bunların güzel görüntüsünü gördü. Gönü bunları Rum ülkesine göndermeye razı gelmedi. Dostlarına “Bu kadar sayıdaki kişiyi Rum’a, Şam’a göndermeye ne dersiniz?” dedi. Ömer bin Hattâb şöyle dedi: “ Bütün Şam kâfirine bu kadar sayıda asker göndermeye gönüm razı değildir.” Hiz. Ebû Bekir diğer dostlarına: “Siz ne dersiniz?” dedi. Hepsî Ömer’in söylediğini söylediler. Bu defa Hiz. Ebû Bekir “Yemen halkına bir mektup gönderelim. Cihada gitmeyi ve gazilik müjdesini onlara sevdirep getirelim.” dedi. Bütün sahabeler bu sözü çok hoş karşıladılar. Hiz. Ebû Bekir de “Yemen halkına olsun” diyerek bu mektubu yazdı: “Bismillâhirrahmânirrahîm, yüce Allah’ın [11a] elçisinin halifesinden mektubumu okuyan ve dinleyen müminler, Müslümanlar benden size selam olsun. Kendisinden başka ilah olmayan Allah’a şükrederim. Bundan sonra bilin ki yüce Allah düşmanlarıyla savaşmayı müminler üzerine büyük bir emir olarak yazdı. Kur’ân’da da “Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda savaşın (Tevbe, 9/41)” diye buyurdu.

Doğruyu söyleyen yüce Allah'tan bu emir geldi. Müslümanlara doğru ve iyi olan işler için düşmanlarla savaşmanın mükâfatı Allah katında çok büyüktür. Bizim taraftan Müslümanlar asker olup hazırlanarak Rum tarafına, Şam ülkesine sevinerek isteyerek gittiler, mükâfatın büyüklüğünü gerçek bildiler. Ey Allah'ın kulları olan Müslümanlar, siz de Allah'ın emrini yerine getirmek için acele edip iki iyilikten birini almaya geliniz. Birincisi, dünyada cennet zenginliğini alıp şehit olun ya da bu dünyada zenginlik kazanıp İslâm dini için peygamberlerin şehirlerini temizleyip fethedin. Yüce Allah kullarının sadece sözle iş yapmalarından hoşnut değildir, Hz. Muhammed'in dinine düşman olanları bu dine girmeyince, Kur'an ile amel etmeyince ya da aşağılanıp **[11b]** canları karşılığında bedel vermeyinceye kadar bırakmaz. Tanrı dininizi korusun, yüreklerinizi doğru yola iletin, iyi işlerinizi artırsın, sabırla mücadele etmeyi size nasip etsin, selamı üzerinize olsun."

Bu mektubu Enes bin Mâlik ile gönderdi. Enes şöyle dedi: "Yemen halkına gittim, onların her taraftaki kabile ve milletlerini mektubumu okuyarak gezdim. Her bir kavme mektubumu okuduktan sonra "Bilin ki ben Peygamber'in ve Müslümanların halifesinin elçisiyim, beni size gönderdiler. Hepsi düşmana doğru yürümeye hazırlanıp gitmektedirler, sizin gelmenizi beklemekteler. Siz de hemen hazırlanıp gelin, Tanrı sizi korusun, kardeşleriniz olan Müslümanlara yetişin." dedim. Enes "Mektubu kim okuyup anladıysa, hoş geldin, canımız ve malımızla başımızı bu yola koyduk, hazırlanıp gideriz." dedi.

Zülkelâ' denen kişi mektubu okuduktan sonra atını istedi, bindi ve tüm kavmini yola çıkardı, kalanları da acele ettirdi. O zamana kadar halkın çoğu toplandı, bu defa kendisi de bu topluluğun arasında hazır durdu, yüce Allah'a övgüde bulundu, Hz. Muhammed'e dua etti, Müslümanlara seslenerek konuştu: "Yüce Allah'ın **[12a]** içinizden birini size elçi göndermesi, Kur'an'ı ona güzellikle indirmesi, size güzeli, iyiyi ve doğruyu öğretmesi, kötü işlerden sizi engellemesi, bilmediğinizi bildirmesi ve iyi işi sevdirmesi en büyük lütfelerindendir. O kardeşleriniz, Müslüman ve Tanrı düşmanlarıyla savaşmayı, mücadele etmeyi, büyük müjdeler kazanmayı istediler. Bu iyi işe kimin sevgisi varsa hazırlanıp şimdi yola çıksın." O gün de geçti, çok görkemli bir orduyla Ebû Bekir'e doğru yürüdüler.

Enes şöyle der: "Bu işe sevindiğimden onları geride bırakıp Hz. Ebû Bekir'e geldim, kendisini buldum. Medine'deki askerler bıraktığım gibi duruyorlardı, Ebû Ubeyde onlara namaz kıldırıyordu. Himyar kavmi de yetişip

geldi. Eşleri, oğulları ve kızlarıyla beraber askerlere katıldılar. Ebû Bekir onların gelmesine çok sevindi. Bunlar gelince de Ebû Bekir şöyle dedi: “Ey Müslümanlar size Himyar kavmi aileleri ve çocuklarıyla beraber geldiklerinde yüce Allah’ın Müslümanlara zafer, kâfirlere aşağılanma vereceğini söylemedim mi? Ey Müslümanlar yüce Allah’tan size zafer geldi, sevinin!” [12b] Bunlarla beraber Murâdî kabilesinden Kays bin Hübeyre geldi.

Hübeyre, büyük, yiğit, güçlü olduğu belli erenlerdendi ve kavmi ve kabilesinden kalabalık bir topluluk geldi. Gelince Ebû Bekir’in huzuruna varıp selam verdi ve dedi ki: “Neye bakıyorsun bu askeri göndermeye?” Ebû Bekir “Sizin gelmenize bakıyorduk.” dedi. Hübeyre “İşte geldik, askeri bölük bölük gönder, Medine askerin konaklayacağı yer değildir.” dedi. Bu defa Ebû Bekir askerin yanına yaya şekilde gitti. Yezîd bin Ebû Süfyân’a komutanlığı verdi ve Zem’a’ya dedi ki: “Sen Yezîd ile beraber ol, emrine karşı çıkma, ona hiç zorluk çıkarma.” Sonra da Yezîd’e “Zem’a’yı askerin önünde öncü olarak savaşa gönderirsen, gönder. Zem’a Arapların büyük yiğitlerindendir, kavminin iyilerindendir. Allah’ın faydalı kullarından olacağını ümit ederim.” dedi. Yezîd şöyle dedi: “Senin bunun hakkında hayırlı düşünmen ve ümitli olman onun sevgisini gönlümde arttırdı.” Ebû Bekir ile Yezîd konuşarak yola çıktıklarında Yezîd “Ey Peygamber’in halifesi, ata bin yoksa ben de iner, sizinle birlikte yaya yürürüm, senin yaya benim ise atla gitmemi hoş görmüyorum.” dedi. Ebû Bekir şöyle dedi: “Ne ben ata binerim, ne de sen atından in. [13a] Ben Allah rızası için yürüyorum.” Yezîd’e öğüt verici sözler söylemeye başladı: “Ey Yezîd, gönlünde yüce Allah’ın korkusunu taşı, her işinde bu korkuyu taşı, bırakma. Düşmanla karşılaştığında yüce Allah size zafer verirse ganimet malına ihanet etme, düşmanı teslim aldığında da sözünden dönme. Küçük oğlanları, yaşlı erkek ve kadını öldürme, yemişli hurma ağacını kesme, canlı ağacı yaktırma, hayvanları yemek dışında öldürme. Yüksek tavanlı evler içinde yalnız oturup Tanrı için kendimizi buraya koyduk diyen bir kavim bulacaksınız, onları kendi hallerine bırakın. Yine şeytanın kafalarına yerleştiği sanki başlarının ortası keklik yuvası gibi olan putperest bir kavim bulacaksınız. İslâm’a girene yahut aşağılanarak cizye vermeyi kabul edene kadar onların kafalarını kılıçla kesin. Allah yoluna yardım edene Allah da yardım eder.” dedi. Sonra Hz. Ebû Bekir Yezîd’in elini tutup “Seni Allah’a emanet ettim, Allah’ın rahmeti ve selamı üzerine olsun. Atadığım beylerin ilki sensin, seni kuvvetli, imanları güçlü ve soylu bir kavme bey yaptım. Bunlarla iyi geçin, güzel yoldaşlık yap, yumuşak

sözlü ol, sakin ol. [13b] Bunların gönlünü hoş tutarak işlerinde onlara danış. Allah sana güzel yoldaşlık, bize de hilafet işinde kolaylık versin.” dedi. Bundan sonra ayrıldılar, Yezîd askerlerinin başına geçip Şam tarafına yürüdü.

Hız. Ebû Bekir her gün sabah ve ikindi namazları sonunda bu duayı ederdi: “Allah’ım bizi yoktan yarattın, iyiliğinin çokluğundan bize elçi gönderdin, rahmet edip doğru yoluna ilettin, kâfir olup azmışken bize imanı sevdirdin, bizi azken çok yaptın, güçsüzken güçlendirdin. Kâfirler *lâ ilâhe illallah* diyene ya da aşağılanıp cizye verene kadar onları öldürmek için cihadı bize farz kıldın. Allah’ım senin hoşnutluğunu dileyerek şüphemizi giderdik, düşmanlarını öldürmeye bize güç ver. Allah’ım sana eş koşarak başkasına tapınanların sana isnat ettikleri sözlerinden yücesin. Müslüman kullarına yardım et, düşmanın olan kâfirlere karşı kolay fetihler ver, onlara şerefli zaferler ver. Her şeye yeten gücünden onlara bir güç ver. Allah’ım korkularını gider, ayaklarını sabit kıl, düşmanlarının [14a] çokluğunun korkusunu gider, senin korkunu yüreklerine koy, izlerini dünyadan sil, soylarını yok et, yeşilliklerini kurut, mallarını, evlerini ve yerlerini bize ver. Yardımcımız ol, iyiliğinden bize lütfet. Bütün yaptıklarımızı ve gönlümüzün bağlı olduğu yanlış işleri düzelt. Verdiklerine şükretmeyi öğret, bizim ve bütün Müslümanların günahlarını bağışla. Dirilere ve ölümlere rahmet et. Bütün müminleri bağışlayan Allah iki cihanda bizi ve sizi iman sözüne güçlü bir şekilde bağlı kalanlardan eylesin.”

Şürahbîl bin Hasene’nin Rüyası

Enes bin Mâlik şöyle der: “Ebû Bekir, Yezîd bin Ebû Süfyân’ı Şam’a gönderdiğinde Şürahbîl bin Hasene gelmeden Medine’den çıkmadı. Geldiğinde Ebû Bekir’in yanına oturdu ve şöyle dedi: Ey Peygamber halifesi bir grup Müslümanla sen ve biz beraber Şam ülkesinde olduğumuzu düşümde gördüm. Bütün rahipler haçlarıyla, keşişler kitaplarıyla sana karşı çıktılar, dört bir taraftan dalga gibi üstüne yürüdüler. Biz *lâ ilâhe illallah* diyerek saklandık, “Allah bize yeter, O ne güzel vekildir.” dedik. Bunların kaleleri, kentleri dört bir [14b] yandan bize görünür. Bize bir asker geldi, dağın başında durdu, elini parmaklarını çıkardı. Gördük ki tümü kızıl ateştir, o kaleler ve kentlere doğru elini uzattı ve hepsi yandı ve sönüp kül oldu. Bu kez baktık ki bize karşı çıkan o keşişlerin ve rahiplerin hepsi mahvoldu. Bu defa Müslümanlar ellerini başlarını kaldırıp Allah’ın yüceliğini söyleyip şükrettiler, ben uyandım.”

Ebû Bekir Şürahbîl'e "Gözün dert görmesin, bu Allah'tan sevinç ve fetih haberidir. Yüce Allah ne dilerse ona şüphe ve inkar olmaz. Sen beylerimden birisin, Yezîd yola çıktıktan sonra sen de üç gün sonra hazırlanıp çık." dedi. Şürahbîl dördüncü gün sabah vakti Ebû Bekirle görüşüp yola çıkmak için geldi. Ebû Bekir "Ey Şürahbîl, Yezîd'e söylediğim öğütleri duydun mu?" dedi. Şürahbîl "İşittim." dedi. Ebû Bekir "Sen de o öğütleri tut, Yezîd'e söylemeyi unuttuklarımızı da sana söyleyeyim. Namazını vaktinde kıl, savaşta ölüp öldürünce güçlü ol, yaralıların halini sor, ölenlerin namazını kıl, Allah'ı çok an." dedi.

Ebû Süfyân şöyle dedi: "Allah'ın rahmet ettiği Ebû Bekir, Yezîd Şam'a gitmeden önce de bu işleri yapıyordu, bu öğütleri [15a] tutardı, bu günlerde senin isteğinle daha da çok tutacak inşâllâh teâlâ." Şürahbîl "Allah güç verendir, ne isterse o olur." dedi. Ebû Bekirle görüşüp askeriyle Şam'a doğru yola çıktı. Halkın çoğu Ebû Ubeyde birlikte kaldı. Kalan askere Ebû Ubeyde imamlık edip namaz kıldırırdı. Her gün Ebû Bekir'in ona gitmeyi emretmesini bekledi. Ebû Bekir de Arapların dört bir taraftan gelmesini beklerdi. Dileği Rumlar kendilerine baskın yaptıklarında karşılarında çok Müslümanı görmeyi sağlayacak kadar kişiyi Şam'a göndermekti.

Himyar Kavmi'nin Gelişini Bildirir

Himyar kavmi, Zülkelâ lakaplı Eyfâ isimli çok meşhur asker ve Yemen ülkesinden seçkin zırhlılarla beraber Hz. Ebû Bekir'e geldiler. Peşlerinden Madhic kavmi de yanlarında Murâdî kavminden Kays bin Hümeire ve birçok kişiyle geldiler. Haccâc bin Abdüvegûs kavmi içinde Hâbis bin Sa'd et-Tâi de birçok askerle geldi. Yine Tay kabilesi kollarından Ezd kavmi de birçok askerle geldi. Aralarında Cündeb bin Amr denen Ebû Hüreyre'nin kavmi olan Kays kavmi de vardı. Hz. Ebû Bekir bütün bu kavimlerin beyliğini Meysere bin Mesrûk el-Absî'ye verdi. İbn-i Eşyem ile Kinâne kavmi birlikte geldi. Rebîa, [15b] Temîm ve Esed kabileleri Irak ülkesindeydiler, evleri de o taraftaydı. Bu kavimlerden bu davete fazlasıyla kişi katıldı. Bunların çoğu Yemen halkından- dı, bu yüzden Şam'da çok fazla oldular, oraya yerleşip Şam halkından oldular.

Sehl bin Abdullah şöyle der: Ebû Bekir, Ebû Ubeyde bin Cerrâh'ı askeriyle birlikte göndermeyi istediğinde çağırdı ve ona "İşittiğini anlayıp yapanlar gibi sözümü işit." dedi. "Bunlar Arap'ın yüce gönüllü, faydalı Müslümanları ve bilinen alpleridir. Bunlar önceden küfür için vuruşup savaşmışlardı. Bugün ise ahiret müjdesi için iyi niyetle savaşmışlar. Yoldaşlığını güzel eyle, tüm insanlar

adalette denk olsunlar. Allah ile güçlen, Allah ile güçlenmek yeter. Seher vakti yola çık inşallah.” dedi. Ve huzurundan ayrıldı, dönüp giderken Ebû Bekir “Ey Ebû Ubeyde!” diye seslendi, Ebû Ubeyde yine dönüp geldi. Ebû Bekir şöyle dedi: “Senin rütbeni Hz. Peygamber’in huzurunda gördüm, yüce yerinin makamının fazlalığını sana bildirmeyi istemem. Allah hakkı için canım elindedir, bana yeryüzünde Muhacirler içinde senden daha yakın ve katımda sana denk olacak kimse yoktur.”

Bunun ardından Ömer bin Hattâb için şöyle söyler: **[16a]** “Onun rütbesi benim yanımda seninkinden daha aşağıdır, Peygamber’in yanında Ebû Ubeyde gibi yürekli adam az var. Uhud gününde Kumeyye bin Leysî Hz. Peygamber’in yüzüne bir taşla vurunca demir başlığından iki halka yanaklarına battı. Ebû Ubeyde Hz. Peygamber’in üstüne eğildi. Dişiyle halkanın birini çekti, halkayla birlikte iki dişi de çıktı. Kalan diğer halkayı da görüp dişiyle çekti, halkayla birlikte yine dişi de çıktı. Ebû Ubeyde’den daha himmetli, yürekli görmedik derler.”

Bu defa Ebû Ubeyde, Ebû Bekir ile görüşüp askerin yanına gitti. Ertesi gün olduğunda Ebû Bekir birçok Müslümanla yürüyerek Ebû Ubeyde’nin yanına geldi, beraber gittiler. Seniyyetü’l-Vedâ adlı yere ulaşınca ayrılmak istediğinde şöyle dedi: “Ey Ebû Ubeyde, faydalı iş yap, Allah yolunda yaşa, şehit olarak öl. Allah kitabını sağ eline verecek, iki dünyada gözün aydın olsun. Gönül mutluluğu ile dönenlerden olman ümidimdir vallahi. Bu dünyayı bırakıp o dünyayı seveceksin. Allah sana iyilik gösterdi, kendisinin birliğine küfür edip kendisine ortak kılıp başkasına tapınanları imana gelmezlerse öldürmek için düşmanlarına seni Müslüman askerinin başı olarak gönderdi.” **[16b]** Ebû Ubeyde “Ey Ebû Bekir, Allah sana rahmet etsin, Hz. Peygamber’den sonra İslâm’da Allah ve Peygamber’e samimiyette senin gibi üstünü görülmedi. Peygamber’den sonra İslâm dininden dönenlerle mücadele ettin, Allah’ın onları İslâm’a senin mücadelenle aşağılanarak geri döndürdü. Biz senin müminlere yumuşak ve bağışlayıcı kâfirlere ise sert olduğuna şahidiz. Allah ilmine bereket versin, yükünü hafifletsin. Eğer ben bu işte faydalı olursam Allah’a şükür olsun. Gittiğim işe fayda sağlayamazsam beni faydalı olmaya yine O yöneltir. Elbette senin bizim üzerimizdeki hakkını biliriz, bizi çağırırsan geliriz, ne emretsen yaparız.” dedi ve geri durdu.

Muâz bin Cebel, Hz. Ebû Bekir’in karşına geldi ve şöyle dedi: “Ey Peygamber’in halifesi, sözlerimi sana Medine’de söylemek istiyordum ancak bu ger-

çekleşmedi. Ayrılığımız bu konuşma üzerine gerçekleşsin diye ayrılma zamanına kadar sözümü söylemedim.” Ebû Bekir “Vallahi senin niyetini bilmedim. Sözünü söyle, sen doğru sözlü ve iyi bir danışmansın, adil yöneticisin.” dedi. Muâz bin Cebel, devesini yakına getirdi, huzurunda atının dizginini eline alıp yayını arkasına koyarak kılıcını boynuna astı ve şöyle dedi: “Yüce Allah Muhammed aleyhisselamı peygamberlik göreviyle insanlara gönderdi. [17a] O da Allah’ın sevdiği işleri gücünün yettiğince yaptı, Allah’ın sevdiği gibi oldu. Allah onu iyilik üzere iken yanına aldı. Şanı yüce olan Allah’ın salavatı, lütfu, bereketi ve hoşnutluğu o peygamberin üzerine olsun, onun ümmetinin mükâfatını bütün peygamberlerin ümmetlerinden daha çok olsun. Ey Sıddık, Hz. Peygamber’den sonra Allah seni Müslüman bir ulusun üzerine seçti. Onlardan seninle hoşnut oldu. Bazıları dinden çıkınca korkutucular Müslümanları korkuttular, bazıları dinden döndüler. Bizim birazımız yanlış fikirlere kapıldı, bazılarımız dalkavukluktan ve yumuşaklıktan hoşlandı. Yüce ulusumuzun ileri gelenleri sen onlara danıştığında kendi dinlerine tutunup Allah’a ibadet etmeleri, kalan kişilerin ise kendi hallerine bırakılmaları fıkriinde birleştiler. Sen Hz. Peygamber’in reddettiği bu hususta onların dile getirdiklerinden hoşnut olmadın. Müslümanlar için harekete geçtin, kâfirlerin üzerine gidip savaşarak onları sıkıştırdın, isyan edip dinden dönenlerden bazıları İslâm’a geri döndü, batıl içinde kalanlar ise göçüp gitti. Allah’ın nimeti senin vesilenle senin ve Müslümanların üzerine tamamlandığında, kâfirlerle cihat etmeye gönderdin. [17b] Kâfirlerle cihatta gazilik müjdesi çoktur, şehitlikle elde edilen cennet zenginliği yücedir. Buyruğun kutludur, görüşün faydalıdır, seçkin bir iştir. Müminlerin iyileri sana hizmet edip sağlıklı mücadele ederek Allah’tan sana bol lütuf ve günahların bağışlanmasını dilerler. Bu sözlerle kastım sana hayır dua etmek, iyilik yapmayı sevmeni arttırmak, Allah’ın verdiğine şükcrünü çoğaltmaktır. Ben bu sözleri müminlere de yapmak zorunda kaldıkları bu işte, iyilikle iş görmeleri için seni onların başına koyan Allah’a şükretmeleri için söylerim.” Sonra birbirinin elini tutarak hayır dua edip görüşüp ayrıldılar. Ebû Bekir geri döndü, askerler de hemen o saatte kendi hallerinde yola düştüler.

Ebû Bekir Ebû Katade’ye şöyle dedi: “Ebû Ubeyde’ye yetiş, benden selam söyle ve sana vasiyet ettiğim iyilikleri Muâz’a uygula, ona danışmadan kesin karar verme, o faydalı öğüdünü senden esirgemez. Sonra da Hâlid Saîd bin Âs’a bak, onun hakkını gözet. Hâlid’e emir verme konumunda olduğunda bil ki Hâlid emir veren olsaydı amcaoglundan ya da başkalarından daha çok se-

ninle iş yapmayı tercih ederdi. Eğer zor bir işte sıkışırsan, Allah'tan korkan iki yiğit [18a] danışmana ihtiyacın olursa Hâlid'e danış. Ben seni bütün yoldaş ve beylerin hocası olarak biliyorum.”

Daha sonra Ebû Katade bu sözü iletti, gidip Yezîd'e söyledi ve dönüp Ebû Bekir'e şöyle dedi: “Allah seni faydalı kılsın, sözünü Yezîd'e ulaştırdım, onun cevabını da sana getirdim.” Ebû Bekir cevabı nedir diye sordu. Ebû Katade şöyle dedi: “Size selam gönderdi ve şunu söyledi: “Bana vasiyet kıldığın ve İslâm'daki faziletlerini öğütlediğin o iki kişiye buyurduğun gibi davranacağım. Allah'ın rahmeti sana olsun, keşke onlara da beni vasiyet etseydin. Benim onlara ihtiyacım, onların bana ihtiyacından fazladır.” Ebû Bekir “Bu işi unuttum, onlara da seninle hangi işte buluşurlarsa kendilerine bu öğütlerden ders alıp nasıl davranacaklarsa kendi işleri gibi bilip yapmalarını vasiyet ettim. Bu ikisi ben onlara vasiyet etmemiş olsam bile İslâm'a faydalı öğütleri her yerde ve her işte yapacak, yol göstereceklerdir. Onlardan ümidim bundan çoktur, zaten Allah'ın üzerimizdeki hakkı işlerin kolay olmasını bildirmektir.

Saîd Bin Âs, [Hâlid bin Saîd'in] yola çıkışını anlatır.

Saîd bin Âs şöyle der: “Hâlid bin Saîd Ebû Ubeyde ile yola çıkmaya hazırlandığında Müslümanlardan birisi “Amcaoğlun Yezîd ile beraber yola çıkman başkasıyla yola çıkmandan daha güzel olurdu.” dedi. Hâlid “Ebû Ubeyde'nin yakınlığı bana amcaoğlumun yakınlığından daha iyidir, dinde bana amcaoğlumdan daha yakındır. Ebû Ubeyde, Hz. Peygamber hayattayken İslâm'da kardeşimdi, amcaoğlum Yezîdle savaşmakta benim komutanımdı. Bugün ben ona çok yakınım ve herkesten çok inanıyorum.” dedi.

Hâlid Şam'a gitmeyi istediğinde zırhını giydi, kardeşleri Ömer, Hakem ve Eban ile askerlerine ve hizmetçilerine de giydirdi. Ebû Bekir'e geldi, sabah namazını beraber kıldı. Askerler hazırlandıktan sonra Hâlid kardeşleriyle birlikte Ebû Bekir'in huzurunda oturup bekledi. Hâlid yüce Allah'a şükür ve övgüde bulunup Hz. Peygamber'e salavat getirdikten sonra şöyle dedi: “Ey Ebû Bekir, Allah bizi, seni ve Müslümanlar'ı İslâm dini ile şereflendirdi. Peygamber'in sünnetini canlandırmaya, dine eklenen yanlış hükümleri yok etmeye ve adaletin doğrusunu yapmaya emretmek sahibine her şeyden faydalıdır. Müslümanların her biri iyilikle donanmıştır. Emir sahibinin adaleti her şeyden daha faydalıdır. Ey Ebû Bekir, emrin altında olan işinde Allah'tan kork, dul kadınlara ve öksüz çocuklara iyilik yap, güçsüze ve mazluma güç ver. [19a] Hoşnut

olduğun bir kimseyi huzurunda adalet gereği azarlamanı en kötü iş bil, gücün yettiğince onu azarlama. Onları azarlamak, Müslümanlara kin tutturur, gönünde kin tutma. Kin tutman seni onlara düşman eder, onlar da sana düşman olur. Bir halkın yöneticisine, yöneticinin de halkına düşman olması onların yok olmasına sebep olur. İyilere yumuşak davran, yanlış iş yapanlara sert ol, Allah işinde mülayim olma.” Sonra şöyle devam etti: “Elini ver, bugünden sonra buluşup buluşamayacağımızı bilmiyorum. Allah geriye dönmeyi nasip ederse ondan bağışlanmayı dileriz. Eğer bundan sonra bu dünyada buluşmak nasip olmazsa yüce Allah bize cennette Hz. Peygamber’in yüzünü görmeyi nasip etsin.”

Bu defa Ebû Bekir’in elini tuttu ve ağladı, Hâlid de ağladı. Müslümanlar da ağladılar, o kadar ağladılar ki Hâlid’in şehit olmayı istediğini düşündüler. Ebû Bekir Hâlid’e “Ayağa kalk, beraber yürüyelim.” dedi. Hâlid “İstemiyorum.” dedi. Ebû Bekir “Ben de Müslümanlar da istiyoruz.” dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir Hâlid’in yanına geldi, Müslümanlarla beraber Medine’deki evlerinden uzaklaşınca kadar yürüdüler. Saîd bin Âs “Müslümanları gönderme işinde Hâlid’i gönderdiğimizdeki kadar çok kişi görmedim.” dedi.

[19b] Medine’den çıktıklarında Ebû Bekir Hâlid’e şöyle dedi: “Sen bana hayrım için öğüt verdin ve ben bunu anladım. Sen de benim öğüdümü dinleyip anla. Sen, Allah’ın kendisine İslâm’dan önce de iyiliği fazlasıyla verdiği, insanların kendisine bakıp nasihat aldığı kişisin. Bu yüce müjdeli işe yönelmişsin, niyetinin doğru olduğunu ümit ediyorum. Allah’tan sakınarak bilenele yardım et, bilmeyenlere öğret. Ölçsüz ve adaletsiz olanlara öğüt ver, bütün Müslümanlara nasihat et, Allah’ın dinine ve Müslümanlara faydalı olacak şekilde beylere öğüdünü danışmaktan daha fazla ver. Allah ile olan işini O’nu görüyormuş gibi yap. Kendini ölümlerden say, çünkü yakın zamanda hepimiz ölüp hesaba çekilmek için diriltileceğiz. Allah bizi ve seni nimetlere şükredenlerden ve hışmından korkanlardan eylesin.”

Sonra el ele tutuşup hayır dua ederek ayrıldılar. Hâlid’in kardeşleri ve Müslümanlar da bu şekilde vedalaştılar, sonra develerini isteyip bindiler, gösterişli bir şekilde yola çıktılar. Bunlar arkalarını dönüp gittiklerinde Ebû Bekir “Allah’ım bunları önlerinden arkalarından, sağdan soldan gelen kötülüklerden koru, günahlarını bağışla, [20a] mükâfatlarını ver.” diye dua etti ve Müslümanlarla beraber Medine’ye döndü.

Ebû Mücâhid Saîd, Muhîl bin Halîfe'den şöyle aktarır: "Adiyy bin Hâtem'in ana bir kardeşi olan Milhân bin Yezîd-i Tâî, kabilesinden bin askerle beraber Ebû Bekir'e geldi ve 'Cihada sevinip hayrını umarak sana geldik. Biz dinini seven ve bilen bir kavimiz. Bizim kavmimizden olup dinden dönenlerin karşısında durarak seninle olduk, dine tekrar dönünceye kadar onlarla savaştık, gücümüz yettiğince İslâm için uğraştık. Allah sana rahmet etsin, bizi de Allah yolunda Müslümanların izinde gönder, birini bize kumandan tayin et.' dedi."

Ebû Mücahid Saîd, bunların bütün beyler Şam'a gittikten sonra Medine'ye geldiklerini söyleyerek şöyle aktarır: "Ebû Bekir bunlara 'Beylerimin en büyüğü, muhacirlerin en eskisi olan Ebû Ubeyde'yi size uygun gördüm, ona yetişin. Onun askeri olmanızı ve yönetimini size uygun gördüm. Ebû Ubeyde iyi bir yoldaş ve dosttur.' dedi. Bunda karar kılınınca Milhân Ebû Bekir'e şöyle dedi: 'Senin bana uygun gördüğünden hoşnut oldum'. Ebû Bekir 'O zaman ona hemen yetiş.' dedi. Milhân der ki: 'Ebû Ubeyde'nin ardından gittim, Şam'da ona yetiştiğimde her yerde savaştığına tanık oldum, bir gün onlardan ayrı olmadım."

[20b] Süfyan şöyle der: "Zis-sihem bin Has'amî de Has'am kavminden binden az dokuz yüzden fazla bir bölük kişiyle beraber Ebû Bekir'e geldi. Zis-sihem bin Has'amî Ebû Bekir'e 'Yerimizi, evlerimizi, malımızı bırakıp oğul ve kızlarımızla birlikte geldik, kâfirlerle savaşmayı isteriz. Oğlumuzu, kızımızı, eşimizi, malımızı huzurunda bırakıp gidelim ve Allah Şam ülkesini bize açtığında yanımıza getirtelim mi yoksa Allah'a tevekkül ederek birlikte mi gidelim, ne dersin?' Ebû Bekir ona 'Sübhanallah, ey Müslümanlar Şam'a ve Rum'a giden Müslümanlardan kardeşim Hasim'in oğul, kız, eş ve mallar konusunda söylediği sözlerin benzerini işittiniz mi? Ey kardeşim, sana bu konuda söz veremem. Müslümanlar benim huzurumda ağlarken senin bu sözünü onlardan işitseydim, ailelerini yanımda bırakıp onları göndermeyi ve böylece Allah onlara Şam fethini nasip edene kadar ailelerini düşünmemelerini isterdim. Fakat halkın çoğu çocukları ve eşleriyle beraber gittiler. Sen de Müslümanlarla eşitsin. Allah'ın verdiği şerefle İslâm ehlinde olarak sen de onlar gibi yola çık. Allah'ın koruması ve esirgemesiyle Şam'a beyler gönderdik, hangisini istersen [21a] onun askeri ol.' dedi." Süfyan, Zis-sihem bin Hasim'nin yola düşerek Yezîd bin Ebû Süfyan'a yetişip askeri olduğunu aktarır.

Ebû Bekir, Ebû Ubeyde'ye Kays bin Hübeyre hakkında nasihat ederek şöyle demişti: "O Arap'ın yüce gönüllü, faydalı bir alpidir, Müslümanlara en

yardımcı görülendir, savaşta hışma uğradığında onu kendine yakın tut. Onun düşüncesine muhtaç olduğunu ona göster, büyük bir işle karşılaştığında ona danış ki gücü yettiğince onun bilgisini öğüdünü alırsın. Düşmanın üzerine gücü yettiğince o gider.”

Ebû Bekir Kays bin Hübeyre'ye seslenip şöyle dedi: “Seni, kendisine zulmedene güç göstermeyen, günah işleyeni bağışlayan, kendinde olanı veren, müminlere bağışlayıcı, kâfirlere katılık gösteren Ebû Ubeyde'ye güvenle gönderdim. Emrine karşı gelme, fikrine karşı çıkma, onun emri sana hayırlıdır, sana Allah'tan çekinmeni ve O'nun rızası dışında bir şey buyurmamanı emrediyorum. Sen çok coşkulu bir karaktere sahipsın, Müslüman olmadan önce kendisinde günahattan başka bir şeyin olmadığı küfür zamanındaki kötü, akılsız efendiyi ortadan kaldırdığını duyduk. İslâm'da gücünü, hışmını Allah'tan başkasına tapınan kâfirlerin üzerinde doğru şekilde kullan. İslâm'da bu işi yapmaya Tanrımız büyük ödül **[21b]** verdi, bunu Müslümanlara şeref kıldı.

Kays bin Hübeyre, Ebû Bekir'e şöyle dedi: “Allah beni ve seni hayatta bırakırsa sana geri döneceğim. Senin sevdiğin ve hoşnut olduğun şekilde Müslümanlara şefkatli, kâfirlere ise şiddetli şekilde güç göstereceğim.” Ebû Bekir “Bu dediğini yap, Allah'ın rahmeti üzerine olsun” dedi. Süfyân şöyle der: “Kays bin Hübeyre'nin Câbiye'de iki keşişle meydana çıkıp savaşarak onları öldürdüğü haberini aldığı zaman Ebû Bekir ‘Kays sözüne iyilik ve doğrulukla bağlı kaldı.’ dedi.”

Ebû Bekir'in askerlerinin Şam'a vardığı haberi Rum sultanı Herakl'a Filistin'den ulaştı. Ona şöyle dediler: “Arap kavmi kalabalık şekilde toplanıp üstünüze geldi. Peygamberlerinin kendilerine bu şehirlerin fethini müjdelediğini söylüyorlar. Bu müjdenin gerçekleşeceğine hiç şüpheleri olmadığı için aileleri ve çocuklarıyla beraber bu uğurda ölmeye gelmişler. Peygamberlerinin sözünü doğrulamak ümidiyle bu şehirleri fethedip oraya aileleriyle konup yerleşiyorlar.”

Rum sultanı Herakl onlara “Öfkelerinin ve sertliklerinin sebebi bu müjdedir. Bir kavim savaşırken kazanacaklarına inanırsa, bunlarla konuşarak yaptıklarından vazgeçirmek çok zor olur.” dedi. Sonra Herakl şehirlerin halklarını, Rum büyüklerini çağırdı. Arap olup bunların dininde olanları da çağırdı ve şöyle dedi: “Yüce Tanrı size **[22a]** iyilik etti. Siz Tanrı'nın kitabı ve sözü doğru olan peygamberinizin sünnetiyle amel ettiğiniz için Kisra, Mecûsî ve Türkler karşısında size zafer verip dininize şeref verdi. Ondan başkasına yöneldiğinizde bir kavmi üzerinize gönderdi. Vallahi biz onları önemsemez ve onlarla ba-

şımızın belaya girmesinden korkmazdık. İşte şimdi bizim ülkemize aç ve yalın ayak bir şekilde geldiler. Onları yağmursuzluk ve kıtlık ortaya çıkardı. Gidin ve dininiz, şehirleriniz, oğlanlarınız, eşleriniz için onlarla savaşın. Ben de peşinizden gidip size ihtiyacınız olan atlı askerlerle yardım gönderirim. Başınıza komutanlar koyarım, onları dinleyin ve emirlerini yerine getirin.”

Sonra Dımışk'a geldi, onlara da bunun gibi sözler söyledi. Ardından Humus'a geldi, onlara da bunun gibi sözler söyledi. Sonra da Antakya'ya gelerek oraya yerleşti. Ardından Rum kavmini gönderdi ve o kadar çok asker toplanıp geldi ki sayısını Allah'tan başkası bilemez. Arap şehirlerine giren Müslümanların onların mallarını alacakları korkusuyla savaşçıları, erenleri ve yiğitleri Herakl'a katıldılar.

Ebû Ubeyde'nin Şam tarafına yürüyüşü ve hangi yoldan ulaştığını bildirir.

[22b] Ebû Ubeyde Şam tarafına yürüdü ve Vadi'l-Kura'ya ulaştığında dış tarafını aldı, burası Sâlih peygamberin yeridir. Hicaz tarafından dıştan aşağısı Şam tarafıdır. Yine Zâtü'l-Menâr üzerine, Zîzâ üzerine yürüdü ve Meâb'a ulaştı. Umman'da karşılarına Rumlar çıktı, Müslümanlar onları durdurdular, hemen savaşıp onları kaçıncı şehirlerine sığındılar, kalelerinde kaldılar. Müslümanlar, onlar yalvarınca barıştı. Müslümanlarla Şam ülkesinden ilk barışan Meab halkıydı. Ardından Ebû Ubeyde ilerledi, Câbiye'ye ulaştığında bir asker geldi ve “Rum sultanı Herakl Antakya'da yerleşti, o kadar asker topladı ki önceki ataları sizden önceki milletlere karşı bu kadar asker toplamamıştı.” dedi.

Bu sözü Ebû Ubeyde işitince Ebû Bekir'e haber vermek için bu mektubu gönderip şöyle bildirdi: “Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah'ın kulu, elçisinin halifesi olan Ebû Bekir'e Ebû Ubeyde bin Cerrâh'tan selam olsun ve şükür olsun ki Allah'tan başka Tanrı yoktur. Ondan sonra biz Allah'tan dileriz ki İslâm ehlini güçlü ve şerefli kılsın, onlara kolay fetihler yaptırsın. Bana Rum sultanı Herakl'ın adı Antakya olan bir şehirde yerleştiğini bildirdiler. Bütün ülkesine asker gönderip önünde yığdı, biz karşısında bekliyoruz. Yine birçok askeri korkup [23a] ürkek ve yavaş bir şekilde ona geldiler. Size bildirmeyi ve bilmenizi faydalı gördüm. Ne emredersiniz? Vesselam.”

Ebû Bekir cevap olarak bunu yazdı: “Bismillâhirrahmânirrahîm. Mektubun bana ulaştı, Rum sultanı Herakl'ın işinden ne yapmak istediğini anladım. Antakya'ya gidip kalması onun ve askerlerinin kaçması, Allah'tan Müslüman-

lara fetih verilmesi demektir. Sizinle savaşması için ülkenin tüm ulusunu fazla fazla göndereceğini biz de siz de bilirdik. Hiçbir kavmin sultanlarını bırakıp ülkelerini savaşmadan terk edip gitmez, bunu çok iyi bilirsin. Bir olan Allah'a şükürler olsun ki askerler sefere çıkarlar, bu askerler düşmanlarının kendi canlarını sevdiğinden daha çok Allah için ölümü isterler. Allah'tan müjdenin büyüğünü savaşta umarlar, yüce Allah'ın yolunda mücadeleyi kendinden, çocuklarına sarılmaktan, mallarını çoğaltmaktan daha çok severler. Askerleriyle bunlardan birinin cesedini kaldırdığında kâfirlerin bin tanesinin kaldırıldığını görürsün. Kaybettiğin Müslüman askerlerin için üzülmeye, Allah seninledir, ben de sana yettiği kadar askerle çok yardım göndereceğim inşallah.” Bu mektubu Dârem Abbâsî ile gönderdi.

Yezîd bin Ebû Süfyân da bu mektubu yazıp Ebû Bekir'e gönderdi: [23b] “Rum sultanı Herakl'a doğru ilerleyen askerimiz ulaştığında yüce Allah onun yüreğine korku saldı, Antakya'ya gitti. Askerlerinden Şam şehirleri üzerine komutanlar koydu, onlara bizimle savaşmaları için emir verdi. Silahlanıp hareket etmeye başladıklarını bize bildirdiler. Herakl bütün ülkesini, ulusunu, Şam ve bizim Araplardan olan halkını göç ettirdi, direklerini, dikenlerini çeke çeke geldiler. Gördüğünü, emrini bize hemen söyle, yapalım. Allah yardım etmeyi, fetih etmeyi isterse biz de Müslümanların sağlığıyla isteriz. Allah'ın selamı rahmeti üzerine olsun.”

Ebû Bekir cevabını Yezîd'e bu şekilde gönderdi: “Bismillâhirrahmânirrahîm. Mektubun bana ulaştı. Rum sultanının Antakya'ya göçmesinden ve Müslümanların toplanmasından bahsediyorsun. Yüce Allah onun yüreğine korku saldı. Allah'a şükürler olsun bize peygamberle birlikteyken korktuğumuzda cömert melekleriyle yardım etti. Allah'ın korktuğumuzda onunla bize zafer verdiği din bu dindir, bu din halkı Allah için davet ettiğimiz dindir. Allah Müslümanlara günahkârlara davrandığı gibi davranmaz. Kendisinden başka ilah olmadığına şahadet eden Müslümanları başka tanrılara tapınanlar gibi yapmaz. Onlarla karşılaştığında askerlerinle savaş, Allah onları ve seni zorda [24a] bırakmaz. Yüce Allah, sayıca az olan orduların kendilerinden kalabalık olan orduları yendiğini bize bildirmiştir.¹ Allah buyruğuyla ben de sana hiç ihtiyacınız kalmayana kadar ardı ardına askerler göndererek yardım edeceğim. Allah'ın rahmeti ve selamı üzerine olsun.”

1 Bu cümlede Bakara Suresi 249. ayette geçen “Nice az sayıda birlik Allah'ın izniyle çok sayıda birliği yenmiştir.” ifadesi hatırlatılmaktadır.

Bu mektubu Abdullah bin Kurt es-Sülemî ile gönderdi. Abdullah gidip geri döndüğünde Ebû Bekir, Abdullah'a halkın durumundan bana haber ver dedi. Abdullah şöyle dedi: "Müslümanlar hayır üzerinedir, Şam'a yaklaştılar, Şamlılar Müslümanlardan korkuyorlar. Oradaki Müslümanlar 'Rumlar bize karşı çok fazla asker topladılar, şu ana kadar düşmanla çatışmadık, her gün düşmanla savaşma ihtimalini bekliyoruz, bize Herakl'dan asker ulaşmazsa Şam ele geçmez.' diyorlar." Ebû Bekir, Abdullah'a "Bana doğru haber verdin." dedi. Abdullah şöyle cevap verdi: "Bana ne oldu ki sana gerçeği söylemeyeyim, yalan söylemem helal midir, benim gibi birisine senin gibi birine yalan söylemek ne fayda getirir? Eğer bu işte yalan söylesem Allah'ın emanetine, sana ve Müslümanlara ihanet etmiş olmaz mıyım ben?" Ebû Bekir "Allah korusun, sen öyle insanlardan değilsin" dedi.

Sonra da Ebû Bekir, Abdullah'ı bu mektupla birlikte Yezîd'e geri gönderdi ve ona şöyle buyurdu: "Yezîd'e ve Müslümanlara Hâşim bin [24b] Utbe ve Saîd bin Âmir komutasında asker yardımı göndereceğimi bildir." Abdullah, Ebû Bekir'in mektubunu alıp gitti, Yezîd'e yetiştiğinde Müslümanlara okudu, Yezîd ve askerleri gönülden sevindi.

Ebû Bekir, Hâşim'i çağırdı ve ona şöyle dedi: "Ey Hâşim, dedenin şerefi ve soyunun yüceliği sayesinde bugün İslâm ümmeti düşmanlarına karşı seninle güçlenecektir. Ferman sahibinin sözüne, nasihatine ve temizliğine güvendiklerindensin. Kâfirlere karşı şiddetli olan Müslümanlar bana haber gönderip düşmanlarına karşı yardım istediler. Askerlerinle beraber Müslümanlara yetiş, o insanları seninle beraber yardıma göndereceğim. Git ve Ebû Ubeyde yahut Yezîd'den birine yetiş." Hâşim, "Ebû Ubeyde'ye gideyim." deyince Ebû Bekir de "Güzel, Ebû Ubeyde'ye yetiş." dedi.

Daha sonra Ebû Bekir halk arasında ayağa kalktı, Allah'a şükür ve övgüde bulunarak şöyle dedi: "Kardeşleriniz olan Müslümanlar, korunuyor, kollanıyor ve savunuluyor, onların işleri yoluna konuyor. Yüce Allah onların korkularını düşmanlarının kalbine koymuş. Kâfirler korkularından kalelerine girip saklanarak kapıları kapatmışlar. Onlardan bir haberci bana gelerek Rum sultanı Herakl'ın Şam'ın sınır şehirlerinden birine yerleştiğini ve Müslümanların üzerine asker topladığını bildirdi. Ben de [25a] kardeşiniz olan Müslümanlara sizden asker toplayıp göndermeyi uygun gördüm. Allah onları sizinle güçlendirecek, düşmanları kırdırarak ve gönüllerine korkunuzu yerleştirecek. Allah'ın rahmeti üzerinize olsun, gidin. Hâşim bin Utebe ile beraber hayırlı

mükâfatı kazanın. Eğer zafer kazanırsanız bu bir fetih ve zenginliktir, ölürseniz şehit olarak Allah katında ağırlanırsınız.” Bundan sonra Ebû Bekir evine gitti, halk Hâşim’in etrafında toplandı. Bin asker toplanınca Ebû Bekir, Hâşim’e gitmesini buyurdu ve o da Ebû Bekir’e veda etmeye geldi. Ebû Bekir “Ey Hâşim, biz büyük ve yaşlı askerlerin görüşünden, istişaresinden ve alacağı iyi tedbirler konusunda faydalanırız. Genç askerlerden de gücü, sabrı ve hiddeti vesilesiyle faydalanırız. Yüce Allah bunların tümünü bu genç yaşta sana hayırlısıyla vermiştir. Düşmanla karşılaştığında sağlam dur ve attığın her adıma, verdiği nafakaya, açlık ve susuzlukla zahmet çekmene Allah iki sevap yazar, iyilerin mükâfatını zayi etmez.” dedi. Hâşim de “Eğer Allah benim içi hayır dilerse ben de bu işleri yapacağım. Güç Allah’a aittir. Ben ümit ediyorum ki [25b] düşman beni öldürmezse ben onları öldüreceğim, sonra da Allah dilerse şehit olacağım.” dedi. Amcası da Hâşim’e şöyle dedi: “Ey kardeşimin oğlu, sadece Allah’ın rızası için savaş ve vuruş. Bil ki bu dünyadan yakın zamanda ayrılacağına şüphe yok, Allah’ın yanına döndüğünde bu dünyadan ahirete iyi amel ve doğruluktan başka şey götüremezsin.” Hâşim de “Ey amcam, bundan başka şey için benden korkma. Eğer konmam göçmem, gitmem gelmem, yürümem, mızrak sallamam ve kılıçla dövüşmem başkalarına riyakarlık için olursa ziyanda kalmışlardan olurum.” dedi. Ardından da Ebû Bekir’in huzurundan çıkıp yola düştü, Ebû Ubeyde’ye yetiştiğinde de Müslümanlarla birlikte gittiğine sevindi.

Saîd bin Âmir’in sözünü bildirir.

Saîd bin Âmir’e “Ebû Bekir seni de savaşa göndermek ister.” demişlerdi. Bu sözün üzerinden çok günler geçtiği halde Ebû Bekir Saîd’e bu konuda hiçbir şey söylemedi. Saîd, Ebû Bekir’e şöyle dedi: “Ey Ebû Bekir, bana senin beni de bu tarafa göndermeyi istediğini söylediler. Sonrasında bir şey söylemedin, bilmiyorum sonra fikrin ne oldu? Eğer benden başkasını göndermeyi dilersem beni de onunla gönder, buna razıyım. Eğer hiç kimseyi göndermeye niyetin yoksa benim sefere çıkmaya hevesim vardır, bana izin ver, gideyim Müslümanlara yetişeyim, Allah’ın rahmeti üzerine olsun. Rumların [26a] Müslüman kardeşlerimiz üzerine asker yığdıklarını işittim.” Ebû Bekir şöyle cevap verdi: “Ey Saîd, Allah seni bağışlasın. Sen alçak gönüllü, ermiş, sabahlara kadar ibadetlerine devam eden, Allah’ı çok anan kullardansın.” Saîd “Allah’ın rahmeti sana olsun, Allah’ın üzerimdeki nimetleri söylediğinden de fazladır, üzerimizdeki bu çok iyiliklerine gösterilecek minnet ona aittir. Vallahi sen de

adaletle hareket eden, doğrulukla duran, müminlere bağışlayıcı, kâfirleri kırıcı, adaletle emreden ve paylaşımda hakkı gözeten biri olarak bilindin.” dedi. Bunun üzerine Ebû Bekir “Yeter, yeter Ey Saîd, Allah rahmeti üzerine olsun, çık ve hazırlan. Müslümanlara yardım için asker gönderecektim, seni onların başına komutan yaptım.” dedi. Sonra Ebû Bekir, Bilâl’e “Ey Müslümanlar, Saîd bin Âmirle beraber Şam’a çıkınız!” diye seslenmesini buyurdu. Bunun üzerine onunla beraber yedi yüz asker az vakitte toplanıp çıktı.

Saîd askeriyle beraber yola çıkmayı istediğinde Bilâl, Ebû Bekir’e geldi ve şöyle dedi: “Ey Allah’ın Peygamberi’nin halifesi, eğer beni kölelikten azat etmekteki amacın benimle oturmak ve kendime hayırlı işler kazanmaktan geri durmam içinse benimle otururum. Ama beni kendime faydalı işler yapmaya Allah rızası için azat ettinse kendime faydalı işler yapmaya çalışacağım. Bırak beni, Allah’ın yolunda cihat edeyim, sefere çıkmak bana burada durmaktan daha sevimlidir.” [26b] Ebû Bekir, Bilâl’e şöyle cevap verdi: “Allah şahittir ki ben seni O’nun rızası için kölelikten azat ettim, senden ne karşılık ne de övgü beklerim. Ayrıca kendi arzuladığın şey, Allah’a hizmet etmek iken bunu benim hevesim için terk etmeni istemem.” Bilâl “İstersen kalırım.” deyince Ebû Bekir şöyle dedi: “Senin arzun cihat etmek iken burada oturmanı emredemem. Senin burada kalmanı ezan okuman için isterdim. Senden ayrılmak beni hüznendirir. Ey Bilâl ayrılmaktan başka çare yoktur, bu ayrılığın sonucunda kıyamete kadar kavuşmak yoktur. Ey Bilâl dünyada azığın olduğu sürece iyilik yap, Allah seni hayattayken bu iyilikle anar, öldüğünde de bunun mükâfatını güzelce verir.” Bilâl “Allah senin gibi nimet sahibi İslâm kardeşime iyilikle mükâfat versin. Vallahi sen bize Allah’a hizmet etmeyi, adalet üzerine olmayı, iyi amel kılmayı emredersin; bundan başkasını buyurmazsın. Hz. Peygamber’den sonra hiç kimseye ezan okumak istemiyorum.” dedi ve Saîd bin Âmirle beraber çıktı.

Daha sonra Saîd devesine binerek Müslümanların yanındaki Ebû Bekir’e geldi ve “Bu tarafa gidiyoruz, Allah mübarek etsin. Allah’ım eğer hayatta kalmak nasip olursa bizi hizmetinde buluştur, eğer ayrılmamızı buyurursan rahmetine kavuşturt, vesselam.” diyerek [27a] askerleriyle beraber yola düştü. Ebû Bekir “Ey Müslümanlar ellerinizi açarak kardeşiniz Saîd’e Allah’tan hayır dileyiniz, Allah’ın yardımı ve selameti onunla olsun.” dedi. Müslümanlar dua için ellerini açtıklarında Ebû Bekir “Bir bölük Müslüman Allah’a ellerini açıp bir şey dilerlerse, günah ona yakın olup iyiliği kesmezse o dilek kabul olur.” dedi.

Saîd Şam'a ulaştıktan sonra kendisi için edilen bu duayı işitti. Düşmanla savaşıırken şöyle dedi: "Allah'ın rahmeti kardeşlerimin üzerine olsun, keşke bana yola çıktığımda hayır dua etmeselerdi. Şehit olmayı gönlümde dileyip, saklardım. Düşmanla karşılaştığımda Allah beni korkup kaçmaktan korudu, kendimi şehit olaya yakın hissettim ama gönlümden şehitlik sevgisinin gittiğini gördüm. Kardeşlerimin bana ettikleri selamet ve hayır duanın kabul olduğunu anladım, bana selamet nasip oldu." Saîd yola çıktığında Ebû Bekir ona Yezîd'e yetişmesini söylemişti, o da varıp Yezîd'e yetişti, düşmanla savaşına tanık oldu.

Arap kabilelerinin Ebû Bekir'e gelişini anlatır.

Arap kavimlerinden ilk önce Hemedân'dan Hamza bin Mâlik Hemedânî iki binden fazla askerle Ebû Bekir'e geldi. Ebû Bekir bunların sayısını ve gücünü görünce sevindi, "Allah Müslümanlara arkalarını güçlendirmeye, düşmanlarını kırmaya [27b] kendilerinden yardım gönderir." diyerek Allah'ın bunlarla Müslümanlara yardım etmesine şükretti.

Hamza şöyle der: "Ebû Bekir yardım istediğinde yola çıkıp Medine'de toplandık. Ben her gün sabah akşam Muhacir ve Ensarla otururken Ebû Bekir'in huzuruna giderdim. Beni hoş karşılar, yakınında oturtup ağırlardı, bana şöyle öğüt verirdi: 'Kur'ân oku ve öğren, abdest al, namazını içten kıl, namazı zamanında kıl, zekâtı zamanında vermeyi Müslümanlara nasihat et, savaş gününde halkı toplayıp müşriki sıkıştırıp uzak tut.' Ben de 'Vallahi, hiçbirinden eksik kalmayacak şekilde nasihatlerini yerine getirmeye kendimi zorlayacağım. Bana verdiğin nasihatleri senin de gücün yettiğince yaptığını bilirim.' dedim."

Hamza şöyle der: Ebû Bekir, bizim askerlerin yanına geldi ve ihtiyaçlarımızı satın almayı, zahmetsizce hazırlanmayı, askerlerimizi düzenlemeyi buyurdu. Biz de ihtiyaçlarımızı aldık, acele edip ayrıldığımızda bana gönderdi ve "Ey Hemedânî kardeş, sen yüce, büyük bir kişisin, dostlarınızı sefere zahmetsizce götür, Müslümanlara zarar getirme." dedi.

Hamza şöyle dedi: Benimle birlikte Hemedân kentlerinden gelen kötü sözlü, acımasız ve cahil askerler vardı. Medineliler onlardan olan bir askerden zarar görünce Ebû Bekir'in huzuruna şikayete çıktılar. Ebû Bekir onlara "Bu sözümü [28a] işiten Müslümanlardan Allah rızası için şunu diliyorum: Kimin üzerinde hakkım varsa elini ve dilini bu kavimden çeksin. Bunlar hadlerini aşmadıkları sürece kötü sözlerini sevmeyenler bunların acımasızlığını

hatırım için affetsin. Çünkü Allah düşmanlarımızı bunlarla helak eder. Bunlar Herakl'ın kavmi olan Rumlara benziyorsa da İslâm'da kardeşlerinizdir. Eğer herhangi birinize sert davranışları olursa ve siz buna tahammül edip onlardan öğ almazsanız bu hareketiniz ahiret gününde mükâfat olarak size daha iyi fayda sağlayacaktır.” dedi. Bütün Müslümanlar “Söylediğin gibidir.” dediler. Ebû Bekir de “Bunlar İslâm'da kardeşlerinizdir, düşmanlarınıza düşman ve düşmanlarınız üzerine size yardımcıdırlar. Sizin üzerinizde o kadar da hakları vardır.” dedi ve sonra bana bakıp “Ne bekliyorsun, Allah rahmeti üzerine olsun, yola çık.” dedi.

Hamza şöyle anlatır: “Yola çıkmadan önce Ebû Bekir’e ‘Benim üzerimde senden başka bey var mı?’ dedim. Ebû Bekir de ‘Oraya üç bey gönderdim, hangisini istersen onun yanına git.’ dedi. Ben de yürüdüm, Şam sınırına yakın bir yere gelip Müslümanlarla buluşunca onlara ‘Allah’ın Peygamberi’nin yanında en faziletli bey hangisiydi?’ diye sordum, Ebû Ubeyde bin Cerrâh olduğunu söylediler. Gönlümden ‘Vallahi bununla başkasını denk tutmam.’ diye geçirerek Ebû Ubeyde’nin yanına geldim. Ebû Bekir’e gidişimi, [28b] Medine’de askerlerime olanı ve onu neden diğerlerine tercih ettiğimin sebebini bildirdim. Ebû Ubeyde de ‘Allah sana, gelişine, cihadına, bizi istemene bereket versin; ayrıca senin askerleriyle gelmen vesilesiyle bize de bereket versin.’ dedi.”

Amr bin Muhassin şöyle der: “Ebû Bekir, Müslümanlara şeref kâfirlere de aşağılanma dileyerek birbiri ardınca beyler ve askerler göndermekten hiç geri durmadı.”

Ebü'l-A‘ver Sülemî’nin gelişini bildirir.

Ebû Saîd Makbûrî şöyle der: “Ebû Bekir’e Rumların Müslümanlara karşı toplandığı haberi geldiğinde Arap illerindeki Müslümanların göç edip gelmesi ona her şeyden hoş göründü. Ebû Bekir gelenleri sırasıyla yardıma gönderirdi. Ebü'l-A‘ver Sülemî geldi, Ebû Bekir’in huzuruna çıktı ve şöyle dedi: ‘Huzuruna geldik, açlıktan, malsızlıktan gelmedik. İstersen Allah yolunda senin huzurunda bel bağlayıp hizmet ederiz, istersen bizi düşmanın olan müşriklere gönder.’ Ebû Bekir ‘Sadece Müslümanlar dayanıncaya kadar kâfirlerle cihat yapın.’ dedi. Bunun üzerine onları gönderdi, Ebû Ubeyde’ye yetişt, beraber gittiler.”

Muâz bin Yezîd'in gelişini anlatır.

Muâz bin Yezîd Sülemî yüze yakın askerden oluşan bir bölükle geldi. Ebû Bekir “Eğer bunlar [29a] da çok olsalardı kardeşlerine yardım etmeye gönderecektik.” dedi. Ömer de “Vallahi senin göndereceğin on kişi olsa da yardımı olur. Vallahi bir asker de olsa onu yalnız göndermeyi Müslümanlara yardım etmek olarak görürüm.” dedi.

Habîb bin Mesleme şöyle dedi: “Yanımda bunların sayısı kadar asker var, ey Allah'ın elçisinin halifesi, bizi başka halklarla denkleştirip bir araya getirip kardeşlerimiz Müslümanlara yardım etmeye gönder.” Ebû Bekir Habîb'e “Sen o kavmin beyisin, hepsini alıp Yezîd'e yetişinceye kadar git.” dedi. Habîb de hepsini toplayıp Yezîd'e yetişene kadar yürüdü.

Bunlardan sonra Müzeyne soyundan Kâ'b Eslem Gıfâr iki yüz askerle hareket edip Ebû Bekir'e gelip “Bize bir komutan ata, bizi kardeşlerimize yardıma gönder.” dediler. Ebû Bekir onlara Dahhâk bin Kays'ı komutan atayarak Yezîd'e yardıma gönderdi.

Bu, Şeyhimiz İmam Hafız'ın *-Allah ona rahmet etsin-* (kitabının) aslından birinci cildinin sonudur.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Rum kavminin Şam ülkelerinden sultanları Herakl'a haber gönderip ona Arap şehirlerini almaya gelenlerden haber vererek yardım istemeleri ve Herakl'ın Şam'daki Araplara cevabını anlatır.

Şam şehirlerinde yaşayanlar, Arapların dört bir yandan [29b] her taraftan Şam ülkesini almaya geldiklerini görünce elçilerini sultanları olan Herakl'a göndererek haber verip yardım istediler. Sultanları onlara şöyle cevap verdi: “Benden yardım istemenize ve Arap kavminin sayıca çok olmasını bildirmenize şaşırdım. Ben Arapları ve onlardan sizin üzerinize gelenleri sizden daha iyi tanırım. Sizin şehirlerinizin birinde yaşayanlar bile onlardan kat kat fazladır, gidin ve onlarla savaşın. Bu cevabımdan ötürü size yardım göndermeyeceğimi sanmayın. Ben size yeryüzüne sığmayacak kadar çok askerle yardım göndereceğim.”

Bu cevap Şam şehirlerinde yaşayanlara geldiğinde onlar da birbirlerine haber göndererek durumu bildirdiler ve Rumların dinine giren Arapları da

Müslümanlara karşı beraber savaşmaya çağırdılar. Bunların bir kısmı öfkeleşip hiddetlendi ve Araplara yardım etti ve Arapların Rumlara üstün gelmesini tercih etti.

Ebû Ubeyde'ye bütün bu haberler geldiğinde Ebû Bekir'e şu mektubu yazıp bildirdi: "Bismillâhırrahmânırrahîm. Bizi İslâm'la şereflendiren, imanla mükâfatlandıran, sapkınlıktan kurtaran ve dilediğini doğru yola ileten Allah'a şükürler olsun. Şam'daki gözcülerim Şam ülkesi halkının sultanlarına [30a] mektup yazıp yardım istediklerini bana bildirdiler. Hükümdarları olan Herakl da onlara 'Bir şehrinizde yaşayanların sayısı üzerinize gelen Araplardan daha fazladır, gidin ve onlarla savaşın, benim yardımım arkanızdan size yetiştir.' şeklinde cevap vermiş. Bize gelen haberler böyledir. Müslümanların gönlü cihat etmekten yana hoşnut olup savaşmaya hazırlanmaktadırlar. Allah'ın müminlere zaferi, kâfirlere gazabı yakındır. Doğrusunu O bilir, vesselâm."

Ebû Bekir Mekke kavminden daha sonra Müslüman olan Kureyş kabilesi liderlerini Müslümanlara yardım konusunda danışmaya çağırdığında Ömer'in bunu istememesini anlatır.

Ebû Ubeyde'nin mektubu Ebû Bekir'e geldiğinde Muhacir ve Ensar'ın ileri gelenleri Ebû Bekir'in huzurunda toplandı. Ebû Bekir haber göndererek Mekke kavminin sonradan Müslüman olan asillerini çağırdı. Ömer "Mekke kavminin ileri gelenlerini Muhacirler ve Ensarlarla beraber neden çağırdın?" dedi. Ebû Bekir "Ebû Ubeyde'nin bildirdiği işte danışmak için." dedi. Ömer de şöyle dedi: "Muhacir ve Ensar, kendilerinden öğüt almaya ve danışılmaya layıktırlar. Mekke ileri gelenleri Allah'ın sözünü yüceltmek için kendileriyle savaştığımız kişilerdir. Onlar, Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek için bizimle savaşırlardı,¹ bizi aşağılayıp yok etmek için uğraşırlardı. Allah'tan başka ilah yoktur dediğimizde [30b] Allah'tan başka ilah var derlerdi. Allah, davetimizi şereflendirip işimizi ve dinimizi yücelterek bize zafer verdikten sonra onları işlerimizde öne almak, onlara danışmak, öğütlerini almak ve onları kendimize yakın etmek onlardan daha iyiler varken layık mıdır? Onlara karşı Allah için savaşan iyilerimize danışırız, bunlar varken onları öne almak layık değildir. Onlar bizi yok etmeye uğraşmışken yanımızda bu Müslümanlar gibi kıymetleri yoktur. Vallahi bu işi yapmayız." Ebû Bekir Ömer'e "Bunların Müslüman olması iyi oldu. Onları bize yakın tutmaya niyetim vardı. Kendi

1 Bu cümlede Tevbe Suresi 32. ayette geçen "Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek istiyorlar." ifadesi hatırlatılmaktadır.

kavimlerinde Müslüman olmadan önceki mertebelerine uygun halde davranmak istedim ancak bu söylediğin sözleri daha doğru gördüm.” dedi.

Bu söz Kureyş'in yeni Müslüman olmuş büyüklerine ulaştığında onlara ağır geldi. Hâris bin Hişâm şöyle dedi: “Ömer'in üzerimizdeki bu katılığı İslâm'a girmeden önce doğrudu. Bu gün Allah bizi İslâm'la şereflendirdiğinde üzerimizdeki katılığını haksız görüyoruz.” Sonra Hâris bin Hişâm ayağa kalkıp Süheyl bin Amr, İkrime bin Ebû Cehil ve bir bölük Kureyş büyükleri ile birlikte Ebû Bekir'in huzuruna geldiler. Geldiklerinde Ebû Bekir'in yanında Ömer de vardı. Hâris “Ey Ömer, İslâm'a girmeden önce üzerimizdeki katılığın doğrudu. Bugün Allah bizi İslâm'a ulaştırdıktan [31a] sonra üzerimizdeki katılığının haksız olduğunu görüyoruz.” dedi. Bu kez Süheyl bin Amr dizleri üstüne doğrulup şöyle dedi: “Ey Ömer, sana kızgın olduğumuzu söylemek isteriz: Halife Ebû Bekir'in eski hallerimizi gönlünde taşımadığından, bizden iyiliği kesmediği hususunda gönlünün temizliğinden eminiz. Biz aynı atadan gelen İslâm kardeşleri değil miyiz? Yüce Allah size İslâm'a girmeyi daha önce nasip etti ve bize öyle nasip etmediği için yakınlığı kesip akrabalık hakkını hor görüyorsunuz.” Sonra İkrime “Eğer siz Müslüman olmadan önceki düşmanlığımızı hatırlatırsanız, bugün imanı bırakıp Müslümanlara düşman olanlara karşı bizden daha sert değilsiniz.” dedi. Ömer de “Vallahi size ulaştırılan sözü sadece ileri gelenlere danışma hususunda sizden daha faziletli olan Müslümanlar hakkında adalet sağlamak için söyledim.” dedi. Bunun üzerine Süheyl “Eğer bize üstünlüğünüz cihattan kaynaklanıyorsa vallahi biz daha fazla cihat edeceğiz. Allah yolunda kendimi bu işe adadım, tanık olun.” dedi. Hâris bin Hişâm da şöyle dedi: “Ben de Allah yolunda kendimi bu işe adadım, tanık olun. Vallahi Allah'ın Peygamberi'yle savaşmak için çıktığım her bir sefer için Allah düşmanlarına karşı iki kere sefere çıkacağım. [31b] Harcadığım her bir masraf karşılığında iki kere masraf edeceğim.” İkrime de “Ben de Allah yolunda kendimi bu işe adadım, tanık olun.” dedi. Ebû Bekir “Allah'ım bunların ümit ettiklerinin fazlasını nasip et, amellerinin karşılığını fazlasıyla ver. Hayırlı yol seçtiniz, yapacaklarınızda Allah size rehberlik etsin.” dedi.

Bunlar Ebû Bekir'in huzurundan çıktıklarında, akıllı birisi olan Süheyl askerlerine şöyle dedi: “Ömer'in söylediği gibi İslâm'a davet ediliğimizde onlar kabul etti, bizse kabul etmedik, imana girmekte geç kaldık. Bundan dolayı korkmayın. Allah katında ileri gelenlerin mükâfatını size hiçbir hayat sağlamaz, bunu kabul edin. Allah rızası için yapılan işlerde cihattan daha faziletlisi

yoktur. Yürüyün, Müslümanlarla düşmanları arasında o düşmanları kaçıırıp tümünüz ölene kadar cihat edin. Mücahitlerin mükâfatına bunu yaparak kavuşmayı umuyorum.” dedi. Doğrulukla Rum seferine çıktılar, hepsi Kıbrıs'ta Müslümanlarla Rumlar arasında yapılan savaşta şehit oldular.

Ebû Bekir'in Amr Bin Âs'a beylik vermesini anlatır.

Ebû Bekir, Amr bin Âs'ı çağırdı ve ona şöyle dedi: “Ey Amr, bunlar senin kabilenin ileri gelenleridir, cihada gidiyorlar, sen de onlarla birlikte çık, Müslümanları seninle birlikte göndereyim.” Amr ona şöyle cevap verdi: “Ey Allah'ın elçisinin halifesi ben bütün askerlere [32a] mi bey olacağım?” Ebû Bekir “Evet seninle birlikte gönderdiğim askerlerin beyi olacaksın.” dedi. Amr “Hayır Şam'a gittiğimde oradaki Müslümanlara da mı bey olacağım?” dedi. Ebû Bekir “Hayır, sen sadece beylerimizden biri olacaksın. Orada savaşmak için toplandığınızda hepinizin beyi Ebû Ubeyde bin Cerrâh olacaktır.” dedi.

Bunun üzerine Amr askerlerini topladı ve yola çıkmaya hazırlandı. Yola çıkmadan önce Ebû Bekir'in yanına gelerek şöyle dedi: “Ey Hafs'ın babası olan Ebû Bekir, sen benim savaşırken bilgi ile hareket ettiğimi biliyorsun, sefere çıkmaktaki uğurluluğumu ve Peygamber aleyhisselam'ın hayattayken beni cihada göndermekteki derecemi de biliyorsun. Ey Ebû Bekir Şam'da bulunan bütün Müslümanlar üzerine beni bey yapmalarını söyle. Allah'ın benim elimle onlara fetihler vereceğini ümit ediyorum. Müslümanların hoşlanacağı işler yapacağım.” dedi. Ömer ona “Senin bu sözünü yalanlamıyorum.” dedikten sonra Ebû Bekir'e şöyle dedi: “Ebû Ubeyde'ye başka birisini bey yapmanı kabul etmem, onun yanımdaki derecesi Amr'dan fazladır.” Amr şöyle cevap verdi: “Benim Ebû Ubeyde'ye bey olmam onun faziletinden hiçbir şey eksiltmez.” Ömer “Eyvah, sen beyliği ne çok severmişsin, ey Amr, vallahi büyüklük ve beylik istemek dünyanın kabalığındandır. Ey Amr savaştığın zaman Allah'ın dileğine karşı çıkmaktan sakın, O'nun rızasını gözet. Eğer bu defa beylere bey [32b] olmadıysan da yakın zamanda olacaksın, askerine yola çık.” dedi. Amr “Bu sözden hoşnut oldum.” dedi.

Amr yola çıkmaya niyetlendiğinde Ebû Bekir de onu sefere göndermek üzere birlikte yola çıktı ve ona şöyle dedi: “Ey Amr sen iyi işler gören savaşta tecrübeli kolaylık sağlayıcı birisin. İşte kabilenin ileri gelenleri ve Müslümanların iyi olan askerleriyle beraber yola çıkıyorsun. Oradaki kardeşlerine vardığın zaman nasihat etmekten geri durma, sana danıştıklarında iyi ve

doğru gördüğünü söylemekten çekinme, savaşmakta samimi olduğunda işin sonu da hayırlı olur.” Amr şöyle dedi: “Ben de sezdiğin hususları, gördüğün şeyleri hiç vakit geçirmeden gerçekleştirsem ne güzel olur.” Bu şekilde görüştükten sonra yola çıktı, Şam’a ulaştığında Müslümanlar arasındaki beylîği ve namı arttı.

Ebû Bekir’in Ebû Ubeyde’ye gönderdiği mektup

“Bismillâhirrahmânirrahîm. Gönderdiğin mektup bana ulaştı. Mektubunda düşmanlarının sizin için hazırlandığını, padişahlarının onlara yeryüzü kendilerine dar gelecek kadar çok asker göndererek yardım etmeye söz verdiğini söylüyorsun. Vallahi yeryüzü ona ve kavmine sizin yerleri basmanızdan dolayı dar gelmiştir. Ben size Allah’ın adıyla söz veriyorum ve onların padişahını yakın zamanda oturduğu yerinden kaldıracağınıza ümidim var. Allah’ın emriyle atlı askerlerini onların kentlerine doğru gönder, azıklarını keserek şehirlerini sıkıştır, emrim sana ulaşmadan bu işi yapma. Eğer onlar sana karşı yola çıkarlarsa sen de karşılarına çık. [33a] Allah’ın adıyla senin düşmanlarına ne kadar çok yardım gelirse ondan daha fazlasını ben sana göndereceğim. Allah’a şükür olsun az değilsiniz, hor değilsiniz. Eğer düşmandan korkup kaçmazsanız Allah’ın size acıyarak zafer nasip edeceğini, düşmanınızın üzerine apaçık bir şekilde üstün getireceğini çok iyi biliyorum. Nasıl yapacağınızı görmek ve şükrünü etmeniz için Amr’ı size hayırla gönderiyorum. Ona da bildiğini ve gördüğünü hakkını vermesi için nasihat ettim. Çünkü kendisi iyi işlerde bilgili ve tecrübeli birisidir vesselem.”

Rivayete göre Amr Müslümanları alıp Ebû Ubeyde’ye yetişinceye kadar yürüdü. Yolunda hangi Arap kavmine rast gelse onları da yanına alıp giderdi. Böylece Ebû Ubeyde’ye yetiştiğinde iki bin asker toplamıştı.

Ebû Ubeyde bunları gördüğünde sevindi, gururlandı. Amr’a şöyle dedi: “Ey Abdullah’ın babası seni gördüğüm bugün Müslümanlar için kutlu bir gün oldu. Ben size emredici konumda bulunsam da sizden birisiyim, size danışmadan iş yapmam, sana doğru görünen işleri her gün gel bana bildir, sana ihtiyacım çok fazladır.” Amr da “Bu dediğini yapayım, Allah seni Müslümanlara faydalı işlerle karşılaştırsın.” dedi.

İmame’nin babası Bahilî şöyle der: “Ebû Bekir’in kabilemden bir bölük askerle birlikte Ebû Ubeyde ile gönderdiği Müslümanlardandım. Bizi birbirimizi emanet etti. [33b] İlk çarpışma Arbe ve Dasine savaşı olarak yapıldı, bunlar

büyük savaşlar değildiler. Rumlardan ilk önce altı komutan bize karşı çıktı, her birinin yanında beş yüz asker vardı toplamda üç bin kişi olup geldiler. Arbe'ye ulaştıklarında Yezîd bin Ebû Süfyân haberci gönderip Ebû Ubeyde'ye bildirdi. Ebû Ubeyde beni beş yüz askerle birlikte Yezîd'e gönderdi. Ulaştığında o da bana yanında beş yüz asker olan birisini verdi ve ikimizi önden yürüterek Rumlara karşı yola çıktık. Yezîd bin Ebû Süfyân da arkamızdaki asker safları içindeydi. Geldik ve Rumları gördüğümüzde tekbir getirerek onların üzerine saldırdık ve dirençlerini kırdık, başlarını öldürdük, kaçtılar. Peşlerine düştük Dasine denen yerde toplandılar biz de üstlerine yürüdük. Yezîd yine beni ve askerlerimi ileri doğru yürüttü. Tekbir getirerek yine onları geri teptik ve dağıttık. Gönüllerine korku düştü, yerlerini bırakıp kaçtılar. Sultanlarına haberci gönderip yardım istediler.

Sehl bin Sa'd şöyle der: "Ebû Bekir Şam'daki Müslümanlara beyler beyler ardınca uluslar uluslar ardınca o kadar çok yardım gönderdi ki artık onların buna ihtiyacı olmadığını anladı.

Ubeydullâh şöyle der: "Babam der ki Ebû Bekir'in Hâlid bin Velîd'i Irak'a göndermesinin sebebi şuydu: Müsennâ bin Hârîse isimli birisi Acem kâfirleri üzerine sefere çıkardı. Ebû Bekir'e bunun haberi geldiğinde Ömer ile Ebû Bekir "Bu kişi kimdir ki bize [34a] yaptığı savaşların haberi gelir. Biz bunun ırkını, kimlerden olduğunu bilmiyoruz." dediler. Kays bin Âmir Ömer'e şöyle dedi: "Meşhur birilerinden değil, aslı bilinmeyenlerden de değil, askerleri az değil, güçsüz de değil; o Müsennâ bin Hârîse isimli biridir."

Müsennâ bin Hârîse'nin gelişi

Ardından Müsennâ bin Hârîse Ebû Bekir'e geldi ve şöyle dedi: "Beni kendi kavmime bey olarak gönder, Acem halkıyla savaşıyım. Benim kavmimde İslâm vardır, ülkeme doğru gideyim." Ebû Bekir Müsennâ'nın dileğini yerine getirdi ve o da Irak'a gitti. Bir yıla yakın Acem kâfirlerine ve ekilebilir topraklara baskın düzenleyip savaştıktan sonra kardeşi Mes'ûd'u Ebû Bekir'e yardım istemek için gönderdi. Kardeşi Ebû Bekir'e ulaştığında şöyle söyledi: "Ey Tanrı elçisinin halifesi! Ben kardeşim Müsennâ bin Hârîse'nin sana gönderdiği elçisiyim, sizden yardım istiyor. Eğer Araplar sizin ona yardım gönderdiğini işitseler tez zamanda toplanıp gelirler, kâfirleri yok ederiz. Ayrıca ey doğruluk sahibi olan Ebû Bekir! Acemlerin bizden çekinip korktuklarını ve barışmak için bize mektup yazdıklarını da sana haber vermek isterim."

Bunun üzerine Ömer, Ebû Bekir'e şöyle dedi: "Hâlid bin Velîd'i Irak'a gönder, Müsennâ bin Hârîse ile birlikte onlara baskın yapsınlar. Ayrıca ikisi Şam'daki Müslümanların yakınında bulunsunlar. Oradaki Müslümanların onlara ihtiyacı olmazsa Irak kavmini Allah onlara Fetih verinceye kadar sıkıştırmaya devam etsinler. Eğer Şam'daki Müslümanların onlara ihtiyacı olursa da onlara yakın olsunlar." Ebû Bekir Ömer'e "Güzel düşündün, doğrusunu [34b] iyi gördün." dedi. Sonra Ebû Bekir Yemâm'e olan Hâlid bin Velîd'e mektup yazdı. Ebû Bekir, Hâlid bin Velîd'i oraya yalancı peygamber olan Müseylime üzerine göndermişti, Allah ona zafer verdi ve Müseylime'yi öldürdü. Ebû Bekir, mektubu Hâlid'e bu şekilde yazdı:

Bismillâhırrahmânirrahîm. Allah'ın kulu ve elçisinin halifesi olan Ebû Bekir'den Hâlid bin Velîd, Muhacirler, Ensarlar ve onlara iyilikle uyanlara selam olsun. Kendisinden başka ilah olmayan Allah'a şükrederim. Sözüünü çabuk gerçekleştiren, dinine yardım eden, ona uyanlara şeref veren, düşmanlarını hor kılan ve sayıca az olan Müslümanları galip getiren Allah'a şükürler olsun. Kendisinden başka ilah olmayan Yüce Allah, iman getirip iyilik işleyenleri daha öncekileri yücelttiği gibi yücelteceğine, hoşnut olduğu dininde onları güçlendirip korkularını geçireceğine ve ibadetlerinde kendisine ortak kılmayacağına söz vermiştir. Sözüünün doğruluğuna şüphe olmayan Yüce Allah, müminlere kâfir ve fâsıklar üzerine cihat etmeyi Kur'an'da şöyle farz kılmıştır: Savaş, hoşunuza gitmediği halde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz (Bakara, 2/216). Allah'ın vadini gerçekleştiriniz, üzerinize farz olan emre uyunuz. Eğer bu işte [35a] çok mal harcamak gerekse, hatta amaca ulaşamayıp mallar ve canlar gitse bile bunlar Allah'ın yanındaki mükâfata göre azdır. Hz. Peygamber bize şöyle bildirmiştir: Kıyamet gününde yüce Allah şehitlere kılıçlarını çektirerek onları cennete koyacak, onlara her dileklerini hatta gönüllerinde geçmeyen şeyleri bile verecektir. Şehitlerin cennete girip Allah'ın onlara verdiği mükâfatı gördükten sonraki tek dilekleri dünyaya geri dönüp kılıçlarla doğranmak olacaktır. Allah'ın "Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır (Tevbe, 9/41)" emrine uyarak cihada çıkınız. Allah'ın rahmeti üzerinize olsun. Hâlid bin Velîd'e Irak'a gitmesini ve emrim olmadıkça oradan ayrılmasını buyurdum, sizler de onunla birlikte oraya gidin. Bu, niyeti iyi

olan ve çok hayır dileyenlerin karşılığını Allah'tan bulacağı bir yoldur. Irak'a ulaştığınızda buyruğum size ulaşana kadar orada bulunun. Bizim ve sizin iki cihandaki işlerini Allah kolaylaştırsın. Vesselam.

Ebû Bekir bu mektubu Ebû Saîd el-Hudrî ile beraber Hâlid bin Velîd'e gönderdi ve Hâlid'i Yemâme'den göndermedikçe oradan ayrılmasını söyledi. Sonra da Ebû Saîd ile baş başa kalınca ona Hâlid'e şunları söylemesini emretti: "Irak'a git, orada Acem kavmiyle savaşan Müslüman askerler vardır. [35b] Bu Müslümanlar Rebîa kavminden meşhur ve güçlü askerlerdir, oraya git ve yardımım sana ulaşana kadar onlarla birlikte düşmana saldır. Eğer Irak'tan ayrılacak olursan da senin üzerinde benden başka bey yoktur."

Hâlid, bu mektubu okuduğunda şöyle dedi: "Bunlar Ömer'in görüşleridir. Ömer benim bu kavimden evlenip onlara bey olarak burada kalmaktan hoşlandığımı görünce beni buradan göndermeyi diledi. Ebû Bekir'i buradan göndermek için ikna etti. Ömer benim isteğimin tersinin olmasını sever." Ebû Bekir'in Ebû Saîd ile baş başa kaldığında söylediği sözleri işittiğinde ise Hâlid'in gönlü hoş oldu. Halkın içinde ayağa kalkarak Allah'a şükür ve övgüde bulundu, Peygamber'e salavat getirdi ve şöyle dedi: Bir olan Allah'a şükrederim, Hz. Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederim. Allah'ın elçisinin halifesi bana mektup yazıp Allah'a ibadeti çoğaltmamı, Allah'ın düşmanları olan düşmanlarımızın üzerine cihat kılmayı emretti. Allah onun yolunda cihat kıldığımız için muradımızı verdi, vaadini yerine getirdi, sözümüzü topladı, Allah'a hamdolsun. Biliniz ki ben hazırlanıp cihada çıkacağım, Allah'ın mükâfatını umanlar toplanıp gelsin.

Bunun üzerine Müslümanlar toplandılar, Hâlid'in askerleri hemen o gün Yemâme'den çıktı Basra'ya geldi. Bekir bin Vâil Kabilesinden Süveyd bin Kutbe isminde birisi kendi kavminden birçok askerle birlikte [36a] Basra'da bulunuyordu. Müsennâ bin Hârise'nin Kûfe'de kalması gibi o da Basra'da kalmayı diliyordu. Çünkü Müsennâ bin Hârise'nin askerleri ondan daha kalabalık ve daha güçlüydü. Hâlid bin Velîd onun yanına geldiğinde Süveyd'e destek oldu ve kâfirlerin karşısında savaşmasını emretti. Süveyd, Hâlid'e şöyle dedi: Übülle şehrinin insanları, sen buraya ulaşmadan önce saldırmak için toplanmışlardı, sen gelince gelmediler. Hâlid, Süveyd'e şöyle dedi: İşte ben senin yanından gidiyorum, onlar benim buradan geçip gittiğimi zannetsinler, ben hemen geri dönüp senin askerlerine katılacağım. Hâlid, bu şekilde yaptığında Übülle halkına haber gitti ve Hâlid'in kendi yoluna gittiğini zannettiler. Hâlid'in gece karan-

lığında geri dönüp Süveyd'in askerlerine katıldığını bilemediler. Tan vaktinin karanlığında Übülle halkı Süveyd'in üzerine gelip baskın yaptılar. Hâlid, önceki geceden Süveyd'in ve kendisinin askerlerini hazırlamıştı. Hâlid, Beşîr bin Saîd ile bir bölük askeri bir tepenin sırtına üzerine yerleştirdi, kendisi de başka bir bölükle bir tepenin sırtına yerleşti, ortadaki askerleri de Saîd bin Harram'ın komutasına vererek Süveyd'e "Eğer sana ihtiyacımız olursa bize yardıma gel, aksi halde arkamızı kolla." dedi. Yaya olan askerlerin başına da Ömer bin Sa'd Ensârî'yi koydu. Übülle halkı, Müslümanları sabah karanlığında basmak için yaklaştıklarında karşılarında hiç beklemedikleri şekilde sayısız zırhlı [36b] atlılar, askerler ve düzgün saflar halindeki ordu gördüler. Yüreklere korku düştü, karşılarında gördükleri askerlerin heybetinden korkup gerisin geriye kaçtılar. Hâlid, askerlere şöyle dedi: "Ey Müslümanlar üstlerine gidiniz, Allah'ın bunların yüreklerine sizin heybetinizden korku saldıgını gördüm." Müslümanlar kaçan kâfirlerin üzerine Hâlid'le beraber saldırdılar ve düşmanı dağıtıp kaçırdılar, büyük bir savaş oldu, Allah geri kalanların çoğunu da denizde boğdu. Daha sonra Hâlid Süveyd'e şöyle dedi: "Allah'a and olsun ki düşmanlarını öyle bir kırdık ki sen onların yerlerinde olduğun sürece senden korkarlar."

Ardından Hâlid Basra'dan Bekir bin Vâil'in sulak yeri olan Nibâc şehrine geldi, burada Haccâr bin Bacîrî buldu. Haccâr bin Bacîr, Hâlid'in gelişine sevinerek onun yanına geldi ve şöyle dedi: "Hoş geldin, Allah ganimetini artırsın, zenginliğini çoğaltsın, Acemlerin üzerine seni üstün getirsin." Hâlid, Haccâr bin Bacîr'e "İyi bir yiğitsin." deyince Haccâr bin Bacîr "Vallahi ben ne istersem onu söylerim." dedi. Hâlid "Senin dinin nedir?" diye sorunca "Îsâ'nın dini." dedi. Hâlid "Îsâ kimdir?" deyince "Meryem'in oğlu." dedi. Bunun üzerine Hâlid "Sen de Peygamber'imizin dinindensin. Hz Muhammed'in peygamberliğine iman getirir misin?" diye sordu. Haccâr bin Bacîr yine "Îsâ" dedi. Hâlid "Hz. Muhammed'in peygamberliğine iman getirmez misin?" deyince Haccâr bin Bacîr sustu. Hâlid "Müslüman olmazsa boynunu vurun." dedi. Haccâr bin Bacîr "Senin dine girmezsem beni öldürür müsün?" diye sorunca Hâlid "Evet, sen Arap değil misin?" dedi. Haccâr bin Bacîr "Evet." dedi. Bunun üzerine Hâlid "Biz Arap olup da dinimize girmeyenleri öldürürüz." dedi. [37a] Haccâr bin Bacîr "Siz bu dine gireli kaç yıl oldu, ne zaman geldiniz?" dedi. Hâlid şöyle cevap verdi: "Evet Îsâ'nın dini de böyle olmuştu. Bir gün geldi, sonra iki gün oldu, sonra on gün oldu, sonra yirmi gün oldu, sonra bir yıl oldu, sonra yıllar oldu. Bu kadar zaman geçince Hıristiyan

dini tamamlandı. Bizim dinimiz de bu şekilde olacaktır. Şehadet getirip Müslüman ol, Müslüman olmazsan başını keserim.” dedi ve Haccâr bin Bacîr’i diğer Müslümanların yanında sulak yerde esir olarak tuttu.

Müsennâ bin Hârise, kardeşi Mes’ûd’u Ebû Bekir’den yardım istemek için gönderdiğinde, Ebû Bekir Müsennâ’ya şöyle bir mektup yazıp şunu söyledi: Hâlid bin Velîd’i Irak’a sana yardıma gönderdim, kavmin ile beraber onu karşılayıp ağırla, onunla buluş, zahmetlerini iyiliklerini beraber gör, emrettiklerine karşı çıkma, görüşünden dışarı çıkma. Hâlid bin Velîd Allah’ın Kur’ân’da şöyle övdüğü kişilerdendir: Muhammed, Allah’ın Resulüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onları, rûkû ve secde halinde görürsün (Fetih, 48/29). Senin yanında bulunduğu sürece bey odur, eğer senden ayrılırsa eskisi gibi sen bey olursun vesselam.

Bu mektup Müsennâ’ya ulaştığında hızlıca Hâlid’i karşılamaya çıktı ve Nibâc denilen sulak yerde onu buldu. Haccâr bin Bacîr’i orada hapiste görünce Hâlid’in yanına gelip selam verdi. Hâlid ona şöyle dedi: Merhaba, sen Arapların cesur savaşçısı, her bir Müslümanın kardeşi ve dostusun; gel burada yanımda otur. Müsennâ ona şöyle dedi: “Vallahi bütün sahabeler bana selam verdiler, benim hakkımı yüce gördüler.” Müsennâ Hâlid’in ona gösterdiği yere oturmaya gitmek istediğine Hâlid’e şöyle dedi: **[37b]** “Allah işlerini yoluna koysun, benim amca oğlumu serbest bırak. Hâlid, Haccâr bin Bacîr için şöyle dedi: “O bir Arap’tır, biz Arap olup da dinimiz üzerine olmayanı öldürürüz.” Müsennâ şöyle dedi: “Hıristiyan Arapların tümünü yok ettiğinde ve bundan başka kimse kalmadığında sana söz veriyorum onu sana getirme yükümlülüğünü üzerime alıyorum.” Hâlid, Haccâr bin Bacîr’in zindandan çıkarılmasını isteyerek onu Müsennâ’ya verdi ve şöyle dedi: “Vallahi senin amca oğlu olan bu iyi kişinin dini senin dininden daha iyidir. Eğer onun şefaati olmasaydı sen elinden kurtulamazdın, ya Müslüman olurdun ya da başın kesilirdi.” Haccâr bin Bacîr şöyle dedi: “Vallahi eğer onun dininin benim dinimden üstün olduğunu bilseydim inanırdım.”

Şakîk bin Beşîr İclî şöyle der: “Bizim İcl kabilemizden ismi Med’ûr bin Udî olan birisi, Müsennâ bin Hârise zamanında ortaya çıktı. Sürekli Hârise ile çekişip duruyordu. Med’ûr bin Udî, Ebû Bekir’e bir mektup yazarak şöyle dedi: “Ben atlı bölüğünden bir askerim, benim yanımda her biri atlı ve bin askerden iyi olan askerlerim var. Kâfirlerin şehirlerini iyi bilirim savaşmakta iyiyim-

dir, onların yerlerini iyi gözetlerim. Onların topraklarını bana ver, işlerini senin dilediğin gibi yoluna koyayım inşallah.” Müsennâ bin Hârise de Ebû Bekir’e bir mektup yazıp şöyle bildirdi: “Allah’ın elçisinin halifesine bizim kavmimizden ismi Med’ûr bin Udî olan kişi hakkında haber vermek isterim. Yanında sayısı az olan askerle gelip benimle çekişmektedir. Bu konuda ne yapmam gerektiğini sana sormak istedim, görüşüne göre hareket edeceğim vesselam.”

Ebû Bekir, Med’ûr’a [38a] cevap olarak şunu yazdı: “Mektubun bana geldi, sözlerini, söylediğin gibi birisi olduğunu, askerlerinin de öyle olduğunu anladım. Seninle ilgili kararım şudur: Hâlid’in yanına git, Irak’ta olduğu sürece onunla ol, oradan giderse sen de onunla birlikte git.” Ebû Bekir Müsennâ bin Hârise’ye de şöyle cevap yazdı: “Bismillâhirrahmânirrahîm. Dostun olan süvari, bana mektup yazarak görev istedi ben de ona Hâlid’in askeri olmasını faydalı gördüm. Sana da bu mektubumda şunu buyuruyorum: Hâlid Irak’tan çıkmayana kadar sen de Irak’tan ayrılma. Hâlid Irak’tan ayrıldığında ise sen yerinde kal, orada geri kalanların beyisin, ululuğa layıksın vesselam.”

Hâlid bin Velîd, fethettiği ve halkına bir koruma mektubu sağladığı Zendevert’i geçene kadar ilerledi. Sonra da fethettiği Hüzmüzcere’ye uğradı, orada halkına bir koruma mektubu da verdi ve onlar Müslümanlarla barıştılar. Daha sonra Uleys bölgesini geçti; burada Câbân, Hâlid’i karşılamak için yürüyüşe çıktı. Hâlid ona Müsennâ bin Hârise’yi gönderdi; o da onlarla Müslümanların şiddetli bir şekilde savaştığı Kan Irmağı’nda karşı karşıya geldi. Sonra Allah onları kaçırdı ve Müslümanlar onların çoğunu öldürdüler. Bu nehir bugün Kan Irmağı olarak biliniyor. Hâlid, Uleys kavmiyle barış yaptı ve ardından akarsuların toplandığı yerde, Kisrâ’nın savaşçıların başındaki Zadibe isimli Arap’la karşılaşmak için Hire tarafından onun üzerine gitti. Hâlid, Müsennâ bin Hârise’yi önden öncü olarak gönderdi, kendisi de ardınca gitti. Müsennâ onlarla çok sert bir savaşa girdi. Düşmanlar Hâlid’in de arkadan geldiğini gördüklerinde kaçtılar. Hire ahalisi [38b] için böyle olduğunu gördüğünde, yanlarında Abdülmesih bin Bukayla ve Hânî bin Kabîsa olduğu halde Hâlid’den kendilerini affetmesini dilemeye geldiler. Hâlid onlara şöyle dedi: “Ben sizi Allah’ın birliğine inanmaya ve ona ibadet etmeye İslâm’a çağırıyorum. İman edip gelerseniz bizim olan her şey sizindir, üzerimizde olan bütün haklar size de aittir. Yok eğer bunu kabul etmezseniz, ben sizin yaşamayı sevmenizden daha çok ölümü seven bir kavimle üzerinize geldim.” Onlar “Seninle savaşmak bize gerekmez.” dediler ve yüz bin dirhem karşılığında barış yaptılar.

Ayrıca Müsennâ Kelbî şöyle dedi: Abdülmesîh bin Bukayla görüşmeleri sırasında kendisine “Senin izini nereden bulabilirim?” diyen Hâlid’le tanıştı. “Babamın sırtından.” dedi. Hâlid sordu: “Nereden çıktın?” O da “Annemin karnından.” dedi. Hâlid “Yazıklar olsun sana! Ne işin var?” dedi. O “Ben elbiseydim.” Hâlid “Yazıklar olsun sana! Neyle uğraşıyorsun?” dedi. O “Yerdeyim.” dedi. Hâlid “Yazıklar olsun sana! Anlıyor musun?” dedi. O “Evet topallıyorum ve bağıyorum.” dedi. Hâlid “Yazıklar olsun sana! Seninle insanların diliyle konuşuyorum!” dedi. O şöyle dedi: “Ben de sana insanların cevabını veriyorum.” dedi. Hâlid şöyle dedi: “Yazıklar olsun sana! Barış mı istiyorsunuz yoksa savaş mı?” O “Barış istiyoruz.” dedi. Hâlid “Peki ya şu gördüğüm kaleler?” deyince o da “Biz bunları akıllı kişi gelip onu durduruncaya kadar akılsız kişi için yaptık.” dedi.

Müsennâ Kelbî şöyle der: Bu konuşmanın ardından barışı konuştular ve her yıl yüz bin akçeye anlaştılar. Bu yüz bin akçe, Irak topraklarından Medine’ye ulaşan ilk paraydı. Hâlid, Hire halkına şöyle dedi: “Bize karşı bir suç işlememeniz ve İran kavmine karşı bizi desteklemeniz şartıyla sizinle barıştık.” Bunu kabul ettiler ve [39a] yaptılar. Müslümanların ortaya çıkışını Acemlere tercih ettiler.

Şa’bî şöyle der: Bukayla oğulları Hâlid’in mektubunu şehirdekilere okudular: Bismillâhirrahmânirrahîm. Hâlid bin Velîd’den Acem kavminin yöneticilerine. Doğru yola yönelenlere selam olsun. Saygınlığınızı bozan, ülkenizi elinizden alan ve hileli işlerinizi zayıf kılan Allah’a şükür olsun. Biliniz ki, kim bizim yöneldiğimiz kibleye yönelerek namazımızı kılar, kestiğimiz hayvanı yerse o Müslümandır. Bizim olan bütün haklara o da sahiptir, üzerimizdeki yükümlülükler onun da üzerinedir. Mektubum size ulaştığında esirlerinizi bana gönderin, sizi korumam altına alacağıma güvenin, bunun karşılığında cizye malını bana gönderin. Yoksa kendisinden başka ilah olmayan Allah’a yemin olsun ki ölümü sizin hayatı sevdiğinizden daha fazla seven bir kavmi üzerinize göndereceğim. Bu mektup onlara ulaştığında okudular ve gülüştiler. Bu olay olduğunda Hicret’in on ikinci yılıydı.

Ebû Hâzim şöyle dedi: Hâlid bin Velîd’i Hire’de emniyette, kimseden korkmadan ve iki ucu boynuna kadar gerilmiş bir elbiseye sarınmış halde gördüm. Ben Hâlid’in Hire’de şunu söylediğini duydum: “Mute savaşında dokuz kılıcım elimde parçalandı ve sadece bir Yemen kılıcı elimde kaldı.”

İbn-i Esved şöyle der: Hâlid bin Velîd, Beşîr bin Sa'd'ı Bankiyâ halkına gönderdi. Ancak Ferruh Şeddâd bin Hürmüz adlı Acem büyüklerinden [39b] birinin komutasındaki kâfirlerden oluşan süvariler şehre ulaşmıştı. Beşîr'i iki yüz kadar askeriyle birlikte gördüklerinde, onlara doğru yürüdüler ve sonra onları ok yağmuruna tuttular. Bunun üzerine Müslümanlar onlara saldırıp Ferruh Şeddâd'ı öldürdüler. Beşîr yaralandı ve arkadaşlarıyla birlikte Hâlid'e döndü. Bunun üzerine Hâlid, Cerîr bin Abdullah'ı Bankiyâ halkına gönderdi. Bisbahan bin Salûba onların yanlarına geldi, bu çatışmadan dolayı onlardan özür diledi ve Cerîr'e şöyle dedi: "Bu ne benim kararım ne de benim emrimdi, onlar şehirlerimize indiler." Sonra onlara barış teklif etti ve onlar da bin dirhem ve şal benzeri bir elbise karşılığında onunla barışmayı kabul ettiler.

Sonra Ebû Ubeyde bin Cerrâh, Ebû Bekir'e şöyle yazdı: "Bismillâhirrah-mânirrahîm. Rumlar ve şehir halkından olup bunların dinini benimseyen Araplar, Müslümanlarla savaşmak için bir araya geldiler. Ama biz Allah'tan zafer vaadini ve güzel işlerini yerine getireceğini arzuluyoruz. Allah'ın izniyle bu konuda kararını verebilesin diye seni bilgilendirmek istedim. Vesselâm."

Hâlid bin Velîd'in Irak'tan azledilmesi

Sonra Ebû Bekir, Hâlid bin Velîd'e şu mektubu yazdı: "Mektubum sana ulaştığında, Irak'tan ayrıl ve orayı Irak'a gittiğinizde zaten orada olan kişilere bırak. Yemâme'den Irak'a kadar sizinle birlikte giden, yol boyunca size eşlik eden ve Hicaz'dan size gelen güçlü dostlarınızla Suriye'ye varıncaya kadar hızla git. Daha sonra Ebû Ubeyde bin Cerrâh ve onunla birlikte bulunan Müslümanlarla buluş. Onlarla karşılaştığında bütün ordunun beyi olursun. Vesselâm."

Abdurrahmân bin Hanbel bu mektubu Hâlid'e ulaştırdı ve Hâlid mektubu okumadan önce ona şöyle dedi: "Ardında [40a] ne var?" O da şöyle dedi: "Sana Suriye'ye yürümen şeklinde hayırlı emir geldi." Hâlid, bunu işittiğinde sinirlendi ve bu emir ona ağır geldi, şöyle dedi: "Bu, Allah'ın benimle Irak'ı fethetmesinden çekinen Ömer'in işidir."

Acemler, Hâlid'den son derece korkup çekiniyorlardı. Hâlid hangi kâfir kavme saldırsa, onlara Allah'ın bir azabı gibi oluyor ve aslan gibi savaşıyordu. Hâlid, Allah'ın kendisini Irak'ın fethine götüreceğini umuyordu. Ebû Bekir'in mektubunu okuduğunda ve onda Ebû Bekir'in kendisini Ebû Ubeyde'ye ve Şam'daki herkese komutan olarak atadığını görünce sevindi ve şöyle dedi:

“Şam da Irak’tan geri kalmaz.” Beşîr bin Sevr el-İclî, Hâlid’e şöyle dedi: “Allah senin işini rast getirsin. Allah, Şam’ı Irak gibi kılmamıştır. Irak’ın buğdayı, arpası, altını, akçesi, ipeği, temiz kumaşları ve arazisinin genişliği ile uzunluğu Şam’dan daha fazladır. Allah’a yemin ederim ki, Şam’ın tümü Irak’ın bir parçasına denk gelmez.” Müsennâ bin Hârise, Beşîr’in Hâlid’e bu sözleri söylemesinden hoşlanmadı, çünkü Hâlid’in Irak’ı kendisine bırakıp gitmesini dilerdi. Hâlid şunları söyledi: “Müslümanlar Şam’dadır ve Rumlar silahlanıp onlara doğru ilerledi. Onlara yardım edeceğim ve sonra size döneceğim. Siz yerinizden kıpırdamayın. Eğer geç kalırsam, güçsüz ve zayıf kalmayacağınızı, Halife Ebû Bekir’in sizden habersiz kalmayıp yardım edeceğini ve Allah’ın size [40b] bu ülkelerin fethini nasip edeceğini ümit ederim.”

Hâlid bin Velîd’in Şam’a giderken yolu boyunca Benî Tağlib ve diğerlerine karşı yaptığı savaşları anlatır.

Daha sonra Hâlid, Hire’den çıktı ve önce Enbâr’a, ardından Sandavâ’ya baskın düzenleyerek yağmaladı ve burada Saîd bin Amr Ensârî’yi geride bıraktı. Daha sonra Beşîr bin Sa’d’ın kendisini şiddetli bir şekilde sarsan bir yara aldığı Aynüttemr’e indi, Beşîr bin Sa’d orada şehit oldu, oraya gömdüler. Orada Acemlerin akıncıları vardı, biri Umeyr bin Rebbâb’ı bir ok atarak şehit etti, Beşîr’in yanına gömdüler. Allah onlara rahmet eylesin. Hâlid, onlarla o kadar savaştı ki onlar da kaçarak kalelerine sığındılar. Daha sonra hepsini yendi, başlarını kesti ve çocuklarını esir aldı. Onlar Irak’tan alınan ilk esirlerdi.

Daha sonra Hâlid Şam’a yaklaştığında bu mektubu yazarak Amr bin Tufeyl ile Şam halkına gönderdi: “Bismillâhirrahmânirrahîm. Hâlid bin Velîd’den batıdaki topraklarda bulunan müminlere ve Müslümanlara selam olsun. Kendisinden başka ilah olmayan Allah’a şükürler olsun. Bizi İslâmla şereflendiren yücelten, en seçkin Peygamber’i olan Hz. Muhammed ile bizi şereflendiren ve faziletimizi artıran, üzerimize büyük rahmetlerini gönderen ve bizim için verdiği nimeti tamamlayan Allah’tan şunu diliyorum: Ey Allah’ın kulları, onun size verdiği nimetlerin şükürünü kılın, [41a] Allah o nimetleri artırır, O’na sığınarak her şeyi ondan isteyin, o zaman her şeyi tamamlayarak sizin için onu daimi kılar, Allah’ın nimetlerine sürekli şükreden kullarından olunuz. Allah’ın elçisinin halifesi bana yazdığı mektubunda size gelmemi emretti. Ben de hızlıca hazırlanıp atlı askerlerimle beraber size yetiştim, Allah’ın sözünü yerine getirmesine, mükâfatının büyüklüğüne sevinin. Allah bizi ve sizi imanla ko-

rusun bizleri İslâm dininde sağlam kılsın, bize ve size mücahitler için verdiği mükâfatı nasip etsin, vesselam.” Hâlid, Ebû Ubeyde'ye de bu mektubu şöyle yazıp gönderdi: “Bismillâhırrahmânırrahîm. Hâlid bin Velîd'den Ebû Ubeyde bin Cerrâh'a selam olsun, kendisinden başka ilah olmayan Allah'a şükrederim ondan sonra ben Allah'tan kendime ve sana ahiret gününde emniyet, dünyada kötü işlerden ise korunma diliyorum. Allah'ın elçisinin halifesi mektubunda bana Şam'a gelerek oradaki askerlerin üzerine komutan olmamı emretti. Allah'a yemin ederim ki bunu ben dilemedim, istemedim, Ebû Bekir'e bunun için herhangi bir şey yazmadım. Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun, sen önceki konumundasın, emirlerine kimse karşı gelmeyecek, uygun gördüğün işler yapılacak, sana sorulmadan emir verilmeyecek. Sen Müslümanların yüce hocalarındansın, faziletin inkâr edilmez, görüşünden sapılmaz. [41b] Allah iyilik nimetini tamamlasın, bizi ve sizi cehennem ateşinden korusun, Allah'ın selamı ve rahmeti üzerine olsun.” Amr bin Tufeyl, Müslümanlar Câbiye'de iken mektubu getirip okudu. Ebû Ubeyde'nin mektubunu da ona ulaştırdı. Ebû Ubeyde bu mektubu okuyunca şöyle dedi: Allah bunu Ebû Bekir'in verdiği kararı mübarek etsin, Hâlid'i selametle başarılı kılsın. Ebû Ubeyde'nin komutanlık görevinden alınması herkese ağır geldi ama en çok Saîd bin Âs kavmine ağır geldi. Çünkü onlar İslâm ortaya çıkıp da Allah'a ibadet etmek emri sunulduğunda kendilerini ilk önce bu işe adayanlar idi. Fakat bu emir Ebû Ubeyde'ye hiç ağır gelmedi, yüzünde ve sözlerinde bunun ona hoş gelmediğine dair bir işaret görünmedi. Daha sonra Hâlid, Aynü't-Temr'den çıktı, Tağlîb kabilesini yağmaladı ve geri kalanları da Ulleys denen yerde öldürdü veya esir aldı, mallarından birçok ganimet elde etti. Bu kabileden olan birisi şarap içtiğinde şu sözleri söylüyorken bir Müslüman kılıçla ona vurdu, kesilen başı içtiği çanağa düştü: *Ebû Bekir'in ordusu gelmeden bana ikinci bir içki verir misin? Belki ölümümüz yakın ama bilmiyoruz.*

Hâlid bin Velîd'in sarp ve susuz çöllerde zahmetler çekerek nasıl gittiğini anlatır.

Bekir [42a] bin Vâil kabilesinden biri şöyle der: Muhârib oğullarından ismi Muhriz bin Hureyş olan birisi Hire'den Şam'a ticaret yapmak amacıyla gidip geldiğinden buraları iyi bilirdi. Bu kişi Hâlid'e şöyle dedi: “Mahaddad'a vardığınızda, sabah yıldızının sağ tarafınızda olduğundan emin olun. Sonra sabaha kadar ona doğru ilerleyin, asla yolu şaşırırmazsınız.” Hâlid bunu denedi ve anlatıldığı gibi buldu. Daha sonra Hâlid, Karakır Vadisi'ne ulaşana kadar

Semâve Çölü'ne doğru yola çıktı; Karakır Vadisi ile Suvâ arasında beş gecede ulaşılan iki yol istasyonu vardı. Hâlid ve Müslümanlar doğru yolu bulamayınca yolu bilen Râfi' bin Amr Tâi'ye yönlendirildiler. Hâlid, Râfi' bin Amr ile konuşunca, Râfi' Hâlid'e şöyle dedi: "Ağırlıklarınızı burada bırakın, eğer yapabilirsen bu sarp ve susuz çölü öyle geçersin." Arkasında birilerini bırakmak Hâlid'e hoş gelmedi, Râfi' bin Amr'a "Ona uymaktan başka çare olmayan, birlikte hareket etmemizi emreden bir emir aldım." dedi. Râfi' bin Amr "Vallahi tek başına olan bir atlı bile bu çöle girmekten korkar, sen bu askerlerle nasıl gireceksin?" dedi. Hâlid "Bu işte başka çare yoktur. Elbette askerlerimle birlikte bu çölü geçeceğim." dedi.

Hâlid böyle deyince, Râfi' bin Amr "Sizden kim devesinin kulağına su torbaları asabilirse, bunu yapsın. Çünkü çöl yolları, Allah'ın korudukları dışındaki herkesi susuzluktan yok eder." dedi ve Hâlid'den büyük, şişman ve sağılmaktan kesilmiş yirmi deve istedi. O develeri tıka basa içirdi ve geniş getirmemeleri için ağızlarını bağladı. Sonra da Hâlid'e [42b] "Şimdi atların ve ağır askerlerinle birlikte yürü." dedi. Her mola verdiklerinde su içirdiği develerden dördünü boğazlayarak içlerindeki suyu atlara içirirdi, insanlar da göturdükleri sulardan içerlerdi. O develer tükendiğinde ve halkın suyu kalmadığında, insanlar ve hayvanlar çok susadılar.

Râfi'nin gözü ağrıyordu. Hâlid ona "Yazık sana, ne olacak sence?" dedi. Râfi' "İnşallah susamışlara yetecek kadar su var." dedi ve oradakilere "Bakın bakalım, çölde ılgın ağacı görüyor musunuz?" dedi. Oradakiler "Hiçbir şey görünmüyor." deyince Râfi' "Allah'tan başka kimsede güç ve kuvvet yoktur, vallahi kendinizi de diğerlerini de helak ettiniz." dedi. Sonra "Develerinizin tarafına bakın." deyince baktılar, gördüler. Râfi' ve insanlar birlikte tekbir getirdiler. Râfi' "Ağacın dibini kazınız." dedi, kazdılar ve bir kaynak buldular. İnsanlar bu sudan içtiler, dinlenince hayvanlarına da içirdiler, gerektiği kadarını da yanlarında göturdüler. Sonra Râfi' şöyle dedi: "Vallahi, küçük bir çocukken babamla birlikte geldiğim bir kez hariç, bu sulama yerine daha önce hiç gelmemiştim." dedi. Bir şair, bu olayla ilgili olarak şu sözleri söylemiştir: *Suvâ'dan Karakır'a orduyu güzelce geçiren Râfi'nin incisi Allah için ne de güzeldir. Ordunun geçerken üzerine bastığında ağladığı o yerden senden önce başka insanlar yürümedi.*

Daha sonra Hâlid, Suvâ'dan Livâ denen yere, oradan da Kusam'a geçti ve Meşce'a oğullarına bugün bile yanlarında olan bir mektup yazdı. Hâ-

lid'in mektubu şöyledir: Bismillâhırrahmânırrahîm, bu Hâlid bin Velid'in [43a] sulama yerinin, tatlı suyunun, su sağlama haklarının yarısı doğu kısmının kabile halkının, batı kısmının ise Gûta halkının elinde olduğu Meşca'a oğullarına yazdığı bir mektuptur.

Şöyle rivayet edilir: Ya'bûb bin Amr, Gadir'e, sonra Sanameyn'e Hâlid'le birlikte yürüdü, sonra Hâlid Gûta'ya yürüdü ve orada Gûta halkına baskın düzenledi, onları öldürdü, yağmaladı, kalan kâfirler Dımaşk'a kaçarak oraya sığındılar. Câbiye'de kalan Ebû Ubeyde gelip Hâlid'le buluştu, onunla birlikte Gûta'ya indi ve Dımaşk halkını kuşattı.

Kays bin Ebû Hâzim şöyle dedi: Becile'den çoğu Ahmas'a ait olan yaklaşık iki yüz kişi, Tayy kabilesinden de onlar kadar kişi, Muhacirlerden ve Ensar'dan yaklaşık üç yüz kişi Hâlid'le birlikte hareket etti. Hâlid'le birlikte Şam'a giren sekiz yüz elli askeri vardı. Yoldaşlığına herkesi almazdı, yalnızca güçlü, kararlı ve dayanıklı insanları alırdı. Çünkü onları görevlendirip önden gönderdiği işler ve yalnızca güçlü ve cesur olanların başarabileceği görevler verirdi.

Hâlid, yürüyerek Ereke'ye geldi, halkını kuşattı, baskın yapıp öldürdü, mallarını aldı. Onlar kaçarak kalelerine sığındılar. Hâlid onları kendisine yalvarıp barış isteyinceye kadar kuşatmayı bırakmadı. Abdullah bin Kurt şöyle dedi: Hâlid geldi ve Tüdmîr'e uğradı, Tüdmîr halkı kaçarak kalelerine girdi. [43b] Hâlid onları dört bir taraftan kuşattı ama ele geçiremedi. Onlara haberci gönderip şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki, siz bulutların içinde olsanız, size bozup düşüreceğiz, Şehre girmemize izin vereceğinizi bildiğimiz için size geldik. Eğer bu defa benimle barışmazsanız işim bittikten sonra yine size dönerim, savaşçılarıncı öldürüp soyunu esir alıp mallarınızı ele geçirinceye kadar sizden vazgeçmem."

Hâlid bu sözü söyleyip gitti. Hâlid gittikten sonra şehrin büyükleri toplanarak "Bize göre, bu gelenler bizden yüce olduklarını konuştuğumuz bir kavimdir. Doğru olan, bunlara şehri açıp barışmaktır." dediler ve Hâlid'in peşinden haberci gönderdiler. Hâlid geri döndüğünde şehri açıp teslim oldular, Hâlid'le barış yaptılar.

Barıştan sonra Hâlid yürümeye devam etti, yolu üzerindeki Huvvârîn'i kuşattı. Şehir halkı Hâlid'den korkarak kaçıp kalelerine girdiler. Hâlid, onlara baskın düzenleyip mallarını yağmaladı, hayvanlarını alıp sürdü, askerlerini kırarak kanlarını akıttı. Hâlid şehrin karşısına karargah kurdu. Şehir halkı komşu şehirlere haberci gönderip yardım istediler. İki yerden onlara yardım

geldi, biri Baalbek'den diğeri de Busra'dan idi. Hâlid, yardıma gelen bu iki orduyu gördüğünde onların karşısına çıktı, insanları saf saf sıraya dizdi, kendi askerlerinin yiğitlerinden de iki yüz asker ile Baalbek'den gelen askerlerin karşısına çıktı. Onlar iki bin atlıdan fazlaydılar. İki ordu birbirinin üzerine saldırdı, [44a] büyük bir savaş oldu. Ancak bunlar Hâlid'in karşısında bir saat dayanamadılar, kaçıp şehre girdiler. Daha sonra Hâlid arkadaşlarıyla birlikte Busra'dan gelen yardımcı askerlere doğru geldiğinde onlara saldırdı ve geri püskürttü. Onlar bu saldırıya karşı duramadılar ve kaçarak şehre girdiler. Bunun üzerine şehir halkı dışarı çıkıp Müslümanları ok yağmuruna tuttu. Hâlid, şehir halkına gelerek hepsini geri püskürtüp onları şehre tıktı, geri dönüp gitti. Ertesi gün sabah vaktinde şehir halkı onunla savaşmak için dışarı çıktı. Bunun üzerine Hâlid onlara saldırdı, kötü bir şekilde yenilgiye uğrattı. Sonunda ona güçlerinin yetmeyeceğini ve zayıf kaldıklarını anlayınca Hâlid'e yalvarıp barış yaptılar. Ayrıca Amr bin Muhassin şöyle dedi: Şam Rumlarının bir büyük yiğidi bana şunları anlattı: Allah'a yemin ederim ki, Baalbek ve Busra halkından yardım geldikten bir gün sonra biz Hâlid'le savaşmak için yola çıktık. Vallahi sayıca Hâlid ve arkadaşlarından on kat daha fazlaydık. Biz onlara yaklaştığımızda, sanki kudurmuş aslanlar gibi kılıçlarıyla üzerimize hücum ettiler, bizi kötü bir şekilde geri kaçırdılar, bizi hunharca öldürdüler. Bu yüzden onlarla barışana kadar artık onların karşısına çıkamadık. Aramızda gücü bin adama eşit saydığımız bir adam vardı. "Eğer Müslümanların komutanlarını görürsem, onu öldüreceğim." derdi. Savaşta arkadaşları ona Hâlid'i gösterdiler, onun üzerine saldırdı. [44b] Hâlid de atını onun üzerine sürdü, kılıcını onun yüzüne çekti, ona vurdu ve yüzünün yarısını kesti, sonra da kafasını kesti, kalanları da rezil rüsve ederek şehre geri kaçırdı. Barışmaktan başka çare bulamadık, mecburen Hâlid'le barış yaptık.

"Hâlid'in savaşta kızdığında kabarıp yanakları şişerdi, onu gören kişi ondan korkardı." derler.

Busra savaşını anlatır.

Kays bin Ebû Hâzim şöyle der: Hâlid bin Velîd, Şam'a geldiğinde yanındaydım. Biz yerleşip kamp kurduğumuzda Duruncâ, beş bin atlısıyla birlikte bize doğru ilerledi. Bizim uzakta olduğumuzu sanıyorlardı. Hâlid ayağa kalktı, bizi sıraya dizdi. Sağ kanadımızın komutanlığına Râfi' bin Amr Tâi'yi, sol

kanadımızın komutanlığına Dırâr bin Ezver'i ve piyadelerin komutanlığına da Abdurrahman bin Hanbel'i verdi. Ayrıca süvarilerini ikiye böldü ve yarısının komutasına Müseyyeb bin Necebe'yi ve diğer yarının başına da Bekir bin Vâil kabilesinden başka bir adamı verdi. Hâlid süvarileri ikiye böldüğünde, her iki parçasına da "Kâfirlerin üzerine sağdan ve soldan yüksek bir noktadan dökülün." dedi. Onlar öyle yaptıklarında Hâlid de yanındakilere düşman askerlerinin ortasına [45a] saldırmalarını emretti. Biz atlı ve yaya askerler olarak bin iki yüz kişiydik. Kâfirlerin sayısının çok ya da az olmasının Hâlid için önemi yoktu. Ne kadar çok olsalar da gönlünde onların baskınından dolayı korku yoktu. Onların yanlarına yaklaştığımızda bize saldırmaya başladılar ve üzerimize iki şiddetli saldırı düzenlediler ama biz yerimizden kıpırdamadık. Bunun üzerine Hâlid yüksek bir sesle şöyle bağırdı: "Ey Müslümanlar, sertlik göstererek üzerlerine saldırın. Eğer Allah rızasını isteyerek savaşırsanız, kısa bir süre için bile size karşı duramazlar." Sonra Hâlid onlara saldırdı, biz de onunla birlikte saldırdık. Kendisine hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah'a yemin ederim ki, onlar henüz bir an bile karşımızda duramadan mağlup oldular. Bu savaşta pek çoğunu öldürdük. Sonra peşlerine düşerek kovaladık, öldürdük, arkadaşlarından ayırdık. Busra şehrine varıncaya kadar bu şekilde devam ettik, sonra şehre girip bizden gizlendiler. Sonra da bizle barış için pazarlık yapacak kişileri gönderdiler. Böylece Müslümanları gönülden karşılayan Busra halkıyla barıştık. Bize barış için yalvardılar, biz de onlarla barıştık. Daha sonra Hâlid hemen yola çıktı ve Mercirâhit yakınlarındaki Gassân oğullarından olan bir kavme baskın düzenledi, birçoğunu öldürüp [45b] esir aldı. Halkı Müslüman oldu, barış yaptılar.

Ebü'l-Hazrec Gassânî şöyle demiştir: Annem de o esirlerden biriydi. Müslümanların dininin yüceliğini ve saflığını, namazlarını görünce, İslâm dinini sevdi, Müslüman oldu. Babam onu esirler arasında aradı ve tanıdı. Bunun üzerine Müslümanlara geldi ve şöyle dedi: "Ey Müslümanlar, ben de sizin kardeşinizim, ben bir Müslümanım ve size Müslüman olarak geldim. Bu da esir aldığınız karım. Eğer benim hakkımı gözeterek bana iyilik yapmak isterseniz eşimi bana geri verin." Karısı iyi bir Müslüman olmuştu, Müslümanlar ona şöyle dediler: "Kocan seni geri almak için geldi ve Müslüman olduğunu söylüyor, ne dersin eşine döner misin?" Eşi şöyle cevap verdi "Eğer o Müslümanısa ona dönerim; ama değilse artık ona ihtiyacım yok ve ona asla geri dönmeyeceğim." Daha sonra onu kocasına geri verdiler.

Yezîd bin Câbir şöyle dedi: Hâlid, Gûta'ya girip bir dar geçitten geçtiğinde, "el-Ukâb" adı verilen beyaz bir bayrakla o yolu geçti. O yolu geçtiği günden beri oraya "Seniyyetü'l-Ukâb" adı verilmiştir.

Daha sonra Hâlid, "Hâlid Manastırı" olarak bilinen ve günümüze kadar kendi adını taşıyan bir manastırda kalana kadar yoluna devam etti. Doğu Kapısı'nın yanındaki bu manastırda kaldı. Ebû Ubeyde bin Cerrâh, Câbiye denen yerde [46a] konaklayana kadar Gûta'dan hareket etti. Sonra hem Hâlid hem de Ebû Ubeyde Gûta'ya ve diğer yerlere baskınlar düzenlediler. Onlar bunu yaparken, Hıms'ın komutanı Verdân, Busra'da Şürahbîl bin Hasene'yi Busra'da iken ele geçirmek arzusuyla büyük bir Rum ordusuyla ilerledi. Hâlid ve Ebû Ubeyde, Rum ordusunun Ecnâdeyn'de kamp kurduğunu, bölge halkının ve Arap Hıristiyanlarının onlara yardım için geldiğini haber aldılar. Hâlid ve Ebû Ubeyde bir kavimle savaşıırken bu haberi aldılar, bu konuda danışıp istişârede bulundular. Ebû Ubeyde, Hâlid'e şöyle dedi: "Ben, kendisine ulaşmaya çalışan düşmanlardan önce Şürahbîl bin Hasene'ye gitmemiz gerektiği kanaatindeyim." Hâlid ona şöyle dedi: "Rumlar Ecnâdeyn'de yakınımızdadır. Eğer Şürahbîl'e doğru yürürsek, yakınımızda olan düşmanımız bizi takip edecek. Ben şöyle yapmamızı uygun görüyorum: Şürahbîl'e haber gönderelim, düşmanın gelişinden haberdar olup kendini korusun ve Ecnâdeyn'de bizimle buluşsun. Yezîd bin Ebû Süfyân'a da aynı şekilde haber verelim, Amr bin Âs'a da bizimle Ecnâdeyn'de buluşmasını bildiren bir haberci gönderelim. Hepimiz bir araya geldikten sonra düşmanımıza karşı topluca cihad edelim." Ebû Ubeyde şöyle dedi: "Bu, doğru bir görüştür, bunu yap, [46b] Allah bu işe bereket versin."

Hâlid bin Velîd, Şam'dan Ecnâdeyn'e doğru yola çıkmaya karar verdikten sonra Müslümanları topladı, ayağa kalktı, Allah'a hamd ve şükretti, Peygamber'e salat ve selam verdi ve şöyle dedi: "Rumlardan bir grubun Ecnâdeyn'de geldiğini, şehir halkının yardımıyla güçlendikleri haberini aldım. Oradakilerden sayıca az ve güçsüz olmaları sebebiyle yardım talebi aldım. Vallahi, Allah dilerse mutlaka büyük bela kâfirlerin üzerine olacaktır, hepsi ölecektir. Onlara doğru yürüyelim, mallarını yağmalayalım. Yezîd bin Ebû Süfyân'a askerleriyle gelmesi için mektup yazdım, Amr bin Âs'a da Filistin'den askerleriyle beraber gelmesi için mektup yazdım. Aynısını Şürahbîl bin Hasene'ye de yazıyorum."

O sırada Şürahbîl Busra'da Müslümanların komutanıydı. Ebû Bekir Amr bin Âs ile kendisine komutanlık vererek onlara şöyle demişti: "Eğer bir savaş

için bir araya gelirsenez komutanınız Ebû Ubeyde olsun.” Ebû Ubeyde, Ebû Bekir Hâlid bin Velîd’i onlara gönderinceye kadar onların komutanlarıydı. Ömer bin el-Hattâb, Ebû Bekir’in Hâlid’i Ebû Ubeyde’nin komutanı olarak atamasından hoşlanmamıştı. Ancak Ebû Bekir Ömer’i dinlemedi ve Ebû Ubeyde bin Cerrâh’a şu mektubu yazdı: Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla. Hâlid’i Rumlarla savaşa başkomutan olarak atadım. Ona karşı gelme, onu dinle ve itaat et. Onu senin üzerine [47a] komutan atadım. Senin ondan daha iyi olduğunu biliyorum ancak onun savaşta senin sahip olmadığın bir zekâsı olduğunu görüyorum. Allah bize ve size hidayet yollarını göstere. Allah’ın selamı ve rahmeti üzerinize olsun.

Ecnâdeyn Savaşını anlatır.

Şöyle anlatılır: Hâlid mübarek, iyi fikirli, iyi sınanmış, savaşta anlayışlı bir liderdi ve her zaman galip geliyordu. Allah onu Müslümanlara yardım etmesi için askerini başı yaptı. Ecnâdeyn’de toplanan Rumlara gitmek için Şam topraklarından ayrılmak istediğinde, bütün komutanlara bu mektubu şu şekilde yazdı: Bismillâhirrahmânirrahîm. Sayıca az olan ve güçlü olmayan Rumların bir kısmı Ecnâdeyn’de toplandı. Allah onları mutlaka yok edecek ve tuzağı onların üzerine yuvarlayıp helâk edecek. Size elçimi gönderdiğim gün, onları karşılamak için yola çıktım. Size elçim geldiğinde, en iyi teçhizatlarınız ve en samimi niyetlerinizle hazırlanıp düşmanınıza koşun. Allah, sevaplarınızı kat kat artırsın, günahlarınızı affetsin.

Mektupların nüshalarını elçilerle gönderdi. Hâlid, Şürahbîl’e giden elçiye çağırttı ve şöyle dedi: “Yolu ne kadar biliyorsun?” Elçi “Yolu insanlara ben gösteririm” dedi. Hâlid “Bu mektubu Şürahbîl’e ver ve bize bildirilen haberi ilet, o ordunun kendisine yürümek istediği konusunda onu uyar, sonra ona ve arkadaşlarına yol göster. Kendisine doğru yola çıkan düşmanın [47b] yolundan farklı bir yol olsun ve acele et ki, Ecnâdeyn’de yanımıza gelsin” dedi. Elçi “Evet, yapayım” dedi. Elçi daha sonra Şürahbîl’e doğru yola çıktı. Başka bir elçi Amr bin Âs’a ve bir diğeri de Yezîd bin Ebû Süfyân’a doğru yola çıktı. Hâlid, Ebû Ubeyde’yle birlikte Ecnâdeyn’deki kâfirlere doğru yürüdüler, Müslümanlar da acele edip kâfirleri basıp korkmadan cesaretle onlara doğru yürüdüler.

Şam halkı peşlerine düştü, halkın arka tarafında bulunan Ebû Ubeyde'yi yakaladılar. Ebû Ubeyde, onların kendisine yetişip etrafını sardıklarını, yanında iki yüz kadar dostunu bulduğunu ve Rumların da çok sayıda Şam halkından oluştuğunu görünce, onlarla şiddetle savaştı. Hâlid, halkın önünde giderken Ebû Ubeyde'nin halkın arkasında kâfirlerle savaştığı haberini aldı, Müslümanlarla birlikte hemen geri döndü. Hâlid, atlıları ve güçlü askerleri seçip dörtlü ile ilerleyerek kendileriyle şiddetli bir şekilde savaşan Rumlar tarafından kötü bir şekilde kısırılmış olan Ebû Ubeyde ve arkadaşlarına ulaşana kadar koştu. Hâlid yetişince tekbir getirip atlılarıyla birlikte kâfirleri buldu ve onları kırıp öldürdü, üç mil boyunca onlarla savaştı. Bunların kalanları Şam şehrine girene kadar arkalarına bakmadan kaçtılar.

Sonra Rumlardan kimse kalmadığında Hâlid Müslümanlarla birlikte Câbiye'ye doğru yola çıktı ve etrafına bakınmaya devam ederek dostlarının kendisine gelmesini bekledi. Hâlid'in elçisi Şürahbîl'e ulaştığında [48a] Hıms lideri Verdânla birlikte Şürahbîl'e doğru yürüyen ordu birliği arasındaki mesafe sadece bir günlük yürüyüştü. Verdân'ın onu basıp almak istediğinden ve ona doğru yürüyüşünden Şürahbîl'in haberi yoktu. Daha sonra elçi mektubu ona teslim etti, haberi ona anlattı ve gitmesi için ısrar etti. Bunun üzerine Şürahbîl ayağa kalktı ve halkın huzuruna çıkarak şöyle dedi: "Ey insanlar, komutanınızın yanına gidin, çünkü o, Ecnâdeyn'deki Müslümanların düşmanına doğru yöneldi, bana onunla orada buluşmamı emretti."

Sonra Şürahbîl insanları alıp yola çıktı. Şürahbîl'i rehberin dostlarıyla birlikte başka bir yoldan gönderdiği haberi onları aramak için yola çıkan Verdân ordusuna ulaşınca peşlerine düştüler. Ecnâdeyn'deki Rumlar Verdân'a "Bize gel, seni komutanımız olarak atayacağız ve seninle Araplara karşı onları topraklarımızdan çıkarıncaya kadar birlikte savaşağız" dedikleri bir mektup gönderdiler. Verdân mektubu okuduktan sonra Şürahbîl ve Müslümanların bir kısmına zarar vermek ümidiyle peşlerine düştü. Onlara doğru yürüyüşünü ne kadar hızlandırdıysa da yetişemedi. Şürahbîl ve dostları Hâlid'e ulaştılar. Verdân geldi, Ecnâdeyn'deki Rumlarla buluştu. Verdân'ı kendilerine komutan adadılar, böylece işlerini sağlamlaştırdılar.

Yezîd de geldi, Hâlid'e yetişti. Sonra Hâlid, Ebû Ubeyde, Yezîd ve Şürahbîl birlikte yürüyüp Ecnâdeyn'de karargah kurdular. Amr bin Âs, beraberindeki Müslümanlarla geldi ve böylece herkes Ecnâdeyn'de toplandı.

[48b] Abbân bin Said bin Âs, bu olanlardan önce Abbân binti Utbe'yi istemişti. Cuma günü onunla evlendi, evine girdi ve Cumartesi gecesi onunla yattı. Halk Pazar günü savaşmak için yola çıktı.

Hâlid bin Velîd meydana geldi ve Ebû Ubeyde'yi piyadelerin üzerine komutan olarak görevlendirdi. Ayrıca Muâz bin Cebel'i sağ kanadın, Saîd bin Âmir'i sol kanadın, Saîd bin Zeyd'i de atlıların başına koydu. Hâlid, tek bir yerde durmayıp insanları savaşa yönlendirerek halkın arasından yürümeye devam etti. Müslüman kadınlarına da kemerlerini bağlamalarını ve askerin arkasında durmalarını, Allah'a dua etmelerini ve O'ndan yardım istemelerini, Müslüman erkeklerden biri yanlarından geçtiğinde çocuklarını ona doğru kaldırıp "Çocuklarınızı ve kadınlarınızı düşmana kırdırıp esir olarak vermeyin, savaşın, vuruşun." diye söylemelerini emretti.

Hâlid her bölüğe uğradı ve onlara şöyle dedi: "Ey Allah'ın kulları, Allah'tan korkun ve O'nu inkâr edenlere karşı Allah için savaşın, savaş alanında düşmanınızdan kaçmayın, düşmanınızla karşılaştığınızda güçsüz olmayın, aslanlar gibi durun, özgürken kul olmayın. Dünya hayatını reddeden olun Allah katında ahiret mükâfatını hak edersiniz. Onların çok sayıda olduklarını görünce dönmeyin, çünkü Allah, onların üzerine ızdırabını ve azabını gönderir." Sonra Hâlid Müslümanlara şöyle dedi: "Ben saldırdığımda siz de saldırın."

[49a] Muâz bin Cebel şöyle dedi: "Hâlid halka 'Ey Müslümanlar, bugün kendinizi Allah'a adayın, çünkü eğer bugün onları yenip kaçırsanız, bu top-raklar Allah'ın sizden hoşnut olacağı şekilde büyük bir mükâfat olarak kıyamete kadar İslâm ülkesi olur.' dedi."

Hâlid onları savuşturmaya ve savaşı rüzgârın estiği öğle namazına kadar ertelemeye karar verdi. Bu dönem, Resûlullah'ın savaşmayı tercih ettiği dönemdi. Fakat Rumlar hiç gecikmeden Müslümanlara iki saldırı düzenlediler; biri sağdan Muâz bin Cebel'e ve diğeri soldan Saîd bin Âmir üzerine. Ancak hiçbir yerinden ayrılmadı. Müslümanlara ok atıldılar. Bunun üzerine Ömer bin Hattâb'ın büyük amcasının oğlu, ilk muhacirlerden ve Resûlullah'ın cenneti vaat ettiği on kişiden biri olan Saîd bin Zeyd, Hâlid'e şöyle dedi: "Neden atları hareket ettirmeyip Müslümanları öldürürsün?" dedi. Bunun üzerine Hâlid, Müslümanların atlılarının yanına gelerek şöyle dedi: "Allah'ın adıyla saldırın, Allah size rahmet etsin." Sonra Hâlid onlara saldırdı, bütün insanlar da öyle yaptılar. Rumlar onlara karşı bir süre daha dayanamadılar ve böylece ciddi bir

yenilgiye uğradılar. Müslümanlar mümkün olan her şekilde onları öldürdüler ve her şeylerini aldılar.

Abbân bin Saîd'e [49b] bir ok saplandı, fakat o onu çıkardı ve sarığını yarasına sardı. Kardeşleri onu getirdiğinde onlara şöyle dedi: "Sarığımı çöz-meyin, çünkü eğer onu açsanız canım onunla çıkar." Az vakit geçtikten sonra o yaradan öldü. Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

El-Ya'bûb, Ecnâdeyn'de yedi kâfiri öldürdü. Sonra bir mızrakla yaraladılar. Bu yaradan iyileşeceği umuluyordu. Dört gün sonra yarası açıldı. Bu yüzden Ebû Ubeyde'den ailesinin yanına dönmesine izin vermesini istedi. Eğer iyi-leşirse orduya geri dönecekti. Ebû Ubeyde izin verdi ve o da ailesinin yanına döndüğünde onların yanında öldü; Allah'ın rahmeti üzerine olsun.

Savaşta Seleme bin Hişâm, Nuaym bin Sahr, Hişâm bin Âs, Hebbâr bin Süfyân ve Abdullah bin Amr gibi güçlü Müslüman yiğitler o gün savaşta öldüler. Allah'ın rahmeti onların üzerine olsun.

Müslümanlar o günkü savaşta kâfirlerden üç bin kişi öldürdüler, sonra da peşlerine düşüp öldürüp esir aldılar. Dağılıp kaçan kâfirler İlye, Kayseri, Dı-maşk ve Hıms gibi büyük şehirlere girip sığındılar.

Hâlid bin Velîd, Ebû Bekir'e şu mektubu şöyle yazıp gönderdi: Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah'ın müşriklere karşı çektiği kılıcı Hâlid bin Velîd'den, Allah'ın kulu ve Resûlullah'ın halifesi Ebû Bekir'e; Allah'ın selamı üzerinize olsun. Hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah'a senin adına hamd ediyorum. [50a] Ey Ebû Bekir es-Sıddîk, sana bildiriyorum ki Ecnâdeyn'de üzerimize çok sayıda insanla gelen Rumlarla karşılaştık. Haçlarını kaldırdılar, kutsal kitaplarını açtılar ve bizi yok edinceye ya da topraklarından kovana kadar geri çekilmeyeceklerine dair Allah adına yemin ettiler. Biz de Allah'a güvenerek ve tevekkül ederek güç kazandık. Onlarla mızraklaştık sonra kılıçlarla vuruştuk. Sonra Allah, onun zaferini indirdi, vaadini yerine getirdi ve kâfirleri mağlup etti. Onları her yerde, her çölde, her ormanda öldürdük. O halde, dinini kuvvetlendirdiği, düşmanını alçalttığı ve yakın dostlarına yaptığı iyilikler için Allah'a şükret. Allah'ın selamı ve rahmeti üzerinize olsun.

Sehl bin Sa'd şöyle der: "Ecnâdeyn savaşı Şam'daki ilk büyük savaşı. Hicretin on üçüncü yılının Cemâziyelevvel ayından iki gün kalmıştı, öğle vaktinde, Ebû Bekir'in vefatından yirmi dört gece önce vuku bulmuştur. Hâlid

bin Velîd, Abdurrahman bin Hanbel ile birlikte mektubunu Ebû Bekir'e gönderdi. O mektubu Ebû Bekir'e ulaştırdığında açtı, okuyunca sevindi, beğendi ve şöyle dedi: "Müslümanları zafere ulaştıran Allah'a şükür olsun. Gözüm bununla aydınlandı."

Hâlid bin Velîd'in gidip Dımaşk'ı kuşatmasını anlatır.

Daha sonra Hâlid bin Velîd, Müslümanlara Dımaşk'a gitmelerini [50b] emretti, İnsanlar da oraya doğru yola çıktı, Hâlid başlarında geldi, önceki konakaldığı yere geldi. Dımaşk'ın doğu yönündeki kapısından bir günlük yürüme mesafesinde olan o yerin adı bugüne kadar Hâlid'in Manastırı olarak anılmaktadır. Ebû Ubeyde de geldi ve Batı tarafındaki Câbiyye Kapısı'nda konakladı. Yezîd bin Ebû Süfyân da geldi, bir tarafa da o yerleşti. Böylece Dımaşk'ı dört bir tarafından ortaya alıp güçlü bir şekilde kuşattılar.

Abdurrahman bin Hanbel, Ebû Bekir'den Hâlid'e bir mektupla geldi. O Yezîd Abdurrahman'la geldi ve ona "Babamı gördün mü" diye sordu. "Evet" dedi. Yezîd "Sana beni sordu mu?" dedi, Abdurrahman "Evet." dedi. Yezîd "Ona ne söyledin?" dedi. Şöyle dedi: "Ona dedim ki: Yezîd emirlerinde sağlam bir yiğittir, alçakgönüllüdür, savaşta çok cesurdur ve kardeşleriyle dostlarını sever, cömerttir. İslâm'ında, dininde ve güzel ahlâkında seçkindir. Baban da bana 'Onun gibileri de öyle olmalı.' dedi. Ayrıca benden işimizin gidişatı, hâlimizin nasıl olduğu hakkında kendisine yazmamı istedi, Ona bu konuda söz verdim."

Şöyle rivayet edilir: Bir gün Hâlid bin Velîd Müslümanlarla birlikte yola çıktı ve şehri kuşattı. Şehrin bir kapısına yaklaştığında Müslümanlara taş atıp ok yağdırdılar. Abdurrahman bin Hanbel şöyle dedi: Ebû Süfyân'a haber ver ki bizim ordumuz iyi ve selamettedir. Dımaşk'ın kapısına geldik ve o taraftan düşmanlar askerlere ok atarlar.

[51a] Şöyle rivayet edilmiştir: Müslümanlar o savaştayken onlara "Rum sultanı tarafından askerler gönderildi, size yetişmek üzereler" haberi geldi. Hâlid, bu haberi aldığı anda askerleriyle ayaklandı, savaş teçhizatlarıyla ağır yüklerini ve kadınları ve çocukları önden yola çıkardı. Hâlid, Ebû Ubeyde ve Yezîd bin Ebû Süfyân halkın arkasında durdular.

Daha sonra Hâlid halkla birlikte o gelen Rum ordusuna doğru hareket etti. Rum İmparatoru tarafından Dımaşk halkına yardım etmek üzere beş bin

güçlü adamdan oluşan bir bölükle gönderilen kişinin yine Derencâr olduğunu gördü. Müslümanlar da toplanıp savaş için hazırlandılar. Dımaşk kâfirlerinin güçlü adamları, Rum ordusuyla birlik oldular, Hıms halkının büyük bir kısmı da onlara katıldı. Bunların sayısı toplamda on binden fazla oldu. Hâlid onları görünce, dostlarını Ecnâdeyn savaşında yaptığı gibi hazırladı.

Hâlid, savaşta en yetenekli ve bilgili insanlardan biriydi; aynı zamanda Müslümanlara karşı vakar ve şefkatliydi, onların işlerini iyice gözeterek halleden birisiydi. Sağ kanadın komutanlığına Muâz bin Cebel'i, sol kanadın komutanlığına Hâşim bin Utbe'yi, atlıların komutanlığına Saîd bin Zeyd'i ve piyadelerin komutanlığına da Ebû Ubeyde'yi atadı. Hâlid, insanları savaşa yüreklendirmek için ordunun ilk safında durdu.

Rum atlıları, sağ kanatta duran Saîd bin Zeyd'e saldırdılar. Saîd de onlara saldırdı [51b] ve öldürünceye kadar onlarla savaştı. Daha sonra Muâz bin Cebel de sağ taraftan saldırdı ve onları kaçırdı. Hâlid de onlara sol kanattan saldırdı ve çevresindekileri kaçırdı. Saîd bin Zeyd atlılarla birlikte onların büyük çoğunluğuna saldırdı, onları kırdı. Bunun üzerine Allah onları mağlup etti ve çoğunu da öldürdü. Sonra Müslümanlar kâfirlerine saldırdılar, çoğunu öldürüp kaçırttılar. Kâfirler gerisin geriye kaçtılar, Bir kısmı Dımaşk şehrine girip sığındı, bir kısmı Hıma'a kaçtı, kimisi de Kayser'e gitti.

Amr bin Muhassin şöyle der: O gün savaşları Mercisuffer denen yerdeydi. Kâfirlerden öldürülenlerin sayısı beş yüz, kaçtıktan sonra öldürülen ve esir alınanların sayısı da beş yüz idi. Daha sonra Müslümanlar gelip yine Dımaşk'ı kuşattılar.

Denilir ki: Ecnâdeyn savaşı ile Mercu's-Suffer savaşı arasındaki süre yirmi gündü, Ebû Bekir'in vefatından dört gün önce idi.

Daha sonra bütün Müslümanlar geldiler, Dımaşk halkını kuşatıp kuvvetten düşürdüler. Dımaşk halkı Müslümanlarla savaşamaz hale geldi. Hâlid, Doğu Kapısı'nda karargah kurdu. Ebû Ubeyde Câbiye Kapısı'nda, Yezîd bin Ebû Süfyân diğer kapıda, Amr bin Âs da başka bir kapıda karargah kurdu. Müslümanlar her an şehirden çıkan herkese baskın düzenledi. Her Müslüman eline geçen ganimeti almaz, bunu helal görmezdi. Aldıklarını [52a] az veya çok demeden getirip beylerinin gösterdiği yere koyarlardı.

Şam komutanı bazı casuslarına Müslümanların karakterleri ve işleri hakkında sorular sordu. Onlar şöyle dediler: Gece boyunca namaz kılarlar, ema-

netlerini saklarlar, yalan söylemezler, zulmetmezler, birbirlerinden uzak durmazlar, şarap içmezler, domuz eti yemezler, hayvan leşini helal görmezler, karlılarına ve çocuklarına bağışlayıcıdırlar, alçak gönüllü ve yumuşak sözlüdürler. Komutan şöyle dedi: “Bunlar geceleri keşiş, gündüzleri ise aslandırlar. Allah’a yemin ederim ki bunlara karşı gücüm yetmez ve onlarla savaşmakta bana bir fayda yoktur.”

Komutan Müslümanlarla barışmak istedi ancak işi uzattı. Çünkü Kayser’den kendisine Şam ehline yardım etmek için büyük bir ordu toplayıp gelmekte olduğu haberi ulaşmıştı, o da işi uzatıp bunu beklerdi.

Ebû Bekir’in yerine Ömer’i halife bırakarak ölmesini anlatır.

Ebû Bekir, Allah’ın rahmeti üzerine olsun, Hicretin on üçüncü yılında Cemâziyelâhîr ayının bitimine sekiz gün kala Pazartesi gününün akşamında vefat etti. Mübarek yönetici Ömer bin Hattâb, Ebû Bekir’in yerine halife oldu. Şehirleri fetheden Hâlid bin Velîd’i görevden aldı ve Ebû Ubeyde’yi onun yerine atadı.

Ömer, Ebû Ubeyde’ye şu mektubu yazdı: Allah’ın elçisinin halifesi olan Ebû Bekir öldü, Hepimiz Allah’a döneceğiz. Allah, hakkı söyleyen, adaleti emreden, iyilik yapan, Allah’tan utanan [52b] Müslümanlara yakın ve alçak gönüllü olan Ebû Bekir’in ruhuna rahmet eylesin. Allah’ın bizi rahmetiyle her türlü günahlardan korumasını diler, O’na itaatle hareket etmemizi ve O’nun yurduna girmemizi sağlamasını dileriz. Her şeye gücü yeten Allah’ın selamı ve rahmeti üzerine olsun.

Ebû Ubeyde’ye bu mektup geldiğinde okudu ve ağzından oturanlara ve gidenlere yarayacak hiç bir şey duyulmadı. Bunun üzerine Muâz bin Cebel, elçiye dönerek şöyle dedi: “Allah’ın rahmeti ve hoşnutluğu Ebû Bekir’in üzerine olsun. Müslümanlar ne yaptılar?” Elçi şöyle dedi: “Ebû Bekir, Ömer’i kendi yerine halife atadı.” Muâz “Onlar iyi iş yaptılar.” deyince Ebû Ubeyde şöyle dedi: “Mektubu okuduktan sonra, halifenin Ömer’den başkası olduğunu söylerse kim olduğunu sormaktan korktum.” dedi. Elçi şöyle dedi: Ey Ebû Ubeyde, Ömer bin Hattâb sana diyor ki “Bana Müslümanların haberini bildir. Hâlid bin Velîd’in nasıl bir adam olduğunun haberin ver. Yezîd bin Ebû Süfyan’ın da halini bildir, Amr bin Âs’ın da durumunu bildir. Bunların halleri, Müslümanlara davranışları ve samimiyetleri nasıldır?”

Ebû Ubeyde şöyle dedi: Hâlid bin Velîd, iyi bir komutandır, Müslümanlara karşı şefkatli ve düşüncelidir, düşmanlarına karşı sert ve hiddetlidir. Allah, karşılığını Müslümanlar için hayırlı kılsın. Yezîd ve Amr'ın ikisi de Müslümanlara karşı şefkat ve samimiyetleri Ömer'in istediği ve benim istediğim gibidir. Elçi "Kardeşleriniz Saîd bin Zeyd ve Muâz bin Cebel'in durumu nasıldır?" dedi. Ebû Ubeyde şöyle dedi: "Onlar, bildiğiniz [53a] gibidirler, ancak yaşlılıkları, onlara dünyayı iyice gösterdi, ahireti sevdirdi."

Şöyle rivayet edilir: Elçi oradan ayrılmak üzere ayağa kalktığında, Ebû Ubeyde ona şöyle dedi: "Allah'a hamd olsun! Biz seninle bir mektup yazıp gönderene kadar bekle."

Muâz bin Cebel, Ebû Ubeyde ile beraber Ömer bin Hattâb'a şöyle bir mektup yazdı: Bismillâhirrahmânirrahîm. Ebû Ubeyde bin Cerrâh ve Muâz bin Cebel'den Ömer bin el-Hattâb'a selam olsun. Başka hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah'a sizin adınıza hamedederiz. Bundan sonra, Seni her zaman kendi nefsinin işi kendisine ağır gelen birisi olarak tanıdık. Bugün sen Hazret-i Muhammed'in ümmetinin yönetim senin olmuştur, bütün kırmızı derili ve siyah derili Müslümanların emir vereni sensin. Dost düşman, iyi kötü, güçlü güçsüz herkesin senin üzerinde hakkı var. Her biri senin adaletinden pay alma hakkına sahiptir, yapabildiğin kadar bunu yap. Ey Ömer, sana gönüllerin mübtela olacağı, utanılacak şeylerin ve sırların açığa çıkacağı, kahredici bir güce sahip olan sultanın boyunduruğu altında herkesin günahının yüzüne vurulacağı kıyamet gününü hatırlatırız. O gün, insanlar toplanıp O'nun hükmünü beklerler, azabından korkup bağışlamasını ümit ederler. Ayrıca bu ümmette görünüşte kardeş gibi olan ama içlerinde düşmanlık besleyen erkeklerin bulunacağı da bize bildirildi. Bu işten Allah'a sığınırız. Mektubumuzu gönlünde bizim gönlümüzde yer verdiğimiz konumdan [53b] başka bir yere koyma. Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerine olsun.

Elçi mektubunu alıp gitti. Ebû Ubeyde, Muâz bin Cebel'e şöyle dedi: "Allah'a yemin ederim ki Ömer bize, Ebû Bekir'in ölümünü insanlara açıklamamızı emretmedi. Ömer kendisi bunu söylemedikçe ben bunu kimseye bildirmek istemem." Muâz bin Cebel de "güzel söyledin, kararın doğrudur!" dedi. Onlar bu haberi gizlediler ve insanlara hiçbir şey anlatmadılar.

Bir zaman sonra Ömer'den Ebû Ubeyde'nin komutan olarak atandığını bildiren ve Müslümanları bunu öğütlemesini emreden cevabî mektubu Şed-

dâd bin Evs'le geldi. Ömer, onların mektubuna cevabını şöyle yazdı: Bismil-lâhırrahmânırrahîm. Allah'ın kulu, mü'minlerin emiri olan Ömer'den Ebû Ubeyde bin Cerrâh ve Muâz bin Cebel'e selam olsun. Hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah'a adınıza şükrediyorum. Bundan sonra, size her işinizde Allah'tan korkmanızı tavsiye ederim, çünkü o korku acizlik anında Allah'ın hoşnutluğu, canlar için bir mutluluk, akıllıların zenginliğidir. Mektubunuz bana ulaştı, mektupta şunu söylüyorsunuz: Her zaman kendi nefsimin işinin bana ağır geldiğini bildiğinizi söylersiniz. Bu bana bir kendimi ayıplama mı yoksa övgü mü olduğunu ne bilirsiniz? Ayrıca bu ümmete yönetici olduğumu, karşımda dost düşman, iyi kötü, güçlü güçsüz herkesin karşımda olduğunu ve her birinin adaletten pay alma hakkına sahip olduğunu söylersiniz. Ayrıca Allah'ın verdiği dışında gücüm kuvvetim [54a] olmadığını belirtirsiniz. Bana Kıyamet gününden korkutmak için de yazdınız. Yazdığınız gibi, gece ile gündüzün birbirini takip etmesiyle Kıyamet gününe kadar yeni olan her şey eskir, uzak olan her şeyi yakınlaşır, vaat edilen her şey ortaya çıkar. Gönüller o gün mübtela olacak, utanılacak şeyler açığa çıkacak, kahredici bir güce sahip olan sultanın boyunduruğu altında herkesin günahı yüzüne vurulacaktır. O gün insanlar toplanıp Allah'ın hükmünü beklerler, azabından korkup bağışlamasını ümit ederler. Ayrıca bu ümmette görünüşte kardeş gibi olan ama içlerinde düşmanlık besleyen erkeklerin bulunacağını size bildirildiğini söylersiniz. Bu o zaman değildir, o kişilerin sevmeye ve korkmalarının birbiri için olacağı sonraki bir zamanda olur. Ayrıca bana mektubunuzu gönlümde sizin gönlünüzde yer verdiğiniz konumdan başka bir yere koymamı söylersiniz. Hayır duanızı benden uzak tutmazsınız. Allah mektubunuzu sizin gönlünüzdeki konumdan başka yere koymamdan korusun. Beni siz olmadan faydasız görün, öğüdünüz bana gereklidir, benden mektubunuzu eksik etmeyin. Allah'ın selamı ve rahmeti üzerinize olsun.

Ömer bin el-Hattâb'ın Ebû Ubeyde bin Cerrâh'a mektup göndererek Şam'daki birliklerin başkomutanı olarak yeniden atadığını ve Hâlid bin Velid'i azlettiğini bildirmesi

Abbas bin Sehl şöyle dedi: Şeddâd bin Evs, Ebû Ubeyde'nin atanması emreden [54b] mektubu getirip ona teslim etti Ebû Ubeyde ve Muâz şüphede kalarak bir yerde bekliyorlardı. Şeddâd da onların ikisiyle beraber yanlarında kaldı. Ebû Ubeyde on beş gece boyunca Şeddâd'ın getirdiği mektup yüzünden şüphede kalıp durdu. Hâlid, Ömer'den mektup gelene kadar namazda

imamlık eder, emirler verir ve kendisinin görevden alındığını, Ebû Ubeyde'nin onun komutanı olduğunu henüz bilmiyordu. Ebû Ubeyde bu haberi gizlemeyi sevmeyi, bu mektubu okuduğunda Hâlid de öğrendi: Bismillâhir-rahmânirrahîm. Allah'ın kulu, müminlerin beyi olan Ömer'den, Ebû Ubeyde bin Cerrâh'a selam olsun. Hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah'a senin adına şükrediyorum. Bundan sonra, Sen Dımaşk'ı kuşatmaya yetecek sayıda olan Müslümanlarla berabersin. Geri kalanları bölük bölük Hıms'a Dımaşk'a ve yakında olan diğer Şam şehirlerine gönderin. Bu sözlerime bakıp düşmanınızın size doğru yürümesine neden olacak şekilde askerleri kısıtlama. Fikrinizi düşünceli bir şekilde oluşturun, Sana gerekmeyenleri gönder, gerekenleri ise yanında tutup orada kal. Hâlid bin Velîd, orada yanında bulundurduğun kimselerden olmalı, çünkü o sana çok gereklidir, Vesselâm.

Hâlid şöyle dedi: "Allah'ın rahmeti Ömer'e olsun, beni görevden almasa, Ebû Ubeyde'yi atamasa iyi olurdu." Yine Hâlid şöyle dedi: "Allah, Ebû Ubeyde'ye rahmet etsin; neden benim komutamı devraldığını bana bildirmedi?" Hâlid, Ebû Ubeyde'nin yanına giderek ona şöyle dedi: "Allah'ın rahmeti üzerine olsun. Benim komutanımsın [55a] ve bunu bana bildirmiyorsun. Sen beyken benim arkamda namaz kılıyorsun." Ebû Ubeyde şöyle dedi: "Eğer sen bunu başkasından duymasaydın, sana bunu asla haber vermezdim. Dünyanın sultanlığı ve beyliği sana ne fayda sağlar? Bunların hiçbirisi geride kalmaz. Hepimiz kardeşiz ve hangimiz kardeşine namazda imam olsa veya onun komutanı olursa, bu kardeşinin dinine ve dünyasına hiçbir zarar vermez. Aksine komutan, hepsinden daha fazla azgınlığa ve günaha düşmeye yakındır. Allah'ın korudukları hariç, bu kişiyi helak eder. Müslümanlar tarafından sevilen Hâlid görevinden alındı. O Müslümanlar üzerindeki beyliğini güzel yürüttü."

Dımaşk'ın fethini bildirir.

Şöyle rivayet edilir: Ebû Bekir'in ölümünden sonra Ebû Ubeyde Dımaşk şehrinin komutanını sıkıştırmak için şehri kuşattı ve büyük bir savaş olması ihtimaline karşı Hâlid'i de atlıların başına koydu. Dımaşk şehrinin komutanı şehirdeyken Müslümanlar dışarıdan onları çok sıkıştırıp bunalttılar. Şehrin yöneticisi olan Kayser, Rum sultanının yardımını bekleyerek işi uzatıyordu ancak yardım gelmediğini, Müslümanların giderek çoğalıp güçlendiğini ve şehri zorla ele geçirmeden gitmeyeceklerini anlayınca çaresiz kaldı, Ebû

Ubeyde'ye haberci göndererek barış için yalvardı. [55b] Ebû Ubeyde Rumlara Hâlid'den daha yumuşak davrandığı için onunla barışı tercih ettiler. Hâlid'i sertliğinden ve heybetinden dolayı sevmezlerdi. Barışma mektubunu Ebû Ubeyde'ye yazmayı tercih ettiler, çünkü Ebû Ubeyde Hâlid'den daha yakın ve insanlara daha merhametliydi. Rumlar birilerinden Ebû Ubeyde'nin Hâlid'den daha önce Müslüman olduğunu ve hicret ettiği haberini aldılar. Hâlid, şehrin doğu kapısında savaşıırken Dimaşk şehrinin komutanının elçileri Ebû Ubeyde'ye varıp barıştılar ve Cabiye kapısını açtılar. Hâlid, şehrin doğu tarafını kılıçla fethetti ve Ebû Ubeyde'nin yanına gelerek şöyle dedi: "Bunları öldür, yağmala ve esir al, ben bunların şehirlerini kılıç zoruyla zorlanmadan fethettim." Ebû Ubeyde şöyle dedi: "Hayır, ben onlara güvence verdim." Hâlid'in Şam'daki Müslümanlar üzerindeki komutanlığı bir yıldan birkaç gün fazla sürdü.

Amr bin Abdurrahman şöyle der: Safvân bin Muattal, Dâreyyâ'da süslü Acem elbiseleri giymiş bir Rum askeriyle karşılaştı, mızrağıyla onu yaraladı. Rum askeri yere düştüğünde karısı Safvân'la karşılaşp ona seslendi. Safvan daha sonra bu olay hakkında şu şiiri söylemiştir: *Dimaşk ve Dâreyyâ'da büyük savaş olduğunda bu atların faydasını çok gördüm. Atlı bir yiğit ile karşılaştım ve mızrağımla onu yaralayarak kolayca yere yıktım. [56a] Onu yere yıktığımda karısı geldi ve bana "Sana ne gerekiyor? Muattal oğlu, kocanı sağ bırak ve dilediğini al." dedi. Ona "Benim dileğim kocanı yere yıkmak, yerde sırtında yaralar açmaktır. Benim işim, kocanın üzerinde gördüğüm samur kürkü alıp yere yaymaktır." dedim.*

Şöyle rivayet edilir: Müslümanlar Dimaşk'a girdiler, onlarla olan barışı tamamladılar. Muhriz bin Esed Bâhilî şöyle der: Dimaşk Hicretin on dördüncü yılında, pazar günü, Ömer'in halifelığının on üçüncü ayından yedi gün eksik olan bir tarihte gerçekleşti. Dimaşk halkı, bizimle barış yapıp şehri açmadan önce Antakya'da bulunan Kaysere bir elçiyle haber göndererek "Araplar bizi kuşattılar, bizim onlara gücümüz yetmez, ne kadar savaştıysak da yenildik, onlara karşı zayıf kaldık. Eğer hala sana üzerimizde sultanlık gerekiyorsa, bize acele yardım gönder çünkü büyük bir beladayız. İşte sana özrümüzü bildirdik, Müslümanlar bize az bir cizyeye razı olup güvence verdi." dediler. Kayser bunlara cevap olarak "kalelerinize saklanın, şehrinize sağlam sığının. Düşmanınızla savaşın, eğer onlarla barışarak [56b] şehirlerinizi onlara açarsanız verdikleri söze vefa göstermezler, dininizi bırakarak onların

dinine girmeye zorlarlar, aralarında sizi öldürürler, yağmalarlar ve sizi paylaşırlar. Yerinizde sağlam durun, elçimin peşinden yigitleri ve askerleri yardım etmeye gönderiyorum.” dedi.

Dımaşk halkı yardım beklemekten sıkıldılar ve Müslümanların kendilerini zorla ele geçirmelerinden korktular ve Ebû Ubeyde ile barış yaptılar.

Barış yapıldıktan sonra Dımaşk halkına yardım etmeye Antakya'dan askerler geldi. Baalbek'e ulaştıklarında Dımaşk'ın Müslümanlar tarafından fethedildiği ve halkıyla barış yapıldığı haberi o askerlere ulaştı. Bu haber onlara ağır geldi. Bunu büyük bir bela olarak gördüler, durumu meliklerine yazarak haber verdiler, orada beklemeye başladılar. Oradaki ordunun başında Derencâr isimli iki komutan vardı ve herbirinin komutasında beş bin kişi vardı. Orada durup meliklerine haberci göndererek Dımaşk halkının Müslümanlarla barışıp şehri açtıklarını bildirdiler.

Ebû Ubeyde Dımaşk fethedildikten sonra Amr bin Âs'a Ürdün ile Filistin arasında bulunmasını ve şehirlerle kalelere gitmemesini, çevre şehirlere baskın yapıp talan etmesini ve barış yapmak isteyen herkesle barış yapmasını emretti. Amr da dostlarıyla beraber Ürdün ve Filistin arasına gidip kondu, onlara büyük belalar saldı, oralardaki halkları çok bunalttı. Oradakiler, [57a] Dımaşk'ın Müslümanlarca fethedildiğini ve Müslümanların şehre girmiş olduklarını öğrendiler. Bu haber, kâfirlere büyük bir bela oldu, kendi şehirlerinin de onlarınki gibi fethedilmesinden çok korktular, hepsi kalelerinden çıkıp şehirlilerle buluştular. Hristiyan Araplar da uzaktan gelerek onlara katıldılar. Tümü sayıca çok olup bir araya geldiler ve kayserden yardım istediler. Kayser, Baalbek gelip orada bekleyen on bin askere haber gönderip onlara yardım için gitmelerini istedi.

Onlar geldiğinde, Amr bin Âs, Ebû Ubeyde'ye şöyle bir mektup yazıp gönderdi: Bismillâhirrahmânirrahîm. Ondan sonra, Dımaşk'ın fethini işittiklerinde bu Rumlara çok ağır bir bela gibi geldi. Ürdün ve Filistin bölgelerinden toplandılar, birbirlerine mektup yazdılar, birbirleriyle sözleşip anlaşular, ordu kurdular. Arapları şehirlerinden, yerlerinden ve ülkelerinden çıkarmayana kadar kadınlarının ve çocuklarının yanına dönmeyeceklerine dair karşılıklı Allah'a yemin ettiler. Allah, onların ümitlerini ve sözlerini yalanlayacak ve müminlerin aleyhine olacak şekilde kâfirlere asla bir yol açmayacaktır. Bu işte ne yapmamız gerektiği hakkındaki görüşünü bana yazarak bildir. Allah davanızı doğruya iletсин, Vesselâm.

Amr'ın elçisi bu mektupla [57b] Ebû Ubeyde'ye geldiğinde Hâlid ve Yezîd'le görüşmüş ve şunu söylemişti: “Allah, Şam'ın en büyük şehri olduğu halde bize bu şehri fethetti. Hıms'a gitmeyi uygun gördüm, belki Allah bize onu da fethettirir. Amr arkamızdadır, onların arkamızdan gelmelerinden korkumuz yoktur.” Hâlid, Yezîd ve Müslümanların bütün büyükleri Ebû Ubeyde'ye şöyle dediler: “Haklısın, doğru söyledin. Hazırlanıp Hıms'a gidelim.” Hepsî bu kararda iken Amr bin Âs'ın mektubu Ebû Ubeyde'ye geldi, mektubu alıp okudu ve Hâlid'e uzattı, “İşimizden başka bir iş oldu.” dedi ve mektubu oradaki tüm Müslümanlara okudular. Yezîd şöyle dedi: “Kendi tarafından Amr'a yardım gönder ve gelen düşmanlarla savaşmasını emret; sen de yerinde kal.” Ebû Ubeyde Hâlid'e “Senin görüşün nedir?” diye sordu. O da “Ben şunu düşünüyorum: Baalbek'teki ordunun ne yapacağını görelim. Eğer Baalbek'ten çıkıp kardeşlerimize doğru yürürlerse, sen de kardeşlerimize doğru git, halkın tümüyle beraber düşmanla karşılaş. Eğer şu anki yerlerinde kalırlarsa Amr'a yardım gönder ve düşman askerinin üzerine de savaşması için ordu gönder” dedi. Ebû Ubeyde “Ne güzel bir görüş söyledin!” dedi. Sonra da Şürahbîl bin Hasene'yi çağırdı ve ona şöyle dedi: “Dostlarınla beraber Amr'a git [58a] ve onun emrinden, sözünden çıkma. Baalbek'teki ordunun üzerine de size gelişlerini uzatmak için asker göndereceğim. Size de ihtiyacınız kadar askeri yardımcı olarak göndereyim.”

Şürahbîl iki bin sekiz yüz askerle beraber Amr'ın yanına gitti. Amr'ın komutasında iki bin beş yüz asker vardı. Ebû Ubeyde, Hâlid'e “Baalbek'teki orduya ancak ben karşı durabilirim.” deyince Hâlid de “Hayır, onlara ancak ben karşı durabilirim.” dedi. Ebû Ubeyde şöyle dedi: “Onlara sen karşı dur!” Ebû Ubeyde, Hâlid'i beş bin atıyla beraber gönderdi ve onu yolcu etmek için beraberinde çıkı. Hâlid, Ebû Ubeyde'ye “Geri dön, Allah sana merhamet etsin.” dedi.

Ebû Ubeyde, ona şöyle dedi: “Ey Hâlid, sana Allah'tan korkmanı tavsiye ediyorum, düşmanla karşılaştığın zaman, onlarla konuşup sözün uzatma, kalelere girip yiyip içip yardım beklemelerine izin verme. Onlarla karşılaştığınızda hemen savaşın. Çünkü onları yenerseniz umutları söner, yürekleri bağlanır, gönülleri zayıflar ve umutları çöker. Yardıma ihtiyacınız olursa bana bildir. Gerekli kadar yardımı sana göndereyim, benim gelmem de gerekirse geleyim.” Sonra vedalaşıp ayrıldılar.

Kayserin elçisi Baalbek'te bekleyen orduya geldi ve onlara Beysân'daki askerlere yetişmelerini emretti. **[58b]** Böylece Baalbek'ten çıktılar ve yanlarında şehir halkından birçok insanı da götürdüler. Hıms halkının çoğu da dinlerini öfkeyle savunmak ve Dımaşk'ın fethedilmesi gibi diğer şehirlerinin de fethedildiğini görmekten korkarak onlara geldiler. Sayıları yirmi binden fazla oldu ve Beysân'daki askerlere katılmak üzere yola çıktılar.

Hâlid, Baalbek'e geldiğinde ona düşman ordusunun Amr'a doğru gittiğini söylediler. Hâlid de Baalbek çevresine baskın düzenleyerek yağmaladı, yakaladığı erkekleri öldürdü, çocukları esir aldı. Sığır, koyun, mal ve elbiseleri yanına alıp Ebû Ubeyde'nin yanına döndü ve ona durumu bildirdi. Müslümanlar, Ebû Ubeyde'nin bütün Müslümanları alıp Amr'a doğru giden Rum ordusuna doğru yürümesi gerektiğini söylediler. Böylece Ebû Ubeyde, bin beş yüz seçilmiş askeri Hâlid'e verdi ve ona "Sen ileriye doğru acele git, Amr'a yetiş, Müslümanların arkası seninle güçlensin. Rumlar da arkalarından Müslümanların geldiğini bilsinler." dedi. Böylece Hâlid, askerleriyle beraber hızlıca çıktı, Rum ordusuna yetişti, arkadaki askerleri basıp çoğunu öldürdü, yüklerinin çoğunu ganimet olarak aldı. Kaçanları bırakıp geri döndü ve Amr'a geldi, yanına yerleşti. Müslümanlar Hâlid'in gelişine çok sevindiler. Amr bin Âs beraberindeki askerlerine namazda imamlik yaparken, Hâlid de kendisiyle **[59a]** birlikte gelen askerlere namazda imamlik yapardı.

Şöyle rivayet edilir: Rumlara Ebû Ubeyde'nin kendilerine doğru geldiği haberi geldince, Ürdün topraklarındaki Fihl üssümlü yere yöneldiler ve oraya yerleştiler. Müslümanlar da gelip karşılırlarına yerleştiler. Arap kabilelerinden Lahm, Cüdâm, Gassân, Kayn ve Kuzâa aşiretleri gelerek Müslümanlara katıldılar, Müslümanların sayısı çoğaldı.

Şehirdeki kâfirler tilkilik edip Müslümanlarla haberciler vasıtasıyla yazışmaya başladılar: "Ey Müslümanlar, biz sizi, dinimizi kabul etseler bile Rumlardan daha çok seviyoruz. Bizim dinimizden olsalar da siz bize karşı daha vefalı, daha merhametli, bize zulmetme konusunda daha isteksizsiniz, yönetiminiz bizim için onlarınkinden daha iyidir. Fakat bunlar bize üstün gelip evlerimizi zorla aldılar." Müslümanlar onlara şöyle dediler: "Bizim korumamızı talep etmediğiniz sürece, bu söz size bir fayda sağlamayacaktır. Eğer sizi yenersek sizi öldürmek, oğullarınızı ve kızlarınızı esir almak, köleleştirmek bize helal olur. Eğer bizden koruma alır ve sözleşme cizyesini öderseniz size vefa gösteririz, malınızı malımız gibi, kanınızı kanımız gibi koruruz."

Onlar, Müslümanlara ne olacağını görmek için işi uzatıyorlardı. Çünkü onlara Kayser'in ülkesinin en uzak sınırlarını ve ülkedeki Hıristiyanları korumak için yardım göndermeyi dilediği [59b] haberi gelmişti. Her gün bir bölük yardımcı asker onlara geliyordu. Şehir halkı, Müslümanlara bakıp Kayser'in ne yaptığını görmeye çalışıyorlardı. Böylece toplanan bu bölük bölük askerlerden yanlarında sayısı otuz bin ile kırk bin arasında olan bir ordu toplandı.

Müslümanlara kâfirlerle hemen savaşmaktan başka hiçbir şey sevimli gelmezdi. Kâfirlerse sultanlarından büyük bir yardım gelecek mi diye umduklarından ve Müslümanların otlak ve azık açısından sıkıntıya düşeceklerini umduklarından savaşmadan süreci uzatmak daha iyi geliyordu. Ayrıca Müslümanlar onlara ulaşmasın diye kendileriyle Müslümanlara arasındaki yerlere suları akıtarak orayı balçık yaptılar. Müslümanların çok sabırlı ve güçlü olduklarını ve Allah'ın onlara yardım ettiğini bildiler. Bunlarla aceleyle savaşmanın onları büyük bir belaya bırakacağından ve rezil bir şekilde kaçacaklarından korkuyorlardı. Bu yüzden savaşmak istemezler ve ellerinden geldiğince süreci uzatmaya çalışıyorlardı. Ancak Müslümanların atlarını balçığa alıştırmaya çalıştığını görünce kâfirler hiçbir şeyin onlara engel olamayacağını anlayınca toplanıp savaşmaya karar verdiler.

Diğer şehirlerden ve yollardan dinlerini benimseyenlerden kendilerine yardıma gelenlerle sayıları her geçen gün artıyordu. Ebû Ubeyde'ye bu haber [60a] Müslümanlara dışarıdan gelenleri öldürmelerini ve sınırdaki kasabaları yağmalamalarını emretti. Böyle yaptılar ve erzaklara erişimlerini kestiler. Onlardan kaçan İbn Cuayd bu hali görünce Ebû Ubeyde'nin yanına gelerek barış yaptı. Ürdün'ün toprakları için ona güvence mektubu verdi.

Rumların sayısı her gün artıyordu, Müslümanlar da onlarla yüzleşmek için her gün onların karşısına çıkarlardı.

Şöyle anlatılır: Bir gün Safvân bin Muattal ile Ma'n bin Yezîd bir gün yüz askerle çıktılar, bir bölüğü yağmaladılar, çok ganimet aldılar. Geldiklerinde Derencâr beş bin atlıyla bunların karşısına çıktı ve bunlarla savaştı. Safvân ve Ma'n yüz askerle çok dayandılar, şiddetli savaştılar. Müslümanların yağmaladıklarını geri aldılar, Müslümanlardan kimse ölmedi. Sonra Hâbis bin Sa'd et-Tâî, yüz askerle bunların karşısına çıktı. Biraz sonra Rumlar, Hâbis'i süre süre Müslümanların ordusuna geri püskürttüler. Kâfirler, bunu kendileri için bir zafer olduğunu düşünerek geri döndüler. Ordularına ulaştıklarında

Ebü Ubeyde'ye haberci gönderip şöyle dediler: “Siz, askerleriniz ve dininize girenlerle buğday, arpa, meyve, ve üzüm yetişen ülkemizden çıkıp gidin. Siz buranın ehli değilsiniz, kendi sefalet ve açlık içindeki ülkenize geri dönün. Yoksa, karşısında dayanamayacağınız şeylerle size geliriz [60b] ve hepinizi öldürmedikçe gitmeyiz.”

Ebü Ubeyde onlara geri cevap yazarak şöyle dedi: “Sizin ülkenizden nasıl çıkalım? Allah, sizi bizim aracılığıyla sizi aşağıladıktan ve ülkenizi sizden alıp bize verdikten sonra çıkarız. Bu ülke ve topraklar Allah'ındır, kullar Allah'ın kullarıdır. Allah, sultanların sultanıdır, malını dilediğine verir dilediğinden alır, dilediğini şerefli kılar, dilediğini alçaltır. Topraklarımızın açlık ve sıkıntı diyarı olduğunu söyleyerek doğru dediniz. Biz de onun böyle olduğunu biliriz. Allah onun yerine, yaşanabilir, düşük değerli, nehirleri bol, meyveli toprakları verdi. Sizi yok edip hepinizi oradan çıkarmadıkça gideceğimizi sanmayın. O halde bize karşı durun, çünkü Allah'a yemin ederim ki, eğer bize gelmezseniz, biz size geliriz ve hayatlarınızı yok edip kökünüzü kesmedikçe burden ayrılmayacağız, İnşallahu teâlâ.

Muâz bin Cebel'in Rumlara müzakere etmeye gidişini anlatır.

Rumlar Ebü Ubeyde'ye haberci gönderip şöyle dediler: “Kabul ederseniz, bizden ne istediğinizi, ne beklediğinizi sorabileceğimiz, bizim gönlümüzden ne geçtiğini kendisine söyleyebileceğimiz iyi adamlarından birini gönder.” Ebü Ubeyde, Muâz bin Cebel'i onlara gönderdi. Muâz atına bindi ve onlara yaklaşıncı atından indi [61a], yularını ve dizginlerini kavradı, atını yürüterek Meliklerinin huzuruna geldi. Hizmetçilerinden birisine “Git, o Arab'ın atını tut” dediler. Hizmetçi Muâz'ın atını tutmaya gelince Muâz “Atımı kendim tutarım, benden başkasının tutmasını istemiyorum.” dedi. Yürüyerek onlara geldi, onları altınla süslü ve göz kamaştırıcı ipek kilimlerin ve minderlerin üzerinde oturur bir halde gördü. Onların uzandıkları bu döşeklere yaklaştığında oturmadı, ayakta durup kaldı. Onlardan birisi Muâz'a “Atını bana ver, senin için tutayım ve bu yöneticilerle oturmak için ileri gel, çünkü herkes bunlarla oturamaz. Meliklerimize senin gönderenlerin yanındaki faziletini ve iyiliğini anlattılar. Onlar, siz ayakta dururken sizinle konuşmayı sevmezler, hatır için otur yanlarına.” dedi.

Muâz bin Cebel tercümana şöyle dedi: “Peygamberimiz Hz. Muhammed -Allah'ın selâmı üzerine olsun- bize, Allah'ın yarattığı hiç kimsenin huzurunda

durmamamızı, sadece Allah'ın huzurunda namaz kılmak ya da ibadet ederek Allah'a sığınmak için durmamızı emretti. Benim bu duruşum sizin için değildir. Bu değerli, altın ve ipek döşekler üzerinde yürüyüp [61b] oturmayı büyük günah gördüm. Dininize mensup kardeşleriniz ve yoksullarınız üzerinde bu süslü şeylerle övünüp gururlanırsınız. Bunların tümü dünyanın süslü aldatmacasıdır. Allah dünyayı sevmemeyi emretmiştir. Dünya kötüdür, gönlü gururlandırmanın müsriflikten olduğu söylenmiştir. Ben burada toprağın üzerinde otururum, siz gerekeni bana oradan söyleyin, benimle aranızda tercüman koyun ki sizin söylediğinizi bana, benim söylediğimi de size bildirsın.” Daha sonra atının kafasını tutup halının hemen yanına toprak üzerine oturdu. Tercümana dediler ki: “Ona şöyle söyle: Eğer yaklaşıp bizimle oturursan bu senin için daha şerefli olacaktı. Bu yöneticilerle bu döşekler üzerinde oturman, sana büyüklüktür. Uzaktan yerde oturmak kölelerin işidir. Biz senin kendini aşağıladığını görüyoruz.” Tercüman söylediklerini Muâz'a aktardığında Muâz iki dizi üzerine çöküp yöneticiler tarafına yüzünü çevirip tercümana şöyle dedi: “Bunlara şöyle söyle: Beni davet ettiğiniz bu şeref, fakirleriniz üzerine onunla övündüğünüz, ancak Allah'ın Müslümanlara yasakladığı dünya süsüdür. Bu dünyada size göre bir şerefse, bu şeref sizin olsun, dünyanın büyüklüğü ve övücü bize gerekmez. [62a] O süs bizi Allah'tan uzaklaştıran bir şeydir. Eğer büyüklerinizin elinde olan bu dünya hayatının ve bu oturduğunuz süslü yerlerin Allah'tan onlara bir şeref olduğunu iddia ederseniz, bu sizin yanlış bir sözünüz ve yanlış bir işinizdir. Allah'ın yanındaki hayra, hiç kimse yanlış işlerle, peygamberlerin getirdiğinden başka bir şeyle yahut Allah'ın verdiği dünyalığı sevmemekle ulaşamaz. Benim sizden uzak oturmamın kölelerin işi olduğunu söylemenize gelince, evet kölelerin işini yaptım çünkü ben Allah'ın kullarından bir kulum. Ben Allah'ın bize döşediği yer üzerine oturdum ve Allah'ın verdiğiyle kardeşlerimiz olan Müslümanlar üzerine gurur yapmayız. Allah ne verirse, kardeşlerimizden daha fazla almayız. Yere oturarak kendimi küçük ve aşağı düşürdüğümü söylemenize gelince, durum sizin nazarınızda öyledir, fakat Allah katında öyle değildir. Bu şekilde durmam, Allah katında farklı görünüyorsa, sizin yanınızda nasıl görüldüğü umurumda değil. Eğer Allah'ın sevdiği kullarına bunu verdiğini söylerseniz, bunda çok yanlışınız. Çünkü Allah kullarından büyüklenenleri ve dünya hayatıyla övünenleri sevmez. Allah en çok O'nun için tevazu gösteren, kullarına yakın olan, dünya hayatıyla kendini [62b] meşgul etmeyen ve ahiret nasibinden vazgeçmeyen kullarını sever.”

Şöyle anlatılır: Tercüman onlara bu sözü bildirdiğinde, birbirlerine baktılar, sözlerine hayret ettiler ve tercümana şöyle dediler: “Kendisine söyle: Sen bütün dostlarının en iyisisin, en bilgili olanısın.” Muâz şöyle dedi: “Beni bu sözü söylemekten Allah korusun. İnşallah onların en kötüsü değilimdir.” Rum sultanları bir saat kadar kendi dilelerinde konuşup Muâz’la konuşmayınca tercümana şunu söyledi: “Onlara söyle, sözüme ihtiyaçları var mıdır? Yoksa ben gideceğim” Tercüman onlara bunu söylediğinde onlar “Ona de ki: Bizden ne istersiniz, bizi neye çağırırsınız? Bizde ne gördünüz de size çok da uzak olmayan Habeşistan topraklarını ve hanlarıyla oğlanları ölen ve bugün kadınlar tarafından yönetilen Acem ülkesini bırakıp da bize geldiniz?” Ve bize geldiniz ancak bizim melikimiz hayattadır, ordumuz büyük, askerlerimiz sayısızdır. Şehirlerimizden birini, kentlerimizden birini, kalelerimizden birini fethetmeniz veya bir ordumuzu mağlup etseniz bile ordumuzun tamamını yendiğinizi, savaşımızı durdurduğunuz veya geri kalan halkımızdan kurtulduğunuz mu sanıyorsunuz? Bizim sayımız yıldızlar ve yerdeki taşlar kadar sayısızdır. Ayrıca bizim [63a] kitabımıza ve peygamberimize inandığınız halde bizimle savaşmayı nasıl helal saydığınızı bize söyleyin.” dediler ve durdular.

Muâz tercümana “Sözlerini bitirdiler mi?” dedi. Tercüman da “Bitirdiler.” dedi. Muâz şöyle dedi: “Onlara söyle: İlk söyleyeceğim şey, kendisinden başka hiçbir ilahın olmadığı Allah’a şükrederim ve sonra da Hz. Muhammed’e salavat getiririm. Sizi çağırdığım ilk şey, yalnızca Allah’ın birliğine iman etmeniz, Muhammed Peygamber’in dinine girmeniz, peygamberliğine inanıp namaz kılmanız, bizim gibi Kabe’ye yönelip peygamberimiz Hz. Muhammed’in sünnetine uymanız, haçları kırmanız, şarap içmemeniz ve domuz eti yememenizdir. Bundan sonra siz bizim biz de sizin kardeşleriniz oluruz.

Dinimizde bizim için ne varsa sizin için de o vardır, üzerimizde ne yükümlülük varsa sizin için de o vardır. Ama eğer bunu yapmazsanız, her yıl bize aşığılanarak mal verirsiniz, sizden elimizi çekeriz. Eğer bu iki şeyden birini yapmazsanız, Allah’ın yarattığı hiçbir şeyi sizden kabul etmeyiz. Allah aramızda hüküm verinceye kadar bizimle savaşmak için meydana çıkın.

Bize çok da uzak olmayan Habeşistan topraklarını ve melikleri ölen Acem ülkesini bırakıp sizin ülkenize girmemizin sebebini soruyorsunuz, size söyleyeyim: Size gelmemizin ilk sebebi, bize her yerden daha yakın olmanızdır, yoksa hepiniz [63b] bizim yanımda denksiniz. Kutsal kitabımız bize, on-

lardan kendimizi alıkoymamızı söylememiştir. Allah, kitabımızda bize şöyle buyurmaktadır: “Ey iman edenler, kâfirlerden yakınınızda olanlara karşı savaşın ve onlar (savaş anında) sizde bir sertlik bulsunlar (Tevbe, 9/123).” Siz bize onlardan daha yakınsınız, bu nedenle sizinle savaşmaya başladık. Ayrıca onlar üzerine de bizden bir bölük asker gitti, savaşmaktadırlar.

Allah’tan Müslümanlara yardım etmesini ve bununla onlara düşman ülkelerini fethetmeyi nasip edeceğini umuyorum. Ayrıca “Melikimiz hayattadır, askerlerimiz çoktur, sayımız gökteki yıldızlar ve yerdeki çakıl taşları kadardır.” şeklindeki açıklamanıza ve sizi yenmekten ümidimizi kesmenize gelince, bu iş size bağlı değil, bütün işler Allah’ın elindedir, ferman ve güç onundur, neyin olmasını isterse “ol” dediğinde olur.

Eğer Herakl sizin sultanınız ise, bizim sultanımız da bizi yaratan yüce Allah’tır. Bizim beyimiz bizi Allah’ın kitabı ve Hz. Muhammed’in sünnetiyle yönetirse onu bey olarak tuttuğumuz, bunun aksine iş yaparsa görevden aldığımız bir adamdır. Allah’ın emrettiği gibi, beyimiz hırsızlık yaparsa elini keseriz, zina yaparsa cezalandırırız. İçimizden birine hakaret ederse ona hakaret eder, kendisine zarar verirse ondan misliyle hakkını alırız. O, bizden gizlenmez, bizi küçümsemez, Allah’ın bize verdiğinden bizden dah fazla almaz. Sizin ‘askerimiz çoktur’ sözünüze gelince, onlar gökteki yıldızlardan ve yerdeki çakıl taşlarından [64a] fazla olsalar da biz onlara gönül bağlayıp güvenmeyiz, işimizi bundan beklemeyiz, düşmanımız üzerine zaferi bunan ümit etmeyiz. Bunun yerine kendimizi güç ve kudretten kurtarır, Allah’a inanıp O’nun gücüne güvenip tevekkül ederiz. Allah nice az bölüğe şeref verip kudretiyle onlara güç vermiştir, böylece sayıca çok olanları yenmişlerdir. Allah’ın emriyle birçok güçlü ordu da aşağılanıp yok edilmiştir. Yüce Allah, Kur’ân’da şöyle buyurmuştur: “Nice az topluluklar, Allah’ın izni ile nice çok topluluklara galip gelmiştir. Allah, sabredenlerle beraberdir (Bakara, 2/249).” Peygamberinize ve kitabınıza inandığımız halde sizinle savaşmayı nasıl helal gördüğümüzü soruyorsunuz. Bunu size haber vereceğim. Biz sizin peygamberinizin Allah’ın kullarından bir kul, elçilerinden bir elçi ve Allah’ın katında tıpkı Âdem gibi olduğuna inanırız. O, onu topraktan yarattı ve ona ‘Ol’ dedi, oldu. Biz peygamberinizin Tanrı olduğunu söylemiyoruz, ya da ikiden biri yahut üçten biri olduğunu söylemiyoruz. Biz peygamberinizin Allah’ın oğlu olduğunu veya O’nun bir eşi veya bir çocuğu olduğunu veya O’na ortak koşan başka tanrıların olduğunu da söylemiyoruz. Yüce Allah’tan başka ilah yoktur. Siz İsa konusunda yalan

söyleyerek büyük küfür sözleri söylersiniz. Eğer siz Hz. İsa hakkında bizim gibi konuşsaydınız, Peygamberimiz Hz. Muhammed'in peygamberliğine kitabınızda gördüğünüz gibi inansanız, [64b] bizim peygamberinize inandığımız gibi ona inansanız, Allah'tan getirdiğini kabul etseniz ve Allah'ın bir olduğunu söylerseniz, biz sizinle hiç savaşmazdık. Bunun yerine sizinle barışıp dost olurduk ve düşmanınıza karşı sizinle birlikte cihad ederdik.”

Şöyle rivayet edilir: Muâz onlarla konuşmayı bitirince ona şöyle dediler: “Biz sizinle aramızda bir uzaklık dışında bir şey görmüyoruz. Bizden kabul ederseniz sizin için hayırlı olur, kabul etmezseniz bu sizin için kötü olur. Size Belkâ topraklarını ve Ürdün'ün topraklarınıza yakın olan ekilebilir arazilerini verelim, siz de şehirlerimizden ve geri kalan yerlerimizden gidin. Size bir belge yazalım, içinde iyilerinizi analım, verdiğiniz sözü ve yemini analım. Böylece yerlerimizden barışla aldığınızdan başka bir şey dilemeyesiniz. Ayrıca Acem ülkesini alın, onlarla savaşırken biz de onları öldürüp mağlup edene kadar onlara karşı size yardım edeceğiz.”

Muâz şöyle dedi: “Bize söylediğiniz ve verdiğiniz şeylerin hepsi zaten elimizdedir. Sahip olduğunuz her şeyi bize verseniz ama bizim size sunduğumuz o üç şarttan birini kabul etmezseniz, bunu kabul etmeyiz.” Bunun üzerine kızdılar ve şöyle dediler: “Biz sizinle yakınlaşmaya çalışıyoruz ama sen bizden uzak duruyorsun. Arkadaşlarının yanına dön, Allah'a yemin ederiz ki yarın sabah vaktinde sizi kaçırıp dağlara dağıtmayı umuyoruz.” [65a] Muâz şöyle dedi: “Dağlara kaçmayız biz. Ya siz hepimizi öldüreceksiniz ya da biz sizleri aşağılık bir şekilde yerinizden çıkaracağız.”

Daha sonra Muâz oradan kalkıp Ebû Ubeyde'nin yanına geldi, onların kendisine söylediklerini ve kendisinin onlara ne cevap verdiğini anlattı. Bu halde iken, Ebû Ubeyde'ye Rum tarafından bir kişi gelerek ona şöyle dedi: “Sen bize insafli olmayan, barışı istemeyen bir adam gönderdin. Biz bunu senin emrinle mi yoksa kendinden mi yapıp yapmadığını bilmiyoruz. Biz sana seni barışa çağırarak birisini göndermek istiyoruz. Eğer bunu kabul edersen bu sana ve bize hayırlı olacaktır. Eğer kabul etmezsen, bunun sana zarar vereceğini görüyoruz.”

Ebû Ubeyde “Kimi istiyorsanız gönderin.” dedi. Kendilerinden uzun boylu, kırmızı tenli, mavi gözlü bir adamı gönderdiler, geldi. Müslümanlara yaklaştığında, Ebû Ubeyde'yi arkadaşlarından ayırt edemedi, bey olduğunu

belli eden birini görmedi, Ebû Ubeyde'nin orada olup olmadığını bilmedi. “Ey Arap kavmi, beyiniz nerede?” dedi. “İşte burada.” dediler. Baktığında Ebû Ubeyde'nin yerde oturduğunu, yayını omuzuna astığını ve birkaç okunu düzelttiğini gördü.

Elçi Ebû Ubeyde'ye “Bu kavmin beyi sen misin?” diye sordu. “Evet.” dedi. Elçi “Neden yerde oturuyorsun? Bir kalın döşeğe ya da minder üzerine otursan bu seni Allah katında aşağı mı **[65b]** gösterir, senden iyiliği mi engeller?” dedi.

Ebû Ubeyde ona şöyle dedi: “Allah doğruyu söylemekten utanmaz. Sözü'nün cevabını doğru söyleyeceğim. Bugün bir altına, akçeye gücüm yetmez, yayımdan ve zırhımdan başka hiçbir şeyim yok. Dün bir miktar paraya ihtiyacım vardı, yanımda hiçbir şey yoktu, bu kardeşimden -Muâz'ı kastediyor- borç aldım. Eğer bir halım ya da minderim olsaydı, Müslüman kardeşlerim olmadan onun üzerinde oturmazdım, Tanrı'nın gözünde benden daha iyi olan Müslüman kardeşimi orada oturtur, ben de yerde otururdum. Hepimiz Allah'ın kulları olarak yerde yürürüz, yerde yemek yeriz ve yatarız. Bunların hiçbirisi Allah katında bizi eksiltmez, aksine Allah bununla yanındaki mükâfatımızı artırır, derecemizi yüceltir. Ayrıca bu sayede Rabbimizin huzurunda alçakgönüllü bir şekilde kulluk yaparız. Bize gereken sözleri bununla söyle.”

Rum elçisi şöyle dedi: “Allah'a, sabretmekten daha sevimli şey yoktur ve yoldan çıkıp fenalık yapmaktan daha fazla hiçbir şeyden nefret etmez. Ülkemize kötülük yaparak geldiniz, sizden fenalık göründü. Bilin ki şöyle denilmiştir: “Hangi kavim yeryüzünde fenalıkla zorbalık yaparsa, Allah onları helak eder.” Eğer kabul ederseniz size faydalı olacak bir söz söyleyeceğim: Her bir askerimize iki altın ve bir gömlek verelim, sana bin altın verelim, senin **[66a]** üzerindeki beye de -Ömer'i kastediyor- iki bin altın verelim. Ayrıca bizi bırakıp gidin, yoksa isterseniz Belkâ topraklarını ve Ürdün'ün ülkenizdeki topraklarınıza yakın olan ekilebilir arazilerini size verelim. Şehirlerimizden, ülkemizden çıkın. Aramızda her birimizin birbirimize sağlam büyük sözler verdiği ve Allah'a yemin ederek tutmak zorunda kalacağı yeminlerle bağlandığımız güven mektubu yazalım.

Bunun üzerine Ebû Ubeyde, Allah'a hamdetti ve Hz. Muhammed'e salavat getirerek şöyle dedi: “Allah bize peygamberini elçi olarak gönderdi, kendisine insanları Allah'a ibadete çağırmasını emrettiği hikmetli bir kitap indirdi: Âlemlere rahmetinden şöyle buyurdu: “Hak olan Allah, tektir; şeref, hikmet,

yücelik O'nundur. Her şeyi yaratan O'dur, benzeri yoktur.” Ayrıca insanlara “Lâ ilâhe illallâh” diyerek Allah'ı birlemelerini, ona eş koşmamalarını, oğul atfetmemelerini, onunla beraber hiçbir ilah edinmemelerini, O'ndan başka tapınılan her şeyin O'nun yarattığı olduğuna inanmalarını emretti. Peygamber aleyhisselâm bize şöyle buyurdu: “Kâfirlere gelseniz onları Allah'a ve O'nun elçisine inanmaya ve Allah'tan gelen emirlere davet edin. Eğer buna inanır ve doğrulayıp kabul ederlerse, sizin din kardeşleriniz olurlar, dininizde sizin hak ettiğiniz haklara sahip olur ve sizin üzerinizde olan yükümlülöklere sahip olurlar. Bunları reddederlerse, aşağılanarak cizye vermezlerse onlarla savaşıarak [66b] öldürün. Bu savaşta sizden ölenler şehit olur, Allah katındaki cennette nimetler içinde yaşar, düşmanınızın ölüsü ise cehennemde olur.” Eğer benden işittiğinizi kabul ederseniz bu sizin için hayırlı olur. Eğer kabul etmezseniz, Allah aramızda hüküm verinceye kadar karşımıza çıkın, savaşalım.”

Bunun üzerine Rum elçisi “Bundan başka şöyle hoşnut olmaz mısınız?” deyince Ebû Ubeyde “Evet” dedi. Bunun üzerine Rum elçisi “Allah'a yemin ederim ki, söylediklerimizden azını isteyecek ama bulamayacaksınız.” diyerek yürüdü ve elini göğse kaldırıp şöyle dedi: Bizans [elçisi] ellerini göğse kaldırarak “Allah'ım, biz bu Müslümanlara insaflı davrandık ama kabul etmediler. Allah'ım bize onlara karşı zafer ver.” dedi. Ebû Ubeyde, o anda ayağa kalkarak insanlara şöyle buyurdu: “Sabah vaktinde savaşı hazırlanarak tuğlarınız altında toplanıp bekleyin.” İnsanlar da bu şekilde davrandılar.

Ebû Ubeyde'nin Ömer'e mektubu

Bu mektup, Rumların Fihl denilen yere geldiklerini bildirir: Bismillâhir-rahmânirrahîm. Ebû Ubeyde bin Cerrâh'tan, Allah'ın kulu ve müminlerin emiri Ömer'e selam olsun. Hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah'a senin adına şükrediyorum. Ondan sonra, Rumlardan bir bölük, Fihl denilen yere geldi, şehir halkı da onlara katıldı, kendi dinlerini benimseyen Araplar da onlara katıldı. Bana haberci gönderip “buğday, arpa, meyve ve üzüm üreten topraklarımızdan çıkın, siz bu ülkeye layık değilsiniz, sefalet ve sıkıntı dolu topraklarınıza geri dönün. Eğer gitmezseniz, [67a] karşı koyamayacağınız bir orduyla size geleceğiz. Allah'a yemin ederiz ki sizden kimseyi geride bırakmayacağız” dediler. Onlara cevabım şöyle oldu: “Layık olmadığınız topraklarımızdan çıkın diyorsunuz ama biz o topraklara girdikten ve Allah onu sizden alıp bize verdikten sonra, onu asla bırakmayacağız. Yeryüzü ve şehir-

ler Allah'ındır, Allah sultanların sultanıdır, yeryüzünün mülkünü dilediğine verir, dilediğinden alır, dilediğini yüceltir, dilediğini alçaltır. Topraklarımız hakkında “sıkıntı ve sefalet diyarı” olduğu sözünüze gelince, haklısınız; ama Allah bizim topraklarımızı sizin iyi yaşanılan, düşük fiyatlı ve bol meyveli topraklarla değiştirdi. Ülkenizi bırakıp gideceğimizi sanmayın. Bize karşı çıkın, Allah'a yemin ederiz ki siz bize gelmezseniz biz size gelmekten geri durmayacağız. Onlarla savaşmak için hazırlanıp yola çıkarken sana bu mektubu yazdım. Allah'a güvenerek, buyruğuna razı gelerek ve O'nun zaferinden emin olarak onlara varıp savaşacağım. Allah bizi ve Müminleri görünmez düşmanlardan korusun, İslâm ehli olanlara şerefli ve büyük bir zafer versin, kolay bir fetih için onlara yardım etsin.

Ebû Ubeyde mektubu, Şam'ın sıradan halkından birine verdi ve “Bu mektubu müminlerin beyi Ömer'e götür.” dedi. Ardından da askerleriyle beraber Rumlara karşı yürüdü, onlara yakın bir yerde konakladı. [67b] Müslüman atlıları Rum askerlerinin karşısına çıktılar ancak Rumlardan hiç kimse onların karşısına çıkmayınca Müslümanlar da geri döndüler, o gün aralarında herhangi bir savaş olmadı.

Ebû Ubeyde, mektubu götüren Şamlıyı sabah göndermişti ancak haberci savaşın sonunun ne olacağını görmek üzere akşama kadar bekledi ve sonra yola çıkarak Ömer'e mektubunu ilette. Haberci mektubuyla yanına geldiğinde, Ömer ona “Müslümanlara ne olduğunu biliyor musun veya öğrendin mi? Ebû Ubeyde bana bu mektubu kâfirlerle savaşmaya giderken yazdığını bildir-miş.” dedi. Mektubu getiren şöyle dedi: “O gün, Müslümanlar geri dönene kadar yola çıkmadım. Müslümanlar Rumların karşısına atlarıyla çıktılar, ama Rumlardan kimse karşılarına çıkmayınca Müslümanlar ordularına memnun ve iyi bir ruh haliyle ve düşmanlarına karşı büyük cesaretle geri döndüler.” Ömer “Ebû Ubeyde seni sabah gönderdiği halde neden gün sonunda yola çıktın?” diye sorunca haberci “Benden bunu soracağını hissettiğimden, sorunun cevabı hakkında bilgim olmasını istedim.” dedi.

Bunun üzerine Ömer ona “Yazık sana, senin dinin nedir?” diye sordu, “Hristiyan” dedi. Ömer onu akıllı gördüğünden “Yazıklar olsun sana, bu gördüğüm aklın seni İslâm'a yönlendirmez mi?” dedi. Ömer onun Müslüman olmasını istedi ve “Yazıklar olsun sana, Müslüman ol, bu senin için daha iyidir” dedi. Haberci Ömer'in huzurunda Müslüman olarak iyilerden oldu. Ömer de

o anda “İstediği insanları, eğer isterse İslâm’a ileten ve İslâm bilgisini **[68a]** onların kalplerine aşıl原因 Allah’a şükrolsun.” dedi.

Daha sonra Ebû Ubeyde’nin mektubuna şöyle bir cevap yazarak Müslüman olan Hıristiyan haberci ile geri gönderdi: Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah’ın kulu ve Müminlerin emiri Ömer’den Ebû Ubeyde bin Cerrâh’a selam olsun. Hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah’a senin adına şükrediyorum. Rumların sana asker göndermesi, askerlerinin konduğu yerler, elçileriyle sana sorduklarını ve senin cevaplarını içeren mektubunu aldım. Gerçek değerlerle önlerini kapadın ve çözümü kolaylıkla buldun. Eğer zafer kazanmışken bu mektubu benden alırsan, Allah’ın bize ve size karşı olan bol lütfunu sık sık hatırlayacağız. Eğer yenilmişseniz, üzülmeyin, güçsüz hissetmeyin, sinip teslim olmayın, çünkü büyük üstünlük size aittir. Şam ülkesi Allah’ın evidir, içimizden çıkan Peygamber aleyhisselâmın sözünü tasdik ederek sizi mutlaka fethetmeye yönlendirecektir. Sabredin, Allah sabredenlerle beraberdir. Bil ki düşmanlarınızla karşılaştığınızda onlara karşı Allah’a güvenirsen ve Allah senin dürüst olduğunu bilirse, sana onlara karşı zafer verecektir. Düşmanlarınla karşılaştığında şöyle dua et: “Allah’ım, sen eskiden bugüne değin dine yardım eden, dostlarına şeref verensin. Allah’ım, onların zaferini üstlen, onlara kolaylıkla başarı nasip et, onları tek başlarına bırakma, onlar zayıftırlar **[68b]** sen onların işlerini yürüt, onlara merhamet ederek belalarını onlardan uzak tut. Sen övgüye layık ve en yücesin.” Elçi Ömer’in mektubunu alarak Ebû Ubeyde’ye döndü.

Ebû Ubeyde, elçiyi gönderdikten sonraki ikinci gün Hâlid bin Velîd’i atlıların başına koyup Rumlarla savaşmaya göndermişti. Ebû Ubeyde piyadeleri alıp geride kaldı. Hâlid askerleriyle birlikte Rumlar’ın karşısına çıktığında Rumlardan sayıca çok fazla olan atlı askerler Hâlid’e doğru yola çıktılar. Hâlid, Kays bin Hübeyre’ye “Bunlara saldır” dedi. Çünkü Hâlid’den sonra düşmana karşı savaşmayı en iyi bilen düşmana karşı öfkesi büyük olan, güçlü ve sert bir askerdı. Kays, Rumlar’ın üzerine yürüyünce onlar da ona saldırdılar, şiddetli bir şekilde savaştılar. Sonra başka bir büyük Rum atlı ordusu karşısına çıktı, Hâlid de Meysere bin Mesrûk’a “Bu atlıların karşısına çık.” dedi. Daha sonra, önceki iki süvari birliğinin toplamından daha büyük olan başka bir Rum ordusu büyük keşişlerinden bir yiğidin komutası altında geldiler. Hâlid’e yaklaştığında süvarilerinin yarısına Hâlid’e saldırımlarını emretti, Hâlid askerleriyle yerinden kılmıdamadı. Sonra kalan süvarilere de Hâlid’e

saldırmalarını emretti, ancak Hâlid askerleriyle yerinden kımıldamadı. Sonra bütün askerlerini bir araya getirip birlikte saldırdılar, ancak Hâlid'i yerinden kımıldatamadılar.

[69a] Rum keşişi bu durumu görünce askerlerini de alıp geri döndü. Hâlid, askerlerine şöyle dedi: “Rumların gücünden ve yaptıklarından gördüğünüzden başka bir şey kalmadı. Ey İslâm ehli, benimle bir saldırı daha yapın, onları takip edin ve onları gözden kaçırmayın; Allah size rahmet etsin.” Bunun üzerine Hâlid, beraberindekilerle birlikte onlara saldırı düzenledi ve karşısına çıkanları kırıp perişan etti. Kays bin Hübeyre de kendisine yakın olanlara saldırıp onları kaçırttı, Meysere de bu şekilde yaptı. Müslümanlar, kalanları ordularına kaçıp sığınmaya kadar takip ettiler, biribiri üzerine kırmaya devam ettiler. Sonra Müslüman süvarileri düşmanlarına karşı zafer kazanarak geri döndüler. Rumlar, nasıl rüsva olup kaçtıklarını ve nasıl yenildiklerini gördüler, gönülleri bozuldu, cesaretleri kırıldı, Müslümanların heybeti kalplerinde yer tuttu, çok korktular, belaya battılar.

Müslüman askerleri gönülleri sevinçle dolup gözleri aydın bir şekilde döndüler. Allah'ın düşmanlarına karşı onlara yardım etmesine sevinerek Ebû Ubeyde'nin huzurunda toplandılar. Daha sonra Hâlid, Ebû Ubeyde'ye şunları söyledi: “Kâfirlerin süvarilerini yenmemizin heybeti ve korkusu hepsinin kalbine korku saldı, Rum askerlerinin tümünün kalbi, şimdi yine böyle bir yenilginin korkusuyla doludur. [69b] Bu yenilginin korkusu kalplerinde tazyken yarın sabah erkenden bunlarla yeniden savaşalım. Eğer savaşı bir kaç gün ertelersen bu korkunun acısı gönüllerinden gider, bize karşı yeniden savaşılmaya cesaret ederler.” Bunun üzerine Ebû Ubeyde şöyle dedi: “Yarın sabah gidin, öyle yapın. Allah'ın bereketi üzerinize olsun.”

Ebû Taybe el-Kaynî şöyle demiştir: Fihl savaşı gününde benim kavmim olan Kayn oğulları oradaydı, ayrıca o gün yanlarında Lahm, Cüdâm, Gassân, Âmile ve Kudâa kabileleri de Müslümanlarla birlikteydi. O kabilelerden çok büyük kalabalıklar vardı, Rumlara, gelecek olan yardımı bekleyerek savaşı ertelemek kadar sevimli bir şey yoktu, Müslümanlar içinse en sevimli şey, bir an önce onlarla savaşmaktı.

Abdullah bin Kurt şöyle anlatır: Müslümanların Fihl kavmiyle savaşmak için yola çıktığı sabahın gecenin sonuna yakın bir zamanda Ebû Ubeyde ayağa kalktı, insanları saflara halinde dizdi ve savaşa hazırladı. Sabah olduğunda

halka namaz kıldırıldı. Sonra Muâz bin Cebel'i sağ kanadın başına, Hâşim bin Utbe'yi sol kanadın başına, Saîd bin Zeyd de piyadelerin başına koydu; ayağı uğurlu olan Hâlid bin Velîd'i de atlıların başına koydu. Sonra Ebû Ubeyde atının üzerine çıktı, safları bir bir teftiş etti, her bir bölüğün bayrağı önünde [70a] durup şöyle dedi: "Ey Allah'ın kulları, sabırla Allah katında zafere mazhar olun, zira Allah sabredenlerle beraberdir. Ey Allah'ın kulları, ölülerinize şehitlik mükâfatı, sağ kalanlar için ise zafer mükâfatıyla sizi müjdeliyorum. Dünya zenginliğinden gönlünüzü ayırın; mızrakla saplamaya, kılıçlarla vurmaya, ok atmaya ve düşmanla savaşmaya çalışın. Allah'a yemin ederim ki O'nun yanındaki hayra ancak O'na itaat etmekle, zorluğa sabretmekle ve rızasını dilemekle ulaşılır. Bunlara ancak Allah'ın dilemesiyle ulaşılabilir." Bundan sonra insanları Rumların tarafına bir bir yürüttü. Müslümanlar, düşman tarafına gönülleri hoş, çevik ve düşmanlarına acele ederek düğün edip sevinerek yürürlerdi.

Hâlid bin Velîd, süvarileriyle birlikte ilerledi ve Rumlar'a baktı. Rumlar onu gördüklerinde, bütün atlı ve piyadeleriyle birlikte ona doğru yürüdüler ve şöyle dediler: "Araplar at sırtında bizden daha yiğittirler, bizim atlarımız onlarınkine dayanamaz. O halde bütün süvari ve piyadelerle birlikte Müslümanların üzerine yürüyün." Çünkü Hâlid önceki gün süvarilerini mağlup etmişti ve bu yüzden piyadeleri de yanlarına alarak karşı çıktılar. Bütün askerleri beş saf halinde dizdiler, her bir safın bir ucu diğer ucundan görünmezdi, sayıları yaklaşık elli bine yakındı. İlk safta iki piyadenin arasına bir süvari yerleştirdiler, [70b] Bunların birisi okçu, diğeri mızrakçıydı. Daha sonra ordunun iki kanadını kalkanlardan oluşturdular ve ileri doğru üç piyade hattını daha dizdiler ve Müslümanlara doğru hareket ettiler.

Müslümanlardan onlarla ilk karşılaşan kişi, süvarileriyle birlikte Hâlid bin Velîd'di. Rumlar onun gibi saflarını sıklaştırarak karşısına geldiler, Hâlid saldırmak için saflarda açık yer bulamadı. Ayrıca Rumlar, Hâlid'e ok ata ata Müslümanlara doğru yürüdüler, Hâlid de askerleriyle beraber atlarının arkası Müslüman askerlerin göğsüne degecek kadar geri geri çekildi. Daha sonra Hâlid, Kays bin Hübeyre'ye haber göndererek "Atlılarınla beraber Rumların sol kanadının üzerine gir ve saldır" dedi. Ayrıca Meysere bin Mesrûk'a da haber göndererek "Atlılarından bir bölüğü topla ve onların saflarının karşısında dur. Onlara saldırdığımızı ve saflarının bolzulduğunu gördüğünde, karşındakilere saldır" dedi. Hâlid süvarilerini üç birliğe ayırmıştı: Bir bölüğü Kays

bin Hübeyre komutasına, birini de Meysere'ye ekledi. Birini de kendisi alıp bekledi. Böyle yaptıktan sonra, Hâlid Rumların sağ kanadı tarafına ulaştı ve hattı aştı. Rumlar da Hâlid'i ve arkadaşlarını oyalamak için kendi süvarilerini üstüne gönderdiler. Hâlid bekledi ve ona yaklaştıklarında şöyle dedi: "Allah en büyüktür! Onları piyadelerinden çıkarıp size doğru hareket ettirdi." Hâlid'in geri geri çekilmesi ve bu işleri yapması aslında onların süvarilerini piyadelerinden [71a] ayırmak içindi. Daha sonra askerlerine "Onların üzerine sert saldırın" dedi. Daha sonra Hâlid atlılarına saldırdı, askerleriyle beraber onları öldürdü, geri kaçırıp kırdı. Hâlid ve arkadaşları onlara istedikleri gibi mızrak ve kılıçlarla saldırdılar, düşmanlarının büyük çoğunluğunu sağ kanatlarına ulaşmadan öldürüp dağıttılar. Kays bin Hübeyre de onların sol kanadının karşısına çıktı. Hâlid'e yaptıkları gibi Kays'ın karşısına da büyük bir süvari birliği çıkardılar. Kays tekbir getirerek onlara saldırdı, öldürüp geri kaçırttı, düşmandan ölenlerin sayısı çoktu.

Vâsile bin Eska', Kays'ın atlılarından birisiydi. Rumların yiğit keşişlerinden birisi Vâsile'nin karşısına çıktı. Vâsile onunla karşılaştığında şöyle dedi: *Bu dar yerde iki aslan birbirleriyle kükreterek nasıl çevik savaşır, gör! Savaşta kılıcı sağlam kullanan bu kişi gibi ben de sağlam kılıç kullanırım. Allah'ım, ya onu görüp bu şüphe perdesini kaldır ya da ben ihtiyacımı gidermeden onu bırakmam.*

Sonra o Vâsile keşişe saldırdı, onu öldürdü. Sonra askerleriyle kalanlara saldırdı, geri püskürterek karargahlarına soktu, sonra da onların karşısında durdu.

Hâşim bin Utbe şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim ki, o günün başında atlarımız için çok korktuk. Sonra Allah düşman atları üzerine atlarımıza [71b] yardım ettiğinde, insanları yanıma çağırdım, onlara Allah'tan korkarak dönmelerini emrettim. Atımdan indim, bayrağımı salladım ve sonra şöyle dedim: "Allah'a yemin ederim ki bayrağımı düşmanların saflarına dikmeyene kadar asla geri dönmem. İsteyen benimle gelsin, istemeyen geride kalsın."

Hâşim şöyle der: "Allah'a yemin ederim ki bayrağım altındaki askerlerimden kimsenin geride kaldığını bilmiyorum. Sonra düşmanların safına ulaşınca bize ok yağdırdılar, biz de diz çöktük ve kalkanlarla kendimizi koruduk. Sonra safa girmeye yakın olan askerlerimi ileri saldırtıp onlara şöyle dedim: "Size feda olayım, bunlara şiddetle saldırın. Dünya ve ahiretin zenginliği budur." Sonra ben askerlerimle beraber onların arasına girdim, büyük adamlarından

biri bana saldırdı, süngümle hızlıca vurdum, öldürdüm. Sonra bir saat boyunca saflarında kılıçlarla savaştık. Daha sonra Hâlid bin Velîd, onların sol kanadına bir saldırı başlattı ve çok şiddetli bir şekilde onları öldürdü. Düşmanların saflarının yarısını Hâlid, yarısını da ben dağıttım, Ebû Ubeyde de piyadelerle ve Hâlid'in süvari birliklerinden geride kalanlarla beraber saldırdı, düşmanların bütün safları bozuldu, çoğu öldü, kalanları da kaçtılar.

Mâlik şöyle der: Aramızda iyilerden olup büyük bir saygınlığı olan bir adam vardı, şöyle dedi: Kendi kendime “Bu Arap büyüğünün yani Ebû Ubeyde'nin dürüst bir adam olduğunu söylerler. Allah'a yemin ederim ki onun yanına gideyim, askeri olayım ve ondan öğreneyim” dedim. Ne zaman askerlerle sefere çıksa, [72a] yanında giderdim. O günkü savaşta da yanına yanaş-tım, halka “Allah'ın kulları, Allah'ın dostları olun. Allah'ın yanındaki hayrı dünyadaki hayırdan daha çok isteyin. Birbirinize güvenmeyin, çözülürsünüz. Her biriniz arkadaşına destek versin. Allah'ın mükâfatını dileyenlerin savaştığı gibi savaşın. Düşmanlarınızın sizin doğru olduğunuzdan kendi yanlışlarına daha fazla sabırlı olmasına izin vermeyin” diyerek öğüt verdiğini ve insanların başına geçerek saldırdığını gördüm. O günkü savaşta, Kays bin Hübeyre'nin elinde üç kılıç ve on yedi süngü kırıldı. Şu sözleri söylerdi: *Gönlü dünyadan vazgeçen, sert ve sabırlı olan yiğit savaştan kaçmasın. Bu yiğitler at üstünde dik durur, saldırırken de aslan gibi öne atılır. Yiğit mücahitler böyle olmalıdır; ölüme çare olmadığından bunun için üzölmeye gerek yoktur.*

Sâlim bin Rebîa şöyle der: O gün Meysere düşmana hamle yaptığında onunla beraberdim. Süvarilerin ortasına saldırdık, safları sağ ve soldan bozulmaya başladı, ordadakilere yetişemediler. Onlar da bize karşı durdular, bizimle şiddetli bir savaşa girdiler. Meysere atından düştü, ben de onunla beraber düştüm, atım kaçtı. Bir Rum askeri Meysereyi kucakladı, bir [72b] güreştiler, sonra Meysere onu yere yıkıp öldürdü. Sonra başka bir Rum askeri daha gelip Meysere'ye saldırdı, onunla da bir saat güreşti ve göğsüne oturdu. Meysere'nin üstündeyken kılıçla vurdu, kellesini uçurup öldürdü. Yine onlardan bir melun yanıma geldi, beni sersemleten bir darbe vurdu, Meysere onu gördü ve vurarak öldürdü. Sonra çoğu bize yetişip etrafımızı sardılar, bizi ortaya aldılar. Çaremiz kalmadı, bunların elinde öleceğimizi gördük, kurtulma ümidimiz kalmadı, şehadet getirip birbirimizle helalleştik. Müslümanların tekbir getirerek bağıarak bizim saflarımıza yaklaştıklarını gördük, bayrakalı üzerimizde göründü, Müslüman kardeşlerimizle arkamız güçlendi. Biz yanımızdaki düş-

manları dağıttık, Hâlid de sağ taraftan bunlara saldırdı, bunları ordularına kaçıktıklarını görene kadar birbiri üzerinde öldürdük.

Nevfel bin Mesâhik şöyle der: O gün Hâlid, hiçbir Müslümanın onun gibi savaşımadığı kadar şiddetli bir şekilde savaştı. Anlatılamayacak kadar yüce şaşırtıcı ve yüce bir yiğitlik gösterdi. Saflarına saldırıp aralarına karışincaya kadar onlara saldırdı, Var olan askerlerin hepsini öldürüp dağıtincaya kadar onlarla savaşırdı. O gün Rumların [73a] meşhur yiğitlerinden on bir askeri öldürdü. Rumlarla savaşırken şöyle derdi: *Ben bunları kılıçla öldürürüm, ne atlı ne de yaya bırakırım, bak! İmanı güçlü olanın savaşını gör, onun gibi kılıçla kâfir öldür. Allah'ın gücüyle saldıran ve rabbinin rızası için canını satan asker, kendisine karşı duranı öldürecektir, ondan ancak kaçanlar kurtulacak.*

Sehl bin Sa'd şöyle de: Muâz bin Cebel o gün on kişi öldürdü ve kâfirlere büyük bir öfke gösterdi. Müslümanlara şöyle derdi: “Ey İslâm ehli, bugün güçlü olun, sonraki günlerde mutlu olursunuz. Bugün gözlerinizi yumun, tecrübeli bir aslan gibi cesurca saldırın, bayraklarınızı bırakmayın ve saflarınızı bozmayın. Düşmanlarınızı elinizde sürün, mallarını yağmalamakla oyalanıp birbirinizden ayrılmayın. Bizi dağılmış görürlerse yeniden toplanıp üzerinize gelirler, sizi kötü hale getirmelerinden korkarım. İleriye gitmeyi dileyin, tek bir düzgün safları kalmayınca ve bölükleri dağılınca kadar savaşın. Müslümanlar da söylendiği gibi yaptılar. Ardından Rumların safları bozula bozula [73b] geri çekildi. Müslüman süvarileri düşmanlarını öldüre öldüre geri çıkırttı. Kaçanlar ordularına geri dönünceye kadar beş binini öldürdüler, orduya geldikten sonra iki bini daha öldürdüler. Müslümanlar bunları kaçıra kaçıra Fihl denen yere sıkıştırdılar, bunlardan iki bin kişiyi esir aldılar. Ebû Ubeyde iki bin esiri öldürdü ve askerlerin bütün mallarını yağmaladı.

Abdullah bin Kurt şöyle der: O gün yedi sekiz Müslümanın eşlik ettiği Amr bin Sa'id bin Âs'ın yanına gittim. Kendisi ileriye düşman tarafına doğru giderken Müslümanlara duyuracak şekilde şu ayeti okuyordu: “Ey iman edenler, savaş düzeninde iken kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkınızı dönmeyin (savaştan kaçmayın). Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası! (Enfâl, 8/15-16)” Sonra şöyle diyordu: “Allah'a yemin ederim ki cennet yaşanacak büyük bir makamdır. Cennet, bugün canını Allah'a satan ve O'nun yolunda savaşına

verilecektir.” Sonra şöyle dedi: “Ey İslâm’ın taraftarları, bana gelin, ben Amr bin Saîd bin Âs’ım. Kaçmayın, çünkü bunu yaparsanız Allah sizi görür. Allah, dinini desteklemekten kaçan kimseden nefret eder. O halde merhamet edenlerin en merhametlisi olan Allah’ın sizi nefret ettiği şeytana itaat ederken ve O’na isyan ederken görmesinden utanın.”

Abdullah bin [74a] Kurt şöyle der: O gün düşman bize çok şiddetli bir saldırıda bulundu ve beni arkadaşlarımdan ayırdı. Bu sözleri söylerken Amr bin Saîd’in yanına vardım ve kendi kendime şöyle düşündüm: “Allah’a yemin ederim ki, bugün bu orduda peygamberin eski arkadaşlarından bunun gibi bir yiğit bulamıyorum.” Ayrıca birçok Rum askerinin onun etrafını sardığını gördüm, onlara saldırdım, birini mızrağımla öldürdüm, geri kalanları kaçtılar. Sonra Amr’ın yanına gelip durdum ve “Ey Ebû Uhayha’nın oğlu, beni tanıyor musun?” dedim. Bana “Evet, Sakîf’in kardeşi.” dedi. Ona dedim ki: “Onlardan çok uzak değil. Sakîf kabilesi, bizim kardeşlerimiz, komşularımız ve müttefiklerimizdir, ben Sümâle’nin kardeşi Abdullah bin Kurt’um.” Bana şöyle dedi: “Merhaba sana, sen benim İslâm’da kardeşimsin. Allah’a yemin ederim ki eğer şehid olsan, şahit olarak Allah yeter, size mutlaka şahitlik ederim. Eğer bana şefaât verilse, elbette senin namına şefaât edeceğim.”

Abdullah bin Kurt şöyle der: Amr’ın yüzüne baktım, kaşının üzerine kılıç darbesiyle vurulmuş, gözleri kan doluydu, gözlerini açamıyordu. Ben ona şöyle dedim: “Sana müjdelersun, Allah seni bu yaradan kurtaracak ve Müslümanlara zafer verecektir.” Şöyle cevap verdi: “Allah, zaferi İslâm ehline acele verdi, Allah bu darbeyi şehadetime sebep kıldı ve bana onun bir benzerini daha lutfetti. Allah’a yemin ederim ki eğer etrafımdakilerin öldürülmelerinden korkmasam, bu düşmanla savaşmaya koşardım ve Rabbime kavuşuncaya kadar onlarla savaşırdım.” Sonra şöyle dedi: [74b] “Ey kardeşim, Allah’ın yanında şehadetin mükâfatı büyüktür ve dünya hayatını sürdürenler bu dünyadan sağ salım ayrılamazlar.” Bu sözü söylemesinin üzerinden çok geçmeden Rumlardan bir bölük üzerimize şiddetli bir şekilde saldırdı. Bütün Müslümanlardan önce Amr saldırdı, bir kılıçla bir sate yakın savaştı, aralarında toz kalktı. Daha sonra biz de onlara saldırdık ve çoğunu öldürdük. Amr bin Saîd’in otuz kılıç yarası almış halde yere yıkıldığını gördük. Rumlar, onun şiddetli savaştığını gördüklerinden ona kızmışlardı, Allah ona rahmet eylesin. O gün Saîd bin Hâris ve Hâris bin Hâris de şehid oldular, bunlar Kureyş kabilesinden idiler. Müslümanlar kâfirlerin topraklarını aldılar, kâfirler kaç-

rak kalelere sığındılar. Düşmanların çoğu öldürüldükten sonra Müslümanlar, Ürdün'ün topraklarını ve kentlerini aldıktan sonra onları sıkıştırmak için karşılarında durdular. Sonra Rumlar yalvarıp kalelerinden inmek için kendilerine koruma sunmalarını istediler. Ebû Ubeyde de bu mektubu yazıp Ömer bin Hattâb'a gönderdi.

Bismillâhirrahmânirrahîm. Ebû Ubeyde Cerrâh'tan Allah'ın kulu ve müminlerin beyi Ömer bin Hattâb'a selam olsun. Senin adına, hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah'a şükrediyorum. Ondan sonra, Müminlere zaferini veren, kâfirlere de azabını indiren Allah'a şükrolsun. Müminlerin beyine -Allah onun işlerini düzeltsin- [75a] Rumlarla karşılaştığımızı bildirmek isterim. Üzerimize büyük kalabalıklar topladılar, dağların başlarından ve deniz kıyılarından kimsenin onları yenemeyeceğini düşünerek üzerimize geldiler. Karşımıza çıktılar, bize baskın yapıp üzerimize saldırdılar. Biz Allah'a güvendik, "Allah bize yeter ve O, ne güzel vekildir" diyerek dileğimizi O'ndan istedik. Süvarilerimiz ve piyadelerimizle onlara doğru saldırdık, aramızda gün boyunca savaş oldu. Allah, Müslümanlardan birçoğuna şehitlik verdi. Onlardan biri olan Amr bin Saîd bin Âs vesilesiyle Allah kâfirlerin yüzüne kudret eliyle vurdu, öldürdü. Müslümanlar, onların ardından giderek vura vura ilerlediler, esirler aldılar, geri kalanları kaçarak kalelerine sığındılar. Müslümanlar, ordularını yağmaladılar, şehirlerini fethettiler. Allah, onları kalelerinden indirdi ve kalplerine korku saldı. Ey Müminlerin Emiri, sen ve yanındaki Müslümanlar, dinini güçlendirdiği ve kâfirlere karşı müminlere kolay zafer kazandırdığı için Allah'a şükredin. Hepiniz Allah'a sağlığınıza tamamlaması ve nimetini artırması için dua edin. Vesselâm.

Fihl halkı, Müslümanların Ürdün topraklarını fethettiklerini görünce, kendilerini öldürmemeleri, barış yapmaları, cizye malı vermeleri ve Rumdan olanların Ruma gitmeleri konusunda yalvardılar. Müslümanlar da [75b] bunun üzerine onlarla barıştılar, güven mektubu yazdılar. Bunun üzerine kalelerini açarak Müslümanların yanına indiler.

O yıl Rumdan gelenler Ruma geri döndüler, ancak daha önce o topraklarda oturanlar ve orada evlenip oralı olanlar kaldılar. Ürdün'ün ekilebilir arazilerini ve köylerini Müslümanlar barış yapmaksızın kılıçla aldılar. Müslümanlardan bir kısmı "bunları paylaşalım" derken bir kısmı da "bırakalım" dedi. Bunun üzerine Ebû Ubeyde, bu mektubu şöyle yazıp durumu bildirdi: Bismillâhirrahmânirrahîm. Lütuf ve büyük nimet sahibi olan Allah, Müslümanlara Rum

topraklarını fethederek verdi. Müslümanlardan birisi “Bunları yerlerinde bırakalım, buraları yeniden imar etsinler, bize cizye versinler.” derken diğeri “Bunları paylaşalım” diyor. Müminlerin bu konudaki görüşü budur. Müminlerin beyi, bize yazarak bunlara ne yapacağımız hakkındaki görüşünü bildirsin. Allah size her konuda başarı nasip etsin.

Ömer, şöyle bir cevap yazdı: Bismillâhirrahmanirrahîm. Allah'ın kulu ve Müminlerin emiri Ömer'den Ebû Ubeyde bin Cerrâh'a. Selam senin üzerine olsun. Senin adına, hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah'a şükr ederim. Gönderdiğin mektubun bana ulaştı. Mektubunda Allah'ın kendi dinini yücelttiğini, düşmanlarını helak ettiğini, bize düşmanlık edenlerin gücünü giderdiğini söylüyorsun. [76a] Geçmişteki ve şu andaki iyiliklerinden dolayı Allah'a şükr olsun ki bütün Müslümanları koruyan ve müminlerden bir zümreyi şehadetle şereflendiren Allah'tır. O şehitler rablerinin hoşnutluğunu ve cömertliğini kazandıkları için memnun olsunlar. O'nun kereminden bizi bu mükâfatlarından mahrum bırakmamasını ve sonra da bizi azgınlıktan düşmekten korumasını dileriz. Onlar, Allah'a samimiyet gösterdiler, yükümlülüklerini yerine getirdiler, Allah için çalışıyorlardı ve kendilerine (Cennete giden yolu) hazırlıyorlardı. Müslümanların kılıçla aldıkları yerler hakkındaki sözlerini anladım. Müslümanlardan birisi “Bunları paylaşalım.” derken diğeri “Bunları bırakalım, köylerini ve topraklarını imar etsinler, bize cizye malını versinler.” dediklerini okudum. Ben, onları topraklarında bırakmayı, cizye vermekle yükümlü etmeyi, her yılda bize bunu ödemeleri ve Müslümanlar arasında paylaştırmamız kanaatindeyim. Onlar bu toprakları imar etsinler, onlar burayı düzeltmeyi diğerlerinden çok daha iyi biliyorlar. Eğer onun halkını alıp aramızda paylaştırsak ne olur sanıyorsun? Biz gittikten sonra Müslümanlara kim kalacak? Allah'a yemin ederim ki, Müslümanlar o zaman konuşacak bir kimse bulamazlar. Aksi durumda ise Müslümanlar bunların cizye malını yerler. Biz ölsek, onlar ölseler, çocuklarımız onların çocuklarının cizye malını yerler, daima İslâm ehlinin kulları olurlar. Onlara cizye malı vermeyi emret, Müslümanların elini onlara zulmetmekten engelle, mallarını haksız bir şekilde almalarını önle. [76b]

Bu mektup Ebû Ubeyde'ye ulaşınca ona göre iş gördü, bu emrini uygulattı. Ömer'in mektubu Ebû Ubeyde'nin gönlünde geçtiği gibiydi. Müslümanlardan bir şair, bu sözleri söyledi: *Rumların meşhur yiğitlerini savaşta her birimiz öldürdük. Onların ailelerini süngüyle sürdük, kendi ailelerimize canlı döndük.*

Onları sırt üstü yere yıkarız, göze öldürülmüş davar gibi görünürler. Sağlam kılıçlarımız, çoğunu öldürdü; besili vücutlarından el ve ayaklarını uçurduk.

Müslümanların Hıms'a gidişini bildirir.

Ebû Ubeyde, Fihl'e karşı zafer kazandıktan ve Ürdün topraklarını aldıktan sonra, yanında bulunan Müslüman ileri gelenlerini ve yiğitleri yanına çağırdı ve şöyle dedi: “Ey İslâm ehli, Allah size iyilik eyledi, size sağlığın süslü elbisesini giydirdi, iman güzelliğini size verdi. Rum beylerine karşı sizi galip kıldı, size şehirlerini kalelerini ve kasabalarını fethettirdi, meliklerin meskenlerini size nasip etti, sizleri onlarla komşu yaptı. Kayseriyye'ye, İlya'ya sizinle birlikte gelmek istedim ama onlar şehirlerinin içine sığınmışlarken onların üzerine yürümek hoşuma gitmedi. [77a] Ayrıca ben onların yanındayken onlara yardım geleceğine inanmıyorum, bu topraklarda bana itaat edenler, eğer beni bu işlerle meşgul görürlerse benimle onlar arasındaki sözleşmeyi bozup onlara katılırlar mı bilmiyorum. Bu nedenle şunu yapmayı uygun gördüm: Dımaşk'a gideyim, bana itaat etmiş olanlarla olayım, sonra Hıms'a varayım. Eğer onların meliklerini oturdukları yerden etmeye gücümüz yeterse, Allah da onları yerlerinden sürerse, oradaki bütün şehir ve kasabaları teslim olup bizimle barış yapar, yalvararak cizye malı verir.

Bütün Müslümanlar “Güzel bir karar verdin! Sana uygun görünene gerçekleştir ve yola çık.” dediler. Ebû Ubeyde, her zorlu işte danıştığı Hâlid bin Velîd'i çağırdı ve ona “Atlılarla beraber Şam'a git.” dedi, Hâlid de yola çıktı. Ürdün topraklarını beklemesi için de Filistin ehlin-den Müslümanlarla birlikte komutan olarak Amr bin Âs'ı geride bıraktı. Hâlid, Dımaşk'a inene kadar ilerledi, şehir halkı onu hoş karşıladı. Sonra ertesi gün Ebû Ubeyde geldi, onlar da Ebû Ubeyde'yi istediği gibi karşılamak için dışarı çıktılar. İki üç gün orada kaldı ve daha sonra Hâlid'e yola çıkmasını emretti. Hâlid, Baalbek'e geldi, Bekaa topraklarını aldı, sonar Baalbek'e tekrar yöneldi ve onların üzerine indi. Baalbek'ten bazı yiğitler savaşmak için karşısına çıktılar, [77b] Müslümanlardan yaklaşık elli kişiyi onların üzerine gönderdi, onlar da onlara saldırarak öldürüp kalelerine geri kaçtı. Baalbek halkı, böyle olduğunu görünce, barış talep ettiler. Ebû Ubeyde onlarla barışarak bir koruma mektubu yazdı. Ebû Ubeyde, Hıms tarafına doğru yola çıktı. Bunun üzerine Hıms halkı onu çok kalabalık bir orduyla Cûsiyye'de karşıladılar. Ebû Ubeyde, Hâlid'i gönderdi, Hâlid geldi ve onları görünce şöyle dedi:

“Ey İslâm ehli, sertçe saldırın” dedi ve kendisi ileri saldırdı, Müslümanlar da ardından saldırdılar, hepsini kaçırıp şehirlerine geri tıktılar. Hâlid, Meysere bin Mesrûk’u gönderdi, Hıms kavminin bir atlı bölüğüne geldi, onlarla savaştı ve üzerlerine tekbir getirerek öldürüp geri kaçırttı.

Bir atlı bölüğü, Şürahbîl bin Hasene isimli Müslüman’ı yalnız görerek ona saldırdılar, o da tek başına onlara saldırıp yedisini öldürdü. Daha sonra Mishal Kilisesi’nin yakınlarında Hıms’ın berisindeki bir akarsuya ulaştı, atından indi ve suladı. Düşmanlar tek başına olan Şürahbîl’i görünce, otuz atlı ona geldi. Bunu görünce atını suya doğru sürdü, onlara saldırdı, on birini öldürdü, geri kalanlar Mishal Kilisesi’ne kaçıp girdiler. Arkalarından onları öldürmek için girdi, yukarıdan taş atarak öldürdüler. Allah’ın rahmeti üzerine olsun.

Milhân bin Zeyd Tâi, Abdullah [78a] bin Kurt Sümâlî ve Safvân bin Muttal geldiler, şehri kuşattılar. Şehir halkının kendilerine karşı çıkmalarını istediler, ancak kimse çıkmadı. Müslümanlar gelerek Resten Kapısı’nda durdular, şehir halkını her taraftan sıkıca kısırdılar. Şehir halkı Müslümanlara “Sultanımıza gidin, eğer onu yenerseniz hepimiz size köle oluruz.” dediler.

Şöyle rivayet edilir: Ebû Ubeyde, Resten Kapısı’nda konakladı, askerlerini kasabalarına saldı. Askerler çok yağma, mal getirdiler, şehir halkının azığını kestiler, sağlam sıkıştırdılar. Şehir halkı, esaretten korkup barışmak için yalvardılar, Müslümanlar da barışı kabul ettiler, onların canlarına, mallarına ve kiliselerine dokunmayacaklarına dair güven mektubu verdiler, bir gün ve bir gece konaklamak ve her yıl bütün Hıms toprakları ve kasabaları için yüz yetmiş bin altın vermeleri şartıyla barış yaptılar. Müslümanlar bu şartı kabul ettiler ve onlarla barıştılar. Şehir kapısını açtılar, Müslümanlar şehre girdiler.

Ebû Ubeyde bu mektubu Ömer’e yazarak şöyle bildirdi: Bismillâhirrah-mânirrahîm. Ebû Ubeyde bin el-Cerrâh’tan Allah’ın kulu, müminlerin emiri Ömer’e selam olsun. Senin adına, hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah’a şükrediyorum. Bundan sonra, bize ve sana Şam’ın en güzel [78b] ve seçkin iki kaleli, çok mallı şehri veren Allah’a şükürler olsun. Sonuç olarak müşrikler için en baskıcı, Müslümanlar için ise fethedilmesi en kolay olanıdır. Ey Müminlerin Emiri, Allah seni doğru yola ulaştırsın, sana şöyle bildiririm: Hıms şehrine ulaştık, kâfirlerden büyük bir toplulukla karşılaştık, Biz Müslümanlar onları büyük bir şiddetle süre süre şehirlerine girdik. Onların topraklarına girdiğimizde, Allah onların kalplerine korku saldı, barış için yalvardılar, cizye malı

vermeyi kabul ettiler. Biz de onlardan bunu kabul ettik, bu yüzden onlardan elimizi çektik, bize kalelerini açtılar, bize güven mektubu yazdırıp aldılar. Sonra, süvarilerimizi Rum sultanının tarafına gönderdik. Sultanlar sultanı olan Allah'tan, zaferiyle Müslümanları şereflendirmesini ve kâfirleri de büyük günahlarıyla elimize düşürmesini diliyoruz, selam üzerine olsun.

Bu mektup Ömer'e ulaştığında, okudu ve cevabını şöyle yazdı: Bismillâ-hirrahmânirrahîm. Bundan sonra, bize ve size kolaylıkla topraklar ve kaleleri verdiği, buraları fetjettirdiği ve işlerimizi kolaylıkla sağlamlaştırdığı, bize ve size iyilikler verdiği için Allah'a şükretmemi buyurduğun mektubunu aldım. Bu nedenle sonsuz ve sayısız şükür Allah'a mahsustur. Ayrıca süvarilerini Rum sultanına doğru gönderdiğini söylüyorsun, bunu yapma. Süvarilerini kendine geri çağır, topla. Bu yıl bitene kadar bekle, bakalım ne olur. Bütün işlerimizde Allah'ın izniyle güçlenelim. Selam senin üzerine olsun.

Bu mektup Ebû Ubeyde'ye ulaşınca [79a] Müslüman ileri gelenlerini çağırıp onlara şöyle dedi: “Ben süvarileri Halep tarafına Rum sultanının destekçilerine saldırıp yağmalamak ve zayıflatmak için gönderdim. Müminlerin beyi olan Ömer'e bu işi haber verince bana süvarilerimi geri çekmemi ve bu yıl geçene kadar sabretmemi emretti. Ne dersiniz?” hepsi ona şöyle dediler: “Müminlerin beyi, hayırlı olan hiçbir görüşten seni esirgemedi. Bir kişiyi mektupla gönder, onları geri getirsin” Bunun üzerine Ebû Ubeyde, Meyser'e'ye şu mektubu yazıp gönderip “mektubum sana ulaşınca, geri dön” dedi. Meyser'e'ye mektup ulaşınca, geri döndü, Ebû Ubeyde ile beraber Hıms'ta konakladı.

Daha sonra Ebû Ubeyde ayağa kalkarak insanları ordu haline getirdi ve Hâlid'e şöyle dedi: “Bin asker alarak Dımaşk üzerine yürü, orada konakla. Ben burada kalayım, Amr bin Âs da olduğu yerde kalsın. Böylece Şam'ın her tarafında Müslümanlardan bir bölük bulunsun, bize Şam halkına karşı güç vermiş olurlar. Sonra Hâlid yola çıktı, Dımaşk'ın dışında konakladı. Ebû Ubeyde'nin daha önce beş yüz askerle beraber Dımaşk'ta bıraktığı Süveyd bin Gülsüm de Dımaşk'ın içinde konakladı.

Allah'ın Şam'ın fethini Müslümanlara verdiği haberinin Kayser'e ulaşması

Abdullah bin Kurt Sümâlî şöyle demiştir: Ebû Ubeyde ile birlikte on sekiz gece Hıms civarında konakladık, işçileri Hıms çevresindeki kasabalara mal yağmaya gönderdi ve kendisi de oraya iyice yerleşti. [79b] Rumlar Fihl'de

yenilip kaçtıklarında, Antakya'daki sultanlarının yanına gittiler, Şam'ın zenginleri ve güçlülere Kayseriyye'ye göçtüler, Filistin halkı da İlye'ye sığındı.

Kaçanlar Herakl'in yanına vardıklarında, onların ileri gelenlerinden birini yanına çağırdı ve "Size nasıl bir bela geldiğini bana bildirin. Karşınıza çıkanlar da sizin gibi adamlar değil mi?" dedi. "Evet" deyince Herakl "Sayıca siz mi onlar mı çoktunuz?" diye sordu. "Biz onlardan daha fazlaydık. Nerede onlarla karşılaşsak sayıca onlardan daha fazlaydık" dedi. Herakl "O zaman size nasıl bir bela geldi de onlarla karşılaştığınızda kaçtınız?" diye sorunca sustular, sonra içlerinden yaşlı bir adam ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Sultanım, sana bunların enden kaçtığını anlatayım" deyince Herakl "Neden böyle oldu?" dedi. Yaşlı adam şöyle anlattı: "Biz araplara hamle kıldığımızda dağ gibi sabit dururlar, hiçbiri yerinden kımıldamaz. Bize hamle kıldıklarında ölümden korkmayan aslan gibi saldırırlar, borcunu alan alacaklı gibi saldırırlar. Biz onlara saldırınca sabırsızlık içinde korka korka saldırırız." Herakl "Size ne bela geldi de siz anlattığınız gibisiniz, onlar da senin anlattığın gibiler?" diye sordu. Yaşlı adam "Ben bu aşağılanmanın, mutsuzluğun ve yüreksizliğin neden geldiğini biliyorum" deyince Herakl "Neden böyle oldu?" dedi. Yaşlı adam şöyle dedi: "Araplar gece namazı kılarlar, gündüzleri oruç tutarlar, sözlerini ve emanetlerini yerine getirirler, iyiliği emreder, kötülüğü engellerler, kimseye zulmetmezler, onlara merhamet ederler. [80a] Biz ise şarap içeriz, haram işleri yaparız, sözlerimize ve emanetlere ihanet ederiz, başkalarının malını gasp edip zulmederiz. Allah'ı gazaplandıran şeyleri emreder, O'nu hoşnut eden şeyleri yasaklar, yeryüzünde bozgunculuk yaparız. Bu yüzden Allah'tan bize aşağılanma, yardımsızlık ve mutsuzluk gelmiştir. Herakl şöyle dedi: "Doğru söyledin, Allah'a yemin ederim ki bu şehirden ayrılacağım ve böyle yaman bir kavimden uzak duracağım. Sizi böyle sanmazdım, bu halde iken sizinle konuşmamın bana bir faydası yok." Yaşlı adam ona şöyle dedi: "Ey melik, Allah için Araplarla savaşmadan, onlara karşı çıkmadan bu şehri bırakıp da gitme." Herakl şöyle dedi: "Sizler Ecnâdeyn'de, Fihl'de, Dimaşk'ta, Ürdün'de, Filistin'de ve Hıms'ta savaştınız, hepsinde karşılarında durmadınız, kaçıp geri döndünüz. Yaşlı adam ona şöyle dedi: "Ey melik, etrafında sayısız insan vardır, bunlarla beraber savaşmadan gitme!" bunu konuştukları anda İlye ve Kayseriyye halkının elçileri geldiler.

Rum halkının Şam'dan kaçıp Müslümanlara saldırı için toplanmalarını anlatır.

Abdullah bin Kurt Sümâlî şöyle der: Fihl savaşında yenildikten sonra Kayseriye ve İlyâ halkları birlikte karar alarak Antakya'da bulunan Herakl'a elçilerini gönderme konusunda anlaştılar. Onun buyruğunu tuttuklarını, Arap kavmine karşı olup onları hoş görmediklerini ve ondan yardım dilediklerini, eğer yardım etmezse, Araplara teslim olacaklarını bildirdiler.

[80b] Bu haber kendisine ulaştığında, Herakl askerlerini göndermeye, kendisi ise Antakya'da kalmaya karar verdi. Böylece Rûmiyye, İstanbul, Cezîre ve Ermenistan'daki bütün Hıristiyan kavimlerine haberci gönderdi. Ergenliğe yeni ulaşmışlardan, yaşlı adamlara kadar her yaştan o kadar insan bir araya geldi ki yeryüzü bunların çokluğundan dar geldi. Ermenistan hükümdarı Circis otuz bin süvariyle geldi, Cezîre halkı da geldi.

Sonra Herakl, beylerin beyi olarak Bâhân'ı atadı, yanına da üç yüz bin asker verdi, bütün beyleri askerleriyle beraber Bâhân'ın emrine verdi. Onların herbirisine nafaka tayin etti; Bâhân'a iki yüz bin akçe, her bir beye de yüzer bin akçe Verdi, sonra da "Eğer savaş için toplanırsanız hepinizin beyi Bâhân'dır." dedi. Herakl, daha sonra orduyu çağırıp şöyle seslendi: "Ey Rum çocukları, Arap kavminin şehirlerinizi aldığını, topraklarınızı ele geçirdiğini, altın ve akçeye, buğday ve arpaya doyduğunu görüyorsunuz. Ancak bununla yetinmezler, oğul ve kızlarınızı, eşlerinizi esir alacaklar, beylerin çocuklarını kullanacaklar; eşlerinizden, ailelerinizden ve sultanınızdan bunları geri tutunuz." Bu sözleri söyledikten sonra bunları Müslümanların üzerine gönderdi.

Müslümanların casusları bu haberi Ebû Ubeyde'ye ulaştırdılar. Ebû Ubeyde bu haberi Müslümanlardan gizlemedi, hepsini [81a] topladı, Müslümanların ileri gelenlerine karşı ayağa kalkarak Allah'a şükretti, Peygamber'e salavat getirdi ve şöyle dedi: "Ey iman edenler, bilirsiniz ki Allah size verdiği sözü yardımıyla gerçekleştirdi, sizi her güç durumunda şerefliendirdi, sevdiğiniz şeyleri size gösterdi. Düşmanınızın güçlenip size yeryüzünü ve denizleri dolduracak kadar sayısız askerle geldiğini bilin, bunu casuslarım bana bildirdiler. Antakya'daki meliklerine gittiler, o da onları üç ordu halinde düzenelyip size gönderdi, her bir ordusunun sayısını Allah bilir. Gururlanıp helak olmamanız için size düşmanınızın haberini bildirdim. Size faydalı görüneni bana bildirmenizi istiyorum, ben de size kendi fikrimi söylüyorum, ben de sizden biriyim."

Yezîd bin Ebû Süfyân ayağa kalktı, Allah'a şükür ve övgüde bulundu, Peygamber'e salavat getirdi ve Ebû Ubeyde'ye şöyle dedi: "Düşmanımız hakkındaki haberi bize bildirmekle iyi yaptın. Ben de sana fikrimi söylüyorum, eğer iyiye yapın, eğer faydalı olan bundan başkası ise elbette ben Müslümanların iyiliğini istiyorum. Ben şöyle düşünüyorum: Hıms şehrinin kapısında toplanıp konalım; oğul, kız ve aileleri şehrin içinde bırakalım. Hâlid bin Velîd'in askerleriyle beraber gelmesini iste, gelsin. Amr bin Âs da gelsin, hepimiz şehri arkamıza alarak düşmanımıza **[81b]** karşı duralım."

Sonra Şürahbîl bin Hasene ayağa kalktı, Allah'a şükür ve övgüde bulundu, Peygamber'e salavat getirdi ve şöyle dedi: "Bu anda her kişiye nasihatte bulunmak dışında çare yoktur. Eğer her Müslümanın sözü kardeşiyle ters düşse bile, her birinin gücü yettiğinde aklına iyi görüneni söylemesi gerekir. Böylece Müslümanlara en faydalı olan yapılır. Bana doğru görünen şey, Yezîd'in söylediğini yapmamanızdır. Allah'a yemin ederim ki Yezîd Müslümanlara doğru nasihat eden biridir, ancak Müslümanlar için faydalı olan konusunda susma çare yoktur."

Bana doğru görünen şudur: "Şehir kavmi düşmanımızın dinindeyken, ailelerimiz ve eşlerimiz Hıms'a girmesinler. Biz düşmanımızla savaşırken şehir halkının sözleşmemizi bozup ailerimizle düşmanın gönlünü hoş edip etmeyeceğini bilmiyoruz."

Ebû Ubeyde şöyle dedi: "Allah, bunları küçük düşürdü ve onlar, sizin sultanlığınızı düşmanınızın sultanlığına tercih ettiler. Fakat, bizi korkuttuğun şeyden dolayı şehir halkını şehirden çıkaralım, ailelerimizi oraya yerleştirelim, şehrin kapılarını korumak için Müslüman erkeklerden bazılarını gönderelim. Biz de, Müslüman kardeşlerimiz gelinceye kadar durduğumuz yerde bekleyelim." Bunun üzerine Şürahbîl bin Hasene şöyle dedi: "Şehir halkıyla barıştıktan sonra **[82a]** onları şehirden çıkarmak ne sana ne de bize uygun değildir."

Daha sonra Ebû Ubeyde, çevresindeki Müslümanlara baktı ve "Sizin fikriniz nedir; Allah hepinize rahmet etsin mi?" dedi. Onlar şöyle dediler: "Biz burada kalmayı doğru görüyoruz. Ayrıca Rumların bu akdar çok toplanıp bize doğru geldiklerini halifeye bildir ve Şam'daki kardeşlerine de haberci gönder, sana gelsinler." Ebû Ubeyde şöyle dedi: "İş sandığınızdan daha büyüktür, haberiniz halifeye yetişmeden önce Rumların gelmelerinden korkarım."

Bundan sonra Meysere bin Mesrûk ayağa kalktı, Ebû Ubeyde şöyle dedi: “Ey Müminler beyi, Allah seni doğru yola ilet sin. Biz kaleler, şehirler kavmi değ iliz, dağ lar ve ovalar kavmiyiz. Bizi Rum ül kesinden, şehirlerinden çıkar, kendi ül kemize ya da ona benzer yerlere gö tür. Ayrıca bütün askerler tek bir bölük halinde huzurunda toplansın ve halifeye sana yardım etmesi için haberci gönder.

Bunun üzerine bütün Müslümanlar “Meysere’nin dediğ i doğrudur.” dediler. Ebû Ubeyde’nin dileğ i orada kalmaktı, ancak bu kadar kiş inin sözüne karşı gelmek istemedi. Müslümanların hepsinin söyled iğ i bir sözün hayır ve bereket olacağ ını belirterek hepsine kendisi nihai kararını verinceye kadar hazır olmalarını emretti. Ebû Ubeyde, vergi toplamak için görevlendirdiğ i Habîb bin Mesleme’ye haber gönderip şöyle dedi: **[82b]** “Sana buyruğ um ulaşt ığında Hıms’tan aldığın malları sakla, sana söylemedikçe kalanlardan baş ka hiçbir şey alma.” Yola çıkacağ ı zaman Habîb bin Mesleme’yi yanına çağ ırarak şöyle dedi: “Şam kavminden aldıklarımızı geri ver, düş manı onlardan uzak tutmadıkça onlardan cizye malı almak bize uygun değ ildir. Sonra onlara şöyle söyle: ‘Biz barış ımıza ve sözümüze sadığ ız, siz vazgeçmedikçe biz sözümüzden dönmeyiz. Ülkenizi düş mandan korumadıkça sizin mallarınızı almayı uygun görmedik. Sizden uzak baş ka bir yere gö çüp konacağ ız, kardeşlerimizi yanımıza çağ ıracağ ız, sonra düş manlarımızla savaşıcağ ız. Eğer Allah bizi onlara karşı muzaffer kılsa, siz aksini talep edene kadar, sizinle yaptığımız anlaşmaya sadık kalacağ ız.’”

Sabah olunca, Ebû Ubeyde Müslümanlara Şam tarafına doğru yola çıkmalarını emretti. Habîb bin Mesleme de kendilerinden mal topladığ ı kavmi çağ ırdı ve onlara mallarını geri verdi, Ebû Ubeyde’nin söylediklerini onlara ilet ti. O zaman şehir halkı şöyle demeye başladı: “Allah sizi bize geri döndürsün ve Allah’ın laneti bize hakim olanlara olsun. Eğer sizin yerinizde Rumlar olsalardı, bize bu maldan hiç geri vermezlerdi. Hatta bizden zorla da mallarımızı alırlardı.” Ebû Ubeyde, Ömer bin Hattâb’a mektup yazarak Rumların ona karşı çokça toplanıp Müslümanlara doğru yürüdüklerini bildirdi. **[83a]** Mektubu Süfyân bin Afv’a verdi ve şöyle dedi: “Müminlerin beyine git, benden selam gö tür, gördüğ ünü ve casuslarımızın anlattıklarını ona bildir. Ayrıca istişare meclisinde, kâfirlerin çokluğ undan dolayı Müslümanların tümünün Hıms’dan gö çüp Şam’a dönmeyi uygun bulduklarını doğru bir şekilde bildir.” Mektubu bu şekilde yazdı: Bismillâhirrahmânirrahîm. Casuslarım Rum sulta-

nın şehrine yetişip bana geldiler ve bana Rumların çok büyük bir orduyla bize doğru yürüdüğünü, bizden önceki ümmetlere böyle bir ordu toplamadıklarını bildirdiler. Müslümanları çağırıp bu haberi kendilerine bildirdim ve hepsi bunlardan biraz geri çekilip uzak durmanın faydalı olacağını belirttiler, senin buyruğun geldiğinde ne emredersen onu yapalım. Mektubu getiren kişi, olup biten herşeyi bilir, istediğini ona sor, yanımızda güvenilir birisidir, her halimizi bilir. Selam senin üzerine olsun.

Süfyân şöyle dedi: Mektubu Ömer bin Hattâb'a ulaştırdığımda selam verdim, bana ilk olarak "Müslümanların işleri nasıldır?" diye sordu. Ben de "Namazlarını bırakmazlar, oruç tutarlar, gece boyunca namaz kılıp Allah'tan yardım dilerler." dedim. Mektubu okudu ve şöyle dedi: "Müslümanlar ne yaptılar?" Ben de "Yola çıktığım gecenin sabahında, sabah namazını kıldıktan sonra [83b] Hıms'dan Şam'a göçüyorlardı. Sözleri ve görüşleri bu şekilde gerçekleşti." dedim. Süfyân şöyle der: Ömer'in yüzünün şişkinliğinden gördüğüm kadarıyla bu iş ona hoş gelmedi. Sonra şöyle dedi: "Allah onlara bu kadar çok yerde zafer verdikten sonra neden düşmanlarıyla savaştan çekildiler? Niçin ellerine geçen yeri, Allah'ın onlara fethettirdiği şehri düşmana bırakıp geri çekildiler? Korkarım ki iyi bir iş yapmadılar, belki düşmanlarına zayıflık gösterdiler, böylece düşmanlarını kendilerine karşı cesaretlendirdiler."

Süfyân şöyle der: "Ben dedim ki: "Allah senin işlerini düzeltsin, gözüyle gören kişinin bilgisiyle işiteninki bir değildir. Rum sultanı o kadar çok asker topladı ki sayısını ancak Allah bilir, dünya kurulduğundan beri bunun gibi kalabalık hiç toplanmadı. Casuslarımız, bize bu ordunun bir kısmının bir dağın başından düz yere toplanana kadar iki gün bir gecelik mesafe geçtiğini söylediler. Bu ordunun sadece bir kısmıdır, kalanlarının ne olduğunu düşün." Ömer şöyle dedi: "Müslümanların Hıms'tan göçmeleri bana hoş gelmedi. Fakat, hepsinin ortak görüşü böyle mi oldu?" Ben de "Evet." dedim. Bunun üzerine Ömer şöyle dedi: "Allah'a şükürler olsun. Müslümanların hepsinin bir şeyde ortak görüşte olmalarının hayırlı olacağını umuyorum." Süfyân şöyle der: Ben şöyle dedim: "Ey Müminlerin beyi, yanından göndereceğin bir yardımla, savaştan önce Müslümanları güçlendir. [84a] Bu savaşta Rumlara karşı Allah'ın bize vereceği yardımla zafer bulursunuz. Bu defa da Rum kavmi Âd ve Semûd kavimlerinin helak olması gibi helak olup giderler." Ömer şöyle dedi: "Mektubumuzu Ebû Ubeyde ve Müslümanlara ver ve hepsine Saîd bin Âmir'in yardımının onlara geleceğini bildirerek onları müjdele." Ömer'in

Ebû Ubeyde'ye yazdığı mektup: Bismillâhirrahmânirrahîm. Allah'ın kulu, müminlerin emiri Ömer'den, Ebû Ubeyde'ye ve beraberindeki Muhacirlere, Ensara, iyilikle onlara tabi olanlara ve Allah yolunda cihad edenlere selam olsun. Senin adına, hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah'a şükr ediyorum. Ondan sonra, Sizin Hıms'tan Dımaşk'a göçtüğünüz, Allah'ın size fethettirdiği yerleri terk edip düşmanınıza kendi isteğinizle teslim ettiğiniz haberi bana geldi. Bunu hoş görmedim, sonra elçinize bunun hepinizin görüşü olup olmadığını sordum ve o da bunun sizin en iyilerinizin ortak görüşü olduğunu söyledi. Böylece anladım ki Allah hepsinin aklına hayırdan başka bir şey göstermez, kolaylıkla elde edilen zafer eninde sonunda gerçekleşecektir inşallah. Bunun üzerine, Allah gönlümü bu düşünceyle hoş eyledi. Elçiniz benden yardım istedi, yardımım size bu mektuptan önce yetişecektir inşallah. [84b] Bilin ki, ne bizim çokluğumuz sayesinde büyük ordulara galip geldik, ne de Allah'ın bize zafer bahşetmesi çokluğumuzdan kaynaklandı. Aksine, Allah bazen büyük toplulukları yok eder, çokluklarını azaltıp dağıtır, çabalarını ve çokluklarını boşa çıkarıp faydasız kılar. Bazen de Allah az sayıdaki orduya sayıca çok olan ordu karşısında yardım eder. O halde Allah size kendi düşmanlarına karşı zafer versin, düşmanlarına gazabını indirsin. Selam sizinle olsun.

Abdullah bin Kurt Sümâlî şöyle der: Hıms'ta sabah namazını kıldıktan sonra Ebû Ubeyde ile birlikte Hâlid bin Velîd'in bulunduğu Dımaşk'a yürüdük. Böylece, Hıms'ı fethedip şehir halkıyla barış imzaladıktan sonra bizden hiç kimse orada kalmadı. Dımaşk'a girdiğimizde Hâlid yanımıza geldi ve bizimle onun askerleri birleşerek tek ordu oldular. Daha sonra Ebû Ubeyde, Hâlid'le özel olarak görüşerek ona haberleri aktardı, bütün Müslümanların Hıms'tan göçmeyi uygun gördüğünü söyledi. Sonra Hâlid şöyle dedi: "Bana göre düşmanla savaşmadan göçmek uygun değildi, ancak hepinizin görüşü böyle oluyorsa, hepinizin ortak görüşünün hayırlı olacağını umuyorum."

Abdullah bin Kurt Sümâlî şöyle der: Ebû Ubeyde iki gün [85a] Dımaşk'ta kaldıktan sonra Süveyd bin Gülsüm'ü çağırarak ona şöyle dedi: "Güvence verip barış yaptığımız kişilerden aldığınız malı geri ver ve onlara 'barışımıza sadık kaldık, siz bozmadığınız sürece sözümüze vefa gösterdik' de!" sonra Ebû Ubeyde dostlarını çağırdı ve onlara "Sizin fikriniz nedir? Bana söyleyin" dedi. Yezid bin Ebû Süfyan şöyle dedi: "Ben, çıkıp Câbiye'de konaklamayı uygun görüyorum. Sonra Amr bin Âs'a, beraberindeki Müslümanlarla birlikte gelmesi için haberci gönderelim ve düşman gelinceye kadar bekelyelim, geldik-

lerinde de savaşılmı, Allah'ın yardımıyla onlara üstün gelelim.” Şürahbîl bin Hasene şunları söyledi: “Madem ki bu kadar toprakları aldıktan sonra onlara geri bıraktık, kalanın da hepsini onlara bırakmamız kanaatindeyim. Sonra uzak düzlüklere gidip halifemize yakın olalım. Halifeden bize yardım gelirse, biz onları yeneriz o durumda. Düşmanlar bizim üzerimize gelirse onlarla savaşırız, aksi takdirde bize gelmezlerse biz gidip onlarla savaşırız.” Müslümanlardan bir kişi “Bu faydalı bir sözdür, yapın.” dedi.

Muâz bin Cebel Ebû Ubeyde'ye şöyle dedi: “Düşmanınız sizin kendinize yapmak istediğiniz şeyden daha fenasını size yapar mı? Allah'ın Rum meliklerini, güçlü yiğitlerini ve büyük ordularını sizin elinizle bu yerlerde helak ederek size fethettirdiği bu yerleri nasıl onlara bırakıp gidersiniz? **[85b]** Eğer onlar gelip önceki gibi içinde güçlenerek otursalar, Müslümanların oraya tekrar girmeleri çok daha zor olacaktır. Size bu yerleri bırakıp gitmek uygun mudur? Belkâ kasabalarını ve Ürdün kasabalarını haraç malı aldıktan sonra düşmanı bunlardan geri kaçırmamanız uygun mudur? Allah'a yemin ederim ki oradan ayrıldıktan sonra tekrar oraya girmek isterseniz çok güçlükler ve belalar çekersiniz.” Sonra Ebû Ubeyde şöyle dedi: “Allah'a yemin ederim ki, Muâz bin Cebel doğru ve hayırlı sözler söyledi. Haraçlarını aldıktan ve aramızda Allah adına sözleştikten sonra kavmi düşmanın yağmalamasına bırakmak bize uygun değildir. Gücümüz yettiğince onlardan düşmanı uzak tutacağız, Allah katınca ömrümüz olacaktır. Dilerseniz Câbiye'de konaklayalım, Amr bin Âs'a haberci yollayalım, askerleriyle gelsin, Rum kavmiyle karşılaşınca kadar burada bekleyelim. Bunun üzerine Hâlid bin Velîd ona şöyle dedi: “Eğer Câbiye'de olsaydın, şu anda bulunduğundan daha iyi bir durumda mı olurdun?” Bunlar bu şekilde konuşurlarken, Ebû Ubeyde'ye Amr bin Âs'ın Abdullah isimli oğlu babasından bir mektupla geldi. Mektupta şöyle deniyordu: Kendileriyle barış yaptığımız İlyâ halkı ve Ürdün kavminin çoğu, bizimle onlar arasındaki anlaşmayı bozdular ve bize asi oldular. Rumların kendi kabileleriyle beraber sayısız insanla Şam'a geldiğini, sizin de aldığınız **[86a]** şehirleri korkup bıraktığınızı söylüyorlar. Bu sebeple size karşı cesaret buldular, bana da isyan ettiler. Hepsi benim üzerime gelmeye and içti. Bununla ilgili görüşünüz neyse acele bana yazıp bildir. Eğer bana gelmek istersen, yerimizde sabit kalıp duralım, eğer benim sana gelmemi dilersen geleyim, ya da bana yardım gönder de bunlara karşı güçleneyim. Aldığımız yerleri geri almak için bizi çok korkuttular, bizimle savaşmak için cesaretlenip hazırlandılar. Eğer bize karşı bir fırsat bulsalar,

bize bakmazlar. Ebû Ubeyde cevabını şöyle yazdı: Bismillâhirrahmânirrahîm. Ondan sonra, mektubun bana geldi, mektubunda bizim Rumların yerlerini bırakıp gittiğimizi işittikleri için düşmanınızın sizi korkutup size karşı hazırlandığını, size isyan ettiğini söylüyorsunuz. Allah'a şükürler olsun, bu gidişimiz Müslümanların güçsüzlüğünden, düşmanlardan korkmaktan ya da bilgisizlikten değildi. Aksine düşmanları şehirlerinden ve kalelerinden çıkarmak, Müslümanları bir araya toplamak, etraftakilerin yakınımıza gelmelerini sağlamak, yardımların gelmesini beklemek ve sonra düşmanla bir yol bulup savaşmak için bir tuzaktı. Müslümanların süvarileri toplandı, askerleri tamamlandı. Allah'ın yakın dostlarına zafer ihsan edeceğine ve sözünü yerine getireceğine ve dinini yücelteceğine inandık. Kâfirlerin hiçbirisi karısını, kızını, kardeşini ve anasını esirlikten [86b] koruyamayacak ve kendi canını da dağların tepelerine dağılsa da kurtaramayacak hale gelinceye, kalelerinde saklanamayacakları için bizden güvence dileyip barış için yalvarana kadar Allah'ın kâfirleri aşılayacağına inanıyoruz. Allah'ın öteden beri işleyip duran kanunu (budur). Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın (Fetih, 48/23). Yanınızdaki Müslümanlara benim Müslüman topluluklarla onlara geldiğimi bildir. Allah'a olan güvenlerini artırsınlar, savaştığınız kavim ve düşmanınız sizde güçsüzlük görmesinler, boşluk bulmasınlar. Size karşı savaşma cesaretini bulurlar, size isyan ederler. Allah bizi ve sizi zaferiyle şereflendirsin, bize ve size sağlık elbisesi bağışlayarak giydirdin, selam üzerinize olsun.

Ebû Ubeyde, Abdullah'a mektubu verip şöyle dedi: "Babana selamımı ilet ve senin peşinden orduyla geldiğimi Müslümanlara bildir. Ey Abdullah, Allah'ın Müslümanları onlarla güçlendirdiği, inançlarını arttırdığı ve onunla dostluk kurdukları kavimden ol. Çünkü sen sahabelerden birisin, Cenâb-ı Hak, sahabenin faziletini diğer tüm Müslümanlardan üstün kılmıştır. Bu konuda babana güvenme, ordunun bir tarafında sen bulun, Müslümanlara savaşta rehebriyet et, onlara zafer vadet ve sabırlı olmaya teşvik et, baban da ordunun diğer tarafında böyle yapsın." Abdullah şöyle dedi: "Umarım bu konuda benim hakkımda hoşuna giden şeyleri yaptığımı duyarsınız."

Şöyle rivayet edilir: Kendisi ve babası o şekilde davrandılar, [87a] kâfirlerle karşı sertlik gösterdiler. Sonra Abdullah, Ebû Ubeyde'nin mektubunu alıp babasına geldi, Müslümanları toplayıp mektubu okudu. Sonra ayağa kalktı, Allah'a şükür ve övgüde bulundu, Hz. Muhammed'e salavat getirdi ve şöyle dedi: Allah'ın koruması, Ürdün halkından olan ancak yanında İlyâ kavmin-

den bir kişi bulunduran yahut ona destek olan ya da onu bize teslim etmeyen hiç kimseyi kapsamaz. Bizimle barış yapıp anlaşmamıza giren hiç kimse İlyâ kavminin üzerine gitmek için hazırlanmadan yatmasın. Onlara doğru yürümek ve onların karşısında konaklamak istiyorum. Sonra savaşçılarını öldürüp çocuklarını esir alıncaya ya da aşağılanarak cizye malı verinceye kadar onları sıkıştırıp savaşaacağım. Sonra bütün Müslümanlara İlyâ'ya doğru gitmelerini emredip kendisi de insanların başına geçip İşyâ tarafına yaklaşık iki mil yürüdü ve orada konakladı. Ürdün kavmine "Alışveriş için çarşınızı açın" dedi, onlar da açtılar. Sonra da şunu duyurdu: Allah'ın koruması, bizimle barış yapıp anlaşmamıza girenlerden silahını alıp ordumuza katılmayan ve emrimizi yerine getirmeyen kimseleri kapsamaz. Barış yapanların tümü silahlarını alıp geldi. Amr da onları oğlu Abdullah'ın komutasında Müslümanlardan beş yüz kişiyle beraber gönderdi. Bu işlerin tümünü de Ürdün halkının da İlyâ kavmi gibi isyan etmemeleri ve İlyâ kavminin Müslümanların ordu toplayıp onları öldürmek için üzerlerine geldiğini işitmeleri, korkarak kalelerine [87b] sığınıp zararlı işler yapmamaları için yaptı.

Ürdünlü tüccarlar ve orada akrabalarının yanına gelmiş olan İlyâlı bir asker İlyâ'ya gittiler ve onlara "İşte Amr bin Âs size ordusuyla geliyor" dediler. Bunun üzerine çevredeki dostlarıyla mektuplaştılar, bir araya geldiler. Ürdün halkından bunlara gelen herkes Müslümanların ordusunun geldiğini bildirdi, böylece kendilerini öldürüp yağmalayacaklarını kesin bildiler, korkudan çok belaya düştüler.

Sonra Amr bin Âs, İlyâ kavmine bu mektubu yazıp gönderdi: Bismillâh-rahmânirrahîm. Amr bin Âs'tan İlyâ'nın asillerine. Allah'ın selamı, doğruluğa uyarak hiçbir ilahın ortak olmadığı Yüce Allah'a ve Hz. Muhammed'e inanan kimsenin üzerine olsun. Ondan sonra bize merhamet eden, peygamberiyle bizi kendine yönelten ve onun elçiliğiyle bizi şerefendiren, diniyle birliğini saf şekilde bize bildirip bizi şerefendiren rabbimize çok şükrederiz. Biz O'na hiçbir şeyi eşit tutmadığımız, O'ndan başka ikinci veya üçüncü tanrı vardır demediğimiz bir Allah'a şükr ederiz. Ayrıca sizi küfrünüzle parça parça yapan Allah'a şükrederiz. Sizin her bir parçanız kendi söyledikleri küfür sözleriyle sevinir. Bazılarınız Allah'ın oğlu olduğunu söyler, bazılarınız 'Allah ikincinin ikincisidir' der, bir kısmınız da 'Allah, üçüncünün [88a] üçüncüsüdür' dersiniz. Allah'a ortak koşanlar, onun rahmetinden uzaktır. Sübhanallah, yüce Allah onların söylediklerinden kesinlikle uzaktır. Kendisine olan küfrünüz

ve Hz. Muhammed'in dinine girmediğiniz için soylularınızı ve insanlarınızı öldüren, şerefınızı alan, yöneticilerinizi bu topraklardan kovan, şehirlerinizi, topraklarınızı, evlerinizi ve mallarınızı bize uygun görerek veren Allah'a şükürler olsun. Allah, bu kötü işleriniz sebebiyle sizi açlık, korku ve aşağılanma ile kınadı. Benden bu mektubu aldığınızda İslâm'a girin, güvende olursunuz. Aksi durumda gelin ve bize aşağılanarak cizye malı verin, böylece ben de sizin malınız ve canınız için güven mektubu vereyim. Bunu da yapmazsanız, hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah'a yemin ederim ki atlı süvarileri ve piyadeleri birbiri ardınca üzerinize salarak size yeneceğim. Ayrıca savaşçılarınızı öldürüp soyunuzu esir alıp köle olarak çalıştırmadıkça ve sizler hiç var olmamış gibi olana kadar size güç kullanacağım.

Bu mektubu Hristiyan bir elçiyle birlikte onlara gönderdi ve ona "Bana acele cevap getir, seni bekliyor olacağım" dedi. O Hristiyan, mektubu onlara ulaştırdığında ona "Ardından ne haber var?" dediler. O da şöyle cevap verdi: "Bilmiyorum. Beni bu mektupla gönderen kişi bana şöyle dedi: 'Çabuk gel. Senin onların cevap mektubuylar beraber gelmen dışında, beni onların üzerine ilerlemekten hiçbir şey alıkoyamaz.' dedi." [88b] Ona şöyle dediler: "Bize bir saat sabret, casuslarımız Şâm'daki Arap beyine ve bize doğru gelen meliklerimize gittiler. Şimdi bize geri gelmelerini bekliyoruz. Bakalım, bize ne söyleyeceklerini görelim. Eğer Araplara karşı durabileceğimizi görürsek onlarla barış yapmayız, ancak onlara karşı duramayacağımızı görürsek diğerleri gibi biz de barış yaparız.

Bunun üzerine Hristiyan haberci akşama kadar yanlarında kaldı. Sonra casusları geri dönerek onlara Bâhân'ın komutasındaki üç orduyla geldiğini ve her orduda yüz bin atlı bulunduğunu söyledi. Araplara bu haber ulaştığında, Müslümanların kendilerine doğru gelenlere karşı duramayacaklarını anlayıp daha önce aldıkları şehirlerden geri çekildikleri, daha önce girdikleri Kınnesrîn topraklarından ve Hıms'tan sürüldükleri bilgisini de aldılar. Daha sonra Arapların Dimaşk'taki beylerinin yanına gelerek bu mektubu kendilerine yazdıklarını, Rumların bunları süre süre geldikleri haberini aldılar. Onlar bu haberle sevindiler ve kendilerine mektup getiren Hristiyan'ı çağırarak onunla birlikte Amr bin Âs'ın mektubuna şu cevabı yazdılar: Bize kendinizi övdüğünüz, bizi ayıpladığınız bir mektup yazdınız; yalan söz sahibine fayda etmeyeceği gibi başkasına zarar da veremez. Bizi neye çağırdığınızı anladık. İşte meliklerimiz ve dinimizin uluları sizin üzerinize gelmektedirler. Eğer size yenerlerse, bu

Allah'ın eskiden beri bizim için yaptığı şeydir; ama eğer Allah size zafer verirse biz de [89a] kendilerinden cizye aldığınız kardeşlerimiz gibi aşağılanarak size köle oluruz. Elçi bu mektubu Amr bin Âs'a getirdiğinde elçiye "Ne için geç kaldın" diye sordu, o da anlattı. Amr bin Âs'ın asker toplamak ve onlara mektup göndermekteki amacı, kalan Müslümanlar kendisine yetişinceye kadar kâfirleri kendisine karşı gelmekten korkutup engellemekti. O gün, Hâlid bin Velîd geldi, Ebû Ubeyde'nin öncü kuvvetine ulaştı. Ebû Ubeyde, insanları Dimaşk'tan Ürdün'e göç ettirdi, Hâlid'i de Yermûk'a hareket ettirdi, Amr bin Âs da gelip onunla birlikte kamp kurdu.

Mâlik bin Kusâme, sonradan Müslüman olarak iyi iman sahibi olan Cürce isimli birisinden aktarır: Ben Rum sultanının Antakya'dan Bâhân komutasında gönderdiği ordudaydım. Sayımızı Allah'tan başka kimsenin bilmeyeceği ve insanlardan kimsenin bizi yenemeyeceği kadar çok kişi geldik. Bu şekilde gelerek Arap kavmini Kinnesrîn denilen yerden çıkardık, onların peşinden Hıms'a geldik ve oradan da çıkardık, yine peşlerinden gelerek Dimaşk'tan da çıkardık. Bunun üzerine, yıllardır ibadetgâhından hiç çıkmayan keşişler de dahil olmak üzere kendisine Hristiyan diyen herkes dini uğruna savaşmak üzere çıkıp geldi. Şam'da bulunan Arapların tümü Hristiyandı ve bu işler olduğunda bunlar [89b] üç kısma ayrıldılar: Bir kısmı, Arapların dinini benimseyerek onalarla beraber oldular. Bir kısmının da Hristiyanlıktaki inançları güçlü olduğundan bizimle birlikteydiler. Diğer kısmı ise Hristiyan inaçlarına sahip olmadıkları halde "Halkımızın dininden olan Hristiyanlara kılıç çekmek istemeyiz, ancak Rumların Araplara üstün gelmelerini de istemeyiz." derlerdi.

Ebû Ma'şer şöyle der: Rumlar Müslümanların üzerine bu kadar çok askerle geldiğinde, Ebû Ubeyde Müslüman ileri gelenlerini çağırıp onlara "Ne dersiniz?" diye sordu. Onlar da "Danışmak faydalı olacak." dediler. Yezîd bin Ebû Süfyân şöyle dedi: "Ben Müslümanları biraz geri çekip Ayla'da konaklamamızı ve sonra da Ömer'e sayısız askerin bize doğru geldiğini ve onun yardımını beklediğimizi bildirmeyi faydalı görüyorum." Daha sonra Amr bin şöyle dedi: "Benim gözümde Ayla da diğer Şam kasabaları gibidir. Aksine ben, topraklarımızdan olan bir ovada konup yardım gelmesini beklemeyi ve yardım gelince de kavmimizle beraber savaşmak için gelmeyi uygun görüyorum." Hâlid bin Velîd sessizce onların söylediklerini dinliyor ama sessizce durup hiçbir şey söylemiyordu. Allah ona rahmet etsin, çok sıkıntılı bir olay olduğunda Müslümanlar onun dediğini yapsalar, Hâlid'in görüşü uğurlu olurdu. Allah ona

rahmet etsin, Hâlid Rumların çokluğunu işitse daha da cesaretlenirdi, onun yanında bu Rumlar insan değil, köpek olduğunu sanırsın. [90a] Ebû Ubeyde Hâlid'e "Sen ne dersin?" diye sordu. Hâlid şöyle dedi: "Sayıca ve kuvvetle onlarla savaşırsak, onlar bizden daha fazla ve daha kudretlidirler, bizim onlara gücümüz yetmez. Eğer onlarla Allah adına savaşırsak, onların çokluğu hiç fayda etmez." Sonra Hâlid -Allah ondan razı olsun- öfkeleni ve Ebû Ubeyde'ye "Sözümü dinler misin?" dedi. O da "Dinlerim" dedi. Hâlid "Emretmeyi bana ver, bırak da insanlarla beraber bildiğimi yapayım." Allah'ın beni onlara karşı üstün kılacağını ümit ediyorum." Bunun üzerine Hâlid'e emretme yetkisini verdi.

Yahyâ bin Hânî şöyle der: Ebû Ubeyde Müslümanlara görüşlerini sorduğunda, biri "Taşlık ovaya gidip konaklasak ve toprakalrımıza yakın yerde yarıdım beklemeyi uygun görüyorum." dedi. Kays bin Hübeyre de şöyle dedi: "Eğer Şam'ı onlara bırakıp gidersek Allah bizi bir daha Şam'a döndürmesin. Böyle fışkıran pınarları, ırmakları, mahsulleri ve yemişleri, altın akçeleri, ipek elbiseleri bırakıp arpa ekmeye ve aba giymeye, sıkıntılı yere mi dönersiniz? Bir de savaşta öldürölünce cennette benzersiz nimetler içinde yaşayacağınızı söylersiniz. O halde cenneti bırakıp nereye gidersiniz? Ülkemiz gibi kötü ve açlık yerine dönen kişiyi Allah korumasın ve geri döndürmesin." Bunun üzerine Ebû Ubeyde ona şöyle dedi: "Doğru söyledin ey Kays. [90b] O açlık ve zahmet dolu yerlere dönmek ve Allah'ın size verdiği yerleri, kaleleri, malları, evleri düşmanınıza bırakmayı istersiniz. Sonra da geri dönüp Allah sizden bu kaygıyı gidermişken onlara verdiklerinizi geri almak için bunlarla savaşmak istersiniz. Allah'a yemin ederim ki bu yanıltıcı bir görüştür." Bunun üzerine Hâlid Kays'a "Allah seni hayırla mükâfatlandırsın. Senin özün benim gön-lümdekine uygundur. Allah'a yemin ederim ki Allah'ın emri olmadıkça bu topraklardan gitmeyeceğiz, ayrılmayacağız." dedi. Sonra Meysere bin Mesrûk Absî ayağa kalktı ve Ebû Ubeyde'ye şöyle dedi: "Allah senin işlerini düzeltsin. Yerinden kıpırdama, Allah'a güven, düşmanınla savaş! Umarım Allah sana za-fere verir. Eğer bu ülkeden çıkarsan korkarım ki buraya bir daha giremezsin. Bu ülke için savaştıktan sonra ve Ecnâdeyn ve Fihl savaşlarında büyüklerini yi-ğitlerini öldürüp sürdükten sonra neden bu toprakları onlara bırakuyorsun?" Ebû Ubeyde şöyle dedi: "Allah emretmedikçe ben yerimi terk etmeyeceğim. Emretme yetkisini Hâlid'e verdim, ben de sizinle beraber Allah'ın hükmünü gözeteyeğim."

Abdullah bin Kurt şöyle der: Rumlar bize yakın gelip konakladıklarında içlerinden birçok Hıristiyan Müslüman olmuş, sağlam bir imana sahip olmuşlardı. Onlara ‘Rum askerlerine gidin, imanınızı gizleyerek onların haberlerini bize getirin’ dedik, onlar da öyle [91a] yaparlardı. Rum askerleri üç dört gün karşımızda konakladılar, ne onlar bize bir şey söyleyip karşımıza çıktılar ne de biz onlarla konuşup karşılırlarına çıktık. Bu haldeyken Rum askerleri tarafından büyük bir gürültü koptu. Üzerimize saldırmak istediklerini düşündük, biz de saldırıya hazırlandık ve bize haber getirmesi için casus gönderdik. Biraz zaman geçtikten sonra casuslar bize geri gelerek Rum sultanından bir haberci geldiğini, sultanlarının mal ve yardım gönderdiğini, Bâhân’ın bu malları onların arasında paylaştıracığı ve yardım getireceği müjdesini verdiğini, halkın da bunun için sevinç gösterisi yaptığını bildirdiler.

Bundan sonra Bâhân halkı topladı, ayağa kalktı ve onlara şöyle dedi: “Allah, dininize daima yardım ediciydi, sizin kötülüğünüzü isteyenlere karşı size şeref verip size yüceltirdi. Bir kavim topraklarınızı, evlerinizi ve mallarınızı almayı dileyerek üzerinize geldi. Sizin kum tanelerinden daha çok olan sayınızdan sadece bu vadede, size tabi olanlar ve dinize mensup olup da size uzak yerlerden gelenler dışında dört yüz bin askeriniz var. Bu Arap kavminden korkmayın; çünkü sayıları azdır, çoğu da çıplak ve açtır; çaresizlikte, açlıkta ve zahmette büyümüşlerdir. Siz ise meliklerin soyundan gelirsiniz, kaleler ve silahlar sahibisiniz, kalkan sahibi güçlü kimselersiniz. O halde, onların hepsini [91b] öldürmedikçe ya da hepiniz yok olmadıkça burayı terk etmeyin. Onların büyükleri ayağa kalktılar ve Bâhân’a “Sen sadece bize emirlerini ver ve neler yapacağımızı gör.” dediler. Bâhân da “Ben size emir verene kadar hazırlanın.” dedi.

Allah’ın Rum Sultanından gelen orduyu Şam’da yaptıkları büyük küfür ve günahlı işlerden dolayı öldürüp köklerini kurutmasını ve geride kalanları da dağıtmasını anlatır.

Ebû Cehm, Tenûh kavminden adı Ebû Beşîr olan ve Bâhân’a eşlik eden birisinden şöyle aktarır: Ben Hıristiyanken Bâhân’la beraber geldim ve hiç bir kasabada Arapların kötülüğünü işitmedik, hepsini hoşnut bulduk. Sonra Rumlar geldiler; şarap içmekten başlarını kaldıramazlardı, ellerini bozgunculuk ve zulümden çekmezlerdi, beylerinin sözlerini dinlemezlerdi, insanların aileleriyle zorla zina ederlerdi. Kasaba halkı feryat figan ederek ve adalet talep

ederek yöneticilerinin karşısına geldiler. Kimisi bekaretine el uzatılmış kızını getirir, kimisi koyunları alınmış çobanını getirir, kiminin de malları yağmalanmıştı.

Bâhân bu işleri görünce ayağa kalktı, bağırarak şöyle dedi: “Ey Hıristiyan dininin mensupları, Allah’ın üzerinize olan delilleri yücedir çünkü O, size bir elçi gönderdi, size bir kitap indirdi, peygamberiniz bu dünyayı sevmezdi, ‘Allah zalimleri sevmez diyerek’ size de dünyayı sevmemenizi ve kimseye zulmetmemenizi emretti. Sizse şimdi zulmün en kötüsünü ve büyüğünü yaparsınız. Allah’a emrini yerine getirmediğinizi için cevabınız ve bahaneniz ne olacak? [92a] İşte düşmanınız karşınızdadır, yiğitlerinizi öldürmeye ve soyunuzu esir almaya gelmiştir. Sizler böyle günahlar işleyip zulmedersiniz ve Allah’tan korkmazsınız. Eğer Allah sizin sultanınızı elinizden alsa ve düşmanınıza zafer verirse bunun günahı kime aittir ve bu işte sizden başka kim zâlim olmuş olur? Allah’tan korkun, insanlara zulmetmeyin.”

Bunun üzerine, o yerin ahalisinden bir adam ayağa kalktı ve Bâhân’a şöyle dedi: “Ben bir çiftçiyim, yüz keçim vardı, oğlum bunları güderdi. Askerlerinden büyük birisi yanıma uğradı ve keçilerimden ihtiyacı kadarını aldı, geri kalanı da yağmalattı. Oğlum annesine ağlayarak geldi. Annesi yanlarına gelerek bu kişiye ‘Keçilerimizden aldıkların senin olsun, gerisini geri ver.’ dedi. Kadını gördüğünde çadırına götürülmesini emretti, kendisi de ardından çadıra girdi, geciktiğinde oğlum çadıra gitti ve baktığında o büyük kişinin kendi annesini altına alarak tecavüz ettiğini, annesinin de ağladığını görür. Oğlu feryat ederek bağırды, adam da askerlerine emredince oğlanı kılıçla öldürdüler. Oğlumu sana getirmek için oraya gittim, emrindekilere emretti, kılıçla bana saldırıp iki elimi kestiler.” Bâhân “O kişiyi tanır mısın?” diye sorunca adam “Tanırım.” dedi. Bâhân “Hangisi, bana göster.” deyince adam “Şu karşında oturandır.” dedi. Bunun üzerine o işi yapan adam öfkelen-di, onun öfkelenmesine iki yüz üç yüz kâfir de öfkelen-di, Bâhân’ın gözü önünde şikayetçi adamı birlikte doğradılar. Bâhân şöyle dedi: [92b] “Benim gözüm önünde yaptığınız bu günah-tan dolayı nasıl gök-el kararmaz, dağlar yıkılmaz, denizler kaynamaz, yer çökmez; bu çok gariptir. Eğer bunların bir tanrısı olduğunu ve haklarını alacağını bilerseniz, şimdi size vereceği azaba hazırlanın, şimdi de sizi yakında helak edecektir. Eğer bunların tanrısına inanmazsanız, Allah’a yemin ederim ki benim gözümde köpeklerden daha kötüsünüz, işiniz, Allah’ı bilenlerin yapacağı işi değildir. Allah’ın size öfkelen-diğini ve size kendi halinize bıraktığını

biliyorum. Sizden dünyada ve ahirette rahatsız olduğuma şahit olunuz. Siz zulmünüzün sonunda, size ne olacağını göreceksiniz.”

Bâhân bunları söyledi ve sustu. Sonra Bâhân birkaç gün orada konakladı ve çadırlarını kaygılı bir şekilde topladı. Ardından da çevresindeki şehirlere haberci gönderdi ve onlara pazarlarını toplamalarını söyledi. Bunu yaptılar ancak bu iş Müslümanlara zarar vermedi, çünkü Ürdün Müslümanların elindeydi. Bâhân, bu işin Müslümanlardan bir şey eksiltmediğini gördüğünde, büyük birinin komutasında kalabalık bir süvari birliğini Müslümanlar ardından gönderdi. Amacı Müslümanları dört bir taraftan askerlerle kuşatarak onları faydalanacakları şeylerden engellemekti. Ancak Müslümanlar bunu anladılar, Ebû Ubeyde, Hâlid'i çağırttı ve ona piyadeler dışında iki bin atlı da verdi. Hâlid, o ordunun başındakine karşı durdu, [93a] atından inerek piyadelerle birlikte durdu ve Kays bin Hübeyre'yi süvarilerin başına koydu. Sonra Kays bu süvarilerle saldırdı, şiddetli bir şekilde savaştı ve kâfirlerin atları üzerine saldırdı, onları kırıp Hâlid'in beraberindeki piyadelere kadar geri püskürttü. Hâlid, bunu gördüğünde düşmanın başındakine karşı yürüdü, yanına yaklaştığında süngüyle saldırdı, Müslümanlar da onunla beraber saldırdılar, bunları kılıçlarla kolayca büyük bir saldırıyla öldürdüler, kalanlar geri kaçtılar. Kâfirlerin büyük patriği de kaçıp giderken Kays bin Hübeyre o patriği gördü ve Nümeyr oğullarından birisine “Ey Nümeyr oğullarının kardeşi, patriğin kaçmasına izin verme, onu öldür. Bugün savaşmakta atımı çok zorladım, bu düşmanı takip etmeye çaresi kalmadı. Bunun üzerine, Nümeyr oğullarından olan kişi, patriğin peşine düştü, ona yetişip üzerine bastırıldığında Patrik ona döndü, ikisi de kılıçlarıyla uzun süre çarpıştılar, ama kılıçları fayda etmedi. Sonra, birbirlerine tutuştular, ikisi de atlarından yere düştüler ve bir saat güreştiler. Sonra, Nümeyr oğullarından olan o Arap, Rum yiğidini yere yıktı, dümdüz yere vurdu ve göğsünün üzerine oturdu. O melon kâfir, çok güçlü bir yiğitti, Arap yiğidi iki bacağı ve eliyle sıkıştırdı, hiç kılmıdayamayacak hale getirdi. Kays bin Hübeyre bunları böyle görünce gelip tepelerinde durdu, Arap yiğide “Bu yiğidi öldürdün mü?” dedi. Arap yiğidi, “Allah'a yemin ederim ki o beni böyle sıkıştırmışken kıpırdamıyorum, iki elimi kendi elleriyle tutmuştur, [93b] hareket etmeye hâlim kalmadı” dedi. Kays kılıcını çekti ve o melon kâfirin elini kesti ve Nümeyr oğullarından olan kişiye “Şimdi işini gör.” dedi ve bırakıp gitti. Sonra, Hâlid bin Velîd “Ey Kays, Nümeyr oğullarından olan kişinin durumu nedir?” diye sorunda Kays kendisinin o patriğin elini kestiğini söylemedi.

Ebû Ubeyde'nin Müslümanlarla beraber Yermûk'ta konaklaması ve Ömer bin Hattâb'dan yardım talebinde bulunması

Abdullah bin Kurt şöyle der: Ebû Ubeyde Dimaşk'tan gelip de Yermûk denen yerde konakladığında Muâz bin Cebel ve birçok Müslüman gelerek ona “Müminlerin beyine haber göndererek üzerimize gelen askerlerden haber versen ve yardım istesen olmaz mı?” dediler. O da “Evet” dedi ve bu mektubu şöylece yazdı: Bismillâhirrahmânirrahîm. Ondan sonra, Müminler beyine şunu bildiririm: Rumlar Ermeniyeye ve Cezîre kavimlerini de yanlarına alarak, arkalarında silah taşıyabilecek kimseyi bırakmadan karadan ve denizden bize doğru geldiler, papazları ve keşişlerini de yanlarına aldılar, bu halde dört yüz bin askerle geldiler. Onların haberleri bu şekilde geldiğinde, Müslümanlardan bu haberi gizlemeyi ve canlarının yağmalanmasını istemedim, bu haberi hepsine açıkladım ve ileri gelenlerine görüşlerini sordum. Tümü Şam'a geri çekilmeyi, daha sonra en uzaktaki birliklerimizin de bize katılmalarını ve müminlerin emirinden yardım gelinceye dek hepimizin orada toplanması gerektiği görüşündedirler. O halde acele et, hemen peş peşe bize yardım gönder, yoksa Müslümanlar bunlara karşı [94a] dururlarsa canlarını dinleri için vereceklerdir. Eğer dağılırlarsa bunu mazur gör, çünkü güç yetiremeyecekleri bir şey onların üzerine geldi. Ancak Allah onları melekleriyle desteklese veya kendi tarafından bir yardımla düşmanlarını öldürürse buna karşı savaşabilirler, vesselâm.

Ebû Ubeyde'nin mektubu Ömer'e ulaşınca, Muhacirleri ve Ensar'ı çağırdı ve onlara okudu. Bunun üzerine Müslümanlar feryat edip ağladılar, ellerini Allah'a yalvararak kaldırdılar ve Müslümanları zarardan koruması, sağlık vermesi için dua ettiler. Sonra gönülleri Müslümanlar için çok korktu çok merhamet hissederek Ömer'e şöyle dediler: “Ey Müminlerin beyi, bizi kardeşlerimize gönder, üzerimize dilediğini komutan olarak ata ya da sen bizi alıp git! Allah'a yemin ederiz ki eğer öldürülürlerse, onların ölümünden sonra hayatta bize hiçbir hayır yoktur.”

Abdullah bin Kurt şöyle der: Ebû Ubeyde'nin Ömer'e mektubunu ben getirdim, bütün Muhacirler ve Ensâr, şefkatten dolayı çok ağladılar. Müslümanlara karşı en şefkatli olan kişi Abdurrahman bin Avf'tı, bu sebeple Ömer'i Şam'a gitmesi için çok sıkıştırdı, ancak sahabeler, Ömer'in kalması ancak yardım göndermesini daha doğru gördüler. Bunun üzerine Ömer, Abdullah'a “Müslümanlarla Rumlar arasında ne kadarlık mesafe var?” dedi. O da “Dört

beş gün var.” dedi. Bunun üzerine Ömer “Ne Yazık, Müslümanlara göndereceğimiz yardım onlara ne zaman yetişecek?” dedi ve bu mektubu şöyle yazarak gönderdi: **[94b]** “Bismillâh irrahmân irrahîm. Sümâle oğullarının bir kardeşiyle (Abdullah bin Kurt) gönderdiğin mektup bana ulaştı. Mektupta, Rumların keşişleri ve patrikleriyle beraber karadan ve denizden Müslümanlara doğru ilerlediklerini bildiriyorsun. Bize sürekli büyük yardımlarda bulunan yüce Allah, bu keşişlerin amellerini görünce Muhammed aleyhisselâmı hakla elçi olarak gönderdiği, düşmanlarına korku salarak ona zafer ve yardım verdi. Ayrıca Cenâb-ı Hak zaferi vadetti, Allah vadini yeribe getirir. Nitekim Kur’ân’da “O, Allah’a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir (Tevbe, 9/33).” Bunların çokluğundan korkma. Çünkü Allah onları kesinlikle reddetmiştir ve Allah tarafından reddedilenlerin işi malum olduğu üzere horluktur, zayıftır. Ayrıca Müslümanların sayısının azlığından dolayı kaygılanma, çünkü Allah Müslümanlarla beraberdir ve Allah’ın eşlik ettiği kimseler az değildir. Düşmanlarınızla yüzleşene ve onlarla savaşana kadar olduğunuz yerde kalın, destek ve yardım için Allah yeterlidir. Müslümanlara şunu bildir: Eğer düşmanlarının karşısında sabit durup saldırırlarsa, sabredip savaşırlarsa ve bu yolda ölürlerse, iyiler için Allah katındaki mükâfat dünyanın tümünden daha hayırlıdır. Yüce Allah, böyle davrananları Kur’ân’da şöyle övmüştür: İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmiştir (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir (Ahzâb, 33/23). **[95a]** Bu nedenle şehitlere ve Allah katında ne olduğunu bilenlerin hepsine ne mutlu. Yanınızdaki Müslümanlara şunu örnek ver: Peygamber aleyhisselâmın etrafında bulunan ve savaşlarda öldürülenler, Allah yolunda savaşmaktan hiç vazgeçmediler, Allah için ölmekten korkmadılar. Geride kalanlar ise zayıflamadılar ve öncekilerin başına gelen musibetten geri durmadılar, onları örnek alarak Allah’ın dinine girmeyenlere karşı Allah yolunda cihat ettiler. Böyle olan kavmi Allah Kur’ân’da şöyle överek rahmetini indirmiştir: Nice peygamberler var ki kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever. Onların sözleri ancak, “Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) ayaklarımızı sağlam tut. Kâfir topluma karşı bize yardım et” demekten ibaretti. Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükâfatını verdi. Allah, güzel davrananları sever (Âl-i İmrân, 3/146-148). Dünya hayatının karşılığı ganimet ve fetihtir,

âhiretin karşılığı ise günahların bağışlanması ve cennettir. Ayrıca mektubumu insanlara oku ve onlara Allah yolunda sabırla savaşmalarını emret, Allah onlara hem dünya hayatının hem de ahiretin mükâfatını verecektir. “Onların güçsüz oldukları şey onlara ulaştı” şeklindeki sözüne gelince, eğer onlara karşı gücünüz [95b] yetmezse Allah’ın onlara gücü yeter. Allah, daima onları kahredendir. Eğer gücümüzle veya çokluğumuzla halkla savaşsaydık, onları yenmek çok zor olurdu ve bizi yok ederlerdi. Ancak biz, Allah’a doğrulukla tevekkül ederiz, güç ve kuvvetten kurtularak O’na yönelir ve bağışlamasını, zafer vermesini dileyen kullarız, Allah’ın yardımını bulursunuz İnşallah. Bu nedenle, Allah’a samimi niyetinizi gösterin, O’na yalvarın, sabredin, Allah’tan sakının, böylece kurtuluşa erenlerden olursunuz. Vesselâm.”

Abdullah bin Kurt şöyle der: “Ömer bana bu mektubu verdi ve şöyle dedi: ‘Hızlı yürü, mektubu ulaştır ve yetiştğinde bütün safların karşısında dur, ben-den selam söyle ve onlara şunu söyle: Ey İslâm ehli, düşmanlarınıza doğrulukla saldırın, onlara aslanlar gibi cesurca saldırın, başlarını kılıçlarınızla vurun, onları sinek yavrularından zerrelere daha az değerli sayın. Çünkü biliyoruz ki siz onlara galip gelirsiniz; düşmanınızın çokluğundan korkmayın ve size yetişmeyenler yüzünden ümitsizliğe düşmeyin.’” Abdullah şöyle der: “Ben deveme bindim ve savaş kaçıracağım korkusuyla hızlı yürüdüm. Ömer tarafından Ebû Ubeyde’ye bin askerle yardıma gönderilen Saîd bin Âmir’in geldiği gün ben de Ömer’in mektubuyla yetiştim. Ebû Ubeyde, mektubunu Müslümanlara okudu, [96a] Müslümanlar o gün çok sevindiler, yardım gelmesiyle arkaları ve gönülleri güçlendi, Ömer’in mektubundaki müjdeyi okudular, sevindiler, gönülleri hoş oldu.

Şöyle rivayet edilmiştir: Ömer, Saîd bin Âmir’i ordunun başına geçirip göndermek istediğinde, öğüt vermek için çağırdı ve şöyle dedi: “Ey Saîd, seni bu ordunun komutanı olarak atadım, Allah’tan onlardan daha çok korkman dışında sen onların hiçbirinden üstün değilsin. Öyleyse onlara sövme, dövme, zayıfları hor görme, güçlülere üstün tutma, hakkı takip et, sapkın arzularının peşinden gitme. Ben senden bana gelecek şeyleri severim, sen de sevdiğin şeyi bende bulacaksın.” Saîd “Ey Müminlerin beyi, sen bana öğüt verdin, ben de seni dinledim. Sen de sana öğüdümü dinle.” deyince Ömer “Söyle.” dedi. Saîd şöyle dedi: “İnsanlarla işinde Allah’tan kork, Allah’la işinde insanlardan korkma. Kendin için dilediğini yakın ve uzak Müslümanlar için de dile, kendin için dilemediğini onlar için de dileme. Adaletin açık olduğu işlerde em-

rini uygula, Allah seni sıkıntıdan kurtarır ve yönetiminde, buyruğunda seni güçlendirir. Bir işte birbirine zıt iki hüküm verme, bunun sonucunda sözün de kararın da zıt olur, hak batılla birleşir, ne merettiğini bilmez gibi olursun. Ancak adaleti gözle ve gücün oldukça adalet neredeyse onu güçlendir. Allah yolunda sıkıntı çekmekten çekinme.” Ömer’in elinde bir ağaç vardı, [96b] Ömer o ağaca başını dayayarak Saîd’in öğüdünü dinledi, başını kaldırdı ve gözlerinden yaşlar akıp “Ey Saîd bu dediklerini kim yapabilir?” diye sordu. Saîd şöyle dedi: “Allah’ın senin boynuna yüklediği idarecilik görevi gibi görevler yüklenen kişi, kusurlu değildir. Emir vermekle yükümlüsün, insanlar seni dinler ya da dinlemezler. Allah sana sorduğunda ‘hakı emrettim’ dersen halkın seni dinleyip dinlememelerinden sorumlu olmazsın, bu mazur görülür.” dedi. Daha sonra görüştüler, Ömer Saîd’i gönderdi.

Hâris bin Abdullah el-Ezdî şöyle der: Ebû Ubeyde, Yermûk denen yerde konaklayıp dört bir yandaki Müslümanları topladığında, sayılamayacak çoklukta Rum halkı çadırlarının direklerini ve haçlarını sürükleyerek geldiler. Keşişleri, papazları ve patrikleri de beraberlerinde onları Müslümanlarla savaşıma teşvik ederek geldiler ve Deyrül-Cebel denilen kilisede konakladılar. Onlar bu kadar büyük orduyla gelince Müslümanlar çok korktular. Müslümanlara kendilerine yardım gelene kadar Şam’ı bunlara bırakıp gitmek daha hoş geldi. Ebû Ubeyde, Müslümanların ileri gelenlerini çağırarak “Faydalı olan iş nedir, söyleyiniz.” deyince hepsi “Doğru olan, Şam’dan çıkmamızdır.” dediler. Hâlid bin Velîd ise “Biz çıkmayız, sen komutayı bana ver, beni birileriyle burada bırak, İnşallah bu düşmana ben yetebilirim.” dedi. Bunun üzerine Ebû Ubeyde ona şöyle dedi: “Komutayı sana verdim, insanlara bildiğin gibi emret.” dedi. [97a] Kays bin Hübeyre de Hâlid’le beraber oturuyordu. Şam’da Müslümanlar arasında güç ve savaşmakta bunlar gibisi yoktu.

Hâris bin Abdullah el-Ezdî şöyle der: Sonra Hâlid, Müslümanları gönülleri açık, düşmanlarına karşı cesur ve savaş aletleri çok basit şekilde alıp çıktı ve bunları bir sağ kanat ve bir sol kanat oluşturacak şekilde üç sıra halinde dizdi. Sonra Hâlid, Ebû Ubeyde’nin yanına geldi ve ona şöyle dedi: “Sağ kanadın komutasına kimi koyardın?” diye sordu. Ebû Ubeyde “Muâz bin Cebel” diye cevap verdi. Hâlid “Buna uygundur, emret sağ kanadın başına geçsin.” deyince Ebû Ubeyde, Muâz bin Cebel’i çağırıp sağ kanadın başına koydu, sonra da Kuttâb bin Eşyam’ı da sol kanadın başına koydu. Hâlid şöyle dedi: “Ben süvarilerin komutasını alayım, sen de piyadelerin komutanı olarak kimi istersen

onu ata.” Ebû Ubeyde şöyle dedi: “Piyadelerin başına inşallah savaş gününde ölmesinden ve geri çekilmeyeceğinden korkmayacağımız birisini atayacağım. Hâşim bin Utbe’yi piyadelerin başına koyacağım.” Ebû Ubeyde Hâşim’i çağırdı ve “Git ve piyadelerin komutanı ol. Ben de senin askerim” dedi.

Sonra Hâlid, Ebû Ubeyde’ye “Her bir kabileye ve bayrak sahibi her topluluğa haberci gönderip beni dinlemelerini emret.” dedi. Bunun üzerine Ebû Ubeyde, Dahhâk bin Kays’ı çağırdı ve “Git ve askerlere Hâlid bin Velîd’in her emrini yapmalarını söyle.” dedi. Dahhâk çıktı ve bütün askerlere seslenerek “Beyniz Ebû Ubeyde size Hâlid bin Velîd’in sözünden çıkmamanızı emretti.” dedi. Bunun üzerine hepsi “Dinledik ve itaat ettik.” dediler. Dahhâk, Muâz bin Cebel’in de yanına uğradı, ona da aynı şeyi [97b] söyledi, Muâz bin Cebel de “Dinledik ve itaat ettik.” dedi ve Müslümanlara bakıp “Hâlid’e itaat ederseniz, kutlu ve bahtlı birisine itaat etmiş olursunuz” dedi. Dahhâk şöyle der: Hâlid’e Muâz’ın onun için neler söylediğini söyledim. Hâlid de “Eğer beni seviyorsa, ben de Allah için onu severim. Kardeşim Muâz’ın ve dostlarının İslâm hizmetinde geçmişte kazandıkları öyle mükâfatları vardır ki biz ona yetişip erişemeyiz. Ne mutlu onlara!” dedi.

Şöyle rivayet edilir: Sonra Hâlid, dizdiği saflara doğru gitti ve her bir saf karşısında durarak şöyle dedi: “Ey İslâm ehli, sabır şereftir, çözülmekse zayıftır. Sabırla zafer bulursunuz, Allah sabırlılarla beraber olduğu için sabredenler yücelirler. Batıl ehli olanlar güçsüz olup dağılırlar. Haklı olanlar, Allah’ın kendileriyle birlikte olduğunu bilirler, hiç güçsüz olmazlar, Allah yolunda savaştıklarını bilirler. Eğer ölüp Allah’a varırlarsa yanında ağırlanırlar, günahları bağışlanır ve cennete girmeye hak kazanırlar. Şüphesiz Allah şükredendir ve şükredenleri sever.”

Şöyle rivayet edilir: Hâlid, tümünü gezerken her safta durup bu şekilde konuştu. Daha sonra Müslüman süvarilerini etrafına topladı ve Kays bin Hübeire’yi çağırarak şöyle dedi: “Sen Arapların ünlü yiğitlerindensin, bugün benim yanımda senin gibi çok az asker var, benimle beraber bu süvari birliğinde bulun.” Çünkü Kays daima Hâlid’le birlikte hareket ederdi, ona [98a] uyardı, yiğitlik ve dayanıklılıkta, kâfirlere karşı cesur olmada bir parka Hâlid’e benzerdi. Sonra Hâlid, Meysere bin Mesrûk’a haberci gönderdi, Amr bin Tufeyl’i ve Zinnûr’u da çağırdı. Sonra süvarileri dört bölüğe ayırdı ve bunların her birini bir bölüğe komutan atadı. Hâlid’in kendisi de bir bölüğün başında yola çıkarak, Rumların büyük ordusuna, Bâhân’ın da bulunduğu yere yetişti.

Rumlar Müslümanların geldiğini görünce çok korktular, çünkü onlara Arapların Şam'ın tümünü bırakıp gittikleri haberi gelmişti, bununla gönülleri hoş olmuş, kendilerini güvende hissetmişlerdi. Müslümanlar Hıms'ı aldıktan sonra bırakıp gittiklerinden ve Dımaşk'ı da Yermük'a kadar bıraktıkları için bunu gerçek sandılar. Rumlar, Müslümanların aralarında bir savaş olmadan kalan yerleri onlara bırakıp gideceklerini ummuşlardı. Fakat Hâlid'in süvarileriyle karşılarında gördüklerinde Rumların hepsi dona kaldılar, sonra da bayraklarını çıkardılar, yiğitlerini, keşişlerini ve papazlarını çıkararak yirmi saf halinde dizdiler, saflarının ucu bir uçtan diğerine görülmezdi. Daha sonra Müslümanların karşısına onlardan kat kat daha fazla olan bir süvari bölüğünü çıkararak geldiler. Süvarileri, Müslümanların süvarilerine yaklaştığında, papazlarından bir büyük yiğit, [98b] iki saf arasından çıktı, dövüşmek ve onlara yiğitliğini göstermek için Müslümanlardan bir yiğit istedi. Bunun üzerine Hâlid "Bu melunun karşısına çıkacak bir yiğit yok mudur? Biriniz çıksın, yoksa ben çıkacağım" dedi. Müslümanlardan birçok kimse karşısına çıkmak istedi. Meysere bin Mesrûk da çıkmak isteyince Hâlid ona "Sen yaşlı bir adamsın, rakibinse genç bir adamdır, onunla dövüşe çıkmanı istemiyorum. Çünkü yaşlı bir adamın genç bir adama gücü yetmez. Sen bizimle yerinde kal, Allah sana rahmet eylesin." dedi. Ardından da Amr bin Tufeyl dövüşe çıkmak isteyince, Hâlid ona "Ey yeğenim, sen genç ve yiğit bir çocuksun, korkarım ki ona gücün yetmeyecek." diyerek geri çevirdi. Bunun üzerine Hâris bin Abdullah "Ben çıkayım." Hâlid "dileğini yerine getir." dedi. Onunla dövüşmek için dışarı çıkarken Hâlid "Daha önce bir yiğitle tek başına dövüştün mü?" diye sordu, "Hayır." dedi. Hâlid "Öyleyse onunla dövüşmeye çıkma." dedi. Sonra Kays bin Hübeyre "Ey Hâlid, bunun karşısına çıkarmak için beni gözlüyorsun." dedi. Hâlid "Bunu anladın. Eğer onun karşısına sen çıkarsan öldürürsün, eğer sen çıkmazsan ben çıkacağım." dedi. Kays "Hayır, ben çıkayım." dedi ve bu sözleri söyleye söyleye meydana çıktı: *Halkımın kızlarına sorun, ben savaş gününün yiğidi değil miyim? [99a] Rakipleri kükreyerek kolayca yıkarım, Gazaya giren bu şekilde girsin.*

Düşmanına yaklaştığında atını vurdu, sonra tekbir getirerek papaza saldırdı ve kılıcıyla vurarak demir miğferiyle beraber başını kesti, papazın ölüsü atının ön ayakları arasına düştü, Müslümanlar tekbir getirdiler.

Bunun üzerine Hâlid "Bu gördüğünüzden sonra geriye kolay bir fetih

kaldı.” dedi ve Kays’a “Düşmanın üzerine saldır.” dedi. Sonra da askerlerine “Allah’a yemin ederim ki bu büyük yiğitlerini toprakta gördükten sonra asla doğrulamayacaklar.” dedi. Hâris bin Abdullah el-Ezdî “Bize yakın olanlara ve süvarilerinin üzerine saldırdık.” der.

Kays şöyle der: “Onların kalanlarını saflarına kaçırncaya dek öldürdük. Hâlid de karşısındakilere saldırıp öldürdü, Amr bin Tufeyl ve Meysere bin Mesrûk’un da her birisi bir yandan saldırarak hepsini saflarına geri kaçtırtılar. Sonra Hâlid, süvarilerini geri çekti, yiğit Müslümanları orduya geri getirdi. Müslümanlar sevinirken Rumların ileri gelenleri birbirini azarlayarak şöyle dediler: “Müslümanların sayıca az olan atlıları, bu kadar sayısız atlılarınızı he-lak ederek öldürdüler, hepinizi dağıttılar. Yazıklar olsun size. Size nasıl bir bela geldi? Siz de onlar gibi insan değil misiniz? [99b] Gelin, gelin!” Yine bütün atlılarını topladılar, yeryüzünü çekirge kaplamış gibi kapkara yaptılar. Müslümanlar, onların gelip savaşıacaklarını sanarak onların çokluğundan habersiz bir şekilde cesaretle onlara yöneldiler.

Kays şöyle der: Onlar geldiler, Müslümanlara karşı yakın bir yerde durdular. Hiçbirisinin Müslümanlara saldırmaya cesareti yoktu, cesaretlilerinin bile yüreği Müslümanların heybetinden korkuyla dolmuştu. Hâlid Müslümanlara şöyle dedi: “Biz zafer kazanıp döndük, onlar ise öldürülüp geri döndüler. O halde, bir saat onlara karşı durun. Eğer onlar bize saldırırlarsa savaşırız, eğer geri dönerlerse zafer bizim olur.” Sonra kâfirlerin yiğitleri korku içinde Müslümanların üzerine saldırmak için yakına geldiler, yine yürekleri korkuyla tire-yip geri döndüler. Defalarca Müslümanlara yaklaşıp korkuyla geri dönerlerdi. Müslümanlar ise bayraklarının altında put gibi sessiz ve hareketsiz bekliyor, hiç birisi bir söz söylemiyordu. Sadece gönüllerinden Allah’a dua ederek yardım isterlerdi. Rumlar, Müslümanların bu şekilde hareketsiz ve sessizce duruşlarını, düzgünlüklerini görünce Allah onların kalplerine büyük bir korku saldı. Böylece bir saat durdular ve yüz çevirerek beylerine döndüler.

Onların beyleri, yiğitleri, papazları, keşişleri ve patirkleri toplanarak beylerbeyi olan Bâhân’a gelerek olup biteni ona anlattılar. Bâhân onlara şöyle dedi: “Ben bir fikir sahibi oldum, onu size [100a] söyleyeyim: Bu kavim ülkenize girdi, seçkin atlarınıza bindiler, gösterişli elbiselerinizi giydiler, hoş ve tatlı yemeklerinizi yediler, altın ve akçeyi tattılar, görmedikleri şeyleri gördüler. Bunların yanında, bunları bırakmaktansa ölmek daha kolaydır. Bu nedenle, şuna karar verdim: Haberci göndererek bunlardan akıllı birisini iste-

yelim, onunla konuşalım, tanışalım, bunları bir şey karşılığında gönderelim. Belki bununla ülkemizi gönüllerinden çıkarırlar. Eğer bunu yapsalar, bizden aldıkları şey, savaşmamız yanında çok az kalır. Ayrıca savaştığımızda kazanıp kazanmayacağımızı bilemeyiz.” Hepsi bu söze sevinerek “Ne güzel söyledin, hepimize iyilik ettin, şefkat gösterdin. Söylediğin şeyi hemen şimdi yap.” dediler. Bâhân içlerinden Cürce isimli bir ileri geleni gönderdi, bu kişi Ebû Ubeyde’ye geldi ve “Ben Rum sultanının beylerbeyi olan Bâhân’ın elçisiyim. Sana şöyle der: Senden önce senin yerinde olan beyini bana gönder. Onun akıllı bir yiğit olduğunu, kavminizin asillerinden olduğunu duydum. Soyluların akıllarının diğerlerinden fazla olduğunu söylerler. Dileğinizin ne olduğunu ondan soralım. Eğer bizimle sizin aranızda bir şey varsa, sizle biz razı gelirsek, iki tarafın da rızasıyla hayırlı şekilde barışalım, Allah’a şükredelim. Görüş birliği olmazsa, [100b] savaş devam edecektir.

Ebû Ubeyde, Hâlid’i çağırdı, ona Rum elçisinin söylediğini aktardı ve Hâlid’e şöyle dedi: “Sen git ve Bâhân’ı İslâm’a davet et. Eğer kabul ederlerse, bu onların mutluluğudur, eğer kabul etmeseler aşağılanarak cizye vermeleri gerektiğini bildir. Bu iki şeyden birisini kabul etmezlerse, Allah aramızda hüküm verene kadar savaşmaktan başka çare yoktur.”

Şöyle rivayet edilir: Rumların bu elçisi günbatımında geldi, biraz oturmadan akşam namazı vakti geldi, Müslümanlar namazlarını kıldılar. Hâlid, Rum elçiye şöyle dedi: “Karanlık oldu, sabah olduğunda beyinin yanına gideceğim. Beyine git ve ona cevabı ulaştır. Müslümanlar, Rum elçisinin gitmesini bekle-diler, ancak Rum elçisi Müslümanların namaz kılışına, Allah’a dua edişlerine uzaktan izledi. Bunun üzerine Amr bin Âs “Bu elçi deli olmasın?” deyince Ebû Ubeyde “Müslümanları gözlediğini anlamıyor musun? Allah’a yemin ederim ki Allah’ın onun kalbine iman koyduğunu, İslâm’ı ona sevdirep iyiliğini ona bildirdiğini umuyorum.” Rum elçisi biraz sonra Ebû Ubeyde’ye yöneldi ve ona şöyle dedi: “Ey Müslüman, bana ne zaman bu dine girdiğinizi, insanları ne zaman buna çağırdınız?” Ebû Ubeyde şöyle dedi: “Yirmi yıl kadar önce bu dine davet geldi, bir kısmımız Allah elçisi geldiğinde iman etti, bazılarımız da ondan sonra Müslüman oldu.” Sonra elçi “Peygamberiniz size, kendisinden [101a] sonra başka bir elçinin geleceğini söyledi mi?” deyince Ebû Ubeyde şöyle dedi: “Hayır, kendisinden sonra başka bir elçi gelmeyeceğini bize bildirdi. Ayrıca bize, Meryem oğlu İsa’nın kendisinin gelişini müjdelediğini anlattı.” Bunun üzerine Rum elçisi “Ben de bu söze ve İsa’nın bize deveye binen

bir peygamber geleceğini söylediğine şahidim. Peygamberinizin o olduğunu sanıyorum. Ayrıca bana peygamberinizin İsa hakkında ne söylediğini ve sizin ne söylediğinizi bana anlatın.” dedi. Ebû Ubeyde şöyle dedi: “Bizim peygamberimiz İsa hakkında Allah’ın söylediğini söyler: Allah nezdinde İsa’nın durumu Âdem’in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona “ol” dedi ve oluverdi (Âl-i İmrân, 3/59). Ayrıca Allah, kitabımızda peygamberimize kendi dilinden size şunu söylemesini ister: Ey Ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih ancak Allah’ın elçisidir, Allah’ın Meryem’e ulaştırdığı kelimesidir ve O’ndan bir ruhtur. Şu halde Allah’a ve peygamberlerine iman edin, “(Tanrı) üçtür” demeyin, bundan vazgeçin; hakkınızda hayırlı olan budur. Allah ancak bir tek ilâhtır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. Güvenmek ve dayanmak için Allah yeter. Ne Mesih Allah’ın bir kulu olmaktan geri durur ne de yakın melekler. Büyüklenecek O’na kulluktan geri duranların hepsini Allah, yakında huzuruna toplayacaktır (Nisâ, 4/171-172).

Tercüman bunun anlamını kendisine Rumcada tercüme ettiğinde elçi “Bu söz gerçektir, İsa da kendisini bu şekilde anlattı, sizin Peygamberiniz Hz. Muhammed’in İsa’nın bize hakkında haber verdiği kişi olduğunu anladım ve buna şahadet ederim. Ayrıca siz doğru bir kavimsiniz, iyilerinizden iki kişiyi bana çağırır.” dedi. Ebû Ubeyde Muâz bin Cebel’i [101b] ve Saîd bin Zeyd’i çağırdı ve Rum elçisine şöyle dedi: “Bunlar Müslümanların en iyilerindendir ve İslâm’a ilk girenlerdendir.” Sonra Rum elçisi Ebû Ubeyde’ye ve Muâz’a şöyle dedi: “Üçünüz, Müslüman olup sizinle savaşırsam bana cenneti garanti eder misiniz?” dedi. Ona şöyle dediler: “Evet, eğer Müslüman olsan, doğru olsan ve ölene kadar böyle kalsan cennete girersin.” Elçi şöyle dedi: “Benim Müslümanlardan olduğuma şahitlik edin.” Müslümanlar onun Müslüman oluşuna sevindiler, selamlaştılar, hayır dualarla övdüler ve şöyle dediler: “Eğer elçimiz sabah vaktinde gitse ve sen gitmemiş olsan, seni onlara gitmekten alıkoyduğumuzu sanırlar, onlar da elçimizi bize geri göndermezler. Sen bu gece git, Müslüman olduğunu söyleme, elçimizi sabah vaktinde gönderince bize geri dönüp haber getirdiğinde Bâhân ile bizim aramızdaki işin ne olacağını görelim. Elçimiz bize döndüğünde sen de gel, bizim yanımızda çok değerlisin, her birimiz için aynı anne ve babanın kardeşi gibisin” dediler. Elçi “İyi ve güzel söylediniz” diyerek ayağa kalktı ve gitti, Bâhân’a “Sabahleyin istediğiniz kişi gelecek” dedi.

Sabah vaktinde Hâlid gelip döndüğünde o da geldi, Müslümanlara katıldı, iyi bir Müslüman oldu, gazalarda iyi savaşlar yaptı. Allah rahmet eylesin.

Hâlid ile Bâhân arasında olanları anlatır

[102a] Şöyle rivayet edilir: Sabah olduğunda, Hâlid, Meysere'nin hanımından üç yüz altına aldığı kızıl bir deriden yapılmış çadırını gönderdi. Rum askerlerinin ortasında bu çadırı kurdu, çadırda bir saat oturdu. Rumlar Hâlid'i esmer ve sert bir yiğit olduğunu gördüler. Hâlid, uzun boylu, geniş, heybetli bir yiğitti; onu görenin yüreğinde heybetinden ve gücünden dolayı korku oluşurdu. Bâhân da çadırında oturdu, Hâlid'in geleceği yolda askerlerin yiğitlerini yirmi saf halinde dizdi. Sağ tarafa on saf, sol tarafa da on saf olacak şekilde kat kat siyah demir zırhlarla kuşanmış bu safların arkasında da atlıları saflar halinde dizdi, bu safların sonu görünmezdi. Bâhân'ın bunu yapmaktaki amacı, Hâlid'e ordusunun heybetini göstererek onu barışmak için yumuşatmaktı. Sonra Hâlid'e haberci gönderdi, Hâlid kalkıp geldi ancak bu dizilen saflara hiç göz atmadı, bunlar var mı yok mu hiç bakmadı. Bâhân'a yaklaştığında, Bâhân Rumca "Hoş geldin Arap beyi." diyerek karşılayıp yanına aldı ve ona şöyle dedi: "Senin Arap kavminin soylularından ve yiğitlerden olduğunu, akıllı ve vefalı biri olduğunu söylediler. Akıllı kişinin sözü faydalı olur, vefa sahibinin sözü doğru olur, sözünde ve emanetinde dürüst olur." Sonra tercümanı getirterek ikisinin arasında oturttu.

Hâris bin Abdullah şöyle der: Ben Hâlid'in sevdiği [102b] bir arkadaşıydım. O gün beni yanına aldı, beraber gittim ve kızıl çadırında birlikte oturduk. Bâhân Hâlid'i çağırdığında Hâlid "Beraberimde gel." dedi, ben de "Seni istediler, beni değil." dedim, Hâlid "Önemli değil, beraberimde gel." dedi.

Hâris bin Abdullah şöyle der: Beraber gittim, Bâhân'ın yanına geldik. Etrafında topraktan daha fazla zırhlı askerleri yığıldığını gördük. Yaklaştığımızda tercümanla beraber iki kişi gelip "Hanginiz Hâlid'siniz?" diye sordular. Hâlid "Benim." deyince "Sen gel, arkadaşın geri dönsün." dediler. Hâlid "Bu dostlarımandır, bunun görüşü bana gereklidir." dedi. Geri dönüp Bâhân'a danıştılar, izin verdi "Bırakın, beraberinde gelsin." dedi. Beş adım yürümeden yirmiye yakın kişi gelip bana "kılıcını ver" dediler, Hâlid'e ise hiçbir şey söylemediler. Ne söyleyeceğini merak ederek Hâlid'e baktım. Hâlid "Şerefini (kılıcını) boynundan neden çıkarırsın? Olmaz! Siz bizi çağırıyorsunuz, geldik. Sizinle konuşmaya izin verecek misiniz yoksa geri dönüp gideceğiz." dedi. Tercüman

Bâhân'a giderek Hâlid'in söylediğini bildirdiğinde Bâhân "bırakın, beraber gelsinler" dedi. Hâlid'le yürüyerek geldik, Hâlid'i ağırladı, yanına geçirdi, bense sözlerini duyacak kadar uzakta, döşekler üzerine oturdum.

Hâris bin Abdullah şöyle der: Bâhân, Hâlid'i soyluluk ve yiğitlikle övdüğünde Hâlid ona şöyle dedi: Peygamber'imiz Muhammed aleyhisselâm bize şöyle buyurdu: "Her kişinin asaleti [103a] dinidir; dini olmayanın asaleti de yoktur." Ayrıca Peygamber'imiz bize şöyle söyledi: "Yiğitlerin en hayırlısı, dünyada ve ahirette Allah için olan yiğitliktir." Söylediğin gibi akılıysam Allah'a şükrolsun, vefalıysam minnetim Allah'adır. Yanımızda şükür her zaman Allah'adır. Peygamber'imiz -Allah'ın salami üzerine olsun- bize şöyle buyurmuştur: "Allah akli yarattığında ona "gel" dedi, geldi. Sonra ona "git" dedi ve gitti. Sonra ona "Şerefim hakkı için sen bütün yarattıklarımın en sevdiğimsin. Bana senin sayende şükredilir, ben seninle bilinirim, seninle sayende bana hizmet ve ibadet edilir, senin sayende cennetime girilir." dedi. Ayrıca vefa akıl sahibinde bulunur, akli olmayanın vefası da olmaz; vefası olmayanın akli da olmaz.

Bâhân, Hâlid'e şöyle dedi: "Yeryüzünde senin gibi akıllı yoktur. Eğer sen böyle biriyisen, neden bu dostunun görüşüne ihtiyaç duyuyorsun?" Hâlid "Buna neden şaşıryorsun? Bu ordumuzda iki bine yakın kişi var, hepsinin sağlam akılları var, herbirisinin görüşü çok gereklidir." dedi. Bâhân "Yanınızda böyle kişiler olduğunu sanmazdık, size böyle bilmezdik." dedi. Bunun üzerine Hâlid şöyle dedi: "Ne sizin düşündüğünüz ne de bizim düşündüğümüz her şey doğrudur." Bâhân ona [103b] "Doğru söyledin." dedi ve Hâlid'e yine şöyle dedi: "Sana söyleyeceğim ilk şey, seni benimle dostluğa çağırmaştır." Bunun üzerine Hâlid ona şöyle dedi: "Bu toprak üzerinde ikimizin de kanı ve öcü var, her birimiz o kenti almadıkça ya da helak olmadıkça gitmeyiz. Bu iş benimle senin aranda nasıl olacak?" Bâhân "Belki Tanrı, kan dökmeden veya kimseyi öldürmeden bizi barıştırır." deyince Hâlid şöyle dedi: "Eğer Allah bunu dilerse yapar." Bâhân Hâlid'e şöyle dedi: "Seninle aramızdaki düşmanlığı ve mesafeyi kaldırmak istiyorum. Bir kardeşin kardeşiyle konuştuğu gibi konuşacağım." Hâlid "konuş" deyince Bâhân "bu kızıl çadırınız gibi seçkin bir şey görmedim, bunu bana bağışla, karşılığında ne istersen al, ayrıca yanımda gönlün neyi isterse al ve bunu bana bağışla, çünkü bu çadır bizim sahip olduğumuz çadırların hepsinden daha zarif ve seçkindir." deyince Hâlid "Bu senin olsun, senin eşyalarından bana hiç biri gerekmez."

Bâhân adamlarını gönderdi ve çadırı alarak Hâlid'e "Dilersen biz sana söz söylemeye başlayalım, dilersen de sen başla." deyince Hâlid "Sözün hangi taraftan başladığının önemi yoktur. Eğer beni söze başlatırsan, sizi neye davet ettiğimi ve ne istediğimi bilirsiniz. Ecnâdeyn'de ve Mercu's-Suffer'de karşılaştığımız dostların bunu size bildirmişlerdir, bunu biliyorsun. Ben ise henüz sizin ne dilediğinizi [104a] bilmiyorum. Bunu bana söyle, dinleyip cevabınızı vereyim." dedi. Bâhân şöyle dedi: "Peygamberimizi peygamberlerin en faziletli kılan, ümmetini bütün ümmetlerden hayırlı kılan, meliklerimizi bütün meliklerden faziletli kılan Allah'a şükürler olsun." Hâlid, Bâhân'ın sözünü burada keserek tercümana şöyle dedi: "Bizi peygamberimizle şereflendiren ve bizi sizin peygamberinize de bütün peygamberlere de inananlar kılan Allah'a şükürler olsun. Allah, bize emir vereni bizim gibi birisi yaptı, eğer o kişi kendisini üzerimize hükümdar kılmaya çalışırsa biz onu görevden alırsak, onu Allah katında takvalı olması dışında hiç birimiz üzerinde daha faziletli görmeyiz. Ümmetimizi meşhur ve hayırlı, kötülükten uzak duran, günah işleyince şaşırmayan ve Allah'tan onu bağışlamasını dileyen, yalnızca Allah'a ibadet eden ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayan bir ümmet yapan Allah'a şükürler olsun. Kalan sözünü şimdi söyle." Bâhân'ın bu söz üzerine yüzünün sapsarı olduğu ve biraz sustuktan sonra şöyle dediği söylenir: Allah'a şükürler olsun ki bize belanın da hayırlısını verdi. Bizi yoksulluktan zenginliğe kavuşturdu, ümmetler üzerine bize zafer verdi, bizi şereflendirdi. Biz hiç aşağılanmayız, Allah bizi ziyandan korudu, ailelerimizi kimseye muhtaç etmez. Biz Allah'ın bize verdiği dinde insanlara zulüm ve baskı yapmayız. [104b] Ey Arap kavmi, sizden olan komşularımız vardı; onlara iyilik yaaprdık, değer verirdik, sözleşmelerimize uyardık, ülkemizde nerede yaşamak isterlerse onlara izin verirdik, onlar orada emniyet içinde yaşarlar ve emniyet içinde göçerlerdi. Komşumuz olmayanların da kardeşlerine yaptığımız iyilikler için bize teşekkür edeceklerini sanırdık. Ancak sizden süvarileriniz ve yiğitlerinizle bize baskın yapıp geldiğinizi, şehirlerimizi ve topraklarımızı elimizden almayı dilediğinizi, gece gündüz bizimle savaşmayı istediğinizi görüyoruz. Sizden önce de sizden daha çok askere sahip, sizden daha güçlü ve çok mal sahibi olan güçlü ve öfkeli kişiler ülkemizi almaya geldiler. Çoğu ölüp esir oldu, kalanları da geri gittiler. Acem kavmi de bizden ülkemizi almak için geldiler, nasıl geri gittiklerini işittiniz. Türk kavmi de geldi, onlar gibi geri döndüler. Doğu'dan ve Batı'dan güçlü hükümdarlar şerefleri ve heybetli ordularıyla geldiler, hepsini öldürdük. Yeryüzündeki kavimlerden bize göre sizden zayıf, çaresiz, aç ve yoksul bir kavim

yoktur. Çoğunuz deve ve keçi çobanıdır, kuru taşlı çöllerde açlıkla beslenirsiniz. Ülkemizi size bırakacağımızı mı sanırsınız? Bize olan açgözlülüğünüz ne kadar korkunç! [105a] Biz, açlık ve yağmursuzluğun size ülkemize getirdiğini sandık. Etrafımızda bu kadar güçlü askerlere sahip olanlar bizden korkarken bu dileğiniz hiç aklımıza gelmedi. Ülkemize girdiniz, bozgunculuk yaptınız, atlarımıza bindiniz, beyaz gümüşe benzer elbiselerimizi giydiniz, benzerini yemediğiniz ve sizin yemeklerinize benzemeyen yemeklerimizi yediniz. Bizden ganimet aldınız, elleriniz bize ait olan seçkin altın ve akçeyle doldu. Şimdi sizinle karşılaştık, elinizdeki her şey bizimdir, ancak yine de hepsini size bağışlıyoruz. Bunları alın ve ülkemizden çıkın. Eğer gözünüz bununla doymazsa, sizin her birinizi zengin edip kavmine hayırla dönecek şekilde ne derseniz hazinelerimizden size verelim. En büyük beyinize ve sana on bin altın verelim. Geri kalan ileri gelenlerinize biner altın, geri kalan her askere yüzer altın ve hediyeler verelim. Bunun karşılığında ülkemize girmeyeceğinize dair yemin edeceksiniz.” Bâhân bunu söyledi ve sustu.

Hâlid “Başka hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah’a şükürler olsun.” deyince Bâhân “Güzel söyledin.” dedi ve elini göğze kaldırdı. Sonra Hâlid şöyle dedi: “Şehadet ederim ki Muhammed aleyhisselâm Allah’ın resulüdür.” Bâhân “Sözünün doğru olup olmadığını Allah bilir.” dedi, Hâlid şöyle dedi: “Zenginliğinizden, güçlülüğünüzden ve düşmanlarınızı öldürmekten bahsettiniz, bunların tümünü biliriz. [105b] Ayrıca Araplardan olan komşularınıza karşı iyilik ettiğinizi de biliriz. Bu iyiliği sadece dünyalık işlerinizi yoluna koymak için yapardınız, onların yarısının sizin dininize girdiğini ve sizin için bize karşı savaştıklarını görüyorsunuz. Ayrıca çoğumuzun deve ve koyun çobanı olduğumuzu söylersiniz, hepimiz bunu severiz, bunu sevmeyenin sevene karşı üstünlüğü yoktur. Ayrıca bizim açlık ve çaresizlik içinde kuru taşlı çöllerde yaşadığımızı söylersin, Allah’a yemin ederim ki doğru söyledin, biz bu söylediklerinden utanmayız, daha ağır durumdaydık. Şimdi hikâyemizin hepsini sana anlatayım, kabul edersen seni mutluluğa çağıracağım. Şüphesiz bizim kavmimiz güçlü ümmetlerden bir ümmetti. Allah’a şükürler olsun bizi yer yüzünde akasuların ve ekinlerin olmadığı bir yere yerleştirdi. Topraklarımızın çoğu çorak araziler ve çöllerdir, biz taş toprak sahibiyiz, deve ve keçi çobanız, açlık ve çaresizlik içindeyiz. Daima açlık ve yoksulluk sebebiyle akrabalıktan usanır, kız çocuklarımızı öldürür, güçlülerimiz güçsüzleri yer, çoğunluğumuz da azınlıklarımızı yutardı. Hiçbir kabilemiz, her yıl dört ay dışında bir başka-

sının saldırısına karşı güvende olamazdı. Allah'tan başkasına tapınır, ne faydası ne de zararı olan taşlardan kendi ellerimizle yonttuğumuz ilahlara gece gündüz tapınıyorduk. Biz **[106a]** her ölenimizin cehenneme gittiği hayatta kalanlarımızın ise kâfir olarak akrabalık bağlarını kopardığı lanetli bir durumdaydık. Sonra Allah bize kendi içimizden, en seçkinlerimizden, asillerimizden, en iyilerimizden bir elçi bize gönderdi. Bizi yalnızca Allah'a inanmaya, O'na ibadet etmeye, ortak koşmamaya, O'ndan başkasını terketmeye davet etti. Ayrıca Peygamber'imiz bize şöyle dedi: Allah'tan başka bir ilah, yaratıcı yahut yardım edici edinmeyin. Allah'ın kızı, oğlu veya eşi vardır demeyin, yoktur. Aya, güneşe, yıldız, ateşe, yontulmuş taşla Allah'ı bırakıp da tapınmayın. Allah'ı tek bilin ve O'na ibadet borcunuzu ödeyin, emrini yerine getirin, dinine yardım edin, O'nun yakın dostları olun, övgünüz ve dileğinizi söylerseniz O'na iletin. Allah bir demeyen, yahut onunla beraber başka tanrılar edinen, Allah'ın bir çocuğu olduğunu veya O'nun ikiden biri veya üçten biri olduğunu iddia eden herkesle, onlar Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur ve O'nun hiçbir ilahı yoktur deyip İslâm'ı kabul edinceye kadar onlarla savaşın, öldürün. Eğer İslâm dinine girerlerse, hakla ilgili hususlar dışında, kanları ve malları size haram olur. İslâm dininde kardeşleriniz olurlar, sizin hak ettiğiniz haklara sahip olacak ve sahip olduğunuz aynı yükümlülöklere sahip olacaklardır. Ancak, eğer onlar İslâm'a girmez ve sizden güvence isterlerse aşığılanarak size cizye malı vermelerini **[106b]** teklif edin. Eğer bunu kabul ederlerse rahat bırakın, eğer bunu reddederlerse, onlarla savaşın. Sizden hanginiz öldürölürse Cennete gider, düşmanlarınızdan hangisi öldürölürse cehenneme gider ve oradan hiç çıkmaz.

Sonra Hâlid and içerek şöyle dedi: "Kendisinden başka hiçbir ilahın olmadığı Allah'a yemin ederim ki Allah, peygamberine bunu emretti, biz de bunu bize bildirdiğinde doğru bildik. Ayrıca Allah Peygamber'imizin diliyle bize insanları buna çağırmayı bize emretti, biz de Peygamber'imizin çağırıldığı şekilde sizi çağırıyoruz. İslâm'a girin, Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna şehadet edin, namazı kılın, zekatı verin, Allah'tan gelen sözleri kabul edin. Bunları yaparsanız İslâm'da kardeşlerimiz olursunuz, eğer yapmazsanız her sene bize cizye malını aşığılanarak vereceksiniz. Siz bunu yapmayı reddederseniz, Allah'a yemin ederim ki ölümle sizden hayata olduğundan daha düşkün olan bir kavim sizinle Allah yolunda savaşmaya gelecektir. Haydi bizimle savaşmak için ortaya çıkın, Allah aramızda neye hükmeder, kime zafer verir, görelim. Yeryüzü Allah'ındır ve onu dile-

diğine verir. Hâlid bunu dedi ve sustu. Sonra Bâhân “Bu kişilerden kendi dinlerini bırakıp sizin dininize geçmelerini beklemen ne kadar gerçekten uzak.” dedi. Sonra da “cizye” deyip derin bir iç çekti, bu ona ağır geldi, bunu büyük bir bela olarak gördü ve sonra şöyle dedi: “Bu gördüğünüz kişiler, herhangi birine cizye vermezler, aksine onlar cizye alırlar. “Bizimle [107a] savaşmaya çıkın” demene gelince, bu gördüğün insanlar seninle Allah’ın hükmünü karşılamak için geldiler. “Yeryüzü Allah’ındır” sözüne gelince, doğru söyledin, uğruna sizinle savaştığımız bu topraklar bizden önceki kişilerin ülkesindeydi, onlarla savaştık ve onları oradan çıkardık, onlar da bizim gibi başkalarından almışlardı. Savaş için karşımıza çıkın, biz de sizinle savaşmak için çıkacağız.

Hâris şöyle der: Bâhân konuşmasını bitirdiğinde, Hâlid ayağa kalktı, ben de beraberinde ayağa kalktım. Bâhân ordudan çıkana kadar yanımıza askerler verdi. Ebû Ubeyde’ye döndük, olup biteni ona anlattık, savaş olacağını bildirdik. Ebû Ubeyde Müslümanlara bir saat sonra savaşacakmış gibi hazırlanmalarını emretti.

Bâhân’ın Müslümanlarla nasıl savaşılması gerektiği konusunda dostlarına danışması, kendilerine en kolay olanda ittifak etmeleri ve bunu bir mektupla Kayser’e bildirmeleri

Rumlardan daha sonra Müslüman olan birisi şöyle anlatır: Ben Bâhân’ın ordusunda onlarla beraberdim. Bâhân, Kayser’e bir mektup yazarak ona kendi durumu ile askerlerinin ve Müslümanların durumunu bildirdi. Ayrıca Hâlid’le konuştuğu gün Hâlid gittikten sonra Bâhân dostlarını çağırdı ve şöyle dedi: “Bana bu kavimle ne yapacağım konusunda görüşlerinizi söyleyin. Onları korkutmaya çalıştım ama bizden hiç haberleri yok. Açgözlülüklerini uyandırmaya çalıştım ama [107b] altın ve akçeye istekleri yoktur, onların onlar dinlerini yüceltmekten başka şeye hevesli değiller. Bunların tek dileği sizin kökünüzü kesip helak etmek, sultanlığınızı ve mallarınızı almak, eşlerinizi ve çocuklarınızı esir alıp köle etmektir. O halde, eğer hürseniz sultanlığınız, eşleriniz ve soyunuz için savaşın.” Bunun üzerine yiğitler ve soylu adamlar ayağa kalkıp Bâhân’a “Gönlümüz ölsek bile sultanlığımızı vermeye razıdır, bizimle birlikte savaşa dur” dediler. Bunun üzerine Bâhân onlara “Sizce onlarla nasıl savaşmalıyız? Çünkü Müslümanlar otuz bin, bizse dört yüz bin kişiyiz.” dedi. Onlardan birisi “Onlara her gün yüz bin asker gönderelim, savaşıp geri dönüp dinlensinler, ikinci gün başka yüz bin kişi

gönderelim. Ayrıca taşınırılarımızı ve ailelerimizi denize gönderelim ki bunları düşünme fikrinden uzak duralım. Her gün dinlenmiş yüz bin askerle savaşılim. Müslümanlar her gün vuruşma, yaralanma ve sıkıntıya maruz kalırken bizim askerlerimiz sadece dört günde bir savaşıacak.” dedi. Başka bir asker de “Hayır, her Müslüman’a karşı on kişi gönder.” dedi. Bâhân “Bu olamaz. Nasıl olur?” diye sorunca askerlerden ileri gelenlerin ortak kararı hepsinin tek seferde savaşımak için yola çıkması ve Allah haklarında hüküm verinceye dek geri dönmemesi şeklinde oldu. Bâhân da tüm Rum kavmiyle beraber bu karara razı oldu ve Kayser’e bu [108a] mektubu yazıp gönderdi. Bâhân bir rüya görmüştü, onu da mektupta şöyle yazdı:

Ondan sonra, Allah’tan sana, emrin altındaki kavimlere ve askerlerine şereffi bir zafer diliyoruz. Beni sayısız askerle gönderdin, Arap akvmine geldim, barış yapmak için akıllılarını onlardan istedim. Onları aldatmak istedim aldanmıyorlar, onları korkuttum ama korkmuyorlar, çokluğumuzdan haberdar değiller, ülkemizi bırakıp gitmeleri karşılığında gözlerini dolduracak özellikte mallar verdim, bizimle barışmıyorlar. Askerlerimizin tümünün bu Araplardan ödö kopuyor, canları kuruyor, yürekleri onların korkusuyla doludur, onlara denk şekilde karşı çıkmaya güçleri yoktur. Korkarım ki bunların korkuları kendilerini dağıtacak. Ancak ben onlardan dinleri için ölüme razı olan, Araplardan hiç kaçmayan, düşmanla karşılaşınca onları geri iterek savaşıacak ya da kendileri ölecek olan birçok asker de tanıyorum. Bütün dostlarıımın fikrini aldım, bütün nasihat ve bilgi sahibi olan kişiler hepimizin bir günde tek seferde saldırmamızın uygun olduğunu söylediler. Ayrıca rüyamda bir kişinin bana ‘bu Arap kavmiyle savaşıma, seni helak ederler, askerini yok ederler’ dediğini bil. Rüyamdan uyandığımda bunun şeytandan olduğunu yordum, beni korkutmak istediğini düşünüp şeytana sövdüm. [108b] Eğer bu sözler şeytandan olduysa cevabını verdim ama ondan değilse işte sana rüyamı bildirdim. Hazırlığını yap, mallarını, hizmetkarlarını, hazinelerini ve aileni ülkenin sınır topraklarına gönder. Bu savaşta bize ne olacağını gözle, eğer Allah bizi onlara karşı muzaffer kılsa, dinine yardım eden ve saltanatını koruyan Allah’a şükret ama eğer Müslümanlara zafer verirse Allah’ın buyruğuna razı ol ve bil ki mutluluk senden öncekilerin başından gittiği gibi senden de gider. Elinden giden şeye üzülmeye, elindekine de sevinme. Yönetiminin merkezi yerlerine git, yüce atalarının evlerine ulaş, elinin altındaki halka iyilik et ki Allah da senin için iyi olanı yapsın. Güçsüzlere merhamet et ki Allah da sana merhamet etsin.

Allah'tan korkup alçak gönüllü ol ki Allah seni yüceltsin. Allah'ın insanlardan en hayırlı gördüğü kişi yüce gönüllü olanıdır, selâm seninle olsun.

Şöyle anlatılır: Bâhân, askerlerini bulutlu ve yağmurlu bir günde çıkardı; orduyu yirmi saf halinde dizdi, her safın bir ucundan diğer ucu görünmezdi. İbn Kanâtır'ı sağ koldaki safların başına koydu, Ermeni kavmini de Circîr'in komutasına verdi, Rumların güçlü ve iyi askerlerinden olan Derencâr isimli kişiyi [109a] de sol koldaki safların başına koydu, sonra hepsi Müslümanlara doğru yürüdüler. Müslümanlar onların çekirge gibi yeryüzünü doldurup geldiklerini görünce sancaklarını dikteler ve toplandılar.

Ebû Bekir'in hayattayken Müslümanların ordularına bey olarak atayıp gönderdiği Hâlid bin Velîd, Yezîd bin Ebû Süfyân, Amr bin Âs ve Şürahbîl bin Hasene, beraberce Ebû Ubeyde'nin yanına geldiler ve ona şöyle dediler: "Bu Rum askerleri, böyle dumanlı ve yağmurlu bir günde bize doğru yürüdüler, Biz böyle bir günde onlar bize saldırıp karışmadıkları sürece bunların karşısına çıkmayı doğru görmüyoruz." Bunun üzerine Ebû Ubeyde şöyle dedi: "İyi söylediniz."

Şöyle anlatılır: Ebû Ubeyde, hiç kendisinden ayrılmadığı Muâz bin Cebel ile birlikte dışarı çıktı ve Müslümanları saflar halinde dizdi. Bu kez yine yağmur yağdı, Rum ordusu yağmura biraz sabretti ancak yağmurun dinmediğini ve çok yağdığını gördüler, geri döndüler.

Derencâr denen kişi, bir Hristiyan Arab'ı çağırdı ve ona "Git, bu Müslümanlar askerlerinin arasına gir, bunların durumunu gör, dinlerini ve törelerini anla, sonra gelip bana bildir" dedi. O adam, Müslümanların ordusuna karıştı, kimse onu anlamadı. Çünkü Arap dilini konuşurdu ve şekli Araplar gibiydi. Müslümanlar arasında bir gece sabaha kadar [109b] Müslümanların namaz kıldıklarını, gündüz ise oruç tuttuklarını gördü. İkinci gün Derencâr'a geldi ve ona şöyle dedi: "Ben sana, bütün geceyi namazla geçiren, tüm gün oruç tutan bir kavmin yanından geliyorum. İyiliği emreder, kötülükten men ederler, geceleri papaz gibiler, gündüzleri ise aslanlardır. Yöneticileri hırsızlık yapsa elini keserler, zina ederse taşlarla taşılayıp öldürürler. Hakikati çok sevip ardınca yürürler, hakikatin bilinmesini ister, batıl ve zulüm işinden rahatsızdırlar." Derencâr bunu duyunca şöyle dedi: "Eğer o insanlar senin dediğin gibilerse, bunlarla savaşmayı dileyene yerin altına gömülmek yer üstünde olmaktan iyidir."

İkinci gün yine Müslümanların üzerine gittiler. Bulutlu bir gündü, Müslümanlara Hristiyan Araplardan bir bölük gelip Müslüman oldular. Ebû Ubeyde ve Hâlid bunlara şöyle dediler: “Rum ordusuna geri dönünüz, İslâm dinine girdiğinizi gizleyin ve onların haberlerini bize getirin, bunu yapmakta size müjde vardır, Allah bunu size cihat sayar. Bunu yaparak İslâm’ın saygınlığına iyilik eder, din düşmanlarının rezil olmalarını bize bildirirsiniz. Onlar da Rum ordusuna gittiler, gece yarısına yakın geri geldiler, Ebû Ubeyde’ye şöyle dediler: “Kavmin insanları ateş yakıp size sabah erkenden basmaya hazırlanmaktadırlar. Eğer bir şey yapacaksanız, şimdi yapın.” Bunun üzerine Ebû Ubeyde ayağa kalktı, Hâlid, [110a] Yezîd ve Amr bin Âs Müslümanları şafak sökene kadar saflar halinde dizerek savaşa hazırladılar. Ebû Ubeyde sabah namazını o karanlıkta kıldı, ilk rekatta Fecr Suresini okudu: Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine; ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e; vadide kayaları oyarak şehir yapan Semûd’a; kazıklı Firavun’a? İşte bunların hepsi ülkelerinde azgınlık etmişlerdi. Oralarda durmadan fesat çıkardılar. Bu yüzden Rabbin onların üzerine kırbaç gibi ceza yağdırdı. Çünkü Rabbin her şeyi yakından izlemektedir (Fecr, 89/6-14).

Ebû Ubeyde bu ayetleri okuduğunda Râşid bin Abdurrahmân şöyle der: Gönülümde sevindim, bu mananın gerçekleşeceğini anladım ve “Bu düşmanlarımız, küfürde, çoklukta, günah ve azgınlıkta Allah’ın söylediği ümmet gibidir.” dedim. Ebû Ubeyde ikinci rekatta Ve’s-Şemsi ve Duhâhâ suresini okudu, bu defa gönülümde “Rum üzerine galip geleceğimize dair bir müjde daha geldi, bu müjdeler gerçekleşse Allah bunların üzerine azap kamçısını koyacak ve önceki kavimleri helak ettiği gibi bunları da helak edecektir.”

Ebû Ubeyde namazını bitirince yüzünü insanlara çevirdi ve şöyle dedi: “Ey insanlar, size müjdeler olsun. Bu gece rüyamda Allah dostlarının gelerek beni ortalarına aldıklarını ve içinizden tanıdığım bazılarınızı çağırdıklarını gördüm. Bize şöyle dediler: “Düşmanınızın üzerine gidin ve onlardan korkmayın, üstün olan sizsiniz. Düşmanımızın ordusuna yürüdük, kendilerine yaklaştığımızı gördüklerinde, sanki bir kafanın yarılması gibi bize doğru ikiye ayrıldılar. [110b] Biz onların karargâhına girdik, tümü dönüp kaçtılar.” Bunun üzerine Müslümanlar ona “Gözün aydın, bu rüya Allah’tan gelen hayırlı bir müjdedir.” dediler

Sonra Ebû Merhad Havlânî şöyle dedi: “Ben de Allah’tan müjdeler evren bir rüya gördüm. Bu gece rüyamda düşmanımıza doğru yürüdüğümüzü

ve birbirimizle karşı karşıya geldiğimizde Allah'ın gökten bunların üzerlerine aslan pençesi gibi pençeleri olan büyük ve beyaz kuşları yağdırdı. Kartalların döne döne düşmesi gibi düşüp kâfirleri pençeleriyle vurup öldürürlerdi. Müslümanlar bağrışıp “Ey Müslümanlar, bu müjdeye sevinin, Allah meleklerini size yardıma gönderdi.” diyorlardı.” Orada bulunanlar sevindiler, Ebû Ubeyde “Bu da Allah’tan bir müjdedir. Bu rüyaları Müslümanlara söyleyin, çünkü bu tür rüyalar Müminlerin yüreklerini düşmanlarına saldırmak için güçlendirir.” dedi.

Rum ordusundan bir askerin rüyası

Rûm ileri gelenlerinden birisi, Müslümanlarla Yermûk'ta savaşmak için yola çıktığı günün ertesinde Bâhân'ın yanına geldi ve “Bir düş gördüm, bunu sana anlatmaya geldim.” dedi. Bâhân “Düşünü anlat.” deyince şöyle anlattı: “Düşümde, gökten bize uzun boylu adamlar indiğini gördüm. Her birinin boyu gözün göremeyeceği kadar uzundu. Kılıçlarımızı kınlarından çıkardılar, mızraklarımızın uçlarındaki demirleri aldılar, [111a] hiçbir şey bırakmadılar.” Bâhân “Ben bunun daha kötüsünü gördüm, olan oldu, sus!” dedi.

Ebû Ubeyde, bu rüyaları Müslümanlara bildirdikten sonra ayağa kalktı ve onlara öğüt vererek şöyle dedi: Sabredin, sabrı öğütleyin; çünkü sabretmek küfre düşmekten kurtulmak, Allah'ın ilahlığından memnun olmak, rüsva-lıktan kurtulmaktır. Saflarınızdan kımıldamayın, onlara doğru bir adım ileri atmayın, savaşa önce siz başlamayın, mızraklarınızı çıkarıp dik tutun ve kalkanlarla örtünün. Allah'ı anmak dışında hiç bir şey söylemeyin, ben size emredinceye kadar böylece bekleyin.

Şöyle rivayet edilir: Muâz bin Cebel de insanları cihada teşvik etmek için şöyle dedi: “Ey Kur’ân okuyanlar, Allah'ın dostları ve doğruluğa yardıma edenler! Allah'ın rahmetinin cennetine girmenin sadece ümit etmekle olmadığı bilirsiniz. Allah geniş rahmetini ve bağışlamasını ancak doğrulukla Allah yolunda hareket eden doğrulara verir. Allah, Kur’ân'da şöyle söylemektedir, işitiniz: “Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına dair vaadde bulunmuştur (Nûr, 24/55).” Allah'ın izniyle zafer sizindir, Allah'a ve peygamberine itaat edin, birbirinizle çekişmeyin, [111b] yoksa gaffet edersiniz ve ruhunuz sizi terk eder. Sabredin; Allah sabredenlerle beraberdir. Canınız onun elinde ve rahmetindeyken Rabbinizin sizi düşma-

nınızdaki kaçarken görmesinden utanın. Hiçbirinize O'ndan başkasına sığınmak, sizden hiçbiriniz Allah'tan başkasından destek alamazsınız.” Muâz bütün Müslümanlara bu şekilde sözler söyledi ve gidip yerinde durdu.

Şöyle denmiştir: Amr bin Âs da o gün halkın yanına gidip onları cihâda teşvik edip şöyle dedi: “Ey Müslümanlar, gözünüzü yumun ve kalkanların arkasında çökün, dizlerinizin üzerinde yürüyün, saflarınızdaki ayrılmadığınız, mızraklarınızı doğrultun, düşmanınıza size saldırırsa sabredin, mızraklarınızın uçlarına bastırırsalar aslanlar gibi sıçrayıp yüzlerine saldırın. Hakkı seven ve ona karşılık mükâfat veren, yalandan nefret ettiği için onu kınayan Allah'a yemin ederim ki bana sizin Şam ülkesini köy köy, kale kale fethedeceğiniz söylendi. Bunların çokluğundan, sayılarından korkmayın, siz onlara karşı samimiyetle sert saldırırsanız onlar da keklik yavrularının ürkmesi gibi sizden ürkerler.”

Ebû Süfyan da Müslümanların saflarında dolaşarak şöyle seslendi: “Ey Arap ulusları, bugün siz ülkenizden ve akrabalarınızdan uzaktasınız, Müminlerin emirinden ve Müslümanların yardımından [112a] uzaktasınız. Öyle bir düşman karşısındasınız ki sayıları çoktur; gönülleri canlarını, mallarını, ailelerini, çocuklarını ve ülkelerini aldığınız için sizden dolayı acıyla dolmuştur. Allah'a yemin ederim ki bugün gerçek bir yüzleşme ve istenmeyen durumlarda sabretmek dışında sizi onlardan hiçbir şey kurtaramaz ve Allah'ın hoşnutluğunu size veremez. O halde kılıçlarınızla saldırın, kılıçlarla Allah'ın yakınlığını dileyin. Kılıçlarınız, sizin sığınacağınız kaleleriniz olsun.”

Anlatıcı şöyle der: Sonra Rum askerleri ön saflarda her şeyleriyle gök gürültüsü gibi gürültü patırtı yaparak ve önlerinde de keşişleri ve papazları da kutsal kitaplarını okuyarak haçlarını taşıyıp yürüdüler. Askerlerin çoğu canlarını bu yolda feda ederek, otuz bin kişiden her on asker kaçmasın diye kendilerini bir zincire bağlayarak bu şekilde geldiler. Hâlid bunları bu şekilde görünce, Müslümanların eşlerine giderek “Ey Müslümanların eşleri, hangi Müslüman kaçarsa onu öldürün.” dedi. Kadınlar da evlerinin ağaçlarını ellerine alarak durdular ve kocalarına seslenerek “Eğer bugün bu düşmanı bizden püskürtmezseniz artık bizim kocalarımız değilsiniz. Yiğitler Allah yolunda ölmekten kaçarsa, bizler eşleri olarak onları öldürürüz, Allah'ın [112b] kınaması da onların üzerine olsun!”

Hâlid, Ebû Ubeyde'nin yanına geldi ve ona şöyle dedi: “Bunlar bu kadar kalabalık, keskinlik ve ciddiyetle geldiler; bunların şiddetine kimse dayanamaz, gelenleri kimse geri çeviremez. Müslümanların atları çok değerlidir, Allah'a

yemin ederim ki benim atlarım onların atlarının ve yiğitlerinin saldırısına asla karşı koyamaz. Hâlid'in atları o gün üç saf halindeki Müslümanların saf-
larının önünde mevzilenmişti. Hâlid şöyle dedi: "Şöyle yapmayı faydalı bu-
luyorum: Atlarımı üç kısma ayırayım; iki kısmınd aben olayım, bir kısmında
da Kays bin Hübeyre olsun. Atlarımız sağ ve sol kolların arkasında dursunlar.
Rum askerleri Müslümanlara bir saldırı başlatırlarsa ve Müslümanlar da sağ-
lam dururlarsa Allah onları sabit kılacaktır. Ama sabit duramazlarsa atları-
mızla onların sağ ve sol yanlarına saldırırız. Sağlam askerler, atlarla düşman
askerlerinin gücünün şiddetini kırdığında, düşmanın safları bozulup dağıl-
dığında ve hepsi dağılmışken biz onların üzerine saldıracağız. Böyle olursa,
Allah'ın düşmanlarımızı elimize vereceğini ümit ediyorum." Sonra Hâlid Ebû
Ubeyde'ye şöyle dedi: "Saîd bin Zeyd'i kendi yerine koymanın faydalı olaca-
ğını düşünüyorum. Sen de seçkin bir bölükle arkasında ve karşısında dur ve
Müslümanların arkasını kolla!"

Ebû Ubeyde, Hâlid'in öğüdünü kabul etti ve Saîd'i kendi [113a] yerine
koydu. Sonra Ebû Ubeyde atına bindi ve halkın arasında gezerek onları Al-
lah'tan korkmaya ve sabırlı olmaya teşvik etti. Daha sonra yerinden kalkıp
insanların en sonunda durdu.

Rum askerleri, karanlık gecenin yarısında geldiler. Müslümanların sağ ka-
nadını bastırmaya yaklaştıklarında Muâz bin Cebel Müslümanlara seslenip
"Allah'a yemin ederim ki gerçek bir yüzleşme ve sıkıntılı anlarda sabırdan baş-
ka hiçbir şey onlara karşı koyamaz." dedi ve atından inerek şöyle dedi: "Kim
benim atıma binip savaşmak isterse binsin." Henüz ergen olmuş olan kendi
oğlu ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ey babacığım, ben yaya olmaksızın atlıyken
Müslümanlara daha faydalı olurum, sen ise atlı olmaksızın yaya halde iken
Müslümanlara daha faydalısın. Müslümanlar seni sabırlı ve yaya görürlerse,
onlar da sebat edip sabırlı olacaklardır." Bunun üzerine babası ona şöyle dedi:
"Oğlum, Allah beni ve seni hoşnut olduğumuz işe iletin." Müslümanların
çoğu o gün yaya idiler. Muâz ve oğlu, o gün Müslümanların çoğunun savaş-
madığı kadar şiddetli savaşmışlar.

Sonra Bizanslılar yine bir araya gelip birbirlerini teşvik ettiler, papazları ve
keşişleri savaşa onları savaşa hazırladılar. Muâz, onların sözlerini işittiğinde
"Allahım, onların cesaretlerini kır, ayaklarını [113b] titret, bize sükûnet ver,
bizi takvâ sözüne sadık kıl, bize düşmanla yüzleşmeyi sevdire ve bizi buyruğuna
razı kıl." dedi.

Şöyle anlatılır: Bâhân da askerlerinin arasında dolaştı, savaşa hazırlandı ve askerlere şöyle dedi: “Sabredin, savaşın! Sultanınızı, malınızı, ailenizi, toprağınızı ve mızrağınızı hepiniz ölmedikçe vermeyin.” Bundan sonra, sol kanadın komutanı olan Derencâr’a Müslümanlara saldırı başlatmasını emretti.

Şöyle anlatılır. Müslümanların sağ kanadında Ezd, Muzhic, Hadramut, Himyer ve Havlân kabileleri vardı. Rumlar bunların üzerlerine saldırdılar, bunlar Rumların karşısında sabit durdular, sağlam bir şekilde savaşılar. Sonra Rumların bir kısmı dağlar gibi üzerlerine saldırdı ve Müslümanların sağ tarafını ordunun merkezine doğru dağıttılar, fakat Zübeyd kabilesi sabit durdu, Müslümanların da çoğu sabit kalarak sancakalrı altında savaşılar. Zübeyd kabilesinin lideri Haccâc bin Abd Yegûs “Ey insanlar, ey insanlar” diyerek seslendiğinde kabilesinin tümü yeniden toplandılar, Rumlara karşı şiddetli bir saldırı başlattılar, onlarla karışınca şiddetli bir şekilde savaşılar ve Müslümanlardan güçsüz kalanların kaçmasını engellediler. Himyer, Hadramut ve Havlân kabileleri de dağıldıktan sonra geri dönüp bunlarla [114a] tekrar savaşılar ve daha önce durdukları yerlerde saf tuttular. Müslümanların eşleri, evlerinin ağaçlarıyla kaçan Müslümanlara saldırıp yüzlerine vura vura “Allah’ın dini için geri dön, alien için savaşa savaşa öl, kaçma.” diyorlardı.

Havle binti Sa’lebe o ağaçlardan birini aldı ve kaçanlara doğru kükreyerek şu sözleri söyleye söyleye gitti: Yiğitleri ve kadınları geride bırakıp kaçan asker, zehirli ölümleri bulsun! Aileni şimdi saçlarından çekilmiş, gönülleri eriten bir halde esir göreceksin.

Şöyle anlatılır: o gün Ezd kabilesi çok sağlam durdular, şiddetli bir şekilde savaşılar, o kabilelerin hiçbirisi onlar gibi savaşmadı, hiçbir kabilede onlardan ölenler kadar kimse ölmedi. O gün Amr bin Tufeyl kılıcına vurarak şöyle dedi: “Ey Ezd kabilesi, Müslümanlar sizin kanadınızdan saldırıya uğramasınlar, orayı koruyun.” Sonra kılıcını çekti, kabilesinin önünde ileri saldırdı, şiddetli şekilde savaştı, Rum yiğitlerinden dokuzunu öldürdü ve şehit oldu. Cündeb bin Amr, sancağını kaldırarak şöyle dedi: “Ey Ezd kabilesi, bugün sabredip savaşmasanız sizden kimse geride kalamz, bu utançtan kurtulmazsınız. Öleniniz şehit, kaçanlarınız ise cehenneme gider.” Sonra şehit olana kadar çok savaştı.

Sonra Ebû Hüreyre [114b] “Ey mübarekler, ey mübarekler!” diyerek seslenince Ezd kabilesi etrafında toplandı. Ebû Hüreyre onlara şöyle dedi: “Cennet hurileri için süslenin ve nimetlenme cennetinde Allah’a komşu olmayı sevip

isteyin. Allah'ın yanında bundan daha sevimli olan bir yerde değilsiniz. Sabredenlerin fazileti kendilerien aittir.”

Anlatıcı şöyle der: Ezd kavmi, Ebû Hüreyre'nin etrafında toplandığında Rumlara saldırdılar, şiddetle savaştılar.

Abdülâ'lâ bin Sürâka şöyle der: Hiçbir ilahın ortak olmadığı Allah'a yemin ederim ki Rumların ayağı altındaki yerin değirmen gibi döndüğünü gördüm. Ayrıca Rumların dağlar gibi Müslümanların üzerine çöktüklerini gördüm, o yerdeki gibi başların uçtuğu, kolların ve ellerin kesildiği bir yer görmedim. Allah'a yemin ederim ki biz onları belaya batırdık, onlar da bizi belaya batırdı. Savaşın çoğu sağ kanattaydı ve merkezdeydi, bize olan onlara da oldu. Ancak düşmanın keskinliği ve hiddeti bize baskındı. Bizim sağ kanadın kenarında Rumlarla şiddetle savaştığımız o gün, başka kimsenin karşılaşmadığı bir şeyle karşılaştık, bizimle çok fazla savaştılar. Rumlardan yirmi bin kadar kişi, Müslüman ordusuna arkadan saldırdı fakat Allah bizi ölmekten korudu. Biz bu haldeyken Hâlid bin Velîd yetişip geldi, ordumuza saldıranları birbiri ardınca püskürttü, on bin **[115a]** kişiyi yaraladı. Çoğu yaralı veya sağlam halde kaçarak Müslümanların evlerine girdiler. Daha sonra Hâlid peşlerine düştü, kendisine yakın yerlerde olanları öldürdü. Bize yaklaştığında atlıları toplayarak bir bölük yaptı ve şöyle dedi: “Ey İslâm kavmi, düşmanınızın yanında güçten, keskinlikten ve savaştan bu gördüğünüz dışında bir şey kalmadı, şiddetle üzerlerine saldırın. Canımı elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki Allah işte bu saatte size düşmanınıza karşı zafer verecektir.” Hâlid'in bu sözlerini duyan her Müslümanın düşmana karşı cesareti geldi. Sonra Hâlid, kendisinin yanında bin asker bile yokken, Rumlardan yüz bin kişinin olduğu bir yere yöneldi, Rumlar da Hâlid'i görünce savaşa hazırlandılar. Hâlid, tekbir getirerek askerleriyle beraber saldırdı.

Anlatıcı şöyle der: Allah'a yemin ederim ki Hâlid onlara tam ulaşmadan Rumların safları bütünüyle bozuldu, bize yakın piyadelerine saldırdık, istediğimiz gibi öldürdük. Sonra Hâlid, Rum ordusunun başındaki Derencâr'a yetişti. Derencâr kendi kavmine “Beni bezlere sarın, keşke bugün Müslümanlarla savaşmasaydım. Ben bunları görmeseydim, onlar da beni görmeselerdi. Ne kötü bir gün.” O bunları söylerken Müslümanlar yetişip onu öldürdüler.

Daha sonra İbn-i Kanâtır isimli Rum beyi Müslümanların sol kanadına şiddetli bir şekilde saldırdı. **[115b]** Sol kanatta Arap kavimlerinden Kinâne, Kays,

Lahm, Cüdihâm, Has'am, Gassân, Kudâ'a ve Âmile bu yerdeydi. Rumlar sol kanadı açtılar, Müslümanlardan kaçanları yakaladılar, sadece sancak tutanlar sabit kaldılar, şiddetli bir şekilde savaştılar. Rumlar, kaçan Müslümanları ordularına girene kadar kovaladılar. Müslümanların eşleri, evlerinin ağaçlarıyla yüzlerine vura vura onları öldürdüler. Hanzale bin Havya şöyle demiştir: Ben sol kanatlayken Rum askerlerinden bazılarına denk geldik, Rumlar hiç benzemiyorlardı, Arap atları gibi atlara biniyorlardı, biraz bize benziyorlardı. Onlardan birisi bize şöyle dedi: "Ey Arap ulusları, Mekke'nize Medine'nize gidin, oraya dönün. Hanzale şöyle der: Bu sözleri söyleyene saldırdım, o da bana saldırdı, kılıçlarımızla bir saat boyunca savaştık, kılıçlarımız hiç fayda etmedi. Birbirimizi tuttuk, atlarımızdan indik, bir saat boyunca güreştik, daha sonra ayrıldık. Onu gözledim, boynunda at nalının kırığı gibi bir yeri vardı, üzerine yürüyerek o yeri hedefleyip vurdum. Allah'a yemin ederim ki hedefi kaçırmadım, boynunu kestim.

Âs'ın kızı Müslümanlara kızıp şöyle derdi: "Allah, eşini bu düşmandan korumayan o kişiyi utandırсын, kız kardeşini bırakıp kaçan kişiyi de Allah utandırсын." [116a] Şöyle anlatılır. Müslümanların eşleri kocalarının arkasından bağırarak şöyle dediler: "Eğer bizi bu düşmandan korumazsanız artık bizim kocalarımız değilsiniz." Daha sonra evlerinin direklerini aldılar ve Müslüman askerlerden savaştan kaçanların hangisine denk gelseler yüzüne vurarak onları tekrar Müslümanların yanına geri döndürürlerdi.

Şürahbîl bin Hasene kendi bölüğüyle şiddetli bir şekilde savaştı. Şürahbîl halkın arasındaydı, Saîd bin Zeyd de onun yanındaydı. İnsanlara seslenerek bu ayeti okudu: "Allah, kendi yolunda çarpışırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek üzere satın almıştır. Bu, Tevrat'ta ve İncil'de yer almış Allah'ın gerçek bir vaadidir (Tevbe, 9/111)." Şürahbîl sonra şöyle dedi: "Allah'ın rızasını kazanmak için canlarını O'na satanlar nerede? O'nun komşuluğunu özleyenler nerede?" Bu sözleri söylediğinde bütün Müslümanlar toplandılar, Saîd bin Zeyd ile beraber olan Müslümanlar, ordunun merkezi açılmadan sabit durdular. Ebû Ubeyde, Müslümanların arkasını koruyordu.

Kays bin Hübeyre, Rum askerlerinin Müslümanların sol kanadındaki süvarileri üzerine saldırdıklarını görünce, kendisi de süvarileriyle birlikte Rumların karşısına yürüdü ve onlara saldırdı. Rumları birbiri üstüne öldürdü, Müslümanlar da vura kıra peşlerine düştüler. Hâlid bin Velîd de Müslümanların sağ kanadında bulunan Rumlara saldırdı, onları kendi saflarına geri dönene kadar

öldürdü. Sonra Hâlid, [116b] Kays bin Hübeyre'nin kendi tarafında bulunan Rum bölüklerini açtığını ve Müslümanların da onların üzerine şiddetli bir saldırı başlattıklarını gördü. Hâlid de kendi kısmındaki Rumlara saldırdı, birbiri üzerine kırdı, sonra Müslümanların tümü yavaş yavaş Rumların üzerine yürüdüler, yanlarına yaklaşınca Rumaların üzerine hücum ettiler. Bunun üzerine Rum safları bozula bozula kaçmaya başladı. Ebû Ubeyde bu hâli gördüğünde Saîd bin Zeyd'e "sen de saldır" diyerek haber gönderdi, o da saldırdı.

Müslümanlar da tekbir getirerek onlara hep birlikte şiddetli bir saldırı başlattılar. Böylece yüce Allah Rumları mağlup etti ve Müslümanlara destek verdi, Müslümanlar onları istedikleri şekilde öldürdüler ve onlardan hiçbiri kendisini Müslümanlardan koruyamadı. Müslümanlar Rumların peşine düştüler, ulaştıklarını öldürür, kaçanları da kovarlardı. Bunun üzerine, kaçanlar birbirini ezmeye başladılar. O gün çok sisli bir gündü, kaçanlar uçurumlu kayaların başına geldiler, kaçmak korkusuyla sisten dolayı önlerini görmediler. Arkadan gelenler öndekileri ite ite kayalardan Allah'ın lanetine yuvarladılar, arkadakilerin öndekilerin öldüğünden haberi yoktu. Yüz bin piyade ve süvari o kayalardan uçup helak oldular, sayıları kamışlarla bilindi.

Ebû Ubeyde, ikinci gün Şeddâd bin Evs'i bu ölüleri saymaya gönderdi. Bunları kamışlarla saydığına yüz bine yakın geldi. O günden beri o yerin adı Kamış Uçurumları oldu. Rumlar sis dağılıncaya kadar düştükleri yeri bilmeden orada kaldılar [117a]. Sis açıldığında geride kalan diğer yarısı kaçtı, Müslümanlar bunları dağıttıktan sonra savaş meydanında elli binini öldürdüler.

Hâlid bin Velîd, bunların peşlerine düştü ve dağlarda, vadilerde ve ormanlarda yetiştigi her yerde onları öldürdü. Dimaşk'a varıncaya kadar onları öldürmeye devam etti. Dimaşk ehli Hâlid'in karşısına çıkarak "Biz, sizinle aramızda daha önceki barışımıza sadığız." dediler. Hâlid de onlara "Evet, öyledir." dedi. Sonra Hâlid Rumların peşine tekrar düştü, yetiştigi yerde öldüre öldüre Hıms'a kadar geldi. Hıms halkı da onun karşısına gelerek "Biz sizinle olan sözümüz ve barışımıza sadık değil miyiz?" dediler. Hâlid onlara da "Evet." dedi.

Daha sonra Ebû Ubeyde geldi, Müslümanların büyük şehitlerini gömdü. Allah'ın rahmeti, yaptıklarından dolayı İslâm ehlinin üzerine olsun, Allah mükâfatların en güzelini versin. Ebû Ubeyde bu işi bitirdiğinde, Nu'mân bin Mahmiyye geldi ve ona "Beni kendi kavmime bey yap" dedi, Ebû Ubeyde

de onu bey olarak atadı. Bu defa Eşter isimli birisi geldi ve Ebû Ubeyde'ye "Beni kavmim olan Nehâ kabilesine bey yap, onların beyi olayım." dedi. Eşter gelmeden önce bu kavme bey olarak başkasını koymuştu. Eşter o kişiyle çekişip Ebû Ubeyde'ye gelince Ebû Ubeyde Neha' kavmini çağırdı ve onlara "Bu ikisinden hangisinin beyiniz olmasını istersiniz?" diye sordu. Kabile halkı "Biz ikisine de razıyız, ikisi [117b] de yanımızda hayırlı kimselerdir." dediler. Ebû Ubeyde "İkinizle ne yapayım?" dedi ve Eşter'e "Buna beylik verildiğinde sen neredeydin?" dedi. Eşter "Medine'de müminlerin beyinin yanındaydım, ve şimdi size geldim." dedi. Ebû Ubeyde "Geldiğinde bu kişiyi bey olarak buldun, kavmin senden önce bunun beyliğine razı olduktan sonra sana bununla çekişmek uygun değildir." dedi. Eşter "Evet, kendisi beyliğe uygundur, amcam oğludur. Ben de beyliğe ve ululuğa uygunum. Kavmim beyliği bana versin, ben de onlara bunun şu ana kadar sürdüğü gibi beylik süreyim." dedi. Bunun üzerine Ebû Ubeyde şöyle dedi: "Bugün bu işi bu savaş gerçekleşene kadar erteleyin. Eğer ikiniz de şehit olursanız, Allah'ın yanında olan sizin için bütün dünyadan hayırlıdır. Ancak biriniz şehit olup biriniz kalırsa, hayatta kalan kişi kavminin beyi olacaktır. İkinizin de hayatta kalması durumunda, Allah'ın izniyle, seni bey yapacağız. Eşter "Razı oldum." Savaş gerçekleştiğinde, önceki bey şehit oldu; Eşter, Ebû Ubeyde'ye gitti ve Ebû Ubeyde de ona beyliği verdi.

Abdullah bin Hüseyin şöyle der: Eşter, Müslüman askerlerin sert, cesur, güçlü ve onlara yardım eden yiğitlerindendi. Yermuk savaşında Rumları dağıtmadan önce Rum savaşçılarından on birini öldürdü. İki ordu arasında birebir meydan okuma istendiğinde bunu isteyen süvarilerden üçüyle [118a] çarpıştı, üçünü de öldürdü. Sonra Hâlid ile beraber Seniyyetü'l-Ukâb denilen yere kadar geldi, oranın sırtından Dımaşk'ın Gûta denilen yerine geldi. Burada Rumlardan büyük kalabalık bir ordu, Müslümanların yolunu kesmek için bekliyordu. Müslümanları gördüklerinde ok ve taş atmaya başladılar. Eşter ve birçok yiğit Müslüman bunların karşısına çıktılar. Rum saflarının önünde, güçlü bir Rum yiğidinin durduğunu gördüler. Eşter tek başına yürüdü ve ona yaklaştığında sıçradı. Böylece o Rum yiğidiyle düz bir kayanın üzerinde durdular ve kılıçlarıyla çarpıştılar. Eşter, adamın eline vurarak kesti, o adam da Eşter'e vurdu ama ona bir zarar veremedi. Daha sonra birbirlerine sarıldılar, o kayadan yere yuvarlanarak düşerken Eşter düşmanını sağlam bir şekilde sarıp bırakmadan şu ayeti okudu: "De ki: Namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur; böyle

emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim (En'âm, 6/162-163)." Eşter düz bir yere gelip duruncaya kadar bunu tekrarlamaya devam etti. Sonra da Müslümanlara "sırtı geçin" diye seslendi. Müslümanlar saldırıp oradan geçtiğinde Rumlar sırtı bırakıp kaçtılar. Ebû Ubeyde, Hâlid'in peşinden gelip Hıms'a ulaşınca Hâlid'e [118b] Kınnesrîn'e gitmesini ve orada kalmasını istedi, Hâlid de öyle yaptı.

Rum Sultanına ordusunun yenildiği haberinin ulaşması

Abdullah bin Abbas şöyle der: Rum sultanına önce bir kişi gelerek ordusunun dağıldığını bildirdi. Rum Sultanı "Müslümanların sizi yeneceklerini biliyordum." dedi. Yanında oturanlardan bir kişi "Bu kadar büyük bir orduyu yeneceklerini nasıl bildin." diye sorunca şöyle dedi: "Şöyle anladım: Bu Müslümanlar, sizin yaşamayı sevdiğinizden daha fazla Allah'ın yolunda ölmeyi severler. Onlar, sizin dünyayı arzu ettiğinizden daha çok ahireti arzuluyorlar. Böyle oldukları için işleri yolunda, bahtları yücedir. Daha sonra, âhir zamanda dinlerini sizin gibi bozup değiştirirler."

Abdullah bin Kurt şöyle der: Kayser'e ilk olarak Rumlardan birisi geldi, Kayser ona "Sende ne haber var?" diye sordu. O kişi "Hayırlı haber. Müslümanlar kaçtılar." Kayserin yanındaki kişiler sevinerek kendilerinden geçtiler. Bunun üzerine kayser "Bu kişi yalan söyler. Bu kaçan birisine benziyor, bunu görün! Haber size nasıl ulaştı? O bir elçi değildir. Eğer kaçmamış olsaydı, komutanıyla beraber olurdu." Bununla konuşması bitmeden başka biri de geldi. Kayser ona da "Sende ne haber var?" diye sorunca Kayserin yanındakiler yine sevindiler ve Kaysere "Ey melik, [119a] gerçeği söyledi." dediler. Rum sultanı şöyle dedi: "Size ne oldu da bunların yalanına inanıyorsunuz? Bunlar düşmanlarını yenmiş olsalardı, bir asker atını süre süre size mi gelirdi?"

Kayser, habercinin müjdesini boşa çıkarıp bu şekilde konuşurlarken ismi Huzeyfe bin Amr olan bir Hıristiyan Arap, bir Arap atına binmiş olarak çıkageldi. Rum sultanı onu gördüğünde "Kötü haberi bundan hissediyorum." dedi. O kişi geldiğinde Kayser "Ne haber var?" diye sordu. O kişi "Kötü haber." dedi. Bunun üzerine Kayser "Senin yüzünün çehresi bize her şeyi anlatıyor." dedi. Yine Rumların büyüklerinden biri geldi, Rum sultanı ona da "Sende ne haber var?" diye sordu. O bey "Yenildik." dedi. Bunun üzerine "Büyük komutanınız Bâhân'a ne oldu?" dedi. O kişi "Öldü." dedi. Kayser "Filan bey ne oldu?" diye sordu, o kişi "Öldü." dedi. Kayser kimi sorarsa öldüğü haberini

verdi. Bunun üzerine Rum sultanı o beye şöyle dedi: “Muhammed’in dini-
ne girmeyi istediğimde beni engelleyen sensin. Madem öyle, neden Muham-
med’in kavmiyle ölene kadar savaşmadın?” Bunun üzerine o kişiyi atından
düşürdü, boynunu vurdu. Kayser, daha sonra İstanbul tarafına yöneldi, dö-
nüp Ruha’da konakladı, ôradan da İstanbul’a gitti. Bu arada Hâlid bin Velîd,
Rumların kaçanlarını kovalayarak Kınnesrîn’e ulaştı. Halep halkı kalelerine
girdi, Ebû Ubeyde de geldi ve Halep’i kuşattı. Halep halkı Müslümanlardan
güvence istedi, Ebû Ubeyde de güvence verdi.

[119b] Eşter’in ve Meysere’nin hikâyesi

Hasan bin Abdullah şöyle anlatır: Eşter, Ebû Ubeyde’ye şöyle dedi: “Be-
nimle birlikte atlılar gönder, Rumların peşine düşeyim.” Bunun üzerine Ebû
Ubeyde şöyle dedi: “Sen her türlü iyiliğe layıksın.” Ebû Ubeyde onun komu-
tasına üç yüz atlı vererek gönderdi. Eşter bir günlük, iki günlük yürüyüş me-
safesinde gidip baskınlar düzenlemeye başladı. Sonra Ebû Ubeyde, Meysere
bin Mesrûk’u iki bin atlıyla gönderdi. Meysere ile Eşter’in yolları kesişti, Eşter
Meysere’nin peşinden yürüdü.

Meysere, Rum ordusuyla karşılaştı. Meysere’nin yanında iki bin atlı vardı,
Rum ordusu ise otuz bin atlıdan fazlaydı. Meysere bunların çokluğunu görün-
ce korktu, Müslümanların helak olmasından korkarak şaşırıp kaldı. Bunlar
bu şekildeyken Eşter Böylece o [Meysere], beraberindeki sahabeler için en-
dişelendi ve kendisinin ve arkadaşlarının yok edilmesinden korktu. Onlar bu
durumda iken, el-Eşter, Nah’a denilen yerden üç yüz atlıyla beraber çıkageldi.
Meysere’nin askeri olan Müslümanlar onları gördüklerinde sevinip tekbir ge-
tirdiler. Eşter ve arkadaşları aynı şekilde tekbir getirip Rumlara saldırdılar,
Meysere de saldırdı, kâfirleri öldürdüler, kaçanların peşine düşerek ulaştıkları-
nı öldürdüler. Daha sonra Rum ordusundan kaçanlar yüksek bir sırtta yığılıp
toplanarak Müslümanlara ok atmaya başladılar. Rumlardan kızıl tenli, uzun
boylu, mavi gözlü ve iri bir adam, Müslümanlardan birisinin onunla çarpış-
ması için tek başına Müslümanlara doğru ilerledi. Hiç kimse onun karşısına
çıkmadı. Eşter “Ey Müslümanlar, sizden hiç kimse bunun karşısına çıkmaz
mı?” [120a] dedi. Kimse cevap vermedi. Bunun üzerine Eşter kendisi atından
indi ve onun tarafına yürüdü. Her biri diğerine doğru yürüdü, kılıçlarıyla
çarptılar. Rum askeri Eşter’e vurdu, demir miğferini kesip başını kanattı. Eş-
ter de Rum’a vurdu, darbesi hiçbir şeyi kesmedi. Müslümanlara döndü, kına

istedi, yarasına sürdü, kanı durdu. Sonra amcası oğluna “Kılıcını bana ver.” dedi. Bunun üzerine amcasının oğlu “Bana da kılıç gerekecek.” dedi. Eşter ona “Onu bana ver, kızım senin olsun.” dedi. O da kılıcını sökerek Eşter’e bıraktı. Sonra o kılıcı alıp düşmanına doğru yürüdü. Bunun üzerine Müslümanlar ona “Allah rızası için bu melon adamın karşısına çıkma, seni öldürmesin.” dediler. Eşter de “Allah’a yemin ederim ki onun karşısına çıkacağım. Ya ben bu melunu öldüreceğim ya da o beni öldürecek.” Sonra onu bırakıp döndüler, o da düşmanına varıp kılıçla saldırdı, bir saat vuruştular. Eşter ona kılıçla vurdu, akciğerine kadar kesti. Rum askerinin kılıç darbesi ise ona hiçbir zarar vermedi. Rum yiğidi yere yıkılıp öldüğünde Müslümanlar tekbir getirerek saldırdılar. Rumlar dağılarak kaçtılar. Akşam olunca, gece boyunca saklandılar. Sabah güneş doğunca namazdan sonra Eşter, Mercü'l-Kabâil denen yere geçti. Ebû Ubeyde de Meyser'e haber gönderdi, yanına döndürdü. Eşter de gelerek Ebû Ubeyde'ye bütün olup biteni bildirdi. Allah'a şükrettiler.

Daha sonra Ebû Ubeyde, Hâlid'i ileri doğru yürüttü [120b], kendisi Hıms'a kadar peşinden gitti. Hıms ve Kınnesrîn'i Habîb bin Mesleme'ye bırakıp Dımaşk'a geldi. Sonra, Saîd bin Zeyd'i Dımaşk'a komutan olarak atadı ve peşinden Ürdün'e gelerek orada karargâh kurdu. Sonra İlyâ halkına elçiler göndererek onlara “Bana gelin, size güvence mektubu vereyim.” dedi. Ancak onlar bunu dinlemeyip karşı çıktılar. Sonra Ebû Ubeyde onlara şu mektubu yazdı: Bismillâhirrahmânirrahîm. Ebû Ubeyde bin Cerrâh'tan İlyâ halkının ileri gelenlerine. Yüce Allah'ı bir bilenlere ve doğruluğa yönelenlere selam olsun. Ondan sonra biliniz ki sizi Allah'tan başka ilah olmadığına ve Muhammed'in O'nun kulu ve Resulü olduğuna, kıyametin geleceğine, ölülerin mezardan dirileceğine inanmaya çağırıyoruz. Eğer bunlara inanıp şehadet getirirseniz malınız ve kanınız bize haram olur, İslâm dininde bizim kardeşlerimiz olursunuz. Fakat eğer İslâm dinine girmeyi istemezseniz, bize aşağılanarak cizye malı vermeye razı olun! Bunu da yapmazsanız, sizin hayata, şarap içmeye ve domuz eti yemeye olan sevginizden Allah yolunda ölmeye olan sevgisi daha güçlü olan bir kavimle üzerinize gelirim. Ayrıca, savaşçılarınızı öldürüp zürriyetinizi ele geçirinceye kadar sizi bırakmayacağım.

Sonra Ebû Ubeyde İlyâ halkının gelip barış yapmasını ve güvence mektubu almasını bekledi, fakat onlar barış yapmaya gelmediler. Ebû Udeyde de ordusuyla geldi ve bunalrı sıkıca kuşattı. Sonra bir gün ona doğru yürüdüler, Ebû Ubeyde de Hâlid ve Yezid'i askerleriyle beraber gönderdi, [121a] onlarla

bir saat savaştılar. Kudüs halkı kaçıp kalelerine girdiler. Bunun üzerine Ebû Ubeyde bunların azıklarını kesti, onlara açlık belası geldi, barış için yalvardılar. Ebû Ubeyde “Bismillâh, barışalım.” dedi. Onlar da “Büyük Halife Ömer’e haberci gönder, bize gelsin. Kendisi bize güvence versin. Güven mektubunu kendisi yazsın.” dediler. Ebû Ubeyde de “Öyle olsun.” dedi.

Ebû Ubeyde, bundan sonra Muâz bin Cebel’e haber gönderip çağırdı, on-
suz hiç bir şey yapmazdı. Muâz ona geldiğinde Kudüs halkının kendisinden
istediklerini ona bildirdi. Bunun üzerine Muâz ona şöyle dedi: “Ömer zahmet
çekip gelecek, bunlar sözlerinde durmayacaklar, ayıp olacak. Bu nedenle, bun-
lara büyük yeminlerle ant içir ki Ömer gelip güvence verdiğinde Kabul edip
cizye malını versinler. Eğer hile yapmazlarsa, ondan sonra Ömer’e mektup
yazıp haber ver.” Bunun üzerine Ebû Ubeyde bunlara yemin ettirdi ve sonra
Ömer’e bu mektubu şöyle yazıp gönderdi: “Bismillâhirrahmânirrahîm. Ebû
Ubeyde bin Cerrâh’tan, Allah’ın kulu Ömer’e. Selam olsun sana. Senin adına,
kendisine hiçbir ilah ortak koşulmamış olan Allah’a şükrediyorum. Ondan
sonra, biz İlyâ şehrini kuşattık ve onlar süreci uzatarak rahat ve ümit bulacak-
larını sandılar, bu uzatma onlara Allah’tan bir bela oldu. Bunu gördüklerinde,
daha önce vermediklerini bize vermeye başladılar, barış için yalvarıp Mü’min-
lerin Emiri’nin kendisinin gelip kendilerine güvence vermesini, güven mek-
tubunu kendisinin yazmasını istediler. **[121b]** Sonra biz onlara eğer sen gelip
onlara güven mektubu yazarsan sözlerinde duracaklarına dair yemin ettirdik.
Eğer bu işte fayda görüp gelerseniz, müslümanların iyiliği için mükâfatınız çok
olacaktır. Allah işini kolaylaştırsın. Selam olsun sana.”

Bu mektup Ömer’e ulaştığında, sahabeleri çağırdı, onlara Ebû mektubu
okudu ve “Ne dersiniz?” dedi. Bunun üzerine Osman -Allah ondan razı olsun-
ona şöyle dedi: “Allah onları aşağıladı, kuvvetten düşürdü. Çokluklarını ve
yigitlerinin ölümünü onlara gösterdi. Müslümanlara topraklarını ve ülkelerini
vermiştir. Müslümanlar her geçen gün daha da güçlenirlerken onlar her gün
aşağılanarak eksiliyorlar. Eğer onlara gitmezsen, senin gözünde bunların hiç
değeri olmadığını, yanında ciddiye alınmadığını bilecekler. Biraz bekledikten
sonra ya İslâm’a girecekler ya da aşağılanarak cizye vermeye razı olacaklardır.

Bunun üzerine Ömer diğer sahabelere bakarak “İçinizden başka bir görüşü
olan var mı?” diye sordu. Bunun üzerine Ali -Allah ondan razı olsun- şöyle
dedi: “Evet, ey Müminlerin Emiri, benim bundan farklı bir görüşüm var.”
Ömer “Nedir o?” diye sorunca Ali şöyle dedi: “Düşmanın senden dilediği

şey, kendileri için aşağılanma, Müslümanlar için ise bir zaferdir. Bunu sana barışçıl bir şekilde veriyorlar. Bununla senin arandaki engel, senin onlara gitmendir.” Ayrıca, yol zahmetini çekmende, çöllerde susuzluğa katlanmada ve onlara varıncaya kadar harcayacağın her masraf için sana bir mükâfat vardır [122a]. Onlara gitmende emniyet, sağlık ve barış vardır. Eğer gitmezsen, onlar barışmaktan ümitlerini kesecekler, kalelerine sığınıp oturacaklardır. Belki de düşmanımızın takviye kuvvetlerinin onlara gelip katılacağından emin olamazsınız. Böylece, Müslümanlara yine büyük bir zahmet olacaktır. Müslümanlardan herhangi birisi kalelerine yaklaşacak olsa ve onu taşılayıp öldürseler, bir Müslümanın hayatını bir yıl yol zahmetiyle alsanız yine de az olur.” Bunun üzerine Ömer “Güzel.” dedi ve şöyle devam etti: “Osman düşmanın aşağılanmasını, Ali de İslâm’ın faydasını güzel buldu.” Sonra Müslümanlara yola çıkmayı emretti. Bütün Muhacirler, Ensarlar ve Arap kabielelri yola çıktılar. Abbas bin Abdulmuttalib de yola çıktı.

Şöyle rivayet edilir: Ömer bu yolculukta her gün sabah namazından sonra halka yüzünü çevirir ve sonra onlara şöyle derdi: “Bizi İslâm’la güçlendiren, imanla şereflendiren ve Muhammed aleyhisselâm ile bizi sapkınlıktan doğru yola çeviren, bizi ayrıyken bir araya getiren, düşmanlar karşısında kalplerimizi uzlaştıran, bize yardım eden, bizi topraklarımızda hakim kılan ve Muhammed’le bizi sevgili kardeşler eyleyen Allah’a şükürler olsun. Bu nedenle ey Allah’ın kulları, bu nimetler için Allah’a şükredin. Ondan daha fazlasını isteyin, Çünkü Allah, kendisine yalvaranı sever, şükredenlere nimetini tamamlar.” Anlatıcı şöyle der: Ömer, her gün gidişte ve gelişte bu sözü söylemekten vazgeçmezdi.

[122b] Ömer, Dımaşk’a ulaştığında Câbiye’de durdu, oradan da İlyâ’ya yürüdü. Müslümanlar Ebû Ubeyde ile beraber Ömer’i karşıladılar. buluşturdular. Ömer’i bindirmek için iyi yürüyüşlü ve temiz örtüler giydirdikleri bir at getirdiler. Ömer geldi, bir deveye binerek bir akar suya ulaştı. İnsanlar Ömer’e doğru koşarak geldiler, Ömer onlara “durum” dedi ve devesinden inerek yularını eline aldı, suya girdi, deve de ardınca suya girdi. İkisi de kenara geldiklerinde, seçkin elbiseler getirdiler, altına da binmesi için o güzel yürüyüşlü atı çektiler ve ona “Ey Müminlerin Emiri, bu elbiseleri giy, bu ata bin! Düşmanların seni böyle bir deveye binerken görmelerini istemeyiz.” dediler. Ömer devesinden indi, o kumaşı giymedi, güzel yürüyüşlü ata bindi. Atın üstünde hızlıca giderken arkasından indi ve “Bu atı benden alın, zira bu bir şeytandır ve gönlüme kibir koymasından

korkuyorum” dedi. Ne kadar konuştularsa da ikna edemediler, Ömer ne elbiseleri giydi ne de ata bindi, İlyâ'ya yürüyerek geldi. Müslümanlar onu karşıladılar. Çoğu Rum elbiseleri giyerek kendilerini onlara benzetmiş olarak geldiler. Ömer onlara “bizimkiler gibi elbiseler giyene dek yüzlerine toprak saçın!” dedi. Müslümanlardan bazıları şöyle dediler: “Ey Müminlerin beyi! Elbiseler ve yemekler burada ucuzdur, bu güzel elbiselerden giysen ve seçkin atlara binsen düşman gözüne güzel görüneceksin.” Ömer şöyle dedi: “Dostlarımdan ayrılırken sahip olduğum görünüşü, ölene kadar terk etmem” dedi. **[123a]** Ömer -Allah ondan razı olsun- ölene kadar bu şekilden çıkmadı.

Şöyle rivayet edilir: Ömer, İlyâ şehrinin yakınlarında konaklıp insanlara güvence verdikten sonra Ebû Ubeyde İlyâ halkına haberci gönderdi ve şöyle dedi: “Müminlerin Emiri'ne yetişin ve kendiniz için güvence alın.” Böylece İbnü'l-Cüayd, yanına başka ileri gelenleri de alarak kaleden indi, güvence dilediler. Ömer de onlara bir güvence mektubu Verdi, şehrin kapısını açtılar, Müslümanlar kaleye girdiler, barış tam olarak gerçekleşti. Sonra Ebû Ubeyde, Amr bin Âs'ı Filistin'in komutanı olarak tayin etti.

Ömer biraz İlyâ'da kaldı. Ebû Ubeyde dışındaki bütün Müslüman beyleri Ömer'i misafir ettiler. Bunun üzerine Ömer ona “Senin haricindeki bütün komutanlar benden ziyaret talep ettiler. Sen hepsinden büyüksün, niçin beni çağırmadın?” diye sordu. Ebû Ubeyde şöyle dedi: “Evime girdiğinde, ağlamandan korktum.” Ömer “Fark etmez, beni davet et!” dedi. Ebû Ubeyde de “Bismillâh, gel!” dedi. Ömer ayağa kalktı ve Ebû Ubeyde'nin evine geldi. Atının eyeri yastığı, döşeği ise eyerinin keçesi olduğunu gördü. Evinin bir penceresinde kuru ekmek parçaları ve bir kızıl bardakta su vardı. Ebû Ubeyde, onları getirdi ve Ömer'in önüne koydu. Ömer buna baktı ve çok ağladı. Ebû Ubeyde'ye sarılarak şöyle dedi: “Benim en has kardeşim sensin! Senin dışındaki bütün kardeşlerim **[123b]** dünyadan nasiplerini alıyorlar, dünya da onlardan nasibini alıyor.” Bunun üzerine Ebû Ubeyde Ömer'e “Sana çadırımda ağlayacağından korktuğumu söylememiş miydin?” dedi.

Ömer Ebû Ubeyde'nin evinden çıktı, Müslümanların arasında durarak Allah'a şükredip Hz. Muhammed'e salavat getirdi ve şöyle hitap etti: “Ey İslâm mensupları! Allah size olan vaadini gerçekleştirdi, sizi düşmanlara karşı muzaffer kıldı, topraklarını ve şehirlerini size nasip etti ve sizi düşmanlara karşı topraklarında hakim kıldı. Öyleyse bu nimetler karşılığında sadece Rabbini-ze şükredin, günah işlemekten kaçının. Çünkü günah işlemek, nimeti inkar

etmektir. Hangi kavim Allah'ın kendilerine verdiği nimete nankörlük etse, elbette Allah o nimeti onlardan alır, sadetlerini alarak düşmanlarını üzerlerine salar.” Sonra namaz vakti geldi, Ömer Bilâl’e “Ey Bilâl, bizi namaza çağır-maz mısın? Allah sana merhamet etsin.” dedi. Bunun üzerine Bilâl şöyle dedi: “Allah’a yemin ederim ki Peygamber aleyhisselâmdan başkasına ezan okumak istemezdim. Fakat bugün bu ezanları okumamı emredersen sana itaat ede-rim.” Bilâl ezan okuyunca, Peygamber aleyhisselâmın dostları peygamberle-rini hatırladılar, hepsi acı acı ağladılar. Hepsinden çok ağlayanlar Muâz b. Cebel ile Ebû Ubeyde idi. Ömer ikisine de “Yeter, size yeter!” diyene kadar çok ağladılar.

[124a] Ömer namazını kılıp bitirince, Bilâl kalktı, yanına gitti ve Ömer’e şöyle dedi: “Müslümanların beyleri, beyaz ekmekle kul eti yerler, biz ondan hiç bir şey bulamayız.” Bilâl böyle dediğinde Ömer beylere bakıp şöyle dedi: “Bilâl ne söyler?” Bunun üzerine Yezîd bin Ebû Süfyân Ömer’e şöyle dedi: “Şam ülkesinin ucuzluğu Hicaz gibi değildir. Hicazdaki ailemize harcadığımız kadar parayla burada Bilâl’in dediklerini alırsın, ucuzluğundan dolayı alırsın.” Ömer şöyle dedi: “Hayır, Allah’a yemin ederim ki sen bana bütün Müslü-manların aylık geçimini garanti edene kadar buradan ayrılmayacağım. Her kese her ay doyurulmaya ne kadar yettiğini hesaplayın.” Oradaki beyler “Bu kadar” deyince o da “Her ay, ganimet payından başka o kadarını verin.” dedi. Ömer Müslümanlara şöyle dedi: “İşte her birinize ganimet payından başka ayda bu kadar miktar yazdım. Eğer beyleriniz size belirlediğim bu geliri size vermezlerse bana bildiriniz, onları görevlerinden alayım, yerlerine başka bey-ler atayayım.” Sonra Ömer, Ebû Ubeyde ile görüştü ve Medine’ye döndü.

Oraya yetiştiğinde insanlar Ömer’i karşılamaya geldiler. O da Peygamber aleyhisselâmın mescidine girdi, iki rekat şükür namazı kıldı. Peygamber’in minberi üzerine çıkarak Allah’a şükretti, Hz. Muhammed’e salavat getirdi ve şöyle dedi: “Ey insanlar, Allah bu ümmete şükretmeleri için iyilikler vermiş-tir. Müslümanların davetini şerefli, sözlerini de bir kıldı, akıllılarını gösterdi, [124b] düşmanlarına karşı zafer vererek onları şereflendirdi, yeryüzündeki devletlerini sağlamlaştırdı, kâfirlerin şehirlerini, evlerini ve mallarını bu üm-mete nasip etti. O halde Allah’a şükcrünü ifade ediniz ki size olan nimetini artırsın. Allah’a hamd edin ki üzerinizdeki nimetini devam ettirsin. Allah bizi ve size şükredenlerden eylesin.” Ömer daha sonra minberden indi.

Kâ'b el-Ahbâr'ın Müslümân oluşunu bildirir.

Şehr bin Havşeb şöyle rivayet eder: Ömer Şam'a geldiğinde Kâ'b el-Ahbâr geldi, Ömer'in huzurunda Müslüman oldu. Bana bunun sebebini anlattı: Babam, Musa aleyhisselâm kavminden olup Muhammed aleyhisselâmın peygamberliğine inanıyordu. Tevrata inanan büyük alimlerden biriydi. Benden hiçbir şey gizlemezdi. Ölüm vakti geldiğinde beni çağırdı ve şöyle dedi: "Ey oğlum, bildiğim hiçbir şeyi senden gizlemediğimi biliyorsun. Fakat senden, Allah'tan bir peygamberin gönderileceği ve onun zamanının yaklaştığını belirlen iki sayfa gizledim. Bunu sana bildirmek istemedim, çünkü ölümümden sonra bir yalancı peygamberin çıkmasından ve senin de o kağıtta haber verilmenin o olduğunu sanıp ona uymandan korktum, o kağıtları şu delikte gizleyip balçıkla sıvamıştım. O peygamberin çıktığını işitmedikçe onları hiç açma ve bakma! Peygamber ortaya çıkınca o kağıtları çıkarıp bak, onda yazılı olan işaretler varsa dinine gir, hayır [125a] bulursun." Kâ'b şöyle der: "Babam öldüğünde, onu gömdükten sonra o kağıtları çıkardım, içinde şöyle yazılı olduğunu gördüm: Muhammed, Allah'ın elçisidir. Peygamberlerin en büyüğüdür, bu yüzden ondan sonra başka bir peygamber dünyaya gelmez. Mekke'de doğar, Medine'ye göç eder. Kötü bir davranışı yoktur, katı kalpli değildir, çarşıda gezmez, kötülüğe kötülükle karşılık vermez, günahı iyilikle karşılayıp affeder. Onun ümmeti, her durumda Allah'a hamdeder, dillerini Allah'a yüceltmekle hareket ederler. düşmanlarına karşı Peygamberleriyle onlara yardım edilir, avret yerlerini suyla yıkarlar, kurbanlarını içleriyle beraber yerler ve bundan dolayı mükâfat alırlar. Bellerini bağlarlar, kutsal kitaplarını ezberlerler, birbirine karşı aynı anne babadan olan kardeşler gibi merhametlilerdir. Onlar, kıyamet günü herkesi geçip cennete ilk girecek olanlardır, Allah'a yakınlık elde edecek olanlardır, şefaâtçi ve şefaât edilenlerdir.

Kâ'b şöyle der: Bunu okuyunca, kendi kendime "Allah'a yemin ederim ki babam bana bundan daha iyisini öğretmedi." dedim. Babamdan bir süre sonra, Peygamber aleyhisselâmın ortaya çıktığını duydum, peygambere gitmeye yol bulamadım, sonra Mekke'den Medine'ye geldiği haberini işittim, sonra da Allah'ın rahmetine kavuştuğu haberini aldım. Bunun üzerine gönlümden babamın söylediği yalancı peygamber olamayacağı düşüncesi geçti. Sonra Ömer bin Hattâb geldiğinde "Bunları göreyim, işleri nasıldır? [125b] Dinlerinde töreleri ve mızrakları neye döner? Eğer bunlar o haberini sakladığım ümmet ise dinlerine girerim." dedim. Sonra Müslümanların güzel namazlarını,

oruçlarını, iyiliklerini, antlaşmalarını yerine getirmelerini ve Allah'ın onları düşmanlarına üstün getirdiğini gördüğümde, onların gerçekten Muhammed Peygamber'in kavmi olduğunu anladım. Bunun üzerine İslâm'a girmeyi gönülünden geçirdim. Bir gece evimin damındaydım, Müslümanlardan bir kişi Kur'an'dan şu ayeti okudu: "Ey Ehl-i kitap! Biz birtakım yüzleri silip dümdüz ederek arkalarına çevirmeden yahut cumartesi yasaklarını çiğneyen kimseleri lânetlediğimiz gibi onları da lânetlemeden önce, sizdekini doğrulamak üzere indirdiğimiz kitaba iman edin. Allah'ın emri mutlaka yerine gelecektir. (Nisâ, 4/47)" Kâ'b şöyle der: "Bu ayeti duyduğumda, sabah güneş doğmadan yüzümün ensemin yerini alacağından korktum. Sabah olunca, Ömer'in yanına geldim, elini tutarak iman getirdim, Müslümanlar beni kutladılar."

Daha sonra Ömer Ebû Ubeyde'yi Şam'da bırakıp Medine'ye göçtü. Ebû Ubeyde, Ömer'in dönüşünden sonra Şam'da Müslümanlarla beraber üç yıl kaldı. Sonra bütün Şam ülkesine veba salgını geldi, Ebû Ubeyde orada Allah'ın rahmetine kavuştu, Ürdün şehrinde gömüldü. Sayısız insan bu sebeple öldü. O salgında Ebû Ubeyde ölmeden önce Muâz bin Cebel'i kendi yerine bıraktı, o da bir süre Müslümanlara namazda imamlık yaptı. Salgın o kadar ilerledi ki Amr bin Âs [126a] salgının şiddetini görünce Müslümanlara şöyle dedi:

Eserin Nüshası

Eserin elimizdeki tek nüshası Mısır Millî Kütüphanesi Tarih-i Türkî Koleksiyonu 284 numarada “Tercümetü Fütûhu's-Şâm ilâ Çağâtâiyye” ismiyle kayıtlıdır. Eserin baş tarafında tamamen yaldızlı işlemeli olan bir sayfada “Tercümetü Kitâbu Yazılmış Fütûhu's-Şâm Fî Gazavâti Ashâbi'n-nebî aleyhi's-selâm” yazmaktadır. Besmele ile başlayan eserin bu nüshası, 130 yaprak olup tek sütundan oluşan her bir sayfasında 13 satır bulunmaktadır. Harekelerin de sık sık kullanıldığı metin nesih hattıyla yazılmıştır. Nüshadaki bütün başlıklar yaldızlı, metin ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Sayfa altlarında reddadelerin bulunduğu nüshanın birçok sayfasının kenar kısımlarında su lekesi bulunmaktadır. Eserde herhangi bir kopukluk yahut eksiklik bulunmamaktadır.

Nüshanın sonunda istinsah kaydı bulunmaktadır. Buna göre, Muhammed el-Hanefî el-fakîh isimli bir müstensih 786 senesinin Recep ayının ilk günlerinde (Ağustos 1384) bu nüshayı mütercim nüshasından istinsah etmiştir.

Nüshanın İmla Özellikleri

Eserde öne çıkan imla özellikleri aşağıda başlıklar altında gösterilmiştir:

• e, ê Ünlüsünün Yazımı:

Arap harfli Kıpçak Türkçesi metinlerinde kelime içinde, ortasında ve sonunda e, ê ünlüsü elif veya harfe konulan hareketlerle gösterilmiştir.¹ İncelediğimiz metinde de e, ê ünlüsü de bazen elif (l), bazen ye (ي) harfi ile yazılırken bazen kesre (.) bazen de hem kesre hem de üstün (َ) ile harekelenerek gösterilmiştir:

1 Galip Güner, *Kıpçak Türkçesi Grameri* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2020), 43.

ايركانلارين	ékenlerin	(68a/05)	البحي لارين	elçileri	(68a/05)
ابحيا	ebçi	(12a/10)	ايلماكل	egilmegil	(96a/06)
ايركي	ékki	(100a/13)	ايرلي	elli	(77b/01)
ايرميش	ëmdige	(24a/06)	ايرميش	ërmiş	(51a/05)
ايرسا	ërse	(102b/10)	ايرتاب	ërte	(109b/13)
كالدري	keldi	(109b/13)	ايشينكاردا	ëşitgende	(113a/13)
ككچكاندا	këçgende	(118a/11)	ككچ	kênj	(111a/10)
سوزار ايرميش سوز	sever ër-miş-sen	(32a/11)	ييديلار	yédiler	(100a/02)
بيريدي ايرشا	bërdi ërse	(31a/04)	دريمسا	dëmese	(106a/08)

• ç Ünsüzünün Yazımı:

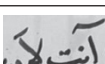
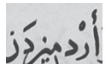
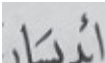
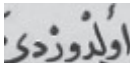
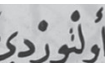
Eserde söz başında, söz içinde ve söz sonundaki ç sesi *cim* (چ) ile yazılmış olup cimle (ج) yazılan kelimelerin yazımında ç'li yazım tercih edilmiştir:

چاقينا	çakına	(16b/09)	چقار	çıklar	(3a/2)
دديكاج	dêgeç	(63b/08)	دورتچي دا	dörtinçide	(14b/08)
اوج	üç	(14b/08)	ابحيلار	ebçiler	(112a/10)
ايلچي دن	elçiden	(84a/09)	كچ	kêç	(10a/02)

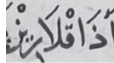
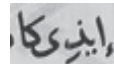
- Bir örnekte ç sesi çim (چ) ile yazılmıştır: çakır (چاقيرا) (91b/06).

• **d Ünsüzünün Yazımı:**

Eserde kalın ve ince ünlülü kelimelerde d ünsüzü genellikle dal (د) ile yazılmıştır. Yazmada aynı kelimenin hem dal (د) hem de te (ت) ile yazıldığı örnekler mevcuttur:

	teve	(122b/03)		deve	(101a/03)
	yetti	(1b/06)		yeddi	(73b/05)
	and	(106b/02)		antlar	(121a/06)
	ardımızdan	(114b/12)		artkırı	(16b/07)
	aydısar	(55a/02)		aytalım	(46a/11)
	kêder	(106b/01)		kêtelüm	(20b/04)
	öldürdi	(77b/09)		öltürdi	(114a/11)

Metinde d ünsüzünün zel (ذ) ile gösterildiği üç örnek vardır:

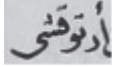
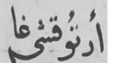
	adağların	(13b/13)
	beğükindendür	(12a/01)
	İdige	(42b/10)

• **ç-ş Ünsüzlerinin Yazımı:**

Memlûk Kıpçakçasının önemli imla özelliklerinden biri olan ç-ş yazımı hakkında Argunşah, dönemin sözlük ve gramerlerinde sıkça ç>ş, ş>ç değişimin örnekleriyle karşılaştığını ancak bu durumun Arap yazarlar tarafından yazılan eserlere ait bir özellik mi yoksa o dönemde başlayan ve sonrasında çağdaş Kıpçak lehçelerinde de süregelen bir fonetik hadise mi olduğu hakkında bir kesinlik olmadığını ifade etmiştir.¹

1 Mustafa Argunşah, Gülden Sağol Yükksekaya, Özcan Tabaklar, *Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri*, (İstanbul: Kesit Yayınları, 2016), 314-315.; Ayrıca bkz: Mustafa Argunşah, “Kıpçakça Sözlükler-

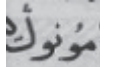
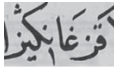
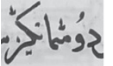
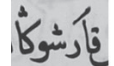
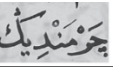
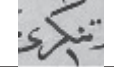
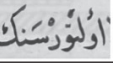
Metinde ç-ş değişimiyle ilgili bir örnek bulunmaktadır:

	artuqşı	(19b/6)		artuqşığa	(24a/2)

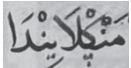
• **η Ünsüzünün Yazımı:**

Kıpçak dönemi eserlerinin diğer bir önemli imla özelliklerinden biri de art damaksıl *n* (η) ünsüzünün yazımıdır. Arap harfli eserlerde η ünsüzünün nun (ن) ile yazılması *n* ünsüzüyle karışmasına yol açmıştır. Karamanlıoğlu, bu dönem eserlerinde η ünsüzünün yazımında bir birlik olmamakla beraber η ünsüzünün çoğunlukla nun ve kef (ك) ve üç noktalı kef (كْ) ile yazıldığını söylemiştir.¹

Eserde η ünsüzü üç noktalı kef (كْ) ve nun-kef (ك) ile iki farklı şekilde yazılmıştır:

	munuη	(2a/07)		kazğanıñız	(25a/04)
	düşmānıñız	(86b/04)		qarşuñı	(92a/12)
	çermendiñ	(17a/10)		Tenri	(2a/08)
	oltursañ	(61b/07)		teniz	(3b/09)

Bir kelimenin yazımında ise η ünsüzü için nun ve üç noktalı kef'in noktaları kef'in altına konmuştur:

	mañlayında	(1b/06)

• **s Ünsüzünün Yazımı:**

Arap harfli Türkçe metinlerde sıklıkla kalın sıradan ünlülü olan kelimelerin yazımında sâd (ص), ince sıradan ünlülü kelimelerin yazımında sin (س) harfleri kullanılır. Ancak bu durum düzenli değildir. Çoğu zaman metinlerde ikili yazımlara rastlanmaktadır. Metinde *s* ünsüzünün yazımı kısmen düzenli olsa da ikili yazımlara da rastlanmıştır:

deki İmlâ Sorunları", V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004), 3337-3348; Güner, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, 85-86.

1 Ali Fehmi Karamanlıoğlu, *Kıpçak Türkçesi Grameri*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 6-7.

سِنْجِلَامَاغَا	sınçılamağa	(10b/07)	سِنْجِلَادِي	sınçıladı	(69b/13)
صَاطُوقَا	şattuk	(10a/05)	سَاتَن	satan	(73a/04)
يَاسَاق	yaşak	(11a/03)	يَاسَاق	yaşak	(11a/05)

• **t Ünsüzünün Yazımı**

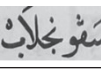
Arap harfli Türkçe metinlerde sıklıkla kalın sıradan ünlülü olan kelimelerin yazımında *tt* (ط), ince sıradan ünlülü kelimelerin yazımında *te* (ت) ve *dal* (د) harfi kullanılır. Bu durum çoğu zaman düzenli olsa da Arap harfli metinlerde aynı kelimenin *tt* (ط) ve *te* (ت) harfleriyle yazıldığı örnekler de çoktur. Metinde bazı kelimelerin hem *tt* (ط) hem de *te* (ت) ya da hem *te* (ت) hem *dal* (د) harfleriyle yazıldığı örneklere rastlanmaktadır:

اَتْلُولَار	atlular	(68b/5)	اَطْلُولَارِي	açlıları	(67b/1)
صَاتُون	şatun	(27b/08)	صَاطُون	şatun	(127a/12)
قُورُتُولْغَاي	kırtulğay	(73a/05)	قُورُتُولْغَاي	kırtulmas	(74b/02)
كِيدَار	kéder	(106b/1)	اِكِينَار	kéter	(106b/2)
تَوَادَر	teveden	(122b/04)	دَوَا	deve	(101a/03)
يَتِي	yetti	(1b/06)	يَدِي	yeddi	(49b/03)

• **w Ünsüzünün Yazımı:**

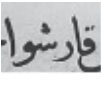
Harezm Türkçesinde b ve g ünsüzlerinden gelişen çift dudaksı w ünsüzü Kıpçak Türkçesinde genellikle dış-dudaksı v olmuştur.¹ Yazmada Türkçe ve yabancı bazı kelimeler *üç noktalı fe* (ف) ile gösterilmiştir. Metinde az örnekte karşımıza çıkan bu kelimeler metinde çift dudak v'si (w) ile imla edilmiştir:

1 Argunşah, Yüksekkeya ve Tabaklar, *Karahanlıca, Harezmce, Kıpçakça Dersleri*, 317.

	sewünç	(12a/13)
	müwtelâ	(22a/4)
	sewünçlep	(36b/7)

• Metne Özgü Farklı Yazımlar

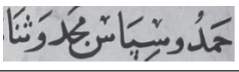
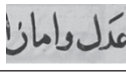
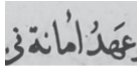
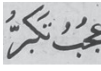
Metinde u-ü ünlüsünün vav ve elif (و ل) ile gösterildiği iki Türkçe kelime örneği vardır:

	kertü	(19b/04)		karşu	(32b/13)

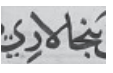
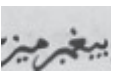
Şeddenin kullanımı: Bazı sayıların yazımında şedde kullanılmış ve o sayının çift ünsüzle okunması gerektiği gösterilmiştir:

	ekki	(27a/12)		yeddi	(49b/03)
	sekkiz	(43a/08)		toğkuz	(130b/06)

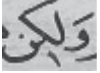
Arapça “ve” bağlacı bazen vav (و) bazen de sadece hareke (◌◌◌) ile yazılmıştır:

	hamd u sipās mecd u şenā	(1b/01)		‘adl u emān	(2b/08)
	‘ahd u emānetni	(80a/01)		‘ucb u tekebbür	(3b/2)

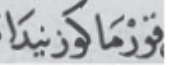
Metinde alıntı kelimelerde aslı p harfi ile olan birkaç kelime b ile yazılmış olmasına rağmen orijinal dildeki şekli esas alınmış ve p’li yazım tercih edilmiştir:

	pençeleri	(110b/4)		peygamberimiz	(102b/13)

Arapça ve Farsça aslı uzun ünlülü olan bir kelimedede uzun ünlü gösterilmemiş, bunun yerine kesre ile harf gösterilmiştir: Bunun yazımında kelimenin aslına sadık kalınmıştır:

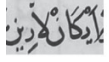
	velîkin	(6a/4)

Arapça hürmâ kelimesinin imlasında muhtemelen Türkçe söyleyişe bağlı kalınarak kaf (ق) harfi ile yazım tercih edilmiştir.

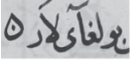
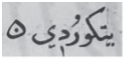
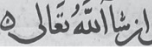
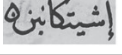
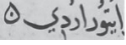
	Kurma (Hurma) Közinde	(40b/3)

Bazı özel adların yazımında farklılıklar bulunmaktadır. Metni oluştururken özel adların asıl yazımı esas alınmıştır: Metinde 24a/03'te geçen 'Abdullah Sülemî yazmada 'Abdullah Sümmâlî olarak yazılmıştır.

Metinde bazı Türkçe kelime örneklerinde kelimenin hem e'li hem de i'li iki şekilde okunabileceği me'ân notu ve hareke ya da sadece hareke ile gösterilmiştir:

	teren	(4a/04)		këyse	(4a/08)
	erkli	(20a/6)		êkenlerin	(68a/05)

Cümle bağlamında bakıldığında nokta ve iki nokta gereken yerlerde çoğu kez özel işaret kullanmıştır:

	bolğaylar	(15a/6)		yètkürdi	(29a/10)
	yılinda	(127a/3)		inşallâhu te'âlâ	(40b/1)
	yazdı	(77b/2)		eşitgenin	(22b/9)
	aytur êrdi:	(73a/1)		ayttı	(76b/2)

Metnin Oluşturulmasında Dikkat Edilen Hususlar

- Bu neşirde eserin Mısır Millî Kütüphanesi Tarih-i Türkî Koleksiyonu 284 numarada kayıtlı nüshası esas alınmıştır. Metnin transkripsiyonlu yazımında Times Turkish Transcription fontu kullanılmıştır.
- Nüshada sayfa başlangıçları [1b], [2a] ... şeklinde köşeli parantez içerisinde **kalın (bold)** olarak gösterilmiştir. Metinde satır numaraları ise parantez içinde gösterilmiştir. ⁽¹⁾, ⁽⁷⁾, ⁽¹²⁾..vd.
- Metindeki Arapça alıntılar (ayet, hadis, kelâm-ı kibarlar) metin oluşturulurken Arap harfleri ile yazılmış, dipnotta ise anlamları verilmiştir. *Radıyallâhu ‘anhû* ve *şallallâhu ‘aleyhi ve sellem* gibi övgü ve dua cümlelerinin tamamı eğik yazılmıştır.
- Arapça ve Farsça birleşik sözcükler ile ön ve son eklerin yazımında sözcükler bitişik yazılmıştır.
- Nüshada yaldızlı mürekkeple gösterilen sözcük, ibare ve başlıklar metinde siyah ve bold olarak gösterilmiştir. **Hımyer Kavminin Kelgenin Aydur, Sa’îd ‘Âmir oğlının sözi**
- Metinde gereksiz sözcük tekrarlarında bu öğeler “< >” işaretleri arasında konularak belirtilmiştir. âdemîler [90a] (1) <âdemîler> ; Hâlid tura keldi, ⁽⁹⁾ <keldi> bu kılğan; dînine kirgil, hayr [125a] ⁽¹⁾ <hayr> tapar-sen.
- Metnin anlaşılmasını kolaylaştırmak için noktalama işaretleri kullanılmıştır. Metinde anlamın tamamlandığı ve başka bir konuya yahut meselenin farklı bir yönüne değinileceği zaman tarafımızca paragraf yapılmıştır. Benzer şekilde metinde başlıklar ayrı bir satırda ortalanarak gösterilmiştir.
- Metnin çeviri yazısında Türkçe asıllı kelime ve ekler yazılırken 14. yüzyıl Memlûk Kıpçak Türkçesi imlâsı esas alınmıştır. Ayrıca “et-, te-, ber-” gibi kelimelerde bulunan “kapalı e”nin metinde “y” harfi ile gösterildiği yerlerde bu özellik korunarak bu tür kelimelerdeki kapalı e sesi “et-, tè-, bër-” kelimelerinde görüldüğü gibi “è” ile gösterilmiştir.

- Arapça birleşik kelimelerin bilimsel neşirlerdeki yaygın kullanımına uyulmuş (Şeniyyetü'l-‘ukâb, cemâziye'l-evvel, muḳavvi'l-müslimîn, ḳatilü'l-kâfirîn) ancak Bismillâhirrahmânirrahîm tamlamasında ve “Allâh” lafzının içinde olduğu kalıplaşmış tamlamalarda herhangi bir işaret kullanılmadan birleştiği kelimeyle birlikte yazılmıştır: Resûlullâh, Subḫanallâh, inşâllâhu te‘âlâ, ‘Abdullâh.
- Metinde yer alan özel isimlerin yazımında (şahıs, yer ve kavim isimleri) ilk harfler büyük yazılmıştır. Bunlardan sonra gelen Türkçe ekler kesme (‘) işaretiyle ayrılmamıştır.
- Metinde fiillere gelen şahıs zamirleri bitişik yazılmamış, “-” ile fiile bağlanmıştır: men eşitür-men, bërmes-biz, ḳılğay-men, ḳaytarğay-men...

METİN

TERCÜME-İ FÜTÛHU'Ş-ŞÂM

Sevünç b. Fakîh

TERCÜME-İ FÜTÜHU'Ş-ŞÂM

[1b] Bismillâhırrahmânirrahîm

(1) Hâmd u sipâs mecd u şenâ Kâdir, bir ve bar Tenrige. Bu 'âlemni yokdan bar êtip yaratğan (2) Muḥammed 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm adını ezel-i âzâlde öz adı birle tüz êtken Hâḫ te'âlâ (3) öz birliğin bildürmek için Muḥammed 'aleyhi's-selâm inaklığın uluğluğun (4) bildürmek için Âdem 'aleyhi's-selâmı yarattı. Munça nebîler Âdem bêlinden Hâḫ te'âlâ (5) dünyâge ıyabêrdi öz birliğin bildürmek için. Muḥammed 'aleyhi's-selâm dünyâge kelür tēp (6) beşâretka şaldı. Âdem manlayında Muḥammed nûrı bolğan için yetti kök ferîşterleri (7) sücûd kıldı. Nebîler barçası Muḥammed birle faḫret tapılar, dünyâda özine ve ümmetine yollar (8) açıp hâcibler teg tapuğında kêçtiler. Barçadan sonra aydın küneşden (9) özden 'azamet İslâm nûrının heybetli devleti birle dünyâge çıkakeldi. Bu heybetden (10) barça buḫlar yıkıldı, maşrıktan mağribe kâfirler oḫlar söndi, hâçları şındı. (11) Şeytânlar kâfirlerin kökten yulduzlar atınıp köydürdi. Hâşlığın kölgesi [2a] (1) hîç yêrde körünmedi. Barça nebîlerden hâşlığın uluğluğın (2) Hâḫ te'âlâ kıatında 'arş-ı 'azîm üstinde 'ayân beyân olturup sözleştı. (3) İslâm farîzasın da'vetin Hâḫ te'âlâ anda peygamberine ağırlap bildürdi. Nebî 'aleyhi's- (4) 'şelâm da'vetine evvel îmân baylığın alğan Ebâ Bekr-i Şıddîk, barça şahâbeler naşiblerinçe (5) aldılar hâkîk, Muḥammed alarğa le-ni'me'n-nebiyyu'n-nâşihu's-sefik. Barçası nebî tapuğında turdılar, (6) İslâm dînini yörıttıler. Hâḫ buyruğın ol kıadar yörıttıler kim 'Ömer radi-yallâhu 'anhû (7) bir Tenrı hâkķı için oğlını ura ura öltürdi. Zihî sa'âdet bu ümmetge munuḫ kibi (8) şahâbeler ve evliyâlar alardan kıoptı. Lâ-cerem hâşşe'l-hâş nebînin ümmeti hâlâyıkının (9) hâşşe'l-hâş bolmak kerek. Anın için Tenrı te'âlâ bu ümmetni Kır'ân içinde öğdi (10) ayıp كُتِبَ خَيْرٌ ﴿1﴾¹ اَمَّةٍ اُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ . Ma'lûm boldı bu 'azîz nebînin uluğluğın (11)-dur barça nebîlerden sonra bu dünyâge kelmegin. Bu mübârek tertîb nebî 'aleyhi's-selâm (12) ümmetinde yâdigâr kıaldı. İslâm sulṭânlarında bu nişân tapıldı, bu uluğ kerâmet (13) bir sulṭanda tapıldı, ehl-i sa'âdet manlayında köründi. Evliyâ kerâmetleri özinden [2b] (1) bilindi. Ol kêçgen sulṭânlar barçası kim bu İslâm için gâzîliklar kıldılar, (2) küfrden şârlar açılar, İslâm

1 "Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz." Âl-i İmrân, 3/110.

hürmetin turğuzup zamânını tüzettiler, İslâm yolların ⁽³⁾ bu sulţân için açıp hâcibler teg keçtiler. Hâk te‘âlâ Muhammed ümmetin rahmet kılıp ⁽⁴⁾ sa‘âdet künlerin köstermege izdegende, İslâm tahtı üstinde heybetli küneş teg ⁽⁵⁾ Melik Zâhirni kudret eli birle koydı. Maşrıqdan mağribe ‘adliniñ nûrı yayıldı, muhkem sa‘âdetli ⁽⁶⁾ topuğınñ evliyâlar teg kerâmetleri körindi. Barça rızık içinde bereketler boldı, ⁽⁷⁾ Nîl tenjizi körkliden artuğ bereketi taştı, Şâm tağları rahmet yamğurları birle kıvandı, ⁽⁸⁾ ‘adl u emân uçuzluğdan köñüller semirdi, zamâne faḥret kılıp kıvandı, feraḥdan ⁽⁹⁾ feraḥ kıldı, bēlin bağlap sem‘ urdı. *Sulţân-ı mu‘azzam, şāh-ı mükerrem zāhirü’d-dünyā ve’d-dîn* ⁽¹⁰⁾ *muḳavvi’l-müslimîn katilü’l-kāfirîn* Ebû Sa‘îd Melik Zâhir Melik Emced oğı Hâk te‘âlâ devletin ⁽¹¹⁾ künden küne mezîd kılsun. ‘Acâyib şıfâtınıñ medḥin zamâne ma‘nî tili birle aytur:

⁽¹²⁾ Sa‘âdetli nuşret açıldı bu fâl
Murâdlar kamuğı kelürler mecâl

⁽¹³⁾ Sa‘âdetli nuşret sözini eşit
Me‘ânî kapuğa tilimdür kilit

[3a] ⁽¹⁾ Köñlünñ tenjizi biligden taşar
Me‘ânî mevcini tilimge atar

⁽²⁾ Kör emdi tilimden ne cevher çıkar
Mümessek kelef teg ıdığın saçar

⁽³⁾ Sa‘âdet kökine bakıp tanıladım
Bu devlet yulduzı kimüñdür dedim

⁽⁴⁾ Cevâb keldi köñlümge ey sözlegen
Zihî çin yaruğ köz munı közlegen

⁽⁵⁾ Bu tâlî‘ kimüñdür eşit anlağıl
‘Acâyib şıfâtın bilip sözlegil

⁽⁶⁾ Felek içre aydın çerâklar anıñ
Sa‘âdetli yulduzlar aydın munuñ

⁽⁷⁾ Ezelden sa‘âdetka yétken bu şāh
Sa‘âdeti küçlü ve devleti mäh

- (8) Köñüli güher teg şafâdur arı
İçi nûr-ı îmân rahmet tolı
- (9) Köñülindekiniñ ol îmân nûrı
Bu aydın yüzinden nişân belgüli
- (10) Hîç İslâmğa kirmedi mundağ melik
[Bu] zâhid u ‘ârif biligli selik
- (11) Kêçe kündüz işi vü fikri kâmuğ
Kim İslâmğa kılğay hayrlar uluğ
- (12) Kêçeler namâz birle yaşın saçar
Hayr birle algış İslâmğa kılar
- (13) Müselmânlık üzere şefkatli han
Körer közge heybetli sulţân u cân
- [3b]** (1) Köñüller özinden muhabbet toluğ
Bu heybetli işlerni kılğan kâmuğ
- (2) Şağınmañ ki ‘ucb u tekebbür kılar
Velîkin sulţânlıqqa haqqın bérür
- (3) Tilegi yamanlar arıngay kâmuğ
Haq üstinde bolğay kiçi vü uluğ
- (4) Müselmânlık olğay ‘adillik emân
Törelər haq üzre yörügey hemân
- (5) Özi tãli‘inden tüzüldi Mışır
Dağlar tüzülgey ne kördüñ aħır
- (6) Emînlik uçuzluğ bereket öküş
Hayr birle algış özine tutuş
- (7) Ne cãh bar köninde ne küç kılğanı
Ne münker işi hod ne yol kesgeni

- (8) Hâk işge ki kaynar munuñ ğayreti
Yamanlarğa kükrer özi heybeti
- (9) Yettinçi teniz içre ötti adı
Firenk kavmi titrep kamuğı tedi
- (10) Mışırdı Melik Zâhir olturdu han
Elimüz [ü] sümüz alur çaklı kan
- (11) Bu Şayda vü Beyrût kelgen kör
Cibin teg köñüllerni bulğandurur
- (12) Yok érse ne kayğı munlardan ki bar
Çıkanlarını İslâm kılıcı kırar
- (13) Munlarını ölümleri izdep çeker
Melik Zâhir özden kılıcı biçer

[4a]

- (1) Bu İslâm sultânı tãli'i bulay
Düşmânlar kırılır ve işler kılay
- (2) Sa'âdetli sultândur Ebû Sa'îd
Melik Zâhir oldur vü fi'li hamîd
- (3) Bu İslâm küninde sa'âdet kören
Körünmedi mundağ zamânlar keçen
- (4) Tereñ işli himmetli arslan eren
Hayr işge ğâvî vü alğış alan
- (5) Yêr üzre yayılğan kelef teg adı
Sevüp barça 'âlemğa boldı cânı
- (6) İlâhım köñüllerge şaldı anı
Ulus hâş u 'âlem severle[r] munı
- (7) Kört birle heybet ü haşmet körün
Neçük hoş yığılmış özinde körün
- (8) Sa'âdet çerâğı özinde ki bar
Ne keyse ne minse çerâyî yanar

- (9) Tıonı birle atnı bezetgen özi
Hıayr işni kılğan sa'adet sözi
- (10) Baķ özge kişi kèyse anıı tıonı
Alay mu kórünür kózünje bunı
- (11) Bes émdi bilindi ki Tenrı aıa
Sa'adet çerāğını bérdi muıa
- (12) Ğāvılıęı kèçken řahābe işin
Şorup toplaı anlarını ıı yolın
- (13) Kim alar teg özi bu İslāmğa hoş
Hıayrlarını kılğay vü hürmet öküş

- [4b] (1) Çün émdi bilindi ğāvılık muıa
Bu hāızretge lāyık izdendi taıa
- (2) Tapıldı bu ma'nide özden bitig
Fütüh Şām değenler řahīh ü bilig
- (3) Velikin 'Arabça düzülmüş sözi
Bu Türk kavmi bilmes öküşden azı
- (4) Du'acı kılı ol Tarantay değen
Bu kullukda hayr u sa'adet kören
- (5) Şām içre 'adillik küçinçe kılan
Öküş müzd ü alğış sulţānğa alan
- (6) Cānını tapuğında fidā kıoyan
Kerīmden hocasına nuşret kıolan
- (7) Sevünç Faķih oğlına bérdi anı
Bu Türknün tiline çevürdi bunı
- (8) Açuķ ma'nı birle tüzdi bitig
Maķāmü's-Şerifde oķunğay bilig
- (9) Sulţānnın müzdine adına anı¹
Tüzetti ve yazdı kılaylı munı

1 Bu mısradaki aruz vezni sağlanamamaktadır.

- (10) Yeddi yüz sêkiz on bêşinçi yılın
Şonunđa tükengeni ma'lûm bilin
- (11) Muḥammed nebîge şalavât kılıp
Bitignin sözine kirelim açıp

(12) İslâm şeyhi sünnet turgüzgüçi İmâm Aḥmed Muḥammed Silefî İşbahânî oğlu bildürdi bizge, (13) üstine okıganda ve men eşitür-men ilk kırla ve men eşitür bêş yüz yétmiş [5a] (1) <yétmiş> birinçi yılın aylarında ve êkkinçi kırla şafer ayında bêş yüz yétmiş dörтинçi yılda (2) İskenderiyye şehrinde. Ayttı kim ḥaber bérđi bizge Şeyḥ Aḥmed Muḥammed Mesîḥ Muḥrî oğlu (3) Mışır şehrinde zilhicce ayında bêş yüz on bêşinçi yılda. Aydur bildürdi bizge (4) İbrâhîm Sa'îd Tücübî oğlu. Ayttı bildürdi bizge Münîr Aḥmed Münîr Ḥaşşâb oğlu. (5) Ayttı bildürdi bizge 'Alî Bağdâdî Aḥmed oğlu üstine okınğan bitiginden öz (6) önide. Ayttı sözledi bizge Ḥammâd Remî. Ayttı ḥaber bérđi bizge Ḥüseyin Ziyâd Temîmî oğlu. (7) İsmâ'îl atası Muḥammed Başrıden ayttı:

Kaçan Tenri te'âlâ Muḥammed 'aleyhi's-selâmın vefât kıldı, (8) öküş 'Arab mürted boldılar zekât birle, kâfir bolup ayttılar: Biz mâlimuznı Muḥammedge bérür (9) êrdük, Muḥammed dünyâdan kêçti, Ebû Bekr neçi êrđi mâlimuznı tiler? Tenri ḥaqqı üçün Ebû Bekrge (10) hîç neme bêrmes-biz. Ebû Bekr *radıyallâhu 'anhu* bu ḥâlni körgende şaḥâbeler birle kêneş (11) kıldı. Barçasının sözi ol boldı kim biz dînimüzni muḥkem tutalım, ḥalâyıqnı ḥâllarına (12) koyalım, ne tileseler özlerine kılsunlar. Köñüllerinde kêçti kim bu mürted bolğanlar (13) kıadarınça degül-biz. Nebî 'aleyhi's-selâm munların köplükinden, yamanlıklarından [5b] (1) kêçe kündüz cihâdlarından köz açmadı. Sarp küçlülerinden ne zahmetler, tarlıklar, (2) kayğular çekti. Aña degin munlarını İslâmğa kördi. Munlardan kıorқыp tek turmaq (3) birle râzı boldılar.

Ebû Bekr Ḥaḥ te'âlâ adı birle and içti, ayttı: Eger bir kışı benim birle bolmasa (4) men yalguz munlarını cihâd kılgay-men aña degin yâ ölgey-men yâ munlarını İslâmğa kıyartıgay-men (5) ve eger Tenri te'âlâ buyurğan zekât-nı bir teve bağı eksük bêrseler ol kıadar cihâd (6) kılgay-men. Ḥaḥ te'âlânı tapkıncı ol kıadar Ebâ Bekr *radıyallâhu 'anhu* munlarını cihâd kıldı (7) aña

degin barçası İslâmğa kirdiler, toğru evlerine qayttılar, Tenri te'âlâ haqqını ⁽⁸⁾ tamāmınça bērdiler. Haq te'âlâ 'Arab kavmine İslâm dīnini sevdürdi, bu kez ulus ⁽⁹⁾ bölek bölek öz tilegleri birle Ebā Bekrge kelip İslâmğa kirdiler. Ne şehirler kim ⁽¹⁰⁾ yakınlarında ba[r] ērdi açtılar İslâm emān buldılar. Baş bērip ĩmānğa sevmeklerinden ⁽¹¹⁾ aña şansız köplük hālâyık yığıldılar. Barçası Ebā Bekr tapuğında bēl bağlap turdılar ⁽¹²⁾ aytılar: Ėy Tenri elçisiniñ hālīfesi, ne tilesēñ buyurgıl, buyuruğun başımız ⁽¹³⁾ üstine köterip kılalum. Ebū Bekr munlarınñ hoş himmetlerini körgende köplükleri **[6a]** ⁽¹⁾ birle köñülünde kēçti, munlarını munıñ kibi Rūm kavmine Şām şarı ıyabērsem ⁽²⁾ Şām elin açkaylar inşāllāhu te'âlâ ve hīç ādemīğa bu sözni aytmadı. Bir kün Şūrahbīl ⁽³⁾ Hasene oğlu Ebā Bekr qatında keldi ayttı: Ėy peygamber hālīfesi hīç köñlünde sözlenür mü ⁽⁴⁾ Şāmğa çeri şalmağa? Ayttı: Ne'am velikin hīç ādemīğa tilimden çıkmadı, neçük bildiñ? ⁽⁵⁾ Ayttı: Tüşümde kördüm Müselmānlardan bir bölek birle bir tağ üstinde-sen ⁽⁶⁾ ol tağ üstinde bir yüçe qubbe bar, dağı sen nökerlerniñ birle ol qubbeğa mindiñiz, ⁽⁷⁾ hālâyık üstinde baqtıñız. Andan sonra tüşüp bir hoş tüp tüz yumşaq yerge ⁽⁸⁾ keldiñiz. Bu yer içinde qal'alar ve kentler, denizler, aqarsular, közler. Ve ayttıñ ⁽⁹⁾ Ėy İslām erenleri cihād yağmāsın kāfirlerge qılıñız, nuşretğa ģanīmetğa Tenri te'ālādan ⁽¹⁰⁾ zāmin-men sizge. Dağı benim birle bir tuğ bar, ol tuğ birle bir kentge bardım. Yētkende ⁽¹¹⁾ kent ehli mendin emān tilediler, emān bērdüm anlarğa ve qayıtp saña keldim, taptım ⁽¹²⁾ seni bir ulu qal'a qatında kelmiş-sen. Qapuğların saña açtılar, barça ehli saña ⁽¹³⁾ müsellemler boldılar, hanlık tahtını saña qoydılar, seni üstine olturttılar. Alardan **[6b]** ⁽¹⁾ bir kişi saña aydur: Nuşret bolur-sen, şārlar açar-sen, Haq te'ālāğa şükr kılgıl tātī ⁽²⁾ birle eylegil. Bu kez *İzā cā'e naşrullāh* süresin oqıdı ve men uyandım.

Ebū Bekr *radıyallāhu 'anhū* ⁽³⁾ közlerinden yaşı tōküldi ayttı: Közleriñ emāndan uyuklasun, ol tağdan kim ⁽⁴⁾ ol qubbeğa çıktıq hālâyık üstinde yüçe bolduq yorumı oldur kim biz çok ⁽⁵⁾ zaħmetler ve emgekler çekkey-biz Rūm çerisinden. Sonra nuşret ululuk bizge ⁽⁶⁾ bolğay, buyruqlarımız dağı alay bolğay, işimiz yüceleney. Ve ol qubbeden tüz yerge ⁽⁷⁾ tüşkenimiz küçey işinden sehlge yētgey-biz, hoş dirlikdür ol ekinli yerler, aqarsular. ⁽⁸⁾ Müselmānlarğa cihād yağmāsın buyurmağım, İslām çerisin kāfirler eline

iymegimdür ⁽⁹⁾ Hâk te‘âlâ buyruğında alarğa sözümdür. Ve ol ‘alem birle kim sen ol kentge bardın, ⁽¹⁰⁾ sendin emân tilediler, sen emân bérdin, Müselmânlar beglerinden bolur-sen ⁽¹¹⁾ Hâk te‘âlâ elin üstinde şârlar açkay. Ol kal‘a kim maña açıldı ol yarı ⁽¹²⁾ elni Hâk te‘âlâ maña açabêrür ol hanlık tahtı maña kurulğan ve men anın üstine ⁽¹³⁾ oltu[r]ğanım Hâk te‘âlâ ‘izzeti birle meni yüçe kılğay, kâfirler horluk yerler aşak kılğay. [7a] ⁽¹⁾ Hâk te‘âlâ tã‘atı birle meni buyurmak *Îzâ ca’e naşrullâhi* süresin okımak ölümüm ⁽²⁾ yakınlığın bildürmekdür. Nebî ‘aleyhi’s-selâmğa bu sûret tüşkende bildi ⁽³⁾ kim ölümü yakın boldı ve vaşiyetlerin kıldı.

Bu kez Ebâ Bekr közinden yaşı töküldi ⁽⁴⁾ ve ayttı: Ol kadar emr-i ma‘rûf kılğay-men münkerden nehy kılğay-men, Tenri buyruğun ⁽⁵⁾ kılmağanlarğa cihâd kılğay-men, maşırıkça mağribe çeriler yaraqlap şalgay-men, ⁽⁶⁾ Tenri te‘âlânı bir demegenlerni cihâd birle kırdurğay-men aña degin Hâk te‘âlânı ⁽⁷⁾ birdür degeyler yâhûd horluk birle cizye bergeyler. Hâk te‘âlâğa barğanımda ⁽⁸⁾ meni eksüklük kılmişlardan kılmağay, cihâ[d] müzdine ti-legimni boş tapmağay.

⁽⁹⁾ Bu kez Ebâ Bekr *radıyallâhu ‘anhû* çeriler yaraqladı, anlarğa begler turğuzdı, dağı Şâm-⁽¹⁰⁾-şarı ıyabêrdi. Ebû Bekrniñ bir dostı bar êrdi adı ‘Abdullâh bin Ebî Evfâ el-Huzâ‘î ⁽¹¹⁾ aydur: Kaçan Ebû Bekr *radıyallâhu ‘anhû* bu çerilerni yaraqladı, uzatmasdan burun ⁽¹²⁾ ‘Ömerni, ‘Oşmânı, ‘Alîni, Talha ve Zübeyr, ‘Abdurrahmân, Sa‘d, Ebû ‘Ubeyde bu uluğ şahâbelerni ⁽¹³⁾ barçasın tiledi, dağı Muhâcirlerniñ Enşârlarnıñ uluğların yıgdı. ‘Abdullâh [7b] ⁽¹⁾ Huzâ‘î oğlu aydur: Men dağı Ebû Bekr katında bu şahâbeler birle hâzır êrdim, barçası ⁽²⁾ olturup Ebâ Bekr ağzına bakıpturlar.

Ebâ Bekr ayttı: Hâk te‘âlânın üstümüzge ni‘metiniñ ⁽³⁾ sağışı yok turur, barça tã‘atımız ‘amelimiz anın bir ülüşine yêtmes. Şûkr aña kim ⁽⁴⁾ sizge bu hayrını bêrdi, aranızdan düşmânlık hasedni kéterdi, biribiriñiz birle sevgüli ⁽⁵⁾ dostlar êtip sözünüñizni yıgdı, İslâmğa kônderip şeytânı sizden yırak ⁽⁶⁾ kıldı. Şeytânın tãma‘ı kalmadı kim siz İslâmdan kaytqay-siz Tenriden özge Tenri ⁽⁷⁾ tutunğay-siz. ‘Arab kavmi bir ata bir ana oğlanlarıdır ve men tiler-men munlarını ⁽⁸⁾ Şâm eline yaraqlap kôçürüp şalgay-men Hâk te‘âlâ buyurğan cihâdnı kâfirlerge ⁽⁹⁾ kılmağa kim alardan ölse şehîd ölgey, Hâk te‘âlâ katındağı hayr barça dünyâdan yahşıdır ⁽¹⁰⁾ ve kim dirilse Hâk te‘âlâ

mücâhidler müzdini bérür, sa'âdet birle dirgüzür. Maña körüngen ⁽¹¹⁾ maşlahat budur ne aydur-siz? 'Ömer *radıyallâhu 'anhu* tura keldi, Hâk te'âlâğa şükr şenâ kıldı, ⁽¹²⁾ Muhammedğa şalavât bérđi ve ayttı: Şükr ol Tenrige kim hayr hâşlıgın kimge tilese kıılır. ⁽¹³⁾ Tenri te'âlâ hâkķı üçün hayr işlelerinden hıç nemege ozdurmaduk illâ aña ozduk. [8a] ⁽¹⁾ Ve ol Hâk te'âlânın fazlıdur kimge tilese bérür. Vallâhi men seniñ birle tapışmak ⁽²⁾ izder êrdim oşbu aytkanın söz üçün kim sen anı maşlahat kördün, İslâm dîni ⁽³⁾ küçlenip yayılmaq üçün kıılır-sen. Hâk te'âlâdan naşib bolmadı kim men sözlekey-men ⁽⁴⁾ sizge aña degin siz sözlediniz. Êmdi anıñ maşlahat işni taptınız, Tenri seniñ ⁽⁵⁾ birle maşlahat yolların taptursun. Yörütgil anlarğa atlarını atlar ardınça, erenlerni ⁽⁶⁾ erenler ardınça, çerilerni çeriler ardınça. Hâk te'âlâ dînine nuşret kıılır, İslâmğa ⁽⁷⁾ 'izzet bérür, Müselmânlarğa devlet bérür, Muhammed '*aleyhi's-selâm*ğa va'de kıılğanın keltürür. ⁽⁸⁾ Bu kez 'Abdurrahmân 'Avf oğlu tura keldi, ayttı: Yâ halîfe-i Resulallah Rûm qavmi sarp ⁽⁹⁾ yetilerdür, köçey bucaqlardur. Vallâhi maşlahat degüldür İslâm çerisi ⁽¹⁰⁾ bir uğurda anlar içinde kirmege. Velikin Müselmânlarğa buyurğay-siz anların uç ⁽¹¹⁾ êllerin başkaylar, ğanîmetlerin alıp sizge kelgeyley. Bu işni bir neçe kez kıılınsa ⁽¹²⁾ düşmânlar eksilip kücsüz bolur, Müselmânlar alğan mâllar birle küçlenür, köñüller ⁽¹³⁾ tatқанur. Mundan sonra Yemen ehline Rebî'a ve Muđar qavmine iyabêrip tilegey-siz barçası [8b] ⁽¹⁾ qatınızda yığılsalar, tileseñiz özünüz çeri başlap Rûm ğazâlığına barınız ⁽²⁾ yâhüd kimni tileseñiz çeri başlatıp iyabêriñiz. Bu sözni aytkandan sonra oturup ⁽³⁾ tek turdı 'Abdurrahmân, şahâbeler dağı barça halâyık birle tek turdılar bir sâ'at. Ebâ Bekr ⁽⁴⁾ yana ayttı şahâbelerğa: Hâk te'âlâ rahmeti sizge kel-sün ne maşlahat körer-siz? 'Oşmân 'Affân oğlu ⁽⁵⁾ tura keldi, Hâk te'âlâğa şükr sipâs kıldı, Muhammedğa şalavât keltürdi, Ebû Bekrge ayttı: Bilür-biz ⁽⁶⁾ köredür-biz İslâm qavmine qatı şefqatli uluğ-sen. Qaçan bir maşlahat işni körsen ⁽⁷⁾ anda İslâmğa tüzgünlük hayr bar turur, kılgıl. Seni ğaraž birle kıldı demek yoktur. ⁽⁸⁾ Bu kez şahâbeler ve Muhâcirler dağı Enşârlar barça Müselmânlar bir âvâz birle çağırıp ⁽⁹⁾ ayttılar: Hâk sözledi 'Oşmân, ne maşlahat saña körünse kılgıl, ne buyursañ bizge cânımız ⁽¹⁰⁾ birle eşitür-biz, barçamız saña muṭî'-biz. Bu sözler barça boldı 'Alî *radıyallâhu 'anhu* hıç ⁽¹¹⁾ neme sözlemedi. Ebû Bekr 'Alîğa bakıp ayttı: Ne maşlahat kördün yâ Hasan atası bu aytkanım işde? ⁽¹²⁾ 'Alî ayttı: Körer-men mübârek buyruğun

bar, uğurlı baş-sen, tileseñ özüñ ⁽¹³⁾ çeri başlap barğıl yâhûd kimni tileseñ ıyabêrgil, nuşret bolur-sen. Ebû Bekr ‘Alîğa ayttı: [9a] ⁽¹⁾ Hâk te‘âlâ saña igilik qaravsın bêrsün, köñüllüñi yahşı hayrlar birle sevündürsün. ⁽²⁾ Qaydan bildiñ ne kılsak nuşret tapar-biz? ‘Alî ayttı: Nebî ‘aleyhi’s-selâmdan eşittim, aydur ⁽³⁾ ol kadar bu dîn zâhir bolğay muña kündle bolğanlar üzerene aña degin İslâm dîni ⁽⁴⁾ barçadın üzerine uluğ küçlü bolğay ‘izzet birle yücelengey. Ebû Bekr bu sözni eşitgende ⁽⁵⁾ ayttı: Subhānallāh ne körklü hadîs rivāyet kıldıñ, sevündürdün meni, Teñri te‘âlâ ⁽⁶⁾ seni sevündürsün dünyâda ve âhiretde. Mundan soñra Ebâ Bekr halk içinde tura keldi, ⁽⁷⁾ Hâk te‘âlâğa şükr senâ kıldı, Muḥammedğa şalavât keltürdi, ḥalâyıkça ayttı: Hâk te‘âlânın ⁽⁸⁾ uluğ ni‘meti İslâm dînidür, sizge bêrdi. Cihādın sizge ‘izzet kıldı İslâm dîni birle, ⁽⁹⁾ barçadın üstine sizni uluğ kıldı. Yaraqlanıñız Teñri kulları Müselmānlar Rûm ⁽¹⁰⁾ ğazālığına Şâm élinde. Her bir bölkeñizge bir beg turğuzur-men. Köñülünüzni arı ⁽¹¹⁾ kılıñız, dirliğinizni Qur‘ān namāz birle keçürünüz, yemekñizni ḥarâmdan arı kılıñız. ⁽¹²⁾ Hâk te‘âlâ řâ‘atinden beglerñiz buyruğınan çıkmayız. Hâk te‘âlâ arılık birle özinden ⁽¹³⁾ qorğanlar birlêdür.

Ebâ Bekr bu sözni sözlegende ḥalâyık barçası tek turdılar Rûm [9b] ⁽¹⁾ qorquğınan. Bilürler kim Rûm qatı küçlü köp çerilerdür. Bu kez ‘Ömer raḍıyallāhu ‘anhû ⁽²⁾ tura keldi, ayttı: Yâ Müselmānlar ne boldı sizge, Ebû Bekr ḥalîfeğa cevāb bêrme-siz, qaçan ⁽³⁾ sizni sevdürmek izdegende? Bu kez Hâlid Sa‘îd oğlu tura keldi, ayttı: Şükr ol Teñrige kim şükr ⁽⁴⁾ andan özge Teñrige yoqtur kim Muḥammed ‘aleyhi’s-selâmı ıyabêrdi dînge köndermek üçün, ⁽⁵⁾ Hâk yolına barçadın üzerine yüçe küçlü bolmaq üçün. Ve eger müşrikler kârih bolsalar ⁽⁶⁾ Hâk te‘âlâ kêrçek va‘de kılganın keltürür, öz dînine ‘izzet kıılır, dñşmānın helāk kıılır. ⁽⁷⁾ Bu kez Ebû Bekr şarı yüzün çevirdi ve ayttı: Biz saña tâbi‘-biz ve sendin qalmas-biz ve sen ⁽⁸⁾ şefkatli nāşlı begimiz-sen, çıkar-biz bizni çıkarsañ, buyruğın eşitüriz buyursañ, ⁽⁹⁾ kelüriz bizni ündeseñ. Ebû Bekr sevündi bu söz birle ve ayttı: Teñri te‘âlâ saña igilik qaravsın ⁽¹⁰⁾ bêrsün seniñ kibi qarındaşğa dostğa. Sen İslâmı sevip aldıñ müzd üçün ⁽¹¹⁾ keldiñ, kâfirlerden dîniñ birle qaçtıñ tilep kim Teñri te‘âlâ sözi yüçe bolğay ⁽¹²⁾ Teñrige ve elçisine řâ‘at bolğay. Yaraqlangıl Teñri raḥmeti saña.

Aydur: Bu kez Hâlid yaraqlandı ⁽¹³⁾ özden yaraql ve Ebû Bekrge keldi, barça Muhâcir Enşârlar bar êrken selâm bêrdi Ebû Bekrge ve ayttı: **[10a]** ⁽¹⁾ Vallâhi yüçe uçkan kuş başından tüşmek yâ kuşlar meni kapıp pârâ pârâ kılmak yahşıraqdur ⁽²⁾ maña senin buyruğuña derhâl mu'tî bolmasam yâ ündesen meni kêt kelsem. Vallâhi ⁽³⁾ men dünyâge sevgüm yoktur, içinde dâyim qalmağa ümîdim yoktur. Barçañız tanuql bolunuz ⁽⁴⁾ kim men ve qarındaş uruğum yigitlerim maña tâ'at bolğanlar barçamız cânımıznı mâlımıznı ⁽⁵⁾ Haql te'âlâ yolında âhîret müzdine şattuql. Kâfirler birle ol kadar şaңçışqay-biz aña degin ⁽⁶⁾ yâ kâfirler helâk bolğay yâhüd barça şehîd ölgey-biz. Ebû Bekr birle barça hâzır Müselmânlar ⁽⁷⁾ özine hayr birle alğış kıldılar. Yana Ebû Bekr özine ayttı: Ümîz kıılır-men kim Tenrige naşîhat ⁽⁸⁾ kılmışlardan bolğay-sen, kıullar içinde Qur'annı turğuzmak bile nebî 'aleyhi's-selâm töresin ⁽⁹⁾ kılmak birle. Bu kez Hâlid qarındaşları birle qavmi kabîlesi birle çıqtılar. Nebî 'aleyhi's-selâmdan soñra ⁽¹⁰⁾ gâzîlikqa çıqqan ilk çeri munlar êrdi.

Bu kez Ebû Bekr Bilâlge buyurdı: Barça Müselmânlarğa ⁽¹¹⁾ âvâzın birle bildürgil gâzîlikqa yaraqlanıp çıksunlar Şâmdağı Tenri düşmânlarına ⁽¹²⁾ Rûm qavmi. Ve ıyabêrdi Ebû Bekr, Yezîd Ebî Süfyân oğlına ve Ebû 'Ubeydeğa ve Mu'âz bin Cebelge Şürahbîlğa ⁽¹³⁾ aydur: Sizni bu çeri üstine begler kıoyar-men, Şâm şarı ıyabêrür-men. Qaçan Şâm êline yetişseñiz **[10b]** ⁽¹⁾ düşmân birle şaңçışmağa turğanıñızda ulu begiñiz Ebû 'Ubeyde Cerrâh oğlı bolsun. Eger ⁽²⁾ Ebû 'Ubeydeni tapmasañız begiñiz Yezîd bin Ebî Süfyân bolsun. Oş bildürdüm sizge, barıñız ⁽³⁾ êmdi yaraqlanıp çıqıñız. Ebâ Bekr qatından Müselmânlar çıqtılar yaraqlanmağa. Hâlid Sa'îd ⁽⁴⁾ oğlı beglikini sevmedi, 'afv tiledi Ebû Bekrden bêrdi. Anıñ üçün kim Hâlid nebî 'aleyhi's-selâm ⁽⁵⁾ 'amillerinden êrdi. Bu kez halâyıql yaraqlanıp çerige on on, yegirmi yegirmi, ottuz ottuz, kırk ⁽⁶⁾ kırk yığılıp çeri bolmağa çıqtılar. Ol kadar Müselmânlar çıqtılar kim bir kün Ebû Bekr ⁽⁷⁾ çok nökerleri birle bu çerini şıncılamağa çıktı, munların hoş düzgünlükün kördi. ⁽⁸⁾ yok êrse köñülü munlarını Rûmğa hoş könlmedi. Dostlarına ayttı: Ne körer-siz munlarını ⁽⁹⁾ bu şan birle Rûmğa şalmağa Şâm êline? 'Ömer Haţţâb oğlı ayttı: Barça Şâm kâfirlerine bu şanlı ⁽¹⁰⁾ çeri iymege köñülüm hoş degüldür. Ebâ Bekr qalğan dostlarına ayttı: Siz dağı ne aytur-siz? ⁽¹¹⁾ Barçası 'Ömer

aytқанı aytılar. Bu kez Ebû Bekr ayttı: Bir bitig ıyabêrelim Yemen ehline, cihādka ğāzîlik⁽¹²⁾ müzdine alarnı sevdürüp keltürelim. Barça şahâbeler bu sözini inen hoş kördiler.⁽¹³⁾ Ebû Bekr dağı bu bitigni Yemen ehline bolay tēp yazdı:

Bismillāhirrahmānirrahīm

Hak te‘ālā [11a]⁽¹⁾ elçisiniñ ħalîfesi ħatından bitigim okığan eşitgen mü ‘minler Müselmānlarğa mendin⁽²⁾ selām sizge. Şükr kılur-men ol Tenrini kim andan özge Tenri yok turur. Andan sonra⁽³⁾ biliñiz Hak te‘ālā düşmānları sançısıñ uluğ yasağ mü‘minler üzerine yazıp buyurdı,⁽⁴⁾ ağırlık birle yünüllik birle ürküp alarğa çıkıñız dedi, Qur’ānda dağı bulay buyurdı⁽⁵⁾ 1 ﴿جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾ kerti yücelengen Tenriden yasağ boldı.⁽⁶⁾ Müselmānlarğa toğru eyüli üçün düşmānları sançısına küçenmege müzdi inen⁽⁷⁾ uluğdur Tenri ħatında. Bizim şarıdan Müselmānlar çeri bolup yaraqlanıp⁽⁸⁾ Rüm şarı Şām élina özleri sevinüp tilep çıktılar, müzdeleri uluğluğın⁽⁹⁾ kerti bildiler. Siz dağı Müselmānlar Tenri kulları aşıkıp ke liñiz Tenri buyruğın kılmağa,⁽¹⁰⁾ ekki igilikniñ birin almağa. Evvel cihānda uçmağ baylığın alıp tanuğ bolğay-siz⁽¹¹⁾ yāhūd bu cihānda baylık alıp İslām dīni üçün peygamberler şarların arıtıp açkay-siz.⁽¹²⁾ Yücelengen Tenri, kullarından yalğuz söz birle işlemeyin hoşnıd degül, dağı Muħammed⁽¹³⁾ dīniniñ düşmānların qoymas dīnine kirmeyinçe, Qur’ān birle ‘amel kılma yınça yā ħorluğ [11b]⁽¹⁾ birle qanları qaravsız bērmeyinçe. Tenri dīniñizni saklasun, yürekleriñizni toğru⁽²⁾ yolına köndersün, igilikge işleriñiz artur sun, tözümlü küçenmekni sizge rüzī⁽³⁾ kıl sun, selāmı üzeriñizge bolsun.

Dağı bu bitigni Enes Mālik oğlu birle ıyabêrdi. Enes aydur:⁽⁴⁾ Yemen ehline bardım, munlarını kol kol, ulus ulus, qanat qanat kezdim bitigimni alarğa okıya okıya.⁽⁵⁾ Dağı her bir qavmğa bitigim okığandan sonra ay tur-men, biliñiz, men nebī ‘aleyhi’s-selāmniñ⁽⁶⁾ ħalîfesiniñ elçisi-men, Müselmānlardan dağı elçi-men, sizge meni ıyabêrdiler. Barçası⁽⁷⁾ yaraqlanıp çıkıp tururlar düşmānları sarı yörimege, sizniñ kelmegiñizge bağıpturlar.⁽⁸⁾ Siz dağı tiz yaraqlanıp çıkıñız. Tenri yarlıgasun sizni, qarındaşlarıñız Müselmānlarğa⁽⁹⁾ yetişiñiz. Enes aydur: Her kim bitigni eşitti sözümni anladı, hoş keldi baş bērdi cānımız⁽¹⁰⁾ mālımız birle oş yaraqlanıp çıkar-biz dedi.

1 “Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda savaşın.” Tevbe 9/41.

Zü'l-kelâ' degen bitig okıgaç atın tiledi, ⁽¹¹⁾ mindi, barça kavmini çıkar-
dı, kalğanlarını aşıktırdı. Aña degin çokluk halâyık ⁽¹²⁾ yığıldı, bu kez özi
munlar arasında tura keldi, kerti yücelgen Tenrige öğülmüş ⁽¹³⁾ sipâs kıl-
dı, Muhammedge alğış kıldı, Müselmânlarğa âvâz köterip ayttı: yücelgen
Tenriniñ [12a] ⁽¹⁾ uluğ yarlığından beğükindendür kim özünüzden eyledi
sizge elçisin. Kur'an ⁽²⁾ bitigin üstine tüşürmek yahşılık birle sizge yahşını
bildürmek toğruluk ⁽³⁾ birle sizge igilikni öğretti, yaman işlerden sizni tay-
dı, bilmegeniñiz bildürdi, ⁽⁴⁾ igi işni sizge sevdürdi. Oş qarındaşlarıñız yarar
Müselmânlar düşmânları ⁽⁵⁾ Tenri düşmânları sançısına küç bérmege, uluğ
müzd kazğanmağa tilediler. Kim ⁽⁶⁾ bu igi işge sevgüsü bar bolsa yaraqlanıp
oş emdi çıksun. Ol kün ok köçti ⁽⁷⁾ iñen 'azâmet çeri birle Ebâ Bekr şarı
yöridiler.

Enes aydur: Bu işge sevünmegimden ⁽⁸⁾ ozdum munlarını, Ebâ Bekrge
keldim, taptım özini. Medîne'de ol çeri koyğanım kibi ⁽⁹⁾ turuptur, Ebü
'Ubeyde alarğa imâm namâz kıldurur. Himyer kavmi dağı yetišip keldiler,
⁽¹⁰⁾ ebçi, oğul kız birle çerige kılıştılar. Ebâ Bekr katı sevindi alarnıñ kel-
genine. ⁽¹¹⁾ Munlar yetišgeç ok Ebü Bekr ayttı: ey Müselmânlar sizge ayt-
madım mı kaçan Himyer kavmi kelseler ⁽¹²⁾ evleri birle oğul kız birle kerti
yücelengen Tenri Müselmânlarğa nuşret bérür, kâfirlerge ⁽¹³⁾ horluk bérür.
Sewünç bolsun sizge Müselmânlar yücelgen Tenriden sizge nuşret [12b]
⁽¹⁾ keldi. Bular birle Qays Hübeyre Murâdî oğlu keldi. Belgüli uluğ, alp,
küçlü erenlerden ⁽²⁾ érdi, dağı birgesine kavmi kabîletinden köplük halâ-
yık keldi. Yêtgeç Ebâ Bekr katında barıp ⁽³⁾ selâm bérdi, dağı ayttı: Nege
bakıptur-sen bu çerini uzatmağa? Ebâ Bekr ayttı: Siziñ kelmenizge ⁽⁴⁾ bakıp
turur érdük. Aydur: Oş keldük çerini bölek bölek uzatgıl, Medîne ⁽⁵⁾ çeri
qonar yeri degüldür. Bu kez Ebâ Bekr yayağ çıktı, çerige keldi. Yezîd bin
Ebî Süfyânıñ ⁽⁶⁾ tiledi Zem'a Qara oğlın tiledi buyruk sözün anar bağladı,
dağı aña ayttı: Sen Yezîd ⁽⁷⁾ birgesine bolgıl, buyruğına kündle bolmağıl,
hiç anar katılığ kılmağıl. Dağı Yezîdge ⁽⁸⁾ ayttı: Zem'a üçün eger çeri çalışın
qoyar ersen qoygıl. Bu 'Arabnıñ iñen ⁽⁹⁾ alplerindendür, kavmnüñ yah-
şılardan. Ümiz tutar-men Tenriniñ yarar qullarından ⁽¹⁰⁾ bolğay. Yezîd
ayttı: Sevgüsin köñülümde arturdu seniñ muña hayr sezgeniñ, ⁽¹¹⁾ ümîd
tutğanıñ. Ebü Bekr birle Yezîd sözleşe çıkqanda Yezîd ayttı: ey peygamber

halîfesi mingil ⁽¹²⁾ yâhûd men dağı tüşer-men sizniñ birle yayağ yörür-men, hoş körmes-men sen yayağ ⁽¹³⁾ yörigey-sen dağı men atlı bolğay-men. Ebâ Bekr ayttı: Ne men miner-men ne sen tüşer-sen, yörime kim **[13a]** ⁽¹⁾ Tenri yolu üçün yörür-men. Dağı Yezîdge ögüt sözlerin başladı ayttı: Ey Yezîd ⁽²⁾ yücelengen Tenriniñ korkuğın ağırlamağın barça işinde eylegil, koymağıl. Düşmänni ⁽³⁾ tapķanda yücelengen Tenri sizge nuşret bërse, ğanîmet mâ-lına hıyânet kılmağıl, emân bërsek ⁽⁴⁾ bozmağıl. Kıkkes oğlanlarını, yaşlı er ebçini kırmağıl, yemişli terekni kesmegil, yaş ⁽⁵⁾ terekni köydürmegil, ğark eylemegil, tavarnı yemekden özgege kırmağıl.

Bir kavm tapķay-siz ⁽⁶⁾ yüce sırtlı evler içinde yalguz otururlar, Tenrilik üçün özümüzni munda koyduk ⁽⁷⁾ tēp aydurlar, alarnı hâllarına koyunuz. Dağı bir kavm tapķay-siz şeytân alarnıñ başlarınıñ ⁽⁸⁾ ortasın kazıp orpaytıptur. Kılıç birle ol başlarnı örtüniz aña deĝin İslâmğa ⁽⁹⁾ kirgeyler yâ horluk birle cizye bergeyler. Tenri yolına nuşret kılğan Tenri anı nuşret kılar.

⁽¹⁰⁾ Bu kez Ebâ Bekr Yezîd elin eli birle tuttı, seni Tenrige ısmarladum tēdi. Tenri rahmeti selâmı ⁽¹¹⁾ üzerine turguzğanım beglerimniñ ilki sen, seni bir kavm üstine beg kıldım ⁽¹²⁾ kim anlar uluğ kökdendürler, imânları küçlü, kuvvetleri muhkem. Munlar birle hoş dirlik ⁽¹³⁾ eylegil, yoldaşlıknıñ yahşısın kılğıl, sözüñni yumşatğıl, yavaş bolğıl. **[13b]** ⁽¹⁾ Munlarnı ağırlağıl, munlar birle kēneşgil, Tenri saña yoldaşlık yahşılığın bērsün. ⁽²⁾ Bizge dağı hilâfet işin alay kılsun. Dağı ayrıldılar, Yezîd ol çerini başlap Şâm şarı ⁽³⁾ yörirdi.

Ebû Bekr her kün tañ namâzı sonjında ikindi namâzı sonjunda bu du'ânı aydur: ⁽⁴⁾ İlâhî bizni yarattıñ yok érken, igilikniñ artuğından üstimüzge elçi ıyabērdiñ, ⁽⁵⁾ rahmet kılıp yoluña kōnderdiñ, azğanmuzdan imānnı sevdürdün bizge kâfir érken, ⁽⁶⁾ köp kıldıñ bizni az érken, yıgdıñ bizni tarğanmış érken, küçlendürdün ⁽⁷⁾ bizni küşsüz érken, cihādı üstimüzge farîza kıldıñ, kâfirlarnı kırmağ buyurdıñ ⁽⁸⁾ aña yetkürü *lâ ilâhe illâllâh* deĝeyler yâ horluk eli birle cizye bergeyler. İlâhî ⁽⁹⁾ tañımız öttürduk hoşnidliĝniñ tilep, düşmānlarnıñ kırmağına küçümüz bēr, vezîr ⁽¹⁰⁾ seniñ birle teñ deĝen özgege tapınğan yücelendiñ. İlâhî alar aytkanından uluğ ⁽¹¹⁾ yücelenmen, İlâhî Müselmānlar kullarına nuşret bērgil, düşmānlarnı kâfirler üzerine ⁽¹²⁾ İlâhî kēnez açış açķıl, alarğa 'izzetli nuşret bērgil. Sen bilgeniñ yerjimni

özünden ⁽¹³⁾ alarğa yüçe küçlügin kıl. İlâhî qorquların yüreklet adaqların pāk kıl, düşmānları [14a] ⁽¹⁾ köplükün çaykatgıl qorqunı yüreklerine kör-gil, izlerin kēterip sonların kesgil, ⁽²⁾ yaşılların qurudgıl, mälların evlerin, yerlerin, bizge revā kılğıl, könümçimiz bolgıl, ⁽³⁾ igilikinden yarlıgançımız bolgıl, barça kılğanumuzni öterimizni köñlümüz tutğunun ⁽⁴⁾ qalğan tegiş-limizni tüzetgil. Bērgenin şükrin bildürgil, bizim dağı barça Müselmān-ların ⁽⁵⁾ yazuqların bağışlağıl, dirilerge ölülerge raḥmet kılğıl. Tenri sizni bizni imān ⁽⁶⁾ sözine küçlü tutumlu kılsun êkki cihānda kim ol mü'minlerni yarlıgamaqqa yarlıgaçudur.

Şürahbîl Ḥasene oğlının tüşin aydur.

Enes Mālik oğlu aydur: Qaçan Ebā Bekr ⁽⁸⁾ Yezîd bin Ebî Süfyānı Şāmğa iyabērgende Medīneden çıkmadı Şürahbîl Ḥasene oğlu ⁽⁹⁾ kelmeyinçe. Kel-gende Ebū Bekr yanında olturdı dağı ayttı: êy peygamber ḥalîfeti tüşümde kördüm ⁽¹⁰⁾ bir bölek Müselmānlar birle sen Şām élinde ve biz dağı birge biz körer-miz barça ⁽¹¹⁾ körler ḥaçları birle keşîşler bitigleri birle qarşu çıktılar saña, dört ⁽¹²⁾ yañadan aqın kibi üstünje qopuldılar. Dağı biz *lā ilāhe illāllāh* bile saqlanduk, ⁽¹³⁾ ḥasbināllāhu ve ni'mel-vekîl dedük. Dağı qal'alarını kentlerni munların dört [14b] ⁽¹⁾ yanlarından bizge körünür. Dağı bizge bir er keldi bardı, tağ başında turdı, ⁽²⁾ elin barmaqların çıkardı. Körsek barçası kıızıl oṭ yanadur, ol qal'alar kentler ⁽³⁾ şarı saldı elin, barçası yandı, sonra sönüp kül boldı. Bu kez baqar-biz ol ⁽⁴⁾ keşîşlerge körlerge kim bizge qarşu çıktılar, kördük bir barçasın alıp battı. ⁽⁵⁾ Bu kez Müselmānlar ellerin başların Tenrige köterdiler, şükrin uluğluğın aytıp uyandım. ⁽⁶⁾ Ebū Bekr ayttı Şürahbîlge: Közün uyuklasun bu Tenriden sewünç bildürmegi-dür, açılmaq ⁽⁷⁾ budur. Yücelengen Tenri tilese şek yoqtur inkār dağı. Sen beglerimniñ biri-sen, ⁽⁸⁾ Yezîd yolına uzansan sen dağı üç künden sonra ya-raqlanıp çıkqıl. Şürahbîl dörtinçide ⁽⁹⁾ tañ birle keldi Ebā Bekr birle körüşüp çıkmağa. Ebū Bekr ayttı: Êy Şürahbîl ögütümni Yezîdge ⁽¹⁰⁾ eşitmediñ mi? Ayttı: Êşittim. Ayttı: Sen dağı anı tutgıl. Yezîdge aytmağa unutқанım kıılıqlarını ⁽¹¹⁾ saña aytur-men. Namāznı çaķında kılğıl, ... küninde töz-gil ölip öltürginçe, sağısızlarını ⁽¹²⁾ sormak, ölgenlerge namāz kıılmaq, Tenri adın köp anmaq.

Süfyân atası ayttı: Tenri rahmetli ⁽¹³⁾ Ebû Bekr, Yezîd bu kılığlarğa kılğuçı érdi Şamğa kêtmesden burun, munlarını tutquçı **[15a]** ⁽¹⁾ érdi, bu künler hod artuğ tutqay inşallâhu te'âlâ seniñ ismarlamağın birle. ⁽²⁾ Şü-rahbîl ayttı: Küç bérğüçi Tenridür ne tilese ol bolur. Dağı Ebû Bekr birle körüşüp ⁽³⁾ çıktı çerisi birle Şâm şarı.

Halâyıkın köpi qaldı Ebû 'Ubeyde birle. Qalğan çerige ⁽⁴⁾ Ebû 'Ubeyde imâmlıg étip namâz kıldurur. Her kün baqar Ebû Bekr aña buyurğay yö-rimege. ⁽⁵⁾ Ebû Bekr dağı 'Arabnıñ dört yanından kelmegine baqar. Tilegi ol qadar Müselmânlar ıyabérgey ⁽⁶⁾ Şamğa kim qaçan Rüm munlarını baş-mağa kelseler munlar köp yığılmış bolğaylar.

Hımyer qavminin kelgenin aydur.

Hımyer qavmi Ebû Bekrge keldiler birgelerine ⁽⁸⁾ Zü'l-kelâ' Eyfa' atlıg köp şanlı çeri birle Yemen ehlinde özden şağıtlılar. Yana ⁽⁹⁾ Madhic qavmi dağı keldiler birgelerine Qays Murâdî Hübeyre oğlu qavminden köplük ⁽¹⁰⁾ halâyık birle. Haccâc 'Abd Yeğüş oğlu içinde Hâbis Sa'd Tâyi oğlu dağı keldi köplük ⁽¹¹⁾ çeri birle. Tay kökinden Ezd qavmi dağı keldiler köplük çeri birle. Aralarında Cündeb ⁽¹²⁾ 'Amr oğlu degen Ebû Hüreyre degen Qays qavmi dağı keldiler. Munların beglikin Ebû Bekr ⁽¹³⁾ Meysere Mesrûk 'Absî oğlına bağladı. Eşyem oğlu dağı keldi Kinâne qavmi birle. Rebî'a, **[15b]** ⁽¹⁾ Temîm, Esed munlar 'Irâk elinde érdiler, evleri dağı ol şarı érdi, alardan muña ⁽²⁾ artanuğ boldı. Munların köpi Yemen ehli érdi, andan Şamda çok boldılar, Şamda ornadılar, ⁽³⁾ Şâm ehlinde boldılar.

Sehl 'Abdullâh oğlu aydur: Qaçan Ebû Bekr Ebû 'Ubeyde Cerrâh oğlını ⁽⁴⁾ çerisi birle uzatmağa izdegende indedi dağı aña ayttı: Sözüمنى eşitgil anıñ teg kim ⁽⁵⁾ eşitgenni anlar eşitgenni kılar. Oş 'Arabnıñ uluğ köñli uluğ olardan yarar Müselmânlar ⁽⁶⁾ belgüli alplar burun küfr içün kıızışıp san-çışurlar érdi. Bu kün munlar müzd ⁽⁷⁾ üçün yahşı niyyet birle sançışurlar. Yoldaşlıgıñ yahşı eylegil, barça kişiler ⁽⁸⁾ haq içinde ten bolsun. Tenri birle küçlengil, Tenri birle küçlenmek yéter. Tan bile ⁽⁹⁾ çıkqıl inşallâhu te'âlâ. Dağı qatından çıktı qayıp ketedürgende Ebû Bekr ayttı ey 'Ubeyde ⁽¹⁰⁾ atası, yana qayıp keldi Ebû 'Ubeyde. Ebû Bekr ayttı: Seniñ menziletinñi nebî 'aleyhi's-selâm qatında ⁽¹¹⁾ kördüm, artuqluğın qılğanı sevmes-men

saña bildürmek menziletiñni uluğ ⁽¹²⁾ yeriñni mendin. Ol Tenrî hâkķı üçün kim cânım elindedür yer üstinde Muhâcirlerden ⁽¹³⁾ sendin sevgili maña yoktur, saña ten bolğay katımda.

Bu dağı 'Ömer Haţţâb oğlı üçün aydur, [16a] ⁽¹⁾ anıñ menzileti katımda seniñkiden aşakdır, peygamber katında Ebû 'Ubeyde kibi az bar êrdi kökre[k]li eren. ⁽²⁾ Anıñ üçün kim peygamberni Uğud künde Kumeyye Leyşî oğlı bir taş birle yüzine urğanda temür ⁽³⁾ börkinden êkki hâlķa peygamber 'aleyhi's-selâmnıñ yarağlarına battı. Ebû 'Ubeyde büküldi peygamber ⁽⁴⁾ üstine. Bir tişni birisi hâlķağa körüp çekti, êkkisi birge çıktı tişi dağı hâlķadağı. ⁽⁵⁾ Yana birisi tişin qalğan hâlķağa kördi çekti, tişi dağı yerinden hâlķa birle çıktı. Ayduklar ⁽⁶⁾ Ebû 'Ubeydeden himmetli, kökreğ körmedük aydur.

Bu kez Ebû 'Ubeyde Ebû Bekr birle körüşüp çerige ⁽⁷⁾ çıktı. Êrtesi bolğanda Ebû Bekr bir neçe Müselmân birle yörüye çıktı. Ebû 'Ubeydege keldi, birgesine ⁽⁸⁾ yörüdi. Şeniyyetü'l-Veda' atlığ yerge yetişginçe ayrılmğa izdegende ayttı: Êy Ebâ 'Ubeyde yarar iş ⁽⁹⁾ kılğıl, mücâhid dirilgil, şehîd ölgil. Tenrî bitigini oñ eline bergey êkki cihânda közüñ ⁽¹⁰⁾ aydın bolğay. Vallâhi ümîd qılır-men kim köñül şâdlığı birle qaytqanlardan bolğay-sen. ⁽¹¹⁾ Bu cihânnı qoyup ol cihânnı sevgey-sen. Seniñ birle Tenrî igilik eyledi saña, ⁽¹²⁾ iyabêrdi kim seni Müselmân çerisin başlatıp düşmânlarına iyabêrür öznüñ birlikine ⁽¹³⁾ küfr kıılıp Tenrî birle ortağ kılğan andan özgege tapınğanlarını kırmağa imânğa kirmeseler. [16b] ⁽¹⁾ Ebû 'Ubeyde ayttı: Tenrî seni rahmet kılsun êy Ebû Bekr. Nebî 'aleyhi's-selâmdan soñra İslâmde seniñ ⁽²⁾ artuqşılığın kibi körünmedi Tenrige peygamberge naşihat içinde. Nebîden soñra İslâm dîninden ⁽³⁾ qaytqanlarğa küçengenin Tenrî alarnı İslâmğa seniñ küçengenin birle qaytarğınça horluğ bile ⁽⁴⁾ tanuğ-biz kim mü'minlerge yavaş yarlıgaçı-sen, kâfirlerge hışm iyesi-sen. Tenrî saña öğretgenine ⁽⁵⁾ bereket bêrsün, saña kötertgenine oñarğıcı bolsun. Eger men yarar bolsam şükr Tenrige, benim ⁽⁶⁾ barğanıma yaramas bolsam meni yarar kıılmağa yana oldur. Dağı seniñ hâkķın üstümüzge bilür-biz, ⁽⁷⁾ bizni ündesen kelür-biz, buyursañ qılır-biz. Dağı artqarı turdı.

Mu'â[z] bin Cebel radıyallâhu 'anhû ⁽⁸⁾ Ebâ Bekrge ilgeri keldi, dağı ayttı: êy peygamber halîfeti sözümni saña Medîne de söylemege tiler ⁽⁹⁾ êrdim.

Soñr[a] tilegim saña sözlemege anda bolmadı. Sözümni koydum ayrılmak çaķına degin kim ⁽¹⁰⁾ ayrılmagımıznıñ soñı anıñ üstinde bolğay. Ebû Bekr ayttı: Keltür sözünñi, vallâhi bilmedim seni, ⁽¹¹⁾ sen bütev sözli-sen, tuş keneşli-sen, könüm buyruklı-sen. Tevesin yaķın keltürdi, orından ⁽¹²⁾ atının tizginin elinde alıp yasın uçasında koyup kılıçın boynına aşınıp ayttı: Kerecek ⁽¹³⁾ yüçelenmiş Teñri Muħammed ‘*aleyhi's-salavât ves-selâm*nı elçiliği birle ħalâyıķķa ıyabêrdi, Teñri [17a] ⁽¹⁾ sever yetkeninçe yetti, Teñrisi sevgeni kibi boldı, ökümlü igilik êrken Teñrisi aldı özine. ⁽²⁾ Teñrinin şalavâtı yarlıgamağı bereketi hoşnıdlığı üzerine kim ol sipâslı mecîddür, ⁽³⁾ ümmeti üçün müzdini barça nebîlerden özden bêrsün. Teñri Hâķ te'âlâ andan soñra ⁽⁴⁾ êy Şiddîķ seni qaldurdı bir ulus Müselmânlar üzerine, alardan seniñ birle hoşnıd ⁽⁵⁾ boldı. Mürtedler mürted bolğanda qorqutğuçılar qorquttılar, İslâm dîninden qaytqanlar ⁽⁶⁾ qayttılar. Birazumuz uslandı, köpümüzñüñ ıssı anıttı yağlayıp qoymaķnı birazumuz sevdi. ⁽⁷⁾ Uluğ ulusumuznıñ keneşleri añar yığıldı kim öz dînleri birle tutunğaylar ⁽⁸⁾ ölgünçe Teñrige tapınğaylar qalğan kişilerni kêtken yollarında qoyğaylar. Sen ⁽⁹⁾ hoşnıd bolmadıñ alardan ol neme birle kim nebî ‘*aleyhi's-selâm* alarğa anı qayturur êrdi. ⁽¹⁰⁾ Müselmânlar üçün tura keldiñ, kâfirlerge çermendiñ köñülip yüzlengen birle ⁽¹¹⁾ baş köterip qaytqanı kıştadıñ, aña degin ħaķnı başınıp çıķışqan yana ħaķķa keldi ⁽¹²⁾ bâtıl içinde qonğan köçti. Qaçan Teñrinin ni'meti üstünje dağı Müselmânlar üze ⁽¹³⁾ tamâm bolğanda seniñ birle anıñ içinde Müselmânların ıyabêrdiñ kâfirler cihâdına. [17b] ⁽¹⁾ Ol yarığa kim gâzîlik müzdi anda köplenür, uçmağı baylığı uluğ bolur, buyruğın ⁽²⁾ qutluğdur, körgeniñ ökümlidür, özden kılaydur. Mü'minlerniñ yahşısı Teñriden ⁽³⁾ saña tilerler kên yarlıgamaķ, yazuķ bağışlamaķ, tapuğın kıılmaķ ve küç bêrmek sağılık birle. ⁽⁴⁾ Sözümnden eşitgeniñ alğış ögmek, igi işlemege sevgün arturmağı üçündür, ⁽⁵⁾ Teñri bergeğine şükrün arturmağı üçündür. Dağı men bu sözni mü'minlerge qaytarıp ⁽⁶⁾ sözler-men Teñrige şükr kılsunlar müwtelâ kılganına bu işge igilik törülüğına başlağuçılarnıñ ⁽⁷⁾ seni kıldı alar üzre. Bu kez her birbirniñ elin tuttı, alğış kıılıp körüşüp ayrıldılar. ⁽⁸⁾ Ebû Bekr qayttı, çeri ħâline ketti ol sâ'at içinde.

Ebû Bekr Qatâde atasına ayttı: Ebâ 'Ubeydege ⁽⁹⁾ yetişgil, mendin selâm bêrgil dağı aytqıl, ısmarlamağım igisi saña Mu'âzğa kılgıl, ⁽¹⁰⁾ ansız buyruk

kesmegil, kılaylı sonlı öğütini sendin ayamas. Dağı Hâlid Sa'îd 'Âş oğluna ⁽¹¹⁾ bakkıl, bilgil anıñ haqqını. Kağan sen buyrukçı bolduñ üstine anıñ kibi kim sever-sen ⁽¹²⁾ bilmege Hâlid buyrukçı bolsa érdi üstünge dağı özi senin birle çıkmaknı ödürdi ⁽¹³⁾ 'ammisi oğlu birle çıkmakdan özgeden dağı. Bir küçlü işge kıştılsañ kim yaçañan êkki eren [18a] ⁽¹⁾ keneşi gerekli bolsa Hâlid birle keneşgil. Seni bilgenim barça nökerlerin beglerin hocası-sen. ⁽²⁾ Bu kez Ebû Katâde bu sözni ilette barıp Yezîdge sözledi, dağı kayttı Ebû Bekrge ayttı: Tenri seni ⁽³⁾ yarar kılsun sözünñi Yezîdge yetkürdüm anıñ cevâbın saña keltürdüm. Ebâ Bekr ayttı ⁽⁴⁾ cevâbı nedür? Ayttı: Sizge selâm bérdi, dağı aydur ol êkki kişi kim alarnı maña vaşıyyet ⁽⁵⁾ kıldıñ İslâmğa öğütlerin artuqsılığların bildürdün men alarnı buyurğanıñ ⁽⁶⁾ kibi kıılır-men. Tenri rahmeti saña, keşke sen dağı meni alarğa ısmarlağay érдің. Men alarğa ⁽⁷⁾ kerekim artuqdur alarnıñ maña kereklerinden. Ebû Bekr ayttı: Bu işden unuqlı bolmadım ⁽⁸⁾ alarğa dağı ısmarladım kim barça işine buluşğaylar, özine öğütlerin bilgenler neçe ⁽⁹⁾ kılğaylar alarğa körünse özine yarar iş bildürgeyler. Êkki işge kılavuzlağaylar ⁽¹⁰⁾ eger men alarğa ısmarlamamış bolsam dağı alar İslâmğa yarlığançı öğütlerin her yerde ⁽¹¹⁾ her işde kıılırlar. Ümizim alardan mundañ köpdür velîkin Tenrinin haqqı üstümüzge ⁽¹²⁾ bildürmekdür işleri kolay bolmağa.

Sa'îd 'Âş oğlu yörigenin aydur.

⁽¹³⁾ Sa'îd 'Âş oğlu aydur: Kağan Hâlid yaraklandı Ebî 'Ubeyde birle çıkmğa, Müselmânlardan bir kişi [18b] ⁽¹⁾ Hâlid Sa'îd oğluna ayttı: Eger atañ qarındaşı oğlu Yezîd birle çıksañ özge birle çıkmakdan ⁽²⁾ olşar érdi. Hâlid ayttı: Atam qarındaşı oğlu yakınlığında maña mundañ sevgülidür Ebû 'Ubeyde, ⁽³⁾ dîn içinde maña atam qarındaşı oğlunda sevgülidür. Nebî 'aleyhi's-selâm dirliğinde İslâmda ⁽⁴⁾ qarındaşım érdi, atam qarındaşı oğlu üstine küç bérğüçi uluğum érdi. Bu kün men aña ⁽⁵⁾ qatı öğürli-men, qatı inançlı-men özgeden.

Kağan Hâlid barmağa izdegende Şâmğa şağıtın kâydi, ⁽⁶⁾ qarındaşları 'Ömer, Hakem, Ebânga kâydürdi, nökerlerine kullarına dağı kâydürdi. Ebâ Bekrge keldi, ⁽⁷⁾ tañ namâzın birge kıldı. Çeri uzangandan sonra Hâlid qarındaşları birle ⁽⁸⁾ Ebû Bekr qatında oturup qaldılar. Hâlid yücelengen

Teñrige şûkr ü sipâs kıldı, nebîge ⁽⁹⁾ şalavât keltürdi, soñra ayttı: ey Ebû Bekr Teñri bizni seni Müselmânların İslâm dîni birle ⁽¹⁰⁾ ağırladı. Sünnet tirgizmege, bid'at öltürmege, 'adlin tüzgünün kılmağa buyruk iyesine ⁽¹¹⁾ barçadan tegişlidür. Her bir kişi Müselmânlardan yahşılığ birle çulğanıpdur. Buyruk iyesiniñ ⁽¹²⁾ 'adilliki barçadan aşığıldur. Yâ Ebû Bekr buyruğun astında bolğan işine Teñriden ⁽¹³⁾ yaçangıl, dul ebçini öksüz oğlanı yarlıgağıl, küçsüzge mazlûmğa küç bérgil. Dağı [19a] ⁽¹⁾ bir kişiden hoşnıd bolsañ hâk içinde andan yaman bolmasun katında üstine ⁽²⁾ yigirmen, küçün yetkeninçe üstine yigirmegil. Yigirmek küç eylemekni çeker Müselmândan, ⁽³⁾ köñülünde tutmağıl. Tutmağın seni anar düşmân kıılır, eger ol dağı seniñ ⁽⁴⁾ bilse saña düşmân bolur. Kaçan kavm buyruk iyesine düşmân bolsalar özi dağı alarğa ⁽⁵⁾ düşmân bolsa helâklarına sebep bolğay. Yahşığa yumşaklıg kılğıl, toğrusızğa katı ⁽⁶⁾ bolğıl, Teñri işinde melâmetka bakmağıl. Soñra ayttı: Keltür elinñi bilmes-men bu künden soñra ⁽⁷⁾ tapışkay mu biz yok érse yok. Teñri qalurmuz birle buyursa, Teñriden qolar-biz yarlıgamağın ⁽⁸⁾ kécürmegin. Eger mundan soñra bu cihânda tapışmağumuz qalmamış bolsa Teñri bizge nebî 'aleyhi's-selâmnıñ ⁽⁹⁾ yüzün uçmağda bildürsün.

Bu kez Ebû Bekr elin aldı dağı yığladı, Hâlid dağı yığladı. Müselmânlar ⁽¹⁰⁾ dağı yığladılar ol qadar yığladılar kim sağındılar Hâlid şehîd bolmağa tiler. Ebû Bekr ayttı ⁽¹¹⁾ Hâlidğa tura bar birge yörüyelim. Hâlid ayttı tilemes-men. Ebû Bekr ayttı men tiler-men anı Müselmânlar dağı. ⁽¹²⁾ Bu kez Ebû Bekr Hâlid tura keldiler, yöridiler Müselmânlar dağı yörüye Medîne evlerinden ⁽¹³⁾ çıkqınça. Aydur: Müselmânlar uzatmağında Hâlid uzatmağından köplük körmedüm.

[19b] ⁽¹⁾ Kaçan Medînen çıktılar, Ebû Bekr Hâlidğa ayttı: Sen meni öğütlediñ qolayıma men dağı anladım ⁽²⁾ anı. Menim öğütümni sen dağı eşitip anlağıl. Sen bir kişi-sen Teñri saña burundan İslâmda ⁽³⁾ igilikni artuqşılığınıñ uluğ étipdür, kişi saña bağıpturlar sendin eşitürler. ⁽⁴⁾ Bu uluğ müzdli yüzge çıkıptur-sen dağı mem ümîd kıılır-men kim çıkışın kertü niyyet ⁽⁵⁾ birledür. Teñriden yaçanmak birle bilgenni küçlendürgil, bilgenni öğretgil. Delüşmen könümsizni ⁽⁶⁾ öğütlegil, barça Müselmânlarğa naşîhat kılğıl, beglerge öğütün keneşin den artuqşı ⁽⁷⁾ kılğıl neçük Teñrige

Müselmânlarğa üstünge tegişlidir. Tenrini köredür-sen kibi kılğıl ⁽⁸⁾ Tenrige işiñni. Özünüñ ölülerden sağışlağıl bilgil azdan soñra barçamuz ⁽⁹⁾ öli-ser-biz, soñra dirilüriz şorماك sağışlaşmak için. Tenri bizni seni ni'metlerine ⁽¹⁰⁾ şükr kılğuçılardan eylesün, hısmından qorqanlardan kılsun. Soñra el elge tutuşup ⁽¹¹⁾ hayr yâd kılıp ayrıldılar, qarındaşların dağı alay kıldı, bir bir Müselmânlar dağı alay kıldılar, ⁽¹²⁾ soñra tevelerin tilep mindiler, körkülü çıkış çıktılar. Qaçan arqaların berge Ebü Bekr ayttı: ⁽¹³⁾ İlâhî munlarını saklağıl ileylerinden ardlarından onlerinden sollarından, yazukların qoyğıl, [20a] ⁽¹⁾ müzdlerin bergil. Dağı Ebü Bekr Medînege qayttı Müselmânlar birle.

Sa'îd Mücâhid atası rivâyet kıılır ⁽²⁾ Muḥil Ḥalîfe oğlından kim Milḥân Yezîd Tâi oğlu 'Adiyy Ḥâtem oğlu qarındaşı anasından Ebâ Bekrge ⁽³⁾ keldi qavminden miñ er birle, ayttı: Keldük saña cihâdқа sevünüp hayrni tilep. Biz ol ⁽⁴⁾ qavm-biz kim dînni sever-biz, bilür-biz. Seniñ birle turduq bizden mürted bolğanlar birle sançış-⁽⁵⁾-duq aña tegrü ikrâr bêrdiler tañğanlarından soñra seniñ birle mürtedlerni sançışa qalduq ⁽⁶⁾ erkli erksiz İslâmğa körginçe. İyabêrgil bizni Tenri yolında Müselmânlar izinde, rahmet saña. ⁽⁷⁾ Dağı bir yarar buyruq iyesi üstümüzge kılğıl. Aydur munların kelmegi barça begler ⁽⁸⁾ Şâmğa barğandan soñra keldiler. Ebü Bekr ayttı: Beglerimin in uluğın, muḥâcirlerin ⁽⁹⁾ in eskisin sizge tañladım, Ebü 'Ubeydedür añar yetişgil, anıñ nökerligin sizge ⁽¹⁰⁾ hoşnıdladım, töresin sizge şükrledim, igi yoldaşdur, özi yolda igi dostdur. ⁽¹¹⁾ Tölenmişde Milḥân Ebü Bekrge ayttı: Hoşnıd boldum seniñ tañlağanın birle maña. Ebü Bekr ⁽¹²⁾ ayttı: Bes yetişgil añar. Aydur: Ardına tüşdüm, yetişginçe özine Şâmda, tanuq boldum birgesine ⁽¹³⁾ barça yerde ğazâlık kılğanın, bir kün yok bolmadım alardan.

Süfyân aydur: Zî's-sihem [20b] ⁽¹⁾ Ḥaş'amî oğlu dağı keldi Ebü Bekrge birgesine Ḥaş'am qavminden bir bölek birle miñ kişiden ⁽²⁾ eksük tokquz yüzden artuq. Zî's-sihem oğlu ayttı Ebü Bekrge: Yêrimüz evlerimiz mâlimuznı qoyup ⁽³⁾ keldük, oğul kız birle kâfirler uruşmağın tiler-biz. Ne körer-sen ne aydur-sen oğlumuz ⁽⁴⁾ kızımız mâlimuz evdaşlarımıznı qatında qoyup mı kêtelüm? Qaçan Tenri Şâm elin bizge açsa ⁽⁵⁾ iyabêrip keltürtgey-biz yâ maşlahat körer mü sen birge çıkarıp alalım Tenrige tevekkül

kılıp? ⁽⁶⁾ Ebû Bekr ayttı: Sübhân[allâh] ey Müselmânlar hîç eşittinîz mi Şâmğa Rûmğa kêtgen Müselmânlardan ⁽⁷⁾ oğul kız evdaş mâl üçün qar-daşım Haş'am aytkan kibi? And içmez-men saña ey qardaşım ⁽⁸⁾ Haş'am. Bu sözünîni eşitsem êrdi, Müselmânlar qatımda yığlaşmış êrken sevgüm ⁽⁹⁾ bolğay êrdi kim barça 'ıyâlların qatımda alıp qalğay êrdim, alarnı iyabêrip oğul kızınñ ⁽¹⁰⁾ evdaş birgelerine qayğuları bolmasun aña degin Tenrî alarğa Şâm êlin açqay. Velîkin halâyıq ⁽¹¹⁾ köpi oğul kız evdaş birle kêttiler. Sen dağı Müselmânlar birle tekliğin bardur, ümîdim bar ⁽¹²⁾ kim Tenrî 'izzeti birle İslâm hürmetinden, İslâm ehlinen yetebergey, barğıl êmdi. Tenrînin ⁽¹³⁾ saqçılığında asramağında Şâmğa begler iyabêriptür-biz, qaysının nokerliğin tilesen [21a] ⁽¹⁾ nokeri bolğıl. Aydur: Yöriye qaldı, Yezîd bin Ebî Süfyânge yetişginçe nokeri boldı.

⁽²⁾ Ebâ Bekr Qays Hübeyre oğlını Ebû 'Ubeydege ısmarlamış êrdi kim uluğ kökli eren nokerin ⁽³⁾ boluptur 'Arabnıñ bir alpıdur Müselmânlarğa in keneşi körgeñi kereklidür, sançışda ⁽⁴⁾ hışmı ağırlap yaqın eylegil özüñe dağı körküzgil aña kim sen muhtâc-sen öziniñ re'yine ⁽⁵⁾ işini uluğ körer-sen munun birle küçi yetkeninçe biligin öğütün alur-sen düşmânın ⁽⁶⁾ üzerine küçi yetkençe. Dağı Qays Hübeyre oğlını Ebû Bekr ündep ayttı: Oş seni Ebû 'Ubeyde emîn ⁽⁷⁾ birle iyabêrdim kim ol bir velîdür özine zulm eylegenge küç eylemes, özine ziyân qılğanğa ⁽⁸⁾ bağışlar özinden kesgenni yetkürür, mü'minlerge yarlıgaçı kâfirlerge qatılığ qılğucu, buyruğına ⁽⁹⁾ künde bolmağıl keneşine teskeri qılmağıl, anıñ buyruğı saña hayrdur özine. Dağı ⁽¹⁰⁾ buyurdum kim sendin eşitgey Tenriden yaçanmaqdan özge birle buyurmağıl. Eşitür ⁽¹¹⁾ êrdik kim uluğ erüv kökten-sen yaman uşşuz küfr zamânındağı hocalıq sınğan kim anda ⁽¹²⁾ yazuqdan özge yok êrdi. Kerti küçünñi hışmıñnı İslâm içinde kâfirler üstine ⁽¹³⁾ qılğıl kim Tenriden özgege tapındılar. Munun içinde Tenrimüz qaravsın uluğ [21b] ⁽¹⁾ eyledi, Müselmânlarğa 'izzet qıldı.

Qays Hübeyre oğlu ayttı Ebû Bekrge: Qalsam seni dağı Tenrî qaldursa ⁽²⁾ yetgey saña Müselmânğa şefkatim kâfirge küçüm anıñ kibi kim sever-sen sevünür-sen hoşnıd bolur-sen. ⁽³⁾ Ebû Bekr ayttı: Qılğıl anı, Tenrî rahmeti üstünge. Aydur: Qaçan Ebû Bekrge yetiştı Qays Hübeyre oğlınınñ haberi ⁽⁴⁾ Câbiyede êkki keşîş birle çıkıp sançışıp alarnı öltürgenni Ebû Bekr ayttı: Şıdğ birle vefâ ⁽⁵⁾ qıldı Qays sözini igilik birle.

Aydur: Kaçan Ebû Bekr çerisi Şâmğa barğanda haberleri Rûm sultânı Heraqlğa ⁽⁶⁾ yetiştî Filistinde êrken, aytılar özine: ‘Arab kavmi uluğ köp-lük yığılıp keldiler sizge. ⁽⁷⁾ Aydurlar kim nebîleri ayttı alarğa bu şârlar kavmi üstine çıkıp ölürler anıñ kibi saña ⁽⁸⁾ keldiler kim hiç şekleri yoktur munuñ bolurına, evdaşları oğulları birle ⁽⁹⁾ keldiler, nebîlerinin sözün kertilep ümîdleri kelgeç ok açıp kireler konarlar ⁽¹⁰⁾ içinde ‘ıyalları birle. Rûm sultânı Heraql ayttı: Oldur hışmlarının katılığı sançışsalar ⁽¹¹⁾ kavm işlerin bolurına şıdık birle kertilseler inen şarp katı bolğay munlar birle öçeşip ⁽¹²⁾ körgeñ işlerinden kaytarmaq. Aydur bu kez Heraql şârlar kavmini Rûm uluğların tiledi. ⁽¹³⁾ ‘Arabdan munlar dînine kirgenlerni dağı tiledi dağı munlarğa ayttı: Tenrî te‘âlâ sizge [22a] ⁽¹⁾ igilik eyler êrdi, bu dîninizge ‘izzet nuşret kılğucu êrdi keçgeñ ümmetler üzerine Kisrâ, Mecûs, ⁽²⁾ Türk üzerine anıñ üçün kim Tenrîniñ bitigi birle kılur êrdiniz, nebîñiz sünneti birle kim buyruğı ⁽³⁾ toğru êrdi, işi könümlî êrdi. Kaçan andan özge kıldınız bir kavmini tama‘ kıldurdı sizge. ⁽⁴⁾ Vallâhi anlarını sağış almas êrdük anlar birle müwtelâ bolmağına qorqmas êrdük. Oş bizge ⁽⁵⁾ keldiler yalıñ aç yalıñ ayak sizniñ elinizge alarnı yamğursızlıq kızlıq çıkardı. ⁽⁶⁾ Barınıñ alarğa dîniñiz üçün şârlarınıñ üçün oğlanlarınıñ ebçileriniñ üçün alar birle ⁽⁷⁾ sançışınıñ. Men dağı katınıñdan barıp sizge atlı erenlerni kerekeniñizçe meded iyabêrür-men, ⁽⁸⁾ üstünüñizge begler koyup turur-men, alardan eşitiniñiz, buyruqların kılınıñiz. Bu kez ⁽⁹⁾ Dimaşqqa keldi, alarğa dağı munıñ kibi sözledi. Bu kez Hımşğa dağı keldi, alarğa dağı anıñ ⁽¹⁰⁾ kibi ayttı. Bu kez Anşâkiyyege keldi, anda olturdı. Rûm kavmi ardınça iyabêrdi, özine yıgıdı ol ⁽¹¹⁾ kadar yığılıp keldiler kim sanların Tenriden özge bilmegey. Uruşğucıları, erenleri, ⁽¹²⁾ yigitleri Heraqlğa ürküp keldiler ‘Arab ellerine kirgenden, qorqıtılar mülklerin alğaylar.

**Ebû ‘Ubeyde Şâm şarı yörürgeñin aydur,
kaysı yolda barğanın bildürür.**

[22b] ⁽¹⁾ Ebû ‘Ubeyde Şâm şarı yörirdi ve Vâdî’l-kurâğa yetişgende taş şarı aldı, Şâlih nebi ‘aleyhi’s-selâmın ⁽²⁾ yêridür. Hicâz şaridan taşdan aşagası Şâm şarıdır. Yana Zâtü’l-Menâr üzerine yana Zîzâ ⁽³⁾ üzerine soñra yörirdi Meâbge yetiştî. ‘Ummânda Rûm çıktı munlarğa qarşu, Müselmânlar alarnı ⁽⁴⁾ turğuzmadılar derhâl sindurup kaçurdılar, şârlarına şıgındılar,

hişâr kıldılar. ⁽⁵⁾ Müselmânlar alarnı yalbarıp barışgınça ilk Şâm elinden Müselmânlar birle barışğan Meâb ⁽⁶⁾ ehli érdi. Bu kez Ebû 'Ubeyde yöridi, Câbiyege yetişgende bir er keldi, ayttı: Heraql Rûm sulţânı ⁽⁷⁾ Anţâkiyyede olturuptur, ol kadar çeri yığıptur burunğı ataları bu kadar yığmadılar ⁽⁸⁾ sizden burunğı ümmetlerge.

Bu sözni Ebû 'Ubeyde eşitgende bu bitigni ıyabêrip bildürdi ⁽⁹⁾ Ebû Bekrge eşitgenin:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Teñri kulu Ebû Bekrge Teñri elçisiniñ ⁽¹⁰⁾ halîfesi Ebû 'Ubeyde Cerrâh oğlından selâm üzerine dağı men şükr kıılır-men saña ol Teñrini ⁽¹¹⁾ andan özge Teñri yoktur. Andan sonra kolar-biz Teñriden kim İslâmı ehlini küçlü 'izzet ⁽¹²⁾ kılgay alarğa keñez açış açqay. Bildürdiler maña kim Rûm sulţânı Heraql Şâm şârlarından ⁽¹³⁾ bir şârda konuptur adı Anţâkiyye. Barça eline ıyabêrip qatında yığıp turavuz yana ürküp [23a] ⁽¹⁾ keldiler özine asnu yavaş üzerine. sizge bildürmekni maşlahat kördüm bilgeniñiz, ne ⁽²⁾ buyurgay-siz? Vesselâm.

Ebû Bekr cevâbın munı yazdı:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Bitigiñ ⁽³⁾ maña yetişti, aytkanıñ anladım Rûm sulţânı Heraqlıñ işinden. Anţâkiyyede barıp tüşmegi ⁽⁴⁾ kaçışdur anar dağı nökerlerine Teñriden saña Müselmânlarğa açılmaqdur. Barça elin ⁽⁵⁾ ulusın sizniñ sançışınızğa köplük yığanı bu oldur kim biz ve siz bilür êrdük ⁽⁶⁾ anıñ kibi kılganın. Dağı hîç qavm sulţânların qoyup mülklerinden sançışsız çıkmalar ⁽⁷⁾ munı hod bilür-sen. Şükr Teñrige bir erenler ğâzılık kıılurlar, alarnı ölümlerin Teñrilik üçün ⁽⁸⁾ severler, düşmânları dirlikni sevgenden qatı. Müzd uluğın Teñriden alar sançışında ⁽⁹⁾ umarlar, Teñri te'âlâ yolında küçenmekni özden kız oğlan quçmağından mâlların köpletgenden ⁽¹⁰⁾ qatı severler. Her bir er munlardan kökreki qınganda kâfirlerniñ miñ artuqdur tapqıl ⁽¹¹⁾ alarnı çeriñ birle. Yalguzlanmağıl sendin ğâyib bolğan Müselmândan, Teñri te'âlâ seniñ ⁽¹²⁾ birledür, men dağı saña ol kadar meded şalgay-men erenler saña yetkinçe inşâllâhu te'âlâ. ⁽¹³⁾ Dağı bu bitigni Dârem Abbâsî birle ıyabêrdi.

Yezîd bin Ebâ Süfyan dağı bu bitigni yazıp Ebû Bekrge ıyabêrdi: **[23b]** ⁽¹⁾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Rûm sultânı Heraqlğa bizim anja yörigenimiz çeri yêtişgende ⁽²⁾ Tenri te'âlâ yürekine qorquq şaldı, köterelip Anţâkiyyede tüşti. Şâm şârları üzerine ⁽³⁾ begler qoydı çerisinden, alarğa buyurdı bizim birle sançışmağa, bizge yaraqlanıp keñezlendiler. ⁽⁴⁾ Dağı bizge bildürdiler Şâmdağı bizden emânlılar kim Heraql barça êlin ulusun qatına köçürdi, ⁽⁵⁾ tereklerini tikeneklerini çeke keldiler. Tîz körgeñiñ buyruğunu bizge buyurgıl, kılalım. Tenri ⁽⁶⁾ tilese tüzmeñni nuşret açılmañni Tenriden qolar-biz Müselmânlar sağlığı birle. Tenri selâmı rahmeti ⁽⁷⁾ üzerine.

Ebû Bekr cevâbın Yezîdge bulay ıyabêrdi:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Bitigni ⁽⁸⁾ maña yêtişti. Aydur-sen içinde Rûm sultânı Anţâkiyyege köçgeni Müselmânlar yığılmağından. ⁽⁹⁾ Tenri te'âlâ yürekine qorquq şaldı, şükr kerti Tenrige bizni peygamberi birle êrken qorquq ⁽¹⁰⁾ birle nuşret kıldı, cömerd ferişterleri birle meded bêrdi. Ol dîn kim Tenri bizni anıñ birle ⁽¹¹⁾ nuşret kıldı qorquq birle. Bu dîndür kim halâyıqñı anar ünder-biz Tenriniñ üçün. Müselmânlarını ⁽¹²⁾ Tenri mücrimler kibi kılmas. *Lâ ilâhe illallâh* kerti tanuq kılğanlarını özge tenrilerge tapunğan kibi ⁽¹³⁾ eylemes. Alar tapqanızda yürekliñiz sançışğıl nökerleriñ birle. Alarnı Tenri seni qor [24a] ⁽¹⁾ eylemes. Tenri te'âlâ bizge bildürdi kim az bölek öküş bölekni yenüçi bolur. Tenri buyruğı ⁽²⁾ birle men dağı meded şalar-men saña erenler erenler ardınça sizge yêterçe qaçan artuqşığa ⁽³⁾ kerekiniz qalmağay inşallâhu te'âlâ. Selâm birle Tenri rahmeti üzerine.

Bu bitigni 'Abdullâh Sülemî ⁽⁴⁾ Qurt oğlu birle ıyabêrdi. Ebû Bekrge yetkende şordı Ebû Bekr 'Abdullâhdan ayttı halâyıqñıñ haberi ⁽⁵⁾ bêrgil maña. Ayttı: Müselmânlar hayr birledür, Şâm êliniñ yaqınına kirdiler, qavm-i İslâmdan ⁽⁶⁾ qorqupturlar. Dağı ayttılar kim Rûm inen köplük çeriler yığıpturlar bizge, êmdige ⁽⁷⁾ degin düşmânımız birle tapışmaduq, dağı biz her kün düşmân tapışmağın saqlaşur-biz ⁽⁸⁾ közlep ve eger bizge Heraqldan çeri kelmese Şâm neme degül. Ebû Bekr ayttı 'Abdullâhğa kërçek ⁽⁹⁾ haber bêrdiñ maña. 'Abdullâh ayttı: Ne boldı maña saña kërçekin sözlemeyin

helâl midür ⁽¹⁰⁾ maña yalğan sözlemek, yarar mı benim kibi seniñ kibige yalğan kılmağ? Eger yalğan kılsam ⁽¹¹⁾ bu işde Tenrimni emānetimni seni Müselmānlarını hıyānet kılmış bolmas mu men? Ebū Bekr ayttı, Tenri ⁽¹²⁾ saklasun, sen alardan degül-sen.

Bu kez Ebū Bekr ‘Abdullāhni Yezīdge kıyardı bu bitig birle, ⁽¹³⁾ dağı ayttı bildürgil Yezīdge dağı Müselmānlarğa oş meded şalar-men Müselmānlarğa Hāşim [24b] ⁽¹⁾ ‘Utbe oğlu birle Sa‘īd ‘Āmir oğlu birle. ‘Abdullāh Ebū Bekr bitigin alıp çıktı, Yezīdge yetkinçe Müselmānlar üzerine ⁽²⁾ okıdı, Yezīd köñülleri sevindi anıñ birle.

⁽³⁾ Ebū Bekr Hāşimni ündedi ayttı: Ėy Hāşim uluğ atan sa‘adetinden haññıñ vefāsındandır ⁽⁴⁾ kim İslām ümmeti bu kün seniñ birle küçlenür düşmānları üzerine. Buyruk iyesi vefāsına ögütine arulıǵına ⁽⁵⁾ inanğanlardan-sen. Kāfirlerge hışmlı Müselmānlar maña ıyabērip nuşret mededin tilediler düşmānları ⁽⁶⁾ kāfirler üzerine. Yetişgil Müselmānlarğa saña nöker bolğanlar birle, oş halāyıkñı seniñ birle ⁽⁷⁾ çıkartur-men, yorigil Ebū ‘Ubeydege ev Yezīdge yetişkinçe. Hāşim ayttı, yok Ebū ‘Ubeydege. Ebū Bekr ayttı: Yahşı, ⁽⁸⁾ Ebū ‘Ubeydege yetişgil.

Aydur bu kez Ebū Bekr halāyık arasında tura keldi, Tenri te‘ālānı şükr sipās kıldı, ⁽⁹⁾ andan sonra ayttı: Qardaşlarıñız Müselmānlardan sağlanmış, saklanmış, ziyānları yetinmiş, kolay-⁽¹⁰⁾-ları ilinmiş, alarñıñ qorquǵların Tenri te‘ālā düşmānlarıñıñ yürekine şalıptur, qal‘a-⁽¹¹⁾-larına kirip saqlanıpturlar qapıǵların yapıp. Alardan Müselmānlarıñıñ elçisi keldi, maña ⁽¹²⁾ bildürdi kim Heraql kaçıp Şamnıñ bir uç kentinde qonuptur. Dağı maña ıyabērip Müselmānlar ⁽¹³⁾ bildürdiler kim Heraql oltuğan yerinden çeri ıyabērdi Müselmānlarğa. Men dağı maşlañat [25a] ⁽¹⁾ kördüm qardaşlarıñız Müselmānlarğa sizden çeri yıraqlap meded ıyabērmege. ⁽²⁾ Arqaların Tenri siziñ birle küçlendürgey, düşmānların sındurğay, qorqudan ⁽³⁾ yüreklerin aldurğay. Çıqıñız Tenri rahmeti üzeriñizge. Hāşim ‘Utbe oğlu birle müzd ⁽⁴⁾ uluğın hayr birle qazğanıñız. Eger nuşret bolduñız açılmağdur baylığdur, ölserñiz ⁽⁵⁾ şehīd bolur-siz Tenri qatında ağırılı.

Mundan sonra Ebū Bekr evine ketti, halāyık Hāşim ⁽⁶⁾ üzerine yığıldılar. Miñ er tamām bolğanda Ebū Bekr buyurdı Hāşimğa yörimege, keldi ⁽⁷⁾

Ebû Bekrni vedâ' kılmağa. Ebû Bekr ayttı: Ey Hâşim biz uluğ karı erenden aşığımız köp körgeinden ⁽⁸⁾ keneşin almağumuzdur sığınan körklü ted-birinden. Yigit erenden aşığımız küçlü, ⁽⁹⁾ tözimi, yetiliki birle. Tenri te'âlâ bu kılığları barçasın saña beriptür yaşıñ kiçiligi ⁽¹⁰⁾ hayrğa qarşu sen. Düş-mânıñnı tapķanda tözgil, tözdürgil dağı bilgil kim bir atlam yörigeniñe ⁽¹¹⁾ bir nafaķa bergeñiñe açlık susuzlık emgek çekkeniñe her birine Tenri te'âlâ êkki iş müzdin ⁽¹²⁾ yazar, saña kerti Tenri igiler müzdin yetlendürmes. Hâ-şim ayttı: Eger Tenri maña hayr tilese alay ⁽¹³⁾ kılğay-men dağı kılğay-men Tenriden özge birle küç yoktur ve men ümîd kılur-men eger [25b] ⁽¹⁾ meni öltürmeseler öltürgey-men sonra şehîd bolğay-men Tenri tilese. Atasınıñ ⁽²⁾ qarındaşı ayttı: Ey qarındaşım oğlu bir sançmaķ sançmağıl, bir uruş ur-mağıl illâ Tenriniñ ⁽³⁾ yüzi üçün. Dağı bilgil kim şeksiz dünyâdan çıkar-sen yakında Tenrige kaytur-sen dağı seniñ ⁽⁴⁾ birle dünyâdan âhîretğa barmas igi 'amel şıdķdan özge. Hâşim ayttı: Ey 'ammum mundan özge üçün ⁽⁵⁾ kormğağıl mendin, ziyân kılmuşlardan bolğay-men eger konmağım, köç-megim, barmağım, kelmegim, ⁽⁶⁾ yörimegim, sünüm birle sançmağım, kı-lıçım birle urmağım kişilerge riyâ üçün bolsa. Bu kez Ebû Bekr ⁽⁷⁾ kıatından çıkıp yolına yörüdi, Ebû 'Ubeydege yetişkende sevindi Müselmânlar birle kelgenine.

⁽⁸⁾ Sa'îd 'Âmir oğlınıñ sözi.

Aydur Sa'îd 'Âmir oğlına bildürdiler kim Ebû Bekr seni dağı ⁽⁹⁾ ıya-bérmege izder. Kaçan bu sözge çok künler kecti Ebû Bekr bu sözden hiç neme sözlemedi Sa'îdge. ⁽¹⁰⁾ Ayttı: Ey Ebû Bekr maña bildürdiler kim meni bu şarı iyabérmege tilediñ sonra tek turduñ, ⁽¹¹⁾ bilmen sonra ne köründi saña. Eger mendin özgeni iyabérmege tilesen meni birgesine iyabérgil, ⁽¹²⁾ anar hoşnıd-men. Eger hiç kimesne iyabérmege tilemesen benim hevesim bartur ğazâlıkķa, ⁽¹³⁾ destür bérgil maña, barayım Tenri rahmeti üzerine Müselmânlarğa yetiseyim. Êşittim Rûm köplük [26a] ⁽¹⁾ yığılıpturlar qar-daşlarımız Müselmânlarğa. Ebû Bekr ayttı: Tenri yarlığasun seni ey Sa'îd. Sen ⁽²⁾ ol sen kim aşak köñüllü, yetkürgüçi, tutunğuçi, tañlarda küçengüçi Tenrini köp anğuçılardan-sen. ⁽³⁾ Sa'îd ayttı Tenri rahmeti saña. Tenriniñ ni'metleri üzerime aytmağa tilegeniñden artuğdur, ⁽⁴⁾ minnet uluğ bérmek artuğşı igilik üzerimizge anındur. Dağı sen vallâhi haķ birle tepretmek,

(5) toğruluk birle turmak, mü'minlerge yarlığaçı, kâfırlarnı kırğıçı, 'adl birle buyurğıçı, üleşmekde (6) haq kılğuçı bilindiñ. Ebû Bekr ayttı: Yeter saña, yeter saña ey Sa'îd, çıkķıl Tenrı rahmeti saña, (7) yaraqlangıl. Müselmânlarğa çeri şalar-men alarğa meded kılmağa, seni alar üzerine beg koyar-men. (8) Bu kez Ebû Bekr Bilâlge buyurdı kişilerge çağırıp bildürdi kim ey Müselmânlar çıkıñız Sa'îd (9) 'Âmir oğlı birle Şamğa. Birgesine yeddi yüz eren çıktı az kün içinde.

Kaçan Sa'îd köçümge izdegende (10) çerisi birle Bilâl Ebû Bekrge keldi, ayttı: Ey Tenrı elçisiniñ halîfesi, eger meni azât kılğanıñ (11) seniñ birle ol turmak üçün erse, dağı meni tıyar-sen özüme hayr kazğanımdan katında (12) olturdum ve eger meni Tenrilik üçün azât kıldın kim özime erkli bolğaymen maña aşığ (13) kazanmağa urunğay-men. Koyğıl meni Tenrim yolında cihâd kılayım, gâzâlık maña turmaqdan sevgülidir. **[26b]** (1) Ebû Bekr ayttı Bilâlge: Tenrı tanuqdur men seni azât kılğanım Tenrı üçündür, sendin (2) ne karav tiler-men ne ögmek tiler-men. Dağı tilemes-men hevesiñni benim hevesim üçün koyğay-sen (3) hevesiñ Tenrim tapuğı erken. Bilâl ayttı tilesen olturdum. Ebû Bekr ayttı: Hevesiñ cihâd içre (4) bolğandan sonra saña buyurmas-men olturmağa, seni tilegenim bāng-ı namāz bērmek üçün (5) erdi. Özümni yalguzlatur-men seniñ ayrılmağınan. Ey Bilâl ayrılmaqdan çäre yokdur, (6) ol ayrılmaq kim tapışmaq kalmadı kıyâmet künine degin. Ey Bilâl igi işlegil dünyâdan azuğun (7) bolğay, Tenrı seni anıñ birle anğay dirliğinde, müzdüñni anıñ ölgeniñde yahşı kılğay. (8) Bilâl ayttı: Tenrı igilik qaravsın bērsün seniñ kibi ni'met iyesi İslām qardaşığa. Vallâhi seniñ (9) buyurğanıñ bizge Tenrı tapuğına tüzmek, haq üzerine tölenmek, igi 'amel kılmaq, bi-d'at degüldür. (10) Dağı tilemes-men nebî 'aleyhisselâmdan sonra kimesnege bāng-ı namāz bērgey-men. Dağı Sa'îd 'Âmir oğlı (11) birle çıktı Bilâl.

Bu kez Sa'îd tevesin minip keldi Ebû Bekrge Müselmânlar katında erken, dağı ayttı: (12) Bu şarı yüzleneyor-biz, Tenrı mübârek yüz eylesün. İlâhî eger tapışmağumuz kaldı erse tapuğun (13) üzerine kavuşturgıl bizni, ayrılmaqça buyurduñ erse rahmetiñe bolsun, vesselâm. Dağı yolğa **[27a]** (1) tüşti nökerleri birle. Ebû Bekr ayttı: Müselmânlar elleriñiz köterip Tenriden tileñiz qarındaşıñız Sa'îdge, (2) Tenriniñ 'inâyeti anıñ birle bolsun selâmet birle. Ellerin köterip alğış kılğanda Ebû Bekr ayttı: (3) Bir bölek Müsel-

mânlar Tenrige ellerin köterip ne tileseler Tenri bérür eger ma'şîyet yaqınğa ⁽⁴⁾ igilik kesimi bolmasa. Sa'îdge bu algış haberi yetiştî Şâmğa yetkenden sonra. Düşmân birle ⁽⁵⁾ sançışğanda ayttı: Tenri rahmeti qardaşlarım üzere, keşke maña algış kılmamış bolsalar ⁽⁶⁾ çıqqanımda. Şehîd bolmağıma saklaşur êrdim köñlüm tilep. Kaçan düşmännı tapqanımda Tenri ⁽⁷⁾ meni qorqup kaçmaqdan sakladı, şehîd bolmağıma özümni kördüm, körer-men ketti köñülümden ⁽⁸⁾ şehîdlik sevgüsü. Kaçan qardaşlarım maña selâmet birle algış kılganları yetişgende bildüm ⁽⁹⁾ kim icâbet boldı algışları, maña selâmet naşîb boldı. Dağı Ebû Bekr Sa'îdge ısmarlamış êrdi, ⁽¹⁰⁾ yorigey Yezîdge yetişkinçe bardı, Yezîdge yetiştî, 'arbedesine sançısına Yezîd birle tanuq boldı.

'Arab ulusları Ebû Bekrge kelgenin ayur.

Evvel Mâlik Hemedânî oğlu Hamza keldi Ebû Bekrge ⁽¹²⁾ Hemedândan êkki miñ erden artuq birle. Ebû Bekr munlarnıñ şanın qatılığın körgende sevündi, ⁽¹³⁾ munlar birle Tenrige şükr kıldı, Müselmânlarğa kılganına dağı. Ayttı ol qadar Tenri Müselmânlarğa [27b] ⁽¹⁾ özlerinden meded qoparur, arqaların küçlendürmege düşmânların sındurmağa. Hamza aydur: ⁽²⁾ Bu kez Ebû Bekr buyurdı kim Medîne de yığılıp tüşkey-biz alay kılduq, dağı her kün tañ birle kün soñında ⁽³⁾ Ebû Bekr tapuğına barur êrdim Muhâcirler Enşâr qatında bar êrken. Meni hoş körer êrdi ağırlap ⁽⁴⁾ yaqın oturup, dağı maña öğüt aydur êrdi: Qur'an okıgıl öğrengil, avdâz kılgıl, rükû' sücüdni ⁽⁵⁾ özden kılgıl, namâznı çaķında kılgıl, zekâtı çaķında berge Müselmânğa naşîhat kılgıl, müşrikni yıraķ ⁽⁶⁾ kılgıl ğazâlık küninde ħalâyıķnı yığmaq kıştamak. Ayttım: Vallâhi özümni küçetgey-men kim aytkanıñdan ⁽⁷⁾ neme qoymağay-men. Eylemeyin bilür-men kim küçün bar neçe meni öğütlediñ hayrğa meni yetkürdün. ⁽⁸⁾ Aydur bu kez Ebû Bekr bizim çeri şarı çıķtı, dağı bizge buyurdı kerekimizni şatun almağa, kolaylı ⁽⁹⁾ yaraqlanmağa, nökerlerimizni tizletmege. Biz dağı kerekimizni alduq, tizletip tükengenimizde maña iyabêrdi ⁽¹⁰⁾ ayıp ey Hemedânlı qardaş sen uluğ kökli baş kişi-sen, kolay siz dostlarını ğazâlıkğa ⁽¹¹⁾ keltürgil, Müselmânlarğa ziyânların tegürmegil.

Hamza aydur: Meni birle Hemedân kentlerinden erenler ⁽¹²⁾ bar er-di açı sözlüler, katı köñüllüler, cāhiller. Medīne kavmi alarnıñ bir erinden ziyān ⁽¹³⁾ kördiler, Ebū Bekrge çıktılar. Ebū Bekr ayttı: Teñri üçün tiler-men her Müselmāndan kim sözümni **[28a]** ⁽¹⁾ eşitti kim elini tilini bu kavmden tıysun kim benim haqqımni üzerine körer erse. Menim üçün ⁽²⁾ munlarnıñ tilleriniñ açılığın sevmegen tizliklerin kötersün hadden aşmasa. Teñri ⁽³⁾ munlar birle düşmānlarımızni helāk eyler. Eger Heraql kavmine Rüm kavmine oħşaşurlar ⁽⁴⁾ velikin İslāmda qardaşlarıñızdur. Eger kimesneñiz üzerine tizlikleri bolsa dağı siz ⁽⁵⁾ anı taħammül kılsañız ol yaħşıraq bolğay maşlaħat körümünde āhiret müzdine alardan öç ⁽⁶⁾ almaqdan erse. Barça Müselmānlar anıñ kibidür dēdiler. Ebū Bekr ayttı: İslāmda qardaşlarıñız-⁽⁷⁾dur, düşmānlarıñızge düşmānlardur, sizge nuşret kılğuçıldur düşmānlarıñız üzerine, ⁽⁸⁾ üzeriñizge haqları bardur, ol qadarnı köteriñiz alardan. Sonunda maña baķıp ayttı: Ne baķar-sen ⁽⁹⁾ köçgil Teñriniñ bereketi üzerine. Köçmesden burun Ebū Bekrge ayttım, benim üzerime sendin ⁽¹⁰⁾ özge begim bar mu? Ayttı, anda üç beg turğuzduķ, qaysın tilesen anıñ birle bolğıl. ⁽¹¹⁾ Aydur: Yöridim, Şāmnıñ uçına yaķın yetişkinçe Müselmānlar birle qoşğanımda şordum qaysı ⁽¹²⁾ beg artuķşı erdi Teñri elçisi qatında, Ebū ‘Ubeyde Cerrāh oğlını ayttılar. Köñülümde ⁽¹³⁾ ayttım vallāhi munıñ birle kimesneni teñ eylemen. Bu kez Ebū ‘Ubeyde[ge] keldim, Ebū Bekrge kelgenim, **[28b]** ⁽¹⁾ Medīnede nökerlerime bolğanı, özini özgelerden tilep özine kelgenim barça bildürdüm. ⁽²⁾ Ebū ‘Ubeyde ayttı: Teñri te‘ālā bereket bērsün saña, kelgeniñe, cihādıña, bizge, tilegeniñe bizge, dağı bizge ⁽³⁾ bereket bērsün sende ve birge kelgen nökerleriñde.

‘Amr Muħaşşin oğlı aydur: Ebū Bekr uşanmadı ⁽⁴⁾ beglerni begler ardınca, erenlerni erenler ardınca iymekden, İslām ehline ‘izzet tilemeginden ⁽⁵⁾ kāfirlerge ħorluķ tilemekinden.

Ebū’l-A‘ver Sülemī kelgenin aydur.

⁽⁶⁾ Sa‘īd Maķburī atası aydur: Qaçan Ebū Bekrge Rüm Müselmānlarğa yığılğanı ħaberi yetişgende ⁽⁷⁾ Muhācirler ‘Arab yerinden kelgenlerinden özden ħoş neme kelmedi. Ebū Bekr te[g]me kelgenlerin ⁽⁸⁾ evvel bā evvel uzatur erdi kelgenlerde. Ebū’l-A‘ver Sülemī keldi Ebū Bekr qatına bardı,

ayttı: Oş ⁽⁹⁾ tapuğuña keldük, açlığdan kelmedük, mâlsızlığdan kelmedük. Tilesen katında ⁽¹⁰⁾ turduk haq yolında belimiz bağlap tilesen düşmânların müşriklerge yüzlendürgil ⁽¹¹⁾ bizni. Ebû Bekr ayttı: Yok illâ kâfirlerini cihâd kıılıñız Müselmânlar süveninçe. Bu kez ıyabêrdi, bardı ⁽¹²⁾ Ebû 'Ubeydege yêtişti, birgesine boldı.

Mu'az Yezîd oğlu kelgenin aydur.

⁽¹³⁾ Aydur yana bir bölek yüz erge yakın Mu'az Yezîd Sülemî oğlu başlap keldi. Ebû Bekr ayttı: Eger munlar [29a] ⁽¹⁾ dağı çok bolsalar êrdi qarındaşlarına meded bérmege ıyabérgey êrdük. 'Ömer *radıyallâhu 'anhû* ⁽²⁾ ayttı: Vallâhi eger on bolsalar maşlahat körer-men saña kim ıyabérgey-sen. Vallâhi eger bir er dağı ⁽³⁾ bir er bolsa Müselmânlarğa meded bérmege anı yalguz ıyabérmege maşlahat körer-men.

Habîb Mesleme ⁽⁴⁾ oğlu ayttı: Qatımda munlar şanıñça erenler bar, uluslardan tanlangan bizni mular birle yığıp ⁽⁵⁾ qardaşlarımız Müselmânlarğa ıyabérgil meded bérmege ey Tenri elçisiniñ halîfeti. Ebû Bekr ayttı ⁽⁶⁾ Habîbge: Barçanı alıp barğıl, qavm üzerine begleri-sen Yezîdge yêtişkinçe. Habîb dağı barçanı ⁽⁷⁾ yığıp çeri eylep yörirdi Yezîdge yêtişkinçe.

Munlardan sonra Ka'b Eslem Gıfâr Müzeyne kökinden ⁽⁸⁾ êkki yüz er çayğılıp Ebû Bekrge keldiler, ayttılar bizge bir beg qoşğıl qardaşlarımızğa ⁽⁹⁾ meded ıyabérgil bizni. Ebû Bekr alarğa Dağhâk Qays oğlını ıyabêrdi munlarını başlap Yezîdge ⁽¹⁰⁾ yêtkürdi.

هذا آخِرُ الْجُزْءِ الْأَوَّلِ مِنْ أَصْلِ شَيْخِنَا الْأَمَامِ الْحَافِظِ رَحِمَهُ اللَّهُ¹

⁽¹¹⁾ Bismillâhirrahmânirrahîm.

Rûm qavmi Şâm êllerinden Heraql sultânlarına ıyabêrip bildürdiler ⁽¹²⁾ özine 'Arab şârların almağa kelgenlerin özinden meded tilegenlerin, öziniñ cevâbı ⁽¹³⁾ Şâmdağı Rûm qavmine aydur.

Qaçan Şâm şârlarınıñ qavmi kördiler kim dört yanlarından [29b] ⁽¹⁾ tegme şaridan 'Arablar Şâm elin almağa tókölüp keldiler, elçilerin Heraql sultânlarına ⁽²⁾ ıyabêrip bildürdiler, özinden meded tilediler. Sultânlarınñ cevâbı alarğa bu boldı ⁽³⁾ kim tañsuq körer-men sizden mendin meded ti-

1 Bu, Şeyhimiz İmam Hafız'ın -Allah ona rahmet etsin- (kitabının) aslından birinci cildinin sonudur.

legeniñiz, ‘Arab kavminin çok sansız kelgenlerin ⁽⁴⁾ aytkanıñız. Men sizden artuñ bilür-men ‘Arabnı, alardan kelgenlerni dağı. Siziñ şarlarıñızınñ bir şarnıñ ⁽⁵⁾ kavmi alardan munça kez artuñdur. Tepiñiz, alarnı sançısıñız dağı sağıınmañız kim sizge meded ⁽⁶⁾ ıyabérmege izdemen bu cevábımdan ötrü. Ol kadar çeri ıyabérgey-men sizge yéryüzi tar bolğınça. ⁽⁷⁾ Bu ceváb Şâm şarlarıñınñ kavmine kelgende alar dağı biribirine yazıp bildürdiler dağı ⁽⁸⁾ ‘Arab kavminden Rûm dînine kirgenlerge dağı yazıp bildürdiler, Müselmânlar birle sançısmağa ⁽⁹⁾ alarnı tilediler. Birazınıñ kanı kızdı ‘Arabka yan baştı ‘Arab yüçelenmegini sevdi Rûm üzerine.

⁽¹⁰⁾ Ebü ‘Ubeydege bu haberler barçası yetiškende Ebü Bekrge bu bitigni bulay yazıp bildürdi.

⁽¹¹⁾ Bismillâhirrahmânirrahîm.

Andan son şükr Tenrige kim bizni İslâm birle ‘azîz kıldı, ⁽¹²⁾ îmân birle ağırladı, azaşğanlardan bizni könderdi, tilegenni könderür togru yolğa. Maña bildürdiler ⁽¹³⁾ Şâmdağı közetküçilerim kim Şâm elleriniñ meded tilegüçileriniñ elliki sultânlarına tüştiler [30a] ⁽¹⁾ dağı barça şarlarıñınñ kavmi meded tilediler. Melikleri yazıp ayttı alarğa kim bir şarınıñızınñ ⁽²⁾ halâyıķı kelgen ‘Arablardan artuñdur, çıkıñız alar birle sançısıñız, mededim sizge yetišür ⁽³⁾ ardınıñızdan. Bizge yetişgen haber budur. Müselmânlarınñ köñüli hoşdur cihâdlarına dağı bizge ⁽⁴⁾ bildürdiler kim sançısımuzğa yaraqlanıpturlar. Tenri te‘âlâ mü‘minler üzerine nuşret tüşürdi, ⁽⁵⁾ kâfirler üzerine hışmın tüşürdi, kılğanların ol bilür vesselâm.

Ebü Bekr Mekke kavminden ⁽⁶⁾ İslâmları sonra bolğan Kureyş kökinden keneşmege tilegeni şahâbeler süveninçe ‘Ömer anı tileme[me] geni ⁽⁷⁾ aydur.

Kaçan Ebü Bekrge Ebü ‘Ubeyde bitigi kelgende Muhâcirler Enşârlarınñ uluğları yığıldı ⁽⁸⁾ Ebü Bekr katında. Ebü Bekr ıyabérip Mekke kavminiñ aşîlzâdelerin dağı tiledi, alar kim İslâmları ⁽⁹⁾ sonra boldı. ‘Ömer ayttı: Neniñ üçün tilediñ Mekke kavmini Muhâcirler Enşârlar birle? Ebü Bekr ayttı: ⁽¹⁰⁾ Alar birle keneşmek üçün Ebü ‘Ubeyde bildürgen işge. ‘Ömer ayttı: Muhâcirler Enşârlar ögütlerin ⁽¹¹⁾ almağa keneşleşmege lâyıkdurlar. Mekke erenleri kim alar birle sançısıur êrdük kim Tenri te‘âlânın

(12) sözi yüçe bolğay. Alar bizim birle sançışurlar érdi Tenrı nûrını ağızları birle söndürmek (13) üçün. Küçenürler bizni kırmağa ħor eylemege. Eger aytsak kim Tenrıden özge tenrı yok turur, [30b] (1) aydurlar Tenrıden özge tenrı bar turur. Kaçan Tenrı da'vetimüzni 'azîz kılğanda, işimüz dînimüz (2) kertilgende, üzerlerine bizni nuşret kılğanda lâyıķ mıdur kim alarnı işlerimizde ilgeri kılmaķ, (3) alar birle keneşmek, öğütlerin almaķ, alarnı yaķın eylemek, alardan yaķşılar bar érken? Naşıhat kılmaş (4) bolğay-biz igilerimizge kim alar birle Tenrılık üçün sançışurlar érdi, lâyıķ bolmağay munlar (5) bar érken alarnı ilgeri çekmek. Alar kim bizni kırmağa küçenürler érdi munlar kibi menziletleri (6) katımızda vallâhi kılmas-biz munı hıç. Ebû Bekr 'Ömerğa ayttı: Munlarnıñ İslâmları yaķşı boldı, tilegim bar érdi (7) munlarnı yaķın eylemege. Burunğı menziletleri kim kavmlerinde bar érdi anda qoymağa tiler érdim velîkin (8) bu sözni kim ayttañ maşlaħat körgeñindedür.

Aydur bu söz Kıreş uluğlarına yetişkende (9) katı keldi alarğa. Ħariş Ħişam oğlu ayttı: 'Ömerniñ katılığı üzerimizge İslâmğa kirmesmezden burun (10) ħaķ érdi. Bu künler kim İslâmğa Tenrı bizni könderiptür üzerimizge katılığı birle kesgen körer-biz. (11) Bu kez Ħariş Ħişam oğlu tura keldi Süheyl 'Amr oğlu birle 'İkrime Ebî Cehil oğlu birle Ebû Bekrge (12) bardı bir bölek Kıreş uluğlarından birgesine 'Ömer Ebû Bekr katında bar érken. Ħariş ayttı: Ey 'Ömer (13) İslâmğa kirmesmezden burun katılığın üzerimizge ħaķ érdi. Bu kün bizni Tenrı İslâmğa köndergenden [31a] (1) sonra ol katılığın birle üzerimizge kesgen körer-biz. Bu kez Süheyl 'Amr oğlu tizleri üzerine (2) yetinip ayttı: Saña aydur biz ey 'Ömer, üzerine 'itâb kılur-biz. Ebû Bekr ħalîfe katımızda aruvdur (3) köñülde tutmaķdan, iç aruvsızlığından, igilik keskemeginden. İslâmda qardaşlarıñız degül (4) mü biz atalarıñız uruğundan. Eger Ħaķ te'âlâ İslâmda sizge êkki qadem berdi érse bizge anıñ (5) kibi bERMeyin yaķınlığımızı keser-siz, uruğlığ ħaķķını ħor kılur-siz. 'İkrime ayttı: Eger siz düşmānlığımızda (6) söz tapar érserñiz biz Müselmānlar bolmasdan burun, bu kün ħod siz bizden qatı degül-siz (7) imānnı qoyup Müselmānlarğa düşmān bolğanlar üzerine. 'Ömer ayttı: Vallâhi sizge yetken (8) sözni sözlemedim, illâ sizni İslâmğa ozğanlarğa naşıhat kılmaķ üçün 'adillik (9) töresin sizniñ dağı sizden artuķşı Müselmānlar arasında kılmaķ üçün. Süheyl ayttı: (10) Eger artuķşılığınız üzerimizge cihād

birle érse vallâhi öküş kılğay-biz anı. Biz dağı tanuķ ⁽¹¹⁾ boluñuz kim Tenri yolında özümni zindānladum. Hariş Hişām oğlu dağı ayttı: Tanuķ boluñuz ⁽¹²⁾ kim men dağı özümni zindānladum Tenri yolında. Vallâhi her bir turuş kim nebî ‘*aleyhisselām* birle ⁽¹³⁾ turup sançışur êrdük yêrine êkki turuş turğay-men Tenri düşmānlarınıñ sançışına. [31b] ⁽¹⁾ Her bir nafaķa yêrine Tenri yolında êkki nafaķa bergey-men. ‘İkrime dağı ayttı: Tanuķ boluñuz men dağı ⁽²⁾ özümni Tenri yolında zindānladum. Ebū Bekr ayttı: İlâhî ümîdlerinden artuķ kaytgurgil, munlar ⁽³⁾ birle müzdlerin ‘amellerinden özden kılğıl. Hayr yolın taptıñız, kılğanıñızda Tenri sizni ⁽⁴⁾ kılavuzlasun.

Kaçan Ebū Bekr katından çıktılar, Süheyl uşlu aşılzāde kişi êrdi, nökerlerine ⁽⁵⁾ ayttı: Körgeñizden kórķmañız anıñ üçün kim alar ündendiler biz dağı ündendük alar ⁽⁶⁾ cevāb bērdiler imānğa kirip biz kēç kalduķ. Eger körseñiz Tenri katında sizni İslāmğa ⁽⁷⁾ ozğanlarınıñ müzdini hīç dirlik sizge aşığ kılmağay êrdi. Tenrilik işlerinde ⁽⁸⁾ cihāddan artuķ iş yok turur. Yörünüz Müselmānlar birle düşmānları arasında bolğınça ⁽⁹⁾ cihād kılıñız düşmānların alardan kaytarıp barçañız ölginçe, bolğay-men kim mücāhidler müzdine ⁽¹⁰⁾ munuñ birle yetişgey-biz. Şıdķ birle Rūm ğazālıǵına çıktıılar Kıbrusda barçası kırıldılar Rūm birle ⁽¹¹⁾ Müselmānlar arasında.

Ebū Bekr ‘Amr ‘Āş oǵlına beglik bērdi.

Bu kez Ebū Bekr ‘Amr ‘Āş oǵlını ⁽¹²⁾ ündedi, ayttı: Ėy ‘Amr munlar kavmün aşılzādeleridür, cihādķa çıkadurlar, çıkķıl sen dağı ⁽¹³⁾ kim Müselmānlarını seniñ birle iyabēreyim. ‘Amr ayttı: Ėy Tenri elçisininıñ hālîfesi hālāyık üzerine [32a] ⁽¹⁾ buyrukçı degül mü men? Ayttı, ne‘am ol hālāyık üzerine kim seniñ birle mundan iyabēür-men. ⁽²⁾ ‘Amr ayttı yok illā Şāmda yetişgenim Müselmānlarğa. Ebū Bekr ayttı: Yok illā beglerimizniñ biri sen, ⁽³⁾ anda eger sançışmaķķa yıǵılsañız barçañızniñ begi Ebū ‘Ubeyde Cerrāh oǵlıdur. Bu kez ‘Amr ⁽⁴⁾ çıktı, çerini yıǵdı. Uzanmağa tilegende Ebū Bekrge keldi, ayttı: Ėy Hāfş atası bilür-sen uruşda ⁽⁵⁾ bilig birle körgeñimni, ğazālıķda uğur başlıǵımnı, nebî ‘*aleyhisselām* katında baş bolğanım ⁽⁶⁾ menziletimni, cihādķa meni iyabērgeni. Ebū Bekr sözlegil meni Şāmdağı Müselmānlar üzerine meni beg ⁽⁷⁾ koysun, ümîdim bar kim Tenri elim üzerine êllerni açķay sizge. Müselmānlarğa sever ⁽⁸⁾ işleriñiz köstergey.

‘Ömer ayttı: Yalğan sözlemen saña bu sözni men. Ebû Bekrge ayttı: ser degül men ⁽⁹⁾ eşitmes seni Ebû ‘Ubeyde üzerine beg kıymağ. Ebû ‘Ubeydeniñ menzileti kıatımızda sendin ⁽¹⁰⁾ artuğşıdur. ‘Amr aydur: Ebû ‘Ubeydeniñ menziletinden neme eksilmes men üzerine beg bolmağım ⁽¹¹⁾ birle. ‘Ömer ayttı: Eyvâh kim beglikini sever êrmiş-sen êy ‘Amr, vallâhi bu uluğluğ birle tileğniñ ⁽¹²⁾ dünyânıñ kıabalığıdur. Tenriden yaçağıl êy ‘Amr dağı barça turuşgeniñde tilegil Tenri yüzi ⁽¹³⁾ bolsun, çıkķıl bu çerige eger bu kıurla begler begi bolmadıñ êrse ne tiz bolğay-sen Tenri [32b] ⁽¹⁾ tilese begler begi. ‘Amr ayttı: Hoşnıd boldum.

Köçmege tilegende Ebû Bekr birgesine çıkķtı ⁽²⁾ uzatmağa, ayttı: Êy ‘Amr sen igi körümlü şınağıuçı işlerni sançışda kıolay körgüçi-sen. ⁽³⁾ Oş kıavmüñ aşılzâdeleri birle Müselmânların igi erenleri birle çıkķadur-sen. Andağı ⁽⁴⁾ kıardaşlarıña baradur-sen öğütünden neme kıoymağıl, igi kênşşinden neme kıizlemegil körgeniñ, ⁽⁵⁾ sançışda ökümlü bolğay işlerde sonı kıutlu bolğay. ‘Amr ayttı: Zihî özden bolğay-men, ⁽⁶⁾ mende sezgeniñni kertiletsem körgeniñni hiçge kênçürmesem. Bu kez körüşüp yörیدی, Şamğa ⁽⁷⁾ yetişkende uluğ boldı baylığı dağı belâsı dağı Müselmânlar içinde.

Ebû Bekr bitigi Ebû ‘Ubeydege.

⁽⁸⁾ Bismillâhirrahmânirrahîm.

Andan son bitigiñ maña yetiştı. Aydur sen içinde düşmânıñız ⁽⁹⁾ sançışınızğa yaraqlanganı, melikleri alarğa va‘de kıılğanı kim meded ıyabergey alarğa yeryüzi ⁽¹⁰⁾ tar bolğınça. Vallâhi yeryüzi aña dağı kıavmine tar boluptur sizniñ yerlerin başğanıñızdan. ⁽¹¹⁾ Tenri andı birle aydur-men kim ümîdim bar kim özi olturğan yerinden kétergey-siz yakında. ⁽¹²⁾ Tenri tilegi birle atlı erenleriñni kentlerge yerlerge yayğıl, azuğların kesmek birle kııştağıl ⁽¹³⁾ şârlarnı, kııştağıl buyruğum saña kelmeyinçe. Eger saña çıkķsalar sen dağı kıarşu çıkķıl. [33a] ⁽¹⁾ Tenri birle alarğa küçlengil düşmânlarıña ne kıadar meded yetişse andan artuğ meded bergey-men ⁽²⁾ saña. Şükr Tenrige az degül-siz, hor degül-siz. Bilür-men kim alardan kıorķup turuğmasañız ⁽³⁾ Tenri te‘âlâ sizge açısar nuşret birle düşmânıñız üzerine mindirip belğüli kıılısar. Şükrin kıılmağ ⁽⁴⁾ üçün kim körgey neçük kıılır-siz dağı ‘Amrını ısmarlar-men saña kıayr birle. Özine dağı ısmarladum ⁽⁵⁾ kim bilgeni kör-

genni haqqını tās kıлмаğay. Anıñ üçün kim özi igi körümli şınavçıdur ve vesselâm.

(6) Aydur ‘Amr Müselmānlarını alıp yörیدی Ebū ‘Ubeydege yetişkinçe. Yolında kıaysı ‘Arab kıavmin tapsa birge (7) alur érđi, köçürüp Ebū ‘Ubeydege yetişkende êkki miñ eren çapuldılar. Ebū ‘Ubeyde munlarını (8) körgende sevindi, öğürlendi. ‘Amrğa ayttı: Êy ‘Abdullāh atası bolğay bir kün saña tanuķ boldum, (9) Müselmānlarğa kıutlu boldı ol künde seniñ bolğanıñ körgeniñ men. Sizden biriñiz-men eger üzeriñizge (10) buyruķçı bolsam dağı. Sızsiz buyruķ işin kesmen, her kün keltürgil maña saña körüngen maşlaħatnı, (11) saña kerekim kim kıatıdur. ‘Amr ayttı: Kıılayım, Teñri seni Müselmānlarğa yarar işke tuş keltürsün.

İmāme (12) atası Bāhilī aydur: Ebū Bekr Ebū ‘Ubeyde birle ıyabêrgen Müselmānlardan érđim bir bölek kıavmümden (13) erenler birle. Meni Ebū Bekrge ısmarladı, Ebū Bekrni maña ısmarladı. Aydur ilk sançış tüşkeni [33b] (1) ‘Arabe küni Dāşine küni érđi velîkin uluğ künlerden degül érđiler. Altı başlağuçılar çıķtı (2) bizge Rūmdan, her biri birle beş yüz er bar, barçası üç miñ boldı, keldiler. ‘Arabega (3) yetişkende Yezîd bin Ebî Süfyān ıyabêrip Ebū ‘Ubeydege bildürdi. Ebū ‘Ubeyde meni beş yüz eren birle (4) Yezîd-ge ıyabêrđi. Yezîd-ge yetişkenimde özi dağı bir kışı kıoştı maña, birgesine beş yüz er bar. (5) Êkkimizni alında yörüttü Rūmğa kıarşu özi ardımızdağı şaf içinde. Keldük Rūmnı körgenimizde (6) tekbîr keltirip teptük üzrelerine sindurduķ alarnı dağı bir başların öltürdük, kıaçtılar. (7) Ardlarına tüştük, bardılar bizge Dāşine değen yerde yığıldılar, yörیدük alarğa. Yezîd yana (8) meni dağı nökerimni erenlerimiz birle ilgeri yörüttü, tekbîr keltirip teptük, sindurduķ yana. (9) Bu kez yürekleri ilindi, yerlerin kemişip kıaçtılar. Meliklerinden ıyabêrip meded tilediler.

(10) Sehl Sa’d oğlı aydur: Ebū Bekr ol kıadar meded ıyabêrđi Şamdağı Müselmānlarğa beg beg ardınça, (11) ulus ulus ardınça kim alarğa yeter bolğanın sezdi birge kereklieleri kıalmadı.

‘Abdullāh aydur: (12) Atam ayttı Ebū Bekr Hālid Velîd oğlını ‘İrākķa ıyabêrmeginiñ sebebi ol érđi kim Müşennā Hārişe oğlı (13) ‘Acem kâfirlerini ğazā kıılır érđi. Ebū Bekrge ğaberi yetişkende Ebū Bekr ayttı ‘Ömer birle:

Kimdür bu kişi kim bizge [34a] ⁽¹⁾ ğazâlığınıñ haberi bizge yetişür, öziniñ kökini kimniñ uruğından érkeni biz bilmeyin. Qays ⁽²⁾ ‘Âmir oğlu ayttı ‘Ömerge: Adı qalğanlardan degül, köki belgüsiz degül, nökerleri az degül, küçsüz ⁽³⁾ degül, ol Müsennâ Hârişe oğlu degendür.

Müsennâ Hârişe oğlu kelgenin.

Bu kez Müsennâ Hârişe oğlu ⁽⁴⁾ Ebû Bekrge keldi, ayttı: Meni qavmüm üzerine iyabêrgil ‘Acem birle sançışayım, qavmümde İslâm bardur, ⁽⁵⁾ me-nim şarı êlge yêter-men. Ebû Bekr Müsennâ tilegenin eyledi, Müsennâ dağı ‘Irâkka bardı. Bir yılğa yaqın ⁽⁶⁾ ‘Acem kâfirlerin qara yazıların ğazâ kıldı. Bu kez Mes‘ud qarındaşın Ebû Bekrge iyabêrdi meded tilemege. ⁽⁷⁾ Ebû Bekrge yetişkende ayttı: Êy Tenrî elçisiniñ ħalîfeti, men qarındaşım Müsennâ Hârişe oğlınıñ elçisi-men ⁽⁸⁾ saña, sizden meded tiler. Eger sizden meded özine iyabêrgenin ‘Arab eşitseler tizletip özine ⁽⁹⁾ kelgeyler êrdi, kâfirler ħor bolğaylar êrdi. Dağı bildürür-men saña êy kertiçi kim ‘Acem ⁽¹⁰⁾ bizden qorqup yaçanıp bitiglerin iyabêrdiler bizge, barışmaqnı tilerler. ‘Ömer ayttı Ebû Bekrge: Hâlid ⁽¹¹⁾ Velîd oğlını iyabêrgil ‘Irâkka, başsun alarnı Müsennâ Hârişe oğlu birle. Dağı Şâmğa yaqın bolsun ⁽¹²⁾ Şâmdağı Müselmânlar üzerine. Kerekleri bolmasa ‘Irâk qavmini yarsıtqay Tenrî açqınça. Eger Şâm ⁽¹³⁾ Müselmânlarına kerekli bolsa alarğa yaqın bolğay. Ebû Bekr ayttı ‘Ömerge: Tüşledin, taptın, körgeñiñ [34b] ⁽¹⁾ yaqşı kördün. Bu kez Ebû Bekr bitig yazdı Hâlid Velîd oğlına Yemâmede érken. Yalğançı Müseylimege ⁽²⁾ iyabêrip turur êrdi anda. Tenrî Hâlidğa açtı, Müseylimeni öltürdi. Bitigni Ebû Bekr Hâlidğa bulay ⁽³⁾ yazdı.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Tenrî qulı nebî ħalîfeti Ebû Bekrden Hâlid Velîd oğlına ⁽⁴⁾ birgesindeki Muhâcirler Enşârlarğa igilik birle alarğa könülgenlerge selâm üzerinijze. Şükr ⁽⁵⁾ kılor men sizge ol Tenrini kim andan özge Tenrî yok turur. Andan soñra şükr kılor men Tenrige ⁽⁶⁾ va‘desin tiz keltürdi, dînini nuşret kıldı, aña könülgenge ‘izzet bêrdi, düşmânın ħor kıldı, ⁽⁷⁾ böleklerni yalguz yendi. Kerti Tenrî *lâ ilâhe illâhû* va‘de kıldı sizden îmân keltirip igilik ⁽⁸⁾ eylegenge yêrde alarnı ulğatıp ornatqay burunğularını ornatqanlayın. Özi ħoşnıd bolğan ⁽⁹⁾ dîni alarğa qolay küçletgey, qorqularını emân kılgay, ta-

puğlarında özine ortak kıldurmağay. ⁽¹⁰⁾ Mundan sonra küfr bolğan fâsıklar alardur bir va‘dedür kertilikine söz yok, sözine şek yok ⁽¹¹⁾ mü‘minlerge cihâdnı farîza kıldı Qur‘anda ayıp: *كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ عَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ* ⁽¹³⁾ Tenri sizge va‘de kılğanın tamâm eyleniz, farîza üzeriñizge kılğanga t̃a‘at bolunuz. Eger bilesi [35a] ⁽¹⁾ māl çıkarmağı çok uluğ bolsa dağı ərmeği yırak bolup mällar cānlar kēter bolsa az- ⁽²⁾-dur Tenri müzdi katında. Nebī ‘*aleyhisselām* bizge bildürdi kim Tenri te‘ālā kıyāmet küninde ⁽³⁾ şehīdlerni kılıçların çektip iyabērür uçmağğa dağı ne tileseler bē-rür köñüllerinde ⁽⁴⁾ keçmegenler dağı bē-rür. Şehīdler uçmağğa kirgenden sonra hīç murādları kalmas illā ⁽⁵⁾ dünyāge kaytıp kıbtılar birle toğrangay-lar Tenri yolında ol kadar kim müzd uluğluğın körerler. ⁽⁶⁾ Çıkınız Tenri yolında rahmeti üzeriñizge aytkanı kibi *خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ* Hālid Velīd oğlına buyurdum ⁽⁸⁾ ‘Irākğa barğay andan kētmegey buyruğum aña barmayınça. Birgesine barınız andan ağırılanmanız ⁽⁹⁾ bir yoldur kim Tenrimüzdin uluğ kıılır kimniñ niyyeti içinde yahşı bolsa tileği hayrğa uluğ ⁽¹⁰⁾ bolsa. ‘Irākğa yetiñseniz anda bolunuz buyruğum sizge kelginçe. Bizim sizniñ ekki cihān-nıñ ⁽¹¹⁾ küçey işlerin Tenri bilsün vesselām.

Dağı bu bitigini Ebū Sa‘īd Hūdri birle iyabērdi ⁽¹²⁾ dağı Ebū Sa‘īdge Ebū Bekr ısmarladı kim Hālidni Yemāmeden köçürmeyinçe ayrılmağıl. Dağı öz ⁽¹³⁾ ara sözlep aytkıl Hālidğa “‘Irākğa barğıl, Müselmānlardan erenler bar anda ‘Acem birle sançışurlar. [35b] ⁽¹⁾ Munlar Rebī‘a kökin-den ərür küçlü şanlılardır, alarğa yetiñsen alar birle düşmāniñ ⁽²⁾ üzerine haykırır-sen saña mededim yetiñkinçe. Eger seni ‘Irākdan köçürsem kayda bolsañ ⁽³⁾ beg-sen mendin özge beg üzeriñe yoktur.

Hālid bitigini oğığanda ayttı: Bu Hāşme atasınıñ ⁽⁴⁾ kēñeşidür, kördi kim bu kavmden evlendim üzrelerine beg ərken sağındı kim katlarında ⁽⁵⁾ tōlenmek maña hoş kelür. Ebū Bekrni kılavuzladı meni yērimden köçür-

1 “Savaş, hoşunuza gitmediği halde, size farz kılındı. Olur ki, bir şey sizin için hayırlı iken, siz onu hoş görmezsiniz. Yine olur ki, bir şey sizin için kötü iken, siz onu seversiniz. Allah bilir, siz bilmezsiniz.” Bakara 2/216.

2 “Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin. Eger bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.” Tevbe 9/41.

mege. Hattâb oğlu benim ⁽⁶⁾ tilegim teskeri bolmaknı sever. Kaçan Ebû Sa'îd öz aradağı müşâfeleni aytıkanda köñli hoş boldı, ⁽⁷⁾ halk içinde tura keldi, Tenrige şükr ü sipâs kıldı, Muhammedge şalavât keltürdi, dağı ayttı: Şükr ⁽⁸⁾ Tenrige ol ehilidür tanuğ-men kim Muhammed '*aleyhisselâm* kuldur elçisidür. Andan sonra Tenri ⁽⁹⁾ elçisinin halîfesi yazıp bildürdi Tenrimiz tâtine muhkem turmak, Tenri düşmânı düşmânümüzni ⁽¹⁰⁾ cihâd kılmak. Tenri yolında cihâd kılağumuz birle Tenri murâdımızni bérdi, va'desin tîzledi bizge, ⁽¹¹⁾ sözümni yığdı, velhamdüllâhi rabbi'l-âlemin. Biliniz yaraqlanıp çıkadur-men kim kelürnün bolurnun ⁽¹²⁾ müzdin tilese yığılsun. Bu kez Müselmânlar yığıldılar, nökerleri ol kün oğ Yemâmeden çıktı, ⁽¹³⁾ Başrağa keldi. Anda bir kişi bar érdi adı Süveyd bin Kuṭbe Bekr Vâyil kökinden, kavminden çok halâyık **[36a]** ⁽¹⁾ yığılıpturlar anıñ birle dağı. Tilegi Başra yerinde kılğay Müsennâ Hârişe oğlu Kûfede kılğan kibi, ⁽²⁾ velîkin kılamas. Anıñ üçün kim Müsennâ Hârişe oğlının halâyıkı mundan çokdur, mundan ⁽³⁾ küçlidür düşmânları üzerine. Hâlid Velîd oğlu satıştı ana, işin küçlendürdi, ⁽⁴⁾ kâfirlerge yığılıp turmağa buyurdı Süveydge. Süveyd ayttı Hâlidğa: Ubulla ehli maña kelmege tilerler ⁽⁵⁾ érdiler yığılıp alarnı tıymadı maña kelmeden illâ senin çatımda bolğanıñ. Hâlid ayttı: Oş ⁽⁶⁾ men senin çatımdan köçer-men alar sağınsunlar kim meni öte kectim, yana tîz kaytıp çerin ⁽⁷⁾ birle kılışıp konayım. Bulay kılğanda alarğa haber bérdi sağındılar kim Hâlid hâline ⁽⁸⁾ ketti. Bilmediler kim qarañu kirgeç Hâlid kaytıp Süveyd nökerlerine kılıştı. Tañ qarañusıda ⁽⁹⁾ Ubulla ehli kelip Süveydni baştılar, Hâlid keçeden çerini yaraqladı Süveydni nökerleri birle. Bir bölek ⁽¹⁰⁾ eyledi Beşîr Sa'îd oğlını bir bölek birle sırt üstine, Hâlid böleki birle bir sırt üzerine Sa'd ⁽¹¹⁾ Sa'îd Hârrâm oğlını ortadağı çeride koydı. Dağı ayttı özine: Eger saña muhtâc bolsak ⁽¹²⁾ bizge meded kılğıl, yok érse ardımızni saklağıl. 'Ömer Sa'd Enşârî oğlını yayaqlar üzerine ⁽¹³⁾ koydı Ubulla ehli Müselmânların tañ qarañusında başkanda, yakın keldende sansız şağıtlı **[36b]** ⁽¹⁾ atlılar, erenler, düzgünler kördiler kim sağışlarında yok érdi. Yürekleri alındı ⁽²⁾ heybetden bakıp kötün kötün kayttılar. Hâlid ayttı: ey Müselmânlar tepiniz üzrelerine, munlar sizni ⁽³⁾ heybetlenip yürekleri alınganı köründi maña, Tenri yüreklerine korkuq şalğanı köründür. ⁽⁴⁾ Tepti Müselmânlar Hâlid birle üzrelerine sındurdılar, rüsvây kaçış kaçurdılar, uluğ ⁽⁵⁾ kırış kırdılar, köplerin dağı Tenri denizde batırdı.

Bu kez Hâlid Süveydge ayttı: Vallâhi bir oş ⁽⁶⁾ uvduk düşmânlarını neçe kim ellerinde-sen seni heybetlenürler.

Bu kez Hâlid Başradan köçti ⁽⁷⁾ Nibâcge, Bekr Vâyil oğlının suydur. Haccâr Bacîr oğlını taptı, Hâlidğa kelip sewünçlep ayttı: ⁽⁸⁾ İgi keliş keldiñ müzdün baylığın Tenri uluğ kılsun ‘Acem üzerine yüçeletsün ⁽⁹⁾ Hâlid ayttı: Haccârğa zihî kim alp-sen. Ayttı: vallâhi neni tilesem aytur-men. Hâlid ayttı: Dîniñ nedür? Ayttı: ‘İsâ ⁽¹⁰⁾ dîni üzerine-men. Hâlid ayttı: Kimdür ‘İsâ? Ayttı: Meryem oğlu. Ayttı: Bes, sen nebîmüz dîni üzeri-ne-sen, Muḥammed ⁽¹¹⁾ ‘*aleyhisselâm* nebîligine îmân bérür mü sen? Ayttı: ‘İsâ nebîligine. Ayttı: Muḥammed nebîligine ikrâr kılmas mu sen? ⁽¹²⁾ Tek turdı. Hâlid ayttı: Boynın urunuz Müselmân bolmas érse. Aydur: Dîniñe kirmesem öltürü[r] mü sen meni? ⁽¹³⁾ Hâlid ayttı: Ne‘am, ‘Arab degül mü sen? Ayttı: Ne‘am. Ayttı: Biz ‘Arabdan dînimüzge kirmegenni öltürür-biz. [37a] ⁽¹⁾ Ayttı: Kaçan keldiñiz, bu dîn birle kelgeli bir neçe yıldur? Hâlid ayttı: Ne‘am, ‘İsâ dîni dağı alay érdi. ⁽²⁾ Bir kün keldi, soñra êkki kün boldı, soñra on kün boldı, soñra bir yıl boldı, soñra yıllar ⁽³⁾ boldı, bu qadar zamâna bolğınça. Dînimüz dağı alaydur tanuq bol, Müselmân bolmasañ başın ⁽⁴⁾ keser-men. Dağı birgelerine su üzerine olturdı.

Dağı kaçan Müsennâ Hârişe oğlu qarındaşın Mes‘ûdnı ⁽⁵⁾ Ebû Bekrge iyabêrgende meded tilemek üçün, Ebû Bekr Müsennâge yazıp bulay bildürdi kim Hâlid Velîd ⁽⁶⁾ oğlını saña iyabêrdim ‘İrâqqa qarşu çıkqıl, qavmün birle tapqıl, ağırlağıl, anıñ birle bulışğıl, ⁽⁷⁾ zaḥmetlerni yaḥşılarnı birge körgil, buyurğanına kündle bolmağıl, körgeñin teskeri qılmağıl. Bu alardan-⁽⁸⁾-dur kim Haq te‘âlâ bitiginde aytıptur nişânların bulay: ﴿مُحَمَّدٌ رَّسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ﴾ ⁽⁹⁾ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا ⁽¹⁾ neçe kim qatındadır beg oldur, qatıñdan kêtse ⁽¹⁰⁾ burunğı kibi-sen, ves-selâm. Müsennâge bu bitig yetişkende Hâlidğa qarşu yöridi tizlenip Nibâc dengen ⁽¹¹⁾ su qatında taptı. Haccâr Bacîr oğlu ḥabsde taptı, keldi Hâlidğa selâm bérdi. Hâlid ayttı: Merḥabâ ‘Arab el-bînâ ⁽¹²⁾ her Müselmänniñ qara[n]daşı, dostı munda kel qatımda. Müsennâ aydur: Vallâhi barça şaḥâ-beler maña selâm ⁽¹³⁾ bértiler, ḥaqqım uluğ kördiler. Kaçan Müsennâ qon-

1 “Muḥammed, Allah’ın Resulüdür. Onunla beraber olanlar, inkarcılara qarşı çetin, birbirlerine qarşı da merhametlidirler. Onların, rûku ve secde halinde görürsün.” Fetih 48/29.

duğı yèrine barmağa izdegende Hâlidğa ayttı: [37b] ⁽¹⁾ Hâlidğa Tenri seni tüzetsün, ‘ammum oğlını qoya bèrgil. Haccâr Bacîr oğlu üçün Hâlid ayttı: Ol ‘Arab ⁽²⁾ kişidür, biz ‘Arabdan dînimüz üzerine bolmağanı qoymas-biz. Müsennâ ayttı: ‘Arab Naşrânîlerinden ⁽³⁾ tükensenj mundan özge qalmasa, men anı keltürmege yük alur-men. Hâlid zindândan tiledi Haccâr Bacîr ⁽⁴⁾ oğlını Müsennâge bèrdi, dağı ayttı: Vallâhi eger ‘ammun oğlu bu igi kişi kim dîni senin dîniñden ⁽⁵⁾ yaşıdır şefâ‘ati bolmasa, elimden çıkmas êrdin yâ Müselmân yâ başı kesilmiş. Haccâr ayttı: Vâllâhî eger ⁽⁶⁾ bilsem kim dîni dînimden yaşıdır anar könülgey êrdim.

Şaķîķ Beşîr ‘İclî oğlu aydur: Bizden ⁽⁷⁾ bir kişi çıktı adı Med‘ür ‘Udî oğlu. Müsennâ Hârişe oğlu zamânında anıñ birle çekişip uçaşur ⁽⁸⁾ êrdi. Ebû Bekrge yazdı kim men bir kişi-men buzav uruğundan atlar palânî tenj fârisleri qavmümden ⁽⁹⁾ nökerlerim bar, her biri min erden yaşıdır. Şârlarını yaşı bilür-men, sançışka yürekli-men, yerlerni ⁽¹⁰⁾ yaşı közütküçi-men, qaramdıllarını maña bèrgil, işlerin tilegenin kibi saña yügüreyim inşâllâhu te‘âlâ. ⁽¹¹⁾ Müsennâ Hârişe oğlu dağı Ebû Bekrge yazıp bulay bildürdi kim Tenri elçisinin hâlîfesine bildür[ür]-men ⁽¹²⁾ kim bir kişi qavmümüzden adı Med‘ür ‘Udî oğlu. Az nökerler birle keldi, benim birle çekişür uçaşur. ⁽¹³⁾ Saña bildürmekni sevdüm kim bilig birle körgeñin qılğay-sen vesselâm.

Ebû Bekr adı Med‘ürğa [38a] ⁽¹⁾ cevâbın bulay yazdı: Bitigin maña keldi, aytkanın anladım, sen öziñni aytkan kibi-sen, ⁽²⁾ nökerlerin dağı alaydur. Saña körgeñim Hâlidğa şıgıñıl, neçe kim ‘İrâķda bolsa birgesine ⁽³⁾ bolğıl, andan köçse birgesine köçgil. Müsennâ Hârişe oğlına bulay yazdı:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

⁽⁴⁾ Dostuñ buzavçı maña yazıp mendin işler tiledi, men anar yazdım Hâlid nökerliginde bolğay ⁽⁵⁾ körgeñim, maşlahatnı körkinçe. Dağı oş bitigim saña buyurur-men: ‘İrâķdan kêtmeğil Hâlid andan çıkmayınca, ⁽⁶⁾ Hâlid çıkşa bolğanın yerinden teprenmegil, barça artuqluqqa ehil-sen, uluğluğa lâyıķ-sen ⁽⁷⁾ vesselâm.

Bu kez Hâlid keldi Zendevarđğa saşastı, açtı ehline îmân bèrdi. Yana Hürmüzirdge saşastı, ⁽⁸⁾ açtı ehline emân bèrdi. Barışıp Uleysge kelgende Câbân uluğı qarşu çıktı, Hâlid Müsennâ Hârişe ⁽⁹⁾ oğlını ıyabèrdi aña, Qan

Irmağında tapıştılar, Müselmânlar çatı muhkem sançıştılar, Tenri te‘âlâ kaçurdi, ⁽¹⁰⁾ uluğ kıırış kırdurdi. Ol ırmağ bu küнге degin Qan Irmağı dërler. Uleys ehli birle barıştı, bu kez ⁽¹¹⁾ keldi aqarsular yığılur yërde, Zâdibe Kisrâ aqınçılarının iyesi ‘Arab birle özi arasındağı ⁽¹²⁾ Hîre şarıdan çıktı. Zâdibe Hâlid, Müsennâ Hârîşe oğlını çalış iyabêrdi, özi ardınça. Müsennâ tepti ⁽¹³⁾ alarnı çatı sançıştı alar birle. Hâlid ardlarından çıka keldi, Hâlid körüngeç kaçtılar. Hîre ehli [38b] ⁽¹⁾ işni bulay körgende Hâlidğa emân tilep çıktılar birgelerinde ‘Abdülmesîh Buqayla oğlu, Hânî ⁽²⁾ Kabîşa oğlı. Hâlid ayttı: Men sizni Tenriniñ birlikine tapuğına İslâmğa ünder-men, imân bërîp kelseniz ⁽³⁾ ne kim bizim êrse sizinğdür, ne kim üzerimizge êrse üzerinizgedür. Yoğ êrse bir qavm birle keldük ⁽⁴⁾ sizge ölümni siz dirliigni sevgenden çatı severler. Ayttı: Seniñ birle sançışmaq bizge kerekmes. Yüz min ⁽⁵⁾ bêrmek birle barıştılar.

Müsennâ Kelbî aydur: ‘Abdülmesîh Hâlidni tapqanda Hâlid sordı, andan kelişin ⁽⁶⁾ qaydan? Ayttı, atam arqasından. Ayttı, qaydan? Ayttı, qaydan çıktın? Aydur, anam qarnından. Hâlid ayttı, vâ-leke neniñ içinde-⁽⁷⁾ sen? Aydur, tonum içinde-men. Hâlid ayttı, vâ-leke neniñ üzerinde-sen? Aydur, yeryüzi üzerinde-men. Hâlid ⁽⁸⁾ ayttı, vâ-leke uşlu mu sen? Aydur, ne‘am bağlar-men. Hâlid ayttı vâ-leke kişiler sözi birle sözler-men saña. Aydur, ⁽⁹⁾ men dağı kişiler cevâbın bërür-men saña. Hâlid ayttı, vâ-leke emân tiler mü sen, sançış tiler mü sen? Aydur, emân ⁽¹⁰⁾ tiler-men. Hâlid ayttı, ne qal‘alardur kim körer-men? Aydur, könümsüz işlige kılduğ, könümlî hâlîm kelip ⁽¹¹⁾ tıyğınça. Bu kez barışmaq sözün keltürdiler, her yılda yüz min aqça üzerine barıştılar. Ol yüz min aqça ⁽¹²⁾ ilk ‘Irâqdan Medînege kelgen ol êrdi. Hâlid ayttı ‘Irâqdağı Hîre ehline: Sizniñ birle barıştuğ kim ⁽¹³⁾ bizge uluğ ziyânlı iş hîle kıлмаğay-siz, ‘Acem üzerine bizge küç bergey-siz. Bu şartqa ikrâr bêrdiler, dağı [39a] ⁽¹⁾ kıldılar. Müselmânlar qalqımağı alarğa ‘Acemden sevgüli êrdi.

Şa‘bî aydur Buqayla oğlanları Hâlid ⁽²⁾ bitigin şârlar ehline oqıdılar:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Hâlid Velîd oğlından ‘Acem qavminin ⁽³⁾ ağır küçlülerine. Toğru yolğa könülgenlerge selâm. Andan sonra şükr Tenrige kim hürmetiniñni boz-

dı, ⁽⁴⁾ mülkinizni aldurdı, mekrli küçlü işinizni küçsüz kıldı. Biliñiz kim namâzımızni kılsa bizim ⁽⁵⁾ kıbleğa köñülip boğuzlağanumuzni yese oldur Müselmân kim bizge ne ıysa anjar dağı oldur ⁽⁶⁾ üzerimizge ne ıysa üzerine oldur. Bitigim sizge yetişse tutsağınız ıyabêriñiz maña, zimmetimge ⁽⁷⁾ i'tikâd kılıñız, cizye mālın maña bêriñiz. Yok êrse ol Tenri hâkķı üçün kim andan özge Tenri ⁽⁸⁾ yok turur bir kavm ıyabêrgey-men sizge ölümni siz dirlikni sevgen kaçtı severler.

Bitig alarğa ⁽⁹⁾ yetişkende okıdılar dağı andan külüştiler hicretten on êkkinçi yılda êrdi.

Hâzım atası aydur: Bu ⁽¹⁰⁾ sözden soñra Hâlidni Hîrede kördüm, ol kadar emîndür kim bir kişiden qorqmas, bir köñlek ⁽¹¹⁾ birle çulğanıptur, êkki uçını boynında bağlayıp. Aydur dağı eşittim Hâlidni Hîre[de] êrken, aydur: Elimde ⁽¹²⁾ tokkuz kılıç tokundu, elimde bir şafıha Yemenî qaldı ölgeni künde.

Qara oğlu aydur: Hâlid Velîd oğlu Beşîr ⁽¹³⁾ Sa'îd oğlını Bânkıyâ ehline ıyabêrdi. Kâfirler atları üzerine kelgende 'Acemniñ bir uluğlarından [39b] ⁽¹⁾ bir kişi êrdi adı Farrâh Şeddâd Hürmüz oğlu. Beşîrni körgenlerinde êkki yüz nökerçe birgesine ⁽²⁾ çıktılar, ok birle Beşîrni attılar. Müselmânlar teptiler alarğa uluğların Farrâh Şeddâdnı öltürdiler, ⁽³⁾ Beşîr yaralı boldı, Hâlidğa qayttı nökerleri birle. Hâlid Bânkıyâ ehline Cerîr 'Abdullâh oğlını ıyabêrdi. ⁽⁴⁾ Bişbahan Salübâ oğlu çıktı Cerîrge 'öwr kıldı ol sançışdan dağı ayttı: Men körgenim tilegim birle bolmadı, ⁽⁵⁾ alar benim kentlerimde tüştiler. Barışmağnı tiledi miñ aqça dağı bir çaylasân üzerine barıştılar.

⁽⁶⁾ Ebû 'Ubeyde Ebû Bekrge yazıp bildürdi bulay:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Andan soñra Rûm kavmi ⁽⁷⁾ şâr ehli 'Arabdan alar dînine kirgenler yığılıpturlar Müselmânlar sançışına. Biz Tenriden nuşret umar-biz ⁽⁸⁾ va' desin keltürmege igi töresinden. Munı bildürmekni tiledim kim bilginiñ birle körgey-sen maşlahatnı, ⁽⁹⁾ vesselâm.

Hâlidni ‘Irâkdan ‘azl kılğanın aydur.

Ebû Bekr Hâlidğa yazdı: Bitigim saña ⁽¹⁰⁾ yetişkende ‘Irâknı koygıl ol kişilerge kim kelgeniñde anda taptıñ. Yünülenip küçlü nökerler birle ⁽¹¹⁾ kim ‘Irâkğa birgenñde bardılar Yemâmeden, yoldan nöker bolğanlardan, Hicâzdan saña kelgenlerden Şâmğa ⁽¹²⁾ bargıl. Ebû ‘Ubeydeni tapar-sen birgesindeki Müselmânlar birle, alar birle kavuşsañ begleri-sen, vesselâm.

⁽¹³⁾ ‘Abdurrahmân Hanbel oğlu yetkürdi bitigni, Hâlid bitigni okımasdan burun sordı ‘Abdurrahmândan: Ardıñda [40a] ⁽¹⁾ ne bar? ‘Abdurrahmân ayttı: Hayr buyruk keldi saña Şâmğa yörigey-sen. Bu sözni Hâlid eşitgende ⁽²⁾ yigirdi, katı keldi özine, ayttı: Bu ‘Ömer işidür köp kördi üzereme Tenri elim üzerine ⁽³⁾ ‘Irâknı açmak.

‘Acem Hâlidni katı heybetlenip qorqupturlar érdi. Hâlid qaysı qavm üzerine tüşse ⁽⁴⁾ kâfirlerden Tenriniñ qınmağı érdi, arslanlardan bir arslan érdi. Ümîdinde bar érdi ⁽⁵⁾ kim Tenri ‘Irâk elin eli üzerine açqay. Qaçan Ebû Bekr bitigin açıp okıganda içinde kördi ⁽⁶⁾ kim Ebî ‘Ubeyde üzerine, barça Şâm üzerine buyrukçı boldı, köñülü hoş boldı, dağı ayttı: Çün kim ⁽⁷⁾ maña buyruk bérdi, Şâm dağı ‘Irâkdan qalmas. Beşir buzavçı boğanıñ oğlu ayttı: Tenri seni ⁽⁸⁾ tüzetsün. Tenri Şâmını ‘Irâk kibi qılmadı. ‘Irâknıñ buğdayı, arpası, altını, aqçası, ibrüşümi, arı ⁽⁹⁾ qumâşları, kênliki uzunu Şâmdan artuqdur. Vallâhi Şâm barçası ‘Irâknıñ biraz yanınça kelmes. ⁽¹⁰⁾ Müsennâ Hârişe oğlına hoş kelmedi bu sözni Hâlidğa sözlemek. Hâlid ‘Irâknı özine qoyup kêtmekni ⁽¹¹⁾ tiler érdi. Hâlid ayttı: Şâmda Müselmânlar bar, Rûm alarğa yaraqlanıp yöridiler. Men alarğa meded ⁽¹²⁾ bérıp yana sizge qaytur-men, siz yerinizden teprenmeniz. Eger kéc qalsam ümîdim bar kim küçsüz ⁽¹³⁾ ‘aciz bolmağay-siz, Ebû Bekr halîfe sizden gâfil degül, meded ıyabergey sizge, Tenri sizge açqay [40b] ⁽¹⁾ bu ellerni inşallâhu te‘âlâ.

Hâlid Velid oğlu Şâmğa barganda yolında Benî Tağlib birle, özgeler birle tokunuşğanların aydur.

Hâlid yöridi Hîreden Enbârnı başıp yağmäladı Şandavânı ⁽³⁾ dağı alay kıldı, Sa‘îd ‘Amr Enşârî oğlını ardınça anda qoydı. Dağı Qırma Közinde tüşti, Beşir Sa‘îd ⁽⁴⁾ oğlınıñ oq yarası Qırma Közinde açıldı, anda şehîd boldı, anda kömdiler. Dağı anda ‘Acemniñ ⁽⁵⁾ aqınçıları bar érdi, birisi

‘Umeyr Rebbâb oğlını bir ok birle attı, şehîd boldı, Beşîr yanında kömdiler, ⁽⁶⁾ Tenrî rahmeti alarğa. Bu kez Hâlid ol kadar sançıstı alar birle kim kaçıp kal'alarına şıgındılar. ⁽⁷⁾ Sonra Hâlid barçasın tüşürtüp başların kesti uruğların yesîr aldı, ‘Irâkdan yesîr ⁽⁸⁾ alınğan ilk alar êrdi.

Bu kez Hâlid Şâmğa yakın kelgende Şâm ehline bu bitigni yazıp ‘Amr Tufeyl ⁽⁹⁾ oğlu birle ıyabêrdi.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Hâlid Velîd oğlundan ğarb yerindeki ⁽¹⁰⁾ mü'minlerge Müselmânlarğa selâm. Men şükr kılur-men sizge ol Tenrini kim andan özge Tenrî yoktur ⁽¹¹⁾ andan sonra ol Tenriden tiler-men kim bizni İslâm birle ‘azîz kıldı, dîni birle uluğ kıldı, Muhammed hâş ⁽¹²⁾ peygamberi birle bizni ağırladı, îman birle bizni artuqşı kıldı, bizge uluğ rahmetinden üzerimizge ⁽¹³⁾ yayğan ni‘metinden kim tamâm kılğay bizge. Sizge bergeñ ni‘metin şükriñ kılınız Tenrî kulları, sizge **[41a]** ⁽¹⁾ artturur, aña şıgınıp tileniz, sağlîk tamâmın sizge anı dâyim kılur ni‘metlerine şükr kılğuçılardan ⁽²⁾ bolunuz. Tenrî elçisiniñ halîfeti maña bitiginde buyurdı sizge barmağ, oş çermenip yığıldım ⁽³⁾ atlarım erenler birle, sizge oş yêtişti, sewünçleniñiz Tenriniñ va‘de kılğan keltürgenine, ⁽⁴⁾ müzdiniñ özdenligine. Tenrî bizni sizni îman birle saklasun, İslâm üzerine bizni ⁽⁵⁾ sizni muhkem tutsun, bizge sizge mücâhidleriñ iğimüzdin rûzî kılsun, vesselâm.

⁽⁶⁾ Ebû ‘Ubeydege dağı bu bitigni bulay yazıp ıyabêrdi.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Ebû ‘Ubeyde ⁽⁷⁾ Cerrâh oğluna Hâlid Velîd oğlundan selâm üzerine. Dağı men şükr kılur-men saña ol Tenrini kim ⁽⁸⁾ andan özge Tenrî yoktur. Andan sonra, Tenriden tiler-men maña dağı saña emânıñı kôrku küninde, ⁽⁹⁾ dünyâda yaman işlerden bekleme. Tenrî elçisiniñ halîfeti bitiginde maña buyurdı Şâmğa ⁽¹⁰⁾ bargıl têp çeriler üzerine turmağ, Şâm elleriniñ buyruğın sürmek. Vallâhi anı tilemedim, ⁽¹¹⁾ izdemedim, Ebû Bekrge anıñ üçün yazmadım. Sen Tenrî rahmeti üzerine yana burunğı törençe-sen ⁽¹²⁾ buyruğuna kimsene muhâlif bolmas, maşlahat körgeñiñ eylenür, sensiz buyruk kesilmes. ⁽¹³⁾ Müselmânlarıñ bir uluğ hocalarından-sen artuqşılığın tanılas, körgeñiñden kereksinmes. **[41b]** ⁽¹⁾ Tenrî bizge sizge bergeñ

igilik ni‘metin tamâm kılsun, bizni sizni şamu otından yarlıgasun, Teñri ⁽²⁾ selâmı rahmeti üzerine. Aydur kaçan ‘Amr Tufeyl oğlu bitigni keltürgende Müselmânlar üzerine okıdı ⁽³⁾ Cābiyede êrkenler. Ebî ‘Ubeydege bitigin yetkürdi, Ebû ‘Ubeyde bitigini okıganda ayttı: Teñri bereket ⁽⁴⁾ bêrsün Ebû Bekrge körgenni içinde. Hâlidni Teñri selâmet birle tirgizsün. Aydur Müselmânlarğa katı ⁽⁵⁾ keldi Ebû ‘Ubeydeni ‘azl eylemek, barçadan Sa‘îd ‘Âş oğlanlarına katı keldi. Anıñ üçün kim ⁽⁶⁾ Teñri tã‘atin tilep özlerin Teñri yolında zindânladılar Teñri İslâmın âşkârâ kılınça. ⁽⁷⁾ Ebû ‘Ubeydege hıç katı kelmedi, sözinde yüzinde hoş kelmegeniniñ nişanı körünmedi Hâlid ⁽⁸⁾ buyruk alğanına.

Bu kez Hâlid Kıurma Közinden çıktı, Tağlib oğlanların yağmaladı dağı kalan ⁽⁹⁾ oğlanların Uleys değen yerde kırdı, alarnı yesîr aldı, mâllarından köp tapındı. Bir kişi alardan ⁽¹⁰⁾ içmek içedürgende bu sözni aytadurganda bir Müselmân kılıç birle urdı, başı içgen çanağında tüşti.

(11) Ebû Bekr çerisi kelürden burun
Ümîdlet meni kim içermen bu kün

(12) Ölümle yakın boldı oğşar bize
Anı bilmez emdi içermen söze

Hâlid Velîd oğlu şarp susuz yazılarda emgek çekip neçük kesgenin aytur.

Bekr [42a] ⁽¹⁾ Vâyilden bir kişi aydur kim Muḥâribden bir kişi adı Muḥriz Hırayş oğlu təcirligge Hîreden Şâmğa ⁽²⁾ barıp kelür êrdi, bularnı yahşı bilür êrdi. Hâlidğa ayttı Maḥadḍad değen yerge yetişsen ⁽³⁾ tañ yulduzın oñ elin üzerine koyğıl dağı elnin tilegil tañ atkınça azaşmas-sen. Hâlid anı ⁽⁴⁾ <anı> sınadı alay taptı. Bu kez Hâlid Semâve üzerine aldı Qaraqırğa yetişkinçe. Qaraqır’dan Sûvâ’ge êkki konuş-⁽⁵⁾-dur, aralarında beş kêçedür, yolını tapmadılar. Râfi‘ ‘Amr Tâyi oğlını ayttılar Hâlid’ni öğütlegen ⁽⁶⁾ kim yolını ol bilür.

Hâlid ‘Amrge sözlegende ‘Amr ayttı Hâlidğa ağırlarınıñ munda koyğıl, dağı bu şarp ⁽⁷⁾ susuz yazını kesgil kılur êrsen. Hâlidğa hoş kelmedi ardınça kimesne koymağını, ayttı maña ⁽⁸⁾ buyruk keliptür, anı kılmağdan çäre

yoğdur, barçamuz birge kelüp. 'Amr ayttı vallâhi bir atlı ⁽⁹⁾ cānı üzerine
 korkar bu yazığa kirmege, neçük kirgey-sen bu çeri birle? Hâlid ayttı: Bu
 işden çäre ⁽¹⁰⁾ yoktur lâ-büdd çerim birle bu yazını kesip ötkey-men. Alay
 dëgende 'Amr Tāyî çerige ayttı kimsenin ⁽¹¹⁾ küçi yetişse kim tavarınının ku-
 lağın su kötertgey kılsun, helâklik yerleridür susuzluğdan ⁽¹²⁾ meger Tenri
 saklağanı. Yana 'Amr Tāyî Hâlidten yëgirmi teve tiledi uluğlar, semizler,
 yaşlılar südin ⁽¹³⁾ tıydı. Ol tevelerni köçer kēçege degin içürdi dağı ağızların
 bağladı kevşemesün. Dağı Hâlidğa [42b] ⁽¹⁾ ayttı yörü emdi atların birle,
 ağır çerinin birle. Tegme konuşda yetişkende dört teveni ol su ⁽²⁾ içürgen
 tevelerden boğuzlap içlerindeki sunı atlarğa içürür érdi, âdemiler kötergen
⁽³⁾ sularından içerler. Ol teveler tükengende, halâyıknın suyu kılmağanda,
 âdemiler tavarlar katı susadılar. ⁽⁴⁾ Hâlidnin közi ağırır érdi. Hâlid ayttı
 vâ-leke, ne bar katında? Ayttı suskunun kıanmağı yetiştı inşâllâhu te'âlâ. ⁽⁵⁾
 Râfi' ayttı közleniz, hîç yazı yolğunı körer mü siz? Yol yanında közlediler,
 ayttılar neme körünmes. ⁽⁶⁾ Ayttı: lâ havle velâ kuvvete illâ billahi, vallâhi
 kırdınız dağı kıırıldınız. Ayttı teveleriniz şarı baķınız, baķtılar ⁽⁷⁾ kördiler.
 Râfi' halâyık birle tekbîr kıldılar. Ayttı: tüpinde kıazınız, kıazdılar, bir köz
 taptılar, halâyık içtiler, ⁽⁸⁾ tura tinlenip tavarların içürdiler, kereklerinçe kö-
 terdiler. Râfi' ayttı vallâhi bu suğa bir kez keldim ⁽⁹⁾ atam birle oğlan érken.
 Bir kıoşu bu ma'nide ayttı bu sözlerni.

⁽¹⁰⁾ İdige Râfi'nin güheri neçük
 Süvâdan Kıarakırğa kesti çevük

⁽¹¹⁾ Çeri başsa ol yerni yığlar köçün
 Âdemî yörimedi sendin burun

⁽¹²⁾ Bu kez Hâlid Süvâdan köçti Livâ dëgen yerge, Livâdan Kıuşamğa.
 Dağı Meşce'a oğlanlarına bitig yazdı ⁽¹³⁾ bu künge degin kıatlarındadır.

Hâlidnin bitigi:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Bu Hâlid Velîd oğlının [43a] ⁽¹⁾ bitigidür Meşce'a oğlanlarına kim aķar
 tatlı su sâķiyeleri bar, içiminin 'imâretinin buçuğı ⁽²⁾ kün toğuşı şarı yernin-
 dür, kün batışı şarı suy Ğuķa ehlinindür.

Aydur birgesine ⁽³⁾ Ya'bü'b 'Amr oğlu köçti, Tëriñ Su üzerine yörیدی, Şa-nameyn üzerine Ğuṭağa çıktı, ⁽⁴⁾ baştı Ğuṭa ehlini kırdı, yağmaladı, kalğan kâfirler Dımaşķķa kaçıp şıgındılar. Bu kez Ebü 'Ubeyde ⁽⁵⁾ keldi, Cäbiye-de muḳîm êrken Hâlid birle tapıştı, katında tüşti Ğuṭada Dımaşķ ehlini muḥâşara ⁽⁶⁾ kıldı. Qays Hâzım atası aydur: Hâlid birle Becîleden êkki yüz kişiçe çıkıp turur êrdi, köpi ⁽⁷⁾ Ahmesden êrdiler. Alar kadar yança hoş cemâ'at Tâyy kökinden Muhâcirler Enşârlardan birgesine ⁽⁸⁾ üç yüz eren çapar êrdi. Şamğa birge kirgen nökerleri sekkiz yüz elli eren bar êrdi. Nökerligine ⁽⁹⁾ tegme kişi töze almas êrdi meger katı küçlü muḥkem körümlü eren bolğay. Anıñ üçün kim tegme ⁽¹⁰⁾ işlerge salar êrdi alarnı, özi ilgeri tepip bilürler êrdiler kim anar muḥkem küçlü tözümlü ⁽¹¹⁾ eren tözgey. Aydur yöriye Erreke keldi, ehlini muḥâşara kıldı, sonra baştı, kırdı, taladı. ⁽¹²⁾ Alar kaçıp ḳal'alarına kirdiler ol kadar yana muḥâşara kıldı alarnı özine yalbara-tıp barışğınça. ⁽¹³⁾ 'Abdullâh Qurt oğlu aydur: Hâlid keldi Tedmürge uğradı, Tedmür ehli kaçıp ḳal'alarına kirdiler, **[43b]** ⁽¹⁾ Hâlid dört yanlarından muḥâşara kıldı, munlarnı ala bilmedi. İyabêrip ayttı alarğa: Vallâhi eger buluṭ ⁽²⁾ içinde bolsañız sizni bozup tüşürgey-biz, kelmedik sizge illâ bilür-biz kim bizge ⁽³⁾ açısar-siz. Eger bu ḳurla benim birle barışmas êrseniz işim tükengenden sonra aḳıtḳay-men ⁽⁴⁾ sizge, ḳatıñızdan köçmegey-men sançış erenlerinizni ḳırmayınça, uruğunuzni yesîr ḳılıp ⁽⁵⁾ talatmayınça. Bu sözni aytıp köçti. Köçgende uluğları yığıldı dağı ayttılar bizge körüngen ⁽⁶⁾ bu kelgenler ol ḳavmdür kim sözlenür êrdük kim üzemizge yüçe bolurlar, maşlahatdur ⁽⁷⁾ munlarğa açıp barışmaḳ. Hâlid ardınça iyabêrdiler, kelgende açıp tüştiler, Hâlid birle barıştılar. ⁽⁸⁾ Barışķanda Hâlid köçti, yolında Huvvârîn üzerine yörیدی. Hâlidden ḳorḳup heybetlenip ⁽⁹⁾ kaçıp ḳal'alarına kirdiler. Başıp taladı alarnı, mâlların alıp tavarların sürüp ⁽¹⁰⁾ erenlerin ḳırıp ḳanların aḳızıp ḳatlarında ḳondı. Yanlarındağı şârlarğa iyabêrip meded ⁽¹¹⁾ tilediler. Êkki meded keldi alarğa biri Ba'albekden biri Buşrâdan. Hâlid êkki mededni körgende ⁽¹²⁾ çıktı, ḥalâyıḳnı şaf tüzetti, özi çeriniñ alplerinden êkki yüz atlı birle yalguz Ba'albek-⁽¹³⁾-den kelgen çerige tepti. Alar êkki miñ atlıdan artuḳ êrdiler, birbirib üzerine sındurdı, **[44a]** ⁽¹⁾ uluğ ḳırış kırdı, bir sâ'at şâbit bolmadılar Hâlidğa, kaçıp şârğa kirdiler.

Bu kez Hâlid ⁽²⁾ arçun arçun yörirdi nökerleri birle Buşrâ medediniñ karşısına kelgende alarnı yahşıdan ⁽³⁾ sançıladi dağı tepti. Alarğa tepkenine töze almadılar, kaçıp şârğa kirdiler. Şâr kavmi çıkıp ⁽⁴⁾ Müselmânların oğ birle attılar. Hâlid keldi şâr kavmine, tepti şârğa tıktı alarnı dağı koydı, kayttı, ⁽⁵⁾ ketti. Ol kün tañ birle şâr kavmi çıktılar Hâlid birle uruşmağa. Hâlid munlarğa tepti, kırdı, ⁽⁶⁾ yaman sindurdi. Bu kez yadadılar bildiler kim muña küçleri yetišmes, yalbarıp Hâlid ⁽⁷⁾ birle barıştılar.

‘Amr Muhaşşin oğlu aydur Şâm Rûmınıñ bir uluğ alıp ayttı maña: Vallâhi Hâlidğa ⁽⁸⁾ çıktuğ Ba‘albek Buşrâ mededi kelgenden bir kün sonra. Dağı vallâhi biz Hâlidniñ nökerlerinçe ⁽⁹⁾ on kezden artuğ-biz, alarğa yakın kelgenümüzde kılıçlar birle yüzümüz tepindiler, ⁽¹⁰⁾ kudurmuş arslanlar kibi kolaysız kaçış kaçurdılar, bizni muhkem kırdılar. Dağı alarğa ⁽¹¹⁾ çıkmğa zehlemüz qalmadı Hâlid birle barışmayınca. Dağı bir kişi bar êrdi bizden anı miñ er ⁽¹²⁾ birle sağış eyler êrdük, dağı aydur êrdi eger Müselmânlar begin körsem öltürgey-men anı. ⁽¹³⁾ Sançış tüşkende nökerleri Hâlidni kösterdiler, anar bardı Hâlid üzerine tepti. [44b] ⁽¹⁾ Hâlid dağı atını anıñ üzerine tepti yüzini اين birle urdı kılıç birle yüziniñ bucuğunu töpesi ⁽²⁾ birle uçurdi, dağı qalğanlarını rüsvây kaçış kaçurdi şârğa. Barışmağdan öze çäre ⁽³⁾ tapmaduğ, kulak tüzdin barıştuğ Hâlid birle. Aydur Hâlid bir eren êrdi sançışda kızışğanda ⁽⁴⁾ qabarıp êñ şişer êrdi körgeñ kişi andan qorqar êrdi.

Buşrâ uruşın aydur.

⁽⁵⁾ Qays Hâzım atasınıñ oğlu aydur Hâlid Velid oğlu Şamğa kelgende birge êrdim. Aydur keldük ⁽⁶⁾ Buşrâda tüştüğ Havrân eliniñ Şarı tüşüp oltuğanumuzda Derencâr çıka keldi bizge ⁽⁷⁾ beş miñ atlı birle Rûmdan, iñ keldiler bizge sağınurlar kim uçlarında-biz. Hâlid tura-⁽⁸⁾-keldi, bizni şaf tüzetti. Oñ yanumuz üzerine ‘Amr Tâyi oğlu Râfi’ni koydı, solumuz ⁽⁹⁾ üzerine Azvar oğlu Dirârni koydı, yayaqlar üzerine Hanbel oğlu ‘Abdurahmannı koydı. Atluların ⁽¹⁰⁾ êkki boldı, bir böleki üzerine Necebe oğlu Müseyyebni koydı, birisi üzerine bir kişi koydı Bekr Vâyil ⁽¹¹⁾ uruğndan. Bu kez Hâlid atlularını êkki bölek eylep êkkisine bergeñde ayttı alarğa: Oñ yandan sol ⁽¹²⁾ yandan kâfirler üzerine yokqarıdan çıkıñız dağı êkki yandan

yumurlanıp kâfirler üzerine ⁽¹³⁾ tökülünüz. Alar alay kılğanda Hâlid birgesindeki erenlerge buyurdı kim çeriniñ ortasına [45a] ⁽¹⁾ tepkeyler.

Aydur Müselmânlar barçası atlı yayağ minñ êkki yüz erenlerdiler. Hâlid katında kâfirler ⁽²⁾ eger köp eger az barçası katında tenñ êrdi, ne kadar köp bolsalar dağı köñülünde munlarnı hîç ⁽³⁾ sağışğa almas êrdi alarnı başınğanından. Aydur kaçan yakın keldük kâfirlerden, alar burun ⁽⁴⁾ teptiler bizge êkki kez katılanıp teptiler bizge, biz hîç yerimüzden teprenmedük. Bu kez Hâlid ⁽⁵⁾ uluğ âvâzı birle çağırıp ayttı: êy Müselmân katılığ katılığ birle tepinñiz zerelelerine eger ⁽⁶⁾ uruşunuz munlar birle Tenri yüzün tilemek üçün êrse bir sâ'at sizge karşı tura almaşlar. ⁽⁷⁾ Bu kez Hâlid katılanıp tepti munlarğa, biz dağı birgesine teptik. Aydur vallâhi aldı *lâ ilâhe illâhu* ⁽⁸⁾ bizge şâbit bula bilmediler anda ok kaçtılar tepkenümüzde, köp kırduk, bu kez ardlarına ⁽⁹⁾ tüşük, kovar-biz kırar-biz uçlarına yetişip, nökerlerinden ayırıp kırar-biz, anıñ kibi ⁽¹⁰⁾ eyleye kalduk Buşrâ şârına yetişkinçe. Anda kirdiler kapuğların beklep kizlendiler bizden. ⁽¹¹⁾ Sonra bâzârların çıkardılar bizge, Buşrâ ehli dağı bizim birle barıştılar. Müselmânların barça ⁽¹²⁾ sever nemeleri birle karşı teptiler barışmak üçün, bizge yalbardılar. Bu kez Hâlid ol miniş ⁽¹³⁾ birle bardı Benî Ğassândan bir kavmini başıp taladı Râhiţ Mercniñ yanında kırdı, alardan [45b] ⁽¹⁾ dağı yeşirler aldı. 'Avâmları Müselmân boldılar, barıştılar.

Hazrec Ğassânî atası aydur: Anam ⁽²⁾ ol yeşirlerden êrdi, kaçan Müselmânlarınñ dînininiñ toğrulıñın, aruvlıñın, namâzların kördi ⁽³⁾ İslâm dînini sevdi, Müselmân boldı. Aydur atam izdedi anamnı yeşirler arasında Müselmân ⁽⁴⁾ bolğandan sonra, bildi Müselmânlarğa keldi, ayttı: Êy Müselmânlar kardaşınız-men Müselmân-men, keldim ⁽⁵⁾ sizge. Oşbu evdaşımdur yeşirler birle alıptur-siz, eger maña igilikiñiz kılur êerseniz ⁽⁶⁾ haqqım bilip meni saklap evdaşım kaytarınız mañar. Evdaşınınñ İslâmı yahşı bolup turur êrdi, ⁽⁷⁾ Müselmânlar ayttılar ne aydur-sen erine barur mu sen, seni tiler dağı Müselmân boluptur. Ebçi ayttı ⁽⁸⁾ eger Müselmân boldı êrse kaytur-men anar, eger Müselmân degül êrse maña kerekmes anar dağı ⁽⁹⁾ kaytmağım yoktur ebedâ, kaytardılar erine.

Yezîd Câbir oğlu aydur Hâlid Ğutağa kirgende şeniyye ⁽¹⁰⁾ üzerine kęçti birgesine aķ uçı bar êrdi, ol uęnuñ adı karaķuş êrdi, ol ⁽¹¹⁾ şeniyye yokuşın kesgende ol yokuş adı Şeniyyetül-'ukâb kaldı bu künge degin.

Bu kez Hâlid ⁽¹²⁾ keldi bir papaslar namâzlığına keldi anda tüşti. Anıñ adı 'Arabça Deyr Hâlid dërler bu küñge ⁽¹³⁾ degin. Özi küñ toğuşı şarı eşikinde tüşti, Ebû 'Ubeyde kelip Ğuţadan Câbiye dëgen [46a] ⁽¹⁾ yêrden Câbiye eşikinde tüşti Ğuţada. Ğuţadan özgeye aqınların yorittiler, kırdılar. ⁽²⁾ Ol işlerinde êrken Verdân Hımş iyesi uluğ halâyık çeri birle keldi Rûmdan. Tileği ⁽³⁾ Şuraħbîl Hasene oğlını Müselmânlardan kesip alğay Buşrâda êrken. Dağı Hâlidğa Ebû 'Ubeydeğa ⁽⁴⁾ haber keldi kim Rûmdan bir uluğ bölek Ecnâdeynde tüşüptürler, Şâr qavmi 'Arabnıñ Naşrânîleri ⁽⁵⁾ alarğa barıpturlar dağı alarğa himmetlerin söyündürür. Haber yetiştî bir qavm birle sançışıp öltürüp-⁽⁶⁾-türler, Hâlid Ebû 'Ubeyde birle tapışıp kênşediler. Ebû 'Ubeyde ayttı Hâlidğa: Maşlahat körer-men kim ⁽⁷⁾ yorigey-biz Şuraħbîl Hasene oğlına yetişkinçe düşmân anar yetişmesden burun, alar kim ⁽⁸⁾ anar yığılıpturlar. Hâlid ayttı: Rûm Ecnâdeynde yakınımızdadurlar. Şuraħbîlge yorisek ⁽⁹⁾ düşmânumuz ardımızdan kelür, alar yaqındur. Men maşlahat körgenim oldur kim alar yığılğan ⁽¹⁰⁾ kibi yığılğay-biz Şuraħbîlge ıyabêrip bildürgey-biz, sağışın eylesün saqlansun düşmân ⁽¹¹⁾ kelmeginden, dağı bizge Ecnâdeynde yetişsün. Yezîd Ebî Süfyân oğlına dağı anıñ kibi aytalım, ⁽¹²⁾ 'Amr 'Âş oğlına dağı ıyabêrip anıñ kibi aytalım. Barça yığılğandan sonra barçamız ⁽¹³⁾ bir yolu düşmânumuzge cihâd kılalum. Ebû 'Ubeyde ayttı: Bu körklü sözdür, kılgıl munı, [46b] ⁽¹⁾ Tenri bereket kılsun içinde.

Munı kılgıandan sonra Hâlid yaraqlanıp Ecnâdeyñge köçmege tilegende ⁽²⁾ Müselmânlarını yığıp aralarında tura keldi, Tenrige şükr ü sipâs kıldı, Muhammedge şalavât keltürdi ⁽³⁾ dağı ayttı: Maña bildürdiler kim Rûmdan bir bölek Ecnâdeynde tüşüptürler, Şâr qavminden ⁽⁴⁾ bir neçeler birle küçleniptürler. Alardan nuşret tilediler üzerimizge özlerinin azlığından ⁽⁵⁾ ħorlığından. Vallâhi inşallâh belânıñ uluğı alarğa bolğay, barçası kırılğay. Alarğa ⁽⁶⁾ yoriyelim, tileglerin körelim. Yezîdge yazdım çerisi birle bizge anda kelsün, 'Amr 'Âş oğlına ⁽⁷⁾ dağı yazdım çerisi birle Filistînden bizge karşı kelgey. Anda Şuraħbîl Hasene oğlına dağı ⁽⁸⁾ anıñ kibi bildürdüm.

Şuraħbîl Buşrâda êrdi, Müselmânlarınñ begi êrdi. 'Amr 'Âş oğı birle ⁽⁹⁾ Ebû Bekr êkkisine beglik bêrdi dağı ayttı sançış içün yığılsanız begiñiz Ebû 'Ubeydedür. ⁽¹⁰⁾ Begler begi Ebû 'Ubeyde êrdi, Ebû Bekr Hâlid Velîd oğlını ıyabêrginçe 'Ömer Haţţâb oğlına ħoş kelmedi ⁽¹¹⁾ Ebû 'Ubeyde üzerine

Hâlidni beg eylemek. Ebû Bekr ‘Ömerden eşitmedi dağı bu bitigni Ebû Bekr Ebû ‘Ubeydege ⁽¹²⁾ yazdı.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Andan sonra Hâlidni Rûm sançısına uluğ beg ⁽¹³⁾ eyledim, anar teskeri bolmağıl, andan eşitgil, buyruğına tâ‘at bolğıl, seniñ üzerine [47a] ⁽¹⁾ beg koydum. Bilür-men kim sen andan yahşısın velîkin sezer-men anıñ çeçenliki bar sançışda, seniñ ⁽²⁾ alay yoktur. Tenri bizni seni toğru kolaylı yolğa köndersün, Tenri selâmı saña dağı rahmeti.

Ecnâdeyn uruşın aydur.

Aydur Hâlid Velîd oğlu mübârek êrdi, buyruğı uğurlı başlağuçı ⁽⁴⁾ êrdi, şınavçı igi körümli sançışda düşmânın alğuçı. Tenri Müselmânlarğa nuşret tilemegi üçün ⁽⁵⁾ anı çeri uluğın kıldı. Kaçan Dımaşqdan Rûmğa Ecnâdeyn-de yığılganlarğa barmağa tilegende ⁽⁶⁾ barça beglerge bu bitigni bulay yazdı.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Ecnâdeynde Rûm ⁽⁷⁾ yığılıp tüşüptürler az sanlı az küçli. Tenri sındur[ur] alarnı sonların kesip debeletir kemîn ⁽⁸⁾ üzrelerine kılıp. Sizge elçim ıyabêrgen kün, alarğa yöridim. Sizge elçim yetişkende yaraqlanıp ⁽⁹⁾ barıñız düşmânıñızğa körklü sağıtıñız keyip niyyetlernizni dürüst kılıp müzdünizni, ⁽¹⁰⁾ Tenri artursun yazuqlarınıñızni üzereñizden tüşürsün.

Dağı bu bitiglerni elçiler ⁽¹¹⁾ birle ıyabêrdi. Şürahbîlge barğan elçini tiledi, dağı ayttı: Yolnı neçük bilür-sen? Ayttı: Yolnı ⁽¹²⁾ men bildürür-men kişilerge. Ayttı: Bu bitigni Şürahbîlge bergeñil dağı aytkıl saklansun ol çeriden ⁽¹³⁾ kim bizge bildürdiler anar barğanın dağı bir yoldan keltürgil anı nökerleri birle. Düşmân [47b] ⁽¹⁾ barğan yoldan özge bolsun dağı aşkırtırgıl bizge Ecnâdeynde kelsün. Ayttı: Ne‘am, kılayım. ⁽²⁾ Dağı Şürahbîlğa bardı, bir elçi dağı ‘Amr ‘Âş oğlına bardı, bir dağı Yezîd Ebî Süfyân oğlına bardı. ⁽³⁾ Dağı Hâlid birle Ebû ‘Ubeyde Ecnâdeyndeki kâfirlerge bardılar, Müselmânlar dağı aşkıyp kâfirlerni başınıp ⁽⁴⁾ alardan qorqmayın alar şarı yöridiler. Dımaşq ehli ardlarına tüstiler halâyık sonında Ebû ‘Ubeyde ⁽⁵⁾ êrdi êkki yüz nöker birle yetiştiler. Ebû ‘Ubeydeni ortada aldılar, anıñ üçün kim neçe miñden artuq ⁽⁶⁾ êrdiler. Ebû ‘Ubeyde qatı muhkem sançıştı alar

birle. Hâlidğa haber yetiştı, halâyıkñıñ soñında Ebû 'Ubeydeni ⁽⁷⁾ kâfirler sançışadur, Hâlid ilgeri êrdi bu sözni eşitgende, Hâlid tiz kayttı barça Müselmân birle. ⁽⁸⁾ Atlılarını muhkem küçlü erenlerni seçip süre süre Ebû 'Ubeydege yetiştı, Rûm anı ortada alğandan ⁽⁹⁾ soñra barça nökerleri birle Rûm Ebû 'Ubeydeni nökerlerini kolaysız kıştap katı sançışadurgende. ⁽¹⁰⁾ Hâlid yetişgeç tekbir keltirip atlıları birle tepti, kâfirlerge biribir üzerine urdı sındurdı, ⁽¹¹⁾ üç körnüm yerge degin kıra qaldı, munlarını qalğanları anıñ kibi katı qaçtılar ardlarına baqmayın, ⁽¹²⁾ Dimaşq şarına kirginçe.

Bu kez kimesne Rûmdan qalmağanda Hâlid Câbiye şarı ketti Müselmânlar birle, ⁽¹³⁾ dağı dört yanına baqar nökerleriniñ kelgenin közler. Hâlidniñ elçisi Şuraḥbılge barğanda [48a] ⁽¹⁾ kim anı keltürgey Verdân Hımş iyesi birle çıqqan çeri Şuraḥbılğa yetişmege bir kün qalmış êrdi. ⁽²⁾ Şuraḥbılñıñ haberi yok Verdân anı başıp almağa tilegenin. Elçisi bitigin berdi, dağı haberni ⁽³⁾ bildürdi barmağına tizletti. Şuraḥbıl halâyık içinde tura keldi, ayttı: Ey Müselmânlar beginizge ⁽⁴⁾ barınız Müselmânlar düşmânına barıptur Ecnâdeynge, maña buyruğı keldi anda özi birle tapışmağa. ⁽⁵⁾ Bu kez Şuraḥbıl halâyıkñı alıp yöridi.

Verdân çerisine haberleri bardı kim Şuraḥbılñı yolçısı ⁽⁶⁾ nökerleri birle özge yoldan ilette, bardı ardlarına tüştiler. Ecnâdeyndeki Rûm Verdânğa ⁽⁷⁾ bitig ıyabêrdiler kim bizge kelgil, seni üzerimizge beg koyar-biz, seniñ birle 'Arabnı sançışur-biz ⁽⁸⁾ elimüzden çıkargınça. Verdân bu bitigni oqığanda Müselmânlar ardınça tüşti, ümîdi ⁽⁹⁾ Müselmânlarını toplaı uyatlı eylegey bir uçların sındurğay. Neçe kim tizletip ⁽¹⁰⁾ yöridi êrse yetişmedi. Şuraḥbıl nökerleri birle Hâlidğa yetiştiler. Dağı Verdân keldi, ⁽¹¹⁾ Ecnâdeyndeki Rûmğa qavıştı, anı beg qoydılar üzelerine işlerin berkittiler. Yezîd ⁽¹²⁾ dağı keldi Hâlidğa yetiştı.

Bu kez Hâlid Ebû 'Ubeyde Yezîd Şuraḥbıl köçtiler, Ecnâdeynde tüştiler. ⁽¹³⁾ 'Amr 'Âş oğlu dağı keldi Müselmânlar birle qavıştı, barça halâyık Ecnâdeynde yığıldılar. [48b] ⁽¹⁾ Bu işlerden burun Âbbân Sa'îd 'Âş oğlınıñ oğlu 'Utbe Âbbân anasın tilemiş êrdi. ⁽²⁾ Cum'a küni evlendi, evine kirdi qatında sebt kècesi yattı. Sebt küniñin êrtesi ⁽³⁾ halâyık sançışğa yörیدiler, Hâlid Velîd oğlu çıktı Ebû 'Ubeydeni yayaqlar üzerine qoydı. ⁽⁴⁾ Mu'âz Cebel oğlını oñ kolnı başlattı, Sa'îd 'Âmir oğlını sol kol üzerine baş qoydı, ⁽⁵⁾ Sa'îd Zeyd oğ-

lini atlular üzerine koydı. Dağı Hâlid Müselmânlar arasında yörir bir yerde ⁽⁶⁾ turmas halâyıkını gazâlıkka kulavuzlar. Dağı Müselmânların ebçilerine buyurdi kim çermeniz ⁽⁷⁾ çerinin ardınça turunuz, Tenrige alğış kılınız, andan meded tileniz, Müselmânlardan kim kēçse ⁽⁸⁾ oğlanlarınız köterip ayıtınız, sançış kılınız, uruşunuz, iyâliniz ebçilerinizi düşmânınızğa ⁽⁹⁾ kırdırıp yeşir bermeniz. Dağı Hâlid tegme bölekke aytur: Tenri kulları Tenriden yaçanıp yüz ⁽¹⁰⁾ ağartınız, Tenri yüzi üçün uruşunuz Tenrinin birlikine kâfir bolğanlarını, kötün kaytmanız ⁽¹¹⁾ düşmânınızdan, kücsüz bolmanız arslanlar turuşın turunuz, cömerdler erken kullar bolmayın. ⁽¹²⁾ Dünyânı koyğanlardan bolunuz, Tenri katında âhiret müzdin sizge revâ kılar. Munların köplükinden ⁽¹³⁾ kaytmanız, Tenri munlar üzerine kınmağın hışmın indürür. Dağı Müselmânlarğa ayttı: Men tepkende tepiniz.

[49a] ⁽¹⁾ Mu‘âz Cebel oğlu aydur: Hâlid halâyıkka ayttı: Ey Müselmânlar öziñüzni bu kün nuşret kılınız lillâh ⁽²⁾ üçün. Eger bu kün bularnı sındurup kaçurur erseniz bu eller sizge İslâm eli ⁽³⁾ bolur kıyâmetka degin Tenrinin hoşnıdlığı uluğ müzdi birle.

Hâlidniñ tileği ⁽⁴⁾ sançışnı kılmağay zuhr çaķına degin yeller eser çaķında. Nebi ‘aleyhisselâm ol çaķda ⁽⁵⁾ sançışnı kılay körer erdi. Rû[m] aşıkturdılar sançışnı, êkki kurla teptiler Müselmânlarğa. ⁽⁶⁾ On kol şaridan Mu‘âz Cebel oğlu üzerine dağı sol kol üzerine Mu‘âz ‘Âmir ⁽⁷⁾ oğlına. Êkkisiden kimesne yerinden teprenmedi. Müselmânların bu kez ok birle ata başladılar. ⁽⁸⁾ ‘Ömer Haţţâb oğlının atası karındaşının oğlu Sa‘îd katı küçlü eren erdi, burunğı muhâcirlerden ⁽⁹⁾ erdi, nebî ‘aleyhisselâm beşâret kılğan on şahâbelerden erdi. Hâlidğa çağırıp ayttı: ⁽¹⁰⁾ Nenin üçün Müselmânların ölgü kılar-sen kâfirler oklarına atlarumuz suçıtıp. ⁽¹¹⁾ Bu kez Hâlid Müselmânlar atlularına keldi dağı ayttı: Tenri adı üzerine tepiniz. Dağı Hâlid ⁽¹²⁾ burun tepti, Müselmânlar dağı teptiler, karşularına tura almadılar, kaçtılar. Müselmânlar ⁽¹³⁾ tileğlerinçe kâfirlerni kırdılar, çerilerinde barın aldılar.

Âbbân Sa‘îd oğluna [49b] ⁽¹⁾ bir ok keldi. Katı muhkem sançışķandan sonra okını çıkardı, dağı yarasını çalması birle ⁽²⁾ bağladı, karındaşları kötergende ayttı: Çalmamnı şişmeniz kaçan açsanız cânım birgesine ⁽³⁾ çıkar birez kalmadı ol yaradan öldi. Tenri rahmeti üzerine.

Ya'bûb yeddi kâfırları kıldı, ⁽⁴⁾ sonra bir süñü birle sançtılar. Ümîd bar êrdi kim andan oñalgay, dört künden sonra ⁽⁵⁾ yarası açıldı, Ebû 'Ubeyde-den destûr aldı kim ehline bargay, oñalsa kaytqay çerige. Ebû 'Ubeyde ⁽⁶⁾ destûr bêrdi, barganda ehli katında öldi. Tenrı rahmeti üzerine. Dağı ol sançışda ölgenler ⁽⁷⁾ Seleme Hişâm oğlu, Nu'aym Şahr oğlu, Hişâm 'Âş oğlu, Hebbâr Süfyân oğlu, 'Abdullâh 'Amr oğlu Müselmânların ⁽⁸⁾ küçlü alplarından êrdiler, ol kün sançışda öldiler. Tenrı rahmeti alarğa. Müselmânlar ⁽⁹⁾ ol kün sançışda kâfirlerden üç miñ kırdılar, sonra ardlarına tüştı[ler] kıra yeşir ala. ⁽¹⁰⁾ Tarğanıp kaçanları İlyâge, Qaysariyyeğa, Dımaşqqa, Hımşqa uluğ şârlarğa kirip şıgındılar.

⁽¹¹⁾ Hâlid Velîd oğlu Ebû Bekrge bu bitigni bulay yazıp ıyabêrdi.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Tenrı ⁽¹²⁾ kulu Nebîniñ halîfeti Ebû Bekrge Hâlid Velîd oğlu Tenriniñ töküngen kılıcı kâfirler üzerine Velîd oğlından ⁽¹³⁾ selâm üzeriñizge. Dağı men sizge şükr kıılır-men ol Tenrini kim andan özge Tenrı yok turur. Andan sonra [50a] ⁽¹⁾ bildürür-men saña ey kertüçi kim Rûm birle Ecnâdeynde tapıştuğ köplük halâyık êrken. ⁽²⁾ Hâcların köterip bitiglerin açıp Tenrıleri birle and içip kim olturmağaylar bizni ⁽³⁾ barçamuzni kırmayınça yâhûd ellerinden çıkarmayınça. Biz dağı Tenrıge tevekkül bile rahmeti birle ⁽⁴⁾ küçlendük. Munlar birle süñüler birle sançışduğ, bu kez kılıçlar birle toķunuşduğ. ⁽⁵⁾ Tenrı bizge nuşretin tüşürdi, va'desin keltürdi, kâfirlerini kaçurdi, kırdı alarnı ⁽⁶⁾ yazılarda, ormanlarda. Şükr eylegil dînini izzet kılğanğa, evliyâlarına igilik kılğanğa, ⁽⁷⁾ düşmânın hor kılğanğa. Tenriniñ selâmı rahmeti üzeriñe.

Sehl Sa'd oğlu aydur: Ecnâdeyn ⁽⁸⁾ sançışı Şâmda ilk uluğ sançış ol êrdi. Hicretniñ on üçünçi yılında êrdi, ⁽⁹⁾ cemâziye'l-evvelden êkki kün qalmış êrdi sebt küni evle çağında, Ebû Bekr ölüminden yegirmi ⁽¹⁰⁾ dört keçe burun. Hâlid Velîd oğlu bu bitigni 'Abdurrahmân Hanbel oğlu birle ıyabêrdi. ⁽¹¹⁾ Ebû Bekrge bitigni keltürgende Ebû Bekr açtı, bitigni okıdı, katı sevündi, dağı ayttı: Elhamdulillâh kim ⁽¹²⁾ nuşret boldı Müselmânlar, közüm anıñ birle aydın boldı.

Hâlid Velîd oğlu barıp Dımaşknı muhâşara kılğanı aydur.

Bu kez Hâlid Müselmânlarğa buyurdi kim Dımaşkka barğaylar [50b] ⁽¹⁾ halâyık köçti, Hâlid başlap keldi, burunğı kongan yerde kındı. Dımaşknıñ kün toğusu ⁽²⁾ şarığı eşikinden bir körnüm yerde, ol yerniñ adı bu küнге degin Deyr Hâlid ayturlar. ⁽³⁾ Ebû ‘Ubeyde keldi kün batışı şarı Câbiye eşikinde kındı. Yezîd Süfyân atasınıñ oğlu ⁽⁴⁾ keldi bir yanı dağı ol kındı dağı Dımaşknı dört yanından ortada aldılar, muhkem kışadılar.

⁽⁵⁾ ‘Abdurrahmân ibn-i Hanbel Ebû Bekr bitigin alıp keldi Hâlidğa. Yezîd, ‘Abdurrahmân birle keldi dağı sordı ⁽⁶⁾ andan kim atamnı kördün mi? Aytı ne‘am, aytı meni sordı sendin, aytı ne‘am, aytı sen ne aytıñ? Aydur ⁽⁷⁾ aytım kim Yezîd muhkem eren turur buyruğında, aşak köñüllü, sançışda muhkem hışmlı, kardaşlarını ⁽⁸⁾ yārānlarını sevgüçidür, nökerlerine cömerddür, İslâmı dîni hulkî barçası özdendür. Atañ ⁽⁹⁾ aytı, anıñ kibige alay bolmağ kerek. Aydur dağı meni tiledi kim yazğay-men aña işimüz bolğanın ⁽¹⁰⁾ hâlimüzden ne bolsa, anı va‘de kıldım.

Aydur bu kez Hâlid Velîd oğlu bir kün Müselmânlarını alıp ⁽¹¹⁾ çıktı, şarnı hâlka aldı dağı bir eşikine yakın kelgende Müselmânlarını taş birle attılar, olardan ⁽¹²⁾ ok birle attılar. ‘Abdurrahmân Hanbel oğlu aytı:

Süfyänniñ atasına bildür bizim
Çerimiz hâlini ki hoşdur sâlim

⁽¹³⁾ Dımaşknıñ eşikini aldık dağı
Öçekden atarlar çerini yağı

[51a] ⁽¹⁾ Aydur: Müselmânlar ol sançışda erken haber keldi kim Rüm sulţanı katından çeri keldi, oş ⁽²⁾ emdi yetişür sizge. Hâlid bu haberni yetişgende tura keldi çerisi birle, yarağı birle ağır yüklerini ⁽³⁾ ebçilerini oğul kızını ilgeri yöritti. Yezîd Süfyân atasınıñ oğlu birle dağı Hâlid Ebû ‘Ubeyde ⁽⁴⁾ birle kişiler ardınca turdılar.

Bu kez Hâlid Müselmânlar birle ol kelgen Rüm çeri şarı ⁽⁵⁾ yöridi, körer Derencâr ermiş Rüm sulţanı beş min tengle küçlü alp anar koşup ⁽⁶⁾ ıya-bermiş Dımaşk ehline meded bërmege. Müselmânlar dağı yığılıp yaraqlandılar. Dımaşk kâfirleri ⁽⁷⁾ küçlüleri ol kelgen çeri birle boldılar, Hımşdan

dağı köp hâlâyık koşuldılar, ⁽⁸⁾ on minnden artuk boldı kavm. Hâlid munlarnı körgende nökerleri yaraqladı Ecnâdeyn ⁽⁹⁾ yarağı kibi. Sançışda qatı mübârek körümlü kişi erdi, biligli, aşıkmayın, Müselmânlarğa şefkatli, ⁽¹⁰⁾ işlerin yahşı közetip kılguçı. Oñ kol üzerine Mu'az Cebel oğlın koydı, sol kol ⁽¹¹⁾ üzerine Hâşim 'Utbe oğlın koydı, atlılar üzerine Sa'îd Zeyd oğlını koydı, Ebû 'Ubeydeni ⁽¹²⁾ yayaqlar üzerine koydı. Dağı Hâlid bardı, şaf üzerine turdı, hâlâyıknı sançışğa küçletmege. ⁽¹³⁾ Rûmnun atluları Sa'îd bin Zeyd üzerine teptiler oñ qolda turmış erken. Sa'îd dağı tepiti munlarğa, [51b] ⁽¹⁾ munlardan kırğınça uruştı. Mu'az Cebel oğlu dağı oñ qoldan tepiti, kaçurdı munlarnı. ⁽²⁾ Hâlid Velîd oğlu sol qoldan taptı, qatındağılarnı kaçurdı. Sa'îd Zeyd oğlu atlular birle köplerine ⁽³⁾ tepiti, sındurdı. Tenjri alarnı uluğ kırış kırdurdı. Müselmânlar çerilerin teptiler, muhkem kırıp ⁽⁴⁾ kayttılar. Kâfirler yüzleri üzerine kaçtılar, qaysı Dimaşk şârına kirip şıgındı, qaysı Hımşğa ⁽⁵⁾ kaçtı, qaysı qayşerğa ketti. 'Amr Muhaşşin oğlu aydur: Ol kün sançışları Mercü's-şuffar değen yerde ⁽⁶⁾ erdi. Kâfirlerden kırılğan anda beş yüz, kaçqandan soñra kırılğan yesir alınğan beş yüz dağı ⁽⁷⁾ erdi. Bu kez Müselmânlar keldiler yana Dimaşk üzerine qondılar. Aydur: Bu Mercü's-şuffar sançışı ⁽⁸⁾ Ecnâdeyn sançışı arasında yegirmi kün erdi, Ebû Bekr ölmesden ilgeri dört kün burun. ⁽⁹⁾ Müselmânlar barçası keldiler Dimaşk ehlini qıştağa tüştiler, tarıqtırdılar. Dimaşk ehli ⁽¹⁰⁾ Müselmânlar sançışından 'aciz boldılar. Hâlid kün toğuşı şarı eşikde tüşti, Ebû 'Ubeyde ⁽¹¹⁾ Câbiye eşikinden tüşti, Yezîd birisi eşikinde tüşti, birisi eşikde 'Amr 'Âş oğlu tüşti. ⁽¹²⁾ Dağı Müselmânlar tegme çaqda şardan taşqarı kâfirlerini tilerler erdi. Her Müselmân eline kirgenni ⁽¹³⁾ almaslardı helâl körmes erdi. Alğanın keltirip begleri buyurğan yerde qoyarlar eger [52a] ⁽¹⁾ azdur eger köpdür. Dimaşk iyesi cäsüslerinden sordı, ayttı: Bu Müselmânların qılığları ⁽²⁾ işler nedür? Ayttılar: Tün qata namâz qılurlar, emânetlerin saqlarlar, yalğan sözlemesler, zulm ⁽³⁾ eylemesler, biribirinden neme dirîğ qılmaslar, qacır içmesler, doñuz etin yemesler, ölümdük ⁽⁴⁾ helâl körmesler, qarını oğlanı yarlıgarlar, köñülleri aşak sözleri yumşak. Ayttı munla[r] ⁽⁵⁾ kêçe birle keşiş ermiş, kündüz arslan. Vallâhi munlarğa küçüm yetişmes, munlar sançışında ⁽⁶⁾ maña hayr yoktur. Bu kez barışmağ tiler dağı uzatur anıñ üçün kim qayşerden haber yetişti ⁽⁷⁾ muña kim köplük hâlâyık çeri yığıp keledür qayşer Şâm ehline meded eylemege uzatıp anar baqar.

Ebû Bekr 'Ömerni halîfe koyup ölgenin aydur.

Aydur: Ebû Bekr *radıyallâhu 'anhû* Teñri ⁽⁹⁾ rahmetine isneyn küniniñ soñında kirdi cemâziye'l-âhirden sekkiz kün qalmıñş erdi, hicretniñ ⁽¹⁰⁾ on üçünçi yılında. Mübârek buyruqlı 'Ömer Haṭṭâb oğlı Ebû Bekr yerinde halîfe boldı, şârlar ⁽¹¹⁾ eli üzerine açıldı Hâlid Velîd oğlını 'azl eyledi. Ebû 'Ubeydeni yerinde koydı dağı ⁽¹²⁾ bitig yazdı kim Ebû Bekr Teñri elçisiniñ halîfeti öldi, barçamuz Teñriniñ yana anar qaytur-biz. ⁽¹³⁾ Teñri rahmeti Ebû Bekrge haq birle sözlegen, buyurğan, igilik birle alğan, Teñriden uyalğan, [52b] ⁽¹⁾ Müselmânlarğa yaqın, özünce tilli keñez köñüllü. Teñriden sever-biz rahmeti birle bizni barça yazuqdan ⁽²⁾ beklemek, tã'ati birle işlemek, evinde bizni qondurmaq. Barçağa küçi yeter Teñri rahmeti selâmı ⁽³⁾ üzeriñe. Ebû 'Ubeydege bu bitig kelgende okıdı dağı hiç neme ağzından eşitilmedi ⁽⁴⁾ olturmağa barmağa yarar. Mu'az qayıtıp bitigni keltürgen elçiğe ayttı: Teñri rahmeti hoşnıdlıq ⁽⁵⁾ Ebû Bekr üzerine. Müselmânlar ne kıldılar? Ayttı: Ebû Bekr 'Ömerni halîfe koydı yerinde. Mu'az ayttı: Qolay taptılar. ⁽⁶⁾ Ebû 'Ubeyde ayttı: Bitigini okıganda sormağa qorqtum maña aytmason halîfe 'Ömerden özgedür. ⁽⁷⁾ Elçi ayttı: Ey 'Ubeyde atası 'Ömer Haṭṭâb oğlı aydur saña Müselmânlarınñ haberin maña bildür, Hâlid ⁽⁸⁾ Velîd oğlınıñ haberin dağı bildürgil maña, ne erendür özi, Süfyân atasınıñ oğlı Yezîd ⁽⁹⁾ hâlin bildürgil, 'Amr 'Âş oğlı dağı neçükdür hâlları, kılıqları Müselmânlarğa naşîhatları. ⁽¹⁰⁾ Ebû 'Ubeyde ayttı: Hâlid Velîd oğlı igi begdür, Müselmânlarğa naşîhati şefkati işlerine igi körümlü, ⁽¹¹⁾ düşmânlarına qatı hışmı, Teñri cezâsın Müselmânlar üçün hayr kılsun. Dağı Yezîd 'Amr birle ⁽¹²⁾ êkkisi dağı Müselmânlarğa şefkatleri naşîhatları 'Ömer tilegen kibidür, men tilegen kibidür. ⁽¹³⁾ Ayttı: Êkki qarındaşın Sa'îd Zeyd oğlı Mu'az Cebel oğlınıñ hâlları nedür? Ayttı: Bilgeniñ [53a] ⁽¹⁾ kibi dağı qarılıq alarnı dünyânı yig kösterdi, âhiretni sevdürdi. Aydur: Elçi tura keldi ⁽²⁾ barmağa, Ebû 'Ubeyde ayttı: Subhânallâh tura bar bitig yazalım bilenge. Mu'az Cebel oğlı Ebû 'Ubeyde birle ⁽³⁾ bir bitig yazdılar 'Ömer Haṭṭâb oğlına bulay:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Ebû 'Ubeyde ⁽⁴⁾ Cerrâh oğlından Mu'az Cebel oğlından 'Ömer Haṭṭâb oğlına, selâm üzeriñe. Dağı saña şükr ⁽⁵⁾ kıılır-biz ol Teñrini kim andan

özge Tenri yok turur. Andan sonj seni bilür êrdük kim ⁽⁶⁾ öz nefsinj buyruğı saña qatı işdür. Bu kün êy 'Ömer Muḥammed ümmetiniñ buyruğı seniñ boluptur, ⁽⁷⁾ kızılına qarasına buyruk kılğuçı-sen. Qatında olturur dost düşmân, igi yaman, küçlü ⁽⁸⁾ küçsüz, tegmesiniñ üzerine ḥaqqı bar 'âdillikiñden ülüşi, körgil neçük bulur-sen? ⁽⁹⁾ Êy 'Ömer anup durur-biz saña ol künni kim köñüller müftelâ bolur, uyatlar açılır, kızlengen ⁽¹⁰⁾ nemeler âşkâre bolur, yüzler yüzlenür qahrların kılğan kâhir melikke cebbârlığı birle. Ḥalâyık barça ⁽¹¹⁾ yığılıp buyruğına turupturlar, qınamağından qorqup yarlıqamağın ümîd kılurlar. Dağı bizge ⁽¹²⁾ bildürdiler kim bu ümmetde erenler bar qardaşlık körküzürler içleri düşmândur, ⁽¹³⁾ Tenri birle saklanur-biz bu işden. Bitigimizni köñülünde köñülümüzde ornaṭқан menziletten **[53b]** ⁽¹⁾ özgeye ornaṭmağıl. Tenri selâmı rahmeti üzerine bereketi birle.

Êlçisi bitigin aldı bardı. ⁽²⁾ Ebû 'Ubeyde ayttı Mu'âz Cebel oğlına: Val-lâhi 'Ömer bizge buyurmadı Ebû Bekr ölgenin ḥalâyıqқа bildürmege. ⁽³⁾ Anı kimesnege bildürmege tilemen 'Ömer anı özi aytmayınca. Mu'âz ayttı: Yahşı ayttnı, özden kördün. ⁽⁴⁾ Dağı tek turdılar kimesnege bildürmediler. Birazdan sonra 'Ömerden bitigleriniñ cevâbı ⁽⁵⁾ keldi Ebû 'Ubeydeniñ buyruk taqlîdi birle Müselmânların öğütlemge Şeddâd Evs oğlu birle. ⁽⁶⁾ 'Ömer bitigleriniñ cevâbın bulay yazdı:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Tenri qulı mü'minler ⁽⁷⁾ begi 'Ömerden Ebû 'Ubeyde Cerrâḥ oğlına Mu'âz Cebel oğlına selâm üzerinizge. Men Tenrige şükr ⁽⁸⁾ kılur-men sizge kim andan özge Tenri yok turur. Andan sonj sizge aytur-men Tenriden yaçanmağı ⁽⁹⁾ her işde qoymanız, Tenriniz ḥoşnıdlığıdur, cânınız mâyesidür, çevüklerniñ baylığıdur ⁽¹⁰⁾ 'âcizlig kâter çağında. Bitiginiz maña yetiştı, içinde aytur-siz kim meni bilür êrdiniz kim özüme ⁽¹¹⁾ buyurmağa maña qatı işim êrdi, ne bilür-siz kim bu sizden maña tezkiye övgü mi êrdi. Dağı aytur-siz ⁽¹²⁾ kim bu ümmetge buyrukçı boldum, alnımda olturur dost düşmân, igi yaman, küçlü küçsüz ⁽¹³⁾ dağı her biriniñ ülüşi bar 'âdillikden. Dağı sorar-siz neçük men anda elim yok küçüm **[54a]** ⁽¹⁾ yok meger Tenri birle. Dağı kelür kıyâmet küni birle qorqutқанınız meni bilür-men kim künler keçelere ⁽²⁾ her nejnini eski kılurlar, yaqın kılurlar yıraqlarını,

kelür kertü nemelerini keltürürler aña ⁽³⁾ degin kıyâmet künin keltürürler. Köñüller ol künde müftelâ bolğay, uyatlığlar açılğay, ⁽⁴⁾ yüzler cebbârlığı birle qahr eylegen melikniñ ‘izzetine yüzlengeyler. Hălâyık ol kün yığılıp ⁽⁵⁾ Tenrileriniñ buyruğına bakıp tururlar, kınamağından qorqup rahmetin ümîdlenip. ⁽⁶⁾ Dağı aytınız kim siz bildürdiler kim bu ümmetde bolur erenler âşkâre qardaşlar içlerinde ⁽⁷⁾ düşmânlar. Bu ol zamâne degül ol sonraqı zamânede bolur qaçan kişilerin ⁽⁸⁾ sevmegi qorqmaqları biribiri üçün bolğay. Dağı aytur-siz bitigiñizni köñülünüzdeki ⁽⁹⁾ kibi menzilet-den özgeye tüşürmegey-men kim hayrını mendin dirîğ eylemes-siz. Tenri saklasun, ⁽¹⁰⁾ bitigiñiz köñülümde bilgeniz yerden özgede ornatmaq. Men sizsiz yaramaz körünüz, ⁽¹¹⁾ ögütünüz maña kereklidür, bitigiñizni mendin kesmeniz. Tenri rahmeti selâmı üzerine.

‘Ömer Haţţâb oğlınıñ taklîd bitigi Ebû ‘Ubeydege Şâm elin yana kaytarganı Hâlid Velîd oğlını ‘azl eylep.

‘Abbâs Sehl oğlu aydur: Şeddâd Evs oğlu Ebû ‘Ubeydeniñ taklîdiniñ buyruğın [54b] ⁽¹⁾ keltirip Ebû ‘Ubeydege bêrdi. Şeklenip Ebû ‘Ubeyde birle Mu‘âz bir yerde qonarlar êrdi. ⁽²⁾ Şeddâd katlarında qondı, êkkisi birge tururlar êrdi. Şeddâdge anıñ üçün şeklendi Ebû ‘Ubeyde ⁽³⁾ on beş keçe tek turdı. Hâlid imâmlığın eyler, buyruğın sorar, bilmes Ebû ‘Ubeydege taklîd buyruğı ⁽⁴⁾ kelgeni, özi ma‘zûl bolğanı aña degin ‘Ömerden bitig keldi. Yaşıрмаğın sevmedi, bu bitigni ⁽⁵⁾ oqıganda bildi.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Tenri kulu mü’minler begi ‘Ömerden Ebû ‘Ubeyde ⁽⁶⁾ Cerrâh oğlına selâm üzerine. Men şükr kıılır-men saña ol Tenrini kim andan özge Tenri yok turur. ⁽⁷⁾ Andan son sen bir nökerlerde-sen şanları Dımaşq kııştamağına yeterler. Qalğanlarını bölek ⁽⁸⁾ bölek ıyabêrgil Hımş yerlerine, Dımaşq yerlerine, dağı yakın özge yerlerge Şâmdan. Dağı bu sözümge ⁽⁹⁾ bakıp çeriñni tarğatmağıl, düşmânıñ saña tama‘ bolur. Uşşuñ birle körgil, alar kim ⁽¹⁰⁾ saña kerekmes ıyabêrgil, saña kereklielerin alıp qalgıl. Hâlid Velîd oğlu qatında ⁽¹¹⁾ alıp qalğanlardan bolsun, ol saña qatı kereklidür vesselâm.

Hâlid ayttı: Tenri rahmeti ‘Ömerge, ⁽¹²⁾ meni ‘azl eylemese Ebû ‘Ubeydeni qoymasa. Yana Hâlid ayttı: Tenri rahmeti Ebû ‘Ubeydege, ne-

çük bildürmedi ⁽¹³⁾ maña üzerime beg bolğanın. Bu kez Hâlid keldi Ebû 'Ubeydege ayttı: Tenrî rahmeti üzerine begim-[55a] ⁽¹⁾-sen dağı maña bildürmes-sen dağı ardumça namâz kıılır-sen uluğluğ seniñ érken. ⁽²⁾ Ebû 'Ubeyde ayttı: Eger özgeden eşitmesen hiç men aydısar degül érdim. Saña dünyânıñ ⁽³⁾ sulţânlığı, begliki nedür, barça körgeñiñ kalmas nemelerdür barçamız qardaşlar-biz ⁽⁴⁾ qaysımız imâm bolsa qardaşına yâ üzerine begi bolsa hiç ziyânı bolmağay ne dîninde ne ⁽⁵⁾ dünyâlikinde. Velîkin buyruk iyesi barçadan azıŕğa yazukğa tüşmege yaqındur. Anıñ üçün ⁽⁶⁾ kim helâklik derdindedür meger Tenrî saqlağay alar özdür. Hâlid 'azl boldı hâlâyık ⁽⁷⁾ anı sever érken, Müselmânlar üzerine beglikini yaŕşsı sürdi:

Dımaşq açılğanın aydur.

⁽⁸⁾ Aydur: Bu kez Ebû 'Ubeyde Dımaşq iyesini kıştamağa tüşti dağı Hâlidni şârınıñ kün toğuşı ⁽⁹⁾ şarığı eşikin kıştamağa koydı, dağı ulu sançış bolsa atlular üzerine koydı Ebû Bekr ⁽¹⁰⁾ ölüminden sonra. Dımaşq iyesin şârı içinde érken munlar taşqarıdan ol qadar hişâr ⁽¹¹⁾ birle kıştadılar yadad-kınça. Dımaşq iyesi kayşer, Rûm sulţânınıñ mededine baqar, iş uzandı, ⁽¹²⁾ meded kelmes. Müselmânlar bargınça köplenip küçlenürler, özini şârını qahr birle almayınça ⁽¹³⁾ kêtmesler. Çäre tapmadı, Ebû 'Ubeydege ıyabêrip yalbarıp barışmaq tiler. Anıñ üçün [55b] ⁽¹⁾ kim Ebû 'Ubeyde Rûmğa Şâm ehline Hâlidten sevgüli érdi yavaşlığından, Hâlidni katılığından ⁽²⁾ heybetliğinden sevmesler érdi. Barışmaq bitigin Ebû 'Ubeydeden bolmağın severler érdi, ⁽³⁾ anıñ üçün kim Ebû 'Ubeyde Hâlidten yaqın érdi, kişige rahmetli érdi. Rûmğa özgege haber boldı ⁽⁴⁾ kim Ebû 'Ubeyde Hâlidten eskidür İslâmda, hicretde. Dımaşq iyesiniñ elçileri Ebû 'Ubeydege barıp ⁽⁵⁾ kelürler érdi. Hâlid şarkî şâr eşikinde sançışadur ol çaqda kim Dımaşq iyesi birle ⁽⁶⁾ Ebû 'Ubeyde barıştı, Câbiye eşikin açtılar. Hâlid şarkî eşikni kılıç birle açtı. Hâlid keldi, ⁽⁷⁾ Ebû 'Ubeydege ayttı: Kırğıl munlarını, talanğıl, yesîr kılığıl. Şârların kılıç birle erksiz açtım. ⁽⁸⁾ Ebû 'Ubeyde ayttı: Yok men emân kılıptur-men munlarını. Hâlidniñ buyruğı Şâm üzerine bir yıl ⁽⁹⁾ neçe kün boldı ancak. 'Amr 'Abdurrahmân oğlu aydur: Şafvân Mu'aţtal oğlu Dârâyâda bir Rûm alıp ⁽¹⁰⁾ üzerine tepti, kişi 'Acemniñ bezekli tonlar ér-di. Dağı süñü birle sançtı, yıkılğanda ebçisi ⁽¹¹⁾ Şafvânğa kıçkıırıp tepindi. Şafvân bu ma'nide bu sözni qoşup ayttı bulay:

(12) Bu atlar aşığını kördüm öküş
Dımaşķ ve Dārayyāda muḥkem tutuş

(13) Bir atlı erenge tepindim bulay
Sünü birle sançtım ve yıktım kolay

[56a] (1) Yıkılğanda evdaşı keldi maḥa
Çağırıp ayttı ne kerek saḥa

(2) Mu'atṭal oğlu koy emdi erim
Tileğiniñni alğıl ve koyğıl sālīm

(3) Aytım tilegim eriñni yıksam
Yēr üzre uçasın yaralar kılam

(4) Körer-men eriñ üzre özden kiş
Alıp yayğay-men anı işimdür bu iş

(5) Aydur bu kez Müselmānlar Dımaşķķa kirdiler barışmaqları tamām boldı. Muḥriz Esed (6) Bāhilī oğlu aydur: Dımaşķ açıldı hicretiñ on dör-tünçi yılında aḥad küni 'Ömer beglikiniñ (7) on üçünçi ayındaydı yeddi kün eksük. Dımaşķ ehli barışıp açmasdan burun ḳayşerğa (8) ıyabêrdiler Anṭākiyyede êrken bir êlçini kim 'Arab bizni ḳatı ḳışṭadılar, bizim alarğa (9) küçümüz yetişmes, neçe kez sançıştuḳ küçümüz yetişmedi, 'âciz olduk mulardan. (10) Eger bizim üzerimizge sulṭānlığınḳ kerek êrse meded ıyabêrgil bizge tizletip kim ḳatı (11) belāda-biz, oş 'özrümüzü bildürdük saḥa, Müselmānlar bizge emān bēriptürler, az (12) cizyege rāzı bolupturlar. ḳayşer cevābların ıyabêrdi kim ḳal'alarıñızni saḳlanıñız, (13) şārıñızda muḥkem şığıp barışmañız, düşmānıñız birle sançışınız eger barışsañız, [56b] (1) şārıñızni alarğa açsañız, emān ḳılğanların sizge vefā ḳılmaslar, dīniñizni ḳoymağa sizni (2) küçetürler, aralarında sizni ḳırarlar, tilerler, sizni üleşürler, şābit turuñuz, oş (3) êlçiniñ ardınça erenler çeriler meded ıyabêrür-men sizge.

Dımaşķ ehli mededge baķa baķa yadadılar, (4) ḳorḳtılar Müselmānlar-dan ḳılıç birle açmasunlar, Ebū 'Ubeyde birle barıştılar. Barışğandan (5) soñra Anṭākiyyeden çeri keldi Dımaşķ ehline meded eylemege. Ba'albekke yetişgende ḥaber (6) bardı ol çerige kim Dımaşķ Müselmānlarğa açıldı, ehli birle barıştılar. ḳatı keldi alarğa, (7) inen uluğ belā kördiler, anı meliklerine

yazıp bildürdiler dağı anda olturdılar. ⁽⁸⁾ Ol çeri üzerine êkki Derencâr bar êrdi her Derencâr bês miñe başdur. Ol yerlerinde ⁽⁹⁾ konup ıyabêrip meliklerine bildürdiler Dımaşķ ehli Müselmânlar birle barışıp şârnı ⁽¹⁰⁾ açķanlarını. Ebû 'Ubeyde Dımaşķ açılğandan soñra 'Amr 'Âş oğlına buyur-
dı Ürdün birle ⁽¹¹⁾ Filistî'n arasında bolsun, şârlarğa kal'alarğa barmasun, uç êllerni başıp talasun, ⁽¹²⁾ barışmaķ tilegen birle barışsun. Bu kez 'Amr dağı nokerleri birle bardı, Ürdün birle Filistî'n ⁽¹³⁾ arasında ķondı, kıyâmet belâlar ķıldı. Ol yer ķavmine muhkem tarıķtırdı üzerelerine. Kaķan [57a] ⁽¹⁾ kêrcek bildiler kim Dımaşķ Müselmânlarğa açıldı, dağı Müselmânlar içinde kirdiler. Kâtı ⁽²⁾ belâ boldı kâfirlerge, kâtı korķtılar şârları barķa anıñ kibi açılmasun, barķası kal'a-⁽³⁾-larından tüştiler, şârlular birle tapıştılar. 'Arab Naşrânîleri dağı yırâķdan keldiler, ⁽⁴⁾ barķası köplük bolup yığıldılar, kayşerden meded tilediler. Kayşer ıyabêrdi ol ⁽⁵⁾ on miñ çerige kim Dımaşķ mededine kelip Ba'albekde tüşüptürler kim munlarğa ⁽⁶⁾ barıp ķavuşķaylar.

Alar kelgende 'Amr 'Âş oğlı bu bitigni Ebû 'Ubeyde[ge] bulay yazıp ⁽⁷⁾ ıyabêrdi.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Andan soñ Rümğa inen kâtı belâ keldi ⁽⁸⁾ Dımaşķ açılğanın eşitgende. Ürdünden Filistî'nden yığıldılar, yazıştılar, and ⁽⁹⁾ içiştiler, bağlaştılar, çeri boldılar. Tenñriden and içtiler kim ebçilerine oğlanlarına ⁽¹⁰⁾ kaytmağaylar 'Arabnı şârlarından yerlerinden êllerinden çıkarmayınķa. Tenñri ümîdlerin dağı ⁽¹¹⁾ sözlerin yalğan kılısar Tenñri kâfirlerge mü'minler üzerine yol kılısar degüldür. ⁽¹²⁾ Maşlahat körüngenin bildürgil maña yazıp ne kılalum bu işde. Tenñri buyruğunıñ ⁽¹³⁾ igilikniñ kolayna köndersün vesselâm.

'Amrnuñ êlçisi bitigni keltürgende [57b] ⁽¹⁾ Ebû 'Ubeyde Hâlid birle Yezîd birle kênşemiş êrdiler kim Tenñri bizge bu şârnı açtı, Şâmnıñ ⁽²⁾ in uluğ şârı êrken. Maşlahat kördüm kim Hımşğa baralım, bolğay kim Tenñri bizge anı ⁽³⁾ dağı açķay. 'Amr ardumuzdadur, korķumuz yoktur kim ardumuzdan kelgeyler. ⁽⁴⁾ Hâlid, Yezîd, Müselmânların barķa başları Ebû 'Ubeydege ayttılar: Yağşı tuş sözledin, ⁽⁵⁾ yaraķlanıp köçelim Hımşğa. Bu işde êrkenler 'Amr 'Âş oğlınıñ bitigi yetişti Ebû 'Ubeydege, ⁽⁶⁾ bitigni alıp okıdı dağı Hâlidğa kemişdi dağı ayttı: İşümüzden özge iş boldı. ⁽⁷⁾ Anda bolğan Müselmânlar üzerine

‘Ubeyde ⁽⁸⁾ Hâlidğa tañlama erenlerden miñ beş yüz eren bërdi dağı ayttı sen ilgeri tiz ozğıl, ⁽⁹⁾ ‘Amrğa yetişgil, Müselmânların arkası seniñ birle küçelensün, Rûm dağı bilsün kim ⁽¹⁰⁾ ardlarından Müselmânlar keldiler. Hâlid nökerleri birle tizletip yöridiler, Rûm ⁽¹¹⁾ çerisine yetiştirler, sonların başıp kırdı alardan köp halâyıq, yüklerinden ⁽¹²⁾ köp nemelerin aldı. Kaçkanlarını koydı dağı kayttı ‘Amrğa keldi, yanında xondı, xatı ⁽¹³⁾ sevündiler Müselmânlar Hâlid kelgenine. ‘Amr nökerlerine imâmlıq xılur namâzda, Hâlid özi [59a] ⁽¹⁾ birle kelgenlerge imâmlıq xılur êrdi namâzda.

Aydur: Kaçan Rûmğa haber yetiştı kim Ebû ‘Ubeyde ⁽²⁾ keldi, Fihl dengen yerge köçtiler, anda xondılar, Ürdün yerindendür. Müselmânlar dağı ⁽³⁾ keldiler, qarşularında xondılar, ‘Arab köklerinden Lahm, Cüdâm, Ğas-sân, Xayn, Xuza‘a ⁽⁴⁾ buxaqlar Müselmânlarğa xatılıştılar. Müselmânların sanı köp boldı. Şardağı kâfirler ⁽⁵⁾ Müselmânlar birle elçilişe başladılar tülkülük eylep ayturlar: Ey Müselmânlar siz bizge ⁽⁶⁾ Rûmdan yahşı-siz sevgülü-siz. Eger dînimüz üzerine bolsalar dağı siz bizge alardan vefâlı, ⁽⁷⁾ alardan rahmetli, zulmümüzğa yakın kelmes-siz, buyruğunuz üzerimizge alardan yahşıdır. ⁽⁸⁾ Velikin munlar yenjip küçettiler, evlerümüz aldılar. Müselmânlar alarğa ayturlar: Bu söz ⁽⁹⁾ sizge aşşı xılmas zimmetiniz bizden bağlamayınça. Eger sizni yenjip alsaq helâldür bizge ⁽¹⁰⁾ kırmaq, oğlunuz xızınız yesir almak, xullanmaq sizni. Eger bizim birle ‘ahd zimmetin ⁽¹¹⁾ bağlasanız sizge vefâ xılğay-biz, mālımız kibi mālınız xanumuz kibi xanınız ‘ahd cizyesin ⁽¹²⁾ bërseñiz. Alar uzatmağı baqarlar Müselmânlarğa ne bolur. Xayşerden haber kelmiş êrdi ⁽¹³⁾ munlarğa kim elleriniñ uçlarına iyabërip barça êlde dîni üzerine bolğanlarını [59b] ⁽¹⁾ tiledi, her kün alardan bir bölek özine keledürler. Munlar Müselmânlarğa baqıpturlar xayşer ⁽²⁾ ne xılğay munlarğa. Dağı xatlarında bu bölek çeri yığılıptur kırk miñ birle ottuz miñ ⁽³⁾ arasında sanları. Müselmânlar kelgende andan yahşı sevgüleri yok êrdi kâfirler birle ⁽⁴⁾ derhâl sançışmaqdan. Kâfirlerge sevgülü ol êrdi kim uzatxaylar sançışmağaylar, ⁽⁵⁾ sulxanlarından uluğ meded kelgey mü tęp dağı Müselmânlar azuq otlaq azlığından ⁽⁶⁾ yadağaylar tęp. Dağı közlerni ağızdılar alar arasında Müselmânlar arasındagı ⁽⁷⁾ yerlerni barça balxık eylediler kim Müselmânlar alarğa bara bilmesün. Bildiler kim xatı ⁽⁸⁾ tözümlilerdür Müselmânlar, kerti küçlülerdür, Teñri nuşret xılğuçıdır. Xorxarlar

(9) kim munlarğa tizletip tepkeyler, katı belâğa kemişgeyler, rüsvâyılığ birle kaçurğaylar. (10) Anıñ üçün uruşmañnı tilemesler, küçleri yetişgenlerinçe uzaturlar. Bu kez Müselmânlar (11) balçıkça atların idmânlaturlar, kâfirler bu işni körgende kim Müselmânlarını alarğa kelmekden (12) hîç neme yetmes, yığılıp turuştılar, sançışka köñüllerin bağladılar. Dağı her kün artarlar (13) kentlerden, yollardan, meded kelmekden dînleri üzerindikilerden. Ebû 'Ubeydege bu haber [60a] (1) yetişkende Müselmânlarğa buyurdı ol taşkarıdan kelgenlerini kırsunlar dağı (2) kentlarni uçdağlar tilesünler. Anıñ kibi kıldılar, azuknı kestiler. Alardan kaçan (3) Cu'ayd oğlu bu hâlni körgende keldi, Ebû 'Ubeyde birle barıştı, Ürdünniñ karamdıl kentleri (4) üzerine dağı aña bitig yazdı. Dağı Rûm her kün artarlar Müselmânlar her kün alarğa çıkarlar. (5) Aydur Şafvân Mu'aṭṭal oğlu Ma'n Yezîd oğlu bir kün yüz nöker birle çıktılar, bir bölekni taladılar, (6) köp neme aldılar. Keledürgende Derencâr beş miñ atlı birle munlarğa karşı çıktı, uruştı (7) munlar birle. Şafvân Ma'n yüz nöker birle katı uruştılar, katı tözdiler. Müselmân talağanı aldılar, (8) Müselmânlardan kimesne ölmedi. Hâbis Sa'd Tâ'yî oğlu dağı keldi yüz nöker birle tepti mu[n]larğa. (9) Birazdan sonra Rûm Hâbisni süre süre Müselmânlar çerisine taqtılar, kâfirler kükreyip (10) kayttılar, muni katı nuşret sağındılar. Çerilerine barıp konganda ıyabêrip Ebû 'Ubeydege (11) aytılar: Çıkkıl, nökerlerin birle dîniñe kirgenler birle êlümüzden kim buğdaynı (12) arpanı yemişlerni üzümlemleri bitürür. Siz ehli degül-siz, êlinizge kaytınız (13) emgek açlık êli. Yok êrse bir neme birle kelür-biz sizge, anar töze almas-siz, dağı [60b] (1) <dağı> üzerinizden kêtmes-biz barçañıznı kırmayınça. Ebû 'Ubeyde cevâbların kaytarğanda aytı: (2) Êlinizden neçük çıkalum? Teñri sizni bizim birle ħor eylegenden sonra, êlinizden êllerininzni (3) Teñri alıp bizge bergeñden sonra. Êl ve yer Teñriniñdür, kıllar Teñriniñdür, sulṭânlar (4) sulṭânı Teñridür, kimge tilese mülkini bérür, kimden tilese alur, kimni tilese 'azîz kıılır, kimni tilese (5) ħor kıılır. Dağı êlümüz açlık emgeklig êli dengeniz kërçek ayttıñız, anı bilür-biz kim anıñ (6) kibidür. Teñri anıñ yerine bizge inçke tirigli, uçuz bahâlî, aķarsuları üküş, yemişli yerni (7) bérdi. Sağınmañız kim kıoyar-biz anı sizni tüketmeyinçge, barçañıznı andan çıkarmayınça. Turuñuz (8) vallâhi sizni kıoyar degül-biz, eger siz bizge kelmeseñiz biz sizge kelür-biz dağı kêtmes-biz (9) yaşıllarınıznı urmayınça, tüpünüzden kesmeyinçge inşâllâhu te'âlâ.

⁽¹⁰⁾ Mu'âz Cebel oğlu Rûmğa barıp sürülgenin aydur.

Rûm Ebû 'Ubeydege ıyabêrip aytılar: ⁽¹¹⁾ Bizge sizden bir yaḥşılarınızdan ıyabêriniz, soralum andan tileğiniz nedür, neni sorar-siz, ⁽¹²⁾ nege ünder-siz, bizni dağı köñlümüzde barın anar aytalım kılalım qabûl kılsanız. Ebû 'Ubeyde ⁽¹³⁾ Mu'âz Cebel oğlını ıyabêrdi. Mu'âz atın mindi dağı bardı alarğa yaqın yêtişgende tüşti **[61a]** ⁽¹⁾ atından, dağı yükenin tizgin birle aldı elinde dağı melikleri qatına keldi, atın yêtip. Qullarının ⁽²⁾ birine aytılar: Bar, ol 'Arabnıñ atını tutqıl. Keldi Mu'âznıñ atın tutmağa Mu'âz ayttı: ⁽³⁾ Men atımnı tutar-men, mendin özgeni tilemen atımnı tutmağa. Dağı yörüye keldi, kördi alarnı ⁽⁴⁾ bisâṭla ḥarîr maq'adlar altun birle bezekli köz qamaşur anar baqqanda töşenip oturlurlar. ⁽⁵⁾ Mularnıñ bu töşengenlerine Mu'âz yêtişgende olurmadı, turup qaldı. Alardan ⁽⁶⁾ bir kişi Mu'âzğa ayttı: Atıñnı keltürgil maña, tutayım dağı sen ilgeri kel. Bu melikler birle ⁽⁷⁾ ol-turgıl kim tegme kişi munlar birle oltura bilmesler. Meliklerimizge aytılar seniñ ⁽⁸⁾ yaḥşılığını, artuqşılığını seni ıyabêrgennin qatında. Meliklerimizge hoş kelmes ⁽⁹⁾ sen ayaknı üzerine turur êrken seniñ birle sözleşgeyler olurgıl bereketlerine. ⁽¹⁰⁾ Mu'âz tercümânğa ayttı: Bizim nebimiz Muḥammed Teñri şalavâtı üzerine, bizge buyurdı Teñri yaratqan ⁽¹¹⁾ ḥalâyıqdan kimesnege turmağay-biz, turmağumuz bolmasun illâ Teñrilik üçün, ⁽¹²⁾ yâ namâz üçün yâ Teñrige tapuğ birle şıgınmağ üçün. Bu turğanım sizniñ üçün degül ⁽¹³⁾ turğanım, turğanım uluğ yazuğ kördüm bu kemḥâ, altun, ḥarîr, töşekler üzerine yörimek, **[61b]** ⁽¹⁾ olturmaq. Bu bezekli nemeler üzerine kim dîninizdeki qardaşlarıñız yoḥsullarıñız ⁽²⁾ üzerine munuñ birle faḥretlenür-siz, qıvanur-siz. Barçası dünyânıñ bezekli aldamağıdur, ⁽³⁾ dünyâ sevmemekke Teñri buyuruptur. Dünyâ yamanlaptur, köñül ulğaytmaqnı müsriflikden ⁽⁴⁾ tēptür, men munda toprak üzerine ol-turur-men, siz andan kerekinizni maña sözleniniz, ⁽⁵⁾ tercümânı aramızda turğuzunuz, siz sözlegenni maña bildürsün, men sözlegenni sizge bildürsün. ⁽⁶⁾ Dağı atıñ tizginin tutup bisâṭlarınıñ kırığında toprak üzerine olturdi. ⁽⁷⁾ Tercümânğa aytılar: Aytqıl, yaqın kelip bizim birle oltursañ saña ağırlamağ bolğay ⁽⁸⁾ êrdi. Bu melikler birle bu töşekler üzerine olturmağıñ saña uluğdur, ⁽⁹⁾ yırağdan yer üzerine olturmağıñ qullar işidür. Körer-biz özünüñ qatı ḥor eylediñ. ⁽¹⁰⁾ Tercümân Mu'âzğa bu sözni tegürgende êkki tizi üzerine

yétinip melikler yana yüzün çevürüp ⁽¹¹⁾ ayttı tercümânğa: Aytkıl munlarğa bu ağırlamağğa kim meni ünder-siz, miskinleriniz üzerine anıñ ⁽¹²⁾ birle kıvanğanınız ol dünyâlık bezekidür kim Teñri andan tıyıptır. Ol katınızda dünyâda ⁽¹³⁾ ağırlamağdur êrse bu ağırlamağ sizge bolsun, dünyânıñ ululuğı kıvanmağı bizge kerekmes, **[62a]** ⁽¹⁾ ol neme kim bizni Teñrimizden yırak eyler. Ve eger aydur êrseñiz kim bu dünyâlık bu bezekli ⁽²⁾ olturur yerleriniz kim uluğlarıñızınñ elindedür, Teñriden alarğa ağırlamağdu[r] yañlış-⁽³⁾-dur sözünüzden, zulmdür işinizden. Teñri katındağı hayrğa kimesne yañlış birle ⁽⁴⁾ yėtişmes, nebiler kelgeninden özge birle, Teñriden dünyâlikni sevmemek birle. Dağı aytkanınız kim ⁽⁵⁾ sizden yırak yer üzerine olturğanım kıl kişiniñ işidür, ne‘am, kıl kişiniñ işin ⁽⁶⁾ işledüm, Teñriniñ bir kullarından-men. Teñriniñ bizge töşetgen töşek üzerine ⁽⁷⁾ olturdum, Teñri bergeñ birle kardaşlarımız Müselmânlar üzerine kıvanmas-biz, Teñri ⁽⁸⁾ ne bérse mālından kardaşlarımızdan artuğşı almas-biz. Dağı aytkanınız kim özümni ⁽⁹⁾ hor aşak eyledüm toprak üzerine olturmağ birle, ol sizniñ katınızda anıñ kibidür, ⁽¹⁰⁾ Teñri katında alay degül. Haberim yok kayğurmen menziletim katınızda neçük bolsa, Teñri andan ⁽¹¹⁾ özge kılsa. Ve eger aydur êrseñiz Teñri sevmekinden kullarına munı bériptür, katı yañlış ⁽¹²⁾ yañıldınız. Anıñ üçün kim Teñri kullarından tekebbür kılğanı, dünyâlık birle kıvanğanı sevmes. ⁽¹³⁾ Teñrilik üçün aşaklık kılğanı, Teñri kullarına yaqın bolğanı, dünyâlık birle özlerin **[62b]** ⁽¹⁾ eglemegenlerni, âhireden naşiblerin kıymağanlarını sever.

Aydur: Tercümân bu sözni alarğa ⁽²⁾ bildürgende biribirine bağışıp tañladılar sözini. Dağı tercümânğa ayttılar: Aytkıl özine, ⁽³⁾ barça nökerlerinizden artuğşı-sen, biligli-sen. Mu‘âz ayttı: Teñri saklasun meni bu sözni ⁽⁴⁾ ayتماğımdan, yamanları dağı bolmağay-men, inşâllâhu te‘âlâ. Aydur: Rûm sulţanları bir sâ‘atçe ⁽⁵⁾ üzere tillerinçe sözleşip Mu‘âz birle sözleşmeğinde tercümânğa ayttı: Aytkıl munlarğa, sözüm ⁽⁶⁾ birle kerekleri bar mu yok êrse kéter-men. Tercümân alarğa aytkanda ayttılar: Aytkıl, bildürünüz ⁽⁷⁾ bizge ne tiler-siz, nege ünder-siz bizni, elümüzge ne kördi sizni Hâbeşe yerin kıoyup kim sizden ⁽⁸⁾ yırak degüller ‘Acem mülkini kıoyduñuz kim hanları öldi oğlu dağı öldi hanları bu kün ⁽⁹⁾ ebçilerdür. Dağı bizge keldiñiz bizim melikümüz diridür, çerimüz ‘azâmetlidür, sansızdur, ⁽¹⁰⁾ şarlarımız-

dan bir şâr açkanıñız üçün, yâ kentlerimizden bir kent alğanıñız üçün, yâ kal'a⁽¹¹⁾-larımızdan birin alğan üçün, yâ bir çerimizni kaçurğan üçün sağınur mu siz kim barçamuznı ⁽¹²⁾ aldınıñız, yâ sançışuzımnı kestiniz üzeriñizden, yâ ardumuzdağı kıavmümüzden tükendiñiz ⁽¹³⁾ kim biz yulduz sanınça yer taşı sanınça-biz. Dağı bildiriñiz bizge neçük helâl köre-siz bizim birle sançışını **[63a]** ⁽¹⁾ bitigimiz nebimiz birle inanğanıñızdan sonra, dağı tek turdılar. Mu'âz tercümânğa ayttı: Sözlerinden ⁽²⁾ tükendiler mi? Ayttı: Tükendiler. Ayttı: Bildürgil munlarğa kim ilk aytқанım şükr kıılır-men ⁽³⁾ ol Teñrini kim andan özge Teñri yok turur, dağı Muḥammedğa şalavât bérür-men. Dağı ilk sizni ⁽⁴⁾ ündegenim Teñriniñ birlikine imân bergey-siz, Muḥammed nebiniñ dînine kirgey-siz, elçiligine imân béririp ⁽⁵⁾ namâz kılgay-siz, bizim kibi Ka'bege yüzlenip Muḥammed nebimiz töresin tutunğay-siz, hâçlarını ⁽⁶⁾ sındurğay-siz, çakır içmegey-siz, donuz etin yemegey-siz. Bu kez siz bizden, biz sizden ⁽⁷⁾ qardaşlarımız bolur-siz. Dînimizde bizge ne eše sizge dağı oldur, üzerimizge ne eše ⁽⁸⁾ üzeriñizge oldur. Munı kıılmas érseñiz her yılda bizge horluk birle mâl bériñiz, biz ⁽⁹⁾ sizden elümüz tutar-biz. Bu êkki nemedan birin kıılmas érseñiz Teñri yaratқан nemelerden ⁽¹⁰⁾ sizden qabûl kıılmas-biz. Çıķınıñız bizge uruşalım, Teñri aramızda buyurğınça sizni muña ⁽¹¹⁾ ünder-biz. Munuñ birle buyurur-biz dağı kim aytur-siz neçük kirdük eliniñizge Habaşe yerin qoyup ⁽¹²⁾ kim bizden yıraқ degüldür dağı 'Acem elini qoyduқ kim melikleri ölüptür. Aytayım sizge ⁽¹³⁾ ilk sizge kelgenimiz anıñ üçündür kim barçadan yaқın-siz bizge, yok érse barçanıñız **[63b]** ⁽¹⁾ qatumuzda teñ-siz. Bitigimiz bizge alardan tıymaқ birle kelmedi. Teñri bitigimizde bizge buyurdı ⁽²⁾ bulay aytp: **يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلْيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً** ¹ Alardan ⁽³⁾ siz yaқın-siz bizge, sizge başladıқ dağı alarğa bizden bir bölek bardılar, uruşadular.

⁽⁴⁾ Teñriden ümidim bar kim alarğa nuşret bergey, anı birle alarğa açqay düşmânların ellerine bergey. ⁽⁵⁾ Dağı aytқанıñız kim melikimiz diridür, çerimiz uluğdur, kökler yulduzu sanlı yer taşlarınıñ ⁽⁶⁾ sanı-siz, dağı sizniñ üzeriñiz yeñmekden ümidimiz keser-siz, anıñ işi sizge degül ⁽⁷⁾ barça iş Teñriniñ elindedür, buyruğ anıñdur, küç anıñdur, neni boldurmağa tilese ⁽⁸⁾ bol degeç bolur. Sulṭanıñız Heraql bolsa bizim sulṭanımız Teñridür

1 "Ey iman edenler! Kâfirlerden yakınınızda olanlara karşı savaşın ve onlar (savaş anında) sizde bir sertlik bulsunlar." Tevbe 9/123.

'izzet iyesi kim bizni yarattı. (9) Begimiz bir er durur bizden Tenri bitigi birle Muḥammed '*aleyhi's-selām* sünneti birle eylese bizge beg tutunduk⁽¹⁰⁾ üzemizge andan özge kılsa kéterdük. Eger ogurluk kılsa elin keser-biz, zinā kılsa kınar-biz⁽¹¹⁾ Tenrimiz buyurğan kibi. Bizden bir kişini söge ol dağı anıñ kibi söger, yaralı kılsa özinden⁽¹²⁾ töler anı, bizden yaşınmas, bizge ululuğ eylemes, Tenri bergeenden birimizden artuğ almas. Dağı⁽¹³⁾ aytқанınız kim çerimiz inen köpdür eger ol kadar köp bolsa kim yulduzdan artuğ yer taşlarından [64a]⁽¹⁾ artuğ bolsa anar köñül bağlap işenmes-biz, alarğa tevekkül kılmas-biz, düşmānumuz⁽²⁾ üzerine nuşretni alar birle ümīdlenmes-biz. Dağı elden küçden biz er bolur-biz, Tenrimizge⁽³⁾ inanıp anıñ küçine işenip tevekkül kıılır-biz. Neçe az bölekni Tenri 'aziz kıldı, nuşret bērip⁽⁴⁾ kudreti birle anar küç bērdi, üküş bölekni yeñdi. Tenri buyruğı birle neçe köp bölekni⁽⁵⁾ Tenri ḥor eylep sındurdu. Tenri te'ālā Qur'ānda bulay ayttı kim *كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ* ﴿*كَمْ مِنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ*﴾⁽⁶⁾ Dağı aytқанınız kim neçük ḥelāl körer-biz⁽⁷⁾ sançışınızı bitiginiz nebñiz birle inanur erken. Anıñ üçün kim biz nebñiz birle inanur-biz⁽⁸⁾ kim Tenri kullarından bir kııldur, Tenri elçilerinden bir elçidür, anıñ oḥşaşı⁽⁹⁾ Tenri kıatında ādem kibidür. Toprakdan yarattı dağı ayttı *kün fe[ye]kūn* boldı. Aytmas-biz⁽¹⁰⁾ kim ol Tenridür, yok erse Tenriniñ ekinçisidür yā üçünçisidür. Dağı aytmas-biz⁽¹¹⁾ kim Tenriniñ oğlu bar yā evdaşı bar yā anıñ birle özge Tenri bar. *Lā ilāhe illā hūve*⁽¹²⁾ *te'alallāh*. Yalğan sözünüzden 'İsāda siz uluğ küfr sözler-siz. Eger siz⁽¹³⁾ 'İsā ḥaḳkına bizim kibi aytsanız, nebimiz Muḥammed birle inansanız bitiginizde körgeniniz kibi, dağı [64b]⁽¹⁾ biz nebñiz birle inanğan kibi inansanız, Tenri kıatından keltürgeñge ikrār bērseniz, Tenrini⁽²⁾ bir dēseniz ḥiç sançışmas ērdük sizniñ birle. Sizniñ birle barışıp yārānlar⁽³⁾ bolur ērdük, düşmānınızı sizniñ birle buluşup cihād kıılır ērdük.

Aydur. Mu'āz⁽⁴⁾ sözinden tükengende ayttılar Mu'āzқа: Körer-biz aramızda inen yırākdur bir neme qaldı.⁽⁵⁾ Eger qabūl kılsanız anı sizge yaḥşıdır, qabūl kılmāsınız sizge yamandır. Belkā elin⁽⁶⁾ sizge bērelüm dağı Ürdün eliniñ qaramdılından yerlerinize yaqınların bērelüm, dağı kētiniz⁽⁷⁾ şarlarımızdan qalğan yerlerimizden. Dağı üzerinizge bitig yazalım yaḥşı-

1 "Nice az birlik vardır ki, Allah'ın izniyle sayıca çok birliği yenmişlerdir, Allah sabredenlerle beraberdir." Bakara 2/249.

larınızni içinde ⁽⁸⁾ ahalim 'ahdınızni andınızni alalım kim yerimüzden dağı neme tilemegey-siz barışmak birle alğanınızdan ⁽⁹⁾ özge. Dağı 'Acem elini ala körünüz biz dağı sizge küç bërür-biz alarnı kırıp yeninçe. Mu'âz ⁽¹⁰⁾ ayttı: Bu nemelerni kim bizge aytur-siz, bërür-siz barçası elimizdedür dağı barça elinizdekin ⁽¹¹⁾ bizge bërseñiz kabûl kılmas-biz, eger ol üç nemedan birin kılmas érseñiz. Bu sözni Mu'âz ⁽¹²⁾ aytkanda katı yigirdiler dağı aytılar: Biz saña yakınlanur-biz sen yıraqlanur-sen. Tur, bar ⁽¹³⁾ nökerlerine, vallâhi ümidim bar kim tañda sizni tağlarda ülüstürgey-biz kaçırıp. **[65a]**

⁽¹⁾ Mu'âz ayttı: Tağlarda kaçmas-biz yâ barçamızı kırığay-siz yâ yerinizden sizni ħorluk birle ⁽²⁾ çıkarğay-biz. Dağı tura keldi, Ebû 'Ubeydege keldi, bildürdi alar aytkanın özi cevâb ⁽³⁾ bërgeñin. Ol sözde érken Rûm katından bir kişi keldi, Ebû 'Ubeydege ayttı: Bizge bir kişi ⁽⁴⁾ iyabêrdiñ inşâfını kabûl kılmas, barışmağni tilemes, bilmes biz seniñ buyruğın birle midür ⁽⁵⁾ yâ özinden midür. Tiler-biz saña bizden bir kişi iyabêrgey-biz barışmağğa seni ündegey, ⁽⁶⁾ kabûl kılsañ andan saña dağı bizge yağşı bolğay, kılmasañ körer-biz yaman saña bolğay. ⁽⁷⁾ Ebû 'Ubeyde ayttı: Kimni tileseniz iyabêriniz. Bir kişi iyabêrdiler özlerinden uzun boylı, ⁽⁸⁾ kıızıl menizli, kök közli keldi. Müselmânlarğa yetişgende Ebû 'Ubeydeni nökerlerinden bilmedi, ⁽⁹⁾ begler kibi belgüli yerli kişi körmedi, bilmedi Ebû 'Ubeyde anda bar mı yok mı. Ayttı: Ey 'Arab ⁽¹⁰⁾ kavmi beginiz kanı? Ayttılar: Oş budur. Bağtı, kördi Ebû 'Ubeydeni yer üzerine olturuptur, ⁽¹¹⁾ yasın uçasına salıp bir neçe oğlarnı tüzetiñ közler. Ebû 'Ubeydege ayttı elçi: Sen ⁽¹²⁾ mü sen bu kavmnün begi? Ayttı: Ne'am. Ayttı: N[é] [ü]çün yer üzerine olturur-sen, eger kalın ⁽¹³⁾ töşek üzerine oltursañ yâ bisât üzerine Tenri katında seni aşak mı kılğay **[65b]** ⁽¹⁾ érdi, igilikin sendin tıyğay mı érdi?

Ebû 'Ubeyde ayttı: Tenri ħağdan utanmas. Kerti aytkay-men ⁽²⁾ sözün cevâbın. Bu kün bir altun bir aqçağa küçüm yetişmes, yamdan sağıtımdan özge barım ⁽³⁾ yoğtur. Tüne kün nafağağa kerekim boldı, katımda neme yok érdi, bu ħardaşımdan borçka aldım ⁽⁴⁾ Mu'âz üçün aydur. Eger kalın töşekim yâ bisâtım bar bolsa, dağı ħardaşlarım Müselmânlardan ⁽⁵⁾ yalğuzlar tęp üzerine alarsız olturmas érdim. ħardaş Müselmânı yer üzerine olturğay-men ⁽⁶⁾ kim Tenri katında mendin yağşı bolğay. Biz Tenri ħulları yer üzerine yörir-biz, yer üzerine yer-biz, ⁽⁷⁾ yer üzerine yağur-biz. Tenri

katında bizni eksük kılmaz bu hîç, meger müzdimüzni munuñ birle ⁽⁸⁾ Tenrî uluğ eyler, derecemizni yüçe eyler. Tenrimizge kulluk aşaklığın kı-lur-biz, munuñ birle ⁽⁹⁾ keltür gerekli sözünü. Rûm elçisi ayttı: Tenrige tözetmekden sevgüli neme yoktur, yoldan çıkıp ⁽¹⁰⁾ yamanlık kılmakdan Tenrige yig körümlü neme yoktur. Dağı elümüzge kirdiñiz yamanlık küç eylemek ⁽¹¹⁾ körindi sizden. Bilin sözinde ayttı: Kör kim kıyası kıvam yerde yamanlık birle küç eyleseler ⁽¹²⁾ Tenrî alarnı helâk kılar. Dağı men sizge bir söz aytur-men, maşlahatıñız bolğay kabûl ⁽¹³⁾ kılsañız. Her bir eriniñizge êkki altun bêrelim bir körlek birle, saña miñ altun bêrelim, seniñ **[66a]** ⁽¹⁾ üzeriniñizdeki beyge êkki miñ altun bêrelim ‘Ömer üçün aydurlar. Dağı biz-ni koyup kêtiniñiz, yok êrse ⁽²⁾ tileseniz Belkâ yerlerin bêrelim, yerleriñizge yakın bolğan Ürdün elinden yerler birle elinizdağı, ⁽³⁾ şârlarımızdan elimiz-den çıkıñız. Aramızda bitig yazalım biribirimizden kalıñ uluğ ⁽⁴⁾ andlar birle berkinelim kim ol şartқа her birimiz vefâ kılgay Tenrige aytkanın aydur. Bu kez Ebû ‘Ubeyde ⁽⁵⁾ Tenrige şükr kıldı, Muhammedge şalavât keltürdi dağı ayttı: Tenrî bizge peygamber elçisi iyabêrdi, üzerine ⁽⁶⁾ otavcı bitig tüşürdi halâyıknı Tenrileri tapuğına ündemege, buyurdi ‘âlemğa raḥ-metinden ⁽⁷⁾ ayttı alarğa: Kerti Tenrî bir Tenridür, ‘izzet anıñ, ḥikmet anıñ, yücelig anıñ, barça nemeni yaratқан ⁽⁸⁾ anıñ oḥşaşı yoktur. Dağı halâyıqқа buyurdi kim Tenrini bir degeyler *lā ilāhe illallāh* ⁽⁹⁾ anar nöker kıлмағайлар, oğul kıлмағайлар, anıñ birle Tenrî tutunmaғайлар, andan özgege ⁽¹⁰⁾ halâyıq tapıñan barçası anıñ yaratқанıdur. Dağı peygamber ‘aleyhisselām bizge buyurdi: Kâfirlerge ⁽¹¹⁾ kelseniz Tenrî birlikine, nebî elçiligine, Tenrî ka-tından keltürgen buyruqlarğa ündeniniñiz. Tmān ⁽¹²⁾ bêrseler, ikrār kılsalar kertilep kıardaşlarıñızdur, dîniñizde sizge ne êse alarğa dağı oldur, ⁽¹³⁾ üze-riniñizge ne êse üzerelerine oldur kim kılmasa, cizyeni ḥorluk birle bêrmese, uruşuñuz **[66b]** ⁽¹⁾ kırınıñız alarnı. Sizden ölgen şehîddür, Tenrî katında uç-makda tena‘umda, düşmāniñiz ölüsi tamuda-⁽²⁾-dur. Êşitgeniniñizge kabûl kılsañız mendin yahşıdur sizge, eşitmes êrseniz çıkıñız bizge, uruşalım ⁽³⁾ Tenrî aramızda buyurğınca. Rûm elçisi ayttı: Mundan özge birle ḥoşnıd bolmas-siz. Ebû ‘Ubeyde ayttı: ⁽⁴⁾ Ne‘am. Rûm elçisi ayttı: Vallāhi aytkanı-mızdan eksükni tilegey-siz, tapmaқay-siz. Dağı yörüye bêrdi ⁽⁵⁾ elin kökke köterip aytur: İlāhi bu Müselmānlarnı inşāf kılduқ, kabûl kılmadıлар, İlāhî

bizni ⁽⁶⁾ nuşret kılğıl üzerelerine. Ebû 'Ubeyde ol sâ'at tura keldi, halâyıkça buyurdi kim tañ birle ⁽⁷⁾ tuğlarıñız astında yığılıp turuñuz, uruşğa yaraqlanıp. Halâyık dağı barçası alay kıldılar.

Ebû 'Ubeydeniñ bitigi 'Ömerğa.

Bildürür kim Rûm kavmi Fihl degen yerde tüşüp turlar. ⁽⁹⁾ Teñri ku-lı mü'minler begi 'Ömerğa Ebû 'Ubeyde Cerrâh oğlından selâm üzeriñe. Dağı men şükr kılur-men saña ⁽¹⁰⁾ ol Teñrini kim andan özge Teñri yok turur. Andan soñ Rûm dan bir bölek keldiler Fihl ⁽¹¹⁾ degen yerde qondılar, Şâr kavmi alarğa bardılar, dînleri üzerine 'Arabdan bolğanlar dağı. ⁽¹²⁾ <dağı> Maña ıyabêrip aytılar kim çıkqıl elimizden kim buğdaynı, arpasını, yemişlerni, üzümlerni bitürür, ⁽¹³⁾ siz bu elge lâyıq degül-siz, eliñizge barıñız açlıq dermendelik eli. Eger kêtmeseniz kelür-biz [67a] ⁽¹⁾ sizge bir neme birle aña qarşu tura almas-siz, dağı Teñrige 'ahd bérür-biz kim biriniz qoymağay-biz. ⁽²⁾ Alarğa cevâbım bu boldı kim aytkanıñız elimizden çıkıñız kim anar lâyıq degül-biz, muhâldür ⁽³⁾ kim andan çıkqay kirgenimizden soñra, Teñri eliñizden alıp bérğenden soñra. Yeryüzi ⁽⁴⁾ şârları birle Teñriniñdür, hanlarınñ hanıdur, yer mülkini kimge tilese bérür, kimden ⁽⁵⁾ tilese alur, kimni tilese 'azîz kılur, kimni tilese hor kılur. Elimiz üçün aytkanıñız kim ⁽⁶⁾ açlıq, dermendelik elidür, kérçek aytañız. Teñri anıñ ornına bizge eliñizni bérdi, ⁽⁷⁾ inçke dirlikli uçuz bahâlı, öküş yemişli el. Sağınmañız eliñizni sizge qoyup kéter-biz. ⁽⁸⁾ Bizge turuñuz, vallâhi kelmeğimizni sizden tıymas-biz tursañız sizge. Alarğa yaraqlanıp çıkadurğanda ⁽⁹⁾ bu bitigini yazdım sizge. Teñrige tevekkül kılıp buyruğına râzı bolup nuşret bérmeğine inanıp ⁽¹⁰⁾ alarğa barıp uruşur-men. Teñri bizden mü'minlerden köre bilmegen düşmân elini ⁽¹¹⁾ yıraç eylesün, dîn-i İslâm ehlini nuşret kılsun 'izzet birle, keñez açış içün özinden alarğa ⁽¹²⁾ yücelengen nuşret børsün.

Dağı bu bitigni Şâm ehlinen bir Nabatî kişige bérdi, dağı aytı bu bitigni ⁽¹³⁾ mü'minler begi 'Ömerge yetkürgil. Dağı çerisi birle Rumğa tura keldi, yöridi Rûmğa yaqın turdı. [67b] ⁽¹⁾ Müselmân atlıları Rûm çerisine qarşu çıktılar, Rûmdan kimesne Müselmânlarğa çıkmadı, ⁽²⁾ Müselmânlar dağı qayttılar, ol kün uruş bolmadı aralarında.

‘Ömer bitigni ol Nabatî kişi ilette, ⁽³⁾ bardı. Ebû ‘Ubeyde anı kün ilkinde ıyabêrdi ol kün soñına degin qaldı kim körgey sançıñız ⁽⁴⁾ soñı ne bolur. Bitig birle ‘Ömerğa yetişkende ‘Ömer ayttı bilür mü sen yâ eşittin mi Müselmânlarğa ne boldı? ⁽⁵⁾ Ebû ‘Ubeyde maña bildürdi kim bitigini ıyabêrgen kün kâfırlerge uruşmağa baradur êrdi. Bitig keltürgen ⁽⁶⁾ ayttı: Ol kün yörimedim Müselmânlar kaytmayınça. Rûmğa atları birle yörیدiler, Rûmdan kimesne ⁽⁷⁾ Müselmânlardan dağı uruşmadılar, Müselmânlar çerilerine kayttılar köñülleri hoş, hâlları ⁽⁸⁾ tüz, düşmânlarına yürekli. ‘Ömer ayttı seni Ebû ‘Ubeyde bitig birle kün ilkinde ıyabêrdi nüçün kün ⁽⁹⁾ soñında çıqtıñ? Aydur, sezdim kim mendin sorısar-sen sorğanıñnı, sevdüm kim biligim ⁽¹⁰⁾ bolğay mendin sorğanıñ nemedin. ‘Ömer ayttı: Vâ-lek, dîniñ nedür? Ayttı, Naşrânî. Anı uşlu kördi ⁽¹¹⁾ ayttı: Vâ-lek oş bu körgenim uşşuñ seni İslâmğa köndermes mü? Dağı İslâmğa tiledi ‘Ömer anı dağı ⁽¹²⁾ ayttı, Vâ-lek Müselmân bolğıl, saña yaşıdır. ‘Ömer alnında imânge keltürdi, Müselmân boldı igilerden. ⁽¹³⁾ Anda ‘Ömer ayttı: Şükr ol Tenrige kim İslâmğa kimni tile[se] könderür, tilese İslâmnnı bilmek köñüllerinde [68a] ⁽¹⁾ eyler.

Dağı Ebû ‘Ubeyde bitiginiñ cevâbın ‘Ömer bulay yazdı dağı ol Müselmân bolğan Naşrânî ⁽²⁾ êrken birle ıyabêrdi:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Tenri kılı, mü’minler begi ‘Ömerden ⁽³⁾ Ebû ‘Ubeyde Cerrâh oğlına selâm üzeriñe, dağı şükr kılur-men saña ol Tenriñi kim andan ⁽⁴⁾ özge Tenri yok turur. Bitiginiñ maña yetiştı, Rûm saña ürküp kelgenlerin, tüşken ⁽⁵⁾ yerlerin, elçileri birle saña ol söz êkenlerin sen alarğa cevâbların kaytarğanıñ. Kerti ⁽⁶⁾ bahân birle tıqtıñ qolayıñnı taptıñ. Bu bitigim sizge yetişkende yenmiş bolsañız Tenrinin ⁽⁷⁾ igilikin bizge sizge köp anar-biz, eger yenilmiş bolsañız kayğu yemeniz, küçsüzleyin bolmañız, ⁽⁸⁾ pusup kalmañız, yüçe yenen sizsiz. Şâm Tenri evidür, sizge açısar bizden nebî aleyhi’s-⁽⁹⁾selâm sözini kertilep. Şabur kılınıñız, Tenri şabur kılğanlar birledür, dağı bilgil kim ⁽¹⁰⁾ kaçan düşmânıñnı tapuğında Tenri birle küçensen alarğa dağı Tenri sendin şıdık bilse, ⁽¹¹⁾ saña nuşret kılur düşmânıñ üzerine. Düşmânlarınıñ tapqanda ayttıl: İlahî dîne nuşret kılguçı-⁽¹²⁾sen, evliyâlarına ‘izzet bêrgüçi-sen eskiden bu küñge degin. İlahî nuşretlerin sen başlağıl, ⁽¹³⁾

kolaylı bitişlerin sen bitürgil, özlerine koymağıl, küçsüz bolurlar kılguçları [68b] ⁽¹⁾ sen bolğıl, belânı alardan kaytarğuçı sen bolğıl yarlıgamağın birle kim sipâslı uluğ-sen. Êlçi ⁽²⁾ Ebû 'Ubeydege kayttı 'Ömer bitigin alıp. Ebû 'Ubeyde ol kün kim êlçini ıyabêrgenden sonra êkkinçi kün ⁽³⁾ Hâlid Velid oğlını atlularını başlatıp ıyabêrdi Rûm birle uruşmağa. Ebû 'Ubeyde yayaqlarını ⁽⁴⁾ alıp kaldı. Hâlid nökerleri birle Rûmğa karşı çıkķanda Rûmdan dağı uluğ köplük ⁽⁵⁾ atlular çıktılar, Hâlid şarı yöridiler. Hâlid Kays Hübeyre oğlına ayttı: Tepkil munlarğa. Anıñ ⁽⁶⁾ üçün kim Kays şarp küçlü eren êrdi, düşmânğa hışmı katı êrdi, uruşlarına Hâlidten sonra ⁽⁷⁾ biligli êrdi. Rûmğa tepkende alar dağı Kaysğa teptiler, katı uruştılar. Bu kez Rûmdan yana atlular ⁽⁸⁾ köplük çıktılar, Hâlid Meysere Mesrûk oğlına ayttı: Çıkķıl bu atlularğa. Meysere çıktı. Alar birle ⁽⁹⁾ katı uruştı. Yana Rûmdan atlular çıktılar, ol êkki atlular çıkķança köplüki, dağı artuķ ⁽¹⁰⁾ keşişlerinin bir alpı başlap yöriye keldi. Hâlidğa yakın kelgende atlularının buçuğına ⁽¹¹⁾ buyurdi, Hâlid üzerine teptiler, Hâlid nökerleri birle yerinden çıkķanmadı. Bu kez kalğan atluların ⁽¹²⁾ dağı teptürdi Hâlid üzerine, yana Hâlid nökerleri birle yerlerinden çıkķanmadılar. Bu kez atluların ⁽¹³⁾ barçasın katına yığıp bir uğurda teptiler Hâlid üzerine, yerinden teprete bilmediler Hâlidni. [69a] ⁽¹⁾ Rûm keşîşi bulay körgende çerisin alıp kayttı. Hâlid nökerlerine ayttı: Rûm küçinden ⁽²⁾ yêttiklerinden körgeñizden özge neme kalmadı, benim birle tepiniz êy İslâm ehli bir uğurda, ⁽³⁾ dağı ardlarına tüşünüz, koymañız alarnı, Teñri rahmeti sizge. Bu kez Hâlid nökerleri birle tepti ⁽⁴⁾ Rûmğa, özine karşı turğanlarını sindurup açabêrdi. Kays Hübeyre oğlu dağı özine ⁽⁵⁾ yakın bolğanlarını sindurup kaçurdi, Meysere dağı alay kıldı. Müselmânlar ardlarına ⁽⁶⁾ tüştiler, biribir üzerine sindurup kırarlar kalğanları çerilerine kaçıp kirginçe. ⁽⁷⁾ Bu kez Müselmânların atluları kayttı nuşret birle düşmânları üzerine. Bu kez Rûm kördiler neçük ⁽⁸⁾ rüsvây kaçış kaçtılar, neçük kırıldılar, köñülleri bozuldi, yürekleri ilindi, ⁽⁹⁾ Müselmânların heybeti köñüllerinde kirdi, katı korktılar, belâğa battılar. Müselmân çerileri yana ⁽¹⁰⁾ köñülleri şad bolup közleri aydın bolup kayttılar. Ebû 'Ubeyde katında yığıldılar, ⁽¹¹⁾ sevinüp kim Teñri körküzdi Müselmânlarğa yarı bergeñin düşmânları üzerine. Hâlid ayttı ⁽¹²⁾ Ebû 'Ubeydege: Kâfirler atluların sindurup kaçurğanımıznıñ heybeti korkuğ barçasının ⁽¹³⁾ yüreğine kirdi, barça Rûm çerisinin yürekleri êmdi korkuğ

toludur yana bir munıñ kibi [69b] ⁽¹⁾ sınmağdan. Tañ birle yana bir uruşım munlar birle, sınmağ korkuğı köñüllerinde taze bar ⁽²⁾ érken. Eger uruşların bir neçe kün koyar bolsañ, bu korkuğunıñ açığı köñüllerinden ⁽³⁾ kêtgey, bizge yëniledin yüreklengeyler. Ebû 'Ubeyde ayttı: Barıñız tañda anıñ kibi kılıñız, Teñri bereketi ⁽⁴⁾ üzerine. Ebû Taybetü'l-Kaynî aydur: Fihl uruşı küninde qavmüm Qayn oğlanları bar érdiler, dağı ⁽⁵⁾ birgelerine ol kün Lahm, Cüdâm, Ğassân, 'Âmile, Quzâ'a kökleri Müselmân birle boldılar. Bu ulus-⁽⁶⁾-lardan ol kün uluğ köplük halâyık bar érdi, Müselmânlar munlar birle küçlendiler düşmânları ⁽⁷⁾ üzerine.

Aydur dağı Rümğa uzatmağdan sevgüli neme yok érdi, uruşmağnı kéc koyup meded kelmegine ⁽⁸⁾ baqarlar. Müselmânlarğa tizletip alar birle uruşmağdan sevgüli neme yok érdi. 'Abdullâh Qurţ oğı ⁽⁹⁾ aydur: Ol kèche kim értesinde Fihldeki Rümğa Müselmânlar çıktılar, ol kecenin sonına yakın ⁽¹⁰⁾ Ebû 'Ubeyde tura keldi, halâyıknı tüzetti, sançışka qulavuzladı. Tañ atqınça tañ namâzın qarañuda ⁽¹¹⁾ kıldı halâyık birle. Oñ qol başın Mu'âz Cebel oğlın qoydı, sol qol başın Hâşim 'Utbe oğlın ⁽¹²⁾ qoydı, yayaqlar üzerine Sa'îd Zeyd oğlını qoydı, atlılar üzerine qutlu topuqlı Hâlid Velîd ⁽¹³⁾ oğlını qoydı. Dağı Ebû 'Ubeyde atlandı, şaflarnı birbir sınçıladı, tegme tuğnuñ böleki qatında [70a] ⁽¹⁾ turup ayttı: Teñri qulları Teñriden nuşretni şaburluq birle alıñız, Teñri şabur qılğanlar ⁽²⁾ birledür. Teñri qulları men sizge sevünçilik qılur-men ölünüzge şehîdlik müzdi tiriñizge ⁽³⁾ nuşret müzdi birle. Dünyâ baylığı köñülünüzni tölendirinüz, uruşmağa sünüler birle sançışmağa, ⁽⁴⁾ qılıçlar birle urmağa, oqlar birle atmağa, ğarım birle tutuşmağa. Vallâhi Teñri qatındağı hayrga ⁽⁵⁾ yetişilmes illâ tapuğ birle küçeyde şaburluq birle, râzılığın tilemek birle. Yana yetişilmes ⁽⁶⁾ munlarğa illâ Teñriniñ tilegi birle. Dağı halâyıknı Rüm şarı birbir yörüttü, Müselmânlar sevinüp ⁽⁷⁾ düğün eylep yörürler, düşmân şarı köñülleri hoş, çevük, düşmânlarına tiz.

⁽⁸⁾ Bu kez Hâlid ilgeri yörirdi atlılar birle, Rüm üzerine baqtı, Rüm özın körgende qarşu ⁽⁹⁾ çıktılar atlıları yayaqları birle dağı ayttılar: 'Arablar at üzerine bizden alpdurlar, ⁽¹⁰⁾ atlarımız 'Arab atlarına töze almas. Müselmânlarğa atlılar yayaqlar birle çıkıñız. Anıñ üçün ⁽¹¹⁾ kim Hâlid uzağı kün atlıların sindurup qaçurmuş érdi, anıñ üçün yayaqlarnı dağı ⁽¹²⁾ birgelerine

çıkardılar. Barçanı beş şaf tüzdiler, tegme şafnıñ bir uçı bir uçından ⁽¹³⁾ körünmes, elli minge yakın irdiler. İlk şafların her atlunu êkki yayağ arasında [70b] ⁽¹⁾ tüzdiler, biri okçı biri süñüçi êkki ulu yanlı kalkanlarını ilgeri dağı üç şaf yayağlar ⁽²⁾ barçası, dağı Müselmânlar şarı yöridiler. İlk munlarğa Müselmânlardan karşı çıkkan ⁽³⁾ Hâlid êrdi atlılar birle. Rûm anıñ kibi tar tizilip keldiler, Hâlid hîç tepmege açuğ yêr tapmas. ⁽⁴⁾ Dağı munlar ok birle Hâlidni ata ata yörürle[r] Müselmânlar şarı, Hâlid dağı nökerleri birle kötün ⁽⁵⁾ kötün kayttılar atlarının şağrısı erenlerinin töşlerine yetkinçe. Bu kez Hâlid Kays Hübeyre oğluna ⁽⁶⁾ ıyabêrdi kim atlılarının birle Rûmnun sol kolu şarı barğıl dağı üzerine tepkil. Dağı ⁽⁷⁾ Meysere Mesrûk oğluna ıyabêrdi kim atlılarını bir bölek yığgıl dağı şaflarının karşıısına ⁽⁸⁾ tura barğıl, kaçan körseñ kim teptük alarğa şafları bozulğanda karşılarında-kilerge ⁽⁹⁾ tepkil. Hâlid atlılarını üç bölek bölmiş êrdi, bir bölekni Kays Hübeyre oğluna koştı, birin ⁽¹⁰⁾ Meyserege koştı, birin özi alıp qaldı. Bulay bolğanda Hâlid Rûmnun on kolu şarı ⁽¹¹⁾ bardı, dağı yokkarıdan çıktı üzrelerine. Rûm dağı atlılar çıkardı yokkarı Hâlidğa anı ⁽¹²⁾ eglemek için. Hâlid tek turdı özine yakın kelginçe ayttı: Allâhu ekber, yayağlarından Tenri ⁽¹³⁾ çıkarabêrdi sizge. Hâlid kötün kötün kaytkanı bu işlerni kılğanı barça yayağlarından atlıların [71a] ⁽¹⁾ ayırmağ için êrdi. Bu kez Müselmânlarğa ayttı: Muḥkem katılığ birle tepñiz üzrelerine. Dağı ⁽²⁾ atlıların sançıladı Hâlid, dağı tepti nökerleri birle sindurdu, alarnı kaçurdu kırdı. ⁽³⁾ Köñülleri tilegen kibi kılıçların süñülerin yörittiler, düşmânların kırıp öküş ⁽⁴⁾ halâyıknı yıkip on kollarına yetişmesden burun. Kays Hübeyre oğlı dağı sol kolğa çıktı, ⁽⁵⁾ Hâlidğa kılğanlar kibi öküş atlılar çıkardılar Kaysğa. Tekbîr keltirip tepti alarğa, ⁽⁶⁾ sindurdu, kırdı, kaçurdu, kırılğanları katı köplük êrdi. Vâsile Eska' oğlı ⁽⁷⁾ Kaysnıñ atlılarından êrdi, bir alp keşiş çıka keldi Vâsilege, Vâsile anı tepkende ayttı:

- (8) Êkki arslan bu tarlıqda körgil neçük
Biribirge kükrep uruşur çevük
- (9) U[ru]şmağda muḥkem kılıç kılğanı
Anıñ tenj kılur-men İlâhım anı
- (10) Körüp açkay emdi bu şek bek yüzün
Kerekimni tapsam komas-men özin

(11) Dağı keşîş birle uruştı, urdı keşîşni öltürdi, dağı nökerleri birle
 ortalıklarına (12) tepti, kaçurdi, çerilerine tıktı, dağı karşılarına turdı.

Hâşim ‘Utbe oğlu aydur: Vallâhi (13) ol kün atlarımız üzerine katı kork-
 tuş, Tenri düşmân atları üzerine atlarımıznı [71b] (1) nuşret kılığanda halâ-
 yıknı ündedim kaytma Tenriden yaçanmak birle halâyıkka buyurdum. (2)
 Dağı atımdan tüştüm tuğumnnı titrettim dağı aytım: vallâhi tuğumnnı düş-
 mânlar şafında (3) tikmeyinçe kaytmas-men, kim tilese kelsün birgeme kim
 tilemese kalsun. Hâşim aydur: Vallâhi tuğum (4) nökerlerinden kimesne
 ortalğanı bilmen, düşmânlar şafına yetişkende okladılar bizni, tizle[ri]miz (5)
 üzerine çöktük, dağı ortalğanları karşı tuttuş, dağı şafğa kirerge yakın nö-
 kerlerimden (6) ilgeri teptim, aytım: Fedâ bolayım sizge katılığ birle tepinüz
 munlarğa, dünyânın âhıretnin baylığı (7) budur. Dağı kireberdim munlarğa
 nökerlerim birle, bir uluğları meni tepe karşı keldi, süñüm (8) birle revân
 sançtum, öltürdüm. Dağı kılıçlar birle uruştuş şaflarının içinde (9) bir sâ‘at.
 Hâlid Velîd oğlu dağı sol kolları üzerine tepti, muhkem kılay kırdı, şafların
 bozdı (10) Hâlid yarıdan benim yarıdan, Ebû ‘Ubeyde dağı yayaklar birle,
 ortalğan Hâlid yarığı atlılar birle tepti, (11) barça şafları bozuldı, köpi kırıldı,
 ortalğanı kaçtı. Mâlik aydur: Bir kişi bar êrdi (12) aramızda igilerden uluğ
 yerli. Aydur: Köñülümde aytım, aydurlar kim bu ‘Arab uluğı Ebû ‘Ubey-
 deni (13) şâdık eren derler, vallâhi muñar barayım, nökeri bolayım, andan
 öğreneyim. Aydur: Tegme çerige çıkşa [72a] (1) birgesine çıkar êrdim. Ol
 kün çıkışanda yanına kışıldım, kördüm halâyıknı öğütler. (2) Aydur: Tenri
 kulları Tenrinin evliyâları bolunuz, Tenri katındağı hayrnı dünyâ hayrın-
 dan (3) katı tileñiz. Biribirinüzge işenmenüz çözüdür-siz, her birinüz nökerine
 yan bêsün, dağı (4) Tenri müzdin tilegen kirişin kiriñiz. Düşmânıñız bâtil-
 ları üçün sizden şaburlı bolmasun (5) haqqıñız üçün, dağı halâyıknı başlap
 tepti. Aydur: Kays Hübeyre ol kün üç kılıç toğrandı (6) elinde dağı on yeddi
 süñü uruşda. Aytur êrdi bu sözlerni:

(7) Yıraklanmasun her tepingen yigit
 Köñüli ötgen şaburlı şâbit

(8) Kim atların üzre tirilgen eren
 Tepingende arslan teg özin atan

- (9) Mücâhid erenler bulay ok kerek
Ölümünden çäre yok ne kaygu yemek

(10) Sâlim Rebî'a oğlu aydur: Ol kün Meyser e hamle kılğanda birgesine erdim, atlularda çeriniñ ⁽¹¹⁾ ortasına teptük, şafları ondan soldan bozula başladı ortadağılarğa ⁽¹²⁾ yetişmedi, alar dağı bizge turdılar, bizim birle çatı sançıştılar. Meyser e atından yıkıldı, ⁽¹³⁾ men dağı birgesine yıkıldım, atım kaç a b erdi, dağı Meysereni bir Rūmlı kuçaqladı bir sâ'at [72b] ⁽¹⁾ küreştiler sonra Meyser e yıktı dağı öltürdi. Bir dağı keldi Meysereni kuçaqladı, ⁽²⁾ bir sâ'at küreşti Meysereni yıktı, dağı töşi üzerine olturdi. Meyser e üstinde erken ⁽³⁾ kılıç birle çaldı, Rūmîniñ kellesin uçurdi, öltürdi. Dağı tura keldi bir mel'ün, ⁽⁴⁾ keldi meni bir uruş urdi, tizgindürdi meni, Meyser e anı kördi, urdi, öltürdi. ⁽⁵⁾ Bu kez çatı köplük yığıldılar üzerimizge, bizni ortada aldılar. Çaremiz qalmadı, ölümizni ⁽⁶⁾ kördük munlarınñ elinden, kırılmağumuz qalmadı, bildük biribirimizge helâl-⁽⁷⁾laştuq ş ehadet keltirip. Köre-biz Müselmānlarınñ tekbir birle āvāzları şafları bizge ⁽⁸⁾ yakın keldiler, tuğları üzerimizge köründiler, arqamız küçlendi qardaşlarımız ⁽⁹⁾ Müselmānlar birle. Dağı biz tarğattıq çatımızdağılarını, Hālid dağı on qol şaridan tepti munlarğa, ⁽¹⁰⁾ biribir üzerine sındurdi çerilerine kaçırıp körkinçe.

Nevfel Müsāhık oğlu aydur: ⁽¹¹⁾ Ol kün Hālid Velid oğlu uruş uruştı, Müselmānlardan kimesne anıñ kibi kimesne uruşmadı, ⁽¹²⁾ bir uluğ tañsuq alplıq erdi sözlemege. Dağı şafların sançıl ap teper erdi aralarına ⁽¹³⁾ kirginçe, dağı uruş uruşur bar çerini kırıp tarğatğınça. Ol kün teg belgüli Rūm [73a] ⁽¹⁾ alplarından on bir erni öltürdi, Rūm birle uruşğanda aytur erdi:

- (2) Kırar-men munlarını kılıç birle baq
Ne atlı qoyar-men ne kelgen yayaq
- (3) Tmānı çatınıñ uruşını kör
Anıñ teg kılıç birle kırıl kevür
- (4) İlāhım küçi birle tepken eren
İdiniñ rızasına cānın satan
- (5) Aña qarşu turğanı kılğay deper
Ne kurtulğay andan kaçanlar meger

(6) Sehl Sa'd oğlu aydur: Mu'âz Cebel oğlu on alp kırdı ol kün, katı hışm kösterdi (7) kâfirlerge ol kün. Dağı Müselmânlarğa aydur êrdi: Ey İslâm ehli bu kün küçe yana turunuz, (8) sonrağı künlerde şâd bolunuz. Bu kün köz yumup düşmânınızğa yürekli kırt arslanlar (9) kibi tepiniz, tuğlarınızdan ayrılmanız, şaflarınızdan bozulmanız. Dağı düşmânınızı (10) elinizde sürünüz, mâlların talamak birle eglenip biribirinizden ayrılmanız. Korkar-men bizni (11) tarğanmış körseler yığılıp üzerinizge kayt kaylar dağı sizni kolaysız eylegeyler. Ol kadar (12) sançışınız ilgeri ilgeri tilep anja degin bir tizilmiş şafları kalmağay, bölekleri (13) barça tarğanğay. Müselmânlar dağı aytkanı kibi kıldılar. Bu kez Rûm şafları bozula bozula [73b] (1) kötün kötün kayttılar, Müselmânların aılları düşmânların kıra kıra kıvdılar. Çerilerine (2) yetişkinçe beş minin kırdılar, çerilerinin ortasında kirdenden sonra êkki minin (3) kırdılar. Dağı Müselmânlar munlarını kaçura kaçura Fihl degen yerge tıktılar êkki min esirni (4) algandan sonra. Ebû 'Ubeyde êkki min yesirni kırdı, dağı çerilerinin mâlların barça taladı. (5) 'Abdullâh Kırt oğlu aydur: Ol kün 'Amr Sa'îd 'Âş oğluna uğradım, birgesine yeddi (6) sekkiz eren bar Müselmânlardan, dağı özi ilgeri düşmân şarı Müselmânlarğa eşittüre (7-8) aydur: *يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُولُوهُمُ الْأَدْبَارَ وَمَنْ يُؤْمِدْ دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ* (9) Dağı aydur: Vallâhi uçmak körklü ornanmağdur, uçmak anığdur kim bu kün (10) cânını satar Tenri-ge dağı uruşur Tenri yolında. Dağı çağırıp aydur: Kıtuma keliniz ey (11) İslâm ehli, men 'Amr Sa'îd 'Âş oğlu-men. Kaçmanız Tenri sizni körer, Tenri kimni körse (12) dîni nuşret kıлмаğından kaçır anı yig körer. Tenriden uyalınız kim sizni körgey yig (13) körgenni şeytânğa fâ'at kıılır-siz, özine 'âşî bolur-siz erhamerrâhimin êrken. 'Abdullâh [74a] (1) Kırt oğlu aydur: Ol kün düşmân üzerimizge bir katı hamle kıldılar, nökerlerden meni (2) ayırdılar. 'Amr Sa'îd 'Âş oğluna keldim bu sözni aydur êrken. Köñlümde aytım (3) vallâhi men bu kün bu çeride nebîniñ eski dostlarından munıñ kibi eren tapman. Dağı (4) körer-men özini neçe Rûmlı ortada almışlar, teptim alarğa, birin öltürdüm sünjüm (5) birle sançıp, kalğanı kaçttılar. Kel-

1 "Ey iman edenler, savaş düzeninde iken kâfirlerle karşılaştığınız zaman sakın onlara arkanızı dönmeyin (savaştan kaçmayın). Savaş taktiği olarak düşmanı vurmak için çekilme ya da diğer bir birliğe katılmak durumu hariç- böyle bir günde her kim onlara arkasını dönerse mutlaka o, Allah'ın gazabına uğramış olur. Onun varacağı yer de cehennemdir. Ne kötü varılacak yerdir orası!" Enfal 8/15-16.

dim 'Amr yanında turdum dağı ayttım: Ey Kana'lı atası oğlu, bilür mü sen ⁽⁶⁾ meni? Ayttı: ne'am ey Şakîf kardaşı. Ayttım: Alardan aşmas, kardaşlar konşular hulefalar, men Şümâle ⁽⁷⁾ kardaşı 'Abdullâh Kurt oğlu. Ayttı: Merhabâ senin birle, sen İslâm'da kardaşım-sen. Vallâhi ⁽⁸⁾ şehîd bolsan Tenri tanuqluğu yeter saña tanuqluk kılğay-men eger maña şefâ'at ⁽⁹⁾ bérilse meni kılğay-men.

Aydur: Yüzine baktım, körer-men kaşı üzerine urulmuş kılıç ⁽¹⁰⁾ birle, kan közlerin toldurmuş, közlerin açma almas. Ayttım: Beşâret bolsun saña, Tenri ⁽¹¹⁾ bu yaradan sağ kılısar, Müselmânlarğa nuşret bériser. Ayttı: Nuşretni Tenri İslâm ehline tiz tüşürdi, ⁽¹²⁾ maña bu uruşni tiz ıyabêrdi şehîdlikini munıñ kibi dağı bir ıyabêrdi. Vallâhi bu tégremdeki ⁽¹³⁾ kırılğanlar bolmasa bu düşmânğa barğay êrdim uruşğay êrdim Tenrime yetişkinçe. Dağı aydur: [74b] ⁽¹⁾ Ey kardaşım şehîdlik müzdi Tenri katında inen uluğdur, dünyâdan kimesne sağ kurtulmas. Bu sözni aytkınça bolmadı Rûmdan bir bölek bizge teptiler, barça Müselmânlardan ⁽³⁾ ilgeri özi tepti, bir sâ'ate kılıç birle uruştı, dağı toz koptı. Biz dağı teptik, alardan ⁽⁴⁾ bir neçeni yıktık. Körer biz 'Amr Sa'îd 'Âş oğlu yıkılmış yatır, ottuz kılıç yarası bar toğramışlar ⁽⁵⁾ anıñ üçün kim katı yigirdiler üzerine uruşmağı katılığınan, Tenri rahmeti aña. Ol kün ⁽⁶⁾ Sa'îd Hâriş oğlu dağı şehîd boldı, Hâriş Hâriş oğlu dağı şehîd boldı. Munlar Kureyşden ⁽⁷⁾ êrdiler, dağı Müselmânlar yerlerini aldılar, kâfirler kaçıp kal'ala[r]da şğındılar. Köpi ⁽⁸⁾ kırılğandan sonra Müselmânlar Ürdün karası yerleri, kentleri aldılar, dağı aları kıştamağa kondılar. ⁽⁹⁾ Bu kez Rûm yalbarıp tüşmege emân tileye başladılar, Ebû 'Ubeyde dağı bu bitigni yazıp 'Ömer Haţţâb ⁽¹⁰⁾ oğlına ıyabêrdi.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Tenri kulu mü'minler begi 'Ömer Haţţâb ⁽¹¹⁾ oğlına Ebû 'Ubeyde Cerâh oğlından selâm üzerine. Dağı saña kılur-men ol Tenrini kim andan ⁽¹²⁾ <andan> özge Tenri yok turur. Andan son şükr ol Tenrige kim Müselmânlar üzerine nuşret ⁽¹³⁾ indürdi, kâfirler üzerine hışmın indürdi. Mü'minler begine bildürür-men Tenri anı tüzetsün [75a] ⁽¹⁾ kim Rûm birle tapıştuğ, inen köplük halâyık yıgmışlar, bizge tağlar başından tenizler ⁽²⁾ yaqasından anıñ kibi koyulup keldiler, sağındılar kimesne alarnı yerñmes. Bizge karşı ⁽³⁾ çıktılar, bizni başnıp üzerimizge teptiler. Biz dağı Tenrige

tevekkül kılduğ, tilegimizni anı ⁽⁴⁾ köterdük, *hasbinallâhu ve ni'me'l-vekîl* aytıttık. Atılularımız birle erenlerimiz birle alarğa ⁽⁵⁾ teptük, aramızda uruş kün çolumında boldı. Teñri şehîdlikni bir neçe Müselmânlarğa bérdi, ⁽⁶⁾ alardan 'Amr Sa'îd 'Âş oğlu dağı Teñri kâfirler yüzini şudret eli birle urdı, sindurdi. ⁽⁷⁾ Müselmânlar ardlarına kıra kıra tüştiler, yesirler kıldılar, qalğanı kaçıp qal'alarına ⁽⁸⁾ şıgındılar. Müselmânlar çerilerin taladılar, şâr-ların aldılar. Teñri kâfirlerini tepelerinden ⁽⁹⁾ indürdi, köñüllerine qorquqñı saldı. Mü'minler begi, sen dağı qatındaki Müselmânla[r] şükr ⁽¹⁰⁾ kılıñız Teñrige, dînni nuşret qılğanğa, kâfirler üzerine mü'minlerge qolaylı bitiş bitürgeñge. Teñrige ⁽¹¹⁾ alğış kılıñız, sağılığımız tamāmına bergeñ ni'metniñ artuqluğına, vesselâm.

Aydur, qaçan Fihl ⁽¹²⁾ ehli kördiler kim Müselmânlar Ürdün yerleri Müselmânlar elinde boldı, yalbardılar kim kıрмаğay, ⁽¹³⁾ barışğaylar, cizye mālın bergeyler, Rūmdan bolğan Rūmğa kêtgey. Müselmânlar dağı [75b] ⁽¹⁾ munuñ üzerine barıştılar, alarğa bitig yazdılar. Bu kez qal'aların açtılar, Müselmânlar qatına ⁽²⁾ tüştiler. Ol yılda kim Rūmdan érdi Rūmğa ketti, kentlileri kentlerinde qaldılar, ⁽³⁾ evlendiler, tölendiler. Dağı Ürdün qarası yerlerin kentlerin Müselmânlar emānsız qılıç birle aldılar, ⁽⁴⁾ Müselmânlar-dan bir bölek aytı: Munlarını üleşelim, biri aytı: Qoyalım.

Ebū 'Ubeyde 'Ömer Haţţāb oğlına ⁽⁵⁾ bu bitigni bulay yazıp bildürdi:

Bismillāhirrahmānirrahīm.

Andan soñra ⁽⁶⁾ uluğ ni'met iyesi, igilikni artturğan minnet iyesi Teñri, Müselmânlarğa Rūm yerlerin bérdi ⁽⁷⁾ açıp. Müselmânların bir eri aytı: Munlarını yerlerinde qoyalım 'imāret qılsunlar, bizge cizye ⁽⁸⁾ bērsünler. Bir eri aytı: Munlarını üleşelim mü'minler bilgenni budur. Mü'minler begi buyurğanın ⁽⁹⁾ bizge yazıp bildürsün, munlarını ne qılalım, Teñri sizni barça işde qolayğa tuş keltürsün. ⁽¹⁰⁾ 'Ömer cevāb bulay yazdı.

Bismillāhirrahmānirrahīm.

Teñri qulı, mü'minler begi ⁽¹¹⁾ 'Ömerden Ebū 'Ubeyde Cerrāh oğlına selām üzereñge. Andan soñra şükr qılur-men saña ol Teñrini ⁽¹²⁾ kim andan özge Teñri yok turur. Bitig iyabergeñiñ maña yetişti, aydur-sen Teñri dîni-

ne 'izzet ⁽¹³⁾ kılğanın, düşmânların sındurğanın, bizge düşmânlığ eylegen-
lerniñ küçeyni bizden köterdi. [76a] ⁽¹⁾ Şükr Tenrige bizge igilik eylegeni-
ne keçgende ƙalganda kim Müselmânların bölëkin şağ ⁽²⁾ eyledi, yararnı
şehâdet bërıp ağırladı, könensünler Tenrileriniñ hoşnıdlığına ⁽³⁾ ağırlamağı-
na. Kereminden tiler-biz müzdlerinden bizni mahrûm ƙılmağay alardan,
sonra ⁽⁴⁾ bizni azmağdan sağlağay. Tenrige naşîhat ƙıldılar, üzrelerindeki
ötediler, Tenrige ⁽⁵⁾ ƙılurlar êrdi, özlerine töşerler êrdi. Aytƙanıñnı anladım
ol yêrler kim Müselmânlar ⁽⁶⁾ anı ƙılıç birle aldılar, dağı Müselmânların
bir eri ayttı munlarnı üleşelim, bir eri ayttı munları ⁽⁷⁾ ƙoyalım kentlerni
yêrlerni 'imâret ƙılsunlar, bizge cizye mālın bêrsünler. Maşlağat munı ⁽⁸⁾
kördüm kim munlarnı yêrlerinde ƙoyalım, üzrelerine cizye mālın ƙoyalım,
her yılda bizge bêrsünler, ⁽⁹⁾ Müselmânlarğa üleşelim. Yêrlerni tüzetsünler,
munlarnıñ yêrlerin tüzetmegine biligleri ⁽¹⁰⁾ özgeden yahşıdır. Eger mun-
larnı alsak dağı üleşsek bizden sonra kelgen Müselmânlarğa ⁽¹¹⁾ kim bolğay?
Vallâhi, bir âdemi tapmağaylar sözleşmege, munlarnı Müselmânlar yêrler,
biz ölse ⁽¹²⁾ munlar ölseler oğlanlarımız oğlanların yêrler dâyim İslâm eh-
liniñ ƙulları bolurlar. ⁽¹³⁾ Cizye mālın bërmege buyurgıl, Müselmânlar elini
alardan tıygıl, zulm ƙılmasunlar, mälların haqsız [76b] ⁽¹⁾ almasunlar. Bu
bitig Ebû 'Ubeydege yêtişgende añar köre ƙıldı, bu buyruğın yörüttü. Ebû
'Ubeydeniñ ⁽²⁾ köñülindeki kibi keldi 'Ömer bitigi. Müselmânlardan bir
koşguçı bu sözlerni ayttı:

⁽³⁾ Urumnuñ bilinen erenlerni biz
Ğazâlıkda ƙırduğ biribirimiz

⁽⁴⁾ Süñü birle sürdük evdaşlarını
Evdaşlarımızge ƙaytarduğ cânı

⁽⁵⁾ Yıƙar-biz alarnı iniş sırt üzre
Ƙırılmış tavar teg körünür köze

⁽⁶⁾ Öküş ƙırdı muhkem ƙılıçlarımız
El ayak uçurup alardan semiz

Müselmânlar Hımşğa barganın aydur.

Bu kez Fihliden Müselmânların işi tükengende ⁽⁸⁾ Ürdün yerlerin algandan sonra Ebû 'Ubeyde nökerlerinin uluğ başların alpların tiledi, ⁽⁹⁾ dağı ayttı: Ey İslâm ehli, Tenri sizge igilik eyledi, sağlığın bezekli tonın keydürdi, ⁽¹⁰⁾ imân kenlikin kördi, Rûm begleri kişiler üzerine sizi yüçelendürdi, kal'aların ⁽¹¹⁾ şârların kentlerin sizge açtı, bu melikler evlerin sizge revâ kıldı konuşunuz eyledi. ⁽¹²⁾ Tileğim bar êrdi sizniñ birle Qaysariyye İlyâge barmağa, sonra maña hoş kelmedi ⁽¹³⁾ alarğa barmağım alar şârlarının içinde şıgınmışlar êrken. Dağı inanman kim meded [77a] ⁽¹⁾ kelgey alarğa men katlarında êrken, dağı bilmege bërmes maña tã'at bolup baş bergeñler ⁽²⁾ körseler kim men alar birle eglendim benim birle bağlağan 'ahdların bozğaylar, dağı alarğa ⁽³⁾ buluşmağa kaytqaylar. Maşlahat munı kördüm kim Dımaşqқа барайым anda bulayım buyuruğuma ⁽⁴⁾ kirgenler katında, sonra Hımşğa барайым. Eger küçümüz yetişse meliklerin oltuğan yerinden ⁽⁵⁾ kètermege, Tenri anı sürüptür yerinden, şâr kalmağay, kent kalmağay, barçası imân tilep ⁽⁶⁾ barışğay, cizye mālın yalbarıp bergey.

Barça Müselmânlar ayttılar, yahşı kördün, kılğıl ⁽⁷⁾ körgeñniñ dağı yörigil. Hâlid Velid oğlın undedi, barça küçey işlerge, uluğ ⁽⁸⁾ kênşge ol êrdi, dağı Hâlidğa ayttı, atlularınıñ alıp bargıl Şamğa, Hâlid çıktı. ⁽⁹⁾ Dağı 'Amr Sa'id 'Aş oğlın koydı Ürdün yerinde bir bölek Filistîn ehlerinden ⁽¹⁰⁾ Müselmânlar birle, anı beklemeye turğuzdı and. Dağı Hâlid keldi Dımaşqda qondı, Şâr kavmi ⁽¹¹⁾ qarşu çıktılar, hoş taptılar, tañdasında Ebû 'Ubeyde keldi, anı dağı sevgen nemeler birle qarşu ⁽¹²⁾ çıkıp taptılar, êkki üç kün qondı, dağı Hâlidğa buyurdı. Yöridi Ba'albekge yetiştı, ⁽¹³⁾ Beķā'a yerini aldı, dağı Ba'albekge kayttı üzerine qondı. Ba'albekden uruşmağa erenler çıktılar, [77b] ⁽¹⁾ Müselmânlardan êlli erençe alarğa iyabêrdi, teptiler, alarını sindurup kal'alarına kaçurdılar. ⁽²⁾ Bulay bolğanda barışmaq tilediler, Ebû 'Ubeyde barıştı alar birle, dağı emân bitigin yazdı.

Hımş şarı barışğanı.

Dağı Ebû 'Ubeyde Hımş şarı yöridi, yetişgende Cüsiyye ⁽⁴⁾ birle, uluğ köplük çeri birle çıktılar. Ebû 'Ubeyde Hâlidni iyabêrdi, Hâlid keldi, munların körgende ⁽⁵⁾ ayttı: Ey İslâm ehli katılığ birle tepiniz. Dağı özi ilgeri

tepti, Müselmânlar ardınca teptiler, barçanı ⁽⁶⁾ kaçurup şârlarına tıktılar. Dağı Hâlid, Meysere Mesrûk oğluna ıyabêrdi, Hımş kavminiñ bir bölek ⁽⁷⁾ atlılarına bardı, alar birle uruşdı, dağı tepti, üzrelerine tekbîr keltirip sindurdi, kaçurdi. ⁽⁸⁾ Dağı Müselmânlardan bir kişi keldi adı Şürahbîl Hâsene oğlu, bir bölek atlılar teptiler anı ⁽⁹⁾ yalguzlap, özi yalguz tepti alardan yeddi atlını öldürdi. Dağı bir akarsuğa keldi Hımşdan ⁽¹⁰⁾ berirek Deyr Mişhal yakın su katında atından tüştü suğardı, düşmânlar bir yalguz kişi ⁽¹¹⁾ kördiler, ottuz atlı keldi Şürahbîlge. Munlarını körgende atını suvğa tepti dağı kirdi munlarğa ⁽¹²⁾ on birin öldürdi, Mişhal Deyrine kalğanı kaçırp kirdiler, ardlarına kirdi munlarını kırmağa, ⁽¹³⁾ yokkarıdan taş birle öltürdiler, Teñri rahmeti üzerine. Dağı Milhân Zeyd Tâyi oğlu keldi, 'Abdullâh [78a] ⁽¹⁾ Qurş Şümâlî oğlu, Şafvân Mu'aţtal oğlu keldiler, şârını çevrülürler. Tilerler kim şâr kavmi alarğa ⁽²⁾ çıkķay, çıkmadılar. Müselmânlar keldiler Resten kapuğında kındılar, dağı katı kıştadılar ⁽³⁾ şâr kavmini öçeklerden, şâr kavmi Müselmânlarğa aydurlar: Sultânumuzğa barıñız eger anı ⁽⁴⁾ alsañız barçamız sizge kullar biz.

Aydur: Bu kez Ebû 'Ubeyde Resten kapuğında kındı, dağı çerini ⁽⁵⁾ kentlerine şaldı, öküş aqın mâl keltürdiler dağı şardağılardan azuk kestiler, ⁽⁶⁾ muhkem kıştadılar. Yesîrlıkdan korkup barışmağa yalbardılar, Müselmânlar dağı barıştılar, ⁽⁷⁾ emân bitigin yazdılar cânlarına mállarına kenîselerine şart birle kim Müselmânlarını bir kün ⁽⁸⁾ bir keçe konaķlağaylar dağı namazlığlar yinirtmegeyler, dağı her yılda barça Hımş yerleri kentleri ⁽⁹⁾ üçün yüz miñ altun yétmiş miñ altun bergeyler. Müselmânlar munı kabûl kıldı, ⁽¹⁰⁾ alardan dağı barıştılar, şâr kapuğın açtılar, Müselmânlar kirdiler. Ebû 'Ubeyde bu bitigni 'Ömerğa yazıp ⁽¹¹⁾ bildürdi:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Teñri kılı, mü'minler begi 'Ömerğa Ebû 'Ubeyde ⁽¹²⁾ Cerrâh oğlından selâm üzerine. Dağı men şükr kılur-men saña ol Teñrini kim andan özge ⁽¹³⁾ Teñri yok turur. Andan son şükr özge kim bizim üzerimizge seniñ üzerine in yaħşı [78b] ⁽¹⁾ Şamnıñ êkki kal'alı özden biri öküş mälli êllerni bêrdi. Mü'minler begine bildürü[r]-men Teñri ⁽²⁾ seni tüzetsün kim Hımş eline keldük, kâfirlerden öküş halâyık taptuk, Müselmânlar katılığ ⁽³⁾ birle alarnı süre süre ellerine kirdük. Kirgenimizde Teñri korkuğ şaldı yürekleri-

ne, ⁽⁴⁾ barışmakça yalbardılar, cizye mālın bêrmek boldılar. Biz dağı kabûl kılduğ, alardan elimizni ⁽⁵⁾ tuttuğ alardan, kal'aların bizge açtılar, emân bitigin bizge yazdurup aldılar. Dağı atlularmızni ⁽⁶⁾ Rûm sultânı şarı ıya-bêrdük. Sultânlar sultânından kolar-biz kim Müselmânlarğa 'izzet bergey ⁽⁷⁾ nuşreti birle, kâfirlerni yanlış uluğ yazuqları birle elimizge tapışurgay, vesselâm üzeriñe.

⁽⁸⁾ 'Ömerğa bu bitig kelgende okıdı dağı cevâbın bulay yazdı:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

⁽⁹⁾ Andan son bitigin maña yetiştı, içinde maña buyurur-sen Tenrige şükr kılmağım bizge sizge ⁽¹⁰⁾ keñezlik birle yêrlerni kal'alarnı bergeñin, açğanın, işlerimizni kolay berkitgenin, bizge sizge ⁽¹¹⁾ igilikler kılğanın. Şükrniñ urusı sansız anar. Dağı ayttn kim çerini Rûm sultânı şarı ⁽¹²⁾ ıya-bêrdiñ, kılmağıl! İyabêrgil atlulariñni özüñe, yığgıl! Dağı bu yıl kêçkinçe turğıl, körelim ⁽¹³⁾ ne bolur, Tenrimiz birle küçenelim barça işlerimizde, selâm üzeriñe.

Ebû 'Ubeydege bu bitig kelgende [79a] ⁽¹⁾ Müselmânların başların tiledi, dağı ayttn: Men atlılarını Haleb şarı iyabêrdim Rûm meliki ⁽²⁾ tireklerin yağmalap sındurmağ üçün. Mü'minler begine 'Ömerğa bu işni bildürgenimde maña ⁽³⁾ buyurdu kim atlılarımni kaytma kaytarmağa, bu yıl kêçkinçe şabur kılalım. Ne aytur-siz? Barçası ⁽⁴⁾ ayttnlar: Mü'minler begi maşlahtdan hiç nemesindin qoymadı, bir kişini bitig birle iyabêrgil, ⁽⁵⁾ alarnı kaytarsun. Ebû 'Ubeyde Meyserege yazıp iyabêrdi kim bitigim şaña yetişgeç, kaytgıl. ⁽⁶⁾ Meyserege bitig yetişgeç kayttı, keldi Ebû 'Ubeyde birle Hımşda qondı.

Bu kez Ebû 'Ubeyde tura keldi, ⁽⁷⁾ halâyıknı çeriletti dağı Hâlidğa ayttn: Miñ eren alğıl, dağı barğıl Dımaşğ üzerine, kongıl, ⁽⁸⁾ dağı men munda bolayım, 'Amr 'Âş oğlu konganı yerinde bolsun. Şamnıñ tegme bir yerine Müselmânlardan ⁽⁹⁾ bir bölek bolsun, bizge küç bolğaylar Şâm kavminiñ üzerine. Hâlid bardı, Dımaşğniñ ⁽¹⁰⁾ taşında qondı. Süveyd Külşüm oğlu kim Ebû 'Ubeyde anı beş yüz nöker birle Dımaşğda qoymışlardı, ⁽¹¹⁾ Dımaşğniñ içinde qondı.

Tenrî Müselmânlarğa Şamnı açkanı kayşerga haber yetişgenni.

(12) ‘Abdullâh Kırıt Şümālî oğlu aydur: Ebû ‘Ubeyde birle on sêkkiz kêçe çerilendük Hımş tégresinde, (13) işçilerin Hımş tégresindeki kentlerge māl yıgmağa ıyabêrde dağı özi hoş olturdu [79b] (1) Rûm Fihlden sınıkıp kaçkan-da sulţânlarına bardılar Anţâkiyyede. Şâmdağılar alar kim (2) baylar küçlülêrdür Qaysâriyyege köçtiler, Filistîn kavmi İlyâda şıgındılar. Kaçkanlar (3) Heraqlğa kelgende bir uluğların ündedi, dağı ayttı: Maña bildiriniz ne belâ boluptur sizge (4) oşbu kavm sizniñ kibi âdemîler degül mi? Ayttı: Belî. Ayttı: Siz köp mü-siz, alar mı köptür? (5) Ayttı: Biz köp-biz alardan munça kez dağı hîç alar birle tapışmaduk illâ munça kez artuk-biz alardan. (6) Heraql ayttı: Bes ne belâ boldı sizge alar birle tapışkanda kaçar-siz? Tek turdılar, bir qarı kişi tura keldi, (7) ayttı: Ey hanım men saña aytayım neden bolur munlarğa bu kaçmak. Ayttı: Neden bolur? Ayttı: Biz ‘Arabge hamle kılsak (8) tağ kibi şâbit tururlar biri çaykanmas, bizge hamle kılsalar ölümnden qorqmağan arslan kibi teperler, (9) ğarîmlerin alğanın kertilep, Biz tepsek qorqa qorqa teper-biz şabursızlık birle. Heraql ayttı: Bes ne belâ (10) boldı sizge bulay bolğanız, alar aytkanız kibi bolsanız ne ol? Qarı ayttı: Men bilür-men neden bolur (11) bizge bu ħorluk, sa‘âdetsizlik, yüreksizlik. Ayttı: Neden bolur? Ayttı: Anıñ üçün kim ‘Arab kavmi (12) tün namâzın kıılurlar, kündüz oruç tutarlar, ‘ahdlar emânetlerin vefâ kıılurlar, ma‘rûf birle (13) buyururlar, münker yamandan tıyarlar, kimesnege zulm kıılmaslar, üzere inşâf kıılurlar. Dağı [80a] (1) biz çağır içerbiz, ħarâm işler kıılır-biz, ‘ahd u emânetni bozar-biz, ğaşb kıılır-biz, zulm eyler-biz, (2) Tenrini yigirtmege buyurur-biz, Tenrini hoşnıd eylemekden tıyar-biz, yeryüzinde fesâd kıılır-biz. (3) Anıñ üçün bizge Tenriden bu ħorluk, nuşretsizlik, sa‘âdetsizlik boluptur. Heraql ayttı: (4) Kêrçek ayttıñ, vallâhi bu şârdan kâtesi men, munıñ kibi yaman kavmden yırak bolğay-men, sizni (5) bulay sağınmaz êrdim, sizniñ şöhbetiñizde maña ħayr yoktur. Ol qarı ayttı: Tenrilik (6) üçün ey melik bu şârnı koyup kêtmeğil ‘Arab kavmine sançışmayın, küçenmeyin. Heraql ayttı: Neçe kez (7) sançıştıñız Ecnâdeynde, Fihlde, Dimaşqda, Ürdünde, Filistinde, Hımşda, barçasında (8) qarşularında turmadıñız, kaçtıñız yañdırdıñız. Ol qarı ayttı: Ey melik bu sansız ħalâyık (9) kim tégrende bar, munlar birle sançışmayın şârnı koyup kêter-men. Munı sözleşdürgende İlyâ (10) Qaysâriyye elçileri yetişip keldiler.

Rûm Şâmdan kaçıp Müselmânlarğa yığılganın aydur.

(11) ‘Abdullâh Kurt Şümâlî oğlu aydur: Kaysâriyye İlyâ kavmi barçası yığıldılar Fihl küninde şingandan sonra (12) tafağ boldılar Heraqlğa elçilerin ıyabergeyler Anṭakiyyede. Bildürgeyler kim özleri buyruğın (13) tutup turupturlar, ‘Arab kavmine ‘aşıdürler, ‘Arabnı hoş körmeslerin özinden meded [80b] (1) tilerler, meded kılmasa ‘Arabka baş bérürler. Bu haber özi-ne kelgende anı kördi kim çerilerni (2) ıyabergey özi Anṭakiyyede olturğay. Rûmiyyeğa, İstanbulğa ıyabérđi barça Naşrânî kavmine, (3) Cezîredeki, Ermeniyyedekilerge ıyabérđi. Tüş körgegen oğlanga degin qoymağaylar, qarı (4) erenge degin ol qadar halâyıq keldi, yeryüzi tar boldı köplükinden. Circis Ermeniyye iyesi keldi (5) ottuz min atlu birle, Cezîre kavmi dağı keldiler. Bu kez Heraql begler begin Bâhânı koydı, üç yüz (6) min birgesine qoştı, dağı barça beglerni nökerleri birle Bâhânğa qoştı, dağı munlarğa nafaqa (7) bérđi, Bâhânğa êkki yüz min bérđi, tegme beyge yüz min yüz min aqça bérđi, dağı sançışka (8) yığılsarız barçarızın begi Bâhândur. Dağı Heraql barça çerige çağırıp ayttı: Êy Rûm oğlanları (9) körer-siz ‘Arab kavmi şarlarıñızın aldılar, yerleri baştılar, altun aqçağa buğday arpağa toydılar. (10) Dağı munıñ birle râzi bolmaslar, tilerler kim oğul kıznı evdaşlarıñızın yesir alğaylar, begler (11) oğlanların qullanğaylar, evdaşlarıñızdan ‘ıyalıñız sulṭanıñızdan munlarını qaytarıñız. Bu kez munlarını (12) bu sözni aytkandan sonra Müselmânlarğa yörüttü.

Müselmânların közetgüçileri bu haberni (13) barçasını Ebü ‘Ubeydege yetkürdiler. Ebü ‘Ubeyde dağı bu haberni Müselmânlardan kızlemedi, barçanı [81a] (1) yığışturdı, Müselmânların uluğlarına başlarına tura keldi, Tenrige şükr kıldı, nebîge (2) şalavât bérđi, dağı ayttı: Êy mü’mınler bilür-siz kim Haq te’âlâ sizge va’de kılganın bérđi nuşret (3) birle, ‘izzet bérđi tegme küçey yerde, sevgeniñizni kösterdi. Biliñiz kim düşmânıñız qatılanıp sizge (4) sansız çeri bulup keledürler, közetgüçilerim maña bildürdiler, yeryüzin deniz yüzün (5) toldurup keliyorlar. Meliklerine Anṭakiyyege bardılar, alarnı üç çeri tüzüp sizge (6) ıyabérđi, her bir çeriniñ sanın Tenri bilür. Sizge bildürdüm düşmânıñızın haberin kim (7) mağrûr bolup helâk bolmağay-siz, dağı sizge maşlahat körüngeenin maña bildürgey-siz, (8) maña körüngeenin sizge bildürgey-men, sizniñ biriniñ-men. Yezîd Süfyân atasınıñ oğlu tura

keldi, ⁽⁹⁾ Tenrige şükr sipās kıldı, nebîge şalavât bërdi, dağı Ebü 'Ubeydege ayttı: Yahşı eyledin kim düşmân ⁽¹⁰⁾ haberin bizge bildürdün dağı men saña bir neme aytur-men, eger yahşı érse kılınız, maşlahat andan özge ⁽¹¹⁾ érse benim tilegim Müselmânların maşlahatıdır. Aytur men kim Hımş şárnın eşikinde yığılıp ⁽¹²⁾ kónsağ, oğul kız 'iyālnı şárnın içinde körsek dağı Hālid Velīd oğlını tileniz kelsün ⁽¹³⁾ nökerleri birle, 'Amr 'Āş oğlu dağı kelsün, barçamız şárnı arķamuzda alıp düşmānımızğa **[81b]** ⁽¹⁾ karşı turalım. Tebhağa Şuraḥbīl Ḥasene oğlu tura keldi, Tenrige şükr ü sipās kıldı, nebîge şalavāt ⁽²⁾ bërdi, dağı ayttı: Bu çağda her kişige naşīḥat kılmağdan çäre yoktur, eger her Müselmān sözi ķardaşına ⁽³⁾ muḥālif bolsa dağı anın için kim her birinin küçi yetkeninçe uşşına yahşı körüngeyin aytmağ ⁽⁴⁾ kerek kim ortada Müselmānlarğa aña yahşısı eyleneğ. Men bu vaķt maña körüngeyi maşlahat ol-⁽⁵⁾-dur kim Yezīd aytķanın kılmağay-siz, vallāhi Yezīd Müselmānlarğa naşīḥat kılğucu velīkin benim çārām ⁽⁶⁾ yoktur Müselmānlarğa ḥayr körsem tek turmage. Maña yahşı körüngeyi oldur kim 'iyālumuz ⁽⁷⁾ evdaşlarımız Hımşğa kirmesünler, şār ķavmi düşmānımız dīni üzerine érken. Bilmegey émes-⁽⁸⁾-biz düşmānımız birle sançışķa eglensek şār ķavmi 'ahdimizni bozğaylar dağı bizim 'iyālımız ⁽⁹⁾ birle aların köñüllerine yaķın bolğaylar. Ebü 'Ubeyde ayttı: Tenri munlarnı ḥor étiptür dağı ⁽¹⁰⁾ sizin sulṭānlığınızni düşmānınız sulṭānlığından ķatı severler. Velīkin çün bizni ķorkuttun, ⁽¹¹⁾ şār ķavmini şārdan çıkaralım, dağı 'iyālımızni körelim, Müselmānlardan bir neçe erenlerni şárnın ķapuğları ⁽¹²⁾ üzerine koyalım, dağı biz turğamız yerimizde turalım ķardaşla[rı]mız Müselmānlar kelinçe. Şuraḥbīl ⁽¹³⁾ Ḥasene oğlu ayttı: Ne saña ne bizge revā degüldür şār ķavmini şārdan çıkarmağa alar birle **[82a]** ⁽¹⁾ şār için barışğandan sonra kim şārdan çıkarmağay-biz.

Bu kez Ebü 'Ubeyde ķatındağı ⁽²⁾ Müselmānlarğa baķtı dağı ayttı: Ne ayttınız Tenri raḥmeti sizge. Ayttılar: Maşlahat körer-biz kim munda ⁽³⁾ turalım dağı ıyabërip ḥālīfeğa bildürgil Rūm bu ķadar yığılıp bizge yörigenlerin, ⁽⁴⁾ dağı Şāmdağı ķardaşlarına ıyabërgil saña kelsünler. Ebü 'Ubeyde ayttı: Sağınğanınızdan ⁽⁵⁾ uluğdur iş, ķorķar-men sizge Rūm yetişgeyler haberinüz ḥālīfeğa yetişmesden burun. ⁽⁶⁾ Meysere Mesrūk oğlu tura keldi, Ebü 'Ubeydege ayttı: Ey mü'minler begi Tenri seni tüzetsün, ⁽⁷⁾ biz ķal'a-

lar şârlar kavmi degül-biz, tağlar yazılar kavmi-biz, çıkarğıl bizni Rüm ⁽⁸⁾ êlinden şârlarından, bizim êlimizge yâ êlimizge oğşar yerlerge. Dağı barça çeri ⁽⁹⁾ bir bölek bolup kıtıña yığılsun, dağı hâlîfege ıyabêrgil şaňa meded kılsun. Barça ⁽¹⁰⁾ Müselmânlar aytılar: Meysere aytқан maşlahatdur, Ebû ‘Ubeydeniñ tilegi anda turğaylar, ⁽¹¹⁾ velîkin munça cemâ‘at sözni kıymağa sevmedi. Müselmânlar barçası bir sözge bolğanı ⁽¹²⁾ üçün hayr bereket bolğay tıp ayttı, bu kez barçasına buyurdı kim yaraqlangaylar özi ⁽¹³⁾ ne buyurğanın sağıslağınça. Dağı Hâbîb Mesleme oğlına ıyabêrdi harâc yığmağa şalmış **[82b]** ⁽¹⁾ êrdi kim Hımşdan alğanıñ mālını saklağıl şaňa buyruğum kelinçe, dağı qalğanlardan ⁽²⁾ neme almağıl şaňa aytmayınça. Köçmege tilegende Hâbîb Mesleme oğlını tiledi, ayttı: Şâm kavminden ⁽³⁾ alğanıñnı kıytagıl bizge revâ degüldür alardan, düşmänni kıyartmasak alardan cizye mālın ⁽⁴⁾ almağa. Dağı aytqıl kim biz barışmağumuzğa ‘ahdimizge turuptur-biz, andan kıyrtmas-biz siz ⁽⁵⁾ kıyrtmayınça. Mālınıznı almak revâ körmedük êlinizni düşmândan saklamasaq, sizden köçer-biz ⁽⁶⁾ özge yerde qonar-biz, qardaşlarımıznı qatumuzda tiler-biz, dağı düşmânumuznı teper-biz. ⁽⁷⁾ Eger Teñri bizge nuşret bërse bizge, va‘de kılganımıznı kıılır-biz meger anı tilemeseniz.

Tañ ⁽⁸⁾ atqanda hâlâyıqqa buyurdı Şâm şarı köçmege buyurdı. Hâbîb Mesleme oğlu dağı ⁽⁹⁾ ol kavmden kim māl aldı, tiledi alarnı, dağı mälların kıyartdı. Ebû ‘Ubeyde aytқанın ayttı, ⁽¹⁰⁾ Şâr kavmi aytılar: Teñri sizni kıyartsun bizge, Teñriniñ la‘neti bizni melik eylegenlerge. ⁽¹¹⁾ Rûmdan alar bolsalar êrdi bizge bu mâldan neme kıyartmaslar êrdi, dağı mundan ⁽¹²⁾ özge küçleri yêtgeninçe mālımızdan küç êtip alurlar êrdi. Ebû ‘Ubeyde ‘Ömer Haţţâb oğlına ⁽¹³⁾ bitig yazıp bildürdi, Rûm yığılıp anı köplük bolup Müselmânlar şarı yörigenlerin. **[83a]** ⁽¹⁾ Süfyân ‘Avf oğlına bêrdi bitigni dağı ayttı: Mü‘minler begine barğıl, mendin selâm bêrgil, ⁽²⁾ dağı körge-niñni bildürgil közetgüçilerimiz aytқанın. Dağı bildürgil kıatında ⁽³⁾ kerti bolğanın düşmân çokluğundan Müselmânlar barçası maşlahat körgenlerin kim Hımşdan ⁽⁴⁾ köçüp Şâmğa kıytkaylar, bitig bulay yazdı:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

⁽⁵⁾ Andan sonj közetgüçilerimiz Rûm sulţânınıñ şârına yêtişip keldiler, maña bildürdiler ⁽⁶⁾ kim Rûm bizim şarı yöridiler, inen köplük çeri bolup

yığıldılar, hîç bizden ⁽⁷⁾ burunğı ümmetge munıñ kibi yığılmadılar. Müselmānları tiledim, bu haberni bildürdüm, barçası ⁽⁸⁾ maşlaḥat kördiler kim munlardan biraz kaytalım, yıraḫ bolalım, seniñ buyruḡıñ kelinçe ⁽⁹⁾ ne buyursañ kılalım. Bitig kötergen bir kişidür bolğanı barça bilür, tilegeniñ sorğıl, ⁽¹⁰⁾ özinden emīn kişidür atımızda, dağı aḫvālını barça bilür, selām üzeñe. Süfyān aytur: Bitigni ⁽¹¹⁾ ‘Ömer Ḥaṭṭāb oḡlına yetiştürgenimde selām bērdim, ilk mendin sorğanı ayttı: Müselmānların ⁽¹²⁾ ‘amelleri ne-çükdür? Ayttım: namāzların kesmesler, oruç tutarlar, tün ata namāz kılıp Teñriden ⁽¹³⁾ nuşret tilerler. Bitigni okıdı dağı ayttı: Müselmānlar ne kıldılar? Ayttım: Men ıkanım kēçeniñ tañında [83b] ⁽¹⁾ Hımşdan Şāmğa köcedürler ērdiler tañ namāzın kılğanlardan soñra, sözleri ⁽²⁾ bulay ērdi, kēñşleri munıñ üzeñe boldı. Süfyān aydur: ‘Ömerğa bu söz ḥoş kelmedi ⁽³⁾ yüziniñ cerābında kördüm dağı ayttı: Neçün ayttılar dūşmānlarından Teñri özlerin munça ⁽⁴⁾ yēde nuşret kılğandan soñra dağı neçün ellerine kirgen yēni, Teñri küçi birle aқан şārını ⁽⁵⁾ dūşmānga oyup ayttılar? orar-men yaḥşı kılmadılar, bolḡay dūşmānga küçsüzlük ⁽⁶⁾ kösterdiler, dūşmānnı özlerine ama‘ eylettiler. Süfyān aydur: Ayttım Teñri seni tūzet-sün, ⁽⁷⁾ kōzi birle kōrgen biligi ēşitgen birle teñ degüldür. Rūm sulṭanı ol adar çeri ⁽⁸⁾ yığıptur şanın Teñri bilür, dūnyā opalı munıñ kibi köplük yığılmadı hîç. Kōzetgüçiler ⁽⁹⁾ bizge ayttılar kim biraz bölekleri ilgeri ozḡan bir taḡnıñ başından tūz yērge ēkki kün ⁽¹⁰⁾ bir kēçe tūşe aldılar tamām bolḡınça, bu bir çeridür alḡan çerileri ne bolḡay? ‘Ömer ayttı: Maḡa ⁽¹¹⁾ ḥoş kelmedi Müselmānlar Hımşdan köçgenleri, velīkin barçasınıñ kōrgenleri bulay mı boldı? ⁽¹²⁾ Ayttım: Ne‘am. ‘Ömer ayttı: Şükr Teñrige, ümīdim bar kim ḥayr bolḡay barça Müselmānların sözleri bir nemege ⁽¹³⁾ bir bolsa ḥayr bolḡay. Süfyān aytur: Ayttım, ēy mü‘minler begi Müselmānları küçlendürgil atından [84a] ⁽¹⁾ bir meded birle sançışdan burun. Bu sançışda Rūmdan bir yarı bulur-siz Teñri ⁽²⁾ bizge nuşret birle. Bu urla Rūm avmi helāk boldı ‘Ād Şemūd kibi yēterler. ‘Ömer ayttı: Bitigimni ⁽³⁾ Ebū ‘Ubeydege, Müselmānlarğa bērgil dağı barçaḡa sevünçletgil kim Sa‘īd ‘Āmir oḡlı mededni ⁽⁴⁾ başlap keliyor sizge.

‘Ömerniñ bitigi Ebû ‘Ubeydege.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

(5)Teñri kûlı, mü'minler begi ‘Ömerden Ebû ‘Ubeyde Cerrâh oğlına, birgesindeki muhâcirler, enşârlar, (6) igilik birle alarğa tâbî'ler, Teñri yolında cihâd kılğanlar, selâm üzeriñizge. Şükr kılur-men (7) sizge, ol Teñrini kim andan özge Teñri yok turur. Andan sonra maña yetiştı Hımşdan (8) Dımaşqqa köçeriñiz, Teñri sizge açқан yerlerni koyğanıñız, düşmânıñızga erkiñiz birle (9) bergeñiñiz. Yig kördüm munı, işiñizden elçiden sordum bu iş barça Müselmânların (10) tafaqlığı birle mi boldı. Ayttı: barça Müselmânların uluğları keneş iyeleriniñ biligi birle (11) boldı. Bu iş bildim kim Teñri barcanıñ uşşına hayırdan özge körküzmes, kolaylığı (12) nuşret ilkinde sonında bolğay inşâllâhu te'âlâ. Bu kez köñlümni Teñri munıñ birle hoş (13) eyledi. Elçiñiz meded tiledi mendin, mededim sizge bitigimden burun yetişgey inşâllâhu te'âlâ. **[84b]** (1) Dağı bilmiş bolunuz kim biz köplük birle sındurmas êrdük köplükni, Teñriden (2) nuşret dağı köplük üzerine iner êrdi azğa inmes degül. Bolğay kim Teñri köplükini (3) kaldırğay, azratğay, şiştürgey, himmetlerin köplüklerin tozdu[r]ğay aşğların kıldurmağay. (4) Bolğay kim az şanlı çerini Teñri nuşret kılğay köp şanlı çeri üzerine. Teñri düşmânlarından (5) Teñri sizge nuşret indürsün düşmânlarına hışmın indürsün, vesselâm üzeriñizge. (6) ‘Abdullâh Kurt Şümâlî oğlu aydur: Hımşda tañ namâzın kılduğ dağı Ebû ‘Ubeyde birle yöriye (7) Dımaşqqa keldük Hâlid Velîd oğlu Dımaşqda êrken. Hımş yerlerinde bizden bir âdem qalmadı (8) açıp alğanımızdan sonra, şâr kavmi birle barışıp aramızda barışmağ emân bitigin yazğandan (9) sonra. Dımaşqqa kirgenimizde Hâlid keldi bizge anıñ çerisi bizim çeri birle kılıştılar, (10) bir çeri boldılar. Ebû ‘Ubeyde Hâlid birle halvet sözleştiler, haberni Hâlidğa bildürdi, barça (11) Müselmânlar Hımşdan köçmegini maşlağat körgenleri. Hâlid ayttı: Menim katımda köçmek maşlağat (12) degül êrdi düşmân birle uruşmayınca, çün barçañızniñ körgenni bulay boldı êrse (13) ümidim bar kim barçañızniñ körgenni hayır bolğay. Aydur: Dağı Ebû ‘Ubeyde Dımaşqda êkki kün **[85a]** (1) kongandan sonra Süveyd Külşüm oğlını tiledi, dağı ayttı: Emân berip barışğanımız kişilerden (2) alğanıñ mâlını kaytarğıl, dağı aytkıl barışmağımız üzerine turturtur-biz, ‘ahdımızni sizge (3) vefâ kılur-biz siz bozmasañız. Dağı Ebû ‘U-

beyde nökerlerin tiledi, dağı ayttı: Maşlahat nedür, maña ⁽⁴⁾ aytıñız. Yezîd Süfyan atasının oğlu ayttı: Maşlahat körer-men çıkalım, Câbiyede qonalım dağı 'Amr ⁽⁵⁾ 'Âş oğlına ıyabêrelim birgesindeki Müselmânlar birle kelsün, dağı turalım düşmân kelginçe ⁽⁶⁾ kelseler uruşalım, Teñri birle olar üzerine küçenelim. Şuraḥbîl Ḥasene oğlu aydur: Maşlahat ⁽⁷⁾ körer-men çün bu kadar yerlerni alğanımızdan sonra alarğa qoya bêrdük êrse qalğanı barçanı ⁽⁸⁾ qoya bêrelim. Dağı yıraḡ yazılarğa kêtelim, ḥalîfemizğa yakın bolalım. Ḥalîfeden meded kelse ⁽⁹⁾ bizge alarnı yeñer çaklı, bizge kelseler uruşduḡ yok êrse biz alarğa barıp uruşduḡ ⁽¹⁰⁾ kelmeseler. Müselmânlardan bir kişi ayttı: Maşlahat sözdür kılıñız. Mu'âz Cebel oğlu ayttı Ebû 'Ubeydege ⁽¹¹⁾ ayttı: Düşmânıñız sizge mundan yaman iş kılgay mı kim siz özünüñizge kılmâğa tiler-siz. Bir yerni ⁽¹²⁾ kim Teñri sizge açabêrdi Rûmnıñ meliklerin, alpların, muḥkem erenler uluḡ çerilerin ⁽¹³⁾ eliniz üzerine bu yerlerde helâk kıldurdı, qaçan bu yerlerni qoyup kêtseñiz alarğa **[85b]** ⁽¹⁾ dağı alar kelip burunḡi kibi içinde oltursalar berkinip zihî küç bolḡay Müselmânlar ⁽²⁾ üzerine aña kirmege çıkkandan sonra. Lâyık mıdur sizge bu yerlerni qoyup kêtmege, Belḡa ⁽³⁾ kentlerin Ürdün kentlerin düşmânıñızge qoyar-siz ḥarâc mâlın alğanıñızdan sonra revâ ⁽⁴⁾ mı bolḡay düşmânıñı munlardan qaytar-maşañız. Vallâhi bu yerlerge kirmege tileseniz çıkkanıñızdan ⁽⁵⁾ sonra ne küçeyler belâlar tartqay-siz. Ebû 'Ubeyde ayttı: Vallâhi kêrçek ayttı, ḡayr sözledi, ⁽⁶⁾ revâ degüldür bizge bu qavmni qoymâğa düşmân talamaḡına ḡarâcların alğanımızdan sonra, ⁽⁷⁾ Teñri 'ahdı aramızda bağlanḡandan sonra. Küçümüñ yetkeninçe alardan düşmânıñı qaytarḡay-biz ⁽⁸⁾ Teñri qatında 'özüümüñ bolḡay. Tileseniz Câbiyede qonalım, 'Amr 'Âş oğlına ıyabêrelim ⁽⁹⁾ kelsün nökerleri birle, dağı yerimizde turalım qavmini tapqınça. Ḥalîd Velîd oğlu ayttı: Câbiyede ⁽¹⁰⁾ bolsañ bu yerden artuḡsıraḡ bolur-sen. Mun-lar bu sözde êrken Ebû 'Ubeydege 'Amr 'Âş ⁽¹¹⁾ oğlınıñ oğlu keldi 'Abdullâh değen, atasından bitig birle kim İlyâ qavmi birle çok ḡalâyık ⁽¹²⁾ bizim birle barışḡanlardan Ürdün qavminden 'ahdımıznı bozdılar. Yana bizge 'âşî boldılar, ⁽¹³⁾ dağı ayttılar kim Rûm Şamğa keliyorlar kökleri birle sansız ḡalâyık. Siz qorḡup alğanıñız **[86a]** ⁽¹⁾ şârların qoyup kêtiniz. Sizge tama' boldılar, meni dağı başındılar, barçası and içiştiler ⁽²⁾ maña kelmege. Maşlahat ne körseñ tiz yazıp maña bildürgil, eger maña kelür êrseñ berkinip ⁽³⁾ turalım, eger men saña keleyim deñseñ keleyim, yâ meded ıyabêrgil maña

küçleneyim munlar üzerine. Dağı ⁽⁴⁾ alğanımız yerlerni saklamağa bizni katı korkuttılar, bizge yüreklendiler, yaraqlandılar, bizge fırsat ⁽⁵⁾ tapsalar bakmaslardı. Ebû 'Ubeyde cevâbın bulay yazdı:

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Andan ⁽⁶⁾ sonra bitigîñ maña yetiştî, içinde aytur-sen düşmânıñız sizni korkutğanı, sizge yıraqlanganı, ⁽⁷⁾ sizni başınganı kaçan eşittiler kim biz Rûm yerlerinden kêtgenimizni. Şükr Tenrige kêtgenimiz ⁽⁸⁾ Müselmânlar küçsüzlükünden degül êrdi, düşmânlarından korkmak degül êrdi, biligsizliklerinden ⁽⁹⁾ bolmadı. Velikin düşmânlarına tuzak êrdi şârlarından kal'alarından çıkarmağa, Müselmânlar ⁽¹⁰⁾ biribirine yığılmağa, qarıglardan yakın bolğanlar kelmege, mededleri kelmegine bakmağa, dağı bir yolu düşmânğa ⁽¹¹⁾ barıp uruşmağa. Müselmânların atluları yığıldı, erenleri tamâm boldı. Tenri evliyâlarını kerti nuşret ⁽¹²⁾ kılmağa köñül bağladuğ, Tenri kerti va' de kılğanına inanduç, dînini 'izzet kılurına berkindik. ⁽¹³⁾ Kâfirlerni hor eylemegine ma'lûm bildik aña degin kâfir evdaşın kızın qardaşın anasın yesîrlîkdan [86b] ⁽¹⁾ saklaya almağay, cânın dağı aña degin tağlar başında tarğangaylar, kal'alarında saklanmağa bilmegeyler, ⁽²⁾ emân tilegeyler, barışmakğa yalbarğaylar. Tenrinin kêçgen sünneti Tenri sünneti ne tegşirilmeç yoktur.¹ ⁽³⁾ Qatındaki Müselmânlarğa bildürgil oş keledür-men sizge Müselmânların böllekleri birle. Tenrige ⁽⁴⁾ seziklerin yahşı kılsunlar, sançıñız qavmi düşmânıñız sizde küçsüzlük körmesünler, ⁽⁵⁾ boşluq tapmasunlar. Sizde tama' bolurlar, sizni başınurlar, bizni sizni Tenri nuşret birle 'izzet kılsun, ⁽⁶⁾ sağlıq tonın bağışlap bizge sizge keyürsün, selâm üzerine.

Dağı Ebû 'Ubeyde 'Abdullâh bitigini bêrdi ⁽⁷⁾ dağı ayttı: Ataña selâm bêrgil dağı aytkıl oş ardınça çeri birle keledür-men, Müselmânlarğa dağı bildürgil. ⁽⁸⁾ Êy 'Abdullâh ol qavmden bolgıl kim Tenri Müselmânların arkasın alar birle küçlendürür, seziklerin ⁽⁹⁾ tüzetür anıñ birle ögür bolurlar. Anıñ üçün kim nebî 'aleyhisselâmnıñ şahâbelerinden-sen, Hâk te'âlâ şahâbeniñ ⁽¹⁰⁾ artuqşılığın barça Müselmânlar üzerine artuq kıldı nebî 'aleyhisselâmnıñ dostı bolğan üçün. ⁽¹¹⁾ Ataña yalguz işenmegil, çeriniñ bir

1 "Bu cümle kaynak metinde "سَنَةُ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا" şeklinde geçen ayetin tercümesidir. Ayetin mealî şöyledir: Allah'ın öteden beri işleyip duran kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın." Fetih 48/23.

yanında sen bolğıl, Müselmânlar ğazâlıkka kılavuzlağıl, nuşret birle ⁽¹²⁾ sevindürgil, şabur kılmağa küçengil, atañ dağı çeriniñ birisi yanında bulay kılsun. ‘Abdullâh ayttı: ⁽¹³⁾ Ümîdim bar kim saña yetişgey seni sevdürür işlerimdin.

Aydur: Özi atası dağı anıñ kibi kıldılar, **[87a]** ⁽¹⁾ kâfirlerge hışmları katı boldı. Bu kez ‘Abdullâh Ebû ‘Ubeyde bitigin aldı, atasına keldi, Müselmânlarını yığıp ⁽²⁾ bitigini okıdı, dağı tura keldi, Tenrige şükr şipâ[s] kıldı, Muhammedge şalavât bërdi, dağı ayttı: Tenriniñ ⁽³⁾ zimmeti berî boldı ol kişiden kim Ürdün ehlinden bolğay, dağı katında İlyâ kavminden bir kişi ⁽⁴⁾ bolğay, yâ küçi aña yetişgey dağı bizge keltürmegey. Bizim birle barışğanlar ‘ahdimizge kirgenlerden kimesne ⁽⁵⁾ yaraqsız yatmasun bizim birle İlyâ kavmine barmağa. Alarğa barmağa tiler-men, katlarında qonar-men, ol ⁽⁶⁾ kadar kıştar-men, uruşur-men, erenlerin barça kırğınça uruğların yesir alğınça yâ cizye mälın horluq ⁽⁷⁾ birle bërğınçe. Bu kez barça Müselmânlarğa buyurdı kim İlyâge köçgeyler. Halâyıknı başlap yörیدی, ⁽⁸⁾ İlyâ şarı êkki körnüm yërçe dağı qondı. Ürdün kavmine ayttı: Bâzârlarınıznı bizge çıkarıñız, çıkardılar. ⁽⁹⁾ Dağı çağırttı: Tenriniñ zimmeti berîdür ol kişiden kim bizim birle barışıp ‘ahdımızge kırıptür, ⁽¹⁰⁾ sağıtın alıp çerimizge kelmese, buyurğanımıznı kılmasa. Barışğanlar barçası sağıtları ⁽¹¹⁾ birle yığılıp keldiler. Barçasın ‘Abdullâh oğlu birle ıyabërdi Müselmânlardan bësh yüz kişi birle. ⁽¹²⁾ Bu işlerni barça anıñ üçün kıldı kim Ürdün ehli baş çekmesünler İlyâ kavmi kibi, dağı İlyâ ⁽¹³⁾ kavmi eşitseler kim çeri yığıp özlerine keledür kırmağa, qorqaylar qal‘alarına kirip **[87b]** ⁽¹⁾ şığıngaylar qorqudan yamanlıklar kılmağaylar. Ürdün bâzırgānları çıktılar birgelerine İlyâ ⁽²⁾ kavminiñ bir eri kim Ürdünde yaqınları katında keliptürler êrdi, barçası İlyâge bardılar, ⁽³⁾ alarğa ayttılar: Oş ‘Amr ‘Āş oğlu sizge çeri birle keledür. Dağı dost yanlarından bitigleştiler, ⁽⁴⁾ yığıldılar. Dağı kim kelse Ürdün kavminden çeri kelgenin bildürür munlarğa, kerti bildiler kim ⁽⁵⁾ özlerin kırmağa talamağa keledür, katı belâda boldılar qorqudan. Bu kez ‘Amr ‘Āş oğlu İlyâ ⁽⁶⁾ kavmine bu bitigni yazıp ıyabërdi:

Bismillâhirrahmānirrahîm.

‘Amr ‘Āş oğlından İlyâ ⁽⁷⁾ keşişlerine Tenri selâmı aña kim toğrulukka kôneldi bir Tenri birle inandı kim andan özge ⁽⁸⁾ Tenri yok turur dağı

Muhammed ‘aleyhişşelâtu vesselâm birle inandı. Andan sonra Tenrimizge öküş⁽⁹⁾ şükr kıılır-biz neçük bizni yarlıgadı, peygamberi birle bizi ulğayttı, elçiligi birle bizni ağırladı, dīni birle⁽¹⁰⁾ öz birlikin aruvluk birle bizge bildirip bizni ‘aziz kııldı. Şükr Tenrimizge kim anar olğşatıp⁽¹¹⁾ özge Tenri tutunmas-biz, êkkinçi üçünçi Tenri dēmes-biz. Dağı şükr Tenrimizge kim sizni bölek bölek⁽¹²⁾ eyledi küfrünüz birle, tegme bölekiniz aytқан küfrleri birle sevünürler. Qaysınız aydur kim Tenriniñ⁽¹³⁾ oğlu bar, qaysınız aydur kim Tenri êkkinçiniñ êkkinçisidür, qaysınız aydur üçünçiniñ **[88a]**⁽¹⁾ üçünçisidür. Raĥmetinden yırak kim Tenrige ortak eylese, subĥānallāh yüçelengen Tenri⁽²⁾ aytқанlarından uluğ yüçelenmek. Dağı şükr Tenrimizge kim uluğ-larınıznı kişilerinizni kırdurdı,⁽³⁾ ‘izzetinizni aldı, meliklerinizni bu êldin sürdi, şār-larınıznı, êlinizni, mālınıznı, evlerinizni⁽⁴⁾ bizge revā kıılıp bērdi, sizni ĥor eyledi Tenri birle küfr kılganınız üçün, ĩmānga Muhammed ‘aleyhişşelām⁽⁵⁾ dīnine kirmegeniniz üçün. Tenri dağı sizni dünyāda açlıg, qorquq, ĥorluk birle qınadı yaman ‘ameliniz⁽⁶⁾ üçün. Bitigim sizge yetişgeç ĩmān kıılınz, ĩslāmga kiriniz, sālīm bolur-siz. Yok ērse keliniz cizye⁽⁷⁾ mālın bērmek bolunuz ĥorluk birle, men dağı sizge emān bitigin bēreyim mālınız cānınız üzerine. Yok⁽⁸⁾ kıılmas bolsaңыз ol Tenri ĥaqqı üçün kim andan özge Tenri yok turur sizni atlular⁽⁹⁾ atlular ardınça, erenler erenler ardınça utqay-men. Dağı sizden küçgey-men erenleriniz kırmayınça,⁽¹⁰⁾ uruğunuzni yesir alıp kullanmayınça bolmağanlar kibi bolğay-siz.

Dağı bitigini bir Naşrānī birle⁽¹¹⁾ ıyabērdi dağı anar ayttı: Tiz cevāb qaytarğıl, seniñ kelgeniñe baqıptur-men. Bitigini Naşrānī alarğa⁽¹²⁾ yetkürgende ayttı: Ne ĥaber bar berikiñe? Ayttı: Bilmen bu kişi meni bu bitig birle sizge şaldı, dağı maña⁽¹³⁾ ayttı tiz kelgil, meni alar şarı yörimege ‘ākım yoktur, illā seniñ kelmegin cevābları birle. **[88b]**⁽¹⁾ Ayttılar: Bir sâ‘at bizge şabr kılgıl, közetgüçilerimiz bardı Şāmdağı ‘Arab begine dağı bizge⁽²⁾ keledürgen melikimizge. Êmdi kelürler, körelim eger ‘Arabqa küçümüz tapar çaqlı bolsa barışmas-biz,⁽³⁾ küçümüz tapmas çaqlı bolsa barışğay-biz özgeler kibi. Naşrānī qatlarında qaldı kēçege degin,⁽⁴⁾ közetgüçileri keldi ĥaber bērdi kim melikleri qatından Bāhān dēgen begler begi keledür üç⁽⁵⁾ çeri başlayıp, tegme çeride yüz miñ atlu bar. ‘Arabqa bu ĥaber yetişgende bildiler kim munlar⁽⁶⁾ qadarınça degöldürler, alğan êlni qoyup qayttılar

‘Arab Kınnasrînge kirgenden sonra çıkardılar, ⁽⁷⁾ Hımşdan dağı süre süre çıkardılar. Dımaşkıdağı beglerine keldiler kim bitigini sizge ıyabêrdi ⁽⁸⁾ dağı Rûm munlarını ardlarından muhkem süre süre keledürler. Bu haber birle sevindiler dağı ⁽⁹⁾ bitig keltürgen Naşrânîni ündediler dağı ‘Amr ‘Âş oğlına cevâbın bulay yazdılar: ⁽¹⁰⁾ Bizge bitig yazdın özünñi ögip bizge ‘ayblayıp, söz yalğan bolsa iyesine aşşı ⁽¹¹⁾ kılmas, özgege ziyân kılmas. Ol nemege kim biz ündedin bildük. Oş meliklerimiz dînimiz ⁽¹²⁾ uluğları birle keledür sizge. Eger sizni yeñseler Tenrimizniñ bizge eskiden işi budur, ⁽¹³⁾ eger Tenri sizge nuşret bérür bolsa horluk birle sizge kullar bolğay-biz qardaşlarımız kibi kim [89a] ⁽¹⁾ alardan cizye mālın aladur-siz. Êlçi bitigini ‘Amr ‘Âş oğlına keltürgende sordı kēç qalğanıñ ⁽²⁾ nenin üçün êrdi bolğanın, ayttı. ‘Amr ‘Âş oğlınıñ tilegi bu çeri yığmağı birle, bu bitig ⁽³⁾ şalmağı birle kim alarnı özine kelmekden qorqutup tıyğay, qalğan Müselmānlar özine ⁽⁴⁾ yetişkinçe. Ol künde Hālid Velid oğlu keldi Ebū ‘Ubeyde çerisiniñ çalışı[ğa]. Ebū ‘Ubeyde Dımaşq-⁽⁵⁾dan hālâyıknı köçerdi Ürdünge, dağı Hālidni uzdurdı Yermükde, qonğıl dēdi, ‘Amr ⁽⁶⁾ ‘Âş oğlu dağı keldi, Hālid katında qonđı. Melik Qusāme oğlu rivāyet kıılır bir Rūmlı ⁽⁷⁾ kişiden Cürce adlı, sonra Müselmān boldı, yahşı imānı boldı, aydur: Ol çeri kim Rūm ⁽⁸⁾ sulţanı Anţākiyyeden Bāhān birle ıyabêrdi, birge êrdim. Aydur: Anıñ kibi çıktuq sanımıznı ⁽⁹⁾ Tenriden özge bilmes, hālâyıqdan bizni kimesne yeñmes. Keldük ‘Arab kavmini Kınnasrîn dēgen ⁽¹⁰⁾ yêrden süre çıkarduq, ardlarınça Hımşğa keldük andan dağı çıkarduq, ardlarınça ⁽¹¹⁾ keldük Dımaşkıdan dağı çıkarduq. Bu kez hıç Naşrānî dēgen qalmadı bizge kelmeyinçe anjar degin, ⁽¹²⁾ her keşiş kim namāzlığında munça yıllar çıkmamış êrdi, çıkıp keldi sançışmağa dîni üçün. ⁽¹³⁾ Aydur: ‘Arab kavminden Şāmda bolğanlar barçası Naşrānî êrdi, bu işler bolğanda munlar [89b] ⁽¹⁾ üç türlü boldılar. Bir türlüñü ‘Arab dînini sevdiler birge boldılar, birisi Naşrānîlikda ⁽²⁾ i’tikādları küçlü êrdi bizim birle êrdiler, birisi Naşrānîlik i’tikādları yok êrdi dağı ⁽³⁾ ayturla[r] dînimiz kavmine kıılıç çekmege tilemes-biz, Rūm ‘Arab kavmi üzerine nuşret bolmağa tilemes-siz. ⁽⁴⁾ Ma‘şer atası aydur: Kaçan Rūm bu köplük çeri birle Müselmānlarğa kelgende Ebū ‘Ubeyde tiledi ⁽⁵⁾ Müselmānların uluğların, dağı anlarğa ayttı: Ne aydur-siz? Ayttılar: Maşlahat bolğay kēneş sormaq. ⁽⁶⁾ Yezid Süfyān atasınıñ oğlu ayttı: Maşlahat körer-men kim Müselmānlarını bir yarı köçerelim Aylada ⁽⁷⁾ qonalım, dağı

ıyabêrip ‘Ömerğa bildürelim bu sansız çeri kim bizge keldi dağı meded kelmegine ⁽⁸⁾ baçalım. ‘Amr ‘Âş oğlu ayttı: Ayla benim qatımda Şâm kentlerinden bir kentçedir. Velîkin maşlaḥat ⁽⁹⁾ körer-men bir yazıda qonalım, bizim elimiz yazılarından mededimizge yakın bolalım, qaçan meded ⁽¹⁰⁾ kelse kelelim qavm birle uruşmağa. Hâlid Velîd oğlu barqanıñ sözün eşitür dağı tek turur, ⁽¹¹⁾ neme sözlemes. Tenrı rahmeti aña tura ol êrdi kim bir qatı küçey iş bolsa Hâlidniñ maşlaḥat ⁽¹²⁾ körgenni uğur bolur êrdi Müselmânlar aytqanın kılsalar. Tenrı rahmeti aña neçe kim Rûm köplük ⁽¹³⁾ eşitse ança yüreklenür êrdi, sağınur-sen bu Rûm munuñ qatında itlerdür, âdemîler [90a] ⁽¹⁾ <âdemîler> degüldür. Ebû ‘Ubeyde Hâlidğa ayttı: Ne aytur-sen? Hâlid ayttı: Eger biz köplük birle uruşur ⁽²⁾ êrsek qavm bizden öküşdür, bizden küçlüdür, biz alarğa küçümüz yetişmes. Eger Tenrı ⁽³⁾ birle küçlenip uruşur êrsek Tenrilik üçün düşmânlarımıznıñ köplüki hîç aşşı ⁽⁴⁾ kıılmağay. Dağı yigirdi Hâlid *radıyallâhu ‘anhu*, Ebû ‘Ubeydege ayttı: Mendin eşitür mi sen? Ayttı: Eşitür-men. ⁽⁵⁾ Ayttı: Buyruqnı maña bérgil, qoygıl meni qavm birle bilgenim kılalım, ümîdim bar kim Tenrı te‘âlâ maña ⁽⁶⁾ nuşret bergey. Hâlidğa buyruqnı bérdi.

Yahyâ Hânî oğlu aydur: Qaçan Ebû ‘Ubeyde Müselmânlarğa ⁽⁷⁾ sorğan-da kim ne maşlaḥat körer-siz bir kişi ayttı: Maşlaḥat körer-men taşlı yazığa barıp ⁽⁸⁾ qonsaḥ mededimizge anda bizim elge yakın baqsas. Qays Hübeyre oğlu ayttı: Tenrı bizni dağı ⁽⁹⁾ Şâmğa qaytarmasun Şâmni qoyup kéter bolsas alarğa, bu aqarsularnı, qaynar közlerni, ⁽¹⁰⁾ ekinlerini, yemişlerni, altun aqçanı, ibrüşüm tonlarını qoyup arpa etmekin, ‘abâ kéymegin tepmes ⁽¹¹⁾ yerge barur-siz. Dağı aytur-siz ğazâlıkda ölgenimiz uçmağda bolur tena‘umda kim tena‘um oḥşamas ⁽¹²⁾ añar. Bes uçmaqnı qoyup qayda kéter-siz? Anıñ kibi yamanlık açlıq yerine aña barğanı Tenrı ⁽¹³⁾ saqlamasun dağı qaytarmasun. Ebû ‘Ubeyde ayttı: Hâḡ sözledinây Qays, tiler-siz kim ol [90b] ⁽¹⁾ açlıq emgek yerlerine barıp düşmânınızğa Tenrı sizge bergeñ yerlerni, qal‘alarını, mâllarnı, evlerni ⁽²⁾ munlarğa qoyar-siz. Dağı êkkinçi kelip munlar birle uruşur-siz bergeñiniz almağa Tenrı sizden ⁽³⁾ bu qayğunı kétermiş êrken. Vallâhi bu azaşmaq körnümidür. Hâlid ayttı Qaysğa Tenrı saña ḡayr ⁽⁴⁾ qaravsın bêrsün, aytqanıñ benim körlümdeki kibidür, vallâhi bu elden köçmes-biz kêtmes-biz ⁽⁵⁾ Tenrı buyruğın aramızda buyurmayınça.

Bu kez Meysere Mesrûk 'Absî oğlu tura keldi, Ebû 'Ubeydege ⁽⁶⁾ ayttı: Teñri seni tüzetsün, yêrin den teprenmegil, Teñrige tevekkül kılğıl, düşmânın birle uruşğıl, ⁽⁷⁾ ümîdim bar kim Teñri saña nuşret bërür. Eger bu êlden çıkar bolsañ qorqar-men dağı hîç kirmegey-sen. ⁽⁸⁾ Nenin üçün koyar-sen munlarğa bu êlni, munu üçün sançışğanımızdan soñra, munlarını ⁽⁹⁾ kırıp sürgenimizden soñra, keşşilerin alpların Fihl küninde Ecnâdeyn küninde kim kırdı. ⁽¹⁰⁾ Ebû 'Ubeyde ayttı: Kétmes-men yêrimden Teñri aramızda buyurmayınça, buyruğnı Hâlidğa bërdim-men, sizniñ ⁽¹¹⁾ birle turup-tur-men Teñri buyruğına bakıp. 'Abdullâh Qurt oğlu aytur: Qaçan Rûm kelip ⁽¹²⁾ bizge yakın qondılar bir neçe Naşrânî alardan Müselmân bolmış êrdi, îmanları yahşı bolmış êrdi. ⁽¹³⁾ Alarğa ayttuq Rûm çerisine barıñız, İslâmıñız yaşıñız, alarnıñ haberlerin bizge keltiriñiz, alay [91a] ⁽¹⁾ kılurlar êrdi. Dağı Rûm çerisi qarşumuzda üç dört kün qondılar, ne bizge sözlerler ⁽²⁾ ne qarşu çıkarlar, ne biz alarğa sözler-biz, ne qarşu çıkar-biz. Anıñ kibi êrken bir ğalebe çağırışmaq ⁽³⁾ kıptı Rûm çerisinde, sağınduq kim bizge tepmege tilerler, biz dağı alarnı tepmeğe yaraqlanduq ⁽⁴⁾ dağı bir közetgüçi iyabêrdük bizge bu ğalebeniñ haberin keltürmege. Bardılar, birazdan soñra ⁽⁵⁾ keldiler, ayttılar: Rûm melikinden berîdî keldi, beşâret bêrdi kim sulţânları mâl iyabêrdi ⁽⁶⁾ meded birle kim mâlını Bâhân çerige üleşgey dağı meded birle küçlengey, qavm sevünüp alğış kıldılar ⁽⁷⁾ çağırıp.

Bu kez Bâhân qavmini yıgdı dağı tura keldi dağı ayttı: Teñri dîninizge dâyim nuşret bêrgüçi ⁽⁸⁾ êrdi, sizge yaman tilegenler üzerine 'izzet eylep qaldurğüçi êrdi. Bir qavm keliptürler sizge ⁽⁹⁾ dîninizni bozmağa tilerler, yêrle[rî]ñizni, evleriñizni, mâllarıñızni almağa tilerler. Siz topraqdan artuq ⁽¹⁰⁾ sanıñız teg bu vâdîde yalguz dört yüz miñ sançış erni bar teba'alarıñızdan başqa, dîniñizni ⁽¹¹⁾ tilegen yırağ êlden kelgenlerden özge. Bu 'Arab qavminden qorqmañız, sanları azdur, çokı ⁽¹²⁾ yalıñ aç, dermende açlıkda emgekde beslengendür. Siz melikler melikler uruğı-siz, ⁽¹³⁾ qal'alar sağıtlar iyesi-siz, küçli qalkanlılar küçli kişiler-siz. Bu yêrden kétmeniz barçanı [91b] ⁽¹⁾ kırmayınça, yâ barçañız helâk bolmayınça. Uluğları tura keldiler, Bâhânğa ayttılar: Sen tek bizge ⁽²⁾ buyurğıl dağı körgil neler kılır-biz. Ayttı: Yaraqlanıñız sizge buyurğınça.

**Rûm sultânından kelgen çeri Şâmda ne türlü uluğ küflü yazuklı
işler kıldılar kim Tenrî alarnı ol yazuklar sındurdu, köklerin kesti,
kalğanların tarğattı anı aytur.**

Cehm atası aydur bir kişi Tenûhdan ⁽⁵⁾ Bâhân birle êrdi adı Beşîr atası aydur: Bâhân birle Naşrânî êrkenimde keldim, hîç bir kentge kelip ‘Arabnıñ ⁽⁶⁾ yamanlığın eşitmedük, barçanı hoşnıd taptuq. Bu kez Rûm keldiler, çağır içmekden baş kötermesler, ⁽⁷⁾ fesâd zulm kıılmaqdan el kötermesler, beglerinden eşitmesler, halâyık ‘ıyâln küç birle zinâge tutarlar. ⁽⁸⁾ Kentler kavmi barça figân dâd tileye meliklerine çıka keldiler, kıaysı kızın keltürür yüzi açılmış, ⁽⁹⁾ kıaysı çobânın keltürür kıoyını alınmış, kıaysı mâlı talanmış. Bâhân bu işlerni körgende tura keldi, ⁽¹⁰⁾ çağırıp ayttı: êy Naşrânî dîni kavmi, Tenrîniñ hücçeti üzeriñizge uluğdur, anıñ üçün kim sizge elçi ⁽¹¹⁾ ıyabêrdi, üzeriñizge bitig indürdi, elçiñiz dünyânı sevmes êrdi, sizge dağı sevmeñiz dèdi, ⁽¹²⁾ sizge buyurdi kim dünyânı sevüp kimesnege zulm kıılmanız dèdi, Tenrî zâlimlerni sevmes tēp ayttı. ⁽¹³⁾ Bu kez siz êmdi zulmnıñ iñ yamanın uluğın kıılır-siz. Cevâbıñız, bahânız Tenrîka ne bolğay buyruğın [92a] ⁽¹⁾ tutmağanıñız üçün. Oş düşmânıñız karşıñuzda, keliptür alplarıñızını öltürmege, uruğunuznu ⁽²⁾ yesîr almağa. Dağı siz munıñ kibi yazuklar, zulm işler kıılır-siz, Tenrî kınamağından kıorqmas-siz. ⁽³⁾ Tenrî sultânıñızını elinizden alsa, düşmânıñızğa üzeriñizge nuşret bërse yazuk kimdendür zâlim ⁽⁴⁾ kim bolğay sizden özge? Tenriden kıorqunuz, halâyıkça zulm kıılmanız.

Kent kavminden bir kişi tura ⁽⁵⁾ keldi, Bâhânğa ayttı: Men bir êkkinçi kişi-men, yüz eçkim bar êrdi, oğlum anı güter êrdi. Bir uluğ nökeriñ ⁽⁶⁾ uğradı, eçkilerime kerekinçe aldı, kalğanın talattı, oğlum anasına yığlaya bardı, turdı anası keldi ⁽⁷⁾ bu kışıge ayttı: Eçkimizden alğanıñ saña bolsun, kalğanın kıaytartğıl. Ebçini körgende buyurdi ⁽⁸⁾ ebçini çâderine kevürdiler, özi ardınça kirdi dağı kēçıkıti, oğlum bardı, baqtı kördi anasın aşığa ⁽⁹⁾ almış zinâ kıılır, ebçi yığlar. Oğlı feryâd eylep çağırdı, nökerlerine buyurdi kıılıç birle öltürdiler ⁽¹⁰⁾ oğlanı. Keldim oğlanım alıp saña keltürmege, kıullarına buyurdi, kıılıçlar birle meni urdular, ⁽¹¹⁾ êkki elim kestiler. Bâhân ayttı: Ol kışını bilür mü sen? Ayttı: Bilür-men. Ayttı: Kıanı maña köstergil. Ayttı: ⁽¹²⁾ Oş karşıña olturğandur. Bu kez ol işini kıılğan yigirdi, anıñ yigirmegine êkki üç yüz

(13) gāvur dağı yigirdi, ol çaqqan kişini berābere toğradılar Bāhān közinçe. Bāhān ayttı: Zihī 'acāyib [92b] ⁽¹⁾ bolğay, neçük kökler kögermese, tağlar yıkılmasa, denizler qaynamasa, yer batmasa bu yazuqdan ⁽²⁾ kim benim kö-zümçe kıldınız. Eger bilür erseñiz kim bularnıñ Tenrileri bar, haqların alur, ⁽³⁾ bes qınmağına yaraqlanınız bu kezden helākini sizge tızletür ve eger mun-larnıñ Tenrilerine inanmas ⁽⁴⁾ erseñiz, siz vallāhi qatımda itlerden yaman-siz, 'ameliñiz Tenri bilür kişiniñ 'ameli degül-⁽⁵⁾-dür. Bilür-men Tenri sizge yigiriptür, sizni özünüz qoyasıdur. Tanuq bolunuz, men sizden ⁽⁶⁾ dünyāda āhiretde bızār-men, körgey-siz zulumñünñün sonı sizge ne qılğay, dağı tek turdı. ⁽⁷⁾ Aydur: Bu kez Bāhān neçe kün olturdı tireklerinden indirip qayğulı, dağı yanındağı ellerge ⁽⁸⁾ iyabérđi kim bāzārlarınıznı iyabérñiz, kıldılar, Müselmānlarğa bu iş ziyān qılmağı anıñ üçün ⁽⁹⁾ kim Ürdün Müselmānlar elindedür. Bu kez kördi Bāhān kim bu iş Müselmānlarıñnı hıç eksitmes, ⁽¹⁰⁾ bir uluğ bölek atlularnı iyabérđi bir uluğlarına, qoşup kim Müselmānların ardından ⁽¹¹⁾ keldiler. Tileği ol érđi kim dört yanlarından çeriler iyabérgey Müselmānların aşsın ⁽¹²⁾ üntürgey. Müselmānlar dağı munı bildiler, Ebū 'Ubeyde Hālidni ündedi, dağı ekki miñ atlı qoştı ⁽¹³⁾ Hālidğa yayaqdan başqa dağı iyabérđi. Hālid ol çeriniñ uluğına qarşu turdı, dağı [93a] ⁽¹⁾ Hālid atından indi, yayaqlar birle boldı, dağı Qays Hübeyre oğlını atlularda qoydı. Bu kez Qays ⁽²⁾ tepti alar birle, muhkem uruşdı, dağı atlıları üzerine tepti, sindurdı qaçırıp Hālid birgesindeki ⁽³⁾ yayaqlarğa yetkürdi. Hālid körgeñde munların uluğlarına qarşu yöridi, yaqın kelgende ⁽⁴⁾ süñü birle tepindi, Müselmānlar dağı birgesine tepindiler, qılıçlar birle kırdılar munlarıñnı qolay ⁽⁵⁾ uluğ kırış, qalğanı qaçtılar. Kāfirlerniñ uluğ batırıkları qaçıp baradurğanda Qays Hübeyre ⁽⁶⁾ oğlu kördi ol batırqnı, bir kişi Nümeyr oğlanlarından Qays ayttı anar: Batırqnı yazmağıl, öltürgil ⁽⁷⁾ ey Nümeyr qardaşı, bu kün atımnı qatı köçettim, bu düşmān sançısına yügürmege çāresi qalmağı. ⁽⁸⁾ Bu kez Nümeyri ardınça tüşti, baştırıp yetkende üzerine qayttı, ekki kisi qılıçları birle toqunuştılar ⁽⁹⁾ hāylı, qılıçları aşsı qılmağı. Bu kez tutuştılar ekki dağı yerge tüştiler, bir sā'at küreştiler. ⁽¹⁰⁾ Sonra 'Arab eri Nümeyri ol Rüm erin yıqtı bir savaq yerinde dağı tüşü üzerine olturdı. ⁽¹¹⁾ Ol mel'un qatı küçlü alp érđi, 'Arab erni anıñ kibi qıştı, ekki buñı ekki el birle kim teprene almas boldı. ⁽¹²⁾ Qays Hübeyre oğlu kördi munlarıñnı, dağı keldi başları qatında turdı, 'Arab erine ayttı: Öltürdün ⁽¹³⁾ erni. 'Arab eri ayttı: Vallāhi anıñ kibi meni qışıptur

kim teprene almas-men dağı êkki elimizni êkki eli birle tutuptur, [93b] ⁽¹⁾ teprenmege mecâlim kalmadı. Kays kılıcın çekti, urdı, mel'ünni elin kesti, dağı Nümeyrîge ayttı işiñ ⁽²⁾ işlegil êmdi, dağı koydı ketti. Hâlid Velîd oğlu kördi, ayttı: Nedür bu ey Kays, Nümeyrî öltürdi ⁽³⁾ munı? Dağı özi elin kesgenin aytmadı.

Ebû 'Ubeyde Müselmânlar birle Yermükde tüşüp 'Ömer Haţţâb oğlından meded tilegenin.

'Abdullâh Kurt oğlu aydur: Kaçan Ebû 'Ubeyde keldi Dımaşqdan Yermük ⁽⁵⁾ dâgen yerde kındı, Mu'âz Cebel oğlu bir neçe Müselmânlar dağı keldiler, Ebû 'Ubeydege ayttılar ıyabêrip ⁽⁶⁾ mü'minler beginden meded tilep bu çeri haberin bildürseñ ne. Ayttı belî, dağı bu bitigini bulay bardı:

⁽⁷⁾ Bismillâhirrahmânirrahîm.

Andan soñ mü'minler begine bildürür-men kim Rûm kırığıdan tenizden ⁽⁸⁾ keldiler bizge, ardlarınça sağıt kötere alur âdemî koymadılar, keşişlerin papasların birgelerine ⁽⁹⁾ keltürdiler, Ermeniyye kavmini Cezîre kavmi birle keltürdiler, dört yüz miñ tek atluları kelür. ⁽¹⁰⁾ Munlarınñ haberi munıñ kibi kelgende sevmedim bu haberni Müselmânlardan yaşırmağa, ğaret kılmağa ⁽¹¹⁾ cânların, barçanı bildürdüm dağı uluğları birle kênüş kıldım. Barçası maşlahat kördiler kim ⁽¹²⁾ Şamğa kaytqay-biz, buçkaqlarımız dağı bizge yığılgay dağı anda bolğay-biz mü'minler beginden meded ⁽¹³⁾ kelginçe. Tîz tîz bizge meded yetkürgil çeri ardınça, yok êrse Müselmânlar munlarğa karşı [94a] ⁽¹⁾ tursalar cânları dînleri yerinde bolğay, tarğansalar ma'zûr kılğıl kim bir neme keldi ⁽²⁾ küçleri anjar yetişmes, meger Tenri te'âlâ ferîşteler birle meded kılğay Müselmânlarğa yâ bir 'inâyeti birle ⁽³⁾ düşmânların sındurğay, vesselâm.

Ebû 'Ubeyde bitigi 'Ömerge yetişgende muhâcirlerni enşârlarını ⁽⁴⁾ ün-dedi, dağı bitigni okıdı. Ün köterip barçası yıgladılar, Tenrige yalbarmak ⁽⁵⁾ birle köterdiler kim Tenri ziyânların kötergey, sağlık bergey. Dağı köñülleri Müselmânlar ⁽⁶⁾ üzerine katı korktı, şefkatları inen boldı, 'Ömerğa ayttılar: ey mü'minler begi, qardaşlarımızğa ⁽⁷⁾ ıyabêrgil bizni, bir beg koyğıl üzerimizge tilegeniñ yâ sen bizni alıp barğıl. Vallâhi eger ⁽⁸⁾ alarğa şınıkmaq bolur êrse dirliğimizde alardan soñra hayr kalmadı.

‘Abdullâh Kırıt oğlu ⁽⁹⁾ aydur: Ebû ‘Ubeydeniñ bitigin ‘Ömerğa men keltürdüm, barça Muhâcirler Enşârlar şefkatdan katı ⁽¹⁰⁾ korktılar. Müselmânlar üzerine barçadan katı şefkatli ‘Abdurrâhmân ‘Avf oğlu érdi, ‘Ömerni katı ⁽¹¹⁾ kıştadı Şâmğa kelmege, velîkin qalğan şahâbeler maşlahat kördiler kim ‘Ömer oltuğay dağı meded ⁽¹²⁾ ıyabêrgey. ‘Ömer ‘Abdullâhdan sordı Rûm arasında Müselmânlar arasında ne qadar bar? Ayttı: Dört ⁽¹³⁾ beş kün bar. Ayttı: Heyhât, kaçan yetişgey Müselmânlarğa mededimiz. Dağı bu bitigni bulay yazdı ıyabêrdi. [94b]

⁽¹⁾ Bismillâhirrahmânirrahîm.

Andan son bitigin maña yetiştı Şümâle qardaşı birle, içinde ⁽²⁾ bildür-sen maña Rûm sizge yığılğanı qarığdan tenizden keşişleri birle batırıkları birle. ⁽³⁾ Bilür-sen ‘azîm Tenri te‘âlâ kim bizge uluğ nuşretler ni‘metler dâyim bergeñ, kılgan bu keşişlerniñ ⁽⁴⁾ ‘amellerin kördi Muhammed ‘aleyhişşalavâtü vesselâmnı elçiligine inende haq birle, nuşret kılganda ⁽⁵⁾ korkuq birle, nuşretli ‘izzet bergeñde düşmännı üzerine. Dağı te‘âlâ ayttı dağı va‘de kıldı şâdıq ⁽⁶⁾ Tenri va‘desin kılmas degül. Ayttı Qur’anda: ﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ﴾ ⁽⁷⁾ Munlarnıñ çokluğundan korkmağıl Tenri munlardan bızardur. ⁽⁸⁾ Tenri andan bızâr bolğanıñ işi ma‘lumdur hordur küçsüzdür. Dağı Müselmânların ⁽⁹⁾ azlığından ürkmegil anıñ üçün kim Tenri Müselmânlar birledür, az degüldür kim Tenri ⁽¹⁰⁾ anıñ birle bolğan. Oltuğanıñ yêrde turğıl düşmânıñı tapkıñça Tenri birle alarnı ⁽¹¹⁾ yeninçe, arqalıqqa nuşretqa Tenri yêter. Müselmânlarğa bildürgil eger düşmânlarına şâbit tursalar, ⁽¹²⁾ tepişseler, şabr kılıp uruşsalar, eger ölseler Tenri qatındağı igilerge barça dünyânıñ ⁽¹³⁾ hayrından yahşıdır. Tenri te‘âlâ munıñ kibi kılganlarnı Qur’anda bulay öğdi: ﴿فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَىٰ نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا﴾ ⁽¹⁴⁾ Zihî sa‘âdet şehidlerge dağı Tenri qatındağı barın ⁽²⁾ bilgenlerge. Birgendeki Müselmânlarğa tenlik bar ahî, nebî ‘aleyhisselâm tegresinde gazalıqda ⁽³⁾ kırılıp yığılğanlar birle Tenri yolında uruşğanlar hiç ‘âciz bolmadılar ölümdeñ ⁽⁴⁾ yaçanmadılar Tenrilik üçün. Alardan sonra qalğan-

1 “O, Allah’a ortak koşanlar hoşlanmasalar bile dinini, bütün dinlere üstün kılmak için, peygamberini hidayetle ve hak dinle gönderendir.” Tevbe 9/33.

2 “İçlerinden bir kısmı verdikleri sözü yerine getirmişti (şehit olmuştur). Bir kısmı da (şehit olmayı) beklemektedir. Verdikleri sözü asla değiştirmemişlerdir.” Ahzâb 33/23.

lar kapınmadılar, kέçgenler muşibetinden ⁽⁵⁾ kalmadılar, cânların alar birle oħşatıp tegürdiler Tenrı dînine kirmegenlerni cihâd ⁽⁶⁾ kıldılar. Munıñ kavm üzerine Tenrı ögüp rahmetin indürdi Qur’anda bulay:

﴿وَوَكَيْتُنْ مِنْ نَبِيِّ قَاتَلْ مَعَهُ رِيثُونَ كَثِيرٌ فَمَا وَهَنُوا لِمَا أَصَابَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَمَا ضَعُفُوا وَمَا اسْتَكَانُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الصَّابِرِينَ مَا كَانَ قَوْلُهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَإِسْرَافَنَا فِي أَمْرِنَا وَثَبِّتْ أَقْدَامَنَا وَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ فَآتَاهُمُ اللَّهُ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحُسْنَ ثَوَابِ الْآخِرَةِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ﴾¹

⁽¹⁰⁾ Dünyânıñ şevâbı ganîmet açılmağdur, âhiretniñ şevâbı yazuklar bağıslap ⁽¹¹⁾ uçmağğa körmekdür. Bu bitigimni ħalâyık üzerine okıgıl dağı barçasına buyurgıl Tenrı ⁽¹²⁾ şabur kılıp uruşsunlar kim Tenrı özlerine dünyânıñ şevâbın âhiretin şevâbın bergey. Dağı ⁽¹³⁾ ayttıñ kim Müselmânlarınıñ küçleri yetişmes neme keliptür alarğa, eger sizniñ küçünüz [95b] ⁽¹⁾ yetişmes erse Tenriniñ küci yeter, Tenrimiz dâyim alarğa qahhârdur. Eger biz ħalâyıkni küçümüz ⁽²⁾ birle tapsağ erdi yâ elimiz birle uruşur êrdük yâ köplükümüz birle ne türlü kırılğay êrdük ⁽³⁾ neler helâk kılğaylar erdi bizni, velîkin Tenrimizge sıdık birle tevekkül kılıp küçümüzden bîzâr ⁽⁴⁾ bolup yarlıgamağın, nuşret kılmağın yalbarıp qullar biz, nuşretli siz qaysı ħâlde bolsañız inşâllâhu te’âlâ. ⁽⁵⁾ Niyyetiniñizni Tenrige arıtıñız, özine yalbarmağınızı köteriniz, şaburlatıp şabur kılınız, ⁽⁶⁾ muħkem bağlanıñız, Tenriden yaçanıñız onağanlardan bolğay-siz vesselâm.

‘Abdullâh Qurt oğlı aydur: ⁽⁷⁾ Bu bitigni ‘Ömer maña berdi dağı ayttı: Tîz yöri, bitigni yetkürgil, yetişgeninde tegme tuğ kavmi üzerine ⁽⁸⁾ turğıl, dağı mendin selâm bergeil, dağı aytqıl, ‘Ömer sizge aytur: ey İslâm ehli kertilik birle tepiniz, ⁽⁹⁾ arslanlar kibi qatılığ birle tepiniz, tepelerni kılıçlar birle uruñız, cibin yavrularından keñez ⁽¹⁰⁾ bolsun qatınıñızda. Biz bilip-tür-biz kim siz düşmânıñız üzerine nuşretli-siz, düşmânıñız köplükinden ⁽¹¹⁾ qorqmañız sizge yetişmeslerden keyiksinmeniz.

1 “Nice peygamberler var ki kendileriyle beraber birçok Allah dostu çarpıştı da bunlar Allah yolunda başlarına gelenlerden yılmadılar, zaafa düşmediler, boyun eğmediler. Allah, sabredenleri sever. Onların sözleri ancak, “Rabbimiz! Bizim günahlarımızı ve işimizdeki taşkınlıklarımızı bağışla ve (yolunda) zlarımızı sağlam tut. Kafir topluma karşı bize yardım et” demekten ibaretti. Allah da onlara hem dünya nimetini, hem de ahiretin güzel mükafatını verdi. Allah, güzel davrananları sever.” Âli İmrân, 3/146-148.

Dağı tövemni mindim, tîzletip yöridim kôrķup kim ⁽¹²⁾ uruşdan kalmay-men tēp aydur: Ol kün kim Sa'îd 'Âmir oğlu 'Ömer kâtından min eren birle keldi ⁽¹³⁾ Ebû 'Ubeydege meded, ol kün men dağı 'Ömer bitigi birle yetiştim. Ebû 'Ubeyde bitigini Müselmânlarğa okıdı, [96a] ⁽¹⁾ Müselmânlar ol kün kâtı sevündiler, meded kelmekligi birle arķaları kōnjülleri küçlendi, ⁽²⁾ 'Ömer bitigindeki sevünçlemekni okıdılar, sevündiler, kōnjülleri hoş boldı.

Aydur: Kaçan 'Ömer ⁽³⁾ Sa'îd 'Âmir oğlını çeri başın eylep uzatmağa tilegende ögüt bérmege ündedi, ayttı: Ey Sa'îd ⁽⁴⁾ seni bu çerinin begi eyledim, munların birinden yahşı degül-sen meger Tenriden yaçanmağın ⁽⁵⁾ andan kâtı bolğay. Munlarını sögmegil, urmağıl, küçsüzlerin hōr kōrmegil, küçlülerin artuķşı ⁽⁶⁾ kılmağıl, haķnın ardınça yörigil, azışğan yelge egilmegil. Men sever nemeler maņa sendin maņa yetişse, ⁽⁷⁾ sen dağı sevgenin mende tapķay-sen. Sa'îd ayttı: ey mü'minler begi meni ögütledin, eşittim, sen dağı ⁽⁸⁾ ögütümni eşitgil. 'Ömer ayttı: Keltür. Hālâyıkda Tenriden kōrkķıl, Tenride hālâyıkdan kōrkmağıl, Müselmânların ⁽⁹⁾ yaķınına, yıraķına, cānına tilegenni alarğa tilegil, cānına tilemegenni alarğa dağı tilemegil. Haķ zāhir bolğan ⁽¹⁰⁾ buyruķnı kılğıl, kayğunı Tenri kōterür, vilāyetine buyruğuna seni küçlendürür. Bir işde êkki buyruķ ⁽¹¹⁾ buyurmağıl her biribirine teskeri, sözün dağı kōrgenin dağı teskeri bolur, üzerine haķ neme ⁽¹²⁾ bu kez bātılğa ohşar, ne buyurğanın bilmes kibi bolur-sen. Velikin küçün barınça közlegil, haķ ne yerde ⁽¹³⁾ bolsa anı küçlendürgil, Tenrilik yolında melāmetden yaçanmağıl. 'Ömernin elinde bir ağaç bar êrdi, [96b] ⁽¹⁾ ol ağaç üzerine 'Ömer başını tayanıp Sa'îd ögütin eşitti, dağı başın kōterdi, közlerinden ⁽²⁾ yaşları aķıp ayttı: ey Sa'îd kim kıla bilür bu aytkanlarını? Aydur: Ol kim boynına senin ⁽³⁾ boynundaki kibi salıptur, Tenri kılmas degül saņa buyurmak teğışlidür eşitseler ⁽⁴⁾ eşitmeseler. Tenri sorğanda haķ bildürdüm degey-sen eşitmegen eşitmedim degey-sen Tenri ⁽⁵⁾ kâtında ma'zür bolğay-sen. Dağı kōrüşüp uzattı.

Hāriş 'Abdullāh Ezdî oğlu aydur: Ebû 'Ubeyde ⁽⁶⁾ kaçan kelip Yermük degen yerde kōnganda Müselmânlarını özine dōrt yanından yığıp, Rūmnın ⁽⁷⁾ hālâyık kele başladılar tereklerini tikeneklerini çeke sansız keldiler. Keşişleri, papasları, batrıķları ⁽⁸⁾ birgelerine ķavmlerin Müselmânlar sançısına

sevdüre kılavuzlaya kelip Tağ Kilisesi katında ⁽⁹⁾ kondılar. Bu kadar çeri birle kelgende Müselmânlar katı korktılar. Müselmânlarğa andan sevgülü neme ⁽¹⁰⁾ yok êrdi kim Şamnı munlarğa koyup kêtgeyler, munlarğa yêter meded kelginçe. Ebû 'Ubeyde Müselmânların ⁽¹¹⁾ uluğların tiledi, maşlahat nedür aytıñız dèdi, barçası ayttılar: Maşlahat oldur kim Şamdan ⁽¹²⁾ çıkalım. Hâlid Velîd oğlu ayttı: Çıkmas-biz, sen buyruğnı maña bérgil, kişiler birle meni koyğıl, bu düşmân ⁽¹³⁾ işine men yêtegey-men inşâllâhu te'âlâ. Ebû 'Ubeyde ayttı: Saña bérdim buyruğnı, hâlâyık[ğa] sen bil kılğanıñnı. [97a] ⁽¹⁾ Kays Hübeyre oğlu dağı Hâlid birle êrdi oturmağda, Şamda, Müselmânlarda, sançışda, küçlülükde ⁽²⁾ munlar kibi yok êrdi. Aydur: Bu kez Hâlid Müselmânlarını alıp çıktı, köñülleri açuk, düşmânlarına ⁽³⁾ yürekli, sağıtları özden kolaylı dağı munlarını üç şaf tüzetti, dağı on çol sol çol ⁽⁴⁾ tüzetti. Dağı Ebû 'Ubeydege keldi, ayttı: Kimni koyar êrdiñ on çol başın? Ayttı: Mu'âz Cebel oğlu. Ayttı: ⁽⁵⁾ Ehilidür, buyurgıl on çol başı bolsun. Ebû 'Ubeyde Mu'âznı tiledi, on çolda koydı, dağı ⁽⁶⁾ Quttâb Eşyam oğlını sol çol başlığında koydı. Hâlid ayttı: Men atlular üzerine bolayım, yayağ üzerine ⁽⁷⁾ kimni tilesen koyğıl. Ebû 'Ubeyde aydur: Yayağ üzerine bir kişini koyayım kim sınıkmağından kaytmağından ⁽⁸⁾ korkmas-biz sançış küni inşâllâhu te'âlâ. Hâşim 'Utbe oğlın koyar-men. Ebû 'Ubeyde Hâşimni ündedi, ⁽⁹⁾ dağı ayttı: Barğıl, yayağlar başı bolğıl, men dağı nökeriñ men. Dağı Hâlid Ebû 'Ubeydege ayttı: Tegme kabîlege, ⁽¹⁰⁾ tegme tuğ kavmine ıyabêrip bildürgil kim mendin eşitsünler. Ebû 'Ubeyde, Dahhâk Kays oğlın ⁽¹¹⁾ tiledi, dağı ayttı: Barğıl, çerige bildürgil Hâlid Velîd oğlu ne buyursa kılsunlar. Dahhâk çıktı, ⁽¹²⁾ barça çerige çağırıp ayttı kim begiñiz Ebû 'Ubeyde sizge buyurdı Hâlid Velîd oğlının sözinden ⁽¹³⁾ çıkmağay-siz. Barçası ayttılar: Semî'nâ ve eṭa'nâ. Dahhâk, Mu'âz Cebel oğlına uğradı, anar dağı [97b] ⁽¹⁾ aytқанın bildürdi, Mu'âz ayttı: Semî'nâ ve eṭa'nâ, dağı Müselmânlarğa baqtı, ayttı: Hâlidğa ṭā'at bolsañız, ⁽²⁾ uğurlı kişige sa'âdetli kişige ṭā'at bolur-siz.

Dahhâk aydur: Hâlidğa ayttım, Mu'âz seniñ ⁽³⁾ üçün munıñ kibi aydur. Hâlid ayttı: Eger meni sever bolsa men dağı sever-men anı Tenrilik ⁽⁴⁾ üçün. Qardaşım Mu'âz nökerleri birle İslâmda ozulmuş müzdleri bar kim biz aña yêtişmes-biz, ⁽⁵⁾ teginmes-biz zihî könenmek alarğa.

Aydur: Bu kez Hâlid tüzetgen şaflarğa bardı, tegme şaf üzerine ⁽⁶⁾ turup ayttı: ey İslâm ehli şaburlık 'izzetdür, şeşilmek 'acizlikdür, şabur birle nuşret tapar-siz, ⁽⁷⁾ şâbirler sonra yüçelenürler, anıñ üçün kim Tenri alar birledür. Bâtıl iyeleri küçsüz bolup ⁽⁸⁾ şeşilürler. Hâk iyeleri bilürler kim Tenri alar birledür, hıç küçsüz bolmaslar, bilürler kim ⁽⁹⁾ Tenrinin yolu üçün uruşurlar. Eger Tenrige barsalar ağırlamaq, yazuklar bağışlamaq, uçmaqқа ⁽¹⁰⁾ kirmekni tapqaylar. Tenri şükr kılğuçıdur, şükr kılğuçılarını sever.

Aydur: Her şafda turup ⁽¹¹⁾ bulay sözledi barçanı kezginçe. Bu kez Müselmânların atluların özine yığışturdı dağı Qays ⁽¹²⁾ Hübeyre oğlın ündedi dağı ayttı: Sen 'Arabnıñ alplarından-sen, bu kün senin kibi azdur ⁽¹³⁾ katımda, benim birle bu atlularda bolğıl. Anıñ üçün kim bu Qays dâyim Hâlidğa buluşur êrdi, anar [98a] ⁽¹⁾ muvâfık êrdi, alplığında tözümliginde kâfirlerle yürekliğinde bir kesek Hâlidğa oğşar ⁽²⁾ êrdi. Bu kez Hâlid, Meyser Mesrûk oğlına dağı ıyabêrdi 'Amr Tufeyl oğlın dağı ündedi, ⁽³⁾ Zi'n-nûrnı dağı ündedi. Dağı atlularnı dört bölek eyledi, munların her birin bir bölek ⁽⁴⁾ üzerine koydı. Hâlid dağı özi bir bölekde çıktı, keldi, Rûmnun uluğ çerisine ⁽⁵⁾ yetiştirdi anda kim Bâhân bar. Rûm Müselmânlar kelgenin körgende katı kôrktılar, anıñ üçün ⁽⁶⁾ kim Rûmğa haber barmış êrdi kim Şâmnıñ barçasın koyup ketedürler 'Arab, munun ⁽⁷⁾ birle köñül-leri hoş, emîn bolmış êrdi. Munı kerti sağındılar kaçan Hımşnı Müselmânlar ⁽⁸⁾ alğandan sonra koyup kayttılar, Dimaşknı dağı Yermüke degin koydılar. Rûmnun tama'ı ⁽⁹⁾ boldı kim sançış bolma[ma]ğı qalğan yerlerni koyup kêtgeyler Müselmânlar alarğa. Bu kez Hâlidni ⁽¹⁰⁾ atlular birle qarşu körgende Rûm barçası qata qaldılar, bu kez tuğların çıkardılar, ⁽¹¹⁾ alpların, keşişlerin, papasların çıkardılar, çerilerin yégirmi şaf tüzdiler, her şafnıñ ⁽¹²⁾ uçı körünmes. Dağı bir bölek atluların Müselmânlarğa çıkardılar, Müselmânların atlularınça ⁽¹³⁾ munça kez kelür keldiler. Müselmânlar atlularına yakın bolğanda bir uluğ alp papasları [98b] ⁽¹⁾ êkki şaf arasında çıka keldi, Müselmânlardan bir alpni tile anıñ birle uruşğay, ⁽²⁾ Müselmânlarğa alplığın köstergey. Hâlid ayttı: Bir er yok mıdur bu mel'ünge çıkqay? ⁽³⁾ Biriniz çıksun yok êrse men çıkar-men. Müselmânlardan bir neçe kişiler çıqmağa izdediler. ⁽⁴⁾ Meyser Mesrûk oğlu çıkğa tiledi. Hâlid ayttı: Sen qarı kişi-sen, ğarım yigit kişidür, ⁽⁵⁾ sevmes-men sen anar çıkqay-sen, qarı

yigitge küçi yetişmes bolur, sen bizge yerinde ⁽⁶⁾ tura bargıl, Teñri rahmeti üzerine. Bu kez 'Amr Tufeyl oğlu çıkğa tiledi, Hâlid ayttı: ⁽⁷⁾ Eý qardaşım oğlu, sen yigit oğlan kişi-sen, qorqar-men muña küçün yetişmegey, qayttı. ⁽⁸⁾ Bu kez Hâriş 'Abdullâh oğlu ayttı: Men çıkayım. Ayttı: Tileğin eylegil çıkmağa tilegen[de]. Hâlid ayttı: ⁽⁹⁾ Hiç yalguz alp birle uruşğanın bar mı? Ayttı: Yok. Ayttı: Bes çıkmağıl. Qays Hübeyre oğlu ayttı: ⁽¹⁰⁾ Eý Hâlid muña çıkarmağa meni közleptür-sen. Hâlid ayttı: Taptıñ, ümîdim bar kim muña sen ⁽¹¹⁾ çıksañ öltürgey-sen, eger sen çıkmas ersen men çıkar-men. Qays ayttı: Yok men çıkayım. ⁽¹²⁾ Qays çıqa keldi bu sözlerni ayta ayta qoşup.

⁽¹³⁾ Ulus kızlarından soruñuz ki men
Uruşnuñ küinde degül men eren

[99a] ⁽¹⁾ Ğarîmlerni kükrep yıkar-men qolay
Ğazâlıkqa kirgen qılsun bulay

⁽²⁾ Ğarîmğa yaqın kelgende atını urdı, dağı tekbîr keltirip papasğa hamle kıldı, dağı kılıç birle ⁽³⁾ urdı temür börki birle başını kesti, atınıñ eli arasında ölü tüşti, Müselmânlar ⁽⁴⁾ tekbîr keltürdiler. Hâlid ayttı: Körge-niñizden soñra nuşret açılmaq qaldı. Qaysğa ayttı: Hamle ⁽⁵⁾ kılığıl düşmân üzerine. Dağı nökerlerine ayttı: Vallâhi munlar öñmes boldılar uluğ ⁽⁶⁾ uluğ papasları topraqda helâk bolmış êrken. Aydur: Hamle kılduq üzerlerine ⁽⁷⁾ bizge yaqın bolğanlarğa, dağı atlularına.

Qays aydur: Ol qadar qırduq munlarnı qalğanlarnı ⁽⁸⁾ qaçırıp şaflarına körğinçe. Hâlid dağı qarşusındağılarğa hamle kıldı, sindurdı, ⁽⁹⁾ 'Amr Tufeyl oğlu, Meysere Mesrûk oğlu her birisi bir yandan hamle kıldılar, barçanı ⁽¹⁰⁾ qaçırıp şaflarına kördiler. Bu kez Hâlid atlularnı qaytardı, alp Müselmânların çerige ⁽¹¹⁾ qavuştırdı. Müselmânlar sevünüp Rûmnıñ uluğları alpları biribirin azarlap ayttılar: ⁽¹²⁾ Vâ-lek, Müselmânların bu qadar az atluları munça sansız atlularınıñ helâk eylep ⁽¹³⁾ sindurup barçanıñ tozdurdu. Ne belâ boldı sizge alar kibi âdemîler degül mü siz? [99b] ⁽¹⁾ Keliñiz, keliñiz. Yana barça atluların yığdılar ol qadar kim çekürge kibi qabqara yeryüzin ⁽²⁾ yaptılar, Müselmânlar sağındılar kim kelip başlarlar, velîkin Müselmânlar munlarğa yürekli ⁽³⁾ hiç haberleri yok munların köplükinden. Aydur: Keldiler, Müselmânlarğa yaqın qarşu ⁽⁴⁾ turdılar, birisiniñ zehlesi yok tepinmege, yüreklileriniñ yüreki Müselmânların ⁽⁵⁾ heybetinden toluptur. Hâlid Müselmânlarğa ayttı: Biz nuşret

bolup kayttuğ alar sınıp kaçıp ⁽⁶⁾ kayttılar, bir sâ'at şâbit turuñuz munlarğa, eger bizge tepseler uruştuğ, eger kaytsalar nuşret ⁽⁷⁾ bizge boluptur. Bu kez kâfirlerniñ alpları tözüñüp Müselmânlarğa yakın kelürler tepmege yana ⁽⁸⁾ yürekleri titrep kayturlar. Neçe kez Müselmânlarğa yakın kelürle[r] dağı kayturlar. Müselmânlar tuğları ⁽⁹⁾ üstinde büt teg tururlar, hıç kimesnesi bir söz sözlemes meger köñülünde Tenriden nuşret ⁽¹⁰⁾ meded tiler. Rüm Müselmânların bu şâbitliklerin, bu tek turmağların, bu tüzgünlerin ⁽¹¹⁾ körgende Tenri köñüllerinde muhkem heybet qorquğ şaldı. Bir sa'at turdılar dağı kayttılar, ⁽¹²⁾ beglerine bardılar. Barça begleri dağı alpları, papasları, keşişleri, batırıkları yığılıp begler ⁽¹³⁾ begi Bâhânğa bardılar, bolğanı bildürdiler. Bâhân ayttı: Bir maşlağat körüptür-men, anı sizge [100a] ⁽¹⁾ aytayım, bu qavm elinizge kirdiler, özden atlarınıznı mindiler, körklü tonlarınıznı kâydiler, ⁽²⁾ inçke tatlı yemekleriniznı yêdiler, altun aqçağa tatqandılar, körmegen nemelerni kördiler. ⁽³⁾ Munlar qatında ölüm mundan ayrılmağdan keñezdür. Maşlağat kördüm kim iyabêrip munlardan ⁽⁴⁾ bir uşlu nökerlerin tileyelim, anıñ birle sözleşelim, tanışalım, munlarını bir neme birle çama[']ğa ⁽⁵⁾ salalım. Bolğay kim anıñ birle elimizni köñüllerinden qoyğaylar. Eger kılsalar bizden ⁽⁶⁾ alğanları az bolğay qırılışmağ yanından, dağı bilmege yaramas uruşsağ alur mu biz, ⁽⁷⁾ alınur mu biz. Barçası bu sözge sevündiler, ayttılar: Zihî körklü sözledin, igilik eyledin, ⁽⁸⁾ şefqat kıldın barçamızğa, tiz êmdi aytkanıñ kılğıl. Bâhân bir uluğların iyabêrdi ⁽⁹⁾ Cürce atlığ, keldi, Ebû 'Ubeydege ayttı: Men Rüm sulţânınıñ begler beginiñ elçisi-men Bâhânınıñ, ⁽¹⁰⁾ saña aydur, sendin burunğı seniñ yêrinde begini maña iyabêrgil, eşittim anı kim uşlı erendür, ⁽¹¹⁾ kökünüzde aşılzâdedür. Ayturlar kim aşılzâdelerniñ uşları özgelerden artuğdur, ⁽¹²⁾ soralım andan tilegeniñiz nedür. Eger bizim sizniñ aranızda bir neme bolsa, sizge bizge râzılığ ⁽¹³⁾ bolsa anda maşlağat êkki yarından kılğay, barışğay-biz, Tenrige şükr kılğay-biz, tafaqlıq bolmasa [100b] ⁽¹⁾ uruşmağ turup tura. Ebû 'Ubeyde Hâlidni ündedi, Rüm elçisi aytkanın bildürdi, dağı ⁽²⁾ Hâlidğa ayttı: Sen barğıl, Bâhânğa İslâmğa ündegil, qab[ü]l kılsalar sa'adetleridür, qabül ⁽³⁾ kılmasalar cizye mâlin horluğ bêrmegin bildü[r]gil, bu êkki nemedden birini kılmasalar çäre ⁽⁴⁾ yoğtur uruşmağdan Tenri aramızda buyurğınça.

Aydur: Rümniñ bu elçisi küneş batır çağda ⁽⁵⁾ keldi, biraz olurgınça bolmadı mağrib namâzı keldi, Müselmânlar namâzların kıldılar. Hâlid

Rûmlığa ⁽⁶⁾ ayttı: Karamu boldı, tañ atsa barğay-men, begiñe sen barğıl, anjar cevâb kıyartarğıl. Müselmânlar bağıpturlar ⁽⁷⁾ Rûm elçisi turup kêtgey, Rûm elçi Müselmânlarınıñ namâz kılganlarına, Tenrige alğış kılganlarına ⁽⁸⁾ uzun uzak bağıptur. ‘Amr ‘Âş oğlu aydur: Bu elçi teli bolğay mı? Ebû ‘Ubeyde ayttı: Müselmânlarını ⁽⁹⁾ közlegenin anlamas mu sen? Vallâhi ümîdim bar kim Tenri te‘âlâ imânnı köñüline saldı bolğay, ⁽¹⁰⁾ sevdürüp yahşılığın bildürdi bolğay. Rûm elçisi birazdan sonra Ebû ‘Ubeydege yüzün ⁽¹¹⁾ yüzlendi dağı ayttı: Ey Müselmân, kaçan kirdiñiz bu dînde, ħalâyıknı kaçan ündediñiz muña? Ebû ‘Ubeyde ⁽¹²⁾ ayttı: Yegirmi neçe yıldan beri ħalâyıqka da‘vet keldi bu dînge, kıysımız Tenri elçisi kelgeç imân ⁽¹³⁾ eyledi, kıysımız andan sonra Müselmân boldı. Ayttı: Elçiniñ ħiç sizge ħaber berdi mi kim özinden [101a] ⁽¹⁾ sonra elçi kelgenin? Ebû ‘Ubeyde ayttı: Yok, bizge ħaber berdi kim özinden özge elçi kelmes boldı, ⁽²⁾ dağı bizge ayttı kim ‘İsâ Meryem oğlu öziniñ kelgenni birle beşâret kıldı. Rûm elçisi men dağı ⁽³⁾ bu sözge tanuğ-men kim ‘İsâ beşâret kıldı bizge deve mingen nebî kelür tēp, sezer-men kim nebîñizdür ⁽⁴⁾ ol. Dağı maña aytıñız sizniñ nebî ‘İsâ ħaqqında ne aytur, siz dağı ne aytur-siz? Ebû ‘Ubeyde ayttı: ⁽⁵⁾ Bizim nebîmiz ‘İsâ üçün Tenri aytkanı kibi aytur, *إِنَّ مَثَلَ عِيسَىٰ عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ* ⁽⁶⁾ dağı Tenri ayttı bitigimizde peygamberimizge kim sizge Tenri tilinden yetkürgey bulay: *يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ* ⁽⁷⁾ وَلَا تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ إِنَّمَا الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُولُ اللَّهِ وَكَلِمَتُهُ أَلْقَاهَا إِلَىٰ مَرْيَمَ وَرُوحٌ مِّنْهُ فَآمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَا تَقُولُوا ثَلَاثَةٌ انتَهُوا خَيْرًا لَّكُمْ إِنَّمَا اللَّهُ إِلَهٌ وَاحِدٌ سُبْحَانَهُ أَنْ يَكُونَ لَهُ وَلَدٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا، لَّن يَسْتَنْكِفَ الْمَسِيحُ أَنْ يَكُونَ عَبْدًا لِلَّهِ وَلَا الْمَلَائِكَةُ الْمُقَرَّبُونَ ⁽¹⁰⁾ Aydur: Kaçan ⁽¹²⁾ tercümân Rûm ⁽¹¹⁾ tilinçe munuñ ma‘nâsını aytkanda Rûm elçisine, ayttı:

1 “Allah nezinde İsa’nın durumu Âdem’in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona “ol” dedi ve oluverdi.” Âl-i İmrân, 3/59.

2 “Ey Ehl-i kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında, gerçek olandan başkasını söylemeyin. Meryem oğlu İsa Mesih ancak Allah’ın elçisidir, Allah’ın Meryem’e ulaştırdığı kelimesidir ve O’ndan bir ruhtur. Şu halde Allah’a ve peygamberlerine iman edin, “(Tanrı) üçtür” demeyin, bundan vazgeçin; hakkınızda hayırlı olan budur. Allah ancak bir tek ilâhtır. O, çocuğu olmaktan münezzehtir, göklerde ve yerde ne varsa hepsi O’nundur. Güvenmek ve dayanmak için Allah yeter. Ne Mesih Allah’ın bir kulu olmaktan geri durur ne de yakın melekler. Büyüklenerek O’na kulluktan geri duranların hepsini Allah, yakında huzuruna toplayacaktır.” Nisâ 4/171-172.

Kêrçek sözdür, 'İsâ özini munıñ kibi ⁽¹²⁾ ayttı, bildim, tanuķ boldum kim peygamberiñiz Muħammed 'aleyhisselâm kêrçek oldur kim 'İsâ ayttı. Dağı ⁽¹³⁾ siz şādık ıavm-siz, igileriñizden êkki kişini maña ünde ye bergeñil. Ebû 'U-beyde Mu'âz Cebel oğlın, [101b] ⁽¹⁾ Sa'îd Zeyd oğlın êkkisin ündedi, dağı Rûm elçisine ayttı: ⁽²⁾ Munlar Müselmânlarınıñ in ⁽²⁾ yaşılarındandır, ilk İslâm dînine ozup kirgenlerdür. Rûm elçisi Ebû 'Ubeydege dağı ⁽³⁾ Mu'âzka ayttı: Üçünüz maña zâmin bolur mu siz Müselmân bolsam uçmaķlı bolğay-men ⁽⁴⁾ sizniñ birle cihâd kılğa-men? Ayttılar: Ne'am Müselmân bolsañ, toğru bolsañ, olginçe bulay kalsañ ⁽⁵⁾ uçmaķka kirer-sen. Ayttı: Tanuķ bolunuz Müselmânlardan-men. Müselmânlar munuñ Müselmân bolğanı ⁽⁶⁾ birle sevündiler, selâmlaştılar, ħayr birle alğış kıldılar, dağı ayttılar: Eger tañ birle elçimiz ⁽⁷⁾ barsa sen barmayın, sağıngaylar kim seni küç birle tuttuķ, elçimizni alar dağı bizge kıyartmağaylar. ⁽⁸⁾ Sen bu kêçe barğıl, Müselmân bolğanıñ bildürmegil. Elçimizni tañ birle ıyabergeñçe bizge kıyıp ⁽⁹⁾ ħaber keltürgeñçe körelim bizim birle Bâĥân arasında iş nege tüzülür. Elçimiz kıyıtķanda kelgil ⁽¹⁰⁾ zihî 'azîz bolğay-sen kıatumuzda, her birimizge ata anadan bolğan kıardaş kibi-sen. Ayttı: Yağşı maşlaĥat ⁽¹¹⁾ ayttunuz. Dağı tura keldi, bardı, Bâĥânğa ayttı: Tañ birle tilegeniñiz kişi kelür. Tañ birle Ĥâlid kelip ⁽¹²⁾ kıyıtķanda ol dağı keldi, Müselmânlarğa kirdi, yağşı Müselmân boldı, ġazâlıkda muħkem ħışmlar ⁽¹³⁾ uruşlar kıldı, Tenri raĥmeti añar.

Ĥâlid birle Bâĥân arasında bolğanın aydur.

[102a] ⁽¹⁾ Aydur: Tañ bolğanda Ĥâlidniñ bir kıızıl könden eylenmiş uluğ kıubbesi bar êrdi, Meysere evdaşından ⁽²⁾ üç yüz altunğa almış êrdi, muni ıyabêrdi. Rûm çerisiniñ içinde urdı dağı barıp onda ⁽³⁾ tüşti, bir sâ'at olturdı. Rûm Ĥâlidni kördi bir zefit muħkem alp kişi, Ĥâlid uzun yaşı heybetli ⁽⁴⁾ eren êrdi, körgeñ kişiniñ kökreki tolar êrdi Ĥâlid heybetinden küçlülükinden. Bâĥân dağı ⁽⁵⁾ kıubbesinde olturdı, Ĥâlidniñ yolında çeriniñ alplarını yeğirmi şaf tüzetti. On kıolda ⁽⁶⁾ on şaf, sol kıolda on şaf, kıat kıat kıabķara temürge batıp bu şaflar ardından ⁽⁷⁾ şaf şaf atlular tüzetti, her کف نيك uçı körünmes. Bâĥânniñ tilegi bu kıılğanı birle kim ⁽⁸⁾ Ĥâlidğa heybet köstergey kim barışmağa yumşatķay. Dağı Ĥâlid ardınça ıyabêrdi, Ĥâlid tura keldi, ⁽⁹⁾ <keldi> bu kıılğan şaflarına ĥiç köz eylemedi, munlar

bar mı yok mı hîç bakmadı. Bâhânga yakın ⁽¹⁰⁾ kelgende Bâhân Rûm tilinge hoş keldiñ ‘Arab begi tēp ağırlap yanına aldı, dağı ayttı: Sen ⁽¹¹⁾ ‘Arab kökinde aşılzâdelerden alplardan dēdiler, uşlı vefâlı eren-sen dēdiler. Uşlı ⁽¹²⁾ kişiniñ sözi aşığı bolur, vefâ iyesiniñ sözi kerti bolur, ‘ahdı emāneti dürüst bolur. ⁽¹³⁾ Dağı tercümānnı keltürtti, êkkisiniñ arasında olturttı.

Hariş ‘Abdullāh oğlu aydur: Hālidniñ sever [102b] ⁽¹⁾ dostı êrdim, ol kün meni birgesine aldı, bardım birge, kızıl kıubbesine birge olturduk. ⁽²⁾ Bâhân Hālidni üdeginçe Hālid ayttı: Birgeme kelgil. Ayttım: Seni tilediler, meni tilemediler. Ayttı: Buşmas, ⁽³⁾ kelgil birgeme. Aydur: bardım, bilesine Bâhânga yētiştük, köre-biz toprağdan öküş tēgresinde ⁽⁴⁾ sağıtlar kēymiş erenler yığıptur, yakın kelgenimizde tercümān birle êkki kişi keldi, sordılar: Hālid ⁽⁵⁾ kıaysıñızdur? Hālid ayttı: Men men. Ayttılar: Sen kelgil, nōkeriñ kıaytsun. Hālid ayttı: Bu dostlarımdandur, ⁽⁶⁾ munuñ kēneşi maña kerektür. Kıayıp Bâhânga şāver eylediler, destür bērdi, birgesine kıoyuñ ⁽⁷⁾ kelsün dēdi. Aydur: Bēş atlam yōriginçe bolmadı yēğirmi kişige yakın keldiler, maña ayttılar: Kıılıç ⁽⁸⁾ kēter. Hālidğa hîç neme aytmadılar. Hālidğa baqtım köreyim ne aytur. Hālid ayttı: ‘İzzetini boynından neçük ⁽⁹⁾ kētersün, bolmas, siz bizni tilediñiz, keldük, kıoyar mı siz sizniñ birle sözler sözleşmege, ⁽¹⁰⁾ yok ērse kıayıp kēter-biz. Tercümān barıp Bâhânga Hālid aytқанın bildürgende ayttı: Kıoyuñız birge ⁽¹¹⁾ kelsünler. Aydur: Hālid birle yōriye keldük, Hālidni ağırladı, yanında kēçürdi, men yıraқraқ neçe ⁽¹²⁾ tōşekler üzerine olturdum sözlerin eşitmege. Aydur: Kıaçan Bâhân Hālidni aşılzādelik birle ⁽¹³⁾ alplık birle övgende Hālid ayttı: Bizim peygamberimiz Muḥammed şallāllāhu ‘aleyhi ve sellem ayttı: Her kişiniñ aşılzādeliğı [103a] ⁽¹⁾ dīnidür, kimniñ dīni yok aşılzādeliğı yoktur dağı bizge ayttı kim alplıknıñ in ⁽²⁾ yaḥsısı dünyāda āḥiretde Tenrilik üçün olğan. Aytқанıñ ki-bi uşlı bolsam şükr Tenrige, ⁽³⁾ vefâlı bolsam minnet Tenrige, kıatumuzda şükr anıñdur. peygamberimiz Tenriniñ şalavātı ⁽⁴⁾ üzerine, bizge ayttı: Kıaçan Tenri te‘ālā uşını yaratқanda ayttı kelgil, keldi. Ayttı barğıl, ⁽⁵⁾ bardı. Ayttı: ‘İzzetim ḥaққı üçün sen barқа yaratқанlarımdan sevgülü-sen, maña seniñ ⁽⁶⁾ birle şükürlenür, men seniñ birle bilünür-men, seniñ birle tapuğlanur-men, seniñ birle ⁽⁷⁾ tātım alınur, seniñ birle uçmaққа kırmek bolur. Dağı vefâ bolmas meger uşdan ⁽⁸⁾ kimniñ uşşı bolsa vefası dağı bolğay,

kimniñ vefası bolmasa 'aqlı dağı bolmas.

Bāhān ⁽⁹⁾ ayttı Hālidğa: Yeryüzinde seniñ kibi uşlı yok, bolğay-sen bulay erken ne kerekin ⁽¹⁰⁾ bar bu nökeriñiñ kēneşine. Hālid ayttı: Ne 'aceb körer-sen mundan? Bu çerimizde êkki miñ ⁽¹¹⁾ kişiçe bar, barçasınıñ muhkem uşları bar, her biriniñ kēneşi inen kereklidür. Bāhān ⁽¹²⁾ ayttı: Qatınızda munıñ kibiler barın sağıınmas êrdük, sizi bulay körmes êrdük. ⁽¹³⁾ Hālid ayttı: Siz sağıınanıñız biz sağıınanımız barçası dürüst kelmes. Bāhān ayttı: [103b] ⁽¹⁾ Kêrçek ayttıñ. Bāhān ayttı Hālidğa: İlk seniñ birle sözleşgenim seni dostluğuma ⁽²⁾ şafâ birle yarlığama. Hālid ayttı: Neçük bolğay bu iş benim birle seniñ arasında dağı bir kent ⁽³⁾ üzerinde êkkimiz üze qan bar, öç bar, her birimiz kêtmege bolmas ol kentni almayınça yâ helâk bolğay? ⁽⁴⁾ Bāhān ayttı: Bolğay kim aramızda Tenri barışturğay, hîç qan aqmağay, âdem ölmegey. Hālid ayttı: ⁽⁵⁾ Tenri tilese kıılır. Bāhān ayttı Hālidğa: Tiler-men yatlıqnı uyalmaqnı aramızdan kétergey-biz, ⁽⁶⁾ qarındaş qarındaşına sözlegen kibi saña sözlegey-men. Hālid ayttı: Sözle. Bāhān ayttı: ⁽⁷⁾ Bu kıızıl qubbe kibi özden körgenim yoqtur, munı maña bağışlağıl, ne tileseñ bahāsın ⁽⁸⁾ alğıl, dağı qatımda ne köñülünge bërse alğıl, dağı munı maña bağışlağıl, barça qatımızdağıdan ⁽⁹⁾ zarîf özdendür. Hālid ayttı: Saña bol-sun, seniñ nemeleriñden maña hîç kerekmes. ⁽¹⁰⁾ Bāhān iyabêrdi qubbeni aldı dağı Hālidğa ayttı: Tileseñ biz başlayalım sözni saña, tileseñ ⁽¹¹⁾ sen başlağıl. Hālid ayttı: Ziyānım yoqtur söz qay yarıdan bolsa. Eger meni sözletür ⁽¹²⁾ êreseñ bilür-sen nege da'vet kıılır-men, neni tiler-men nökerleriñ kim Ecnādeynde tapıştuq ⁽¹³⁾ alar birle Mercü's-şuffarda dağı barçası saña bildürüptürler, bilür-sen. Men henüz tilegiñ [104a] ⁽¹⁾ bilmeyindür-men, sözlegil, eşiteyim, cevābıñnı bèreyim. Bāhān ayttı: Şükr Tenrige kim peygamberimizni ⁽²⁾ barça peygamberlerden artuqşı kıldı, ümmetini barça ümmetden yahşı eyledi, meliklerin barça ⁽³⁾ meliklerden artuqşı eyledi. Hālid Bāhānnıñ sözini bu yerden kesti dağı tercümānga ⁽⁴⁾ ayttı: Şükr Tenrige kim bizni peygamberimiz birle bizni ağırladı, peygamberiñizga dağı inanur-biz kıldı ⁽⁵⁾ bizni barça peygamberlerga inanur eyledi. Bizge buyruk eylegenni birimiz kibi eyledi, eger özini ⁽⁶⁾ üzerimizge melik körse 'azl kıılır êrdük, birimiz üzerine artuqşılığın körmes-biz ⁽⁷⁾ meger Tenri qatında andan yahşı taqvalı bolğay. Dağı şükr Tenrige kim ümmetimizni

belgüli ⁽⁸⁾ yahşılık buyurur, yaman işden tıyar, yazuk kılsa tanmas, Tenrîden bağışlamağın qolar ⁽⁹⁾ istîğfâr birle, Tenrîge tapınurlar yalguz, Tenrîge ortak kılmaslar. Qalğan sözüñni ⁽¹⁰⁾ ayıt emdi. Aydur: Bâhânnıñ yüzi şapşar-ı boldı biraz tek turdı, dağı ayttı: Şükr Tenrî ⁽¹¹⁾ kim belânıñ yahşısın berdi bizge, yohsulluqdan bizni bay kıldı, ümmetler üzerine bizni ⁽¹²⁾ nuşret kıldı, bizni 'azîz eyledi. Hîç hor bolmas-biz, ziyândan bizni saqladı, 'iyâlimız kimesnege ⁽¹³⁾ revâ bolmas. Tenrî bizge berğen içre dînimizde halk üzerine zulm batarlık eylesen-biz. Dağı sizden [104b] ⁽¹⁾ ey 'Arab qavmi qonşularımız bar erdi, alarğa yahşılık eyler êrdük, ağırlar êrdük, 'ahdlarına ⁽²⁾ vefâ kılur êrdük, elimizniñ qaysı yerin tileseler qonmağa qondurur êrdük, emân birle qonarlar, ⁽³⁾ emân birle köçerler. Sağınur êrdük kim bizge qonşu bolmağanlar bizni şükr kılğaylar tēp ⁽⁴⁾ kim qardaşlarına munıñ kibiler igilikler kılur êrdük. Sizden körğenimiz atlularınız, ⁽⁵⁾ erenleriniz birle bizni başıp keldiniz, şârlarımız yerlerimizni elimizden almağa tiler-siz, kēçe ⁽⁶⁾ kündüz bizim birle uruşmağa tiler-siz yerimiz sümiz elimizden almağ için. Sizden burun ⁽⁷⁾ sizden köp çeri iyeleri, sizden küçlüler, mâllar iyeleri, şarp hışmılilar keldiler ⁽⁸⁾ elimizni almağa. Köpi kırılıp yesîr bolup qalğanı qayttılar. 'Acem qavmi dağı elimizge tama' bolup ⁽⁹⁾ keldiler, eşitiñiz neçük qayttılar. Türk qavmi dağı keldiler, alar kibi qayttılar. Maşrıqdan ⁽¹⁰⁾ mağribden küçlü melikler keldiler 'izzet iyeleri 'azâmet çeriler birle, barçasını sindurduq. ⁽¹¹⁾ Yeryüzi qavminden qatımızda sizden za'îf, dermende, aç, yohsul, küçsüz yoqtur. ⁽¹²⁾ Çoquñuz deve eçki kütövçileri-siz, quru taşlı yaz[ı]larda açlık birle beslengen-siz. ⁽¹³⁾ Sağınur mu siz kim elimizni sizge qoyar-biz? Zihî bevc tama' kıldınız. Biz sağınduq [105a] ⁽¹⁾ sizni elimizge açlık, yamğursızlık keltirdi, hîç sağısımızğa kelmedi tilegeniniz munça ⁽²⁾ tēğremizde 'azâmetli çeri iyeleri bizden qorqar êrken. Elimizge kirdiniz, fesâdlar kıldınız, ⁽³⁾ atlarımız mindiniz tonlarımıznı kēydiniz aq kümüşğa oğşar tonlar, aşlarımız yēdiniz kim ⁽⁴⁾ anıñ kibi yēgeniniz yok ne oğşar yemeklerinizge, bizden dağı aldınız eliniz altun aqçadan ⁽⁵⁾ toldı özden nemelerimiz birle. Oş sizni taptuq elinizdeki barça bizimdür, velîkin barçanı ⁽⁶⁾ sizge bağışlar-biz. Alınız, elimizden çıkınız. Eger közüñüz munuñ birle toq bolmas êrse ⁽⁷⁾ hazînelerimizden dağı neme tiler bolsañız kim her biriniz qavmine bay bolup hayr birle bargay ⁽⁸⁾ bêrelim. Uluğ beginizge on miñ altun, saña dağı anıñ kibi qalğan uluğla[rı]ñızğa miñer ⁽⁹⁾ altun, barça

kalğan nökerlerine yüzer altun dağı kalın. Andlar içgey-siz dağı elimizge ⁽¹⁰⁾ kirmegey-siz. Dağı tek turdı Bâhân. Hâlid ayttı: Şükr ol Tenrige kim andan özge Tenri yoktur. ⁽¹¹⁾ Bâhân ayttı: Yahşı ayttın, dağı elin kökke köterdi. Hâlid ayttı: Tanuğ-men kim Muḥammed şallallâhu ‘aleyhi ⁽¹²⁾ ve sellem Tenriniñ elçisidür. Bâhân ayttı: Tenri bilür bolğay aytқанıñ kibi. Hâlid ayttı: Barça ⁽¹³⁾ aytқанıñ baylığınızdan, küçlülükünüzden, düşmânlarıñızın sındurmağdan bilür-biz **[105b]** ⁽¹⁾ barçanı dağı ‘Arabdan qonşularıñızğa igilik eylegeniñizni anı dağı bildük. Ol igilikini ⁽²⁾ öz dünyâlikiñiz tüzetmek üçün eyler êrdiñiz, alarnıñ bucuğı körseñiz ne dîniñizge ⁽³⁾ kirdiler bizim birle sizniñ üçün uruşurlar. Dağı aytқанıñ kim barçamız deve eçki kütövçi-⁽⁴⁾-leri-biz, barçamız anı sever-biz, sevmegenniñ artuqşılığı sevgen üzerine yoktur. Dağı aytқанıñ ⁽⁵⁾ kim açlıq dermendelikde quru taşlı yazılarda qonğan-biz, vallâhi kërçek ayttın, anıñ birle ⁽⁶⁾ ‘arlanmas-biz aytқанıñdan dağı qatılığda êrdük. Qışsamızın barçasın saña bildüreyim, ⁽⁷⁾ seni sa‘adetke ündeyeyim qabûl kılsañ. Biz qavî bu ümmetlerden bir ümmet êrdük. Tenri ⁽⁸⁾ bizni şükr anar bir yerde qondurdı ne aqarsuları bar, ne ekinleri bar. Yêrle[ri]miz barçası quru ⁽⁹⁾ yazılardur, taş toprak iyesi-biz, deve eçki kütövçi-biz, açlıq dermendelik iyesi-biz. Dâyim ⁽¹⁰⁾ açlıqdan yohsulluğdan uruğ qayaşdan bezer bolur-biz, oğul kıznı öltürür-biz, küçlümüz ⁽¹¹⁾ küçsüzni yêr, köpümüz azımızın yêr, her bir ulusumuz özgesinden emânda bolmas her yılda ⁽¹²⁾ dört aydan özge. Tenriden özgege tapınur-biz, elimiz birle taşdan buq yonup anar ⁽¹³⁾ tapınur-biz kim hîç ne ıssı kıılır ne ziyân eyleye bilür kêçe kündüz tapıñamız alarğa. Bu mel’ün **[106a]** ⁽¹⁾ dirlikde êrken kim qaysımız ölse qamuğa kêter, dirimiz kâfir biter, uruğın keser-biz. Bu hâlde ⁽²⁾ êrken Tenri te‘âlâ bizge iç içimizden, in özimizden, uluğ kökümüzden, yahşılarımızdan ⁽³⁾ elçi ıyabêrdi bizge. Tenrige ündedi bizni kim Tenri birdür, Tenrige yalguz ‘ibâdet qulluq ⁽⁴⁾ qılıñız, özgeni kemişñiz. Dağı bizge ayttı: Tenriden özge Tenri yaratquçı, nuşret bêrgüçi tutunmañız. ⁽⁵⁾ Tenrige oğul kız evdaş ortak bar demeniñiz, yoktur. Ayğa, küñge, yulduzğa, otqa, ⁽⁶⁾ yonulmuş taşqa Tenrini qoyup tapınmañız. Tenrini yalguz biliñiz, tapuğı birle töleniz, buyruğın ⁽⁷⁾ tutuñuz, nuşret qılıñız, evliyaları boluñuz, alğışñız tileğñiz ayur bolsañız ⁽⁸⁾ Tenrige köterñiz. Kim Tenrini bir demese, yâ Tenri birle özge Tenri tutunsa, yâ Tenriniñ ⁽⁹⁾ oğı bar dесе, yâ Tenri êkkinçiniñ elçisidür yâ üçünçiniñ üçünçisidür dе-

genler ⁽¹⁰⁾ birle uruşunuz, kırınız *lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke lehu* döp İslâmğa kirginçe. Kirseler ⁽¹¹⁾ kanları mâlları sizge haram bolur meger haqqı birle. İslâmda qardaşlarınız bolurlar, sizge ⁽¹²⁾ ne eşe alarğa dağı alaydur, üzerinizge ne eşe alar üzerine oldur. Eger İslâmğa kirmekke ⁽¹³⁾ tilemesler erse dağı sizden emân tilerler cizye mālın her yılda horluk birle bėrmegin 'arz **[106b]** ⁽¹⁾ eyleniz. Qabul kılsalar koyunuz, qabul kılmāsalar uruşunuz. Sizden olgen uçmağa keder, ⁽²⁾ dūşmānınızdan olgen otqa kēter dağı hıç çıkmas. Dağı Hālid and içti, ayttı: *Vallāhu'l-lezī lâ ilāhe* ⁽³⁾ *illallāh*. Tenri peygamberine munı buyurdı, biz dağı kerti bildük bildü[r]gende. Dağı peygamberimiz tili üzerine ⁽⁴⁾ Tenriniñ bizge buyruğı boldı hālāyıkñı muña ündemege, biz dağı sizni peygamberimiz ündegende ⁽⁵⁾ ünder-biz. İslâmğa kirgey-siz, *eşhedü en lâ ilâhe illallâhu vahdehu lâ şerîke leh ve eşhedü enne Muḥammeden* ⁽⁶⁾ *'abduhu ve resūluḥ* degey-siz, namāzını kılgay-siz, zekātını bergey-siz, Tenri qatından kelgenge ⁽⁷⁾ ikrār kılgay-siz. Bularnı kılsañız İslâmda qardaşlarımız bolur-siz, kılmās bolsañız ⁽⁸⁾ her yılda cizye mālın horluk birle bergey-siz, kılmās bolsañız vallāhi bir qavm keliptür sizge ⁽⁹⁾ Tenri yolında ölümni siz dirligini sevgenden qatı severler. Bizge çıkınız, körelim Tenri ⁽¹⁰⁾ ne buyurur, nuşret kimge bėrür. Yēr Tenriniñdür kimge tilese bėrür dağı tek turdı Hālid. ⁽¹¹⁾ Bāhān ayttı: Zihī yırak bu körgeniñ kişilerden kim dīnini koyğay dağı dīniñizge kirgey. Cizye ⁽¹²⁾ dēdi, dağı kökrekinden inildedı, qatı ağır keldi, uluğ belā kördi dağı ayttı: Bu körgenlerniñ ⁽¹³⁾ barçası kırılğaylar cizye mālın kimesne bėrmegeyler, munlar cizye alurlar bėrmesler. Bizge **[107a]** ⁽¹⁾ çıkınız degeniñ, muñça körgeniñ hālāyık seniñ birle Tenrige turuşmağa keldiler. Yēr ⁽²⁾ Tenriniñdür degeniñ kimge tilese bėrür kėrçek ayttıñ. Bu el üçün kim sizniñ bile ⁽³⁾ uruşadur-biz bizden burun kişilerniñ eli içinde erdi, alar birle uruşup ⁽⁴⁾ çıkarduk alarnı dağı ellerinden alduk, alar dağı bizim kibi aldılar. Çıkınız, biz dağı sizge ⁽⁵⁾ çıkadur-biz.

Hariş aydur: Bāhān sözinden tükengeç Hālid tura keldi, men dağı birgesine ⁽⁶⁾ tura keldim. Bāhān bizge erenler qoştı çerilerinden çıkargınça. Ebū 'Ubeydege keldük, ⁽⁷⁾ bolğanı ayttuk, sançış tüşkenni bildürdük. Ebū 'Ubeyde dağı barça Müselmānlarğa ayttı: Yaraqlanıñız, ⁽⁸⁾ bir sâ'atden sonjra uruş tüşerge.

**Bu kez Bâhân dağı nökerleri birle keneş kıldı ne türlü sançışğaylar
Müselmânlar birle neçe tafaķ boldılar özlerine kolay dağı iyabêrip
ķayşerğa bildürdiler.**

Rûmdan bir ķişı soņra Müselmân boldı ol aydur: Bâhân çerisinde birge êrdim, ⁽¹¹⁾ aydur: Bâhân ķayşerğa yazıp hâlin bildürdi, dağı nökeriniņ hâlların Müselmânlar birle. Dağı ol ⁽¹²⁾ kün kim Hâlid birle sözleşti, Hâlid kêtgenden soņra nökerlerin ündedi dağı ayttı: Maşlahat ⁽¹³⁾ körğeniņizni aytıñız, bu ķavm birle dağı ne eyleyeyim, ķorķuttum hiķ haberleri yok bizden, çama'lattım **[107b]** ⁽¹⁾ altun aķça bile çama' bolmaslar, dînlerin turğuzmaķdan özgege çama'ları yoktur. Munların ⁽²⁾ tilegi kökünüzni kesgeyler, sizni helâk kılğaylar, sulţānlığınızni alğaylar, mâllarınıñ ⁽³⁾ alğaylar, ebçileriñiz uruğunuzni yesîr alıp kullangaylar. Eger hürler-siz sulţānlığınız ⁽⁴⁾ üçün ebçileriñiz üçün 'iyālınıñ üçün uruşunuz. Uluğ alpları papaslar tura keldi, ⁽⁵⁾ ayttılar: Kōñülümüz hoşdur kim ölgey-biz, sulţānlığımız elimiz bêrmeyin, tur birgemizge. Bâhân ⁽⁶⁾ ayttı: Neçük uruşalım ayttıñız, Müselmânlar ottuz miñ kelür bizim çeri dört yüz miñ ⁽⁷⁾ kelür. Bir eri ayttı: Her kün Müselmânlarğa yüz miñin çıkarğıl, uruşsunlar dağı ķaytıp ⁽⁸⁾ tinlensünler, êkkinçi özge yüz miñni çıkarğıl, dağı ağır yüklerimizni 'iyālınıñni tenjizge köçürelim, ⁽⁹⁾ ķayğusız bu yadaķ ķalalım, her kün munlar birle uruşalım, yüz miñ dinlenmiş erenler birle. Her kün ⁽¹⁰⁾ Müselmânlar urmaķda, yaralı bolmaķda, emgekde bizim erenlerimiz her dört künde bir kez uruşurlar. ⁽¹¹⁾ Bir eri ayttı: Yok her bir Müselmânğa on Rûmlı iyabêrgil. Bâhân ayttı bolmas, nemedür? Bu kez çeri uluğ-⁽¹²⁾ların tafaķları bu boldı kim barçası bir uğurda tepkeyler dağı ķaytmağaylar Teñri ⁽¹³⁾ aralarında buyurmayınça. Bâhân dağı muña râzı boldı, barça Rûm ķavmi birle. Dağı Bâhân ķayşerğa bu **[108a]** ⁽¹⁾ bitigni bulay yazıp iyabêrdi. Bâhân tüş körmiş êrdi anı dağı bitiginde bildürdi bulay: ⁽²⁾ Andan soñ Teñriden ķolar-biz êy melik saña dağı melikligiñ ķavmine çeriñe 'izzetli nuşretni. ⁽³⁾ Meni iyabêrdiñ muñça sansız çeriler birle, 'Arab ķavmine keldim, alardan uşluların tiledim ⁽⁴⁾ barışmağ üçün. Aldaya kördüm aldanmaslar, ķorķuta kördüm hiķ ķorķmaslar, köplükümüzden ⁽⁵⁾ haberleri yok, közlerin toldurur çaklı mâllar bêrdüm kim alıp elimizden çıkķaylar bizim ⁽⁶⁾ birle barışıp kılmaslar. Barça çerileriñ bu 'Arabdan zehlaları kētiptür, cānları ⁽⁷⁾ ķurıyıptur,

yürekleri iliniptür alarğa ten karşı turmağa küçleri kalmayındur. Korkar-men ⁽⁸⁾ munların qorkuları tuzdurğay özlerin, velikin bir neçe erenlerni bilür-men kim dînleri üçün ⁽⁹⁾ ölümge râzıdurlar, 'Arabdan hîç kaçmaslar, tepışseler uruşğaylar düşmânların kaytarğınça ⁽¹⁰⁾ yâ özleri helâk bolğınça. Dağı barça nökerimniñ kênşin aldım bar[ça] naşîhat kavmi bilig kavmi ayttılar ⁽¹¹⁾ bir uğurda barçamız bolup tepelim bir künde. Dağı sizge ma'lûm bolsun kim tüşümde bir kişi ⁽¹²⁾ ayttı mañar kim bu 'Arab kavmi birle uruşmağıl, seni helâk kılurlar, çeriñni sındururlar. ⁽¹³⁾ Tüşümde uyanganda şeytândan bolğay tıp yordum, meni qorqutmağa tiler, sögtüm [108b] ⁽¹⁾ şeytânı. Eger şeytândan boldı cevâbın bérđüm, eger şeytândan degül bolsa oş saña bildürdüm. ⁽²⁾ Yarağın eylegil, mällarınıñ kulun qotanınıñ hazîneleriniñ 'iyâliniñ barçanı uçdağı ⁽³⁾ ellerine iyabêrgil. Dağı baqqıl bu uruşda bizge ne bolur, eger Tenri bizge nuşret bérür érse ⁽⁴⁾ Tenrige şükr kılgıl kim dîniñ nuşret kıldı sulţanlığıñni saqladı. Eger Müselmânlarğa ⁽⁵⁾ Tenri nuşret bérür bolsa Tenriñin buyruğına râzı bolğıl, dağı bilgil sa'ade[t] sendin ⁽⁶⁾ burunğıların başından kêtgen kibi sendin dağı kéter, kêtger nemege qayğurmağıl, elindeki ⁽⁷⁾ bile sevinmegil. Melikligiñ tüpi yerlerine yetişgil, uluğ ataların evlerine bargıl, elin ⁽⁸⁾ astındağı halâyıqqa yahşılık eylegil Tenri dağı saña yahşılığın igilikin eylegey, kücsüzlerini ⁽⁹⁾ yarlıgağıl Tenri dağı seni yarlıgağay. Tenriden qorqup aşaklıq eylegil Tenri seni ⁽¹⁰⁾ yüçetgey, Tenriñin halâyıqdan yeg körgenni ulu köñüllük, vesselâm üzeriñe.

Aydur: ⁽¹¹⁾ Bu kez Bâhân çerisini çıkardı bir bulıtlı çaykallı künde, yegirmi şaf tüzetti, her şafnıñ ⁽¹²⁾ bir uçından bir uçı körünmes. Qanâtır oğlın oñ qol başın qoydı, Ermeniyye kavmini ⁽¹³⁾ Circirge başlatıp birgesine qoştı. Derencâr degen Rûmnıñ qatı yahşılardan érđi, [109a] ⁽¹⁾ anı sol qol başın qoydı, dağı Müselmânlar şarı yörیدiler. Müselmânlar munlarını ⁽²⁾ körgende çekürge kibi yeryüzin toldurup keldiler tuğların tiktiler, dağı ⁽³⁾ yığıldılar.

Hâlid Velîd oğlu, Yezîd Süfyân atasınıñ oğlu, 'Amr 'Âş oğlu, Şurağbîl Hasene ⁽⁴⁾ oğlu munlarını Ebü Bekr rahmetullâhi dirliğinde Müselmânlar bölekleri üzerine begler qoyup ⁽⁵⁾ kelmiş érđi, bu kez barçası Ebü 'Ubeydege keldiler, ayttılar: Bu Rûm çerisi munıñ kibi tumanlı ⁽⁶⁾ çaykallı künde

yöridiler bizge, maşlahat körmes-biz munıñ kibi künde munlarğa çıkmağa
(7) meger bizge tepip qatılışsalar. Ebû 'Ubeyde ayttı: Yaşşı ayttıñız.

Aydur: Ebû 'Ubeyde çıktı Mu'âz (8) Cebel oğlu birgesine, hîç Ebû 'Ubeydeden ayrılmas êrdi, dağı Müselmânlarını şaf şaf tüzetti. (9) Bu kez yağmur yağdı, Rûm çerisi yamğurğa biraz tözdiler, kördiler yamğur tinmes, qatı (10) qoyadur, qayıp këttiler. Derencâr degen bir Naşrânî 'Arabnı ündedi, dağı ayttı: Barğıl, bu (11) Müselmânlar çerisine kirgil, munlarınñ hâlların körgil, dînlerinin töresin anlağıl, dağı (12) kelgil, maña bildürgil. Aydur: Bardı, Müselmânlar çerisine kirdi, kimesne anı bilmedi, anıñ (13) üçün kim 'Arab tilli kişi êrdi dağı şekli 'Arab êrdi. Bir kêçe Müselmânlar arasında bağı tün qata [109b] (1) Müselmânlarınñ namâz qılğanların kördi, kündüz oruç qılğanların bildi. Êkkinçi kün (2) Derencârğa keldi, ayttı: Bir qavm qatından keldim saña tün qata namâz qılurlar, kün uzunın oruç (3) bile kêçürürler. Yaşsılıq birle buyururlar, yamanlıqdan tıyarlar, kêçe papaslar kündüz küni (4) aslanlar. Melikleri oğrılıq kılsa elin keserler êrdi, zinâ kıılır bolsa taşlar birle taşlayıp (5) öltürgeyler êrdi, ol qadar kim haqnı severler anıñ ardınca yörirler, bilinmegini yêg körer bâtıl (6) zulm işinden bîzârdurlar. Derencâr ayttı: Eger munlar aytqanınñ kibi bolsalar yêr içinde kömülmek (7) munlarınñ uruşın tilegenge yeryüzünden yaşşıraqdur.

Êkkinçi kün yana Müselmânlarğa çıktılar, (8) bulutlı kün êrdi, Müselmânlarğa bir bölek Naşrânî 'Arablar keldiler, Müselmân boldılar. Ebû 'Ubeyde birle (9) Hâlid ayttı munlarğa: Rûm çerisine barıñız, İslâmğa kirgeniñizni yaşıñız, dağı haberlerin bizge (10) keltiriñiz, munı qılmağda sizge müzd bar, Teñri munı sizge cihâd sağışlar, İslâm hürmetine (11) igilik eter dîn düşmânınınñ rüsvâyılıqların bizge bildürür-siz. Alar dağı bardılar, (12) Rûm çerisine kirdiler, tün buçuğına yakın keldiler, Ebû 'Ubeydege ayttılar: Qavm otların (13) yandırıp yaraqlanadurlar sizni êrte birle başmağa, qılğanıñız kıılıñız. Ebû 'Ubeyde tura keldi, Hâlid, [110a] (1) Yezîd, 'Amr 'Âş oğlu Müselmânlarını tañ atqınca yaraqlaya tüzete qaldılar. Tañ namâzını (2) Ebû 'Ubeyde ol qarañuluğda namâz kıldı, ilk rek'atda Fecr sûretin oqıdı:

﴿لَمْ تَرَ كَيْفَ⁽³⁾ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادِ إِرَمَ ذَاتِ الْعِمَادِ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ يُخْسِرُونَ الَّذِينَ جَاءُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ⁽⁴⁾ الَّذِينَ طَعَوْا فِي الْبِلَادِ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَادِ¹

(5) Okıganda Râşid ‘Abdurrahmân oğlu aydur: Könjlümde sevindüm, bu ma’nîni fällandum, ayttım: (6) Bu düşmânlarımız Tenri aytkan ümmet kibidür küfrlikde, köplükde, fışk fesâd işinde. (7) Êkkinçi rek’atda *veş-şemsi ve duhâhâ* okıdı, könjlümde ayttım: Oş bir fâl dağı keldi Rûm (8) üzerine, fällarımız kerti bolsa Tenri munlar üzerine ‘azâb kaçmışın koyasıdur, munlar (9) üzerine gömürdenesidür keçgenler üzerine gömürdengen kibi. Ebû ‘Ubeyde namâzın tükengende (10) halâyık şarı yüzün çevirdi, dağı ayttı: Beşâret bolsun sizge, bu kêçe tüşümde kördüm, erenler (11) keldiler, meni orçalarında aldılar dağı sizden men bilür kişileri ündediler, dağı ayttılar: (12) Düşmânınız üzerine tepiniz, alardan korkmanız, yüçelenmek sizgedür dağı düşmânımızın (13) çerisine yöridük, özlerine barğanın körgende baş ayrılğan kibi ayrıldılar bizge, [110b] (1) biz keldük, çerilerine kirdük, alar barça kaçtılar. Müselmânlar ayttılar: Közleriñ aydın (2) bolsun, bu tüş Tenriden beşâretdür hayr birle. Ebû Merhad Havlânî ayttı: Men dağı bir tüş kördüm (3) Tenriden beşâret érür, bu kêçe kördüm kim düşmânımızğa çıktı, biribirimizge qarşulaşğanda (4) kökten Tenri munlar üzerine apak ulu ulu kuşlar tökti arslan pençeleri kibi pençeler bar. (5) Qara kuşlar yumurlanıp tüşken kibi tüşerler kâfırlarnı pençeleri birle urup kırarlar. Dağı (6) Müselmânlar kıçkıırışıp ayturlar, ey Müselmânlar sevinünüz Tenri ferıştelarnı sizge meded (7) iyabêrdi. Hâzırlar sevündiler, Ebû ‘Ubeyde ayttı: Tenriden bu dağı beşâretdür, Müselmânlarğa aytınız (8) bu tüşlerni, munıñ kibiler mü’mînlerniñ yüreklerin küçlendürür düşmânların tepmeğa.

Rûm çerisinden bir kişi tüş körgecin.

Rûm uluğlarından bir kişi Bâhânğa keldi (10) Müselmânlarğa Yermük-de çıkқан kün értesinde, ayttı: Bir tüş kördüm, saña aytmağa (11) keldim. Bâhân ayttı: Keltür tüşüñni, aytkıl. Aytur: Tüşümde kördüm kökten uzun

1 “Görmedin mi, Rabbin ne yaptı Âd kavmine; ülkeler içinde benzeri yaratılmamış olan, sütunlarla dolu İrem’e; vadide kayaları oyarak şehir yapan Semûd’a; kazıklı Firavun’a? İşte bunların hepsi ülkelerinde azgınlık etmişlerdi. Oralarda durmadan fesat çıkardılar. Bu yüzden Rabbin onların üzerine kırbaç gibi ceza yağdırdı. Çünkü Rabbin her şeyi yakından izlemektedir.” Fecr 89/6-14.

(12) erenler tüştiler, her biriniñ uzunluğı bir köz körünmeyinçe kelür. Kılıç-larımıznı (13) kınlarından çıkardılar, süñülerimizniñ temürlerin başlarından aldılar, [111a] (1) hiç neme koymadılar. Bâhân ayttı: Men mundan katı kördüm, bolğan boldı, tek turgil.

(2) Aydur: Ebü 'Ubeyde Müselmânlarğa bu tüşlerni bildürğenden son-ra tura keldi, (3) barça Müselmânlarğa öğütlep ayttı: Şabur kılınıız, kıldı-rınıız, şaburlıq küfrlikden (4) kurtulmağdur, Teñrilikini hoşnıd kılmağdur, rüsvâyılığını kètermekdür. (5) Şaflarınıızdan teprenmeniz, bir atlam alarğa yörimeniz, siz uruş birle başlamañız, (6) süñüleriniñizi tike tutunuz yayıp, kalkanlar birle yapınıñız, dağı tek turunuz hiç (7) neme sözlemeniz meger Teñrini anmak, bulay turup kılınıız sizge men buyurğınça.

Aydur: (8) Mu'az Cebel oğı dağı halâyıkça cihâdnı sevdürüp ayttı: Ey Kur'an okıgıçılar, Teñriniñ (9) evliyâları, toğrulukça nuşret kılguçılar bilür-siz kim Teñriniñ rahmeti uçmağına (10) kirmegi yalğuz ümîd birle bolmas, Teñri kên rahmetin bağışlamağın bérnes meger (11) şıdık birle şa-dıklarğa Teñri yolında. Teñri Kur'anda bulay aytқанın eşitiñiz (12) **وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ** (13) siz nuşretli-siz, inşallâhu te'âlâ. Teñrige, peygamberine tâ'at kılınıız, çekişmeniz, [111b] (1) boşalur-siz himmetiniñiziñ yeli kèter, şabur kılınıız, Teñri şâbirler birle bolur.² Uyalınıız (2) Teñriden sizni körmesün düş-mânınıızdan kaçarsiz, cânınıız elinde rahmetinde êrken. (3) Kimesnenizge andan özge sığınmağınıız yoktur, andan özge birle 'izzet kılmağ yoktur. (4) Barça Müselmânlarğa bulay sözledi dağı bardı, yerinde turdı.

Aydur: 'Amr 'Aş oğı (5) dağı ol kün halâyıkça yörüp cihâdnı sevdürüp ayttı: Ey Müselmânlar közüñüz yumunuz (6) dağı kalkanlar ardınça çö-künüñüz, tizleriñiz üzerine yörünüñüz, şaflarınıızdan ayrılanız, (7) süñüleriniñizi yayınıız, düşmânınıız sizge tepse şabur kılınıız, süñüleriniñizi başını (8) baştırsalar sıçrap arslanlar kibi yüzlerine karşı tepiniz. Ol Teñri haqqı üçün (9) kim

1 "Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına dair vaatte bulunmuştur." Nur 24/55.

2 Bu cümle Enfâl Sûresi 46. ayetin tercümesidir: "Allah'a ve Resul'üne itaat edin ve birbirinizle çekişmeyin. Sonra gevşersiniz ve gücünüz, devletin elden gider. Sabırlı olun. Çünkü Allah sabredenlerle beraberdir." Enfâl 8/46.

kertini sever dağı müzdin bérür, yalgannı yig körer anıñ üçün kınar maña⁽¹⁰⁾ aytılpdur kim siz Şâm élin kent kent қаsır қаsır açısar-siz. Munlarnıñ köplükinden, ⁽¹¹⁾ sanlarından қорқмаңыз-siz, kertilep қатılıғ birle tepseñiz keklik yavruları ürken ⁽¹²⁾ kibi ürkeyler érди. Süfyan atası dağı Müselmān-larnı kezip ayttı: Ey ‘Arab ulusları, ⁽¹³⁾ bu kün siz élinizden, uruğ қayaş yaraqsız mü’minder beginden, Müselmānlar mededinden **[112a]** ⁽¹⁾ yırak-siz, bir düşmān қарсусında-siz sanları көп, көңүллерin sizden ⁽²⁾ ачынmış uçlı cānların, mālların, evdaşların, oğlanların alıptur-siz, éllerin ⁽³⁾ dağı. Vallāhi bu kün Teñri hoşnıdılıғına, munlarnıñ hışmından қurtulmaғına ⁽⁴⁾ yetişmes-siz meger şıdқ birle tapıssaңыз munlar birle, dağı şabur қılмақ tilemes yerlerde. ⁽⁵⁾ Қılıчларınız birle tepіñiz, Teñriñiz yaқınlıғın anıñ birle tileñiz, қал’alarınız шıғınмаға ⁽⁶⁾ қılıчларınız bolsun.

Aydur: Bu kez Rüm Müselmānlarға nemelerin çaldıra, keşіşleri papas-ları ⁽⁷⁾ bitiglerin oқıya, hācların көтеріp yөridiler önleriniñ tuşları көк ⁽⁸⁾ kökregeñ kibi. Öküşleri cānların satıp ottuz miñ kişi tegme onı bir silsilege ⁽⁹⁾ özlerin bağlap қаçмасunlar tēp bu tertib bile keldiler. Hālid munlarnı bulay körgende ⁽¹⁰⁾ Müselmānların ebçilerine bardı, ayttı: Ey Müselmān ebçiler, қaysı Müselmān қаçar bolsa anı ⁽¹¹⁾ өлтүрүñüz. Ebçiler dağı evleri-niñ aғaçların alıp turdılar, dağı erenlerine ⁽¹²⁾ çağırıp aytdılar: Erenlerimiz degül-siz bu kün bu düşmānnı bizden қaytarmасаңыз. Erenler ⁽¹³⁾ ölümін Teñri yolında өlmegen қаçса ebçiler ölümін өлтүрүр-biz dağı Teñriñiñ **[112b]** ⁽¹⁾ қınamaғı aña.

Hālid Ebū ‘Ubeydege ayttı: Munlar bu san birle kim keldiler bu yetilik birle, bu kertilik ⁽²⁾ birle, munlarnıñ қatılıғına neme tüzmes, kelgenlerin neme қaytarmas. Müselmānların atları ⁽³⁾ көп degül, vallāhi menim atlarım tura almas atlarınыñ hāmlesine, erenlerine ebedā. ⁽⁴⁾ Hālidniñ atları ol kün Müselmānlar şaflarınıñ ilgerisinde Müselmānlar üç şaf. ⁽⁵⁾ Hālid ayttı: Maş-laḥat körer-men atlarımını üç bölek böleyim, ёkki bölekinde men bolayım, bir bölekinde ⁽⁶⁾ Қays Hübeyre oғlı bolsun, dağı atlarımız oñ қол sol қол ар-dınça tursunlar. Rüm ⁽⁷⁾ Müselmānlar erenlerine hāmle қılғанда Müselmān-lar şābit bolsalar Teñri şābit bérmiş bolғay, ⁽⁸⁾ şābit bolmasalar atlularımız bir-le oñ қолға sol қолға tepkey-biz. Tinç erenler atlar ⁽⁹⁾ birle düşmān atlularınıñ küçleri yadayıp bölekleri tarғанıp şafları bozulmış ⁽¹⁰⁾ ёrken, barçası yayılmış

erken üzerlerine tepkey-biz, ümîdim bar kim bulay bolsa Tenri ⁽¹¹⁾ elimizge bergey düşmânlarımıznı. Dağı Ebû ‘Ubeydege ayttı: Maşlahat körer-men kim yeriñde Sa‘îd ⁽¹²⁾ Zeyd oğlını turğuzğıl, dağı sen bir özden bölek birle ardında karşıusunda ⁽¹³⁾ turğıl, Müselmânlar arqasın saqlañız. Ebû ‘Ubeyde bu ögütñi qabûl kıldı dağı Sa‘îdñi özi **[113a]** ⁽¹⁾ yeriñde turğuzdı. Dağı Ebû ‘Ubeyde mindi halâyıqnı kezip şaburluqqa Tenriden ⁽²⁾ yaçanmaqqā qula-vuzladı, dağı qayıp yeriñde turdı halâyıqnıñ in soñında.

Dağı Rûm ⁽³⁾ çerisi qarañu keçelerin kesekleri kibi keldiler. Müselmânların oñ qolını ⁽⁴⁾ baştırmağa yaqın kelgende Mu‘âz Cebel oğlu çağırıp ayttı Müselmânlarğa: Vallâhi munlarnı ⁽⁵⁾ qaytarmas meger şıdık birle tapmaq cânlar kètmegine şabur kılmak, dağı atından tüşti ⁽⁶⁾ dağı ayttı: Kim atımnı minip uruşmağa tiler bolsa minsün. Öziniñ oğlu tura keldi ⁽⁷⁾ tüşke yēñile keçmiş erdi ayttı: Ėy atam men atlu erkenimde Müselmânlarğa yarağay-men yayaq ⁽⁸⁾ erkenimden, sen yayaq erken Müselmânlarğa yarar-sen atlu erkenimden, dağı Müselmânlar seni ⁽⁹⁾ şaburlı yayaq körseler alar dağı saqlap şabur kılgaylar. Atası ayttı: Tenri meni seni oğul ⁽¹⁰⁾ hoşnıd bolur sever işlerine tuş keltürsün. Müselmânların köpi ol kün yayaq ⁽¹¹⁾ erdiler, Mu‘âz oğlu birle ol kün muhkem uruştılar kim Müselmânların köpi alar kibi ⁽¹²⁾ uruşmadılar.

Bu kez Rûm yana yığılıp kıızıştılar, papasları keşşileri qulavuzladılar ⁽¹³⁾ sançışğa. Mu‘âz sözlerin eşitgende aydur: İlâhi, yüreklerin alğıl, topuqlarına **[113b]** ⁽¹⁾ zevâl bērgil, üzerimizge sekîne indürgil, taqva sözün bizden ayırmağıl, ⁽²⁾ tapışmaqnı bizge sevdürgil, buyruğuna bizni rāzı kılgıl.

Aydur: Bâhân dağı süre ⁽³⁾ süre çeride yörیدی, yaraqlandı dağı çerige ayttı: Şabur kılıñız, uruşuñuz, sulţân-⁽⁴⁾lığıñız mâlıñızñı, ıyâlıñızñı, yeriñizni, sünjünizni bērmeniz barçañız kırılğınça. Dağı sol ⁽⁵⁾ qol begine ıyabērdi Derencār erdi, aña buyurdı kim hamle kılgay Müselmânlar üzerine.

⁽⁶⁾ Aydur: Müselmânların oñ qolında Ezd, Muzhic, Hādrāmūt, Hım-yer, Hāvlān ulusları ⁽⁷⁾ bar erdi, üzrelerine hamle kıldılar, Rûmğa munlar şābit turdılar, muhkem uruştılar. ⁽⁸⁾ Bu kez tağlar kibi bölekler Müselmânların baştılar, Müselmân çerisiniñ oñ qolın ⁽⁹⁾ tağattılar çeriniñ kökreki şarı. Velikin Zübeyd köki şābit turdılar, Müselmânların ⁽¹⁰⁾ köpi şābit tur-

dılar, tuğları astında uruştılar. Zübeyd kavminin uluğu Haccâc 'Abd Yeğûs⁽¹¹⁾ oğlu yâ hayfân yâ hayfân tēp çağırdı, ulusunun köki barça özden yığıldılar. Bu kez⁽¹²⁾ Rûm üzerine teptiler, alar birle katışgınça muhkem uruştılar, Müselmānlardan sınıkkanı kavmakdan⁽¹³⁾ eglediler. Himyer ulusu, Hadrāmūt ulusu, Havlān ulusu sınıkkanadan sonra kaytıp munlar [114a]⁽¹⁾ birle yana uruştılar, dağı kaytıp şaf turdılar burunğı yerlerinde. Müselmānların⁽²⁾ ebçileri evlerinin ağaçları birle Müselmānlar kaçkanların karşı tepip yüzlerine⁽³⁾ ura ura: Kayt Tenri dīni üçün, 'yālın üçün uruşa uruşa ölgil, kaçmağıl.

Havle⁽⁴⁾ Sa'lebe kızı ol ağaçlardan bir ağaç aldı, dağı kükreye kükreye kaçkanlar şarı bardı,⁽⁵⁾ bu sözlerini ayta ayta.

Er ve ebçileri koyuben kaçan
Ağulı ölümlerini tapkıl eren

⁽⁶⁾ 'İyālın körgen-sen emdi yesir
Saçından çekilmiş köñüller erir

⁽⁷⁾ Aydur: Ol kün Ezd kavmi katı sābit boldılar, muhkem uruştılar, alar kibi ol uluslardan hīç⁽⁸⁾ kimesne uruşmadı, alardan kırılğan kibi kimesneden kırılmadı. 'Amr Tufeyl oğlu ol⁽⁹⁾ kün kılıcın urup aydur: Ey Ezd ulusu, saklanınız Müselmānlar sizni yaridan ilinmesünler.⁽¹⁰⁾ Dağı kılıcın çekti, kavm alında ilgeri tepti, muhkem uruştu, Rûm alplarından tokkuz kişi⁽¹¹⁾ öltürdi dağı şehid boldı. Cündeb 'Amr oğlu tuğın köterip ayttı: Ey Ezd ulusu,⁽¹²⁾ bu kün sizden kimesne kalmas, bu rüsvâyılıktan kurtulmas, muhkem şabur kılıp uruşmasa.⁽¹³⁾ Ölgeniş şehid, kaçkanış tamuğa kēter. Dağı ol kadar uruştu şehid bolgınça.

Bu kez Ebū Hüreyre [114b]⁽¹⁾ yâ mebrūr yâ mebrūr tēp çağırdı, Ezd kavmi yığıldılar, alarga ayttı: Uçmak hūrilerine⁽²⁾ bezeniz, tena'um uçmağında Tenri konşuluğunu sevüp tileniz. Tenrinizge mundan sevgülü yerde⁽³⁾ degül-siz şabur kılğanların artukşılığları özlerine. Aydur: Ebū Hüreyrege Ezd kavmi⁽⁴⁾ yığılganda Rûmğa teptiler eyle uruştu.

'Abdu'l-A'lā Sürāka oğlu aydur: Ol Tenri haqqı üçün⁽⁵⁾ kim andan özge Tenri yok turur, yeryüzin kördüm Rûm astından tegirmen çevrülgen⁽⁶⁾ kibi çevrülür, dağı Müselmānları tağlar kibi Rûm çerisi kibi baştı, ol yerde

başlar uçkan ⁽⁷⁾ kollar eller kesilgen kibi hîç yerde körmedüm. Vallâhi biz alarnı belâda baŭurduŭ, alar dağı ⁽⁸⁾ bizni belâda baŭurdılar. Sançışnıñ köpi oñ qolda êrdi şaflarımıznıñ ortası, dağı ⁽⁹⁾ bizge bolğan alarğa dağı boldı. Velîkin düşmännıñ yetiliki yigirmekleri bizge qatıraŭdur, oñ ⁽¹⁰⁾ qolnuñ şonında biz muhkem uruşğan üçün ol kün Rûm uruşmağında biz tapkan kibi ⁽¹¹⁾ kimesne tapmadı ol qadar bizim birle uruştılar. Müselmânlar çerisine alardan yegirmi miñ ⁽¹²⁾ kişiçe kirdiler ardımızdan, Teñri bizni saqladı sınmaŭdan. Biz bu hâlde êrken Hâlid ⁽¹³⁾ Velîd oğlu yetişip keldi, çerimizge kirgenlerni biribiri üzerine sındurdu, on miñ [115a] ⁽¹⁾ kişini yaralı kıldı, barçası Müselmânlar evlerine kaçıp kirdiler yaralı yarasız. Dağı Hâlid ⁽²⁾ ardlarına tüşti, özine yakın yerge yakın bolğanlarnı kırdı dağı bizge yakın kelgende atluların ⁽³⁾ yığışturdu, bir bölek eyledi dağı ayttı: êy İslâm kavmi düşmânıñız qatında küçden, yetilikden, ⁽⁴⁾ uruşdan körgeñizden özge qalmadı, qatılıq birle tepñiz üzerelerine. Ol Teñri haqqı üçün ⁽⁵⁾ kim cânım elindedür, oşbu sâ'at Teñri sizge nuşret bérür munlar üzerine. Qaysı Müselmân ⁽⁶⁾ bu sözni Hâlidten eşitse yüreklenür düşmân üzerine.

Bu kez Hâlid Rûmnıñ bir yanına qarşu ⁽⁷⁾ yörیدی, ol yanda yüz miñ erençe bar Rûmdan, Hâlid nökerleri birle miñ kişiçe yoŭtur. ⁽⁸⁾ Bu kez Hâlidni kördiler, yaraqlandılar, Hâlid tekbîr keltirip tepti nökerleri birle alarğa.

Aydur: Vallâhi ⁽⁹⁾ Hâlidniñ hamlesi yetkinçe bolmadı, Rûmnıñ şafları barça bozuldı, bizge yakın yayaŭklarına ⁽¹⁰⁾ teptik eyle kırduŭ tilegenimiz kibi. Dağı Hâlid Rûm çerisiniñ başına yetişti Derencâr dengen. ⁽¹¹⁾ Kavmine aytmış: tonlar içinde meni çulğanız, keşke bu Müselmânlar birle uruşsam êrdi, munlarnı ⁽¹²⁾ körmesem, meni körmeseler, zihî qutsuz kün. Munı aytadurğanda Müselmânlar yetişip öltürdiler. ⁽¹³⁾ Aydur: Bu kez Rûm beglerinden Qanaŭır oğlu dengen Müselmânlarınñ sol qolına tepti muhkem tepiş. [115b] ⁽¹⁾ Sol qolda 'Arab uluslarından Kinâne, Qays, Laħm, Cüdâm, Haş'am, Ğassân, Qudâ'a, ⁽²⁾ 'Āmile bu yerde. Sol qolnı Rûm açtılar, Müselmânlarınñ kaçқанların qavdılar, tek tuğlar ⁽³⁾ tuğlarnı saqlağanlar şâbit boldılar, muhkem uruştılar. Müselmânlardan kaçқанlarnı Rûm qavdılar ⁽⁴⁾ Müselmânlar çerisine körginçe, Müselmânlarınñ ebçileri evleriniñ aŭaqları birle yüzlerine ⁽⁵⁾ ura ura kırdılar. Hanzale Havya oğlu aydur: Sol

kılda erkenimde Rûm erenlerinden kişilere ⁽⁶⁾ uğraduk, hîç Rûmğa ohşamaslar, 'Arab atları kibi atlar minipturlar, bir kesek bizge ohşarlar, ⁽⁷⁾ birisi bizge aydur: Êy 'Arab ulusları Mekkeniz Medînenizge barınız, yetişiniz. Hanzale aydur: ⁽⁸⁾ Hamle kıldım aytқан üzerine, ol dağı hamle kıldı maña, kılıçlarımız birle toķunuştuk bir sâ'atçe, ⁽⁹⁾ kılıçlarımız hîç aşşı kılmadı, biribirimizni kuçaklaştuk, atlarımızdan yıkılduk, bir sâ'atçe ⁽¹⁰⁾ küreştük, dağı ayrılduk. Kızledim, kördüm boynında at na'lınıñ kırığıñça açuk yeri-gine bar. ⁽¹¹⁾ Aydur: Karşu yörip ol yerni közlep urdum, vallâhi yazmadım urdum, kestim boynını. ⁽¹²⁾ 'Aş kıızı Müselmânlardan yigirip aytur: Ten-ri uyatlı eylesün ol kişini kim evdaşından ⁽¹³⁾ bu düşmänni kaytarmağay, Tenri uyatlı eylesün ol erni kim kız qarındaşın kemişip kaçķay. [116a] ⁽¹⁾ Aydur: Müselmânların ebçileri dağı erenlerinin ardından çağırıp aytılar: Erenlerimiz degül-siz ⁽²⁾ bu düşmänni bizden kaytarmasañız. Dağı evleri-niñ ağaçların aldılar, tegme Müselmânlardan kaçar kişige ⁽³⁾ uğrasalar yüzi-ne ura Müselmânlarğa kaytarurlar. Şuraħbîl Hasene oğlu böleki birle uruştı ⁽⁴⁾ katı muħkem uruş. Halâyıķnıñ ortasında érdi Sa'îd Zeyd oğlu yanında. Dağı çağırıp bu âyetni ⁽⁵⁾ okıdı: **﴿إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقٌّ فِي التَّوْرَةِ﴾** ⁽⁶⁾ Dağı aytur: Qanı cânların Tenri rāzılığına ⁽⁷⁾ satķanlar, qanı Tenrinin qonunşılığına müştāķlar? Bu sözlerni aytķanda köp Müselmân-lar ⁽⁸⁾ yıǵıldılar, Müselmânlar çerisiniñ ortası açılmayın şābit turupturlar Sa'îd Zeyd oğlu ⁽⁹⁾ birle bolğan Müselmânlar. Ebû 'Ubeyde Müselmânlar arķasın sakķap turuptur.

Qays Hübeyre oğlu, Rûm ⁽¹⁰⁾ çerisi Müselmânların sol kıldağı atlula-rı üzerine tepkenlerin körgende özi dağı ⁽¹¹⁾ ol atluları birle Rûmğa karşı yöridi, dağı tepti. Rûmnı biribir üzerine sındurdı, ⁽¹²⁾ Müselmânlar dağı ardlarına tüştiler uruşa kırışa. Hālid Velīd oğlu dağı Müselmânların oñ ⁽¹³⁾ kıldağıda bolğanlarğa Rûmdan tepti, alarğa sındurdı şaflarına tıķtı. Bu kez Hālid kördi kim [116b] ⁽¹⁾ Qays Hübeyre oğlu özi şarı bolğa[n] Rûm böleklerin açabêrdi, dağı Müselmânlar alar üzerine ⁽²⁾ kıatıldılar. Hālid dağı özi yarığı Rûmğa tepti biribir üzerine sındurdı, dağı Müsel-

1 "Allah, kendi yolunda çarpışırken öldüren ve öldürülen müminlerin canlarını ve mallarını, karşılığında cennet vermek üzere satın almıştır. Bu, Allah'ın Tevrat'ta ve İncil'de yer almış gerçek bir vaadidir." Tevbe 9/111.

mânlar ⁽³⁾ barçası arķun arķun Rûmğa yöridiler, yakın kelgende ħamle kıldılar Rûm üzerine. Bu kez Rûm ⁽⁴⁾ şafların boza boza kaçā başladılar. Ebû 'Ubeyde bu ħâlni körgende Sa'îd Zeyd oğlına ıyabêrdi ⁽⁵⁾ sen dağı tepkil tēp ol dağı tepti. Müselmânlar dağı bir uğurda tekbîr keltirip kaçatılık birle teptiler. Tenri ⁽⁶⁾ te'âlâ Rûm yüzine ura bêrdi, Müselmânlarğa uçaların bêrdi, köñülleri tilegen kibi kırarlar, ⁽⁷⁾ bir Müselmândan özlerin yête almaslar. Dağı Müselmânlar ardlarına tüştiler yetkenni kırarlar kaçannı kıvarlar. ⁽⁸⁾ Bu kez kaççanları biribirin baştırdılar. Kātı tumanlı kün êrdi, uçurum kayalar başına keldiler, ⁽⁹⁾ tumandan körmediler kaçmak kırkusından. Artķarığılar ilgeri bolğanlarını yête yête kayalardan ⁽¹⁰⁾ la'netullâhge uçurdılar, artķarığılarının ħaberleri yok ilgerigilerinin helâk bolğanından. ⁽¹¹⁾ Yüz min yayaķ atlı ol kayalardan uçup helâk boldılar, sanları kıamış birle bilindi.

⁽¹²⁾ Ebû 'Ubeyde, Şeddâd Evs oğlın ıyabêrdi êkkinçi kün munlarını sanmağa, kıamış birle sanadı yüz minçe ⁽¹³⁾ yakın keldi, ol künden ol yêrin adı Kıamış Uçurumları boldı. Ol yêrde tüşe kıaldılar [117a] ⁽¹⁾ bilmeyin bulut açılmayınça. Tumanlı açılğanda özge yarı kaçtılar, sınıkkandan sonra ⁽²⁾ ma'rekede êlli minin kırdılar Müselmânlar. Ĥâlid Velîd oğlın ardlarına tüşti, tağlarda, vâdîlerde, ⁽³⁾ ormanlarda, tegme yêtişgen yêrde munlarını kırar Dimaşķka yêtişginçe. Dimaşķ ehli Ĥâlidğa karşı ⁽⁴⁾ çıktılar, aytılar: Biz burunğı 'ahdımız barışmağımız üzerinde. Ĥâlid aytı: Ne'am anın kibidür. Dağı ⁽⁵⁾ yana Rûm ardlarına tüşti, yêtişgen yêrde kıra kıra Ĥımşğa degin. Ĥımş ehli dağı karşı çıktılar, ⁽⁶⁾ Ĥâlidğa aytılar: Biz 'ahdımız barışmağımız üzerine degül mü biz? Ĥâlid aytı: Ne'am. Dağı Ebû 'Ubeyde ⁽⁷⁾ keldi, Müselmânların ulu şehîdlerin kömdi, Tenri rahmeti alarğa İslâm ehline ⁽⁸⁾ kılganları üçün Tenri kıravlarının yaķsın bêrsün. Ebû 'Ubeyde bu işden tükengende ⁽⁹⁾ Nu'mân Maĥmiyye oğlın keldi, aytı, meni kıavmüm üzerine beg kıoyğıl, Ebû 'Ubeyde kıoydı. Bu kez ⁽¹⁰⁾ Eşter degen keldi, Ebû 'Ubeydege aytı: Meni kıavmüm Neĥa' uruğı üzerine kıoyğıl, begleri ⁽¹¹⁾ bolayım. Özi kelmesden burun kıavmi üzerelerinden bir kışını kıoymışlar êrdi, ⁽¹²⁾ Eşter alar birle çekişip Ebû 'Ubeydege kelgende Ebû 'Ubeyde Neĥa' kıavmini tiledi, aytı: ⁽¹³⁾ Bu êkkisinden kıaysını tiler-siz beginiz bolğay? Aytılar: Êkkisine dağı râzı-biz, êkkisi [117b] ⁽¹⁾ dağı kıatımızda yaķsılardur.

Ebû 'Ubeyde ayttı: Neçük kılayım êkkiniz birle dağı Eşterğa ayttı: ⁽²⁾ Muña beglik bolğanda sen qayda êrdin? Eşter ayttı: Medîne de mü'minler begi qatında ⁽³⁾ êrdim dağı oş sizge keldim. Ebû 'Ubeyde ayttı: Çün kim keldin munı beg taptıñ sendin ⁽⁴⁾ burun qavmün muña râzı bolup qoyğandan soñra saña lâyıq degül munuñ birle ⁽⁵⁾ çekişmek. Eşter ayttı: Ne'am, özi beglike ehildür, 'ammum oğlıdur, men dağı beglike ululuğa ⁽⁶⁾ ehili-men, qavmüm beglikin maña bêrsün, men dağı alar beglikin süreyim özi bu sürgenleyin. ⁽⁷⁾ Ebû 'Ubeyde ayttı: Bes, bu işni qoyuñuz bu kün bu uruş bolğınça. Êkkiniz şehîd bolsañız ⁽⁸⁾ sizge Tenrı qatındağı barça dünyâdan yahşıdır, biriniz şehîd bolup biriniz qalsa qalğan ⁽⁹⁾ beg bolğay qavmi üzere, êkkiniz qalsañız seni qoyğay-biz inşallâhu te'âlâ. Eşter ayttı: ⁽¹⁰⁾ Râzı boldum. Uruş tüşkende burunğı beg şehîd boldı. Eşter, Ebû 'Ubeydege keldi, ⁽¹¹⁾ beglikini aña bêrdi.

'Abdullâh Hüseyn oğlu aydur: Eşter erenlerniñ muhkem tözümli küçli ⁽¹²⁾ meded bėrgüçilerinden êrdi, Yermük sançısında Rüm sınıkmasdan burun on bir ⁽¹³⁾ eren kırdı Rüm alplarından. Êkki çeri arasında mübareze tilegen fârislerden üç [118a] ⁽¹⁾ fâris birle uruştı, üçini dağı öltürdi. Dağı Hâlid birle keldi Eşter Şeniyyetü'l-'uqâb ⁽²⁾ değen yerge degin, ol Şeniyyet sırtından tüşgen Dimaşk Ğuçasına tüşer. Bu sırt ⁽³⁾ üzerinde Rüm halâyıqdan inen köplük çeri turmış Müselmânlar yolın almağa, Müselmânlarını ⁽⁴⁾ körgende oq taş birle ata başladılar. Eşter, bir neçe alp Müselmânlar munlarğa qarşu ⁽⁵⁾ çıktılar, kördiler Rüm şaflarının alında bir papas küçlü alplarından turuptur. ⁽⁶⁾ Eşter yalguz yörirdi, anar yaqın kelgende segirdi, papas birle bir tüz tüz qaya üzerine ⁽⁷⁾ turdılar, êkkisi qılıçları birle uruştı. Eşter urdı anıñ elin kesti, ol dağı Eşterni ⁽⁸⁾ urdı, ziyân qılmağı. Bu kez êkkisi qıçaqlaştılar, ol qaya üzerinden yıqıldılar, yuvalana ⁽⁹⁾ yuvalana tüşedürgende êkkisi Eşter bu âyetni oqıdı ğarîmin muhkem qıçaqlap qoymayın: ⁽¹⁰⁾ «قُلْ إِنْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» لَا شَرِيكَ ⁽¹¹⁾ 1 munı ayta qaldı bir tüz yerge yetişip tıylıñınça, anda tura keldi Eşter ğarîmin öltürdi. ⁽¹²⁾ Dağı Müselmânlarğa sırtını kėçiniz tıp çağırdı, Müselmânlar tepip kėçgende Rüm sırtını ⁽¹³⁾ qoyup qaça bėrdiler. Ebû 'Ubeyde, Hâlidniñ ardınça keldi, Hımşğa yetişgin-

1 De ki: "Namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm, âlemlerin Rabbi Allah içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur; böyle emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim." En'am 6/162-163.

çe Hâlidğa buyurdı, [118b] ⁽¹⁾ Kınnasrînge ilgeri üzüp olturğay, Hâlid dağı alay kıldı.

Rûm sultânına çerisi şınganı haberi yetkeni.

‘Abdullâh ‘Abbâs oğlu aydur: Rûm sultânına ⁽³⁾ ilk bir kişi bardı, çerisi şınganın bildürdi. Rûm sultânı ayttı: Bilür êrdim kim sizni ⁽⁴⁾ Müselmânlar sındurasıdurlar. Katında olturğanlardan bir kişi ayttı: Qaydan bildiñ ⁽⁵⁾ munlar qadar çerini sındurğanın? Ayttı: Andan bildim kim bu Müselmânlar Hâk yolında ölümni ⁽⁶⁾ severler siz dirlikni sevmekden qatı. Âhiretni tilerler siz dünyânı tilegenden qatı. Neçe kim bulay-⁽⁷⁾durlar işleri oñat, devletleri yüçe. Sonra âhir zamânda sizniñ kibi dînlerin ⁽⁸⁾ bozğaylar, siz teg tağyır kılgaylar.

‘Abdullâh Qurt oğlu aydur: Qayşerğa ilk Rûmdan ⁽⁹⁾ bir kişi keldi, qayşer sordı andan: Ardıñça ne haber bar? Ayttı: Hayr, Müselmânlar qaçtılar. Qayşer katındağı ⁽¹⁰⁾ kişiler sevündiler, özlerin köterdiler. Qayşer ayttı: Bu yalğan aytur, körünüz bu qaçқан ⁽¹¹⁾ kişiğe oñsar, sözünüz neçük keldi, beridî degül, qaçmış bolmasa êrdi begi birle ⁽¹²⁾ bolğaylar êrdi. Munuñ birle sözleşsinçe bolmadı bir dağı keldi, qayşer sordı: Ne haber bar ⁽¹³⁾ ardıñça? Ayttı: Müselmânlar qaçtılar yana sevündiler qayşer katındağılar, ayttılar: Ey melik [119a] ⁽¹⁾ kérçekin ayttı. Rûm sultânı ayttı: Ne boluptur sizge munlar yalğanına aldanur-siz, munlar ⁽²⁾ düşmânların sındurmuş bolsalar êrdi bir er at birle süre süre sizge mi ⁽³⁾ kelürler êrdi. Beridni sevünçlegenni üzüp munlar bu sözde êrken bir Naşrânî ‘Arab ⁽⁴⁾ çıka keldi bir ‘Arabî kışrak minip, adı Hûdayfe ‘Amr oğlu. Rûm sultânı anı körgeç ⁽⁵⁾ ayttı: Yaman haberni munıñ birle sezer-men. Kelgende sordı: Ne haber? Ayttı: Yaman haber. Ayttı: Yüzün ⁽⁶⁾ çırayı bizge barça alaydur. Yana bir Rûmnun uluğ beglerinden yetiştı, andan dağı ⁽⁷⁾ Rûm sultânı sordı: Ne haber ardıñça? Ayttı: sınıqtuğ. Ayttı: Ulu begiñiz Bâhân ne boldı? ⁽⁸⁾ Ayttı: Helâk boldı. Filân beg ne kıldı? Ayttı: helâk boldı. Kimni sorsa helâk boldı ⁽⁹⁾ haber bérür. Rûm sultânı bu bege ayttı: Muhammed dînine kirmege tilegenimde sen-sen meni qoymağan, ⁽¹⁰⁾ bes neçün uruşmadıñ Muhammed kavmi birle helâk bolğınça? Dağı atından tüşürdi, ⁽¹¹⁾ boynın urdı. Dağı köçti İştanbul şarı, qayttı Ruhâda qondı, Ruhâdan İştanbulğa. ⁽¹²⁾ Bu kez Hâlid Velid

oğlu Rûm kaçkanların kova Kınnasrînge yêtişti, Haleb kavmi kal'alarına kirdiler, ⁽¹³⁾ Ebû 'Ubeyde dağı keldi, Haleb üzerine kondı, Haleb kavmi emân tilediler, Ebû 'Ubeyde bêrdi.

[119b] Eşterniñ kışçası Meysereniñ dağı birge.

Hasan 'Abdullâh oğlu aydur: (2) Eşter 'Ubeydege ayttı: Menim birle atlular ıyabêrgil, Rûm ardına tüşeyim. Ebû 'Ubeyde ayttı: Barça hayrğa ⁽³⁾ lâyıq-sen. Üç yüz atlı koştı dağı uzattı, bir künlük êkki künlük barıp aqın keltürür ⁽⁴⁾ êrdi. Dağı Meyse Mesrûk oğlını êkki miñ atlu birle uzattı, yollarını kesti, Eşter dağı ⁽⁵⁾ ardınca yörirdi. Meyse Rûm çerisine yoluktu, Meyse birle êkki miñ atlu, Rûm çerisi ⁽⁶⁾ ottuz miñ atludan artuq. Meyse-re munların köplükün körgende qorqıttı, Müselmânlar helâk ⁽⁷⁾ bolmağın-dan hayrân bakıp qaldı. Munlar bulay êrken Eşter Nah'â degen yêrden çıqa keldi ⁽⁸⁾ üç yüz atlu birle. Meyse nökerleri Müselmânlar alarnı körgende sevünüp tekbîr keltürdiler. ⁽⁹⁾ Eşter dağı nökerleri birle tekbîr kılıp teptiler. Meyse dağı tepti, kâfırlarnı sındurdılar ⁽¹⁰⁾ dağı ardlarına tüştiler, yêtgen-ni kırarlar. Bu kez Rûm çerisinden kaçanlar yığılıp bir yüçe ⁽¹¹⁾ sırt üzerine turdılar, Müselmânların oklap tururlar. Bu kez bir kızıl benjizli, uzun boylı, ⁽¹²⁾ kök közli, qalın kişi yalguz Müselmânlarğa yörirdi kim Müselmânlardan dağı bir kişi anıñ birle ⁽¹³⁾ uruşmağa çıkay, hıç kimesne çıkmadı añar. Eşter ayttı: Ey Müselmânlar kimesne çıkmaz mı [120a] ⁽¹⁾ muñar? Kimesne cevâb qaytarmadı. Bu kez Eşter özi tüşti atından dağı anıñ şarı ⁽²⁾ yörirdi, biribirine biri hamle kıldı, kılıçları birle uruştılar. Rûm kişisi Eşterni urdı, ⁽³⁾ temür bôrkin kesip başın qanattı. Eşter Rûmlını urdı, nemesiz kese bilmedi. Müselmânlarğa qayttı, ⁽⁴⁾ qına tiledi, yarası üzrine qoydı, qanı kesildi. Dağı atasınıñ qarındaşı oğlına ayttı: ⁽⁵⁾ Kılıcını bêrgil maña. Ayttı: Maña dağı gerekli bolğay. Ayttı: Maña bêrgil, kızım saña bolsun. ⁽⁶⁾ Bêrdi, öz kılıcın söküp kemişti. Dağı ol kılıç[nı alıp] düşmânı şarı yörirdi. Müselmânlar ⁽⁷⁾ ayttılar: Tenrilik üçün bu mel'ünge çıqmağıl, seni öltürmesün. Ayttı: Vallâhi çıkar-men, ⁽⁸⁾ yâ men öltürgey-men bu mel'ünni yâ meni öltürgey. Qoydılar, bardı kılıç birle tepindi, bir sâ'at ⁽⁹⁾ uruştılar. Eşter urdı kılıç birle, öpkesine degin kesti, anıñ kılıcı Eşterge ziyân kılmadı. ⁽¹⁰⁾ Rûm alıp yıqılıp helâk bolğanda Müselmânlar tekbîr kılıp teptiler, bozıla bozıla kaçtılar. ⁽¹¹⁾ Qaranu bolğınca tün qata saqlana qaldılar, tañ atqanda

namâzdan sonra Eşter, Merc Qabâyil ⁽¹²⁾ değen yerge köçti. Ebû 'Ubeyde dağı Meyserge ıyabêrdi, kıyattardı. Eşter dağı keldi Ebû 'Ubeydege ⁽¹³⁾ barça bolğanı bildürdi, Tenrige şükr kıldılar. Bu kez Ebû 'Ubeyde Hâlidni ilgeri yöritti [120b] ⁽¹⁾ dağı özi ardınça yörirdi Hımşğa yetişginçe. Hımşnı Kınnasrın birle Hâbib Mesleme oğlına bildürdi, ⁽²⁾ dağı Dımaşqqa keldi.

Sa'îd Zeyd oğlını koydı Dımaşq üzerine dağı Ürdünge keldi, kındı. ⁽³⁾ Dağı elçilerin İlyâ kavmine ıyabêrdi kim maña keliñiz emân bitigin bèreyim sizge, eşitmediler baş ⁽⁴⁾ kâtılığ eylediler. Bu kez Ebû 'Ubeyde bu bitigni alarğa yazıp ıyabêrdi munıñ kibi. ⁽⁵⁾

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Ebû 'Ubeyde Cerrâh oğlından İlyâ uluğlarına. Tenrini bir bilgenlerge, ⁽⁶⁾ toğrulukqa könülgenge selâm. Andan sonra bilmiş boluñuz kim sizni *lâ ilâhe illallâh Muḥammedü'r-resûlullâh* ⁽⁷⁾ dèmege, kıyâmet kelürine, ölümler gûrlardan dirilmege inanmağına ünder-biz. İnanıp aytsañız mâliñiz, ⁽⁸⁾ kaniñız bizge harâm bolur, İslâmda kardaşlarımız bolur-siz. İslâm dînine kirmege tilemes bolsañız ⁽⁹⁾ horluk birle cizye mâlın bérmege râzı boluñuz. Munı dağı kılmasañız bir kavm birle kelgey-men sizge ⁽¹⁰⁾ siz dirliğini çağır içip donuz étin yép sevgeniñizden kâtı ölümni severler haq yolında. ⁽¹¹⁾ Dağı üzeriñizden köçmegey-men erenleriñizni kırmayınça, uruğunuznı yesir almayınça. Bu kez baqa kördi ⁽¹²⁾ kim kelip barışğaylar emân alğaylar kelmediler. Ebû 'Ubeyde dağı çeri birle keldi, munlarını ⁽¹³⁾ muhkem kıştadı. Bir kün yığılıp çıktılar, Ebû 'Ubeyde, Hâlidni, Yezîdni nökerleri birle ıyabêrdi, [121a] ⁽¹⁾ munlar birle uruştılar bir sâ'at, dağı kaçıp qal'alarına kirdiler. Bu kez Ebû 'Ubeyde ⁽²⁾ munlardan azuqñı kesti, bu kez belâ boldı alarğa, barışmaqqa yalbardılar. Ebû 'Ubeyde ayttı: ⁽³⁾ Bismillâh, barışalım. Ayttılar: İyabêrgil ulu hâlifega, 'Ömer kelsün bizge, emân özi børsün, ⁽⁴⁾ bitigni özi yazsun. Ebû 'Ubeyde bolsun dèdi, Mu'âz ardınça ıyabêrdi, ansız neme kılmaz ⁽⁵⁾ êrdi. Mu'âz kelgende kavm tilegenni bildürdi, Mu'âz ayttı: 'Ömer zahmet çekip kelgey, munlar ⁽⁶⁾ sözlerine turmağaylar, uyat bolğay. Munlarını uluğ antlar birle and içirgil kim kaçan ⁽⁷⁾ 'Ömer kelse emân bérse kabûl kılgaylar, cizye mâlın bergeyler. Meger hîle kılmağaylar andan sonra ⁽⁸⁾ 'Ömerğa bitig yazıp bildürgil. Ebû 'Ubeyde munlarını and içürdi dağı 'Ömerğa bu bitigni bulay yazıp ⁽⁹⁾ ıyabêrdi.

Bismillâhirrahmânirrahîm.

Teñri kulu ‘Ömerğa Ebû ‘Ubeyde Cerrâh oğlından. ⁽¹⁰⁾ Şükr kıılır-men saña ol Teñrini kim andan özge Teñri yok turur. Andan sonra İlyâ şârı ⁽¹¹⁾ üzerine konduq, sağındılar uzatmaq birle anlarğa fereclik bar, uzatmaq alarğa Teñriden ⁽¹²⁾ bir belâ boldı. Munıñ kibi bolğanı körgende burundan bérmeğenni bère başladı, barışmaqқа ⁽¹³⁾ yalbarıp tilediler kim mü’minler begi özi kelip emân bergey, emân bitigin özi yazğay. **[121b]** ⁽¹⁾ Dağı alarğa and içürdük eger kelseñiz emân bitigin yazsañız aytqanlarına turğaylar. ⁽²⁾ Eger maşlaḥat körseñiz kelseñiz, müzdünüz köp bolğay Müselmānlık tüzgünü üçün. ⁽³⁾ Teñri qolayınıznı qolay köstersün vesselām.

‘Ömerğa bu bitig yetišgende şaḥâbelerni tiledi, ⁽⁴⁾ bitigni üzerlerine okıdı dağı ayttı: Ne aytur-siz? ‘Osmān *radıyallāhu ‘anhu* ayttı: Teñri munlarnı ⁽⁵⁾ ḥor étiptür, tarıktırıptur, köplüklerin melik alpların kırdurğa körküzüptür. ⁽⁶⁾ Müselmānlarğa şârların yerlerin bériptür, Müselmānlar her kün küçlenmekdedürler, ⁽⁷⁾ alar her kün ḥorluqda eksilmekdedürler. Eger barmasaḥ bilgeyler kim seniñ közüñe ⁽⁸⁾ munlar hiç neme körünmesler, qatında sağışda degüller. Az turğaylar sonra İslāmğa ⁽⁹⁾ kirgeyler yâ ḥorluq birle cizye bérmege râzı bolğaylar. ‘Ömer qalğan şaḥâbelerga baqıp ayttı: ⁽¹⁰⁾ Kimesneñiz qatında mundan özge maşlaḥat bar mı? ‘Alî *radıyallāhu ‘anhu* ayttı: Ne’am, ey mü’minler begi ⁽¹¹⁾ mundan özge maşlaḥat bar. Ayttı: Nedür? Ayttı: Düşmān sendin tileğenni özlerine ḥorluqdur, ⁽¹²⁾ Müselmānlarğa fütūḥdur, sağık birle saña bérürler, arañızda yetišginçedür. Dağı uluğ ⁽¹³⁾ müzd bar, yol emgekin tartmaqda, ıssılarda susamak zaḥmetin çekmekde, nafaqalar çıkarmaqda **[122a]** ⁽¹⁾ yetišginçe. Alarğa yetkenincede emân bar, sağık bar, barışmaq bar; eger barmasaḥ barışmaqdan ⁽²⁾ ümîd kesgeyler, qal’alarına şıgınıp olturğay. Bilmege yaramas düşmānımızdan dağı ⁽³⁾ meded kelgey birge bolğaylar. Müselmānlarğa yana bir uluğ zaḥmet bolğay. Müselmānlardan kimesne ⁽⁴⁾ qal’alarına yaqın barsa, taş birle öltürseler bir Müselmānnıñ sağığını bir yıl yol ⁽⁵⁾ emgeki birle alsañız az bolğay. ‘Ömer ayttı: Körklü. Ayttı: ‘Osmān düşmān ḥorlığına körklü kör-di, ⁽⁶⁾ ‘Alî İslām maşlaḥatın. Dağı Müselmānlarğa buyurdı çıqmağa, barça muhâcirler, enşârlar, ‘Arab kökleri ⁽⁷⁾ çıktılar, ‘Abbās ‘Abdulmuṭṭalib oğlu dağı çıktı.

Aydur: Bu seferde ‘Ömer her kün tañ namâzından sonñra ⁽⁸⁾ ħalâyıkka yüzün çevirüp bu sözlerni aytur êrdi: Şükr Tenrige kim bizni İslâm birle ‘azîz kıldı, ⁽⁹⁾ îmân birle cömerd alp kıldı, Muḥammed ‘aleyhişşalavātu ves-selâm birle bizni azışmaḳdan toḡruḡa kıytardı, ⁽¹⁰⁾ ayrılmaḳdan bizni yıḡdı, köñüllerimizni öḡür kıldı düşmânlar üzerine, bizge nuşret bêrdi, ⁽¹¹⁾ yerlerde şârlarda bizge ornaṭtı, Muḥammed birle bizni sevgüli kıardaşlar eyledi. Tenñri kıulları Tenrige ⁽¹²⁾ şükr kıılıñız bu ni‘metler üzerine, artuḳ bolmaḡın andan tileñiz, Tenñri özine yalbarmakñı sever, ⁽¹³⁾ şükr kıılḡuçılarıḡa ni‘metin tamâm kıılır. Aydur: Her kün barışda kelişde bu sözni kıoymas êrdi.

[122b] ⁽¹⁾ Dımaşḳka yetişkende Cābiyede kıondı, andan İlyāge yöridi, Müselmân[lar] kıarşu keldiler, Ebū ‘Ubeyde ⁽²⁾ birle ‘Ömerni taptılar. Bir yorḡa aṭ keltürdiler aruv tonlar birle kim ‘Ömerḡa keydürüp mindürgeyler. ⁽³⁾ ‘Ömer keldi, bir teve minip bir aḳarsuḡa yetiştı, ħalâyık yüḡrüşti ‘Ömerḡa kıarşu. Ayttı: Tura barıñız. Daḡı ⁽⁴⁾ teveden tüştı noḳtasın eline aldı, suḡa kıirdi, teve ardınça kıirdi. Birisi kıarıḡa keçgende ⁽⁵⁾ ol özden tonlarını keltürdiler, altında daḡı ol yorḡa aṭnı çektiler daḡı ayttiler: Êy mü’mınler ⁽⁶⁾ begi bu tonlarını keygil, bu aṭnı mingil, tilemes-biz düşmânlar sizni bu lay teve minip körgeyler. ⁽⁷⁾ ‘Ömer teveden tüştı, ol kıumâşını keymedi, yorḡa aṭnı mindi. Üstinde yorḡalaḡanda arḳasından ⁽⁸⁾ tüştı. Ayttı: Alıñız bu aṭnı, şeyṭândur, kıorḳar-men köñülümni ulu eylegey. Neçe kim sözle ye kördiler ⁽⁹⁾ ne tonnı keydi, ne aṭnı mindi daḡı yöriye keldi İlyāge.

Müselmânlar kıarşu keldiler, bir neçeleri ⁽¹⁰⁾ Rûm tonların keyip özlerin Rûmḡa oḡşatıp keldiler. ‘Ömer ayttı: Yüzlerine topraḳ ⁽¹¹⁾ saçıñız bizim kibi tonlar keyginçe. Müselmânlardan kışiler ayttiler: Êy mü’mınler begi, tonlar, yemekler ⁽¹²⁾ munda uçuzdur, bu körklü tonlardan keysen, uzdan aṭlar minseñ düşmân közine ⁽¹³⁾ körünmege yaḡşıraḳ bolḡay. Ayttı: Ol şıfât birle kim dostlarımdın ayrıldım ölginçe kıoyman. [123a] ⁽¹⁾ ‘Ömer *radıyal-lāhu ‘anhū* ol tertıbden çıḳmadı ölginçe, Tenñri rahḡmeti üzerine.

Aydur: Bu kez ⁽²⁾ ‘Ömer Müselmânlarını alıp keldi, İlyā üzerine kıondı, ħalâyık tölendirgendesonñ Ebū ⁽³⁾ ‘Ubeyde İlyā kıavmine ıyabêrdi kim ke liniz, mü’mınler begine ozunuz, emân alıñız. Kıal‘adan ⁽⁴⁾ Cu‘ayd oḡlı bir neçe uluḡları daḡı birgesine ‘Ömerḡa tüştiler, emân tilediler. ‘Ömer daḡı ⁽⁵⁾

emân bitigin bërdi, şâr kapuğın açtılar, Müselmân[lar] kirdiler, barışmak tüzgünlüki boldı. ⁽⁶⁾ Dağı Ebû 'Ubeyde, 'Amr 'Âş oğlına Filistîn buyruğın bërdi.

'Ömer bir neçe kün çondı, ⁽⁷⁾ her kün Müselmânlar beglerinden biri 'Ömerni konaqlar çatına ündep Ebû 'Ubeydeden özge. ⁽⁸⁾ Bu kez 'Ömer, Ebû 'Ubeydege ayttı: Müselmânlar beglerinden kimesne qalmadı meni çatına ündemeyinçe, ⁽⁹⁾ sen barçadan uluğ-sen, neçün meni ündemes-sen? Ebû 'Ubeyde ayttı: Qorqar-men evüme kirsen ⁽¹⁰⁾ közlerin sıkqay-sen. Ayttı: Qayırmaz ündegil. Ayttı: Bismillâh, kelgil. 'Ömer tura keldi, Ebû 'Ubeydenin ⁽¹¹⁾ evine keldi. Kördi yaştuğı eyeri, töşeki eyerniñ kiyizi, evnüñ bir tünlükünde bir neçe ⁽¹²⁾ kesek quru etmek, bir kıızıl bardağ su. Alarnı keltürdi, 'Ömerniñ alnında qoydı. 'Ömer baqtı ⁽¹³⁾ dağı muhkem yığladı. Ebû 'Ubeydeni çoçup ayttı: Sen-sen hâş qardaşım. Barça qardaşlarımdan [123b] ⁽¹⁾ dünyâlik tegindi özleri dağı dünyâlikden tegindiler illâ sen. Ebû 'Ubeyde ayttı 'Ömerğa: ⁽²⁾ Ayıtmadım mı saña qorqar-men evümde közlerin sıkqay-sen. Bu kez 'Ömer Ebû 'Ubeyde evinden çıktı, ⁽³⁾ Müselmânlar arasında tura keldi, Tenrige şükr kıldı, Muhammedge şalavât bërdi dağı ayttı: ⁽⁴⁾ Ey İslâm ehli, Tenri sizge va'de qılğanı kerti kıldı, düşmânlar üzere sizeni nuşret kıldı, ⁽⁵⁾ şârlarnı kentlerni sizge revâ kıldı, düşmânınızdıñ yeryüzinde sizni küçlendürdi. Bu ni'met ⁽⁶⁾ qaravsın Tenrige şükreden özge iş qılmanız, yazuqlı işlerni qılmaqdan saqlanıñız. Yazuqlı ⁽⁷⁾ işlerni qılmaq ni'metniñ küfrlikidür. Qaysı qavm Tenri ni'metine küfr kılsalar çäre yoktur ⁽⁸⁾ kim Tenri ol ni'metni alardan alur, dağı düşmânların musallağ eyler üzerelerine sa'âdetlerin ⁽⁹⁾ alıp. Dağı namâz vaqtı keldi, 'Ömer ayttı Bilâlge: Ey Bilâl, bång-ı namâz bërseñ bizge Tenri rahmeti saña. ⁽¹⁰⁾ Bilâl ayttı: Vallâhi peygamber 'aleyhisselâmdan özgege bång-ı namâz bërmege tilemes êrdim, velikin bu kün ⁽¹¹⁾ oşbu namâzda yalguz sendin eşitür-men. Aydur: Qaçan Bilâl bång-ı namâz bérgeñde peygamber 'aleyhis-⁽¹²⁾selâm dostları peygamberlerin andılar, barçası ögürüp yığladılar. Barçadan çatı ⁽¹³⁾ yığlağanlar Mu'âz Cebel oğlu dağı Ebû 'Ubeyde. Ol qadar yığladılar 'Ömer aytkınça yéter yéter [124a] ⁽¹⁾ sizge.

'Ömer namâz kıldı, tükengende Bilâl tura keldi, 'Ömerğa ayttı: Müselmânların birer begleri ⁽²⁾ aq ötmek birle kuş etin yerler, biz andan neme

tapmas-biz. Bilâl bulay değende ‘Ömer beglere ⁽³⁾ bakıp ayttı: Ne aydur Bilâl? Yezîd Süfyân atasının oğlu ayttı ‘Ömerğa: Şâm elinin uçuzluğu ⁽⁴⁾ Hicâz kibi degül. Hicâzdağı ‘ıyālımızğa alğan bahâ birle munda Bilâl aytkanı tapar-biz, uçuzluğundan ⁽⁵⁾ alur-biz. ‘Ömer ayttı: Yok, vallâhi bu yerden köçmen Müselmânların rızkını her ayda yükke almasanız, ⁽⁶⁾ körünüz her kişiğe ne kadar neme yeter her ayda. Ayttılar: Bu kadar. Ayttı: Her ayda bu kadarnı bériniz akın ⁽⁷⁾ ülüşinden başka. Dağı Müselmânlarğa ayttı: Oş her birinizge ayda bu kadar neme yazdım ğanîmet ⁽⁸⁾ ülüşinden başka, begleriniz sizge munı tamâm yetkirmeseler maña bildiriniz, alarnı ‘azl ⁽⁹⁾ kılalım, özge begler koyayım. Dağı Ebû ‘Ubeyde birle körüşti dağı Medînege kayttı, yetişgende ħalâyık ⁽¹⁰⁾ karşı çıktılar, ‘Ömerni taptılar, keldi nebî ‘aleyhisselâmnın mescidine kirdi, êkki rek‘at şükr kıldı, ⁽¹¹⁾ dağı nebînin minberi üzerine çıktı, Tenrige şükr kıldı, Muḥammedge şalavât keltürdi dağı ⁽¹²⁾ ayttı: Ey kişiler, Tenri bu ümmet katında igilikler ornatıptur kim şükrin sipâsin ⁽¹³⁾ kılğaylar, dağı da‘vetlerin ‘azîz kıldı, sözlerin yığıp bir kıldı, onatlığın körküzdi, [124b] ⁽¹⁾ düşmânlar üzerine nuşret bérdi, müşerref kıldı, yerde devletlerin berkitti, kâfirlerin ⁽²⁾ şârların, evlerin, mâlların revâ kıldı bu ümmetge. Tenrige şükrleriniz tēyiniz, ni‘metin sizge ⁽³⁾ arturur, ḥamdın kılınız ni‘meti üzerine ni‘metin sizge dāyim kılur, Tenri bizni sizni şükr kılğuçı-⁽⁴⁾-lardan eylesün. Dağı minberden tüşti.

Ka‘b el-Aḥbar Müselmân bolğanın aydur.

⁽⁵⁾ Şehr Ḥavşeb oğlu aydur: ‘Ömer Şâmğa kelgende Ka‘b Aḥbar keldi, ‘Ömer katında Müselmân boldı ⁽⁶⁾ dağı maña bildürdi sebebin aytmış: Atam Mūsâ ‘aleyhisselâm kavminin mü‘minlerinden érdi ⁽⁷⁾ Muḥammed ‘aleyhisselâm nebîliği birle. Tevrât ehlinin uluğ ‘ulemâlarından érdi dağı mendin neme ⁽⁸⁾ yaşırmas érdi. Ölümü yetişgende meni ündedi dağı ayttı: Oğlum, bilür-sen kim sendin neme kizlemes ⁽⁹⁾ érdim, velîkin sendin êkki kâğıdnı kizledim içinde Tenriden peygamber kelürin bar zamānesi yakın ⁽¹⁰⁾ boluptur. Saña bildürmege qorqtum kim mendin sonra bir yalğançı çıka kelgey dağı sen ⁽¹¹⁾ oldur sağınp aña uyğay-sen. Ol kâğıdlarnı oşbu teşükde kizlep balçık ⁽¹²⁾ suvaptur-men üzerine, alarnı hîç açmağıl, bakmağıl ol peygamber çıkkanın eşitmeyinçe. Çıkķanda ⁽¹³⁾ ol kâğıdlarnı çıkarğıl dağı bakķıl, anda yazılğan nişânlar bar bolsa dīnine kirgil, ḥayr [125a]

yıl kaldı. Dağı 'amvās ölümü keldi barça ⁽¹¹⁾ Şâm eline, Ebû 'Ubeyde anda Teñri rahmetine kirdi, Ürdün şarında kömüldi, dağı köp halâyık ⁽¹²⁾ sansız kırıldı. Ol öletde Ebû 'Ubeyde ölmesden burun Mu'az Cebel oğlını yerinde koydı, ⁽¹³⁾ bir neçe kün Müselmânların imâmlığın eyledi.

Ölet inen köp boldı, 'Amr 'Aş oğlu [126a] ⁽¹⁾ öletni katı bolğanın körgende Müselmânlarğa ayttı: Bu ölet Teñriniñ kınamağıdır kim ⁽²⁾ İsrâil oğlanların munuñ birle kınadı tûfân birle çekürge birle bit birle kurbaga birle ⁽³⁾ kan birle. Dağı halâyıkka buyurdi öletden kaçmağa, Mu'azğa yetkürdiler 'Amr sözini. ⁽⁴⁾ Mu'az ayttı: Bilmeyin sözledi 'Amr. Dağı Mu'az keldi, Müselmânlar arasında minberge mindi, ⁽⁵⁾ Teñrige şükr kıldı, Muhammedge şalavât berdi dağı ölet sözün keltürdi dağı ayttı: 'Amr ⁽⁶⁾ ayttıkanı kibi degüldür, Teñriniñ rahmetidür, peygamberniñ algışudur, sizden burunğı ⁽⁷⁾ şâlihlerin ölümüdür. İlâhi Mu'azka dağı yakınlarına bu öletden ülüş bergil dağı ⁽⁸⁾ namâz kılıp evine kayttı. Kördi 'Abdurrahmân ulu oğlu ölet sançusu tegmiş anar, atasın ⁽⁹⁾ körgende ayttı: Ey atam, Teñriden hak keldi, çaykanmağıl. Atası ayttı: Ey oğlum şabur kılguç-⁽¹⁰⁾lardan tapkay-sen meni. Birazdan öldi, oğlın kömüp kaytkınça özi dağı sançıldı, ⁽¹¹⁾ tün kıta uruna kaldı, tañ atkanda bildi kim ölüm keldi, ayttı: Merhabâ ölüm birle, İlâhî ⁽¹²⁾ sen bilür-sen kim dirlikni dünyâda severler aqızmağa tirekler tikmek üçün sevmes ⁽¹³⁾ erdim, velikin uzun tünlerni namâz birle keçürmek üçün, uzun ıssı künlerni oruç [126b] ⁽¹⁾ birle keçürmek üçün, 'ulemâ birle kışılmağ zıkr halkalarında müzd üçün. 'Abdullâh ⁽²⁾ Deylemî oğlu keldi dağı ayttı: Teñri rahmeti saña ey Mu'az, seniñ birle tapışmağımız kalmadı ⁽³⁾ kıyâmetka tegrü. Mu'az ayttı: Olturtuñuz meni. Bir kişi ardına kécıti, kökreğine arkasın ⁽⁴⁾ alıp olturtı dağı ayttı: Zihî, yaman oşbu sa'atde yalğan sözlemek, Peygamber 'aleyhisselâm ⁽⁵⁾ bir hadîş ayttı maña, sizden yaşırur erdim kim aña işenip 'amel kılmağay-siz, bu vaqıtda ⁽⁶⁾ sizden yaşır[mas]-men. Êşittim Teñri elçisiden, Teñriniñ şalavâtı üzerine, aydur: Kaysı kul ⁽⁷⁾ Teñri kullarından öler çağında aytsa وحده لا اله الا الله وحده لا شريك له و ان محمداً عبده و رسوله و ان الساعة آتية لا ريب فيها و ان الله يبعث من فى القبور و رسل الله تعالى و ما جاءوا به حق والجنة والنار حق ⁽⁹⁾

1 Allah'tan başka ilah olmadığına, ortağı bulunmayan tek ilah olduğuna, Muhammed'in O'nun kulu ve resulü olduğuna, kıyametin şüphesiz geleceğine ve Allah'ın kabirlerdekilere tekrar dirilteceğine, resulere ve onların getirdiklerinin doğruluğuna, cennete ve cehenneme şahadet ederim.

ölginçe Tenri uçmakğa körür tamudan yırak kılur anı ⁽¹⁰⁾ Hâk te'âlâ dağı munı aytkaç cân teslîm kıldı 'Amr 'Âş oğlını yerinde koyup, Tenri rahmeti ⁽¹¹⁾ üzerine. Ebû 'Ubeyde birle Mu'âz 'amvâs öletinde öldiler, halâyık sansız öldi, ol yıl ⁽¹²⁾ hicretniñ on sekkizinçi yıl érdi. Ecnâdeyn uruşı sebt küni érdi, cemâziye'l-evvelde êkki ⁽¹³⁾ kalmış érdi, hicretniñ on üçünçi yılında. Dımaşķ açılğanı 'ahd küni açıldı, recebniñ buçuğı [127a] ⁽¹⁾ hicretniñ on dördünçi yılında. Fihl uruşı sebt küni boldı, zılķa'deniñ yegirmi êkkinçisi ⁽²⁾ 'Ömer Haţţâb oğlınıñ künlerinde. Yermük uruşı kim Rûm anda kesildi künleri ümîdleri, ⁽³⁾ recebniñ beşinçi küninde hicretniñ on beşinçi yılında.

Aydur: Kaçan Ebû 'Ubeyde, Mu'âz ölümü ⁽⁴⁾ biribir ardınca 'Ömerğa yêtişgende katı kayğurdı dağı Şâm şârların üleştiydi. Şâm üzerine ⁽⁵⁾ Ebâd-Derdâ' el-Enşârî koydı, Hımş üzerine 'Abdullâh Kurt oğlını koydı, Yezîd Süfyân ⁽⁶⁾ atasınıñ oğlını Şâmdağı çeriler üzerine koydı, dağı Kaysâriyyeğa barmağa buyurdı. ⁽⁷⁾ Ebûd-Derdâ' Dımaşķķa kelgende minberge mindi dağı bu huţbeni ayttı öğütlemek yolınca, hâk te'âlâğa ⁽⁸⁾ şükr sipâs kıldı, Muhammedge şalavât keltürdi dağı ayttı: Ey Dımaşķ kavmi, eşitiniz şefkatli ⁽⁹⁾ naşihatli kardaş sözin. Ne boldı siz kýmegenizni yığar-siz, sâkin bolmayın köçer nemeden 'imâret ⁽¹⁰⁾ kılur-siz, yêtişmes nemelerge ümîd kılur-siz. Sizden burunğılar köp yığdılar, muhkem ⁽¹¹⁾ 'imâretler berkittiler, yırak ümîdler eylediler, yakın öldiler. 'Âd Semûd, Başradan ⁽¹²⁾ 'Adenge degin oğul, mâl, tavar toldurdılar. Kim şatun alur mendin koyğanların ⁽¹³⁾ êkki aķçağa?

Kaysâriyyeniñ açılğanın aydur.

Aydur: 'Ömer Haţţâb oğlu [127b] ⁽¹⁾ Yezîd Şâm çerisi üzerine koyğanda yazıp ıyabêrdi kim; seni Şâm çerisi üzerine ⁽²⁾ koydum dağı barça çerige bildürdüm seniñ buyruğunı eşitsünler, sen dağı barça ⁽³⁾ çerini alğıl dağı Kaysâriyye şarı yörigil, üzerine kongıl, Tenri saña açmayınca koymağıl. ⁽⁴⁾ Munça Şâm êlin açkanınızdan sonra Kaysâriyyeni koymak lâyıķ degül düşmänniñ konşu koymak. ⁽⁵⁾ Dağı Kaysârniñ ümîdi Şâmdan kesilmes Kaysâriyye sizge 'âşî erken eger Kaysâriyyeni ⁽⁶⁾ alsanız Şâmdan ümîdi kesilür. Hâk te'âlâ munı sizge kılğay inşallâhu te'âlâ.

Yezîd dağı ⁽⁷⁾ Şâm çerisine ıyabêrdi kim halâyık üzerine çıkış şaldım, Kaysâriyyeğa barmağa tegme üçden ⁽⁸⁾ bir er çıkarınız dağı tiz maña yê-

kiriniz tilegenleri. Barçası yığlağanda aralarında tura keldi, ⁽⁹⁾ Tenrige şükr kıldı, Muḥammedge şalavât bérdi dağı ayttı: Mübârek ‘Ömer ḥalîfeniñ bi-tigi keldi maña, ⁽¹⁰⁾ Qaysâriyyeni almağa kılavuzlar, tizletip Müselmânların alıp barur-men, İslâmğa ünder-men, kirmeseler ⁽¹¹⁾ özgeler kibi ḥorluq birle cizye mālın bérmege rāzı bolsunlar, kılmasalar qatlarından köçmegey-men ⁽¹²⁾ uruşçıların kırmayınça uruğların yesir almayınça. Yörünüz, Tenri rahmeti üzerinizge, ümidim ⁽¹³⁾ bar kim Tenri sizge êkki cihân ğanîmetin bergey, Müselmânlar köçünüz êmdi.

Dağı Ḥabîb Mesleme oğlını [128a] ⁽¹⁾ çeriniñ çalışın eylep ilgeri iyabérdi. Qaysâriyyeğa şarnıñ taşına yetišgende ⁽²⁾ inen köplük alp atlular yayaklar çıktılar, Müselmânlarını okladılar dağı atluları ⁽³⁾ Müselmânlarını qavdılar, Ḥabîb Mesleme oğlu atluları birle Yezîdge şıgındı. Yezîd turdı ⁽⁴⁾ çerini tüzetti, ‘Ubbâde Şâmit oğlını oñ qol üzerine koydı, Daḥḥâk Qays oğlını ⁽⁵⁾ sol qol üzerine koydı, Ḥabîb Mesleme oğlını yana atlular üzerine koydı, Yezîd yayak ⁽⁶⁾ üzerine boldı. Dağı ḥamle kıldı Rûm üzerine, uzun uruştılar. Dağı Daḥḥâkge iyabérdi ⁽⁷⁾ kim düşmänniñ oñ qolı üzerine tepkil. Daḥḥâk derḥâl tepti, muḥkem kırıp sindurdı. ⁽⁸⁾ Bu kez ‘Ubbâde Şâmit oğlını iyabérdi Yezîd kim düşmänniñ sol qolına tepkil, derḥâl ⁽⁹⁾ tepti, qarşu şâbit turdılar, uzun uruştı, köpin kırdı dağı kaytıp yerinde turdı ⁽¹⁰⁾ dağı ayttı: Ey Müselmânlar ol Tenri ḥaqqı üçün kim cânım elindedür, sizden özge Müselmânlar ⁽¹¹⁾ birle qaysı kâfirlerge tepkenim birle elimüzde tura almas êrdi, ne boldı sizge benim birle munlar ⁽¹²⁾ üzerine ḥamle kıldınız dağı sindurup kaçurmadınız, ‘Ömerğa kaçan Yermükde kâfirleriniñ ⁽¹³⁾ sizge qarşu turup muḥkem uzun uzak sançığanları ḥaberi yetišgende ayttı: Sübhânallâh [128b] ⁽¹⁾ Müselmânlarğa tura aldılar mı meger Müselmânlar köñül birle muḥkem tepmediler, köñülleri ⁽²⁾ boş bolmasa qarşularında düşmânları tura almağaylar êrdi dağı uzatmayın alurlar êrdi. ⁽³⁾ Dağı men sizniñ üzerinizge vallâhi êkki nemedden qorqar-men yâ köñülünüz arı degül êrdi ⁽⁴⁾ yâḥûd Tenrige naşîhat kılmadınız. Ḥamlenizde benim birle muḥkem qatılığ birle ḥamle kılınız, Allâh te‘âlâ [sizge rahmet kılsun]. ⁽⁵⁾ Vallâhi bu turğan yerime kaytmas boldum munlarını sindurmayınça yâ men ölme-yinçe. Dağı tepti ⁽⁶⁾ Qaysâriyye qavmi üzerine, oñ qoldağılar dağı birgesine teptiler Rûmnun sol ⁽⁷⁾ qolı üzerine. Düşmân muḥkem şâbit turdı, sünüler

birle sançıştılar, sonra kılıçlar birle ⁽⁸⁾ uruştılar, atlarının boynı birbir üzerine mindi. 'Ubbâde Şâmit oğlu muni körgende ⁽⁹⁾ atından tüşti, 'Umeyr Sa'd oğlu çağırdı: Ey Müselmânlar, 'Ubbâde Şâmit oğlu Müselmânlar ⁽¹⁰⁾ hocası, Teñri peygamberniñ tuğı kötergen atından tüşti, kaytınız kaytınız Teñri ⁽¹¹⁾ rahmetine, uçmakça. Kaçmak sonından yaçanıñız, çamuğa kevürür munıñ kibi künde kaçmak. Bu kez ⁽¹²⁾ barça Müselmânlar 'Ubbâde Şâmit oğlu şarı keldiler, kâfirler özini halka alıp uruşadur, ⁽¹³⁾ teptiler Müselmânlar üzrelerine halkanı sindurdılar, birbir kırdılar, kalğanların kaçurdılar. [129a] ⁽¹⁾ Hâbîb Mesleme oğlu dağı tepti yanındağılar üzerine, Yezîd Süf-yân atasınıñ oğlu dağı ⁽²⁾ karşıсындаğılar üzerine tepti. Barça Müselmânlar atluları birle kolay sindurdılar, ⁽³⁾ muhkem kırdılar, kalğanların kaçurup kal'alarına kevürdiler dağı munlarını kıştadılar, ⁽⁴⁾ azuknı kestiler, belâları uzun bolğanda birbir etin yédiler. Dağı ayttilar: turunuz, ⁽⁵⁾ barçamız yaraqlanıp çıkalım yâ munlarını sindurğay-biz yâhûd atlarımız arkasında ⁽⁶⁾ helâk bolğay-biz. Dağı şâr içinde yaraqlandılar Müselmânlarınñ haberi yok. Bir kün ⁽⁷⁾ Müselmânlar 'ale'l-gâflet körer, Qaysâriyye kavmi çeriniñ bir yanı birle uruşadurlar, Müselmânlar ⁽⁸⁾ bir kolaysız çapқandılar. Dağı Yezîd bir bölek birle yügürüp bardı, alarğa uzun uruştı ⁽⁹⁾ Müselmânlarınñ atluları yetişginçe özine yayaқ birle. Bu kez barça Müselmân[lar] tuğı tuğı üzerine ⁽¹⁰⁾ yığlıştılar. Yezîd, қatında Müselmânlar köp bolğanda atlularğa buyurdı düşmânğa ⁽¹¹⁾ tepmege, teptiler yayaқlar alınların alıp yüzlerine karşı atlular arқaların aldılar, muhkem ⁽¹²⁾ kırdılar, yüzleri üzerine kaçtılar rüsvâylık birle, қaysı şârğa şıғındı, қaysı ⁽¹³⁾ yüzine karşı ketti, uruşda beş miñ çağırıldı düşmândan. Yezîd munlarınñ

[129b] ⁽¹⁾ Yezîd Qaysâriyye kavmini sindurğandan sonra Mu'aviyeni açğa қoyғанın.

⁽²⁾ Yezîd munlarınñ horluқ birle sınıққанların körgende Mu'aviyeğa ayttı: Sen munda turğıl muni açқınça. ⁽³⁾ Dağı Şâm şarı қayttı. Mu'aviye Qaysâriyye kavmini azuқ kesmek birle kıştadı açқınça az. ⁽⁴⁾ Künlerde hicretniñ on toққızuncı yılında Celûla dağı ol yılda açıldı. Müselmân қamuğı ⁽⁵⁾ қatı sevündiler Qaysâriyye açılғанına, anıñ üçün kim Şâmnıñ ol қarıғından bu қarıғına ⁽⁶⁾ Müselmânlarğa düşmân қалmadı. Kâfirlerniñ izin Teñri kesti, Şâm barçası Müselmânlarğa ⁽⁷⁾ boldı.

Bu kez Yezîd mü'minler begine 'Ömerğa sevünçlep bu bitigini yazdı:

Bismillâhırrahmânırrahîm. ⁽⁸⁾

Mü'minler begi Şâm Müselmânlarına maşlahat körgenni Tenriden özine onatlıg êrdi, anı alıp ⁽⁹⁾ kılğanga dağı onatlıg êrdi, özine özinden eşitgenge dağı uğur êrdi. Dağı mü'minler ⁽¹⁰⁾ begine bildür[ür]-men kim Kaysâriyye kavmi munça kez tapıştuğ, barçasında şon nuşret Müselmânlarğa boldı, ⁽¹¹⁾ horluğ sınıkmağ alar üzerine. Kaçan kördi Tenri nuşret yêlini hiç alarğa estirmede dağı alp ⁽¹²⁾ erenleri, papasları, melikleri kırıldılar, kal'alarına kirip şğındılar. Biz dağı azuqların ⁽¹³⁾ kesmek birle kıştaduk kim açlıktan hor bolup açtılar, vesselâm dağı şükr kâdir Tenrige. **[130a]** ⁽¹⁾ 'Ömerniñ cevâbı Yezîdge bulay keldi: Bismillâhırrahmânırrahîm. Tenri kulu, mü'minler ⁽²⁾ begi 'Ömerden Yezîd Süfyân atasınıñ oğlına selâm üzerine, dağı saña şükr kılur-men ol ⁽³⁾ Tenrini kim andan özge Tenri yok turur. Andan şon bitigiñ maña yêtişti, aytkanıñ ⁽⁴⁾ anladım kim Tenri sizge Kaysâriyyeni açtı, êkki 'âlem Tenrisine şükr, siz dağı şükr ⁽⁵⁾ kılınız kim ni'metin arturğay, tamâm kılğay. Tenri düşmânınız emgekin sizden kéterdi, ⁽⁶⁾ rızkınızni kên eyledi, êllerde sizni küçlendürdi, barça tileğinizni bêrdi. ⁽⁷⁾ Tenriniñ ni'metin sağışlar bolur êerseniz köplükinden sağışlaya almağay-siz. ⁽⁸⁾ 1 «إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ» Tenri selâmı üzerine.

Yezîdniñ ölgenin aydur.

⁽⁹⁾ Yezîdge bu bitig kelgende Müselmânlar üzerine okıdı, barçası Tenrige şükr kıldılar. ⁽¹⁰⁾ Yezîd kayttı, Dımaşqda bir yıl kaldı dağı Tenri rahmetine kirdi, Şâm eli barça tüzgünlük, ⁽¹¹⁾ Müselmânlarğa düşmân kalmadı içinde. Yezîd öler çaķında 'Ömerğa yazdı kim bu bitigni ⁽¹²⁾ saña yazğanımda sezer-men kim âhiretniñ ilk küninde men, dünyânıñ şon küninde men. ⁽¹³⁾ Bizim üçün, Müselmânlar üçün Tenri saña Kârûnuñ eygisin bêrsün, uçmaqların bizge **[130b]** ⁽¹⁾ saña şonğı ornığa tünleñen yerimiz kılusun. Êliñe kim tilesen ıyabêrgil, men yerimde ⁽²⁾ Mu'aviyeni koydum. 'Ömerğa bitig yêtişgende katı kôrktı, kayğurdı dağı Mu'aviyeni müstemir ⁽³⁾ kıldı Şâm üzerine. Dört yıl kaldı, 'Ömer ölginçe Mu'aviyeni 'azl kılmadı. 'Osmân 'Affân ⁽⁴⁾ oğlu 'Ömerden sonra hâlîfe bolğanda Mu'aviyeni Şâm üzerine müstemir kıldı ölginçe ⁽⁵⁾

1 “Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.” İbrâhim 14/34.

on êkki yıl. 'Osmân ölgenden sonra 'Alî Haṭṭāb¹ oğlu birle Mu'aviye beş [yıl] uruştı dağı on ⁽⁶⁾ tokkuz yıl ḥalife boldı, Mu'aviye Şâm üzerine kırk yıl buyruğ sürdi vesselâm.

فرغ من تعليقات مترجمه العبد الفقير محمد الفقيه الحنفي عامله الله تعالى
بلطفه الخفي في العشر الاول من رجب الفرد سنة ستة وثمانين وسبعمأة. احسن
الله فيه العاقبت لكاتبه وقارئه واعز دوام دولت مالكة للمسلمين بمحمد واله
الطاهرين.²

1 Metinde "Haṭṭāb" yazılmışsa da doğrusu "Ebū Ṭālib" olmalıdır.

2 Bu nüshanın yazılması, Muhammed el-fakih el-Hanefî tarafından –Allâh ona lütfuyla muâmele etsin– mütercimin notları esas alınarak Receb ayının ilk on günü içerisinde yedi yüz seksen altı (786) senesinde tamamlandı. Allâh, bu kitabı okuyanın ve yazanın akıbetini hayretsin ve güzelleştirsin, kitaba sahip olanın ve tüm Müslümanların şerefini ve bahtını Hz. Muhammed'in ve O'nun tertemiz ailesi hürmetine daim etsin.

KAYNAKÇA

- Altun, Nesrin. “Erzurumlu Darîr’in Fütûhu’ş-Şâm Tercümesi (Giriş-Metin-Açıklamalı Dizin)”. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, 1996.
- Argunşah, Mustafa ve Galip Güner. *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2015.
- Argunşah, Mustafa, Gülden Sağol Yüksekaya ve Özcan Tabaklar. *Karahanlıca Harezmiye Kıpçakça Dersleri* (2. Baskı), İstanbul: Kesit Yayınları, 2011.
- Argunşah, Mustafa. “Kıpçakça Sözlüklerdeki İmla Sorunları”. *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı (20-26 Eylül 2004) Bildiriler C. II*: 3337-3349, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004.
- Clauson, Gerard. *An Etymological Dictionary Of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, London: Oxford, 1972.
- Dadan, Ali. “Ebû İsmail Muhammed b. Abdullah el-Ezdi ve Fütûhu’ş-Şâm Adlı Eseri”. *İstem* 19, sy. 38 (2021): 141-154.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 2003.
- Eckmann, János. “Memlûk Kıpçak Edebiyatı”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, (1986): 85-99.
- Eckmann, János. “Memlûk Kıpçakçasının Oğuzlaşmasına Dair”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, sy. 12 (1965): 35-41.
- Eckmann, János. *Harezmi, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1996.
- Erdal, Marcel. *A Grammar Of Old Turkic*, Leiden-Boston: Brill, 2004.
- Erdal, Marcel. *Old Turkic Word Formation: A Functional Approach to the Lexicon, I-II*, Wiesbaden, 1991.
- Eren, Hasan. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: 1999.
- Erkeç, Ünal. “Aynî’ye göre 791 (1389) Yılı Olayları”. Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi, 1973.
- Fayda, Mustafa. “Vâkıdî”, *DİA*. 42: 471-475. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

- Garkavets, Alexander. *Qypchaq dictionary =Kıpçakskiy slovar. (On the Monuments of 16th-17th Centuries Written by Armenian Script Fourth Edition, Revised and Recomposed)* Almaty-Baur, 2023.
- Gülşen, Hasan. *Fütûhuş-Şâm: Muhammed el-Vâkıdî*, 2. Baskı, Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2016.
- Güner, Galip. *Kıpçak Türkçesi Grameri*, İstanbul: Kesit Yayınları, 2013.
- Hassanein, Hamada, Jens Scheiner. *The Early Muslim Conquest of Syria: An English Translation of al-Azdi's Futûh al-Shâm*, New York: Routledge, 2020.
- İnan, Abdulkadir. "XIII.-XV. yüzyıllarda Mısır'da Oğuz-Türkmen ve Kıpçak Lehçeleri ve Halis Türkçe". *TDAY-Belleten*, (1953): 53–71.
- Kahya, Hayrullah. "Seyf-i Sarâyî'nin Gülistan Tercümesi'nde Devrik Cümleler", *TUDED* 59(1), (2018): 89-108.
- Karamanlioğlu, Ali Fehmi. "Kıpçaklar ve Kıpçak Türkçesi", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, XII, (1963): 175-184.
- Karamanlioğlu, Ali Fehmi. "Seyf-i Sarayînin Gülistan Tercümesinin Dil Husûsiyetleri", *Türkiyat Mecmuası* 15, (Aralık 2010): 75-126.
- Karamanlioğlu, Ali Fehmi. *Kıpçak Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
- Karamanlioğlu, Ali Fehmi. *Seyf-i Sarâyî Gülistan Tercümesi (Kitâb Gülistan bi't-Türkî)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1989.
- Kâtib Çelebi, *Keşfü'z-Zünûn*, çev. Rüştü Balcı, c. 3, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011.
- Kaya, Önal. "Fütûhuş-Şâm Tercümesi (1-75. varaklar)", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1981.
- Leyla Karahan, *Erzurumlu Darir*, İstanbul: MEB Yayınları, 1995.
- Ödemiş, Ayşe. "Fütûhuş-Şâm Tercümesi: Transkripsiyon ve Tahlil". Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, 2017.
- Özyetgin, Melek. *Ebû Hayyân - Kitâbu'l-idrâk Li Lisâni'l-Etrâk-Fiil Tarihî ve Karşılaştırmalı Bir Gramer ve Sözlük Denemesi*, Ankara: KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, 2001.
- Pritsak, Omeljan. "Kıpçakça", *Tarihî Türk Şiveleri*, içinde, Hazırlayan Mehmet Akalın, 111-122. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 161, 1998.

- Redhouse, James W. *A Turkish and English Lexicon*, Constantinople: 1890.
- Sırtı, Ezgi. *Kıpçak Lehçelerinde Kök Fiiller (Tarihî-Karşılaştırmalı Söz Varlığı İncelemesi)*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019.
- Steingass, Francis. *Arabic-English Dictionary*, London: 1884.
- Steingass, Francis. *Persian-English Dictionary*, London-New York: 1892.
- Tekindağ, Şehabeddin. "Berkûk", *DİA*. 5: 511-512. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Tietze, Andreas. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı A-Z*, Ankara: TÜBA, 2016-2019.
- Toparlı, Recep, Hanifi Vural ve Recep Karaatlı. *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2003.
- Toparlı, Recep, *İrşâdü'l-Mülûk ve's-Selâtin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1992.
- Toparlı, Recep, M. Sadi Çögenli ve H. Nevzat Yanık. *Kitâb-ı Mecmû-ı Tercümân-ı Türki ve Acemî ve Mugalî*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2000.
- Toparlı, Recep, Sadi Çögenli ve Nevzat H. Yanık. *El-Kavanînü'l-Küllîye Li-Zabti'l-Lügati't-Türkiyye*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- Toparlı, Recep. *Ed-Dürretü'l-Mudîyye Fi'l-Lügati't-Türkiyye*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
- Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2005.
- Uğurlu, Mustafa. *Memlûk Türkçesinde Zarf-fiilli Parçaların Dizimi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1999.
- Yiğit, Mehmet. "Fütûhu's-Şâm Tercümesi (151-225. varaklar)". Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1981.
- <https://kamus.yek.gov.tr/>
- <https://www.lexiqamus.com/tr>
- <https://lugatim.com/>
- <https://tdk.gov.tr/>
- <https://kuran.diyanet.gov.tr/>

DİZİN-SÖZLÜK

A /Ā /ʾA /ʾĀ

‘**abā** : (Ar.) yünden dokunmuş, çok sağlam kumaştan yapılmış bol ve geniş giyecek, hırka, cüppe
‘a. 90a/10

‘**acâyib** : (Ar.) garip, tuhaf, alışılanın dışında, farklı
‘a. 2b/11, 3a/05, 92a/13

‘**aceb** : (Ar.) garip, acâyip, tuhaf, şaşırtıcı
‘a. 103a/10

‘**Acem** : (Ar.) İran’ın Hint-Avrupa ırkından olan halkı ve bu halktan olan kimse; Arap ırkından olmayanlara Araplar’ın verdiği ad

‘A. 104b/08, 33b/13, 34a/04, 34a/06, 34a/09, 35a/13, 36b/08, 38b/13, 39a/02, 40a/03, 62b/08, 63a/12, 64b/09
‘A.+ den 39a/01
‘A.+ nin 39a/13, 40b/04, 55b/10

‘**aciz** : (Ar.) güçsüz, zayıf, zavallı
‘a. 40a/13, 51b/10, 56a/09, 95a/03

‘**acizliğ** : (Ar.+Tü.) aciz olma durumu, güçsüzlük, beceriksizlik, zavallılık b k z .
‘**acizlik**
‘a. 53b/10

‘**acizlik** : (Ar.+Tü.) aciz olma durumu, güçsüzlük, beceriksizlik, zavallılık b k z .
‘**acizliğ**
‘a.+ dür 97b/06

aç : **1.** açmak; **2.** genişletmek; **3.** bir yeri ele geçirmek, zaptetmek; **4.** perişan olmak/etmek.

a.- a almas 74a/10

a.- a bêrdi 116b/01, 69a/04, 85a/12

a.- a bêrür 6b/12

a.- ar-sen 6b/01

a.- ip 1b/08, 21b/09, 2b/03, 40a/05, 43b/07, 4b/11, 50a/02, 75b/07, 84b/08

a.- ısar 68a/08, 33a/03

a.- ısar-siz 111b/10, 43b/03

a.- iş 13b/12, 22b/12, 67a/11

a.- kıan 83b/04, 84a/08

a.- kıanı 79a/11

a.- kıanın 78b/10

a.- kıanıyız 62b/10

a.- kıanıyızdan 127b/04

a.- kıanlarını 56b/10

a.- kay 20b/10, 22b/12, 32a/07, 40a/05, 40a/13, 57b/03, 63b/04, 6b/11, 71a/10

a.- kaylar 6a/02

a.- kay-siz 11a/11

a.- kııl 13b/12

a.- kıınça 129b/02, 129b/03, 34a/12

a.- madı 5b/01

a.- mağıl 124b/12

a.- maķ 40a/03

a.- masdan 56a/07

a.- masunlar 56b/04

a.- mayınça 127b/03

a.- sa 20b/04

a.- saıyız 49b/02, 56b/01

a.- tı 130a/04, 34b/02, 38a/07, 38a/08, 50a/11, 55b/06, 57b/01, 76b/11

a.- tılar 115b/02, 123a/05, 129b/13, 2b/02, 55b/06, 5b/10, 6a/12, 75b/01, 78a/10, 78b/05

a.- tım 55b/07

aç : aç, tok olmayan, yeme isteği ve ihtiyacı duyan

a. 104b/11, 22a/05, 91a/12

a.+ ğa 129b/01

açı : acı, öfke; üzücü, üzüntü veren
a. 27b/12

açıĝ : üzücü, acı, keder
a.+ ı 69b/02

açıl- : **1.** açılmak; **2.** şehir açmak, fethetmek; **3.** açığa çıkarılmak; **4.** orucu bozulmak

a.- dı 126b/13, 129b/04, 2b/12, 40b/04, 49b/05, 52a/11, 56a/06, 56b/06, 57a/01, 6b/11

a.- ğanda 117a/01

a.- ğandan 56b/10

a.- ğanı 126b/13

a.- ğanın 127a/13, 55a/07, 57a/08

a.- ğanına 129b/05

a.- ğay 54a/03

a.- maķ 14b/06, 99a/04

a.- maķdır 23a/04, 25a/04, 95a/10

a.- maķnı 23b/06

a.- masun 57a/02, 58b/03

a.- mayın 116a/08

a.- mayınça 117a/01

a.- mış 91b/08

a.- ur 53a/09

açılığ : acılık

a.+ ın 28a/02

açın- : acı duymak

a.- miş 112a/02

açılığ : açlık, tok olmama bkz. **açlık**

a. 88a/05

a.+ dan 28b/09

açlık : açlık, tok olmama bkz. **açılığ**

a. 104b/12, 105a/01, 105b/05, 105b/09, 25a/11, 60a/13, 60b/05, 66b/13, 67a/06, 90a/129b/01

a.+ da 91a/12

a.+ dan 105b/10, 129b/13

açuk : 1. açık; 2. fethedilmiş, ele geçirilmiş; 3. aşıkâr

a. 115b/10, 4b/08, 70b/03, 97a/02

ad : isim, lâkap, ünvan

a.+ ı 116b/13, 119a/04, 1b/02, 22b/13, 34a/02, 35b/13, 37b/07, 37b/12, 37b/13, 39b/01, 3b/09, 42a/01, 45b/10, 45b/11, 45b/12, 49a/11, 4a/05, 50b/02, 5b/03, 77b/08, 7a/10, 91b/05

a.+ ın 14b/12

a.+ ına 4b/09

a.+ ını 1b/02

adağ : ayak

a.+ ların 13b/13

âdem : (Ar.) insan, adam

â. 103b/04, 64a/09, 84b/07

â.+ i 76a/11

â.+ îğa 6a/02

âdemi : insanoğlu, insanlar

â. 42b/11, 93b/08

â.+ ğa 6a/04

â.+ ler 42b/02, 42b/03, 79b/04, 89b/13, 99a/13

âdillik : (Ar.+Tü.) adalet, doğruluk

‘â. 31a/08, 3b/04, 4b/05

‘â.+ den 53b/13

‘â.+ i 18b/12

‘â.+ in den 53a/08

‘adl (Ar.) adalet, doğruluk, tarafsızlık

‘a. 26a/05, 2b/08

‘a.+ ini 2b/05

‘a.+ in 18b/10

adlı : adlı, isimli, lâkaplı

a. 89a/07

‘afv : (Ar.) af, bağışlama

‘a. 10b/04

ağaç : ağaç

a. 114a/04, 96a/13, 96b/01

a.+ lardan 114a/04

a.+ ları 114a/02, 115b/04

a.+ ların 112a/11, 116a/02

ağart- : ağartmak, beyazlatmak, rengini soldurmak

a.- ırız 48b/10

ağır : 1. ağır; 2. can sıkıcı; 3. zorlu; 4. dayanıklı; 5. üstün, değerli

a. 106b/12, 107b/08, 39a/03, 42b/01, 51a/02

a.+ ların 42a/06

ağır- : ağrımak, acımak

a.- ır 42b/04

ağırla- : ağırlamak, hürmet etmek

a.- dı 102b/11, 104a/04, 18b/10, 29b/12, 40b/12, 76a/02, 87b/09

a.- ğıl 13b/01, 37a/06

a.- mağ 61b/07

a.- mağın 13a/02

a.- mağına 76a/03

a.- mağ 61b/13, 97b/09

a.- mağdur 61b/13, 62a/02

a.- mağka 61b/11

a.- p 102a/10, 21a/04, 27b/03, 2a/03

a.- r 42b/01

ağırlan- : ağırlanmak, hürmet görmek

a.- manız 35a/08

ağırlı : değerli, kıymetli bkz. **ağırlık**

a. 25a/05

ağırlık : değerli, kıymetli bkz. **ağırlı**

a. 11a/04

ağız : ağız bkz. **ağ(ı)z**

a.+ ları 30a/12

a.+ ların 42a/13

ağulı : zehirli

a. 114a/05

ağ(ı)z : ağız bkz. **ağız**

a.+ ına 7b/02

a.+ ından 52b/03

ahad : (Ar.) Pazar günü

a. 56a/06

‘ahd : (Ar.) yemin, ant, söz

‘a. 125b/03, 126b/13, 59a/10, 59a/11, 67a/01, 80a/01

‘a.+ ı 102a/12, 85b/07

‘a.+ ımız 117a/04, 117a/06

‘a.+ ımızge 87a/09

- 'a.+ ımızın 85a/02, 85b/12
 'a.+ ıñızın 64b/08
 'a.+ imizge 82b/04, 87a/04
 'a.+ imizni 81b/08
 'a.+ lar 79b/12
 'a.+ ların 77a/02
 'a.+ larına 104b/01
- ahî** : (Ar.) kardeş
 a. 95a/02
- âhir** : (Ar.) son, nihayet
 â. 118b/07, 3b/05
- âhiret** : (Ar.) ahiret, öbür dünya
 â. 10a/05, 28a/05, 48b/12
 â.+ de 103a/02, 92b/06, 9a/06
 â.+ den 62b/01
 â.+ ğa 25b/04
 â.+ in 95a/12
 â.+ ni 118b/06, 53a/01
 â.+ niñ 130a/12, 71b/06, 95a/10
- ahvâl** : (Ar.) haller, durumlar
 a.+ nı 83a/10
- ak** : ak, beyaz
 a. 105a/03, 124a/02, 45b/10
- ak-** : akmak
 a.- ıp 96b/02
 a.- mağay 103b/04
- aķar** : akar, akan
 a. 43a/01
- akarsu** : akarsu, ırmak
 a.+ ğa 122b/03, 77b/09
 a.+ lar 38a/11, 6a/08, 6b/07
 a.+ ları 105b/08, 60b/06
 a.+ larını 90a/09
- akça** : akçe, para
 a. 107b/01, 38b/11, 39b/05, 80b/07
 a.+ dan 105a/04
 a.+ ğa 100a/02, 127a/13, 65b/02, 80b/09
 a.+ nı 90a/10
 a.+ sı 40a/08
- akın** : 1. akın, baskın; 2. yağma, ganimet; 3. dalga
 a. 119b/03, 124a/06, 14a/12, 78a/05
 a.+ ların 46a/01
- akınçı** : akıncı, savaşçı
 a.+ ları 40b/05
 a.+ larının 38a/11
- akıt-** : akıtmak
 a.- kay-men 43b/03
- akız-** : akmak, akıtmak, yaş akıtmak
 a.- dılar 59b/06
 a.- ıp 43b/10
 a.- mağa 126a/12
- akım** : (Ar.) neticesiz, sonu olmayan
 'â. 88a/13
- akl** : (Ar.) akıl, us
 'a.+ ı 103a/08
- al-** : 1. almak; 2. tutmak; 3. yardımcı fiil; 4. evlenmek
 a.- a 49b/09
 a.- a bilmedi 43b/01
 a.- a körünüz 64b/09
 a.- adur-siz 89a/01
 a.- alım 20b/05, 64b/08
 a.- an 4a/04, 4b/05
 a.- dı 102a/10, 102b/01, 103b/10, 114a/04, 122b/04, 17a/01, 19a/09, 22b/01, 40b/07, 41b/09, 42a/04, 45a/07, 45b/01, 49b/05, 50b/11, 53b/01, 58b/05, 58b/06, 58b/12, 61a/01, 77a/13, 82b/09, 87a/01, 88a/03, 92a/06
 a.- dılar 107a/04, 110a/11, 110b/13, 116a/02, 129a/11, 2a/05, 47b/05, 49a/13, 50b/04, 58b/01, 59a/08, 60a/06, 60a/07, 72b/05, 74b/07, 74b/08, 75a/08, 75b/03, 76a/06, 78b/05, 80b/09
 a.- dım 108a/10, 65b/03
 a.- dıñ 9b/10
 a.- dıñız 105a/04, 62b/12
 a.- duķ 107a/04, 27b/09, 50b/13
 a.- ğan 124a/04, 2a/04, 52a/13, 62b/11, 88b/06, 8a/12
 a.- ğandan 47b/08, 73b/04, 76b/08, 98a/08
 a.- ğanımız 86a/04
 a.- ğanımızdan 84b/08, 85a/07, 85b/06
 a.- ğanın 51b/13, 79b/09
 a.- ğanına 41b/08
 a.- ğanıñ 82b/01, 85a/02, 92a/07
 a.- ğanıñız 62b/10, 85b/13
 a.- ğanıñızdan 64b/08, 85b/03
 a.- ğanıñnı 82b/03
 a.- ğanlardur 125a/09
 a.- ğanları 100a/06
 a.- ğay 46a/03
 a.- ğaylar 107b/02, 107b/03, 120b/12, 22a/12, 80b/10

a.- ğıl 103b/08, 113a/13, 127b/03, 56a/02, 79a/07
 a.- ğınça 87a/06
 a.- ğuçı 47a/04
 a.- ıñız 105a/06, 122b/08, 123a/03, 70a/01
 a.- ıp 107b/03, 108a/05, 112a/11, 11a/10, 11a/11, 120a/06, 123a/02, 123b/09, 126b/04, 127b/10, 128b/12, 129a/11, 129b/08, 14b/04, 16b/12, 20b/09, 24b/01, 29a/06, 33a/06, 43b/09, 48a/05, 50b/05, 50b/10, 54b/10, 54b/11, 56a/04, 57b/06, 58b/07, 60b/03, 67a/03, 68b/02, 68b/04, 69a/01, 70b/10, 77a/08, 81a/13, 87a/10, 88a/10, 8a/11, 92a/10, 94a/07, 97a/02
 a.- ıptur-siz 112a/02, 45b/05
 a.- mağ 104b/06
 a.- mağa 104b/05, 104b/08, 118a/03, 11a/10, 1 27b/10, 29a/12, 29b/01, 30a/11, 48a/02, 82b/04, 90b/02, 91a/09, 92a/02
 a.- mağay 86b/01
 a.- mağay-siz 130a/07
 a.- mağıl 82b/02
 a.- mağumuzdur 25a/08
 a.- mağ 30b/03, 59a/10, 82b/05
 a.- mağdan erse 28a/06
 a.- mas 63b/12
 a.- mas erdi 45a/03
 a.- mas erdük 22a/04
 a.- masanjız 124a/05
 a.- mas-biz 62a/08
 a.- maslardı 51b/13
 a.- masunlar 76b/01
 a.- mayınça 103b/03, 120b/11, 127b/12, 55a/12
 a.- mış 92a/09
 a.- mış erdi 102a/02
 a.- mışlar 74a/04
 a.- sa 92a/03
 a.- sağ 59a/09, 76a/10
 a.- sarjız 127b/06, 78a/04, 122a/05
 a.- ur 3b/10, 100a/06, 123b/08, 60b/04, 67a/05, 92b/02
 a.- ur erdi 33a/07
 a.- ur-biz 124a/05
 a.- urlar 106b/13
 a.- urlar erdi 128b/02, 82b/12

a.- ur-men 37b/03
 a.- ur-sen 21a/05

alar : onlar

a. 101b/07, 103b/13, 104b/09, 106a/12, 107a/03, 107a/04, 109b/11, 110b/01, 113a/09, 113a/11, 113b/12, 114a/07, 114b/07, 116b/01, 117a/12, 117b/06, 121b/07, 125b/01, 129b/11, 13b/10, 17b/07, 18a/10, 22a/06, 23a/08, 23b/13, 26a/07, 29b/07, 30a/02, 30a/08, 30a/10, 30a/11, 30a/12, 30b/03, 30b/04, 30b/05, 31b/05, 35b/01, 36a/06, 38a/13, 39b/05, 39b/07, 39b/12, 40b/06, 40b/08, 43a/07, 43a/12, 43b/13, 44b/13, 45a/03, 46a/07, 46a/09, 47b/04, 47b/06, 4a/13, 54b/09, 55a/06, 57a/06, 59a/12, 59b/06, 64a/02, 65a/02, 68b/07, 68b/08, 69b/08, 72a/12, 76b/13, 77a/02, 77b/02, 77b/07, 79b/01, 79b/04, 79b/05, 79b/06, 79b/10, 81b/13, 82b/11, 85b/01, 86b/08, 88a/13, 93a/02, 95a/05, 97b/07, 97b/08, 99a/13, 99b/05
 a.+ dan 108a/03, 110a/12, 114a/08, 114b/11, 123b/08, 15b/01, 17a/04, 17a/09, 18a/11, 20a/13, 22a/08, 24a/12, 24b/11, 28a/05, 28a/08, 29b/04, 29b/05, 2a/08, 30b/03, 31b/09, 33a/02, 41b/09, 45a/13, 46b/04, 47b/04, 58b/11, 59a/06, 59a/07, 59b/01, 60a/02, 61a/05, 63b/01, 63b/02, 6a/13, 74a/06, 74b/03, 75a/06, 76a/03, 76a/13, 76b/06, 77b/09, 78a/10, 78b/04, 78b/05, 79b/05, 7b/09, 82b/03, 85b/07, 89a/01, 90b/12, 94a/08, 95a/04, 68b/01
 a.+ dandur 37a/07
 a.+ dur 34b/10
 a.+ ğa 104b/01, 105b/13, 106a/12, 108a/07, 111a/05, 114b/01, 114b/09, 115a/08, 116a/13, 117a/07, 11a/04, 11b/04, 120b/04, 121a/02, 121a/11, 121b/01, 122a/01, 129a/08, 129b/11, 12a/09, 13b/12, 13b/13, 17a/09, 18a/06, 18a/08, 18a/09, 18a/10, 19a/04, 20b/10, 21b/07, 22a/06, 22a/09, 22b/12, 23b/03, 26a/07, 29a/09, 29b/02, 2a/05, 30a/01, 30b/09, 32b/09, 33a/01, 33b/07, 33b/11, 34a/13, 34b/04,

- 34b/09, 35b/01, 36a/07, 39a/01, 39a/08, 39b/02, 40a/11, 40b/06, 43b/01, 43b/11, 44a/03, 44a/09, 44a/10, 44b/11, 46a/05, 46b/05, 47a/08, 49b/08, 56a/08, 56b/01, 56b/06, 58a/05, 58a/08, 58a/13, 59a/08, 59b/07, 59b/11, 60a/04, 60b/13, 62a/02, 62b/01, 62b/06, 63b/03, 63b/04, 64a/01, 66a/07, 66a/12, 66b/11, 67a/02, 67a/08, 67a/10, 67a/11, 68a/05, 68a/10, 6b/09, 70b/08, 71a/05, 74a/04, 75a/04, 75b/01, 76b/13, 77a/01, 77a/02, 77b/01, 78a/01, 84a/06, 85a/07, 85a/09, 85a/13, 87a/05, 87b/03, 88a/11, 90a/02, 90a/09, 90b/13, 91a/02, 94a/08, 95a/13, 95b/01, 96a/09, 97b/05, 98a/09 a.+ ı 74b/08
- a.+ nı 107a/04, 10b/12, 114b/07, 119b/08, 123a/12, 124a/08, 124b/12, 13a/07, 16b/03, 18a/04, 18a/05, 20b/09, 21b/04, 22a/05, 22b/03, 22b/05, 23a/07, 23a/11, 23b/13, 29b/05, 29b/09, 30b/02, 30b/03, 30b/05, 33b/06, 34a/11, 34b/08, 36a/05, 38a/13, 41b/09, 43a/10, 43a/12, 43b/09, 44a/02, 44a/04, 45a/03, 47a/07, 50a/05, 51b/03, 53a/01, 61a/03, 64b/09, 65b/12, 66b/01, 69a/03, 71a/02, 75a/02, 76b/05, 77b/01, 78b/03, 79a/05, 81a/05, 82b/09, 85a/09, 89a/03, 91a/03, 91b/03, 94b/10
- a.+ nı 105b/02, 12a/10, 13a/07, 18a/07, 24b/10, 27b/12, 81b/09, 90b/13
- alarsız** : onlarsız
a. 65b/05
- alay** : öyle, öylece, o şekilde.
a. 118b/01, 13b/02, 19b/11, 25a/12, 27b/02, 37a/01, 40b/03, 42a/04, 42a/10, 44b/13, 47a/02, 4a/10, 50b/09, 62a/10, 66b/07, 69a/05, 6b/06, 90b/13 a.+ dur 106a/12, 119a/06, 37a/03, 38a/02
- alda-** : aldatmak, kandırmak
a.- mağıdır 61b/02
a.- ya kördüm 108a/04
- aldan-** : aldanmak, kandırılmak
a.- maslar 108a/04
a.- ur-siz 119a/01

aldur- : aldırmaq, kaptırmak

a.- dı 39a/04

a.- gay 25a/03

'ale'l-gaffet : dalgınlıkla

'a. 129a/07

'alem : (Ar.) bayrak

'a. 6b/09

'âlem : (Ar.) 1. dünya, âlem; 2. halk

'â. 130a/04, 4a/06

'â.+ ğa 4a/05, 66a/06

'â.+ ni 1b/01

algış : alkış, sena, övgü; hayır dua

a. 100b/07, 101b/06, 10a/07, 11b/13, 17b/04, 17b/07, 27a/02, 27a/04, 27a/05, 27a/08, 3a/12, 3b/06, 48b/07, 4a/04, 4b/05, 75a/11, 91a/06

a.+ ıdur 126a/06

a.+ ırız 106a/07

a.+ ları 27a/09

alın- : 1. alınmak; 2. ele alınmak, konu edilmek

a.- dı 36b/01

a.- ğan 40b/08, 51b/06

a.- ğanı 36b/03

a.- mış 91b/09

a.- ur 100a/07, 103a/07

alın : 1. alın; 2. ön, cephe, karşı bkz. **al(ı)n**

a.+ da 114a/10

a.+ ların 129a/11

Allâh te'âlâ : yüce Allah

A. 128b/04

al(ı)n : 1. alın; 2. ön, cephe, karşı b k z .

alın

a.+ ımda 53b/12

a.+ ında 118a/05, 123a/12, 33b/05, 67b/12

alp : kahraman, cesur, yiğit

a. 102a/03, 118a/04, 122a/09, 128a/02, 129b/11, 12b/01, 51a/05, 71a/07, 73a/06, 93a/11, 98a/13, 98b/09, 99a/10 a.+ durlar 70a/09

a.+ ı 120a/10, 44a/07, 55b/09, 68b/10

a.+ ıdur 21a/03

a.+ lar 15b/06

a.+ lardan 102a/11

a.+ ları 107b/04, 99a/11, 99b/07, 99b/12

a.+ ların 121b/05, 76b/08, 85a/12, 90b/09, 98a/11

- a.+ larından 114a/10, 117b/13, 118a/05, 49b/08, 73a/01
a.+ larından-sen 97b/12
a.+ larını 102a/05
a.+ larınızın 92a/01
a.+ lerinden 43b/12
a.+ lerindendir 12b/09
a.+ nı 98b/01
a.+ sen 36b/09
- alplıĝ** : kahramanlık, cesaret, yiĝitlik bkz. **alplık**
a.+ ın 98b/02
a.+ ında 98a/01
- alplık** : kahramanlık, cesaret, yiĝitlik bkz. **alplıĝ**
a. 102b/13, 72b/12
a.+ nın 103a/01
- alt** : alt, bir şeyin altında kalan kısım
a.+ ında 122b/05
- altı** : altı (sayı)
a. 33b/01
- altın** : altın
a. 100a/02, 105a/04, 105a/08, 105a/09, 107b/01, 61a/04, 61a/13, 65b/02, 65b/13, 66a/01, 78a/09, 80b/09, 90a/10
a.+ ğa 102a/02
a.+ ı 40a/08
- amel** : (Ar.) iş, amel
'a. 11a/13, 126b/05, 25b/04, 26b/09
'a.+ i 92b/04
'a.+ imüz 7b/03
'a.+ injiz 88a/05, 92b/04
'a.+ leri 83a/12
'a.+ lerin 94b/04
'a.+ lerinden 31b/03
- amil** : (Ar.) idare memuru, amir
'a.+ lerinden 10b/05
- amm** (Ar.) amca, babanın erkek kardeşi
'a.+ isi 17b/13
'a.+ um 117b/05, 25b/04, 37b/01
'a.+ uş 37b/04
- amväs** : Hz. Ömer'in halifeliĝi döneminde ortaya çıkan veba salgınıyla (tâûn) tanınan ve Filistin'de bulunan tarihî bir yerleşim merkezi.
'a. 125b/10, 126b/11
- ana** : anne
a. 7b/07
a.+ dan 101b/10, 125a/08
a.+ m 38b/06, 45b/01
a.+ mnı 45b/03
a.+ sı 92a/06
a.+ sın 86a/13, 92a/08
a.+ sina 92a/06
a.+ sından 20a/02
- ancak** : ancak, yalnız
a. 55b/09
- ança** : o kadar, öylesine, öylece
a. 89b/13
- and** : ant, yemin bkz. **ant**
a. 106b/02, 121a/06, 121a/08, 121b/01, 77a/10
a.+ ı 32b/11
a.+ ınızın 64b/08
a.+ lar 105a/09, 66a/04
- and iç-** : ant içmek, yemin etmek
a.- ip 50a/02
a.- mez-men 20b/07
a.- ti 5b/03
a.- tiler 57a/09
- and içiş-** : ant içişmek, karşılıklı yemin etmek
a.- tiler 57a/09, 86a/01
- anda** : onda, orada
a. 100a/13, 118a/10, 124b/13, 125b/11, 127a/02, 16b/09, 17b/01, 21a/11, 22a/10, 28a/10, 2a/03, 30b/07, 32a/03, 34b/02, 35a/10, 35a/13, 35b/13, 39b/10, 40b/03, 40b/04, 45a/08, 45a/10, 45b/12, 46b/06, 46b/07, 48a/04, 51b/06, 53b/13, 56b/07, 57b/07, 59a/02, 65a/09, 67b/13, 77a/03, 82a/10, 8b/07, 90a/08, 93b/12, 98a/05
a.+ ğı 32b/03
- andan** : ondan, oradan
a. 100a/12, 100b/13, 104a/07, 105a/10, 108a/02, 111b/03, 114b/05, 118b/05, 118b/09, 119a/06, 11a/02, 120b/06, 121a/07, 121a/10, 122a/12, 122b/01, 124a/02, 125a/03, 30a/03, 15b/02, 16a/13, 17a/03, 19a/01, 22a/03, 22b/11, 24b/09, 29b/11, 32b/08, 33a/01, 34b/05, 35a/08, 35b/08, 38a/03, 38a/05, 38b/05, 39a/03,

39a/07, 39a/09, 39b/06, 40b/10,
40b/11, 41a/08, 44b/04, 46b/013,
46b/12, 47a/01, 48b/07, 49b/04,
49b/13, 50b/06, 53a/05, 53b/08,
54b/06, 54b/07, 57a/07, 59b/03,
60b/07, 60b/11, 61b/04, 61b/12,
62a/10, 63a/03, 63b/10, 65a/06, 66a/09,
66b/10, 67a/03, 68a/03, 6a/07, 71b/13,
73a/05, 74b/11, 74b/12, 75b/05,
75b/11, 75b/12, 78a/12, 78a/13,
78b/09, 81a/10, 82b/04, 83a/05,
84a/07, 86a/05, 87b/07, 87b/08,
88a/08, 89a/10, 93b/07, 94b/01,
94b/08, 96a/05, 96b/09, 9b/04

anı : onu

a. 100a/10, 105b/01, 105b/04, 108a/01,
109a/01, 109a/12, 112a/10, 119a/04,
126b/09, 129b/08, 13a/09, 14b/10,
17a/09, 19a/11, 19b/02, 21b/03,
28a/05, 29a/03, 30a/06, 31a/10, 37b/03,
41a/01, 41a/10, 41b/12, 42a/03,
42a/08, 44a/11, 44a/12, 47a/05, 47a/13,
47b/08, 48a/01, 48a/02, 48a/11, 4a/06,
4b/07, 4b/09, 50b/10, 53b/03, 55a/07,
56a/04, 56b/07, 57b/02, 60b/05,
60b/07, 63b/04, 63b/12, 64b/05,
67b/03, 67b/10, 67b/11, 70b/11,
71a/09, 72b/04, 73b/12, 74b/13,
76a/06, 77a/05, 77a/10, 77a/11, 77b/08,
78a/03, 79a/10, 80b/01, 82b/07, 8a/02,
91b/04, 92a/05, 96a/13, 97b/03, 99b/13

anın : onun

a. 100a/04, 100a/05, 105a/04, 105a/08,
105b/05, 109a/12, 109b/05, 10b/04,
111b/09, 112a/05, 117a/04,
118a/07, 119b/12, 120a/01, 120a/09,
125a/02, 129b/05, 15b/04, 16a/01,
16a/02, 16b/10, 17a/13, 17b/11, 18a/03,
20a/09, 21a/09, 21b/02, 21b/07,
22a/02, 22a/09, 23a/06, 23b/10,
24b/02, 26b/07, 27a/02, 28a/06,
28a/10, 2a/09, 31a/04, 31b/05, 33a/05,
36a/01, 36a/02, 37a/06, 37b/07, 3a/06,
41a/11, 41b/05, 43a/09, 44b/01,
45a/09, 45b/12, 46a/11, 46a/12,
46b/08, 47a/01, 47b/05, 47b/11,
4a/10, 50a/12, 50b/09, 52a/06, 54b/02,
55a/05, 55a/13, 55b/03, 57a/02, 58a/01,
59b/10, 60a/02, 60b/05, 60b/06,

61b/11, 62a/09, 62a/12, 63a/13, 63b/06,
63b/11, 64a/03, 64a/07, 64a/08, 64a/11,
66a/07, 66a/08, 66a/09, 66a/10, 67a/06,
68b/05, 69b/03, 6b/12, 70a/10, 70a/11,
70b/03, 71a/09, 72b/11, 73a/03,
74b/05, 75a/02, 79b/11, 7b/03, 80a/03,
81b/03, 84b/09, 86b/09, 86b/13,
87a/12, 89a/08, 8a/04, 90a/12, 91a/02,
91b/10, 92a/12, 92b/08, 93a/11,
93a/13, 94b/09, 94b/10, 97b/07,
97b/13, 98a/05, 98b/01
a.+ dur 103a/03, 26a/04, 63b/07,
73b/09

anıt- : bir şeyi yapmayı tasarlamak, niyet etmek

a.- tı 17a/06

anlar : onlar

a. 13a/12, 22a/04, 8a/10

a.+ ğa 121a/11, 6a/11, 7a/09, 89b/05,
8a/05

a.+ nı 22a/04

a.+ nın 4a/12, 8a/10

ansız : onsuz

a. 121a/04, 17b/10

ant : ant, yemin bkz. **and**

a.+ lar 121a/06

an- : anmak, hatırlamak, zikretmek

a.- alım 64b/08

a.- ar-biz 68a/07

a.- dılar 123b/12

a.- ğay 26b/07

a.- güçlülardan-sen 26a/02

a.- mak 111a/07, 14b/12

a.- up 53a/09

an- : ona

a. 112b/01, 113b/05, 117b/11, 124b/11,
126b/05, 12b/06, 13b/08, 15a/04,
15b/04, 18b/04, 20a/05, 21a/04,
23b/01, 32b/10, 34b/06, 35a/08,
36a/03, 38a/09, 41a/01, 4a/11, 50b/09,
54a/02, 57b/08, 5b/11, 60a/04, 67a/01,
71a/07, 73a/05, 74b/05, 75a/03, 7b/03,
7b/13, 81b/04, 82b/13, 85b/02, 87a/04,
87b/07, 89b/11, 89b/12, 90a/12, 97b/04

an- degin : o zamana kadar

a. 10a/05, 11b/11, 13a/08, 17a/11,
20b/10, 54b/04, 5b/02, 5b/04, 5b/07,
73a/12, 7a/06, 86a/13, 86b/01, 8a/04,
9a/03

anar : ona

- a. 100b/06, 101b/13, 105b/08, 105b/12, 118a/06, 119b/13, 126a/08, 12b/06, 12b/07, 17a/07, 19a/03, 20a/09, 20a/12, 23a/04, 23b/11, 25b/12, 37b/06, 38a/04, 39a/05, 43a/10, 44a/13, 45b/08, 46a/07, 46a/08, 46b/013, 47a/13, 51a/05, 52a/07, 52a/12, 60a/13, 60b/12, 61a/04, 64a/01, 64a/04, 66a/09, 67a/02, 76b/01, 78b/11, 87b/10, 88a/11, 90a/12, 93a/06, 94a/02, 97a/13, 97b/13, 98b/05

anar degin : o zamana kadar

- a. 89a/11

anla- : anlamak

- a.- dı 11b/09
a.- dım 130a/04, 19b/01, 23a/03, 38a/01, 76a/05
a.- ğıl 109a/11, 19b/02, 3a/05
a.- mas 100b/09
a.- r 15b/05

apak : bembeyaz

- a. 110b/04

ara : ara, açıklık

- a. 35a/13
a.+ dağı 35b/06
a.+ larına 72b/12
a.+ larında 107b/13, 127b/08, 15a/11, 42a/05, 46b/02, 56b/02, 67b/02
a.+ mızda 100b/04, 103b/04, 85b/07, 90b/10
a.+ mızdan 103b/05
a.+ muzda 61b/05, 63a/10, 64b/04, 66a/03, 66b/03, 71b/12, 75a/05, 84b/08, 90b/05
a.+ ırızda 100a/12, 121b/12
a.+ ırızdan 7b/04
a.+ sında 101b/09, 101b/13, 102a/13, 103b/02, 109a/13, 117b/13, 11b/12, 123b/03, 6a/04, 24b/08, 31a/09, 31b/08, 31b/11, 45b/03, 48b/05, 51b/08, 56b/11, 56b/13, 59b/03, 59b/06, 70a/13, 94a/12, 98b/01, 99a/03
a.+ sındağı 38a/11, 59b/06

'Arab : (Ar.) Arap

- 'A. 102a/10, 102a/11, 104b/01, 108a/03, 108a/12, 109a/13, 111b/12, 115b/01, 115b/06, 115b/07, 119a/03, 122a/06,

- 21b/06, 22a/12, 27a/11, 28b/07, 29a/12, 29b/03, 29b/08, 29b/09, 33a/06, 34a/08, 36b/13, 37a/11, 37b/01, 37b/02, 38a/11, 45b/12, 56a/08, 57a/03, 59a/03, 5a/08, 5b/08, 65a/09, 70a/10, 71b/12, 79b/11, 7b/07, 80a/06, 80a/13, 80b/09, 88b/01, 88b/06, 89a/09, 89a/13, 89b/01, 89b/03, 91a/11, 93a/10, 93a/11, 93a/12, 93a/13, 98a/06
'A.+ dan 105b/01, 108a/06, 108a/09, 21b/13, 36b/13, 37b/02, 39b/07, 66b/11

'A.+ ge 79b/07

'A.+ ka 80b/01, 88b/02, 88b/05, 29b/9

'A.+ lar 109b/08, 29b/01, 70a/09

'A.+ lardan 30a/02

'A.+ nı 109a/10, 29b/04, 48a/07, 57a/10, 80a/13

'A.+ nı 12b/08, 15a/05, 15b/05, 21a/03, 46a/04, 61a/02, 91b/05, 97b/12

'Arabça : (Ar.) Arapça

'A. 4b/03, 45b/12

'Arabî : (Ar.) Arap milletine ait

'A. 119a/04

'arbede : (Ar.) arbede, kavga, dalaş

'a.+ şine 27a/10

ard : 1. ard, arka, bir şeyin ardında kalan kısmı; 2. son bkz. art

a.+ ımızdan 114b/12

a.+ ımızdağı 33b/05

a.+ ımızdan 46a/09

a.+ ımıznı 36a/12

a.+ ına 119b/02, 126b/03, 20a/12

- a.+ inça 102a/08, 109b/05, 111b/06, 112b/06, 118a/12, 118b/09, 119b/05, 120b/01, 21a/04, 122b/04, 127a/04, 22a/10, 24a/02, 28b/04, 33b/10, 33b/11, 38a/12, 40b/03, 42a/07, 43b/07, 48a/08, 48b/07, 51a/04, 56b/03, 77b/05, 88a/09, 8a/05, 8a/06, 92a/08, 93a/08, 93b/13, 96a/06
a.+ ında 112b/12

a.+ ından 102a/06, 116a/01, 92b/10

a.+ inça 118b/13, 119a/07, 86b/07

a.+ inda 39b/13

a.+ inızdan 30a/03

- a.+ larına 115a/02, 116a/12, 116b/07, 117a/02, 117a/05, 119b/10, 33b/07,

45a/08, 47b/04, 47b/11, 48a/06, 49b/09, 69a/03, 69a/05, 75a/07, 77b/12
a.+ larınca 89a/10, 93b/08
a.+ larından 19b/13, 38a/13, 58b/10, 88b/08
a.+ umça 55a/01
a.+ umuzdadur 57b/03
a.+ umuzdağı 62b/12
a.+ umuzdan 57b/03
arı : arı, saf, temiz bkz. **aruv**
a. 128b/03, 3a/08, 40a/08, 9a/10, 9a/11
arılık : saflık, temizlik bkz. **arulıg**
a. 9a/12
arın- : temizlenmek
a.- gay 3b/03
arıt- : temizlemek
a.- ıñız 95b/05
a.- ıp 11a/11
'arif : (Ar.) arif, bilen
'a. 3a/10
arka : **1.** arka, arka taraf; **2.** sırt; **3.** yardımcı
a.+ ları 96a/01
a.+ ların 129a/11, 19b/12, 25a/02, 27b/01
a.+ ma 125b/08
a.+ muz 72b/08
a.+ muzda 81a/13
a.+ sı 58b/09
a.+ sın 112b/13, 116a/09, 126b/03, 86b/08
a.+ sında 129a/05
a.+ sindan 122b/07, 38b/06
arķalıķ : yardım
a.+ ķa 94b/11
arķun arķun : geri geri, yavaş yavaş
a. 116b/03, 44a/02
'arlan- : (Ar.+Tü.) utanmak
'a.- mas-biz 105b/06
arpa : arpa
a. 90a/10
a.+ ğa 80b/09
a.+ nı 60a/12, 66b/12
a.+ sı 40a/08
arşlan : arşlan bkz. **arşlan**
a. 110b/04, 40a/04, 4a/04, 52a/05, 71a/08, 72a/08, 79b/08
a.+ lar 111b/08, 44a/10, 48b/11, 73a/08, 95b/09
a.+ lardan 40a/04

'arş-ı 'azīm : göğün en yüce katı
'a. 2a/02
art : **1.** ard, arka, bir şeyin ardında kalan kısmı; **2.** son bkz. **ard**
a.+ ķarı 16b/07
a.+ ķarığılar 116b/09
a.+ ķarığılarnıñ 116b/10
art- : artmak, çoğalmak
a.- arlar 59b/12, 60a/04
artanulķ : artma, çoğalma
a. 15b/02
arttur- : arttırmak, çoğaltmak bkz. **arttur-**
a.- ğan 75b/06
a.- ur 41a/01
artuğ : artık, fazla, fazlalık bkz. **artulķ**
a.+ ından 13b/04
artulķ : artık, fazla, fazlalık bkz. **artuğ**
a. 119b/06, 122a/12, 15a/01, 20b/02, 27a/12, 29b/04, 2b/07, 31b/02, 31b/08, 33a/01, 43b/13, 47b/05, 51a/08, 58b/03, 63b/12, 63b/13, 64a/01, 68b/09, 86b/10, 91a/09
a.+ biz 44a/09, 79b/05
a.+ dur 100a/11, 18a/07, 23a/10, 26a/03, 29b/05, 30a/02, 40a/09
a.+ şıraķ 85b/10
artulķluğ : artık, fazla bkz. **artulķluķ**
a.+ ına 75a/11
a.+ uñ 15b/11
artulķluķ : artık, fazla bkz. **artulķluğ**
a.+ ķa 38a/06
artulķşı : **1.** üstün; **2.** arttıran; **3.** fazla
a. 104a/02, 104a/03, 19b/06, 26a/04, 28a/12, 31a/09, 40b/12, 62a/08, 96a/05
a.+ dur 32a/10
a.+ ğa 24a/02
a.+ sen 62b/03
artulķşılığ : **1.** üstünlük; **2.** fazlalık
a.+ ı 105b/04
a.+ ın 104a/06, 16b/02, 86b/10
a.+ ıñ 41a/13
a.+ ıñız 31a/10
a.+ ıñnı 19b/03, 61a/08
a.+ ları 114b/03
a.+ ların 18a/05
arttur- : arttırmak, çoğaltmak bkz. **arttur-**
a.- dı 12b/10
a.- ğay 130a/05
a.- mağı 17b/04, 17b/05

- a.- sun 11b/02, 47a/10
a.- ur 124b/03
aruv : arı, saf, temiz bkz. **arı**
a. 122b/02
a.+ dur 31a/02
aruvlîğ : saflık, temizlik bkz. **arılık, aruluk**
a.+ in 45b/02
a.+ ina 24b/04
aruvlûk : saflık, temizlik bkz. **arılık, arulîğ**
a. 87b/10
aruvsızlîğ : huzursuzluk
a.+ ından 31a/03
'arz : (Ar.) bir büyüğe sunma, arz
'a. 106a/13
aşîğ : fayda, yarar, kazanç bkz. **aşşı**
a. 26a/12, 31b/07
a.+ ımuş 25a/07
a.+ ını 55b/12
a.+ ların 84b/03
a.+ muz 25a/08
aşîğlî : faydalı, yararlı, kazançlı
a. 102a/12
a.+ dur 18b/12
aşın- : takınmak, kuşanmak
a.- ıp 16b/12
'aşı : (Ar.) isyan eden, isyankâr
'â. 127b/05, 73b/13, 85b/12
'â.+ dürlr 80a/13
aşîlzâde : (Ar.+Far.) asil bir aileye mensup olan, soylu kişi
a. 31b/04
a.+ dür 100a/11
a.+ lerden 102a/11
a.+ leri 32b/03
a.+ leridür 31b/12
a.+ lerin 30a/08
a.+ lerniñ 100a/11
aşîlzâdelîğ : (Ar.+Far.+Tü.) soyluluk bkz. **aşîlzâdelik**
a.+ ı 102b/13, 103a/01
aşîlzâdelik : (Ar.+Far.+Tü.) soyluluk bkz. **aşîlzâdelîğ**
a. 102b/12
aslan : aslan bkz. **arslan**
a.+ lar 109b/04
asnu : nazlı
a. 23a/01
asra- : korumak, saklamak
a.- mağında 20b/13
aşşı : fayda, yarar, kazanç bkz. **aşîğ**
a. 115b/09, 59a/09, 88b/10, 90a/03, 93a/09
a.+ n 92b/11
ast : alt, aşağı
a.+ ında 113b/10, 18b/12, 66b/07
a.+ ındağı 108b/08
a.+ ından 114b/05
aş- : aşmak, geçmek
a.- mas 74a/06
a.- masa 28a/02
aş : yemek, yiyecek
a.+ larımız 105a/03
aşağa : aşağı
a. 92a/08
a.+ sı 22b/02
aşak : 1. aşağı; 2. alçak gönüllü, mütevazî
a. 26a/02, 50b/07, 52a/04, 62a/09, 65a/13, 6b/13
a.+ dur 16a/01
aşaklîğ : alçak gönüllülük, mütevazilik bkz. **aşaklık**
a.+ in 65b/08
aşaklık : alçak gönüllülük, mütevazilik bkz. **aşaklîğ**
a. 108b/09, 62a/13
aşık- : acele etmek
a.- ıp 11a/09, 47b/03
a.- mayın 51a/09
aşıktır- : acele ettirmek bkz. **aşıktur-**
a.- ğıl 47b/01
aşıktur- : acele ettirmek bkz. **aşıktır-**
a.- dı 11b/11
a.- dılar 49a/05
âşkârâ : (Far.) belli, meydanda, ortada, açık bkz. **âşkäre**
â. 41b/06
âşkäre : (Far.) belli, meydanda, ortada, açık bkz. **âşkâra**
â. 53a/10, 54a/06
at- : atmak, fırlatmak bkz. **aţ-**
a.- a 70b/04
a.- a başladılar 118a/04, 49a/07
a.- an 72a/08
a.- ar 3a/01
a.- arlar 50b/13
a.- kaç 125b/08
a.- kıanda 126a/11
a.- kınça 110a/01, 125b/08, 42a/03,

69b/10
 a.- mağa 70a/04
 a.- sa 100b/06
 a.- tı 40b/05
 a.- tılar 39b/02, 44a/04, 50b/11, 50b/12
at : 1. ad, isim; lâkap; **2.** at (hayvan) bkz. **ağ**
 a. 115b/10, 119a/02
 a.+ ımını 113a/06, 61a/03, 93a/07
 a.+ ın 60b/13, 61a/01, 61a/02
 a.+ ından 113a/05, 128b/09, 128b/10, 61a/01, 77b/10, 93a/01
 a.+ ını 44b/01, 61a/02, 77b/11, 99a/02
 a.+ ınıñ 16b/12
 a.+ ıñ 61b/06
 a.+ ıñnı 61a/06
 a.+ lar 112b/08, 115b/06, 37b/08, 55b/12, 8a/05
 a.+ larğa 42b/02
 a.+ ları 112b/02, 112b/04, 115b/06, 39a/13
 a.+ larım 112b/03, 41a/03
 a.+ larımız 105a/03, 112b/06, 129a/05
 a.+ larımızdan 115b/09
 a.+ larımını 112b/05
 a.+ ların 59b/11
 a.+ larına 70a/10
 a.+ larınıñ 112b/03
 a.+ larınıznı 100a/01
 a.+ larını 8a/05
 a.+ larınıñ 128b/08, 42b/01
 a.+ larumuz 49a/10
 a.+ nı 4a/09
ata : ata, baba
 a. 101b/10, 125a/08, 7b/07
 a.+ ları 22b/07
 a.+ larını 108b/07
 a.+ larınıñ 31a/04
 a.+ m 113a/07, 124b/06, 125a/01, 125a/10, 125a/13, 126a/09, 18b/02, 18b/03, 18b/04, 33b/12, 38b/06, 42b/09, 45b/03
 a.+ mdan 125a/10
 a.+ mnı 50b/06
 a.+ ıñ 18b/01, 24b/03, 50b/08, 86b/12
 a.+ ıñ 86b/07, 86b/11
 a.+ sı 113a/09, 126a/09, 49a/08, 86b/13, 89b/04
 a.+ sın 126a/08
 a.+ sına 50b/12, 87a/01

a.+ sından 85b/11
 a.+ sınını 120a/04, 25b/01
atın- : atmak, fırlatmak
 a.- ıp 1b/11
atlam : adım **bkz. atlam**
 a. 102b/07, 111a/05
atlı : atlı, süvari bkz. **atlu, atlı, atlu**
 a. 116b/11, 119b/03, 42a/08, 44b/07, 45a/01, 55b/13, 58a/05, 60a/06, 77b/11, 92b/12
 a.+ lar 51a/11
 a.+ ları 93a/02
 a.+ larını 47b/08
atlıg : adlı, isimli
 a. 100a/09, 15a/08, 16a/08
atlu : atlı, süvari bkz. **atlı, atlı, atlu**
 a. 113a/07, 113a/08, 119b/04, 119b/05, 119b/08, 80b/05, 88b/05
 a.+ dan 119b/06
 a.+ lar 102a/07, 119b/02, 128a/02, 128a/05, 129a/11, 48b/05, 51b/02, 55a/09, 68b/05, 88a/08, 88a/09, 97a/06, 98a/10
 a.+ larda 93a/01, 97b/13
 a.+ larğa 129a/10, 68b/08
 a.+ ları 116a/10, 116a/11, 128a/02, 128a/03, 129a/02, 129a/09, 51a/13, 69a/07, 86a/11, 93b/09, 99a/12
 a.+ larımız 112b/08
 a.+ ların 115a/02, 44b/09, 68b/11, 97b/11, 98a/12, 99b/01
 a.+ larına 49a/11, 98a/13, 99a/07
 a.+ larınça 98a/12
 a.+ larınıñ 112b/09
 a.+ larınıñ 104b/04
 a.+ larınıznı 99a/12
 a.+ larınıñ 78b/12
 a.+ larımıznı 78b/05
 a.+ larını 44b/11, 92b/10, 98a/03, 99a/10
ağ : 1. ad, isim; lâkap; **2.** at (hayvan) bkz. **at**
 a. 122b/02, 70a/09
 a.+ ım 72a/13
 a.+ ımdan 71b/02
 a.+ ın 11b/10
 a.+ ından 119a/10, 120a/01, 72a/12
 a.+ ını 122b/07, 122b/09
 a.+ ınıñ 99a/03
 a.+ lar 122b/12

- a.+ ları 67b/06, 71a/13
a.+ larımız 70a/10, 71a/13
a.+ larımızın 71a/13
a.+ larını 70b/05
a.+ larını 72a/08
a.+ nı 122b/05, 122b/06, 122b/08
- aṭ-** : atmak, fırlatmak bkz. **at-**
a.- kanda 120a/11, 82b/08
- aṭlam** : adım **bkz. atlam**
a. 25a/10
- aṭlan-** : atlamak, ata binmek
a.- dı 69b/13
- aṭlı** atlı, süvari bkz. **atlı, atlu, aṭlu**
a. 12b/13, 22a/07, 32b/12, 43b/12, 73a/02
a.+ dan 43b/13
a.+ lar 36b/01
a.+ ları 47b/10
- aṭlu** : atlı, süvari bkz. **atlı, atlu, aṭlı**
a.+ lar 68b/07, 68b/09, 69b/12, 70a/08, 70a/10, 70b/03, 70b/11, 71a/05, 71b/10, 77b/08
a.+ larda 72a/10
a.+ ları 67b/01, 70a/09, 73b/01
a.+ larımız 75a/04
a.+ larımın 79a/03
a.+ ların 68b/12, 69a/12, 70a/11, 70b/13, 71a/02
a.+ larına 77b/07
a.+ larından 71a/07
a.+ larını 70b/09
a.+ larını 68b/10, 70b/06
a.+ larını 70b/07, 77a/08
a.+ larını 68b/03, 79a/01
a.+ nı 70a/13, 77b/09
- ʿavām** : (Ar.) halk, avam
ʿa.+ ları 45b/01
- āvāz** : (Far.) ses, seda
ā. 11b/13, 8b/08
ā.+ ı 45a/05
ā.+ ı 10a/11
ā.+ ları 72b/07
- avdāz** : (Far.) abdest
a. 27b/04
- ay** : ay, otuz günden oluşan zaman dilimi
a.+ da 124a/05, 124a/06, 124a/07
a.+ dan 105b/12
a.+ dın 1b/08
a.+ ğa 106a/05
- a.+ ında 5a/01, 5a/03
a.+ ındaydı 56a/07
a.+ larında 5a/01
- ay-** : söylemek, demek bkz. **ayd-, ayıt-, ayt-**
a.- ur 106a/07, 27a/11
- aya-** : esirgemek, sakınmak
a.- mas 17b/10
- ayaḳ** : ayak
a. 22a/05, 76b/06
a.+ ın 61a/09
- ʿayān beyān** : (Ar.) besbelli apaçık, açık seçik
a. 2a/02
- ʿaybla-** : (Ar.+Tü.) ayıplamak, kınamak
ʿa.- yıp 88b/10
- ayd-** : söylemek, demek bkz. **ay-, ayıt-, ayt-**
a.- ısar 55a/02
- a.- ur 100a/10, 100b/04, 100b/08, 101a/10, 101b/13, 102a/01, 102a/13, 102b/03, 102b/07, 102b/11, 102b/12, 103b/05, 104a/10, 107a/05, 107a/10, 107a/11, 108b/10, 109a/07, 109a/12, 10a/13, 110a/05, 111a/02, 111a/07, 111b/04, 112a/06, 113a/13, 113b/02, 113b/06, 114a/07, 114a/09, 114b/03, 114b/04, 115a/08, 115a/13, 115b/05, 115b/07, 115b/11, 116a/01, 117b/11, 118b/02, 118b/08, 119b/01, 11b/03, 11b/09, 122a/07, 122a/13, 123a/01, 123b/11, 124a/03, 124b/04, 124b/05, 125a/01, 125a/10, 125b/07, 126b/06, 127a/03, 127a/13, 12a/07, 12b/04, 130a/08, 13b/03, 14a/07, 15a/07, 15b/03, 15b/13, 16a/06, 18a/04, 18a/12, 18a/13, 19a/13, 20a/07, 20a/12, 20a/13, 21a/01, 21b/03, 21b/05, 21b/12, 22a/13, 24b/08, 25b/08, 27b/01, 27b/08, 27b/11, 28a/11, 28b/03, 28b/05, 28b/06, 28b/12, 28b/13, 29a/13, 30a/07, 30b/08, 31a/02, 32a/10, 32b/08, 33a/06, 33a/12, 33a/13, 33b/10, 33b/11, 36b/12, 37a/12, 37b/06, 38b/05, 38b/06, 38b/07, 38b/08, 38b/09, 38b/10, 39a/01, 39a/09, 39a/11, 39a/12, 39b/09, 40b/02, 41b/02, 41b/04, 42a/01, 43a/02, 43a/06, 43a/11, 43a/13, 44a/07, 44a/12, 44b/03, 44b/04, 44b/05, 45a/01, 45a/03, 45a/07, 45b/01, 45b/03,

45b/09, 47a/03, 49a/01, 50a/07, 50a/13, 50b/06, 50b/09, 50b/10, 51a/01, 51b/05, 51b/07, 52a/08, 52b/07, 53a/01, 54a/13, 55a/07, 55a/08, 55b/09, 56a/05, 56a/06, 57b/09, 59a/01, 5a/03, 60a/05, 60b/10, 62b/01, 62b/04, 64b/03, 65b/04, 66a/04, 67b/09, 69b/04, 69b/07, 69b/09, 6b/01, 71a/12, 71b/03, 71b/11, 71b/12, 71b/13, 72a/02, 72a/05, 72a/10, 72b/10, 73a/06, 73b/05, 73b/07, 73b/09, 73b/10, 74a/01, 74a/09, 74a/13, 75a/11, 76b/07, 78a/04, 79a/12, 7a/11, 7b/01, 80a/10, 80a/11, 83b/02, 83b/06, 84b/06, 84b/13, 85a/06, 86b/13, 87b/12, 87b/13, 89a/07, 89a/08, 89a/13, 89b/04, 90a/06, 91b/04, 91b/05, 92b/07, 93b/04, 94a/09, 95b/06, 95b/12, 96a/02, 96b/02, 96b/05, 97a/02, 97a/07, 97b/02, 97b/05, 97b/10, 99a/06, 99a/07, 99b/03, 9a/02, 9b/12
a.- ur êrdi 27b/04, 73a/07
a.- ur êrken 74a/02
a.- ur êrşerjiz 62a/01, 62a/11
a.- ırlar 13a/07, 16a/05, 21b/07, 30b/01, 66a/01, 71b/12, 78a/03
a.- ur-men 32b/11
a.- ur-sen 20b/03, 23b/08, 45b/07, 75b/12
a.- ur-siz 7b/11, 89b/05
aydın : aydınlık, parlak
a. 3a/06, 3a/09
aydın bol- (gözü) aydın olmak; sevinçli bir olay dolayısıyla kullanılan bir kutlama sözü
a.- dı 50a/12
a.- ğay 16a/10
a.- sun 110b/01
a.- up 69a/10
âyet : (Ar.) Ayet, Kur'ân-ı Kerim'in cümleleri
â.+ ni 116a/04, 118a/09, 125b/05, 125b/07
ayır- : 1. ayırmak; 2. arasını açmak; 3. uzaklaştırmak
a.- dılar 74a/02
a.- ıp 45a/09
a.- mağıl 113b/01
a.- mak 71a/01

ayıt- : söylemek, demek bkz. **ay-**, **ayd-**, **ayt-**
a. 104a/10
a.- madım 123b/02
ayrıl- : ayrılmak, uzaklaşmak
a.- dılar 110a/13, 13b/02, 17b/07, 19b/11, 58a/12
a.- dım 122b/13
a.- duğ 115b/10
a.- ğan 110a/13
a.- mağa 16a/08
a.- mağıl 35a/12
a.- mağımıznır 16b/10
a.- mağından 26b/05
a.- mak 16b/09, 26b/06
a.- makdan 100a/03, 122a/10, 26b/05
a.- makka 26b/13
a.- manız 111b/06, 73a/09, 73a/10
a.- mas êrdi 109a/08
ayt- : söylemek, demek bkz. **ay-**, **ayd-**, **ayıt-**
a.- a 114a/05, 98b/12
a.- a kaldı 118a/10
a.- adurganda 115a/12, 41b/10
a.- alım 46a/11, 46a/12, 60b/12
a.- anız 67a/06
a.- ayım 100a/01, 63a/12, 79b/07
a.- ınız 101a/04, 107a/13, 110b/07, 48b/08, 54a/06, 85a/04, 96b/11
a.- ıp 14b/05, 27b/10, 2a/10, 34b/11, 43b/05, 63b/02
a.- iptur 37a/08
a.- kaç 126b/10
a.- kan 110a/06, 115b/08, 20b/07, 38a/01, 82a/10, 87b/12
a.- kanda 101a/11, 116a/07, 35b/06, 62b/06, 64b/12
a.- kandan 80b/12, 8b/02
a.- kanı 101a/05, 10b/11, 124a/04, 125a/13, 126a/06, 35a/06, 73a/13
a.- kanım 63a/02, 8b/11
a.- kanımızdan 66b/04
a.- kanın 100b/01, 102b/10, 111a/11, 65a/02, 66a/04, 81b/05, 82b/09, 83a/02, 89b/12, 97b/01
a.- kanından 13b/10
a.- kanır 100a/08, 103a/02, 105a/12, 105a/13, 105b/03, 105b/04, 109b/06, 130a/03, 23a/03, 38a/01, 8a/02, 90b/04
a.- kanından 105b/06, 27b/06
a.- kanınız 29b/04, 62a/04, 62a/08, 63b/05,

- 63b/13, 64a/06, 67a/02, 67a/05
a.- kararı 76a/05
a.- kanlarına 121b/01
a.- kanlarından 88a/02
a.- kanlarını 96b/02
a.- kanız 79b/10
a.- kay-men 65b/01
a.- kıl 110b/11, 17b/09, 35a/13, 47a/12, 61b/07, 61b/11, 62b/02, 62b/05, 62b/06, 68a/11, 82b/04, 85a/02, 86b/07, 95b/08
a.- kınça 123b/13, 74b/02
a.- madı 6a/02, 93b/03
a.- madılar 102b/08
a.- madım mı 12a/11
a.- mağa 110b/10, 14b/10, 26a/03
a.- mağımdan 62b/04
a.- mak 81b/03
a.- mas-biz 64a/09, 64a/10
a.- masun 52b/06
a.- mayınça 53b/03, 82b/02
a.- miş 115a/11, 124b/06
a.- sa 126b/07
a.- sak 30a/13
a.- sarız 120b/07, 64a/13
a.- tı 100a/09, 100b/02, 100b/06, 100b/08, 100b/11, 100b/12, 100b/13, 101a/01, 101a/02, 101a/04, 101a/06, 101a/11, 101a/12, 101b/01, 101b/03, 101b/05, 101b/10, 101b/11, 102a/10, 102b/02, 102b/05, 102b/08, 102b/10, 102b/13, 103a/01, 103a/04, 103a/05, 103a/09, 103a/10, 103a/12, 103a/13, 103b/01, 103b/02, 103b/04, 103b/06, 103b/09, 103b/10, 103b/11, 104a/01, 104a/04, 104a/10, 105a/10, 105a/11, 105a/12, 106a/04, 106b/02, 106b/11, 106b/12, 107a/07, 107a/12, 107b/06, 107b/07, 107b/11, 108a/12, 109a/07, 109a/10, 109b/02, 109b/06, 109b/09, 10a/07, 10b/08, 10b/09, 10b/10, 10b/11, 110a/10, 110b/02, 110b/07, 110b/10, 110b/11, 111a/01, 111a/03, 111a/08, 111b/05, 111b/12, 112a/10, 112b/01, 112b/05, 112b/11, 113a/04, 113a/06, 113a/07, 113a/09, 113b/03, 114a/11, 114b/01, 115a/03, 117a/04, 117a/06, 117a/09, 117a/10, 117a/12, 117b/01, 117b/02, 117b/03, 117b/05, 117b/07, 117b/09, 118b/03, 118b/04, 118b/05, 118b/09, 118b/10, 118b/13, 119a/01, 119a/05, 119a/07, 119a/08, 119a/09, 119b/02, 119b/13, 11b/13, 120a/04, 120a/05, 120a/07, 121a/02, 121a/05, 121b/04, 121b/09, 121b/10, 121b/11, 122a/05, 122b/03, 122b/08, 122b/10, 122b/13, 123a/08, 123a/09, 123a/10, 123a/13, 123b/01, 123b/03, 123b/09, 123b/10, 124a/01, 124a/03, 124a/05, 124a/06, 124a/07, 124a/12, 124b/08, 126a/01, 126a/04, 126a/05, 126a/09, 126a/11, 126b/02, 126b/03, 126b/04, 126b/05, 127a/07, 127a/08, 127b/09, 128a/10, 128a/13, 129b/02, 12a/11, 12b/03, 12b/06, 12b/08, 12b/10, 12b/11, 12b/13, 13a/01, 14a/09, 14b/06, 14b/09, 14b/10, 14b/12, 15a/02, 15b/04, 15b/09, 15b/10, 16a/08, 16b/01, 16b/08, 16b/10, 16b/12, 17b/08, 18a/02, 18a/03, 18a/04, 18a/07, 18b/01, 18b/02, 18b/09, 19a/06, 19a/10, 19a/11, 19b/01, 19b/12, 20a/03, 20a/08, 20a/11, 20a/12, 20b/02, 20b/06, 21a/06, 21b/01, 21b/03, 21b/04, 21b/07, 21b/10, 21b/13, 22a/10, 22b/06, 24a/04, 24a/05, 24a/08, 24a/09, 24a/11, 24a/13, 24b/03, 24b/07, 24b/09, 25a/07, 25a/12, 25b/02, 25b/04, 25b/10, 26a/01, 26a/03, 26a/06, 26a/10, 26b/01, 26b/03, 26b/08, 26b/11, 27a/01, 27a/02, 27a/05, 27a/13, 27b/13, 28a/06, 28a/08, 28a/10, 28b/02, 28b/08, 28b/11, 28b/13, 29a/02, 29a/04, 29a/05, 30a/01, 30a/09, 30a/10, 30b/06, 30b/09, 30b/12, 31a/02, 31a/05, 31a/07, 31a/09, 31a/11, 31b/01, 31b/02, 31b/05, 31b/12, 31b/13, 32a/01, 32a/02, 32a/04, 32a/08, 32a/11, 32b/01, 32b/02, 32b/05, 33a/08, 33a/11, 33b/12, 33b/13, 34a/02, 34a/04, 34a/07, 34a/10, 34a/13, 35b/03, 35b/07, 36a/04, 36a/05, 36a/11, 36b/02, 36b/05, 36b/07, 36b/09, 36b/10, 36b/11, 36b/12, 36b/13, 37a/01, 37a/11, 37a/13, 37b/01, 37b/02, 37b/04, 37b/05, 38b/02, 38b/04, 38b/06, 38b/07, 38b/08,

38b/09, 38b/10, 38b/12, 39b/04,
 40a/01, 40a/02, 40a/06, 40a/07, 40a/11,
 41b/03, 42a/02, 42a/06, 42a/07, 42a/08,
 42a/09, 42a/10, 42b/01, 42b/04,
 42b/05, 42b/06, 42b/07, 42b/08,
 42b/09, 43b/01, 44a/07, 44b/11,
 45a/05, 45b/04, 45b/07, 46a/06,
 46a/08, 46a/13, 46b/03, 46b/09,
 47a/11, 47a/12, 47b/01, 48a/03,
 48b/13, 49a/01, 49a/09, 49a/11,
 49b/02, 50a/11, 50b/06, 50b/09,
 50b/12, 52a/01, 52a/04, 52b/04,
 52b/05, 52b/06, 52b/07, 52b/10,
 52b/13, 53a/02, 53b/02, 53b/03,
 54b/11, 54b/12, 54b/13, 55a/02,
 55b/07, 55b/08, 55b/11, 56a/01,
 57b/06, 57b/07, 57b/09, 57b/12,
 57b/13, 58a/04, 58a/05, 58a/06, 58a/07,
 58b/08, 5a/02, 5a/04, 5a/05, 5a/06,
 5a/07, 5b/03, 60b/01, 61a/02, 61a/06,
 61a/10, 61b/11, 62b/03, 62b/05,
 63a/01, 63a/02, 64a/05, 64a/09, 64b/10,
 65a/01, 65a/03, 65a/07, 65a/09, 65a/11,
 65a/12, 65b/01, 65b/09, 65b/11,
 66a/05, 66a/07, 66b/03, 66b/04, 67a/12,
 67b/04, 67b/06, 67b/08, 67b/10,
 67b/11, 67b/12, 67b/13, 68b/05,
 68b/08, 69a/01, 69a/11, 69b/03, 6a/03,
 6a/04, 6a/05, 6b/03, 70a/01, 70b/12,
 71a/01, 71a/07, 74a/06, 74a/07, 74a/11,
 75b/04, 75b/07, 75b/08, 76a/06,
 76b/02, 76b/09, 77a/08, 77b/05,
 79a/01, 79a/07, 79b/03, 79b/04,
 79b/05, 79b/06, 79b/07, 79b/09,
 79b/10, 79b/11, 7a/04, 7b/02, 7b/12,
 80a/03, 80a/05, 80a/06, 80a/08, 80b/08,
 81a/02, 81a/09, 81b/02, 81b/09,
 81b/13, 82a/02, 82a/04, 82a/06,
 82a/12, 82b/02, 82b/09, 83a/01,
 83a/11, 83a/13, 83b/03, 83b/10,
 83b/12, 84a/02, 84a/10, 84b/11,
 85a/01, 85a/03, 85a/04, 85a/10, 85a/11,
 85b/05, 85b/09, 86b/07, 86b/12,
 87a/02, 87a/08, 88a/11, 88a/12, 88a/13,
 89a/02, 89b/05, 89b/06, 89b/08, 8a/08,
 8b/04, 8b/05, 8b/11, 8b/12, 8b/13,
 90a/01, 90a/04, 90a/05, 90a/07, 90a/08,
 90a/13, 90b/03, 90b/06, 90b/10,
 91a/07, 91b/02, 91b/10, 91b/12,

92a/05, 92a/07, 92a/11, 92a/13, 93a/06,
 93a/12, 93a/13, 93b/01, 93b/02,
 93b/06, 94a/12, 94a/13, 94b/05,
 94b/06, 95b/07, 96a/03, 96a/07,
 96a/08, 96b/02, 96b/12, 96b/13,
 97a/04, 97a/06, 97a/09, 97a/11, 97a/12,
 97b/01, 97b/03, 97b/06, 97b/12,
 98b/02, 98b/04, 98b/06, 98b/08,
 98b/09, 98b/10, 98b/11, 99a/04,
 99a/05, 99b/05, 99b/13, 9a/02, 9a/05,
 9a/07, 9b/02, 9b/03, 9b/07, 9b/09,
 9b/13

a.- tılar 100a/07, 101b/04, 101b/06,
 102b/05, 102b/07, 107b/05, 108a/10,
 109a/05, 109b/12, 10b/11, 110a/11,
 110b/01, 112a/12, 116a/01, 117a/04,
 117a/06, 117a/13, 118b/13, 120a/07,
 121a/03, 122b/05, 122b/11, 124a/06,
 129a/04, 21b/06, 24a/06, 28a/12,
 29a/08, 42a/05, 42b/05, 43b/05,
 45b/07, 52a/02, 57b/04, 58b/04, 5a/08,
 5b/12, 60a/11, 60b/10, 61a/02, 61a/07,
 61b/07, 62b/02, 62b/06, 64b/04,
 64b/12, 65a/10, 66b/12, 70a/09,
 77a/06, 79a/04, 82a/02, 82a/10, 82b/10,
 83b/09, 85b/13, 87b/03, 88b/01,
 89b/05, 8b/09, 91a/05, 91b/01, 93b/05,
 94a/06, 96b/11, 97a/13, 99a/11

a.- tım 102b/02, 110a/05, 110a/07, 125a/10,
 125a/13, 27b/06, 28a/09, 28a/13,
 50b/07, 56a/03, 71b/02, 71b/06,
 71b/12, 74a/02, 74a/05, 74a/06, 74a/10,
 83a/12, 83a/13, 83b/06, 83b/12,
 83b/13, 97b/02

a.- tıñ 103b/01, 105a/11, 105b/05, 107a/02,
 30b/08, 50b/06, 53b/03, 6a/08, 78b/11,
 80a/04, 95a/13

a.- tıñız 101b/11, 107b/06, 109a/07, 60b/05,
 82a/02

a.- tuğ 107a/07, 90b/13

a.- tük 75a/04

a.- ur 101a/04, 101a/05, 102b/08, 110b/11,
 115b/12, 116a/06, 118b/10, 2b/11,
 41b/13, 48b/09, 66b/05, 81a/11,
 83a/10, 83b/13, 90b/11, 91b/04,
 95b/08, 97b/03

a.- ur irdi 122a/08, 72a/06, 73a/01

a.- urlar 100a/11, 110b/06, 50b/02, 59a/05,
 59a/08, 89b/03

a.- ur-men 11b/05, 14b/11, 36b/09, 53b/08, 65b/12, 81a/10

a.- ur-sen 86a/06, 90a/01

a.- ur-siz 101a/04, 10b/10, 121b/04, 53b/10, 53b/11, 54a/08, 63a/11, 64b/10, 79a/03, 90a/11

aytıl- : söylenmek, zikredilmek

a.- ıpdur 111b/10

az : az, çok olmayan

a. 100a/06, 121b/08, 122a/05, 13b/06, 16a/01, 24a/01, 26a/09, 33a/02, 34a/02, 37b/12, 45a/02, 47a/07, 56a/11, 64a/03, 84b/04, 94b/09, 99a/12, 129b/03
a.+ dan 19b/08
a.+ dur 35a/01, 52a/01, 91a/11, 97b/12
a.+ ğa 84b/02
a.+ ı 4b/03
a.+ ımızını 105b/11

az- : azmak, sapmak, şaşırarak

a.- ğanmuzdan 13b/05

a.- mağdan 76a/04

‘azāb : (Ar.) azap, eziyet, işkence
‘a. 110a/08

‘azāmet : (Ar.) büyüklük, ululuk, yücelik
‘a. 12a/07, 1b/09, 104b/10

‘azāmetli : (Ar.+Tü.) büyük, yüce, haşmetli
‘a. 105a/02

‘a.+ dür 62b/09

azarla- : (Far.+Tü.) azarlamak, paylamak
a.- p 99a/11

azaş- : yolunu şaşırarak, yoldan çıkmak
a.- ğanlardan 29b/12
a.- mağ 90b/03
a.- mas-sen 42a/03

azāt : (Far.) serbest bırakma, serbestlik
a. 26a/10, 26a/12, 26b/01

aziş : azma, kötü davranış
a.+ ğa 55a/05

aziş- : azmak, kötü davranışta bulunmak
a.- ğan 96a/06
a.- mağdan 122a/09

‘azīm : (Ar.) büyük, yüce; çok
‘a. 94b/03

‘azīz : (Ar.) aziz, kutsal, saygın

‘a. 101b/10, 104a/12, 122a/08, 124a/13, 29b/11, 2a/10, 30b/01, 40b/11, 60b/04, 64a/03, 67a/05, 87b/10

‘azl : (Ar.) kovma, işinden çıkarma

‘a. 104a/06, 124a/08, 130b/03, 39b/09, 41b/05, 52a/11, 54a/13, 54b/12, 55a/06

azlīg : azlık

a.+ ından 46b/04, 59b/05, 94b/09

azrat- : azaltmak, eksiltmek

a.- ğay 84b/03

azuğ : azık, yiyecek, gıda bkz. **azuğ**

a.+ ur 26b/06

azuğ : azık, yiyecek, gıda bkz. **azuğ**

a. 129b/03, 59b/05, 78a/05

a.+ ların 129b/12, 32b/12

a.+ nı 121a/02, 129a/04, 60a/02

B

bağ : bağ, ip

b.+ ı 5b/05

bağışla- : 1. affetmek; 2. hediye etmek

b.- ğıl 103b/07, 103b/08, 14a/05

b.- mağın 104a/08, 111a/10

b.- mağ 17b/03, 97b/09

b.- p 86b/06, 95a/10

b.- r 125a/05, 21a/08

b.- r-biz 105a/06

bağla- : 1. bağlamak, bağ ile, ip ile bağlamak; 2. kuşanmak, takınmak

b.- dı 12b/06, 15a/13, 42a/13, 49b/02

b.- dılar 59b/12

b.- dım 125b/04

b.- duğ 86a/12

b.- ğan 77a/02

b.- mayınça 59a/09

b.- p 112a/09, 2b/09, 64a/01

b.- rlar 125a/07

b.- r-men 38b/08

b.- sarız 59a/11

b.- yıp 39a/11

bağlan- : 1. bağlanmak; 2. sona erdirmek

b.- ğandan 85b/07

b.- ırız 95b/06

bağlaş- : anlaşmak

b.- tılar 57a/09

bahā : (Far.) paha, kıymet, değer

b. 124a/04

b.+ ı 68a/06

b.+ ırız 91b/13

b.+ sın 103b/07

bahālī : (Far.+Tü.) pahalı, kıymetli, değerli

b. 60b/06, 67a/07

bağ- : bakmak; göz ucuyla bakmak

- b. 4a/10, 73a/02
 b.- a 56b/03
 b.- a kördi 120b/11
 b.- alım 89b/08
 b.- ar 15a/04, 15a/05, 47b/13, 52a/07, 55a/11
 b.- ar-biz 14b/03
 b.- arlar 59a/12, 69b/08
 b.- ar-sen 28a/08
 b.- ıñız 42b/06
 b.- ıp 119b/07, 121b/09, 124a/03, 28a/08, 36b/02, 3a/03, 54a/05, 54b/09, 58a/08, 58a/09, 8b/11, 90b/11
 b.- ıp turur êrdük 12b/04
 b.- ıptur 100b/08
 b.- ıpturlar 100b/06, 11b/07, 19b/03, 59b/01, 7b/02
 b.- ıptur-men 88a/11
 b.- ıptur-sen 12b/03
 b.- ında 61a/04
 b.- ıl 108b/03, 124b/13, 17b/11
 b.- madı 102a/09
 b.- mağa 86a/10
 b.- mağıl 124b/12, 19a/06
 b.- maslardı 86a/05
 b.- mayın 47b/11
 b.- saş 90a/08
 b.- tı 123a/12, 65a/10, 70a/08, 82a/02, 92a/08, 97b/01
 b.- tılar 42b/06
 b.- tüm 102b/08
 b.- tıñız 6a/07
 b.- tüm 74a/09

bağış- : bakışmak, karşılıklı birbirine bakmak

- b.- ıp 62b/02

balçık : balçık, killi çamur

- b. 124b/11, 59b/07
 b.+ қа 59b/11

bāng-ı namāz: ezân

- b. 123b/09, 123b/10, 123b/11, 26b/04, 26b/10

bar : var, mevcut

- b. 100b/09, 102a/01, 102a/09, 103a/10, 103a/11, 103b/03, 104b/01, 105b/08, 106a/05, 106a/09, 109b/10, 110b/04, 112b/10, 113b/07, 115a/07, 115b/10, 118b/09, 118b/12, 121a/11, 121b/10, 121b/11, 121b/13, 122a/01, 124b/09,

- 124b/13, 127b/13, 12a/06, 16a/01, 1b/01, 20b/11, 27b/03, 27b/07, 27b/12, 28a/10, 29a/04, 30b/01, 30b/03, 30b/05, 30b/06, 30b/07, 30b/12, 32a/07, 32b/11, 33b/02, 33b/04, 35a/13, 35b/13, 37b/09, 3b/07, 3b/12, 40a/01, 40a/04, 40a/11, 40a/12, 40b/05, 42b/04, 43a/01, 43a/08, 44a/11, 45b/10, 47a/01, 49b/04, 4a/08, 53a/08, 53a/12, 53b/13, 56b/08, 58a/04, 5b/10, 62b/06, 63b/04, 64a/11, 64b/13, 65a/09, 65b/04, 69b/01, 69b/04, 69b/06, 6a/06, 6a/10, 71b/11, 72b/13, 73b/06, 74b/04, 76b/12, 7a/10, 80a/09, 83b/12, 84b/13, 86b/13, 87b/13, 88a/12, 88b/05, 8b/07, 8b/12, 90a/05, 90b/07, 91a/10, 92a/05, 92b/02, 94a/12, 94a/13, 95a/02, 96a/13, 97b/04, 98a/05, 98b/09, 98b/10, 9b/13
 b.+ dur 20b/11, 28a/08, 34a/04
 b.+ ım 65b/02
 b.+ ın 103a/12, 49a/13
 b.+ tur 25b/12

bar- : varmak, gitmek, ulaşmak

- b. 61a/02, 64b/12
 b.- a bilmesün 59b/07
 b.- adur êrdi 67b/05
 b.- adurganda 93a/05
 b.- adur-sen 32b/04
 b.- alım 57b/02
 b.- ayım 25b/13, 71b/13, 77a/03, 77a/04
 b.- dı 101b/11, 103a/05, 109a/12, 111b/04, 112a/10, 114a/04, 118b/03, 120a/08, 129a/08, 14b/01, 27a/10, 28b/08, 28b/11, 30b/12, 34a/05, 44a/13, 45a/13, 47b/02, 48a/05, 48a/06, 51a/12, 53b/01, 56b/06, 56b/12, 58a/03, 58b/04, 60b/13, 67b/03, 70b/11, 77b/07, 79a/09, 88b/01, 92a/06, 92a/08, 93b/06, 97b/05
 b.- dılar 109b/11, 33b/07, 39b/11, 47b/03, 58b/03, 58b/07, 63b/03, 66b/11, 79b/01, 81a/05, 87b/02, 91a/04, 99b/12, 99b/13
 b.- dım 102b/01, 102b/03, 11b/04, 6a/10
 b.- dıñ 6b/09
 b.- ğan 47a/11, 47b/01
 b.- ğanda 21b/05, 40b/01, 47b/13, 49b/06

- b.- ğandan 20a/08
 b.- ğanı 90a/12
 b.- ğanıma 16b/06
 b.- ğanımda 7a/07
 b.- ğanın 110a/13, 22a/13, 47a/13, 76b/07
 b.- ğay 105a/07, 35a/08, 49b/05, 58b/07
 b.- ğay êrdim 74a/13
 b.- ğaylar 50a/13
 b.- ğay-men 100b/06
 b.- ğıl 100b/02, 100b/06, 101b/08, 103a/04, 108b/07, 109a/10, 20b/12, 29a/06, 35a/13, 39b/12, 41a/10, 57b/11, 57b/13, 70b/06, 77a/08, 79a/07, 83a/01, 8b/13, 94a/07, 97a/09, 97a/11
 b.- ğınça 55a/12
 b.- ın 60b/12
 b.- inça 96a/12
 b.- ıñız 109b/09, 10b/02, 115b/07, 22a/06, 35a/08, 47a/09, 48a/04, 66b/13, 69b/03, 78a/03, 8b/01, 90b/13
 b.- ıp 102a/02, 102b/10, 119b/03, 12b/02, 18a/02, 22a/07, 23a/03, 42a/02, 50a/12, 55b/04, 57a/06, 60a/10, 60b/10, 67a/10, 85a/09, 86a/11, 90a/07, 90b/01
 b.- ıptur 48a/04
 b.- ıpturlar 46a/05
 b.- mağa 125a/11, 127a/06, 127b/07, 18b/05, 37a/13, 47a/05, 52b/04, 53a/02, 76b/12, 87a/05
 b.- maĝım 25b/05, 76b/13
 b.- maĝına 48a/03
 b.- mak 41a/02
 b.- mas 25b/04
 b.- masan 121b/07, 122a/01
 b.- masun 56b/11
 b.- mayın 101b/07
 b.- mayınça 35a/08
 b.- mış êrdi 98a/06
 b.- sa 101b/07, 122a/04
 b.- salar 97b/09
 b.- ur êrdim 27b/03
 b.- ur mu sen 45b/07
 b.- urlar êrse 57b/10
 b.- ur-men 127b/10
 b.- ur-siz 90a/11
baŗa : hep, hepsi, bütün, tamamı
 b. 103a/05, 103b/08, 104a/02, 104a/05, 105a/05, 105a/09, 105a/12, 107a/07, 107b/13, 108a/06, 108a/10, 10a/06, 10a/10, 10b/09, 10b/12, 110b/01, 111a/03, 111b/04, 113b/11, 115a/09, 117b/08, 119a/06, 119b/02, 11b/11, 120a/13, 122a/06, 123a/13, 125a/05, 25a/06, 125b/10, 127b/02, 128b/12, 129a/02, 129a/09, 130a/06, 130a/10, 13a/02, 14a/03, 14a/04, 14a/10, 15b/07, 17a/03, 18a/01, 18a/08, 19b/06, 1b/10, 20a/07, 20a/13, 20b/09, 22b/13, 23a/04, 23b/04, 28a/06, 28b/01, 2a/01, 2a/04, 2a/11, 2b/06, 30a/01, 32a/12, 37a/12, 38a/06, 40a/06, 45a/11, 46a/12, 47a/06, 47b/07, 47b/09, 48a/13, 4a/05, 52b/01, 53a/10, 55a/03, 57a/02, 57b/04, 58b/06, 59a/13, 59b/07, 62b/03, 63b/07, 64b/10, 66a/07, 69a/13, 6a/12, 70b/13, 71b/11, 73a/13, 73b/04, 74b/02, 75b/09, 77a/06, 77a/07, 78a/08, 78b/13, 7b/03, 7b/09, 80b/02, 80b/06, 80b/08, 82a/08, 82a/09, 83a/09, 83a/10, 83b/12, 84a/09, 84a/10, 84b/10, 86b/10, 87a/06, 87a/07, 87a/12, 8b/03, 8b/08, 8b/10, 91b/08, 94a/09, 94b/12, 97a/12, 99b/01, 99b/12, 9b/13
 b.+ dan 123a/09, 123b/12, 18b/11, 18b/12, 1b/08, 41b/05, 55a/05, 63a/13, 94a/10
 b.+ dın 9a/04, 9a/09, 9b/05
 b.+ ğa 52b/02, 84a/03
 b.+ mız 105b/03, 105b/04, 108a/11, 129a/05, 78a/04, 81a/13, 8b/10
 b.+ mızĝa 100a/08
 b.+ mızını 65a/01
 b.+ muz 10a/04, 19b/08, 42a/08, 46a/12, 52a/12, 55a/03
 b.+ muznı 50a/03, 62b/11
 b.+ nı 105a/05, 105b/01, 108b/02, 29a/06, 70a/12, 77b/05, 80b/13, 85a/07, 91a/13, 91b/06, 93b/11, 97b/11, 99a/09
 b.+ nın 84a/11, 89b/10
 b.+ nız 10a/03, 113b/04, 31b/09, 63a/13, 91b/01
 b.+ nızın 80b/08
 b.+ nızını 60b/01, 60b/07, 99a/13
 b.+ nızın 32a/03, 84b/12, 84b/13
 b.+ sı 100a/07, 103a/13, 103b/13, 105b/08, 106b/13, 107b/12, 109a/05, 10b/11, 112b/10, 115a/01, 116b/03, 11b/06,

- 123b/12, 127b/08, 129b/06, 130a/09,
14b/02, 14b/03, 1b/07, 29b/10, 2a/05,
2b/01, 31b/10, 33b/02, 40a/09, 45a/01,
45a/02, 46b/05, 50b/08, 51b/09,
57a/02, 57a/04, 57b/11, 5b/07, 5b/11,
61b/02, 64b/10, 66a/10, 66b/07,
70b/02, 77a/05, 79a/03, 7b/01, 80a/11,
82a/11, 83a/03, 83a/07, 86a/01, 87a/10,
87b/02, 89a/13, 8a/13, 93b/11, 94a/04,
96b/11, 97a/13, 98a/10, 9a/13
- b.+ sın 105b/06, 14b/04, 25a/09, 40b/07,
68b/13, 7a/13, 87a/11, 98a/06
b.+ sına 82a/12, 95a/11
b.+ sında 129b/10, 80a/07
b.+ sını 104b/10, 80b/13
b.+ sını 103a/11, 5a/11, 69a/12,
83b/11
- bardak** : büyük testi, fiç, bardak
b. 123a/12
- barın** : hepsi, tamamı, bütün
b. 95a/01
- barış** - : barışmak, barış yapmak
b.- alım 121a/03
b.- ğan 22b/05
b.- ğandan 56b/04, 82a/01
b.- ğanı 77b/03
b.- ğanımız 85a/01
b.- ğanlar 87a/04, 87a/10
b.- ğanlardan 85b/12
b.- ğay 77a/06
b.- ğay-biz 100a/13, 88b/03
b.- ğaylar 120b/12, 75a/13
b.- ğınça 22b/05, 43a/12
- b.- ıp 108a/06, 38a/08, 56a/07, 56b/09,
64b/02, 84b/08, 87a/09
b.- kanda 43b/08
b.- mağ 108a/04, 84b/08
b.- mağ 102a/08, 78a/06
b.- mağımız 117a/04, 117a/06, 85a/02
b.- mağumuzğa 82b/04
- b.- mak 122a/01, 123a/05, 38b/11, 43b/07,
45a/12, 52a/06, 55a/13, 55b/02,
56b/12, 64b/08, 77b/02
b.- makdan 122a/01, 44b/02
- b.- makka 121a/02, 121a/12, 65a/05,
78b/04, 86b/02
b.- makları 56a/05
b.- maknı 34a/10, 39b/05, 65a/04
b.- marız 56a/13
- b.- mas 43b/03
b.- mas-biz 88b/02
b.- mayınça 44a/11
b.- sarız 56a/13
b.- sun 56b/12
b.- tı 38a/10, 55b/06, 60a/03, 77b/02
- b.- tılar 38b/05, 38b/11, 39b/05, 43b/07,
44a/07, 45a/11, 45b/01, 56b/04,
56b/06, 75b/01, 78a/06, 78a/10
b.- tuğ 38b/12, 44b/03
- barış** : barış
b.+ da 122a/13
- barıştur-** : barıştırmak
b.- ğay 103b/04
- barmak** : parmak
b.+ ların 14b/02
- baş-** : baskına uğratmak
b.- arlar 99b/02
b.- ğanıyızdan 32b/10
- b.- ıp 104b/05, 40b/02, 43b/09, 45a/13,
48a/02, 56b/11, 58b/11
- b.- kanda 36a/13
b.- kaylar 8a/11
b.- mağ 109b/13, 15a/06
b.- şa 42b/11
b.- şun 34a/11
b.- tı 29b/09, 43a/04, 43a/11
b.- tılar 36a/09
b.- tı 114b/06
b.- tılar 113b/08, 80b/09
- başın-** : **1.** zayıf görmek; kahretmek; **2.** bas-
mak; **3.** karşı çıkmak, isyan etmek.
b.- dılar 86a/01
b.- ğanı 86a/07
b.- ğanından 45a/03
b.- ıp 17a/11, 47b/03, 75a/03
b.- ırlar 86b/05
- baştur-** : bastırmak, üzerine yüklenmek
b.- dılar 116b/08
b.- ıp 93a/08
b.- mağ 113a/04
b.- salar 111b/08
- baş** : **1.** baş, kafa; **2.** başlangıç, ilk; **3.** lider,
komuta eden
b. 110a/13, 27b/10, 32a/05, 87a/12
b.+ dur 56b/08
b.+ ı 37b/05, 41b/10, 97a/05, 97a/09
b.+ ımız 5b/12
b.+ ın 108b/12, 109a/01, 120a/03,

69b/11, 96a/03, 96b/01, 97a/04
 b.+ ına 115a/10, 116b/08
 b.+ ında 14b/01, 86b/01
 b.+ ından 108b/06, 10a/01, 75a/01, 83b/09
 b.+ ını 111b/07, 96b/01, 99a/03
 b.+ ı 37a/03
 b.+ lar 114b/06
 b.+ ları 57b/04, 93a/12
 b.+ ların 14b/05, 33b/06, 40b/07, 76b/08, 79a/01
 b.+ larına 81a/01
 b.+ larından 110b/13
 b.+ larını 13a/07
 b.+ larını 13a/08
 b.+ sen 8b/12
baş bér- : başını vermek; **mec.** feda etmek
 b.- di 11b/09
 b.- genler 77a/01
 b.- ip 5b/10
 b.- ürler 80b/01
baş katılığ eyle- : karşı çıkmak, reddetmek
 b.- diler 120b/04
baş koy- : bir amaç uğruna canını feda etmek
 b.- dı 48b/04
baş köter- : başını kaldırmak
 b.- ip 17a/11
 b.- mesler 91b/6
başka : başka, diğer
 b. 124a/07, 124a/08, 91a/10, 92b/13
başla- : başlamak
 b.- dı 121a/12, 13a/01
 b.- dılar 59a/05
 b.- duğ 63b/03
 b.- ğıl 103b/11, 68a/12
 b.- ğuçı 47a/03
 b.- ğuçılar 33b/01
 b.- ğuçıların 17b/06
 b.- manjız 111a/05
 b.- p 13b/02, 28b/13, 29a/09, 50b/01, 68b/10, 72a/05, 84a/04, 87a/07, 8b/01, 8b/13
 b.- yalım 103b/10
 b.- yıp 88b/05
başlat- : başlatmak
 b.- ıp 108b/13, 16a/12, 68b/03, 8b/02

b.- tı 48b/04
başlığ : 1. başlık; 2. ordu kanadı
 b.+ ımını 32a/05
 b.+ ında 97a/06
bat- : 1. batmak; 2. (güneş, ay) batmak; 3. gömülmek
 b.- ar 100b/04
 b.- ıp 102a/06
 b.- masa 92b/01
 b.- tı 14b/04, 16a/03
 b.- tılar 69a/09
batarlık : baskı, zorlama
 b. 104a/13
batış : (güneş, ay) batışı/batması
 b.+ ı 43a/02, 50b/03
batı : batı
 b. 109a/13
bâtil : (Ar.) doğru ve sahih olmayan, gerçekle ilgisi bulunmayan şey.
 b. 109b/05, 17a/12
 B. 97b/07
 b.+ ğa 96a/12
 b.+ ları 72a/04
batırık : patrik, Ortodoks ve doğu kiliselerinin başı
 b.+ ları 93a/05, 94b/02, 96b/07, 99b/12
 b.+ nı 93a/06
 B.+ nı 93a/06
batır- : 1. batırmak; 2. bir şeyi suya daldırmak
 b.- dı 36b/05
 b.- dılar 114b/08
 b.- duğ 114b/07
bay : zengin, varlıklı
 b. 104a/11, 105a/07
 b.+ lar 79b/02
baylığ : zenginlik bkz. **baylık**
 b.+ ı 17b/01, 32b/07, 70a/03, 71b/06
 b.+ ıdur 53b/09
 b.+ ın 11a/10, 2a/04, 36b/08
 b.+ ını 105a/13
baylık : zenginlik bkz. **baylığ**
 b. 11a/11
 b.+ dur 25a/04
bâzâr : (Far.) pazar, pazar yeri
 b.+ larda 125a/04
 b.+ ların 45a/11
 b.+ larını 87a/08, 92b/08
bâzîrgân : (Far.) pazarcı, tüccar
 b.+ ları 87b/01

bedük : büyük

b.+ indendür 12a/01

beg : bey, reis, efendi, soylu, yönetici bkz. **bey**

b. 117a/09, 117b/03, 117b/09, 117b/10,
119a/08, 13a/11, 26a/07, 28a/10,
28a/12, 29a/08, 32a/06, 32a/09, 32a/10,
33b/10, 35b/03, 35b/04, 37a/09,
46b/11, 46b/12, 47a/01, 48a/07,
48a/11, 54b/13, 63b/09, 94a/07, 9a/10
b.+ dür 52b/10
b.+ e 119a/09

b.+ i 102a/10, 117b/02, 118b/11, 121a/13,
121b/10, 122b/06, 122b/11, 129b/08,
130a/02, 32a/03, 32a/13, 32b/01,
46b/08, 46b/10, 53b/07, 54b/05,
55a/04, 65a/12, 66b/09, 67a/13, 68a/02,
74b/10, 75a/09, 75b/08, 75b/10,
78a/11, 79a/04, 80b/08, 82a/06,
83b/13, 84a/05, 88b/04, 94a/06,
96a/04, 96a/07, 99b/13

b.+ im 28a/10

b.+ imiz 63b/09

b.+ imiz-sen 9b/08

b.+ im-sen 54b/13

b.+ in 44a/12, 80b/05

b.+ inden 111b/13, 93b/06, 93b/12

b.+ ine 113b/05, 123a/03, 129b/07,
129b/10, 74b/13, 78b/01, 79a/02,
83a/01, 88b/01, 93b/07

b.+ ini 100a/10

b.+ iniş 100a/09

b.+ iñe 100b/06

b.+ inş 10b/01, 10b/02, 117a/13, 119a/07,
46b/09, 65a/10, 97a/12

b.+ inşge 105a/08, 48a/03

b.+ ler 100a/09, 109a/04, 10a/13, 124a/09,
20a/07, 20b/13, 22a/08, 23b/03,
28b/04, 32a/13, 32b/01, 46b/10,
65a/09, 7a/09, 80b/05, 80b/10, 88b/04,
99b/12

b.+ lere 124a/02

b.+ lerge 19b/06, 47a/06

b.+ leri 117a/10, 124a/01, 51b/13, 76b/10,
99b/12

b.+ lerimniş 13a/11, 14b/07, 20a/08

b.+ lerinden 115a/13, 119a/06, 123a/07,
123a/08, 6b/10, 91b/07

b.+ lerine 88b/07, 99b/12

b.+ leriñ 18a/01

b.+ leriñiz 124a/08, 9a/12

b.+ leri-sen 29a/06, 39b/12

b.+ lermizniş 32a/02

b.+ lerni 28b/04, 80b/06

b.+ sen 35b/03

beglik : beylik, yöneticilik

b. 117b/02, 31b/11, 46b/09

b.+ e 117b/05

b.+ i 55a/03

b.+ in 117b/06, 15a/12

b.+ ini 10b/04, 117b/11, 32a/11, 55a/07

b.+ iniş 56a/06

bek : pek, kuvvetli

b. 71a/10

bekle- : 1. beklemek; 2. kilitlemek; 3. koru-
mak

b.- mege 77a/10

b.- mek 41a/09, 52b/02

b.- p 45a/10

bél : bel

b.+ in 2b/09

b.+ inden 1b/04

b.+ lerin 125a/07

bél bağla- : birinin huzurunda el bağlamak,
saygı göstermek

b.- p 5b/11

b.+ imiz b.- p 28b/10

belā : (Ar.) gam, keder, musibet

b. 106b/12, 121a/02, 121a/12, 56b/07,
57a/02, 57a/07, 79b/03, 79b/06,
79b/09, 99a/13

b.+ da 114b/07, 114b/08, 87b/05

b.+ da-biz 56a/11

b.+ ğa 59b/09, 69a/09

b.+ lar 56b/13, 85b/05

b.+ ları 129a/04

b.+ nı 68b/01

b.+ nıñ 104a/11, 46b/05

b.+ sı 32b/07

belgüli : belli, açık

b. 104a/07, 12b/01, 15b/06, 33a/03, 3a/09,
65a/09, 72b/13

belgüsiz : belirsiz, işaretli, alâmetsiz

b. 34a/02

beli : (Far.) evet

b. 79b/04, 93b/06

benizli : benizli

b. 119b/11

bêr- : vermek

- b. 13b/09
- b.- di 100b/13, 101a/01, 102b/06, 104a/11, 10b/04, 116b/06, 117b/11, 119a/13, 120a/06, 122a/10, 123a/05, 123a/06, 124b/01, 12b/03, 130a/06, 18a/04, 23b/10, 31b/11, 34b/06, 35b/10, 36a/07, 37a/11, 37b/04, 38a/08, 40a/07, 46b/09, 48a/02, 49b/06, 4a/11, 4b/07, 54b/01, 58b/08, 5a/02, 5a/06, 60b/07, 64a/04, 66b/04, 67a/06, 67a/12, 75a/05, 75b/06, 78b/01, 7b/04, 80b/07, 81a/02, 81a/03, 83a/01, 86b/06, 88a/04, 88b/04, 90a/06, 91a/05, 95b/07, 9a/08, 9b/13
- b.- di êrse 31a/04
- b.- diler 20a/05, 31b/06, 37a/13, 38b/13, 5b/08
- b.- dim 83a/11, 96b/13
- b.- dim-men 90b/10
- b.- diñ 24a/09, 6b/10
- b.- düm 108a/05, 108b/01, 6a/11
- b.- e 121a/12
- b.- elim 105a/08, 65b/13, 66a/01, 66a/02
- b.- elüm 64b/06
- b.- eyim 104a/01, 120b/03, 88a/07
- b.- gen 104a/13, 40b/13, 41b/01, 62a/07, 75a/11, 90b/01, 94b/03
- b.- gende 123b/11, 19b/12, 44b/11, 94b/05
- b.- genden 60b/03, 63b/12, 67a/03
- b.- genin 65a/03, 69a/11, 78b/10
- b.- genine 17b/05
- b.- geniñ 14a/04
- b.- geniñe 25a/11
- b.- geniñiz 84a/09, 90b/02
- b.- gey 112b/11, 121a/13, 127b/13, 16a/09, 63b/04, 77a/06, 78b/06, 90a/06, 94a/05, 95a/12
- b.- geyler 121a/07, 13a/09, 13b/08, 75a/13, 78a/09, 7a/07
- b.- gey-men 26b/10, 31b/01, 33a/01
- b.- gey-siz 106b/06, 106b/08, 38b/13
- b.- gil 101a/13, 113b/01, 120a/05, 126a/07, 13b/11, 13b/12, 17b/09, 18b/13, 20/01, 24a/05, 25b/13, 37b/10, 47a/12, 83a/01, 84a/03, 86b/07, 90a/05, 95b/08, 96b/12
- b.- giñçe 87a/07

b.- güçi 106a/04, 15a/02, 18b/04

b.- güçi êrdi 91a/07

b.- güçilerinden 117b/12

b.- güçi-sen 68a/12

b.- inñiz 124a/06, 39a/07, 63a/08

b.- ip 40a/12, 64a/03, 76a/02, 85a/01

b.- iptür 121b/06, 25a/09, 62a/11

b.- iptürler 56a/11

b.- iser 74a/11

b.- mege 120b/09, 121b/09, 123b/10, 127b/11, 12a/05, 27b/05, 29a/01, 29a/03, 29a/05, 51a/06, 76a/13, 96a/03

b.- megenni 121a/12

b.- megeyler 106b/13

b.- megin 100b/03, 106a/13

b.- meğine 67a/09

b.- mek 17b/03, 26a/04, 26b/04, 78b/04, 88a/07, 38b/05

b.- meñiz 113b/04, 48b/09

b.- mes 111a/10, 77a/01

b.- mes-biz 5a/10

b.- mese 66a/13

b.- mesler 106b/13

b.- mes-siz 9b/02

b.- meyin 107b/05, 31a/05

b.- meyinçe 11b/01

b.- miş 112b/07

b.- se 103b/08, 121a/07, 13a/03, 62a/08, 82b/07, 92a/03

b.- sek 13a/03

b.- seler 5b/05

b.- señ 123b/09

b.- señiz 59a/12, 64b/01, 64b/11

b.- sün 117a/08, 117b/06, 121a/03, 130a/13, 13b/01, 16b/05, 17a/03, 26b/08, 28b/02, 28b/03, 41b/04, 67a/12, 72a/03, 90b/04, 9a/01, 9b/10

b.- sünler 75b/08, 76a/07, 76a/08

b.- ür 106b/10, 107a/02, 108b/05, 111b/09, 115a/05, 119a/09, 12a/12, 12a/13, 27a/03, 35a/03, 35a/04, 3b/02, 60b/04, 67a/04, 7b/10, 88b/13, 8a/01, 8a/07, 90b/07

b.- ür êrdük 5a/08

b.- ür êrse 108b/03

b.- ür-biz 64b/09, 67a/01

b.- ürler 121b/12

b.- ür-men 38b/09

b.- ür-siz 64b/10

berâbere : (Far.) beraber, birlikte
b. 92a/13

bereket : (Ar.) bereket, bolluk
b. 16b/05, 28b/02, 28b/03, 3b/06, 41b/03,
46b/01, 82a/12
b.+ i 17a/02, 28a/09, 2b/07, 53b/01,
69b/03
b.+ ler 2b/06
b.+ lerine 61a/09

beri : sonra, -den beri
b. 100b/12
b.+ kiye 88a/12
b.+ rek 77b/10

berî : (Ar.) uzak, kurtulmuş
b. 87a/03
b.+ dür 87a/09

berîd : (Ar.) postacı, haberci
b.+ ni 119a/03

berîdî : (Ar.) bir haberci, bir postacı
b. 118b/11, 91a/05

bêril : verilme
b.- se 74a/09

berkin- : kuvvetlenmek, kuvvetlendirmek,
sağlamlaştırmak
b.- dik 86a/12
b.- elim 66a/04
b.- ip 85b/01, 86a/02

berkit- : sağlamlaştırmak
b.- genin 78b/10
b.- ti 124b/01
b.- tiler 127a/11, 48a/11

bes : (Far.) yeter, yetiştir, kâfi
b. 117b/07, 119a/10, 20a/12, 36b/10, 4a/11,
79b/06, 79b/09, 90a/12, 92b/03, 8b/09

beslen- : beslenmek, terbiye edilmek
b.- gendür 91a/12
b.- gen-siz 104b/12

bêş : beş
b. 102b/07, 130b/05, 42a/05, 70a/12,
94a/13
b.+ inçi 127a/03

bêş miñ : beş bin
b. 129a/13, 44b/07, 51a/05, 58a/05,
60a/06
b.+ e 56b/08
b.+ in 73b/02

bêş yüz : beş yüz
b. 33b/02, 33b/03, 33b/04, 51b/06, 79a/10,
87a/11

bêş yüz on bêş : beş yüz on beş
b.+ inçi 5a/03

bêş yüz yetmiş bir : beş yüz yetmiş bir
b.+ inçi 4b/13

bêş yüz yetmiş dört : beş yüz yetmiş
dört
b.+ inçi 5a/01

beşaret : (Ar.) müjde, muştu
b. 101a/02, 101a/03, 110a/10, 110b/03,
49a/09, 74a/10, 91a/05
b.+ dür 110b/02, 110b/07
b.+ ka 1b/06

bevc : (Ar.) büyüklük, heybet; bağırma, hay-
kıрма; **mec.** korkunç.
b. 104b/13

bey : bey, reis, efendi, yönetici bkz. **beg**
b.+ ge 66a/01, 80b/07

bez- : usanmak, bıkmak
b.- er 105b/10

beze- : bezemek, süslemek
b.- njiz 114b/02

bezek : süs
b.+ idür 61b/12

bezekli : süslü, bezeli
b. 55b/10, 61a/04, 61b/01, 61b/02, 62a/01,
76b/09

bezet- : süsletmek, bezetmek
b.- gen 4a/09

biç- : kılıçla kesmek, öldürmek
b.- er 3b/13

bid'at : (Ar.) İslâm dininde Hz. Muhammed
zamanında bulunmayıp sonradan ortaya
konan hüküm ve adet
b. 18b/10, 26b/09

bil- : bilmek
b. 96b/13
b.- di 109b/01, 126a/11, 45b/04,
54b/05, 7a/02
b.- dik 86a/13

b.- diler 11a/09, 44a/06, 57a/01, 59b/07,
87b/04, 88b/05, 92b/12
b.- dim 101a/12, 118b/05, 125b/03,
84a/11
b.- diñ 118b/04, 6a/04, 9a/02
b.- dük 105b/01, 106b/03, 72b/06,
88b/11
b.- düm 27a/08
b.- dürdi 12a/03
b.- esi 34b/13

- b.- geni 33a/05
 b.- genim 18a/01, 90a/05
 b.- geniş 13b/12, 52b/13
 b.- genişiz 23a/01
 b.- genler 18a/08
 b.- genlerge 120b/05, 95a/02
 b.- genni 19b/05, 75b/08
 b.- geniz 54a/10
 b.- geyler 121b/07
 b.- gil 108b/05, 17b/11, 19b/08, 25a/10, 25b/03, 68a/09
 b.- iñ 4b/10, 65b/11
 b.- iñen 76b/03
 b.- iñiz 106a/06, 11a/03, 11b/05, 35b/11, 39a/04, 81a/03
 b.- ip 3a/05, 45b/06
 b.- iptür-biz 95b/10
 b.- medi 109a/12, 65a/08, 65a/09
 b.- mediler 36a/08
 b.- medim 16b/10
 b.- mege 100a/06, 122a/02, 17b/12, 77a/01
 b.- megeniñiz 12a/03
 b.- megenni 19b/05
 b.- megey 22a/11
 b.- megey émes-biz 81b/07
 b.- megeyler 86b/01
 b.- mek 67b/13
 b.- men 25b/11, 71b/04, 88a/12
 b.- mes 4b/03, 65a/04, 89a/09, 96a/12
 b.- mes-men 19a/06
 b.- meyin 117a/01, 126a/04, 34a/01
 b.- meyindür-men 104a/01
 b.- mez 41b/12
 b.- miş 120b/06, 84b/01
 b.- se 19a/04, 68a/10
 b.- sem 37b/06
 b.- sün 35a/11, 58b/09
 b.- ür 105a/12, 105b/13, 110a/11, 30a/05, 42a/06, 53b/10, 67b/04, 81a/06, 83a/09, 83a/10, 83b/08, 92b/04
 b.- ür érdi 42a/02
 b.- ür érdim 118b/03
 b.- ür érdük 23a/05, 53a/05
 b.- ür érseñiz 92b/02
 b.- ür mü sen 74a/05, 92a/11
 b.- ür-biz 105a/13, 16b/06, 20a/04, 43b/02, 60b/05, 8b/05
 b.- ürlér 97b/08, 9b/01
 b.- ürlér érdiler 43a/10
 b.- ür-men 108a/08, 27b/07, 29b/04, 33a/02, 37b/09, 47a/01, 54a/01, 79b/10, 92a/11, 92b/05
 b.- ür-sen 103b/12, 103b/13, 124b/08, 126a/12, 23a/07, 32a/04, 47a/11, 94b/03
 b.- ür-siz 111a/09, 53b/11, 81a/02
bildir- : bildirmek, tanıtmak bkz. **bildür-**
 b.- iñiz 124a/08, 62b/13, 79b/03
 b.- ip 87b/10
bildür- : bildirmek, tanıtmak bkz. **bildir-**
 b. 50b/12, 52b/07
 b.- di 100b/01, 100b/10, 107a/11, 108a/01, 118b/03, 120a/13, 120b/01, 121a/05, 124b/06, 22b/08, 24a/01, 24b/12, 26a/08, 29b/10, 2a/03, 33b/03, 35a/02, 35b/09, 37a/05, 37b/11, 39b/06, 48a/03, 4b/12, 58b/06, 5a/03, 5a/04, 5a/05, 65a/02, 67b/05, 75b/05, 78a/11, 82b/13, 84b/10, 97b/01
 b.- diler 107a/10, 22b/12, 23b/04, 24b/13, 25b/08, 25b/10, 29a/11, 29b/02, 29b/07, 29b/08, 29b/12, 30a/04, 46b/03, 47a/13, 53a/12, 54a/06, 56b/07, 56b/09, 81a/04, 83a/05, 99b/13
 b.- dük 107a/07, 56a/11
 b.- düm 108b/01, 10b/02, 127b/02, 28b/01, 46b/08, 81a/06, 83a/07, 93b/11, 96b/04
 b.- düñ 18a/05, 81a/10
 b.- elim 89b/07
 b.- eyim 105b/06
 b.- gen 30a/10
 b.- gende 102b/10, 106b/03, 62b/02
 b.- genden 111a/02
 b.- genimde 79a/02
 b.- gey-biz 46a/10
 b.- geyler 18a/09, 80a/12
 b.- gey-men 81a/08
 b.- gey-siz 81a/07
 b.- gil 100b/03, 109a/12, 10a/11, 121a/08, 14a/04, 24a/13, 52b/08, 52b/09, 57a/12, 58a/11, 63a/02, 82a/03, 83a/02, 86a/02, 86b/03, 86b/07, 94b/11, 97a/10, 97a/11
 b.- iñiz 62b/06
 b.- medi 54b/12
 b.- mediler 53b/04
 b.- mege 124b/10, 53b/02, 53b/03
 b.- megidür 14b/06

- b.- megil 101b/08
b.- mek 12a/02, 15b/11, 1b/03, 1b/04, 1b/05
b.- mekdür 18a/12, 7a/02
b.- mekni 23a/01, 37b/13, 39b/08
b.- mes-sen 55a/01
b.- seş 93b/06
b.- sün 19a/09, 61b/05, 75b/09
b.- üptürler 103b/13
b.- ür 22a/13, 66b/08, 87b/04
b.- ür-men 129b/10, 34a/09, 37b/11, 47a/12, 50a/01, 74b/13, 78b/01, 93b/07
b.- ür-sen 94b/02
b.- ür-siz 109b/11
- bile** : ile, birlikte bkz. **birle**
b. 107a/02, 107b/01, 108b/07, 109b/03, 10a/08, 112a/09, 14a/12, 15b/08, 16b/03, 50a/03
b.+ sine 102b/03
- bilenge** : seninle, sizinle.
b. 53a/02
- bilig** : bilgi, ilim
b. 108a/10, 32a/05, 37b/13, 4b/02, 4b/08
b.+ den 3a/01
b.+ i 83b/07, 84a/10
b.+ im 67b/09
b.+ in 21a/05
b.+ leri 76a/09
b.+ niş 39b/08
- biligli** : bilgili, ilimli
b. 3a/10, 51a/09, 68b/07
b.+ sen 62b/03
- biligsizlik** : bilgisizlik, ilimsizlik
b.+ lerinden 86a/08
- bilin-** : bilinmek bkz. **bilün-**
b.- di 116b/11, 2b/01, 4a/11, 4b/01
b.- diş 26a/06
b.- megini 109b/05
- bilün-** : bilinmek bkz. **bilün-**
b.- ür-men 103a/06
- bir** : bir (sayı)
b. 100a/04, 100a/08, 100a/12, 102a/01, 102a/03, 103b/02, 105b/07, 105b/08, 105b/11, 106a/08, 106b/08, 107a/08, 107a/10, 107b/07, 107b/10, 107b/11, 107b/12, 108a/08, 108a/11, 108b/11, 108b/12, 109a/10, 109a/13, 109b/02, 109b/08, 10b/06, 10b/11, 110a/07, 110b/02, 110b/09, 110b/10, 110b/12, 111a/05, 112a/01, 112a/08, 112b/05, 112b/12, 114a/04, 115a/03, 115a/06, 115b/06, 115b/08, 115b/09, 116b/05, 116b/07, 117a/11, 118a/04, 118a/05, 118a/06, 118a/10, 118b/03, 118b/04, 118b/09, 118b/12, 119a/02, 119a/03, 119a/04, 119a/06, 119b/03, 119b/10, 119b/11, 119b/12, 11b/05, 120a/08, 120b/05, 120b/09, 120b/13, 121a/01, 121a/12, 122a/03, 122a/04, 122b/02, 122b/03, 122b/09, 123a/04, 123a/06, 123a/11, 123a/12, 124a/13, 124b/10, 125a/08, 125a/11, 125b/04, 125b/05, 125b/13, 126b/03, 126b/05, 127b/08, 129a/06, 129a/07, 129a/08, 130a/10, 13a/05, 13a/07, 13a/11, 14a/10, 14b/01, 14b/04, 16a/02, 16a/04, 16a/07, 17a/04, 17b/13, 18a/13, 18b/11, 19a/01, 19b/02, 19b/11, 1b/01, 20a/07, 20a/13, 20b/01, 21a/03, 21a/07, 22a/03, 22b/06, 22b/13, 23a/07, 23a/10, 24b/12, 25a/10, 25a/11, 25b/02, 27a/03, 27b/12, 28b/13, 29a/02, 29a/03, 29a/08, 29b/04, 2a/07, 2a/13, 30a/01, 30b/12, 31a/12, 31b/01, 33a/08, 33a/12, 33b/04, 33b/06, 34a/05, 34b/10, 35a/09, 35b/13, 36a/09, 36a/10, 36b/05, 37a/01, 37a/02, 37b/07, 37b/08, 37b/12, 38b/03, 39a/08, 39a/10, 39a/12, 39a/13, 39b/01, 39b/05, 40a/04, 40b/05, 41a/13, 41b/09, 41b/10, 42a/01, 42a/08, 42b/07, 42b/08, 42b/09, 44a/01, 44a/07, 44a/08, 44a/11, 44b/03, 44b/10, 45a/06, 45a/13, 45b/12, 46a/04, 46a/05, 46a/13, 46b/03, 46b/04, 47a/13, 47b/02, 48a/01, 48a/09, 48b/05, 49b/01, 49b/04, 50b/02, 50b/04, 50b/10, 50b/11, 53a/03, 54b/01, 54b/07, 55b/08, 55b/09, 55b/13, 56a/08, 59b/01, 5b/03, 5b/05, 60a/05, 60a/13, 60b/11, 61a/06, 62a/06, 62b/04, 62b/10, 62b/11, 63b/03, 63b/09, 63b/11, 64a/08, 64b/02, 64b/04, 65a/03, 65a/05, 65a/07, 65a/11, 65b/02, 65b/12, 65b/13, 66a/07, 66a/08, 66b/10,

- 67a/01, 67a/12, 68b/10, 68b/13, 69a/02, 69a/13, 69b/01, 69b/02, 6a/02, 6a/05, 6a/06, 6a/07, 6a/10, 6a/12, 6b/01, 70a/12, 70b/07, 70b/09, 71a/07, 71b/07, 71b/09, 71b/11, 72a/13, 72b/01, 72b/02, 72b/03, 72b/04, 72b/12, 73a/01, 73a/12, 74a/01, 74a/12, 74b/02, 74b/03, 74b/04, 75a/05, 75b/04, 75b/07, 75b/08, 76a/06, 76a/11, 76b/02, 77a/09, 77b/06, 77b/08, 77b/09, 77b/10, 78a/07, 78a/08, 79a/04, 79a/08, 79a/09, 79b/03, 79b/06, 7a/06, 7a/10, 7b/03, 7b/07, 81a/06, 81a/10, 81b/11, 82a/09, 82a/11, 83a/09, 83b/09, 83b/10, 83b/12, 83b/13, 84a/01, 84b/07, 84b/10, 85a/10, 85a/11, 86a/10, 86b/11, 87a/03, 87b/02, 87b/07, 88a/10, 88b/01, 89a/06, 89b/01, 89b/08, 89b/09, 89b/11, 8a/10, 8a/11, 8b/03, 8b/06, 8b/08, 90a/07, 90b/12, 91a/02, 91a/04, 91a/08, 91b/04, 91b/05, 92a/04, 92a/05, 92b/10, 93a/06, 93a/09, 93a/10, 93b/05, 94a/01, 94a/02, 94a/07, 96a/10, 96a/13, 97a/07, 98a/01, 98a/03, 98a/04, 98a/12, 98a/13, 98b/01, 98b/02, 98b/03, 99a/09, 99b/06, 99b/09, 99b/11, 99b/13, 9a/10
b.+ dür 106a/03, 7a/07
b.+ er 124a/01
b.+ i 120a/02, 123a/07, 17b/07, 32a/02, 33b/02, 43b/11, 79b/08, 37b/09, 70b/01, 75b/04, 78b/01
b.+ imiz 103b/03, 104a/05, 104a/06, 66a/04
b.+ imizden 63b/12
b.+ imizge 101b/10
b.+ in 11a/10, 62b/11, 63a/09, 64b/11, 70b/09, 70b/10, 74a/04, 77b/12, 98a/03
b.+ inden 96a/04
b.+ ine 25a/11, 61a/02
b.+ ini 100b/03
b.+ iniş 103a/11, 110b/12, 53b/13, 81b/03
b.+ inşiz 105a/07, 117b/08, 67a/01, 72a/03, 98b/03
b.+ inşizge 124a/07
b.+ inşiz-men 33a/09, 81a/08
b.+ i-sen 14b/07
b.+ isi 115b/07, 122b/04, 16a/04, 16a/05, 40b/05, 44b/10, 51b/11, 86b/12, 89b/01, 89b/02, 99a/09
b.+ isiniş 99b/04
b.+ niş 17b/07
bir yarı : biraz
b. 84a/01, 89b/06
biraz : biraz bkz. **birez**
b. 100b/05, 104a/10, 109a/09, 40a/09, 83a/08, 83b/09
b.+ dan 100b/10, 126a/10, 53b/04, 60a/09, 91a/04
b.+ ınış 29b/09
b.+ umuz 17a/06
birbir : birbirini
b. 128b/13, 69b/13, 70a/06
birez : biraz bkz. **biraz**
b. 49b/03
birge : birlikte, beraber
b. 102b/01, 102b/10, 107a/10, 119b/01, 122a/03, 14a/10, 16a/04, 18b/07, 19a/11, 20b/05, 28b/03, 33a/06, 33b/11, 37a/07, 42a/08, 43a/08, 44b/05, 54b/02, 58b/05, 89a/08, 89b/01
b.+ lerinde 38b/01
b.+ lerine 15a/07, 15a/09, 20b/10, 37a/04, 58b/01, 69b/05, 70a/12, 87b/01, 93b/08, 96b/08
b.+ mizge 107b/05
b.+ sindeki 34b/04, 39b/12, 44b/13, 84a/05, 85a/05, 93a/02
b.+ sine 102b/01, 102b/06, 107a/05, 108b/13, 109a/08, 123a/04, 128b/06, 12b/02, 12b/07, 16a/07, 20a/12, 20b/01, 25b/11, 26a/09, 28b/12, 30b/12, 32b/01, 33b/04, 35a/08, 38a/02, 38a/03, 39b/01, 43a/02, 43a/07, 45a/07, 45b/10, 49b/02, 72a/01, 72a/10, 72a/13, 73b/05, 80b/06, 93a/04
birgeme : beraberimde, arımdan
b. 71b/03, 102b/02, 102b/03
birgeñde : beraberinde (seninle).
b. 39b/11
b.+ ki 95a/02
biribir : birbiri, beraber bkz. **biribiri**
b. 116a/11, 116b/02, 127a/04, 128b/08, 129a/04, 47b/10, 69a/06, 72b/10, 43b/13

- b.+ ge 71a/08
 b.+ imiz 76b/03
 b.+ imizden 66a/03
 b.+ imizge 110b/03, 72b/06
 b.+ imizni 115b/09
 b.+ in 116b/08, 99a/11
 b.+ ine 120a/02, 125a/08, 29b/07, 62b/02, 86a/10, 96a/11
 b.+ iniz 7b/04
 b.+ inizden 73a/10
 b.+ inizge 72a/03

biribiri : birbiri, beraber bkz. **biribir**

- b. 114b/13, 54a/08
 b.+ nden 52a/03

birle : ile, birlikte bkz. **bile**

- b. 100a/04, 100a/05, 101a/02, 101b/04, 101b/06, 101b/07, 101b/08, 101b/09, 101b/11, 101b/13, 102a/07, 102b/04, 102b/09, 102b/11, 102b/12, 102b/13, 103a/06, 103a/07, 103b/01, 103b/02, 103b/13, 104a/04, 104a/09, 104b/02, 104b/03, 104b/05, 104b/06, 104b/10, 104b/12, 105a/05, 105a/06, 105a/07, 105b/03, 105b/05, 105b/12, 106a/06, 106a/08, 106a/10, 106a/11, 106a/13, 106b/08, 107a/01, 107a/03, 107a/08, 107a/09, 107a/11, 107a/12, 107a/13, 107b/09, 107b/13, 108a/03, 108a/06, 108a/12, 109b/03, 109b/04, 109b/08, 109b/13, 10a/05, 10a/06, 10a/07, 10a/09, 10a/11, 10b/01, 10b/07, 10b/09, 110b/02, 110b/05, 111a/05, 111a/06, 111a/10, 111a/11, 111b/01, 111b/03, 111b/11, 112a/04, 112a/05, 112b/01, 112b/02, 112b/08, 112b/09, 112b/12, 113a/05, 113a/11, 113b/12, 114a/01, 114a/02, 114b/11, 115a/04, 115a/07, 115a/08, 115a/11, 115b/04, 115b/08, 116a/03, 116a/09, 116a/11, 116b/05, 116b/11, 116b/12, 117a/12, 117b/01, 117b/04, 118a/01, 118a/04, 118a/06, 118a/07, 118b/11, 118b/12, 119a/02, 119a/05, 119a/10, 119b/02, 119b/04, 119b/05, 119b/08, 119b/09, 119b/12, 11a/04, 11a/12, 11a/13, 11b/01, 11b/03, 11b/10, 120a/02, 120a/08, 120a/09, 120b/01, 120b/09, 120b/12, 120b/13, 121a/01, 121a/06, 121a/11, 121b/09, 121b/12, 122a/04,

- 122a/05, 122a/08, 122a/09, 122a/11, 122b/02, 122b/13, 124a/02, 124a/04, 124a/09, 124b/07, 125a/06, 125a/07, 125b/03, 125b/10, 126a/02, 126a/03, 126a/11, 126a/13, 126b/01, 126b/02, 126b/11, 127b/11, 128a/03, 128a/11, 128b/01, 128b/04, 128b/07, 129a/02, 129a/07, 129a/08, 129a/09, 129a/12, 129b/02, 129b/03, 129b/13, 12a/02, 12a/03, 12a/07, 12a/10, 12a/12, 12b/01, 12b/11, 12b/12, 130b/05, 13a/08, 13a/09, 13a/10, 13a/12, 13b/01, 13b/08, 13b/10, 14a/10, 14a/11, 14b/09, 15a/01, 15a/02, 15a/03, 15a/08, 15a/10, 15a/11, 15a/13, 15b/04, 15b/07, 15b/08, 16a/02, 16a/05, 16a/06, 16a/07, 16a/10, 16a/11, 16a/13, 16b/03, 16b/13, 17a/04, 17a/07, 17a/09, 17a/10, 17a/13, 17b/03, 17b/12, 17b/13, 18a/01, 18a/13, 18b/01, 18b/07, 18b/09, 18b/11, 19a/07, 19b/05, 1b/02, 1b/07, 1b/09, 20/01, 20a/03, 20a/04, 20a/05, 20a/11, 20b/01, 20b/03, 20b/11, 20b/12, 21a/05, 21a/07, 21a/10, 21b/04, 21b/05, 21b/08, 21b/10, 21b/11, 22a/02, 22a/04, 22a/06, 22b/05, 23a/11, 23a/13, 23b/03, 23b/06, 23b/09, 23b/10, 23b/11, 23b/13, 24a/02, 24a/03, 24a/04, 24a/07, 24a/12, 24b/01, 24b/02, 24b/04, 24b/06, 25a/02, 25a/03, 25a/04, 25a/09, 25a/13, 25b/04, 25b/06, 25b/07, 26a/04, 26a/05, 26a/09, 26a/10, 26a/11, 26b/07, 26b/11, 27a/01, 27a/02, 27a/04, 27a/08, 27a/10, 27a/12, 27a/13, 27b/02, 27b/11, 28a/03, 28a/10, 28a/11, 28a/13, 29a/04, 29b/08, 29b/11, 29b/12, 2b/05, 2b/07, 2b/11, 30a/02, 30a/09, 30a/10, 30a/11, 30a/12, 30b/03, 30b/04, 30b/10, 30b/11, 31a/01, 31a/10, 31a/12, 31b/03, 31b/08, 31b/10, 31b/13, 32a/01, 32a/05, 32a/11, 32b/03, 32b/11, 32b/12, 33a/01, 33a/03, 33a/04, 33a/12, 33a/13, 33b/02, 33b/03, 33b/08, 33b/13, 34a/04, 34a/11, 34b/04, 35a/05, 35a/11, 35a/13, 35b/01, 35b/10, 36a/01, 36a/07, 36a/09, 36a/10, 36b/04, 37a/01, 37a/06, 37b/07, 37b/12, 37b/13, 38a/10, 38a/11, 38a/13,

38b/03, 38b/04, 38b/05, 38b/08,
 38b/12, 39a/11, 39b/02, 39b/03,
 39b/04, 39b/08, 39b/10, 39b/12, 3a/12,
 3b/06, 40b/01, 40b/02, 40b/05, 40b/06,
 40b/09, 40b/11, 40b/12, 41a/03,
 41a/04, 41b/04, 41b/10, 42a/09, 42a/10,
 42b/01, 42b/07, 42b/09, 43a/05,
 43a/06, 43b/03, 43b/07, 43b/12,
 44a/02, 44a/04, 44a/05, 44a/07, 44a/09,
 44a/11, 44a/12, 44b/01, 44b/02,
 44b/03, 44b/07, 45a/05, 45a/06,
 45a/11, 45a/12, 45a/13, 45b/05, 46a/02,
 46a/05, 46a/06, 46b/04, 46b/06,
 46b/07, 46b/08, 47a/11, 47a/13,
 47b/03, 47b/05, 47b/06, 47b/07,
 47b/09, 47b/10, 47b/12, 48a/01,
 48a/04, 48a/06, 48a/07, 48a/10, 48a/13,
 49a/03, 49a/07, 49b/01, 49b/04, 4a/07,
 4a/09, 4b/08, 50a/01, 50a/02, 50a/03,
 50a/04, 50a/10, 50a/12, 50b/05,
 50b/11, 50b/12, 51a/02, 51a/03,
 51a/04, 51a/07, 51b/02, 52a/05, 52a/13,
 52b/01, 52b/02, 52b/11, 53a/02,
 53a/10, 53a/13, 53b/01, 53b/05,
 54a/01, 54a/04, 54b/01, 54b/09,
 55a/11, 55a/12, 55b/05, 55b/06,
 55b/07, 55b/10, 55b/13, 56a/13,
 56b/04, 56b/06, 56b/09, 56b/10,
 56b/12, 57a/03, 57b/01, 57b/08,
 57b/11, 58a/01, 58a/03, 58a/05,
 58b/09, 58b/10, 59a/01, 59a/05,
 59a/10, 59b/02, 59b/03, 59b/09, 5a/08,
 5a/10, 5b/03, 5b/09, 60a/03, 60a/05,
 60a/06, 60a/07, 60a/08, 60a/11, 60a/13,
 60b/02, 61a/01, 61a/04, 61a/06, 61a/07,
 61a/09, 61a/12, 61b/02, 61b/07,
 61b/08, 61b/12, 62a/03, 62a/04,
 62a/07, 62a/09, 62a/12, 62a/13, 62b/05,
 62b/06, 62b/13, 63a/01, 63a/08,
 63a/11, 63b/01, 63b/04, 63b/09,
 64a/02, 64a/04, 64a/07, 64a/11, 64a/13,
 64b/01, 64b/02, 64b/03, 64b/08,
 65a/01, 65a/04, 65b/07, 65b/08,
 65b/11, 65b/13, 66a/02, 66a/04,
 66a/09, 66a/13, 66b/03, 66b/06,
 67a/01, 67a/04, 67a/11, 67a/13, 67b/04,
 67b/06, 67b/08, 68a/02, 68a/05,
 68a/06, 68a/10, 68b/01, 68b/03,
 68b/04, 68b/08, 68b/11, 68b/12,

69a/02, 69a/03, 69a/07, 69b/01,
 69b/05, 69b/06, 69b/08, 69b/11, 6a/01,
 6a/05, 6a/06, 6a/10, 6b/02, 6b/09,
 6b/13, 70a/01, 70a/03, 70a/04, 70a/05,
 70a/06, 70a/08, 70a/09, 70a/10, 70b/03,
 70b/04, 70b/06, 71a/01, 71a/02, 71a/11,
 71b/01, 71b/06, 71b/07, 71b/08,
 71b/10, 72a/12, 72b/03, 72b/07,
 72b/09, 73a/01, 73a/02, 73a/03, 73a/04,
 73a/10, 74a/05, 74a/07, 74a/10, 74b/03,
 75a/01, 75a/04, 75a/06, 75b/03, 76a/06,
 76b/04, 76b/12, 77a/02, 77a/10, 77a/11,
 77b/02, 77b/04, 77b/05, 77b/07,
 77b/13, 78a/07, 78b/03, 78b/07,
 78b/10, 78b/13, 79a/04, 79a/06,
 79a/10, 79a/12, 79b/05, 79b/06,
 79b/09, 79b/12, 7a/01, 7a/06, 7a/07,
 7b/01, 7b/04, 7b/10, 80a/09, 80b/05,
 80b/06, 80b/10, 81a/03, 81a/13,
 81b/08, 81b/09, 81b/13, 83b/04,
 83b/07, 84a/01, 84a/02, 84a/06, 84a/08,
 84a/10, 84a/12, 84b/01, 84b/06,
 84b/08, 84b/09, 84b/10, 84b/12,
 85a/05, 85a/06, 85b/09, 85b/11,
 85b/12, 85b/13, 86b/03, 86b/05,
 86b/07, 86b/08, 86b/09, 86b/11,
 87a/04, 87a/05, 87a/07, 87a/09, 87a/11,
 87b/03, 87b/07, 87b/08, 87b/09,
 87b/10, 87b/12, 88a/04, 88a/05,
 88a/07, 88a/10, 88a/12, 88a/13, 88b/08,
 88b/12, 88b/13, 89a/02, 89a/03,
 89a/08, 89b/02, 89b/04, 89b/10, 8a/01,
 8a/05, 8a/12, 8b/03, 8b/07, 8b/08,
 8b/10, 90a/01, 90a/03, 90a/05, 90b/02,
 90b/06, 90b/11, 91a/06, 91b/05,
 91b/07, 92a/09, 92a/10, 93a/01,
 93a/02, 93a/04, 93a/08, 93a/11, 93a/13,
 93b/03, 93b/09, 93b/11, 94a/02,
 94a/05, 94b/01, 94b/02, 94b/04,
 94b/05, 94b/10, 95a/03, 95a/05,
 95b/02, 95b/03, 95b/08, 95b/09,
 95b/12, 95b/13, 96a/01, 96b/09,
 96b/12, 97a/01, 97b/04, 97b/06,
 97b/13, 98a/07, 98a/10, 98b/01,
 98b/09, 99a/02, 99a/03, 9a/01, 9a/04,
 9a/08, 9a/11, 9a/12, 9b/09, 9b/11
 b.+ dür 19b/05, 23a/12, 24a/05, 68a/09,
 70a/02, 94b/09, 97b/07, 97b/08, 9a/13

birlik : birlik, bir olma

- b.+ in 1b/03, 1b/05, 87b/10
b.+ ine 16a/12, 38b/02, 48b/10, 63a/04, 66a/11

bisât : (Ar.) halı, kilim, minder gibi yere yayılan yaygı.

- b. 65a/13
b.+ ım 65b/04
b.+ la 61a/04
b.+ larının 61b/06

bit - bitmek

- b.- er 106a/01

bit : bit (hayvan)

- b. 126a/02

bitig : yazı, kitap, mektup, belge

- b. 10b/11, 11b/10, 121a/08, 121b/03, 130a/09, 130b/02, 24a/12, 34b/01, 37a/10, 39a/08, 42b/12, 48a/07, 4b/02, 4b/08, 52a/12, 52b/03, 53a/02, 53a/03, 54b/04, 60a/04, 64b/07, 66a/03, 66a/06, 67b/04, 67b/05, 67b/08, 75b/01, 75b/12, 76b/01, 78b/08, 78b/13, 79a/04, 79a/06, 82b/13, 83a/04, 83a/09, 85b/11, 88a/12, 88b/09, 88b/10, 89a/02, 91b/11
b.+ i 127b/09, 22a/02, 30a/07, 32b/07, 42b/13, 54a/12, 57b/05, 63b/09, 66b/08, 76b/02, 84a/04, 94a/03, 95b/13
b.+ idür 43a/01
b.+ im 11a/01, 11b/05, 38a/05, 39a/06, 39b/09, 68a/06, 79a/05, 88a/06
b.+ imden 84a/13
b.+ imiz 63a/01, 63b/01
b.+ imizde 101a/06, 63b/01
b.+ imizni 53a/13
b.+ imni 11b/04, 95a/11, 84a/02
b.+ in 120b/03, 121a/13, 121b/01, 123a/05, 12a/02, 24b/01, 39a/02, 40a/05, 41b/03, 48a/02, 50b/05, 53b/01, 55b/02, 68b/02, 77b/02, 78a/07, 78b/05, 84b/08, 87a/01, 88a/07, 94a/09
b.+ inde 108a/01, 37a/08, 41a/02, 41a/09
b.+ indeki 96a/02
b.+ inden 5a/05
b.+ ini 129b/07, 16a/09, 35a/11, 35b/03, 41b/03, 52b/06, 67a/09, 67b/05, 86b/06, 87a/02, 88a/10, 88a/11, 88b/07, 89a/01, 93b/06, 95b/13

- b.+ ini 68a/01

- b.+ in 130a/03, 23a/02, 23b/07, 32b/08, 38a/01, 68a/04, 78b/09, 86a/06, 94b/01
b.+ in 53b/10, 54a/10, 64a/07
b.+ in 64a/13
b.+ in 54a/08, 54a/11
b.+ leri 14a/11
b.+ lerin 112a/07, 34a/10, 50a/02
b.+ lerinin 53b/04, 53b/06
b.+ leri 47a/10

- b.+ ni 108a/01, 10b/13, 11b/03, 11b/09, 120b/04, 121a/04, 121a/08, 121b/04, 130a/11, 22b/08, 23a/13, 24a/03, 29b/10, 34b/02, 39b/13, 40b/08, 41a/06, 41b/02, 46b/11, 47a/06, 47a/12, 48a/08, 49b/11, 50a/10, 50a/11, 52b/04, 54b/04, 57a/06, 57a/13, 57b/06, 67a/12, 67b/02, 74b/09, 75b/05, 78a/10, 83a/01, 83a/10, 83a/13, 87b/06, 94a/04, 94a/13, 95b/07
b.+ ni 4b/11

bitigleş - mektuplaşmak

- b.- tiler 87b/03

bitiş : bitiş, bitme

- b. 75a/10
b.+ lerin 68a/13

bitür - bitirmek, sona erdirmek

- b.- gence 75a/10
b.- gil 68a/13
b.- ür 66b/12
b.- ür-siz 60a/12

biz : biz (zamid)

- b. 100a/06, 100a/07, 103a/13, 103b/10, 104b/13, 105b/07, 106b/03, 106b/04, 107a/04, 110b/01, 114b/07, 114b/10, 114b/12, 117a/04, 117a/06, 124a/02, 129b/12, 14a/10, 14a/12, 20a/03, 23a/05, 24a/07, 25a/07, 27b/09, 31a/02, 31a/03, 31a/06, 31a/10, 31b/05, 31b/06, 34a/01, 36b/13, 37b/02, 39b/07, 44a/08, 45a/04, 45a/07, 50a/03, 5a/08, 5a/11, 60b/08, 62b/13, 63a/06, 63a/08, 64a/02, 64a/07, 64b/01, 64b/09, 64b/12, 65a/04, 65b/06, 6b/04, 72b/09, 74b/03, 74b/04, 75a/03, 76a/11, 76b/03, 78a/04, 78b/04, 79b/05, 79b/07, 79b/09, 80a/01, 81b/12, 82a/07, 82b/04, 84b/01, 85a/09, 86a/07, 88b/11, 90a/01, 90a/02, 91a/02,

- 91a/03, 95b/01, 95b/04, 95b/10,
97b/04, 99b/05, 9b/07
b.+ den 100a/05, 105a/02, 105a/04,
107a/03, 107a/13, 112a/12, 113b/01,
116a/02, 20a/04,
23b/04, 31a/06, 34a/10, 37b/06, 44a/11,
45a/10, 59a/09, 63a/06, 63a/12, 63b/03,
63b/09, 63b/11, 63b/12, 65a/05,
67a/10, 68a/08, 70a/09, 75b/13, 76a/10,
83a/06, 84b/07, 90a/02
b.+ e 41b/12
b.+ ge 100a/12, 101a/01, 101a/02, 101a/03,
101b/07, 101b/08, 103a/01, 103a/04,
104a/05,
104a/11, 104a/13, 104b/03, 106a/02,
106a/03, 106a/04, 106b/04, 106b/09,
106b/13, 107a/06, 108b/03, 109a/06,
109a/07, 109b/09, 109b/11, 110a/13,
113b/02, 114b/09, 115a/02, 115a/09,
115b/06, 115b/07, 119a/06, 120b/08,
121a/03, 122a/10, 122a/11, 123b/09,
130a/13, 13b/02, 13b/05, 14a/02,
14b/01, 14b/04, 19a/08, 20b/04,
22a/04, 23b/03, 23b/04, 23b/05,
24a/01, 24a/06, 24a/08, 26b/09,
27b/08, 28b/02, 29a/08, 30a/03,
31a/04, 33b/02, 33b/07, 33b/13,
34a/01, 34a/10, 35a/02, 35b/10,
36a/12, 38b/04, 38b/13, 39a/05,
40b/12, 40b/13, 41a/05, 41b/01,
43b/02, 43b/05, 44b/06, 44b/07,
45a/04, 45a/08, 45a/11, 45a/12, 46a/11,
46b/06, 46b/07, 47a/13, 47b/01,
48a/07, 4b/12, 50a/05, 53a/11, 53b/02,
56a/10, 56a/11, 57b/01, 57b/02,
59a/05, 59a/06, 59a/09, 5a/02, 5a/03,
5a/04, 5a/05, 5a/06, 60b/03, 60b/06,
60b/08, 60b/11, 61a/10, 61b/13,
62a/06, 62b/07, 62b/09, 62b/13,
63a/07, 63a/08, 63a/10, 63a/13, 63b/01,
63b/03, 63b/09, 63b/12, 64b/10,
64b/11, 65a/03, 65a/06, 66a/05, 66a/10,
66b/02, 67a/06, 67a/08, 68a/07, 69b/03,
6b/05, 72a/12, 72b/07, 74b/02, 75a/01,
75a/02, 75b/07, 75b/09, 75b/13,
76a/01, 76a/07, 76a/08, 78b/05,
78b/09, 78b/10, 79a/09, 79b/08,
79b/11, 80a/03, 81a/10, 81b/13,
82a/03, 82b/03, 82b/07, 82b/10,
82b/11, 83b/09, 84a/02, 84b/09,
85a/09, 85b/06, 85b/12, 86a/04,
86b/06, 87a/04, 87a/08, 87b/10,
88a/04, 88b/01, 88b/10, 88b/12,
89a/11, 89b/07, 8b/09, 90b/12, 90b/13,
91a/01, 91a/03, 91a/04, 91b/01,
93b/08, 93b/12, 93b/13, 94b/03,
98b/05, 99a/07, 99b/06, 99b/07
b.+ i 87b/09
b.+ im 100a/12, 101a/05, 101b/09, 102b/13,
104b/06, 105b/03, 107a/04, 107b/06,
107b/10, 108a/05, 114b/11, 11a/07,
122b/11, 130a/13, 14a/04, 23b/01,
23b/03, 27b/08, 30a/12, 35a/10,
38b/03, 39a/04, 45a/11, 50b/12,
56a/08, 56a/10, 59a/10, 60b/02, 61a/10,
61b/07, 62b/09, 62b/13, 63a/05,
63b/08, 64a/13, 72a/12, 78a/13, 81b/08,
82a/08, 83a/06, 84b/09, 85b/12, 87a/04,
87a/05, 87a/09, 89b/02, 89b/09, 90a/08
b.+ imdür 105a/05
b.+ ni 102b/09, 104a/04, 104a/05, 104a/11,
104a/12, 104b/03, 104b/05, 105b/08,
106a/03,
113b/02, 114b/08, 114b/12, 122a/08,
122a/09, 122a/10, 122a/11, 124b/03,
13b/04, 13b/06, 13b/07, 14a/05,
16b/07, 18b/09, 19b/09, 20a/06,
23b/09, 23b/10, 26b/13, 28b/11,
29a/04, 29a/09, 29b/11, 29b/12,
30a/13, 30b/02, 30b/05, 30b/10,
30b/13, 40b/11, 40b/12, 41a/04,
41b/01, 44a/10, 44b/08, 47a/02,
50a/02, 52b/01, 52b/02, 56a/08,
60b/12, 62a/01, 62b/07, 63b/08,
65b/07, 66a/01, 66b/05, 71b/04,
72b/05, 73a/10, 75a/03, 76a/03, 76a/04,
81b/10, 82a/07, 82b/10, 86a/04,
86b/05, 87b/09, 87b/10, 89a/09,
90a/08, 94a/07, 95b/03, 9b/08, 9b/09
bîzâr : (Far.) üzülmüş
b. 94b/08, 95b/03
b.+ dur 94b/07
b.+ durlar 109b/06
b.+ men 92b/06
boğuzla- : boğazlamak, boğazından kes-
mek
b.- ğanumuznı 39a/05
b.- p 42b/02

- bol-** : olmak, meydana gelmek
 b. 37a/03, 63b/08
 b.- alım 83a/08, 85a/08, 89b/09
 b.- ay 10b/13
 b.- ayım 112b/05, 117a/11, 71b/06, 71b/13, 79a/08, 97a/06
 b.- dı 100b/06, 100b/13, 101a/01, 101b/12, 104a/10, 106b/04, 107a/10, 107b/12, 107b/13,
 108b/01, 111a/01, 114a/11, 114b/09, 116b/13, 117b/10, 119a/07, 119a/08, 11a/05, 121a/02, 121a/12, 123a/05, 124b/05, 125b/13, 127a/01, 127a/09, 128a/06, 128a/11, 129b/07, 129b/10, 130b/06, 14b/03, 15b/02, 17a/01, 17a/05, 21a/01, 24a/09, 27a/09, 27a/10, 28b/12, 29b/02, 2a/10, 2b/06, 30a/09, 30b/06, 32b/07, 33a/09, 33b/02, 35b/06, 37a/02, 37a/03, 39b/03, 40a/06, 40b/04, 40b/05, 41b/12, 44b/10, 45b/03, 4a/05, 50a/12, 51a/08, 52a/10, 55a/06, 55b/03, 55b/09, 56a/05, 57a/02, 57b/06, 59a/04, 5a/11, 64a/09, 65b/03, 67a/02, 67b/04, 67b/12, 74b/06, 75a/05, 75a/12, 79b/06, 79b/10, 7a/03, 83b/02, 83b/11, 84a/02, 84a/10, 84a/11, 86a/11, 87a/01, 87a/03,
 89a/07, 8b/10, 93a/01, 94a/06, 96a/02, 98a/09, 99a/13, 9b/02
 b.- dı ırse 45b/08, 84b/12
 b.- dılar 109b/08, 114a/07, 115b/03, 116b/11, 15b/02, 15b/03, 45b/01, 51a/07, 51b/10, 57a/09, 58b/03, 5a/08, 5b/03, 69b/05, 6a/13, 78b/04, 84b/10, 85b/12, 86a/01, 87b/05, 89b/01, 99a/05
 b.- dık 56a/09, 6b/04
 b.- dum 101a/12, 117b/10, 128b/05, 20a/11, 20a/12, 32b/01, 33a/08, 53b/12
 b.- duş 17b/11
 b.- duşuz 25a/04
 b.- ğan 101b/10, 111a/01, 114b/09, 116a/09, 116b/01, 18b/12, 1b/06, 23a/11, 30a/06, 34b/08, 34b/10, 57b/07, 66a/02, 68a/01, 75a/13, 86b/10, 94b/10, 96a/09
 b.- ğanda 102a/01, 117b/02, 120a/10, 129a/04, 129a/10, 130b/04, 16a/07, 17a/05, 17a/13, 25a/06, 70b/10, 77b/02, 89a/13, 98a/13
 b.- ğandan 26b/04, 45b/04
 b.- ğanı 101b/05, 107a/07, 120a/13, 121a/12, 28b/01, 54b/04, 62a/13, 82a/11, 83a/09, 99b/13
 b.- ğanım 32a/05
 b.- ğanın 101b/13, 124b/04, 126a/01, 33b/11, 50b/09, 54b/13, 83a/03, 89a/02
 b.- ğanından 116b/10
 b.- ğanın 101b/08, 33a/09, 36a/05, 38a/06, 94b/08
 b.- ğanlar 10a/04, 20a/04, 24b/06, 31a/07, 5a/12, 66b/11, 86a/10, 89a/13, 9a/03
 b.- ğanlardan 39b/11
 b.- ğanlarğa 116a/13, 99a/07
 b.- ğanlarını 115a/02, 116b/09, 48b/10, 59a/13, 69a/05
 b.- ğanınız 79b/10
 b.- ğay 100a/05, 100a/06, 100b/08, 100b/09, 100b/10, 103a/08, 103b/02, 103b/03, 103b/04, 104a/07, 105a/12, 108a/13, 10a/06, 112b/07, 117a/13, 117b/09, 120a/05, 121a/06, 121b/02, 122a/03, 122a/05, 122b/13, 12b/10, 15b/13, 16b/10, 19a/05, 21b/11, 26b/07, 28a/05, 30a/12, 32b/05, 33a/08, 34a/13, 38a/04, 3b/03, 43a/09, 46b/05, 54a/03, 54a/08, 57b/02, 65a/06, 65b/06, 65b/12, 67b/10, 6b/06, 76a/11, 82a/12, 83b/10, 83b/12, 83b/13, 84a/12, 84b/04, 84b/13, 85b/01, 85b/04, 85b/08, 87a/03, 87a/04, 89b/05, 91b/13, 92a/04, 92b/01, 94a/01, 96a/05, 9a/03, 9a/04, 9b/11, 9b/12
 b.- ğay ırđi 20b/09, 61b/07
 b.- ğay-biz 129a/06, 30b/04, 88b/13, 93b/12
 b.- ğaylar 121b/09, 122a/03, 15a/06, 79a/09, 81b/09
 b.- ğaylar ırđi 118b/12, 34a/09
 b.- ğay-men 101b/03, 12b/13, 25b/01, 25b/05, 26a/12, 31b/09, 32b/05, 80a/04
 b.- ğay-sen 101b/10, 103a/09, 10a/08, 16a/10, 32a/13, 96b/05
 b.- ğay-siz 11a/10, 88a/10, 95b/06
 b.- ğıl 108b/05, 12b/07, 13a/13, 14a/02, 14a/03, 19a/06, 21a/01, 28a/10, 38a/03, 46b/013, 67b/12, 68b/01, 86b/08, 86b/11, 97a/09, 97b/13

- b.- ğınça 108a/10, 114a/13, 117b/07, 119a/10, 120a/11, 31b/08, 37a/03, 83b/10
- b.- madı 100b/05, 102b/07, 115a/09, 118b/12, 16b/09, 39b/04, 67b/02, 74b/02, 86a/09, 8a/03
- b.- madılar 44a/01, 95a/03
- b.- madım 18a/07, 20a/13
- b.- madıñ 17a/09
- b.- madıñ érse 32a/13
- b.- mağa 10b/06, 18a/12, 19a/10, 89b/03
- b.- mağanı 37b/02
- b.- mağanlar 104b/03, 88a/10
- b.- mağay 125a/13, 30b/04, 55a/04
- b.- mağay-men 62b/04
- b.- mağay-siz 40a/13, 81a/07
- b.- mağıl 12b/07, 21a/09, 37a/07, 46b/013
- b.- mağım 32a/10
- b.- mağıma 27a/06, 27a/07
- b.- mağın 122a/12, 55b/02
- b.- mağına 22a/04
- b.- mağından 119b/07
- b.- mak 9b/05
- b.- mak kerek 2a/09, 50b/09
- b.- makda 107b/10
- b.- maknı 35b/06
- b.- mamağı 98a/09
- b.- manız 48b/11, 68a/07
- b.- mas 102b/09, 103a/07, 103a/08, 103b/03, 104a/13, 105b/11, 107b/11, 111a/10, 41a/12
- b.- mas érse 105a/06, 36b/12
- b.- mas mu men 24a/11
- b.- masa 100a/13, 103a/08, 128b/02, 27a/04, 34a/12, 37b/05, 5b/03, 74a/13
- b.- masa érdi 118b/11
- b.- masalar 112b/08
- b.- masam 10a/02
- b.- masan 37a/03
- b.- mas-biz 104a/12
- b.- masdan 31a/06
- b.- maslar 107b/01, 80b/10, 97b/08
- b.- mas-siz 66b/03
- b.- masun 19a/01, 20b/10, 61a/11, 72a/04
- b.- mayın 127a/09, 48b/11
- b.- mayınça 91b/01
- b.- muş 99a/06
- b.- muş érdi 90b/12, 98a/07
- b.- sa 100a/12, 100a/13, 103a/08, 103b/11, 108b/01, 108b/05, 109b/04, 110a/08, 112a/10, 112b/10, 113a/06, 124b/13, 12a/06, 18a/01, 19a/05, 19a/08, 25b/06, 28a/04, 29a/03, 34a/13, 35a/01, 35a/09, 35a/10, 38a/02, 50b/10, 55a/04, 55a/09, 58a/11, 58a/12, 62a/10, 63b/08, 63b/13, 64a/01, 65b/04, 81b/03, 83b/13, 88b/02, 88b/03, 88b/10, 88b/13, 89b/11, 96a/13, 97b/03
- b.- sa érdi 17b/12
- b.- sak 36a/11, 90a/09
- b.- salar 109b/06, 112b/07, 19a/04, 27a/05, 29a/02, 45a/02, 59a/06, 9b/05
- b.- salar érdi 119a/02, 29a/01, 82b/11
- b.- sam 101b/03, 103a/02, 103a/03, 16b/05, 16b/06, 18a/10, 33a/10
- b.- san 101b/04, 19a/01, 35b/02, 69b/02, 74a/08, 85b/10, 90b/07
- b.- sanız 105a/07, 106a/07, 106b/07, 106b/08, 117b/07, 120b/08, 43b/02, 68a/06, 68a/07, 79b/10, 88a/08, 95b/04, 97b/01
- b.- sun 103b/09, 108a/11, 10b/01, 10b/02, 110a/10, 112a/06, 112b/06, 11b/03, 120a/05, 121a/04, 12a/13, 15b/08, 16b/05, 26b/13, 27a/02, 32a/13, 34a/11, 47b/01, 54b/11, 56b/11, 61b/13, 74a/10, 79a/08, 79a/09, 92a/07, 95b/10, 97a/05
- b.- sunlar 127b/11
- b.- unuz 101b/05, 106a/07, 10a/03, 120b/06, 120b/09, 31a/11, 31b/01, 34b/13, 35a/10, 41a/02, 48b/12, 72a/02, 73a/08, 84b/01, 88a/07, 92b/05
- b.- up 104b/08, 105a/07, 108a/11, 117b/04, 117b/08, 11a/07, 129b/13, 35a/01, 57a/04, 5a/08, 67a/09, 69a/10, 77a/01, 81a/07, 82a/09, 82b/13, 83a/06, 95b/04, 97b/07, 99b/05
- b.- up turur érdi 45b/06
- b.- uptur 119a/01, 124b/10, 21a/03, 45b/07, 53a/06, 79b/03, 80a/03, 99b/07
- b.- upturlar 56a/12
- b.- ur 101b/03, 102a/12, 103a/07, 106a/11, 108b/03, 111b/01, 113a/10, 120b/08, 125a/07, 15a/02, 17b/01, 19a/04,

24a/01, 49a/03, 53a/09, 53a/10, 54a/06,
54a/07, 54b/09, 58a/11, 59a/12,
63b/08, 67b/04, 78b/13, 79b/07,
79b/10, 79b/11, 8a/12, 90a/11, 96a/11,
98b/05
b.- ur érdi 89b/12
b.- ur érdük 64b/03
b.- ur érse 94a/08
b.- ur érseñiz 130a/07
b.- ur-biz 105b/10, 64a/02
b.- urına 21b/08, 21b/11
b.- urlar 106a/11, 43b/06, 68a/13, 76a/12,
86b/05
b.- urnuñ 35b/11
b.- ur-sen 21b/02, 6b/01, 6b/10, 85b/10,
8b/13, 96a/12
b.- ur-siz 106b/07, 120b/08, 25a/05, 63a/07,
73b/13, 88a/06, 97b/02
boldur- : oldurmak
b.- mağa 63b/07
bolğay : belki, ola ki, aksine
b. 83b/05, 84b/02
borç : borç
b.+ қа 65b/03
boş : boş
b. 128b/02
boş tap- : boş çıkarmak
b.- mağay 7a/08
boşal- : boşalmak
b.- ur-siz 111b/01
boşluq : boşluk
b. 86b/05
boyı : boylu
b. 119b/11, 65a/07
boy(u)n : boyun
b.+ ı 128b/08
b.+ ın 119a/11, 36b/12
b.+ ına 16b/12, 96b/02
b.+ ında 115b/10, 39a/11
b.+ ından 102b/08
b.+ ını 115b/11
b.+ unğdaki 96b/03
boz- : bozmak, tahrip etmek
b.- a 116b/04
b.- ar-biz 80a/01
b.- dı 39a/03, 71b/09
b.- dılar 85b/12
b.- ğaylar 118b/08, 77a/02, 81b/08
b.- mağa 91a/09

b.- mağıl 13a/04
b.- masarñiz 85a/03
b.- up 43b/02
bozul- : bozulmak bkz. **bozul-**
b.- a 120a/10
bozul- : bozulmak bkz. **bozul-**
b.- a 73a/13
b.- a başladı 72a/11
b.- dı 115a/09, 69a/08, 71b/11
b.- ğanda 70b/08
b.- marñiz 73a/09
b.- mış 112b/09
b.- ur 58a/10
böl- : böleyim
b.- eyim 112b/05
b.- miş érdi 70b/09
bölek : bölük, bölünmüş
b. 109b/08, 112b/05, 112b/12, 115a/03,
129a/08, 12b/04, 14a/10, 20b/01,
24a/01, 27a/03, 28b/13, 30b/12,
33a/12, 36a/09, 36a/10, 44b/11,
46a/04, 46b/03, 54b/07, 54b/08,
59b/01, 59b/02, 5b/09, 63b/03, 66b/10,
6a/05, 70b/07, 70b/09, 74b/02, 75b/04,
77a/09, 77b/06, 77b/08, 79a/09,
82a/09, 87b/11, 92b/10, 98a/03, 98a/12
b.+ de 98a/04
b.+ i 116a/03, 36a/10, 44b/10, 69b/13
b.+ in 76a/01
b.+ inde 112b/05
b.+ inñiz 87b/12
b.+ inñizge 9a/10
b.+ ke 48b/09
b.+ ler 113b/08
b.+ leri 109a/04, 112b/09, 73a/12, 83b/09,
86b/03
b.+ lerin 116b/01
b.+ lerni 34b/07
b.+ ni 24a/01, 60a/05, 64a/03, 64a/04,
70b/09
börk : başlık, şapka
b.+ i 99a/03
b.+ in 120a/03
b.+ inden 16a/03
bu : 1. bu (işaret sıfatı); 2. bu (işaret zamiri)
b. 100a/01, 100a/07, 100b/03, 100b/04,
100b/08, 100b/11, 100b/12, 101a/03,
101b/08, 102a/06, 102a/07, 102a/09,
102b/05, 103a/10, 103b/02, 103b/07,

104a/03,	105b/07,	105b/13,	106a/01,	31a/01,	31a/06,	31b/11,	32a/03,	32a/08,
106b/11,	106b/12,	107a/02,	107a/08,	32a/11,	32a/13,	32b/06,	33b/09,	
107a/13,	107b/09,	107b/11,	107b/12,	33b/13,	34a/03,	34a/06,	34b/01,	
107b/13,	108a/06,	108a/12,	108b/03,	35a/11,	35b/03,	35b/04,	35b/12,	
108b/11,	109a/05,	109a/09,	109a/10,	36b/05,	36b/06,	37a/01,	37a/03,	
10a/09,	10a/10,	10a/13,	10b/05,	37a/07,	37a/10,	37b/04,	38a/07,	
10b/07,	10b/09,	10b/11,	10b/12,	38a/10,	38b/11,	38b/13,	39a/09,	3a/03,
10b/13,	110a/05,	110a/06,	110a/10,	3a/05,	3a/07,	3a/09,	3a/10,	3b/01,
110b/02,	110b/03,	110b/07,	110b/08,	3b/11,	40a/01,	40a/02,	40a/10,	40b/01,
111a/02,	111b/13,	112a/03,	112a/06,	40b/06,	40b/08,	41a/06,	41b/08,	
112a/09,	112a/12,	112b/01,	112b/13,	41b/10,	41b/11,	42a/04,	42a/06,	
113a/12,	113b/08,	113b/11,	114a/05,	42a/09,	42a/10,	42b/08,	42b/09,	
114a/12,	114a/13,	114b/12,	115a/06,	42b/12,	42b/13,	43a/04,	43b/03,	
115a/08,	115a/11,	115a/13,	115b/02,	43b/05,	43b/06,	44a/01,	44a/06,	
115b/13,	116a/02,	116a/04,	116a/07,	44b/11,	45a/04,	45a/07,	45a/08,	45a/12,
116a/13,	116b/03,	116b/04,	116b/08,	45b/11,	45b/12,	46a/13,	46b/11,	
117a/08,	117a/09,	117a/13,	117b/06,	47a/06,	47a/10,	47a/12,	47b/07,	47b/12,
117b/07,	118a/02,	118a/08,	118a/09,	48a/05,	48a/08,	48a/12,	48b/01,	49a/01,
118b/05,	118b/10,	119a/03,	119a/09,	49a/02,	49a/07,	49a/11,	49b/11,	4a/01,
119a/12,	119b/10,	119b/11,	11a/11,	4a/03,	4a/13,	4b/01,	4b/02,	4b/03,
11b/03,	11b/12,	120a/01,	120a/07,	4b/04,	4b/07,	50a/04,	50a/10,	50a/13,
120a/08,	120a/13,	120b/04,	120b/11,	50b/02,	50b/10,	51a/02,	51a/04,	
121a/01,	121a/02,	121a/08,	121b/03,	51b/07,	52a/01,	52a/06,	52b/03,	
122a/07,	122a/08,	122a/12,	122a/13,	53a/06,	53a/12,	53a/13,	53b/11,	
122b/06,	122b/08,	122b/12,	123a/01,	53b/12,	54a/06,	54a/07,	54b/04,	
123a/08,	123b/02,	123b/05,	123b/10,	54b/08,	54b/13,	55a/08,	55b/11,	
124a/05,	124a/06,	124a/07,	124a/12,	55b/12,	56a/04,	56a/05,	56b/12,	
124b/02,	125a/11,	125b/02,	125b/04,	57a/06,	57a/12,	57b/01,	57b/05,	
125b/05,	125b/07,	125b/09,	126a/01,	58a/04,	58b/07,	59a/08,	59b/02,	
126a/07,	126b/05,	127a/07,	128a/08,	59b/10,	59b/11,	59b/13,	5a/10,	5a/12,
128b/05,	128b/11,	129a/09,	129b/05,	5b/08,	60a/03,	61a/05,	61a/06,	61a/12,
129b/07,	12a/06,	12a/07,	12b/03,	61a/13,	61b/01,	61b/08,	61b/10,	
12b/05,	12b/08,	130a/09,	130a/11,	61b/11,	61b/13,	62a/01,	62b/01,	
13a/10,	13b/03,	14b/03,	14b/05,	62b/03,	62b/08,	63a/06,	63a/09,	
14b/06,	14b/13,	15a/01,	15b/06,	64b/10,	64b/11,	65a/12,	65b/02,	
15b/13,	16a/06,	16a/11,	17b/05,	65b/03,	65b/07,	66a/04,	66b/05,	
17b/06,	17b/07,	18a/02,	18a/07,	66b/13,	67a/02,	67a/09,	67a/12,	
18b/04,	19a/06,	19a/08,	19a/09,	67b/11,	68a/06,	68a/12,	68b/07,	
19b/04,	1b/01,	1b/09,	20b/08,	68b/08,	68b/11,	68b/12,	69a/03,	
21b/12,	22a/01,	22a/08,	22a/09,	69a/07,	69b/02,	69b/05,	6a/02,	6a/08,
22b/06,	22b/07,	22b/08,	23a/05,	6b/02,	70a/08,	70b/05,	70b/13,	71a/01,
23a/13,	23b/11,	24a/03,	24a/11,	71a/08,	71a/10,	71b/12,	72a/06,	
24b/04,	24b/08,	25a/09,	25b/06,	72b/05,	73a/07,	73a/08,	73a/13,	
25b/09,	25b/10,	26a/08,	26b/11,	73b/09,	74a/02,	74a/03,	74a/11,	
26b/12,	27a/04,	27b/02,	27b/08,	74a/12,	74a/13,	74b/02,	74b/09,	
28a/01,	28a/13,	28b/11,	29b/02,	75b/01,	75b/05,	76b/01,	76b/02,	
29b/06,	29b/07,	29b/10,	2a/07,	76b/07,	76b/11,	78a/04,	78a/10,	
2a/10,	2a/11,	2a/12,	2b/01,	78b/08,	78b/12,	78b/13,	79a/02,	
2b/12,	30b/08,	30b/10,	30b/11,	79a/03,	79a/06,	79b/07,	79b/11,	7a/02,

7a/03, 7a/09, 7a/11, 7a/12, 7b/01, 7b/04, 80a/03, 80a/04, 80a/06, 80a/08, 80b/01, 80b/05, 80b/11, 80b/12, 80b/13, 81b/02, 81b/04, 82a/01, 82a/03, 82a/12, 82b/11, 83a/07, 83b/02, 83b/10, 84a/01, 84a/02, 84a/09, 84a/11, 84a/12, 85a/07, 85a/13, 85b/02, 85b/04, 85b/06, 85b/10, 87a/01, 87a/07, 87a/12, 87b/05, 87b/06, 88a/03, 88a/12, 88b/05, 88b/08, 89a/02, 89a/11, 89a/13, 89b/04, 89b/07, 89b/13, 8a/08, 8a/11, 8b/02, 8b/08, 8b/10, 8b/11, 90a/09, 90b/03, 90b/04, 90b/05, 90b/07, 90b/08, 91a/04, 91a/07, 91a/10, 91a/11, 91a/13, 91b/06, 91b/09, 91b/13, 92a/07, 92a/12, 92b/01, 92b/03, 92b/07, 92b/08, 92b/09, 93a/01, 93a/07, 93a/08, 93a/09, 93b/02, 93b/06, 93b/10, 94a/13, 94b/03, 95a/11, 95b/07, 96a/04, 96a/12, 96b/02, 96b/09, 96b/12, 97a/02, 97b/05, 97b/11, 97b/12, 97b/13, 98a/02, 98a/09, 98a/10, 98b/02, 98b/06, 98b/08, 98b/12, 99a/10, 99a/12, 99b/07, 99b/10, 9a/03, 9a/04, 9a/13, 9b/01, 9b/03, 9b/07, 9b/09, 9b/12
b.+ dur 14b/07, 30a/03, 65a/10, 71b/07, 75b/08, 7b/11, 88b/12
b.+ lar 12b/01
b.+ larnı 106b/07, 42a/02, 49a/02
b.+ larnıñ 92b/02
b.+ nı 4a/10, 4b/07
buçak : bucak, köşe
b.+ lardur 8a/09
buçak : bucak, köşe
b.+ larımız 93b/12
buçuğ : yarı, yarım, buçuk
b.+ ı 105b/02, 126b/13, 43a/01
b.+ ına 109b/12, 68b/10
b.+ ını 44b/01
buğday : buğday
b. 80b/09
b.+ ı 40a/08
b.+ nı 60a/11, 66b/12
bul : bulmak
b.- a bilmediler 45a/08
b.- ayım 77a/03
b.- dılar 5b/10

b.- up 81a/04
b.- ur-sen 53a/08
b.- ur-siz 84a/01
bulay : bu şekilde, bunun gibi
b. 101a/06, 101b/04, 103a/09, 103a/12, 108a/01, 111a/07, 111a/11, 111b/04, 112a/09, 112b/10, 119b/07, 11a/04, 121a/08, 122b/06, 124a/02, 130a/01, 23b/07, 29b/10, 34b/02, 36a/07, 37a/05, 37a/08, 37b/11, 38a/01, 38a/03, 38b/01, 39b/06, 41a/06, 47a/06, 49b/11, 4a/01, 53a/03, 53b/06, 55b/11, 55b/13, 57a/06, 63b/02, 64a/05, 68a/01, 69a/01, 70b/10, 72a/09, 75b/05, 75b/10, 77b/02, 78b/08, 79b/10, 80a/05, 83a/04, 83b/02, 83b/11, 84b/12, 86a/05, 86b/12, 88b/09, 93b/06, 94a/13, 94b/13, 95a/06, 97b/11, 99a/01
b.+ durlar 118b/06
bulğandır : bulandırmak
b.- ur 3b/11
bulış : buluşmak
b.- ğıl 37a/06
bulıtlı : bulutlu bkz. **buluṭlı**
b. 108b/11
buluṣ : 1. rastlaşmak, buluşmak, karşılaşmak; 2. yardım etmek, teselli etmek
b.- ğaylar 18a/08
b.- mağa 77a/03
b.- up 64b/03
b.- ur erdi 97b/13
buluṭ : bulut
b. 117a/01, 43b/01
buluṭlı : bulutlu bkz. **bulıtlı**
b. 109b/08
burun : önce, evvel
b. 104b/06, 107a/03, 117a/11, 117b/04, 117b/12, 125a/09, 125b/12, 14b/13, 15b/06, 28a/09, 30b/09, 30b/13, 31a/06, 39b/13, 41b/11, 42b/11, 45a/03, 46a/07, 48b/01, 49a/12, 50a/10, 51b/08, 56a/07, 71a/04, 7a/11, 82a/05, 84a/01, 84a/13
b.+ dan 121a/12, 19b/02
b.+ ğı 100a/10, 114a/01, 117a/04, 117b/10, 126a/06, 22b/07, 22b/08, 30b/07, 37a/10, 41a/11, 49a/08, 50b/01, 83a/07, 85b/01
b.+ ğılar 127a/10

b.+ ğılarını 34b/08
 b.+ ğılarını 108b/06
buş : kızmak, öfkelenmek
 b.- mas 102b/02
bu : (Far.) put, heykel, haç bkz. **büt**
 b. 105b/12
 b.+ lar 1b/10
but : but
 b.+ ı 93a/11
buşak : budak, ağaç dalı
 b.+ lar 59a/04
buyruğ : emir, buyruk, hüküm bkz. **buyruk,**
buyuruğ
 b. 130b/06, 63b/07
 b.+ ı 106b/04, 21a/09, 22a/02, 24a/01,
 47a/03, 48a/04, 53a/06, 54b/03,
 55b/08, 64a/04
 b.+ ın 106a/06, 11a/09, 123a/06, 2a/06,
 41a/10, 54a/13, 54b/03, 76b/01, 7a/04,
 80a/12, 90b/05, 91b/13
 b.+ ına 108b/05, 12b/07, 21a/08, 46b/013,
 53a/11, 54a/05, 67a/09, 90b/11
 b.+ ında 50b/07, 6b/09
 b.+ ından 58a/01, 9a/12
 b.+ um 32b/13, 35a/08, 35a/10, 82b/01
 b.+ uş 17b/01, 18b/12, 65a/04, 83a/08,
 8b/12, 9b/08
 b.+ uşa 10a/02, 113b/02, 41a/12,
 96a/10
 b.+ uşnı 127b/02, 23b/05, 57a/12
 b.+ uşuz 59a/07
buyruk : emir, buyruk, hüküm bkz. **buyruğ,**
buyuruğ
 b. 104a/05, 12b/06, 17b/10, 18b/10,
 18b/11, 19a/04, 20a/07, 24b/04,
 33a/10, 40a/01, 40a/07, 41a/12, 41b/08,
 42a/08, 53a/07, 53b/05, 55a/05, 96a/10
 b.+ larğa 66a/11
 b.+ larımız 6b/06
 b.+ ların 22a/08
 b.+ nı 90a/05, 90a/06, 90b/10, 96a/10,
 96b/12, 96b/13
buyrukçı : emir veren, emredici, hükmedi-
 ci
 b. 17b/11, 17b/12, 32a/01, 33a/10, 40a/06,
 53b/12
buyruklı : buyuran, yöneten, yönetici
 b. 52a/10
 b.+ sen 16b/11

buyur : buyurmak, emretmek
 b.- dı 106b/03, 10a/10, 113b/05, 118a/12,
 11a/03, 11a/04, 122a/06, 126a/03,
 127a/06, 129a/10, 23b/03, 25a/06,
 26a/08, 27b/02, 27b/08, 36a/04,
 41a/02, 41a/09, 44b/13, 48b/06,
 50a/13, 56b/10, 58a/13, 60a/01, 61a/10,
 63b/01, 66a/06, 66a/08, 66a/10, 66b/06,
 68b/11, 77a/12, 82a/12, 82b/08, 87a/07,
 91b/12, 92a/07, 92a/09, 92a/10, 97a/12
 b.- du 79a/03
 b.- dum 21a/10, 35a/06, 71b/01
 b.- duş 13b/07
 b.- duş erse 26b/13
 b.- ğan 51b/13, 52a/13, 5b/05, 63b/11,
 7b/08
 b.- ğanımıznı 87a/10
 b.- ğanın 75b/08, 82a/13
 b.- ğanına 37a/07
 b.- ğanını 18a/05, 26b/09, 96a/12
 b.- ğay 15a/04
 b.- ğay-siz 23a/02, 8a/10
 b.- ğıçı 26a/05
 b.- ğıl 23b/05, 57b/08, 5b/12, 76a/13,
 91b/02, 95a/11, 97a/05
 b.- ğınça 100b/04, 111a/07, 63a/10, 66b/03,
 91b/02
 b.- madı 53b/02
 b.- mağa 53b/11
 b.- mağıl 21a/10, 96a/11
 b.- mağım 6b/08
 b.- mağ 7a/01, 96b/03
 b.- mas-men 26b/04
 b.- mayınça 107b/13, 90b/05, 90b/10
 b.- sa 19a/07, 97a/11
 b.- saş 16b/07, 83a/09, 8b/09, 9b/08
 b.- uptur 61b/03
 b.- ur 104a/08, 106b/10
 b.- ur-biz 63a/11, 80a/02
 b.- urlar 109b/03, 79b/13
 b.- ur-men 38a/05
 b.- ur-sen 78b/09
buyuruğ : emir, buyruk, hüküm bkz. **buy-**
ruğ, buyruk
 b.+ uma 77a/03
 b.+ uş 5b/12
buzav : buzağı (İcl kabilesi).
 b. 37b/08

buzavçı : el-İcl kabilesinden olan.
b. 38a/04

bükül- : bükülmek, eğilmek, kıvrılmak
b.- di 16a/03

büt : (Far.) put, heykel, haç bkz. **buṭ**
b. 99b/09

bütev : bütün, tamam
b. 16b/11

C

cāh : (Far.) mevki, makam, itibar
c. 3b/07

cāhil : (Ar.) bilgisiz
c.+ ler 27b/12

cān : (Ar.) can, ruh, hayat
c. 126b/10, 3a/13
c.+ ı 42a/09, 4a/05, 76b/04
c.+ ım 115a/05, 128a/10, 15b/12,
49b/02
c.+ ımuz 11b/09, 8b/09
c.+ ımuznı 10a/04
c.+ ın 73a/04, 86b/01
c.+ ına 96a/09
c.+ ını 4b/06, 73b/10
c.+ ıṇa 96a/09
c.+ ıṇız 111b/02, 53b/09, 88a/07
c.+ lar 113a/05, 35a/01
c.+ ları 108a/06, 94a/01
c.+ ların 112a/02, 112a/08, 116a/06,
93b/11, 95a/05
c.+ larına 78a/07

cāsūs : (Ar.) ajan, casus
c.+ larından 52a/01

cebbārīg : (Ar.+Tü.) zorbalık
c.+ ı 53a/10, 54a/04

cemā'at : (Ar.) cemaat, topluluk
c. 43a/07, 82a/11

cemāziye'l-âhir : (Ar.) Arabî ayların cemâzi-
ye'l-evvel ile recep arasında kalan altıncı-
sı
c.+ den 52a/09

cemāziye'l-evvel : (Ar.) Arabî ayların re-
biu'l-âhir ile cemâziye'l-âhir arasında ka-
lan beşinci
c.+ den 126b/12, 50a/09

cerāb : (Ar.) torba, çanta; **mec.** kızgınlıktan
şişme.
c.+ ında 83b/03

cevāb : (Ar.) bir soruya yazı veya başka bir
ifade yoluyla verilen karşılık, yanıt

c. 100b/06, 120a/01, 29b/07, 31b/06, 3a/04,
65a/02, 75b/10, 88a/11, 9b/02
c.+ ı 130a/01, 18a/04, 29a/12, 29b/02,
53b/04

c.+ ım 67a/02

c.+ ımdan 29b/06

c.+ ın 108b/01, 18a/03, 23a/02, 23b/07,
38a/01, 38b/09, 53b/06, 65b/02,
68a/01, 78b/08, 86a/05, 88b/09
c.+ ıṇız 91b/13
c.+ ıṇnı 104a/01
c.+ ları 88a/13
c.+ ların 56a/12, 60b/01, 68a/05

cevher : (Ar.) değerli süs eşyası, mücev-
her
c. 3a/02

ceẓā : (Ar.) suç işleyen bir kimseye verilen
karşılık
c.+ sın 52b/11

cibin : sinek
c. 3b/11, 95b/09

cihād : (Ar.) din uğrunda ve Hak yolunda ya-
pılan savaş, gazâ

c. 101b/04, 109b/10, 26a/13, 26b/03,
28b/11, 31a/10, 31b/09, 35b/10,
46a/13, 5b/04, 5b/05, 5b/06, 64b/03,
6a/09, 6b/08, 7a/05, 7a/06, 7a/08,
84a/06, 95a/05

c.+ dan 31b/08

c.+ ına 17a/13

c.+ ıṇa 28b/02

c.+ ıḳa 10b/11, 20a/03, 31b/12, 32a/06

c.+ larına 30a/03

c.+ larından 5b/01

c.+ nı 111a/08, 111b/05, 13b/07, 34b/11,
7b/08, 9a/08

cihān : (Far.) dünya, âlem
c. 127b/13

c.+ da 11a/10, 11a/11, 14a/06, 16a/09,
19a/08

c.+ nı 16a/11

c.+ nıṇ 35a/10

cizye : (Ar.) Müslüman olmayan halktan alı-
nan vergi

c. 100b/03, 106a/13, 106b/08, 106b/11,
106b/13, 120b/09, 121a/07, 121b/09,
127b/11, 13a/09, 13b/08, 39a/07,

75a/13, 75b/07, 76a/07, 76a/08, 76a/13,
77a/06, 78b/04, 7a/07, 82b/03, 87a/06,
88a/06, 89a/01
c.+ ge 56a/12
c.+ ni 66a/13
c.+ sin 59a/11

cömerd : (Far.) cömert, eli açık

c. 122a/09, 23b/10
c.+ dür 50b/08
c.+ ler 48b/11

cum'a : (Ar.) cuma günü

c. 48b/02

Ç

çâder : (Far.) çadır

ç.+ine 92a/08

çağır- : çağırmaq, bağırmaq

ç.- dı 113b/11, 114b/01, 118a/11, 128b/09,
92a/09

ç.- ıp 112a/12, 113a/04, 116a/01, 116a/04,
26a/08, 45a/05, 49a/09, 56a/01, 73b/10,
80b/08, 8b/08, 91a/07, 91b/10, 97a/12

çağırış- : bağırışmaq

ç.- mağ 91a/02

çağırt- : çağirtmek

ç.- tı 87a/09

çak : **1.** çağ, zaman; **2.** ...ınca, ...dığı zaman
ç.+ da 100b/04, 49a/04, 51b/12, 55b/05,
81b/02

ç.+ ina 16b/09, 49a/04

ç.+ ında 126b/07, 130a/11, 14b/11, 27b/05,
49a/04, 50a/09, 53b/10

çakır : şarap

ç. 120b/10, 52a/03, 63a/06, 80a/01,
91b/06

çakırıl- : çağırılmak

ç.- dı 129a/13

çakқан : şikayet eden

ç. 92a/13

çaklı : gibi, benzer, o durumda; o yaratılışta,
o özellikte

ç. 3b/10, 108a/05, 85a/09, 88b/02,
88b/03

çal- : çalmaq

ç.- dı 72b/03

çaldır- : tepinmek; gürültü patırtı yapmak

ç.- a 112a/06

çalış : öncü asker, önden giden asker

ç. 38a/12

ç.+ ığa 89a/04

ç.+ ın 128a/01, 12b/08

çalma : baş örtüsü; sarık

ç.+ mnı 49b/02

ç.+ sı 49b/01

çanağ : çanak, kap

ç.+ ında 41b/10

çap- : vurmak, çarpmak

ç.- ar 43a/08

çapқан : vuruşmaq, çarpışmaq (savaşta)

ç.- dılar 129a/08

çapul- : ileri atılmak, hızlı hareket etmek

ç.- dılar 33a/07

çārā : (Far.) çare, yardım, tedbir bkz. **çāre**

ç.+ m 81b/05

çāre : (Far.) çare, yardım, tedbir bkz. **çārā**

ç. 100b/03, 123b/07, 26b/05, 42a/08,
42a/09, 44b/02, 55a/13, 72a/09, 81b/02

ç.+ miz 72b/05

ç.+ si 93a/07

çayğıl- : hareket etmek

ç.- ıp 29a/08

çaykallı : kımıldayan, hareket eden; **mec.** ha-
vanın kapalı yağmurlu olması

ç. 108b/11, 109a/06

çayқан : kımıldamak, hareket etmek

ç.- mağıl 126a/09

ç.- mas 79b/08

çaykat- : arındırmak, sarsmak.

ç.- gül 14a/01

çeçenlik : akul, zekâ.

ç.+ i 47a/01

çek- : **1.** çekip almak, çıkarmak; **2.** çekmek,
asılmak; **3.** katlanmak, tahammül etmek

ç.- e 96b/07

ç.- e keldiler 23b/05

ç.- er 19a/02, 3b/13

ç.- ıp 121a/05, 41b/13

ç.- keniçe 25a/11

ç.- key-biz 6b/05

ç.- mege 89b/03

ç.- mek 30b/05

ç.- mekte 121b/13

ç.- mesünler 87a/12

ç.- ti 114a/10, 16a/04, 16a/05, 5b/02,
93b/01

ç.- tiler 122b/05

çekil- : çekilmek

ç.- miş 114a/06

çekiş- : tartışmak, bozuşmak, ihtilafa düşmek

ç.- ip 117a/12, 37b/07

ç.- mek 117b/05

ç.- menjiz 111a/13

ç.- ür 37b/12

çektir- : çektirmek

ç.- ip 35a/03

çekürge : çekirge

ç. 109a/02, 126a/02, 99b/01

çerâğ : (Far.) ışık, kandil, mum bkz. **çerâk**

ç.+ ı 4a/08

ç.+ ını 4a/11

çerâk : (Far.) ışık, kandil, mum bkz. **çerâğ**

ç.+ lar 3a/06

çerâyî : (Far.) çıra gibi çabuk yanan

ç. 4a/08

çeri : asker, ordu

ç. 104b/07, 105a/02, 107b/06, 107b/11, 10a/10, 10a/13, 10b/06, 10b/10, 117b/13, 118a/03, 11a/07, 120b/12, 12a/07, 12a/08, 12b/05, 12b/08, 15a/08, 15a/11, 17b/08, 18b/07, 22b/07, 23b/01, 24a/08, 24b/13, 25a/01, 26a/07, 27b/08, 29a/07, 29b/06, 42a/09, 42b/11, 46a/02, 47a/05, 48a/01, 51a/01, 51a/04, 51a/07, 52a/07, 56b/05, 56b/08, 57a/09, 57b/09, 57b/12, 58a/02, 58b/04, 59b/02, 6a/04, 77b/04, 81a/04, 81a/05, 82a/08, 83a/06, 83b/07, 84b/04, 84b/09, 84b/10, 86b/07, 87a/13, 87b/03, 87b/04, 88b/05, 89a/02, 89a/07, 89b/04, 89b/07, 8b/01, 8b/02, 8b/13, 91b/03, 93b/06, 93b/13, 96a/03, 96b/09

ç.+ de 113b/03, 36a/11, 74a/03, 88b/05

ç.+ den 47a/12

ç.+ dür 83b/10

ç.+ ge 10b/05, 113b/03, 127b/02, 12a/10, 12b/05, 15a/03, 16a/06, 32a/13, 42a/10, 43b/13, 49b/05, 56b/06, 57a/05, 58a/01, 58a/04, 58a/13, 58b/03, 71b/13, 80b/08, 91a/06, 97a/11, 97a/12, 99a/10

ç.+ ler 104b/10, 108a/03, 127a/06, 24a/06, 41a/10, 56b/03, 7a/05, 7a/09, 8a/06, 92b/11

ç.+ lerdür 9b/01

ç.+ leri 69a/09, 83b/10

ç.+ lerin 51b/03, 75a/08, 85a/12, 98a/11

ç.+ lerinde 49a/13

ç.+ lerinden 107a/06

ç.+ lerine 110b/01, 60a/10, 67b/07, 69a/06, 71a/12, 72b/10, 73b/01

ç.+ lerini 73b/02, 73b/04

ç.+ lerni 7a/11, 80b/01, 8a/06

ç.+ lerni 108a/06

ç.+ m 42a/10

ç.+ miz 50b/12, 63b/05, 63b/13

ç.+ mizde 103a/10

ç.+ mizge 114b/13, 87a/10

ç.+ mizni 62b/11

ç.+ müz 62b/09

ç.+ ni 10b/07, 118b/05, 127b/03, 128a/04, 12b/03, 12b/04, 13b/02, 32a/04, 36a/09, 50b/13, 72b/13, 78a/04, 78b/11, 84b/04

ç.+ ni 102a/05, 113b/09, 128a/01, 129a/07, 42b/01, 43b/12, 44b/13, 48b/07, 72a/10, 81a/06, 86b/11, 86b/12, 92b/13, 96a/04

ç.+ ı 23a/11, 36a/06

ç.+ ı 108a/02

ç.+ ını 108a/12, 54b/09

ç.+ si 109a/05, 109a/09, 113a/03, 114b/06, 116a/10, 118b/02, 118b/03, 119b/05, 127b/01, 15a/03, 15b/04, 21b/05, 26a/10, 41b/11, 46b/06, 46b/07, 51a/02, 67a/13, 84b/09, 8a/09, 91a/01

ç.+ sin 16a/12, 69a/01, 6b/08

ç.+ sinde 107a/10, 91a/03

ç.+ sinden 110b/09, 119b/10, 23b/03, 6b/05

ç.+ sine 109a/11, 109a/12, 109b/09, 109b/12, 110a/13, 114b/11, 115b/04, 119b/05, 27b/07, 48a/05, 57b/12, 58a/13, 58b/07, 58b/11, 60a/09, 67b/01, 90b/13, 98a/04

ç.+ sini 108b/11

ç.+ sini 102a/02, 113b/08, 115a/10, 116a/08, 69a/13, 89a/04

çerilen- : toplanıp biraya gelmek; karargah kurmak

ç.- dük 79a/12

çerilet- : toplanıp biraya gelmek; karargah kurmak

ç.- ti 79a/07

çerme- : salınmak.

ç.- nîz 48b/06

çermen-: salındırmak.

ç.- diñ 17a/10

ç.- ip 41a/02

çevir- : çevirmek, döndürmek bkz. **çevür-**

ç.- di 110a/10, 9b/07

ç.- üp 122a/08

çevre : çevre, etraf, civar

ç.+ sin 58b/04

çevrül- : 1. çevrilmek; 2. yönelmek

ç.- gen 114b/05

ç.- gey 125b/08

ç.- ür 114b/06

ç.- ürlr 78a/01

çevük : çevik, tetik, hızlı

ç. 42b/10, 70a/07, 71a/08

ç.+ lerniñ 53b/09

çevür- : çevirmek, döndürmek bkz. **çevir-**

ç.- di 4b/07

ç.- üp 61b/10

çık- : çıkmak, ortaya çıkmak

ç.- a keldi 119a/04, 119b/07, 1b/09, 38a/13, 44b/06, 71a/07, 98b/01, 98b/12

ç.- a keldiler 91b/08

ç.- a kelgey 124b/10

ç.- adur-biz 107a/05

ç.- adurganda 67a/08

ç.- adurlar 31b/12

ç.- adur-men 35b/11

ç.- adur-sen 32b/03

ç.- alim 129a/05, 85a/04, 96b/12

ç.- alum 60b/02

ç.- anlarını 3b/12

ç.- ar 3a/02, 49b/03, 90b/07

ç.- ar êrdim 72a/01

ç.- ar-biz 11b/10, 91a/02, 9b/08

ç.- arlar 60a/04, 91a/02

ç.- ar-men 120a/07, 98b/03, 98b/11

ç.- ar-sen 25b/03

ç.- ay 119b/13

ç.- ayım 98b/08, 98b/11

ç.- ğa 98b/04, 98b/06

ç.- inñiz 105a/06, 106b/09, 107a/01, 107a/04, 10b/03, 11a/04, 11b/08, 25a/03, 26a/08, 30a/02, 35a/06, 44b/12, 63a/10, 66a/03, 66b/02, 67a/02, 70a/10

ç.- ip 21b/04, 21b/07, 25b/07, 44a/03, 57b/10, 65b/09, 77a/12, 89a/12

ç.- ip turur êrdi 43a/06

ç.- ip tururlar 11b/07

ç.- iptur-sen 19b/04

ç.- kıan 10a/10, 110b/10, 48a/01, 70b/02

ç.- kıança 68b/09

ç.- kıanda 124b/12, 12b/11, 68b/04, 72a/01

ç.- kıandan 85b/02

ç.- kıanım 83a/13

ç.- kıanımda 27a/06

ç.- kıanın 124b/12, 125a/11

ç.- kıanıñızdan 85b/04

ç.- kıanmadı 68b/11

ç.- kıanmadılar 68b/12

ç.- kıay 67a/03, 78a/02, 98b/02

ç.- kıaylar 108a/05

ç.- kıay-sen 98b/05

ç.- kııl 14b/08, 15b/09, 26a/06, 31b/12, 32a/13, 32b/13, 37a/06, 60a/11, 66b/12, 68b/08

ç.- kıınça 19a/13

ç.- madı 119b/13, 123a/01, 14a/08, 67b/01, 6a/04

ç.- madılar 78a/02

ç.- mağa 109a/06, 122a/06, 14b/09, 18a/13, 44a/11, 98b/03, 98b/08

ç.- mağay-siz 97a/13

ç.- mağıl 120a/07, 58a/01, 98b/09

ç.- mağdan 17b/13, 18b/01

ç.- mağnı 17b/12

ç.- mamış êrdi 89a/12

ç.- marñız 9a/12

ç.- mas 106b/02, 119b/13

ç.- mas êrdiñ 37b/05

ç.- mas êrseñ 98b/11

ç.- mas-biz 96b/12

ç.- maslar 23a/06

ç.- mayınça 38a/05

ç.- sa 38a/06, 71b/13

ç.- salar 32b/13

ç.- sañ 18b/01, 98b/11

ç.- sun 12a/06, 98b/03

ç.- sunlar 10a/11

ç.- tı 109a/07, 10b/07, 122a/07, 123b/02, 124a/11, 12b/05, 15a/03, 15b/09, 16a/04, 16a/05, 16a/07, 22b/03, 24b/01, 26a/09, 26b/11, 27b/08, 32a/04, 32b/01, 33b/01, 35b/12, 37b/07, 38a/08, 38a/12, 39b/04,

41b/08, 43a/03, 43b/12, 48b/03,
50b/11, 58a/03, 58a/06, 60a/06,
68b/08, 70b/11, 71a/04, 77a/08,
97a/02, 97a/11, 98a/04
ç.- tılar 109b/07, 10a/09, 10b/03, 10b/06,
117a/04, 117a/05, 118a/05, 11a/08,
120b/13, 122a/07, 124a/10, 128a/02,
14a/11, 14b/04, 19b/01, 19b/12,
27b/13, 31b/04, 31b/10, 38b/01,
39b/02, 44a/05, 58b/01, 60a/05,
67b/01, 68b/05, 68b/08, 68b/09,
69b/09, 70a/09, 75a/03, 77a/11, 77a/13,
77b/04, 87b/01
ç.- tıj 38b/06, 67b/09
ç.- tuğ 110b/03, 44a/08, 6b/04, 89a/08
çıkar- : çıkarmak
ç.- a bërdi 70b/13
ç.- alım 81b/11
ç.- dı 108b/11, 11b/11, 14b/02, 22a/05,
49b/01, 70b/11
ç.- dılar 110b/13, 45a/11, 70a/12, 71a/05,
87a/08, 88b/06, 88b/07, 98a/10,
98a/11, 98a/12
ç.- duğ 107a/04, 89a/10, 89a/11
ç.- dum 125a/01
ç.- ğay-biz 65a/02
ç.- ğıl 107b/07, 107b/08, 124b/13,
82a/07
ç.- ğınça 107a/06, 48a/08
ç.- ıjız 127b/08, 87a/08
ç.- ıp 20b/05
ç.- mağa 81b/13, 86a/09, 98b/10
ç.- mağay-biz 82a/01
ç.- mağı 35a/01
ç.- mağda 121b/13
ç.- mayınça 50a/03, 57a/10, 60b/07
ç.- sanj 9b/08
çıkart- : çıkartmak
ç.- ur-men 24b/07
çıkış- : çıkışmak, itiraz etmek
ç.- kan 17a/11
çıkış : çıkma, çıkış
ç. 19b/12, 127b/07
ç.+ ıj 19b/04
çiray : yüz, çehre.
ç.+ ı 119a/06
çin : doğru, gerçek, saf, katıksız
ç. 3a/04
çoban : (Far.) çoban, hayvan bakıcısı

ç.+ ın 91b/09
çok : çok, fazla
ç. 10b/07, 15b/02, 25b/09, 29a/01, 29b/03,
35a/01, 35b/13, 58b/01, 6b/04, 85b/11
ç.+ dur 36a/02
ç.+ ı 91a/11
ç.+ ıj 104b/12
çokluğ : çokluk, fazlalık bkz. **çokluk**
ç.+ ından 83a/03, 94b/07
çokluk : çokluk, fazlalık bkz. **çokluğ**
ç. 11b/11
çök- : çökmek, diz çökmek
ç.- tük 71b/05
ç.- üjüz 111b/06
çözül- : çözülmek, dağılmak
ç.- ür-siz 72a/03
çulğa- : giymek, sarmak
ç.- ıjız 115a/11
çulğan- : giyinmek, bürünmek, sarınmak
ç.- ıpduz 18b/11
ç.- ıptur 39a/11
çün : için, ...den dolayı bkz. **içün, üçün**
ç. 117b/03, 40a/06, 4b/01, 81b/10, 84b/12,
85a/07

D

dād : (Far.) adalet, hak
d. 91b/08
dağı : dahi, ve, de (bağlaç)
d. 100a/06, 100b/01, 100b/11, 101a/02,
101a/04, 101a/06, 101a/12, 101b/01,
101b/02, 101b/06, 101b/07, 101b/11,
101b/12, 102a/02, 102a/04, 102a/08,
102a/10, 102a/13, 103a/01, 103a/07,
103a/08, 103b/02, 103b/08, 103b/10,
103b/13, 104a/03, 104a/04, 104a/07,
104a/10, 104a/13, 104b/08, 104b/09,
105a/04, 105a/07, 105a/08, 105a/09,
105a/10, 105a/11, 105b/01, 105b/03,
105b/04, 105b/06, 106a/04, 106a/12,
106a/13, 106b/02, 106b/03, 106b/04,
106b/10, 106b/11, 106b/12, 107a/04,
107a/05, 107a/07, 107a/08, 107a/09,
107a/11, 107a/12, 107a/13, 107b/07,
107b/08, 107b/12, 107b/13, 108a/01,
108a/02, 108a/10, 108a/11, 108b/03,
108b/05, 108b/06, 108b/08, 108b/09,
109a/01, 109a/02, 109a/08, 109a/10,

109a/11, 109a/13, 109b/09, 109b/11,	14b/07, 14b/08, 14b/10, 15a/02,
10b/10, 10b/13, 110a/07, 110a/10,	15a/05, 15a/09, 15a/10, 15a/11, 15a/12,
110a/11, 110a/12, 110b/02, 110b/05,	15a/13, 15b/01, 15b/04, 15b/09,
110b/07, 111a/06, 111a/08, 111b/04,	15b/13, 16a/04, 16a/05, 16b/06,
111b/05, 111b/06, 111b/09, 111b/12,	16b/07, 16b/08, 17a/12, 17b/05,
112a/03, 112a/04, 112a/11, 112a/13,	17b/09, 17b/10, 17b/12, 17b/13,
112b/06, 112b/11, 112b/12, 112b/13,	18a/02, 18a/04, 18a/06, 18a/08, 18a/10,
113a/01, 113a/02, 113a/05, 113a/06,	18b/06, 18b/13, 19a/03, 19a/04,
113a/08, 113a/09, 113b/02, 113b/03,	19a/09, 19a/10, 19a/11, 19a/12, 19b/01,
113b/04, 114a/01, 114a/04, 114a/10,	19b/02, 19b/04, 19b/11, 20/01, 20a/07,
114a/11, 114a/13, 114b/06, 114b/07,	20b/01, 20b/11, 21a/04, 21a/06,
114b/08, 114b/09, 115a/01, 115a/02,	21a/09, 21b/01, 21b/13, 22a/07,
115a/03, 115a/10, 115b/08, 115b/10,	22a/09, 22b/10, 23a/04, 23a/06, 23a/12,
116a/01, 116a/02, 116a/04, 116a/06,	23a/13, 24a/02, 24a/06, 24a/07, 24a/13,
116a/10, 116a/11, 116a/12, 116b/01,	24b/12, 24b/13, 25a/10, 25a/13,
116b/02, 116b/05, 116b/07, 117a/04,	25b/03, 25b/08, 26a/04, 26a/11,
117a/05, 117a/06, 117a/13, 117b/01,	26b/02, 26b/10, 26b/11, 26b/13,
117b/03, 117b/05, 117b/06, 118a/01,	27a/09, 27a/13, 27b/02, 27b/04,
118a/07, 118a/11, 118b/01, 118b/12,	27b/08, 27b/09, 28a/04, 28b/02,
119a/06, 119a/10, 119a/11, 119a/13,	29a/01, 29a/02, 29a/06, 29b/04, 29b/05,
119b/01, 119b/03, 119b/04, 119b/09,	29b/07, 29b/08, 30a/01, 30a/03,
119b/10, 119b/12, 11a/04, 11a/09,	30a/08, 31a/09, 31a/10, 31a/11, 31a/12,
11a/12, 11b/03, 11b/05, 11b/06,	31b/01, 31b/05, 31b/12, 32a/12,
11b/08, 120a/01, 120a/04, 120a/05,	32b/07, 32b/10, 32b/13, 33a/04,
120a/06, 120a/12, 120b/01, 120b/02,	33a/10, 33b/04, 33b/06, 33b/08,
120b/03, 120b/09, 120b/11, 120b/12,	34a/05, 34a/09, 34a/11, 35a/01, 35a/03,
121a/01, 121a/08, 121b/01, 121b/04,	35a/04, 35a/11, 35a/12, 35b/07, 36a/01,
121b/12, 122a/02, 122a/06, 122a/07,	36a/11, 36b/05, 37a/01, 37a/03, 37a/04,
122b/03, 122b/05, 122b/09, 123a/04,	37b/04, 37b/11, 38a/02, 38a/05,
123a/06, 123a/13, 123b/01, 123b/03,	38b/09, 38b/13, 39a/05, 39a/09,
123b/08, 123b/09, 123b/13, 124a/07,	39a/11, 39b/04, 39b/05, 40a/06,
124a/09, 124a/11, 124a/13, 124b/04,	40a/07, 40b/03, 40b/04, 41a/06, 41a/07,
124b/06, 124b/07, 124b/08, 124b/10,	41a/08, 41b/08, 42a/03, 42a/06, 42a/13,
124b/13, 125a/07, 125b/10, 125b/11,	42b/06, 42b/12, 43b/05, 44a/03,
126a/03, 126a/04, 126a/05, 126a/07,	44a/04, 44a/08, 44a/10, 44a/11, 44a/12,
126a/10, 126b/02, 126b/04, 126b/10,	44b/01, 44b/02, 44b/12, 45a/02,
127a/04, 127a/06, 127a/07, 127a/08,	45a/07, 45a/11, 45b/01, 45b/07,
127b/02, 127b/03, 127b/05, 127b/06,	45b/08, 46a/03, 46a/05, 46a/11, 46a/12,
127b/08, 127b/09, 127b/13, 128a/02,	46b/03, 46b/07, 46b/09, 46b/11,
128a/06, 128a/09, 128a/10, 128a/12,	47a/02, 47a/10, 47a/11, 47a/12, 47a/13,
128b/02, 128b/03, 128b/05, 128b/06,	47b/01, 47b/02, 47b/03, 47b/13,
129a/01, 129a/03, 129a/04, 129a/06,	48a/02, 48a/10, 48a/12, 48a/13, 48b/05,
129a/08, 129b/03, 129b/04, 129b/09,	48b/06, 48b/09, 48b/13, 49a/06,
129b/11, 129b/12, 129b/13, 12a/09,	49a/11, 49a/12, 49b/01, 49b/06,
12b/02, 12b/03, 12b/06, 12b/07,	49b/13, 50a/03, 50a/11, 50b/04,
12b/12, 12b/13, 130a/02, 130a/04,	50b/05, 50b/09, 50b/11, 50b/13,
130a/10, 130b/02, 130b/05, 13a/01,	51a/03, 51a/06, 51a/07, 51a/12, 51a/13,
13a/07, 13b/02, 14a/04, 14a/09,	51b/01, 51b/06, 51b/12, 52a/06,
14a/10, 14a/12, 14a/13, 14b/01,	52a/11, 52b/03, 52b/08, 52b/09,

52b/11, 52b/12, 53a/01, 53a/04,
 53a/11, 53b/04, 53b/11, 53b/13,
 54a/01, 54a/06, 54a/08, 54b/08,
 55a/01, 55a/08, 55a/09, 55b/10,
 56b/07, 56b/12, 57a/01, 57a/03,
 57a/10, 57b/03, 57b/06, 57b/08,
 57b/10, 57b/12, 57b/13, 58a/02,
 58a/03, 58a/06, 58a/07, 58a/11, 58a/12,
 58b/01, 58b/04, 58b/08, 58b/09,
 58b/12, 59a/02, 59a/06, 59b/02,
 59b/05, 59b/06, 59b/12, 60a/01,
 60a/04, 60a/08, 60a/13, 60b/05, 60b/08,
 60b/12, 60b/13, 61a/01, 61a/03, 61a/06,
 61b/06, 62a/04, 62a/08, 62b/02,
 62b/04, 62b/08, 62b/09, 62b/13,
 63a/01, 63a/03, 63a/07, 63a/11, 63a/12,
 63b/03, 63b/05, 63b/06, 63b/11,
 63b/12, 64a/02, 64a/06, 64a/09, 64a/10,
 64a/13, 64b/06, 64b/07, 64b/08,
 64b/09, 64b/10, 64b/12, 65a/02,
 65a/06, 65b/04, 65b/10, 65b/12,
 66a/01, 66a/05, 66a/08, 66a/10, 66a/12,
 66b/04, 66b/07, 66b/09, 66b/11,
 67a/01, 67a/12, 67a/13, 67b/02,
 67b/07, 67b/11, 68a/01, 68a/03,
 68a/09, 68a/10, 68b/04, 68b/07,
 68b/09, 68b/12, 69a/03, 69a/04, 69a/05,
 69b/04, 69b/07, 69b/13, 6a/06, 6a/10,
 6b/06, 70a/06, 70a/09, 70a/11, 70b/01,
 70b/02, 70b/04, 70b/06, 70b/07,
 70b/11, 71a/01, 71a/02, 71a/04, 71a/11,
 71a/12, 71b/02, 71b/05, 71b/07,
 71b/08, 71b/09, 71b/10, 72a/03,
 72a/05, 72a/06, 72a/12, 72a/13, 72b/01,
 72b/02, 72b/03, 72b/09, 72b/12,
 72b/13, 73a/07, 73a/09, 73a/11, 73a/13,
 73b/03, 73b/04, 73b/06, 73b/09,
 73b/10, 74a/03, 74a/05, 74a/12, 74a/13,
 74b/03, 74b/06, 74b/07, 74b/08,
 74b/09, 74b/11, 75a/03, 75a/06,
 75a/09, 75a/13, 75b/03, 76a/06, 76a/10,
 76b/09, 76b/13, 77a/01, 77a/02, 77a/07,
 77a/08, 77a/09, 77a/10, 77a/11, 77a/12,
 77a/13, 77b/02, 77b/03, 77b/05,
 77b/06, 77b/07, 77b/08, 77b/09,
 77b/11, 77b/13, 78a/02, 78a/04,
 78a/05, 78a/06, 78a/08, 78a/10, 78a/12,
 78b/04, 78b/05, 78b/08, 78b/11,
 78b/12, 79a/01, 79a/07, 79a/08,

79a/13, 79b/03, 79b/05, 79b/13, 7a/09,
 7a/13, 7b/01, 80b/05, 80b/06, 80b/07,
 80b/08, 80b/10, 80b/13, 81a/02,
 81a/07, 81a/09, 81a/10, 81a/12, 81a/13,
 81b/02, 81b/03, 81b/08, 81b/09,
 81b/11, 81b/12, 82a/02, 82a/03,
 82a/04, 82a/08, 82a/09, 82a/13, 82b/01,
 82b/04, 82b/06, 82b/08, 82b/09,
 82b/11, 83a/01, 83a/02, 83a/10, 83a/13,
 83b/03, 83b/04, 84a/03, 84b/01,
 84b/02, 84b/06, 84b/13, 85a/01,
 85a/02, 85a/03, 85a/04, 85a/05, 85a/08,
 85b/01, 85b/09, 85b/13, 86a/01,
 86a/03, 86a/10, 86b/01, 86b/06,
 86b/07, 86b/12, 86b/13, 87a/02,
 87a/03, 87a/04, 87a/08, 87a/09, 87a/12,
 87b/03, 87b/04, 87b/08, 87b/11,
 88a/02, 88a/05, 88a/07, 88a/09, 88a/10,
 88a/11, 88a/12, 88b/01, 88b/07,
 88b/08, 88b/09, 89a/05, 89a/06,
 89a/10, 9a/11, 89b/02, 89b/05, 89b/07,
 89b/10, 8b/03, 8b/08, 90a/04, 90a/08,
 90a/11, 90a/13, 90b/02, 90b/07,
 91a/01, 91a/03, 91a/04, 91a/06, 91a/07,
 91b/02, 91b/11, 92a/02, 92a/08, 92a/13,
 92b/06, 92b/07, 92b/12, 92b/13,
 93a/01, 93a/02, 93a/04, 93a/09, 93a/10,
 93a/12, 93a/13, 93b/01, 93b/02,
 93b/03, 93b/05, 93b/06, 93b/11,
 93b/12, 94a/04, 94a/05, 94a/11, 94a/13,
 94b/05, 94b/08, 95a/01, 95a/11,
 95a/12, 95b/07, 95b/08, 95b/11,
 95b/13, 96a/07, 96a/09, 96a/11,
 96b/01, 96b/05, 97a/01, 97a/03,
 97a/04, 97a/05, 97a/09, 97a/11, 97a/13,
 97b/01, 97b/03, 97b/11, 97b/12,
 98a/02, 98a/03, 98a/04, 98a/08, 98a/12,
 99a/02, 99a/05, 99a/07, 99a/08, 99b/08,
 99b/11, 99b/12

d.+ lar 3b/05

da'vet : (Ar.) davet, çağrı

d. 100b/12, 103b/12

d.+ imüznî 30b/01

d.+ in 2a/03

d.+ ine 2a/04

d.+ lerin 124a/13

dâyim : (Ar.) daima, her zaman

d. 105b/09, 10a/03, 124b/03, 41a/01,
 76a/12, 91a/07, 94b/03, 95b/01, 97b/13

dê : demek, söylemek

d.- di 102b/07, 106b/12, 11a/04, 11b/10, 121a/04, 89a/05, 91b/11, 91b/12, 96b/11

d.- diler 102a/11, 28a/06

d.- dim 3a/03

d.- dük 14a/13

d.- geç 63b/08

d.- gen 108b/13, 109a/10, 115a/10, 115a/13, 117a/10, 118a/02, 119b/07, 11b/10, 120a/12, 13b/10, 15a/12, 33b/07, 37a/10, 41b/09, 42a/02, 42b/12, 45b/13, 4b/04, 51b/05, 59a/02, 66b/08, 66b/11, 73b/03, 85b/11, 88b/04, 89a/09, 89a/11, 93b/05, 96b/06

d.- gende 124a/02, 42a/10

d.- gündür 34a/03

d.- geniş 107a/01, 107a/02

d.- genler 106a/09, 4b/02

d.- geniş 60b/05

d.- geyler 13b/08, 66a/08, 7a/07

d.- gey-sen 96b/04

d.- gey-siz 106b/06

d.- mege 120b/07

d.- megenlerni 7a/06

d.- mek 8b/07

d.- meniniz 106a/05

d.- mes-biz 87b/11

d.- mese 106a/08

d.- p 106a/10

d.- rler 38a/10, 45b/12, 71b/13

d.- se 106a/09

d.- seņ 86a/03

d.- seņiz 64b/02

debelet- : yuvarlatmak; helâk etmek

b.- ir 47a/07

degin : kadar, ...e kadar

d. 117a/05, 118a/02, 120a/09, 127a/12, 16b/09, 24a/07, 26b/06, 38a/10, 42a/13, 42b/13, 45b/11, 45b/13, 47b/11, 49a/03, 49a/04, 50b/02, 54a/03, 67b/03, 68a/12, 80b/03, 80b/04, 88b/03, 98a/08

degül : değil

d. 108b/01, 112b/03, 117a/06, 117b/04, 118b/11, 11a/12, 124a/04, 125a/04, 127b/04, 128b/03, 24a/08, 31a/03, 32a/01, 32a/08, 33b/01, 34a/02, 34a/03, 36b/13, 40a/13, 45b/08, 54a/07,

55a/02, 58a/05, 61a/12, 62a/10, 63b/06, 79b/04, 84b/12, 86a/08, 98b/13, 99a/13

d.+ biz 5a/13, 60b/08, 67a/02, 82a/07

d.+ dür 10b/10, 126a/06, 12b/05, 26b/09, 57a/11, 63a/12, 81b/13, 82b/03, 83b/07, 85b/06, 8a/09, 90a/01, 92b/04, 94b/09

d.+ dürler 88b/06

d.+ ler 121b/08, 62b/08

d.+ sen 24a/12, 96a/04

d.+ siz 112a/12, 114b/03, 116a/01, 31a/06, 33a/02, 60a/12, 66b/13

delüşmen: ölçüsüz, ayarsız, aşırı.

d. 19b/05

deņiz : deniz bkz. **teņiz**

d. 81a/04

d.+ de 36b/05

d.+ ler 6a/08, 92b/01

dep- : ayakla tepmek, ayakla vurmak bkz. **tep-**

d.- er 73a/05

derd : (Far.) acı, keder, dert

d.+ indedür 55a/06

derece : (Ar.) derece, mertebe

d.+ mizni 65b/08

derhâl : (Far.+Ar.) o anda, hemen, hiç vakit kaybetmeden

d. 10a/02, 128a/07, 128a/08, 22b/04, 59b/04

dermende : (Far.) aciz, çaresiz, güçsüz.

d. 104b/11, 91a/12

dermendelik : (Far.+Tü.) acizlik, çaresizlik, güçsüzlük.

d. 105b/09, 67a/06, 66b/13

d.+ de 105b/05

destür : (Far.) izin, müsade

d. 102b/06, 25b/13, 49b/05, 49b/06

deve : deve bkz. **teve, töve**

d. 101a/03, 104b/12, 105b/03, 105b/09

devlet : (Ar.) saadet, baht, talih

d. 3a/03, 8a/07

d.+ i 1b/09, 3a/07

d.+ in 2b/10

d.+ leri 118b/07

d.+ lerin 124b/01

dîn : (Ar.) din; iman, inanç

d. 109b/11, 18b/03, 23b/10, 37a/01, 9a/03

d.+ de 100b/11

d.+ dür 23b/11

- d.+ e 68a/11
d.+ ge 100b/12, 9b/04
d.+ i 103a/01, 114a/03, 11a/11, 18b/09, 34b/09, 36b/10, 37a/01, 37b/04, 37b/06, 40b/11, 50b/08, 59a/13, 73b/12, 81b/07, 87b/09, 89a/12, 8a/02, 91b/10, 9a/03, 9a/08
d.+ idür 103a/01, 9a/08
d.+ imden 37b/06
d.+ imiz 88b/11, 89b/03
d.+ imizde 104a/13, 63a/07
d.+ imüz 30b/01, 37a/03, 37b/02, 59a/06
d.+ imüzge 36b/13
d.+ imüzni 5a/11
d.+ inde 55a/04
d.+ inden 16b/02, 17a/05
d.+ ine 101b/02, 119a/09, 11a/13, 120b/08, 124b/13, 21b/13, 29b/08, 39b/07, 63a/04, 75b/12, 88a/05, 8a/06, 95a/05, 9b/06
d.+ ini 106b/11, 2a/06, 34b/06, 45b/03, 50a/06, 5b/08, 86a/12, 89b/01
d.+ iniñ 11a/13, 45b/02
d.+ inizdeki 61b/01
d.+ inizge 22a/01, 91a/07
d.+ inizni 91a/09
d.+ iñ 36b/09, 67b/10, 9b/11
d.+ iñden 37b/04
d.+ iñe 36b/12, 60a/11
d.+ iñi 108b/04
d.+ iñiz 22a/06
d.+ iñizde 66a/12
d.+ iñizge 105b/02, 106b/11
d.+ iñizni 11b/01, 56b/01, 91a/10
d.+ leri 108a/08, 17a/07, 58b/02, 59b/13, 66b/11, 94a/01
d.+ lerin 107b/01, 118b/07
d.+ lerinde 125b/01
d.+ lerine 125b/02
d.+ leriniñ 109a/11
d.+ ni 20a/04, 75a/10
dîn-i İslâm : İslâm dini
d. 67a/11
diñlen- : dinlenmek bkz. **tiñlen-**
d.- miş 107b/09
dirgüz- : diriltmek, canlandırmak bkz. **tir-giz-, tirgüz-**
d.- ür 7b/10

- diri** : diri, canlı bkz. **tiri**
d.+ dür 62b/09, 63b/05
d.+ lerge 14a/05
d.+ miz 106a/01
diriğ : (Far.) esirgeme, kıyamama
d. 52a/03, 54a/09
diril- : dirilmek, canlanmak
d.- gil 16a/09
d.- mege 120b/07
d.- se 7b/10
d.- üriz 19b/09
dirlik : canlılık, huzur, rahat, iyi yaşam
d. 13a/12, 31b/07
d.+ de 106a/01
d.+ dür 6b/07
d.+ imizde 94a/08
d.+ inde 109a/04, 18b/03
d.+ ini 106b/09, 120b/10
d.+ inizni 9a/11
d.+ iñde 26b/07
d.+ ni 118b/06, 126a/12, 23a/08, 38b/04, 39a/08
dirlikli : geçimi iyi olan, hali vakti yerinde olan
d. 67a/07
doñuz : domuz
d. 120b/10, 52a/03, 63a/06
dost : (Far.) dost, arkadaş
d. 53a/07, 53b/12, 87b/03
d.+ dur 20a/10
d.+ ğa 9b/10
d.+ ı 102b/01, 37a/12, 7a/10, 86b/10
d.+ lar 7b/05
d.+ ları 123b/12
d.+ larımdandır 102b/05
d.+ larımdın 122b/13
d.+ larına 10b/08, 10b/10
d.+ larından 74a/03
d.+ larıñnı 27b/10
d.+ uñ 38a/04
dostluğ : (Ar.+Tü.) dostluk, arkadaşlık
d.+ uma 103b/01
dört : dört (sayı)
d. 105b/12, 107b/10, 130b/03, 14a/11, 14a/13, 15a/05, 29a/13, 42b/01, 43b/01, 47b/13, 49b/04, 50b/04, 51b/08, 91a/01, 92b/11, 94a/12, 96b/06, 98a/03
d.+ inçide 14b/08

dört yüz min : dört yüz bin

d. 107b/06, 91a/10, 93b/09

du'a : (Ar.) dua, yakarış, niyaz

d.+ nı 13b/03

du'acı : (Ar.+Tü) duacı, dua eden

d. 4b/04

dul : eşinden ölüm veya boşanma yoluyla ayrılmış kadın ya da erkek

d. 18b/13

dur- : durmak bkz. **tur-**

d.- ur-biz 53a/09

düğün : düğün, evlenme meclisi

d. 70a/07

dünyâ : (Ar.) dünya, yeryüzü

d. 61b/03, 70a/03, 72a/02, 83b/08

d.+ da 103a/02, 126a/12, 1b/07, 41a/09, 61b/12, 88a/05, 92b/06, 9a/06

d.+ dan 117b/08, 25b/03, 25b/04, 26b/06, 5a/09, 74b/01, 7b/09

d.+ ge 10a/03, 125a/03, 1b/05, 1b/09, 2a/11, 35a/05

d.+ nı 118b/06, 48b/12, 53a/01, 91b/11, 91b/12

d.+ nı 130a/12, 32a/12, 55a/02, 61b/02, 61b/13, 71b/06, 94b/12, 95a/10, 95a/12

dünyalık : (Ar.+Tü.) dünyalık, dünyaya ait olan

d. 123b/01, 61b/12, 62a/01, 62a/12, 62a/13

d.+ den 123b/01

d.+ inde 55a/05

d.+ in 105b/02

d.+ ni 62a/04

dürüst : (Far.) dürüst, doğru, sağlam

d. 102a/12, 103a/13, 47a/09

düşmân : (Far.) düşman; kendisiyle savaşılan devletin askerleri ve halkı

d. 10b/01, 112a/01, 112b/09, 115a/06, 121b/11, 122a/05, 122b/12, 128b/07, 129b/06, 130a/11, 19a/03, 19a/04, 19a/05, 24a/07, 27a/04, 31a/07, 46a/07, 46a/10, 47a/13,

53a/07, 53b/12, 57b/08, 67a/10,

70a/07, 71a/13, 73b/06, 74a/01, 81a/09,

83a/03, 84b/12, 85a/05, 85b/06,

93a/07, 96b/12, 99a/05

d.+ dan 129a/13, 82b/05

d.+ dur 53a/12

d.+ ğa 129a/10, 58a/08, 68b/06, 74a/13,

83b/05, 86a/10

d.+ ı 120a/06, 35b/09

d.+ ı 94b/10

d.+ ımız 81b/08

d.+ ımızdan 122a/02

d.+ ımızğa 110b/03, 81a/13

d.+ ımıznı 110a/12

d.+ ımız 24a/07, 81b/07

d.+ ın 34b/06, 47a/04, 50a/07, 9b/06

d.+ ına 48a/04

d.+ ını 109b/11

d.+ ın 21a/05, 35b/01, 54b/09, 68a/11, 90b/06

d.+ ınız 110a/12, 111b/07, 115a/03, 130a/05, 32b/08, 33a/03, 56a/13, 66b/01, 72a/04, 81a/03, 81b/10, 85a/11, 86a/06, 86b/04, 92a/01, 95b/10

d.+ ınızdan 106b/02, 111b/02, 123b/05, 48b/11

d.+ ınızğa 47a/09, 48b/08, 73a/08, 84a/08, 90b/01, 92a/03

d.+ ınızge 85b/03

d.+ ınızın 64b/03, 73a/09

d.+ ınızın 81a/06

d.+ ınızın 25a/10, 68a/10,

d.+ lar 122a/10, 122b/06, 123b/04, 124b/01, 4a/01, 54a/07, 71b/02, 71b/04, 77b/10, 8a/12

d.+ lardur 28a/07

d.+ ları 11a/03, 11a/06, 11b/07, 125a/06, 125b/03, 128b/02, 12a/04, 12a/05, 13b/13, 23a/08, 24b/04, 24b/05, 31b/08, 36a/03, 69a/07, 69a/11, 69b/06

d.+ larımız 110a/06

d.+ larımızın 112b/11, 28a/03

d.+ larımızın 90a/03

d.+ ların 108a/09, 110b/08, 119a/02, 11a/13, 123b/08, 25a/02, 27b/01, 31b/09, 63b/04, 71a/03, 73b/01, 75b/13, 94a/03

d.+ larına 10a/11, 16a/12, 52b/11, 67b/08, 70a/07, 84b/05, 86a/09, 94b/11, 97a/02

d.+ larından 83b/03, 84b/04, 86a/08

d.+ larının 13b/09, 24b/10, 31a/13

d.+ ların 13b/11, 28b/10

d.+ larına 33a/01

d.+ larını 36b/06

d.+ larınız 28a/07

d.+ larınızge 28a/07

d.+ larınızın 105a/13

- d.+ larını 68a/11
d.+ nı 112a/12, 115b/13, 116a/02, 127b/04,
13a/02, 27a/06, 57b/11, 82b/03,
83b/06, 85b/04, 85b/07, 94b/05
d.+ nı 114b/09, 128a/07, 128a/08
d.+ umuz 46a/09, 64a/01
d.+ umuzge 46a/13
d.+ umuznu 35b/09, 82b/06
düşmânlığ : (Far.+Tü.) düşmanlık bkz. **düş-
mânlık**
d. 75b/13
d.+ ımuзда 31a/05
düşmânlık : (Far.+Tü.) düşmanlık bkz. **düş-
mânlık**
d. 7b/04
düzgün : düz, doğru, muntazam bkz. **tüzgün**
d.+ ler 36b/01
düzgünlük : düzlük, doğruluk, muntazamlık
bkz. **tüzgünlük**
d.+ in 10b/07
düzül- : sağlanmak, düzene konmak, hazırla-
mak, düzenli hale gelmek bkz. **tüzül-**
d.- miş 4b/03

E/Ë

- ë** : imek, olmak, mevcut olmak
ë.- kenlerin 68a/05
ë.- se 106a/12, 63a/07, 66a/12, 66a/13
ebçi : eş, hanım, zevce
e. 12a/10, 45b/07, 92a/09
e.+ ler 112a/10, 112a/11, 112a/13
e.+ lerdür 62b/09
e.+ leri 114a/02, 115b/04, 116a/01
e.+ lerine 112a/10, 48b/06, 57a/09
e.+ leriñizni 107b/03, 107b/04, 22a/06
e.+ leriñizni 48b/08
e.+ lerni 114a/05, 51a/03
e.+ ni 13a/04, 18b/13, 92a/07, 92a/08
e.+ si 55b/10
ebedâ : (Ar.) Hiçbir vakit, kat'iyen, asla
e. 112b/03, 45b/09
eçki : keçi, teke
e. 104b/12, 105b/03, 105b/09
e.+ lerime 92a/06
e.+ m 92a/05
e.+ mizden 92a/07
eğer : (Far.) eğer, şayet
e. 26a/12, 100a/05, 100a/12, 101b/06,

- 103b/11, 104a/05, 105a/06, 106a/12,
107b/03, 108b/01, 108b/03, 108b/04,
109b/06, 10b/01, 121b/01, 121b/02,
121b/07, 122a/01, 125b/01, 127b/05,
12b/08, 16b/05, 18a/10, 18b/01,
19a/03, 19a/08, 24a/08, 24a/10, 25a/04,
25a/12, 25a/13, 25b/05, 25b/11,
25b/12, 26a/10, 26b/12, 27a/03,
28a/03, 28a/04, 28b/13, 29a/02, 30a/13,
31a/04, 31a/05, 31a/10, 31b/06, 32a/03,
32a/13, 32b/13, 33a/09, 34a/08, 34a/12,
34b/13, 35b/02, 36a/11, 37b/04,
37b/05, 40a/12, 43b/01, 43b/03,
44a/12, 45a/02, 45a/05, 45b/05,
45b/08, 49a/02, 51b/13, 52a/01,
55a/02, 56a/10, 56a/13, 57b/10, 57b/11,
58a/09, 59a/06, 59a/09, 59a/10, 5b/03,
5b/05, 60b/08, 62a/01, 62a/11, 63b/10,
63b/13, 64a/12, 64b/05, 64b/11,
65a/12, 65b/04, 66b/13, 68a/07,
69b/02, 74a/08, 76a/10, 77a/04, 78a/03,
81a/10, 81b/02, 82b/07, 86a/02,
86a/03, 88b/02, 88b/12, 88b/13,
90a/01, 90a/02, 90b/07, 92b/02,
92b/03, 94a/07, 94b/11, 94b/12,
95a/13, 95b/01, 97b/03, 97b/09,
98b/11, 99b/06, 9b/05
egil- : eğilmek
e.- megil 96a/06
egle- : eğlemek, oyalamak.
e.- diler 113b/13
e.- megenlerni 62b/01
e.- mek 70b/12
e.- sünler 58a/02
eglen- : gecikmek, oyalanmak
e.- dim 77a/02
e.- ip 73a/10
e.- sek 81b/08
ehil : (Ar.) layık; bir işin ustası, o işte becerik-
li, mahâretli, muktedir, yeterli kimse
e.+ dür 117b/05
e.+ idür 35b/08, 97a/05
e.+ i-men 117b/06
e.+ sen 38a/06
ehl : (Ar.) bir yerin, bir tutulanlardan olanlar-
dan, oraya mensup olanlar, cemâât
e.+ i 117a/03, 117a/05, 123b/04, 15b/02,
22b/06, 36a/04, 36a/09, 36a/13, 38a/10,
38a/13, 39b/07, 43a/13, 45a/11, 47b/04,

49b/06, 51b/09, 56a/07, 56b/03,
56b/06, 56b/09, 60a/12, 69a/02, 6a/11,
6a/12, 73a/07, 73b/11, 75a/12, 76b/09,
77b/05, 87a/12, 95b/08, 97b/06
e.+ inden 15a/08, 15b/03, 20b/12, 67a/12,
77a/09, 87a/03
e.+ ine 10b/11, 10b/13, 117a/07, 11b/04,
28b/04, 38a/07, 38a/08, 38b/12,
39a/02, 39a/13, 39b/03, 40b/08,
49b/05, 51a/06, 52a/07, 55b/01,
56b/05, 74a/11, 8a/13
e.+ ini 22b/11, 43a/04, 43a/05, 43a/11,
51b/09, 67a/11
e.+ iniñ 124b/07, 76a/12
e.+ iniñdür 43a/02
ehl-i sa'âdet : saadet ehli, mutlu insanlar
e. 2a/13
ekin : ekin, tahıl
e.+ leri 105b/08
e.+ lerini 90a/10
ekinli : ekinli, tahıllı
e. 6b/07
ékki : iki (sayı)
è. 100a/13, 100b/03, 101a/13, 102b/04,
112b/05, 117b/13, 119b/03, 11a/10,
124a/10, 124b/09, 126b/12, 127a/13,
127b/13, 128b/03, 130a/04, 14a/06,
16a/03, 16a/09, 17b/13, 18a/04, 18a/09,
21b/04, 25a/11, 31a/04, 31a/13, 31b/01,
35a/10, 37a/02, 39a/11, 42a/04, 43b/11,
44b/10, 44b/11, 44b/12, 45a/04,
49a/05, 50a/09, 52b/13, 56b/08,
61b/10, 63a/09, 65b/13, 68b/09,
70a/13, 70b/01, 71a/08, 73b/02,
77a/12, 78b/01, 83b/09, 84b/13,
87a/08, 92a/11, 92a/12, 93a/11, 93a/13,
96a/10, 98b/01
è.+ miz 103b/03
è.+ mizni 33b/05
è.+ nçi 107b/08, 109b/01, 109b/07,
110a/07, 116b/12, 5a/01, 68b/02,
87b/11, 90b/02, 92a/05
è.+ nçiniñ 106a/09, 87b/13
è.+ nçisi 127a/01
è.+ nçisidür 64a/10, 87b/13
è.+ nji 117b/01, 117b/07, 117b/09
è.+ si 117a/13, 118a/07, 118a/08, 118a/09,
16a/04, 52b/12, 54b/02, 93a/08, 93a/09
è.+ siden 49a/07

è.+ sin 101b/01
è.+ sinden 117a/13
è.+ sine 117a/13, 44b/11, 46b/09
è.+ siniñ 102a/13
ékki miñ : iki bin
è. 103a/10, 119b/04, 119b/05, 27a/12,
33a/07, 43b/13, 66a/01, 73b/03,
73b/04, 92b/12
ékki miñ beş yüz : iki bin beş yüz
è. 58a/04
ékki miñ sekkiz yüz : iki bin sekiz yüz
è. 58a/03
ékki yüz : iki yüz
è. 29a/08, 39b/01, 43a/06, 43b/12,
47b/05
ékki yüz miñ : iki yüz bin
è. 80b/07
eksil- : eksilmek, azalmak
e.- ip 8a/12
e.- mekdedürler 121b/07
e.- mes 32a/10
eksit- : eksiltmek, azaltmak
e.- mes 92b/09
eksük : eksik
e. 20b/02, 56a/07, 5b/05, 65b/07
e.+ ni 66b/04
eksüklük : eksiklik, noksanlık
e. 7a/08
el : el (organ)
e. 19b/10, 76b/06, 91b/07
e.+ den 64a/02
e.+ ge 19b/10
e.+ i 125b/08, 13a/10, 13b/08, 52a/11,
75a/06, 93a/13, 99a/03
e.+ im 32a/07, 40a/02, 53b/13, 92a/11
e.+ imde 39a/11, 39a/12
e.+ imiz 105b/12, 95b/02
e.+ imizdedür 64b/10
e.+ imizden 104b/05, 104b/06
e.+ imizge 112b/11, 78b/07
e.+ imizni 78b/04, 93a/13
e.+ imüzde 128a/11
e.+ in 105a/11, 109b/04, 118a/07, 13a/10,
14b/02, 14b/03, 17b/07, 19a/09,
63b/10, 66b/05, 93b/01, 93b/03
e.+ inde 111b/02, 16b/12, 61a/01, 72a/06,
75a/12, 96a/13
e.+ indedür 115a/05, 128a/10, 15b/12,
62a/02, 63b/07, 92b/09

e.+ inden 72b/06
 e.+ ine 122b/04, 51b/12
 e.+ ini 28a/01, 76a/13
 e.+ iñ 108b/07, 42a/03, 6b/11
 e.+ iñdeki 108b/06
 e.+ iñe 16a/09
 e.+ iñiz 105a/04, 85a/13
 e.+ iñizde 73a/10
 e.+ iñizdeki 105a/05
 e.+ iñizdekin 64b/10
 e.+ iñizden 67a/03, 92a/03
 e.+ iñni 19a/06
 e.+ ler 114b/07
 e.+ lerin 14b/05, 27a/02, 27a/03
 e.+ lerinden 107a/04
 e.+ lerine 83b/04
 e.+ leriniz 27a/01
 e.+ nin 42a/03
 e.+ ümüz 63a/09
ël : ülke, memleket, millet
 ë. 107a/02, 60b/03, 67a/07, 93a/11
 ë.+ de 59a/13
 ë.+ den 90b/04, 90b/07, 91a/11
 ë.+ din 88a/03
 ë.+ ge 34a/05, 66b/13, 90a/08
 ë.+ i 107a/03, 130a/10, 2b/05, 40a/05, 49a/02, 60a/13, 60b/05, 66b/13
 ë.+ idür 67a/06
 ë.+ imden 37b/05
 ë.+ imiz 107b/05, 67a/05, 89b/09
 ë.+ imizden 105a/06, 108a/05, 66a/03, 66b/12, 67a/02
 ë.+ imizge 104b/08, 105a/01, 105a/02, 105a/09, 82a/08
 ë.+ imizni 100a/05, 104b/08, 104b/13
 ë.+ imizniñ 104b/02
 ë.+ imüz 3b/10
 ë.+ imüzden 48a/08
 ë.+ in 111b/10, 127b/04, 20b/04, 20b/10, 23a/04, 23b/04, 29b/01, 40a/05, 54a/12, 64b/05, 6a/02
 ë.+ inde 14a/10, 15b/01, 9a/10
 ë.+ inden 22b/05, 66a/02, 82a/08
 ë.+ ine 10a/13, 10b/09, 11a/08, 125b/11, 22b/13, 6b/08, 78b/02, 7b/08
 ë.+ ini 63a/12, 64b/09, 67a/10
 ë.+ iniñ 124a/03, 24a/05, 44b/06, 64b/06
 ë.+ inizdağı 66a/02

ë.+ inizden 111b/13
 ë.+ iñe 130b/01
 ë.+ iñizden 60b/02
 ë.+ iñizge 100a/01, 22a/05, 60a/12, 63a/11, 66b/13
 ë.+ iñizni 67a/06, 67a/07, 82b/05, 88a/03
 ë.+ ler 49a/02
 ë.+ lerde 130a/06
 ë.+ lerge 92b/07
 ë.+ lerin 112a/02, 8a/11
 ë.+ lerinden 29a/11, 50a/03, 57a/10
 ë.+ lerinde-sen 36b/06
 ë.+ lerine 22a/12, 63b/04, 78b/03
 ë.+ leriniñ 29b/13, 41a/10, 59a/13
 ë.+ leriñe 108b/03
 ë.+ leriñizni 60b/02
 ë.+ lerni 32a/07, 40b/01, 56b/11, 78b/01
 ë.+ ni 6b/12, 88b/06, 90b/08
 ë.+ ümüz 60b/05
 ë.+ ümüzden 60a/11
 ë.+ ümüzge 62b/07, 65b/10
ëlçi : elçi; haberci, postacı, müjdecî
 ë. 100b/07, 100b/08, 101a/01, 106a/03, 13b/04, 47b/02, 52b/07, 53a/01, 65a/11, 68b/01, 89a/01, 91b/10
 ë.+ den 84a/09
 ë.+ dür 64a/08
 ë.+ ge 52b/04
 ë.+ ler 47a/10
 ë.+ leri 55b/04, 68a/05, 80a/10
 ë.+ lerin 120b/03, 29b/01, 80a/12
 ë.+ lerinden 64a/08
 ë.+ m 47a/08
 ë.+ men 11b/06
 ë.+ miz 101b/06, 101b/09
 ë.+ mizni 101b/07, 101b/08
 ë.+ ni 47a/11, 56a/08, 68b/02
 ë.+ niñ 56b/03
 ë.+ nız 100b/13, 84a/13, 91b/11
 ë.+ si 100b/01, 100b/04, 100b/07, 100b/10, 100b/12, 101a/02, 101b/02, 125a/02, 24b/11, 28a/12, 47b/13, 48a/02, 53b/01, 57a/13, 58a/12, 65b/09, 66a/05, 66b/03, 66b/04
 ë.+ siden 126b/06
 ë.+ sidür 105a/12, 106a/09, 35b/08
 ë.+ si-men 100a/09, 11b/06, 34a/07

è.+ sin 12a/01
 è.+ sine 101a/11, 101b/01, 9b/12
 è.+ siniñ 11a/01, 22b/09, 26a/10, 29a/05, 31b/13, 34a/07, 35b/09, 37b/11, 41a/02, 41a/09, 52a/12, 5b/12
elçilig : elçilik, habercilik
 è.+ i 16b/13, 87b/09
 è.+ ine 63a/04, 66a/11, 94b/04
elçiliş- : elçileşmek
 è.- e 59a/05
elli : elli (sayı)
 è. 77b/01
ellik : şehirli, şehirde oturan
 e.+ i 29b/13
elli miñ : elli bin
 è.+ ge 70a/13
 e.+ in 117a/02
emân : (Ar.) emniyet, güvence, teminat
 e. 104b/02, 104b/03, 106a/13, 119a/13, 120b/03, 120b/12, 121a/03, 121a/07, 121a/13, 121b/01, 122a/01, 123a/03, 123a/04, 123a/05, 13a/03, 2b/08, 34b/09, 38a/08, 38b/01, 38b/09, 3b/04, 55b/08, 56a/11, 56b/01, 5b/10, 6a/11, 6b/10, 74b/09, 77b/02, 78a/07, 78b/05, 84b/08, 85a/01, 86b/02, 88a/07
 e.+ da 105b/11
 e.+ dan 6b/03
 e.+ nı 41a/08
emânet : (Ar.) emanet, bir kimseye bırakılan şey
 e.+ i 102a/12
 e.+ imni 24a/11
 e.+ lerin 52a/02, 79b/12
 e.+ ni 80a/01
emânlı : (Ar.+Tü.) güvence alan
 e.+ lar 23b/04
emânsız : (Ar.+Tü.) güvencesi olmayan, canları teminat altında olmayan
 e. 75b/03
êmdi : şimdi, derhal, hemen
 è. 100a/08, 104a/10, 10b/03, 114a/06, 127b/13, 12a/06, 20b/12, 3a/02, 41b/12, 42b/01, 4a/11, 4b/01, 51a/02, 56a/02, 69a/13, 71a/10, 88b/02, 8a/04, 91b/13, 93b/02
 è.+ ge 24a/06
emgekl : ıstırap, acı, eziyet
 e. 25a/11, 41b/13, 60a/13, 90b/01

e.+ de 107b/10, 91a/12
 e.+ i 122a/05
 e.+ in 121b/13, 130a/05
 e.+ ler 6b/05
emgeklig : acılı, sıkıntılı, eziyetli
 e. 60b/05
emîn : (Ar.) tehlikeden uzak, emniyetli; güvenilir, inanılır, itimat edilir
 e. 21a/06, 83a/10, 98a/07
 e.+ dür 39a/10
emînlik : (Ar.+Tü.) Emin olma durumu, emniyet
 e. 3b/06
emr-i ma'rûf : iyiliği emretmek
 e. 7a/04
eñsar : (Ar.) yardımcıları, koruyucuları; İslâmiyet'i kabul ederek Hz. Muhammed'i ve Mekkeli Müslümanları Medîne'ye dâvet eden ve hicret ettikleri zaman onlara yardımcı olan, Medîneli Müslümanları koruyanlar
 e. 27b/03
 e.+ lar 122a/06, 30a/09, 30a/10, 84a/05, 8b/08, 94a/09, 9b/13
 e.+ lardan 43a/07
 e.+ larga 34b/04
 e.+ larnı 94a/03
 e.+ larnıñ 30a/07, 7a/13
ên : yanak.
 è. 44b/04
er : erkek, er, adam; asker
 e. 114a/05, 119a/02, 127b/08, 13a/04, 14b/01, 20a/03, 22b/06, 23a/10, 25a/06, 29a/02, 29a/03, 29a/08, 33b/02, 33b/04, 44a/11, 64a/02, 98b/02
 e.+ den 27a/12, 37b/09
 e.+ durur 63b/09
 e.+ ge 28b/13
 e.+ i 107b/07, 107b/11, 75b/07, 75b/08, 76a/06, 87b/02, 93a/10, 93a/13
 e.+ im 56a/02
 e.+ in 93a/10
 e.+ inden 27b/12
 e.+ ine 45b/09, 93a/12
 e.+ iñ 56a/04
 e.+ iñe 45b/07
 e.+ inizge 65b/13
 e.+ inñi 56a/03

- e.+ ni 115b/13, 73a/01, 91a/10, 93a/11, 93a/13
- êr- : 1.** kavuşmak, erişmek; **2.** olmak; **3.** cevheri fiil
- ê.- di 102a/01, 102a/04, 104b/01, 107a/03, 108b/13, 109a/13, 109b/08, 10a/10, 10b/05, 111b/12, 113b/05, 113b/07, 114b/08, 116a/04, 116b/08, 117b/12, 124b/06, 124b/07, 126b/12, 128b/03, 129b/08, 129b/09, 12b/02, 14b/13, 15a/01, 15b/01, 15b/02, 16a/01, 18b/04, 21a/12, 22a/03, 22b/06, 26b/05, 27b/12, 28a/12, 30b/06, 30b/07, 30b/10, 30b/13, 31b/04, 31b/07, 33b/01, 33b/12, 35b/13, 36b/01, 37a/01, 38b/12, 39a/01, 39a/09, 39b/01, 40a/04, 40b/05, 40b/08, 43a/08, 44a/11, 44a/12, 44b/03, 45a/02, 45b/02, 45b/10, 46b/08, 46b/10, 47a/03, 47a/04, 47b/05, 47b/07, 49a/08, 49a/09, 49b/04, 50a/08, 51a/09, 51b/06, 51b/07, 51b/08, 53b/11, 55b/01, 55b/03, 55b/10, 56b/08, 58a/04, 59b/03, 59b/04, 5a/09, 5b/10, 65b/03, 68b/06, 68b/07, 69b/06, 69b/07, 69b/08, 70b/03, 71a/01, 71a/06, 71a/07, 71b/11, 72b/12, 75b/02, 76b/12, 77a/08, 7a/10, 83b/02, 84b/12, 86a/08, 86a/09, 89a/02, 89a/13, 89b/02, 89b/11, 91b/05, 92a/05, 92b/11, 93a/11, 94a/10, 96a/13, 96b/01, 97a/01, 97a/02, 98a/01
- ê.- diler 113a/11, 15b/01, 33b/01, 36a/05, 43a/07, 43b/13, 47b/06, 49b/08, 69b/04, 70a/13, 74b/07, 89b/02
- ê.- dim 102b/01, 107a/10, 117b/03, 125b/05, 33a/12, 44b/05, 55a/02, 72a/10, 7b/01, 89a/08
- ê.- diñ 117b/02
- ê.- diñiz 53b/10
- ê.- dük 105b/06, 105b/07, 44a/12
- ê.- ken 103a/09, 105a/02, 106a/01, 106a/02, 111b/02, 112b/10, 113a/08, 114b/12, 119a/03, 119b/07, 127b/05, 13b/04, 13b/05, 13b/06, 13b/07, 17a/01, 20b/08, 21b/06, 23b/09, 26b/03, 26b/11, 27b/03, 30b/03, 30b/05, 30b/12, 34b/01, 35b/04, 39a/11, 42b/09, 43a/05, 46a/02, 46a/03, 48b/11, 50a/01, 51a/01, 55a/01, 55a/10, 56a/08, 57b/02, 61a/09, 64a/07, 65a/03, 68a/02, 69b/02, 72b/02, 73b/13, 76b/13, 77a/01, 81b/07, 84b/07, 85b/10, 91a/02, 99a/06, 9b/13
- ê.- keni 34a/01
- ê.- kenimde 113a/07, 115b/05, 91b/05
- ê.- kenimden 113a/08
- ê.- kenler 41b/03, 57b/05
- ê.- megi 35a/01
- ê.- miş 51a/05, 52a/05
- ê.- se 102b/10, 106a/13, 10b/08, 125b/01, 19a/07, 26a/11, 26b/12, 31a/10, 36a/12, 38b/03, 39a/07, 3b/12, 45a/06, 45b/08, 56a/10, 60a/13, 61b/13, 62b/06, 63a/13, 64a/10, 66a/01, 81a/10, 81a/11, 85a/09, 88a/06, 93b/13, 98b/03
- ê.- seniz 43b/03, 66b/02
- ê.- ür 110b/03, 35b/01
- eren :** er, yiğit, erkek
- e. 102a/04, 114a/05, 117b/13, 16a/01, 17b/13, 21a/02, 26a/09, 33a/07, 33b/03, 43a/08, 43a/09, 43a/11, 44b/03, 49a/08, 4a/04, 50b/07, 58a/03, 58a/04, 58b/08, 68b/06, 71b/13, 72a/08, 73a/04, 73b/06, 74a/03, 79a/07, 95b/12, 98b/13
- e.+ çe 115a/07, 77b/01
- e.+ den 25a/07, 25a/08
- e.+ dür 100a/10, 52b/08
- e.+ ge 55b/13, 80b/04
- e.+ ler 102b/04, 107a/06, 107b/09, 110a/10, 110b/12, 112a/12, 112b/08, 23a/07, 23a/12, 24a/02, 27b/11, 28b/04, 29a/04, 33a/13, 35a/13, 36b/01, 41a/03, 53a/12, 54a/06, 56b/03, 58a/02, 72a/09, 77a/13, 85a/12, 88a/09, 8a/06
- e.+ lerden 12b/01, 58b/08
- e.+ lerdiler 45a/01
- e.+ lerge 44b/13
- e.+ leri 129b/12, 22a/11, 30a/11, 32b/03, 6a/09, 86a/11
- e.+ lerimiz 107b/10, 112a/12, 116a/01, 33b/08, 75a/04
- e.+ lerin 43b/10, 87a/06
- e.+ lerinden 115b/05
- e.+ lerine 112a/11, 112b/03, 112b/07
- e.+ leriniñ 116a/01, 70b/05

e.+ leriñiz 104b/05, 88a/09
 e.+ leriñizni 120b/11, 43b/04
 e.+ leriñni 32b/12
 e.+ lerni 108a/08, 22a/07, 28b/04, 47b/08, 58b/05, 76b/03, 81b/11, 8a/05
 e.+ lerniñ 117b/11
 e.+ sen 102a/11
eri- : erimek
 e.- r 114a/06
erk : erk, güç, kuvvet
 e.+ inñiz 84a/08
 e.+ siz 55b/07
erkli : erkli, güçlü, kuvvetli
 e. 20a/06, 26a/12
erksiz : erksiz, güçsüz, kuvvetsiz
 e. 20a/06
erte : **1.** ilk, önce; **2.** yarın, ertesi gün; **3.** sabah
 è. 109b/13
 è.+ si 16a/07, 48b/02
 è.+ sinde 110b/10, 69b/09
erüv : çabuk, hızlı
 e. 21a/11
es- : rüzgâr esmek
 e.- er 49a/04
esîr : (Ar.) esir, tutsak
 e.+ ni 73b/03
eski : eski
 e. 54a/02, 74a/03
 e.+ den 68a/12, 88b/12
 e.+ dür 55b/04
 e.+ sin 20a/09
estir- : estirmek
 e.- medi 129b/11
êşik : eşik, kapı
 è.+ de 51b/10, 51b/11
 è.+ in 55a/09, 55b/06
 è.+ inde 45b/13, 46a/01, 50b/03, 51b/11, 55b/05, 81a/11
 è.+ inden 50b/02, 51b/11
 è.+ ine 50b/11
 è.+ ini 50b/13
 è.+ ni 55b/06
êşit- : işitmek, duymak
 è. 2b/13, 3a/05
 è.- eyim 104a/01
 è.- gen 11a/01, 83b/07
 è.- gende 113a/13, 22b/08, 40a/01, 47b/07, 57a/08, 9a/04
 è.- genge 129b/09

è.- genimde 125b/07
 è.- genin 22b/09
 è.- geniñ 17b/04
 è.- geniñizge 66b/02
 è.- genni 15b/05
 è.- gey 21a/10
 è.- gil 15b/04, 46b/013, 96a/08
 è.- inñiz 104b/09, 111a/11, 127a/08, 22a/08
 è.- ip 19b/02
 è.- medi 46b/11
 è.- mediler 120b/03
 è.- medim 96b/04
 è.- mediñ mi 14b/10
 è.- medük 91b/06
 è.- mege 102b/12
 è.- megen 96b/04
 è.- mes 32a/09, 66b/02
 è.- meseler 96b/04
 è.- meseñ 55a/02
 è.- mesler 91b/07
 è.- meyinçe 124b/12
 è.- se 115a/06, 89b/13
 è.- seler 34a/08, 87a/13, 96b/03
 è.- sem êrdi 20b/08
 è.- sünler 127b/02, 97a/10
 è.- ti 11b/09, 28a/01, 96b/01
 è.- tiler 86a/07
 è.- tim 100a/10, 126b/06, 14b/10, 25b/13, 39a/11, 96a/07, 9a/02
 è.- tiñ 67b/04
 è.- tiñiz mi 20b/06
 è.- tüm 125a/11
 è.- ür 4b/13, 89b/10
 è.- ür êrdik 21a/10
 è.- ür mi sen 90a/04
 è.- ür-biz 8b/10
 è.- üriz 9b/08
 è.- ürlər 19b/03
 è.- ür-men 123b/11, 4b/13, 90a/04
êşitil- : işitilmek, duyulmak
 è.- medi 52b/03
êşittür- : işittirmek
 è.- e 73b/06
et : et
 e.+ in 120b/10, 124a/02, 129a/04, 52a/03, 63a/06
êt- : yapmak, etmek
 è.- er 109b/11

è.- ip 15a/04, 1b/01, 7b/05, 82b/12
 è.- ipdür 19b/03
 è.- iptür 121b/05, 81b/09
 è.- ken 1b/02
etmek : etmek
 e. 123a/12
 e.+ in 90a/10
ev : ev, hane
 e.+ çegim 125b/04
 e.+ idür 68a/08
 e.+ inde 52b/02
 e.+ inden 123b/02
 e.+ ine 123a/11, 126a/08, 25a/05, 48b/02
 e.+ ler 13a/06
 e.+ leri 12a/12, 15b/01
 e.+ lerimiz 20b/02
 e.+ lerin 124b/02, 14a/02, 76b/11
 e.+ lerinden 19a/12
 e.+ lerine 108b/07, 115a/01, 5b/07
 e.+ lerini 112a/11, 114a/02, 115b/04, 116a/02
 e.+ lerinizni 88a/03, 91a/09
 e.+ leri 90b/01
 e.+ lerümüz 59a/08
 e.+ nün 123a/11
 e.+ ümde 123b/02
 e.+ üme 123a/09
ev : (Ar.) ve, veya
 e. 24b/07
evdaş : eş, hanım
 e. 106a/05, 20b/07, 20b/10, 20b/11
 e.+ ı 56a/01, 64a/11
 e.+ ım 45b/06
 e.+ imdur 45b/05
 e.+ ın 86a/13
 e.+ ından 102a/01, 115b/12
 e.+ ını 45b/06
 e.+ ları 21b/08
 e.+ larımız 81b/07
 e.+ larımızge 76b/04
 e.+ larımızni 20b/04
 e.+ ların 112a/02
 e.+ larını 76b/04
 e.+ larınızdan 80b/11
 e.+ larınızni 80b/10
evle öğle vakti.
 e. 50a/09

evlen- : evlenmek
 e.- di 48b/02
 e.- diler 75b/03
 e.- dim 35b/04
evliyâ : (Ar.) veliler, ermişler, evliya
 e. 2a/13
 e.+ lar 2a/08, 2b/06
 e.+ ları 106a/07, 111a/09, 72a/02
 e.+ larına 50a/06, 68a/12
 e.+ larını 86a/11
evvel : (Ar.) evvel, önce, birinci
 e. 11a/10, 27a/11, 2a/04, 28b/08
ëy : ey, hey (edat)
 è. 100b/11, 104b/01, 108a/02, 110b/06, 111a/08, 111b/05, 111b/12, 112a/10, 113a/07, 114a/09, 114a/11, 115a/03, 115b/07, 118b/13, 119b/13, 121b/10, 122b/05, 122b/11, 123b/04, 123b/09, 124a/12, 126a/09, 126b/02, 127a/08, 128a/10, 128b/09, 12a/11, 12b/11, 13a/01, 14a/09, 14b/09, 15b/09, 16a/08, 16b/01, 16b/08, 17a/04, 18b/09, 20b/06, 20b/07, 24b/03, 25a/07, 25b/02, 25b/04, 25b/10, 26a/01, 26a/06, 26a/08, 26a/10, 26b/05, 26b/06, 27b/10, 29a/05, 30b/12, 31a/02, 31b/12, 31b/13, 32a/04, 32a/11, 32a/12, 32b/02, 33a/08, 34a/07, 34a/09, 36b/02, 3a/04, 45a/05, 45b/04, 48a/03, 49a/01, 50a/01, 52b/07, 53a/06, 53a/09, 58a/07, 59a/05, 5b/12, 65a/09, 69a/02, 6a/03, 6a/09, 73a/07, 73b/10, 74a/05, 74a/06, 74b/01, 76b/09, 79b/07, 80a/06, 80a/08, 80b/08, 81a/02, 82a/06, 83b/13, 86b/08, 90a/13, 91b/10, 93a/07, 93b/02, 94a/06, 95b/08, 96a/03, 96a/07, 96b/02, 97b/06, 98b/07, 98b/10, 77b/05
eyer : eyer
 e.+ i 123a/11
 e.+ ni 123a/11
eygi : iyi, güzel; **mec.** mal.
 e.+ sin 130a/13
eyle- : eylemek, yapmak, etmek
 e.- di 100b/13, 104a/02, 104a/03, 104a/05, 104a/12, 115a/03, 122a/11, 125b/13, 12a/01, 130a/06, 16a/11, 21b/01, 34a/05, 36a/10, 52a/11, 76a/02, 76b/09, 76b/11, 84a/13, 87b/12, 88a/04, 98a/03

- e.- diler 102b/06, 127a/11, 59b/07
 e.- dim 46b/013, 96a/04
 e.- diñ 100a/07, 61b/09, 81a/09
 e.- düm 62a/09
 e.- gen 54a/04
 e.- genden 60b/02
 e.- genge 21a/07, 34b/08
 e.- genine 76a/01
 e.- genişizni 105b/01
 e.- genlerge 82b/10
 e.- genlerniñ 75b/13
 e.- genni 104a/05
 e.- gey 108b/08, 122b/08, 48a/09
 e.- geyler 73a/11
 e.- gil 108b/02, 108b/08, 108b/09, 13a/02, 13a/13, 15b/07, 21a/04, 50a/06, 6b/02, 98b/08
 e.- medi 102a/09
 e.- mege 30a/13, 30b/07, 52a/07, 56b/05
 e.- megil 13a/05
 e.- megine 86a/13
 e.- mek 30b/03, 41b/05, 46b/11, 65b/10
 e.- mekten 80a/02
 e.- mekni 19a/02
 e.- men 28a/13
 e.- mes 21a/07, 23b/13, 24a/01, 63b/12
 e.- mes-biz 104a/13
 e.- mese 54b/12
 e.- mesler 52a/03
 e.- mes-siz 54a/09
 e.- meyin 27b/07
 e.- njiz 106b/01, 34b/13
 e.- p 128a/01, 29a/07, 44b/11, 54a/13, 59a/05, 64a/05, 70a/07, 91a/08, 92a/09, 96a/03, 99a/12
 e.- r 123b/08, 125a/03, 125a/05, 28a/03, 44a/12, 54b/03, 57b/10, 62a/01, 65b/08, 68a/01
 e.- r êrdi 22a/01
 e.- r êrdiñiz 105b/02
 e.- r êrdük 104b/01
 e.- r-biz 80a/01
 e.- se 63b/09, 88a/01
 e.- seler 65b/11
 e.- süñ 115b/12, 115b/13, 124b/04, 19b/10, 26b/12, 46a/10, 67a/11
 e.- ye 105b/13, 45a/10
 e.- yeyim 107a/13

- eyle** : öyle, o şekilde
 e. 114b/04, 115a/10
eylen- : yapılmak, meydana getirilmek; dönmek
 e.- gey 81b/04
 e.- miş 102a/01
 e.- ür 41a/12
eylet- : yaptırmak, meydana getirtmek
 e.- tiler 83b/06
eyüli : iyilik, güzellik
 e. 11a/06
eyvâh : (Far.) eyvah, yazık
 e. 32a/11
ezel : (Ar.) önceliksiz, başlangıcı olmayan
 e.+ den 3a/07
ezel-i âzâl : ezellerin ezeli, başlangıcı olmayan zamanların da öncesi
 e.+ de 1b/02

F

- fahret** : (Ar.+Tü.) övünme, iftihar etme
 f. 1b/07, 2b/08
fahretlen- : (Ar.+Tü.) övünmek, iftihar etmek
 f.- ür-siz 61b/02
fâl : (Ar.) gelecekte olacaklar hakkında anlamlar çıkarmak, gâipten haber verme; tahmin etme
 f. 110a/07, 2b/12
 f.+ larımız 110a/08
fâllan- : (Ar.+Tü.) gelecekte olacaklar hakkında anlamlar çıkarmak, gâipten haber vermek; tahminde bulunmak
 f.- dum 110a/05
fâris : (Ar.) atlı, ata binmede hünerli olan kişi
 f. 118a/01
 f.+ lerden 117b/13
 f.+ leri 37b/08
farîza : (Ar.) İslâm dîninin kula farz kıldığı mükellefiyet, şer'an yapılması zorunlu olan Allah'ın emri
 f. 13b/07, 34b/11, 34b/13
 f.+ sın 2a/03
fâsık : (Ar.) şeriat hükmüne uymayan günahkâr kimse
 f.+ lar 34b/10
fâzıl : (Ar.) cömertlik, iyilik, lutuf, kerem
 f.+ idur 8a/01

fedâ : (Ar.) bir şey uğrunda değerli bir şeyden vazgeçmek, uğruna verme
f. 71b/06

felek : (Ar.) dünya, âlem, semâ
f. 3a/06

ferâh : (Ar.) gönül açıklığı, sevinç, sevinme
f. 2b/09
f.+ dan 2b/08

fereclik : (Ar.) sıkıntıdan sonra gelen rahatlık, kederden sonra gelen sevinç
f. 121a/11

ferişte : (Far.) melek
f.+ ler 94a/02
f.+ leri 1b/06, 23b/10
f.+ lerni 110b/06

feryâd : (Far.) yüksek sesle ve kuvvetle bağırma, çığlık, figan
f. 92a/09

fesâd : (Ar.) fenâlık, kötülük, bozgunculuk, fitne
f. 110a/06, 80a/02, 91b/07
f.+ lar 105a/02

fırşat : (Ar.) bir şeyin gerçekleşmesi için uygun düşen, elden kaçırılmaz durum ve zaman, vesile
f. 86a/04

fısk : (Ar.) her türlü günâhı işlemeyi huy hâline getirme, sefâhata dalma, fenâlık, ahlâksızlık
f. 110a/06

fidâ : (Ar.) bir şey uğrunda değerli bir şeyden vazgeçmek, uğruna verme
f. 4b/06

figân : (Far.) ızdırapla bağırma, haykırma, feryat
f. 91b/08

fıkr : (Ar.) bir kimsenin herhangi bir hususta kendine göre vardığı hüküm, görüş, kanâat
f.+ i 3a/11

fîl : (Ar.) iş, hareket, davranış
f.+ i 4a/02

firenk : (Far.) Avrupalı
f. 3b/09

fütûh : (Ar.) fetihler, zaferler
f.+ dur 121b/12

G / Ğ

ğâfil : (Ar.) gerçeklerden habersiz olan, gaflet içinde bulunan; Hak'tan habersiz (kimse)
ğ. 40a/13

galebe : (Ar.) dövüşte ve savaşta yenmek, gâlip gelme
ğ. 91a/02
ğ.+ niñ 91a/04

ganîmet : (Ar.) savaşta düşmandan alınan savaş esirleri, sivil esirler, mallar
ğ. 124a/07, 13a/03, 95a/10
ğ.+ ğa 6a/09
ğ.+ in 127b/13
ğ.+ leri 8a/11

garaz : (Ar.) birine karşı beslenen kötü niyetli, gizli düşmanlık
ğ. 8b/07

ğarb : (Ar.) batı, mağrip
ğ. 40b/09

ğaret : (Ar.) Düşmana yağma için yapılan saldırı, akın
ğ. 93b/10

ğarîm : (Ar.) borcunu alan, alacaklı kimse; hasım, rakip
ğ. 98b/04, 70a/04
ğ.+ ğa 99a/02
ğ.+ in 118a/09, 118a/10
ğ.+ leri 79b/09
ğ.+ lerni 99a/01

ğark : (Ar.) bir şeyle aşırı derecede dolmuş olma
ğ. 13a/05

ğaşb : (Ar.) başkasına âit bir şeyi zor kullanarak ele geçirmek, zorla zaptetme
ğ. 80a/01

ğâvî : (Ar.) yolunu şaşırmış, azmış, dalâlete sapmış
ğ. 4a/04

ğâvîlîğ : (Ar.+Tü.) yolunu şaşıрма, azma, dalâlete sapma bkz. **ğâvîlîk**
ğ.+ ı 4a/12

ğâvîlîk : (Ar.+Tü.) yolunu şaşıрма, azma, dalâlete sapma bkz. **ğâvîlîğ**
ğ. 4b/01

ğāvur : (Ar.) Müslüman olmayan kimse, özellikle hristiyan
g. 92a/13

ğâyib : (Ar.) göz önünde olmayan, hazır bulunmayan (şey)
ğ. 23a/11

ğayret : (Ar.) çalışma, belli bir şey için çabalaması, didinme, çaba
ğ.+ i 3b/08

ğazâ : (Ar.) İslâm dini uğruna yapılan savaş, cihat
ğ. 33b/13, 34a/06

ğazâlığ : (Ar.+Tü.) İslâm dini uğruna yapılan savaşma bkz. **ğazâlık**
ğ.+ ina 31b/10, 8b/01, 9a/10
ğ.+ ının 34a/01

ğazâlık : (Ar.+Tü.) İslâm dini uğruna yapılan savaşma bkz. **ğazâlığ**
ğ. 20a/13, 26a/13, 27b/06
ğ.+ da 101b/12, 32a/05, 76b/03, 90a/11, 95a/02
ğ.+ ka 25b/12, 27b/10, 48b/06, 86b/11, 99a/01

ğazâlık : (Ar.+Tü.) Gazâ etme, İslâm dini ve vatan uğruna düşmanla savaşma
ğ. 10b/11, 17b/01, 23a/07
ğ.+ ka 10a/10, 10a/11
ğ.+ lar 2b/01

gömürden- : homurdanmak, kızmak; **mcz.** helâk etmek (?)
g.- esidür 110a/09
g.- gen 110a/09

gür : (Far.) mezar, kabir
g.+ lardan 120b/07

güher : (Far.) cevher, mücevher
g. 3a/08
g.+ i 42b/10

güt- : bir veya birçok hayvanı önüne katıp sürmek ve otlatmak
g.- er erdi 92a/05

H/H/H

haber : (Ar.) haber, bilgi
h. 100b/13, 101a/01, 101b/09, 118b/09, 118b/12, 119a/05, 119a/07, 119a/09, 125a/11, 125a/12, 24a/09, 30a/03, 36a/07, 46a/04, 46a/05, 47b/06, 51a/01, 52a/06, 55b/03, 56b/05, 59a/01, 59a/12, 59b/13, 5a/02, 5a/06, 79a/11, 80b/01, 88a/12, 88b/04, 88b/05, 88b/08, 98a/06
h.+ i 118b/02, 128a/13, 129a/06, 21b/03, 24a/04, 27a/04, 28b/06, 33b/13,

34a/01, 48a/02, 93b/10
h.+ im 62a/10
h.+ in 52b/07, 52b/08, 81a/06, 81a/10, 91a/04, 93b/06
h.+ inçiz 82a/05
h.+ ler 29b/10

h.+ leri 107a/13, 108a/05, 116b/10, 21b/05, 48a/05, 99b/03
h.+ lerin 109b/09, 90b/13

h.+ ni 119a/05, 48a/02, 51a/02, 80b/12, 80b/13, 83a/07, 84b/10, 93b/10

habs : (Ar.) suçluların kapatıldığı yer, hapis-hâne
h.+ de 37a/11

hac : (Ar.) hac
h.+ ların 112a/07

hacib : (Ar.) kapıcı, kapıcı başı
h.+ ler 1b/08, 2b/03

hac : (Far.) hac, istavroz, put
h.+ ları 14a/11, 1b/10
h.+ ların 50a/02
h.+ larnı 63a/05

had : (Ar.) sınır, hudut
h.+ den 28a/02

hadis : (Ar.) Peygamberimizin sözleri
h. 126b/05, 9a/05

Hak : (Ar.) 1. Allah; 2. doğru, gerçek; 3. bir şeye veya bir kimseye ait olan pay, hisse; 4. hak, hukuk

H. 118b/05, 2a/06, 3b/03, 90a/13, 96a/09, 97b/08, 9b/05

h. 120b/10, 126a/09, 15b/08, 19a/01, 26a/04, 26a/06, 26b/09, 28b/10, 30b/10, 30b/13, 3b/04, 3b/08, 52a/13, 8b/09, 94b/04, 96a/11, 96a/12, 96b/04
h.+ dan 65b/01
h.+ ları 28a/08
h.+ ların 92b/02
h.+ nı 109b/05, 17a/11
h.+ nın 96a/06

Hak te'âlâ : (Ar.) yüce Allah

H. 10a/05, 10b/13, 11a/03, 126b/10, 127b/06, 17a/03, 1b/02, 1b/04, 2a/02, 2a/03, 2b/03, 2b/10, 31a/04, 37a/08, 5b/03, 5b/08, 6b/09, 6b/11, 6b/12, 6b/13, 7a/01, 7b/08, 7b/09, 7b/10, 81a/02, 86b/09, 8a/06, 8b/04, 9a/01, 9a/12, 9b/06
H.+ dan 8a/03

h.+ ğa 127a/07, 6b/01, 7a/07, 7b/11, 8b/05, 9a/07

h.+ nı 5b/06, 7a/06

h.+ nın 7b/02, 8a/01, 9a/07

hakik : (Ar.) haklı, hak kazandı, lâyük, müstezak

h. 2a/05

hakık : (Ar.) 1. doğru, gerçek; 2. bir şeye veya bir kimseye ait olan pay, hisse; 3. hak, hukuk

h.+ a 17a/11

h.+ ı 103a/05, 106a/11, 111b/08, 114b/04, 115a/04, 128a/10, 15b/12, 18a/11, 2a/07, 39a/07, 53a/08, 5a/09, 7b/13, 88a/08

h.+ ım 37a/13, 45b/06

h.+ ımın 28a/01

h.+ ın 3b/02

h.+ ına 64a/13

h.+ ında 101a/04

h.+ ını 17b/11, 31a/05, 33a/05, 5b/07

h.+ ın 16b/06

h.+ ınız 72a/05

haksız : (Ar.+Tü.) haksız, hukuksuz

h. 76a/13

hâl : (Ar.) hal, durum

h. 125a/05

h.+ de 106a/01, 114b/12, 95b/04

h.+ ın 107a/11, 52b/09

h.+ imüzden 50b/10

h.+ ine 17b/08, 36a/07

h.+ ini 50b/12

h.+ ları 52b/09, 52b/13, 67b/07

h.+ ların 107a/11, 109a/11

h.+ larına 13a/07, 5a/11

h.+ ni 116b/04, 5a/10, 60a/03

halâyık : (Ar.) yaratılmışlar, insanlar

h. 107a/01, 10b/05, 110a/10, 11b/11, 122b/03, 123a/02, 124a/09, 125b/11, 126b/11, 127b/07, 12b/02, 15a/10, 20b/10, 24b/08, 25a/05, 31b/13, 32a/01, 35b/13, 42b/07, 46a/02, 47b/04, 48a/03, 48a/13, 48b/03, 50a/01, 50b/01, 51a/07, 52a/07, 53a/10, 54a/04, 55a/06, 58b/01, 58b/02, 58b/11, 5b/11, 66a/10, 66b/07, 69b/06, 69b/11, 6a/07, 6b/04, 75a/01, 78b/02, 80a/08, 80b/04, 85b/11, 85b/13, 8b/03, 91b/07, 95a/11, 9a/13

h.+ da 96a/08

h.+ dan 108b/10, 118a/03, 125a/09, 61a/11, 89a/09, 96a/08

h.+ ğa 96b/13

h.+ ı 30a/02, 36a/02, 96b/07

h.+ ın 15a/03

h.+ ka 100b/12, 108b/08, 111a/08, 111b/05, 122a/08, 126a/03, 16b/13, 49a/01, 53b/02, 66a/08, 66b/06, 71b/01, 82b/08, 92a/04, 9a/07

h.+ nı 100b/11, 106b/04, 113a/01, 23b/11, 24b/06, 27b/06, 43b/12, 48a/05, 48b/06, 51a/12, 5a/11, 66a/06, 69b/10, 70a/06, 71a/04, 71b/01, 72a/01, 72a/05, 79a/07, 87a/07, 89a/05, 95b/01

h.+ nın 113a/02, 116a/04, 24a/04, 2a/08, 42b/03, 47b/06, 57b/11

halife : (Ar.) halife, birinin yerine geçen bkz.

halifet

h. 130b/04, 130b/06, 31a/02, 40a/13, 52a/08, 52a/10, 52b/05, 52b/06

h.+ den 85a/08

h.+ ğa 121a/03, 82a/03, 82a/05, 9b/02

h.+ ge 82a/09

h.+ mizga 85a/08

h.+ nın 127b/09

h.+ si 11a/01, 12b/11, 22b/10, 26a/10, 31b/13, 35b/09, 5b/12, 6a/03

h.+ sine 37b/11

h.+ sinin 11b/06

Halife-i Resûlallah: Allah'ın peygamberinin halifesi, vekili

h. 8a/08

halifet : (Ar.) halife, birinin yerine geçen bkz.

halife

h.+ i 14a/09, 16b/08, 29a/05, 34a/07, 34b/03, 41a/02, 41a/09, 49b/12, 52a/12

halim : (Ar.) yumuşak huylu, halim

h. 38b/10

halk : (Ar.) halk, insanlar

h. 104a/13, 35b/07, 9a/06

halka : (Ar.) halka, çember

h. 128b/12, 16a/03, 16a/05, 50b/11

h.+ dağı 16a/04

h.+ ğa 16a/04, 16a/05

h.+ larında 126b/01

h.+ nı 128b/13

halvet : (Ar.) yalnız kalma, tenhaya çekilme

h. 84b/10

hamd : (Ar.) Allah'a olan şükran, hamd

h. 125a/05, 1b/01

h.+ ın 124b/03

hamîd : (Ar.) övülmeye lâyık, methedilecek sıfatlara sâhip olan

h. 4a/02

hamle : (Ar.) atış, saldırış, hamle

h. 112b/07, 113b/05, 113b/07, 115b/08, 116b/03, 120a/02, 128a/06, 128a/12, 128b/04, 72a/10, 74a/01, 79b/07, 79b/08, 99a/02, 99a/04, 99a/06, 99a/08, 99a/09

h.+ ıjizde 128b/04

h.+ si 115a/09

h.+ sine 112b/03

han : Türk padişahı ünvanı, han, kağan

h. 3a/13, 3b/10

h.+ ıdur 67a/04

h.+ ları 62b/08

h.+ larının 67a/04

hanım : kadın, hanım, eş, karı

h. 79b/07

hanlık : hanlık, sultanlık, kağanlık

h. 6a/13, 6b/12

harâc : (Ar.) Müslüman olmayanlardan alınan vergi

h. 82a/13, 85b/03

h.+ ların 85b/06

harâm : (Ar.) haram, din bakımından yasak olan şeyler

h. 106a/11, 120b/08, 80a/01

h.+ dan 9a/11

harîr : (Ar.) ipek

h. 61a/04, 61a/13

hâş : (Ar.) 1. bir kimseye mahsus, seçkin; 2. saf, halis

h. 123a/13, 40b/11, 4a/06

hased : (Ar.) kıskançlık, hased

h.+ ni 7b/04

hâşlıg : (Ar.+Tü.) seçkinlik, üstünlük

h.+ ın 7b/12

h.+ ından 1b/11, 2a/01

hâşşel-hâş : seçkinlerin seçkini

h. 2a/08

h.+ ı 2a/09

haşmet : (Ar.) gösterişlilik, debdebe, heybet

h. 4a/07

haţţ : (Ar.) soy, nesep

h.+ ın 24b/03

hayfân : (Ar.) insanlar, zavallılar

h. 113b/11

haykır : haykırmak, nara atmak

h.- ur-sen 35b/02

haylî : (Far.) epeyce, çok, hayli

h. 93a/09

hayr : (Ar.) iyilik, iyi, hayır

h. 101b/06, 105a/07, 10a/07, 110b/02, 118b/09, 124b/13, 12b/10, 19b/11, 24a/05, 25a/04, 25a/12, 26a/11, 31b/03, 33a/04, 3a/12, 3b/06, 40a/01, 4a/04, 4a/09, 4b/04, 52a/06, 52b/11, 7b/09, 7b/12, 7b/13, 80a/05, 81b/06, 82a/12, 83b/12, 83b/13, 84b/13, 85b/05, 8b/07, 90b/03, 94a/08

h.+ dan 84a/11

h.+ dur 21a/09

h.+ ğa 119b/02, 25a/10, 27b/07, 62a/03, 70a/04, 35a/09

h.+ ından 72a/02, 94b/13

h.+ lar 3a/11, 9a/01

h.+ larını 4a/13

h.+ nı 20a/03, 54a/09, 72a/02, 7b/04

hayrân : (Ar.) şaşmış, hayran

h. 119b/07

hâzır : (Ar.) meydana, göz önünde olma

h. 10a/06, 7b/01

h.+ lar 110b/07

hazîne : (Ar.) hazine

h.+ lerimizden 105a/07

h.+ lerini 108b/02

hazret : (Ar.) saygı için kullanılan bir söz

h.+ ge 4b/01

helâk : (Ar.) ölme, mahvolma; perişan olma

h. 103b/03, 107b/02, 108a/10, 108a/12, 10a/06, 116b/10, 116b/11, 119a/08, 119a/10, 119b/06, 120a/10, 129a/06, 28a/03, 65b/12, 81a/07, 84a/02, 85a/13, 91b/01, 95b/03, 99a/06, 99a/12, 9b/06 H. 119a/08

h.+ ini 92b/03

h.+ larına 19a/05

helâklik : (Ar.+Tü.) helâk olma, yok olma

h. 42a/11, 55a/06

helâl : (Ar.) kullanılması şer'an caiz olan, ka-

nuna uygun

h. 24a/09, 51b/13, 52a/04, 62b/13,

64a/06

h.+ dür 59a/09

helâllaş-: (Ar.+Tü.) karşılıklı olarak haklarını başlatmak, helâl etmek
h.- tuğ 72b/06

hemân : (Far.) de, dahi
h. 3b/04

henüz : (Far.) henüz, şimdi, halâ
h. 103b/13

her : (Far.) hep, bütün

h. 101b/10, 102a/07, 102b/13, 103a/11, 103b/03, 105a/07, 105b/11, 106a/13, 106b/08, 107b/07, 107b/09, 107b/10, 107b/11, 108b/11, 110b/12, 11b/05, 11b/09, 121b/06, 121b/07, 122a/07, 122a/13, 123a/07, 124a/05, 124a/06, 124a/07, 13b/03, 15a/04, 17b/07, 18a/10, 18a/11, 18b/11, 23a/10, 24a/07, 25a/11, 27b/02, 27b/13, 31a/12, 31b/01, 33a/10, 33b/02, 37a/12, 37b/09, 38b/11, 51b/12, 53b/09, 53b/13, 54a/02, 56b/08, 59b/01, 59b/12, 60a/04, 63a/08, 65b/13, 66a/04, 70a/13, 72a/03, 72a/07, 76a/08, 78a/08, 81a/06, 81b/02, 81b/03, 89a/12, 96a/11, 97b/10, 98a/03, 98a/11, 99a/09, 9a/10

heves : (Ar.) istek, gelip geçici arzu, sürekli olmayan istek
h.+ im 25b/12, 26b/02
h.+ in 26b/03
h.+ in 26b/02

heybet : (Ar.) heybet, gösteriş, ululuk, azamet
h. 102a/08, 4a/07, 99b/11
h.+ den 1b/09, 36b/02
h.+ i 3b/08, 69a/09, 69a/12
h.+ inden 102a/04, 99b/05

heybetlen- : (Ar.+Tü.) birini yüce görmek ve ondan korkmak
h.- ip 36b/03, 40a/03, 43b/08
h.- ürl 36b/06

heybetliğ : (Ar.+Tü.) heybetli, gösterişli, azametli bkz. **heybetli**
h.+ ından 55b/02

heybetli : (Ar.+Tü.) heybetli, gösterişli, azametli bkz. **heybetliğ**
h. 102a/03, 1b/09, 2b/04, 3a/13, 3b/01

heyhât : (Ar.) yazık (ünlem edatı)
h. 94a/13

hışm : (Ar.) öfke, gazap, kin
h. 16b/04, 73a/06
h.+ ı 21a/04, 68b/06

h.+ ın 30a/05, 48b/13, 74b/13, 84b/05
h.+ ından 112a/03, 19b/10
h.+ ın 21a/12
h.+ lar 101b/12
h.+ ları 87a/01
h.+ larının 21b/10

hışmı : (Ar.+Tü.) öfkeli, gazaplı, kinli
h. 24b/05, 50b/07, 52b/11
h.+ lar 104b/07

hiyânet : (Ar.) hainlik, hıyanet
h. 13a/03, 24a/11

hicret : (Ar.) hicret, bir yerden başka bir yere göç etme
h.+ de 55b/04
h.+ den 39a/09
h.+ in 56a/06

h.+ ni 126b/12, 126b/13, 127a/01, 127a/03, 129b/04, 50a/08, 52a/09

hiç : (Far.) hiç, asla,
h. 100b/13, 102a/09, 102b/08, 103b/04, 103b/09, 104a/12, 105a/01, 105b/13, 106b/02, 107a/13, 108a/04, 108a/09, 109a/08, 111a/01, 111a/06, 114a/07, 114b/07, 115b/06, 115b/09, 119b/13, 121b/08, 124b/12, 129b/11, 12b/07, 20b/06, 21b/08, 23a/06, 25b/09, 25b/12, 2a/01, 30b/06, 31b/07, 35a/04, 3a/10, 41b/07, 42b/05, 45a/02, 45a/04, 52b/03, 55a/02, 55a/04, 58a/07, 59b/12, 5a/10, 64b/02, 65b/07, 6a/02, 6a/03, 6a/04, 70b/03, 79a/04, 79b/05, 7b/13, 83a/06, 83b/08, 89a/11, 8b/10, 90a/03, 90b/07, 91b/05, 92b/09, 95a/03, 97b/08, 98b/09, 99b/03, 99b/09
h.+ ge 32b/06

hikmet : (Ar.) hikmet, sebep
h. 66a/07

hilâfet : (Ar.) halife olma durumu
h. 13b/02

hile : (Ar.) hile, aldatma
h. 121a/07, 38b/13

himmet : (Ar.) yardım; gayret etme, çalışma, çabalama
h.+ in 111b/01
h.+ lerin 46a/05, 84b/03
h.+ lerini 5b/13

himmetli : (Ar.+Tü.) himmet sâhibi olan, himmet eden
h. 16a/06, 4a/04

hişâr : (Ar.) kale, hisar

h. 22b/04, 55a/10

hoca : (Far.) hoca, efendi

h.+ larından-sen 41a/13

h.+ sı 128b/10

h.+ sına 4b/06

h.+ sı-sen 18a/01

hocalık : (Far.+Tü.) Hoca olanın durumu ve mesleği, hocalık

h. 21a/11

hod : (Far.) kendi, bizzat, -de, dahi

h. 15a/01, 23a/07, 31a/06, 3b/07

hor : (Far.) hor, hakir, aşağı

h. 104a/12, 121b/05, 129b/13, 23b/13, 30a/13, 31a/05, 33a/02, 34a/09, 34b/06, 50a/07, 60b/02, 60b/05, 61b/09, 62a/09, 64a/05, 67a/05, 81b/09, 86a/13, 88a/04, 96a/05

h.+ dur 94b/08

horlîğ : (Far.+Tü.) horluk durumu, hakirlik, bayağılık, aşağılık bkz. **horluk**

h.+ ina 122a/05

h.+ indan 46b/05

horluk : (Far.+Tü.) horluk durumu, hakirlik, bayağılık, aşağılık bkz. **horlîğ**

h. 100b/03, 106a/13, 106b/08, 11a/13, 120b/09, 121b/09, 127b/11, 129b/02, 129b/11, 12a/13, 13a/09, 13b/08, 16b/03, 28b/05, 63a/08, 65a/01, 66a/13, 6b/13, 79b/11, 7a/07, 80a/03, 87a/06, 88a/05, 88a/07, 88b/13

h.+ da 121b/07

h.+ dur 121b/11

hoş : (Far.) güzel, iyi, hoş, tatlı

h. 102a/10, 10b/07, 10b/08, 10b/10, 10b/12, 11b/09, 12b/12, 13a/12, 27b/03, 28b/07, 35b/05, 35b/06, 40a/06, 40a/10, 41b/07, 42a/07, 43a/07, 46b/10, 4a/07, 4a/13, 5b/13, 61a/08, 67b/07, 6a/07, 6b/07, 70a/07, 76b/12, 77a/11, 79a/13, 80a/13, 83b/02, 83b/11, 84a/12, 96a/02, 98a/07

h.+ dur 107b/05, 30a/03, 50b/12

hoşnîd : (Far.) bir kimseden veya bir halden memnun durumda olan, râzı, memnun

h. 111a/04, 113a/10, 11a/12, 17a/04, 17a/09, 19a/01, 20a/11, 21b/02, 32b/01, 34b/08, 66b/03, 80a/02, 91b/06

h.+ men 25b/12

hoşnîdla- : (Far.+Tü.) uygun görmek

h.- dum 20a/10

hoşnîdlîğ : (Far.+Tü.) razılık, memnuniyet

bkz. **hoşnîdlig**

h. 52b/04

h.+ ı 17a/02, 49a/03

h.+ ıdur 53b/09

h.+ ına 112a/03, 76a/02

hoşnîdlig : (Far.+Tü.) razılık, memnuniyet

bkz. **hoşnîdlîğ**

h.+ in 13b/09

hulefâ : (Ar.) halifeler

h.+ lar 74a/06

hulkî : (Ar.) yaratılışla ilgili

h. 50b/08

hürî : (Ar.) huri, cennet kızı

h.+ lerine 114b/01

huṭbe : (Ar.) Cuma namazında farzdan önce hatibin nasihatler içeren konuşması

h.+ ni 127a/07

hüccet : (Ar.) delil, senet, belge

h.+ i 91b/10

hür : (Ar.) hür, bağımsız, özgür

h.+ ler-siz 107b/03

hürmet : (Ar.) hürmet, saygı, itibar

h. 4a/13

h.+ in 2b/02

h.+ inden 20b/12

h.+ ine 109b/10

h.+ in izni 39a/03

I/I

id : koku

ı.+ ığın 3a/02

ırmak : nehir, ırmak

ı. 38a/10

ısmarla- : sipariş etmek, ısmarlamak

ı.- dı 33a/13, 35a/12

ı.- dım 18a/08

ı.- dum 13a/10, 33a/04

ı.- ğay irdin 18a/06

ı.- mağım 17b/09

ı.- mağın 15a/01

ı.- mamış 18a/10

ı.- mış irdi 21a/02, 27a/09

ı.- r-men 33a/04, 58a/07

ıssı : sıcak bkz. **ıssı**

ı. 126a/13, 17a/06

ı.+ larda 121b/13

ışşı : sıcak bkz. **ışşı**

1. 105b/13

ıy- : göndermek, salıvermek

1.- sa 39a/05, 39a/06

ıyabér- : göndermek, salıvermek

- 1.- di 100a/08, 102a/02, 102a/08, 103b/10, 106a/03, 108a/01, 10a/12, 110b/07, 113b/05, 116b/04, 116b/12, 11b/03, 120a/12, 120b/03, 120b/04, 120b/13, 121a/04, 121a/09, 123a/03, 127b/01, 127b/07, 128a/01, 128a/06, 128a/08, 16a/12, 16b/13, 1b/05, 22a/10, 23a/13, 23b/07, 24a/04, 24b/13, 27b/09, 28b/11, 29a/09, 33b/04, 33b/10, 34a/06, 35a/11, 38a/09, 38a/12, 39a/13, 39b/03, 40b/09, 41a/06, 47a/11, 49b/11, 50a/10, 56a/12, 57a/04, 57a/07, 58a/06, 60b/13, 66a/05, 67b/03, 67b/08, 68a/02, 68b/03, 70b/06, 70b/07, 74a/12, 74b/10, 77b/01, 77b/04, 77b/06, 79a/05, 79a/13, 7a/10, 80b/02, 80b/03, 81a/06, 82a/13, 87a/11, 87b/06, 88a/11, 88b/07, 89a/08, 91a/05, 91b/11, 92b/08, 92b/10, 92b/13, 94a/13, 98a/02, 9b/04
- 1.- diler 11b/06, 34a/10, 43b/07, 48a/07, 56a/08, 65a/07
- 1.- dim 21a/07, 37a/06, 79a/01
- 1.- diñ 108a/03, 13b/04, 17a/13, 65a/04, 78b/12
- 1.- dük 78b/06, 91a/04
- 1.- elim 10b/11, 85a/05, 85b/08
- 1.- eyim 31b/13, 58a/03, 58a/11
- 1.- gen 33a/12, 47a/08, 67b/05
- 1.- gende 14a/08, 37a/05
- 1.- genden 68b/02
- 1.- geni 32a/06
- 1.- genin 34a/08
- 1.- genin 75b/12
- 1.- gennin 61a/08
- 1.- gey 15a/05, 32b/09, 40a/13, 80b/02, 92b/11, 94a/12
- 1.- gey êrdük 29a/01
- 1.- gey-biz 65a/05
- 1.- geyler 80a/12
- 1.- gey-men 29b/06, 39a/08
- 1.- gey-sen 29a/02
- 1.- gil 100a/10, 107b/11, 108b/03, 119b/02, 121a/03, 130b/01, 20a/06, 25b/11,

29a/05, 29a/09, 34a/04, 34a/11, 54b/08, 54b/10, 56a/10, 57b/07, 57b/12, 78b/12, 79a/04, 82a/04, 82a/09, 86a/03, 8b/13, 94a/07

1.- ginçe 101b/08, 46b/10

1.- inç 39a/06, 60b/11, 65a/07, 8b/02, 92b/08

- 1.- ip 100a/03, 107a/09, 20b/05, 20b/09, 22b/08, 22b/13, 24b/05, 24b/12, 29a/11, 29b/02, 30a/08, 33b/03, 33b/09, 43b/01, 43b/10, 46a/10, 46a/12, 55a/13, 56b/09, 59a/13, 60a/10, 60b/10, 66b/12, 82a/03, 89b/07, 8a/13, 93b/05, 97a/10

1.- ip turur êrdi 34b/02

1.- iptür-biz 20b/13

- 1.- mege 25a/01, 25b/09, 25b/10, 25b/11, 25b/12, 29a/03, 29b/06

1.- meginin 33b/12

1.- miş 51a/06

1.- sem 6a/01

1.- ür 16a/12, 35a/03

1.- ürmen 56b/03

1.- ür-men 10a/13, 22a/07, 32a/01, 58a/02

ıyāl : (Ar.) birinin geçindirmek zorunda olduğu kimseler, aile

ı.+ ımız 104a/12, 81b/08

ı.+ ımızğa 124a/04

ı.+ ımıznı 107b/08, 81b/11

ı.+ ın 91b/07

ı.+ inç 114a/03

ı.+ inçiz 107b/04, 48b/08, 80b/11

ı.+ inçznı 113b/04

ı.+ inçnı 108b/02, 114a/06

ı.+ ları 21b/10

ı.+ ların 20b/09

ı.+ nı 81a/12

ı.+ umuz 81b/06

İ/İ/İ/İ

ıbâdet : (Ar.) Allah'ın emirlerini yerine getirme

ı. 106a/03

ibrüşüm : (Far.) ibrişim, ipek

i. 90a/10

i.+ i 40a/08

icabet : (Ar.) kabul etme, uyma

i. 27a/09

iç : iç, içeri

- i. 106a/02, 31a/03
- i.+ i 3a/08
- i.+ imizden 106a/02
- i.+ inde 102a/02, 107a/03, 109b/06, 10a/03, 10a/08, 115a/11, 124b/09, 125a/02, 129a/06, 130a/11, 13a/06, 15a/10, 15b/08, 16b/02, 17a/12, 17a/13, 17b/08, 18b/03, 19a/01, 21a/12, 21a/13, 21b/10, 23b/08, 26a/09, 2a/09, 2b/06, 32b/07, 32b/08, 33b/05, 35a/09, 35b/07, 40a/05, 41b/04, 43b/02, 46b/01, 48a/03, 53b/10, 55a/10, 57a/01, 64b/07, 6a/08, 71b/08, 76b/13, 78b/09, 79a/11, 81a/12, 85b/01, 86a/06, 8a/10, 94b/01, 9a/06
- i.+ inde-men 38b/07
- i.+ inde-sen 38b/06
- i.+ leri 53a/12
- i.+ lerinde 54a/06
- i.+ lerindeki 42b/02
- i.+ re 104a/13, 26b/03, 3a/06, 3b/09, 4b/05

iç- : içmek

- i.- edürgende 41b/10
- i.- er-biz 80a/01
- i.- erler 42b/03
- i.- er-men 41b/11, 41b/12
- i.- gen 41b/10
- i.- gey-siz 105a/09
- i.- ip 120b/10, 58a/09
- i.- megey-siz 63a/06
- i.- mek 41b/10
- i.- mekden 91b/06
- i.- mesler 52a/03
- i.- ti 106b/02
- i.- tiler 42b/07

içim : içim (su), yudum

- i.+ iniñ 43a/01

içir- : içirmek bkz. **içür-**

- i.- gil 121a/06

içün : için, ...den dolayı bkz. **çün, üçün**

- i. 15b/06, 46b/09, 67a/11

içür- : içirmek bkz. **içir-**

- i.- di 121a/08, 42a/13
- i.- diler 42b/08
- i.- dük 121b/01
- i.- gen 42b/02
- i.- ür erdi 42b/02

İdi : Rab, Allah

- İ.+ ge 42b/10

- İ.+ niñ 73a/04

idmânlat- : (Ar.+Tü.) alışkanlık kazanmak için bir şeyi birçok defa tekrarlatma

- i.- urlar 59b/11

igi : iyi, güzel

- i. 12a/04, 12a/06, 17b/04, 20a/10, 25b/04, 26b/06, 26b/09, 32b/02, 32b/03, 32b/04, 33a/05, 36b/08, 37b/04, 39b/08, 47a/04, 4a/12, 52b/10, 53a/07, 53b/12
- i.+ ler 25a/12
- i.+ lerden 67b/12, 71b/12
- i.+ lerge 94b/12
- i.+ lerimizge 30b/04
- i.+ leriñizden 101a/13
- i.+ müzdin 41a/05
- i.+ si 17b/09

igilik : iyilik, güzellik

- i. 100a/07, 105b/01, 109b/11, 125a/04, 16a/11, 17a/01, 17b/06, 21b/05, 22a/01, 26a/04, 26b/08, 27a/04, 31a/03, 34b/04, 34b/07, 41b/01, 50a/06, 52a/13, 76a/01, 76b/09, 84a/06, 9a/01, 9b/09
- i.+ ge 11b/02
- i.+ in 108b/08, 65b/01, 68a/07
- i.+ inden 14a/03
- i.+ ini 105b/01
- i.+ iñ 13b/04
- i.+ iñiz 45b/05
- i.+ ler 104b/04, 124a/12, 78b/11
- i.+ lerin 125b/02
- i.+ ni 12a/03, 19b/03, 75b/06
- i.+ niñ 11a/10, 57a/13

ikindi : ikindi, ikindi namazı vakti

- i. 13b/03

ikrâr : (Ar.) kabul etme, tasdik etme; biât etme

- i. 106b/07, 20a/05, 36b/11, 38b/13, 64b/01, 66a/12

İlâh : (Ar.) Allah

- İ.+ ım 4a/06, 71a/09, 73a/04

İlâhî : (Ar.) “ey Allah’ım” anlamında bir söz

- İ. 113a/13, 126a/07, 126a/11, 13b/04, 13b/08, 13b/10, 13b/11, 13b/12, 13b/13, 19b/13, 26b/12, 31b/02, 66b/05, 68a/11, 68a/12

ilet- : iletmek, götürmek

i.- ti 18a/02, 48a/06, 67b/02

iley : ön, yan

i.+ lerinden 19b/13

ilgeri : ileri, ön taraf

i. 114a/10, 116b/09, 118b/01, 120a/13,
128a/01, 16b/08, 30b/02, 30b/05,
33b/08, 43a/10, 47b/07, 51a/03,
51b/08, 58b/08, 61a/06, 70a/08,
70b/01, 71b/06, 73a/12, 73b/06,
74b/03, 77b/05, 83b/09

i.+ gilerinin 116b/10

i.+ sinde 112b/04

ilin- : yakalanmak, tutulmak.

i.- di 33b/09, 69a/08

i.- iptür 108a/07

i.- mesünler 114a/09

i.- miş 24b/10

i.- ür 58a/10

ilk : ilk, önce

i. 101b/02, 103b/01, 10a/10, 110a/02,
118b/03, 118b/08, 125a/08, 130a/12,
22b/05, 33a/13, 38b/12, 40b/08, 4b/13,
50a/08, 63a/02, 63a/03, 63a/13, 70a/13,
70b/02, 83a/11

i.+ i 13a/11

i.+ inde 67b/03, 67b/08, 84a/12

illâ : (Ar.) yalnız, ancak, eğer; muhakkak

i. 123b/01, 25b/02, 28b/11, 31a/08, 32a/02,
35a/04, 36a/05, 58a/04, 58a/05,
61a/11, 70a/05, 70a/06, 79b/05, 88a/13

imâm : (Ar.) namazda kendisine uyulan kim-
se, din âlimi

i. 12a/09, 55a/04

imâmlîğ : (Ar.+Tü.) imamlık, imamın yaptı-
ğı iş

i. 15a/04, 58b/13, 59a/01

i.+ ın 125b/13, 54b/03

îmân : (Ar.) Allah'a inanma, dinî inanç; kuv-
vetli inanç

î. 100b/12, 122a/09, 125b/08, 14a/05,
29b/12, 2a/04, 34b/07, 3a/09, 40b/12,
41a/04, 76b/10, 77a/05, 88a/06
î.+ ğa 16a/13, 31b/06, 5b/10, 88a/04

î.+ ge 67b/12

î.+ ı 89a/07

Ṭ.+ ı 73a/03

î.+ ları 13a/12, 90b/12

î.+ nı 100b/09, 13b/05, 31a/07

îmân bér- : (Ar.+Tü.) imân etmek, inan-
mak

î.- di 38a/07

î.- gey-siz 63a/04

î.- ip 38b/02, 63a/04

î.- seler 66a/11

î.- ür mü sen 36b/11

‘imâret : (Ar.) bir yeri bayındır ve mâmur
etme

‘i. 127a/09, 75b/07, 76a/07

‘i.+ iniş 43a/01

‘i.+ ler 127a/11

inç : en, çok, fazla

i. 101b/01, 103a/01, 106a/02, 113a/02,
125a/02, 20a/08, 20a/09, 21a/03,
44b/07, 57b/02, 78a/13, 91b/13

in- : inmek

i.- di 93a/01

i.- er érđi 84b/02

i.- mes degül 84b/02

inaklığ : sadık olma, inanma, güvenme

i.+ ın 1b/03

inan- : inanmak, güvenmek

i.- dı 87b/07, 87b/08

i.- duğ 86a/12

i.- ğan 64b/01

i.- ğanınızdan 63a/01

i.- ğanlardan-sen 24b/05

i.- ıp 120b/07, 64a/03, 67a/09

i.- mağına 120b/07

i.- man 76b/13

i.- mas érşeniz 92b/03

i.- sanız 64a/13, 64b/01

i.- ur 104a/05, 64a/07

i.- ur-biz 104a/04, 64a/07

inançlı : inançlı, güvenilir

i.+ men 18b/05

‘inâyet : (Ar.) himmet, gayret, lütuf, yardım

‘i.+ i 27a/02, 94a/02

İncîl : (Ar.) dört kutsal kitaptan Hz. İsa'ya
indirilen

İ.+ leri 125a/07

inçke : ince

i. 100a/02, 60b/06, 67a/07

inde- : çağırarak, seslenmek

i.- di 15b/04

indir- : indirmek

i.- ip 92b/07

indür : 1. indirmek; 2. vurmak

- i.- di 74b/13, 75a/09, 91b/11, 95a/06
- i.- gil 113b/01
- i.- sün 84b/05
- i.- ür 48b/13

iniş : iniş, inme

- i. 76b/05

inkâr : (Ar.) kabul ve tasdik etmeme, tanı-mama

- i. 14b/07

inşâf : (Ar.) Hakk'a ve adâlete uygun davranış, adâletle hareket etme, merhametli davranma

- i. 66b/05, 79b/13
- i.+ nı 65a/04

iñen : çok, en, pek, fazla

- i. 103a/11, 10b/12, 118a/03, 11a/06, 125b/13, 128a/02, 12a/07, 12b/08, 21b/11, 24a/06, 56b/07, 57a/07, 63b/13, 64b/04, 74b/01, 75a/01, 83a/06, 94a/06
- i.+ de 94b/04

iñilde- : inlemek, ahlayıp vahlamak

- i.- di 106b/12

İslâm : (Ar.) İslâm dini, Müslümanlık

- İ. 101b/02, 109b/10, 115a/03, 117a/07, 11a/11, 120b/08, 122a/06, 122a/08, 123b/04, 16b/02, 17a/05, 18b/09, 1b/09, 20b/12, 21a/12, 24b/04, 26b/08, 28b/04, 29b/11, 2a/03, 2a/06, 2a/12, 2b/01, 2b/02, 2b/04, 34a/04, 3b/12, 40b/11, 41a/04, 45b/03, 49a/02, 4a/01, 4a/03, 4b/12, 5b/08, 5b/10, 69a/02, 6a/09, 6b/08, 73a/07, 73b/11, 74a/11, 76a/12, 76b/09, 77b/05, 8a/02, 8a/09, 8b/06, 95b/08, 97b/06, 9a/03, 9a/08
- İ.+ da 106a/11, 106b/07, 120b/08, 16b/01, 18b/03, 19b/02, 28a/04, 28a/06, 31a/03, 31a/04, 55b/04, 74a/07, 97b/04
- İ.+ dan 7b/06
- İ.+ ğa 100b/02, 106a/10, 106a/12, 106b/05, 109b/09, 121b/08, 125b/04, 127b/10, 13a/08, 16b/03, 18a/05, 18a/10, 20a/06, 30b/09, 30b/10, 30b/13, 31a/08, 31b/06, 38b/02, 3a/10, 3a/11, 3a/12, 4a/13, 5b/02, 5b/04, 5b/07, 5b/09, 67b/11, 67b/13, 7b/05, 88a/06, 8a/06, 8b/07
- İ.+ ı 45b/06, 50b/08

İ.+ ıñız 90b/13

İ.+ ları 30a/06, 30a/08, 30b/06

İ.+ nı 22b/11, 41b/06, 67b/13, 9b/10

isneyn : (Ar.) pazartesi

- i. 52a/09

istigfâr : (Ar.) Allah'tan günahlarının bağış-lanmasını isteme, tövbe etme

- i. 104a/09

iş : bir maksatla yapılan faaliyet, çalışma, amel

- i. 101b/09, 103b/02, 123b/06, 16a/08, 18a/09, 25a/11, 31b/08, 38b/13, 55a/11, 56a/04, 57b/06, 63b/07, 82a/05, 84a/09, 84a/11, 85a/11, 89b/11, 92b/08, 92b/09
- i.+ de 18a/11, 24a/11, 53b/09, 57a/12, 57b/05, 75b/09, 8b/11, 96a/10
- i.+ den 104a/08, 117a/08, 18a/07, 42a/09, 53a/13
- i.+ dür 53a/06
- i.+ ge 12a/06, 12a/07, 17b/06, 17b/13, 18a/09, 30a/10, 3b/08, 4a/04
- i.+ i 22a/03, 3a/11, 3b/07, 63b/06, 76b/07, 88b/12, 94b/08
- i.+ idür 40a/02, 61b/09, 62a/05
- i.+ im 43b/03, 53b/11
- i.+ imdür 56a/04
- i.+ imüz 30b/01, 50b/09, 6b/06
- i.+ in 13b/02, 33a/10, 36a/03, 4a/12, 62a/05
- i.+ inde 110a/06, 13a/02, 19a/06
- i.+ inden 109b/06, 23a/03, 6b/07
- i.+ ine 18a/08, 18b/12, 96b/13
- i.+ ini 21a/05, 92a/12
- i.+ iñ 93b/01
- i.+ iñizden 62a/03, 84a/09
- i.+ iñizni 39a/04
- i.+ iñni 19b/08
- i.+ ke 33a/11
- i.+ ler 38a/04, 4a/01, 52a/02, 80a/01, 89a/13, 91b/03, 92a/02, 86b/13
- i.+ lerde 32b/05
- i.+ lerden 12a/03, 41a/09, 48b/01
- i.+ lerge 43a/10, 77a/07
- i.+ leri 118b/07, 125b/01, 18a/12
- i.+ lerimizde 30b/02, 78b/13
- i.+ lerimizni 78b/10
- i.+ lerin 35a/11, 37b/10, 48a/11, 51a/10
- i.+ lerinde 31b/07, 46a/02

i.+ lerinden 21b/12, 7b/13
 i.+ lerine 113a/10, 52b/10
 i.+ lerin 21b/11
 i.+ leriniz 11b/02, 32a/08
 i.+ lerni 123b/06, 123b/07, 32b/02, 3b/01, 70b/13, 87a/12, 91b/09
 i.+ ni 117b/07, 12a/04, 38b/01, 4a/09, 59b/11, 79a/02, 8a/04, 8a/11, 8b/06
 i.+ ümüzden 57b/06
işçi : işçi, amele
 i.+ lerin 79a/13
işen- : güvenmek, inanmak, tevekkül etmek.
 i.- ip 126b/05, 64a/03
 i.- megil 86b/11
 i.- meniz 72a/03
 i.- mes-biz 64a/01
işle- : işlemek, yapmak, uğraşmak
 i.- düm 62a/06
 i.- gil 26b/06, 93b/02
 i.- mege 17b/04
 i.- mek 52b/02
 i.- meyin 11a/12
işli : iş yapma
 i. 4a/04
 i.+ ge 38b/10
it : köpek
 i.+ lerden 92b/04
 i.+ lerdür 89b/13
'itâb : (Ar.) azarlama, paylama
 'i. 31a/02
i'tikâd : (Ar.) gönülden tasdik ederek inanma, inanç,
 i. 39a/07
 i.+ ları 89b/02
iv- : acele etmek
 i.- erler 125a/06
iy- : göndermek, yollamak
 i.- mege 10b/10
 i.- megimdür 6b/08
 i.- mekten 28b/04
ie : sahip, malik
 i.+ leri 104b/07, 104b/10, 105a/02, 97b/07, 97b/08
 i.+ lerinin 84a/10
 i.+ si 20a/07, 24b/04, 26b/08, 38a/11, 46a/02, 48a/01, 52a/01, 55a/05, 55a/11, 55b/05, 63b/08, 75b/06, 80b/04
 i.+ si-biz 105b/09

i.+ sin 55a/10
 i.+ sine 18b/10, 19a/04, 88b/10
 i.+ sini 55a/08
 i.+ siniñ 102a/12, 18b/11, 55b/04
 i.+ si-sen 16b/04
 i.+ si-siz 91a/13
iz : **1.** iz, belirtti; **2.** bir kimsenin eseri
 i.+ in 129b/06
 i.+ inde 20a/06
 i.+ lerin 14a/01
izde- : istemek, aramak, araştırmak
 i.- di 45b/03
 i.- diler 98b/03
 i.- gende 15b/04, 18b/05, 26a/09, 37a/13, 9b/03, 16a/08, 2b/04
 i.- medim 41a/11
 i.- men 29b/06
 i.- p 3b/13
 i.- r 25b/09
 i.- r erdim 8a/02
izden- : istenmek
 i.- di 4b/01
'izzet : (Ar.) değer, şeref, yücelik, ululuk
 'i. 104b/10, 111b/03, 21b/01, 22a/01, 22b/11, 28b/04, 34b/06, 50a/06, 63b/08, 66a/07, 67a/11, 68a/12, 75b/12, 78b/06, 81a/03, 86a/12, 86b/05, 91a/08, 94b/05, 9a/04, 9a/08, 8a/07, 9b/06
 'i.+ dür 97b/06
 'i.+ i 20b/12, 6b/13
 'i.+ im 103a/05
 'i.+ ine 54a/04
 'i.+ ini 102b/08
 'i.+ inizni 88a/03
'izzetli : (Ar.) değerli, şerefli, yüce, ulu
 'i. 108a/02, 13b/12

K/ K

kabalığ : kabalık, kaba olma durumu
 k.+ ıdur 32a/12
kabar- : kabarmak
 k.- ip 44b/04
kabile : (Ar.) kabile, soy
 k.+ ge 97a/09
 k.+ si 10a/09
kabilet : (Ar.) kabile, soy
 k.+ inden 12b/02

kapkara : kapkara, simsiyah

ķ. 102a/06, 99b/01

ķabûl : (Ar.) kabul, kabul etme

ķ. 100b/02, 105b/07, 106b/01, 112b/13, 121a/07, 60b/12, 63a/10, 64b/05, 64b/11, 65a/04, 65a/06, 65b/12, 66b/02, 66b/05, 78a/09, 78b/04

ķaç- : kaçmak

ķ.- a başladılar 116b/04

ķ.- a bērdi 72a/13

ķ.- a bērdiler 118a/12

ķ.- anlar 119b/10, 73a/05

ķ.- anları 49b/10

ķ.- annı 116b/07

ķ.- ar 112a/10, 116a/02, 73b/12

ķ.- ar-siz 111b/02, 79b/06

ķ.- ıp 115a/01, 121a/01, 24b/12, 40b/06, 43a/04, 43a/12, 43a/13, 43b/09, 44a/01, 44a/03, 69a/06, 74b/07, 75a/07, 77b/12, 80a/10, 93a/05, 99b/05
ķ.- iş 36b/04, 44a/10, 44b/02, 69a/08

ķ.- ısdur 23a/04

ķ.- kan 118b/10

ķ.- kanda 79b/01

ķ.- kandan 51b/06

ķ.- kanınız 114a/13

ķ.- kanlar 114a/04, 79b/02

ķ.- kanları 116b/08

ķ.- kanların 114a/02, 115b/02, 119a/12

ķ.- kanlarını 115b/03, 58b/12

ķ.- kay 115b/13

ķ.- mağa 126a/03

ķ.- mağıl 114a/03

ķ.- mak 116b/09, 128b/11, 79b/07

ķ.- makdan 27a/07

ķ.- manız 73b/11

ķ.- mas-biz 65a/01

ķ.- maslar 108a/09

ķ.- masunlar 112a/09

ķ.- mış 118b/11

ķ.- sa 112a/13

ķ.- tı 51b/05, 71b/11

ķ.- tılar 110b/01, 117a/01, 118b/09, 118b/13, 120a/10, 129a/12, 33b/06, 33b/09, 38a/13, 45a/08, 47b/11, 49a/12, 51b/04, 69a/08, 74a/05, 93a/05
ķ.- tın 9b/11

ķ.- tınız 80a/08

ķaçan : ne zaman, vakta ki; ...dığı zaman, ...
diğında

ķ. 100b/11, 101a/10, 102b/12, 103a/04, 10a/13, 114a/05, 121a/06, 123b/11, 125b/07, 127a/03, 128a/12, 129b/11, 12a/11, 14a/07, 15a/06, 15b/03, 17a/12, 17b/11, 18a/13, 18b/05, 19a/04, 19b/01, 19b/12, 20b/04, 21b/03, 21b/05, 22a/03, 24a/02, 25b/09, 26a/09, 27a/06, 27a/08, 28b/06, 29a/13, 30a/07, 30b/01, 31b/04, 35b/06, 37a/01, 37a/04, 37a/13, 40a/05, 41b/02, 45a/03, 45b/02, 47a/05, 49b/02, 54a/07, 56b/13, 59a/01, 5a/07, 60a/02, 68a/10, 70b/08, 75a/11, 7a/11, 85a/13, 86a/07, 89b/04, 89b/09, 8b/06, 90a/06, 90b/11, 93b/04, 94a/13, 96a/02, 96b/06, 98a/07, 9b/02

ķaçır- : kaçırmak bkz. **ķaçur-**

ķ.- ıp 64b/13, 72b/10, 93a/02, 99a/08, 99a/10

ķaçur- : kaçırmak bkz. **ķaçır-**

ķ.- a 73b/03

ķ.- dı 38a/09, 44b/02, 50a/05, 51b/01, 51b/02, 69a/05, 71a/02, 71a/06, 71a/12, 77b/07

ķ.- dılar 128b/13, 22b/04, 36b/04, 44a/10, 77b/01

ķ.- ğan 62b/11

ķ.- ğanımızını 69a/12

ķ.- ğaylar 59b/09

ķ.- madınız 128a/12

ķ.- mış ģrdi 70a/11

ķ.- sarı 58a/09

ķ.- up 129a/03, 77b/06

ķ.- ur ģrseniz 49a/02

ķadar : kadar, ölçüsünde

ķ. 109b/05, 10a/05, 10b/06, 114a/13, 114b/11, 118b/05, 123b/13, 124a/06, 124a/07, 15a/05, 19a/10, 22a/11, 22b/07, 23a/12, 27a/13, 29b/06, 2a/06, 33a/01, 33b/10, 35a/05, 37a/03, 39a/10, 40b/06, 43a/07, 43a/12, 45a/02, 55a/10, 5b/05, 5b/06, 63b/13, 73a/11, 7a/04, 80b/04, 82a/03, 83b/07, 85a/07, 87a/06, 94a/12, 96b/09, 99a/07, 99a/12, 99b/01, 9a/03

ķ.+ inça 5a/13, 88b/06

ķ.+ nı 124a/06, 28a/08

kadem : (Ar.) ayak

ķ. 31a/04

kâdir : (Ar.) kudretli, kâdir, her şeye gücü yeter

ķ. 129b/13, 1b/01

kâfir : (Ar.) kâfir, Allah'ı inkâr eden

k. 106a/01, 13b/05, 48b/10, 5a/08, 86a/13

k.+ ge 21b/02

k.+ ler 10a/05, 10a/06, 128b/12, 13b/11, 17a/13, 1b/10, 20b/03, 21a/12, 24b/06, 30a/05, 34a/09, 39a/13, 43a/04, 44b/12, 45a/01, 47b/07, 49a/10, 49b/12, 51b/04, 59a/04, 59b/03, 59b/11, 60a/09, 69a/12, 6b/08, 6b/13, 74b/07, 74b/13, 75a/06, 75a/10

k.+ lerden 40a/04, 45a/03, 49b/09, 51b/06, 78b/02, 9b/11

k.+ lerge 128a/11, 12a/12, 16b/04, 17a/10, 21a/08, 24b/05, 28b/05, 36a/04, 47b/03, 47b/10, 57a/02, 57a/11, 59b/04, 66a/10, 67b/05, 6a/09, 73a/07, 7b/08, 87a/01

k.+ leri 51a/06

k.+ lerin 124b/01, 1b/11, 34a/06

k.+ lerine 10b/09

k.+ lerini 33b/13

k.+ lerle 98a/01

k.+ lerni 110b/05, 119b/09, 13b/07, 26a/05, 28b/11, 47b/03, 49a/13, 49b/03, 50a/05, 51b/12, 75a/08, 78b/07, 86a/13

k.+ lerniņ 128a/12, 129b/06, 23a/10, 93a/05, 99b/07

kâğıd : (Far.) kağıt

k.+ larnı 124b/11, 124b/13, 125a/01

k.+ nı 124b/09

kāhhār : (Ar.) kendisine karşı çıkanları, tanrılık iddiasında bulunanları yok eden, kahreden

ķ.+ dur 95b/01

kāhîr : (Ar.) kahreden, mahveden, yok eden

k. 53a/10

kāhr : (Ar.) kahr, gazap

ķ. 54a/04, 55a/12

ķ.+ ların 53a/10

kal- : 1. kalmak, durmak; 2.

ķ.- alım 107b/09

ķ.- an 41b/08

ķ.- dı 119b/07, 125b/10, 126a/11, 130a/10,

130b/03, 15a/03, 26b/12, 2a/12, 39a/12, 45b/11, 61a/05, 64b/04, 67b/03,

68b/04, 70b/10, 88b/03, 99a/04

ķ.- dılar 110a/01, 18b/08, 75b/02

ķ.- duķ 20a/05, 31b/06, 45a/10

ķ.- ğan 104a/09, 105a/08, 105a/09, 10b/10, 117b/08, 121b/09, 14a/04, 15a/03, 16a/05, 17a/08, 43a/04, 64b/07, 68b/11, 71b/10, 83b/10, 89a/03, 94a/11, 98a/09

ķ.- ğanda 76a/01

ķ.- ğanı 104b/08, 71b/04, 71b/11, 74a/05,

75a/07, 77b/12, 85a/07, 93a/05

ķ.- ğanın 92a/06, 92a/07

ķ.- ğanıņ 89a/01

ķ.- ğanlar 95a/04

ķ.- ğanlardan 34a/02, 54b/11, 82b/01

ķ.- ğanları 47b/11, 69a/06

ķ.- ğanların 128b/13, 129a/03, 91b/04

ķ.- ğanlarına 71a/11

ķ.- ğanlarını 11b/11, 44b/02, 54b/07, 99a/07

ķ.- ğay irdim 20b/09

ķ.- ğıl 54b/10

ķ.- ıņız 111a/07

ķ.- madı 115a/04, 123a/08, 126b/02, 129b/06, 130a/11, 26b/06, 33b/11, 44a/11, 49b/03, 69a/02, 72b/05, 72b/06, 7b/06, 84b/07, 89a/11, 93a/07, 93b/01, 94a/08

ķ.- madılar 95a/05

ķ.- mağa 10a/03

ķ.- mağanda 42b/03, 47b/12

ķ.- mağay 24a/03, 73a/12, 77a/05

ķ.- mağay-men 95b/12

ķ.- mamış 19a/08

ķ.- maņız 68a/08

ķ.- mas 114a/12, 35a/04, 40a/07, 55a/03

ķ.- masa 37b/03

ķ.- mas-biz 9b/07

ķ.- mayındur 108a/07

ķ.- mış irdi 126b/13, 48a/01, 50a/09, 52a/09

ķ.- sa 117b/08

ķ.- sam 21b/01, 40a/12

ķ.- saņ 101b/04

ķ.- saņız 117b/09

ķ.- sun 71b/03

ķ.- urmuz 19a/07

kal'a : (Ar.) kale, hisar

ķ. 6a/12, 6b/11

ķ.+ dan 123a/03

ķ.+ lar 14b/02, 6a/08, 82a/07, 91a/13

ķ.+ larda 74b/07

ķ.+ lardur 38b/10

ķ.+ larğa 56b/11

ķ.+ larımızdan 62b/10

ķ.+ ların 75b/01, 76b/10, 78b/05

ķ.+ larına 119a/12, 121a/01, 122a/02,

122a/04, 129a/03, 129b/12, 24b/10,

40b/06, 43a/12, 43a/13, 43b/09,

75a/07, 77b/01, 87a/13

ķ.+ larında 58a/08, 86b/01

ķ.+ larından 57a/02, 86a/09

ķ.+ larınız 112a/05

ķ.+ larınızın 56a/12

ķ.+ larını 14a/13, 78b/10, 90b/01

kal'alı (Ar.+Tü.) kaleli

ķ. 78b/01

kaldır- : kaldırmak bkz. **kaldur-**

ķ.- ğay 84b/03

kaldur- : kaldırmak bkz. **kaldır-**

ķ.- dı 17a/04

ķ.- ğuçı erdi 91a/08

ķ.- sa 21b/01

kalıñ : kalın

ķ. 105a/09, 119b/12, 65a/12, 65b/04,

66a/03

kalk- : kalkmak, ayağa kalkmak

ķ.- mağı 39a/01

kalkın : kalkan

ķ.+ lar 111a/06, 111b/06

ķ.+ larını 70b/01, 71b/05

kalkanlı : kalkanlı

ķ.+ lar 91a/13

kamaş- : kamaşmak, gözleri kamaşmak

ķ.- ur 61a/04

kamçı : kamçı

ķ.+ sın 110a/08

kamış : şeker kamışı, sazlık, sap

ķ. 116b/11, 116b/12

kamuğ : hep, bütün

ķ. 3a/11, 3b/01, 3b/03

ķ.+ ı 129b/04, 2b/12, 3b/09

kan : kan, vücuttaki renkli sıvı

ķ. 103b/03, 103b/04, 126a/03, 3b/10,

74a/10

ķ.+ ı 120a/04, 29b/09

ķ.+ ınız 120b/08, 59a/11

ķ.+ ları 106a/11, 11b/01

ķ.+ ların 43b/10

ķ.+ umuz 59a/11

kan- : doymak, kanmak

ķ.- mağı 42b/04

kanat : kanat

ķ. 11b/04

kanat- : kanatmak

ķ.- tı 120a/03

kanı : hani, nerede

ķ. 116a/06, 116a/07, 65a/10, 92a/11

kap- : kapmak, almak

ķ.- ıp 10a/01

kapın- : zayıf düşmek (?)

ķ.- madılar 95a/04

kapuğ : kapı

ķ.+ a 2b/13

ķ.+ ın 123a/05, 78a/10

ķ.+ ında 78a/02, 78a/04

ķ.+ ları 81b/11

ķ.+ ların 24b/11, 45a/10, 6a/12

kara : 1. kara, siyah; 2. kara, yer, toprak

ķ.+ sı 74b/08, 75b/03

ķ.+ sına 53a/07

karakuş : kartal; tavşancıl

ķ. 45b/10

ķ.+ lar 110b/05

karamdıl : siyah; toprak, ekilebilir arazi (karamtul)

ķ. 60a/03

ķ.+ ından 64b/06

ķ.+ larını 37b/10

karandaş : kardeş bkz. **kardeş**, **karındaş**

ķ.+ ı 37a/12

karanju : karanlık

ķ. 100b/06, 113a/03, 120a/11, 36a/08

ķ.+ da 69b/10

ķ.+ sıda 36a/08

ķ.+ sında 36a/13

karanjuluk : karanlık

ķ.+ da 110a/02

karav : ödöl, ücret, karşılık, mükâfat; tazminat.

ķ. 26b/02

ķ.+ larınıñ 117a/08

ķ.+ sın 123b/06, 21a/13, 26b/08, 90b/04, 9a/01, 9b/09

karavsız : karşılıksız

ķ. 11b/01

karayazı : ekilebilir kırsal bölge, toprak parçası
 k.- ların 34a/06

kardaş : kardeş bkz. **karandaş, karındaş**

k. 101b/10, 127a/09, 27b/10, 65b/05
 k.+ ı 74a/06, 74a/07, 93a/07, 94b/01
 k.+ ığa 26b/08
 k.+ ım 123a/13, 20b/07, 74b/01, 97b/04, 98b/07
 k.+ ımdan 65b/03
 k.+ ım-sen 74a/07
 k.+ ın 86a/13
 k.+ ına 55a/04, 81b/02
 k.+ ınyız-men 45b/04
 k.+ lar 122a/11, 54a/06, 74a/06
 k.+ lar-biz 55a/03
 k.+ larım 27a/05, 27a/08, 65b/04
 k.+ larımdan 123a/13

k.+ larımız 106b/07, 120b/08, 63a/07, 72b/08, 81b/12, 88b/13
 k.+ larımızğa 94a/06
 k.+ larımızı 82b/06
 k.+ larımız 26a/01, 29a/05
 k.+ larımızğa 29a/08, 57b/10
 k.+ larına 104b/04
 k.+ larınğa 32b/04, 82a/04
 k.+ larınğız 106a/11, 24b/09, 25a/01, 31a/03, 61b/01
 k.+ larınğızdur 28a/04, 28a/06, 66a/12
 k.+ larını 50b/07
 k.+ larımız 62a/07
 k.+ larımızdan 62a/08
 k.+ larımızğa 57b/10

kardaşlık : kardeşlik
 k. 53a/12

karı : yaşlı, ihtiyar
 k. 25a/07, 79b/06, 79b/10, 80a/05, 80a/08, 80b/03, 98b/04, 98b/05
 k.+ nı 52a/04

karıg : kenar, kıyı
 k.+ a 122b/04
 k.+ dan 94b/02
 k.+ ına 129b/05
 k.+ ından 129b/05
 k.+ lardan 86a/10

karılık : yaşlılık, ihtiyarlık
 k. 53a/01

karındaş : kardeş bkz. **karandaş, kardaş, karındaş**
 k. 103b/06, 10a/04

k.+ ğa 9b/10

k.+ ı 120a/04, 18b/01, 18b/02, 18b/03, 18b/04, 20a/02, 25b/02
 k.+ ım 18b/04, 25b/02, 34a/07
 k.+ ın 115b/13, 34a/06, 37a/04
 k.+ ına 103b/06
 k.+ ını 49a/08
 k.+ ın 52b/13
 k.+ ınğız 27a/01
 k.+ lar 125a/08
 k.+ ları 10a/09, 18b/06, 18b/07, 49b/02
 k.+ ların 19b/11
 k.+ larına 29a/01
 k.+ larınğız 11b/08, 12a/04

kar(ı)n : karın

k.+ ından 38b/06

kârih : (Ar.) isteksiz, karşı çıkan
 k. 9b/05

karşu : karşı

k. 108a/07, 111b/08, 114a/02, 115a/06, 115b/11, 116a/11, 117a/03, 117a/05, 118a/04, 122b/01, 122b/03, 122b/09, 124a/10, 128a/09, 128a/13, 129a/11, 129a/13, 14a/11, 14b/04, 22b/03, 25a/10, 32b/13, 33b/05, 37a/06, 37a/10, 38a/08, 45a/06, 45a/12, 46b/07, 60a/06, 67a/01, 67b/01, 68b/04, 69a/04, 70a/08, 70b/02, 71b/05, 71b/07, 73a/05, 75a/02, 77a/11, 81b/01, 91a/02, 92b/13, 93a/03, 93b/13, 98a/10, 99b/03
 k.+ larına 49a/12, 71a/12
 k.+ larında 128b/02, 59a/03, 80a/08
 k.+ larındakilerge 70b/08
 k.+ muzda 91a/01
 k.+ ına 92a/12
 k.+ ınğızda 92a/01
 k.+ sına 44a/02, 70b/07
 k.+ sında 112b/12
 k.+ sındağılar 129a/02
 k.+ sındağılarga 99a/08
 k.+ sında-siz 112a/01

karşulaş- : karşılaşmak
 k.- ğanda 110b/03

kaşr : (Ar.) köşk, saray
 k. 111b/10

kaş : kaş
 k.+ ı 74a/09

kat : 1. kat, huzur; 2. kat, tabaka; 3. menzil
 k. 102a/06

k.+ ımda 103b/08, 15b/13, 16a/01, 20b/08, 20b/09, 29a/04, 36a/05, 37a/12, 65b/03, 84b/11, 92b/04, 97b/13, 89b/08
 k.+ ımızda 104b/11, 117b/01, 83a/10
 k.+ ımızdağidan 103b/08
 k.+ ımızda 30b/06, 31a/02, 32a/09
 k.+ ına 123a/07, 123a/08, 23b/04, 28b/08, 61a/01, 68b/13, 75b/01
 k.+ ında 100a/03, 104a/07, 115a/03, 117b/02, 118b/04, 11a/07, 121b/10, 124a/12, 4b/05, 129a/10, 12b/02, 15b/10, 16a/01, 18b/08, 22b/13, 25a/05, 26b/11, 27b/03, 28a/12, 2a/02, 30a/08, 30b/12, 31b/06, 32a/05, 35a/02, 37a/11, 42b/04, 43a/05, 45a/01, 45a/02, 48b/02, 48b/12, 49b/06, 61a/08, 62a/10, 64a/09, 65a/13, 65b/06, 65b/07, 66b/01, 69a/10, 69b/13, 6a/03, 6a/12, 74b/01, 77a/04, 77b/10, 7b/01, 85b/08, 87a/03, 87b/02, 89a/06, 89b/13, 93a/12, 96b/05, 96b/08
 k.+ ındadır 37a/09
 k.+ ındağı 117b/08, 118b/09, 62a/03, 70a/04, 72a/02, 7b/09, 82a/01, 94b/12, 95a/01
 k.+ ındağılar 118b/13
 k.+ ındağılarını 51b/02
 k.+ ından 106b/06, 109b/02, 10b/03, 11a/01, 15b/09, 25b/07, 31b/04, 51a/01, 64b/02, 65a/03, 66a/11, 88b/04, 95b/12
 k.+ ınıñ 73a/03
 k.+ ınja 82a/09
 k.+ ında 121b/08, 19a/01, 20b/04, 26a/11, 28b/09, 53a/07, 54b/10, 83a/02
 k.+ ındaki 75a/09, 86b/03
 k.+ ından 36a/06, 37a/09, 57b/07, 83b/13
 k.+ ınızda 103a/12, 61b/12, 62a/09, 62a/10, 8b/01, 95b/10
 k.+ ınızdan 22a/07, 43b/04
 k.+ larında 35b/04, 43b/10, 54b/02, 59b/02, 77a/01, 87a/05, 88b/03
 k.+ larındadır 42b/13
 k.+ larından 127b/11
 k.+ uma 73b/10
 k.+ umuzda 101b/10, 103a/03, 63b/01, 82b/06
kata : boyunca

k. 109a/13, 109b/02, 120a/11, 126a/11, 52a/02, 83a/12
kata kal- : dona kalmak
 k.- dılar 98a/10
katı : **1.** katı, sert, sağlam; **2.** çok, fazla, aşırı; **3.** şiddetli, gücültilü
 k. 106b/09, 106b/12, 108b/13, 109a/09, 111a/01, 114a/07, 116a/04, 116b/08, 118b/06, 120b/10, 123b/12, 125a/04, 126a/01, 127a/04, 129b/05, 12a/10, 130b/02, 18b/05, 19a/05, 21b/11, 23a/08, 23a/10, 27b/12, 30b/09, 31a/06, 38a/09, 38a/13, 38b/04, 39a/08, 40a/02, 40a/03, 41b/04, 41b/05, 41b/07, 42b/03, 43a/09, 47b/06, 47b/09, 47b/11, 49a/08, 49b/01, 50a/11, 51a/09, 52b/11, 53a/06, 53b/11, 54b/11, 56a/08, 56a/10, 56b/06, 57a/01, 57a/02, 57a/07, 58b/12, 59b/07, 59b/09, 60a/07, 60a/10, 61b/09, 62a/11, 64b/12, 68b/06, 68b/07, 68b/09, 69a/09, 71a/06, 71a/13, 72a/03, 72a/12, 72b/05, 73a/06, 74a/01, 74b/05, 78a/02, 81b/10, 86a/04, 87a/01, 87b/05, 89b/11, 8b/06, 93a/07, 93a/11, 94a/06, 94a/09, 94a/10, 96a/01, 96a/05, 96b/09, 98a/05, 9b/01
 k.+ dur 33a/11
 k.+ mızdağılarını 72b/09
 k.+ rağdur 114b/09
katılan- : katılaşmak
 k.- dılar 116b/02
 k.- ip 45a/04, 45a/07, 81a/03
katılığ : sertlik, sağlamlık, şiddetli, büyük bkz. **katılık**
 k. 111b/11, 128b/04, 12b/07, 21a/08, 45a/05, 71a/01, 71b/06, 77b/05, 78b/02, 95b/09
 k.+ da 105b/06
 k.+ ı 21b/10, 30b/09, 30b/10
 k.+ ın 27a/12
 k.+ ına 112b/02
 k.+ ından 55b/01, 74b/05
 k.+ ın 30b/13, 31a/01
katılık : sertlik, sağlamlık, şiddetli, büyük bkz. **katılık**
 k. 115a/04, 116b/05
katılış- : katılmak
 k.- mağa 58b/03

k.- salar 109a/07
 k.- tılar 59a/04
karış- : karışmak
 k.- gınça 113b/12
kav- : kovmak, defetmek
 k.- dılar 115b/02, 115b/03, 128a/03
 k.- mağdan 113b/12
kavış- : kavuşmak bkz. **kavuş-**
 k.- tı 48a/11, 48a/13
kavm : (Ar.) kavim, millet, ahali
 k. 100a/01, 106b/08, 107a/13, 109b/02,
 109b/12, 114a/10, 120b/09, 121a/05,
 123b/07, 13a/05, 13a/07, 13a/11,
 19a/04, 21b/11, 23a/06, 29a/06,
 38b/03, 39a/08, 40a/03, 46a/05,
 51a/08, 65b/11, 79b/04, 89b/10,
 90a/02, 90a/05, 91a/06, 91a/08, 95a/06
 k.+ biz 20a/04
 k.+ den 28a/01, 35b/04, 80a/04, 82b/09,
 86b/08
 k.+ dür 43b/06
 k.+ ğa 11b/05
 k.+ i 104b/01, 104b/08, 104b/09, 107b/13,
 108a/10, 108a/12, 10a/09, 10a/12,
 114a/07, 114b/01, 114b/03, 115a/03,
 117a/11, 117b/09, 119a/10, 119a/12,
 119a/13, 125b/04, 127a/08, 128b/06,
 129a/07, 129b/10, 12a/09, 12a/11,
 12b/02, 15a/07, 15a/09, 15a/11, 15a/12,
 15a/13, 21b/06, 21b/07, 22a/10,
 27b/12, 29a/11, 29a/13, 29b/05,
 30a/01, 39b/06, 3b/09, 44a/03, 44a/05,
 46a/04, 4b/03, 65a/10, 66b/08, 66b/11,
 77a/10, 78a/01, 78a/03, 79b/02,
 79b/11, 7b/07, 80a/11, 80b/05, 80b/09,
 81b/07, 81b/08, 82a/07, 82b/10,
 84a/02, 84b/08, 85b/11, 86b/04,
 87a/12, 87a/13, 89b/03, 8a/08, 91b/08,
 91b/10, 93b/09, 95b/07
 k.+ i-biz 82a/07
 k.+ in 33a/06
 k.+ inden 104b/11, 15a/09, 20a/03, 20b/01,
 29b/08, 30a/05, 35b/13, 46b/03,
 58b/01, 82b/02, 85b/12, 87a/03,
 87b/04, 89a/13, 91a/11, 92a/04
 k.+ ine 105a/07, 108a/02, 108a/03, 115a/11,
 120b/03, 123a/03, 28a/03, 29a/13,
 29b/07, 32b/10, 44a/04, 56b/13, 5b/08,
 6a/01, 80a/06, 80a/13, 80b/02, 87a/05,

87a/08, 87b/06, 89b/03, 8a/13, 8b/06,
 97a/10
 k.+ ini 108b/12, 117a/12, 11b/11, 129b/01,
 129b/03, 21b/12, 22a/03, 30a/09,
 34a/12, 45a/13, 78a/03, 81b/11,
 81b/13, 85b/09, 89a/09, 91a/07, 93b/09
 k.+ inin 113b/10, 124b/06, 15a/07, 29b/03,
 30a/08, 39a/02, 77b/06, 79a/09, 87b/02
 k.+ lerin 96b/08
 k.+ lerinde 30b/07
 k.+ ni 85b/06
 k.+ nün 12b/09, 65a/12
 k.+ siz 101a/13
 k.+ üm 117a/09, 117a/10, 117b/06, 34a/04,
 69b/04
 k.+ ümde 34a/04
 k.+ ümden 33a/12, 37b/08
 k.+ ümüzden 37b/12, 62b/12
 k.+ üñ 117b/04, 31b/12, 32b/03, 37a/06
kavm-i İslâm : İslâm kavmi
 k.+ dan 24a/05
kavî : (Ar.) kuvvetli, güçlü, zorlu
 k. 105b/07
kavuş- : kavuşmak bkz. **kavış-**
 k.- kaylar 57a/06
 k.- sañ 39b/12
kavuştur- : kavuşturmak
 k.- dı 99a/11
 k.- ğıl 26b/13
kay : nerede, nereye
 k. 103b/11
kaya : kaya
 k. 118a/06, 118a/08
 k.+ lar 116b/08
 k.+ lardan 116b/09, 116b/11
kayda : nerde, nereye
 k. 117b/02, 35b/02, 90a/12
kaydan : nereden
 k. 118b/04, 38b/06, 9a/02
kaygu : kaygı, tasa, endişe, üzüntü
 k. 3b/12, 68a/07, 72a/09
 k.+ lar 5b/02
 k.+ ları 20b/10
 k.+ nı 90b/03
 k.+ nıñ 96a/10
kaygılı : kaygılı, tasalı, endişeli, üzüntülü
 k. 92b/07
kaygur- : kaygılanmak, endişe etmek
 k.- dı 127a/04, 130b/02

- k.- mağıl 108b/06
 k.- man 62a/10
kaygısız : kaygısız, tasasız
 k. 107b/09
kayır : zararı olmak
 k.- mas 123a/10
kayna : kaynamak
 k.- masa 92b/01
 k.- r 3b/08, 90a/09
kayşer : (Ar.) hükümdar; Roma ve Germen imparatorlarına verilen unvan
 k. 118b/09, 118b/12, 118b/13, 57a/04, 59b/01, 118b/09, 118b/10, 52a/07, 55a/11, 56a/12
 k.+ den 57a/04, 59a/12, 52a/06
 k.+ ğa 107a/09, 56a/07, 107a/11, 107b/13, 118b/08, 51b/05, 79a/11
 k.+ niñ 58a/12
kaysı : hangisi, hangi; ...ki onu
 k. 104b/02, 112a/10, 115a/05, 123b/07, 126b/06, 128a/11, 129a/12, 22a/13, 28a/11, 33a/06, 40a/03, 51b/04, 51b/05, 65b/11, 91b/08, 91b/09, 95b/04
 k.+ mız 100b/12, 100b/13, 106a/01, 55a/04
 k.+ n 28a/10
 k.+ nı 117a/13
 k.+ niñ 20b/13
 k.+ niñ 87b/12, 87b/13
 k.+ niñdur 102b/05
kayt : dönmek, geri dönmek
 k. 114a/03
 k.- alım 83a/08
 k.- ğıl 79a/05
 k.- ıñız 128b/10, 60a/12
 k.- ıp 101b/08, 102b/06, 102b/10, 107b/07, 109a/10, 113a/02, 113b/13, 114a/01, 128a/09, 15b/09, 15b/10, 35a/05, 36a/06, 36a/08, 52b/04, 6a/11
 k.- kanda 101b/09, 101b/12
 k.- kandan 125b/10
 k.- kanı 17a/11, 70b/13
 k.- kanlar 17a/05
 k.- kanlardan 16a/10
 k.- kanlarğa 16b/03
 k.- kay 49b/05
 k.- kay-biz 93b/12
 k.- kaylar 73a/11, 77a/03, 83a/04
 k.- kay-sız 7b/06
 k.- kıl 58a/06
 k.- kınça 126a/10
 k.- ma 71b/01, 79a/03
 k.- mağaylar 107b/12, 57a/10
 k.- mağım 45b/09
 k.- mağından 97a/07
 k.- manız 48b/10, 48b/13
 k.- mas 128b/05
 k.- mas-biz 82b/04
 k.- mas-men 71b/03
 k.- mayınça 67b/06, 82b/05
 k.- salar 99b/06
 k.- sun 102b/05
 k.- tı 119a/11, 120a/03, 124a/09, 126a/08, 129b/03, 130a/10, 17b/08, 18a/02, 20/01, 39b/03, 44a/04, 47b/07, 58b/06, 58b/12, 68b/02, 69a/01, 69a/07, 77a/13, 79a/06, 93a/08, 98b/07
 k.- tılar 104b/08, 104b/09, 17a/06, 36b/02, 51b/04, 5b/07, 60a/10, 67b/02, 67b/07, 69a/10, 70b/05, 73b/01, 83b/03, 83b/05, 88b/06, 98a/08, 99b/06, 99b/11
 k.- tuğ 99b/05
 k.- ur 125b/01
 k.- ur-biz 52a/12
 k.- urlar 99b/08
 k.- ur-men 40a/12, 45b/08
 k.- ur-sen 25b/03
kaytar : 1. döndürmek, geri çevirmek; 2. geri vermek, iade etmek
 k.- dı 120a/12, 122a/09, 24a/12, 82b/09, 99a/10
 k.- dılar 45b/09
 k.- duğ 76b/04
 k.- ğanda 60b/01
 k.- ğanı 54a/12
 k.- ğanıñ 68a/05
 k.- ğay-biz 85b/07
 k.- ğay-men 5b/04
 k.- ğıl 100b/06, 82b/03, 85a/02, 88a/11
 k.- ğınça 108a/09, 16b/03
 k.- ğuçı-sen 68b/01
 k.- ıñız 45b/06, 80b/11
 k.- ıp 17b/05, 31b/09
 k.- madı 120a/01
 k.- mağa 79a/03
 k.- mağay 115b/13
 k.- mağaylar 101b/07
 k.- mağ 21b/12

k.- mas 112b/02, 113a/05
 k.- masak 82b/03
 k.- masanjız 112a/12, 116a/02, 85b/04
 k.- maslar êrdi 82b/11
 k.- masun 90a/09, 90a/13
 k.- sun 79a/05, 82b/10
 k.- urlar 116a/03
kaytart- : döndürtmek, geri çevirtmek
 k.- gıl 92a/07
kaytgur- : geri çevirmek, iade etmek; karşılığını vermek
 k.- gıl 31b/02
kaytur- : reddetmek, geri vermek
 k.- ur êrdi 17a/09
kaz- : kazanmak
 k.- dılar 42b/07
 k.- ğanımdan 26a/11
 k.- ğanıñız 25a/04
 k.- ıñız 42b/07
 k.- ıp 13a/08
kazan- : kazanmak bkz. **kazğan-**
 k.- mağa 26a/13
kazğan- : kazanmak bkz. **kazan-**
 k.- mağa 12a/05
kêç- : **1.** geçmek; geçip gitmek; ayrılmak, gitmek; **2.** gecikmek; **3.** güneş batmak
 k.- en 4a/03
 k.- gen 22a/01, 2b/01, 86b/02
 k.- gende 118a/11, 122b/04, 76a/01
 k.- genler 110a/09, 95a/04
 k.- ıñız 118a/11
 k.- ken 4a/12
 k.- kinçe 78b/12, 79a/03
 k.- megenler 35a/04
 k.- miş êrdi 113a/7
 k.- se 48b/07
 k.- ti 125a/13, 126b/03, 25b/09, 45b/10, 5a/09, 5a/12, 6a/01
 k.- tiler 1b/08, 2b/03
 k.- tim 36a/06
kêç : geç
 k. 10a/02, 31b/06, 40a/12, 69b/07, 89a/01
kêçe : gece
 k. 101b/08, 104b/05, 105b/13, 109a/13, 109b/03, 110a/10, 110b/03, 125b/04, 3a/11, 50a/10, 52a/05, 54b/03, 5b/01, 69b/09, 78a/08, 79a/12, 83b/10
 k.+ den 36a/09

k.+ dür 42a/05
 k.+ ge 42a/13, 88b/03
 k.+ ler 3a/12
 k.+ lere 54a/01
 k.+ lerin 113a/03
 k.+ niñ 69b/09, 83a/13
 k.+ si 48b/02
kêçik- : gecikmek
 k.- ti 92a/08
kêçür- : **1.** geçirmek; **2.** kabul etmek; **3.** hükümü geçerli olmak
 k.- di 102b/11
 k.- megin 19a/08
 k.- mek 126a/13, 126b/01
 k.- mesem 32b/06
 k.- ünüz 9a/11
 k.- ür 125a/05
 k.- ürler 109b/03
kêd- : gitmek, ayrılmak, ortadan kaybolmak
 bkz. **kêt-**
 k.- er 106b/01
keklik : keklik (kuş)
 k. 111b/11
kel- : gelmek
 k. 37a/12, 61a/06
 k.- di 100a/09, 100b/05, 100b/12, 101b/12, 102b/04, 103a/04, 106b/12, 109b/02, 110a/07, 110b/09, 114b/13, 116b/13, 117a/07, 117a/09, 117a/10, 117b/10, 118a/01, 118a/12, 118b/09, 118b/11, 118b/12, 119a/13, 11b/09, 120a/12, 120b/02, 120b/12, 122b/03, 122b/09, 123a/02, 123a/11, 123b/09, 124a/10, 124b/05, 125a/12, 125b/10, 126a/04, 126a/09, 126a/11, 126b/02, 127b/09, 12b/01, 12b/02, 12b/05, 130a/01, 14b/01, 14b/09, 15a/10, 15a/13, 15b/10, 16a/07, 16b/08, 17a/11, 18b/06, 20a/03, 20b/01, 22a/09, 22a/10, 22b/06, 24b/11, 25a/06, 26a/10, 26b/11, 27a/11, 28b/08, 28b/13, 30b/09, 32a/04, 34a/04, 35b/13, 37a/02, 37a/11, 37b/12, 38a/01, 38a/07, 38a/11, 3a/04, 40a/01, 40a/02, 41b/05, 43a/05, 43a/11, 43a/13, 43b/11, 44a/04, 45b/04, 45b/12, 46a/02, 46a/04, 48a/04, 48a/10, 48a/12, 48a/13, 49a/11, 49b/01, 50b/01, 50b/03, 50b/04, 50b/05, 51a/01, 53b/05, 54b/04,

- 54b/13, 55b/06, 56a/01, 56b/05, 56b/06, 57a/07, 58a/13, 58b/04, 58b/12, 59a/02, 60a/03, 60a/08, 61a/01, 61a/02, 61a/03, 65a/02, 65a/03, 65a/08, 68b/10, 6a/03, 71b/07, 72b/01, 72b/04, 76b/02, 77a/10, 77a/11, 77b/04, 77b/08, 77b/09, 77b/11, 77b/13, 79a/06, 80b/04, 84b/09, 85b/11, 87a/01, 88b/04, 89a/04, 89a/06, 89a/12, 89b/07, 91a/05, 92a/06, 93a/12, 93b/04, 94a/01, 95b/12, 97a/04, 98a/04, 9b/13
- k.- diler 102b/07, 104b/07, 104b/09, 104b/10, 107a/01, 109a/02, 109a/05, 109b/08, 109b/12, 110a/11, 112a/09, 112b/01, 113a/03, 116b/08, 122b/01, 122b/09, 122b/10, 128b/12, 12a/09, 15a/07, 15a/09, 15a/11, 15a/12, 20a/08, 21b/06, 21b/08, 21b/09, 22a/05, 22a/11, 22a/12, 23a/01, 29a/08, 29b/01, 33b/02, 44b/07, 51b/07, 51b/09, 57a/03, 58b/02, 58b/10, 59a/03, 66b/10, 70b/03, 72b/08, 75a/02, 78a/01, 78a/02, 80a/10, 80b/05, 83a/05, 87a/11, 88b/07, 91a/05, 91b/06, 92b/11, 93b/05, 93b/08, 96b/07, 98a/13, 99b/03
- k.- dim 108a/03, 109b/02, 110b/11, 117b/03, 125b/08, 12a/08, 28a/13, 42b/08, 45b/04, 6a/11, 74a/02, 74a/05, 91b/05, 92a/10
- k.- diñ 102a/10, 117b/03, 36b/08, 9b/11
- k.- diñiz 104b/05, 37a/01, 62b/09, 6a/08
- k.- dük 102b/09, 102b/11, 107a/06, 110b/01, 12b/04, 20a/03, 20b/03, 28b/09, 33b/05, 38b/03, 44b/05, 45a/03, 78b/02, 84b/07, 89a/09, 89a/10, 89a/11
- k.- e başladılar 96b/07
- k.- edür 52a/07, 87a/13, 87b/03, 87b/05, 88b/04, 88b/12
- k.- edürgen 88b/02
- k.- edürgende 60a/06
- k.- edürler 59b/01, 81a/04, 88b/08
- k.- edür-men 86b/03, 86b/07
- k.- elim 89b/10
- k.- eyim 58a/12, 86a/03
- k.- geç 100b/12, 21b/09
- k.- geli 37a/01
- k.- gen 28b/03, 30a/02, 38b/12, 3b/11, 43b/13, 51a/04, 51a/07, 57b/08, 73a/02, 76a/10, 91b/03
- k.- gende 102a/10, 113a/04, 115a/02, 116b/03, 117a/12, 118a/06, 119a/05, 121a/05, 124b/05, 125a/13, 127a/07, 130a/09, 14a/09, 29b/07, 30a/07, 36a/13, 38a/08, 39a/13, 40b/08, 43b/07, 44a/02, 44b/05, 50b/11, 52b/03, 57a/06, 59b/03, 68b/10, 78b/08, 78b/13, 79b/03, 80b/01, 89b/04, 93a/03, 93b/10, 96b/09, 99a/02
- k.- genden 44a/08
- k.- genge 106b/06
- k.- geni 54b/04
- k.- genim 28a/13, 28b/01
- k.- genimiz 63a/13
- k.- genimizde 102b/04
- k.- genin 101a/01, 15a/07, 27a/11, 28b/05, 28b/12, 34a/03, 47b/13, 87b/04, 98a/05
- k.- geninden 62a/04
- k.- genine 12a/10, 25b/07, 58b/13
- k.- geninde 39b/10
- k.- gene 28b/02, 88a/11
- k.- genler 43b/06
- k.- genlerde 28b/08
- k.- genlerden 39b/11, 91a/11
- k.- genlerge 59a/01
- k.- genlerin 112b/02, 28b/07, 29a/12, 29b/03, 68a/04
- k.- genlerinden 28b/07
- k.- genlerini 29b/04, 60a/01
- k.- genni 101a/02
- k.- genümüzde 44a/09
- k.- gey 121a/05, 122a/03, 46b/07, 59b/05, 77a/01
- k.- geyler 57b/03, 8a/11
- k.- geyler erdi 34a/09
- k.- gey-men 120b/09
- k.- gil 101b/09, 102b/02, 102b/03, 102b/05, 103a/04, 109a/12, 123a/10, 48a/07, 88a/13
- k.- ginçe 35a/10, 70b/12, 93b/13, 85a/05, 96b/10
- k.- inçe 81b/12, 82b/01, 83a/08
- k.- inçiz 11a/09, 120b/03, 123a/03, 73b/10, 88a/06, 99b/01
- k.- ip 101b/11, 120b/12, 121a/13, 36a/09, 36b/07, 38b/10, 45b/13, 57a/05, 5b/09,

- 61b/07, 85b/01, 90b/02, 90b/11, 91b/05, 96b/06, 96b/08, 99b/02
 k.- iptür 106b/08, 42a/08, 92a/01, 95a/13
 k.- iptürler 91a/08
 k.- iptürler êrdi 87b/02
 k.- iş 36b/08
 k.- işde 122a/13
 k.- işiñ 38b/05
 k.- iyor 84a/04
 k.- iyorlar 81a/05, 85b/13
 k.- meden 36a/05
 k.- medi 105a/01, 28b/07, 40a/10, 41b/07, 42a/07, 46b/10, 63b/01, 76b/12, 83b/02, 83b/11
 k.- medik 43b/02
 k.- mediler 120b/12
 k.- medük 28b/09
 k.- mege 36a/04, 58a/12, 86a/02, 86a/10, 94a/11
 k.- megeniniñ 41b/07
 k.- megi 20a/07
 k.- megim 25b/05
 k.- megimizni 67a/08
 k.- megin 2a/11
 k.- meginden 46a/11
 k.- megin 15a/05, 69b/07, 86a/10, 89b/07
 k.- megiñ 88a/13
 k.- megiñizge 11b/07
 k.- mekden 58a/02, 59b/11, 59b/13, 89a/03
 k.- mekligi 96a/01
 k.- meñizge 12b/03
 k.- mes 101a/01, 103a/13, 125a/03, 40a/09, 55a/12, 61a/08
 k.- mesden 117a/11
 k.- mese 24a/08, 87a/10
 k.- meseler 85a/10
 k.- meseniz 60b/08
 k.- mes-siz 59a/07
 k.- meyince 14a/09, 32b/13, 89a/11
 k.- miş êrdi 109a/05, 59a/12
 k.- miş-sen 6a/12
 k.- se 121a/07, 85a/08, 87b/04, 89b/10
 k.- seler 12a/11, 15a/06, 85a/06, 85a/09
 k.- sem 10a/02
 k.- señiz 121b/01, 121b/02, 38b/02, 66a/11
 k.- sün 102b/07, 121a/03, 46b/06, 47b/01, 71b/03, 81a/12, 81a/13, 85a/05, 85b/09, 8b/04
 k.- sünler 102b/11, 82a/04
 k.- tür- 19a/06
 k.- üp 42a/08
 k.- ür 101a/03, 101b/11, 107b/06, 107b/07, 110b/12, 1b/05, 35b/05, 46a/09, 54a/01, 54a/02, 93b/09, 98a/13
 k.- ür êrdi 42a/02
 k.- ür êrseñ 86a/02
 k.- ür-biz 16b/07, 60a/13, 60b/08, 66b/13
 k.- ürden 41b/11
 k.- ürin 124b/09
 k.- ürine 120b/07
 k.- üriz 9b/09
 k.- ürler 2b/12, 88b/02, 99b/07, 99b/08
 k.- ürler êrdi 119a/03, 55b/05
 k.- ürnüñ 35b/11
kelef : (Ar.) yüzdeki benekler, ben, çil
 k. 3a/02, 4a/05
kelle : kelle, kafa
 k.+ sin 72b/03
keltir- : getirmek bkz. **keltür-**
 k.- di 105a/01
 k.- iniz 109b/10, 90b/13
 k.- ip 115a/08, 116b/05, 33b/06, 33b/08, 34b/07, 47b/10, 51b/13, 54b/01, 71a/05, 72b/07, 77b/07, 99a/02
keltür- : getirmek bkz. **keltir-**
 k. 110b/11, 16b/10, 65b/09, 96a/08
 k.- di 123a/12, 126a/05, 16b/11, 34b/06, 50a/05, 67b/12
 k.- diler 119b/08, 122b/02, 122b/05, 38b/11, 78a/05, 93b/09, 99a/04
 k.- düm 125b/08, 18a/03, 94a/09
 k.- elim 10b/12
 k.- gen 52b/04, 66a/11, 67b/05, 88b/09
 k.- gende 41b/02, 50a/11, 57a/13, 89a/01
 k.- genge 64b/01
 k.- genine 41a/03
 k.- gey 48a/01
 k.- gil 27b/11, 33a/10, 47a/13, 61a/06
 k.- ginçe 101b/09
 k.- mege 37b/03, 39b/08, 91a/04, 92a/10
 k.- megey 87a/04

k.- sün 113a/10, 33a/11, 75b/09
 k.- ür 8a/07, 91b/08, 91b/09, 9b/06
 k.- ür erdi 119b/03
 k.- ürlər 54a/02, 54a/03
keltürt- : getirtmek
 k.- gey-biz 20b/05
 k.- ti 102a/13
kemhâ : (Far.) düz veya desenli dokunan
 makbul eski bir ipek kumaş çeşidi
 k. 61a/13
kemîn : (Ar.) tuzak, pusu
 k. 47a/7
kemiş- : bırakmak, salmak; atmak
 k.- di 57b/06
 k.- geyler 59b/09
 k.- inçiz 106a/04
 k.- ip 115b/13, 33b/09
 k.- ti 120a/06
kemîse : (Ar.) kilise (eski metinlerde ve söz-
 lüklerdeki şekli)
 k.+ lerine 78a/07
kent : kent, şehir
 k. 103b/02, 111b/10, 62b/10, 6a/11,
 77a/05, 92a/04
 k.+ çedür 89b/08
 k.+ ge 6a/10, 6b/09, 91b/05
 k.+ inde 24b/12
 k.+ ler 14b/02, 6a/08, 91b/08
 k.+ lerden 59b/13
 k.+ lerge 32b/12, 79a/13
 k.+ leri 60a/03, 74b/08, 78a/08
 k.+ lerimde 39b/05
 k.+ lerimizden 62b/10
 k.+ lerin 75b/03, 76b/11, 85b/03
 k.+ lerinde 75b/02
 k.+ lerinden 27b/11, 89b/08
 k.+ lerine 78a/05
 k.+ lerni 123b/05, 14a/13, 60a/02,
 76a/07
 k.+ lileri 75b/02
 k.+ ni 103b/03
kênj : geniş
 k. 111a/10, 130a/06, 17b/03
kênjş : danışma, görüşme
 k. 107a/08, 5a/10, 84a/10, 89b/05,
 93b/11
 k.+ ge 77a/08
 k.+ i 102b/06, 103a/11, 18a/01, 21a/03
 k.+ idür 35b/04

k.+ in 108a/10, 25a/08
 k.+ inden 32b/04
 k.+ ine 103a/10, 21a/09
 k.+ inçden 19b/06
 k.+ leri 17a/07, 83b/02
kênjş- : danışmak, görüşmek
 k.- diler 46a/06
 k.- gil 13b/01, 18a/01
 k.- mege 30a/06
 k.- mek 30a/10, 30b/03
 k.- miş erdiler 57b/01
kênjşleş- : danışılmak, görüşülmek
 k.- mege 30a/11
kênjşli : danışılmış, görüşülmüş olan
 k.+ sen 16b/11
kênjş : **1.** kolay, basit, değersiz; **2.** samimi,
 içten; **3.** alçak (gönül).
 k. 13b/12, 2b/12, 52b/01, 67a/11,
 95b/09
 k.+ dür 100a/03
kênjşlen- : samimi, içten davranmak
 k.- diler 23b/03
kênjşlik : kolaylık
 k. 78b/10
kênlik : genişlik
 k.+ i 40a/09
 k.+ in 76b/10
kerâmet : (Ar.) bağış, ihsan; hürmet, saygı
 k. 2a/12
 k.+ leri 2a/13, 2b/06
kêrçek : gerçek, doğru, hakikî
 k. 101a/11, 101a/12, 103b/01, 105b/05,
 107a/02, 125b/03, 16b/12, 24a/08,
 57a/01, 60b/05, 67a/06, 80a/04,
 85b/05, 9b/06
 k.+ in 119a/01, 24a/09
kerek : gerek, gerekli
 k. 56a/01, 56a/10, 72a/09, 81b/04
 k.+ im 18a/07, 33a/11, 65b/03
 k.+ imizni 27b/08, 27b/09
 k.+ imni 71a/10
 k.+ inçe 58a/11, 92a/06
 k.+ ininçge 58a/02
 k.+ inç 103a/09, 58a/12
 k.+ inçiz 24a/03
 k.+ inçizni 61b/04
 k.+ leri 34a/12, 62b/06
 k.+ lerinçe 42b/08
 k.+ lerinden 18a/07

k.+ tür 102b/06
kerek- : gerekmek, gerekli olmak
 k.- eniñizçe 22a/07
 k.- mes 103b/09, 38b/04, 45b/08, 54b/10, 61b/13
kerekli : gerekli
 k. 120a/05, 18a/01, 34a/13, 58a/11, 65b/09
 k.+ dür 103a/11, 21a/03, 54a/11, 54b/11
 k.+ leri 33b/11
 k.+ lerin 54b/10
kereksin- : ihtiyaç duymak, lüzum hissetmek
 k.- mes 41a/13
kerem : (Ar.) cömertlik, lütuf, ihsan
 k.+ inden 76a/03
kerim : (Ar.) cömert, kerem sahibi
 k.+ den 4b/06
kerti : 1. hakikî, doğru; 2. adil; 3. samimi
 bkz. **kertü**
 k. 102a/12, 106b/03, 110a/08, 11a/05, 11a/09, 11b/12, 123b/04, 12a/12, 21a/12, 23b/09, 23b/12, 25a/12, 34b/07, 83a/03, 86a/11, 86a/12, 87b/04, 98a/07, 59b/08, 65b/01, 66a/07, 68a/05
 k.+ ni 111b/09
kertiçi : doğrucu, adil; Sıddık, Ebû Bekir'in sıfatı. bkz. **kertiçi**
 k. 34a/09
kertil- : gerçekleşmek
 k.- gende 30b/02
 k.- seler 21b/11
kertilet- : gerçekleştirmek
 k.- sem 32b/06
kertilep : hakikî, doğru, samimi
 k. 111b/11, 68a/09, 79b/09, 21b/09, 66a/12
kertilik : doğruluk, hakikat; samimiyet
 k. 112b/01, 95b/08
 k.+ ine 34b/10
kertü : 1. hakikî, doğru; 2. adil; 3. samimi
 bkz. **kerti**
 k. 19b/04, 54a/02
kertüçi : doğrucu, adil; Sıddık, Ebû Bekir'in sıfatı. bkz. **kertiçi**
 k. 50a/01
kes- : kesmek
 k.- e bilmedi 120a/03
 k.- er-biz 106a/01, 63b/10
 k.- erler erdi 109b/04

k.- er-men 37a/04
 k.- er-siz 31a/05, 63b/06
 k.- gende 45b/11
 k.- geni 3b/07
 k.- genin 41b/13, 93b/03
 k.- genni 21a/08
 k.- geyler 107b/02, 122a/02
 k.- gil 14a/01, 42a/07
 k.- imi 27a/04
 k.- ip 120a/03, 42a/10, 46a/03, 47a/07
 k.- megil 13a/04, 17b/10
 k.- mek 129b/03, 129b/13, 32b/12
 k.- men 33a/10
 k.- meniz 54a/11
 k.- mesler 83a/12
 k.- meyince 60b/09
 k.- ti 104a/03, 118a/07, 119b/04, 120a/09, 121a/02, 129b/06, 40b/07, 42b/10, 91b/04, 93b/01, 99a/03
 k.- tiler 129a/04, 60a/02, 78a/05, 92a/11
 k.- tim 115b/11
 k.- tiniz 62b/12
kesek : parça, kesilmiş parça, kısım
 k. 115b/06, 123a/12, 98a/01
 k.+ leri 113a/03
kesgen : sert, keskin
 k.- gen 30b/10, 31a/01
kesil- : kesilmek
 k.- di 120a/04, 127a/02
 k.- gen 114b/07
 k.- mes 127b/05, 41a/12
 k.- miş 37b/05
 k.- ür 127b/06, 58a/10
keske- : kesmek; parçalamak
 k.- meginden 31a/03
keşiş : (Far.) rahip, papaz
 k. 21b/04, 52a/05, 71a/07, 71a/11, 89a/12
 k.+ i 69a/01
 k.+ ler 14a/11
 k.+ lerge 14b/04
 k.+ leri 112a/06, 113a/12, 94b/02, 96b/07, 99b/12
 k.+ lerin 90b/09, 93b/08, 98a/11
 k.+ lerine 87b/07
 k.+ lerini 68b/10
 k.+ lerni 94b/03
 k.+ ni 71a/11

keşke : (Far.) keşke

k. 115a/11, 18a/06, 27a/05

kêt- : gitmek, ayrılmak, ortadan kaybolmak

bkz. **kêd-**

k.- edürgende 15b/09

k.- edürler 98a/06

k.- elim 85a/08

k.- elüm 20b/04

k.- er 102b/08, 106a/01, 106b/02, 108b/06, 111b/01, 114a/13, 35a/01, 53b/10, 90a/09

k.- er-biz 102b/10, 67a/07

k.- ergey-siz 32b/11

k.- er-men 62b/06, 80a/09

k.- er-siz 90a/12

k.- esi 80a/04

k.- gen 108b/06, 20b/06

k.- genden 107a/12

k.- genimiz 86a/07

k.- genimizni 86a/07

k.- ger 108b/06

k.- gey 100b/07, 69b/03, 75a/13

k.- geyler 96b/10, 98a/09

k.- inçiz 64b/06, 66a/01, 86a/01

k.- iptür 108a/06

k.- ken 17a/08

k.- mege 103b/03, 85b/02

k.- megey 35a/08

k.- megil 38a/05, 80a/06

k.- megine 113a/05

k.- mekni 40a/10

k.- meniz 91a/13

k.- mes-biz 60b/01, 60b/08, 90b/04

k.- mesden 14b/13

k.- meseniz 66b/13

k.- mesler 55a/13

k.- mes-men 90b/10

k.- se 37a/09

k.- señiz 85a/13

k.- ti 129a/13, 17b/08, 25a/05, 27a/07, 36a/08, 44a/05, 47b/12, 51b/05, 75b/02, 93b/02

k.- tiler 109a/10, 20b/11

kêter- : 1. gidermek, ortadan kaldırmak; 2. götürmek

k.- di 130a/05, 7b/04

k.- dük 63b/10

k.- gey-biz 103b/05

k.- ip 14a/01

k.- mege 77a/05

k.- mekdür 111a/04

k.- miş erken 90b/03

k.- sün 102b/09

kêvşe- : geviş getirmek

k.- mesün 42a/13

kêvür : kâfir, gavur

k. 73a/03

kêvür- : sokmak, girdirmek, götürmek

k.- diler 129a/03, 92a/08

k.- ür 128b/11

kêy- : giymek

k.- di 122b/09, 18b/05

k.- diler 100a/01

k.- diñiz 105a/03

k.- gil 122b/06

k.- ginçe 122b/11

k.- ip 122b/10, 47a/09

k.- medi 122b/07

k.- megenizni 127a/09

k.- megin 90a/10

k.- miş 102b/04

k.- se 4a/08, 4a/10

k.- señ 122b/12

kêydür- : giydirmek bkz. **kêyür-**

k.- di 18b/06, 76b/09

k.- üp 122b/02

keyiksin- : ümitsizliğe düşmek

k.- meniz 95b/11

kêyür- : giydirmek bkz. **kêydür-**

k.- sün 86b/06

kez : kez, kere, defa

k. 107a/08, 107b/10, 107b/11, 108b/11, 109a/05, 109a/09, 10a/09, 10a/10, 10b/05, 10b/11, 112a/06, 113a/12, 113b/08, 113b/11, 114a/13, 115a/06, 115a/08, 115a/13, 116a/13, 116b/03, 116b/08, 117a/09, 118a/08, 119a/12, 119b/10, 119b/11, 11b/12, 120a/01, 120a/13, 120b/04, 120b/11, 121a/01, 121a/02, 123a/01, 123a/08, 123b/02, 125a/11, 125b/02, 125b/04, 125b/09, 128a/08, 128b/11, 129a/09, 129b/07, 129b/10, 12b/05, 13a/10, 14b/03, 14b/05, 16a/06, 17b/07, 18a/02, 19a/09, 19a/12, 21b/12, 22a/08, 22a/09, 22a/10, 22b/06, 24a/12, 24b/08, 25b/06, 26a/08, 26b/11, 27b/02, 27b/08, 28a/13, 28b/11, 29b/05, 30b/11,

- 31a/01, 31b/11, 32a/03, 32b/06,
33b/09, 34a/03, 34a/06, 34b/01,
35b/12, 36b/05, 36b/06, 38a/07,
38a/10, 38b/11, 40b/06, 40b/08,
41b/08, 42a/04, 42b/08, 42b/12,
43a/04, 44a/01, 44a/06, 44b/11, 45a/04,
45a/07, 45a/08, 45a/12, 45b/11, 47b/12,
48a/05, 48a/12, 49a/07, 49a/11, 50a/04,
50a/13, 50b/10, 51a/04, 51b/07,
52a/06, 54b/13, 55a/08, 56a/05, 56a/09,
56b/12, 58b/07, 59b/10, 5b/08, 63a/06,
66a/04, 68b/07, 68b/11, 68b/12,
69a/03, 69a/07, 6b/02, 70a/08, 70b/05,
71a/01, 72b/05, 73a/13, 74b/09,
75b/01, 76b/07, 78a/04, 79a/06,
79b/05, 7a/03, 7a/09, 80a/06, 80b/05,
80b/11, 82a/01, 82a/12, 84a/12,
87a/01, 87a/07, 87b/05, 89a/11, 8a/08,
8a/11, 8b/08, 90b/05, 91a/07, 91b/06,
91b/13, 92a/12, 92b/07, 92b/09,
93a/01, 93a/08, 93a/09, 96a/12, 97a/02,
97b/05, 97b/11, 98a/02, 98a/09,
98a/10, 98a/13, 98b/06, 98b/08,
99a/10, 99b/07, 99b/08, 9b/01, 9b/03,
9b/07, 9b/12
k.+ den 44a/09, 92b/03
- kez-** : gezmek
k.- dim 11b/04
k.- ginçe 97b/11
k.- gücü 125a/04
k.- ip 111b/12, 113a/01
- kable** : (Ar.) kible
k.+ ğa 39a/05
- kıbtı** : makas
k.+ lar 35a/05
- kıçkır-** : bağırarak, çağırmak, seslenmek
k.- ip 55b/11
- kıçkırış-** : bağırışmak, çağırışmak
k.- ip 110b/06
- kıl-** : kılmak, yapmak
k. 13b/13
k.- a bilür 96b/02
k.- ağumuz 35b/10
- k.- alım 124a/09, 23b/05, 60b/12, 75b/09,
79a/03, 83a/09, 90a/05
k.- alum 46a/13, 57a/12, 5b/13
k.- am 56a/03
k.- amas 36a/02
k.- an 4b/05
- k.- ar 3a/12
k.- ay 49a/05, 4a/01, 71b/09
k.- aydur 17b/02
k.- ayım 117b/01, 26a/13, 33a/11,
47b/01
k.- aylı 17b/10, 4b/09
- k.- dı 101a/02, 101a/03, 101b/13, 104a/02,
104a/04, 104a/11, 104a/12, 107a/08,
108b/04, 110a/02, 112b/13, 115a/01,
115b/08, 118b/01, 119a/08, 11b/13,
120a/02, 122a/08, 122a/09, 122a/10,
123b/03, 123b/04, 123b/05, 124a/01,
124a/10, 124a/11, 124a/13, 124b/01,
124b/02, 126a/05, 126b/10, 127a/08,
127b/09, 128a/06, 130b/03, 130b/04,
17b/07, 18b/07, 18b/08, 19b/11,
1b/07, 21b/01, 23b/10, 23b/11, 24b/08,
27a/13, 29b/11, 2b/09, 34a/06, 34b/06,
34b/07, 34b/11, 35b/07, 39a/04,
39b/04, 40b/03, 40b/11, 40b/12,
43a/06, 43a/11, 43a/12, 43b/01,
46b/02, 47a/05, 56b/13, 5a/07, 5a/11,
5b/06, 64a/03, 66a/05, 69a/05, 69b/11,
76b/11, 78a/09, 7a/03, 7b/06, 7b/11,
81a/01, 81a/09, 81b/01, 86b/10,
87a/02, 87a/12, 87b/10, 8b/05, 8b/07,
94b/05, 99a/02, 99a/08, 9a/07, 9a/08,
9a/09
- k.- dılar 100b/05, 101b/06, 10a/07,
113b/07, 116b/03, 120a/13, 130a/09,
19b/11, 22b/04,
2b/01, 39a/01, 42b/07, 52b/05, 60a/02,
66b/07, 73a/13, 74a/01, 75a/07, 76a/04,
83a/13, 86b/13, 91a/06, 91b/03,
92b/08, 95a/06, 99a/09
- k.- dim 115b/08, 13a/11, 50b/10,
93b/11
- k.- dın 100a/08, 13b/06, 13b/07, 18a/05,
26a/12, 9a/05
- k.- dınız 104b/13, 105a/02, 128a/12,
22a/03, 92b/02
- k.- duğ 27b/02, 38b/10, 66b/05, 75a/03,
78b/04, 84b/06, 99a/06
- k.- ğa-men 101b/04
- k.- ğan 102a/09, 13a/09, 16a/13, 36a/01,
3b/01, 41a/03, 49a/09, 4a/09, 53a/10,
92a/12, 94b/03
- k.- ğanda 112b/07, 27a/02, 30b/01, 30b/02,
36a/07, 44b/13, 71b/01, 72a/10, 94b/04

- k.- ğandan 46b/01, 83b/04
 k.- ğanga 129b/09, 21a/07, 34b/13, 50a/06, 50a/07, 75a/10
 k.- ğanı 102a/07, 123b/04, 15b/11, 32b/09, 3b/07, 50a/13, 62a/12, 62a/13, 70b/13, 71a/09
 k.- ğanım 26b/01
 k.- ğanımızın 82b/07
 k.- ğanın 125b/03, 20a/13, 23a/06, 34b/13, 39b/09, 75b/13, 78b/11, 81a/02, 8a/07, 9b/06
 k.- ğanına 17b/06, 27a/13, 86a/12
 k.- ğanıñ 26a/10
 k.- ğanıñız 109b/13, 88a/04
 k.- ğanıñızda 31b/03
 k.- ğanıñnı 96b/13
 k.- ğanlar 68a/09, 70a/01, 71a/05, 84a/06
 k.- ğanlardan 83b/01
 k.- ğanları 117a/08, 27a/08
 k.- ğanların 109b/01, 30a/05, 56b/01
 k.- ğanlarına 100b/07
 k.- ğanlarını 23b/12, 94b/13
 k.- ğanlarınñ 114b/03
 k.- ğanumuznı 14a/03
 k.- ğay 100a/13, 113b/05, 127b/06, 130a/05, 22b/12, 26b/07, 34b/09, 36a/01, 3a/11, 40b/13, 4a/13, 59b/02, 6b/13, 73a/05, 84b/04, 92b/06, 94a/02
 k.- ğay êrdi 65a/13
 k.- ğay mı 85a/11
 k.- ğay-biz 100a/13, 31a/10
 k.- ğaylar 104b/03, 107b/02, 113a/09, 118b/08, 121a/07, 124a/13, 18a/09
 k.- ğaylar êrdi 95b/03
 k.- ğay-men 25a/13, 5b/04, 5b/06, 74a/08, 7a/04, 7a/05
 k.- ğay-sen 37b/13
 k.- ğay-siz 106b/06, 106b/07, 63a/05
 k.- ğıl 100a/08, 108b/04, 113b/02, 13a/13, 14a/02, 14a/05, 14b/11, 16a/09, 17b/09, 19a/05, 19b/06, 19b/07, 20a/07, 21a/13, 21b/03, 27b/04, 27b/05, 27b/06, 31b/03, 36a/12, 46a/13, 55b/07, 66b/06, 6b/01, 77a/06, 88b/01, 8b/07, 8b/09, 90b/06, 94a/01, 96a/10, 99a/05
 k.- ğuçı 14b/13, 21a/08, 26a/06, 51a/10, 81b/05
 k.- ğuçı êrdi 22a/01
 k.- ğuçı sen 68a/11
 k.- ğuçıdur 59b/08, 97b/10
 k.- ğuçılar 111a/09
 k.- ğuçılardan 124b/03, 126a/09, 19b/10, 41a/01
 k.- ğuçılardır 125a/05, 28a/07
 k.- ğuçılarga 122a/13
 k.- ğuçıları 68a/13
 k.- ğuçılarını 97b/10
 k.- ğuçı-sen 53a/07
 k.- inça 41b/06
 k.- ırız 106a/04, 106a/07, 109b/13, 111a/03, 111a/13, 111b/01, 111b/07, 113b/03, 22a/12, 124b/03, 128b/04, 130a/05, 22a/08, 28b/11, 31b/09, 39a/07, 40b/13, 48b/07, 48b/08, 49a/01, 68a/09, 69b/03, 6a/09, 75a/10, 75a/11, 81a/10, 85a/10, 88a/06, 95b/05, 9a/11
 k.- ıp 114a/12, 119b/09, 120a/10, 126a/08, 13b/05, 16a/13, 17b/07, 19b/11, 20b/05, 2b/03, 2b/08, 43b/04, 47a/08, 47a/09, 67a/09, 83a/12, 88a/04, 94b/12, 95a/12, 95b/03
 k.- iptur-men 55b/08
 k.- ısar 33a/03, 57a/11, 74a/11
 k.- madı 115b/09, 118a/08, 120a/09, 130b/03, 40a/08, 92b/08, 93a/09
 k.- madılar 66b/05, 83b/05
 k.- madıñız 128b/04
 k.- mağa 11a/09, 16b/06, 18b/10, 25a/07, 26a/07, 7b/09, 85a/11, 86a/12, 86b/12, 93b/10
 k.- mağanlargâ 7a/05
 k.- mağay 31b/07, 33a/05, 49a/04, 76a/03, 7a/08, 90a/04
 k.- mağaylar 121a/07, 66a/09, 87b/01
 k.- mağay-siz 126b/05, 38b/13, 81b/05
 k.- mağıl 12b/07, 13a/03, 21a/09, 37a/07, 78b/12, 96a/06
 k.- mağım 78b/09
 k.- mağın 95b/04
 k.- mağından 73b/12
 k.- maķ 10a/01, 10a/09, 111b/03, 112a/04, 113a/05, 123b/07, 14b/12, 17b/03, 24a/10, 26b/09, 30b/02, 31a/08, 31a/09, 33a/03, 35b/10
 k.- maķda 109b/10

kı.- maḳdan 123b/06, 42a/08, 65b/10,
 81b/02, 91b/07
 kı.- maḳdur 111a/04
 kı.- mamış 27a/05
 kı.- marjız 123b/06, 91b/12, 92a/04
 kı.- mas 106b/07, 106b/08, 125a/04, 23b/12,
 65a/04, 65b/07, 88a/08, 88b/11, 59a/09
 kı.- mas degül 94b/06, 96b/03
 kı.- mas erdi 121a/04
 kı.- mas erseñiz 63a/08, 63a/09, 64b/11
 kı.- mas mu sen 36b/11
 kı.- masa 66a/13, 80b/01, 87a/10
 kı.- masalar 100b/03, 106b/01, 127b/11
 kı.- masañ 65a/06
 kı.- masañız 120b/09, 64b/05
 kı.- mas-biz 30b/06, 63a/10, 64a/01,
 64b/11
 kı.- maslar 104a/09, 108a/06, 52a/03,
 79b/13
 kı.- masunlar 76a/13
 kı.- mayınça 11a/13
 kı.- miş 24a/11, 30b/03
 kı.- mişlardan 10a/08, 25b/05, 7a/08
 kı.- sa 104a/08, 109b/04, 39a/04, 62a/11,
 63b/10, 63b/11
 kı.- saḳ 79b/07, 9a/02
 kı.- salar 100a/05, 100b/02, 106b/01,
 123b/07, 66a/12, 79b/08, 89b/12
 kı.- sam 24a/10
 kı.- sañ 105b/07, 65a/06
 kı.- sañız 106b/07, 28a/05, 60b/12, 64b/05,
 65b/13, 66b/02
 kı.- sun 11b/03, 128b/04, 130b/01, 13b/02,
 14a/06, 16b/01, 18a/03, 19b/10, 2b/11,
 36b/08, 41a/05, 41b/01, 42a/11,
 46b/01, 52b/11, 67a/11, 82a/09,
 86b/05, 86b/12, 99a/01
 kı.- sunlar 17b/06, 5a/12, 75b/07, 76a/07,
 86b/04, 97a/11
 kı.- ur 103b/05, 105b/13, 109b/04, 122a/13,
 124b/03, 125a/06, 126b/09, 13a/09,
 15b/05, 19a/03, 20/01, 34b/05, 35a/09,
 3b/02, 41a/01, 48b/12, 58b/13, 60b/04,
 60b/05, 65b/12, 67a/05, 68a/11, 7b/12,
 89a/06, 8a/06, 92a/09, 9b/06
 kı.- ur erdi 33b/13, 59a/01
 kı.- ur erdiñiz 22a/02
 kı.- ur erdüḳ 104a/06, 104b/04, 64b/03
 kı.- ur erseñ 42a/07

kı.- ur erseñiz 45b/05
 kı.- ur-biz 16b/07, 31a/02, 53a/05, 64a/03,
 65b/08, 80a/01, 80a/02, 82b/07,
 87b/09, 91b/02
 kı.- urına 86a/12
 kı.- urlar 108a/12, 109b/02, 18a/11, 23a/07,
 52a/02, 53a/11, 54a/02, 79b/12, 79b/13
 kı.- urlar erdi 76a/05, 91a/01
 kı.- ur-men 103b/12, 10a/07, 11a/02,
 121a/10, 130a/02, 16a/10, 18a/06,
 19b/04, 22b/10, 25a/13, 40b/10,
 41a/07, 49b/13, 53b/08, 54b/06,
 63a/02, 66b/09, 68a/03, 70a/02, 71a/09,
 74b/11, 75b/11, 78a/12, 84a/06
 kı.- ur-sen 49a/10, 55a/01, 8a/03
 kı.- ur-siz 127a/10, 31a/05, 33a/04, 73b/13,
 91b/13, 92a/02
kılavuzla- : kılavuzluk yapmak, yönlendir-
 mek
 kı.- ya 96b/08
kıldır- : kıldırmaq, yaptırmak bkz. **kıldır-**
 kı.- ırız 111a/03
kıldır- : kıldırmaq, yaptırmak bkz. **kıldır-**
 kı.- dı 22a/03, 85a/13
 kı.- maḡay 34b/09, 84b/03
 kı.- ur 12a/09, 15a/04
kılıç : kılıç
 kı. 120a/08, 120a/09, 13a/08, 39a/12,
 41b/10, 44b/01, 55b/06, 55b/07,
 56b/04, 71a/09, 72a/05, 72b/03,
 73a/02, 73a/03, 74a/09, 74b/03, 74b/04,
 75b/03, 76a/06, 89b/03, 92a/09, 99a/02
 kı.+ ı 120a/09, 3b/12, 3b/13, 49b/12
 kı.+ ım 25b/06
 kı.+ ın 114a/09, 114a/10, 120a/06, 16b/12,
 93b/01
 kı.+ ın 102b/07
 kı.+ ınını 120a/05
 kı.+ lar 128b/07, 44a/09, 50a/04, 70a/04,
 71b/08, 92a/10, 93a/04, 95b/09
 kı.+ ları 118a/07, 120a/02, 93a/08,
 93a/09
 kı.+ larımız 115b/08, 115b/09, 76b/06
 kı.+ larımızı 110b/12
 kı.+ ların 35a/03, 71a/03
 kı.+ larınız 112a/05, 112a/06
 kı.+ nı 120a/06
kılığ : tabiat, yaratılış, huy
 kı.+ ı 125a/03

k.+ larğa 14b/13
 k.+ ları 52a/01, 52b/09
 k.+ larnı 14b/10, 25a/09
kılın- : yapılmak, edilmek
 k.- sa 8a/11
kılış- : katılmak, aralarına karışmak
 k.- ip 36a/07
 k.- tı 36a/08
 k.- tılar 12a/10, 84b/09
kın- : 1. azap vermek, acı vermek; 2. korkuy-
 la kaldırmak, kaldırtmak.
 k.- gânda 23a/10
 k.- mağı 40a/04
 k.- mağın 48b/13
 k.- mağına 92b/03
kın : kın, kılıf, sadak
 k.+ larından 110b/13
kına- : cezalandırmak, eziyet etmek.
 k.- dı 126a/02, 88a/05
 k.- mağı 112b/01
 k.- mağıdır 126a/01
 k.- mağından 53a/11, 54a/05, 92a/02
 k.- r 111b/09
 k.- r-biz 63b/10
kına : (Ar.) kına
 k. 120a/04
kır- : kırmak, mahvetmek; öldürmek
 k.- a 117a/05, 49b/09, 73b/01, 75a/07
 k.- a kaldı 47b/11
 k.- ar 117a/03, 3b/12
 k.- ar-biz 45a/09
 k.- arlar 110b/05, 116b/06, 116b/07,
 119b/10, 56b/02, 69a/06
 k.- ar-men 73a/02
 k.- dı 115a/02, 117b/13, 128a/09, 41b/09,
 43a/04, 43a/11, 44a/01, 44a/05, 45a/13,
 49b/03, 58b/05, 58b/11, 71a/02,
 71a/06, 71b/09, 73a/06, 73b/04, 76b/06
 k.- dılar 115b/05, 117a/02, 128b/13,
 129a/03, 129a/12, 36b/05, 44a/10,
 46a/01, 49a/13, 49b/09, 73b/02,
 73b/03, 93a/04
 k.- dıñız 42b/06
 k.- duk 115a/10, 45a/08, 50a/05, 76b/03,
 90b/09, 99a/07
 k.- gay-siz 65a/01
 k.- gıcı 26a/05
 k.- gül 55b/07, 73a/03
 k.- gınça 51b/01, 87a/06

k.- ıñız 106a/10, 66b/01
 k.- ip 128a/07, 43b/10, 51b/03, 64b/09,
 71a/03, 72b/13, 90b/09
 k.- ış 36b/05, 38a/10, 44a/01, 51b/03,
 93a/05
 k.- mağ 13b/07
 k.- mağa 16a/13, 30a/13, 30b/05, 77b/12,
 87a/13, 87b/05
 k.- mağay 75a/12
 k.- mağıl 13a/04, 13a/05
 k.- mağına 13b/09
 k.- mak 59a/10
 k.- mayınça 120b/11, 127b/12, 43b/04,
 50a/03, 60b/01, 88a/09, 91b/01
 k.- sunlar 60a/01
kırdır- : kırdırmak, mahvetmek; öldürtmek
 bkz. **kırdur-**
 k.- ip 48b/09
kırdur- : kırdırmak, mahvetmek; öldürtmek
 bkz. **kırdır-**
 k.- dı 38a/10, 51b/03, 88a/02
 k.- ğa 121b/05
 k.- ğay-men 7a/06
kırıg : 1. yan, kenar, uç; 2. kırık, kırılmış
 k.+ dan 93b/07
 k.+ inça 115b/10
 k.+ ında 61b/06
kırıl- : kırılmak, ölmek, helâk olmak
 k.- dı 125b/12, 71b/11
 k.- dılar 129b/12, 31b/10, 69a/08
 k.- dıñız 42b/06
 k.- ğan 114a/08, 51b/06
 k.- ğandan 74b/08
 k.- ğanlar 74a/13
 k.- ğanları 71a/06
 k.- ğay 46b/05
 k.- ğay êrdük 95b/02
 k.- ğaylar 106b/13
 k.- ğınça 113b/04
 k.- ip 104b/08, 95a/03
 k.- madı 114a/08
 k.- mış 76b/05
 k.- ur 4a/01
kırış- : vuruşmak, dövüşmek, savaşmak
 k.- a 116a/12
kırk : kırk (sayı)
 k. 10b/05, 10b/06, 130b/06
kırk min : kırk bin
 k. 59b/02

kırlış- : kavga etmek, dövüşmek, savaşmak
k.- maş 100a/06

kış- : kısmak, sıkıştırmak

k.- iptur 93a/13

k.- tı 93a/11

kışıl- : yaklaşmak, yanaşmak; ilişmek

k.- dım 72a/01

k.- maş 126b/01

kışrak : kısarak, dişî at

k. 119a/04

kışsa : (Ar.) hikâye, kıssa

k.+ mızını 105b/06

k.+ sı 119b/01

kışta- : sıkıştırmak; müsadere etmek, el koy-
mak

k.- dı 120b/13, 129b/03, 94a/11

k.- dılar 129a/03, 50b/04, 55a/11, 56a/08,
78a/02, 78a/06

k.- dıñ 17a/11

k.- duş 129b/13

k.- ğıl 32b/12

k.- mağa 55a/08, 55a/09, 74b/08

k.- mağıl 32b/13

k.- mağına 54b/07

k.- maş 27b/06

k.- p 47b/09

k.- r-men 87a/06

kışta : el koyma, müsadere

k.+ ğa 51b/09

kıştal- : el koyulma, müsadere edilme

k.- sañ 17b/13

kıvan- : güvenmek, övünmek

k.- dı 2b/07, 2b/08

kıyâmet : (Ar.) kıyamet

k. 120b/07, 125a/08, 26b/06, 35a/02,
54a/01, 54a/03, 56b/13

k.+ ka 126b/03, 49a/03

kız : kız, kız çocuğu

k. 106a/05, 115b/13, 12a/10, 12a/12,
20b/03, 20b/07, 20b/11, 23a/09, 81a/12

k.+ ım 120a/05

k.+ ımuz 20b/04

k.+ ın 86a/13, 91b/08

k.+ ırız 59a/10

k.+ larından 98b/13

k.+ nı 105b/10, 51a/03, 80b/10

k.+ nıñ 20b/09

kız- : ateşlenmek, hararetlenmek

k.- dı 29b/09

kızıl : kızıl, kırmızı

k. 102a/01, 102b/01, 103b/07, 119b/11,
123a/12, 14b/02, 65a/08

k.+ ına 53a/07

kızış- : kızışmak

k.- ğanda 44b/03

k.- ıp 15b/06

k.- tılar 113a/12

kızığ : kıtlık, darlık

k. 22a/05

ki : (Far.) ki (bağlama edatı)

k. 3b/02, 3b/08, 3b/12, 4a/08, 4a/11,
50b/12, 98b/13

kibi : gibi, benzer (edatı)

k. 101a/05, 101a/11, 103a/02, 103a/09,
103b/06, 103b/07, 104a/05, 104b/09,
105a/04, 105a/08, 105a/12, 107a/04,
108b/06, 109a/02, 109a/05, 109a/06,
109b/06, 110a/09, 110a/13, 110b/04,
110b/05, 111b/08, 111b/12, 112a/08,
113a/03, 113a/11, 113b/08, 114a/07,
114a/08, 114b/06, 114b/07, 114b/10,
115a/10, 115b/06, 116b/06, 118b/07,
120b/04, 121a/12, 122b/11, 124a/04,
125a/08, 126a/06, 127b/11, 128b/11,
12a/08, 14a/12, 16a/01, 16b/02, 17a/01,
17b/11, 18a/06, 19b/07, 20b/07,
21b/02, 21b/07, 22a/09, 22a/10, 23a/06,
23b/12, 24a/10, 26b/08, 2a/07, 30b/05,
31a/05, 35a/06, 36a/01, 37b/10, 40a/08,
44a/10, 45a/09, 46a/10, 46a/11, 46a/12,
46b/08, 47b/11, 51a/09, 53a/01, 54a/09,
57a/02, 58b/02, 59a/11, 60a/02, 63a/05,
63b/11, 64a/13, 64b/01, 65a/09,
69a/13, 69b/03, 6a/01, 70b/03, 71a/03,
71a/05, 72b/11, 73a/09, 73a/13, 74a/03,
74a/12, 75a/02, 76b/02, 79b/04,
79b/08, 79b/10, 80a/04, 83a/07,
83b/08, 84a/02, 85b/01, 86b/13,
87a/12, 88a/10, 88b/03, 88b/13,
89a/08, 90a/12, 91a/02, 92a/02, 93a/11,
93a/13, 93b/10, 94b/13, 95b/09,
96a/12, 96b/03, 97a/02, 97b/03,
97b/12, 99a/13, 99b/01, 9b/10

k.+ dür 110a/06, 117a/04, 28a/06, 52b/12,
60b/06, 62a/09, 64a/09, 90b/04

k.+ ge 24a/10, 50b/09

k.+ ler 103a/12, 104b/04, 110b/08

k.+ sen 101b/10, 37a/10, 38a/01

kiçi : küçük

k. 3b/03

kiçilig : küçüklük

k.+ i 25a/09

kiçkes : küçük

k. 13a/04

kilit : (Ar.) kilit

k. 2b/13

kim : 1. kim (soru zamiri); 2. ki (bağlaç)

k. 100a/03, 100a/05, 100a/10, 100a/11, 100b/09, 100b/13, 101a/01, 101a/02, 101a/03, 101a/06, 101a/12, 101b/07, 102a/07, 102a/08, 103a/01, 103b/04, 103b/12, 104a/01, 104a/04, 104a/07, 104a/11, 104b/03, 104b/04, 104b/13, 105a/03, 105a/07, 105a/10, 105a/11, 105b/03, 105b/05, 105b/13, 106a/01, 106a/03, 106a/08, 106b/11, 107a/02, 107a/12, 107b/05, 107b/12, 108a/05, 108a/08, 108a/11, 108a/12, 108b/04, 109a/13, 109b/05, 10a/04, 10a/07, 10b/04, 10b/06, 110b/03, 111a/09, 111b/09, 111b/10, 112b/01, 112b/10, 112b/11, 113a/06, 113a/11, 113b/05, 114b/05, 115a/05, 115b/12, 115b/13, 116a/13, 117b/03, 118b/03, 118b/05, 118b/06, 119b/12, 11a/02, 11b/09, 120b/03, 120b/06, 120b/12, 121a/06, 121a/10, 121a/13, 121b/07, 122a/08, 122b/02, 122b/08, 122b/13, 123a/03, 123b/08, 124a/12, 124b/08, 124b/10, 125a/12, 125b/01, 125b/03, 126a/01, 126a/11, 126a/12, 126b/05, 127a/02, 127a/12, 127b/01, 127b/07, 127b/13, 128a/07, 128a/08, 128a/10, 129b/05, 129b/10, 129b/13, 12a/01, 12a/05, 12b/13, 130a/03, 130a/04, 130a/05, 130a/11, 130a/12, 130b/01, 13a/12, 14a/06, 14b/04, 15a/06, 15b/04, 15b/12, 16a/02, 16a/10, 16a/12, 16b/04, 16b/09, 17a/02, 17a/07, 17a/09, 17b/01, 17b/11, 17b/13, 18a/04, 18a/08, 19a/10, 19b/04, 20a/02, 20a/04, 20b/09, 20b/12, 21a/02, 21a/04, 21a/07, 21a/10, 21a/11, 21a/13, 21b/02, 21b/07, 21b/08, 22a/02, 22a/11, 22b/11, 22b/12, 23a/05, 23b/04, 23b/10, 23b/11, 24a/01, 24a/06, 24b/04, 24b/12, 24b/13,

25a/10, 25b/03, 25b/08, 25b/10, 26a/02, 26a/08, 26a/12, 26b/06, 27a/09, 27b/02, 27b/06, 27b/07, 27b/13, 28a/01, 29a/02, 29a/13, 29b/03, 29b/05, 29b/11, 29b/13, 2a/06, 2b/01, 30a/01, 30a/04, 30a/08, 30a/11, 30a/13, 30b/02, 30b/04, 30b/05, 30b/07, 30b/08, 30b/10, 31a/11, 31a/12, 31b/05, 31b/09, 31b/13, 32a/01, 32a/07, 32a/11, 32b/09, 32b/11, 33a/02, 33a/04, 33a/05, 33a/11, 33b/11, 33b/12, 33b/13, 34a/09, 34b/05, 35a/02, 35a/05, 35a/09, 35a/12, 35b/04, 35b/08, 35b/11, 36a/02, 36a/06, 36a/07, 36a/08, 36b/01, 36b/06, 36b/09, 37a/05, 37a/08, 37a/09, 37b/04, 37b/06, 37b/08, 37b/11, 37b/12, 37b/13, 38a/02, 38b/03, 38b/10, 38b/12, 39a/03, 39a/04, 39a/05, 39a/07, 39a/10, 39b/08, 39b/10, 39b/11, 3a/11, 40a/05, 40a/06, 40a/12, 40b/06, 40b/10, 40b/11, 40b/13, 41a/07, 41b/05, 41b/11, 42a/01, 42a/06, 42a/11, 43a/01, 43a/09, 43a/10, 43b/02, 43b/06, 44a/06, 44b/07, 44b/13, 46a/04, 46a/06, 46a/07, 46a/09, 46b/03, 47a/01, 47a/13, 47b/05, 48a/01, 48a/05, 48a/07, 48a/09, 48b/06, 48b/07, 49b/04, 49b/05, 49b/13, 4a/13, 50a/01, 50a/02, 50a/11, 50a/13, 50b/06, 50b/07, 50b/09, 51a/01, 52a/06, 52a/07, 52a/12, 53a/05, 53a/09, 53a/12, 53b/08, 53b/10, 53b/11, 53b/12, 54a/01, 54a/06, 54a/09, 54b/06, 54b/09, 55a/06, 55b/01, 55b/03, 55b/04, 55b/05, 56a/08, 56a/10, 56a/12, 56b/06, 57a/01, 57a/05, 57a/09, 57b/01, 57b/02, 57b/03, 57b/08, 57b/09, 58a/13, 58b/06, 58b/07, 58b/09, 59a/01, 59a/13, 59b/04, 59b/07, 59b/09, 59b/11, 5a/02, 5a/11, 5a/12, 5b/09, 60a/11, 60b/05, 60b/07, 61a/07, 61b/01, 61b/11, 61b/12, 62a/01, 62a/02, 62a/04, 62a/08, 62a/12, 62b/07, 62b/08, 62b/11, 62b/13, 63a/02, 63a/03, 63a/11, 63a/12, 63a/13, 63b/04, 63b/05, 63b/08, 63b/13, 64a/05, 64a/06, 64a/07, 64a/08, 64a/10, 64a/11, 64b/08, 64b/10, 64b/13,

- 65b/06, 65b/11, 66a/04, 66a/08, 66a/13, 66b/06, 66b/08, 66b/10, 66b/12, 67a/01, 67a/02, 67a/03, 67a/05, 67b/03, 67b/05, 67b/09, 67b/13, 68a/03, 68a/09, 68b/01, 68b/02, 68b/06, 69a/11, 69b/09, 6b/03, 6b/04, 6b/09, 6b/11, 70a/11, 70b/06, 70b/07, 70b/08, 71b/03, 71b/12, 72a/08, 73b/09, 73b/12, 74b/05, 74b/11, 74b/12, 75a/01, 75a/12, 75b/02, 75b/12, 76a/01, 76a/05, 76a/08, 76a/11, 76b/13, 77a/02, 77a/03, 78a/01, 78a/07, 78a/12, 78a/13, 78b/02, 78b/06, 78b/11, 79a/03, 79a/05, 79a/10, 79b/01, 79b/11, 7a/03, 7b/03, 7b/06, 7b/09, 7b/10, 7b/12, 80a/09, 80a/12, 80b/01, 80b/10, 81a/02, 81a/03, 81a/06, 81a/09, 81a/11, 81b/03, 81b/04, 81b/05, 81b/06, 82a/01, 82a/02, 82a/12, 82b/01, 82b/04, 82b/09, 83a/03, 83a/06, 83a/08, 83b/09, 83b/12, 84a/03, 84a/07, 84a/11, 84b/01, 84b/02, 84b/04, 84b/13, 85a/11, 85a/12, 85b/11, 85b/13, 86a/07, 86b/08, 86b/09, 86b/13, 87a/03, 87a/07, 87a/09, 87a/12, 87a/13, 87b/02, 87b/04, 87b/07, 87b/10, 87b/11, 87b/12, 87b/13, 88a/01, 88a/02, 88a/08, 88b/04, 88b/05, 88b/07, 88b/11, 88b/13, 89a/03, 89a/07, 89a/12, 89b/06, 89b/07, 89b/11, 89b/12, 8a/02, 8a/03, 90a/05, 90a/07, 90a/11, 90a/13, 90b/07, 90b/09, 91a/03, 91a/05, 91a/06, 91b/03, 91b/10, 91b/12, 92a/04, 92b/02, 92b/08, 92b/09, 92b/10, 92b/11, 93a/11, 93a/13, 93b/07, 93b/11, 94a/01, 94a/05, 94a/11, 94b/03, 94b/09, 95a/12, 95a/13, 95b/10, 95b/11, 95b/12, 96b/02, 96b/10, 96b/11, 97a/07, 97a/10, 97a/12, 97b/04, 97b/07, 97b/08, 97b/13, 98a/05, 98a/06, 98a/09, 98b/10, 99b/01, 99b/02, 9b/01, 9b/03, 9b/04, 9b/11
k.+ den 60b/04, 67a/04
k.+ dendür 92a/03
k.+ dür 33b/13, 36b/10
k.+ ge 106b/10, 107a/02, 60b/04, 67a/04, 7b/12, 8a/01
k.+ ni 119a/08, 60b/04, 65a/07, 67a/05, 67b/13, 73b/11, 8b/02, 8b/13, 97a/04, 97a/07
k.+ niñ 103a/01, 103a/08, 34a/01, 35a/09
k.+ üñdür 3a/03, 3a/05
kimesne : kimse bkz. **kimse**
k. 106b/13, 109a/12, 114a/08, 114a/12, 114b/11, 119b/13, 120a/01, 122a/03, 123a/08, 25b/12, 42a/07, 47b/12, 49a/07, 60a/08, 62a/03, 67b/01, 67b/06, 71b/04, 72b/11, 74b/01, 75a/02, 87a/04, 89a/09
k.+ den 114a/08
k.+ ge 104a/12, 26b/10, 53b/03, 53b/04, 61a/11, 79b/13, 91b/12
k.+ ni 28a/13
k.+ ñiz 121b/10, 28a/04
k.+ ñizge 111b/03
k.+ si 99b/09
kimse : kimse bkz. **kimesne**
k.+ ne 41a/12
k.+ niñ 42a/10
kir : girmek, içeri girmek
k.- di 101b/12, 109a/12, 122b/04, 124a/10, 125a/12, 125b/11, 130a/10, 48b/02, 52a/09, 69a/09, 69a/13, 77b/11, 77b/12, 92a/08
k.- diler 100a/01, 105b/03, 109b/12, 114b/12, 115a/01, 119a/12, 121a/01, 123a/05, 24a/05, 43a/12, 43a/13, 43b/09, 44a/01, 44a/03, 45a/10, 56a/05, 57a/01, 5b/07, 5b/09, 77b/12, 78a/10
k.- diñiz 100b/11, 105a/02, 65b/10
k.- dük 110b/01, 63a/11, 78b/03
k.- e bër-dim 71b/07
k.- elim 4b/11
k.- erge 71b/05
k.- erler 125a/09, 21b/09
k.- er-sen 101b/05
k.- geç 36a/08
k.- gen 43a/08, 83b/04, 99a/01
k.- gende 45b/09
k.- genden 22a/12, 35a/04, 73b/02, 88b/06
k.- genimizde 78b/03, 84b/09
k.- genimizden 67a/03
k.- genijnizni 109b/09
k.- genler 39b/07, 60a/11, 77a/04

- k.- genlerden 87a/04
k.- genlerdür 101b/02
k.- genlerge 29b/08
k.- genlerni 114b/13, 21b/13
k.- genni 51b/12
k.- ge-sen 42a/09
k.- gey 106b/11
k.- geyler 121b/09, 13a/09
k.- gey-men 125b/02
k.- gey-siz 106b/05, 63a/04
k.- gil 109a/11, 124b/13
k.- ginçe 106a/10, 47b/12, 69a/06, 72b/13
k.- inçiz 72a/04, 88a/06
k.- ip 129b/12, 24b/11, 31b/06, 49b/10, 51b/04, 87a/13
k.- iptür 87a/09
k.- işin 72a/04
k.- medi 3a/10
k.- mege 119a/09, 120b/08, 125b/04, 42a/09, 85b/02, 85b/04, 8a/10
k.- megeninçiz 88a/05
k.- megenlerni 95a/05
k.- megenni 36b/13
k.- megey-sen 90b/07
k.- megey-siz 105a/10
k.- megi 111a/10
k.- mek 103a/07
k.- mekke 106a/12
k.- mekni 97b/10
k.- meseler 127b/10, 16a/13
k.- mesem 36b/12
k.- mesmizden 30b/09
k.- mesmüzden 30b/13
k.- mesünler 81b/07
k.- meyinçe 11a/13
k.- seler 106a/10
k.- senj 123a/09
kiş : samur, samur kürk
k. 56a/04
kişi : kişi, adam
k. 101b/11, 102a/03, 102b/04, 107a/10, 108a/11, 109a/13, 110b/09, 112a/08, 114a/10, 118b/03, 118b/04, 118b/09, 119b/12, 125b/05, 126b/03, 18a/04, 18a/13, 18b/11, 19b/03, 31b/04, 33b/04, 33b/13, 35b/13, 37b/04, 37b/07, 37b/12, 39b/01, 41b/09, 42a/01, 43a/09, 44a/11, 44b/04, 44b/10, 4a/10, 51a/09, 55b/10, 5b/03, 61a/06, 61a/07, 65a/03, 65a/05, 65a/07, 65a/09, 67b/02, 6b/01, 71b/11, 77b/08, 77b/10, 79b/06, 85a/10, 87a/03, 87a/11, 88a/12, 90a/07, 91b/04, 92a/04, 93a/06
k.+ çe 103a/11, 114b/12, 115a/07, 43a/06
k.+ den 19a/01, 20b/01, 39a/10, 87a/03, 87a/09, 89a/07
k.+ dür 37b/02, 83a/09, 83a/10, 98b/04
k.+ ge 102b/07, 116a/02, 118b/11, 124a/06, 55b/03, 67a/12, 81b/02, 92a/07, 97b/02
k.+ ler 118b/10, 122b/11, 124a/12, 15b/07, 38b/08, 38b/09, 51a/04, 76b/10, 96b/12, 98b/03
k.+ lerden 106b/11, 85a/01
k.+ lerge 115b/05, 25b/06, 26a/08, 39b/10, 47a/12
k.+ leriñizni 88a/02
k.+ lerni 110a/11, 17a/08
k.+ lerniñ 107a/03, 54a/07
k.+ ler-siz 91a/13
k.- men 37b/08, 92a/05
k.+ ni 101a/13, 115a/01, 115b/12, 117a/11, 63b/11, 79a/04, 92a/11, 92a/13, 97a/07
k.+ niñ 102a/04, 102a/12, 102b/13, 62a/05, 92b/04
k.+ sen 19b/02, 27b/10, 98b/04, 98b/07
k.+ si 120a/02
kiyiz : keçe
k.+ i 123a/11
kizle- : gizlemek, saklamak
k.- dim 124b/09
k.- medi 80b/13
k.- megil 32b/04
k.- mes êrdim 124b/08
k.- p 124b/11
kizlen- : gizlenmek, saklanmak
k.- diler 45a/10
k.- gen 53a/09
ko- : koymak, bırakmak
k.- mas-men 71a/10
koç- : kucaklamak
k.- up 123a/13
kol- : 1. istemek, dilemek; 2. koymak, bırakmak
k.- an 4b/06
k.- ar 104a/08
k.- ar-biz 108a/02, 19a/07, 22b/11, 23b/06,

78b/06
 k.- ay 107a/09
 k.- gay-men 74a/09
kol : 1. el, kol; 2. taraf
 k. 108b/12, 109a/01, 112b/06, 113b/05, 11b/04, 128a/04, 128a/05, 48b/04, 49a/06, 51a/10, 69b/11, 72b/09, 97a/03, 97a/04, 97a/05, 97a/06
 k.+ da 102a/05, 102a/06, 114b/08, 115b/01, 115b/05, 51a/13, 97a/05
 k.+ dağı 116a/10
 k.+ dağıda 116a/13
 k.+ dağılar 128b/06
 k.+ dan 51b/01, 51b/02
 k.+ ğa 112b/08, 71a/04
 k.+ ı 128a/07, 128b/07, 70b/06, 70b/10
 k.+ ın 113b/08
 k.+ ına 115a/13, 128a/08
 k.+ ında 113b/06
 k.+ ını 113a/03
 k.+ lar 114b/07
 k.+ ları 71b/09
 k.+ larına 71a/04
 k.+ nı 115b/02, 48b/04
 k.+ nuñ 114b/10
kolay : 1. kolay, zahmetsiz; 2. düzen, düzgün; 3. hayırlı, iyi
 k. 121b/03, 129a/02, 18a/12, 27b/10, 32b/02, 34b/09, 52b/05, 55b/13, 57b/13, 78b/10, 93a/04, 99a/01
 k.+ ğa 75b/09
 k.+ ıma 19b/01
 k.+ ıñızını 121b/03
 k.+ ıñını 68a/06
 k.+ ları 24b/09
 k.+ na 57a/13
kolaylı : hayırlı, düzgün, doğru bkz. **kolaylıg**
 k. 27b/08, 47a/02, 68a/13, 75a/10, 97a/03
kolaylıg : hayırlı, düzgün, doğru bkz. **kolaylı**
 k. 84a/11
kolaysız : hayırsız, kötü; zor, çetin
 k. 129a/08, 44a/10, 47b/09, 73a/11
koluçı : şefa'at eden
 k.+ lar 125a/09
kolunğuçı : şefa'at edilen
 k.+ lar 125a/09
kon- : 1. konmak, inmek, mola vermek; 2. oturmak; 3. çadır kurmak

k.- alım 85a/04, 85b/08, 89b/07, 89b/09
 k.- ar 12b/05
 k.- ar-biz 82b/06
 k.- arlar 104b/02, 21b/09
 k.- arlar erdi 54b/01
 k.- ar-men 87a/05
 k.- ayım 36a/07
 k.- dı 119a/11, 119a/13, 120b/02, 122b/01, 123a/02, 123a/06, 43b/10, 50b/01, 50b/03, 50b/04, 54b/02, 56b/13, 58b/12, 77a/10, 77a/12, 77a/13, 78a/04, 79a/06, 79a/10, 79a/11, 87a/08, 89a/06, 93b/05
 k.- dılar 51b/07, 59a/02, 59a/03, 66b/11, 74b/08, 78a/02, 90b/12, 91a/01, 96b/09
 k.- duğı 37a/13
 k.- duğ 121a/11
 k.- ğan 17a/12, 50b/01
 k.- ğanda 60a/10, 96b/06
 k.- ğandan 85a/01
 k.- ğanı 79a/08
 k.- ğıl 127b/03, 79a/07, 89a/05
 k.- ğan-biz 105b/05
 k.- mağa 104b/02
 k.- mağım 25b/05
 k.- sağ 81a/12, 90a/08
 k.- up 56b/09
 k.- uptur 22b/13, 24b/12
konak : misafir
 k.+ lar 123a/07
konakla- : konaklamak, geceyi geçirmek; misafir olmak
 k.- ğaylar 78a/08
kondur- : kondurmak, barındırmak
 k.- dı 105b/08
 k.- mağ 52b/02
 k.- ur erdük 104b/02
konşu : komşu
 k. 104b/03, 127b/04
 k.+ lar 74a/06
 k.+ larımız 104b/01
 k.+ larıñızğa 105b/01
konşulug : komşuluk bkz. **konuşulug**
 k.+ ını 114b/02
konuşulug : komşuluk bkz. **konuşulug**
 k.+ ına 116a/07
konuş : 1. komşu; 2. ikametgah, konut
 k.+ da 42b/01
 k.- dur 42a/04

- k.+ uñuz 76b/11
kop- : 1. kopmak; 2. toz kalkmak; 3. meydana çıkmak, görünmek
 k.- kalı 83b/08
 k.- tı 2a/08, 74b/03, 91a/03
kopar- : ortaya çıkarmak, meydana çıkarmak
 k.- ur 27b/01
kopul- : yürümek, kopup gelmek
 k.- dılar 14a/12
kork- : korkmak
 k.- a 79b/09
 k.- anlar 9a/13
 k.- anlardan 19b/10
 k.- ar 105a/02, 42a/09
 k.- ar erdi 44b/04
 k.- arlar 59b/08
 k.- ar-men 108a/07, 122b/08, 123a/09, 123b/02, 128b/03, 73a/10, 82a/05, 83b/05, 90b/07, 98b/07
 k.- aylar 87a/13
 k.- kıl 96a/08
 k.- mağan 79b/08
 k.- mağıl 25b/05, 94b/07, 96a/08
 k.- mak 86a/08
 k.- makları 54a/08
 k.- manız 110a/12, 31b/05, 91a/11, 95b/11
 k.- manız-siz 111b/11
 k.- mas 39a/10
 k.- mas erdük 22a/04
 k.- mas-biz 97a/08
 k.- maslar 108a/04
 k.- mas-siz 92a/02
 k.- mayın 47b/04
 k.- tı 119b/06, 130b/02, 94a/06
 k.- tılar 22a/12, 56b/04, 57a/02, 69a/09, 94a/10, 96b/09, 98a/05
 k.- tuğ 71a/13
 k.- tum 124b/10, 125b/07, 52b/06
 k.- uñuz 92a/04
 k.- up 108b/09, 27a/07, 33a/02, 34a/10, 43b/08, 53a/11, 54a/05, 58b/02, 5b/02, 78a/06, 85b/13, 95b/11
 k.- upturlar 24a/06
 k.- upturlar erdi 40a/03
korku : korku bkz. **korkuğ**, **korkuk**
 k. 41a/08
 k.+ dan 25a/02, 87b/01, 87b/05
 k.+ ları 108a/08
 k.+ ların 13b/13
 k.+ larını 34b/09
 k.+ muz 57b/03
 k.+ nı 14a/01
 k.+ sından 116b/09
korkuğ : korku bkz. **korku**, **korkuk**
 k. 69a/13, 78b/03
 k.+ ı 69a/12, 69b/01
 k.+ ın 13a/02
 k.+ ından 9b/01
 k.+ ların 24b/10
korkuk : korku bkz. **korku**, **korkuğ**
 k. 23b/02, 23b/09, 23b/11, 36b/03, 88a/05, 94b/05, 99b/11
 k.+ nı 75a/09
 k.+ nuñ 69b/02
korkut- : korkutmak
 k.- a kördüm 108a/04
 k.- ğanı 86a/06
 k.- güçılar 17a/05
 k.- kanıñız 54a/01
 k.- mağa 108a/13
 k.- tılar 17a/05, 86a/04
 k.- tum 107a/13
 k.- tuñ 81b/10
 k.- up 89a/03
koş- : 1. koşmak, gelmek; 2. atamak; 3. şiir söylemek
 k.- ğanımda 28a/11
 k.- ğıl 29a/08
 k.- tı 107a/06, 108b/13, 119b/03, 33b/04, 70b/09, 70b/10, 80b/06, 92b/12
 k.- up 51a/05, 55b/11, 92b/10, 98b/12
koşuçu : koşukçu, şair bkz. **koşuğuçı**
 k. 42b/09
koşuğuçı : koşukçu, şair bkz. **koşuçu**
 k. 76b/02
koşul- : koşulmak, birleşmek, eklenmek
 k.- dılar 51a/07
kotan : pulluk, büyük saban
 k.+ ıñnı 108b/02
kov- : kovmak, defetmek
 k.- a 119a/12
 k.- ar-biz 45a/09
 k.- arlar 116b/07
 k.- dılar 73b/01
koy- : 1. koymak, bırakmak; 2. izin vermek; 3. indirmek
 k. 56a/02

k.- a bērdük ērse 85a/07
 k.- a bērelim 85a/08
 k.- a bēr-gil 37b/01
 k.- adur 109a/10
 k.- alım 5a/12, 75b/04, 75b/07, 76a/07,
 76a/08, 81b/12
 k.- an 4b/06
 k.- ar 102b/09, 69b/02
 k.- ar ērdiñ 97a/04
 k.- ar ērserj 12b/08
 k.- ar-biz 104b/13, 48a/07, 60b/07
 k.- arlar 51b/13
 k.- ar-men 10a/13, 26a/07, 73a/02,
 97a/08
 k.- ar-sen 90b/08
 k.- ar-siz 85b/03, 90b/02
 k.- asıdur 110a/08, 92b/05
 k.- ayım 124a/09, 97a/07
 k.- dı 108b/12, 109a/01, 117a/09, 120a/04,
 120b/02, 123a/12, 125b/12, 127a/05,
 127a/06, 128a/04, 128a/05, 23b/03,
 2b/05, 36a/11, 36a/13, 40b/03, 44a/04,
 44b/08, 44b/09, 44b/10, 48b/03,
 48b/05, 51a/10, 51a/11, 51a/12, 52a/11,
 52b/05, 55a/09, 58b/12, 69b/11,
 69b/12, 69b/13, 77a/09, 80b/05,
 93a/01, 93b/02, 97a/05, 97a/06, 98a/04
 k.- dılar 120a/08, 48a/11, 6a/13, 98a/08
 k.- duğ 13a/06, 63a/12
 k.- dum 127b/02, 130b/02, 16b/09,
 47a/01
 k.- duñuz 62b/08
 k.- ğanda 127b/01
 k.- ğandan 117b/04
 k.- ğanım 12a/08
 k.- ğanın 129b/01
 k.- ğanıñız 84a/08
 k.- ğanlardan 48b/12
 k.- ğanların 127a/12
 k.- ğay 106b/11
 k.- ğay-biz 117b/09
 k.- ğaylar 100a/05, 17a/08
 k.- ğay-sen 26b/02
 k.- ğıl 117a/09, 117a/10, 12b/08, 19b/13,
 26a/13, 39b/10, 42a/03, 42a/06, 56a/02,
 90a/05, 94a/07, 96b/12, 97a/07
 k.- madı 79a/04
 k.- madılar 111a/01, 93b/08
 k.- mağa 30b/07, 56b/01, 82a/11,

85b/06
 k.- mağan 119a/09
 k.- mağanlarını 62b/01
 k.- mağay-biz 67a/01
 k.- mağaylar 80b/03
 k.- mağay-men 27b/07
 k.- mağıl 127b/03, 13a/02, 32b/04, 58a/07,
 58a/09, 68a/13
 k.- mağ 127b/04, 32a/09
 k.- mağnı 17a/06, 42a/07
 k.- man 122b/13
 k.- marız 53b/09, 69a/03
 k.- mas 11a/13
 k.- mas ērdi 122a/13
 k.- masa 54b/12
 k.- mas-biz 37b/02
 k.- mayın 118a/09
 k.- mışlar ērdi 117a/11
 k.- mışlardı 79a/10
 k.- sar 60b/08
 k.- sun 32a/07
 k.- uben 114a/05
 k.- uñ 102b/06
 k.- uñız 102b/10
 k.- uñuz 106b/01, 117b/07, 13a/07
 k.- up 106a/06, 109a/04, 118a/12, 125b/09,
 126b/10, 16a/11, 16b/12, 20b/02,
 23a/06, 31a/07, 40a/10, 52a/08, 62b/07,
 63a/11, 66a/01, 67a/07, 69b/07, 80a/06,
 80a/09, 83b/05, 85a/13, 85b/02,
 86a/01, 88b/06, 90a/09, 90a/10, 90a/12,
 96b/10, 98a/06, 98a/08, 98a/09
 k.- up mı 20b/04
 k.- up turur-men 22a/08
ķoy(u)n : koyun bkz. **ķoyun**
 k.+ ı 91b/09
ķoyul- : toplanmak, biraraya gelmek, düzen-
 lenmek
 k.- up 75a/02
ķoyun : koyun bkz. **ķoy(u)n**
 k.+ lar 58b/05
ķōç- : göçmek, göç etmek; yola çıkmak
 k.- edürler ērdiler 83b/01
 k.- elim 57b/05
 k.- er 127a/09, 42a/13
 k.- er-biz 82b/05
 k.- erler 104b/03
 k.- er-men 36a/06
 k.- gende 43b/05

k.- geni 23b/08
 k.- genleri 83b/11
 k.- geyler 87a/07
 k.- gil 28a/09, 38a/03
 k.- mege 46b/01, 82b/02, 82b/08, 32b/01
 k.- megey-men 120b/11, 127b/11, 43b/04
 k.- megim 25b/05
 k.- megini 84b/11
 k.- mek 84b/11
 k.- men 124a/05
 k.- mes-biz 90b/04
 k.- mesden 28a/09
 k.- meseler 57b/11
 k.- se 38a/03
 k.- ti 119a/11, 120a/12, 125b/09, 12a/06, 17a/12, 36b/06, 42b/12, 43a/03, 43b/05, 43b/08, 50b/01
 k.- tiler 48a/12, 59a/02, 79b/02
 k.- üñüz 127b/13
 k.- üp 83a/04
köç : göç, bir kabilenin yer değiştirmesi
 k.+ ümge 26a/09
 k.+ ün 42b/11
köçer- : göçürmek, göç ettirmek bkz. **köçür-**
 k.- di 89a/05
 k.- elim 89b/06
 k.- inçiz 84a/08
köçet- : göç ettirmek
 k.- tim 93a/07
köçey : kenar, köşe
 k. 8a/09
köçür- : göçürmek, göç ettirmek bkz. **köçer-**
 k.- di 23b/04
 k.- elim 107b/08
 k.- mege 35b/05
 k.- meyinçe 35a/12
 k.- sem 35b/02
 k.- üp 33a/07, 7b/08
köger- : göğermek, mavileşmek
 k.- mese 92b/01
kök : 1. kök, ırk, soy; 2. gökyüzü, sema
 k. 112a/07, 119b/12, 1b/06, 65a/08
 k.+ den 110b/04, 110b/11, 1b/11
 k.+ dendürler 13a/12
 k.+ i 113b/09, 113b/11, 34a/02
 k.+ inde 102a/11
 k.+ inden 15a/11, 29a/07, 30a/06, 35b/01,

35b/13, 43a/07
 k.+ ine 3a/03
 k.+ ini 34a/01
 k.+ ke 105a/11, 66b/05
 k.+ ler 63b/05, 92b/01
 k.+ leri 122a/06, 69b/05, 85b/13
 k.+ lerin 91b/04
 k.+ lerinden 59a/03
 k.+ ten-sen 21a/11
 k.+ ümüzden 106a/02
 k.+ üñüzde 100a/11
 k.+ üñüzni 107b/02
kökli : soylu
 k. 21a/02, 27b/10
kökre- : gürlmek (gök)
 k.- gen 112a/08
kökrek : 1. göğüs, bağır; 2. ceset; 3. mec.
 merkez.
 k. 16a/06
 k.+ i 102a/04, 113b/09, 23a/10
 k.+ inden 106b/12
 k.+ ine 126b/03
kökrekli : yürekli, cesur
 k. 16a/01
köküs : göğüs
 k.+ lerinde 125a/08
kölge : gölge
 k.+ si 1b/11
köm- : gömmek
 k.- di 117a/07
 k.- diler 40b/04, 40b/05
 k.- genden 125a/01
 k.- üp 126a/10
kömül- : gömülmek
 k.- di 125b/11
 k.- mek 109b/06
kön : deri
 k.+ den 102a/01
 k.+ inde 3b/07
könder- : göndermek
 k.- di 29b/12
 k.- diñ 13b/05
 k.- genden 30b/13
 k.- ip 7b/05
 k.- iptür 30b/10
 k.- mek 9b/04
 k.- mes 67b/11
 k.- sün 11b/02, 47a/02, 57a/13
 k.- ür 29b/12, 67b/13

könel- : uymak; itaat etmek; doğru yola girmek; yönelmek, bir yönü tutup gitmek. bkz. **könül-**
k.- di 87b/07

könen- : 1. memnun olmak; 2. nimet sahibi olmak.
k.- mek 97b/05
k.- sünler 76a/02

könül- 1. uymak; itaat etmek;
2. doğru yola girmek/yönelmek, bir yönü tutup gitmek. bkz. **könel-**
k.- genge 120b/06, 34b/06
k.- genlerge 34b/04, 39a/03
k.- gey erdim 37b/06
k.- ip 17a/10, 39a/05
k.- medi 10b/08

könüm: doğru, adil, dürüst
k. 16b/11

könümçi: adalet sahibi, dürüst olan
k.+ miz 14a/2

könümlü: adaletli, dürüst
k. 22a/03, 38b/10

könümsiz: adaletsiz bkz. **könümsüz**
k.+ ni 19b/05

könümsüz: adaletsiz bkz. **könümsiz**
k. 38b/10

köñ(ü)l : 1. gönül; 2. akıl, bilinç, ruh b k z .
köñül

k.+ i 15b/05, 35b/06
k.+ üm 27a/06
k.+ ümde 110a/05, 110a/07
k.+ ümdeki 90b/04
k.+ ümge 3a/04
k.+ ümni 84a/12
k.+ ümüz 14a/03
k.+ ümüzde 60b/12
k.+ ünde 6a/03

köñlek : gömlek
k. 39a/10, 65b/13

köñül : 1. gönül; 2. akıl, bilinç, ruh b k z .
köñ(ü)l

k. 128b/01, 16a/10, 61b/03, 64a/01, 86a/12
k.+ de 31a/03
k.+ i 10b/08, 30a/03, 3a/08, 40a/06, 72a/07
k.+ inde 45a/02, 6a/01, 99b/09
k.+ indeki 76b/02
k.+ indekini 3a/09

k.+ ine 100b/09

k.+ ler 114a/06, 2b/08, 3b/01, 53a/09, 54a/03, 8a/12

k.+ lerge 4a/06

k.+ leri 116b/06, 128b/01, 24b/02, 52a/04, 58a/10, 67b/07, 69a/08, 69a/10, 70a/07, 71a/03, 94a/05, 96a/01, 96a/02, 97a/02, 98a/07

k.+ lerimizni 122a/10

k.+ lerin 112a/01, 59b/12

k.+ lerinde 35a/03, 5a/12, 67b/13, 69a/09, 69b/01, 99b/11

k.+ lerinden 100a/05, 69b/02

k.+ lerine 75a/09, 81b/09

k.+ lerni 3b/11

k.+ li 26a/02

k.+ lüler 27b/12

k.+ lüñi 9a/01

k.+ nüñ 3a/01

k.+ üm 10b/10

k.+ ümde 125a/12, 12b/10, 28a/12, 54a/10, 71b/12, 74a/02

k.+ ümden 27a/07

k.+ ümni 122b/08, 125b/04

k.+ ümüz 107b/05

k.+ ümüzde 53a/13

k.+ üñde 19a/03, 53a/13

k.+ üñe 103b/08

k.+ üñüz 128b/03

k.+ üñüzdeki 54a/08

k.+ üñüzni 70a/03, 9a/10

köñüllü : gönüllü

k. 125a/04, 50b/07, 52b/01

köñüllük : gönüllülük

k. 108b/10

köp : çok, daha çok

k. 104b/07, 112a/01, 112b/03, 116a/07, 121b/02, 125b/11, 125b/13, 127a/10, 129a/10, 13b/06, 14b/12, 15a/06, 15a/08, 25a/07, 26a/02, 40a/02, 41b/09, 45a/02, 45a/08, 51a/07, 58b/01, 58b/05, 58b/11, 58b/12, 59a/04, 60a/06, 63b/13, 64a/04, 68a/07, 79b/04, 84b/04, 9b/01

k.+ biz 79b/05

k.+ dür 18a/11, 52a/01, 63b/13

k.+ i 104b/08, 113a/10, 113a/11, 113b/10, 114b/08, 15a/03, 15b/02, 20b/11, 43a/06, 71b/11, 74b/07

- k.+ in 128a/09
k.+ lerin 36b/05
k.+ lerine 51b/02
k.+ tür 79b/04
k.+ ümüz 105b/11
k.+ ümüzün 17a/06
- köplen-** : çoğalmak, artmak
k.- ip 55a/12
k.- ür 17b/01
- köplet-** : çoğaltmak, arttırmak
k.- genden 23a/09
- köplük** : çokluk, fazlalık
k. 118a/03, 128a/02, 12b/02, 15a/09, 15a/10, 15a/11, 19a/13, 21b/06, 23a/05, 24a/06, 25b/13, 50a/01, 52a/07, 57a/04, 5b/11, 68b/04, 68b/08, 69b/06, 71a/06, 72b/05, 75a/01, 77b/04, 82b/13, 83a/06, 83b/08, 84b/01, 84b/02, 89b/04, 90a/01
k.+ de 110a/06
k.+ i 68b/09, 90a/03
k.+ in 119b/06, 14a/01, 89b/12
k.+ inden 111b/10, 130a/07, 48b/12, 5a/13, 80b/04, 95b/10, 99b/03
k.+ ini 84b/02
k.+ leri 5b/13
k.+ lerin 121b/05, 84b/03
k.+ ni 84b/01
k.+ ümüz 95b/02
k.+ ümüzden 108a/04
- kör-** : 1. görmek; 2. anlamak; 3. yardımcı fiil
k. 3a/02, 65b/11, 3b/11, 73a/03
- k.- di 102a/03, 106b/12, 109b/01, 10b/07, 116a/13, 122a/05, 123a/11, 126a/08, 129b/11, 16a/05, 35b/04, 40a/02, 40a/05, 45b/02, 5b/02, 61a/03, 62b/07, 65a/10, 67b/10, 72b/04, 76b/10, 80b/01, 92a/08, 92b/09, 93a/06, 93a/12, 93b/02, 94b/04
- k.- diler 100a/02, 109a/09, 10b/12, 115a/08, 118a/05, 122b/08, 27b/13, 29a/13, 36b/01, 37a/13, 42b/07, 56b/07, 58b/06, 69a/07, 75a/12, 77b/11, 83a/08, 93b/11, 94a/11, 99a/10
k.- dük 14b/04, 72b/06
- k.- düm 100a/03, 110a/10, 110b/02, 110b/03, 110b/10, 110b/11, 111a/01, 114b/05, 115b/10, 125a/02, 14a/09, 15b/11, 23a/01, 25a/01, 27a/07, 39a/10, 55b/12, 57b/02, 61a/13, 6a/05, 72a/01, 76a/08, 77a/03, 83b/03
- k.- düñ 34b/01, 3b/05, 53b/03, 77a/06, 8a/02, 8b/11
k.- düñ mi 50b/06
k.- e bilmegen 67a/10
k.- e kıldı 76b/01
k.- e-biz 102b/03, 72b/07
k.- edür-biz 8b/06
k.- edür-sen 19b/07
- k.- elim 101b/09, 106b/09, 46b/06, 57b/09, 78b/12, 81b/11, 88b/02
k.- en 4a/03, 4b/04
- k.- er 109b/05, 129a/07, 3a/13, 51a/05, 73b/11, 74b/04
k.- er erdi 27b/03, 49a/05
k.- er erse 28a/01
k.- er mü sen 20b/05
k.- er mü siz 42b/05
k.- er.miz 14a/10
- k.- er-biz 30b/10, 31a/01, 61b/09, 64a/06, 64b/04, 65a/06, 82a/02
k.- erler 35a/05
- k.- er-men 112b/05, 112b/11, 27a/07, 29a/02, 29a/03, 29b/03, 38b/10, 46a/06, 56a/04, 57b/09, 74a/04, 74a/09, 85a/04, 85a/07, 89b/06, 89b/09, 8b/12, 90a/07
k.- er-sen 103a/10, 20b/03, 21a/05, 57b/09
- k.- er-siz 10b/08, 80b/09, 8b/04, 90a/07
k.- e-siz 62b/13
k.- eyim 102b/08, 125a/13
k.- geç 119a/04
k.- gen 102a/04, 21b/12, 44b/04, 80b/03, 83b/07
- k.- gende 109a/02, 110a/13, 112a/09, 116a/10, 116b/04, 118a/04, 119b/06, 119b/08, 121a/12, 126a/01, 126a/09, 128b/08, 129b/02, 27a/12, 33a/08, 38b/01, 43b/11, 51a/08, 59b/11, 5a/10, 5b/13, 60a/03, 69a/01, 70a/08, 77b/04, 77b/11, 91b/09, 92a/07, 93a/03, 98a/05, 98a/10, 99b/11
k.- geni 21a/03
- k.- genim 103b/07, 38a/02, 38a/05, 39b/04, 46a/09, 67b/11
k.- genimde 125b/03
k.- genimiz 104b/04

k.- genimni 32a/05
 k.- genimüzde 33b/05
 k.- genin 110b/09, 37a/07
 k.- geninden 25a/07
 k.- geniñ 106b/11, 107a/01, 17b/02, 23b/05, 32b/04, 33a/09, 34a/13, 37b/13, 41a/12, 55a/03, 96a/11
 k.- geniñdedür 30b/08
 k.- geniñden 41a/13
 k.- geniñiz 64a/13
 k.- geniñizden 115a/04, 31b/05, 69a/02, 99a/04
 k.- geniñizni 107a/13
 k.- geniñni 32b/06, 77a/07, 83a/02
 k.- genleri 83b/11, 84b/11
 k.- genlerin 83a/03
 k.- genlerinde 39b/01
 k.- genlerniñ 106b/12
 k.- genni 108b/10, 129b/08, 33a/05, 41b/04, 84b/12, 84b/13, 89b/12
 k.- gey 33a/04, 67b/03, 73b/12
 k.- geyler 122b/06
 k.- gey-sen 114a/06, 39b/08
 k.- gey-siz 92b/06
 k.- gil 109a/11, 14a/01, 37a/07, 53a/08, 54b/09, 71a/08, 91b/02
 k.- giñce 20a/06, 99a/08, 115b/04
 k.- güçi-sen 32b/02
 k.- kinçe 38a/05, 72b/10
 k.- medi 65a/09
 k.- mediler 116b/09
 k.- medük 16a/06, 82b/05
 k.- medüm 114b/07, 19a/13
 k.- megen 100a/02
 k.- megil 96a/05
 k.- mekdür 95a/11
 k.- mes erdi 51b/13
 k.- mes erdü 103a/12
 k.- mes-biz 104a/06, 109a/06
 k.- meseler 115a/12
 k.- mesem 115a/12
 k.- mesler 52a/04
 k.- meslerin 80a/13
 k.- mes-men 12b/12
 k.- mesün 111b/02
 k.- mesünler 86b/04
 k.- miş erdi 108a/01
 k.- se 104a/06, 73b/11

k.- sek 14b/02, 81a/12
 k.- seler 113a/09, 73a/11, 77a/02
 k.- sem 44a/12, 81b/06
 k.- señ 70b/08, 86a/02, 8b/06
 k.- señiz 105b/02, 121b/02, 31b/06
 k.- üñ 4a/07
 k.- üñüz 118b/10, 124a/06, 54a/10
 k.- üp 16a/04, 71a/10
 k.- üptür-men 99b/13
 k.- ür 126b/09
kör : kör, âma
 k.+ ler 14a/11
 k.+ lerge 14b/04
körin- : görünmek
 k.- di 2b/06, 65b/11
körk : güzellik, iyilik
 k. 4a/07
körkli : güzel, iyi, gösterişli bkz. **körklü**
 k.+ den 2b/07
körklü : güzel, iyi, gösterişli bkz. **körkli**
 k. 100a/01, 100a/07, 122a/05, 122b/12, 125b/02, 19b/12, 25a/08, 47a/09, 73b/09, 9a/05, 46a/13
körküz- : göstermek
 k.- di 124a/13, 69a/11
 k.- gil 21a/04
 k.- mes 84a/11
 k.- üptür 121b/05
 k.- ürler 53a/12
körnüm : mil; uzunluk ölçüsü
 k. 47b/11, 50b/02, 87a/08
körnüm : görüş, düşünce (?)
 k.+ idür 90b/03
körüm : görünüm, görüntü; işaret
 k.+ inde 28a/05
körümli : gösterişli, güzel.
 k. 32b/02, 33a/05, 43a/09, 47a/04, 51a/09, 52b/10, 65b/10
körün- : görünmek, ortaya çıkmak
 k.- di 25b/11, 2a/13, 36b/03
 k.- diler 72b/08
 k.- edür 36b/03
 k.- geç 38a/13
 k.- gen 33a/10, 43b/05, 7b/10
 k.- geni 81b/04, 81b/06
 k.- genin 57a/12, 81a/07, 81a/08, 81b/03
 k.- medi 16b/02, 2a/01, 41b/07, 4a/03
 k.- mege 122b/13

k.- mes 102a/07, 108b/12, 42b/05, 70a/13,
98a/12
k.- mesler 121b/08
k.- meyince 110b/12
k.- se 18a/09, 8b/09
k.- ür 14b/01, 4a/10, 76b/05

körüş- : görüşmek, karşılaşmak
k.- ti 124a/09

k.- üp 14b/09, 15a/02, 16a/06, 17b/07,
32b/06, 58a/12, 96b/05

köster- : göstermek
k.- di 53a/01, 73a/06, 81a/03
k.- diler 44a/13, 83b/06
k.- gey 102a/08, 32a/08, 98b/02
k.- gil 92a/11
k.- mege 2b/04
k.- sün 121b/03

köter- : götürmek
k.- di 105a/11, 75b/13, 96b/01
k.- diler 118b/10, 14b/05, 42b/08,
94a/05
k.- dük 75a/04
k.- e alur 93b/08
k.- gen 128b/10, 42b/02, 83a/09
k.- gende 49b/02
k.- gey 94a/05
k.- inçiz 106a/08, 28a/08, 95b/05
k.- ip 112a/07, 114a/11, 11b/13, 27a/01,
27a/02, 27a/03, 48b/08, 50a/02, 5b/13,
66b/05,
k.- mesler 91b/06, 91b/07
k.- sün 28a/02
k.- ür 96a/10

köterel- : kaldırılmak, yükseltilmek, taşın-
mak
k.- ip 23b/02

kötert- : taşımak, götürmek
k.- genine 16b/05
k.- gey 42a/11

köt : arka, ard
k.+ün 48b/10

kötün kötün : arka arka, ardınca, usul
usul
k. 36b/02, 70b/04, 70b/13, 73b/01

köydür- : yakmak
k.- di 1b/11
k.- megil 13a/05

köz : göz
k. 102a/09, 110b/12, 3a/04, 42b/07, 5b/01,

61a/04, 73a/08
k.+ e 76b/05
k.+ ge 3a/13
k.+ i 42b/04, 83b/07
k.+ inçe 92a/13
k.+ inden 7a/03
k.+ ine 122b/12
k.+ ler 65a/11, 6a/08
k.+ leri 69a/10
k.+ lerin 108a/05, 74a/10
k.+ lerinden 6b/03, 96b/01
k.+ lerin 110b/01, 123a/10, 123b/02,
6b/03
k.+ lerni 59b/06, 90a/09
k.+ üm 50a/12
k.+ ümçe 92b/02
k.+ üñ 14b/06, 16a/09
k.+ üñe 121b/07, 4a/10
k.+ üñüz 105a/06, 111b/05

közet- : gözlemek; gözetmek, kollamak bkz.

közüt-
k.- güci 91a/04
k.- güçiler 83b/08
k.- güçileri 80b/12, 88b/04
k.- güçilerim 81a/04
k.- güçilerimiz 83a/02, 83a/05, 88b/01
k.- ip 51a/10
k.- küçilerim 29b/13

közle- : gözlemek, bakmak
k.- diler 42b/05
k.- dim 115b/10
k.- gen 3a/04
k.- genin 100b/09
k.- gil 96a/12
k.- ñiz 42b/05
k.- p 115b/11, 24a/08
k.- ptür-sen 98b/10
k.- r 47b/13

közli : gözli
k. 119b/12, 65a/08

közüt- : gözlemek; gözetmek, kollamak bkz.

közet-
k.- küçi-men 37b/10

kubbe : (Ar.) kubbe; **mcz.** gökyüzü
k. 103b/07, 6a/06
k.+ den 6b/06
k.+ ğa 6a/06, 6b/04
k.+ ni 103b/10
k.+ si 102a/01

k.+ sinde 102a/05
 k.+ sine 102b/01
Ḳubrus : Kıbrıs
 Ḳ.+ da 31b/10
Ḳuṣ- : kucaklamak, sarılmak
 Ḳ.- mağından 23a/09
Ḳuṣakla- : kucaklamak, sarılmak
 Ḳ.- dı 72a/13, 72b/01
 Ḳ.- p 118a/09
Ḳuṣaklaş- : kucaklaşmak
 Ḳ.- tılar 118a/08
 Ḳ.- tuḳ 115b/09
Ḳudret : (Ar.) kudret, varlık, zenginlik
 Ḳ. 2b/05, 75a/06
 Ḳ.+ i 64a/04
Ḳudur- : kudurmak, yaramazlık yapmak
 Ḳ.- miş 44a/10
Ḳul : kul, köle
 Ḳ. 126b/06, 62a/05
 Ḳ.+ dur 64a/08
 Ḳ.+ ı 121a/09, 130a/01, 22b/09, 34b/03, 49b/12, 4b/04, 53b/06, 54b/05, 66b/09, 68a/02, 74b/10, 75b/10, 78a/11, 84a/05
 Ḳ.+ lar 10a/08, 48b/11, 60b/03, 61b/09, 78a/04, 88b/13, 95b/04
 Ḳ.+ ları 11a/09, 122a/11, 40b/13, 48b/09, 65b/06, 70a/01, 70a/02, 72a/02, 76a/12, 9a/09
 Ḳ.+ larına 18b/06, 62a/11, 62a/13, 92a/10
 Ḳ.+ larından 11a/12, 126b/07, 12b/09, 62a/12, 64a/08
 Ḳ.+ larından-men 62a/06
 Ḳ.+ larının 61a/01
 Ḳ.+ larına 13b/11
 Ḳ.+ udur 35b/08
 Ḳ.+ uḡ 108b/02
Ḳulaḡ : kulak bkz. **Ḳulaḳ**
 Ḳ.+ ın 42a/11
Ḳulaḳ : kulak bkz. **Ḳulaḡ**
 Ḳ. 44b/03
Ḳulavuz : kılavuz, delil
 Ḳ.+ lar 48b/06
Ḳulavuzla- : kılavuzluk etmek, delil olmak
 Ḳ.- dı 113a/02, 35b/05, 69b/10
 Ḳ.- dılar 113a/12
 Ḳ.- ḡaylar 18a/09
 Ḳ.- ḡıl 86b/11
 Ḳ.- r 127b/10

Ḳ.- sun 31b/04
Ḳullan- : kullanmak
 Ḳ.- ḡaylar 107b/03, 80b/11
 Ḳ.- maḳ 59a/10
 Ḳ.- mayınça 88a/10
Ḳulluḳ : kulluk, kölelik
 Ḳ. 106a/03, 65b/08
 Ḳ.+ da 4b/04
Ḳumāş : (Ar.) kumaş, satılacak mal
 Ḳ.+ ını 122b/07
 Ḳ.+ ları 40a/09
Ḳurbāḡa : kurbaḡa
 Ḳ. 126a/02
Ḳurbān : (Ar.) kurban
 Ḳ.+ ların 125a/07
Ḳurı : kuru, kurak bkz. **Ḳuru**
 Ḳ. 105b/05
Ḳurı- : kurumak; tükenmek
 Ḳ.- yıptır 108a/07
Ḳurıa : defa, kere, kez
 Ḳ. 32a/13, 43b/03, 49a/05, 4b/13, 5a/01, 84a/02
Ḳurtul- : kurtulmak bkz. **Ḳurtul-**
 Ḳ.- ḡay 73a/05
 Ḳ.- mağına 112a/03
 Ḳ.- mas 114a/12
Ḳurt : kurt; **mec.** tecrübeli.
 Ḳ. 73a/08
Ḳurtul- : kurtulmak bkz. **Ḳurtul-**
 Ḳ.- mağımız 72b/06
 Ḳ.- maḳdur 111a/04
 Ḳ.- mas 74b/02
Ḳuru : kuru, kurak bkz. **Ḳurı**
 Ḳ. 104b/12, 105b/08, 123a/12
Ḳurud- : kurutmak
 Ḳ.- ḡıl 14a/02
Ḳurul- : kurulmak, yapılmak, inşa edilmek
 Ḳ.- ḡan 6b/12
Ḳuṣ : kuş
 Ḳ. 10a/01, 124a/02
 Ḳ.+ lar 10a/01, 110b/04
Ḳuṭlu : kutlu, mübarek, hayırlı bkz. **Ḳuṭluḡ**
 Ḳ. 32b/05, 33a/09, 69b/12
Ḳuṭluḡ : kutlu, mübarek, hayırlı bkz. **Ḳuṭlu**
 Ḳ.+ dur 17b/02
Ḳuṭlula- : kutlamak
 Ḳ.- dılar 125b/09
Ḳutsuz : kutsuz, uğursuz
 Ḳ. 115a/12

kuvan- : güvenmek, övünmek

- k.- ğanı 62a/12
- k.- ğanıñız 61b/12
- k.- mağı 61b/13
- k.- mas-biz 62a/07
- k.- ur-siz 61b/02

kuvvet : (Ar.) güç, kuvvet

- k.+ leri 13a/12

küç : 1. güç, kuvvet; 2. gayret, çaba; 3. iş, güç

- k. 101b/07, 12a/05, 15a/02, 17b/03, 18b/04, 18b/13, 19a/02, 21a/07, 25a/13, 38b/13, 3b/07, 63b/07, 64a/04, 64b/09, 65b/10, 65b/11, 79a/09, 82b/12, 85b/01, 91b/07
- k.+ den 115a/03, 64a/02
- k.+ e 73a/07

- k.+ i 21a/05, 21a/06, 42a/11, 52b/02, 73a/04, 81b/03, 83b/04, 87a/04, 95b/01, 98b/05

- k.+ inçe 4b/05

- k.+ inden 69a/01

- k.+ ine 64a/03

- k.+ leri 108a/07, 112b/09, 44a/06, 59b/10, 82b/12, 94a/02, 95a/13

- k.+ üm 21b/02, 52a/05, 53b/13, 65b/02

- k.+ ümüz 13b/09, 56a/09, 77a/04, 85b/07, 88b/02, 88b/03, 90a/02, 95b/01

- k.+ ümüzden 95b/03

- k.+ üñ 19a/02, 27b/07, 96a/12, 98b/07

- k.+ üñni 21a/12

- k.+ üñüz 95a/13

küç bér- : mücadele etmek, savaşmak.

- k.- di 64a/4

- k.- gey-men 88a/09

- k.- gey-siz 38b/13

- k.- gil 18b/13

- k.- güçi 15a/2, 18b/4

- k.- mege 12a/5

- k.- mek 17b/3

- k.- ür-biz 64b/9

küçelen- : güçlendirmek

- k.- sün 58b/09

küçen- : çalışmak, çabalamak, uğraşmak; savaşmak, mücadele etmek.

- k.- elim 78b/13, 85a/06

- k.- geniñ 16b/03

- k.- gil 86b/12

- k.- güçi 26a/02

- k.- mege 11a/06

- k.- mekni 11b/02, 23a/09

- k.- meyin 80a/06

- k.- señ 68a/10

- k.- ürler 30a/13

- k.- ürler erdi 30b/05

küçet- : zorlamak, baskı yapmak; mazlum etmek

- k.- gey-men 27b/06

- k.- tiler 59a/08

- k.- ürler 56b/02

küçey : zor, zahmetli

- k. 35a/11, 6b/07, 77a/07, 81a/03, 89b/11

- k.+ de 70a/05

- k.+ ler 85b/05

- k.+ ni 75b/13

küçlen- : güçlenmek, kuvvetlenmek

- k.- di 72b/08, 96a/01

- k.- diler 69b/06

- k.- dük 50a/04

- k.- dürgil 83b/13

- k.- eyim 86a/03

- k.- gey 91a/06

- k.- gil 15b/08, 33a/01

- k.- ip 8a/03, 90a/03

- k.- iptürler 46b/04

- k.- mek 15b/08

- k.- mekdedürler 121b/06

- k.- ür 24b/04, 8a/12

- k.- ürler 55a/12

küçlendür- : güçlendirmek, kuvvetlendirmek

- k.- di 123b/05, 130a/06, 36a/03

- k.- düñ 13b/06

- k.- gey 25a/02

- k.- gil 19b/05, 96a/13

- k.- mege 27b/01

- k.- ür 110b/08, 86b/08, 96a/10

küçlet- : güçlendirmek, kuvvetlendirmek

- k.- gey 34b/09

- k.- mege 51a/12

küçli : güçlü, kuvvetli bkz. **küçlü**

- k. 117b/11, 47a/07, 91a/13

- k.+ dür 36a/03

küçlü : güçlü, kuvvetli bkz. **küçli**

- k. 104b/10, 118a/05, 12b/01, 13a/12, 14a/06, 17b/13, 22b/11, 25a/08, 35b/01, 39a/04, 39b/10, 3a/07, 43a/09, 43a/10, 47b/08, 49a/08, 49b/08,

51a/05, 53a/07, 53b/12, 68b/06,
89b/02, 93a/11, 9a/04, 9b/01, 9b/05
k.+ dür 90a/02
k.+ ler 104b/07
k.+ lerdür 59b/08, 79b/02
k.+ leri 51a/07
k.+ lerin 96a/05
k.+ lerinden 5b/01
k.+ lerine 39a/03
k.+ müz 105b/10
küçlüg : güçlü, kuvvelî
k.+ in 13b/13
küçlülük : güçlük, zorluk
k.+ de 97a/01
k.+ inden 102a/04
k.+ ünüzden 105a/13
küçsüz : güçsüz, kuvvetsiz
k. 104b/11, 13b/07, 34a/02, 39a/04, 40a/12,
48b/11, 53a/08, 53b/12, 68a/13, 8a/12,
97b/07, 97b/08
k.+ dür 94b/08
k.+ ge 18b/13
k.+ lerin 96a/05
k.+ lerni 108b/08
k.+ leyn 68a/07
k.+ ni 105b/11
küçsüzlük : güçsüzlük, kuvvetsizlik
k. 83b/05, 86b/04
k.+ inden 86a/08
küfr : (Ar.) küfür, kötü söz; Allah'ın varlığı,
birliğini kabul etmeme, dinin esaslarına
inanmama
k. 123b/07, 15b/06, 16a/13, 21a/11, 34b/10,
64a/12, 88a/04
k.+ den 2b/02
k.+ leri 87b/12
k.+ ünüz 87b/12
küfrli : (Ar.+Tü.) küfürli
k. 91b/03
küfrlik : (Ar.+Tü.) küfürlülük, Allah'a inan-
mamalık
k.+ de 110a/06
k.+ den 111a/03
k.+ idür 123b/07
kükre- : kükremek; bağırarak, coşmak
k.- p 71a/08, 99a/01
k.- r 3b/08
k.- ye 114a/04
k.- yip 60a/09

kül : kül
k. 14b/03
külüş- : gülüşmek
k.- tiler 39a/09
kümüş : gümüş
k.+ ğa 105a/03
kün : gün, gündüz, güneş
k. 102b/01, 107a/12, 107b/07, 107b/09,
109b/01, 109b/02, 109b/07, 109b/08,
10b/06, 110b/10, 111b/05, 111b/13,
112a/03, 112a/12, 112b/04, 113a/10,
113a/11, 114a/07, 114a/09, 114a/12,
114b/10, 115a/12, 116b/08, 116b/12,
117b/07, 120b/13, 121b/06, 121b/07,
122a/07, 122a/13, 123a/06, 123a/07,
123b/10, 125b/13, 129a/06, 12a/06,
13b/03, 15a/04, 15b/06, 18b/04,
20a/13, 24a/07, 24b/04, 26a/09,
27b/02, 30b/13, 31a/06, 33a/08,
33a/10, 35b/12, 37a/02, 41b/11,
43a/02, 44a/05, 44a/08, 45b/13,
47a/08, 48a/01, 49a/01, 49a/02, 49b/08,
49b/09, 50a/09, 50b/01, 50b/03,
50b/10, 51b/05, 51b/08, 51b/10,
52a/09, 53a/06, 54a/04, 55a/08, 55b/09,
56a/07, 59b/01, 59b/12, 60a/04, 60a/05,
62b/08, 65b/02, 65b/03, 67b/02,
67b/03, 67b/05, 67b/06, 67b/08,
68b/02, 69b/02, 69b/05, 69b/06, 6a/02,
70a/11, 71a/13, 72a/01, 72a/05, 72a/10,
72b/11, 72b/13, 73a/06, 73a/07,
73a/08, 73b/05, 73b/09, 74a/01,
74a/03, 74b/05, 75a/05, 77a/12, 78a/07,
83b/09, 84b/13, 91a/01, 92b/07,
93a/07, 94a/13, 95b/12, 95b/13,
96a/01, 97b/12
k.+ de 107b/10, 108a/11, 108b/11, 109a/06,
128b/11, 33a/09, 39a/12, 54a/03,
89a/04
k.+ den 116b/13, 14b/08, 19a/06,
2b/11, 49b/04
k.+ e 2b/11
k.+ ge 106a/05, 38a/10, 42b/13, 45b/11,
45b/12, 50b/02, 68a/12
k.+ i 109b/03, 126b/12, 126b/13,
127a/01, 33b/01, 48b/02, 50a/09,
54a/01, 56a/06, 97a/08
k.+ in 54a/03
k.+ inde 125a/08, 127a/03, 130a/12, 14b/11,

16a/02, 27b/06, 35a/02, 41a/08, 4a/03,
69b/04, 80a/11, 90b/09, 98b/13
k.+ ine 26b/06
k.+ iniñ 48b/02, 52a/09
k.+ ler 15a/01, 25b/09, 30b/10, 54a/01
k.+ lerde 129b/04, 73a/08
k.+ lerdin 33b/01
k.+ leri 127a/02
k.+ lerin 2b/04
k.+ lerinde 127a/02
k.+ lerni 126a/13
k.+ ni 53a/09

künde : karşı, zorluk çıkaran, anlayışsız (?)
bkz. **kündle**
k. 21a/09

kündle : karşı, zorluk çıkaran, anlayışsız (?)
bkz. **künde**
k. 12b/07, 37a/07

kündüz : gündüz
k. 104b/06, 105b/13, 109b/01, 109b/03,
3a/11, 52a/05, 5b/01, 79b/12

küneş : güneş, gün ışığı
k. 100b/04, 2b/04
k.+ den 1b/08

künlük : günlük
k. 119b/03

küreş- : güreşmek
k.- ti 72b/02
k.- tiler 72b/01, 93a/09
k.- tük 115b/10

kütövçi : çoban
k.+ biz 105b/09
k.+ leri-biz 105b/03
k.+ leri-siz 104b/12

L

lâ-cerem : (Ar.) şüphesiz, elbette
l. 2a/08

lâ-büdd : (Ar.) gerekli, muhakkak
l. 42a/10

la'net : (Ar.) beddua, kargış
l.+ i 82b/10

la'netullâh : (Ar.) "Allah lanet eylesin" anla-
mında beddua
l.+ ge 116b/10

lâyık : (Ar.) yakışır, yakışan, uygun
l. 117b/04, 127b/04, 30b/02, 30b/04, 4b/01,
66b/13, 67a/02, 85b/02
l.+ durlar 30a/11
l.+ sen 119b/03, 38a/06

M

mağrib : (Ar.) 1. batı, garp; 2. akşam, akşam
vakti
m. 100b/05
m.+ den 104b/10
m.+ e 1b/10, 2b/05, 7a/05

mağrûr : (Ar.) gururlu
m. 81a/07

mâh : (Far.) dolunay; **mec.** ay gibi güzel ve
parlak
m. 3a/07

mahrûm : (Ar.) mahrum, yoksun
m. 76a/03

mağ'ad : (Ar.) oturak yeri
m.+ lar 61a/04

mâl : (Ar.) bir kimsenin tasarrufunda bulu-
nan şey, varlık

m. 127a/12, 20b/07, 35a/01, 63a/08,
78a/05, 79a/13, 82b/09, 91a/05
m.+ dan 82b/11
m.+ ı 91b/09

m.+ ımızdan 82b/12
m.+ ımız 11b/10, 20b/04, 59a/11
m.+ ımıznı 10a/04, 20b/02, 5a/08, 5a/09

m.+ ın 100b/03, 106a/13, 106b/08,
106b/13, 120b/09, 121a/07, 127b/11,
39a/07, 75a/13, 76a/07, 76a/08, 76a/13,
77a/06, 78b/04, 82b/03, 85b/03,
87a/06, 88a/07, 89a/01
m.+ ına 13a/03

m.+ ından 62a/08
m.+ ını 85a/02, 91a/06

m.+ ıñız 120b/07, 59a/11, 88a/07
m.+ ıñıznı 113b/04, 82b/05, 88a/03

m.+ lar 104b/07, 108a/05, 35a/01,
58b/05, 8a/12
m.+ ları 106a/11

m.+ ların 112a/02, 124b/02, 14a/02, 23a/09,
43b/09, 73a/10, 73b/04, 76a/13, 82b/09
m.+ larına 78a/07

m.+ larından 41b/09
m.+ larıñıznı 107b/02, 91a/09

m.+ larıñnı 108b/02
m.+ larını 90b/01

m.+ nı 82b/01

mâllî : (Ar.+Tü.) varlıklı
m. 78b/01

mâlsızlîğ : (Ar.+Tü.+Tü.) varlıksızlık
m.+ dan 28b/09

ma'lûm : (Ar.) bilinen, belli

m. 108a/11, 2a/10, 4b/10, 86a/13

m.+ dur 94b/08

ma'nâ : (Ar.) manâ, anlam

m.+ sını 101a/11

ma'nî : (Ar.) manî, engel

m. 2b/11, 4b/08

m.+ de 42b/09, 4b/02, 55b/11

m.+ ni 110a/05

maña : bana

m. 100a/10, 101a/04, 101a/13, 101b/03, 102b/06, 102b/07, 103a/05, 103b/07, 103b/08, 103b/09, 109a/12, 10a/02, 10a/04, 111b/09, 115b/08, 117b/06, 120a/05, 120b/03, 124a/08, 124b/06, 125b/09, 126b/05, 127b/08, 127b/09, 130a/03, 15b/13, 18a/04, 18a/07, 18b/02, 18b/03, 20a/11, 22b/12, 23a/03, 23b/08, 24a/05, 24a/09, 24a/10, 24b/05, 24b/11, 24b/12, 25a/12, 25b/10, 25b/13, 26a/12, 26a/13, 27a/05, 27a/08, 27a/09, 27b/04, 27b/09, 28a/08, 29b/12, 32b/08, 33a/10, 33a/13, 33b/04, 35b/05, 36a/04, 36a/05, 36b/03, 37a/12, 37b/10, 38a/01, 38a/04, 39a/06, 39a/07, 40a/07, 41a/02, 41a/08, 41a/09, 42a/07, 44a/07, 45b/05, 45b/08, 46b/03, 48a/04, 52a/06, 52b/06, 52b/07, 52b/08, 53b/10, 53b/11, 54a/11, 54b/13, 55a/01, 56a/01, 57a/12, 58a/11, 61a/06, 61b/04, 61b/05, 66b/12, 67b/05, 68a/04, 6b/11, 6b/12, 74a/08, 74a/12, 75b/12, 76b/12, 77a/01, 78b/09, 79a/02, 79b/03, 7b/10, 80a/05, 81a/04, 81a/07, 81a/08, 81b/04, 81b/06, 83a/05, 83b/10, 84a/07, 85a/03, 86a/02, 86a/03, 86a/06, 88a/12, 90a/05, 92a/11, 94b/01, 94b/02, 95b/07, 96a/06, 96b/12

mañar : bana

m. 108a/12, 45b/06

mañlay : 1. alın; 2. ön; huzur

m.+ ında 1b/06, 2a/13

ma'reke : (Ar.) savaş alanı.

m.+ de 117a/02

ma'rûf : (Ar.) tanınmış, meşhur, bilinen

m. 79b/12

ma'siyet : (Ar.) günah, asilik, isyankârlık

m. 27a/03

maşlahat : (Ar.) 1. iş, husus; 2. barış, düzen, dirlik

m. 100a/03, 100a/13, 101b/10, 107a/12, 109a/06, 112b/05, 112b/11, 121b/02, 121b/10, 121b/11, 129b/08, 20b/05, 23a/01, 24b/13, 28a/05, 29a/02, 29a/03, 30b/08, 41a/12, 46a/06, 46a/09, 57a/12, 57b/02, 57b/09, 58b/06, 76a/07, 77a/03, 7b/11, 81a/07, 81a/10, 81b/04, 82a/02, 83a/03, 83a/08, 84b/11, 85a/03, 85a/04, 85a/06, 85a/10, 86a/02, 89b/05, 89b/06, 89b/08, 89b/11, 8a/02, 8a/04, 8a/05, 8a/09, 8b/04, 8b/06, 8b/09, 8b/11, 90a/07, 93b/11, 94a/11, 96b/11, 99b/13

m.+ dan 79a/04

m.+ dur 43b/06, 82a/10

m.+ ıdır 81a/11

m.+ ın 122a/06

m.+ ıyız 65b/12

m.+ ni 33a/10, 38a/05, 39b/08

ma'ser : (Ar.) birlikte yaşayan insanlar, insan toplulukları, cemâat

m. 89b/04

maşrık : (Ar.) Güneşin doğduğu yer veya yön, gün doğusu, doğu

m.+ a 7a/05

m.+ dan 104b/09, 1b/10, 2b/05

mâye : (Far.) maya, öz, asıl, cevher, yaratılış, karakter

m.+ sidür 53b/09

ma'zlûm : (Ar.) haksızlığa kurban edilmiş, şehit edilmiş (kimse)

m.+ ğa 18b/13

ma'zûl : (Ar.) işten çıkarılmış, azledilmiş

m. 54b/04

ma'zûr : (Ar.) mâzereti olan, özü bulunan, özürülü

m. 94a/01, 96b/05

me'ânî : (Ar.) mânâlar, anlamlar

m. 2b/13, 3a/01

mebrûr : (Ar.) iyi olan, övülen, beğenilen, hayırlı olsun, makbul

m. 114b/01

mecâl : (Ar.) Güç, kuvvet, درمان, tâkat

m. 2b/12

m.+ im 93b/01

mecd : (Ar.) büyüklük, ululuk, şan, şeref

m. 1b/01

me'cîd : (Ar.) şâni, şerefi yüce olan, çok bü-
yük, ulu
m.+ dür 17a/02

meded : (Ar.) yardım, medet, imdat

m. 110b/06, 117b/12, 122a/03, 22a/07,
23a/12, 23b/10, 24a/02, 24a/13, 25a/01,
26a/07, 27b/01, 29a/01, 29a/03, 29a/05,
29a/09, 29a/12, 29b/02, 29b/03,
29b/05, 29b/13, 30a/01, 32b/09,
33a/01, 33b/09, 33b/10, 34a/06,
34a/08, 36a/12, 37a/05, 40a/11, 40a/13,
43b/10, 43b/11, 48b/07, 51a/06,
52a/07, 55a/12, 56a/10, 56b/03,
56b/05, 57a/04, 57b/07, 57b/12,
58a/02, 58a/11, 59b/05, 59b/13,
69b/07, 76b/13, 80a/13, 80b/01,
82a/09, 84a/01, 84a/13, 85a/08, 86a/03,
89b/07, 89b/09, 91a/06, 93b/04,
93b/06, 93b/12, 93b/13, 94a/02,
94a/11, 95b/13, 96a/01, 96b/10, 99b/10
m.+ ge 56b/03
m.+ i 44a/08
m.+ im 30a/02, 35b/02, 84a/13
m.+ imiz 94a/13
m.+ imizge 89b/09, 90a/08
m.+ in 24b/05
m.+ inden 111b/13
m.+ ine 55a/11, 57a/05
m.+ iniñ 44a/02
m.+ leri 86a/10
m.+ lerine 58a/09
m.+ ni 43b/11, 84a/03

medh : (Ar.) yüceltme, övgü, senâ
m.+ in 2b/11

meger : (Far.) meğer, belki; oysa, oysa ki

m. 103a/07, 104a/07, 106a/11, 109a/07,
111a/07, 111a/10, 112a/04, 113a/05,
121a/07, 128b/01, 42a/12, 43a/09,
54a/01, 55a/06, 65b/07, 73a/05,
82b/07, 94a/02, 96a/04, 99b/09

mekrli : (Ar.+Tü.) hileli, aldatmacalı
m. 39a/04

melâmet : (Ar.) azarlama, kınama, yerme,
ayıplama, serzeniş
m.+ den 96a/13
m.+ ka 19a/06

melik : (Ar.) hükümdar, melik, sultan

m. 104a/06, 108a/02, 118b/13, 121b/05,
3a/10, 80a/06, 80a/08, 82b/10

m.+ i 79a/01

m.+ imiz 63b/05

m.+ imizge 88b/02

m.+ inden 91a/05

m.+ ke 53a/10

m.+ ler 104b/10, 61a/06, 61b/08, 61b/10,
76b/11, 91a/12

m.+ lerden 104a/03

m.+ leri 109b/04, 129b/12, 30a/01, 32b/09,
61a/01, 63a/12, 88b/04

m.+ lerimiz 88b/11

m.+ lerimizge 61a/07, 61a/08

m.+ lerin 104a/02, 77a/04, 85a/12

m.+ lerinden 33b/09

m.+ lerine 56b/07, 56b/09, 81a/05,
91b/08

m.+ lerin izni 88a/03

m.+ niñ 54a/04

m.+ ümüz 62b/09

meliklig : (Ar.+Tü.) sultanlık, hükümdarlık,
beylik

m.+ in 108a/02, 108b/07

mel'un : (Ar.) Allah'ın lânetine erişmiş, rah-
metinden mahrum kalmış, lânetlenmiş,
lânetli

m. 105b/13, 72b/03, 93a/11

m.+ ge 120a/07, 98b/02

m.+ nı 120a/08

m.+ nıñ 93b/01

men : ben (şahıs zamiri)

m. 100a/09, 101a/02, 102b/05, 102b/11,
103a/06, 103b/13, 107a/05, 10a/03,
10a/04, 110a/11, 110b/02, 111a/01,
111a/07, 112b/05, 113a/07, 117b/05,
117b/06, 11b/05, 120a/08, 128b/03,
128b/05, 12b/12, 12b/13, 130a/12,
130b/01, 16b/05, 17b/05, 18a/05,
18a/06, 18a/10, 18b/04, 19a/11,
19b/01, 19b/04, 22a/07, 22b/10,
23a/12, 24a/02, 24b/13, 25a/13,
26b/01, 29b/04, 31a/12, 31b/01,
32a/01, 32a/08, 32a/10, 33a/09, 34a/07,
34b/05, 36a/06, 37b/03, 37b/08,
38a/04, 38b/02, 38b/09, 39b/04,
40a/11, 40b/10, 41a/07, 46a/09,
47a/12, 48b/13, 49b/13, 4b/13, 52b/12,
53b/07, 53b/13, 54a/10, 54b/06,
55a/02, 55b/08, 58a/04, 58a/05, 5b/04,
61a/03, 61b/05, 65b/12, 66b/09, 6b/02,

- 6b/12, 70a/02, 72a/13, 73b/11, 74a/03, 74a/06, 77a/01, 77a/02, 78a/12, 79a/01, 79a/08, 79b/07, 79b/10, 7b/01, 7b/07, 80a/04, 81a/10, 81a/11, 81b/04, 83a/13, 86a/03, 88a/07, 8a/01, 8a/03, 92a/05, 92b/05, 94a/09, 95b/13, 96a/06, 96b/13, 97a/06, 97a/09, 97b/03, 98b/03, 98b/08, 98b/11, 98b/13
m.+ de 32b/06, 96a/07
- m.+ din 11a/01, 124b/07, 124b/10, 127a/12, 15b/12, 17b/09, 25b/05, 25b/11, 29b/03, 35b/03, 38a/04, 54a/09, 54a/11, 61a/03, 65b/06, 66b/02, 67b/09, 67b/10, 6a/11, 83a/01, 83a/11, 84a/13, 90a/04, 95b/08, 97a/10, 86b/13
- m.+ i 102b/01, 102b/02, 103b/11, 108a/03, 108a/13, 10a/01, 10a/02, 110a/11, 113a/09, 115a/11, 115a/12, 117a/09, 117a/10, 119a/09, 11b/06, 120a/08, 123a/08, 123a/09, 124b/08, 126a/10, 126b/03, 16b/06, 18a/06, 19b/01, 25b/01, 25b/10, 25b/11, 26a/10, 26a/11, 26a/12, 26a/13, 27a/07, 27b/03, 27b/07, 27b/11, 32a/06, 33a/13, 33b/03, 33b/08, 34a/04, 35b/05, 36a/06, 36b/12, 41b/11, 45b/06, 50b/06, 50b/09, 53b/10, 54a/01, 54b/12, 61b/11, 62b/03, 6b/13, 71b/07, 72b/04, 74a/01, 74a/06, 74a/09, 7a/01, 7a/08, 86a/01, 88a/12, 88a/13, 90a/05, 92a/10, 93a/13, 96a/07, 96b/12, 97b/03, 98b/10, 9a/05
- m.+ im 103b/02, 112b/03, 119b/02, 128a/11, 128b/04, 16b/05, 19b/02, 24a/10, 25b/12, 26b/02, 28a/01, 28a/09, 34a/05, 35b/05, 37b/12, 39b/05, 43b/03, 5b/03, 69a/02, 6a/10, 71b/10, 77a/02, 81a/11, 81b/05, 84b/11, 89b/08, 90b/04, 92b/02, 97b/13
- menzilet** : (Ar.) rütbe, makam, pâyе
m.+ den 53a/13, 54a/09
m.+ i 16a/01, 32a/09
m.+ im 62a/10
m.+ imni 32a/06
m.+ inden 32a/10
m.+ inñi 15b/10, 15b/11
m.+ leri 30b/05, 30b/07
- meñizli** : benizli, yüzlü
m. 65a/08
- merhabâ** : (Ar.) selamlaşma sözü
m. 126a/11, 37a/11, 74a/07
- mescid** : (Ar.) mescit, ibadet edilen yer
m.+ ine 124a/10
- mevc** : (Ar.) dalga
m.+ ini 3a/01
- mezîd** : (Ar.) artma, çoğalma
m. 2b/11
- mı** : soru edatı
m. 100b/08, 102a/09, 102b/09, 119b/13, 121b/10, 123b/02, 128b/01, 24a/10, 65a/09, 65a/13, 79b/04, 83b/11, 85b/04, 98b/09
m.+ dur 30b/02, 85b/02, 98b/02
- mi** : soru edatı
m. 100b/13, 119a/02, 53b/11, 63a/02, 67b/04, 79b/04, 84a/10
m.+ dür 24a/09, 65a/04, 65a/05
- min-** : binmek
m.- di 113a/01, 11b/11, 122b/07, 122b/09, 126a/04, 127a/07, 128b/08, 60b/13
m.- diler 100a/01, 19b/12
m.- dim 95b/11
m.- diñiz 105a/03, 6a/06
m.- er-men 12b/13
m.- gen 101a/03
m.- gil 122b/06, 12b/11
- m.- ip 113a/06, 119a/04, 122b/03, 122b/06, 26b/11
m.- ipturlar 115b/06
m.- iş 45a/12
m.- se 4a/08
m.- señ 122b/12
m.- sün 113a/06
- minber** : (Ar.) camilerde imamın hutbe okuduğu yer
m.+ den 124b/04
m.+ ge 126a/04, 127a/07
m.+ i 124a/11
- mindir-** : bindirmek bkz. **mindür**
m.- ip 33a/03
- mindür-** : bindirmek bkz. **mindir**
m.- geyler 122b/02
- minnet** : (Ar.) minnet, bir iyiliğe karşı duyulan iç yüküm
m. 103a/03, 26a/04, 75b/06
- miñ** : bin (sayı)
m. 115a/07, 20a/03, 20b/01, 23a/10, 25a/06, 37b/09, 39b/05, 44a/11,

- 65b/13, 79a/07, 95b/12
m.+ den 47b/05
m.+ er 105a/08
m.+ in 73b/02
- miñ beş yüz :** bin beş yüz
m. 58b/08
- miñ êkki yüz :** bin iki yüz
m. 45a/01
- miskin :** (Ar.) zavallı, aciz, miskin
m.+ leriniz 61b/11
- mu :** bu
m. 100a/06, 100a/07, 100b/09,
101b/03, 104b/13, 28a/10, 38b/08,
4a/10, 62b/06, 62b/11
m.+ nı 30b/06
- muhabbet :** (Ar.) sevgi, dostluk
m. 3b/01
- muhâcir :** (Ar.) göç eden, göçmen
m. 125a/03, 9b/13
- m.+ ler 122a/06, 27b/03, 28b/07, 30a/07,
30a/09, 30a/10, 34b/04, 43a/07, 84a/05,
8b/08, 94a/09
m.+ lerden 15b/12, 49a/08
m.+ lerin 20a/08
m.+ lerni 94a/03
m.+ lerniñ 7a/13
- muhâl :** (Ar.) mümkün olmayan, imkansız
m.+ dür 67a/02
- muhâlif :** (Ar.) ayrılık gösteren, aykırı, uy-
gunsuz
m. 41a/12, 81b/03
- muhâşara :** (Ar.) kale, şehir, kasaba vb. bir
yerin yahut birliğin etrafını askerle çe-
virip giriş çıkış ve ikmal yollarını kesme,
kuşatma
m. 43a/05, 43a/11, 43a/12, 43b/01,
50a/13
- muhkem :** (Ar.) kuvvetli, sağlam
m. 101b/12, 102a/03, 103a/11, 113a/11,
113b/07, 113b/12, 114a/07, 114a/10,
114a/12, 114b/10, 115a/13, 115b/03,
116a/04, 117b/11, 118a/09, 120b/13,
123a/13, 127a/10, 128a/07, 128a/13,
128b/01, 128b/04, 128b/07, 129a/03,
129a/11, 13a/12, 2b/05, 35b/09,
38a/09, 41a/05, 43a/09, 43a/10, 44a/10,
47b/06, 47b/08, 49b/01, 50b/04,
50b/07, 51b/03, 55b/12, 56a/13,
56b/13, 5a/11, 71a/01, 71a/09, 71b/09,
76b/06, 78a/06, 85a/12, 88b/08,
93a/02, 95b/06, 99b/11
- muhtâc :** (Ar.) muhtaç, ihtiyacı olan
m. 36a/11
m.+ sen 21a/04
- muḳavvi'l-müslimîn :** (Ar.+Ar.) kuvvetli,
sağlam Müslümanlar
m. 2b/10
- muḳim :** (Ar.) ikamet eden, oturan
m. 43a/05
- mular :** bunlar
m. 29a/04
m.+ dan 56a/09
m.+ nıñ 61a/05
- munça :** o kadar çok, bunca
m. 105a/01, 107a/01, 108a/03, 127b/04,
129b/10, 1b/04, 29b/05, 79b/05,
82a/11, 83b/03, 89a/12, 98a/13, 99a/12
- munda :** bunda
m. 122b/12, 124a/04, 129b/02, 13a/06,
37a/12, 42a/06, 61b/04, 79a/08, 82a/02
- mundağ :** bu şekilde, bunun gibi
m. 3a/10, 4a/03
- mundan :** bundan
m. 100a/03, 103a/10, 111a/01, 114b/02,
121b/10, 121b/11, 125a/10, 18a/11,
18b/02, 19a/08, 25a/05, 25b/04,
32a/01, 34b/10, 36a/02, 37b/03,
66b/03, 82b/11, 85a/11, 8a/13, 9a/06
- muni :** bunu
m. 102a/02, 103b/07, 103b/08, 106b/03,
109b/10, 115a/12, 117b/03, 118a/10,
120b/09, 124a/08, 125a/10, 126b/10,
127b/06, 128b/08, 129b/02, 23a/02,
23a/07, 39b/08, 3a/04, 46a/13, 46b/01,
4a/06, 4b/09, 60a/10, 62a/11, 63a/08,
76a/07, 77a/03, 78a/09, 80a/09, 84a/09,
92b/12, 93b/03, 98a/07
- munıñ :** bunun
m. 101a/11, 103a/12, 104b/04, 109a/05,
109a/06, 110b/08, 119a/05, 120b/04,
121a/12, 128b/11, 22a/09, 28a/13,
69a/13, 6a/01, 74a/03, 74a/12, 80a/04,
80b/10, 83a/07, 83b/02, 83b/08,
84a/12, 92a/02, 93b/10, 94b/13,
95a/06, 97b/03
- munlar :** bunlar
m. 100a/03, 101b/01, 102a/09, 106b/13,
107b/09, 109b/06, 10a/10, 110a/08,

- 110b/04, 112a/04, 112b/01, 113b/07, 113b/13, 115a/05, 118b/05, 119a/01, 119a/03, 119b/07, 11b/12, 121a/01, 121a/05, 121b/08, 128a/11, 12a/11, 13a/12, 13b/01, 15a/06, 15b/01, 15b/06, 21b/11, 21b/13, 27a/13, 28a/03, 28b/13, 29a/04, 30b/04, 30b/05, 31b/02, 31b/12, 35b/01, 36b/02, 45a/06, 48b/13, 50a/04, 52a/04, 52a/05, 55a/10, 57b/12, 59a/08, 59b/01, 60a/07, 61a/07, 69b/01, 69b/06, 70b/04, 74b/06, 76a/12, 80a/09, 85b/10, 86a/03, 88b/05, 89a/13, 90b/02, 97a/02, 99a/05
- m.+ dan 100a/03, 121a/02, 23a/10, 29a/07, 3b/12, 51b/01, 5b/02, 83a/08, 85b/04, 94b/07
- m.+ dur 125b/04
- m.+ ğa 109a/06, 109b/09, 118a/04, 21b/13, 22b/03, 43b/07, 44a/05, 45a/07, 51a/13, 52a/05, 57a/05, 58b/02, 59a/13, 59b/02, 59b/09, 60a/06, 60a/08, 61b/11, 62b/05, 63a/02, 68b/05, 70a/06, 70b/02, 71b/06, 71b/07, 72b/09, 77b/11, 79b/07, 80b/06, 87b/04, 90b/02, 90b/08, 93b/13, 96b/10, 99b/02, 99b/06
- m.+ ı 76a/06
- m.+ nı 100a/04, 109a/01, 109a/04, 10b/08, 112a/09, 113a/04, 115a/11, 116b/12, 117a/03, 11b/04, 120b/12, 121a/06, 121a/08, 121b/04, 125a/13, 128b/05, 129a/03, 129a/05, 12a/08, 13b/01, 14b/13, 15a/06, 19b/13, 29a/09, 30b/07, 33a/07, 3b/13, 43b/01, 45a/02, 47b/11, 51a/08, 51b/01, 55b/07, 55b/08, 5b/02, 5b/04, 5b/06, 6a/01, 73a/02, 73b/03, 75b/04, 75b/07, 75b/08, 75b/09, 76a/06, 76a/08, 76a/10, 76a/11, 77b/04, 77b/11, 77b/12, 7b/07, 80b/11, 81b/09, 88b/08, 90b/08, 93a/04, 93a/12, 96a/05, 97a/03, 99a/07
- m.+ nıñ 107b/01, 108a/08, 109a/11, 109b/07, 10b/07, 111b/10, 112a/03, 112b/02, 119b/06, 129b/02, 14a/13, 15a/12, 15b/02, 20a/07, 27a/12, 28a/02, 30b/06, 48b/12, 5a/13, 5b/13, 72b/06, 76a/09, 92b/03, 93a/03, 93b/10, 94b/07, 96a/04, 98a/03, 99b/03, 129a/13
- munuñ** : bunun
- m. 101a/11, 101b/05, 102b/06, 105a/06, 117b/04, 118b/12, 126a/02, 21a/05, 21a/13, 21b/08, 2a/07, 31b/10, 3a/06, 3b/08, 61b/02, 63a/11, 65b/07, 65b/08, 75b/01, 89b/13, 90b/08, 98a/06
- muña** : buna
- m. 100b/11, 106b/04, 107b/13, 117b/02, 117b/04, 12b/10, 15b/01, 44a/06, 4a/11, 4b/01, 52a/07, 63a/10, 98b/07, 98b/10, 9a/03
- muñar** : buna
- m. 120a/01, 71b/13
- murâd** : (Ar.) hedef, amaç, dilek
- m.+ ımuznı 35b/10
- m.+ lar 2b/12
- m.+ ları 35a/04
- musallañ** : (Ar.) sataşan, rahat bırakmayan
- m. 123b/08
- muşibet** : (Ar.) belâ, musibet
- m.+ inden 95a/04
- muñi** : (Ar.) itaat eden, boyun eğen
- m. 10a/02
- m.+ biz 8b/10
- muvâfık** : (Ar.) uygun, yerinde
- m. 98a/01
- mü** : soru edatı
- m. 117a/06, 31a/03, 32a/01, 36b/13, 59b/05, 65a/12, 67b/04, 67b/11, 6a/03, 99a/13
- m.+ siz 79b/04
- mübârek** : (Ar.) bereketli, feyizli
- m. 127b/09, 26b/12, 2a/11, 47a/03, 51a/09, 52a/10, 8b/12
- mübâreze** : (Ar.) eski savaşlarda karşı karşıya gelen düşman taraflardan, dilemek suretiyle ortaya çıkan iki veya daha çok savaşçının teke tek mücadele etmesi
- m. 117b/13
- mücâhid** : (Ar.) din düşmanlarıyla savaşan
- m. 16a/09, 72a/09
- m.+ ler 31b/09, 7b/10
- m.+ lerniñ 41a/05
- mücrim** : (Ar.) suç işlemiş olan, suçlu, kaba-
hatlı kimse
- m.+ ler 23b/12

müftelâ : (Ar.) bir isteği kendini kaptırmış olan, tutulmuş, düşkünlük bkz. **müw-telâ**

m. 53a/09, 54a/03

mülk : (Ar.) **1.** mülk, ülke, memleket; **2.** bir kimsenin tasarrufu altında bulunan mal
m.+ ini 60b/04, 62b/08, 67a/04
m.+ in izni 39a/04
m.+ lerin 22a/12
m.+ lerinden 23a/06

mümessek : (Ar.) içine misk karıştırılmış, misk gibi kokan, mis kokulu
m. 3a/02

mü'min : (Ar.) iman etmiş, inanmış, Müslüman

m.+ ler 111b/13, 117b/02, 11a/01, 11a/03, 121a/13, 121b/10, 122b/05, 122b/11, 123a/03, 129b/07, 129b/08, 129b/09, 130a/01, 30a/04, 53b/06, 54b/05, 57a/11, 66b/09, 67a/13, 68a/02, 74b/10, 74b/13, 75a/09, 75b/08, 75b/10, 78a/11, 78b/01, 79a/02, 79a/04, 81a/02, 82a/06, 83a/01, 83b/13, 84a/05, 93b/06, 93b/07, 93b/12, 94a/06, 96a/07
m.+ lerden 67a/10

m.+ lerge 16b/04, 17b/05, 21a/08, 26a/05, 34b/11, 40b/10, 75a/10
m.+ lerinden 124b/06
m.+ lerni 14a/06
m.+ lerni 110b/08, 17b/02

münker : (Ar.) dinen caiz olmayan
m. 3b/07, 79b/13
m.+ den 7a/04

mürted : (Ar.) dinden çıkan
m. 17a/05, 20a/04, 5a/08, 5a/12
m.+ ler 17a/05
m.+ lerni 20a/05

müsellem : (Ar.) teslim olunmuş, teslim edilmiş
m. 6a/13

Müselmân : (Far.) Müslüman, İslâm dinine bağlı olan

M. 100b/11, 100b/13, 101b/03, 101b/04, 101b/05, 101b/08, 101b/12, 107a/10, 109b/08, 112a/10, 113b/08, 115a/05, 124b/04, 124b/05, 129b/04, 16a/07, 16a/12, 36b/12, 37a/03, 37b/05, 39a/05, 41b/10, 45a/05, 45b/01, 45b/03, 45b/07, 45b/08, 47b/07, 51b/12,

60a/07, 67b/01, 67b/12, 68a/01, 69a/09, 69b/05, 81b/02, 89a/07, 90b/12
M.+ dan 116b/07, 19a/02, 23a/11, 27b/13

M.+ ğa 107b/11, 21b/02, 27b/05

M.+ lar 100b/05, 100b/06, 101b/05, 107a/09, 107a/11, 107b/06, 107b/10, 109a/01, 109a/04, 109a/11, 109a/12, 109a/13, 10a/06, 10b/03, 10b/06, 110b/01, 110b/06, 111b/05, 111b/13, 112b/04, 112b/07, 112b/13, 113a/08, 113b/05, 114a/02, 114a/09, 114b/11, 115a/01, 115a/11, 115a/12, 115b/04, 116a/07, 116a/08, 116a/09, 116a/12, 116b/01, 116b/02, 116b/05, 116b/07, 117a/02, 118a/03, 118a/04, 118a/11, 118b/04, 118b/05, 118b/09, 118b/13, 119b/06, 119b/08, 119b/13, 11a/07, 11a/09, 120a/06, 120a/10, 121b/06, 122b/01, 122b/09, 123a/05, 123a/07, 123a/08, 123b/03, 125b/08, 125b/10, 126a/04, 127b/13, 128a/10, 128b/01, 128b/09, 128b/12, 128b/13, 129a/02, 129a/07, 129a/09, 129a/10, 12a/04, 12a/11, 12a/13, 130a/09, 130a/13, 13b/11, 14a/10, 14b/05, 15a/05, 15b/05, 17a/04, 17a/10, 17a/12, 19a/09, 19a/11, 19a/12, 19a/13, 19b/11, 20/01, 20a/06, 20b/06, 20b/08, 20b/11, 22b/03, 22b/05, 23b/06, 23b/08, 24a/05, 24b/01, 24b/05, 24b/12, 25b/07, 26a/08, 26b/11, 27a/01, 27a/03, 28a/06, 28a/11, 28b/11, 29b/08, 31a/06, 31a/09, 31b/08, 31b/11, 32a/06, 32b/07, 34a/12, 35b/12, 36b/02, 36b/04, 38a/09, 39a/01, 39b/02, 39b/07, 39b/12, 40a/11, 41b/02, 44a/12, 45a/01, 45b/04, 45b/07, 47b/03, 47b/12, 48a/03, 48a/04, 48a/08, 48a/13, 48b/05, 49a/01, 49a/11, 49a/12, 49b/08, 50a/12, 51a/01, 51a/04, 51a/06, 51b/03, 51b/07, 51b/09, 51b/10, 51b/12, 52b/05, 52b/11, 55a/07, 55a/12, 56a/05, 56a/11, 56b/09, 57a/01, 57b/07, 58b/06, 58b/10, 58b/13, 59a/02, 59a/05, 59a/08, 59b/03, 59b/05, 59b/06, 59b/07, 59b/08, 59b/10, 60a/04, 60a/09, 62a/07, 67b/02, 67b/06, 67b/07,

- 69a/05, 69b/06, 69b/09, 6b/10, 70a/06, 70b/02, 70b/04, 72b/09, 73a/13, 73b/03, 74b/07, 74b/08, 74b/12, 75a/07, 75a/08, 75a/09, 75a/12, 75a/13, 75b/01, 75b/03, 76a/05, 76a/11, 76a/13, 76b/07, 77a/06, 77a/10, 77b/05, 78a/02, 78a/06, 78a/09, 78a/10, 78b/02, 81b/12, 82a/10, 82a/11, 82b/13, 83a/03, 83a/13, 83b/11, 84b/11, 85a/05, 85b/01, 86a/08, 86a/09, 86b/10, 86b/11, 89a/03, 89b/12, 8a/12, 8b/08, 92b/09, 92b/12, 93a/04, 93b/03, 93b/05, 93b/13, 94a/05, 94a/10, 94a/12, 94b/09, 96a/01, 96b/08, 96b/09, 98a/05, 98a/07, 98a/09, 98a/13, 99a/03, 99a/11, 99b/02, 99b/08, 9a/09, 9b/02
M.+ larda 97a/01
- M.+ lardan 113b/12, 115b/03, 115b/12, 116a/02, 119b/12, 11b/06, 122a/03, 122b/11, 125b/05, 18a/13, 18b/11, 20b/06, 24b/09, 33a/12, 35a/13, 46a/03, 48b/07, 56b/04, 60a/08, 65b/04, 67b/07, 6a/05, 70b/02, 72b/11, 73b/06, 74b/02, 75b/04, 76b/02, 77b/01, 77b/08, 79a/08, 80b/13, 81b/11, 85a/10, 87a/11, 93b/10, 98b/01, 98b/03
M.+ lardan-men 101b/05
- M.+ larğa 101b/12, 107a/07, 107b/07, 108b/04, 109b/07, 109b/08, 10a/10, 110b/07, 110b/10, 111a/02, 111a/03, 111b/04, 112a/06, 113a/04, 113a/07, 113a/08, 116a/03, 116b/06, 118a/11, 119b/12, 11a/01, 11a/06, 11b/08, 11b/13, 120a/03, 121b/06, 121b/12, 122a/03, 122a/06, 124a/07, 126a/01, 128b/01, 129b/06, 129b/10, 12a/12, 130a/11, 19b/06, 19b/07, 21a/03, 21b/01, 23a/04, 24a/13, 24b/06, 24b/13, 25a/01, 25b/13, 26a/01, 26a/07, 27a/13, 27b/11, 28b/06, 29a/03, 29a/05, 31a/07, 32a/02, 32a/07, 33a/09, 33a/11, 33b/10, 40b/10, 41b/04, 45b/04, 47a/04, 48b/13, 49a/05, 50a/13, 51a/09, 52b/01, 52b/09, 52b/10, 52b/12, 56b/06, 57a/01, 59a/04, 59a/12, 59b/01, 60a/01, 65a/08, 67b/01, 67b/04, 69a/11, 69b/08, 6b/08, 70a/10, 71a/01, 73a/07, 73b/06, 74a/11, 75a/05, 75b/06, 76a/09, 76a/10, 78a/03, 78b/06, 79a/11, 80a/10, 80b/12, 81b/04, 81b/05, 81b/06, 82a/02, 84a/03, 86b/03, 86b/07, 87a/07, 89b/04, 8a/07, 8a/10, 90a/06, 92b/08, 94a/02, 94a/13, 94b/11, 95a/02, 95b/13, 96b/09, 97b/01, 98a/12, 98b/02, 99b/03, 99b/05, 99b/07, 99b/08
M.+ larına 129b/08, 34a/13
- M.+ larnı 100b/08, 109a/08, 110a/01, 111b/12, 113b/08, 114b/06, 118a/03, 119b/11, 123a/02, 127b/10, 128a/02, 128a/03, 17a/13, 18b/09, 23b/11, 24a/11, 31b/13, 33a/06, 36a/13, 44a/04, 45a/11, 46b/02, 48a/09, 49a/07, 49a/10, 50b/10, 50b/11, 53b/05, 58b/07, 59b/11, 66b/05, 78a/07, 83a/07, 83b/13, 87a/01, 89b/06, 92b/09, 96b/06, 97a/02, 99a/10
- M.+ larnıñ 100b/07, 101b/01, 109b/01, 112a/10, 112b/02, 113a/03, 113a/10, 113a/11, 113b/06, 113b/09, 114a/01, 115a/13, 115b/02, 115b/04, 116a/01, 116a/10, 116a/12, 117a/07, 124a/01, 124a/05, 125b/02, 125b/13, 129a/06, 129a/09, 14a/04, 24b/11, 30a/03, 32b/03, 41a/13, 45b/02, 46b/08, 48b/06, 49b/07, 52a/01, 52b/07, 57b/04, 58b/09, 59a/04, 69a/07, 69a/09, 72b/07, 73b/01, 75b/07, 76a/01, 76a/06, 76b/07, 79a/01, 80b/12, 81a/01, 81a/11, 83a/11, 83b/12, 84a/09, 84a/10, 86a/11, 86b/03, 86b/08, 89b/05, 92b/10, 92b/11, 94b/08, 95a/13, 96a/08, 96b/10, 97b/11, 98a/12, 99a/12, 99b/04, 99b/10
- M.+ men 45b/04
M.+ nı 65b/05
M.+ nıñ 122a/04, 37a/12
- Müselmānlık :** (Far.+Tü.) Müslümanlık
M. 121b/02, 3a/13, 3b/04
- müsrif :** (Ar.) israf eden, savurgan (kimse)
m.+ likden 61b/03
- müstemir :** (Ar.) devamlı, sürekli
m. 130b/02, 130b/04
- müşāfehe :** (Ar.) karşılıklı konuşma, yüz yüze, ağız ağıza söylemek
m.+ ni 35b/06
- müşerref :** (Ar.) şereflenmiş, şerefli
m. 124b/01

müşrik : (Ar.) Allah'a eş koşan

m.+ ler 9b/05

m.+ lerge 28b/10

m.+ ni 27b/05

müştak : (Ar.) özleyen, can atan

m.+ lar 116a/07

müwtelâ : (Ar.) bir isteği kendini kaptırmış olan, tutulmuş, düşkünlük bkz. **müf-telâ**

m. 17b/06, 22a/04

müzd : (Far.) ücret, karşılık, mükâfat, sevap; müjde

m. 109b/10, 121b/13, 126b/01, 12a/05, 15b/06, 23a/08, 25a/03, 35a/05, 4b/05, 9b/10

m.+ i 11a/06, 17b/01, 35a/02, 49a/03, 70a/02, 70a/03, 74b/01

m.+ imüzni 65b/07

m.+ in 111b/09, 25a/11, 25a/12, 35b/12, 48b/12, 72a/04

m.+ ine 10a/05, 10b/12, 28a/05, 31b/09, 4b/09, 7a/08

m.+ ini 17a/03, 31b/07, 7b/10

m.+ iniş 41a/04

m.+ leri 11a/08, 125a/07, 97b/04

m.+ lerin 20/01, 31b/03

m.+ lerinden 76a/03

m.+ üç 36b/08

m.+ üçni 26b/07

m.+ üçüz 121b/02

m.+ üçüzni 47a/09

müzdli : (Far.+Tü.) ücretli, mükâfatlı

m. 19b/04

N

nafaqa : (Ar.) geçinmek için gerekli olan yiyecek, içecek ve bunun için sarfedilen para

n. 25a/11, 31b/01, 80b/06

n.+ ğa 65b/03

n.+ lar 121b/13

na'l : (Ar.) at, eşek gibi binek ve yük hayvanlarının tırnaklarının aşınmasını önlemek için ayaklarına çakılan demir parçası

n.+ ınış 115b/10

namâz : (Far.) namaz

n. 100b/07, 109b/01, 109b/02, 110a/02, 123b/09, 124a/01, 126a/08, 126a/13, 12a/09, 14b/12, 15a/04, 3a/12, 52a/02,

55a/01, 61a/12, 63a/05, 83a/12, 9a/11

n.+ da 123b/11, 58b/13, 59a/01

n.+ dan 120a/11

n.+ ı 100b/05, 13b/03

n.+ ımuşni 39a/04

n.+ ın 110a/09, 18b/07, 69b/10, 79b/12, 83b/01, 84b/06

n.+ ından 122a/07

n.+ ını 106b/06, 110a/01

n.+ ların 100b/05, 125b/02, 45b/02, 83a/12

n.+ nı 14b/11, 27b/05

namâzlıg : (Far.+Tü.) namazlık, namaz kılma yeri

n.+ ına 45b/12

n.+ ında 89a/12

n.+ lar 78a/08

nâşih : (Ar.) nasihat eden, öğüt veren

n. 9b/08

naşib : (Ar.) birinin payına düşen şey, his

n. 27a/09, 8a/03

n.+ lerin 62b/01

n.+ leriçe 2a/04

naşihat : (Ar.) **1.** samimiyet; **2.** bir kişinin doğru yolu göstermesi, yapması gereken şeyler üzerine odaklanması için söylenen söz, öğüt,

n. 108a/10, 10a/07, 128b/04, 16b/02, 19b/06, 27b/05, 30b/03, 31a/08,

76a/04, 81b/02, 81b/05

n.+ i 52b/10

n.+ ları 52b/09, 52b/12

naşihatli : (Ar.+Tü.) samimi

n. 127a/09

Naşrânî : (Ar.) İslâm kaynaklarında Hristiyanları ifade etmek için kullanılan kelime

N. 109a/10, 109b/08, 119a/03, 67b/10, 68a/01, 80b/02, 88a/10, 88a/11, 88b/03,

89a/11, 89a/13, 90b/12, 91b/05, 91b/10

N.+ leri 46a/04, 57a/03

N.+ lerinden 37b/02

N.+ ni 88b/09

Naşrânîlik : (Ar.+Tü.) Hristiyanlık

N. 89b/02

N.+ da 89b/01

ne : ne, nasıl; yok, değil

n. 101a/04, 102b/08, 103a/09, 103a/10, 103b/07, 103b/08, 105a/04, 105b/02,

105b/08, 105b/13, 106a/12, 106b/10, 107a/09, 107a/13, 108b/03, 10b/08, 10b/10, 118b/09, 118b/12, 119a/01, 119a/05, 119a/07, 119a/08, 121b/04, 122b/09, 124a/03, 124a/06, 127a/09, 128a/11, 12b/13, 15a/02, 20b/03, 23a/01, 24a/09, 25b/11, 26b/02, 27a/03, 28a/08, 32a/13, 33a/01, 35a/03, 38b/03, 38b/10, 39a/05, 39a/06, 3a/02, 3b/05, 3b/07, 3b/12, 40a/01, 42b/04, 45a/02, 45b/07, 4a/08, 50b/06, 50b/10, 52b/05, 52b/08, 53b/11, 55a/04, 56a/01, 57a/12, 57b/09, 57b/10, 59a/12, 59b/02, 5a/12, 5b/01, 5b/09, 5b/12, 62a/08, 62b/07, 63a/07, 65a/12, 66a/12, 66a/13, 67b/04, 72a/09, 73a/02, 73a/05, 75b/09, 78b/13, 79a/03, 79b/03, 79b/06, 79b/09, 79b/10, 7b/11, 81b/13, 82a/02, 82a/13, 83a/09, 83a/13, 83b/10, 85b/05, 86a/02, 86b/02, 88a/12, 89b/05, 8b/04, 8b/09, 8b/11, 90a/01, 90a/07, 91a/01, 91a/02, 91b/03, 91b/13, 92b/06, 93b/06, 94a/12, 95b/02, 96a/12, 97a/11, 99a/13, 9a/02, 9a/05, 9b/02
n.+ den 79b/07, 79b/10, 79b/11
n.+ dür 100a/12, 121b/11, 18a/04, 36b/09, 52a/02, 52b/13, 55a/03, 60b/11, 67b/10, 85a/03, 93b/02, 96b/11
n.+ ge 101b/09, 103b/12, 125b/01, 12b/03, 60b/12, 62b/07
n.+ ler 91b/02, 95b/03
n.+ ni 103b/12, 36b/09, 60b/11, 63b/07
n.+ niñ 30a/09, 38b/06, 38b/07, 49a/10, 89a/02, 90b/08
ne'am : (Ar.) evet
n. 101b/04, 117a/04, 117a/06, 117b/05, 121b/10, 32a/01, 36b/13, 37a/01, 38b/08, 47b/01, 50b/06, 62a/05, 65a/12, 66b/04, 74a/06, 83b/12
nebî : (Ar.) peygamber
n. 101a/03, 101a/04, 10a/08, 10a/09, 10b/04, 11b/05, 124a/10, 125a/11, 15b/10, 16b/01, 17a/09, 18b/03, 19a/08, 22b/01, 26b/10, 2a/03, 2a/05, 2a/11, 31a/12, 32a/05, 34b/03, 35a/02, 49a/04, 49a/09, 5a/13, 66a/11, 68a/08, 7a/02, 86b/09, 86b/10, 95a/02, 9a/02
n.+ den 16b/02

n.+ ge 18b/08, 4b/11, 81a/01, 81a/09, 81b/01
n.+ ler 1b/04, 1b/07, 62a/04
n.+ lerden 17a/03, 2a/01, 2a/11
n.+ leri 21b/07
n.+ leriniñ 21b/09
n.+ miz 101a/05, 61a/10, 63a/01, 63a/05, 64a/13
n.+ müz 36b/10
n.+ niñ 124a/11, 2a/08, 2a/10, 49b/12, 63a/04, 74a/03
n.+ niñ 22a/02, 64a/07, 64b/01
n.+ niñdür 101a/03
nebilig : (Ar.+Tü.) peygamberlik
n.+ i 124b/07
n.+ ine 36b/11
neçe : ne kadar, kaç tane; kaç, kaç
n. 100b/12, 102b/11, 108a/08, 118a/04, 118b/06, 122b/08, 123a/04, 123a/06, 123a/11, 125b/13, 16a/07, 18a/08, 27b/07, 36b/06, 37a/01, 37a/09, 38a/02, 47b/05, 48a/09, 55b/09, 56a/09, 64a/03, 64a/04, 65a/11, 69b/02, 74a/04, 75a/05, 80a/06, 81b/11, 89b/12, 8a/11, 90b/12, 92b/07, 93b/05, 98b/03, 99b/08
n.+ ler 46b/04
n.+ leri 122b/09
n.+ ni 74b/04
neçi : neci, kim ki?
n. 5a/09
neçük : nasıl, nice, ne şekilde
n. 102b/08, 103b/02, 104b/09, 107b/06, 117b/01, 118b/11, 19b/07, 33a/04, 41b/13, 42a/09, 42b/10, 47a/11, 4a/07, 53a/08, 53b/13, 54b/12, 60b/02, 62a/10, 62b/13, 63a/11, 64a/06, 69a/07, 69a/08, 6a/04, 71a/08, 87b/09, 92b/01
n.+ dür 125a/13, 52b/09, 83a/12
neçün : niçin, neden bkz. **nüçün**
n. 119a/10, 123a/09, 83b/03, 83b/04
nefs : (Ar.) can, nefis
n.+ in 53a/06
nehy : (Ar.) engelleme, sakındırmak
n. 7a/04
neme : şey; herhangi bir şey
n. 100a/04, 100a/12, 102b/08, 105a/07, 111a/01, 111a/07, 112b/02, 121a/04, 121b/08, 124a/02, 124a/06, 124a/07, 124b/07, 124b/08, 125a/10, 17a/09,

- 24a/08, 25b/09, 27b/07, 28b/07,
32a/10, 32b/04, 42b/05, 52a/03,
52b/03, 59b/12, 5a/10, 60a/06, 60a/13,
62a/01, 64b/04, 64b/08, 65b/03,
65b/09, 65b/10, 67a/01, 69a/02,
69b/07, 69b/08, 81a/10, 82b/02,
82b/11, 89b/11, 8b/11, 94a/01, 95a/13,
96a/11, 96b/09
- n.+ den 100b/03, 127a/09, 128b/03, 63a/09,
64b/11, 67b/10
n.+ dür 107b/11
n.+ ge 108b/06, 7b/13, 83b/12, 88b/11
n.+ ler 53a/10, 61b/01, 77a/11, 96a/06
n.+ lerden 63a/09
n.+ lerdür 55a/03
n.+ lerge 127a/10
n.+ leri 45a/12
n.+ lerimiz 105a/05
n.+ lerin 112a/06, 58b/12
n.+ leriñden 103b/09
n.+ lerni 100a/02, 54a/02, 64b/10
n.+ ni 66a/07
n.+ sindin 79a/04
- nemesiz** : herhangi bir şeysiz
n. 120a/03
- neñ** : şey
n.+ e 107a/09
n.+ ini 54a/02
- ni'met** : (Ar.) lütuf, yiyecek, içecek
n. 123b/05, 26b/08, 75b/06
n.+ i 124b/03, 17a/12, 9a/08
- n.+ in 122a/13, 124b/02, 124b/03, 130a/05,
130a/07, 40b/13, 41b/01
n.+ inden 40b/13
n.+ ine 123b/07
n.+ iniñ 7b/02
n.+ ler 122a/12, 94b/03
n.+ leri 26a/03
n.+ lerine 19b/09, 41a/01
n.+ ni 123b/08
n.+ niñ 123b/07, 75a/11
- nişân** : (Far.) nişan, alâmet, iz; belge
n. 2a/12, 3a/09
n.+ ı 41b/07
n.+ lar 124b/13
n.+ ların 37a/08
- niyyet** (Ar.) niyet, amaç
n. 15b/07, 19b/04
n.+ i 35a/09
- n.+ inñizni 95b/05
n.+ lernñizni 47a/09
- noқта** : yular, tasma
n.+ sını 122b/04
- nöker** : yoldaş, arkadaş
n. 24b/06, 39b/11, 47b/05, 60a/05, 60a/07,
60a/08, 66a/09, 79a/10
n.+ çe 39b/01
n.+ i 21a/01, 71b/13
n.+ imni 33b/08
n.+ imniñ 108a/10
n.+ ine 72a/03
n.+ iniñ 107a/11
n.+ iñ 102b/05, 21a/02, 92a/05, 97a/09
n.+ iñiñ 103a/10
n.+ ler 37b/12, 39b/10
n.+ lerden 74a/01
n.+ lerde-sen 54b/07
- n.+ leri 107a/08, 10b/07, 115a/07, 115a/08,
119b/08, 119b/09, 120b/13, 27a/01,
34a/02, 35b/12, 36a/09, 39b/03,
43a/08, 44a/02, 44a/13, 47a/13,
47b/09, 48a/06, 48a/10, 51a/08,
56b/12, 58b/10, 68b/04, 68b/11,
68b/12, 69a/03, 70b/04, 71a/02,
71a/11, 80b/06, 81a/13, 85b/09, 97b/04
n.+ lerim 37b/09, 71b/07
n.+ lerimden 71b/05
n.+ lerime 28b/01
n.+ lerimizni 27b/09
n.+ lerin 100a/04, 107a/12, 85a/03
n.+ leriñçe 44a/08
n.+ lerinden 45a/09, 65a/08, 71b/04
- n.+ lerine 18b/06, 23a/04, 31b/04, 36a/08,
50b/08, 58b/13, 69a/01, 92a/09, 99a/05
n.+ lerini 47b/09
n.+ leriñiñ 47b/13, 76b/08
- n.+ leriñ 103b/12, 18a/01, 23b/13, 38a/02,
60a/11
n.+ leriñde 28b/03
n.+ leriñden 62b/03
n.+ leriñe 105a/09, 64b/13
n.+ leriñiñ 58a/01, 6a/06
n.+ liginde 38a/04
- nökerlig** : yoldaşlık, arkadaşlık
n.+ in 20a/09, 20b/13
n.+ ine 43a/08
- nür** : (Ar.) nur, aydınlık, parlaklık
n.+ ı 1b/06, 2b/05, 3a/09

n.+ ını 30a/12
 n.+ ının 1b/09
nûr-ı îmân : (Ar.+Ar.) iman nuru
 n. 3a/08
nuşret : (Ar.) 1. yardım; 2. zafer, başarı
 n. 104a/12, 106a/04, 106a/07, 106b/10, 108b/03, 108b/04, 108b/05, 111a/09, 115a/05, 122a/10, 123b/04, 124b/01, 125a/06, 129b/10, 129b/11, 12a/12, 12a/13, 13a/03, 13a/09, 13b/11, 13b/12, 22a/01, 23b/06, 23b/10, 23b/11, 24b/05, 25a/04, 28a/07, 2b/12, 2b/13, 30a/04, 30b/02, 33a/03, 34b/06, 39b/07, 46b/04, 47a/04, 49a/01, 4b/06, 50a/12, 59b/08, 60a/10, 63b/04, 64a/03, 66b/06, 67a/09, 67a/11, 67a/12, 68a/11, 69a/07, 6b/01, 6b/05, 70a/03, 71b/01, 73b/12, 74a/11, 74b/12, 75a/10, 81a/02, 82b/07, 83a/13, 83b/04, 84a/02, 84a/12, 84b/02, 84b/04, 84b/05, 86a/11, 86b/05, 86b/11, 88b/13, 89b/03, 8a/06, 8b/13, 90a/06, 90b/07, 91a/07, 92a/03, 94b/04, 95b/04, 97b/06, 99a/04, 99b/05, 99b/06, 99b/09, 9a/02
 n.+ ğa 6a/09
 n.+ i 78b/07
 n.+ in 50a/05
 n.+ ka 94b/11
 n.+ ler 94b/03
 n.+ lerin 68a/12
 n.+ ni 108a/02, 64a/02, 70a/01, 74a/11
nuşretli : (Ar.+Tü.) zaferli, başarılı
 n. 94b/05, 95b/04
 n.+ siz 111a/13, 95b/10
nuşretsizlik : (Ar.+Tü.+Tü.) yardımsızlık, ilahi yardımın olmaması
 n. 80a/03
nüçün : niçin, neden bkz. **neçün**
 n. 67b/08

O

oğ(u)l : oğul, evlat, erkek çocuk bkz. **oğul**
 o.+ ı 101a/02, 106a/09, 113a/06, 126a/08, 17b/13, 18b/01, 18b/02, 18b/04, 25b/02, 36b/10, 37b/04, 49a/08, 62b/08, 64a/11, 85b/11, 87b/13, 92a/09, 98b/07

o.+ ıdur 117b/05
 o.+ ın 126a/10
 o.+ ına 120a/04, 46a/11
 o.+ ından 18b/03
 o.+ ını 2a/07, 37b/01
 o.+ ının 25b/08, 49a/08
 o.+ um 124b/08, 126a/09, 92a/05, 92a/06, 92a/08
 o.+ umuz 20b/03
 o.+ uñuz 59a/10
oğlan : oğul, çocuk, erkek çocuk
 o. 23a/09, 42b/09, 98b/07
 o.+ ğa 80b/03
 o.+ ı 18b/13, 52a/04, 92a/10
 o.+ ım 92a/10
 o.+ ları 69b/04, 80b/08
 o.+ larıdır 7b/07
 o.+ larımız 76a/12
 o.+ ların 112a/02, 126a/02, 41b/08, 41b/09, 76a/12, 80b/11
 o.+ larına 41b/05, 42b/12, 43a/01, 57a/09
 o.+ larından 93a/06
 o.+ larınız 22a/06, 48b/08
 o.+ larını 13a/04
oğrılık : hırsızlık
 o. 109b/04
oğul : oğul, evlat, erkek çocuk bkz. **oğ(u)l**
 o. 105b/10, 106a/05, 113a/09, 127a/12, 12a/10, 12a/12, 20b/03, 20b/07, 20b/09, 20b/11, 51a/03, 66a/09, 80b/10, 81a/12
 o.+ ları 21b/08
oğurluk : hırsızlık
 o. 63b/10
ohşa- : benzetmek, bir şeye uymak
 o.- mas 90a/11
 o.- maslar 115b/06
 o.- r 105a/03, 105a/04, 118b/11, 41b/12, 82a/08, 96a/12
 o.- r erdi 18b/02, 98a/01
 o.- rlar 115b/06
ohşaş : benzer, benzerlik
 o.+ ı 64a/08, 66a/08
ohşaş- : benzeşmek, benzetmek
 o.- ırlar 28a/03
ohşat- : benzetmek
 o.- ıp 122b/10, 87b/10, 95a/05
ok : ok

o. 118a/04, 12a/06, 12a/11, 21b/09, 35b/12,
39b/02, 40b/04, 40b/05, 44a/04,
45a/08, 49a/07, 49b/01, 50b/12,
58a/09, 70b/04, 72a/09
o.+ ını 49b/01
o.+ lar 70a/04
o.+ larına 49a/10
o.+ larını 65a/11

okçı : okçu

o. 70b/01

okı- : okumak

o.- dı 110a/02, 110a/07, 116a/05, 118a/09,
121b/04, 125b/05, 130a/09, 24b/02,
41b/02, 50a/11, 52b/03, 57b/06, 6b/02,
78b/08, 83a/13, 87a/02, 94a/04, 95b/13
o.- dılar 39a/02, 39a/09, 57b/07, 96a/02
o.- kaç 11b/10
o.- gan 11a/01
o.- ganda 110a/05, 125a/10, 35b/03, 40a/05,
41b/03, 48a/08, 4b/13, 52b/06, 54b/05
o.- gandan 11b/05
o.- gıçılar 111a/08
o.- gıl 27b/04, 95a/11
o.- mak 7a/01
o.- masdan 39b/13
o.- ya 112a/07, 11b/04

okın- : okunmak, çağırılmak, davet edilmek
bkz. **okın-**

o.- gan 5a/05

okla- : oklamak, okla vurmak

o.- dılar 128a/02, 71b/04

o.- p 119b/11

okun- : okunmak, çağırılmak, davet edilmek
bkz. **okın-**

o.- gay 4b/08

ol : o, 1. işaret zamiri; 2. işaret sıfatı; 3. şahıs
zamiri

o. 101a/04, 101b/12, 102b/01, 103b/03,
105a/10, 105b/01, 107a/10, 107a/11,
109b/05, 10a/05, 10b/06, 110a/02,
111b/05, 111b/08, 112b/04, 113a/10,
113a/11, 114a/04, 114a/07, 114a/08,
114a/13, 114b/04, 114b/06, 114b/10,
114b/11, 115a/04, 115a/07, 115b/08,
115b/11, 115b/12, 115b/13, 116a/11,
116b/05, 116b/11, 116b/13, 118a/02,
118a/07, 118a/08, 11a/02, 120a/06,
121a/10, 122b/05, 122b/07, 122b/13,
123a/01, 123b/08, 123b/13, 124b/11,

124b/12, 124b/13, 125a/01, 125b/12,
126b/11, 128a/10, 129b/04, 129b/05,
12a/06, 12a/08, 130a/02, 13a/08,
13b/02, 14a/06, 14b/02, 14b/03,
15a/02, 15a/05, 15b/01, 15b/12,
16a/11, 17a/02, 17a/09, 17b/01,
17b/08, 18a/04, 19a/03, 19a/10, 20a/03,
21a/07, 22a/10, 22b/07, 22b/10,
23a/12, 23b/10, 26a/02, 26b/06,
27a/13, 28a/05, 28a/08, 29b/06, 2a/06,
2b/01, 30a/05, 31a/01, 32a/01, 33a/09,
33b/10, 33b/12, 34a/03, 34b/05,
35a/05, 35b/08, 35b/12, 37b/01,
38a/10, 38b/11, 38b/12, 39a/07,
39a/10, 39b/04, 39b/10, 3a/09, 40b/06,
40b/10, 40b/11, 41a/07, 42a/06,
42a/13, 42b/01, 42b/03, 42b/11,
43a/12, 43b/06, 44a/05, 45a/12, 45b/02,
45b/10, 45b/11, 46a/02, 47a/12,
49a/04, 49b/03, 49b/06, 49b/08,
49b/09, 49b/13, 4b/04, 50a/08, 50b/02,
50b/04, 51a/01, 51a/04, 51a/07, 51b/05,
53a/05, 53a/09, 54a/03, 54a/04, 54a/07,
54b/06, 54b/11, 55a/10, 55b/05,
56b/06, 56b/08, 56b/13, 57a/04,
58b/04, 58b/07, 59b/04, 5a/11, 5b/05,
5b/06, 60a/01, 61a/02, 61b/12, 62a/01,
62a/09, 63a/03, 63b/11, 63b/13,
64a/10, 64b/11, 65a/03, 66a/04,
66b/06, 66b/10, 67b/02, 67b/03,
67b/06, 67b/13, 68a/01, 68a/03,
68a/05, 68b/02, 68b/09, 69b/05,
69b/06, 69b/09, 6a/06, 6a/10, 6b/03,
6b/04, 6b/06, 6b/07, 6b/09, 6b/11,
6b/12, 71a/13, 72a/01, 72a/05, 72a/10,
72b/11, 72b/13, 73a/06, 73a/07,
73a/11, 73b/05, 74a/01, 74b/05,
74b/11, 74b/12, 75b/02, 75b/11,
76a/05, 77a/08, 78a/12, 79b/10, 7a/04,
7b/12, 80a/05, 80a/08, 80b/04, 82b/09,
83b/07, 84a/07, 86b/08, 87a/03,
87a/05, 87a/09, 88a/08, 88b/11, 89a/04,
89a/07, 89b/11, 8a/01, 90a/13, 91b/03,
92a/11, 92a/12, 92a/13, 92b/11,
92b/13, 93a/06, 93a/10, 93a/11,
95b/12, 95b/13, 96a/01, 96b/01,
96b/02, 99a/07, 99b/01, 9a/03, 9b/03
o.+ dur 101a/12, 106a/12, 124b/11, 16b/06,
21b/10, 23a/05, 37a/09, 39a/05, 39a/06,

46a/09, 4a/02, 63a/07, 63a/08, 66a/12,
66a/13, 6b/04, 81b/04, 81b/06, 96b/11

ol- : olmak, meydana gelmek

o.- ğan 103a/02

o.- ğay 3b/04

olar : onlar

o. 85a/06

o.+ dan 15b/05, 50b/11

oltur- : oturmak

o.- a bilmesler 61a/07

o.- dı 102a/03, 102a/05, 14a/09, 22a/10,
37a/04, 3b/10, 61b/06, 72b/02, 79a/13,
92b/07, 93a/10

o.- dılar 56b/07

o.- duĸ 102b/01

o.- dum 102b/12, 26a/12, 26b/03,
62a/07

o.- ğan 24b/13, 32b/11, 77a/04

o.- ğandur 92a/12

o.- ğanım 62a/05, 6b/13

o.- ğanıĸ 94b/10

o.- ğanlardan 118b/04

o.- ğanumuzda 44b/06

o.- ğay 118b/01, 122a/02, 80b/02,
94a/11

o.- ğay-men 65b/05

o.- ğıl 57b/08, 61a/07, 61a/09

o.- ğınça 100b/05

o.- madı 61a/05

o.- maĸa 26b/04, 52b/04

o.- maĸaylar 50a/02

o.- maĸıĸ 61b/08, 61b/09

o.- maĸ 26a/11, 61b/01, 62a/09

o.- maĸda 97a/01

o.- mas  rdim 65b/05

o.- salar 85b/01

o.- saĸ 61b/07, 65a/13

o.- tı 126b/04

o.- up 18b/08, 27b/04, 2a/02, 58a/08,
7b/02, 8b/02

o.- uptur 22b/07, 65a/10

o.- ur 53a/07, 53b/12, 62a/02

o.- ırlar 13a/06, 61a/04

o.- ur-men 61b/04

o.- ur-sen 65a/12

olturt- : oturtmak

o.- tı 102a/13

o.- tılar 6a/13

o.- uĸuz 126b/03

on : on (sayı)

o. 102a/06, 107b/11, 10b/05, 130b/05,
29a/02, 37a/02, 44a/09, 49a/09, 73a/01,
73a/06, 77b/12

on beş : on beş

o. 54b/03

o.+ inçi 127a/03

on bir : on bir

o. 117b/12

on dört : on dört

o.+  nçi 127a/01, 56a/06

on  kki : on iki

o. 130b/05

o.+ nçi 39a/09

on miĸ : on bin

o. 105a/08, 114b/13, 57a/05

o.+ den 51a/08

on sekkiz : on sekiz

o. 79a/12

o.+ inçi 126b/12

on tokkuz : on dokuz

o.+ unçi 129b/04

on     : on    

o.+  nçi 126b/13, 50a/08, 52a/10, 56a/07

on yeddi : on yedi

o. 72a/06

ona- : saymak, itaat etmek

o.- ğanlardan 95b/06

onda : onda, orada

o. 102a/02

onu : onu

o. 112a/08

oĸ : saĸ, saĸ taraf

o. 102a/05, 108b/12, 112b/06, 112b/08,
113a/03, 113b/06, 113b/08, 114b/08,
114b/09, 116a/12, 128a/04, 128a/07,

128b/06, 16a/09, 42a/03, 44b/08,

44b/11, 48b/04, 51a/10, 51a/13,

51b/01, 69b/11, 70b/10, 71a/04,

72b/09, 97a/03, 97a/04, 97a/05, 49a/06

o.+ dan 72a/11

o.+ lerinden 19b/13

oĸal- : iyileşmek, sıhhat bulmak

o.- ğay 49b/04

o.- sa 49b/05

oĸar- : iyileştirmek, ıslah etmek

o.- ĸçi 16b/05

oĸat : akıllı, uslu.

o. 118b/07

oñatlıg : akıllılık, bilgelik

o. 129b/08, 129b/09

o.+ ın 124a/13

orın : yer, mahal bkz. **or(u)n**

o.+ dan 16b/11

orman : orman, koru, nebat ve ağaç kümesi

o.+ larda 117a/03, 50a/06

or(u)n : yer, mahal bkz. **orın**

o.+ ığa 130b/01

o.+ ına 67a/06

orna- : ikamet etmek

o.- dılar 15b/02

ornan- : yaşamak, yerleşmek

o.- mağdur 73b/09

ornat- : yerleştirmek, hakim kılmak bkz. **or-**

nat-

o.- iptur 124a/12

o.- kanlayın 34b/08

o.- kay 34b/08

ornağ- : yerleştirmek, hakim kılmak bkz. **ornat-**

ornat-

o.- kan 53a/13

o.- mağıl 53b/01

o.- mağ 54a/10

o.- tı 122a/11

orpayt- : kullanmak, dik durmak; **mec.** başın ortası boş yanları saçlı, tıpkı bir kuş yuvası gibi.

o.-iptur 13a/08

orta : orta bkz. **orça**

o.+ dağı 36a/11

o.+ dağılarğa 72a/11

o.+ sı 114b/08, 116a/08

o.+ sın 13a/08

o.+ sına 44b/13, 72a/11

o.+ sında 116a/04

ortak : ortak

o. 104a/09, 106a/05, 16a/13, 34b/09, 88a/01

orça : orta bkz. **orta**

o.+ da 47b/05, 47b/08, 50b/04, 72b/05, 74a/04, 81b/04

o.+ larında 110a/11

o.+ larında 73b/02

oruç : (Far.) oruç

o. 109b/01, 109b/02, 126a/13, 79b/12, 83a/12

o.+ ların 125b/02

oş : işte

o. 105a/05, 108b/01, 10b/02, 110a/07, 117b/03, 11b/10, 12a/04, 12a/06, 12b/04, 15b/05, 21a/06, 22a/04, 24a/13, 24b/06, 28b/08, 32b/03, 36a/05, 36b/05, 38a/05, 41a/02, 41a/03, 51a/01, 56a/11, 56b/02, 65a/10, 67b/11, 86b/03, 86b/07, 87b/03, 88b/11, 92a/01, 92a/12, 124a/07

oşbu : işbu

o. 115a/05, 123b/11, 124b/11, 126b/04, 45b/05, 79b/04, 8a/02

ot : ateş bkz. **oğ**

o.+ ından 41b/01

o.+ ka 106a/05, 106b/02

o.+ ların 109b/12

otlak : otlak, mera

o. 59b/05

ottuz : otuz

o. 10b/05, 74b/04, 77b/11

ottuz miñ : otuz bin

o. 107b/06, 119b/06, 112a/08, 59b/02, 80b/05

oğ : ateş bkz. **ot**

o. 14b/02

o.+ lar 1b/10

oğavçı : hikmetli

o. 66a/06

oz- : ileri geçmek, yetişmek; üstün olmak

o.- duğ 7b/13

o.- dum 12a/08

o.- ğan 83b/09

o.- ğanlarğa 31a/08

o.- ğanların 31b/07

o.- ğıl 58b/08

o.- uñuz 123a/03

u.- up 101b/02, 125a/09

ozdur- : ileri geçirtmek

o.- maduğ 7b/13

ozul- : ileri geçmek

o.- mış 97b/04

Ö/Ö

öç : kötü bir davranış veya sözü cezalandırmak için kötülükle karşılık verme isteği ve işi, intikam

ö. 103b/03, 28a/05

öçek : taraf, yan

ö.+ den 50b/13

ö.+ lerden 78a/03
öçeş- : yarışmak, bahse girişmek
 ö.- ip 21b/11
ödür- : seçip ayırmak; üstün tutmak.
 ö.- di 17b/12
ög- : övmek, methetmek
 ö.- di 2a/09, 94b/13
 ö.- ip 88b/10
 ö.- mek 17b/04, 26b/02
 ö.- üp 95a/06
ögren- : öğrenmek
 ö.- eyim 71b/13
 ö.- gil 27b/04
öğret- : öğretmek
 ö.- genine 16b/04
 ö.- gil 19b/05
 ö.- medi 125a/10
 ö.- ti 12a/03
ögülmüş- : övülmüş, övgü
 ö. 11b/12
ögür- : alışık, yakın, samimi. bkz. **ögürlü**
 ö. 122a/10
ögür bol- : dostluk bulmak, yakınlık kazanmak.
 ö.- urlar 86b/09
ögür- : kalın, yüksek sesle ağlamak
 ö.- üp 123b/12
ögürülen- : gururlanmak
 ö.- di 33a/08
ögürlü- : alışık, yakın, samimi. bkz. **ögür**
 ö.+ men 18b/05
ögüt- : öğüt, nasihat
 ö. 13a/01, 27b/04, 96a/03
 ö.+ in 21a/05, 96b/01
 ö.+ ine 24b/04
 ö.+ ini 17b/10
 ö.+ ler 72a/01
 ö.+ lerin 18a/05, 18a/08, 18a/10, 30a/10, 30b/03
 ö.+ ni 112b/13, 17b/10
 ö.+ ümni 14b/09, 19b/02, 96a/08
 ö.+ ün 19b/06
 ö.+ ünden 32b/04
 ö.+ ünüz 54a/11
ögütle- : öğütlemek, öğüt vermek
 ö.- di 19b/01, 27b/07, 96a/07
 ö.- gen 42a/05
 ö.- gil 19b/06
 ö.- mege 53b/05

ö.- mek 127a/07
 ö.- p 111a/03
öksüz- : öksüz
 ö. 18b/13
ökümlü- : faydalı, yararlı; samimi (?)
 ö. 17a/01, 32b/05
 ö.+ dür 17b/02
öküş- : çok, fazla
 ö. 102b/03, 24a/01, 31a/10, 3b/06, 4a/13, 4b/05, 55b/12, 5a/08, 67a/07, 71a/03, 71a/05, 76b/06, 78a/05, 78b/01, 78b/02, 87b/08
 ö.+ den 4b/03
 ö.+ dür 90a/02
 ö.+ leri 112a/08
öl- : ölmek
 ö.- di 126a/10, 126b/11, 49b/03, 49b/06, 52a/12, 62b/08
 ö.- diler 126b/11, 127a/11, 49b/08
 ö.- er 126b/07, 130a/11
 ö.- geç 125a/01
 ö.- gen 106b/01, 106b/02, 66b/01
 ö.- genden 130b/05
 ö.- geni 39a/12
 ö.- genimiz 90a/11
 ö.- genin 130a/08, 52a/08, 53b/02
 ö.- geninde 26b/07
 ö.- geniñiz 114a/13
 ö.- genler 49b/06
 ö.- genlerge 14b/12
 ö.- gey 7b/09
 ö.- gey-biz 107b/05, 10a/06
 ö.- gey-men 5b/04
 ö.- gil 114a/03, 16a/09
 ö.- ginçe 101b/04, 122b/13, 123a/01, 126b/09, 130b/03, 130b/04, 31b/09
 ö.- gü 49a/10
 ö.- günçe 17a/08
 ö.- ip 14b/11
 ö.- iser-biz 19b/09
 ö.- medi 60a/08
 ö.- megen 112a/13
 ö.- megey 103b/04
 ö.- mesden 125b/12, 51b/08
 ö.- meyince 128b/05
 ö.- se 106a/01, 7b/09
 ö.- sek 76a/11
 ö.- seler 76a/12, 94b/12
 ö.- senjiz 25a/04

ö.- üñüzge 70a/02
 ö.- üptür 63a/12
 ö.- ürler 21b/07
öldür- : öldürmek bkz. **öltür-**
 ö.- di 77b/09, 77b/12
ölet : salgın; veba
 ö. 125b/13, 126a/01, 126a/05, 126a/08
 ö.+ de 125b/12
 ö.+ den 126a/03, 126a/07
 ö.+ inde 126b/11
 ö.+ ni 126a/01
öltür- : öldürmek bkz. **öldür-**
 ö.- di 114a/11, 118a/01, 118a/10, 2a/07,
 34b/02, 71a/11, 72b/01, 72b/03,
 72b/04, 73a/01, 93b/02
 ö.- diler 115a/12, 39b/02, 77b/13,
 92a/09
 ö.- dük 33b/06
 ö.- düm 71b/08, 74a/04
 ö.- düñ 93a/12
 ö.- genni 21b/04
 ö.- gey 120a/08
 ö.- geyler erdi 109b/05
 ö.- gey-men 120a/08, 25b/01, 44a/12
 ö.- gey-sen 98b/11
 ö.- gil 93a/06
 ö.- ginçe 14b/11
 ö.- mege 18b/10, 92a/01
 ö.- meseler 25b/01
 ö.- mesün 120a/07
 ö.- seler 122a/04
 ö.- üñüz 112a/11
 ö.- üptürler 46a/05
 ö.- ür mü sen 36b/12
 ö.- ür-biz 105b/10, 112a/13, 36b/13
ölü : ölü
 ö. 99a/03
 ö.+ ler 120b/07
 ö.+ lerdin 19b/08
 ö.+ lerge 14a/05
 ö.+ mizni 72b/05
 ö.+ si 66b/01
ölüm : ölüm
 ö. 100a/03, 126a/11
 ö.+ den 72a/09, 79b/08, 95a/03
 ö.+ ge 108a/09
 ö.+ i 124b/08, 125b/10, 127a/03, 7a/03
 ö.+ idür 126a/07
 ö.+ in 112a/13

ö.+ inden 50a/09, 55a/10
 ö.+ ler 41b/12
 ö.+ leri 3b/13
 ö.+ lerin 23a/07
 ö.+ lerni 114a/05
 ö.+ ni 106b/09, 118b/05, 120b/10, 38b/04,
 39a/08
 ö.+ üm 7a/01
ölümdük : hayvan ölüsü, hayvan leşi.
 ö. 52a/03
ön : ön taraf, ön
 ö.+ ide 5a/06
 ö.+ leriniñ 112a/07
öñ- : doğrulmak.
 ö.- mes 99a/05
öpke : akciğer
 ö.+ sine 120a/09
ört- : örtmek, gizlemek
 ö.- üñiz 13a/08
öt- : 1. geçmek; 2. nüfuz etmek
 ö.- erimizni 14a/03
 ö.- gen 72a/07
 ö.- key-men 42a/10
 ö.- ti 3b/09
öte : öte, yan, ileri
 ö. 36a/06
öte- : ödemek; yükümlülüğü yerine getirmek
 ö.- diler 76a/04
ötmek : ekmek
 ö. 124a/02
ötrü : ötürü, ...den dolayı
 ö. 29b/06
öttür- : nüfuz ettirmek, geçirmek
 ö.- duñ 13b/09
öv- : övmek
 ö.- gende 102b/13
övgü : övgü
 ö. 53b/11
öz : öz, kendi
 ö. 105b/02, 120a/06, 17a/07, 1b/02, 1b/03,
 1b/05, 35a/12, 35b/06, 53a/06, 5a/05,
 5b/09, 87b/10, 9b/06
 ö.+ dür 55a/06
 ö.+ ge 49b/13
 ö.+ i 112b/13, 116a/10, 116b/01, 116b/02,
 117a/11, 117b/05, 117b/06, 11b/12,
 120a/01, 120b/01, 121a/03, 121a/04,
 121a/13, 126a/10, 17b/12, 19a/04,
 20a/10, 32b/11, 33a/05, 33b/04,

33b/05, 34b/08, 38a/11, 38a/12, 3b/05,
3b/08, 43a/10, 43b/12, 45b/13, 48a/04,
4a/09, 4a/13, 52b/08, 53b/03, 54b/04,
58b/13, 65a/02, 70b/10, 73b/06,
74b/03, 77b/05, 77b/09, 79a/13,
80b/02, 82a/12, 86b/13, 92a/08,
93b/03, 98a/04
ö.+ ime 26a/12
ö.+ imizden 106a/02
ö.+ in 70a/08, 71a/10, 72a/08
ö.+ inde 4a/07, 4a/08
ö.+ inden 100b/13, 101a/01, 129b/09,
21a/08, 29a/12, 29b/02, 2a/13, 3b/01,
63b/11, 65a/05, 67a/11, 80a/13,
83a/10, 9a/12
ö.+ ine 10a/07, 115a/02, 122a/12, 129a/09,
129b/08, 129b/09, 17a/01, 18a/08,
18a/09, 1b/07, 20a/12, 21a/07, 21a/09,
21b/06, 22a/10, 23a/01, 28b/01,
29a/12, 33a/04, 34a/08, 34b/09, 36a/11,
3b/06, 40a/02, 40a/10, 43a/12, 59b/01,
62b/02, 69a/04, 70b/12, 73b/13,
80b/01, 89a/03, 95b/05, 96b/06, 97b/11
ö.+ ini 101a/11, 104a/05, 128b/12, 12a/08,
28b/01, 55a/12, 74a/04
ö.+ iniñ 101a/02, 113a/06, 21a/04, 29a/12,
34a/01
ö.+ iñni 38a/01
ö.+ iñüzni 49a/01
ö.+ leri 108a/10, 11a/08, 123b/01, 125a/07,
80a/12
ö.+ lerin 108a/08, 112a/09, 116b/07,
118b/10, 122b/10, 41b/06, 62a/13,
83b/03, 87b/05
ö.+ lerinden 27b/01, 65a/07
ö.+ lerine 107a/09, 110a/13, 114b/03,
121b/11, 5a/12, 68a/13, 76a/05, 83b/06,
87a/13, 95a/12
ö.+ leriniñ 46b/04
ö.+ nün 16a/12
ö.+ üm 58a/11
ö.+ üme 26a/11, 53b/10
ö.+ ümni 26b/05, 27a/07, 27b/06, 31a/11,
31a/12, 31b/02, 62a/08
ö.+ ümüzni 13a/06
ö.+ ün 8b/12
ö.+ ünden 13b/12
ö.+ üñe 21a/04, 78b/12
ö.+ üñni 19b/08, 61b/09, 88b/10

ö.+ ünüz 8b/01, 92b/05
ö.+ ünüzden 12a/01
ö.+ ünüzge 85a/11

özden : seçkin, herşeyin güzel olanı
ö. 100a/01, 103b/07, 105a/05, 112b/12,
113b/11, 122b/05, 125a/10, 15a/08,
17a/03, 17b/02, 1b/09, 23a/09, 27b/05,
28b/07, 31b/03, 32b/05, 3b/13, 4b/02,
53b/03, 56a/04, 57b/13, 78b/01,
97a/03, 9b/13

ö.+ dür 103b/09, 50b/08

özdenlig : seçkinlik

ö.+ ine 41a/04

özge : başka, diğer

ö. 101a/01, 105a/10, 105b/12, 106a/04,
106a/08, 107b/08, 111b/03, 114b/05,
115a/04, 117a/01, 11a/02, 121a/10,
121b/10, 121b/11, 123a/07, 123b/06,
124a/09, 128a/10, 130a/03, 18b/01,
21a/10, 21a/12, 22a/03, 22a/11, 22b/11,
23b/12, 25a/13, 25b/04, 28a/10,
30a/13, 30b/01, 34b/05, 35b/03,
37b/03, 39a/07, 40b/10, 41a/08,
44b/02, 47b/01, 48a/06, 4a/10, 53a/05,
53b/08, 54b/06, 54b/08, 57b/06,
62a/04, 62a/11, 63a/03, 63b/10, 64a/11,
64b/09, 65b/02, 66b/03, 66b/10,
68a/04, 69a/02, 74b/12, 75b/12, 78a/12,
78a/13, 7b/06, 81a/10, 82b/06, 82b/12,
84a/07, 84a/11, 87b/07, 87b/11,
88a/08, 89a/09, 91a/11, 92a/04, 9b/04
ö.+ de 54a/10

ö.+ den 17b/13, 18b/05, 55a/02, 76a/10
ö.+ dür 52b/06

ö.+ ge 105b/12, 107b/01, 111b/03, 123b/10,
13a/05, 13b/10, 16a/13, 21a/13,
55b/03, 66a/09, 88b/11

ö.+ ler 127b/11, 40b/02, 88b/03

ö.+ lerden 100a/11, 28b/01

ö.+ ni 106a/04, 25b/11, 61a/03

ö.+ sinden 105b/11

ö.+ ye 46a/01, 53b/01, 54a/09

özr : (Ar.) özür, kusur

‘ö. 39b/04

‘ö.+ ümüz 85b/08

‘ö.+ ümüzi 56a/11

özünce : yumuşak, sakın (?)

ö. 52b/01

P

- pāk** : (Far.) temiz, saf
p. 13b/13
- palāni** : (Far.) palan diken, semer yapan usta, palanduz
p. 37b/08
- papas** : Rum dini reisi, papaz, rahip; papazın eski metinlerde rastlanan asıl şekli
p. 118a/05, 118a/06
p.+ ğa 99a/02
p.+ lar 107b/04, 109b/03, 45b/12
p.+ ları 112a/06, 113a/12, 129b/12, 96b/07, 98a/13, 99a/06, 99b/12
p.+ ların 93b/08, 98a/11
- pārā pārā** : (Far.) parça parça
p. 10a/01
- pençe** : (Far.) pençe, tırnak
p.+ ler 110b/04
p.+ leri 110b/04, 110b/05
- peygamber** : (Far.) Allah tarafından emirlerini kullarına bildirmekle görevli kimse, Tanrı elçisi, nebî, resul
p. 123b/10, 123b/11, 124b/09, 124b/12, 125a/03, 12b/11, 14a/09, 16a/01, 16a/03, 16b/08, 66a/05, 66a/10, 6a/03
P. 126b/04
p.+ ğa 125a/11, 16b/02
p.+ i 23b/09, 87b/09, 40b/12
p.+ imiz 102b/13, 103a/03, 104a/04, 106b/03, 106b/04
p.+ imizge 101a/06
p.+ imizni 104a/01
p.+ ine 106b/03, 111a/13, 2a/03
p.+ inçiz 101a/12
p.+ inçizğa 104a/04
p.+ ler 11a/11
p.+ lerden 104a/02
p.+ lerğa 104a/05
p.+ lerin 123b/12, 125a/06
p.+ lerniğ 125a/02
p.+ ni 16a/02
p.+ niğ 125b/04, 126a/06, 128b/10
- pus-** : bir yere oturup kalmak
p.- up 68a/08

R

- raḥmet** : (Ar.) Allah'ın yaratıklarına olan merhameti, acıma ve esirgemesi
r. 128b/04, 13b/05, 14a/05, 16b/01, 20a/06, 2b/03, 2b/07, 3a/08
r.+ i 101b/13, 111a/09, 117a/07, 123a/01, 123b/09, 126b/02, 126b/10, 127b/12, 13a/10, 18a/06, 21b/03, 23b/06, 24a/03, 25a/03, 25b/13, 26a/03, 26a/06, 27a/05, 35a/06, 40b/06, 41a/11, 41b/02, 47a/02, 49b/03, 49b/06, 49b/08, 50a/03, 50a/07, 52a/13, 52b/01, 52b/02, 52b/04, 53b/01, 54a/11, 54b/11, 54b/12, 54b/13, 58a/06, 69a/03, 74b/05, 77b/13, 82a/02, 89b/11, 89b/12, 8b/04, 98b/06, 9b/12
r.+ idür 126a/06
r.+ in 111a/10, 54a/05, 95a/06
r.+ inde 111b/02
r.+ inden 40b/12, 66a/06, 88a/01
r.+ ine 125a/12, 125b/11, 128b/11, 130a/10, 52a/09
r.+ iñe 26b/13
r.+ leri 125a/08
- raḥmetli** : (Ar.+Tü.) rahmetli, Allah'ın merhametini kazanmış
r. 14b/12, 55b/03, 59a/07
- rāzı** : (Ar.) rıza gösteren, uyan
r. 107b/13, 108b/05, 113b/02, 117b/04, 117b/10, 120b/09, 121b/09, 127b/11, 56a/12, 5b/03, 67a/09, 80b/10
r.+ biz 117a/13
r.+ durlar 108a/09
r.+ lık 100a/12
- rāzılığ** : (Ar.+Tü.) rıza gösterme, uyma, kabul etme
r.+ ın 70a/05
r.+ ına 116a/06
- receb** : (Ar.) Arabî ayların yedincisi
r.+ niğ 126b/13, 127a/03
- rek'at** : (Ar.) Namazda kıyam, rükû ve iki defa secdeden meydana gelen gelen bölüm
r. 124a/10
r.+ da 110a/02, 110a/07
- revā** : (Far.) uygun, yerinde, yakışır
r. 104a/13, 123b/05, 124b/02, 14a/02, 48b/12, 76b/11, 81b/13, 82b/03,

- 82b/05, 85b/03, 85b/06, 88a/04
revân : (Far.) yürüyen, giden, akan
 r. 125a/06, 71b/08
re'y : (Ar.) oy; fikir, görüş
 r.+ ine 21a/04
rizâ : (Ar.) razı olma, rıza
 r.+ sına 73a/04
rızık : (Ar.) Allah'ın bahsettiği nimet, rızık
 r. 2b/06
 r.+ ını 124a/05
 r.+ ınızını 130a/06
rivayet : (Ar.) rivayet, söylenti, hikâye edilen haber
 r. 20/01, 89a/06, 9a/05
riyâ : (Ar.) ikiyezlülük
 r. 25b/06
rûzî : (Far.) rızık, nasip
 r. 11b/02, 41a/05
rûkü' : Namazda elleri dizlere dayayıp vücûdun belden yukarı kısmı yere paralel gelecek şekilde eğilme; eğilerek saygı gösterme
 r. 27b/04
rüsvây : (Far.) rezil, rüsva, itibarsız
 r. 36b/04, 44b/02, 69a/08
rüsvâyîlîğ : (Far.+Tü.) rezillik, itibarsızlık bkz. **rüsvâyîlîk**
 r. 59b/09
rüsvâyîlîk : (Far.+Tü.) rezillik, itibarsızlık bkz. **rüsvâyîlîğ**
 r. 129a/12
 r.+ dan 114a/12
 r.+ ını 111a/04
 r.+ ların 109b/11

S/Ş/Ş

- sa'âdet** : (Ar.) ikbal, saadet, talih, mutluluk
 s. 108b/05, 2a/07, 2b/04, 3a/03, 4a/03, 4a/08, 4a/09, 4a/11, 4b/04, 7b/10, 95a/01
 s.+ i 3a/07
 s.+ inden 24b/03
 s.+ ka 3a/07
 s.+ ke 105b/07
 s.+ leridür 100b/02
 s.+ lerin 123b/08
sa'âdetli : (Ar.+Tü.) ikballi, saadetli, talihli
 s. 2b/05, 2b/12, 2b/13, 3a/06, 4a/02, 97b/02

- sa'âdetsizlik** : (Ar.+Tü.+Tü.) ikbalsizlik, saadetsizlik, talihsizlik
 s. 79b/11, 80a/03
sâ'at : (Ar.) saat
 s. 102a/03, 115a/05, 120a/08, 121a/01, 17b/08, 44a/01, 45a/06, 66b/06, 71b/09, 72a/13, 72b/02, 88b/01, 8b/03, 93a/09, 99b/06, 99b/11
 s.+ çe 115b/08, 115b/09, 62b/04
 s.+ de 126b/04
 s.+ den 107a/08
 s.+ e 74b/03
şâbir : (Ar.) sabreden, sabırlı
 ş.+ ler 111b/01, 97b/07
şâbit : (Ar.) sabit, durağan
 ş. 112b/07, 112b/08, 113b/07, 113b/09, 113b/10, 114a/07, 115b/03, 116a/08, 128a/09, 128b/07, 44a/01, 45a/08, 56b/02, 72a/07, 79b/08, 94b/11, 99b/06
şâbitlik : (Ar.+Tü.) sabit olma durumu, durağanlık
 ş.+ lerin 99b/10
şabr : (Ar.) sabır bkz. **şabur**
 ş. 88b/01, 94b/12
şabur : (Ar.) sabır bkz. **şabr**
 ş. 111a/03, 111b/01, 111b/07, 112a/04, 113a/05, 113a/09, 113b/03, 114a/12, 114b/03, 126a/09, 68a/09, 70a/01, 79a/03, 86b/12, 95a/12, 95b/05, 97b/06
şaburlat- : (Ar.+Tü.) sabır göstermek
 ş.- ıp 95b/05
şaburlı : (Ar.+Tü.) sabırlı, sabreden
 ş. 113a/09, 72a/04, 72a/07
şaburlîk : (Ar.+Tü.) sabırlık, tahammül bkz. **şaburluk**
 ş. 111a/03, 97b/06
şaburluk : (Ar.+Tü.) sabırlık, tahammül bkz. **şaburlîk**
 ş. 70a/01, 70a/05
 ş.+ ka 113a/01
şabursızlık : (Ar.+Tü.+Tü.) sabırsızlık
 ş. 79b/09
saç : saçmak, dökmek
 s.- ar 3a/02, 3a/12
 s.- ıñız 122b/11
saç : saç
 s.+ ından 114a/06
şâdîk : (Ar.) sadık, doğru, sadakatli
 ş. 101a/13, 71b/13, 94b/05
 ş.+ larğa 111a/11

şaf : (Ar.) saf, dizi, sıra

- ş. 102a/05, 102a/06, 102a/07, 108b/11, 109a/08, 112b/04, 114a/01, 33b/05, 43b/12, 44b/08, 51a/12, 70a/12, 70b/01, 97a/03, 97b/05, 98a/11, 98b/01
 ş.+ da 97b/10
 ş.+ ğa 71b/05
 ş.+ ına 71b/04
 ş.+ ında 71b/02
 ş.+ lar 102a/06
 ş.+ larğa 97b/05
 ş.+ ları 112b/09, 115a/09, 70b/08, 71b/11, 72a/11, 72b/07, 73a/12, 73a/13
 ş.+ larımıznıñ 114b/08
 ş.+ ların 116b/04, 70a/13, 71b/09, 72b/12
 ş.+ larına 102a/09, 116a/13, 99a/08, 99a/10
 ş.+ larınıñ 112b/04, 118a/05, 70b/07, 71b/08
 ş.+ larınıñdan 111a/05, 111b/06, 73a/09
 ş.+ larını 69b/13
 ş.+ nıñ 102a/07, 108b/11, 70a/12, 98a/11

şafâ : (Ar.) gönül şenliği

- ş. 103b/02
 ş.+ dur 3a/08

şafir : (Ar.) Arabî ayların muharremle rebülevvel arasında kalan ikincisi

- ş. 5a/01

şafiha Yemenî : Yemen kılıcı; Yemen'de üretilen meşhur kılıçların ismi

- ş. 39a/12

şag : sağ, sağlıklı, sıhhatli

- ş. 74a/11, 74b/01, 76a/01

sağın- : 1. düşünmek, hatırlamak; 2. inanmak, demek bkz. **şağın-**

- s.- dı 35b/04
 s.- dılar 121a/11, 19a/10, 36a/07, 60a/10, 75a/02, 98a/07, 99b/02
 s.- duk 104b/13, 91a/03
 s.- ğanımız 103a/13
 s.- ğanıñız 103a/13
 s.- ğanıñızdan 82a/04
 s.- ğaylar 101b/07
 s.- ıp 124b/11
 s.- mañız 29b/05, 60b/07, 67a/07
 s.- mas 80a/05
 s.- mas 80a/05
 s.- mas 80a/05

s.- sunlar 36a/06

s.- ur 104b/13, 62b/11

s.- ur 80a/03

s.- urlar 44b/07

s.- ur-sen 89b/13

şağın- : 1. düşünmek, hatırlamak; 2. inanmak, demek bkz. **şağın-**

ş.- mañ 3b/02

sağış : sayı, hesap

s. 22a/04, 44a/12

s.+ da 121b/08

s.+ ğa 45a/03

s.+ ı 7b/03

s.+ ımızğa 105a/01

s.+ ın 46a/10

s.+ lar 109b/10, 130a/07

s.+ larında 36b/01

sağışla- : saymak, hesap etmek

s.- ğıl 19b/08

s.- ğınça 82a/13

s.- ya 130a/07

sağışlaş- : hesaplaşmak

s.- mağ 19b/09

sağıt : zırh, teçhizat

s. 93b/08

s.+ ımdan 65b/02

s.+ ın 18b/05, 87a/10

s.+ ıñız 47a/09

s.+ lar 102b/04, 91a/13

s.+ ları 87a/10, 97a/03

sağıtlı : zırhlı, teçhizatlı

ş. 36a/13

ş.+ lar 15a/08

sağlan- : sağ kalmak

s.- mış 24b/09

sağlğ : sağlık, sıhhatlilik bkz. **sağlğ, sağlğ, sağlğ**

s.+ ı 23b/06

s.+ ını 122a/04

sağlğ : sağlık, sıhhatlilik bkz. **sağlğ, sağlğ, sağlğ**

ş.+ ımız 75a/11

sağlğ : sağlık, sıhhatlilik bkz. **sağlğ, sağlğ, sağlğ**

s. 41a/01, 121b/12, 122a/01, 17b/03, 86b/06, 94a/05

sağlğ : sağlık, sıhhatlilik bkz. **sağlğ, sağlğ, sağlğ**

ş.+ nıñ 76b/09

şâğır : at ve diğer tırnaklıların gerisi

ş.+ sı 70b/05

sağsız : sağlıksız

s.+ larnı 14b/11

şahâbe : (Ar.) Hz. Muhammed'in sohbetinde bulunmuş olan Müslümanlar

ş. 4a/12

ş.+ ler 10b/12, 2a/04, 2a/08, 30a/06, 37a/12, 5a/10, 7b/01, 8b/03, 8b/08, 94a/11

ş.+ lerden 49a/09

ş.+ lergâ 121b/09, 8b/04

ş.+ lerinden-sen 86b/09

ş.+ lerni 121b/03, 7a/12

ş.+ niñ 86b/09

şahîh : (Ar.) doğru, sahih

ş. 4b/02

sakçılığ : bekçilik, koruma

s.+ ında 20b/13

sâkin : (Ar.) sakin, oturan

s. 127a/09

sâkiye : (Ar.) su kanalı

s.+ leri 43a/01

sakla- : 1. saklamak, gizlemek; 2. korumak

s.- dı 104a/12, 108b/04, 114b/12, 27a/07

s.- ğanı 42a/12

s.- ğanlar 115b/03

s.- ğay 55a/06, 76a/04

s.- ğıl 19b/13, 36a/12, 82b/01

s.- mağa 86a/04

s.- masak 82b/05

s.- masun 90a/13

s.- ңыз 112b/13

s.- p 113a/09, 116a/09, 45b/06

s.- rlar 52a/02

s.- sun 11b/01, 24a/12, 41a/04, 54a/09, 62b/03

s.- ya 86b/01

saklan- : saklanmak; korunmak

s.- a kaldılar 120a/11

s.- duğ 14a/12

s.- ңыз 114a/09, 123b/06, 56a/12

s.- ipturlar 24b/11

s.- mağa 86b/01

s.- miş 24b/09

s.- sun 46a/10, 47a/12

s.- ur-biz 53a/13

saklaş- : korumak, saklamak, çekmek.

s.- ur êrdim 125b/01, 27a/06

s.- ur-biz 24a/07

sal- : salmak, bırakmak, göndermek bkz. **şal-**

s.- alım 100a/05

s.- ar êrdi 43a/10

s.- dı 100b/09, 14b/03, 75a/09

s.- ıp 65a/11

s.- iptur 96b/03

şal- : salmak, bırakmak, göndermek bkz. **sal-**

ş.- ar-men 24a/02, 24a/13, 26a/07

ş.- dı 1b/06, 23b/02, 23b/09, 4a/06, 78a/05, 78b/03, 88a/12, 99b/11

ş.- dım 127b/07

ş.- ğanı 36b/03

ş.- ğay-men 23a/12, 7a/05, 7b/08

ş.- iptur 24b/10

ş.- mağa 10b/09, 6a/04

ş.- mağı 89a/03

ş.- miş êrdi 82a/13

şalavât : (Ar.) Hz. Muhammed'e edilen dua

ş.+ ı 103a/03, 126b/06, 17a/02, 61a/10

şalavât bër- : (Ar.+Tü.) Hz. Muhammed'e dua etmek

ş.- di 123b/03, 126a/05, 127b/09, 7b/12, 81a/02, 81a/09, 81b/01, 87a/02

ş.- ür-men 63a/03

şalavât keltür- : (Ar.+Tü.) salavat getirmek

ş.- di 124a/11, 127a/08, 18b/09, 35b/07, 46b/02, 66a/05, 8b/05, 9a/07

şalavât kıl- : (Ar.+Tü.) Hz. Muhammed'e dua etmek

ş.- ıp 4b/11

şâlih : (Ar.) dini emirleri yerine getiren; doğru, iyi

ş.+ leriñ 126a/07

sâlim : (Ar.) emin, selamatte, salim

s. 50b/12, 56a/02, 88a/06

san : sayı bkz. **şan**

s. 112b/01

s.+ ı 59a/04

s.+ ımızın 89a/08

s.+ ın 81a/06

s.+ inça 62b/13

s.+ inça-biz 62b/13

s.+ ңыз 91a/10

s.+ ı-siz 63b/06

s.+ ları 112a/01, 116b/11, 59b/03, 91a/11

s.+ ların 22a/11
s.+ larından 111b/11
san- : sanmak, farzetmek, zannetmek
s.- mağa 116b/12
şan : sayı bkz. **san**
ş. 10b/09
ş.+ ın 27a/12, 83b/08
ş.+ inça 29a/04
ş.+ ları 54b/07
sana- : saymak, hesaplamak
s.- dı 116b/12
sanç- : vurmak, saldırmak
s.- ip 74a/05
s.- mağıl 25b/02
s.- mağım 25b/06
s.- mak 25b/02
s.- tı 55b/10
s.- tılar 49b/04
s.- tüm 55b/13
s.- tüm 71b/08
sançıl- : vurulmak, saldırılmak
s.- dı 126a/10
sançıla- : vurmak, saldırmak
s.- dı 44a/03, 71a/02
s.- p 72b/12
sançış- : vuruşmak, savaşmak bkz. **şançış-**
s.- adur 47b/07, 55b/05
s.- adurgende 47b/09
s.- ayım 34a/04
s.- duk 20a/04, 50a/04
s.- gânda 27a/05
s.- gânimizdan 90b/08
s.- gânları 128a/13
s.- gaylar 107a/09
s.- gül 23b/13
s.- ında 52a/05
s.- ından 51b/10
s.- ınız 22a/07, 29b/05, 30a/02, 56a/13, 73a/12, 86b/04
s.- ip 21b/04, 46a/05
s.- kandan 49b/01
s.- mağa 10b/01, 23b/03, 29b/08, 57b/12, 70a/03, 89a/12
s.- mağaylar 59b/04
s.- mak 38b/04
s.- makdan 59b/04
s.- makka 32a/03
s.- mas êrdük 64b/02
s.- mayın 80a/06, 80a/09

s.- salar 21b/10
s.- tı 38a/13, 40b/06, 47b/06
s.- tılar 128b/07, 38a/09, 72a/12
s.- tınız 80a/07
s.- tuğ 56a/09
s.- ur êrdük 30a/11, 31a/13
s.- ur-biz 48a/07
s.- urlar 15b/07, 35a/13
s.- urlar êrdi 15b/06, 30a/12, 30b/04
sançış : vuruşma, savaş
s. 107a/07, 33a/13, 38b/09, 43b/04, 44a/13, 46b/09, 48b/08, 50a/08, 55a/09, 91a/10, 97a/08, 98a/09
s.+ a 20a/05
s.+ da 21a/03, 32b/02, 32b/05, 44b/03, 47a/01, 47a/04, 49b/06, 49b/08, 49b/09, 50b/07, 51a/01, 51a/09, 84a/01, 97a/01
s.+ dan 39b/04, 84a/01
s.+ gâ 113a/13, 48b/03
s.+ ı 50a/08, 51b/07, 51b/08
s.+ imuzğa 30a/04
s.+ ın 11a/03
s.+ ına 11a/06, 12a/05, 27a/10, 31a/13, 39b/07, 46b/12, 93a/07, 96b/08
s.+ ında 117b/12, 23a/08
s.+ ınız 67b/03
s.+ ınızğa 23a/05, 32b/09
s.+ ınızın 64a/07
s.+ ka 37b/09, 51a/12, 59b/12, 69b/10, 80b/07, 81b/08
s.+ ları 51b/05
s.+ nı 49a/04, 49a/05, 62b/13
s.+ nı 114b/08
s.+ uzımın 62b/12
şançış- : vuruşmak, savaşmak bkz. **sançış-**
ş.- kay-biz 10a/05
sançışsız : vurışma olmadan, savaşız
s. 23a/06
sançu : sancı, ağrı
s.+ sı 126a/08
sanlı : sayılı, sayıda bkz. **şanlı**
s. 47a/07, 63b/05
şanlı : sayılı, sayıda bkz. **sanlı**
ş. 10b/09, 15a/08, 84b/04
ş.+ lardur 35b/01
sansız : sayısız; çok bkz. **şansız**
s. 108a/03, 125b/12, 126b/11, 29b/03, 36a/13, 78b/11, 80a/08, 81a/04,

85b/13, 89b/07, 96b/07, 99a/12
s.+ dur 62b/09
şansız : sayısız; çok bkz. **şansız**
ş. 5b/11
saña : sana
s. 100a/10, 103b/06, 103b/09, 103b/10,
103b/13, 105a/08, 105b/06, 108a/02,
108b/01, 108b/08, 109b/02, 110b/10,
117b/04, 120a/05, 121a/10, 121b/12,
123b/02, 123b/09, 124b/10, 126b/02,
127b/03, 130a/02, 130a/12, 130a/13,
130b/01, 13b/01, 14a/11, 14b/11,
15b/11, 15b/13, 16a/11, 16b/04,
16b/05, 16b/08, 16b/09, 17b/03,
17b/09, 18a/03, 18a/06, 19a/04,
19b/02, 19b/03, 20a/03, 20a/06,
20b/07, 21a/09, 21b/02, 21b/07,
22b/10, 23a/04, 23a/12, 24a/02, 24a/09,
24b/06, 25a/09, 25a/12, 25b/11,
26a/03, 26a/06, 26b/04, 28b/02,
29a/02, 31a/02, 32a/08, 32b/13,
33a/02, 33a/04, 33a/08, 33a/10, 33a/11,
34a/08, 34a/09, 35b/02, 36a/11, 37a/06,
37b/10, 37b/13, 38a/02, 38a/05,
38b/08, 38b/09, 39b/09, 39b/11,
40a/01, 41a/07, 41a/08, 47a/02, 50a/01,
52b/07, 53a/04, 53a/06, 53a/09,
54b/06, 54b/09, 54b/10, 54b/11,
55a/02, 56a/01, 56a/11, 58a/07, 58a/11,
61b/07, 61b/08, 64b/12, 65a/05,
65a/06, 65b/13, 66b/09, 67b/12,
68a/03, 68a/04, 68a/05, 68a/11, 6a/11,
6a/12, 6a/13, 6b/01, 74a/08, 74a/10,
74b/11, 75b/11, 78a/12, 79a/05,
79b/07, 81a/10, 81b/13, 82a/04, 82a/09,
82b/01, 82b/02, 86a/03, 86b/13, 8b/09,
8b/10, 90b/03, 90b/07, 92a/07, 92a/10,
96b/03, 96b/13, 9a/01, 9b/07, 9b/09,
9b/12
şapsarı : sapsarı
ş. 104a/10
sarı : karşı; yön, taraf, ...e doğru bkz. **şarı**
s. 11b/07
şarı : karşı; yön, taraf, ...e doğru bkz. **sarı**
ş. 109a/01, 10a/13, 110a/10, 113b/09,
114a/04, 116b/01, 119a/11, 11a/08,
120a/01, 120a/06, 127b/03, 128b/12,
129b/03, 12a/07, 13b/02, 14b/03,
15a/03, 15b/01, 22a/13, 22b/01,

25b/10, 26b/12, 27b/08, 34a/05,
42b/06, 43a/02, 45b/13, 47b/04,
47b/12, 50b/03, 51a/04, 51b/10,
68b/05, 6a/01, 70a/06, 70a/07, 70b/02,
70b/04, 70b/06, 70b/10, 73b/06,
77b/03, 78b/06, 78b/11, 79a/01,
7a/10, 82b/08, 82b/13, 83a/06, 87a/08,
88a/13, 9b/07
ş.+ dan 11a/07, 22b/02, 29b/01, 38a/12,
49a/06, 72b/09
ş.+ dur 22b/02
ş.+ ğı 50b/02, 55a/09
sarp : sert, sarp, zor bkz. **şarp**
s. 5b/01, 8a/08
şarp : sert, sarp, zor bkz. **sarp**
ş. 104b/07, 21b/11, 41b/13, 42a/06,
68b/06
sat- : satmak, satış yapmak bkz. **şat-**
s.- an 73a/04
s.- ar 73b/10
s.- ip 112a/08
s.- kanlar 116a/07
şat- : satmak, satış yapmak bkz. **sat-**
ş.- tuğ 10a/05
sataş- : karşılaşmak, rast gelmek bkz. **sataş-**
s.- tı 36a/03
şatun al- : satın almak bkz. **şatun al-**
ş.- mağ 27b/08
sataş- : karşılaşmak, rast gelmek bkz. **sataş-**
s.- tı 38a/07
şatun al- : satın almak bkz. **şatun al-**
ş.- ur 127a/12
savak : suyu başka yöne akıtmak için yapılan
düzenek
s. 93a/10
sebeb : (Ar.) sebep, neden
s. 19a/05
s.+ i 33b/12
s.+ in 124b/06
sebt : (Ar.) cumartesi
s. 126b/12, 127a/01, 48b/02, 50a/09,
48b/02
seç- : seçmek
s.- ip 47b/08
sefer : (Ar.) sefer, yol, yolculuk, savaşa gitme
s.+ de 122a/07
segir- : seğirmek
s.- di 118a/06
sehl : (Ar.) kolay

s.+ ge 6b/07
sekkine : (Ar.) sakinlik, gönül rahatlığı, huzur
 s. 113b/01
sekkiz : sekiz (sayı)
 s. 52a/09, 73b/06
sekkiz yüz elli : sekiz yüz elli
 s. 43a/08
selâm : (Ar.) selam
 s. 11a/02, 120b/06, 12b/03, 130a/02, 17b/09, 18a/04, 22b/10, 24a/03, 34b/04, 37a/11, 37a/12, 39a/03, 40b/10, 41a/07, 49b/13, 53a/04, 53b/07, 54b/06, 66b/09, 68a/03, 74b/11, 75b/11, 78a/12, 78b/13, 83a/01, 83a/10, 83a/11, 84a/06, 86b/06, 86b/07, 95b/08, 9b/13
 s.+ ı 11b/03, 130a/08, 13a/10, 23b/06, 41b/02, 47a/02, 50a/07, 52b/02, 53b/01, 54a/11, 87b/07
selâmet : (Ar.) kurtulma, selamete çıkma
 s. 27a/02, 27a/08, 27a/09, 41b/04
selâmlaş- : (Ar.+Tü.) selamlaşma
 s.- tılar 101b/06
selik : kibar, kibar genç
 s. 3a/10
sem' ur- : (Ar.+Tü.) oynamak, dans etmek
 s. 2b/09
semir- : semirmek, yağlanmak
 s.- di 2b/08
semiz : semiz, şişman, besili
 s. 76b/06
 s.+ ler 42a/12
sen : sen
 s. 100b/02, 100b/06, 100b/09, 101b/07, 101b/08, 102a/10, 102b/05, 103a/05, 103b/11, 112b/12, 113a/08, 116b/05, 117b/02, 123a/09, 123b/01, 124b/10, 126a/12, 127b/02, 129b/02, 12b/06, 12b/12, 12b/13, 13a/11, 13b/12, 14a/10, 14b/07, 14b/08, 14b/10, 16b/11, 17a/08, 17b/11, 18a/06, 19b/01, 19b/02, 20b/11, 21a/04, 24a/12, 25a/10, 26a/01, 26a/02, 26a/04, 27b/10, 31b/12, 32a/02, 32b/02, 32b/08, 32b/13, 36b/10, 36b/13, 38a/01, 38b/08, 41a/11, 47a/01, 50b/06, 54b/07, 57b/08, 57b/10, 58a/05, 58b/08, 61a/06, 61a/09, 64b/12, 65a/11, 65a/12, 67b/04,

68a/05, 68a/12, 68a/13, 68b/01, 6a/06, 6b/09, 6b/10, 74a/07, 75a/09, 86b/11, 8a/02, 91b/01, 94a/07, 96a/07, 96b/12, 96b/13, 97b/12, 98b/04, 98b/05, 98b/07, 98b/10, 98b/11, 9b/07, 9b/10
 s.+ de 28b/03
 s.+ din 100a/10, 108b/05, 108b/06, 117b/03, 121b/11, 123b/11, 124b/08, 124b/09, 15b/13,
 17b/10, 19b/03, 21a/10, 23a/11, 26b/01, 28a/09, 32a/09, 42b/11, 50b/06, 65b/01, 68a/10, 6b/10, 96a/06, 9b/07
 s.+ i 101b/07, 102b/02, 103b/01, 105b/07, 108a/12, 108b/09, 113a/08, 113a/09, 117b/09, 120a/07, 127b/01, 13a/10, 13a/11, 16a/12, 16b/01, 16b/10, 17a/04, 17b/07, 18a/01, 18a/02, 18b/09, 19a/03, 19b/09, 21a/06, 21b/01, 23b/13, 24a/11, 25b/08, 26a/01, 26a/07, 26b/01, 26b/04, 26b/07, 32a/09, 33a/11, 35b/02, 36b/06, 37b/01, 40a/07, 45b/07, 47a/02, 48a/07, 53a/05, 58a/07, 61a/08, 65a/05, 65a/13, 67b/08, 67b/11, 6a/12, 6a/13, 78b/02, 82a/06, 83b/06, 86b/13, 8b/07, 90b/06, 96a/04, 96a/10, 9a/06
 s.+ in 100a/10, 103a/05, 103a/06, 103a/07, 103a/09, 103b/01, 103b/02, 103b/09, 107a/01, 10a/02, 121b/07, 126b/02, 127b/02, 12b/10, 13b/10, 15a/01, 15b/10, 16a/11, 16b/01, 16b/03, 16b/06, 17a/04, 17a/13, 17b/12, 19a/03, 20a/04, 20a/05, 20a/11, 23a/11, 24a/10, 24b/04, 24b/06, 25b/03, 26a/11, 26b/05, 26b/08, 31b/13, 32a/01, 33a/09, 36a/05, 36a/06, 37b/04, 38b/04, 46b/013, 47a/01, 48a/07, 53a/06, 55a/01, 58b/09, 61a/07, 61a/09, 65a/04, 65b/13, 74a/07, 78a/13, 83a/08, 88a/11, 88a/13, 8a/01, 8a/04, 96b/02, 97b/02, 97b/12, 9b/10
 s.+ in kiden 16a/01
 s.+ sen 119a/09, 123a/13
şenâ : (Ar.) övgü
 s. 1b/01, 7b/11, 9a/07
şeniyye : (Ar.) geçit
 s. 45b/09, 45b/11
şensiz : sensiz
 s. 41a/12

ser : (Far.) baş

s. 32a/08

sev- : sevmek

s.- di 17a/06, 29b/09, 45b/03

s.- diler 89b/01

s.- düm 37b/13, 67b/09

s.- er 102a/13, 111b/09, 113a/10, 122a/12, 17a/01, 32a/07, 35b/06, 45a/12, 62b/01, 96a/06, 97b/03, 97b/10

s.- er erken 55a/07

s.- er ermiş-sen 32a/11

s.- er-biz 105b/04, 20a/04, 52b/01

s.- erler 106b/09, 109b/05, 118b/06, 120b/10, 126a/12, 23a/08, 23a/10, 38b/04, 39a/08, 4a/06, 81b/10

s.- erler erdi 55b/02

s.- er-men 97b/03

s.- er-sen 17b/11, 21b/02

s.- gen 105b/04, 39a/08, 77a/11

s.- genden 106b/09, 23a/08, 38b/04

s.- geni 17a/01

s.- genişizden 120b/10

s.- genişizni 81a/03

s.- genişni 96a/07

s.- gey-sen 16a/11

s.- ip 9b/10

s.- medi 10b/04, 54b/04, 82a/11

s.- medim 93b/10

s.- megen 28a/02

s.- megenni 105b/04

s.- megı 54a/08

s.- mekden 118b/06

s.- mekinden 62a/11

s.- meklerinden 5b/10

s.- memek 62a/04

s.- memekke 61b/03

s.- meñiz 91b/11

s.- mes 62a/12, 91b/12

s.- mes erdi 91b/11

s.- mes erdim 126a/12

s.- mesler erdi 55b/02

s.- mes-men 15b/11, 98b/05

s.- üp 114b/02, 4a/05, 91b/12

sevâb : (Ar.) hayırlı iş, sevab, mükâfat

ş.+ ı 95a/10

ş.+ ın 95a/12

sevdür- : sevdirmek

s.- di 12a/04, 53a/01, 5b/08

s.- dün 13b/05

s.- e 96b/08

s.- gil 113b/02

s.- mek 9b/03

s.- üp 100b/10, 10b/12, 111a/08, 111b/05

s.- ür 86b/13

sevgili : sevgili, hoşa giden, sevimli bkz. **sevgüli**

s. 15b/13

sevgü : sevgi

s.+ leri 59b/03

s.+ m 10a/03, 20b/08

s.+ ı 17b/04

s.+ si 12a/06, 27a/08

s.+ sin 12b/10

sevgüci : sevici

s.+ dür 50b/08

sevgüli : sevgili, hoşa giden, sevimli bkz. **sevgili**

s. 114b/02, 122a/11, 39a/01, 55b/01, 59b/04, 65b/09, 69b/07, 69b/08, 7b/04, 96b/09

s.+ dür 18b/02, 18b/03, 26a/13

s.+ sen 103a/05

s.+ siz 59a/06

sevin- : sevinmek bkz. **sevin-**

s.- di 12a/10, 24b/02, 25b/07, 33a/08

s.- diler 88b/08

s.- düm 110a/05

s.- megil 108b/07

s.- ünüz 110b/06

s.- üp 11a/08, 69a/11, 70a/06

sevindür- : sevdirmek bkz. **sevindür-**

s.- gil 86b/12

sevin- : sevinmek bkz. **sevin-**

s.- di 27a/12, 50a/11, 9b/09

s.- diler 100a/07, 101b/06, 110b/07, 118b/10, 118b/13, 129b/05, 58b/13, 96a/01, 96a/02

s.- megimden 12a/07

s.- üp 119b/08, 20a/03, 91a/06, 99a/11

s.- ürlər 87b/12

s.- ür-sen 21b/02

sevinçilik : mutluluk, rahatlık

s. 70a/02

sevinçle- : sevinmek, mutlu olmak bkz. **sevinçle-**

s.- genni 119a/03

s.- mekni 96a/02

s.- p 129b/07

sevünçlet- : mutlu etmek

s.- gıl 84a/03

sevündür- : sevindirmek bkz. **sevindür-**

s.- düñ 9a/05

s.- süñ 9a/01, 9a/06

sewünç : sevinç, mutluluk

s. 12a/13, 14b/06

sewünçle- : sevinmek, mutlu olmak **bkz. se-
vünçle-**

s.- p 36b/07

sewünçlen- : mutlu olmak, rahatlamak

s.- iniz 41a/03

sez- : sezmek

s.- di 33b/11

s.- dim 67b/09

s.- er-men 101a/03, 119a/05, 130a/12,
47a/01

s.- geniñ 12b/10

s.- geniñni 32b/06

sezik : umut; hatıra gelen şey.

s.+ leri 58a/10

s.+ lerin 86b/04, 86b/08

sıçra- : sıçramak

s.- p 111b/08

sıdk : (Ar.) 1. doğruluk, gerçeklik; 2. içten,
yürekten bağlanma, bağlılık, sadâkat
ş. 111a/11, 112a/04, 113a/05, 21b/11,
68a/10, 95b/03, 21b/04, 31b/10
ş.+ dan 25b/04

şifât : (Ar.) vasıflar, nitelikler

ş. 122b/13

ş.+ ın 3a/05

ş.+ ınıñ 2b/11

sıgın- : sığınmak bkz. **şıgın-**

s.- mağıñız 111b/03

şıgın- : sığınmak bkz. **sıgın-**

ş.- dı 128a/03, 129a/12, 51b/04

ş.- dılar 129b/12, 22b/04, 40b/06,
43a/04, 49b/10, 74b/07, 75a/08, 79b/02

ş.- ğaylar 87b/01

ş.- ğıl 38a/02

ş.- ıp 122a/02, 41a/01, 56a/13

ş.- mağ 61a/12

ş.- mağa 112a/05

ş.- mışlar 76b/13

şığır : şığır

ş.+ lar 58b/05

sık- : sıkmak, bastırmak, sıkıştırmak

s.- kay-sen 123a/10, 123b/02

sın- : kırmak, kırılmak, koparmak bkz. **şın-**

s.- ğan 21a/11, 25a/08

s.- ğanın 118b/03

s.- ıp 99b/05

s.- mağ 69b/01

s.- mağdan 114b/12, 69b/01

şın- : kırmak, kırılmak, koparmak bkz. **şın-**

ş.- dı 1b/10

ş.- ğandan 80a/11

ş.- ğanı 118b/02

sına- : denemek, tecrübe etmek bkz. **şına-**

s.- dı 42a/04

şına- : denemek, tecrübe etmek, sınamak
bkz. **sına-**

ş.- ğuçı 32b/02

ş.- vçı 47a/04

ş.- vçıdır 33a/05

sınçıla- : gözlemek, teftiş etmek bkz. **şınçıla-**

s.- dı 69b/13

şınçıla- : gözlemek, teftiş etmek bkz. **sınçıla-**

ş.- mağa 10b/07

sındır- : kırmak, kırdırmak bkz. **sındur-**

s.- ıp 58a/10

sındur- : kırmak, kırdırmak bkz. **sındır-**

s.- asıdurlar 118b/04

s.- dı 114b/13, 116a/11, 116a/13, 116b/02,
128a/07, 43b/13, 44a/06, 47b/10,
51b/03, 64a/05, 71a/02, 71a/06, 72b/10,
75a/06, 77b/07, 91b/04, 93a/02, 99a/08
s.- dılar 119b/09, 128b/13, 129a/02,
36b/04

s.- duğ 104b/10, 33b/06, 33b/08

s.- ğandan 129b/01

s.- ğanın 118b/05, 75b/13

s.- ğay 25a/02, 48a/09, 94a/03

s.- ğay-biz 129a/05

s.- ğay-siz 63a/06

s.- mağa 27b/01

s.- mağ 79a/02

s.- mağdan 105a/13

s.- mas êrdük 84b/01

s.- mayınça 128b/05

s.- mış 119a/02

s.- up 128a/12, 22b/04, 49a/02, 69a/04,
69a/05, 69a/06, 69a/12, 70a/11, 77b/01,
99a/13

s.- ur 47a/07

s.- urlar 108a/12

sınık- : 1. kırılmak, bozulmak; 2. dermansız kalmak, güçten düşmek bkz. **şınık-**
s.- ıp 79b/01

s.- kıandan 113b/13, 117a/01

s.- kanların 129b/02

s.- mağından 97a/07

s.- mak 129b/11

s.- masdan 117b/12

s.- tuğ 119a/07

şınık- : 1. kırılmak, bozulmak; 2. dermansız kalmak, güçten düşmek bkz. **sınık-**
ş.- kanı 113b/12

ş.- mak 94a/08

sırt : sırt, tepe, yükseklik

s. 118a/02, 119b/11, 36a/10, 76b/05

s.+ ından 118a/02

s.+ nı 118a/11

sırtlı : yüksek

s. 13a/06

silsile : (Ar.) sıra, zincir, silsile

s.+ ge 112a/08

sipās : (Far.) şükür ve övgü, hamd ve senâ

s. 11b/13, 127a/08, 18b/08, 1b/01, 24b/08, 35b/07, 46b/02, 81a/09, 81b/01, 87a/02, 8b/05

s.+ ın 124a/12

sipāslı : (Far.+Tü.) şükürlü ve övgülü

s. 17a/02, 68b/01

siz : siz

s. 101a/04, 101a/13, 101b/03, 102b/09, 103a/13, 104b/13, 106b/09, 10b/10, 111a/05, 111a/13, 111b/10, 111b/13, 118b/06, 118b/08, 11a/09, 11b/08, 120b/10, 127a/09, 130a/04, 23a/05, 27b/10, 28a/04, 31a/05, 31a/06, 38b/04, 39a/08, 40a/12, 54a/06, 59a/05, 59a/06, 60b/08, 61b/04, 61b/05, 62b/11, 63a/06, 63b/03, 64a/12, 66b/13, 79b/04, 7b/06, 82b/04, 85a/03, 85a/11, 85b/13, 8a/04, 91a/09, 91a/12, 91b/13, 92a/02, 92b/04, 95b/04, 95b/10, 99a/13 s.+ de 86b/04, 86b/05

s.+ den 104a/13, 104b/04, 104b/06, 104b/07, 104b/11, 106a/13, 106b/01, 110a/11, 112a/01, 114a/12, 126a/06, 126b/05, 126b/06, 127a/10, 128a/10, 130a/05, 22b/08, 25a/01, 29b/03, 29b/04, 31a/09, 33a/09, 34a/08, 34b/07, 40a/13, 53b/11, 60b/11,

62a/05, 62b/07, 63a/06, 63a/09, 63a/10, 65b/11, 66b/01, 67a/08, 72a/04, 7b/05, 82b/05, 88a/09, 90b/02, 92a/04, 92b/05

s.+ ge 100a/12, 100b/13, 101a/06, 104b/13, 105a/06, 106a/11, 106b/08, 107a/04, 108a/11,

109b/10, 10b/02, 110a/10, 110b/06, 111a/07, 111b/07, 115a/05, 117b/03, 117b/08, 119a/01, 119a/02, 11a/02, 11b/02, 11b/06, 120b/03, 120b/09, 123b/04, 123b/05, 124a/01, 124a/08, 124b/02, 124b/03, 127b/05, 127b/06, 127b/13, 128a/11, 128a/13, 128b/04, 12a/01, 12a/02, 12a/03, 12a/04, 12a/11, 12a/13, 130a/04, 13a/03, 18a/04, 20a/09, 20a/10, 21b/06, 21b/13, 22a/03, 22a/07, 23a/01, 24a/02, 28a/07, 29b/05, 29b/06, 30a/02, 31a/04, 31a/07, 31b/07, 32a/07, 33a/03, 34b/05, 34b/13, 35a/10, 38b/04, 39a/06, 39a/08, 40a/12, 40a/13, 40b/10, 40b/13, 41a/01, 41a/02, 41a/03, 41a/05, 41b/01, 43b/02, 43b/04, 45a/06, 45b/05, 47a/08, 48b/12, 49a/02, 49b/13, 51a/02, 53b/08, 56b/01, 56b/03, 58a/02, 59a/09, 59a/11, 60a/13, 60b/08, 61b/05, 61b/13, 63a/07, 63a/12, 63a/13, 63b/03, 63b/06, 64b/05, 64b/06, 64b/09, 65b/12, 66a/12, 66b/02, 67a/01, 67a/07, 67a/08, 67a/09, 68a/06, 68a/07, 68a/08, 69a/03, 6a/10, 70a/02, 70b/13, 71b/06, 76b/09, 76b/11, 78a/04, 78b/09, 78b/10, 79b/03, 79b/06, 79b/10, 7b/04, 81a/02, 81a/03, 81a/05, 81a/06, 81a/07, 81a/08, 82a/02, 82a/05, 84a/04, 84a/07, 84a/08, 84a/13, 84b/05, 85a/02, 85a/11, 85a/12, 85b/02, 86a/01, 86a/06, 86b/03, 86b/06, 87b/03, 88a/06, 88a/07, 88a/12, 88b/07, 88b/12, 88b/13, 8a/04, 8a/11, 8b/04, 90b/01, 91a/08, 91b/02, 91b/10, 91b/11, 91b/12, 92b/03, 92b/05, 92b/06, 94b/02, 95b/08, 95b/11, 97a/12, 99a/13, 99b/13, 9a/08, 9b/02

s.+ gedür 110a/12

s.+ i 103a/12, 76b/10

s.+ in 12b/03, 22a/05, 25a/02, 29b/04

s.+ inçdür 38b/03

s.+ ni 105a/01, 105a/05, 106b/04, 107b/02, 109b/13, 10a/13, 111b/02, 118b/03, 11b/08, 120b/06, 122b/06, 123b/04, 123b/05, 124b/03, 12a/03, 130a/06, 14a/05, 31a/08, 31b/03, 31b/06, 36b/02, 38b/02, 41a/04, 41a/05, 41b/01, 43b/02, 56b/01, 56b/02, 59a/09, 59a/10, 60b/02, 60b/07, 60b/08, 62b/07, 63a/03, 63a/10, 64b/13, 65a/01, 73a/11, 73b/11, 73b/12, 75b/09, 80a/04, 82b/10, 86a/06, 86a/07, 86b/05, 87b/11, 88a/04, 88a/05, 88a/08, 88b/12, 92b/05, 9a/09, 9b/03

s.+ niñ 100a/12, 101a/04, 101b/04, 102b/09, 105b/03, 107a/02, 114a/09, 118b/07, 11b/07, 128b/03, 12b/12, 23a/05, 31a/09, 32b/10, 35a/10, 38b/12, 61a/12, 62a/09, 63b/06, 64b/02, 64b/03, 76b/12, 79b/04, 80a/05, 81a/08, 81b/10, 90b/10, 95a/13
s.+ siz 33a/10, 54a/10, 68a/08

şohbet : (Ar.) sohbət, görüşme
ş.+ inñizde 80a/05

sol : sol, sağın zıddı

s. 102a/06, 109a/01, 112b/06, 112b/08, 113b/04, 115a/13, 115b/01, 115b/02, 115b/05, 116a/10, 128a/05, 128a/08, 128b/06, 44b/11, 48b/04, 49a/06, 51a/10, 51b/02, 69b/11, 70b/06, 71a/04, 71b/09, 97a/03, 97a/06
s.+ dan 72a/11
s.+ larından 19b/13
s.+ umuz 44b/08

şon : son, sonunda
ş.+ ğı 130b/01
ş.+ unñda 4b/10

şonj : 1. son, sonunda; 2. sonra bkz. **şonj**

s. 108a/02, 123a/02, 130a/03, 130a/12, 29b/11, 32b/08, 53a/05, 53b/08, 54b/07, 57a/07, 66b/10, 74b/12, 78a/13, 78b/09, 83a/05, 93b/07, 94b/01
s.+ ı 16b/10, 32b/05, 67b/04, 92b/06
s.+ ına 67b/03, 69b/09
s.+ ında 113a/02, 13b/03, 27b/02, 47b/04, 47b/06, 52a/09, 67b/09, 84a/12
s.+ ından 128b/11
s.+ ların 14a/01, 47a/07, 58b/11
s.+ unda 13b/03, 28a/08

şonj : 1. son, sonunda; 2. sonra bkz. **şonj**
ş. 129b/10
ş.+ ında 114b/10

şonlı : son olan, sonlu
s. 17b/10

şonra : sonra

s. 100b/10, 100b/13, 101a/01, 107a/08, 107a/10, 107a/12, 10a/09, 111a/02, 113b/13, 117a/01, 117b/04, 118b/07, 11a/02, 11b/05, 120a/11, 120b/06, 121a/07, 121a/10, 121b/08, 122a/07, 124b/10, 125a/01, 125a/03, 125a/10, 125a/11, 125a/12, 125a/13, 125b/10, 127b/04, 128b/07, 129b/01, 130b/04, 130b/05, 14b/03, 14b/08, 16b/01, 16b/02, 16b/09, 17a/03, 18b/07, 18b/09, 19a/06, 19a/08, 19b/08, 19b/09, 19b/10, 19b/12, 1b/08, 20a/05, 20a/08, 22b/03, 22b/11, 24b/09, 25a/05, 25b/01, 25b/10, 25b/11, 26b/04, 26b/10, 27a/04, 29a/07, 2a/11, 30a/06, 30a/09, 31a/01, 34b/05, 34b/10, 35a/04, 35b/08, 37a/02, 39a/03, 39a/10, 39b/06, 40b/07, 40b/11, 41a/08, 43a/11, 43b/03, 44a/08, 45a/11, 45b/04, 46a/12, 46b/01, 46b/12, 47b/09, 49b/01, 49b/04, 49b/09, 49b/13, 51b/06, 53b/04, 55a/10, 56b/05, 56b/10, 60a/09, 60b/02, 60b/03, 63a/01, 67a/03, 68b/02, 68b/06, 6a/07, 6b/05, 72b/01, 73b/02, 73b/04, 74b/08, 75b/05, 75b/11, 76a/03, 76a/10, 76b/08, 76b/12, 77a/04, 80a/11, 80b/12, 82a/01, 83b/01, 83b/04, 84a/07, 84b/08, 84b/09, 85a/01, 85a/07, 85b/02, 85b/03, 85b/05, 85b/06, 85b/07, 86a/06, 87b/08, 88b/06, 89a/07, 8a/13, 8b/02, 90b/08, 90b/09, 91a/04, 93a/10, 94a/08, 95a/04, 97b/07, 98a/08, 99a/04, 9a/06
s.+ ğı 54a/07, 73a/08

şor- : sormak, soru sormak bkz. **şor-**
s.- alım 100a/12
s.- alum 60b/11
s.- ar bilmes 54b/03
s.- ar-siz 53b/13, 60b/11

s.- dı 118b/09, 118b/12, 119a/05, 119a/07, 38b/05, 39b/13, 50b/05, 50b/06, 52a/01, 89a/01, 94a/12

- s.- dılar 102b/04
s.- dum 84a/09
s.- ğanda 90a/07, 96b/04
s.- ğanı 83a/11
s.- ğanıñ 67b/10
s.- ğanıñnı 67b/09
s.- ğıl 83a/09
s.- ısar-sen 67b/09
s.- mağa 52b/06
s.- maķ 14b/12, 89b/05
s.- sa 119a/08
s.- uñuz 98b/13
- şor- :** sormak, soru sormak bkz. **sor-**
ş.- dı 24a/04
ş.- dum 28a/11
ş.- maķ 19b/09
ş.- up 4a/12
- sög- :** sövmek
s.- er 63b/11
s.- megil 96a/05
s.- se 63b/11
s.- tüm 108a/13
- sök- :** sökmek, çıkarmak
s.- üp 120a/06
- sön- :** sönmek
s.- di 1b/10
s.- üp 14b/03
- söndür- :** söndürmek
s.- mek 30a/12
- söyündür- :** yardım etmek, umutlandırmak
s.- ür 46a/05
- söz :** söz
s. 103b/11, 11a/12, 30b/08, 31a/06, 34b/10, 59a/08, 65b/12, 68a/05, 83b/02, 88b/10, 8a/02, 99b/09, 9b/09
s.+ de 119a/03, 65a/03, 85b/10
s.+ den 25b/09, 39a/10
s.+ dür 101a/11, 85a/10, 46a/13
s.+ e 41b/12
s.+ ge 100a/07, 101a/03, 25b/09, 82a/11
s.+ i 102a/12, 25b/08, 30a/12, 38b/08, 4a/09, 4b/03, 5a/11, 81b/02, 9b/11
s.+ in 104a/03, 113b/01, 126a/05, 127a/09, 12b/06, 21b/09, 38b/11, 89b/10
s.+ inde 41b/07, 65b/11
s.+ inden 107a/05, 58a/01, 64b/04, 97a/12
- s.+ ine 14a/06, 34b/10, 4b/11
s.+ ini 10b/12, 126a/03, 21b/05, 2b/13, 62b/02, 68a/09
s.+ ler 102b/09, 8b/10
s.+ leri 52a/04, 83b/01, 83b/12
s.+ lerin 102b/12, 113a/13, 124a/13, 13a/01, 57a/11
s.+ lerinden 63a/01
s.+ lerine 121a/06
s.+ lerini 114a/05
s.+ lerni 116a/07, 122a/08, 42b/09, 72a/06, 76b/02, 98b/12
- s.+ ni 103b/10, 115a/06, 122a/13, 17b/05, 18a/02, 22b/08, 30b/08, 31a/08, 32a/08, 40a/01, 40a/10, 41b/10, 43b/05, 47b/07, 55b/11, 61b/10, 62b/01, 62b/03, 64b/11, 6a/02, 74a/02, 74b/02, 80b/12, 82a/11, 8b/02, 9a/04, 9a/13
s.+ üm 62b/05
s.+ ümden 17b/04
s.+ ümdür 6b/09
s.+ ümge 54b/08
s.+ ümni 11b/09, 15b/04, 16b/08, 16b/09, 27b/13, 35b/11
s.+ üñ 65b/02, 96a/11
s.+ üñni 104a/09, 13a/13, 16b/10, 18a/03, 20b/08, 65b/09
s.+ üñüz 118b/11
s.+ üñüzden 62a/03, 64a/12
s.+ üñüzni 7b/05
- sözle- :** söylemek, demek, beyan etmek
s. 103b/06
s.- di 111b/04, 126a/04, 18a/02, 22a/09, 5a/06, 85b/05, 8b/09, 97b/11
s.- diñ 100a/07, 57b/04, 57b/13, 90a/13
s.- diñiz 8a/04
s.- gen 103b/06, 3a/04, 52a/13
s.- gende 42a/06, 9a/13
s.- genni 61b/05
s.- gey-men 103b/06, 8a/03
s.- gil 104a/01, 32a/06, 3a/05
s.- medi 25b/09, 8b/11
s.- medim 31a/08
s.- mege 16b/08, 16b/09, 72b/12
s.- mek 126b/04, 24a/10, 40a/10
s.- men 32a/08
s.- menjiz 111a/07
s.- mes 89b/11, 99b/09

- s.- mesler 52a/02
s.- meyin 24a/09
s.- p 35a/13
s.- r-biz 91a/02
s.- rler 91a/01
s.- r-men 17b/06, 38b/08
s.- r-siz 64a/12
s.- ye 122b/08
- sözlen-** : söylenmek, denilmek, kendisine konuşulmak
s.- injiz 61b/04
s.- ür 6a/03
s.- ür êrdük 43b/06
- sözleş-** : konuşmak, söyleşmek; sözleşmek, anlaşmak
s.- e 12b/11
s.- edürgende 80a/09
s.- elim 100a/04
s.- genim 103b/01
s.- geyler 61a/09
s.- ginçe 118b/12
s.- ip 58a/08, 62b/05
s.- mege 102b/09, 76a/11
s.- megende 62b/05
s.- ti 107a/12, 2a/02
s.- tiler 84b/10
- sözlet-** : söyletmek
s.- ür êrsen 103b/11
- sözli** : sözlü bkz. **sözlü**
s.+ sen 16b/11
- sözlü** : sözlü bkz. **sözli**
s.+ ler 27b/12
- su** : su bkz. **suv, suy**
s. 123a/12, 125a/07, 37a/04, 37a/11, 42a/11, 42b/01, 43a/01, 77b/10
s.+ ğa 122b/04, 42b/08
s.+ larından 42b/03
s.+ nı 42b/02
- suçit-** : tepinmek
s.- ıp 49a/10
- sugar-** : sulamak
s.- dı 77b/10
- sultân** : (Ar.) sultan, padişah
s. 2b/03, 3a/13
s.+ da 2a/13
s.+ dur 4a/02
s.+ ğa 4b/05
s.+ ı 118b/03, 119a/01, 119a/04, 119a/07, 119a/09, 21b/05, 21b/10, 22b/06, 22b/12, 23a/03, 23b/01, 23b/08, 4a/01, 51a/01, 51a/05, 60b/04, 78b/06, 78b/11, 83b/07, 89a/08
s.+ ımız 63b/08
s.+ ına 118b/02
s.+ ından 78b/06, 91b/02
s.+ ını 100a/09, 55a/11, 83a/05
s.+ injiz 63b/08
s.+ injizdan 80b/11
s.+ injiznı 92a/03
s.+ lar 2b/01, 60b/03, 78b/06
s.+ ları 62b/04, 91a/05
s.+ ların 23a/06
s.+ larına 29a/11, 29b/01, 29b/13, 79b/01
s.+ larında 2a/12
s.+ larından 59b/05
s.+ larının 29b/02
s.+ nı 4b/09
s.+ umuzğa 78a/03
- sultân-ı mu'azzam** : ulu, yüce sultan, padişah
s. 2b/09
- sultânlığ** : (Ar.+Tü.) sultanlık, padişahlık
bkz. **sultânlık**
s.+ ı 55a/03
s.+ ımız 107b/05
s.+ ından 81b/10
s.+ in 56a/10
s.+ injiz 107b/03, 113b/03
s.+ injiznı 107b/02, 81b/10
s.+ injnı 108b/04
- sultânlık** : (Ar.+Tü.) sultanlık, padişahlık
bkz. **sultânlığ**
s.+ ka 3b/02
- süre** : (Ar.) Kur'an'ın 114 bölümünden her biri bkz. **sûret**
s.+ sin 6b/02, 7a/01
- sûret** : (Ar.) Kur'an'ın 114 bölümünden her biri bkz. **süre**
s. 7a/02
s.+ in 110a/02
- susa-** : susamak
s.- dılar 42b/03
s.- ma 121b/13
- suskun** : susamış kişi
s.+ u 42b/04
- susuz** : susuz
s. 41b/13, 42a/07

susuzluk : susuzluk bkz. **susuzluk**
s. 25a/11

susuzluk : susuzluk bkz. **susuzluk**
s.+ dan 42a/11

suv : su bkz. **su**, **suy**
s.+ ğa 77b/11

suva- : sıvamak
s.- ptur-men 124b/12

suy : su bkz. **su**, **suv**
s. 43a/02

s.+ ı 42b/03
s.+ ıdur 36b/07

sü : asker
s.+ din 42a/12
s.+ miz 104b/06
s.+ müz 3b/10

sücüd : (Ar.) secde etme, ibadet
s. 1b/07
s.+ nı 27b/04

sünnet : (Ar.) Peygamberimizin yaptıkları ve tavsiye ettikleri
s. 18b/10, 4b/12
s.+ i 22a/02, 63b/09, 86b/02

sünjü : süngü, kargı
s. 49b/04, 55b/10, 55b/13, 72a/06, 76b/04, 93a/04
s.+ ler 128b/07, 50a/04, 70a/03
s.+ leri 125b/01
s.+ lerimizin 110b/13
s.+ lerin 71a/03
s.+ leriniz 111b/07
s.+ lerinizni 111a/06, 111b/07
s.+ m 25b/06, 71b/07, 74a/04
s.+ nızni 113b/04

sünjüci : süngü kullanan
s. 70b/01

sür- : **1.** sürmek, defetmek, kovmak; **2.** nakletmek, taşımak
s.- di 130b/06, 55a/07, 88a/03
s.- dük 76b/04
s.- e 113b/02, 113b/03, 119a/02, 47b/08, 60a/09, 78b/03, 88b/07, 88b/08, 89a/10
s.- eyim 117b/06
s.- genimizden 90b/09
s.- genleynin 117b/06
s.- mek 41a/10
s.- ünjüz 73a/10
s.- üp 43b/09
s.- üptür 77a/05

sürül- : sürülmek, kovulmak
s.- genin 60b/10
süven- : dayanmak
s.- inçe 28b/11, 30a/06

Ş

şād : (Far.) sevinçli, mutlu
ş. 69a/10, 73a/08

şādlig : (Far.+Tü.) sevinç, neşe, mutluluk
ş.+ ı 16a/10

şāh : (Far.) şah, bey
ş. 3a/07

şāh-ı mükerrerem : (Far.+Ar.) muhterem şah
ş. 2b/09

şār : (Far.) şehir, kent
ş. 123a/05, 129a/06, 39b/07, 44a/04, 44a/05, 55b/05, 58b/01, 62b/10, 77a/05, 78a/01, 78a/03, 78a/10, 81b/07, 81b/08, 81b/11, 81b/13, 82a/01, 84b/08
Ş. 44a/03, 46a/04, 46b/03, 66b/11, 77a/10, 82b/10

ş.+ da 22b/13

ş.+ dağı 59a/04

ş.+ dağlardan 78a/05

ş.+ dan 51b/12, 80a/04, 81b/11, 81b/13, 82a/01

ş.+ ğa 129a/12, 44a/01, 44a/03, 44a/04, 44b/02

ş.+ ı 121a/10, 55a/10, 57b/02, 77b/03

Ş.+ ı 44b/06

ş.+ ına 45a/10, 47b/12, 51b/04, 83a/05

ş.+ ında 125b/11

ş.+ ını 55a/12

ş.+ ının 81a/11

ş.+ ınızda 56a/13

ş.+ ınızni 56b/01

ş.+ ınızın 30a/01

ş.+ lar 21b/07, 21b/12, 2b/02, 39a/02, 52a/10, 6b/01, 6b/11, 82a/07

ş.+ larda 122a/11

ş.+ larğa 43b/10, 49b/10, 56b/11

ş.+ ları 23b/02, 57a/02, 58b/02, 67a/04

ş.+ larımız 104b/05

ş.+ larımızdan 62b/10, 66a/03

ş.+ larımızdan 64b/07

ş.+ ların 11a/11, 121b/06, 124b/02, 127a/04, 29a/12, 55b/07, 75a/08, 76b/11, 86a/01

- ş.+ larına 22b/04, 77b/06
 ş.+ larından 22b/12, 57a/10, 82a/08, 86a/09
 ş.+ larının 29a/13, 29b/07, 30a/01, 76b/13
 ş.+ larınız 22a/06
 ş.+ larınızı 80b/09, 88a/03
 ş.+ larınızın 29b/04
 ş.+ larını 123b/05, 32b/13, 37b/09
 ş.+ lular 57a/03
 ş.+ nı 50b/11, 56b/09, 57b/01, 78a/01, 80a/06, 80a/09, 81a/13, 83b/04
 ş.+ nın 128a/01, 29b/04, 55a/08, 81a/12, 81b/11
- şarkî** : (Ar.) doğuya ait, doğulu
 ş. 55b/05, 55b/06
- şart** : (Ar.) şart, koşul
 ş. 78a/07
 ş.+ ka 38b/13, 66a/04
- şaver** : (Ar.) danışma, fikir alma
 ş. 102b/06
- şefâat** : (Ar.) birinin suçunun affı veya dileğinin kabulü için edilen aracılık
 ş. 74a/08
 ş.+ i 37b/05
- şefkat** : (Ar.) şefkat, merhamet, acıyarak sevmek
 ş. 100a/08
 ş.+ dan 94a/09
 ş.+ i 52b/10
 ş.+ im 21b/02
 ş.+ ları 94a/06
 ş.+ leri 52b/12
- şefkatli** : (Ar.+Tü.) şefkatli, merhametli
 ş. 127a/08, 3a/13, 51a/09, 8b/06, 94a/10, 9b/08
- şehadet** : (Ar.) Allah'ın birliğine şehadet etme
 ş. 72b/07, 76a/02
- şehîd** : (Ar.) şehit; Allah yolunda ve din uğrunda savaşırken ölen kimse
 ş. 10a/06, 114a/11, 114a/13, 117b/07, 117b/08, 117b/10, 16a/09, 19a/10, 25a/05, 25b/01, 27a/06, 27a/07, 40b/04, 40b/05, 74a/08, 74b/06, 7b/09
 ş.+ dür 66b/01
 ş.+ ler 35a/04
 ş.+ lerge 95a/01
 ş.+ lerin 117a/07
- ş.+ lerni 35a/03
- şehîdlik** : (Ar.+Tü.) şehitlik; şehit olma durumu
 ş. 27a/08, 70a/02, 74b/01
 ş.+ ini 74a/12
 ş.+ ni 75a/05
- şehr** : (Far.) şehir, kent; burada yaşayan halk
 ş.+ inde 5a/02, 5a/03
 ş.+ ler 5b/09
- şek** : (Ar.) şüphe, zan
 ş. 14b/07, 34b/10, 71a/10
 ş.+ leri 21b/08
- şekl** : (Ar.) biçim, tarz; çeşit, tür
 ş.+ i 109a/13
- şeklen-** : (Ar.+Tü.) şüphede, ikilemde kalmak
 ş.- di 54b/02
 ş.- ip 54b/01
- şeksiz** : (Ar.+Tü.) şüphesiz
 ş. 25b/03
- şemişil-** : çözülmek
 ş.- mek 97b/06
 ş.- ürleri 97b/08
- şeyh** : (Ar.) bir tekke ve zaviyenin reisi ve müritleri olan kimse
 ş.+ i 4b/12
- şeytân** : (Ar.) şeytan
 ş. 13a/07
 ş.+ dan 108a/13, 108b/01
 ş.+ dur 122b/08
 ş.+ ğa 73b/13
 ş.+ lar 1b/11
 ş.+ nı 108b/01, 7b/05
 ş.+ nın 7b/06
- şiş-** : çözmek, açmak
 ş.- er erdi 44b/04
 ş.- meniz 49b/02
- şiştür-** : çözdürmek
 ş.- gey 84b/03
- şükür** : (Ar.) şükür, şükretme
 ş. 100a/13, 103a/02, 103a/03, 104a/01, 104a/04, 104a/07, 104a/10, 104b/03, 105a/10, 105b/08, 108b/04, 11a/02, 120a/13, 121a/10, 122a/08, 122a/12, 122a/13, 123b/03, 124a/10, 124a/11, 124b/03, 126a/05, 127a/08, 127b/09, 129b/13, 130a/02, 130a/04, 130a/09, 16b/05, 17b/06, 18b/08, 19b/10, 22b/10, 23a/07, 23b/09, 24b/08, 27a/13, 29b/11, 33a/02, 34b/04,

34b/05, 35b/07, 39a/03, 40b/10,
41a/01, 41a/07, 46b/02, 49b/13,
50a/06, 53a/04, 53b/07, 54b/06,
63a/02, 66a/05, 66b/09, 67b/13,
68a/03, 6b/01, 74b/12, 75a/09, 75b/11,
76a/01, 78a/12, 78a/13, 78b/09, 7b/03,
7b/11, 7b/12, 81a/01, 81a/09, 81b/01,
83b/12, 84a/06, 86a/07, 87a/02,
87b/09, 87b/10, 87b/11, 88a/02, 8b/05,
97b/10, 9a/07, 9b/03
ş.+ den 123b/06
ş.+ in 124a/12, 14a/04, 14b/05, 33a/03,
40b/13
ş.+ leriñiz 124b/02
ş.+ niñ 78b/11
ş.+ üñ 17b/05
şükrl- : (Ar.+Tü.) şükürlemek
ş.- dim 20a/10
şükürle- : (Ar.+Tü.) şükürlemek
ş.- ür 103a/06

T/T

tâ'at : (Ar.) Allah'ın emirlerini yerine getirme,
ibadet
t. 10a/04, 111a/13, 34b/13, 46b/013,
73b/13, 77a/01, 97b/01, 97b/02, 9b/12
t.+ i 52b/02, 6b/01, 7a/01
t.+ im 103a/07
t.+ imüz 7b/03
t.+ in 41b/06
t.+ inden 9a/12
t.+ ine 35b/09
tâli' : (Ar.) talih, kismet
t. 3a/05, 4a/01
t.+ inden 3b/05
tama' : (Ar.) tamah, doymazlık, çok isteme
t. 104b/08, 104b/13, 107b/01, 22a/03,
54b/09, 83b/06, 86b/05
t.+ ğa 100a/04
t.+ ı 7b/06, 98a/08
t.+ ları 107b/01
tama'lat- : (Ar.+Tü.) tamahlatmak, doymaz-
lık göstermek, çok istemek
t.- tüm 107a/13
tamu : cehennem
t. 41b/01
t.+ dadur 66b/01
t.+ dan 126b/09
t.+ ğa 106a/01, 114a/13, 128b/11

tarğat- : dağıtmak
t.- sağınça 72b/13
t.- tıķ 72b/09
taş- : taşmak
t.- ar 3a/01
t.- ı 2b/07
taş : dış, dışarı
t.+ ında 79a/10
taşkırı : dış, dışarı
t. 51b/12
t.+ dan 55a/10
tavar : davar, hayvan bkz. **tavar**
t.+ ların 43b/09
t.+ nı 13a/05
tâbi' : (Ar.) bağlı olan, tâbi
t.+ biz 9b/07
t.+ ler 84a/06
tâcirliğ : (Ar.+Tü.) ticaretle uğraşma, tüccar-
lık
t.+ ge 42a/01
tafaķ : (Ar.) ortak karar; bir işi devam ettir-
mek
t.+ ları 107b/12
tafaķ bol- : ortak karar almak
t.- dılar 107a/09, 80a/12
tafaķlġ : (Ar.+Tü.) ortak kararlılık bkz. **ta-
faķlık**
t.+ ı 84a/10
tafaķlık : (Ar.+Tü.) ortak kararlılık bkz. **ta-
faķlġ**
t. 100a/13
tag : dağ bkz. **tag**
t. 14b/01, 6a/05, 6a/06
t.+ dan 6b/03
t.+ lar 113b/08, 114b/06, 75a/01,
82a/07, 86b/01, 92b/01
t.+ larda 117a/02, 65a/01
t.+ nıñ 83b/09
tag : dağ bkz. **tag**
t. 79b/08
t.+ larda 64b/13
t.+ ları 2b/07
tagyır : (Ar.) deġiştirme, bozma
t. 118b/08
taħammül : (Ar.) dayanma, katlanma
t. 28a/05
taht : (Far.) taht, hükümdarlık makamı
t.+ ı 2b/04, 6b/12
t.+ ını 6a/13

tak- : takmak, bağlamak

t.- tılar 60a/09

taklîd : (Ar.) Birisine iş ısmarlamak, iş yüklemek; mcz. boynuna takmak.

t. 54a/12, 54b/03

t.+ i 53b/05

t.+ inir 54a/13

takvâ : (Ar.) Allah'tan korkarak dinin yasaklarından kaçınma

t. 113b/01

takvâli : (Ar.+Tü.) takva sahibi kişi, takvalı

t. 104a/07

tala- : yağmalamak, yağma etmek; el koymak.

t.- dı 43a/11, 43b/09, 45a/13, 58b/04, 73b/04

t.- dılar 60a/05, 75a/08

t.- ğanı 60a/07

t.- mağa 87b/05

t.- mağına 85b/06

t.- mağ 73a/10

t.- sun 56b/11

talan- : yağmalanmak, yağma edilmek

t.- ğıl 55b/07

t.- miş 91b/09

talat- : yağmalatmak, yağma ettirmek

t.- mayınça 43b/05

t.- tı 92a/06

tama' : (Ar.) tamah, açgözlülük

t. 86a/01

tamām : (Ar.) tamam, tam, eksiksiz

t. 122a/13, 124a/08, 130a/05, 17a/13, 25a/06, 34b/13, 40b/13, 41b/01, 56a/05, 83b/10, 86a/11

t.+ ın 41a/01

t.+ ına 75a/11

t.+ ınça 5b/08

tan- : **1.** şaşırmak; **2.** inkâr etmek, yalan söylemek.

t.- mas 104a/08

tanıl- : inkâr etmek, yalan söylemek.

t.- mas 41a/13

tanış- : danışmak, meşveret etmek

t.- alım 100a/04

tanuğ : **1.** şehit; **2.** bir olayı gören ve bilen, bilineni anlatan kimse, şahit.

t. 101a/12, 101b/05, 10a/03, 11a/10, 20a/12, 23b/12, 27a/10, 31a/10, 31a/11, 31b/01, 33a/08, 37a/03, 92b/05

t.+ biz 16b/04

t.+ dur 26b/01

t.+ men 101a/03, 105a/11, 35b/08

tanuğluğ : tanıklık, şahitlik bkz. **tanuğ-luğ**

t.+ ı 74a/08

tanuğluk : tanıklık, şahitlik bkz. **tanuğ-luğ**

t. 74a/08

tañ : sabah, sabah vakti

t. 100b/06, 101b/06, 101b/08, 101b/11, 102a/01, 110a/01, 120a/11, 122a/07, 125b/07, 125b/08, 126a/11, 13b/03, 14b/09, 15b/08, 18b/07, 27b/02, 36a/08, 36a/13, 42a/03, 44a/05, 66b/06, 69b/01, 69b/10, 82b/07, 83b/01, 84b/06

t.+ a 4b/01

t.+ da 64b/13, 69b/03

t.+ dasında 77a/11

t.+ ımız 13b/09

t.+ ında 83a/13

t.+ larda 26a/02

tañ- : inkar etmek, reddetmek, kabul etmemek, vazgeçmek, değiştirmek, ihanet etmek

t.- ğanlarından 20a/05

tañla- : **1.** şaşırmak; **2.** arayıp bulmak, seçmek

t.- dılar 62b/02

t.- dım 20a/09, 3a/03

t.- ğanın 20a/11

tañlama : seçme, seçilmiş

t. 58b/08

tañlan- : seçilmek

t.- ğan 29a/04

tañsulğ : acayip, şaşılacak şey; fevkalade

t. 29b/03, 72b/12

tap- : **1.** bulmak; **2.** kazanmak; **3.** sezmek; **4.** hizmet etmek, ibadet etmek

t.- ar 88b/02

t.- ar ersoniz 31a/06

t.- ar-biz 124a/04, 9a/02

t.- ar-sen 125a/01, 39b/12

t.- ar-siz 97b/06

t.- kan 114b/10, 58b/05

t.- kanda 13a/03, 25a/10, 38b/05, 68a/11

t.- kanımda 27a/06

t.- kaçınızda 23b/13
 t.- kaylar 97b/10
 t.- kay-sen 126a/10, 96a/07
 t.- kay-siz 13a/05, 13a/07
 t.- kııl 114a/05, 23a/10, 37a/06
 t.- kınça 5b/06, 85b/09, 94b/10
 t.- madı 114b/11, 55a/13
 t.- madılar 42a/05
 t.- maduk 44b/03
 t.- mağaylar 76a/11
 t.- mak 113a/05
 t.- makay-siz 66b/04
 t.- man 125a/11, 74a/03
 t.- mas 70b/03, 88b/03
 t.- masarız 10b/02
 t.- mas-biz 124a/02
 t.- masunlar 86b/05
 t.- sa 33a/06
 t.- sak ırđı 95b/02
 t.- salar 86a/05
 t.- sam 71a/10
 t.- tı 36b/07, 37a/11, 42a/04, 51b/02
 t.- tılar 122b/02, 124a/10, 1b/07, 42b/07, 52b/05, 77a/11, 77a/12
 t.- tım 12a/08, 6a/11
 t.- tıj 117b/03, 34a/13, 39b/10, 68a/06, 98b/10
 t.- tıjız 31b/03, 8a/04
 t.- tuk 105a/05, 78b/02, 91b/06
tapıl- : bulunmak
 t.- dı 2a/12, 2a/13, 4b/02
tapın- : inanmak, iman etmek, ibadet etmek
 bkz. **tapın-**
 t.- dı 41b/09
 t.- dılar 21a/13
 t.- gamız 105b/13
 t.- gan 13b/10, 66a/10
 t.- ganlarını 16a/13
 t.- gaylar 17a/08
 t.- marız 106a/06
 t.- ur-biz 105b/12, 105b/13
 t.- urlar 104a/09
tapış- : buluşmak, kavuşmak
 t.- ip 46a/06
 t.- kaç 58a/09
 t.- kanda 79b/06
 t.- kay mu biz 19a/07
 t.- maduk 24a/07, 79b/05
 t.- mağa 48a/04

t.- mağımız 126b/02
 t.- mağın 24a/07
 t.- mağumuz 19a/08, 26b/12
 t.- mak 26b/06, 8a/01
 t.- maknı 113b/02
 t.- sarız 112a/04
 t.- tı 43a/05
 t.- tılar 38a/09, 57a/03
 t.- tuk 103b/12, 129b/10, 50a/01, 75a/01
tapışur- : düşürmek, mecbur bırakmak
 t.- gay 78b/07
taptur- : buldurmak, seçtirmek
 t.- sun 8a/05
tapuğ- : 1. hizmet; 2. huzur
 t. 61a/12, 70a/05
 t.+ ı 106a/06, 26b/03
 t.+ ın 17b/03
 t.+ ına 26b/09, 27b/03, 38b/02, 66a/06
 t.+ ında 1b/08, 2a/05, 4b/06, 5b/11
 t.+ larında 34b/09
 t.+ uş 26b/12
 t.+ uşa 28b/09
tapuğlan- : hizmet edilmek, ibadet edilmek
 t.- ur-men 103a/06
tapuk- : huzur, ön
 t.+ ında 68a/10
tapun- : inanmak, iman etmek, ibadet etmek
 bkz. **tapın-**
 t.- gan 23b/12
tar- : dar, geniş olmayan
 t. 70b/03
tar bol- : daralmak, sıkılmak.
 t.- dı 80b/04
 t.- gınça 29b/06, 32b/10
 t.- uptur 32b/10
tarğan- : dağılmak
 t.- gay 73a/13
 t.- gaylar 86b/01
 t.- ip 112b/09, 49b/10
 t.- mış 13b/06, 73a/11
 t.- salar 94a/01
tarğat- : dağıtmak
 t.- mağıl 54b/09
 t.- tı 91b/04
 t.- tılar 113b/09
tarıktur- : kuvvetten düşürmek.; bunaltmak.
 t.- dı 56b/13

- t.- dılar 51b/09
t.- iptur 121b/05
tarlık : darlık, sıkıntı
t.+ da 71a/08
t.+ lar 5b/01
tart- : çekmek; dayanmak, katlanmak
t.- kay-siz 85b/05
t.- ma'kda 121b/13
tâs : (Far.) kayıp, yok olmuş
t. 33a/05
taş : 1. taş; 2. dış, dışarı
t. 105b/09, 118a/04, 122a/04, 16a/02, 22b/01, 50b/11, 77b/13
t.+ dan 105b/12, 22b/02
t.+ ı 62b/13
t.+ ına 128a/01
t.+ ka 106a/06
t.+ lar 109b/04
t.+ larından 63b/13
t.+ larının 63b/05
taşkarı : dış, dışarı
t.+ dan 60a/01
taşla- : taşlamak
t.- yıp 109b/04
taşlı : taşlı
t. 104b/12, 105b/05, 90a/07
tatkan- : tatmak, tadına varmak
t.- dılar 100a/02
t.- ur 8a/13
tatlı : güzel, tatlı, hoş
t. 100a/02, 43a/01
tavar : davar, hayvan bkz. **tavâr**
t. 127a/12, 76b/05
t.+ ının 42a/11
t.+ lar 42b/03
t.+ ların 42b/08
tay- : engellemek, uzak tutmak.
t.- di 12a/03
tayan- : dayanmak, güvenmek
t.- ıp 96b/01
taylasân : şal benzeri bir elbise
t. 39b/05
tâze : (Far.) taze, körpe
t. 69b/01
tê- : demek, söylemek
t.- di 13a/10, 3b/09
t.- p 101a/03, 102a/10, 104b/03, 108a/13, 10b/13, 112a/09, 113b/11, 114b/01, 116b/05, 118a/11, 13a/07, 1b/05, 41a/10, 59b/05, 59b/06, 65b/05, 82a/12, 91b/12, 95b/12
t.- ptür-men 61b/04
t.- yinjiz 124b/02
te'âlâ : (Ar.) Allah adından sonra söylenen saygı sözü
t. 94b/05
teba'a : (Ar.) bir devletin idaresi altında bulunanların bütünü
t.+ larınızdan 91a/10
tedbîr : (Ar.) çare, tedbir, tutulacak yol
t.+ inden 25a/08
teg : gibi, benzer
t. 118b/08, 15b/04, 1b/08, 2b/03, 2b/04, 2b/06, 3a/02, 3a/08, 3b/11, 4a/05, 4a/13, 72a/08, 72b/13, 73a/03, 76b/05, 91a/10, 99b/09
teg- : değmek; varmak, erişmek
t.- miş 126a/08
tegin- : nasiplenmek.
t.- di 123b/01
t.- diler 123b/01
t.- mes-biz 97b/05
teğirmen : değirmen
t. 114b/05
teğişli : düşman
t.+ dür 18b/11, 19b/07, 96b/03
t.+ mizni 14a/04
teklig : tek, yalnız, biricik, eşit
t.+ in 20b/11
teğme : herbiri
t. 112a/08, 116a/02, 117a/03, 127b/07, 28b/07, 29b/01, 42b/01, 43a/09, 48b/09, 51b/12, 61a/07, 69b/13, 70a/12, 71b/13, 79a/08, 80b/07, 81a/03, 87b/12, 88b/05, 95b/07, 97a/09, 97a/10, 97b/05
t.+ sini 53a/08
teğre : çevre, etraf
t.+ mdeki 74a/12
t.+ mizde 105a/02
t.+ nde 80a/09
t.+ sinde 102b/03, 79a/12, 95a/02
t.+ sindeki 79a/13
tegrü : ...e doğru, kadar
t. 126b/03, 20a/05
teğsiril- : değiştirilmek
t.- mek 86b/02
teğür- : değdirmek, ulaştırmak

t.- diler 95a/05
 t.- gende 61b/10
 t.- megil 27b/11
teskeri : (Far.) tersine, aksine, doğru olmayan
 t. 37a/07, 46b/013
tek : tek, yalnız
 t. 115b/02, 91b/01, 93b/09
tek tur- : susmak, sessiz kalmak; durmak, beklemek
 t.- dı 104a/10, 105a/10, 106b/10, 36b/12, 70b/12, 8b/03, 92b/06, 54b/03
 t.- dılar 79b/06, 8b/03, 9a/13, 53b/04, 63a/01
 t.- duş 25b/10
 t.- gil 111a/01
 t.- mage 81b/06
 t.- maş 5b/02
 t.- maşların 99b/10
 t.- uşuz 111a/06
 t.- ur 89b/10
tekbir : (Ar.) tekbir, Allah'ın büyüklüğünü belirtmek için söylenen "Allahu ekber" sözü.
 t. 115a/08, 116b/05, 119b/08, 119b/09, 120a/10, 33b/06, 33b/08, 42b/07, 47b/10, 71a/05, 72b/07, 77b/07, 99a/02, 99a/04
 t.+ i 125a/06
tekebbür : (Ar.) kibirlenme, büyüklük taslama
 t. 3b/02, 62a/12
teli : deli
 t.+ 100b/08
temür : demir
 t. 120a/03, 16a/02, 99a/03
 t.+ ge 102a/06
 t.+ lerin 110b/13
tena'um : (Ar.) nimet içinde bulunma
 t. 114b/02, 90a/11
 t.+ da 66b/01, 90a/11
tengle : yine, tekrar.
 t. 51a/05
teñ : denk, eş
 t. 108a/07, 13b/10, 15b/08, 15b/13, 28a/13, 37b/08, 45a/02, 71a/09, 83b/07
 t.+ siz 63b/01
teñiz : deniz bkz. **deñiz**
 t. 3b/09
 t.+ den 93b/07, 94b/02

t.+ ge 107b/08
 t.+ i 2b/07, 3a/01
 t.+ ler 75a/01
teñlik : denklik, eş olan
 t. 95a/02
Teñri : Allah, Tanrı
 t. 30a/13, 30b/01
 T. 100b/04, 100b/12, 101a/05, 101a/06, 101b/13, 103b/04, 103b/05, 104a/07, 104a/10, 104a/13, 105a/10, 105a/12, 105b/07, 106a/03, 106a/04, 106a/08, 106a/09, 106b/03, 106b/06, 106b/09, 107b/12, 108b/03, 108b/05, 108b/08, 108b/09, 109b/10, 10a/11, 110a/06, 110a/08, 110b/04, 110b/06, 111a/10, 111a/11, 111b/01, 111b/08, 112a/03, 112a/13, 112b/07, 112b/10, 113a/09, 114a/03, 114b/02, 114b/04, 114b/05, 114b/12, 115a/04, 115a/05, 115b/12, 115b/13, 116a/06, 117a/07, 117a/08, 117b/08, 11a/02, 11a/07, 11a/09, 11a/12, 11b/01, 11b/08, 121a/09, 121a/10, 121b/03, 121b/04, 122a/11, 122a/12, 123a/01, 123b/04, 123b/07, 123b/08, 123b/09, 124a/12, 124b/03, 125a/12, 125b/03, 125b/11, 126b/02, 126b/06, 126b/07, 126b/09, 126b/10, 127b/03, 127b/12, 127b/13, 128a/10, 128b/10, 129b/06, 129b/11, 12a/05, 12a/12, 130a/01, 130a/03, 130a/04, 130a/05, 130a/08, 130a/10, 130a/13, 13a/01, 13a/03, 13a/09, 13a/10, 13b/01, 14a/05, 14b/07, 14b/12, 15b/08, 15b/12, 16a/09, 16a/11, 16a/13, 16b/01, 16b/03, 16b/04, 16b/13, 17a/03, 17b/05, 18a/02, 18a/06, 18b/09, 19a/06, 19a/07, 19a/08, 19b/02, 19b/09, 20a/06, 20b/04, 20b/10, 20b/12, 21b/01, 21b/03, 22b/09, 22b/11, 23b/05, 23b/06, 23b/10, 23b/12, 23b/13, 24a/01, 24a/03, 24a/11, 25a/02, 25a/03, 25a/05, 25a/12, 25b/01, 25b/13, 26a/01, 26a/03, 26a/06, 26a/10, 26b/01, 26b/07, 26b/08, 26b/09, 26b/12, 27a/03, 27a/05, 27a/06, 27a/13, 27b/13, 28a/02, 28a/12, 29a/05, 2a/07, 30a/12, 30b/01, 30b/10, 30b/13, 31a/11, 31a/12, 31a/13, 31b/01,

31b/02, 31b/03, 31b/06, 31b/13,
 32a/07, 32a/12, 32a/13, 32b/11,
 32b/12, 33a/01, 33a/11, 34a/07, 34a/12,
 34b/02, 34b/03, 34b/05, 34b/07,
 34b/13, 35a/02, 35a/05, 35a/06, 35a/11,
 35b/08, 35b/09, 35b/10, 36b/03,
 36b/05, 36b/08, 37b/01, 37b/11,
 39a/07, 40a/02, 40a/05, 40a/07, 40a/08,
 40a/13, 40b/06, 40b/10, 40b/13,
 41a/02, 41a/04, 41a/08, 41a/09, 41a/11,
 41b/01, 41b/03, 41b/04, 41b/06,
 42a/12, 45a/06, 46b/01, 47a/02, 47a/04,
 47a/07, 47a/10, 48b/09, 48b/10,
 48b/12, 48b/13, 49a/11, 49b/03,
 49b/06, 49b/08, 49b/11, 49b/13,
 4a/11, 50a/05, 51b/03, 52a/08, 52a/12,
 52a/13, 52b/02, 52b/04, 52b/11,
 53a/05, 53a/13, 53b/01, 53b/06,
 53b/08, 54a/01, 54a/09, 54a/11,
 54b/05, 54b/06, 54b/11, 54b/12,
 54b/13, 55a/06, 57a/10, 57a/11, 57a/12,
 57b/01, 57b/02, 58a/06, 59b/08, 5a/09,
 5b/12, 60b/02, 60b/03, 60b/06, 61a/10,
 61b/03, 61b/12, 62a/03, 62a/07, 62a/10,
 62a/11, 62a/12, 62a/13, 62b/03, 63a/03,
 63a/09, 63a/10, 63b/01, 63b/09,
 63b/12, 64a/03, 64a/04, 64a/05,
 64a/08, 64a/09, 64a/11, 64b/01, 65a/13,
 65b/06, 65b/07, 65b/01, 65b/08,
 65b/12, 66a/05, 66a/07, 66a/09, 66a/11,
 66b/01, 66b/03, 66b/09, 66b/10,
 67a/03, 67a/06, 67a/10, 68a/02, 68a/04,
 68a/08, 68a/09, 68a/10, 69a/03, 69a/11,
 69b/03, 70a/01, 70a/02, 70a/04, 70b/12,
 71a/13, 72a/02, 72a/04, 73b/10,
 73b/11, 74a/08, 74a/10, 74a/11,
 74b/01, 74b/05, 74b/10, 74b/12,
 74b/13, 75a/05, 75a/06, 75a/08,
 75b/06, 75b/09, 75b/10, 75b/12,
 76b/09, 77a/05, 77b/13, 78a/11,
 78a/13, 78b/01, 78b/03, 79a/11, 7a/04,
 7b/06, 81a/06, 81b/09, 82a/02, 82a/06,
 82b/07, 82b/10, 83b/03, 83b/04,
 83b/06, 83b/08, 84a/01, 84a/05,
 84a/06, 84a/07, 84a/08, 84a/11, 84a/12,
 84b/02, 84b/04, 84b/05, 85a/06,
 85a/12, 85b/07, 85b/08, 86a/11,
 86a/12, 86b/02, 86b/05, 86b/08,
 87b/07, 87b/08, 87b/11, 87b/13,

88a/01, 88a/04, 88a/05, 88a/08, 88b/13,
 89b/11, 89b/12, 8a/04, 90a/02, 90a/08,
 90a/12, 90b/01, 90b/02, 90b/03,
 90b/05, 90b/06, 90b/07, 90b/10,
 90b/11, 91a/07, 91b/03, 91b/12,
 92a/02, 92a/03, 92b/04, 92b/05,
 94a/05, 94b/06, 94b/07, 94b/08,
 94b/09, 94b/10, 94b/11, 94b/12,
 95a/01, 95a/03, 95a/05, 95a/06, 95a/11,
 95a/12, 96a/10, 96b/03, 96b/04,
 97b/07, 97b/08, 97b/10, 98b/06,
 99b/11, 9a/09, 9b/12
 T.+ de 96a/08
 T.+ den 104a/08, 105b/12, 106a/04,
 108a/02, 108b/09, 110b/02, 110b/03,
 110b/07, 11b/02, 113a/01, 11a/05,
 121a/11, 124b/09, 126a/09, 129b/08,
 12a/13, 14b/06, 17b/02, 18b/12,
 19a/07, 19b/05, 21a/10, 21a/13,
 22a/11, 22b/11, 23a/04, 23a/08,
 23b/06, 25a/13, 27a/01, 30a/13,
 30b/01, 32a/12, 39b/07, 40b/11,
 41a/08, 48b/09, 52a/13, 52b/01,
 53b/08, 57a/09, 58a/07, 62a/02, 62a/04,
 63b/04, 70a/01, 71b/01, 73b/12, 7b/06,
 80a/03, 83a/12, 84b/01, 89a/09, 92a/04,
 95b/06, 96a/04, 96a/08, 99b/09
 T.+ dür 15a/02, 60b/04, 63b/08, 64a/10,
 66a/07
 T.+ ge 100a/13, 100b/07, 103a/02,
 103a/03, 104a/01, 104a/04, 104a/07,
 104a/09, 105a/10,
 106a/03, 106a/05, 106a/08, 107a/01,
 108b/04, 10a/07, 111a/13, 11b/12,
 120a/13, 122a/08,
 122a/11, 123b/03, 123b/06, 124a/11,
 124b/02, 126a/05, 127b/09, 128b/04,
 129b/13, 130a/09, 13a/10, 14b/05,
 16b/02, 16b/05, 17a/08, 17b/06,
 18b/08, 19b/07, 19b/08, 1b/01, 20b/05,
 23a/07, 23b/09, 25b/03, 27a/03,
 27a/13, 29b/11, 33a/02, 34b/05,
 35b/07, 35b/08, 39a/03, 46b/02,
 48b/07, 50a/03, 53b/07, 61a/12,
 65b/09, 65b/10, 66a/04, 66a/05,
 67a/01, 67a/09, 67b/13, 73b/10,
 74b/12, 75a/03, 75a/10, 76a/01, 76a/04,
 78b/09, 7b/12, 81a/01, 81a/09, 81b/01,
 83b/12, 86a/07, 86b/03, 87a/02, 88a/01,

90b/06, 94a/04, 95b/05, 97b/09, 9b/03,
9b/04, 9b/12
T.+ ka 91b/13
t.+ lerge 23b/12
T.+ leri 50a/02, 66a/06, 92b/02
T.+ lerine 92b/03
T.+ leriniñ 54a/05, 76a/02
T.+ m 26a/13, 26b/03
T.+ me 74a/13
T.+ miz 35b/09, 63b/11, 78b/13, 95b/01
T.+ mizden 62a/01
T.+ mizge 64a/02, 65b/08, 87b/08,
87b/10, 87b/11, 88a/02, 95b/03
T.+ mizniñ 88b/12
T.+ mni 24a/11
T.+ müz 21a/13
T.+ müzdin 35a/09
T.+ ni 106a/06, 106a/08, 111a/07, 11a/02,
120b/05, 121a/10, 130a/03, 19b/07,
22b/10, 26a/02, 34b/05, 40b/10,
41a/07, 49b/13, 53a/05, 54b/06,
63a/03, 64b/01, 66a/08, 66b/10,
74b/11, 75b/11, 78a/12, 80a/02, 84a/07
T.+ niñ 103a/03, 105a/12, 106a/08,
106b/04, 108b/05, 108b/10, 111a/08,
111a/09, 112a/13, 116a/07, 11b/13,
125a/02, 125a/05, 126a/01, 126a/06,
126b/06, 12b/09, 13a/02, 130a/07,
17a/02, 17a/12, 18a/11, 20b/12,
22a/02, 23b/11, 25b/02, 26a/03,
27a/02, 28a/09, 38b/02, 40a/04,
41a/03, 48b/10, 49a/03, 49b/12,
50a/07, 52a/12, 62a/06, 63a/04, 63b/07,
64a/10, 64a/11, 68a/06, 70a/06, 72a/02,
82b/10, 86b/02, 87a/02, 87a/09,
87b/12, 91b/10, 95b/01, 97b/09
T.+ niñdür 106b/10, 107a/02, 60b/03,
67a/04
T.+ ni 68a/03
T.+ niñ 112a/05, 53b/09
T.+ niñge 114b/02
T.+ si 17a/01
T.+ sine 130a/04

Teñri te'âlâ : yüce Allah, yüce Tanrı

T. 100b/09, 103a/04, 106a/02, 116b/05,
21b/13, 23a/09, 23a/11, 23b/02,
23b/09, 24a/01, 24b/10, 25a/09,
25a/11, 28b/02, 2a/09, 30a/04, 33a/03,
35a/02, 38a/09, 5a/07, 5b/05, 5b/07,

64a/05, 7b/13, 90a/05, 94a/02, 94b/03,
94b/13, 9a/05, 9b/09, 9b/11
T.+ dan 6a/09
T.+ nı 24b/08, 7a/06
T.+ nıñ 30a/11

Teñrilik : tanrılık, ilahlık

T. 103a/02, 120a/07, 13a/06, 23a/07,
26a/12, 30b/04, 31b/07, 61a/11,
62a/13, 80a/05, 90a/03, 95a/04, 96a/13,
97b/03
T.+ ini 111a/04

tep- : tepmek, saldırmak; savaşmak bkz. **dep-**

t.- elim 108a/11
t.- er êrdi 72b/12
t.- er-biz 79b/09, 82b/06
t.- erler 79b/08

t.- inñiz 110a/12, 111b/08, 112a/05, 115a/04,
29b/05, 36b/02, 45a/05, 48b/13,
49a/11, 69a/02, 71a/01, 71b/06, 73a/09,
77b/05, 95b/08, 95b/09

t.- ip 109a/07, 114a/02, 118a/11, 43a/10
t.- ken 73a/04

t.- kende 48b/13, 68b/07, 71a/07

t.- kenim 128a/11

t.- kenine 44a/03

t.- kenlerin 116a/10

t.- kenümüzde 45a/08

t.- key-biz 112b/08, 112b/10

t.- keyler 107b/12, 45a/01, 59b/09

t.- kıl 128a/08, 57b/11

t.- kil 116b/05, 128a/07, 68b/05,
70b/06, 70b/09

t.- mediler 128b/01

t.- meğa 110b/08, 91a/03

t.- mege 129a/11, 70b/03, 91a/03,
99b/07

t.- mes 90a/10

t.- se 111b/07

t.- sek 79b/09

t.- seler 99b/06

t.- senñiz 111b/11

t.- ti 114a/10, 115a/08, 115a/13, 116a/11,
116a/13, 116b/02, 116b/05, 119b/09,
128a/07, 128a/09, 128b/05, 129a/01,
129a/02, 36b/04, 38a/12, 43b/13,
44a/03, 44a/04, 44a/05, 44a/13,
44b/01, 45a/07, 47b/10, 49a/12,
51a/13, 51b/01, 51b/03, 55b/10,
60a/08, 69a/03, 71a/02, 71a/05, 71a/12,

- 71b/09, 71b/10, 72a/05, 72b/09, 74b/03, 77b/05, 77b/07, 77b/09, 77b/11, 93a/02
 t.- tik 115a/10, 45a/07, 74b/03
 t.- tiler 113b/12, 114b/04, 116b/05, 119b/09, 120a/10, 128b/06, 128b/13, 129a/11, 39b/02, 45a/04, 45a/12, 49a/05, 49a/12, 51a/13, 51b/03, 68b/07, 68b/11, 68b/13, 74b/02, 75a/03, 77b/01, 77b/05, 77b/08
 t.- tim 71b/06, 74a/04
 t.- tük 33b/06, 33b/08, 70b/08, 72a/11, 75a/05
- tepe** : tepe
 t. 71b/07
 t.+ lerinden 75a/08
 t.+ lerni 95b/09
- tepin-** : tepinmek, vurmak, saldırmak, savaşmak
 t.- di 120a/08, 55b/11, 93a/04
 t.- diler 44a/09, 93a/04
 t.- dim 55b/13
 t.- gen 72a/07
 t.- gende 72a/08
 t.- mege 99b/04
- tepiş-** : tepişmek, vuruşmak, savaşmak
 t. 115a/13
 t.- seler 108a/09, 94b/12
- tepren-** : yerinden oynamak, hareket etmek, kıvıldamak
 t.- e almas boldı 93a/11
 t.- e almas-men 93a/13
 t.- medi 49a/07
 t.- medük 45a/04
 t.- mege 93b/01
 t.- megil 38a/06, 90b/06
 t.- menjiz 111a/05, 40a/12
- tepret-** : yerinden oynatmak, hareket ettirmek, kıvıldatmak
 t.- e bil-mediler 68b/13
 t.- mek 26a/04
- teptür-** : tepmek, at sürmek
 t.- di 68b/12
- tercümân** : (Ar.) tercüman, tercüme eden
 t. 101a/10, 102b/04, 102b/10, 61b/10, 62b/01, 62b/06
 t.+ ğa 104a/03, 61a/10, 61b/07, 61b/11, 62b/02, 62b/05, 63a/01
- t.+ nı 102a/13, 61b/05
- terek** : direk
 t.+ lerni 23b/05, 96b/07
 t.+ ni 13a/04, 13a/05
- terenç** : derin
 t. 4a/04
- tertîb** : (Ar.) hazırlama, düzene koyma, tertip
 t. 112a/09, 2a/11
 t.+ den 123a/01
- teskeri** : tersine, aksine; geri
 t. 21a/09, 35b/06, 96a/11
- teslîm** : (Ar.) verme, teslim etme
 t. 126b/10
- teşûk** : deşik, deşilmiş olan
 t.+ de 124b/11
- teve** : deve bkz. **deve**, **töve**
 t. 122b/03, 122b/04, 122b/06, 42a/12, 5b/05
 t.+ den 122b/04, 122b/07
 t.+ ler 42b/03
 t.+ lerden 42b/02
 t.+ lerin 19b/12
 t.+ leriñiz 42b/06
 t.+ lerni 42a/13
 t.+ ni 42b/01
 t.+ sin 16b/11, 26b/11
- tevekkül** : (Ar.) kadere razı olma
 t. 20b/05, 50a/03, 64a/01, 64a/03, 67a/09, 75a/03, 90b/06, 95b/03
- tezkiye** : (Ar.) temiz etme, temize çıkarma
 t. 53b/11
- tık-** : tıkmak, set çekmek, engellemek
 t.- tı 116a/13, 44a/04, 71a/12
 t.- tılar 73b/03, 77b/06
 t.- tıñ 68a/06
- tıy-** : engel olmak, engellemek, men etmek; bir işte geri bırakmak
 t.- ar 104a/08
 t.- ar-biz 80a/02
 t.- arlar 109b/03, 79b/13
 t.- ar-sen 26a/11
 t.- dı 42a/13
 t.- ğay 89a/03
 t.- ğay mı érdi 65b/01
 t.- ğıl 76a/13
 t.- ğınça 38b/11
 t.- iptur 61b/12
 t.- madı 36a/05

t.- maḳ 63b/01
 t.- mas-biz 67a/08
 t.- sun 28a/01
tıyl- : engel olmak, durmak, durdurmak
 t.- ğınça 118a/10
tık- : **1.** dikmek; **2.** dik koymak; **3.** yukarı kaldırmak.
 t.- e 111a/06
 t.- mek 126a/12
 t.- meyiñçe 71b/03
 t.- tiler 109a/02
tikenek : haç
 t.+ lerni 23b/05, 96b/07
til : dil
 t.+ i 106b/03, 2b/11
 t.+ imden 3a/02, 6a/04
 t.+ imdür 2b/13
 t.+ imge 3a/01
 t.+ inçe 101a/11, 102a/10
 t.+ inden 101a/06
 t.+ ine 4b/07
 t.+ ini 28a/01
 t.+ lerin 125a/05
 t.+ lerinçe 62b/05
 t.+ leriniñ 28a/02
 t.+ li 109a/13
tile- **1.** dilemek, istemek; **2.** yağmalamak.
 t. 98b/01
 t.- di 10b/04, 117a/12, 11b/10, 120a/04, 121b/03, 12b/06, 21b/12, 21b/13, 30a/08, 37b/03, 38a/04, 39b/05, 42a/12, 47a/11, 50b/09, 59b/01, 67b/11, 76b/08, 79a/01, 7a/13, 82b/02, 82b/09, 84a/13, 85a/01, 85a/03, 89b/04, 96b/11, 97a/05, 97a/11, 98b/04, 98b/06
 t.- diler 102b/02, 119a/13, 121a/13, 123a/04, 12a/05, 24b/05, 29b/02, 29b/09, 30a/01, 33b/09, 43b/11, 46b/04, 57a/04, 6a/11, 6b/10, 77b/02
 t.- dim 108a/03, 39b/08, 83a/07
 t.- diñ 25b/10, 30a/09
 t.- diñiz 102b/09
 t.- gen 116b/06, 117b/13, 52b/12, 56b/12, 71a/03, 72a/04, 91a/11
 t.- gende 32a/04, 32b/01, 46b/01, 47a/05, 82b/02, 96a/03, 98b/08
 t.- genden 118b/06
 t.- genge 109b/07
 t.- geni 30a/06

t.- genim 26b/04
 t.- genimde 119a/09
 t.- genimiz 115a/10
 t.- genin 34a/05, 48a/02, 93b/04
 t.- geniñ 37b/10, 83a/09, 94a/07
 t.- geniñden 26a/03
 t.- geniñe 28b/02
 t.- geniñiz 100a/12, 101b/11, 105a/01, 29b/03
 t.- genler 91a/08
 t.- genleri 127b/08
 t.- genlerin 29a/12
 t.- genni 121a/05, 121b/11, 29b/12, 96a/09
 t.- geyler 86b/02
 t.- gey-siz 66b/04, 8a/13
 t.- gil 32a/12, 42a/03, 96a/09
 t.- giñiz 106a/07
 t.- güçleriniñ 29b/13
 t.- mediler 102b/02
 t.- medim 41a/10
 t.- mege 34a/06
 t.- megenni 96a/09
 t.- megey-siz 64b/08
 t.- megi 47a/04
 t.- megil 96a/09
 t.- meginden 28b/04
 t.- mek 37a/05, 45a/06, 70a/05
 t.- mekinden 28b/05
 t.- memegeni 30a/06
 t.- men 53b/03, 61a/03
 t.- mes 112a/04, 120b/08, 65a/04
 t.- mes irdim 123b/10
 t.- mes-biz 122b/06, 89b/03
 t.- mese 71b/03
 t.- mesen 25b/12
 t.- meseniz 82b/07
 t.- mesler 106a/13, 59b/10
 t.- mes-men 19a/11, 26b/02, 26b/10
 t.- mes-siz 89b/03
 t.- miş irdi 48b/01
 t.- nız 112a/05, 114b/02, 122a/12, 27a/01, 41a/01, 48b/07, 72a/03, 81a/12
 t.- p 11a/08, 13b/09, 19b/12, 20a/03, 27a/06, 28b/01, 38b/01, 41b/06, 73a/12, 77a/05, 93b/06, 9b/11
 t.- r 105a/07, 108a/13, 113a/06, 19a/10, 34a/08, 45b/07, 52a/06, 55a/13, 5a/09, 99b/10

t.- r êrdi 40a/11
 t.- r êrdim 16b/08, 30b/07
 t.- r mü sen 38b/09
 t.- r-biz 20b/03, 65a/05, 76a/03, 82b/06
 t.- rler 106a/13, 118b/06, 17b/03, 34a/10, 36a/04, 56b/02, 78a/01, 80b/01, 80b/10, 83a/13, 91a/03, 91a/09
 t.- rler êrdi 51b/12
 t.- r-men 103b/05, 103b/12, 19a/11, 26b/02, 27b/13, 38b/10, 40b/11, 41a/08, 7b/07, 87a/05
 t.- r-siz 104b/05, 104b/06, 117a/13, 62b/07, 85a/11, 90a/13
 t.- se 103b/05, 106b/10, 107a/02, 14b/07, 15a/02, 23b/06, 25a/12, 25b/01, 32b/01, 35b/12, 60b/04, 63b/07, 67a/04, 67a/05, 67b/13, 71b/03, 7b/12, 8a/01
 t.- seler 104b/02, 27a/03, 35a/03, 5a/12
 t.- sem 36b/09
 t.- serj 103b/07, 103b/10, 130b/01, 20b/13, 25b/11, 26b/03, 28a/10, 28b/09, 28b/10, 5b/12, 8b/12, 8b/13, 97a/07
 t.- seşiz 65a/07, 66a/02, 85b/04, 85b/08, 8b/01, 8b/02
 t.- sünler 60a/02
 t.- ye 91b/08
 t.- ye başladılar 74b/09
 t.- yelim 100a/04
tileg : dilek, istek, murat
 t.+ i 102a/07, 107b/02, 15a/05, 32b/12, 35a/09, 36a/01, 3b/03, 46a/02, 49a/03, 70a/06, 82a/10, 89a/02, 92b/11
 t.+ im 16b/09, 30b/06, 35b/06, 39b/04, 56a/03, 76b/12, 81a/11
 t.+ imizni 75a/03
 t.+ imni 7a/08
 t.+ iş 103b/13, 32a/11, 98b/08
 t.+ işiz 60b/11
 t.+ işizni 130a/06
 t.+ işni 56a/02
 t.+ leri 5b/09
 t.+ lerin 46b/06
 t.+ leriñçe 49a/13
tilli : dilli
 t. 52b/01
tin- : dinmek, bitmek
 t.- mes 109a/09
tinç : dinç

t. 112b/08
tiñlen- : dinlenmek bkz. bkz. **diñlen-**
 t.- ip 42b/08
 t.- sünler 107b/08
tirek : direk, destek; ağaç
 t.+ ler 126a/12
 t.+ lerin 79a/02
 t.+ lerindin 92b/07
tirgiz- : diriltmek, canlandırmak bkz. **dir-güz-**, **tirgüz-**
 t.- mege 18b/10
 t.- sün 41b/04
tirgüz- : diriltmek, canlandırmak bkz. **dir-güz-**, **tirgüz-**
 t.- güçi 4b/12
tiri : diri, canlı bkz. **diri**
 t.+ şizge 70a/02
tirigli : diri, canlı
 t. 60b/06
tiril- : dirilmek, canlanmak
 t.- gen 72a/08
tiş : diş
 t.+ i 16a/04, 16a/05
 t.+ in 16a/05
 t.+ ni 16a/04
titre- : titremek, hareket etmek
 t.- p 3b/09, 99b/08
titret- : titretmek
 t.- tim 71b/02
tiz : diz
 t.+ i 61b/10
 t.+ leri 31a/01
 t.+ lerimiz 71b/04
 t.+ leriñiz 111b/06
tîz : (Far.) çabuk, tez
 t. 100a/08, 11b/08, 127b/08, 23b/05, 32a/13, 34b/06, 36a/06, 47b/07, 58b/08, 70a/07, 74a/11, 74a/12, 86a/02, 88a/11, 88a/13, 93b/13, 95b/07
tizgin : dizgin
 t. 61a/01
 t.+ in 16b/12, 61b/06
tizgindür- : 1. sersemletmek; 2. döndürmek
 t.- di 72b/04
tizil- : dizilmek, sıralanmak
 t.- ip 70b/03
 t.- miş 73a/12
tîzle- : (Far.+Tü.) acele etmek; hızlandırmak
 t.- di 35b/10

tîzlen- : (Far.+Tü.) acele etmek
 t.- ip 37a/10
tîzlet- : (Far.+Tü.) çabuklaştırmak, acele ettirmek
 t.- ip 127b/10, 27b/09, 34a/08, 48a/09, 56a/10, 58b/10, 59b/09, 69b/08, 95b/11
 t.- mege 27b/09
 t.- ti 48a/03
 t.- ür 92b/03
tîzlik : (Far.+Tü.) keskinlik, sertlik; kabalık
 t.+ leri 28a/04
 t.+ lerin 28a/02
toğ- : doğmak
 t.- ar 125a/03
toğra- : doğramak; **mcz.** öldürmek
 t.- dılar 92a/13
 t.- mışlar 74b/04
toğran- : doğranmak **mcz.** öldürülme
 t.- dı 72a/05
 t.- gaylar 35a/05
toğru : doğru, düz bkz. **toğru**
 t. 101b/04, 11b/01, 29b/12, 39a/03
 t.+ ğa 122a/09
toğru : doğru, düz bkz. **toğru**
 t. 11a/06, 22a/03, 47a/02, 5b/07
toğruluk : doğruluk bkz. **toğruluk**, **toğruluk**
 t. 45b/02
toğruluk : doğruluk bkz. **toğruluk**, **toğruluk**
 t. 12a/02, 26a/05
 t.+ ka 120b/06, 87b/07
toğruluk : doğruluk bkz. **toğruluk**, **toğruluk**
 t.+ ka 111a/09
toğrusuz : doğru olmayan, yanlış, kötü (kimse)
 t.+ ğa 19a/05
toğu : doğu
 t.+ sı 50b/01
toğuş : gün doğusu, doğu bkz. **toğuş**
 t.+ ı 51b/10
toğuş : gün doğusu, doğu bkz. **toğuş**
 t.+ ı 43a/02, 45b/13, 55a/08
tok : tok, aç olmayan
 t. 105a/06
tokkuz : dokuz (sayı)
 t. 130b/06, 114a/10, 39a/12
tokkuz yüz : dokuz yüz

t.+ den 20b/02
tokun- : dokunmak; çarpılmak, vurulmak
 t.- dı 39a/12
tokunuş- : vuruşmak, çarpışmak
 t.- duğ 50a/04
 t.- ğanların 40b/02
 t.- tılar 93a/08
 t.- tuğ 115b/08
tol- : 1. dolmak; 2. yerine getirilmek
 t.- ar 102a/04
 t.- dı 105a/05
 t.- uptur 99b/05
toldur- : doldurmak
 t.- dılar 127a/12
 t.- mış 74a/10
 t.- up 109a/02, 81a/05
 t.- ur 108a/05
tolı : dolu, dolu olan bkz. **tolu**, **toluğ**
 t. 3a/08
tolu : dolu, dolu olan bkz. **tolı**, **toluğ**
 t.+ dur 69a/13
toluğ : dolu, dolu olan bkz. **tolı**, **tolu**
 t. 3b/01
tolum : tamamı, tümü (?)
 t.+ ında 75a/05
ton : kıyafet, elbise bkz. **ton**
 t.+ lar 105a/03, 115a/11, 122b/02, 122b/11, 55b/10, 58b/05
 t.+ lardan 122b/12
 t.+ larımızın 105a/03
 t.+ ların 122b/10
 t.+ larımızın 100a/01
 t.+ larını 122b/05, 122b/06, 90a/10
 t.+ nı 122b/09
ton : kıyafet, elbise bkz. **ton**
 t.+ ı 4a/09, 4a/10
 t.+ ın 76b/09, 86b/06
 t.+ um 38b/07
topla- : toplamak
 t.- p 48a/09, 4a/12
toprak : toprak
 t. 105b/09, 122b/10, 61b/04, 61b/06, 62a/09
 t.+ da 99a/06
 t.+ dan 102b/03, 64a/09, 91a/09
topuğ : topuk bkz. **topuk**
 t.+ ının 2b/06
topuk : topuk bkz. **topuğ**
 t.+ larına 113a/13

topuklı : topuklu

t. 69b/12

toy- : doymak

ṭ.- dılar 80b/09

toz : toz

t. 74b/03

tozdur- : saçmak, dağıtmak bkz. **tozdur-**

t.-ğay 84b/03

tozdur- : saçmak, dağıtmak bkz. **tozdur-**

ṭ.- dı 99a/13

tök- : dökmek

t.- ti 110b/04

tökül- : dökmek

t.- di 6b/03, 7a/03

t.- gen 49b/12

t.- üñüz 44b/13

t.- üp 29b/01

töle- : ödemek, para vermek; borcunu vermek.

t.- nız 106a/06

t.- r 63b/12

tölen- : 1. karar kılmak, bir yerde durmak; 2.

inanmak, emin olmak

t.- diler 75b/03

t.- mek 26b/09, 35b/05

t.- mişde 20a/11

tölendir- : karar kılmak; emin olmak

t.- genden 123a/02

t.- iniz 70a/03

töpe : tepe

t.+ si 44b/01

töre : 1. din, âdet, görenek, örf, töre; 2. ka-

nun, kural, yasa

t.+ ler 3b/04

t.+ leri 125b/01

t.+ nçe-sen 41a/11

t.+ sin 109a/11, 10a/08, 20a/10, 31a/09, 63a/05

t.+ sinden 39b/08

törülüğ : kanun uygulama; iş görme

t.+ ina 17b/06

töş : döş, göğüs, kaburga altı

t.+ i 72b/02, 93a/10

t.+ lerine 70b/05

töşe- : döşemek, yaymak

t.- rler erdi 76a/05

töşek : döşek, yatak

t. 62a/06, 65a/13

t.+ i 123a/11

t.+ im 65b/04

t.+ ler 102b/12, 61a/13, 61b/08

töşen- : döşenmek, yayılmak

t.- genlerine 61a/05

t.- ip 61a/04

töşet- : döşetmek, yaydırmak

t.- gen 62a/06

töve : deve bkz. **deve, teve**

t.+ mni 95b/11

töz- : sabretmek; sebaat etmek

t.- diler 60a/07, 109a/09

t.- e almadılar 44a/03

t.- e almas 70a/10

t.- e almas erdi 43a/09

t.- e almas-siz 60a/13

t.- gey 43a/11

t.- gil 14b/11, 25a/10

tözdür- : güçlü durmak, kendini zorlamak

t.- gil 25a/10

tözet- : sabretmek

t.- mekten 65b/09

tözim : sabır, dayanıklılık

t.+ i 25a/09

tözümli : sabırlı, sabreden, dayanıklı

t. 11b/02, 43a/10, 117b/11

t.+ lerdür 59b/08

tözümlik : sabır, sebaat

t.+ inde 98a/01

tözün- : acı çekerek, tahammül ederek.

t.- üp 99b/07

tüfân : (Ar.) büyük sel felaketi

ṭ. 126a/02

tuğ : tuğ bkz. **tuğ**

t. 6a/10, 95b/07, 97a/10

t.+ ı 128b/10, 129a/09

t.+ ın 114a/11

t.+ lar 115b/02

t.+ ları 113b/10, 72b/08

t.+ ların 109a/02, 98a/10

t.+ larınız 66b/07

t.+ larını 115b/03

t.+ nuñ 69b/13

t.+ um 71b/03

t.+ umnı 71b/02

tuğ : tuğ bkz. **tuğ**

ṭ.+ ı 45b/10

ṭ.+ ları 99b/08

ṭ.+ larınızdan 73a/09

ṭ.+ nuñ 45b/10

tuğlı : tuğlu, tuğ sahibi

t. 129a/09

tuman : duman

ç.+ dan 116b/09, 117a/01

tumanlı : dumanlı

ç. 109a/05, 116b/08

tur- : 1. bulunmak; 2. yardımcı fiil; 3. durmak, sabit olmak bkz. **dur-**

t. 107b/05, 64b/12

t.- a 100b/01, 42b/08, 89b/11

t.- a aldılar 128b/01

t.- a almadılar 49a/12

t.- a almağaylar érdi 128b/02

t.- a almas 112b/03

t.- a almas érdi 128a/11

t.- a almaslar 45a/06

t.- a almas-siz 67a/01

t.- a bar- 19a/11, 53a/02

t.- a bargıl 70b/08, 98b/06

t.- a barıñız 122b/03

t.- alım 81b/01, 81b/12, 82a/03, 85a/05, 85b/09, 86a/03

t.- avuz 22b/13

t.- dı 111b/04, 113a/02, 128a/03, 128a/09, 128b/07, 14b/01, 16b/07, 51a/12, 67a/13,

71a/12, 92a/06, 92b/13, 93a/12

t.- dılar 112a/11, 113b/07, 113b/09, 113b/10, 114a/01, 118a/07, 119b/11, 128a/09, 2a/05, 51a/04, 5b/11, 72a/12, 99b/04, 99b/11

t.- duğ 20a/04, 28b/10

t.- dum 74a/05

t.- ğan 128b/05

t.- ğanı 73a/05

t.- ğanım 61a/12, 61a/13

t.- ğanımız 81b/12

t.- ğanıñızda 10b/01

t.- ğanlarını 69a/04

t.- ğaylar 121b/01, 121b/08, 82a/10

t.- ğay-men 31a/13

t.- ğıl 112b/13, 129b/02, 78b/12, 94b/10, 95b/08

t.- ğanım 61a/13

t.- madıñız 80a/08

t.- mağa 108a/07, 36a/04

t.- mağay-biz 61a/11

t.- mağaylar 121a/06

t.- mağumuz 61a/11

t.- mağ 26a/05, 35b/09, 41a/10

t.- mağdan 26a/13

t.- mas 48b/06

t.- miş 118a/03

t.- miş érken 51a/13

t.- salar 94a/01, 94b/11

t.- sarıñız 67a/08

t.- sunlar 112b/06

t.- uñuz 129a/04, 48b/07, 48b/11, 56b/02, 60b/07, 66b/07, 67a/08, 73a/07, 99b/06

t.- up 100b/01, 100b/07, 111a/07, 128a/13, 31a/13, 61a/05, 70a/01, 97b/06, 97b/10

t.- uptur 116a/09, 118a/05, 12a/09

t.- uptur-biz 82b/04, 85a/02

t.- upturlar 116a/08, 53a/11, 80a/13

t.- uptur-men 90b/11

t.- ur 114b/05, 11a/02, 121a/10, 130a/03, 30a/13, 30b/01, 31b/08, 34b/05, 39a/08, 49b/13, 50b/07, 53a/05, 53b/08, 54b/06, 61a/09, 74b/12, 75b/12, 78a/13, 7b/03, 84a/07, 87b/08, 88a/08, 8b/07

t.- urlar 119b/11, 54a/05, 79b/08, 99b/09

t.- urlar érdi 54b/02

tura kel- : çıka gelmek

t.- di 101b/11, 102a/08, 107a/05, 107b/04, 109b/13, 111a/02, 113a/06, 118a/10, 11b/12, 123a/10, 123b/03, 124a/01, 127b/08, 24b/08, 30b/11, 35b/07, 44b/07, 46b/02, 48a/03, 51a/02, 53a/01, 65a/02, 66b/06, 67a/13, 69b/10, 72b/03, 79a/06, 79b/06, 7b/11, 81a/01, 81a/08, 81b/01, 82a/06, 87a/02, 8a/08, 8b/05, 90b/05, 91a/07, 91b/09, 92a/04, 9a/06, 9b/02, 9b/03

t.- diler 19a/12, 91b/01

t.- dim 107a/06

t.- diñ 17a/10

turguz- : 1. durdurmak; 2. ayağa kaldırmak, dikeltmek

t.- dı 113a/01, 77a/10, 7a/09

t.- duğ 28a/10

t.- ğanım 13a/11

t.- ğıl 112b/12

t.- madılar 22b/04

t.- mağ 10a/08

t.- makdan 107b/01
 t.- uñuz 61b/05
 t.- up 2b/02
 t.- ur-men 9a/10
turuk- : duraklamak, tereddüt etmek
 t.- masarız 33a/02
turuş- : karşı duruş; savaş, mücadele
 t. 31a/12, 31a/13
 t.+ın 48b/11
turuş- : karşı durma; savaşma
 t.- genişde 32a/12
 t.- mağa 107a/01
 t.- sun 57b/08
 t.- tılar 59b/12
tuş- : 1. hiza, yan; 2. eş.
 t. 113a/10, 16b/11, 33a/11, 57b/04, 75b/09
 t.+ ları 112a/07
tut- : 1. tutmak; 2. elde etmek, yakalamak; 3. dokunmak; 4. yerine getirmek
 t.- alım 5a/11
 t.- ar-biz 63a/09
 t.- arlar 79b/12, 83a/12, 91b/07
 t.- ar-men 12b/09, 61a/03
 t.- ayım 61a/06
 t.- ğanıñ 12b/11
 t.- ğıl 14b/10
 t.- kay 15a/01
 t.- kıl 61a/02
 t.- kuçı 14b/13
 t.- mağa 61a/02, 61a/03
 t.- mağanıñız 92a/01
 t.- mağıl 19a/03
 t.- mağın 19a/03
 t.- makdan 31a/03
 t.- sun 41a/05
 t.- tı 13a/10, 17b/07
 t.- tuğ 101b/07, 71b/05, 78b/05
 t.- uñuz 106a/07, 111a/06
 t.- up 61b/06, 80a/13
 t.- uptur 93a/13
tutğun : tutkun, tutulmuş
 t.+ ın 14a/03
tutsak : tutsak, rehin, esir
 t.+ ıñız 39a/06
tutumlı : bağlı, güvenilir
 t. 14a/06
tutun- : tutunmak, inanmak, güvenmek
 t.- duğ 63b/09

t.- ğaylar 17a/07
 t.- ğay-sız 63a/05, 7b/07
 t.- ğuçı 26a/02
 t.- mağaylar 66a/09
 t.- manız 106a/04
 t.- mas-biz 87b/11
 t.- sa 106a/08
tutuş- : çıkışma, çekişme
 t. 3b/06, 55b/12
tutuş- : 1. karşılıklı tutmak; 2. kavgaya tutuşmak, düşmanlık etmek
 t.- mağa 70a/04
 t.- tılar 93a/09
 t.- up 19b/10
tuzak : tuzak, ağ
 t. 86a/09
tuzdur- : ayırmak, dağıtmak.
 t.- ğay 108a/08
tüken- : 1. tükenmek, bitmek; 2. ayrılmak, boşanmak.
 t.- diler 63a/02
 t.- diñiz 62b/12
 t.- geç 107a/05
 t.- gende 110a/09, 117a/08, 124a/01, 42b/03, 64b/04, 76b/07
 t.- genden 43b/03
 t.- geni 4b/10
 t.- genimizde 27b/09
 t.- señ 37b/03
tüket- : tüketmek, bitirmek
 t.- meyince 60b/07
tüklük : tilklik, kurnazlık
 t. 59a/05
tün : dün; akşam, gece
 t. 109a/13, 109b/02, 109b/12, 120a/11, 126a/11, 52a/02, 79b/12, 83a/12
 t.+ e 65b/03
 t.+ lerni 126a/13
tünlen- : dinlenmek
 t.- gen 130b/01
tünlük : pencere
 t.+ inde 123a/11
tüp : dip, temel, kök
 t. 118a/06, 6a/07
 t.+ i 108b/07
 t.+ inde 42b/07
 t.+ ünüzden 60b/09
Türk : Türk
 T. 104b/09, 22a/02, 4b/03
 T.+ nün 4b/07

türlü : türlü, çeşitli; o türde

t. 107a/09, 89b/01, 91b/03, 95b/02
t.+ sü 89b/01

tüş : düş, rüya

t. 108a/01, 110b/02, 110b/09, 110b/10, 80b/03
t.+ in 14a/07
t.+ ke 113a/07
t.+ lerni 110b/08, 111a/02
t.+ ümde 108a/11, 110a/10, 110b/11, 14a/09, 6a/05
t.+ ümden 108a/13
t.+ üñni 110b/11

tüş- : 1. düşmek; **2.** karargah kurmak; **3.** konaklamak; **4.** inmek; **5.** uğramak, rastlamak

t.- düm 20a/12
t.- e kaldılar 116b/13, 83b/10
t.- edürgende 118a/09
t.- er 118a/02
t.- erge 107a/08
t.- erler 110b/05
t.- er-men 12b/12
t.- er-sen 12b/13
t.- eyim 119b/02
t.- gen 118a/02
t.- ken 110b/05, 68a/04
t.- kende 117b/10, 44a/13, 7a/02
t.- keni 33a/13
t.- kenimüz 6b/07
t.- kenni 107a/07
t.- key-biz 27b/02
t.- mege 55a/05, 74b/09
t.- megi 23a/03
t.- mek 10a/01
t.- se 40a/03

t.- ti 102a/03, 113a/05, 115a/02, 117a/02, 117a/05, 120a/01, 122b/04, 122b/07, 122b/08, 124b/04, 128b/09, 128b/10, 23b/02, 27a/01, 40b/03, 41b/10, 43a/05, 45b/12, 45b/13, 46a/01, 48a/08, 51b/10, 51b/11, 55a/08, 60b/13, 77b/10, 93a/08, 99a/03

t.- tiler 110b/12, 116a/12, 116b/07, 119b/10, 123a/04, 29b/13, 39b/05, 43b/07, 47b/04, 48a/06, 48a/12, 49b/09, 51b/09, 57a/03, 69a/06, 75a/07, 75b/02, 93a/09
t.- tük 33b/07, 44b/06, 45a/09

t.- tüm 71b/02

t.- üñüz 69a/03

t.- üp 44b/06, 6a/07, 93b/03

t.- üpturlar 66b/08

t.- üptürler 46a/04, 46b/03, 47a/07, 57a/05

tüşle- : düşlemek, hayal etmek

t.- diñ 34a/13

tüşür- : düşürmek

t.- di 119a/10, 30a/04, 30a/05, 50a/05, 66a/06, 74a/11
t.- gey-biz 43b/02
t.- megey-men 54a/09
t.- mek 12a/02
t.- sün 47a/10

tüşürt- : düşürtmek

t.- üp 40b/07

tüz : düz, doğru

t. 118a/06, 118a/10, 1b/02, 67b/08, 6a/07, 6b/06, 83b/09
t.+ din 44b/03

tüz- : 1. yapmak; **2.** düzeltmek; **3.** sabit olmak

t.- di 4b/08
t.- diler 70a/12, 70b/01, 98a/11
t.- mek 26b/09
t.- mekni 23b/06
t.- mes 112b/02
t.- üp 81a/05

tüzet- : 1. düzeltmek, bi; **2.** doğru yola sevk etmek; **3.** sıralamak, saf tutmak

t.- e 110a/01
t.- gen 97b/05
t.- gil 14a/04
t.- ip 65a/11
t.- megine 76a/09
t.- mek 105b/02
t.- sün 37b/01, 40a/08, 74b/13, 78b/02, 82a/06, 83b/06, 90b/06
t.- sünler 76a/09
t.- ti 102a/05, 102a/07, 108b/11, 109a/08, 128a/04, 43b/12, 44b/08, 4b/09, 69b/10, 97a/03, 97a/04
t.- tiler 2b/02
t.- ür 86b/09

tüzgün : düzgün, doğru bkz. **düzgün**

t.+ i 121b/02
t.+ in 18b/10
t.+ lerin 99b/10

tüzgünlük : düzgünlük, doğruluk bkz. **düzgünlük**

t. 130a/10, 8b/07

t.+ i 123a/05

tüzül- : yapılmak, düzülmek, düzenli hale gelmek bkz. **düzül-**

t.- di 3b/05

t.- gey 3b/05

t.- ür 101b/09

U/Ü

u : (Far.) “ve” bağlacının sessiz harfle biten Arapça ve Farsça kelimelerden sonraki okunuşu (manzum metinlerde)

u. 1b/01, 2b/08, 3a/10, 3a/13, 3b/02, 4a/06, 4b/04, 80a/01

‘ucb : (Ar.) Bir insanın kendisini üstün ve faziletli sanıp başkalarını daha aşağıda görmesi, kendini beğenme

‘u. 3b/02

uç : uç, taraf; sınır; yan

u. 56b/11, 8a/10, 24b/12

u.+ dağı 108b/02

u.+ dağılar 60a/02

u.+ ı 102a/07, 108b/12, 70a/12, 98a/12

u.+ ina 28a/11

u.+ ından 108b/12, 70a/12

u.+ ını 39a/11

u.+ ların 48a/09

u.+ larına 45a/09, 59a/13

u.+ larında-biz 44b/07

uç : uçmak

u.- kan 10a/01, 114b/06

u.- up 116b/11

uça : sırt, arka; destek.

u.+ ların 116b/06

u.+ sın 56a/03

u.+ sına 65a/11

u.+ sında 16b/12

uçaş- : bahse girmek; çekişmek.

u.- ur 37b/12

u.- ur erdi 37b/07

uçlı : sebepli, ...den dolayı.

u. 112a/02

uçmağ : cennet bkz. **uçmak**

u.+ a 106b/01

u.+ ı 17b/01

u.+ ina 111a/09

u.+ ında 114b/02

uçmak : cennet bkz. **uçmağ**

u. 114b/01, 11a/10, 73b/09

u.+ da 19a/09, 66b/01, 90a/11

u.+ ka 101b/05, 103a/07, 125a/09,

126b/09, 128b/11, 35a/03, 35a/04,

95a/11, 97b/09

u.+ ların 130a/13

u.+ nı 90a/12

uçmaklı : cennetlik

u. 101b/03

uçur- : uçurmak

u.- di 44b/02, 72b/03

u.- dılar 116b/10

u.- up 76b/06

uçurum : uçurum, yar

u. 116b/08

uçuz : ucuz, bol, bereketli

u. 60b/06, 67a/07

u.+ dur 122b/12

uçuzluğ : ucuzluk, bolluk bkz. **uçuzluk**

u.+ ı 124a/03

u.+ ından 124a/04

uçuzluk : ucuzluk, bolluk bkz. **uçuzluğ**

u. 3b/06

u.+ dan 2b/08

uğra- : 1. uğramak; 2. rastlamak, karşılaşmak

u.- dı 43a/13, 92a/06, 97a/13

u.- dım 73b/05

u.- duğ 115b/06

u.- salar 116a/03

uğur : 1. insana iyilik ve saadet getirdiğine

inanılan durum; uğur; 2. zaman, an

u. 89b/12, 129b/09, 32a/05

u.+ da 68b/13, 69a/02, 107b/12,

108a/11, 116b/05, 8a/10

uğurlı : uğurlu, kutlu, saadetli

u. 47a/03, 8b/12, 97b/02

‘ulemâ : (Ar.) âlimler, bilginler

‘u. 126b/01

‘u.+ larından 124b/07

ulğat- : ululatmak, yüceltmek, ulu saymak

u.- ıp 34b/08

ulğayt- : gönlünü geniş tutmak, kendine güvenmek

u.- mağını 61b/03

u.- tı 87b/09

ulu : büyük, ulu, yüce bkz. **uluğ**

u. 108b/10, 10b/01, 110b/04, 117a/07,

119a/07, 121a/03, 122b/08, 126a/08,

55a/09, 6a/12, 70b/01

uluğ : büyük, ulu, yüce bkz. **ulu**

- u. 102a/01, 105a/08, 106a/02, 106b/12, 107b/04, 108b/07, 119a/06, 11a/03, 121a/06, 121b/12, 122a/03, 124b/07, 12a/01, 12a/05, 12b/01, 13a/12, 13b/10, 15b/05, 15b/11, 17a/07, 17b/01, 19b/03, 19b/04, 21a/02, 21a/05, 21a/11, 21a/13, 21b/06, 24b/03, 25a/07, 26a/04, 27b/10, 2a/12, 32b/07, 33b/01, 35a/01, 35a/09, 36b/04, 36b/08, 37a/13, 38a/10, 38b/13, 3a/11, 3b/03, 40b/11, 40b/12, 41a/13, 44a/01, 44a/07, 45a/05, 46a/02, 46a/04, 46b/12, 49a/03, 49b/10, 50a/08, 51b/03, 56b/07, 57b/02, 59b/05, 61a/13, 64a/12, 65b/08, 66a/03, 68b/04, 69b/06, 71b/12, 72b/12, 75b/06, 76b/08, 77a/07, 77b/04, 78b/07, 7a/12, 85a/12, 88a/02, 91b/03, 92a/05, 92b/10, 93a/05, 94b/03, 98a/04, 98a/13, 99a/05, 99a/06, 9a/04, 9a/08, 9a/09
u.+ dur 11a/07, 61b/08, 63b/05, 74b/01, 82a/05, 91b/10
u.+ ı 113b/10, 125a/02, 38a/08, 46b/05, 71b/12
u.+ ın 20a/08, 23a/08, 25a/04, 47a/05, 91b/13
u.+ ına 92b/13
u.+ lar 42a/12
u.+ ları 123a/04, 30a/07, 43b/05, 71b/07, 84a/10, 88b/12, 91b/01, 93b/11, 99a/11
u.+ ların 100a/08, 21b/12, 39b/02, 79b/03, 7a/13, 89b/05, 96b/11
u.+ larına 120b/05, 30b/08, 81a/01, 92b/10, 93a/03
u.+ larından 110b/09, 30b/12, 39a/13
u.+ larının 107b/11
u.+ larınızğa 105a/08
u.+ larınızın 88a/02
u.+ larınızın 62a/02
u.+ sen 123a/09, 68b/01, 8b/06
u.+ um 18b/04
uluğluğ : büyüklük, yücelik bkz. **uluğluk**, **ululuğ**, **ululuk**
u. 55a/01
u.+ a 38a/06
u.+ ın 11a/08, 14b/05, 1b/03, 35a/05
u.+ ından 2a/01
u.+ indandır 2a/10

uluğluk : büyüklük, yücelik bkz. **uluğluğ**, **ululuğ**, **ululuk**

u. 32a/11

ululuğ : büyüklük, yücelik bkz. **uluğluğ**, **uluğluk**, **ululuk**

u. 63b/12

u.+ a 117b/05

u.+ ı 61b/13

ululuk : büyüklük, yücelik bkz. **uluğluğ**, **uluğluk**, **ululuk**

u. 6b/05

ulus : halk, millet

u. 11b/04, 17a/04, 33b/11, 4a/06, 5b/08, 98b/13

u.+ ı 113b/13, 114a/09, 114a/11

u.+ ın 23a/05, 23b/04

u.+ lardan 114a/07, 29a/04, 69b/05

u.+ ları 111b/12, 113b/06, 115b/07, 27a/11

u.+ larından 115b/01

u.+ nuñ 113b/11

u.+ umuz 105b/11

u.+ umuznuñ 17a/07

um- : ummak, arzu etmek

u.- ar-biz 39b/07

u.- arlar 23a/09

unut- : unutmak

u.- kıanı 14b/10

unuñlı bol- : bir şeyden gafil olmak, unutup geri kalmak

u.+ madım 18a/07

ur- : vurmak, dövmek

u.- a 114a/03, 115b/05, 116a/03, 2a/07

u.- a berdi 116b/06

u.- dı 102a/02, 118a/07, 118a/08, 119a/11, 120a/02, 120a/03, 120a/09, 41b/10, 44b/01, 47b/10, 71a/11, 72b/04, 75a/06, 93b/01, 99a/02, 99a/03

u.- dular 92a/10

u.- dum 115b/11

u.- ğanda 16a/02

u.- mağa 70a/04

u.- mağıl 25b/02, 96a/05

u.- mağım 25b/06

u.- mağda 107b/10

u.- mayınça 60b/09

u.- unuz 36b/12, 95b/09

u.- up 110b/05, 114a/09

uru : arı, temiz

u.+ sı 78b/11

uruğ : soy, aşiret, kabile, boy

u. 111b/13

u.+ ı 117a/10

u.+ in 106a/01

u.+ ından 31a/04, 34a/01, 37b/08, 44b/11

u.+ ı-siz 91a/12

u.+ ların 127b/12, 40b/07, 58b/05, 87a/06

u.+ um 10a/04

u.+ uñuznı 107b/03, 120b/11, 43b/04, 88a/10, 92a/01

uruğ kayaş : akraba, kabile

u. 111b/13

u.+ dan 105b/10

uruğlıg : yakınlık, akrabalık

u. 31a/05

urul : vurulmak, dövülmek

u.- mış 74a/09

urum : Rum

u.+ nuñ 76b/03

urun- : vuruşmak, savaşmak; mücadele etmek

u.- a 126a/11

u.- ğay-men 26a/13

uruş- : vuruşmak, dövüşmek, savaşmak

u.- a 114a/03, 116a/12

u.- adular 63b/03

u.- adur 128b/12

u.- adur-biz 107a/03

u.- adurlar 129a/07

u.- alım 107b/06, 107b/09, 63a/10, 66b/02, 69b/01, 85a/06

u.- dı 77b/07, 93a/02

u.- duğ 85a/09

u.- ğan 114b/10

u.- ğanda 73a/01

u.- ğanın 98b/09

u.- ğanlar 95a/03

u.- ğay 98b/01

u.- ğay êrdim 74a/13

u.- ğaylar 108a/09

u.- ğıl 58a/09, 90b/06

u.- ğuçıları 22a/11

u.- madı 114a/08, 72b/11

u.- madılar 113a/12, 67b/07

u.- madın 119a/10

u.- mağa 104b/06, 113a/06, 119b/13, 44a/05, 67b/05, 68b/03, 70a/03,

77a/13, 86a/11, 89b/10

u.- mağı 74b/05

u.- mağıl 108a/12

u.- mağın 20b/03

u.- mağında 114b/10

u.- mağ 100b/01

u.- mağda 71a/09

u.- mağdan 100b/04, 69b/08

u.- mağnı 59b/10, 69b/07

u.- masa 114a/12

u.- masam êrdi 115a/11

u.- mayınça 84b/12

u.- sağ 100a/06

u.- salar 94b/12

u.- sunlar 107b/07, 95a/12

u.- tı 114a/10, 114a/13, 114b/04, 116a/03, 118a/01, 128a/09, 129a/08, 130b/05, 51b/01, 60a/06, 68b/09, 71a/11, 72b/11, 74b/03

u.- tılar 113a/11, 113b/07, 113b/10, 113b/12, 114a/01, 114a/07, 114b/11, 115b/03, 18a/07, 120a/02, 120a/09, 121a/01, 128a/06, 128b/08, 60a/07, 68b/07

u.- tuğ 71b/08, 99b/06

u.- uñuz 106a/10, 106b/01, 107b/04, 113b/03, 45a/06, 48b/08, 48b/10, 66a/13

u.- up 107a/03

u.- ur 71a/08, 72b/13, 73b/10

u.- ur êrdük 95b/02

u.- ur êrsek 90a/01, 90a/03

u.- urlar 105b/03, 107b/10, 97b/09

u.- ur-men 67a/10, 87a/06

u.- ur-siz 90b/02

uruş : vuruşma, dövüşme, savaş

u. 107a/08, 111a/05, 116a/04, 117b/07, 117b/10, 25b/02, 67b/02, 72b/04, 72b/11, 72b/13, 75a/05

u.+ da 108b/03, 129a/13, 32a/04, 72a/06

u.+ dan 115a/04, 95b/12

u.+ ğa 66b/07

u.+ ı 126b/12, 127a/01, 127a/02, 69b/04

u.+ in 109b/07, 44b/04, 47a/03

u.+ ını 73a/03

u.+ lar 101b/13

u.+ ların 69b/02

- u.+ larına 68b/06
u.+ nı 74a/12
u.+ nuñ 98b/13
uruşçı : dövüşçü, savaşçı
u.+ ların 127b/12
uş : akıl, zekâ
u.+ dan 103a/07
u.+ ını 103a/04
u.+ ları 100a/11, 103a/11
u.+ şı 103a/08
u.+ şına 81b/03, 84a/11
u.+ şun 54b/09, 67b/11
uşan- : usanmak
u.- madı 28b/03
uslan- : yanlış fikirde bulunmak, sanmak.
u.- dı 17a/06
uşlı : akıllı, zeki bkz. **uşlu**
u. 100a/10, 102a/11, 103a/02, 103a/09
uşlu : akıllı, zeki bkz. **uşlı**
u. 100a/04, 31b/04, 38b/08, 67b/10
u.+ ların 108a/03
uşşuz : akılsız, fiksiz
u. 21a/11
ut- : yenmek, galip gelmek.
u.- kay-men 88a/09
utan- : utanmak
u.- mas 65b/01
uv- : kırmak, parçalamak.
u.- duğ 36b/06
uy- : uymak, tâbi olmak
u.- gay-sen 124b/11
uyal- : utanmak, çekinmek.
u.- ğan 52a/13
u.- ıñız 111b/01, 73b/12
u.- mağını 103b/05
uyan- : uyanmak
u.- dım 14b/05, 6b/02
u.- ğanda 108a/13
uyat : utanma, hayâ
u. 121a/06
u.+ lar 53a/09
uyatlı : utançlı, mahcub
u. 115b/12, 115b/13, 48a/09
uyatlıĝ : utanılacak şeyler; insanın gösteril-
mesi ayıp olan yeri bkz. **uyatlık**
u.+ lar 54a/03
uyatlık : utanılacak şeyler; insanın gösteril-
mesi ayıp olan yeri bkz. **uyatlıĝ**
u.+ ların 125a/06
- uyukla-** : uyuklamak, şekerleme yapmak
u.- sun 14b/06, 6b/03
uz : mahir, usta, akıllı
u.+ dan 122b/12
uzaĝ : uzak bkz. **uzağ**
u.+ ı 70a/11
uzağ : uzak bkz. **uzaĝ**
u. 100b/08, 128a/13
uzan- : uzanmak
u.- dı 55a/11
u.- ğandan 18b/07
u.- mağa 32a/04
u.- san 14b/08
uzat- : göndermek, iletmek
u.- ğıl 12b/04
u.- ıp 52a/07
u.- kaylar 59b/04
u.- mağa 12b/03, 15b/04, 32b/02,
58a/06, 96a/03
u.- mağı 59a/12
u.- mağıl 58a/08
u.- mağında 19a/13
u.- mağından 19a/13
u.- mağ 121a/11
u.- mağdan 69b/07
u.- masdan 7a/11
u.- mayın 128b/02
u.- tı 119b/03, 119b/04, 96b/05
u.- ur 52a/06
u.- ur êrdi 28b/08
u.- urlar 59b/10
uzdur- : geçirtmek, hareket ettirmek.
u.- dı 89a/05
uzun : uzun
u. 100b/08, 102a/03, 110b/11, 119b/11,
126a/13, 128a/06, 128a/09, 128a/13,
129a/04, 129a/08, 65a/07
u.+ ı 40a/09
u.+ ın 109b/02
uzunluĝ : uzunluk
u.+ ı 110b/12
- Ü**
- ü** : (Far.) “ve” bağlacının sessiz harfle bi-
ten Arapça ve Farsça kelimelerden sonra-
ki okunuşu (manzum metinlerde)
ü. 18b/08, 35b/07, 46b/02, 4a/07,
4b/02, 4b/05, 81b/01

üç : üç (sayı)

- ü. 112b/04, 112b/05, 117b/13, 125b/10, 14b/08, 28a/10, 47b/11, 64b/11, 70b/01, 70b/09, 72a/05, 77a/12, 81a/05, 88b/04, 89b/01, 91a/01, 97a/03
 ü.+ den 127b/07
 ü.+ ini 118a/01
 ü.+ ünçi 87b/11
 ü.+ ünçini 106a/09, 87b/13
 ü.+ ünçisidür 106a/09, 64a/10, 88a/01
 ü.+ ünüz 101b/03

üç miñ : üç bin

- ü. 33b/02, 49b/09

üç yüz : üç yüz

- ü. 102a/02, 119b/03, 119b/08, 43a/08, 92a/12

üç yüz miñ : üç yüz bin

- ü. 80b/05

üçün : için, ...den dolayı bkz. **çün, için**

- ü. 101a/05, 103a/02, 103a/05, 104b/06, 105b/02, 105b/03, 107a/02, 107b/04, 108a/04, 108a/08, 109a/13, 10b/04, 111b/08, 111b/09, 114a/03, 114b/04, 114b/10, 115a/04, 117a/08, 11a/06, 11a/11, 120a/07, 121b/02, 125a/02, 126a/12, 126a/13, 126b/01, 128a/10, 129b/05, 12b/08, 130a/13, 13a/01, 13a/06, 15b/07, 15b/12, 15b/13, 16a/02, 17a/03, 17a/10, 19b/09, 1b/03, 1b/04, 1b/05, 1b/06, 20b/07, 22a/02, 22a/06, 23a/07, 23b/11, 25b/03, 25b/04, 25b/06, 26a/11, 26a/12, 26b/02, 26b/04, 27b/13, 28a/01, 2a/07, 2a/09, 2b/01, 2b/03, 30a/09, 30a/10, 30a/13, 30b/04, 31a/08, 31a/09, 31b/05, 33a/04, 33a/05, 36a/02, 37a/05, 37b/01, 39a/07, 41a/11, 41b/05, 43a/09, 45a/06, 45a/12, 47a/04, 47b/05, 48b/10, 49a/02, 49a/10, 52a/06, 52b/11, 54a/08, 54b/02, 55a/05, 55a/13, 55b/03, 58b/02, 59b/10, 5a/09, 61a/11, 61a/12, 62a/12, 62a/13, 62b/10, 62b/11, 64a/07, 65a/12, 65b/04, 66a/01, 67a/05, 68b/06, 70a/10, 70a/11, 70b/12, 71a/01, 72a/04, 72a/05, 74b/05, 78a/09, 79a/02, 79b/11, 7b/13, 80a/03, 80a/06, 81b/03, 82a/01, 82a/12, 86b/09, 86b/10, 87a/12, 88a/04, 88a/05, 88a/06, 88a/08, 89a/02, 89a/12, 8a/02, 8a/03, 90a/03,

- 90b/08, 91b/10, -92a/01, 92b/08, 94b/09, 95a/04, 97b/03, 97b/04, 97b/07, 97b/09, 97b/13, 98a/05, 9b/04, 9b/05, 9b/10

- ü.+ dür 17b/04, 17b/05, 26b/01, 63a/13

üküş çok, fazla

- ü. 60b/06, 64a/04

üleş- : paylaşmak, bölüşmek

- ü.- elim 75b/04, 75b/08, 76a/06, 76a/09

- ü.- gey 91a/06

- ü.- mekte 26a/05

- ü.- sek 76a/10

- ü.- ürler 56b/02

üleştir- : üsteltirmek, paylaştırmak

- ü.- di 127a/04

ülüş : pay, hisse

- ü. 126a/07

- ü.+ i 53a/08, 53b/13

- ü.+ inden 124a/07, 124a/08

- ü.+ ine 7b/03

ülüştür- : üsteltirmek, paylaştırmak

- ü.- gey-biz 64b/13

ümid : (Far.) ümit, umut, arzu edilen bkz.**ümiz**

- ü. 111a/10, 122a/02, 127a/10, 12b/11,

- 16a/10, 19b/04, 25a/13, 49b/04, 53a/11

- ü.+ i 127b/05, 127b/06, 48a/08

- ü.+ im 100b/09, 10a/03, 112b/10, 127b/12,

- 20b/11, 32a/07, 32b/11, 40a/12,

- 63b/04, 64b/13, 83b/12, 84b/13,

- 86b/13, 90a/05, 90b/07, 98b/10

- ü.+ imiz 63b/06

- ü.+ inde 40a/04

- ü.+ ler 127a/11

- ü.+ leri 127a/02, 21b/09, 58a/10

- ü.+ lerin 57a/10

- ü.+ lerinden 31b/02

ümidlet- : (Far.+Tü.) ümitlendirmek, umutlandırmak

- ü.- ! 41b/11

ümidlen- : (Far.+Tü.) ümitlenmek, umutlanmak

- ü.- ip 54a/05

- ü.- mes-biz 64a/02

ümiz : (Far.) ümit, umut, arzu edilen bkz.**ümîd**

- ü. 10a/07, 12b/09

- ü.+ im 18a/11

ümme : (Ar.) ümmet, dinî topluluk

- ü. 105b/07, 110a/06, 124a/12
 ü.+ de 53a/12, 54a/06
 ü.+ den 104a/02
 ü.+ ge 124b/02, 2a/07, 53b/12, 83a/07
 ü.+ i 125a/05, 17a/03, 24b/04, 2a/08
 ü.+ imizni 104a/07
 ü.+ in 2b/03
 ü.+ inde 2a/12
 ü.+ ine 1b/07
 ü.+ ini 104a/02
 ü.+ iniş 53a/06
 ü.+ ler 104a/11, 22a/01
 ü.+ lerden 105b/07
 ü.+ lerge 22b/08
 ü.+ ni 2a/09
ünde- : çağırmaq, seslenmek
 ü.- di 100b/01, 101b/01, 106a/03, 107a/12, 109a/10, 124b/08, 24b/03, 31b/12, 57b/13, 77a/07, 79b/03, 92b/12, 94a/04, 96a/03, 97a/08, 97b/12, 98a/02, 98a/03
 ü.- diler 110a/11, 88b/09
 ü.- dim 71b/01
 ü.- diş 88b/11
 ü.- dişiz 100b/11
 ü.- gende 106b/04
 ü.- genim 63a/04
 ü.- gey 65a/05
 ü.- gil 100b/02, 123a/10
 ü.- giñçe 102b/02
 ü.- mege 106b/04, 66a/06
 ü.- mes-sen 123a/09
 ü.- meyinçe 123a/08
 ü.- p 123a/07, 21a/06
 ü.- r-biz 106b/05, 120b/07, 23b/11, 63a/11
 ü.- r-men 127b/10, 38b/02
 ü.- r-siz 60b/12, 61b/11, 62b/07
 ü.- seş 10a/02, 16b/07, 9b/09
 ü.- ye 101a/13
 ü.- yeyim 105b/07
ünden- : çağırılmak, seslenilmek
 ü.- diler 31b/05
 ü.- dük 31b/05
 ü.- iñiz 66a/11
ün köter- : ses çıkarmak, bağırmaq, yüksek sesle karşılık vermek
 ü.- ip 94a/04
üntür- : çağırmaq
 ü.- gey 92b/12

- ürk-** : ürkmek, korkmaq, çekinmek
 ü.- en 111b/11
 ü.- eyler 111b/12
 ü.- megil 94b/09
 ü.- üp 11a/04, 22a/12, 22b/13, 68a/04
üst : üst, yukarı
 ü.+ imüzge 13b/04, 13b/07
 ü.+ inde 122b/07, 15b/12, 16b/10, 2a/02, 2b/04, 3b/03, 6a/06, 6a/07, 6b/04, 6b/11, 72b/02, 99b/09
 ü.+ inde-sen 6a/05
 ü.+ ine 10a/13, 12a/02, 13a/11, 16a/04, 17b/11, 18b/04, 19a/01, 19a/02, 21a/12, 21b/07, 36a/10, 4b/13, 5a/05, 5b/13, 6a/13, 6b/12, 9a/09
 ü.+ ümüzge 16b/06, 18a/11, 20a/07, 7b/02
 ü.+ üñe 14a/12, 17a/12, 17b/12, 19b/07, 21b/03
 ü.+ üñüzge 22a/08
üz- : kesmek, koparmak, kırmak
 ü.- üp 118b/01, 119a/03
üze : üstüne, üzerine bkz. **üzere, üzeri, üzre, üzri**
 ü. 103b/03, 17a/12
 ü.+ lerine 48a/11
 ü.+ mizge 43b/06, 63b/10
 ü.+ r(e)lerine 112b/10, 121b/04, 30b/02, 99a/06
üzere : üstüne, üzerine bkz. **üze, üzeri, üzre, üzri**
 ü. 3a/13, 62b/05, 79b/13
 ü.+ lerinden 117a/11
 ü.+ lerine 115a/04, 123b/08, 45a/05, 56b/13, 66a/13, 66b/06, 70b/11
 ü.+ nızden 47a/10
 ü.+ nızge 128b/03
üzeri : üstüne, üzerine bkz. **üze, üzere, üzre, üzri**
 ü.+ me 26a/03, 28a/09, 40a/02, 54b/13
 ü.+ mizge 104a/06, 113b/01, 26a/04, 30b/09, 30b/10, 31a/01, 31a/10, 38b/03, 39a/06, 40b/12, 46b/04, 48a/07, 59a/07, 63a/07, 72b/05, 72b/08, 74a/01, 75a/03, 78a/13, 94a/07, 56a/10
 ü.+ müzge 30b/13
 ü.+ nde 103b/03, 117a/04, 118a/03
 ü.+ ndekilerden 59b/13

ü.+ nde-men 38b/07
 ü.+ nden 118a/08
 ü.+ nde-sen 38b/07
 ü.+ ne 102b/12, 103a/04, 104a/06, 104a/11,
 104a/13, 105b/04, 106a/12, 106b/03,
 109a/04, 110a/08, 110a/09, 110a/12,
 110b/04, 111b/06, 113b/05, 113b/12,
 114b/13, 115a/05, 115a/06, 115b/08,
 116a/10, 116a/11, 116b/01, 116b/02,
 116b/03, 117a/06, 117a/09, 117a/10,
 117b/09, 118a/06, 119a/13, 119b/11,
 11a/03, 120b/02, 121a/11, 122a/10,
 122a/12, 123a/01, 123a/02, 123b/04,
 124a/11, 124b/01, 124b/03, 124b/12,
 125a/05, 125a/06, 125b/03, 125b/05,
 125b/08, 126b/06, 126b/11, 127a/04,
 127a/05, 127a/06, 127b/01, 127b/03,
 127b/07, 128a/04, 128a/05, 128a/06,
 128a/07, 128a/12, 128b/06, 128b/07,
 128b/08, 129a/01, 129a/02, 129a/09,
 129a/12, 129b/11, 130a/09, 130b/03,
 130b/04, 130b/06, 13b/11, 17a/02,
 17a/04, 21a/06, 22a/01, 22a/02,
 22b/02, 22b/03, 23a/01, 23b/02,
 24b/01, 24b/04, 24b/06, 25a/06,
 26a/07, 26b/09, 26b/13, 27a/05,
 28a/01, 28a/04, 28a/07, 28a/09, 29a/06,
 29b/09, 30a/04, 30a/05, 31a/01, 31a/07,
 31b/13, 32a/01, 32a/06, 32a/07, 32a/09,
 32a/10, 33a/03, 34a/04, 34a/12, 35b/02,
 36a/03, 36a/10, 36a/12, 36b/08,
 37a/04, 37b/02, 38b/11, 38b/13,
 39a/06, 39a/13, 39b/05, 40a/02,
 40a/03, 40a/05, 40a/06, 41a/04, 41a/10,
 41b/02, 42a/03, 42a/04, 42a/09, 43a/03,
 43b/08, 43b/13, 44a/13, 44b/01,
 44b/08, 44b/09, 44b/10, 44b/12,
 45b/10, 46b/11, 47b/10, 48b/03,
 48b/04, 48b/05, 48b/13, 49a/06,
 49a/11, 49b/03, 49b/06, 49b/12,
 51a/10, 51a/11, 51a/12, 51a/13, 51b/04,
 51b/07, 52a/11, 52b/05, 55a/04, 55a/07,
 55a/09, 55b/08, 55b/10, 56b/08,
 57a/11, 57b/07, 58b/02, 59a/06,
 59a/13, 60a/04, 61a/09, 61a/10, 61a/13,
 61b/01, 61b/02, 61b/04, 61b/06,
 61b/08, 61b/09, 61b/10, 61b/11,
 62a/05, 62a/06, 62a/07, 62a/09, 64a/02,
 65a/10, 65a/12, 65a/13, 65b/05, 65b/06,

65b/07, 66a/05, 66b/11, 68a/11,
 68b/11, 68b/12, 68b/13, 69a/06,
 69a/07, 69a/11, 69b/04, 69b/07,
 69b/12, 70a/08, 70a/09, 70b/06,
 71a/13, 71b/05, 71b/09, 72b/02,
 72b/10, 74a/09, 74b/05, 74b/12,
 74b/13, 75a/10, 75b/01, 76b/10,
 77a/13, 77b/13, 79a/07, 79a/09,
 81b/07, 81b/12, 83b/02, 84b/02,
 84b/04, 85a/02, 85a/06, 85a/13,
 85b/02, 86a/03, 86b/10, 88a/07,
 89b/03, 91a/08, 93a/02, 93a/08, 93a/10,
 94a/06, 94a/10, 94b/05, 95a/06, 95a/11,
 95b/07, 95b/10, 96b/01, 97a/06,
 97a/07, 97b/05, 98a/04, 99a/05, 9a/03,
 9a/04, 9b/05
 ü.+ ne-men 36b/10
 ü.+ ne-sen 36b/10
 ü.+ ne 108b/10, 130a/02, 130a/08, 13a/11,
 22b/10, 23b/07, 24a/03, 25b/13,
 31a/02, 35b/03, 41a/07, 41a/11,
 41b/02, 46b/013, 50a/07, 52b/03,
 53a/04, 53a/08, 53b/01, 54a/11, 54b/06,
 54b/13, 66b/09, 68a/03, 74b/11,
 75b/11, 78a/12, 78a/13, 78b/07,
 78b/13, 83a/10, 86b/06, 96a/11, 98b/06
 ü.+ nîz 63b/06
 ü.+ nîzdeki 66a/01
 ü.+ nîzden 120b/11, 60b/01, 62b/12
 ü.+ nîzge 106a/12, 11b/03, 127b/12, 25a/03,
 28a/08, 33a/09, 34b/04, 34b/13,
 35a/06, 49b/13, 53b/07, 63a/08,
 64b/07, 66a/13, 73a/11, 84a/06,
 84b/05, 91b/10, 91b/11, 92a/03
 ü.+ nîzgedür 38b/03
üzre : üstüne, üzerine bkz. **üze, üzere, üzeri,**
üzri
 ü. 17b/07, 3b/04, 4a/05, 56a/03, 56a/04,
 72a/08, 76b/05
 ü.+ lerindeki 76a/04
 ü.+ lerine 113b/07, 128b/13, 33b/06,
 35b/04, 36b/02, 36b/04, 47a/08,
 71a/01, 76a/08, 77b/07
üzri : üstüne, üzerine bkz. **üze, üzere, üzeri,**
üzre
 ü.+ ne 120a/04
üzüm : üzüm
 ü.+ lerni 60a/12, 66b/12

V

- va'de :** (Ar.) bir işin yapılması, bir borcun ödenmesi için belirtilen zaman, mühlet; söz verme, ahit
v. 123b/04, 32b/09, 34b/07, 34b/13, 41a/03, 50b/10, 81a/02, 82b/07, 86a/12, 8a/07, 94b/05, 9b/06
v.+ dür 34b/10
v.+ sin 34b/06, 35b/10, 39b/08, 50a/05, 94b/06
- vādī :** (Ar.) iki dağ arasında uzanan arâzi
v.+ de 91a/10
v.+ lerde 117a/02
- vakıt :** (Ar.) zaman
v. 81b/04
v.+ de 126b/05
v.+ i 123b/09
- vaşiyyet :** (Ar.) **1.** bir kimsenin öldükten sonra yapılmasını istediği şey; **2.** nasihat, öğüt
v. 18a/04
v.+ lerin 7a/03
- ve :** (Ar.) ve, ile (bağlaç)
v. 10a/04, 10a/12, 114a/05, 14a/10, 17b/03, 1b/01, 1b/07, 22b/01, 23a/05, 24a/08, 25a/13, 26a/12, 28b/03, 2a/08, 33a/05, 3a/07, 4a/01, 4b/09, 4b/13, 55b/12, 55b/13, 56a/02, 5a/01, 5b/05, 60b/03, 62a/01, 62a/11, 6a/02, 6a/08, 6a/11, 6b/02, 6b/05, 6b/06, 6b/09, 6b/12, 7a/03, 7a/04, 7a/12, 7b/07, 7b/10, 7b/12, 8a/01, 8a/13, 8b/08, 92b/03, 97a/13, 97b/01, 9a/06, 9b/05, 9b/07, 9b/09, 9b/12, 9b/13
- vedā' :** (Ar.) ayrılma; ayrılırken hayırlar dileme, esenleşme
v. 25a/07
- vefâ :** (Ar.) sözünde durma, bağlılık
v. 102a/12, 103a/07
v.+ ların 125b/03
v.+ sı 103a/08
v.+ sına 24b/04
v.+ sındandır 24b/03
- vefâ kıl- :** (Ar.+Tü.) vefâ, bağlılık göstermek, sözünde durmak
v.- dı 21b/04
v.- ğay 66a/04
v.- ğay-biz 59a/11

- v.- maslar 56b/01
v.- ur êrdük 104b/02
v.- ur-biz 85a/03
v.- urlar 79b/12
- vefâlı :** (Ar.+Tü.) vefâlı, sözünde duran
v. 102a/11, 103a/03, 59a/06
- vefât :** (Ar.) ölüm, vefât
v. 5a/07
- velî :** (Ar.) eren, ermiş, veli
v.+ dür 21a/07
- velîkin :** (Far.) ama, fakat, lâkin
v. 105a/05, 108a/08, 113b/09, 114b/09, 123b/10, 124b/09, 126a/13, 18a/11, 20b/10, 28a/04, 30b/07, 36a/02, 3b/02, 47a/01, 4b/03, 55a/05, 59a/08, 6a/04, 81b/05, 81b/10, 82a/11, 83b/11, 86a/09, 89b/08, 8a/10, 94a/11, 95b/03, 96a/12, 99b/02
- vezîr :** (Ar.) vezir
v. 13b/09
- vilâyet :** (Ar.) diyar, ülke, memleket
v.+ iñe 96a/10
- vü :** (Far.) “ve” bağlacının sesliyle biten Arapça ve Farsça kelimelerden sonraki okunuşu
v. 3a/11, 3b/03, 3b/11, 4a/02, 4a/04, 4a/13

Y

- ya :** yay
y.+ mdan 65b/02
y.+ sını 16b/12, 65a/11
- yâ :** **1.** (Ar.) ey, hey (ünlem edatı); **2.** (Far.) ya, ya da, veya
y. 103b/03, 106a/08, 106a/09, 108a/10, 10a/01, 10a/02, 10a/06, 113b/11, 114b/01, 11a/13, 120a/08, 121b/09, 128b/03, 128b/05, 129a/05, 13a/09, 13b/08, 18b/12, 20b/05, 37b/05, 55a/04, 5b/04, 61a/12, 62b/10, 62b/11, 62b/12, 64a/10, 64a/11, 65a/01, 65a/05, 65a/13, 65b/04, 67b/04, 82a/08, 86a/03, 87a/04, 87a/06, 8b/11, 91b/01, 94a/02, 94a/07, 95b/02, 9b/02
- yaçan- :** utanmak, çekinmek, sıkılmak
y.- ğan 17b/13
y.- ğıl 18b/13, 32a/12
y.- iñiz 128b/11, 95b/06
y.- ıp 34a/10, 48b/09
y.- madılar 95a/04

- y.- mağıl 96a/13
 y.- mağıñ 96a/04
 y.- maķ 19b/05, 71b/01
 y.- maķdan 21a/10
 y.- maķı 53b/08
 y.- maķķa 113a/02
 y.- maķnı 58a/07
- yād :** (Far.) anma, hatırlama
 y. 19b/11
- yada- :** 1. zayıf ve güçsüz kalmak; 2. yor-
 mak.
 y.- dılar 44a/06, 56b/03
 y.- ğaylar 59b/06
 y.- yıp 112b/09
- yadad- :** sıkılamak, bunaltmak.
 y.- kınça 55a/11
- yadaķ :** yaya, yürüyerek bkz. **yayaķ**
 y. 107b/09
- yādigār :** (Far.) yadigār, hatıra
 y. 2a/12
- yağ- :** yağmak (yağmur vs.)
 y.- dı 109a/09
- yağı :** düşman
 y. 50b/13
- yağla- :** ağılamak
 y.- yıp 17a/06
- yağmā :** (Far.) yağma, talan
 y.+ sın 6a/09, 6b/08
- yağmāla- :** (Far.) talan etmek, yağmala-
 mak
 y.- dı 40b/02, 41b/08, 43a/04
 y.- p 79a/02
- yağmur :** yağmur
 y. 109a/09
- yahşı :** güzel, iyi; hayırlı, doğru
 y. 101b/10, 101b/12, 104a/02, 104a/07,
 105a/11, 109a/07, 15b/07, 24b/07,
 26b/07, 30b/06, 34b/01, 35a/09,
 37b/09, 37b/10, 42a/02, 45b/06,
 51a/10, 53b/03, 55a/07, 57b/04,
 57b/12, 59b/03, 65a/06, 65b/06,
 77a/06, 78a/13, 81a/09, 81a/10, 81b/03,
 81b/06, 83b/05, 86b/04, 89a/07,
 90b/12, 96a/04, 9a/01
 y.+ dan 44a/02
 y.+ dur 117b/08, 37b/05, 37b/06, 37b/09,
 59a/07, 64b/05, 66b/02, 67b/12,
 76a/10, 7b/09, 94b/13
 y.+ ğa 19a/05
- y.+ lar 30b/03
 y.+ lardur 117b/01
 y.+ larımızdan 106a/02
 y.+ larından 108b/13, 12b/09
 y.+ larındandır 101b/02
 y.+ larınızdan 60b/11
 y.+ larınızın 64b/07
 y.+ larnı 37a/07
 y.+ nı 12a/02
 y.+ raķ 122b/13, 28a/05
 y.+ raķdur 109b/07, 10a/01
 y.+ sı 103a/02, 17b/02, 81b/04
 y.+ sın 104a/11, 117a/08, 13a/13,
 47 a / 0 1
 y.+ siz 59a/06
- yağşılığ :** güzellik, iyilik; doğruluk bkz. **yağ-
 şılık**
 y. 18b/11
 y.+ ın 100b/10, 108b/08, 13b/01
 y.+ ıñnı 61a/08
- yağşılık :** güzellik, iyilik; doğruluk bkz. **yağ-
 şılığ**
 y. 104a/08, 104b/01, 108b/08, 109b/03,
 12a/02
- yāhūd :** (Far.) yahut, veya, yoksa
 y. 10a/06, 11a/11, 128b/04, 129a/05,
 12b/12, 50a/03, 7a/07, 8b/02, 8b/13
- yaķa :** deniz kıyısı, ırmak kenarı
 y.+ sından 75a/02
- yaķın :** 1. yakın; 2. akraba, hısım
 y. 102a/09, 102b/04, 102b/07, 109b/12,
 113a/04, 115a/02, 115a/09, 116b/03,
 116b/13, 118a/06, 122a/04, 124b/09,
 127a/11, 16b/11, 21a/04, 27b/04,
 28a/11, 28b/13, 30b/03, 30b/07,
 34a/05, 34a/11, 34a/13, 36a/13, 40b/08,
 41b/12, 44a/09, 45a/03, 50b/11,
 52b/01, 54a/02, 54b/08, 55b/03,
 59a/07, 60b/13, 61b/07, 62a/13, 66a/02,
 67a/13, 68b/10, 69a/05, 69b/09, 70a/13,
 70b/12, 71b/05, 72b/08, 77b/10, 7a/03,
 81b/09, 85a/08, 86a/10, 89b/09,
 90a/08, 90b/12, 93a/03, 98a/13, 99a/02,
 99a/07, 99b/03, 99b/07, 99b/08
 y.+ da 25b/03, 32b/11
 y.+ dur 46a/09, 55a/05
 y.+ ğa 27a/03
 y.+ ımuzdadurlar 46a/08
 y.+ ına 24a/05, 96a/09

y.+ ları 87b/02
 y.+ ların 64b/06
 y.+ larına 126a/07
 y.+ larında 5b/10
 y.+ siz 63a/13, 63b/03
yaşınlan-: yakın olmak, yakınlaşmak
 y.- ur-biz 64b/12
yaşınlğ : yakınlık; akrabalık bkz. **yaşın-
 lık**
 y.+ ımıznı 31a/05
 y.+ ın 112a/05, 7a/02
 y.+ ında 18b/02
yaşınlık yakınlık; akrabalık bkz. **yaşın-
 lğ**
 y. 125a/09
yalbar- : **1.** yalvarmak, yakarmak; **2.** dua et-
 mek; **3.** rica etmek, istemek
 y.- dılar 121a/02, 45a/12, 75a/12,
 78a/06, 78b/04
 y.- gaylar 86b/02
 y.- ıp 121a/13, 22b/05, 44a/06, 55a/13,
 74b/09, 77a/06, 95b/04
 y.- mağınızın 95b/05
 y.- mak 94a/04
 y.- maknı 122a/12
yalbarat- : yalvarmak, rica ettirmek
 y.- ıp 43a/12
yalgan- : yalan
 y. 118b/10, 126b/04, 24a/10, 32a/08,
 52a/02, 57a/11, 64a/12, 88b/10
 y.+ ına 119a/01
 y.+ nı 111b/09
yalgançı : yalancı
 y. 124b/10, 34b/01
yalğuz : yalnız, tek; sadece
 y. 104a/09, 106a/03, 106a/06, 111a/10,
 118a/06, 119b/12, 11a/12, 123b/11,
 13a/06, 29a/03, 34b/07, 43b/12, 5b/04,
 77b/09, 77b/10, 86b/11, 91a/10, 98b/09
 y.+ lar 65b/05
yalğuzla- : yalnız bırakmak
 y.- p 77b/09
yalğuzlan- : üzülme, hüzenlenmek.
 y.- mağıl 23a/11
yalğuzlat- : üzme
 y.- ur-men 26b/05
yalın : yalın, çıplak
 y. 22a/05, 91a/12
yaman : kötü, fena

y. 104a/08, 119a/05, 125a/03, 126b/04,
 12a/03, 19a/01, 21a/11, 41a/09, 44a/06,
 53a/07, 53b/12, 58a/11, 65a/06, 80a/04,
 85a/11, 88a/05, 91a/08
 y.+ dan 79b/13
 y.+ dur 64b/05
 y.+ ın 91b/13
 y.+ lar 3b/03
 y.+ larğa 3b/08
 y.+ ları 62b/04
 y.+ siz 92b/04
yamanla- : telef etmek yok etmek; kötü mu-
 amele etmek
 y.- ptur 61b/03
yamanlğ : kötülük, fenalık; zarar, ziyan bkz.
yamanlık
 y.+ ın 91b/06
yamanlık : kötülük, fenalık; zarar, ziyan bkz.
yamanlğ
 y. 125a/04, 65b/10, 65b/11, 90a/12
 y.+ dan 109b/03
 y.+ ka 125a/04
 y.+ lar 87b/01
 y.+ larından 5a/13
yamğur : yağmur
 y. 109a/09
 y.+ ga 109a/09
 y.+ ları 2b/07
yamğursızlğ : yağmursuzluk bkz. **yamğur-
 sızlık**
 y. 22a/05
yamğursızlık : yağmursuzluk bkz. **yamğur-
 sızlğ**
 y. 105a/01
yan- : yanmak
 y.- ar 4a/08
 y.- dı 14b/03
yan : **1.** yan, taraf; **2.** kat, huzur
 y. 72a/03
 y.+ da 115a/07
 y.+ dan 44b/11, 44b/12, 99a/09
 y.+ ı 129a/07, 50b/04
 y.+ ına 102a/10, 115a/06, 47b/13,
 72a/01
 y.+ ınca 40a/09
 y.+ ında 102b/11, 116a/04, 14a/09, 40b/05,
 42b/05, 45a/13, 58b/12, 74a/05,
 86b/11, 86b/12
 y.+ ındağı 92b/07

y.+ ındağılar 129a/01
 y.+ ından 100a/06, 15a/05, 50b/04, 96b/06
 y.+ larındağı 43b/10
 y.+ larından 14b/01, 29a/13, 43b/01, 87b/03, 92b/11
 y.+ umuz 44b/08
 yana : yine, tekrar; sonra
 y. 109b/07, 10a/07, 113a/12, 114a/01, 117a/05, 118b/13, 119a/06, 122a/03, 128a/05, 15a/08, 15b/10, 16a/05, 16b/06, 17a/11, 22b/02, 22b/13, 28b/13, 33b/07, 33b/08, 36a/06, 38a/07, 40a/12, 41a/11, 42a/12, 43a/12, 51b/07, 52a/12, 54a/12, 54b/12, 61b/10, 68b/07, 68b/09, 68b/12, 69a/09, 69a/13, 69b/01, 70a/05, 73a/07, 85b/12, 8b/04, 99b/01, 99b/07
 y.+ dur 14b/02
 yan baş- : yardım etmek, korumak
 y.-tı 29b/09
 yanç- : harmanlamak, biraraya gelmek
 y.- a 43a/07
 yandır- : yakmak, yandırmak
 y.- ıp 109b/13
 yanlı : taraflı
 y. 70b/01
 yarğa : yön, taraf, cihet
 y.+ dan 14a/12
 yarağ : yanak
 y.+ larına 16a/03
 yandır- : döndürmek
 y.- dıñız 80a/08
 yañıl- : yanılmak, hata etmek
 y.- dıñız 62a/12
 yañlış : yanlış
 y. 62a/03, 62a/11, 78b/07
 y.+ dur 62a/02
 yap- : yapmak, etmek
 y.- ıp 24b/11
 y.- tılar 99b/02
 yapın- : örtünmek
 y.- ıñız 111a/06
 yara- : yaramak, faydalı olmak; uygun olmak
 y.- ğay-men 113a/07
 y.- mas 100a/06, 122a/02, 16b/06
 y.- maz 54a/10
 y.- r 52b/04
 y.- r-sen 113a/08

yara : yara
 y.+ dan 49b/03, 74a/11
 y.+ lar 56a/03
 y.+ sı 120a/04, 40b/04, 49b/05, 74b/04
 y.+ sın 49b/01
 yarağ : 1. hazırlık; 2. silah bkz. **yarağ**
 y.+ ı 51a/02, 51a/09
 yarağ : 1. hazırlık; 2. silah bkz. **yarağ**
 y. 9b/13
 y.+ ıñ 108b/02
 yarağla- : 1. hazırlamak, hazırlık yapmak; 2. silahlanmak, donanmak
 y.- dı 36a/09, 51a/08, 7a/09, 7a/11
 y.- p 7a/05, 7b/08
 y.- ya 110a/01
 yarağlan- : 1. hazırlanmak; 2. silahlanmak, donanmak
 y.- adurlar 109b/13
 y.- dı 113b/03, 18a/13, 9b/12
 y.- dılar 115a/08, 129a/06, 51a/06, 86a/04
 y.- duğ 91a/03
 y.- ğanı 32b/09
 y.- ğaylar 82a/12
 y.- ğıl 26a/07, 9b/12
 y.- ıñız 107a/07, 91b/02, 92b/03, 9a/09
 y.- ıp 10a/11, 10b/03, 10b/05, 11a/07, 11b/07, 11b/08, 11b/10, 129a/05, 12a/06, 14b/08, 23b/03, 35b/11, 40a/11, 46b/01, 47a/08, 57b/05, 66b/07, 67a/08
 y.- ipturlar 30a/04
 y.- mağa 10b/03, 27b/09
 yarağsız : 1. hazırlıksız; 2. silahsız
 y. 111b/13, 87a/05
 yaralı : yaralı, yaralanmış
 y. 107b/10, 115a/01, 39b/03, 63b/11
 yārān : (Far.) dostlar, tanıdıklar
 y.+ lar 64b/02
 y.+ larnı 50b/08
 yarar : mefaat, yarar, fayda
 y. 12a/04, 12b/09, 15b/05, 16a/08, 16b/05, 16b/06, 18a/03, 18a/09, 20a/07, 24a/10, 33a/11
 y.+ nı 76a/02
 yarasız : yarasız, sağlam
 y. 115a/01
 yarat- : yaratmak
 y.- ğan 1b/01

y.- kan 61a/10, 63a/09, 66a/07
 y.- kanda 103a/04
 y.- kanıdur 66a/10
 y.- kanlarımdan 103a/05
 y.- kuç 106a/04
 y.- tı 1b/04, 63b/08, 64a/09
 y.- tıñ 13b/04
yarı : 1. yarı, yarım; 2. yardım; 3. taraf,
 yön
 y. 117a/01, 69a/11, 6b/11
 y.+ dan 103b/11, 114a/09, 71b/10
 y.+ ğa 17b/01
 y.+ ndan 100a/13
yarıg : yarı, yarım; geri kalan
 y.+ ı 116b/02, 71b/10
yarlıg : yardım
 y.+ ından 12a/01
yarlıga- : acımak, merhamet etmek
 y.- dı 87b/09
 y.- ğay 108b/09
 y.- ğıl 108b/09, 18b/13
 y.- ma 103b/02
 y.- mağı 17a/02
 y.- mağın 19a/07, 53a/11, 95b/04
 y.- mağıñ 68b/01
 y.- maķ 17b/03
 y.- maķķa 14a/06
 y.- rlar 52a/04
 y.- sun 11b/08, 26a/01, 41b/01
yarlıgaçı : acıyan, merhamet eden; yardım
 eden
 y. 21a/08, 26a/05
 y.+ dur 14a/06
 y.+ sen 16b/04
yarlıgançı : merhamet eden; yardım
 eden
 y. 18a/10
 y.+ mız 14a/03
yarşı- : kışkırtmak, saldırmak.
 y.- kay 34a/12
yaruk : ılık, aydınlık
 y. 3a/04
yasak : yasak, engel bkz. **yaşak**
 y. 11a/03
yaşak : yasak, engel bkz. **yasak**
 y. 11a/05
yaşı : en, genişlik
 y. 102a/03
yaştıg : yastık

y.+ ı 123a/11
yaş : 1. gözyaşı; 2. yaş, ömür
 y. 13a/04
 y.+ ı 6b/03, 7a/03
 y.+ ıñ 25a/09
 y.+ ları 96b/02
yaşıl : yeşil
 y.+ ların 14a/02
 y.+ larıñızın 60b/09
yaşın : şimşek, yıldırım
 y. 3a/12
yaşın- : gizlenmek, saklanmak
 y.- mas 63b/12
yaşır- : gizlemek, saklamak
 y.- ıñız 109b/09, 90b/13
 y.- mağa 93b/10
 y.- mağın 54b/04
 y.- mas erdi 124b/08
 y.- mas-men 126b/06
 y.- ur erdim 126b/05
yaşlı : yaşlı, ihtiyar
 y. 13a/04
 y.+ lar 42a/12
yat- : yatmak, uyumak bkz. **ya-**
 y.- masun 87a/05
 y.- tı 48b/02
yatlık : kötülük
 y.+ nı 103b/05
ya- : yatmak, uyumak bkz. **yat-**
 y.- ur 74b/04
 y.- ur-biz 65b/07
yavaş : yavaş; uysal, sakin
 y. 13a/13, 16b/04, 23a/01
yavaşlıg : yavaşlık; uysallık
 y.+ ından 55b/01
yavru : yavru; kuş yavrusu
 y.+ ları 111b/11
 y.+ larından 95b/09
yay- : yaymak
 y.- ğan 40b/13
 y.- ğay-men 56a/04
 y.- ğıl 32b/12
 y.- ıñız 111b/07
 y.- ıp 111a/06
yayak : yaya, yürüyerek bkz. **yadaķ**
 y. 113a/07, 113a/08, 113a/09, 113a/10,
 116b/11, 128a/05, 129a/09, 12b/05,
 12b/12, 45a/01, 70a/13, 73a/02, 97a/06,
 97a/07

y.+ dan 92b/13
 y.+ lar 128a/02, 129a/11, 36a/12, 44b/09, 48b/03, 51a/12, 69b/12, 70a/10, 70b/01, 71b/10, 93a/01, 97a/09
 y.+ larğa 93a/03
 y.+ ları 70a/09
 y.+ larına 115a/09
 y.+ larından 70b/12, 70b/13
 y.+ larını 68b/03, 70a/11
yayıl- : yayılmak
 y.- dı 2b/05
 y.- ğan 4a/05
 y.- mağ 8a/03
 y.- miş 112b/10
yaz- : **1.** yazı yazmak; **2.** hedefe isabet ettirmek; **3.** yanılmak, hata etmek.
 y.- alım 53a/02, 64b/07, 66a/03
 y.- ar 25a/12
 y.- dı 10b/13, 129b/07, 130a/11, 23a/02, 34b/01, 34b/03, 37b/08, 38a/01, 38a/03, 39b/09, 42b/12, 46b/12, 47a/06, 4b/09, 52a/12, 53b/06, 60a/04, 68a/01, 75b/10, 77b/02, 78b/08, 83a/04, 86a/05, 94a/13
 y.- dılar 53a/03, 75b/01, 78a/07, 88b/09
 y.- dım 124a/07, 38a/04, 46b/06, 46b/07, 67a/09
 y.- dıj 88b/10
 y.- ğandan 84b/08
 y.- ğanımda 130a/12
 y.- ğay 121a/13
 y.- ğay-men 50b/09
 y.- ıp 107a/11, 108a/01, 11a/03, 120b/04, 121a/08, 127b/01, 23a/13, 29b/07, 29b/08, 29b/10, 30a/01, 35b/09, 37a/05, 37b/11, 38a/04, 39b/06, 40b/08, 41a/06, 49b/11, 56b/07, 57a/06, 57a/12, 74b/09, 75b/05, 75b/09, 78a/10, 79a/05, 82b/13, 86a/02, 87b/06
 y.- madım 115b/11, 41a/11
 y.- mağıl 93a/06
 y.- sanjız 121b/01
 y.- sun 121a/04
yazdur- : yazdırmak
 y.- up 78b/05
yazı : çöl, sahra; ova
 y. 42b/05
 y.+ da 89b/09

y.+ ğa 42a/09, 90a/07
 y.+ lar 82a/07
 y.+ larda 104b/12, 105b/05, 41b/13, 50a/06
 y.+ lardur 105b/09
 y.+ larğa 85a/08
 y.+ larından 89b/09
 y.+ nı 42a/07, 42a/10
yazıl- : yazılmak
 y.- ğan 124b/13
 y.- miş 125a/02
yazış- : yazışmak
 y.- tılar 57a/08
yazuğ- : günah, suç
 y. 104a/08, 17b/03, 61a/13, 92a/03
 y.+ dan 21a/12, 52b/01, 92b/01
 y.+ ka 125a/04, 55a/05
 y.+ lar 91b/03, 92a/02, 95a/10, 97b/09
 y.+ ları 78b/07
 y.+ ların 14a/05, 19b/13
 y.+ larınızın 47a/10
yazuğlı : günahkâr, suçlu
 y. 123b/06, 91b/03
yè- : yemek
 y.- diler 100a/02, 129a/04
 y.- diñiz 105a/03
 y.- geniñiz 105a/04
 y.- megey-siz 63a/06
 y.- mek 72a/09
 y.- menjiz 68a/07
 y.- mesler 52a/03
 y.- p 120b/10
 y.- r-biz 65b/06
 y.- rler 124a/02, 125a/07, 76a/11, 76a/12
 y.- se 39a/05
 y.- yip 58a/09
yeddi : yedi (sayı)
 y. 49b/03, 56a/07, 73b/05, 77b/09
yeddi yüz : yedi yüz
 y. 26a/09
yeddi yüz sekiz on beş : yedi yüz seksen beş
 y.+ inçi 4b/10
yèg : daha fazla, iyice
 y. 108b/10, 109b/05
yègirmi : yirmi
 y. 100b/12, 102a/05, 102b/07, 108b/11, 10b/05, 127a/01, 42a/12, 51b/08, 98a/11

yégirmi dört : yirmi dört

y. 50a/09

yégirmi miş : yirmi bin

y. 114b/11

y.+ den 58b/03

yél : yel, rüzgar

y.+ ge 96a/06

y.+ i 111b/01

y.+ ini 129b/11

y.+ ler 49a/04

yèmek : yemek, yiyecek

y.+ den 13a/05

y.+ inşizni 9a/11

y.+ ler 122b/11

y.+ lerinşizge 105a/04

y.+ lerinşizni 100a/02

yèmiş : yemiş, meyve

y.+ lerni 60a/12, 66b/12, 90a/10

yèmişli : yemişli, meyveli

y. 13a/04, 60b/06, 67a/07

yeñ- : yenmek, galip gelmek

y.- di 34b/07, 64a/04

y.- en 68a/08

y.- er 85a/09

y.- inçe 64b/09, 94b/11

y.- ip 59a/08, 59a/09

y.- mekden 63b/06

y.- mes 75a/02, 89a/09

y.- miş 68a/06

y.- seler 88b/12

y.- üçü 24a/01

yeñil- : yenilmek, kaybetmek

y.- miş 68a/07

yeñile : yeni, henüz

y. 113a/07

yeñiledin : yeniden, tekrar

y.+ 69b/03

yér : 1. yeryüzü, dünya; 2. yer, toprak; 3. oturan yer, ülke

y. 105b/11, 106b/10, 107a/01, 109b/06, 15b/12, 4a/05, 56a/03, 56b/13, 60b/03, 61b/09, 62a/05, 62b/13, 63b/05, 63b/13, 65a/10, 65a/12, 65b/05, 65b/06, 65b/07, 67a/04, 6a/08, 70b/03, 92b/01

y.+ çe 87a/08

y.+ de 105b/08, 114b/02, 114b/06, 114b/07, 115b/02, 116b/13, 117a/03, 117a/05, 24b/01,

18a/10, 20a/13, 2a/01, 33b/07, 34b/08, 38a/11, 41b/09, 48b/05, 50b/01, 50b/02, 51b/05, 51b/13, 54b/01, 65b/11, 66b/08, 66b/11, 81a/03, 82b/06, 83b/04, 93b/05, 94b/10, 96a/12, 96b/06

y.+ den 104a/03, 119b/07, 124a/05, 46a/01, 54a/10, 85b/10, 89a/10, 91a/13

y.+ ge 115a/02, 118a/02, 118a/10, 120a/12, 16a/08, 42a/02, 42b/12, 47b/11, 59a/02, 6a/07, 6b/06, 73b/03, 83b/09, 90a/11, 93a/09

y.+ i 12b/05

y.+ idür 22b/02

y.+ igine 115b/10

y.+ imde 130b/01

y.+ imden 35b/05, 90b/10

y.+ ime 128b/05

y.+ imiz 104b/06, 130b/01

y.+ imizde 81b/12, 85b/09

y.+ imüz 20b/02

y.+ imüzden 45a/04, 64b/08

y.+ in 104b/02, 62b/07, 63a/11

y.+ inde 111b/04, 113a/01, 113a/02, 125b/12, 126b/10, 128a/09, 36a/01, 52a/10, 52a/11, 52b/05, 77a/09, 79a/08, 93a/10, 94a/01, 98b/05

y.+ indeki 40b/09

y.+ inden 16a/05, 24b/13, 28b/07, 32b/11, 49a/07, 68b/11, 68b/13, 77a/04, 77a/05

y.+ indendür 59a/02

y.+ ine 31a/13, 31b/01, 37a/13, 60b/06, 79a/08, 90a/12

y.+ ini 77a/13

y.+ inş 116b/13

y.+ inşde 100a/10, 112b/11, 57b/08

y.+ inşden 38a/06, 90b/06

y.+ inşizden 40a/12, 65a/01

y.+ inşizni 113b/04

y.+ inşni 15b/12

y.+ ler 66a/02, 6b/07, 6b/13, 76a/05

y.+ lerde 112a/04, 122a/11, 85a/13

y.+ lerge 32b/12, 54b/08, 82a/08, 85b/04

y.+ leri 74b/08, 75a/12, 78a/08, 80b/09

y.+ leridür 42a/11

y.+ lerimiz 105b/08

y.+ lerimizden 64b/07

- y.+ lerimizni 104b/05
 y.+ lerin 121b/06, 14a/02, 32b/10, 33b/09, 66a/02, 68a/05, 75b/03, 75b/06, 76a/09, 76b/08
 y.+ lerinde 114a/01, 56b/08, 75b/07, 76a/08, 84b/07
 y.+ lerinden 57a/10, 57b/11, 68b/12, 86a/07
 y.+ lerine 108b/07, 54b/08, 90b/01
 y.+ lerinüz 62a/02
 y.+ lerinüzge 64b/06, 66a/02
 y.+ lerinüzni 91a/09
 y.+ lerni 37b/09, 59b/07, 74b/07, 76a/07, 76a/09, 78b/10, 84a/08, 85a/07, 85a/13, 85b/02, 86a/04, 90b/01, 98a/09
 y.+ ni 115b/11, 42b/11, 60b/06, 83b/04, 85a/11
 y.+ niñ 50b/02
 y.+ niñdür 43a/02

yêrli : yerli

y. 65a/09, 71b/12

yêryüzü : yeryüzü, dünya bkz. **yêryüzü**

y. 104b/11, 29b/06, 32b/09, 32b/10, 38b/07, 67a/03, 80b/04
 y.+ n 109a/02, 114b/05, 81a/04, 99b/01
 y.+ nde 103a/09, 123b/05, 80a/02

yêryüzü : yeryüzü, dünya bkz. **yêryüzü**

y.+ nden 109b/07

yêsir : (Ar.) esir, tutsak

- y. 104b/08, 107b/03, 114a/06, 120b/11, 127b/12, 40b/07, 41b/09, 43b/04, 48b/09, 49b/09, 51b/06, 55b/07, 58b/05, 59a/10, 80b/10, 87a/06, 88a/10, 92a/02
 y.+ ler 45b/01, 45b/03, 45b/05, 75a/07
 y.+ lerdan 45b/02
 y.+ ni 73b/04

yêsirlik : (Ar.+Tü.) esirlik, tutsaklık

y.+ dan 78a/06, 86a/13

- yêt- :** 1. yetmek; 2. ulaşmak, erişmek; 3. kâfi gelmek
 y.- e 116b/09
 y.- e almaslar 116b/07
 y.- e bergey 20b/12
 y.- egey-men 96b/13
 y.- er 123b/13, 124a/06, 15b/08, 26a/06, 33b/11, 52b/02, 74a/08, 94b/11, 95b/01, 96b/10
 y.- erçe 24a/02

y.- erler 54b/07, 84a/02

y.- er-men 34a/05

y.- geç 12b/02

y.- geninçe 82b/12

y.- genni 119b/10

y.- gey 21b/02

y.- gey-biz 6b/07

y.- ip 61a/01

y.- ken 31a/07, 3a/07

y.- kençe 21a/06

y.- kende 24a/04, 6a/10, 93a/08

y.- kenden 27a/04

y.- keni 118b/02

y.- keniçe 17a/01, 19a/02, 21a/05, 81b/03, 85b/07

y.- keniñde 122a/01

y.- kenni 116b/07

y.- kinçe 115a/09, 23a/12, 24b/01, 70b/05

y.- mes 59b/12, 7b/03

y.- ti 17a/01

y.- tiklerinden 69a/02

yetti : yedi (sayı) bkz. **yeddi**

y. 1b/06

yeti : keskin, sivri

y.+ lerdür 8a/09

yetilik : keskinlik, sivrilik; hiddet, öfke

y. 112b/01

y.+ den 115a/03

y.+ i 114b/09, 25a/09

yêtin- : çökmek, eğilmek

y.- ip 31a/02, 61b/10

y.- miş 24b/09

yettinçi : yedinci (sayı)

y. 3b/09

yêtiş- : erişmek, ulaşmak, yetişmek

y.- eyim 25b/13

y.- geç 12a/11, 47b/10, 79a/05, 79a/06, 88a/06

y.- gen 117a/03, 117a/05, 30a/03

y.- gende 121b/03, 124a/09, 124b/08, 127a/04, 128a/01, 128a/13, 130b/02, 22b/01, 22b/06, 23b/01, 27a/08, 28b/06, 51a/02, 56b/05, 60b/13, 61a/05, 65a/08, 76b/01, 77b/03, 88b/05, 94a/03

y.- genim 32a/02

y.- geninçe 95b/07

y.- genlerinçe 59b/10

y.- genni 79a/11
 y.- gey 84a/13, 86b/13, 87a/04, 94a/13
 y.- gey-biz 31b/10
 y.- geyler 82a/05
 y.- gil 108b/07, 17b/09, 20a/09, 20a/12, 24b/06, 24b/08, 58b/09
 y.- ginçe 117a/03, 118a/12, 120b/01, 122a/01, 129a/09, 16a/08, 20a/12, 21a/01
 y.- ginçedür 121b/12
 y.- inçiz 115b/07, 11b/09
 y.- ip 114b/13, 115a/12, 118a/10, 12a/09, 45a/09, 80a/10, 83a/05
 y.- kende 122b/01, 25b/07, 29b/10, 30b/08, 32b/07, 33a/07, 33b/03, 33b/13, 34a/07, 37a/10, 39a/09, 39b/10, 42b/01, 47a/08, 60a/01, 67b/04, 68a/06, 71b/04
 y.- kenimde 33b/04
 y.- kinçe 24b/07, 27a/10, 28a/11, 29a/06, 29a/07, 33a/06, 35b/02, 42a/04, 45a/10, 46a/07, 73b/02, 74a/13, 89a/04
 y.- medi 48a/10, 56a/09, 72a/12
 y.- mege 48a/01
 y.- megey 98b/07
 y.- mes 127a/10, 44a/06, 52a/05, 56a/09, 62a/04, 65b/02, 90a/02, 94a/02, 95a/13, 98b/05
 y.- mes êrse 95b/01
 y.- mes-biz 97b/04
 y.- mesden 46a/07, 71a/04, 82a/05
 y.- meslerden 95b/11
 y.- mes-siz 112a/04
 y.- se 33a/01, 39a/06, 42a/11, 77a/04, 96a/06
 y.- seņ 35b/01, 42a/02, 58a/08
 y.- seņiz 10a/13, 35a/10
 y.- sün 46a/11
 y.- sünler 58a/13
 y.- ti 115a/10, 119a/06, 119a/12, 122b/03, 130a/03, 21b/03, 21b/06, 22b/03, 23a/03, 23b/08, 27a/04, 27a/10, 28b/12, 32b/08, 41a/03, 42b/04, 46a/05, 47b/06, 47b/08, 48a/12, 52a/06, 53b/10, 57b/05, 59a/01, 68a/04, 75b/12, 77a/12, 78b/09, 84a/07, 86a/06, 94b/01, 98a/05
 y.- tiler 47b/05, 48a/10, 58b/11
 y.- tim 95b/13
 y.- tük 102b/03

y.- ür 30a/02, 34a/01, 51a/02
yetişil- : yetişilmek, erişilmek, ulaşmak
 y.- mes 70a/05
yetiştür- : yetiştirmek
 y.- genimde 83a/11
yetkîr- : ermek, erişmek; ulaşmak bkz. **yêt-kür-**
 y.- inçiz 127b/08
 y.- meseler 124a/08
yêt-kür- : ermek, erişmek; ulaşmak bkz. **yêt-kîr-**
 y.- di 29a/10, 39b/13, 41b/03, 93a/03
 y.- diler 126a/03, 80b/13
 y.- düm 18a/03
 y.- düņ 27b/07
 y.- gende 88a/12
 y.- gey 101a/06
 y.- gil 67a/13, 93b/13, 95b/07
 y.- güci 26a/02
 y.- ü 13b/08
 y.- ür 21a/08
yetlendür- : zayi etmek, hebâ etmek
 y.- mes 25a/12
yetmiş miņ : yetmiş bin
 y. 78a/09
yığ- : yığmak, toplamak
 y.- anı 23a/05
 y.- ar-siz 127a/09
 y.- dı 122a/10, 22a/10, 32a/04, 35b/11, 7a/13, 7b/05, 91a/07
 y.- dılar 127a/10, 99b/01
 y.- dıņ 13b/06
 y.- ğıl 70b/07, 78b/12
 y.- ıp 124a/13, 22b/13, 29a/04, 29a/07, 46b/02, 52a/07, 68b/13, 87a/01, 87a/13, 96b/06
 y.- ıptur 102b/04, 22b/07, 83b/08
 y.- ıpturlar 24a/06
 y.- madılar 22b/07
 y.- mağa 79a/13, 82a/13
 y.- mağı 89a/02
 y.- mak 27b/06
 y.- mışlar 75a/01
yığıl- : yığılmak, toplanmak
 y.- dı 11b/12, 17a/07, 30a/07, 43b/05, 86a/11
 y.- dılar 109a/03, 113b/11, 114b/01, 116a/08, 25a/06, 33b/07, 35b/12, 48a/13, 57a/04, 57a/08, 5b/11, 69a/10,

72b/05, 80a/11, 83a/06, 87b/04
 y.- dım 41a/02
 y.- ğan 46a/09
 y.- ğanda 114b/04
 y.- ğandan 46a/12
 y.- ğanı 28b/06, 94b/02
 y.- ğanın 80a/10
 y.- ğanlar 95a/03
 y.- ğanlarğa 47a/05
 y.- ğay 93b/12
 y.- ğay-biz 46a/10
 y.- ıp 10b/06, 113a/12, 119b/10, 120b/13, 21b/06, 22a/11, 27b/02, 36a/04, 36a/05, 47a/07, 51a/06, 53a/11, 54a/04, 59b/12, 66b/07, 73a/11, 81a/11, 82a/03, 82b/13, 87a/11, 99b/12
 y.- iptur 59b/02
 y.- ipturlar 26a/01, 36a/01, 39b/07, 46a/08
 y.- madı 83b/08
 y.- madılar 83a/07
 y.- mağa 86a/10
 y.- mağından 23b/08
 y.- mış 15a/06, 4a/07
 y.- salar 8b/01
 y.- sanız 32a/03, 46b/09, 80b/08
 y.- sun 35b/12, 82a/09
 y.- ur 38a/11
yığıstur- : biraraya getirmek, toplamak
 y.- dı 115a/03, 81a/01, 97b/11
yıgla- : ağlamak, sızlamak
 y.- dı 123a/13, 19a/09
 y.- dılar 123b/12, 123b/13, 19a/10, 94a/04
 y.- ğanda 127b/08
 y.- ğanlar 123b/13
 y.- r 42b/11, 92a/09
 y.- ya 92a/06
yıglaş- : ağlaşmak, sızlanmak bkz. **yıglaş-**
 y.- mış 20b/08
yıglaş- : ağlaşmak, sızlanmak bkz. **yıglaş-**
 y.- tılar 129a/10
yık- : yıkmak, harâb etmek
 y.- ar-biz 76b/05
 y.- ar-men 99a/01
 y.- ıp 71a/04
 y.- sam 56a/03
 y.- tı 72b/01, 72b/02, 93a/10
 y.- tıķ 74b/04

y.- tım 55b/13
yıkıl- : yıkılmak, harâb edilmek
 y.- dı 1b/10, 72a/12
 y.- dılar 118a/08
 y.- dım 72a/13
 y.- duķ 115b/09
 y.- ğanda 55b/10, 56a/01
 y.- ıp 120a/10
 y.- masa 92b/01
 y.- mış 74b/04
yıl : yıl, sene
 y. 122a/04, 125b/10, 126b/11, 126b/12, 130a/10, 130b/03, 130b/05, 130b/06, 37a/02, 55b/08, 78b/12, 79a/03
 y.+ da 105b/11, 106a/13, 106b/08, 129b/04, 38b/11, 39a/09, 5a/01, 5a/03, 63a/08, 75b/02, 76a/08, 78a/08
 y.+ dan 100b/12
 y.+ dur 37a/01
 y.+ ğa 34a/05
 y.+ ında 126b/13, 127a/01, 127a/03, 129b/04, 50a/08, 52a/10, 56a/06
 y.+ ın 4b/10, 5a/01
 y.+ lar 37a/02, 89a/12
yırak : uzak, ırak
 y. 106b/11, 126b/09, 127a/11, 27b/05, 35a/01, 62a/01, 62a/05, 62b/08, 63a/12, 67a/11, 7b/05, 80a/04, 83a/08, 85a/08, 88a/01, 91a/11
 y.+ dan 57a/03, 61b/09
 y.+ dur 64b/04
 y.+ ına 96a/09
 y.+ larnı 54a/02
 y.+ raķ 102b/11
 y.+ siz 112a/01
yırakla- : uzaklaştırmak
 y.- p 25a/01
yıraklan- : uzaklaştırılmak
 y.- ğanı 86a/06
 y.- masun 72a/07
 y.- ur-sen 64b/12
yig : fena, kötü.
 y. 53a/01, 65b/10
yig kör- : kinlenmek, nefret etmek
 y.- düm 84a/09
 y.- er 111b/09, 73b/12
 y.- genni 73b/13
yigir- : 1. hiddetlenmek, gazaba gelmek; 2. azarlamak, paylamak.

y.- di 40a/02, 90a/04, 92a/12, 92a/13
 y.- diler 64b/12, 74b/05
 y.- ip 115b/12, 58b/02
 y.- iptür 92b/05
 y.- megil 19a/02
 y.- megine 92a/12
 y.- mek 19a/02
 y.- mekleri 114b/09
 y.- meş 19a/02
yigirt- : gazaplandırmak, hiddetlendirmek
 y.- mege 80a/02
yigit : yiğit, genç
 y. 25a/08, 72a/07, 98b/04, 98b/07
 y.+ ge 98b/05
 y.+ leri 22a/12
 y.+ lerim 10a/04
yijirt- : tazelemek, yenilemek
 y.- 78a/08
yohsul : yoksul, fakir, çaresiz
 y. 104b/11
 y.+ larınız 61b/01
yohsulluk : yoksulluk, çaresizlik
 y.+ dan 104a/11, 105b/10
yok : yok, mevcut olmayan; hayır
 y. 101a/01, 102a/09, 102b/10, 103a/01,
 103a/09, 105a/04, 107a/13, 107b/11,
 108a/05, 10b/08, 114b/05, 116b/10,
 11a/02, 121a/10, 124a/05, 125a/03,
 129a/06, 130a/03, 13b/04, 19a/07,
 20a/13, 21a/12, 24b/07, 28b/11,
 30a/13, 31b/08, 32a/02, 34b/05,
 34b/10, 36a/12, 36b/01, 38b/03,
 39a/07, 39a/08, 3b/12, 48a/02, 49b/13,
 53a/05, 53b/08, 53b/13, 54a/01,
 54b/06, 55b/08, 58a/04, 58a/05,
 59b/03, 60a/13, 62a/10, 62b/06,
 63a/13, 64a/10, 65a/09, 65b/03,
 66a/01, 69b/07, 69b/08, 72a/09,
 74b/12, 75b/12, 78a/13, 7b/03, 84a/07,
 85a/09, 87b/08, 88a/06, 88a/07, 88a/08,
 89b/02, 93b/13, 96b/10, 97a/02,
 98b/02, 98b/03, 98b/09, 98b/11,
 99b/03, 99b/04
 y.+ dan 1b/01
 y.+ dur 26b/05, 42a/08
 y.+ tur 100b/04, 103a/01, 103b/07, 103b/11,
 104b/11, 105a/10, 105b/04, 106a/05,
 107b/01, 10a/03, 111b/03, 115a/07,
 123b/07, 14b/07, 15b/13, 21b/08,

22b/11, 25a/13, 35b/03, 40b/10,
 41a/08, 42a/10, 45b/09, 47a/02, 52a/06,
 57b/03, 65b/03, 65b/09, 65b/10,
 66a/08, 80a/05, 81b/02, 81b/06,
 86b/02, 88a/13, 8b/07, 9b/04
 y.+ turur 63a/03, 66b/10, 68a/04
yokkari : yukarı
 y. 70b/11
 y.+ dan 44b/12, 70b/11, 77b/13
yokuş : yokuş
 y. 45b/11
 y.+ in 45b/11
yol : 1. yol; 2. tarz, usul
 y. 121b/13, 122a/04, 125a/11, 3b/07,
 42b/05, 57a/11
 y.+ da 20a/10, 22a/13
 y.+ dan 39b/11, 47a/13, 47b/01, 48a/06,
 65b/09
 y.+ dur 35a/09
 y.+ ğa 26b/13, 29b/12, 39a/03, 47a/02
 y.+ ı 13a/01, 46a/13, 86a/10, 97b/09
 y.+ in 118a/03, 31b/03, 4a/12
 y.+ ina 11b/02, 13a/09, 14b/08, 25b/07,
 9b/05
 y.+ inça 127a/07
 y.+ ında 102a/05, 106b/09, 10a/05, 111a/11,
 112a/13, 118b/05, 120b/10, 20a/06,
 23a/09, 26a/13, 28b/10, 31a/11, 31a/12,
 31b/01, 31b/02, 33a/06, 35a/05,
 35a/06, 35b/10, 40b/01, 41b/06,
 43b/08, 73b/10, 84a/06, 95a/03, 96a/13
 y.+ lar 1b/07
 y.+ lardan 59b/13
 y.+ ların 2b/02, 8a/05
 y.+ larında 17a/08
 y.+ larını 119b/04
 y.+ nı 42a/05, 42a/06, 47a/11
 y.+ uşa 13b/05
yolçı : yolcu
 y.+ sı 48a/05
yoldaş : yoldaş, yol arkadaşı
 y.+ dur 20a/10
yoldaşlık : yoldaşlık, yol arkadaşlığı b k z .
yoldaşlık
 y.+ ın 15b/07
yoldaşlık : yoldaşlık, yol arkadaşlığı b k z .
yoldaşlık
 y. 13b/01
 y.+ nın 13a/13

yolğun : ılgın ağacı

y.+ ı 42b/05

yoluk- : karşılaşmak; buluşmak

y.- ti 119b/05

yon- : yontmak, heykel yapmak

y.- up 105b/12

yonul- : yontulmak

y.- miş 106a/06

yor- : yormak, rüya tabir etmek

y.- dum 108a/13

yorga : koşarak giden at

y. 122b/02, 122b/05, 122b/07

yorgala- : koşarak gitmek

y.- gânda 122b/07

yorum : yorum, anlam, tefsir

y.+ ı 6b/04

yöri- : yürümek bkz. **yörü-**

y. 42b/01, 95b/07

y.- di 113b/03, 115a/07, 116a/11, 118a/06,

119b/05, 119b/12, 120a/02, 120a/06,

120b/01, 122b/01, 13b/03, 22b/01,

22b/03, 22b/06, 29a/07, 32b/06,

33a/06, 37a/10, 40b/02, 43a/03, 43b/08,

44a/02, 48a/05, 51a/05, 67a/13, 70a/08,

77a/12, 77b/03, 87a/07, 93a/03

y.- di erte 48a/10

y.- diler 109a/01, 109a/06, 112a/07,

116b/03, 12a/07, 19a/12, 40a/11,

47b/04, 48b/03, 58b/10, 67b/06,

68b/05, 70b/02, 83a/06

y.- dim 28a/11, 47a/08, 95b/11

y.- dük 110a/13, 33b/07

y.- genimiz 23b/01

y.- genin 18a/12

y.- geniçe 25a/10

y.- genlerin 82a/03, 82b/13

y.- gey 27a/10

y.- gey-biz 46a/07

y.- gey-sen 12b/13, 40a/01

y.- gil 127b/03, 24b/07, 77a/07, 96a/06

y.- ginçe 102b/07

y.- me 12b/13

y.- medi 42b/11

y.- medim 67b/06

y.- mege 11b/07, 15a/04, 25a/06, 88a/13

y.- megim 25b/06

y.- mek 61a/13

y.- menjiz 111a/05

y.- p 111b/05, 115b/11

y.- r 48b/05

y.- r-biz 65b/06

y.- rler 109b/05

y.- sek 46a/08

y.- ye 102b/11, 122b/09, 16a/07,

43a/11, 66b/04, 68b/10, 84b/06

y.- ye kal-dı 21a/01

y.- yelim 46b/06

yörit- : yürütmek bkz. **yörü-**

y.- ti 120a/13, 51a/03

y.- tiler 2a/06, 46a/01, 71a/03

yörü- : yürümek bkz. **yöri-**

y.- di 16a/08, 25b/07

y.- gey 3b/04

y.- nüz 111b/06, 127b/12, 31b/08

y.- rgenin 22a/13

y.- rler 70a/07, 70b/04

y.- r-men 12b/12, 13a/01

y.- ye 19a/12, 61a/03

y.- yelim 19a/11

yörü- : yürütmek bkz. **yörit-**

y.- gil 8a/05

y.- ti 33b/05, 33b/08, 70a/06, 76b/01,

80b/12

y.- tiler 2a/06

yulduz : yıldız

y. 62b/13

y.+ dan 63b/13

y.+ ga 106a/05

y.+ ı 3a/03, 63b/05

y.+ ın 42a/03

y.+ lar 1b/11, 3a/06

yum- : yummak, göz kırpmak

y.- unuz 111b/05

y.- up 73a/08

yumşak : yumuşak

y. 52a/04, 6a/07

yumşaklık : yumuşaklık

y. 19a/05

yumşat- : yumuşatmak

y.- ğıl 13a/13

y.- kay 102a/08

yumurlan- : yuvarlanmak

y.- ıp 110b/05, 44b/12

yuvalan- : yuvarlanmak

y.- a 118a/08, 118a/09

yuvarla- : yuvarlamak

y.- r 125a/07

yüce : yüce, yüksek

y. 10a/01, 118b/07, 119b/10, 13a/06, 13b/13, 30a/12, 43b/06, 65b/08, 68a/08, 6a/06, 6b/04, 6b/13, 9b/05, 9b/11

yüçelen- : yüceltmek, yükseltmek

y.- diñ 13b/10
y.- gey 6b/06, 9a/04
y.- megini 29b/09
y.- mek 110a/12, 88a/02
y.- meñ 13b/11
y.- miş 16b/13
y.- ürlr 97b/07

yüçelendür- : yüceltilmek, yükseltmek

y.- di 76b/10

yüçelengen: aziz, yüce, büyük. bkz. **yüçel-gen**

y. 11a/05, 11a/12, 12a/12, 13a/02, 13a/03, 14b/07, 18b/08, 67a/12, 88a/01

yüçelet- : yüceltmek, yükseltmek

y.- gey 108b/10
y.- süñ 36b/08

yüçelgen: aziz, yüce, büyük. bkz. **yüçelengen**

y. 11b/12, 11b/13, 12a/13

yüçelig : yücelik, azizlik

y. 66a/07

yügür- : 1. hızlı yürümek, koşmak; 2. çalış-

mak, çabalamak
y.- eyim 37b/10
y.- mege 93a/07
y.- üp 129a/08

yüg(ü)rüş- : 1. hızla koşuşmak

y.- ti 122b/03

yük : yük; ağırlık

y. 37b/03
y.+ ke 124a/05
y.+ lerimizni 107b/08
y.+ lerinden 58b/11
y.+ lerni 51a/02

yüken : gem, yular; halat

y.+ in 61a/01

yünülen- : hafifleyerek hızlıca hareket etmek

y.- ip 39b/10

yünüllik : hafiflik, yeğnilik

y. 11a/04

yürek : yürek, kalp

y.+ i 99b/04
y.+ ine 23b/02, 23b/09, 24b/10, 69a/13
y.+ leri 108a/07, 33b/09, 36b/01, 36b/03, 58a/10, 69a/08, 69a/13, 99b/08

y.+ lerin 110b/08, 113a/13, 25a/03

y.+ lerine 14a/01, 36b/03, 78b/03

y.+ lerinizni 11b/01

yüreklen- : yüreklenmek, cesaretlenmek

y.- diler 86a/04
y.- geyler 69b/03
y.- ip 23b/13
y.- ür 115a/06
y.- ür erdi 89b/13

yüreklet- : yüreklendirmek, cesaretlendirmek

y. 13b/13

yürekli : yürekli, cesur, korkusuz

y. 73a/08, 97a/03, 99b/02
y.+ ler 67b/08
y.+ lerinin 99b/04
y.+ men 37b/09

yürekliğ : cesaret

y.+ inde 98a/01

yüreksizlik : korkaklık

y. 79b/11

yüz : 1. yüz, çehre; 2. yüz (sayı); 3. yüz, satıh, taraf

y. 26b/12, 28b/13, 48b/09, 60a/05, 60a/07, 60a/08, 92a/05
y.+ er 105a/09
y.+ ge 19b/04
y.+ i 104a/10, 25b/03, 32a/12, 48b/10, 91b/08
y.+ in 100b/10, 110a/10, 122a/08, 19a/09, 45a/06, 61b/10, 71a/10, 81a/04, 9b/07
y.+ inde 41b/07
y.+ inden 3a/09
y.+ ine 116a/03, 116b/06, 129a/13, 16a/02, 74a/09
y.+ ini 44b/01, 75a/06
y.+ iniñ 44b/01, 83b/03
y.+ ler 53a/10, 54a/04
y.+ leri 129a/12, 51b/04
y.+ lerine 111b/08, 114a/02, 115b/04, 122b/10, 129a/11
y.+ üm 125b/08
y.+ ümüz 44a/09
y.+ üñ 119a/05

yüz min : yüz bin

y. 107b/09, 115a/07, 116b/11, 38b/04, 38b/11, 78a/09, 80b/07, 88b/05
y.+ e 116b/12

- y.+ in 107b/07
 y.+ ni 107b/08
yüzlen- : yönelmek; gitmek
 y.- di 100b/11
 y.- eyor-biz 26b/12
 y.- gen 17a/10
 y.- geyler 54a/04
 y.- ip 63a/05
 y.- ür 53a/10
yüzlendür- : yönelmek; göndermek
 y.- gil 28b/10

Z/ Z/ Z/ Z

- zâhid** : (Ar.) züht ve takvâ sâhibi, dindar,
 müttakî (kimse)
 z. 3a/10
zâhir : (Ar.) görünür durumda gelme, açığa
 çıkma, ortaya çıkma
 z. 96a/09, 9a/03
zâhmet : (Ar.) güçlük, zorluk, sıkıntı, eziyet
 z. 121a/05, 122a/03
 z.+ in 121b/13
 z.+ ler 5b/01, 6b/05
 z.+ lerni 37a/07
za'îf : (Ar.) güçsüz kuvvetsiz
 z. 104b/11
zâlim : (Ar.) zülüm ve haksızlık yapan acıma-
 sız (kimse)
 z. 92a/03
 z.+ lerni 91b/12
zamân : (Ar.) zaman, vakit
 z. 125a/11
 z.+ a 37a/03
 z.+ da 118b/07
 z.+ ında 37b/07
 z.+ ındağı 21a/11
 z.+ ını 2b/02
 z.+ lar 4a/03
zamâne : (Ar.) devir, içinde bulunan
 çağ
 z. 2b/08, 2b/11, 54a/07
 z.+ de 54a/07
 z.+ si 124b/09
zâmin : (Ar.) tazmin eden, kefil olan, ödeyen
 kimse
 z. 101b/03
 z.+ men 6a/10

- zarîf** : (Ar.) Karşısındakini incitmeyen, yu-
 muşak, ince ve nükteli
 z. 103b/09
zefit : (Ar.) zift; **mec.** katı, sert
 z. 102a/03
zehlâ : (Ar.) cesaret, şecaat bkz. **zehle**
 z.+ ları 108a/06
zehle : (Ar.) cesaret, şecaat bkz. **zehlâ**
 z.+ müz 44a/11
 z.+ si 99b/04
zekât : (Ar.) İslâm dininin beş şartından biri
 olarak, sâhip olunan mal ve paranın kırk-
 ta birinin zavallılara dağıtılması işi
 z. 5a/08
 z.+ ını 106b/06
 z.+ nı 27b/05, 5b/05
zevâl : (Ar.) bozulma, iyi bir durumun oluş-
 ması, kötü duruma dönme, düşme, alçal-
 ma
 z. 113b/01
zihî : (Far.) ne güzel, ne hoş, ne iyi
 z. 100a/07, 101b/10, 104b/13, 106b/11,
 115a/12, 126b/04, 2a/07, 32b/05,
 36b/09, 3a/04, 85b/01, 92a/13, 95a/01,
 97b/05
zîkr : (Ar.) zikir, anma
 z. 126b/01
zilhicce : (Ar.) Arabî ayların, zilkâde ile mu-
 harrem arasında kalan ve onuncu gü-
 nü
 z. 5a/03

zılka'de : (Ar.) Arabî ayların şevval ile zilhicce arasında birincisi üzerinde kalan
 z.+ niñ 127a/01
zimmēt : (Ar.) himâye, sâhip çıkma
 z.+ i 87a/03, 87a/09
 z.+ imge 39a/06
 z.+ in 59a/10
 z.+ inñiz 59a/09
zinâ : (Ar.) evlilik bağı ile bağı olmayan kadınla erkek arasındaki cinsel ilişki, nikâhsız birleşme
 z. 109b/04, 63b/10, 92a/09
 z.+ ge 91b/07
zindân : (Ar.) tutukluların, hükümlülerin konulduğu kapalı yer
 z.+ dan 37b/03
zindânla- : (Ar.+Tü.) hapsedmek
 z.- dılar 41b/06
 z.- dum 31a/11, 31a/12, 31b/02
ziyân : (Ar.) boşuna harcama, telef etme; zarar

z. 105b/13, 118a/08, 120a/09, 21a/07, 25b/05, 27b/12, 88b/11, 92b/08
 z.+ dan 104a/12
 z.+ ı 55a/04
 z.+ ım 103b/11
 z.+ ları 24b/09
 z.+ ların 27b/11, 94a/05
ziyânlı : (Ar.+Tü.) zararlı, boşa çıkan
 z. 38b/13
zuhr : (Ar.) öğle vakti, öğle
 z. 49a/04
zulm : (Ar.) adâlete aykırı davranma, hak edene hakkını vermeme, haksızlık, adâletsizlik
 z. 104a/13, 109b/06, 21a/07, 52a/02, 76a/13, 79b/13, 80a/01, 91b/07, 91b/12, 92a/02, 92a/04
 z.+ dür 62a/03
 z.+ nıñ 91b/13
 z.+ ümüzğa 59a/07
 z.+ üñüzñüñ 92b/06

ÖZEL ADLAR DİZİNİ

Abbân Sa'îd 'Âş oğlu

Â.+ nıñ oğlu 48b/01

Â.+ na 49a/13

'Abbâs 'Abdumuttalib oğlu

'A. 122a/07

'Abbâs Sehl oğlu

'A. 54a/13

'Abdu'l-A'lâ Sürâka oğlu

'A. 114b/04

'Abdullâh 'Abbâs oğlu

'A. 118b/02

'Abdullâh 'Amr oğlu

'A. 49b/07, 85b/11, 86b/06, 86b/08, 86b/12, 87a/01, 87a/11

'Abdullâh bin Ebî Evfâ el-Ḥuzâ'î

'A. 7a/10, 7a/13

'Abdullâh Deylemî oğlu

'A. 126b/02

'Abdullâh Hüseyin oğlu

'A. 117b/11

'Abdullâh Kurt Şümâlî oğlu

'A. 77b/13, 79a/12, 80a/11, 84b/06, 24a/09, 24b/01, 24a/03, 33b/11, 118b/08, 43a/13, 69b/08, 73b/05, 73b/13, 74a/07, 90b/11, 93b/04, 94a/08, 95b/06

'A.+ dan 24a/04, 94a/12

'A.+ nı 24a/12, 127a/05

'A.+ ğa 24a/08

'Abdurrahmân

'A. 126a/08

'Abdurrahmân 'Avf oğlu

'A. 8a/08, 94a/10, 7a/12, 8b/03

'Abdurrahmân Ḥanbel oğlu

'A. 39b/13, 50a/10, 50b/05, 50b/12, 40a/01

'A.+ dan 39b/13

Abdûmelik bin el-Esved bkz. Kâra oğlu

'Abdûlmesîḥ Buḳayla oğlu

'A. 38b/01, 38b/05

'Âd

'Â. 127a/11, 84a/02

Âdem

Â. 1b/04, 1b/06

'Aden

'A.+ ge 127a/12

'Adiyy Ḥâtem oğlu

'A. 20a/02

Aḥmes

A.+ den 43a/07

'Alî bin Ebû Tâlib

'A. 121b/10, 122a/06, 8b/10, 8b/12, 9a/02

'A.+ ğa 8b/11, 8b/13

'A.+ ni 7a/12

'Alî Bağdâdî Aḥmed oğlu

'A. 5a/05

'Alî Ḥattâb oğlu

'A. 130b/05

'Âmile

'Â. 115b/02, 69b/05

'Amr 'Âş oğlu

'A. 33a/08, 31b/12, 31b/13, 32a/02, 32a/03, 32a/10, 32a/11, 32a/12, 32b/01, 32b/02, 32b/05, 33a/06, 33a/11, 126a/03, 126a/04, 126a/05, 52b/11, 100b/08, 109a/03, 110a/01, 111b/04, 125b/13, 46b/08, 48a/13, 52b/09, 57a/06, 79a/08, 81a/13, 87b/03, 87b/05, 89a/06, 89b/08, 51b/11, 56b/12, 57b/03, 58a/03, 58b/13, 74a/05
'A.+ ğa 33a/08, 57b/07, 57b/11, 57b/13, 58a/03, 58b/04, 58b/07, 58b/09, 58b/12
'A.+ na 31b/11, 123a/06, 46a/12, 46b/06, 47b/02, 56b/10, 85a/05, 85b/08, 88b/09, 89a/01

'A.+ ndan 87b/06

'A.+ nı 31b/11, 33a/04, 126b/10

'A.+ nıñ 57b/05, 85b/10, 89a/02, 57a/13

'Amr Muḥaşşin oğlu

'A. 28b/03, 44a/07, 51b/05

'Amr Sa'îd 'Âş oğlu

'A. 74b/04

'A.+ n 77a/09

'Amr 'Abdurrahmân oğlu

'A. 55b/09

'Amr Sa'îd 'Âş oğlu

'A. 75a/06

'A.+ men 73b/11

'A.+ na 73b/05, 74a/02

'Amr Tufeyl oğlu

'A. 114a/08, 40b/08, 41b/02, 98b/06, 99a/09

'A.+ n 98a/02

'Amr Ṭayî oğlu Râfî

‘A. 42a/06, 42a/08, 42a/10, 42a/12

‘A.+ ge 42a/06

‘A.+ ni 44b/08

Anṭākiyye

A. 22b/13

A.+ de 22b/07, 23a/03, 23b/02, 56a/08,
79b/01, 80a/12, 80b/02

A.+ den 56b/05, 89a/08

A.+ ge 22a/10, 23b/08, 81a/05

‘Arabe

‘A. 33b/01

‘A.+ ğa 33b/02

‘Aş kıızı

‘Ā. 115b/12

Ayla

A. 89b/08

A.+ da 89b/06

‘Aynü’t-Temr bkz. Kırma Közi

Azvar oğlu Dîrâr

A.+ nı 44b/09

Ba’albek

B. 44a/08, 58b/04

B.+ de 57a/05

B.+ deki 57b/09, 58a/01, 58a/04, 58a/13

B.+ den 43b/11, 43b/12, 57b/10,
58b/01, 77a/13

B.+ ge 58b/04, 77a/12, 77a/13

B.+ ke 56b/05

Bāhān

B. 100a/08, 101b/09, 101b/13, 102a/04,
102a/10, 102b/02, 102b/12, 103a/08,
103a/11, 103a/13, 103b/01, 103b/04,
103b/05, 103b/06, 103b/10, 104a/01,
105a/10, 105a/11, 105a/12, 106b/11,
107a/05, 107a/06, 107a/08, 107a/10,
107a/11, 107b/05, 107b/11, 107b/13,
108a/01, 108b/11, 110b/11, 111a/01,
113b/02, 119a/07, 88b/04, 89a/08,
91a/06, 91a/07, 91b/05, 91b/09, 92a/11,
92a/13, 92b/07, 92b/09, 98a/05, 99b/13
B.+ dur 80b/08

B.+ ğa 100b/02, 101b/11, 102a/09, 102b/03,
102b/06, 102b/10, 110b/09, 80b/06,
80b/07, 91b/01, 92a/05, 99b/13

B.+ ı 80b/05

B.+ nı 100a/09, 102a/07, 104a/03,
104a/10

Bānkiyā

B. 39a/13, 39b/03

Başra

B. 36a/01

B.+ dan 127a/11, 36b/06

B.+ ğa 35b/13

Becîle

B.+ den 43a/06

Beḳā’a

B. 77a/13

Bekr Vâyil

B. 44b/10

B.+ den 41b/13

Bekr Vâyil oğlu

B.+ nı 36b/07

Belkā

B. 64b/05, 66a/02, 85b/02

Benî Ğassān

B.+ dan 45a/13

Benî Tağlib

B. 40b/01

Beşir atası

B. 91b/05

Beşir bin Sevr el-İclî bkz. Beşir buzavcı boğanın oğlu

Beşir buzavcı boğanın oğlu

B. 40a/07

Beşir Sa’id oğlu

B. 39b/03, 40b/05

B.+ nı 36a/10, 39a/12, 39b/01, 39b/02

B.+ nı 40b/03

Beyrüt

B. 3b/11

Beysān

B.+ dağı 58b/03

B.+ deki 58a/13

Bilāl-i Habeşî

B. 123b/09, 123b/10, 123b/11,
124a/01, 124a/02, 124a/04, 26a/10,
26b/03, 26b/05,
26b/06, 26b/08, 26b/11, 124a/03
B.+ ge 10a/10, 123b/09, 26a/08, 26b/01

Bişbahan Salübā oğlu

B. 39b/04

Buḳayla oğlanları

B. 39a/01

Buṣrā

B. 44a/02, 44a/08, 44b/04, 45a/10,
45a/11

B.+ da 44b/06, 46a/03, 46b/08

B.+ dan 43b/11

Câbân

C. 38a/08

Câbiye

C. 45b/13, 46a/01, 47b/12, 50b/03, 51b/11, 55b/06

C.+ de 122b/01, 21b/04, 41b/03, 43a/05, 85a/04, 85b/08, 85b/09
C.+ ge 22b/06**Cehm atası**

C. 91b/04

Celûla

C. 129b/04

Cerîr 'Abdullâh oğlu

C.+ ge 39b/04

C.+ nı 39b/03

Cezîre

C. 80b/05, 93b/09

C.+ deki 80b/03

Circîr

C.+ ge 108b/13

Circis

C. 80b/04

Cu'ayd oğlu

C. 123a/04, 60a/03

Cüsiyye

C. 77b/03

Cüdâm

C. 115b/01, 59a/03, 69b/05

Cündeb 'Amr oğlu

C. 114a/11, 15a/11

Cürce

C. 100a/09, 89a/07

Ḍahḥāk Ḳays oğlu

Ḍ. 128a/07, 97a/11, 97a/13, 97b/02

Ḍ.+ ge 128a/06

Ḍ.+ n 97a/10

Ḍ.+ nı 29a/09, 128a/04

Dārāyyā

D.+ da 55b/09, 55b/12

Dârem Abbāsî

D. 23a/13

Daşine

D. 33b/01, 33b/07

Derencâr

D. 108b/13, 109a/10, 109b/06, 113b/05, 115a/10, 44b/06, 51a/05, 56b/08, 60a/06

D.+ ğa 109b/02

Deyr Mişhal bkz. Mişhal Deyri

D. 77b/10

Deyrî'l-Cebel

bkz. Tağ Kilisesi

Deyr Ḥâlid

D. 45b/12, 50b/02

DımaşqD. 117a/03, 118a/02, 120b/02, 126b/13, 127a/08, 43a/05, 47b/04, 47b/12, 51a/06, 51b/04, 51b/07, 51b/09, 52a/01, 54b/07, 54b/08, 55a/07, 55a/08, 55a/10, 55a/11, 55b/04, 55b/05, 55b/12, 56a/06, 56a/07, 56b/03, 56b/05, 56b/06, 56b/09, 56b/10, 57a/01, 57a/05, 57a/08, 58b/02, 79a/07
D.+ da 130a/10, 77a/10, 79a/10, 80a/07, 84b/07, 84b/13

D.+ dağı 88b/07

D.+ dan 47a/05, 89a/04, 89a/11, 93b/04

D.+ ka 117a/03, 120b/02, 122b/01, 127a/07, 22a/09, 43a/04, 49b/10, 50a/13, 56a/05,

77a/03, 84a/08, 84b/07, 84b/09

D.+ nı 50a/13, 50b/04, 98a/08

D.+ nıñ 50b/01, 50b/13, 79a/09, 79a/11

Ebā Bekr-i Şiddîk

E. 2a/04, 10b/03, 10b/10, 12a/07, 12a/10, 12b/02, 12b/03, 12b/05, 12b/13, 13a/10, 14a/07, 14b/09, 18a/03, 21a/02, 5b/06, 5b/11, 6a/03, 7a/03, 7a/09, 7b/02, 8b/03, 9a/06, 9a/13, 109a/04, 10a/06, 10a/07, 10a/10, 10a/12, 10b/06, 10b/11, 10b/13, 12a/11, 12b/11, 13b/03, 14a/09, 14b/06, 14b/09, 14b/13, 15a/02, 15a/04, 15a/05, 15a/12, 15b/03, 15b/09, 15b/10, 16a/06, 16a/07, 16b/01, 16b/10, 17b/08, 18a/07, 18b/08, 18b/09, 18b/12, 19a/09, 19a/10, 19a/11, 19a/12, 19b/01, 19b/12, 20/01, 20a/08, 20a/11, 20b/06, 21a/06, 21b/03, 21b/04, 21b/05, 23a/02, 23b/07, 24a/04, 24a/08, 24a/11, 24a/12, 24b/01, 24b/03, 24b/07, 24b/08, 25a/05, 25a/06, 25a/07, 25b/06, 25b/08, 25b/09, 25b/10, 26a/01, 26a/06, 26a/08, 26b/01, 26b/03, 27a/01, 27a/02, 27a/09, 27a/12, 27b/02, 27b/03, 27b/08, 27b/13, 28a/06, 28b/03, 28b/07, 28b/08, 28b/11, 28b/13,

29a/05, 29a/09, 30a/05, 30a/08, 30a/09,
30b/06, 30b/12, 31a/02, 31b/02,
31b/04, 31b/11, 32a/02, 32a/06,
32b/01, 32b/07, 33a/12, 33b/10,
33b/12, 33b/13, 34a/05, 34a/13,
34b/01, 34b/02, 35a/12, 37a/05,
37b/13, 39b/09, 40a/05, 40a/13,
41b/11, 46b/09, 46b/10, 46b/11,
50a/09, 50a/11, 50b/05, 51b/08,
52a/08, 52a/10, 52a/12, 52b/05,
53b/02, 55a/09, 5a/09, 5a/10, 5b/03,
5b/13, 6b/02, 7a/11, 7b/01, 8b/11,
8b/13, 9a/04, 9b/02, 9b/07, 9b/09

E.+ den 10b/04, 34b/03

E.+ ge 12a/08, 16b/08, 18b/06, 20a/02,
5b/09, 15a/07, 18a/02, 20a/11, 20b/01,
20b/02, 21b/01, 21b/03, 22b/09,
23a/13, 24a/04, 26a/10, 26b/11, 27a/11,
27b/13, 28a/09, 28a/13, 28b/06,
29a/08, 29b/10, 30a/07, 30b/11,
32a/04, 32a/08, 33a/13, 33b/13, 34a/04,
34a/06, 34a/07, 34a/10, 37a/05, 37b/08,
37b/11, 39b/06, 41a/11, 41b/04,
49b/11, 49b/12, 50a/11, 52a/13, 5a/09,
8b/05, 9b/13

E.+ ni 25a/07, 33a/13, 35b/05

E.+ niñ 7a/10

Ebü Beşîr bkz. **Beşîr atası**

Ebü Cehm bkz. **Cehm atası**

Ebü 'Ubeyde Cerrâh oğlu

E. 100b/01, 100b/08, 100b/11, 101a/01,
101a/04, 101a/13, 107a/07, 109a/07,
109b/08, 109b/13, 110a/02, 110a/09,
110b/07, 111a/02, 112b/13, 113a/01,
116a/09, 116b/04, 116b/12, 117a/06,
117a/08, 117a/09, 117a/12, 117b/01,
117b/03, 117b/07, 118a/12, 119a/13,
119b/02, 120a/12, 120a/13, 120b/04,
120b/12, 120b/13, 121a/01, 121a/02,
121a/04, 121a/08, 122b/01, 123a/03,
123a/06, 123a/09, 123b/01, 123b/02,
123b/13, 124a/09, 125b/09, 125b/11,
125b/12, 126b/11, 127a/03, 12a/09,
10b/01, 15a/03, 15a/04, 15b/10,
16a/01, 16a/03, 16a/06, 16b/01,
18b/02, 21a/06, 22a/13, 22b/01,
22b/06, 22b/08, 28b/02, 30a/07,
30a/10, 32a/09, 33a/07, 33a/12, 33b/03,
39b/06, 41b/03, 43a/04, 45b/13,

46a/06, 46a/13, 46b/10, 46b/11,
47b/03, 47b/04, 47b/06, 48a/12,
49b/05, 50b/03, 51a/03, 51b/10,
52b/06, 52b/10, 53a/02, 53b/02,
54b/01, 54b/02, 55a/02, 55a/08,
55b/01, 55b/03, 55b/04, 55b/06,
55b/08, 56b/04, 56b/10, 57b/01,
57b/09, 57b/12, 58a/04, 58a/05,
58a/07, 58b/06, 58b/07, 59a/01,
60a/03, 60b/01, 60b/12, 65a/07,
65a/09, 65b/01, 66a/04, 66b/03,
66b/06, 67b/03, 67b/05, 67b/08,
68a/01, 68b/02, 68b/03, 69a/10,
69b/03, 69b/10, 69b/13, 71b/10,
73b/04, 74b/09, 75b/04, 76b/08,
77a/11, 77b/02, 77b/03, 77b/04,
78a/04, 78a/10, 79a/05, 79a/06, 79a/10,
79a/12, 7a/12, 80b/13, 81b/09, 82a/01,
82a/04, 82b/09, 82b/12, 84b/06,
84b/10, 84b/13, 85a/03, 85b/05,
86a/05, 86b/06, 87a/01, 89a/04,
89b/04, 90a/01, 90a/06, 90a/13, 90b/10,
92b/12, 93b/03, 93b/04, 94a/03,
95b/13, 96b/05, 96b/10, 96b/13,
97a/05, 97a/07, 97a/08, 97a/10, 97a/12,
16a/08, 18a/13, 40a/06

E.+ den 109a/08, 123a/07, 16a/06, 49b/05,
55b/02

E.+ dür 20a/09, 32a/03, 46b/09

E.+ ğa 10a/12, 46a/03

E.+ ge 100a/09, 100b/10, 101b/02, 107a/06,
109a/05, 109b/12, 112b/01, 112b/11,
117a/10, 117a/12, 117b/10, 120a/12,
123a/08, 16a/07, 21a/02, 24b/07,
24b/08, 25b/07, 28a/13, 28b/12,
29b/10, 32b/07, 33a/06, 33a/07,
33b/03, 41a/06, 41b/07, 46b/11,
47b/08, 52b/03, 54a/12, 54b/01,
54b/03, 54b/12, 54b/13, 55a/13,
55b/04, 55b/07, 57a/06, 57b/04,
57b/05, 58a/06, 58b/06, 59b/13,
60a/10, 60b/10, 65a/02, 65a/03, 65a/11,
68b/02, 69a/12, 76b/01, 78b/13,
80b/13, 81a/09, 82a/06, 84a/03, 84a/04,
85a/10, 85b/10, 90a/04, 90b/05,
93b/05, 95b/13, 97a/04, 97a/09,
17b/08, 41b/03

E.+ na 41a/06, 53b/07, 54b/05, 68a/03,
75b/11, 84a/05

E.+ ndan 120b/05, 121a/09, 22b/10, 53a/03,
66b/09, 74b/11, 78a/11

E.+ ni 15b/03, 28a/12, 10b/02, 123a/13,
125b/09, 39b/12, 41b/05, 47b/05,
47b/06, 47b/09, 48b/03, 51a/11,
52a/11, 54b/12, 65a/08, 65a/10, 71b/12
E.+ niñ 123a/10, 32a/09, 32a/10, 53b/05,
54a/13, 66b/08, 76b/01, 82a/10, 94a/09

Ebâd-Derdâ' el-Enşârî

E. 127a/05, 127a/07

Ebân

E.+ ğa 18b/06

Ebû Hüreyre

E. 114a/13, 15a/12

E.+ ge 114b/03

Ebû İsmâ'il bin Muḥammed Başrî bkz.

İsmâ'il atası Muḥammed Başrî

Ebû Kâtâde bkz. **Kâtâde atası**

E. 18a/02

Ebû'l-A'ver Sülemî

E. 28b/05, 28b/08

Ebû Merhad Ḥavlanî

E. 110b/02

Ebû Mücâhid Sa'îd bkz. **Sa'îd Mücâhid atası**

Ebû Sa'îd el-Makburi bkz. **Sa'îd Makburi atası**

Ebû Sa'îd Ḥudrî

E. 35a/11, 35b/06

E.+ ge 35a/12

**Ebû Sa'îd Melik Zâhir Melik Emced oğ-
lu**

E. 2b/10, 4a/02

Ebû Süfyân bkz. **Süfyân atası**

Ebû Taybetü'l-Kaynî

E. 69b/04

Ebû Uḥayḥa bkz. **Ḳanaṭlı atası oğlu**

Ecnâdeyn

E. 126b/12, 47a/03, 50a/07, 51a/08,
51b/08, 90b/09

E.+ de 103b/12, 46a/04, 46a/08, 46a/11,
46b/03, 47a/05, 47a/06, 47b/01,
48a/12, 48a/13, 50a/01, 80a/07
E.+ deki 47b/03, 48a/06, 48a/11
E.+ ge 46b/01, 48a/04

Enbâr

E.+ nı 40b/02

Enes Mâlik oğlu

E. 11b/03, 11b/09, 14a/07, 12a/07

Ermeniyye

E. 108b/12, 80b/04, 93b/09

E.+ dekilerge 80b/03

Erre

E.+ ke 43a/11

Esed

E. 15b/01

Eşter

E. 117a/10, 117a/12, 117b/02, 117b/05,
117b/09, 117b/10, 117b/11, 118a/01,
118a/04, 118a/06, 118a/07, 118a/09,
118a/10, 119b/02, 119b/04, 119b/07,
119b/09, 119b/13, 120a/01, 120a/03,
120a/09, 120a/11, 120a/12

E.+ ğa 117b/01

E.+ ge 120a/09

E.+ ni 118a/07, 120a/02

E.+ niñ 119b/01

Eşyem oğlu

E. 15a/13

Ezd

E. 113b/06, 114a/07, 114a/09, 114a/11,
114b/01, 114b/03, 15a/11

Farrâḥ Şeddâd Hürmüz oğlu

F. 39b/01

E.+ nı 39b/02

Fecr

E. 110a/02

Fihl

F. 127a/01, 59a/02, 66b/08, 66b/10,
69b/04, 73b/03, 75a/11, 80a/11, 90b/09
F.+ de 80a/07

F.+ deki 69b/09

F.+ den 76b/07, 79b/01

Filistîn

F. 123a/06, 56b/11, 56b/12, 77a/09,
79b/02

F.+ de 21b/06, 80a/07

F.+ den 46b/07, 57a/08

Fütûḥ Şâm

F. 4b/02

Ġassân

Ġ. 115b/01, 59a/03, 69b/05

Ġuṭa

Ġ. 43a/02, 43a/04

Ġ.+ da 43a/05, 46a/01

Ġ.+ dan 45b/13, 46a/01

Ġ.+ ğa 43a/03, 45b/09

Ġ.+ sına 118a/02

Habeş

H.+ e 62b/07, 63a/11

Habîb Mesleme oğlu

H. 128a/03, 129a/01, 29a/03, 82b/08, 29a/06

H.+ ge 29a/06

H.+ na 120b/01, 82a/13

H.+ nı 127b/13, 128a/05, 82b/02

Hâbis Sa'd Tâi oğlu

H. 15a/10, 60a/08

H.+ ni 60a/09

Haccâc 'Abd Yeğûs oğlu

H. 113b/10, 15a/10

Haccâr Bacîr oğlu

H. 37a/11, 37b/01, 37b/05

H.+ ğa 36b/09

H.+ nı 36b/07, 37b/03

Hağramut

H. 113b/06, 113b/13

Hafş atası bkz. Ebâ Bekr-i Şiddîk

H.+ 32a/04

Hakem

H. 18b/06

Haleb

H. 119a/12, 119a/13, 79a/01

Hâlid Sa'id 'Âş oğlu

H. 10b/03, 9b/03

H.+ na 17b/10, 18b/01

Hâlid Velîd oğlu

H. 100b/05, 101b/11, 101b/13, 102a/03, 102a/04, 102a/08, 102b/02, 102b/04, 102b/05, 102b/08, 102b/10, 102b/11, 102b/13, 103a/10, 103a/13, 103b/02, 103b/04, 103b/06, 103b/09, 103b/11, 104a/03, 105a/10, 105a/11, 105a/12, 106b/02, 106b/10, 107a/05, 107a/12, 109b/09, 109b/13, 10a/09, 10b/04, 112a/09, 112b/01, 112b/05, 115a/01, 115a/06, 115a/07, 115a/08, 115a/10, 116a/13, 116b/02, 117a/04, 117a/06, 118a/01, 118b/01, 17b/12, 18a/01, 18a/13, 18b/02, 18b/05, 18b/07, 18b/08, 19a/09, 19a/10, 19a/11, 19a/12, 19a/13, 35b/03, 36a/05, 36a/07, 36a/08, 36a/09, 36a/10, 36b/02, 36b/04, 36b/05, 36b/06, 36b/09, 36b/10, 36b/12, 36b/13, 37a/01, 37a/11, 37b/03, 38a/04, 38a/05, 38a/06, 38a/07, 38a/08, 38a/12, 38a/13,

38b/02, 38b/05, 38b/06, 38b/07, 38b/08, 38b/09, 38b/10, 38b/12, 39a/01, 39b/03, 39b/13, 40a/01, 40a/03, 40a/10, 40a/11, 40b/02, 40b/06, 40b/07, 40b/08, 41b/07, 41b/08, 42a/03, 42a/04, 42a/06, 42a/09, 42b/04, 42b/12, 43a/05, 43a/06, 43a/13, 43b/01, 43b/07, 43b/08, 43b/11, 44a/01, 44a/04, 44a/05, 44a/06, 44a/11, 44a/13, 44b/01, 44b/03, 44b/07, 44b/11, 44b/13, 45a/01, 45a/04, 45a/07, 45a/12, 45b/09, 45b/11, 45b/12, 46a/06, 46a/08, 46b/01, 47b/03, 47b/07, 47b/10, 47b/12, 48a/12, 48b/05, 48b/09, 49a/01, 49a/11, 50a/13, 50b/01, 51a/02, 51a/03, 51a/04, 51a/08, 51a/12, 51b/10, 54b/03, 54b/11, 54b/12, 54b/13, 55a/06, 55b/05, 55b/06, 57b/01, 57b/04, 58a/04, 58a/06, 58a/07, 58b/04, 58b/10, 58b/13, 68b/04, 68b/05, 68b/08, 68b/11, 68b/12, 68b/13, 69a/01, 69a/03, 69a/11, 70a/08, 70a/11, 70b/03, 70b/04, 70b/05, 70b/09, 70b/10, 70b/12, 70b/13, 71a/02, 71b/10, 72b/09, 77a/08, 77a/10, 77b/04, 77b/06, 79a/09, 84b/09, 84b/10, 84b/11, 89a/06, 90a/01, 90a/04, 90b/03, 92b/13, 93a/01, 93a/02, 93a/03, 97a/01, 97a/02, 97a/06, 97a/09, 97b/03, 97b/05, 98a/02, 98a/04, 98b/02, 98b/04, 98b/06, 98b/08, 98b/10, 99a/04, 99a/08, 99a/10, 99b/05, 9b/12, 109a/03, 114b/13, 116a/12, 117a/02, 119a/12, 36a/03, 39a/12, 40b/01, 41b/13, 44b/05, 47a/03, 48b/03, 49b/11, 49b/12, 50a/10, 50a/12, 50b/10, 51b/02, 52b/10, 54b/10, 71b/09, 72b/11, 84b/07, 85b/09, 89a/04, 89b/10, 93b/02, 96b/12, 97a/11.

H.+ den 115a/06, 42a/12, 43b/08, 55b/01, 55b/03, 55b/04, 68b/06

H.+ ğa 100b/02, 102a/08, 102b/08, 103a/09, 103b/01, 103b/05, 103b/10, 117a/03, 117a/06, 118a/12, 19a/11, 19b/01, 34b/02, 35a/13, 36a/04, 37b/01, 36b/07, 37a/10, 37a/11, 37a/13, 38a/02, 38b/01, 39b/03, 39b/09, 40a/10,

42a/02, 42a/06, 42a/07, 42a/13, 44a/01, 44a/07, 46a/03, 46a/06, 47b/06, 48a/10, 48a/12, 49a/09, 50b/05, 57b/06, 57b/09, 58b/08, 68b/10, 70b/11, 71a/05, 77a/08, 77a/12, 79a/07, 84b/10, 90a/01, 90a/06, 90b/10, 92b/13, 97b/01, 97b/02, 97b/13, 98a/01
 H.+ na 34b/01, 34b/03, 35a/06
 H.+ ndan 39a/02, 40b/09, 41a/07
 H.+ nı 33b/12, 34a/11, 37a/05, 46b/10, 52a/11, 54a/12, 68b/03, 69b/12, 81a/12, 100b/01, 102a/03, 102b/02, 102b/11, 102b/12, 115a/08, 120a/13, 120b/13, 35a/12, 38b/05, 39a/10, 39a/11, 39b/09, 40a/03, 41b/04, 42a/05, 44a/13, 46b/11, 46b/12, 55a/08, 55b/01, 58a/06, 68b/13, 70b/04, 77b/04, 89a/05, 92b/12, 98a/09
 H.+ niñ 42b/13, 52b/08, 97a/12, 102a/01, 102a/05, 102a/13, 112b/04, 115a/09, 118a/12, 42b/04, 42b/13, 44a/08, 47b/13, 49a/03, 55b/08, 89b/11
Ḥammād Remlī
 H. 5a/06
Ḥamza
 H. 27a/11, 27b/01, 27b/11
Ḥanbel oğlu 'Abdurahman
 H.+ nı 44b/09
Hānī Kabīša oğlu
 H. 38b/02
Ḥanzale Ḥavya oğlu
 H. 115b/05, 115b/07
Ḥariş 'Abdullāh Ezdī oğlu
 H. 96b/05, 98b/08, 102a/13, 107a/05
Ḥariş Ḥariş oğlu
 H. 74b/06
Ḥariş Hişām oğlu
 H. 30b/09, 30b/11, 31a/11, 30b/12
Ḥaş'am
 H. 20b/07, 20b/08, 115b/01
Ḥasan atası bkz. 'Alī bin Ebū Ṭalīb
 H. 8b/11
Ḥasan 'Abdullāh oğlu
 H. 119b/01
Ḥaşme atası
 H.+ niñ 35b/03
Ḥaşim 'Utbe oğlu
 H. 24b/01, 25a/03, 71a/12, 24b/03, 24b/07, 25a/05, 25a/07, 25a/12, 25b/04, 71b/03

H.+ ğa 25a/06
 H.+ n 51a/11, 69b/11, 97a/08
 H.+ nı 24b/03, 97a/08
Ḥavlān
 H. 113b/06, 113b/13
Ḥavle Şa'lebe kıızı
 H. 114a/04
Ḥavrān
 H. 44b/06
Ḥazrec Ğassānī atası
 H. 45b/01
Hebbār Süfyan oğlu
 H. 49b/07
Hemedān
 H. 27b/10, 27b/11
 H.+ dan 27a/12
Heraql
 H. 21b/10, 21b/12, 22b/06, 22b/12, 23b/04, 24b/12, 24b/13, 28a/03, 29a/11, 29b/01, 63b/08, 79b/06, 79b/09, 80a/03, 80a/06, 80b/05, 80b/08
 H.+ ğa 21b/05, 22a/12, 23b/01, 79b/03, 80a/12
 H.+ niñ 23a/03
Hımş
 H. 117a/05, 127a/05, 46a/02, 48a/01, 54b/08, 77b/03, 77b/06, 78a/08, 78b/02, 79a/12, 79a/13, 81a/11, 84b/07
 H.+ da 79a/06, 80a/07, 84b/06
 H.+ dan 51a/07, 58b/01, 77b/09, 82b/01, 83a/03, 83b/01, 83b/11, 84a/07, 84b/11,
 8 8 b / 0 7
 H.+ ğa 117a/05, 118a/12, 120b/01, 22a/09, 51b/04, 57b/02, 57b/05, 76b/07, 77a/04,
 81b/07, 89a/10
 H.+ ka 49b/10
 H.+ nı 120b/01, 98a/07
Ḥimyer
 H. 113b/06, 113b/13, 12a/09, 12a/11, 15a/07
Ḥicāz
 H. 124a/04, 22b/02
 H.+ dağı 124a/04
 H.+ dan 39b/11
Ḥire
 H. 38a/12, 38a/13, 38b/12
 H.+ de 39a/10, 39a/11
 H.+ den 40b/02, 42a/01

Hişâm 'Âş oğlu

H. 49b/07

Hudayfe 'Amr oğlu

H. 119a/04

Huvvârin

H. 43b/08

Hürmüzcird

H.+ ge 38a/07

Hüseyin Ziyâd Temîmî oğlu

H. 5a/06

'Irâk

'I. 15b/01, 34a/12, 40a/05, 40a/08

'I.+ da 38a/02

'I.+ dağı 38b/12

'I.+ dan 35b/02, 38a/05, 38b/12, 39b/09, 40a/07, 40b/07

'I.+ ka 33b/12, 34a/05, 34a/11, 35a/08, 35a/10, 35a/13, 37a/06, 39b/11

'I.+ nı 39b/10, 40a/03, 40a/10

'I.+ nı 40a/08, 40a/09

İbrâhîm Sa'îd Tücübî oğlu

İ. 5a/04

'İkrime Ebî Cehil oğlu

'I. 30b/11, 31a/05, 31b/01

İlyâ

İ. 120b/03, 120b/05, 121a/10, 123a/02, 123a/03, 80a/09, 80a/11, 85b/11, 87a/03, 87a/05, 87a/08, 87a/12, 87b/01, 87b/05, 87b/06

İ.+ da 79b/02

İ.+ ge 122b/01, 122b/09, 49b/10, 87a/07, 87b/02, 76b/12

İmâm Aḥmed Muḥammed Silefî İṣbahânî oğlu

İ. 4b/12

İmâme atası Bâhilî

İ.+ 33a/12

İsâ

'T. 101a/02, 101a/03, 101a/04, 101a/05, 101a/11, 101a/12, 36b/09, 36b/10, 36b/11, 37a/01, 64a/13

'T.+ da 64a/12

İskenderiyye

İ. 5a/02

İsmâ'îl atası Muḥammed Başrî

İ.+ den 5a/07

İsrâîl

İ. 126a/02

İstanbul

İ. 119a/11

İ.+ ğa 119a/11, 80b/02

Ḳa'b el-Aḥbar

Ḳ. 124b/04, 124b/05, 125a/01, 125a/10

Ḳa'b Eslem Ğifâr Müzeyne

Ḳ. 29a/07

Ḳa'be

Ḳ.+ ge 63a/05

Ḳamış uçurumları

Ḳ. 116b/13

Ḳanâṭır oğlu

Ḳ. 115a/13

Ḳ.+ n 108b/12

Ḳanaṭlı atası oğlu

Ḳ. 74a/05

Ḳan İrmağı

Ḳ. 38a/10

Ḳ.+ nda 38a/09

Ḳara oğlu

Ḳ. 39a/12

Ḳarakır

Ḳ.+ dan 42a/04

Ḳ.+ ğa 42a/04, 42b/10

Ḳârûn

Ḳ.+ u 130a/13

Ḳatâde atası

Ḳ.+ na 17b/08

Ḳayn

Ḳ. 59a/03, 69b/04

Ḳays (kavmi)

Ḳ. 115b/01, 15a/12

Ḳays 'Âmir oğlu

Ḳ. 34a/02

Ḳays Ḥâzım atasının oğlu

Ḳ. 39a/09, 43a/06, 44b/05

Ḳays Hübeyre Murâdî oğlu

Ḳ. 12b/01, 15a/09, 112b/06, 116a/09, 116b/01, 21b/01, 69a/04, 71a/04, 72a/05, 90a/08, 93a/05, 93a/12, 97a/01, 98b/09, 21b/05, 68b/06, 90a/13, 93a/01, 93a/06, 93b/01, 93b/02, 97b/13, 98b/11, 98b/12, 99a/07

Ḳ.+ ğa 68b/07, 71a/05, 90b/03, 99a/04

Ḳ.+ n 97b/12

Ḳ.+ na 68b/05, 70b/05, 70b/09

Ḳ.+ nı 21a/02, 21a/06, 93a/01

Ḳ.+ nı 21b/03, 71a/07

Kaysâr

K.+ nıñ 127b/05

Kaysâriyye

K. 127b/03, 127b/05, 128b/06, 129a/07, 129b/01, 129b/03, 129b/05, 129b/10, 76b/12, 80a/10, 80a/11

K.+ ğa 127a/06, 127b/07, 128a/01, 49b/10

K.+ ge 79b/02

K.+ ni 127b/04, 127b/05, 127b/10, 130a/04

K.+ nıñ 127a/13

Kınnasrîn

K. 120b/01, 89a/09

K.+ ge 118b/01, 119a/12, 88b/06

Kinâne

K. 115b/01, 15a/13

Kisrâ

K. 22a/01

Kudâ'a

K. 115b/01

Küfe

K.+ de 36a/01

Kumeyye Leysi oğlu

K. 16a/02

Kur'an

K. 111a/08, 11a/13, 12a/01, 27b/04, 2a/09, 9a/11

K.+ da 111a/11, 11a/04, 34b/11, 64a/05, 94b/06, 94b/13, 95a/06

K.+ dan 125b/05

K.+ nı 10a/08

Kureyş

K. 30a/06, 30b/08, 30b/12

K.+ den 74b/06

Kurma Közi

K.+ nde 40b/03, 40b/04

K.+ nden 41b/08

Kuttâb Eşyam oğlu

K.+ nı 97a/06

Kuşam

K.+ ğa 42b/12

Kuzâ'a

K. 59a/03, 69b/05

Laḥm

L. 115b/01, 59a/03, 69b/05

Livâ

L. 42b/12

L.+ dan 42b/12

Madhic

M. 15a/09

Maḥaddad

M. 42a/02

Maḳâmü's-Şerîf

M.+ de 4b/08

Mâlik

M. 71b/11

Mâlik Hemedânî oğlu

M. 27a/11

Ma'n Yezîd oğlu

M. 60a/0, 560a/07

Meab

M. 22b/05

M.+ ge 22b/03

Mecüs

M. 22a/01

Medîne

M. 12b/04, 19a/12, 27b/12

M.+ de 117b/02, 12a/08, 16b/08, 27b/02, 28b/01

M.+ den 14a/08, 19b/01

M.+ ge 124a/09, 125a/12, 125b/09, 20/01, 38b/12

M.+ njizge 115b/07

Med'ür Udî oğlu

M. 37b/07, 37b/12

M.+ ğa 37b/13

Mekke

M. 30a/05, 30a/08, 30a/09, 30a/11

M.+ de 125a/03

M.+ den 125a/12

M.+ njiz 115b/07

Melik Kūsâme oğlu

M. 89a/06

Melik Zâhir

M. 3b/10, 3b/13

M.+ ni 2b/05

Merc Kabâyil

M. 120a/11

Mercü's-şuffar

M. 51b/05, 51b/07

M.+ da 103b/13

Meryem

M. 101a/02, 36b/10

Mes'ud

M. 34a/06

M.+ nı 37a/04

Meşce'a

M. 42b/12, 43a/01

Meysere Mesrûk 'Absî oğlu

M. 90b/05, 102a/01, 119b/05, 119b/06, 119b/08, 119b/09, 68b/08, 69a/05, 72a/10, 72a/12, 72b/01, 72b/02, 72b/04, 82a/10, 82a/06, 98b/04, 99a/09

M.+ ge 120a/12, 70b/10, 79a/05, 79a/06

M.+ na 15a/13, 68b/08, 70b/07, 77b/06, 98a/02

M.+ nı 119b/04, 72a/13, 72b/01, 72b/02

M.+ nın 119b/01

Mışır

M. 3b/05, 5a/03

M.+ da 3b/10

Milhân Yezîd Tâi oğlu

M. 20a/02, 20a/11, 77b/13

Mişhal Deyri bkz. Deyr Mişhal

M.+ ne 77b/12

Mu'attal oğlu

M. 56a/02

Mu'aviye

M. 129b/03, 130b/05, 130b/06

M.+ ğa 129b/02

M.+ ni 129b/01, 130b/02, 130b/03, 130b/04

Mu'az 'Âmir oğlu

M.+ na 49a/06

Mu'az Cebel oğlu

M. 113a/13, 121a/04, 121a/05, 126a/04, 126b/02, 126b/03, 126b/11, 127a/03, 52b/04, 52b/05, 53b/03, 54b/01, 60b/13, 61a/02, 61a/05, 61a/10, 62b/03, 62b/05, 63a/01, 64b/03, 64b/09, 64b/11, 65a/01, 65b/04, 97b/01, 97b/02, 97b/04, 16b/07, 109a/08, 111a/08, 113a/04, 123b/13, 49a/01, 49a/06, 51b/01, 53a/02, 60b/10, 73a/06, 85a/10, 93b/05, 97a/04, 113a/11

M.+ ğa 126a/03, 17b/09, 61a/06, ge 10a/12

M.+ ka 101b/03, 126a/07, 61b/10, 64b/04

M.+ n 101a/13, 51a/10, 69b/11

M.+ na 53b/02, 53b/07, 97a/13

M.+ ndan 53a/04

M.+ nı 97a/05, 125b/12, 48b/04, 60b/13

M.+ nın 61a/02, 52b/13

Mu'az Yezîd Sülemî oğlu

M. 28b/12, 28b/13

Muḍar

M. 8a/13

MuḥammedM. 101a/12, 102b/13, 105a/11, 119a/09, 119a/10, 11a/12, 122a/09, 122a/11, 124b/07, 125a/02, 125b/04, 16b/13, 1b/02, 1b/03, 1b/05, 1b/06, 1b/07, 2a/05, 2b/03, 35b/08, 36b/10, 36b/11, 40b/11, 4b/11, 53a/06, 5a/07, 5a/09, 61a/10, 63a/04, 63a/05, 63b/09, 64a/13, 87b/08, 88a/04, 8a/07, 94b/04, 9b/04
M.+ ğa 63a/03, 7b/12, 8b/05, 9a/07

M.+ ge 11b/13, 123b/03, 124a/11, 126a/05, 127a/08, 127b/09, 35b/07, 46b/02, 5a/08, 66a/05, 87a/02

Muḥarib

M.+ den 42a/01

Muḥil Ḥalife oğlu

H.+ ndan 20a/02

Muḥriz Esed Bâhilî oğlu

M. 56a/05

Muḥriz Ḥurayş oğlu

M. 42a/01

Mūsā

M. 124b/06

Muḥic

M. 113b/06

Münîr Ahmed Münîr Ḥaşşâb oğlu

M. 5a/04

Müşennâ Ḥarişe oğlu

M. 33b/12, 34a/03, 34a/11, 36a/01, 37a/04, 37b/07, 37b/11, 34a/05, 37a/12, 37a/13, 37b/02, 38a/12

M.+ ge 37a/05, 37a/10, 37b/04

M.+ na 38a/03, 40a/10

M.+ nı 38a/08, 38a/12

M.+ nın 34a/07, 36a/02

Müşennâ Kelbî

M. 38b/05

Müseylime

M.+ ge 34b/01

M.+ ni 34b/02

Nabatî

N. 67a/12, 67b/02

Naḥ'a

N. 119b/07

Neccebe oğlu Müseyyeb

N.+ ni 44b/10

Neḥa'

N. 117a/10, 117a/12

Nehrü'd-Dem bkz. Kan Irmağı**Nevfel Müsâhık oğlu**

N. 72b/10

Nibâc

N. 37a/10

N.+ ge 36b/07

Nîl

N. 2b/07

Nu'aym Şahr oğlu

N. 49b/07

Nu'mân Maḥmiyye oğlu

N. 117a/09

Nümeyr

N. 93a/06, 93a/07

Nümeyrî

N. 93a/08, 93a/10, 93b/02

N.+ ge 93b/01

'Ösmân 'Affân oğlu

'Ö. 130b/03, 8b/04, 121b/04, 122a/05, 130b/05, 8b/09

'Ö.+ ni 7a/12

'Ömer Haṭṭâb oğlu

'Ö. 10b/09, , 125a/13, 127a/13, 52a/10, 52b/07, 15b/13, 'Ö. 10b/11, 121a/03, 121a/05, 121a/07, 121b/09, 122a/05, 122a/07, 122b/03, 122b/07, 122b/10, 123a/01, 123a/02, 123a/04, 123a/06, 123a/08, 123a/10, 123a/12, 123b/02, 123b/09, 123b/13, 124a/01, 124a/02, 124a/05, 124b/05, 125b/09, 125b/10, 127b/09, 130b/03, 18b/06, 29a/01, 2a/06, 30a/06, 30a/09, 30a/10, 30b/12, 31a/02, 31a/07, 32a/08, 32a/11, 33b/13, 34a/10, 40a/02, 52b/12, 53a/06, 53a/09, 53b/02, 53b/03, 53b/06, 56a/06, 66a/01, 67b/02, 67b/04, 67b/08, 67b/10, 67b/11, 67b/12, 67b/13, 68a/01, 68b/02, 75b/10, 76b/02, 7b/11, 83b/10, 83b/12, 84a/02, 94a/11, 94a/12, 95b/07, 95b/08, 95b/12, 95b/13, 96a/02, 96a/08, 96b/01, 9b/01, 35b/05

'Ö.+ den 130a/02, 130b/04, 46b/11, 52b/06, 53b/04, 53b/07, 54b/04, 54b/05, 68a/02, 75b/11, 84a/05

'Ö.+ ğa 121a/08, 121a/09, 121b/03, 122b/02, 122b/03, 123a/04, 123b/01, 124a/01, 124a/03, 125b/08, 127a/04, 128a/12, 129b/07, 130a/11, 130b/02, 30b/06, 34a/13, 66b/08, 66b/09, 67b/04, 78a/10, 78a/11, 78b/08, 79a/02, 83b/02, 89b/07, 94a/06, 94a/09, 34a/02, 54b/11, 67a/13, 94a/03

'Ö.+ na 46b/10, 53a/03, 53a/04, 74b/09, 74b/10, 75b/04, 82b/12, 83a/11

'Ö.+ ndan 93b/04

'Ö.+ nı 122b/02, 123a/07, 124a/10, 52a/08, 52b/05, 7a/12, 94a/10

'Ö.+ nıñ 123a/12, 130a/01, 30b/09, 84a/04, 96a/13 'Ö.+ nıñ 127a/02, 54a/12

'Ömer Sa'd Enşārî oğlu

'Ö.+ nı 36a/12

Râfi' 'Amr Ṭāyî oğlu

R. 42b/05, 42b/07, 42b/08

R.+ nı 42a/05

R.+ niñ 42b/10

Râhiṭ Merc

R.+ niñ 45a/13

Râşid 'Abdurrahmân oğlu

R. 110a/05

Rebî'a

R. 15a/13, 35b/01, 8a/13

Resten

R. 78a/02, 78a/04

Ruhâ

R.+ da 119a/11

R.+ dan 119a/11

Rûm

R. 100a/09, 100b/01, 100b/07, 100b/10, 101a/02, 101a/10, 101a/11, 101b/01, 101b/02, 102a/02, 102a/03, 102a/10, 107b/13, 109a/05, 109a/09, 109b/09, 109b/12, 10a/12, 110a/07, 110b/09, 112a/06, 112b/06, 113a/02, 113a/12, 113b/12, 114a/10, 114b/05, 114b/06, 114b/10, 115a/10, 115a/13, 115b/02, 115b/03, 115b/05, 116a/09, 116b/01, 116b/03, 116b/06, 117a/05, 117b/12, 117b/13, 118a/03, 118a/05, 118a/11, 118b/02, 118b/03, 119a/01, 119a/04, 119a/07, 119a/09, 119a/12, 119b/02, 119b/05, 119b/10, 11a/08, 120a/02, 120a/10, 122b/10, 127a/02, 128a/06,

15a/06, 21b/05, 21b/10, 21b/12,
 22a/10, 22b/03, 22b/06, 22b/12,
 23a/03, 23b/01, 23b/08, 24a/06,
 25b/13, 28a/03, 28b/06, 29a/11,
 29a/13, 29b/08, 29b/09, 31b/10,
 39b/06, 40a/11, 46a/08, 46b/12,
 47a/06, 47b/08, 47b/09, 48a/06,
 49a/05, 50a/01, 51a/01, 51a/04, 51a/05,
 55a/11, 55b/09, 58b/07, 58b/09,
 58b/10, 60a/04, 60a/09, 60b/10,
 62b/04, 65a/03, 65b/09, 66b/03,
 66b/04, 66b/08, 67b/01, 68a/04,
 68b/03, 69a/01, 69a/07, 69a/13, 6a/01,
 6b/05, 70a/06, 70a/08, 70b/03, 70b/11,
 72b/13, 73a/01, 73a/13, 74b/09,
 75a/01, 75b/06, 76b/10, 78b/06,
 78b/11, 79a/01, 79b/01, 80a/10,
 80b/08, 82a/03, 82a/05, 82a/07,
 82b/13, 83a/05, 83a/06, 83b/07,
 84a/02, 85b/13, 86a/07, 88b/08, 89a/07,
 89b/03, 89b/04, 89b/12, 89b/13, 8a/08,
 8b/01, 90b/11, 90b/13, 91a/01, 91a/03,
 91a/05, 91b/02, 91b/06, 93a/10,
 93b/07, 94a/12, 94b/02, 98a/05,
 98a/10, 99b/10, 9a/09, 9a/13, 9b/01
 R.+ dan 107a/10, 115a/07, 116a/13,
 118b/08, 33b/02, 44b/07, 46a/02,
 46a/04, 46b/03, 47b/12, 59a/06,
 66b/10, 67b/01, 67b/06, 68b/04,
 68b/07, 68b/09, 74b/02, 75a/13,
 75b/02, 82b/11, 84a/01
 R.+ ğa 10b/08, 10b/09, 113b/07, 114b/04,
 115b/06, 116a/11, 116b/02, 116b/03,
 122b/10, 20b/06, 33b/05, 47a/05,
 48a/11, 55b/01, 55b/03, 57a/07,
 59a/01, 60b/10, 67a/13, 67b/06,
 68b/04, 68b/07, 69a/04, 69b/07,
 69b/09, 75a/13, 75b/02, 98a/06
 R.+ ınıñ 44a/07
 R.+ nı 116a/11, 33b/05
 R.+ nıñ 100b/04, 108b/13, 85a/12,
 96b/06, 99a/11
 R.+ nuñ 115a/06, 115a/09, 119a/06,
 128b/06, 51a/13, 70b/06, 70b/10,
 98a/04, 98a/08

Rûmî

R.+ nıñ 72b/03

Rûmiyye

R.+ ğa 80b/02

Rûmlı

R. 107b/11, 72a/13, 74a/04, 89a/06

R.+ ğa 100b/05

R.+ nı 120a/03

Sa'd bin Ebî Vakķā

S. 7a/12

Sa'd Sa'id Hārām oĝlı

S.+ nı 36a/11

Şafvān Mu'attal oĝlı

Ş. 55b/09, 55b/11, 60a/05, 78a/01,
 60a/07

Ş.+ ğa 55b/11

Sa'id

S. 49a/08

Sa'id 'Āmir oĝlı

S. 25b/08, 26a/01, 26a/03, 26a/06, 26a/09,
 26b/11, 24b/01, 26a/08, 26b/10,
 84a/03, 95b/12, 96a/03, 96a/07,
 96b/01, 96b/02

S.+ ğe 25b/09, 27a/01, 27a/04, 27a/09

S.+ na 25b/08

S.+ nı 48b/04, 96a/03

Sa'id 'Amr Enşārî oĝlı

S.+ nı 40b/03

Sa'id 'Āş (kavmi)

S. 41b/05

Sa'id 'Āş oĝlı

S. 18a/12, 18a/13

Sa'id bin Zeyd

S. 51a/13, 51a/13

S.+ ni 112b/13

Sa'id Harîş oĝlı

S. 74b/06

Sa'id Maķburî atası

S. 28b/06

Sa'id Mucāhid atası

S. 20/01

Sa'id Zeyd oĝlı

S. 116a/04, 116a/08, 51b/02, 52b/13

S.+ n 101b/01

S.+ na 116b/04

S.+ nı 112b/12, 120b/02, 48b/05,
 51a/11, 69b/12

Şakîf

Ş. 74a/06

Şalîh

Ş. 22b/01

Sâlim Rebî'a oĝlı

S. 72a/10

Şanameyn

Ş. 43a/03

Şandavâ

Ş.+ nı 40b/02

Şayda

Ş. 3b/11

Sehl ‘Abdullâh oğlu

S. 15b/03

Sehl Sa’d oğlu

S. 33b/10, 50a/07, 73a/06

Seleme Hişâm oğlu

S. 49b/07

Semâve

S. 42a/04

Şemûd

Ş. 127a/11, 84a/02

Şeniyetü’l-‘ukâb

Ş. 118a/01, 118a/02, 45b/11

Şeniyetü’l-Veda‘

Ş. 16a/08

Sevûnç Fakih oğlu

S.+ na 4b/07

Sûvâ

S.+ dan 42b/10, 42b/12

S.+ ge 42a/04

Süfyan atasıS. 111b/12, 14b/12, 20a/13, 46a/11,
83a/10, 83b/02, 83b/06, 83b/13

S.+ nın 50b/12

Süfyan ‘Avf oğlu

S.+ na 83a/01

Süheyl ‘Amr oğlu

S. 30b/11, 31a/01, 31a/09, 31b/04

Şümâle

Ş. 74a/06, 94b/01

Süveyd bin Kutbe Bekr

S. 35b/13, 36a/04, 36a/08

S.+ ge 36a/04, 36b/05

S.+ ni 36a/09

Süveyd Külşüm oğlu

S. 79a/10

S.+ nı 85a/01

Şa’bî

Ş. 39a/01

Şakîk Beşîr ‘İclî oğlu

Ş. 37b/06

ŞâmŞ. 10a/13, 10b/09, 111b/10, 11a/08,
124a/03, 125b/11, 127a/04, 127b/01,
127b/04, 127b/07, 129b/03, 129b/06,129b/08, 130a/10, 130b/03, 130b/04,
130b/06, 13b/02, 14a/10, 15a/03,
15b/03, 20b/04, 20b/10, 22a/13,
22b/01, 22b/02, 22b/05, 22b/12,
23b/02, 23b/04, 24a/05, 24a/08, 29a/11,
29a/13, 29b/01, 29b/07, 29b/13, 2b/07,
34a/12, 40a/06, 40a/07, 40a/09, 40b/08,
41a/10, 44a/07, 4b/05, 52a/07, 54a/12,
55b/01, 55b/08, 67a/12, 68a/08, 6a/01,
6a/02, 79a/09, 7a/09, 7b/08, 82b/02,
82b/08, 89b/08, 9a/10Ş.+ da 125b/09, 125b/10, 15b/02, 20a/12,
32a/02, 40a/11, 50a/08, 89a/13, 91b/03,
97a/01Ş.+ dağı 10a/11, 127a/06, 29a/13,
29b/13, 32a/06, 33b/10, 34a/12,
82a/04, 88b/01, 23b/4

Ş.+ dağlar 79b/01

Ş.+ dan 125b/09, 127b/05, 127b/06,
40a/09, 54b/08, 80a/10, 96b/11Ş.+ ğa 124b/05, 14a/08, 14b/13, 15a/06,
18b/05, 20a/08, 20b/06, 20b/13,
21b/05, 26a/09, 27a/04, 32b/06,
34a/11, 39b/11, 40a/01, 40b/01,
40b/08, 41a/09, 42a/01, 43a/08,
44b/05, 6a/04, 77a/08, 83a/04, 83b/01,
85b/13, 90a/09, 93b/12, 94a/11
Ş.+ nı 40a/08, 79a/11, 90a/09, 96b/10
Ş.+ nın 129b/05, 24b/12, 28a/11,
57b/01, 78b/01, 79a/08, 98a/06**Şeddâd Evs oğlu**

Ş. 53b/05, Ş. 54b/02, 54a/13

Ş.+ ge 54b/02

Ş.+ n 116b/12

Şehr Havaşeb oğlu

Ş. 124b/05

Şeyh Ahmed Muhammed Mesîh Mukrî oğlu

Ş. 5a/02

Şürahbîl Hasene oğluŞ. 14b/08, 14b/09, 15a/02, 46b/08, 48a/03,
48a/05, 48a/10, 48a/12, 58a/03,
109a/03, 116a/03, 14a/08, 6a/03,
77b/08, 81b/01, 81b/13, 85a/06
Ş.+ ğa 10a/12, 47b/02, 48a/01, 14b/06,
46a/08, 46a/10, 47a/11, 47a/12, 47b/13,
77b/11

Ş.+ na 46a/07, 46b

Ş.+ nı 48a/05, 46a/03, 57b/13

Ş.+ nın 48a/02, 14a/07

Talḥa

T. 7a/12

Tarantay

T. 4b/04

Tag Kilisesi

T. 96b/08

Taglib

T. 41b/08

Tay

T. 15a/11

Taybe

T.+ ğa 125a/03

Täyy

T. 43a/07

Tebha

T.+ ğa 81b/01

Tedmur

T. 43a/13

T.+ ge 43a/13

Temim

T. 15b/01

Tenüh

T.+ dan 91b/04

Tëriñ Su

T. 43a/03

Tevrät

T. 124b/07

'Ubbäde Şamit oğlu

'U. 128b/08, 128b/09, 128b/12

'U.+ na 128a/08

'U.+ nı 128a/04

'Ubeyde

'U.+ ge 119b/02

Ubullā

U. 36a/04, 36a/09, 36a/13

Uḥud

U. 16a/02

Uleys

U. 38a/10, 41b/09

U.+ ge 38a/08

'Umeyr Rebbāb oğlu

'U.+ nı 40b/05

'Umeyr Sa'd oğlu

'U. 128b/09

'Ummān

'U.+ da 22b/03

'Utbe Ābbān anası

'U.+ n 48b/01

Ürdün

Ü. 125b/11, 56b/10, 56b/12, 59a/02,

64b/06, 66a/02, 74b/08, 75a/12,

75b/03, 76b/08, 77a/09, 85b/03,

85b/12, 87a/03, 87a/08, 87a/12,

87b/01, 87b/04, 92b/09

Ü.+ de 80a/07, 87b/02

Ü.+ den 57a/08

Ü.+ ğa 120b/02

Ü.+ ge 89a/05

Ü.+ niñ 60a/03

Vādī'l-kurā

V.+ ğa 22b/01

Vāşile Eşka' oğlu

V. 71a/06, 71a/07

V.+ ge 71a/07

Vāyil

V. 35b/13

Verdān

V. 46a/02, 48a/01, 48a/02, 48a/05,

48a/08, 48a/10

V.+ ğa 48a/06

Ya'būb 'Amr oğlu

Y. 43a/03, 49b/03

Yahyā Hānī oğlu

Y. 90a/06

Yemāme

Y.+ de 34b/01

Y.+ den 35a/12, 35b/12, 39b/11

Yemen

Y. 10b/11, 10b/13, 11b/04, 15a/08,

15b/02, 8a/13

Yermük

Y. 117b/12, 127a/02, 93b/04, 96b/06

Y.+ de 110b/10, 128a/12, 89a/05,

93b/03

Y.+ e 98a/08

Yezīd Cābir oğlu

Y. 45b/09

Yezīd Süfyān atasının oğlu

Y. 10b/02, 23a/13, 33b/03, 52b/08, 89b/06,

109a/03, 129a/01, 50b/03, 51a/03,

81a/08, 85a/04, 110a/01, 127b/06,

128a/03, 128a/05, 128a/08, 129a/08,

129a/10, 129b/01, 129b/02, 129b/07,

12b+/06, 12b/10, 12b/11, 130a/10,

130a/11, 13a/01, 13a/10, 13b/02,

14b/08, 14b/13, 18b/01, 24b/02,

27a/10, 33b/07, 48a/11, 48a/12,

- 50b/07, 51b/11, 52b/11, 57b/01,
57b/04, 57b/07, 81b/05, 50b/05,
129a/13, 46a/11
Y.+ ge 21a/01, 127b/01, 128a/03, 12b/07,
130a/01, 130a/09, 13a/01, 14b/09,
14b/10, 18a/02, 18a/03, 23b/07,
24a/12, 24a/13, 24b/01, 24b/07, 27a/10,
29a/06, 29a/07, 29a/09, 33b/04, 46b/06
Y.+ ı 14a/08
Y.+ na 10a/12, 47b/02, 130a/02
Y.+ nı 12b/05, 127a/05, 120b/13
Y.+ nıñ 130a/08
Zādibe
Z. 38a/12
Zādibe Kısra
Z. 38a/11
Zātü'l-Menār
Z. 22b/02
- Zem'a bin Esved** bkz. **Zem'a Kara oğlu**
Zem'a Kara oğlu
Z.+ n 12b/06, 12b/08
Zendevard
Z.+ ğa 38a/07
Zi'n-nür
Z.+ nı 98a/03
Zi's-sihem Haş'amî oğlu
Z. 20b/01, 20a/13, 20b/02
Zizā
Z. 22b/02
Zü'l-kelā' Eyfa'
Z. 11b/10, 15a/08
Zübeyd
Z. 113b/09, 113b/10
Zübeyr
Z. 7a/12

EKLER

EK 1: *Tercüme-i Fütûhu’-Şâm*’ın Sultan Berkuk için istinsah edilen nüshasının zahriye sayfası

ههچ يزد اوردو مادي بار جانى لاردن خاص لغيندن اولوغ لوغيندن
 حق تعالى فابند اعترش عظيم اوستيندا يان يان اولتوروب سوزلاشتى
 اسلام فريضة سنيح عوتين حق تعالى انرا بيغيرنا اغيرلا بيلدوردى نبي عليه
 السلام دعوتينا اول يان ياي لغين لغان بابكر صديق بار جا صحابه لار نصيب
 الديرى لا حقيق محمد الار غاليم النبي الناصح الشفيق بار جاسى نبي نابوغيندا اورد
 اسلام دينى نبي يورقي لار حق بويروغين اول قدر نوروتى لار كيم عمر نبي الله
 بير تنكري حقى اوجون در اولور ^{اولغين} اولتوردى زهري سعادت بو امه كامونوك كى
 صحابه لار و اولي لار اوردن قونى لاجرم خاص خاص نبي نيك امتى خلاقونيك
 خاص احاصى بولماق كرك ائيك اوجون تنكري تعالى بو امتى قران اجيندا اولدي
 ايت كتم خبر امه اخرجت للناس معلوم بولدى بوغيز نبي نيك اولوغ لوغيندن
 دور بار جانى لاردن سونكر ابودنيا كالماكي بو مبارك ترتيب نبي عليه السلام
 امتيندا ياد يكار فالدي اسلام سلطان لاريندا بونشان نابيلدى بو اولوغ كرامت
 بير سلطان دن نابيلدى الهى سعادت منكلاندا كوردوندى اوليا كرامت لارى و نبي

الْحَمْدُ لِلَّهِ الْمَوْلَى الْمُجْتَبَى
 مُحَمَّدٌ وَسَيِّدُ الْمَجْدِ وَشَاقِدُ زَيْرٍ وَبَارِكُ بِكَ بَعْلَامِ نِي مُوقِدِ زَارِائِبِ يَتَقَلِّ
 مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ اِدْنِي اِلَى اِلْزَاكِ اَوْ زَايِ يُلَا تَوْزَايْتَا حَقِّ تَعَالَى
 اَوْ زَيْرِ لِيَكُنْ سِلْدُورْمَاكْ اَوْ جُونُ مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ اَيْنَاوْ لِيَغِيْنِ لَوْ لَوْغِ
 سِلْدُورْمَاكْ اَوْ جُونُ اَدَمُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي رَايِ مُوْجَانِي لَرَا دَمُ بِلِيْدَنِ حَقِّ تَعَالَى
 دُنْيَاكَ اِيَايِرْدِي اَوْ زَيْرِ لِيَكُنْ سِلْدُورْمَاكْ اَوْ جُونُ مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ السَّلَامُ دُنْيَاكَ اَلَاوَرُ
 بَشَادَتِ قَاصَالِدِي اَدَمُ مُنْجَلَايِنْدَا مُحَمَّدُ نُورِي بُولْغَانِ اَوْ جُونُ تِي كُوكْ فَرِشَنْدَا
 سَجُودِ قِلْدِي نِي لَرَا بَارْ جَانِي مُحَمَّدٌ بِيْرَا فُخْرُ نَابِتِي لَرَا دُنْيَاكَ اَوْ زَيْرِ اَوْ مَتِينَا بُولَا
 اَحْيَبُ حَاجِبُ لَرَا نَاكَ نَابُوعِيْنْدَا اَحْيَبُ لَرَا بَارْ جَانِ سُونُكَ اَيِ دِيْنِ كُوكْ دَن
 اَوْ زَدَنِ عَظْمَةِ اِسْلَامِ نُورِي نِيْكَ هَيْبَةِ لِيْ وَلَتِي بِيْرَا دُنْيَاكَ اَحْيَبُ كَالِدِي بُوْهَيْبَتِ
 بَارْ جَانِ بُولَا رِيْقِلْدِي مَشْرِقِ دَنِ مَغْرِبَاكَ اَوْ زَيْرِ اَوْ طَلَارِ سُونْدِي حَاجِ لَرَايِ صَنْدِ
 شَيْطَانِ لَرَاكَ اَوْ زَيْرِ كُوكْ دَنِ بُولْدُوزِ لَرَا اَيْنِيْبُ كُوِيْدُورْدِي خَاصِ لِيَغِيْنَدَنِ كُولَا

هم

EK 2: Memlûk sultanlarından Berkuk için yazılan *Tercüme-i Fütûhuş-Şâm*'ın başlangıç sayfaları, 1^b-2^a

سن د غی منکایله ورماس سن د غی اورد و جگمار قیلور سن اولوغ سنینک ایرکان
 ابو عبید ابی اکر اورد کادن اشیتمسنگ هیج من اید یسارد اکر اکر دیم سنکاد نایک
 سلطان یغی پاک لیکی نادر بار جاکور کانیک فالماش نملارد و ربار جاموز قداس لایق
 قایسی میرامام بولسا فردا شینایا اوزارینا باکی بولسا هیج زبانی بولغا ی نادیندانا
 دنیا لیکیند اولکن بویورق ایماشی مار جادن اتر شغایان و قافوشمکایا قین دورانیک اوچو
 کم هلاک لیک درم ینداد ورمک تکر سقلا غای اارازد و رخلد عزک بولدی خلبو
 افی سوار ایرکان مسلمان لار اوزارینا باکلیکنی غشی سوز دی **دیشق اچلغایر ایدود**
 ایدود بوکر ابو عبید دمشق یاسینی قیصطغا نوشی د غی خالیدی شارنیک کون طوغوشی
 صار بغی اشیکن قیصطغا قویدی غی اولو ساچیش بولسا انلولاد اوزارینا قویدی بوسکر
 اولومیندن سونکر دمشق یاسین شاری اجیندا ایرکان مولار طاشقردن اول قدر حصار
 بیرلا قیصطادی لاریدا قیجاد مشق یاسینی قیصر ورم سلطانینک مددینا بقار اینل اوزاند
 مدد کالماش مسلمان لار بار غیجا کولایب کوجلا نورلار اوزنی شاری قهریره المایجنا
 کیماس لار جارانامادی ابو عبید کایا بربت یا لماریت باریشاق تیلار اینک اوچون

EK 3: Tercüme-i Fütûhuş-Şâm'da Şâm fethinin anlatıldığı kısım

سكا صوغى اوز نفا نولان كان بر منير قلسون ايلينا كيم تيلاسانك ايا بير كل زير بركدا
 معويه نى قويدوم عمر غايتيك بتسكان داقى قورقنى قيعوردى دغى معويه نى مستمر
 قيلدي شام اوز نياد ورت ييل قالدي عمر اوليكنما معويه نى عزل قيلمادي عمان عفا
 اوغلى عردن سونكر اخليفه بولغان دامعويه نى شام اوز نيامستمر قيلدي اوليكنما
 اون ابي ييل عثمان اولهان دن سونكر اعلى خطاب اوغلى بولامعويه بيش اوروشى دغى اون
 نقوز ييل خليفه بولدي معويه شام اوز نيما قرق بيل بوروغ سوردي والسلام

فرغ من تعلقه مترجمه البعد الفقير محمد الفقيه الحنفى

عامله الله تعالى بلطفه الحنفى في العشر الاول من رجب

سنة ست وثمانين وسبع مائه احسن الله فيه العاقبة

لأبيه وقاريه واعتردام دولة مالكة للمسلمين محمد وآله

الطاهر

EK 5: Hilafeti döneminde Şam coğrafyası fethedilmiş olan Hz. Ömer'e (ra) ait kılıç (solda) ile yine Şam fetihlerinde en fazla yararlılık göstermiş kumandanlardan olup "Seyfullâh (Allah'ın kılıcı)" unvanıyla bilinen meşhur sahabi Hz. Hâlid b. Velîd'e (ra) ait kılıçlardan biri